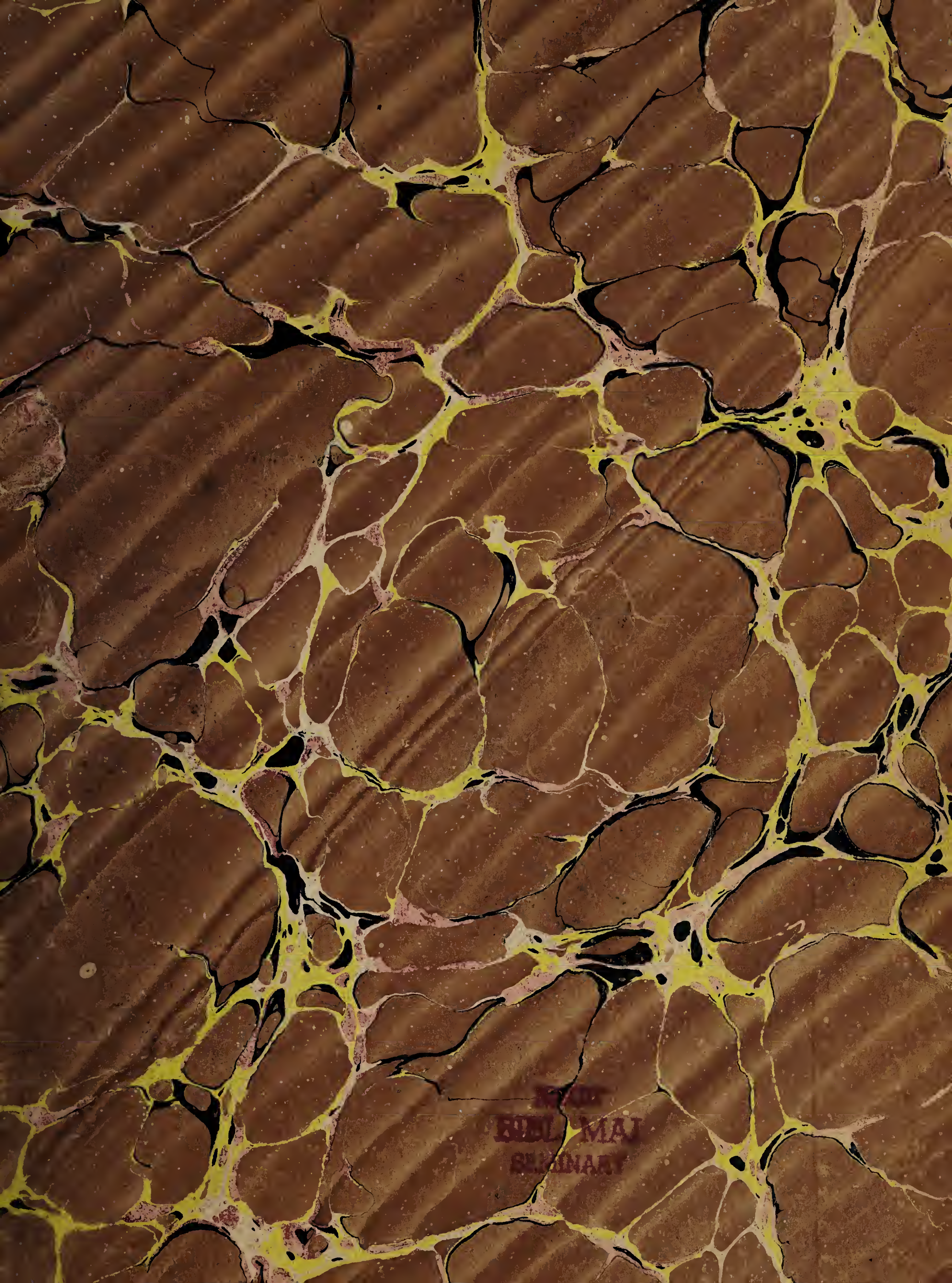
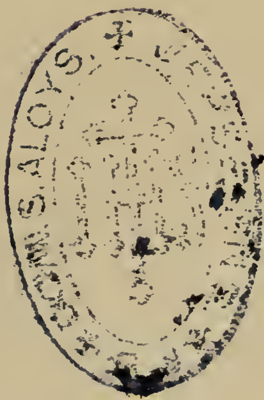

BIBL. MAJ.
SEMINARY



Historia Canadensis

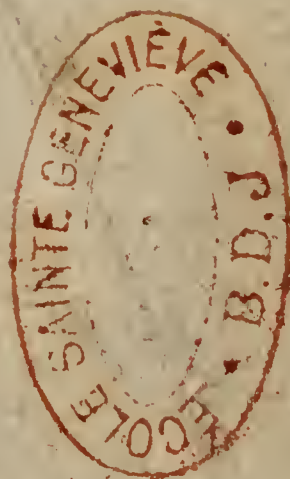
seu Novae Franciae

libri decem;

ab anno 1625 ad annum usque Christi 1656.

---

auctore P. Francisco Creuxio, (Du Creux) è S. J.



Parisiis

apud Sebastianum Cramoisy

1664



LVDOVICO XIV. REGI CHRISTIANISSIMO.



OVA Francia, qualis qualis est, tua est, Ludouice, hoc deinceps pleniùs, quòd recens tanquam propria possessio tibi cessit, nec inuitis ijs, à quibus ad hoc vsque tempus legitimè occupata fuerat. Idcircò, nondum edocta licèt aulicas consuetudines seu vestis, seu orationis, non veretur tamen subire conspectum tuum, qui aditum ad Te tuorum cuique vel tenuissimo patere velis & jubeas. Ac tametsi ex quo ad Euangelij lumen aperire cepit oculos, dedocta

barbariem, institutorum nostrorum partem jam maximam arripuit, tamen suæ sibi adhuc rusticitatis conscia, ad Majestatis tuæ fulgores animo perstringeretur, atque adeò in siluas suas refugeret ocyùs, nisi oppressa, & propè excisa à truculentissimis Iroquijs, extremo in discrimine opem tuam implorandam, ceu vnius rerum suarum vindicis et restauratoris prorsùs sibi esse intelligeret. Referent tibi hi Nouæ tuæ Franciæ Annales, quâ gestientis lætitiæ significatione diem natalem tuum prosecuta sit, cùm Galliæ veteris instituta cultiora eadem, & magnificentiora imitans (vt persæpè parua magnis componuntur) hinc tùm sclopos majoráque tormenta displosit ad pompam, tùm festas pyras accendit; illinc, quod potissimum, supplicationem duxit ad ædes sacras, tanto pietatis sensu, tanta modestiæ significatione, vt vel hinc enituerit quid possit fides, etiam in feris naturâ, immanibúsque pectoribus. Ecquis verò mortalium nouit, Rex inclyte, num partem aliquam, & fortè non exiguam cælestium munerum, quæ in te contulit confértque in dies cæli terrarúmque regnator, conciliauerint tibi vota precésque Canadensium tuorum? Etenim si multum valet
Iac. 5. (apud Deum) deprecatio justi assidua, quanto plus valet tot justorum! Habet Noua tua

Francia, Ludouice, habet ipſa quoque Sanctos plurimos, illius quidem generis, quod paßim in Epiſtolis ſuis Apoſtolus commemorat: ac fortaßis eo nomine ſuperat apud æquiſſimum rerum æſtimatorem, Galliam noſtram, quòd pro ſuâ paucitate tot penè Sanctos numerat, quot Chriſtianos. Omninò, perſæpè lacrimas nobis elicuit commemoratio tantæ virtutis: Barbari, regenerati in Chriſtianam infantiam, vnà cum vndâ vitali induunt continuò nouum hominem, ac præſtantem quidem in modum: homines prouectæ ætatis, tanquam pueruli, agi ſe, ac flecti à moderatoribus ſinunt, quocunque iȷ̈ impulerint: vitiorum vel nomina abolita: peccata grauiora tàm illic infrequentia, quàm hîc crebra: pietas incenſißima: fides ad extremum vſque ſpiritum per ærumnas duriſſimas perſeuerans.

Et illi tamen tàm piȷ, tàm Deo cari, tàm Dei amantes, ad internecionem profligantur à truculentis proditoribus, quorum belluina ferocitas nullâ adhuc arte, nullâ injuriarum condonatione, nullis caritatis, hoſpitalitatis, aliarumve virtutum officiȷs potuit deliniri. Hurones è patrio ſolo per diriſſimam immanitatem exturbatos, dum in Aurelianenſi Inſulâ glebam ſibi attributam quietè pacatéque colunt, penè

vniuersos trucidauere : Algonquinios Montanósque omni genere crudelitatis quotidie necant: &, quod reddent Annales sequentes, ante quinquennium, nisi singularis Dei prouidentia obstitisset, simul ac semel Gallicum, & Christianum nomen ijs in oris excisum ibant. Nec Dei, tuásque injurias persequêris, REX CHRISTIANISSIME? inultos sicarios diutiùs esse patiêris; postquam terrorem armorum tuorum toti Europæ injecisti? volitare sines impunè armatam latronum manum, insultantem Gallico nomini, & nunc hos nunc illos carpentem ex insidijs, excarnificandos dein per otium, et lentis ignibus indignissimè vstulandos? Ac tu quidem jam per manipulos quos identidem submisisti, aggressus es ad reprimendam tàm petulantem sæuitiem: verùm, vt paucæ aquæ guttulæ candenti ferro aspersæ ardorem ignis non minuunt, sed intendunt, sic rabiem Iroquiorum non modò non mitigant illæ copiolæ, sed exacuunt potiùs, dum qui alios non semel insidiosè ceciderunt, & hos quoque putant se posse exscindere. Iustæ copiæ expectantur à tuis, LVDOVICE, vel Iroquiæ perfidiæ vindices, vel custodes rei Canadensis, & sacræ, & politicæ: quæ vtraque cùm ad hanc diem nutarit, in te respicit tanquam in sui conseruatorem, cujus in ope, secun-

dùm Deum, ſpes omnes deinceps ſuas collocatas habet. Et verò, tuâ intereſt, LVDOVICE, moram omnem, ſuſtentationémque amoliri: etenim ſi paulò plus diſtuleris, ecquas oues habebit reliquas, quibus inuigilet Epiſcopus ille, tali loco omni ex parte digniſsimus, quem ornaſti recèns ſic, vt prouideris ne ex partibus Infidelium titulum ſibi poſthac cogatur adſciſcere, Canadenſis Antiſtes et futurus, & nominandus in poſterum. Concilium item illud lectiſſimorum capitum, quod ante aliquot menſes inſtituiſti, quid diſceptet, quid iudicet, quas controuerſias dirimat, ſi nulli erunt quibus jus dicatur? nulli autem erunt profectò, ſi paucos illos Algonquinios, Montanóſque, qui ſuper ſunt, inimica vis abſumpſerit.

Verùm, quò me æſtus miſerationis ærumnarum gentis miſerrimæ incogitantem abripit? Te ipſe conſulito, REX CHRISTIANISSIME, qui tantum conſilio polles, quantum vllus Principum, ſi non plus quàm vllus: & ſagaciſsimâ illâ tuâ mente expendito, quid facto opus ſit. Mihi ſatis eſt gentis Canadenſis calamitates, ſtylo expreſiſſe: tu ferro Iroquiorum contumaciam atrocitatémque contundes. Eâ domitâ, lætiſsima ſeſe facies aperiet Eccleſiæ illic ſurgentis: regnum ſimul Chriſti, ſimul tuum lon-

gè latéque propagabitur: Euangelium dissemina-bitur per subditos tuos, ad extremos vsque Solis Occidentis fines, quò nullus fortè vnquam Europæorum penetrauit. Sic donet tibi benignissimus Deus, Delphinum illum tuum, delitias tuas, matris, auiæque solatium, spem alteram Galliæ, Europæ decus, regijs artibus vniuersis per ætatis secuturæ gradus imbutum, ornatúmque, ad supremum apicem humanæ celsitudinis prouehere, ex eóque cernere olim nepotes auis, proauis, parente dignissimos. Pium votum, vnà cum hisce Annalibus offert ex animo,

MAIESTATIS TVÆ,

Obseruantissimus seruus,
subditúsque,

FRANCISCVS CREVXIVS,
è Societate IESV, Sacerdos.

Burdegalæ, 7. Idus Septemb. 1663.



ILLVSTRISSIMIS VIRIS

SOCIETATIS INDIÆ OCCIDENTALIS, VTRIVSQVE AMERICÆ MERIDIONALIS ET SEPTENTRIONALIS,

Capitis viridis & Senegæ.



ÆC Hiſtoria Nouæ-Franciæ, viri clariſſimi, Chriſtianiſſimo Regi merito conſecrata, nomen quoque veſtrum præferre cupit, quoniam hæc regio non ita pridem ab eodem Principe, vobis haud petentibus contributa, fructus etiamnum offerre debet, quibus haud ſcio an ſitis vnquam percepturi glorioſiores. Exhibet enim Chriſtianam fidem in has terras iuris

veſtri, mirabiliter propagatam, & Eccleſiam naſcentem ex pleriſque ſanctiſſimis Chriſtianis conflatam, cum ex adultis feruentiſſimis, tum ex paruulis Chriſti fonte elutis Algonquinis, Montenſibus, Huronibus, immo & Iroquæis Hoſtibus, quos in ouile ſuum cœleſtis Paſtor acciuit. Hanc Hiſtoriam porro edidimus, ſuadente non vno moderatore noſtræ Societatis, quam ſi rebus veſtris obſtrictam negem, profecto mentiar. Cum enim Patres Societatis noſtræ vnam Dei ſpirent ſpectentque gloriam, cuius tutelam, & amplitudinem ſolicitudini veſtræ Deus ipſe commiſit, næ iſti vehementer errarent, niſi res veſtras ita rebus ſuis implicatas vellent, vt eas diſiungi non poſſe, ſine vltimâ Chriſtianitatis labe, factis verbiſque faterentur. Horum quidam vt fidem Chriſtianam fouerent, ac propagarent, horis ſeptemdecim aquis feruentibus in odium ludibriumque baptiſmi, prius eluti, lentis ignibus exuſti ſunt, vti Patres Ioannes Brebeufius & Gabriel Lalemantius: Alii, dum ſibi commiſſum fouent gregem, eiuſque ſalutem vitæ anteponunt ſuæ, ab ijſdem Iroquæis immaniter trucidati ſunt; Patres Carolus Garnerius, Natalis Chabanelus, Antonius Daniel. Pater Renatus Menardus in ſyluis fame enectus

periit, dum eò proficiſcitur, quò neque Chriſti nomen, nec furor Iroquæorum peruaſerant. Obriguit inter niues decuſſatis in modum Crucis manibus, Pater Annas de Noüe, frigente corpore, dum eius animus cœleſtibus flammis ardebat. Denique nonnulli inſidiis hoſtium intercepti, trucidati ſunt, dum aut eorum ſaluti, aut longè latéque circumiacentium populorum inuigilant, Patres Iſaacus Iogues, Iacobus Buteux, Leonardus Garellus, magnæ animæ, & prodigæ non ſemel ſui ſanguinis, vt Chriſto nouos cultores aſſererent. Qui ſuperſunt in Nouâ Franciâ Noſtræ Societatis homines eandem mortem ambiunt, & iampridem expectant, neque viuere volunt, niſi vt, dum venantur animas, gloriosè ac fortiter moriantur. Erunt hi omnes negotiorum veſtrorum partim in cœlo patroni, partim apud Deum è terris Procuratores; eorumque ſanguis ac ſudor Chriſtianorum ſemen erit, quod ſine præſidio, tutelâque veſtrâ creſcere nequit. Quis autem erit & nouorum Chriſtianorum, & Patrum qui eos excolunt ſenſus? cum audient ſe veſtri iuris eſſe, & à Chriſtianiſſimo inuictoque Rege conceſſum eſſe vobis hunc Americæ tractum, eâ tantum lege, vt inde exterminandos Iroquæos ipſe ſibi reſeruaret,

& tollendum obicem Euangelij; quem barbaræ istæ gentes armis & crudelitate statuerunt. Denique cum per Nouam Franciam speretur ad Sinas atque Iaponas, noua & expeditior, breviorque via, erit commissa hæc vobis regio, Orientis & Occidentis nexus, dignus auspiciis vestris, dignus industriâ, diuitiis atque religione. Expectantur ergo ex illustrissima Societate vestrâ vberes fructus, & Dei muneribus ac gratiis, piissimorumque virorum laboribus respondentes, quos potissimum sperat & exoptat

Illustrissimæ Societati vestræ.

Addictissimus in Christo
FRANCISCVS DV CREVX.



NOMINA CENTENVM, qui primi Societatem Nouæ-Franciæ conflauerunt.



RMANDVS Cardinalis Richelæus, ſupremus nauigationis, mercaturarúmque Galliæ Præfectus.

ANTONIVS Ruzæus, Regiorum ordinum Eques, Marchio Effiatenſis, Regi à Conſiliis, & rei ærariæ Galliæ Archi-Præfectus.

ISAACVS Martinus Mauuoyſius, Regi Chriſtianiſſimo à Conſilijs, & rei nauticæ Præfectus.

IACOBVS Caſtillonius, Ciuis Pariſienſis.

FRANCISCVS à S. Albino.

PETRVS Blondus.

MARTINVS Ancelmus.

LVDOVICVS Iurius.

SIMON Clarentinus.

IOANNES Burguetus.

LVDOVICVS Hoellius, Regi à Conſilijs, & Salinariarum rationum Antigrapheus, Broagij.

FRANCISCVS Derræus.

ADAMVS Manneſſerius, Ciuis & Mercator Portus Gratiæ.

FRANCISCVS Bertrandus, Dynaſtes Pleſſæi.

MARTINVS Haguenyerius, Notarius Caſtelleti Pariſienſis.

ADAMVS Moyenus, Ciuis Parisiensis.
GVILLELMVS Nicolæus in Maiori Consilio Actor causarum.
ÆGIDIVS Boyssellius, Dynastes Seneuillæ.
ANDREAS Daniel Doctor Medicus.
CAROLVS Daniel, nauticus Capitaneus.
IACOBVS Berruyerius, Eques, Dynastes Mauselmontius.
PETRVS Bulengerius, Consiliarius Regis ex Electorum classe, Montiuillerij.
IOANNES Feronus.
CLAVDIVS Potellus, Mercator Parisiensis.
HENRICVS Cauelierius, Mercator Rhotomagensis.
IOANNES Papauonius Mercator Rhotomagensis.
SIMON Mestræus Mercator Rhotomagensis.
IOANNES Guenetus, Mercator Rhotomagensis.
CLAVDIVS Roquemontius, Eques, Dynastes Brisonij.
ANDREAS Ferru Mercator Parisiensis.
FRANCISCVS Castillonius.
ANTONIVS Renaltius, Eques, Dynastes Montmorij.
HVGO Cosnerius, Dynastes Bellæ-aquæ.
IOANNES Poncetus, in Parisiensi Subsidiorum Curiâ Senator.
SEBASTIANVS Cramoisy, Typographus Parisiensis.
GVILLELMVS Preuostius, Mercator Parisiensis.
GABRIEL Lattagnantius, antiquus Maior Caletensis.

DAVID du Chesne, Consiliarius, & Scabinus oppidi Portus Gratiæ.

MICHAEL Ioannes, Actor causarum Dieppæ.

NICOLAVS Massonus, Consiliarius Regis, & Quæstor Subsidiorum in Electione Montiuillerensi.

ISAACVS Razillius, Eques Ordinis S. Ioannis Ierosolymitani.

GASPAR Lopius, Eques, Dynastes Monfanii.

RENATVS Betholatius, Eques.

IOANNES Fayotus, Consiliarius Regis, & Quæstor Suessione.

IOANNES Vincentius, Consiliarius, & Scabinus Dieppensis.

VIDVA Nicolai Blondelli, Consiliarij, & Scabini Dieppensis.

IOANNES Rozæus, Mercator Rhotomagensis.

SAMVEL Camplenius, Eques, ex Nauticis Præfectis.

NICOLAVS Ellyas, Dynastes Pinus, Prætor Togatus, apud Maunyenses.

IOANNES Tuffetus, Mercator & Ciuis Burdegalensis.

GEORGIVS Morinus, domesticus Ducis Aurelianensis.

PAVLVS Bailly, Consiliarius & Eleemosynarius Regis, Abbas S. Theodorici in Monte Aureo, ad Rhemos.

LVDOVICVS de-la-Cour; arctioris ærarij administer Princeps.

ÆTHERIVS Hoberius, Consiliarius Regius, & Quæstor in Prouinciâ.

SIMON Alix, Consiliarius & Secretarius Regius.

PETRVS Robinellus, Consiliarius Regius, & Quæstor Equitum leuioris armaturæ.

IACOBVS Pagetus, Consiliarius Regius, & Regiorum Vectigalium Depositarius ad Montem Desiderii.

IACOBVS Sage, Consiliarius Regius, & Regiorum Vectigalium Depositarius Segusianus.

CAROLVS du Fresne, Secretarius Præfecti Triremium.

CAROLVS Robinus Dynastes Corsaij.

CAROLVS Robinus, Consiliarius Regius, & Summus Præfectus aquarum siluarúmque, in Turonibus.

THOMAS Bonnellus, Dynastes Plessæi, Consiliarius & Secretarius Regius.

IACOBVS Bonnellus Dynastes Beluasij.

RADVLPHVS Lhuilerius, Mercator Parisiensis.

CAROLVS Fleurialius.

RENATVS Robin, Dynastes Rupis-faroïæ.

MATHVRINVS Bandellus, Ciuis Parisiensis.

ROBERTVS Godefredus, Consiliarius Regius, & Quæstor Generalis militarium pensitationum extraordinariarum.

CLAVDIVS Bragelonius, Consiliarius Regius, Super-intendens & Commissarius Generalis militaris annonæ in Galliâ.

IACOBVS Borderius, Consiliarius & Secretarius Regius.

CLAVDIVS Margonnæus, Consiliarius Regius, & Depositarius Generalis ærarij, Suessione.

HIERONYMVS à Santonibus, Consiliarius Regius, & Quæstor in Campaniâ.

STEPHANVS Heruæus, Ciuis Parisiensis.

IOANNES Verderius, Consiliarius & Secretarius Regius.

BERTRANDVS Campi-florius, Secretarius Ducis Retensis.

PETRVS Feretus, Secretarius D. Archiepiscopi Parisiensis.

ANTONIVS Cheffaltius, Actor causarum in suprema Curia Parisiensi.

BARTHOLOMÆVS Quantinus, Dynastes Molineti.

PREGENTIVS Prostius, Ciuis Parisiensis.

PETRVS Ryerius, Consiliarius, & Secretarius Regius, ad rem ærariam.

IOANNES Potellus, Consiliarius, & Secretarius Regius in priuato Consilio.

NICOLAVS Vasseurius, Consiliarius Regis, & Depositarius Regiorum vectigalium Lutetiæ.

OCTAVIVS Mey, Ciuis Lugdunensis.

BONAVENTVRA Quantinus, Dynastes Richeburgi.

PETRVS Aubertus, Consiliarius, & Secretarius Regius.

GVILLELMVS Martinus, Dynastes Vernadiæ, Consiliarius Regius.

AMATVS Sirollus, Consiliarius Regius, & Quæstor Lutetiæ.

CLAVDIVS Girardinus, Mercator Rhotomagensis.
SIMON Dablonus, Syndicus Dieppæ.
IOANNES Chironus, Mercator Burdegalensis.
IOANNES Dauid, Mercator Bayonensis.
STEPHANVS Pauillonius, Consiliarius Regius, & Quæstor militaris Prouincialis, in Santonibus.
IOANNES Pontacus, Ciuis Parisiensis.
CAVDIVS Myræus, Ciuis Parisiensis.
DESIDERIVS Myræus, Ciuis Parisiensis.
PETRVS à Portis, Dynastes Lignerij.
GVILLELMVS Vernerius, Parisinus domicilio.
CLAVDIVS Castellanius, Commissarius ad extraordinaria militaria.
IOANNES de Ioüy, Parisinus domicilio.
PETRVS Fontanus, Dynastes Neuillij.
IOANNES Peleau, Consiliarius & Secretarius Regius, in Cancellariâ Aquitanâ Audientiarius.
ANTONIVS Nozerellus, Mercator Rhotomagensis.
FRANCISCVS Mouretus, Mercator Rhotomagensis.
IACOBVS Duhamelius, Mercator Rhotomagensis.
IACOBVS Dozonus de Bourran, in supremâ Curiâ Burdegalensi Senator, & Inquisitionum ibidem Præses.
IOANNES Dozonus de Bourran, in supremâ Curiâ Burdegalensi Senator, & ibidem in Decuriâ Supplicum libellorum Præses.
IACOBVS de la Ferté, Regi à Consiliis & Eleemosynis, Abbas S^tæ Magdalenæ Castellodunensis.

Ad centum, adiecti septem.



PRÆFATIO.



VM ad Hiſtoriam Nouæ-Franciæ ſcribendam aggreſſus ſum primùm, ab eâ me mente reuocare conabantur multi viri ſanè graues, quorúmque iudicio plurimùm tribuebam; quaſi propè oleum & operam perditurus eſſem, qui argumentum tam exile idem, & tam horridum tractandum ſuſciperem. Nullum enim hîc habere locum poſſe Hiſtoriæ ornamenta, orationes militares, quibus bellatorum animi ad pugnam Martémque accendi à Ducibus ſoleant; ciuiles, de pace, de bello, de fœderibus, de vectigalibus, de Vrbium propugnaculis, de Prouinciarum adminiſtratione, de Magiſtratibus, de multiplici geſtione Reipublicæ. Deſcriptiones Vrbium quemadmodùm adhibeantur, cùm Vrbes deſint? Palatiorum mentionem quî facias, cùm illîc, præter vaga mapalia, eáque ſanè infrequentia, ædificiorum viſatur nihil? Hortorum irriguas ſationes, tubos, canales, aquæ-ductus abeſſe, vbi omnia nemorum ſaltuúmque aut horror, aut vaſtitas oc-

cupet? Ita quæ dici possent, perpauca esse, & unius ferè generis: vbi Patrum aliquot è Societate IESV labores & ærumnas; Catechumenorum Neophytorúmque in fide suscipiendâ retinendâ-ve constantiam enarraueris, vel conticescendum fore, vel tanquam in orbem, ad eadem redeundum iterum tertióque: quo quid possit esse legenti fastidiosius? Adiungebant, nihildum ijs in oris constitutum satis esse: nutare sedes omnes à Gallis ijs locis constitutas, tum ex rerum penuriâ, ad victum cultúmque necessariarum, quæ sine certis reditibus parari nequeant; tum ex indigenarum mobilitate ingenij, qui, si quid increpuerit tanquam sturni turmatim auolent; tùm ex Iroquiorum ferinâ immanitate, quæ in eos quibuscum nobis illîc aliqua sit consociatio, ad internecionem identidem grassetur. Ego contrà, iam tum in suscepto consilio obfirmatus, aiebam. Vt nostrum non sit
Act. 1. nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in suâ potestate; *tamen si coniecturâ ageretur, spem esse, fore non modo vt perstarent quæ feliciter iam coaluissent, verùm etiam aliæ ex alijs accessiones fierent ad opus Dei: vagos homines, nec minùs domicilio quàm moribus siluestres, certo loco constituros quandoque: iam tum tanquam paternæ leuitatis obsides teneri hinc filios, illinc filias: operarum numerum quotannis excrescere, non ad culturam animorum modò, sed ad artes etiam: rerum præstantissimarum ferè quarumlibet initia, tenuia esse: & nostræ fortè*
Esth. 10. *ætati reseruari à Deo, vt* fons paruus cresceret in fluuium. *Nam quod ad horridam illam rerum faciem attineret, ipsam quoque oratione nonnihil posse nitescere: nec minùs picturam delectare, quæ tenebricosis recessibus obscu-*

retur,

retur, quàm quæ floridiorum colorum ſplendore perſtringat oculos : atque vt in Tragœdiâ, mortes ipſæ neſcio quo voluptatis ſenſu afficiant : ita, quales quales res ſint, haud iniucundam fore earum commemorationem tùm alijs paſſim, tùm verò maximè hominibus Apoſtolicis ijs, quorum alij Iapones Sinásque excolunt, alij recentiùs inſtituendas ſuſcepere Ægei Maris Inſulas, alij Mexicanis item Inſularibus operam ſuam impendêre; vt nihil de ijs dicam, qui Indiam iampridem obtinent. Vtique non poterit non eſſe iucunda gnauis operarijs, laborum ſuorum in aliorum laboribus inſpectio : ac tametſi omnibus ferè ijs Anima ſua in manibus ſuis ſemper; *tamen beatos (credo) ſe ſe hoc nomine putaturi ſunt, præ ijs quorum res geſtas perſequi inſtitui; quòd cum hominibus ferè rationem habeant, hoc eſt, cum Gentibus ad humanitatem pridem informatis:* Canadenſibus *autem noſtris cùm eadem pericula immineant, illud accedit prætereà ſanè graue, quòd ſi minùs cum truncis & ſtipitibus, quales Barbari illi à nobis ad hanc penè vſque diem habiti ſunt, nec immeritò; cum feris certè, & agreſtibus hominibus, & ad omnem immanitatem proiectis agere adhuc neceſſe fuit.* Pſalm. 118.

IAM, *vt omnia deinceps diſſoluerentur tanquam nauis malè compacta, quod ante quinquennium temerè à pleriſque iactatum eſt, dum Angli è Portus regalis ſtatione in Acadiâ, Gallum illum fluxæ fidei haud magnopere reluctantem exturbarunt; minimè tamen ferendum eſſet, interire nomina & memoriam tantorum virorum, vel eorum qui non ſudoribus modò ſuis, ſed etiam cruore, malignum ſolum illud rigauerunt; vel eorum qui ſuas opes in tam pium opus*

pergunt effundere ; vel eorum qui suâ auctoritate, suísque consilijs benè cœpta promouent : Ac si de publico benè mereri censentur, qui Vitas Virorum illustrium in lucem edunt, quòd præstans illa virtus pro speculo esse soleat, in quod quisque intueri magno suo emolumento possit ; non minùs vtique commodasse morum rationi censeri debeat, qui tot Virorum in omni virtutum genere præstantium facta dictáque in vnum volumen congesserit. Et verò, quis non ante annos triginta cum singulari quadam approbatione volutauit Triumphos Martyrum Iaponensium *à P. Nicolao Trigautio editos, partem quantulamcunque Ecclesiasticæ Historiæ illius ? quis, dum hæc scribimus, non probat magnoperè consilium tùm P. Philippi Alegambe, qui cepit, tùm P. Ioannis Nadasi, qui extremum decennium suppleuit præstantis Commentarij, de* Heroïbus & Victimis charitatis Societatis IESV, *hoc est, de ijs qui tantâ animi excelsitate varijs Europæ locis vitam pro charitate pacti sunt, dum totos se, suósque labores consecrarunt iuuandis ijs, quos pestilens lues afflauerat, peste eâdem absumpti denique, dum alij curandis affectorum fratrum corporibus, alij procurandis mentibus dant operam. Equidem vt S. Paulus de se ipse prædicabat,* nihil minus *se* fecisse à magnis Apostolis *; ità nihil per hyperbolen dixero, si asseruero nihil minus fecisse IsaacumIoguesium, Ioannem Brebeufium, Gabrielem Lalemantium, Carolum Garnerium, aliósque quorum res persequimur, quàm fecerint Heroës illi nostri recentes, quorum gloriæ Christiani omnes fauemus, quorúmque facta ardua ab inuidentiæ dente intacta deinceps, suspiciunt suspicientque sinceri filij Dei, atque Ecclesiæ.*

2. Cor. 11.

CETERVM, *non planè deerunt Orationes, seu militares, seu ciuiles: reddentur nonnullæ suis locis, mirum in modum moratæ, præsertim ex quo tempore vernaculam gentis linguam Galli nostri arripuerunt: nam id vel præcipuè populorum illorum conuersioni obstitit initio, quòd nec Galli Barbaros, nec Gallos Barbari satis capiebant: vnde per ea tempora nutu potiùs quàm verbis sensa mentis vtrisque exprimenda fuère. Atque hinc exigui illi, vel nulli, vt putabantur, progressus ijs locis, sanctæ fidei: Æthiopem propè lauare credebantur gnaui illi operarij, qui ærumnosam vitam infestis locis trahebant, ferarum gentium contumelijs æquè, & iaculis continenter propositi: at pòst vbi tùm ijdem, tum qui ijs ex interuallo deinde successere, pleniorem linguæ cognitionem adepti sunt; sic, vt in publicis concessibus explicare non ineptâ oratione ceperint quæ mente & cogitatione informauerant: sementem sanè asperam consecuta est illicò messis vberior: vt cùm ante annos circiter quindecim, aut etiam pauciores, de rei summâ penè desperaretur, nunc constet egregiè fructus non tantùm annorum admodùm triginta, quorum labor tam præclaro operi attributus est, sed etiam seculi totius, si totum in id impensum fuisset.*

AC LONGE *quidem antè, peregrina maria, ac penè ignota Galli tentauerant, Floridámque, quæ dicitur, perlustrauerant, Gallicis lilijs illatis eò, inde ab anno MDXXIV. à partu Virginis, per Ioannem Verazzanum, Italum illum quidem, at Francisci I. Regis Christianissimi auspicijs rem gerentem: secutúsque eódem, anno eiusdem seculi quinquagesimo secundo, Ioannes Ribaldus, negotium apud Carolum IX. promouente Gaspare Castillonio Thalassiarchâ, impij Caluini*

aſſecla contumaciore : octennio pòſt , plagam eandem adijt Dominicus Gourgueſius (illuſtre apud Burdegalenſes nomen, tùm ob propria viri merita , tùm vel maximè ob familiam vnam ex vrbis totius ampliſſimis , quæ ab Augerio Dominici fratre , ductâ origine , longè latéque per affinitates propagatâ, locum præſtantiſſimum etiam nunc ibidem obtinet :) ad Braſilos ſub idem fere tempus penetrauit Villagagnonius , Eques Melitenſis : ſed nihil admodum geſſere dignum vel tam duris laboribus, vel tam ingentibus impendijs.

AD *Aquilonarem autem Americæ plagam curſum intenderunt , exeunte quidem ſuperiore ſeculo , Jacobus Quarterius , Ioannes Franciſcus Roberualius ; hoc ineunte Marchio Rupenſis , Petrus Montanus , Pontius Grauæus , haud multò maiori operæ pretio , niſi quòd orâ maritimâ luſtratâ ſtudioſiùs , cupiditatem iam tum iniecere Samueli Camplenio , fœdus amicitiámque iungendi , quoad licebat , cum incolis ad mercaturas fibrinarum præſertim pellium. Sed ne id quidem proceſſiſſet , niſi Petri Cotoni conſilia ſublimiora promouente Deo , adducta tandem eſſet , eiuſdem Cotoni hortatu , Marchioniſſa Guercheuillæa , femina ſpectatâ virtute , ad pulcherrimum ſuſcipiendum facinus , Societate ad id initâ , de conſenſu Henrici Magni , cum Caluiniſtis quibuſdam (quando Orthodoxorum erat nemo , quicum paciſceretur) quò operarios aliquot è Societate IESV ad tam arduum idem , & tam Deo acceptum opus immitteret. Quanquam & egregios illius conatus interturbarunt hæretici : nam vbi ad Portum Regalem primùm , mox ad Portum S. Saluatoris in Acadiâ, conſtiterant aliquandiu Petrus Biardus , Enemundus Maſſæus , exacti eâ ex orâ ab Anglis ſunt , cum Gallis quotquot*

erant. Commentarium de totâ eâ expeditione, déque rebus suis scripsit idem Petrus Biardus: extat Libellus, editus Lugduni, anno huius seculi decimo sexto: illum, qui plura volet, consulat: de rebus autem eorum quos supra memorauimus, Marcum Lescarbotium, ac Samuelem ipsum Camplenium, virum optimum & de vtraque Franciâ optimè meritum, de Nouâ autem maximè, vt fuse Annales nostri prodent.

ELVSIT *eadem hæretica prauitas religiosos Venerabilium Patrum Recollectorum labores: quorum ex familiâ cùm Sacerdotes quatuor vnà cum illo eodem Samuele Camplenio, Horflæo (oppidum Normanniæ est) soluissent sub exeuntem Martium anni* MDCXV. *Dionysius (cognomen non reperi) Commissarius, vt vocant, futurus, Ioannes Delbellus, Iosephus Caronius, Pacificus Plessæus; suis artibus perfecerunt homines nequam, vt toto decennio penè nihil promoueri potuerit, nisi quòd laborum quidem atque ærumnarum affatim ipsis fuit, quod ipsum, ex Apostoli Pauli oraculo, in magni beneficij loco numerandum est, & quòd seuerâ illâ æquè, & integrâ vitæ morúmque disciplinâ Gallorum plerosque continuerunt in officio; omnes quà Sacramentis, quà verbo Dei excoluerunt, & quotidianæ Liturgiæ firmissimo suauissimóque præsidio munierunt.*

ITA, *anno huius seculi quinto & vicesimo nutabant adhuc omnia, donec firmioribus præsidijs stabilita res est, eo quo deinceps persequemur modo, Historiarum Canadensium seriem ab hoc ipso anno auspicantes. Antequam autem ad argumentum aggredior, profiteor contestórque, Decreto Sanctissimi Domini nostri Vrbani* VIII. *pariturus, non exigere me vt plus fidei tribuatur à quoquam, ijs quæ à me*

ſcribentur, quàm quod tribui vulgò ſolet veraci Hiſtorico; vel auctoritati ſinceritatique illorum, à quibus quæ ſcribo, accepi: atque adeò, nihil me præiudicati afferre velle, quod ad venerabiles ſeruos Dei, quorum hîc res geſtæ attexuntur, Sanctos, Beatóſ-ve declarandos pertineat.

PORRÒ, *de Etymologiâ vocis* Canada *nihil ſatis certi potui comperire: priſcam quidem eſſe, conſtat ex eo, quòd illam ante annos propè ſexaginta paſſim vſurpari audiebam puer. Ac Marcus quidem Leſcarbotius fluuium S. Laurentij vocat identidem* Magnum fluuium Canadæ, *ſeu, Latinâ appoſitione,* Magnum fluuium Canadam, *nec de vocis origine quidquam prodit. Locorum aliorum appellationes recentiores ferè ſunt, & quidem non ſine aliquâ probabili ratione inditæ, vel quòd certo anni menſiſ-ve die primùm eò inuectæ naues ſint, vel quòd aliquid ad rerum in Galliâ vulgò notarum ſimilitudinem accederet, vel ad decus commendationémque Principum Dynaſtarúm-ve Galliæ veteris, vel ſimili aliquâ de cauſâ, vt cuique procliue erit obſeruare in decurſu.*



SVMMA PRIVILEGII.



REGIS diplomate cautum est, ne quis in ipsius regno alijs-ve locis eius ditioni subiectis intra proximos decem annos à die impressionis primæ perfectæ inchoandos, excudat, vendat, vendendum excudendúmque quouis modo ac ratione curet librum qui inscribitur, *Historiæ Canadensis, seu Nouæ Franciæ libri decem, ad annum vsque Christi* 1656. *auctore Patre* FRANCISCO CREVXIO *è Societate* IESV, præter SEBASTIANVM CRAMOISY, Regis & Reginæ Architypographum, Regiæ Typographiæ Luparensis gubernatorem, nec non vrbis Parisiensis Exconsulem, sub pœnis in originali diplomate contra delinquentes expressis. Datum Parisijs die decima octaua Iunij 1664. & signatum de mandato Regis. MABOVL.



FACVLTAS R. P. PROVINCIALIS *Societatis* IESV *in Prouincia Franciæ.*



Lavdivs Bovcher Prouincialis Societatis Iesv in Prouincia Franciæ, iuxta Priuilegium eidem ſocietati à Regibus Chriſtianiſſimis Henrico III. 10. Maij 1583. Henrico IV. 20. Decembris 1606. Ludouico XIII. 14. Febr. 1611. &Ludouico XIV. regnante 23. Decembris 1650. conceſſum, quo Typographis omnibus prohibetur ne libros ab eiuſdem Societatis hominibus compoſitos abſque Superiorum permiſſione imprimant, permittit Sebastiano Cramoisy et Sebastiano Mabre-Cramoisy, Typographis Regijs, librum qui inſcribitur, *Hiſtoria Canadenſis*, authore R. P. Francisco dv Crevx eiuſdem Societatis, ad decem proximos annos imprimere ac diuendere poſſint. Datum Pariſijs 13. Nouemb. 1660.

CLAVDIVS BOVCHER.

Locus ſigilli.

HISTORIÆ



TABVLA
NOVÆ
FRANCIÆ
Anno
1660.
SINVS HVDSONIVS.
Inf. Vrsorum Candi dorum
SINVS IAMETIVS.
SINVS KILISTONVM.
KILISTONES Alimibegbeci
KILISTONES Nisibourounici
LACVS SVPERIOR
MAGNUS LACUS algonquinorum seu Lacus Foetetium
MARE DVLCE seu LACVS HVRONVM
NATIO FELIVM
LACVS ERIVS seu FELIS
LACVS ONTARIVS seu S. Ludouici
GENS NEUTRA
NIPISIRINII
Natio uinbrum algonquinorum minor
NOVA ANGLIA
NOVA HOLLANDIA
VIRGINIA
ACADIA
FLVVIVS ET ÆSTVARIVM S. LAVRENTII
SINVS S. LAVRENTII
INSVLA TERRÆ NOVÆ
L. S. IOANNIS
OVPAPINACHOVETI
BERSIAMITÆ
NATIO ESQVIMAVXIORVM
ORA CORREALIS
Sinus Hollandicus
Sinus Siluestris
Noua Britannia
Sinus Gansius
ETECHEMINI
SORICOI
Portus Regalis
ABNAQVIOII
Fretum Campseium
Insula arenaria
Ins. S. petri
pag. 46



HISTORIÆ CANADENSIS, SEV NOVÆ-FRANCIÆ.

LIBER PRIMVS.



ROSEMINATVM primùm ab vno Adamo hominum genus, ab vno deinde Noëmo ſecundùm cataclyſmi ſtragem reſtitutum Chriſtiani profitentur omnes. Eâ ex Arcâ prodierunt quotquot deinceps orbem terrarum tenuerunt incolæ, quaſcunque tandem in oras, quemque infelix illa diſcordia diſſiparit: adeò *Non eſt Gentilis, neque Iudæus*, non modò in Chriſto, vt loquitur Apoſtolus, ſed neque in naturali quidem origine. Id cùm ita ſit, ſubit ſæpenumerò demirari vehementer, vndénam tanta, támque denſa caligo mentes oppreſſerit Barbarorum illorum, quorum nobis eſt hiſtoria ad ſcribendum propoſita, vt neque cognitionis ſummi & optimi Dei, neque inſitæ humanitatis, neque idiomatis quod ſit illis cum aliis *Col. 3.*

gentibus commune, reliquiæ penè vllæ apud eos superessent tum, cùm à nostris ad eos primùm aditum est: nisi quòd vt in ijs imaginibus, quarum nitorem elegantiámque vel temporis ipsa per se diuturnitas corrupit, vel fumus obscurauit, vel imber elisit, vestigium tamen aliquod præstantis manus agnoscas; sic quantumcunque in deploratissimis populis naturale lumen obscurauerit vel rerum penè omnium ignoratio, vel morum prauitas longo vsu corroborata, & licentiori consuetudine; tamen hæret in imis præcordiorum recessibus caliginosa quædam diuinitatis opinio. Equidem si post commune illud orbis terrarum diuortium, in remotissimas statim insulas, aut ipsi vltrò concessere, aut vndarum æstu inuiti deportati sunt, ab ceterorum deinceps mortalium excludendi commercio; potuerint illi quidem parentum incuriâ, inscitiaque, in idololatriam (vt est mens nostra in peiora procliuior) prolabi, ac tanquam ager malè cultus, pro felici segete paliuros dumtaxat, & vepres fundere: verùm, vnde tanta illa immanitas, ad tàm multos populos pertinens, vnde tanta in Montanis Algonquiniísque socordia? Nulla cura rerum ad victum cultúmque maximè necessariarum, nulla agriculturæ ratio, nulla nauigationis, nulla mercaturæ cum aliis Nationibus exercendæ. Ferina vbique barbaries, fœda corporum nuditas: victus asperrimus idem, & minimè parabilis. Nam ad idioma quod attinet, putant multi, ac viri quidem iudicio & eruditione præstantes illorum linguam populorum inter primigenias illas numerari posse, quæ ad Turrim Babel extiterunt derepentè: quod tametsi ex merâ opinatione affertur, refelli tamen vix potest; præsertim cùm idem illud afferatur à plerisque, de Hibernico idiomate, déque Cantabrico, hoc est eo, quod vsurpant incolæ exigui illius recessus in finibus Galliæ, Hispaniam versùs, quem Biscaïam vocamus vulgò: quod vtrumque plus quiddam affinitatis habere videtur cum linguis Europæorum, ad œconomiam saltem quod attinet, vt ex ijs quæ tradentur infrà, colligere procliue fuerit. Illud tantùm hîc incommodi occurrit; quod permirum meritò videatur, augustissimum Dei nomen abrasum penitùs ex mente atque ex memoriâ omnium fuisse; cùm in cunctis penè aliis tractibus orbis terrarum, vt idololatria longè latéque grassata sit perdiu, si minùs Dei, Deo-

rum certè commemoratio manserit frequens: hîc neque Dei, neque Angelorum, neque spirituum nomenclatura vlla superfuerit, nisi fortè sub vocibus Manitȣ, & Okki, de quibus infrà. Vt vt id fuit, constat Gentes penè omnes, quæ ab Orbis nostri continente distractæ, Americæ nomine continentur, quotquot retrò secula à calamitoso illo linguarum, atque adeò penè studiorum diuortio fluxerunt, in summâ illâ infelicitate mansisse, donec respiciente Deo homines quos condidit, seculo superiori per Lusitanos Hispanósque, hoc nostro potissimùm per Gallos importari cepit deploratis populis vnà cum mercaturarum opportunitatibus, lux Euangelij. Sed non est instituti mei ea persequi, quæ pari compendio & laude gesta sunt ab exteris: de Gallorum tantùm expeditionibus memorabo, susceptis in oras Aquilonares eas, quæ Nouæ-Franciæ nomine continentur, à gradu potissimùm quadragesimo, ad quadragesimum octauum: ordiárque ab anno huius seculi quinto & vicesimo, quando in Præfatione perstrinxi quæ antecesserant.

Annvs MDCXXV.

Missionis Canadensis redintegrandæ fundamenta iaciuntur.

Ergo anno partæ salutis quinto & vicesimo suprà millesimum sexentesimum, qui Iubilæus, de more, Europæ fuit, cùm Iesuitarum plerique intimum ardorem iuuandorum Canadensium imis in pręcordijs taciti fouerent, oblata pręclara opportunitas est rei tàm ad Domini Dei gloriam cessuræ, tàm ad sempiternam miserarum gentium salutem conducibilis, non tantùm tentandæ denuò, sed etiam magnopere promouendæ. Initium, vt rerum omnium, tenue in speciem, atque adeò propè temerarium, si humana tantùm spectares: Paulus Iuuenęus, Bartholomæus Vimontius cepere, dum dant operam Philosophiæ in Flexiensi Collegio, nescio quâ cupidine incensi interiùs, Missionis Canadensis redintegrandæ, cuius de vtilitatibus ad animarum salutem ab Enemondo Massęo, qui tum ibidem Flexię agebat, audiebant sæpè, déque spe gentem miseram ad Dei Christique Iesv cognitionem alliciendi. Cùm eò se rapi vterque persentisceret, mentem eam mirum in modum confirmauit somnium per id tempus obiectum Iuuenæo, naturaliter necne, æstimet qui volet: febre quidem tunc vehementi æstuabat. Visus sibi est inter Iroquios versari, quorum ne nomen quidem vnquam ad eam diem, ad aures acciderat: cúmque ad mortem per diros cruciatus rapi

ANNVS MDCXXV.

se ab ijs putaret, Vimontij opem inclamauit tàm vehementer, vt Vimontium appellantis clamor exauditus totis ædibus fuerit. Ergo cùm ijdem aliquandiu post Lutetiam missi ad Theologiam audiendam fuissent, ibidem, Ioannem Bretefchium reperere, ex eadem Societate Sacerdotem singulari virtute, morúmque sanctimoniâ, peritiâ autem rerum asceticarum tantâ, vt Rhotomagi Lutetiæque probandis tyronibus annos complures præfuerit. Apud eum cùm mentis arcana deponeret, vt fit, Vimontius, inter cetera exposuit, quali quantóque æstu in Nouam Franciam mente & auiditate ferretur. Dum de re tota deliberant, deque ratione opus tam ad Dei gloriam spectans instituendi, vnus occurrit Henricus à Leui, Dux Ventadorius, Par Franciæ, cuius quidem de pietate vel ex eo facere licet coniecturam, quòd abdicato Ducatu cooptari se expetijt in Collegium Canonicorum Ædis Metropolitanæ Parisinæ: ac ne cui grauis esset sua in Clerum transitio, non se, vt fere fit, in alterius locum substituit, sed nouos prouentus Ecclesiæ eidem attribuit, vnde ad certum statumque Præbendarum numerum vna recens accederet, mansura deinceps in perpetuum, à se quidem obtinenda, quandiu in viuis ageret. Talis tantusque vir idoneus repertus, cuius auspicijs Societas in Nouam Franciam immigraret, siquidem polleret auctoritate: sed nulla dum ratio satis expedita occurrebat. Via certa demùm hæc iudicata: Proregis Nouæ Franciæ dignitatem à Duce Montmorantio coëmeret Ventadorius. Et pollicitus est ille quidem: verùm, cùm paulò pòst Bretefchius è viuis excessisset, cum moriente intercidere visa spes omnis rei perficiendæ: quanquam is dum ad valetudinarium pergeret, sub initia morbi, qui postremus viro fuit, circunstanti Vimontio hæc insusurrauerat: *Non est moris quidem, mei de rebus euenturis affirmare magnopere: illud tamen tibi asseuero, visurum te Kebecci domicilium Societatis.* Et tanquam prædictioni asserendæ, commodum, cùm sub eos dies Lutetiam venisset, negotiorum causâ Collegij Bituricensis, Philibertus Noyrotius, ex eadem Societate Sacerdos; paulò post quam tumulatus Bretefchius erat, adit ad eum Ventadorius, postque officia verborum, quæ in familiari consuetudine præmitti solent, declarat certum sibi esse, Confessario deinceps ipso vti, pòst-

Henricus à Leui, Dux Ventadorius se abdicat Ducatu.

ANNVS MDCXXV.

quam è terris ad vitam meliorem Breteſchius emigrauerat. Nihil accidere potuit eo tempore Philiberto iucundius: videbat enim additum aperiri vnum omnium commodiſſimum ad Canadenſem Miſſionem reponendam: proinde modeſtè præfatus, ſe non quidem aptiſſimum eſſe ad rationes mentis tàm exageratæ moderandas, de ſtudio tamen operam ſuam qualemcunque viro tàm claro præſtandi, concedere ſe nemini ſignificauit. Nec ita diu pòſt, quærenti Duci, quâ potiſſimum ratione ſatisfacere ardori ſuo poſſet, Canadenſibus opitulandi, ſuggeſſit Philibertus, ad optatiſſimam mentionem penè geſtiens, opportunius fieri nihil poſſe, quàm ſi ipſe, qui percontabatur, Proregis Nouæ Franciæ dignitatem, quod iam agitatum eſſe audijſſet, emeret à patruele Montmorantio: Montmorantium, à quo tunc obtineretur, ad arma potiùs natum, quàm ad controuerſias mercatorum dirimendas, tædere moleſti tituli, nec grauatè vel onere, vel honore ceſſurum, honeſtis dumtaxat conditionibus. Nec mora: agit continuò cum Montmorantio Ventadorius, cum eóque breui decidit in librarum Turonenſium centum millia, & quod excurrit: hac tàm grandi pecuniâ penè profundendâ illuſtriſſimè teſtatus, quàm ſibi cordi Canadenſis res eſſet. Exin factum ipſe ſuum ſibi gratulans, ad Cotonum approperat, Franciæ tunc Prouincialem: quo loco res ſit, declarat: & qui è Societate operarij in Nouam Franciam mittantur, deſignari confeſtim flagitat. Nihil Cotono accidere potuit optatius: videbat ſibi à Domino Deo, ſingulari prouidentiâ reſeruatum, vt opus incredibili animi ardore inchoatum à ſe aliàs, nunc demùm maioribus proueheret incrementis, daretque initium colonijs deinceps per ſtata interualla ſubmittendis, vnde fides longè latéque per infinitos illos populos propagaretur. Ita morâ nullâ interpoſitâ, cum ſponderet Ventadorius, omnia ſe, quoad certum quidpiam conſiſteret, euntibus ſuppeditaturum, lecti qui quamprimùm nauigarent, Sacerdotes tres, Carolus Lalemantius Pariſinus, qui tum ibidem Lutetiæ Conuictoribus præerat: Euemondus Maſſæus, idem ille qui Petri Biardi comes antè fuerat, Ioannes Brebeufius, clarum poſteà nomen: adiuncti Laïci ex eadem Societate duo, Gilbertus Burellus, Franciſcus Chartonus lectus à Montmorantio, qui ſuo

Miſſionem Canadenſem promouet.

ANNVS M.DCXXV.

loco in Nouâ Franciâ quam-optimo iure præesset Samuel Camplenius, vir magni animi, & qui multas iam expeditiones eas in oras susceperat, rei nauticæ idem, & militaris scientissimus: sed cùm nonnullâ eius operâ egeret coràm, Campleniúmque ipsum priuata quædam negotia in Galliâ ad tempus distinerent, eius loco in hunc quidem annum missus interim Guillelmus Cadomius, quem mercaturis Canadensibus Caluinistæ mercatores Caluinistam præfecerant, cùm seuerissimâ tamen Proregis denunciatione, ne vllâ in re Patribus Orthodoxis-ve reliquis molestiam vllam afferri ab hæretico quoquam sineret, aut vllum omninò sanctæ fidei offendiculum obijci. Et is quidem, præscripti eatenùs memor, humaniter habuit tùm ceteros, tùm vnà cum Iesuitis, imprimis Iosephum à Rupe, ex Patrum Recollectorum familiâ Sacerdotem, quem cælestis ardor primùm ad paterna decora vnà cum seculo deserenda postmodùm, vbi aliquot annos in Cœnobio religiosè exegerat, impulerat etiam ad expeditionem Canadensem: lucrandis animabus Dieppæ conscenderunt omnes 6. Cal. Maias, secundóque nauigationis cursu, Kebeccum altero pòst mense tenuerunt. Illic excepti singulari charitatis & beneuolentiæ significatione Iesuitæ à Recollectis Patribus, inque particulam admissi ædificij, dum, nouum ipsis extruere liceret. Vt ad labores venisse se intelligebant, continuò mentem manúmque operi admouere. Ac Brebeufius quidem cum vagis illis siluarum montiúmque accolis, vagus ipse, ac Scytharum in morem tabernaculum hac illac quotidie transferens; hyemem exigere constituit, tùm gentis moribus obseruandis, tum cognoscendo idiomati. Lalemantius cum ceteris ad Kebeccum constitit, partim linguæ item operam daturus, interprete quodam è Barbaris, quem frequentibus largitiunculis vtcunque demulcebat; partim excitando tugurio, multò maximè Gallorum Orthodoxos ad Christianum officium informaturus, ad quos consensus Dominicis festísque lucibus Patres Recollecti, ipséque adibant alternis: distabat enim ab Arce, Patrum domicilium, milliaria circiter duo. Ac sub initia quidem auersis animis auribúsque, hortatorem Iesuitam Galli propè respuere, ab eóque & socijs refugere: quippe antecesserat calumnia, illa atrocissima ministra hæreticorum, &

inuidiosis suspicionibus, vt assolet, oppleràt incautos: neque modò in circulis ac sermone familiari eorum innocentiam lacerauerat, sed etiam per contubernia sparserat famosum libellum, Anticotonis nomine Galliam aliquandiu peruagatum. Sed vicit denique audaciam pudor: cùm alia omnia in dictis factísque Iesuitarum deprehenderent, cicurati paulatim, & officiosâ rectè monentium humanitate capti, apud illos eosdem anteactæ ætatis totius homologeses ritè instituerunt: quinetiam pestilentem codicem, malam mercem vtique, vltrò tradiderunt: ita pacatè, benignéque annus vtrinque transactus: dum in Galliâ interim Cotonum easdem semper in curas vigilem nouo solatio recreauit Deus. Erat Lutetiæ inter Claromontani Collegij auditores adolescens, ex clarissimâ apud Picardos familiâ Gamachiorum, Renatus Roaltius. Is cùm Societatem Iesv perdiu incredibili solicitudine ambijsset, voti denique compos à Cotono factus, à pijs, religiosisque parentibus flagitare instititit, vt quàm amplissimam facultatum partem portionémque tributuri sibi fuissent, eam suâ causâ ne recusarent in Canadensium Barbarorum salutem transferre. Annuerunt pro eximiâ suâ Dei hominúmque charitate: & Collegio Societatis Iesv Kebecci constituendo, millia aureorum sedecim donauere, vnde annuus prouentus existeret in perpetuum, diuinam vtique à se gloriam, non auram popularem captari, liquidò comprobantes, qui liberalitatem tantam in Barbaros exercere non dubitauerint, gratiam agnituros nunquam, nedum relaturos. Verùm hæc, coepta licet hoc anno agitari, non nisi nouuennio pòst perfecta sunt, vt ex literis liquet, quibus Præpositus Generalis fundationem acceptauit: quas literas ad verbum hîc visum attexere, ad grati animi significationem ergà beneficos coniuges, déque, re Christianâ Nouæ-Franciæ optimè meritos: sic igitur habent.

Annvs MDCXXV.

Annvs MDCXXVI.

Roaltius cum coniuge Kebecci fundat Collegium Soc. Iesv.

MVTIVS VITELLESCVS, Societatis IESV Præpositus Generalis, omnibus in quorum manus hæ literæ venerint, salutem in eo qui est vera salus. Cùm nobilissimus atque illustrissimus Dominus, Dominus Nicolaus Roaltius, Eques Torquatus, Marchio de Gamache, Baro de Longroy, & Hincheuille, ac Dominus de Beauchamp, Mareuil, & Bonnincour, &c. Et nobilissima atque illustrissima Domina, Domina Francisca Mangot, eius

ANNVS MDCXXVI.

coniux, diuini amoris, salutísque animarum zelo permoti, vnum Societatis nostræ Collegium in Nouâ Galliâ pro spirituali Canadensium auxilio & institutione fundare proposuerint, & in hunc finem eidem nostræ Societati sexdecim aureorum millia purè & irreuocabiliter inter viuos donauerint; Nos eodem studio ducti, & idoneam nostræ Societatis ministerijs sedem in illis partibus fore confisi, ac vtriusque pietati & propensæ ergà nostram Societatem voluntati, quoad in nobis est, respondere exoptantes, prædictam donationem cùm nostro tùm nostrorum successorum nomine, omni meliori modo quo possumus, acceptamus, ipsósque nobilissimos illustrissimósque Dominum Nicolaum Roaltium, & Dominam Franciscam Mangot in primi Societatis nostræ Collegij in dictâ Nouâ Galliâ ex illâ pecuniæ summâ erigendi, & constituendi, Fundatores cum omnibus prærogatiuis & gratijs à nostrâ Societate alijs Fundatoribus dari solitis, agnoscimus & recipimus: Deúmque precamur, vt tàm piæ fundationi feliciter aspiret, ac de inexhausto Filij sui thesauro nostram inopiam supplens, eosdem nobilissimos, & illustrissimos Fundatores multis in hac vitâ meritis auctos, æternæ tandem gloriæ coronâ remuneret. In quorum fidem has litteras manu nostrâ subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus. Romæ die 15. Augusti, 1635. Mutius Vitellescus.

Mors P. Cotoni. PORRO COTONVS quasi tàm salutari, tantíque momenti negotio confecto, nihil eum vltrà in terris moraretur, ita paulò post è viuis sublatus est. Dierum admodum trium morbo confectus, cùm XVII. Cal. April. decubuisset, IV. deinde die occubuit, ipsâ luce S. Iosepho sacrâ, quem suauissimâ semper veneratione prosecutus fuerat religiosus cliens. Vir vltrà Gangem Euphratémque famâ notus, & à Matthæo Riccio illo, qui apud Sinas tàm illustria rei Christianæ fundamenta iecit, eò vsque obseruatus, vt cùm moriens officiosas ad eum literas (quod meditabatur) dare nequiisset, commendauerit enixè ijs, quos superstites relinquebat, vt quamprimùm suo nomine homini meritissimo, tùm alia gratularentur, tùm perpetuam illam in Aulâ religiosissimæ vitæ constantiam, Sed Commentarij de eius vitâ accuratissimi scripti sunt.

IAM NOYROTIVS in quem tanquam in nauum operarium omnes oculos coniecerant, cùm suo ardori anno superiori satisfacere per Bituricensem illam procurationem minimè potuisset, tum demùm iis curis iuxtà, negotiísque exolutus, dum

dum idoneam tempestatem auidissimè opperitur, annonam interea sedulò comparat, non ijs modò paucis qui Kebecci iam essent; sed operis prӕtereà viginti, partim ad ædificationem, partim ad arationem deducendis vnà secum; sociisque Iesuitis duobus, Annæo Noæo Sacerdoti, Ioanni Gaufretæo Laïco. In ijs exactâ hyeme, vt primùm licuit, Dieppæ conscenderunt omnes, XVII. Kal. Maias, naue minori propriè conductâ, ne quid cum hæreticis commercij habere cogerentur. Et Camplenius confectis item negotijs, iussus quoque ipse à Ventadorio proficisci: eò vel maximè, quòd de Cadomio grauiter ab Orthodoxis expostulatum erat, illud potissimùm querentibus, se contrà quàm Prorex seuerissimè interdixerat, publicis precibus, quas Caluinistæ profano suo ritu peragerent, coactos interesse (id in reditu factum fuisse oportuit:) Quæ quamuis ab iniquis suis conficta Cadomius clamitaret, euicêre tamen à Prorege Catholici, vt is suo loco Catholicum quempiam sufficeret, cuncta administraturum quæ ad mercaturas pertinerent. Ità post diuturnas altercationes, inuitus ac repugnans, Raldæum quendam ad id muneris delegit, ipse è Galliâ vetitus excedere. Camplenio honestior ampliórque prouincia relicta, Arcis Kebecci muniendæ, ac si ex vsu esse censeret, excitandarum aliarum: propagandæ quoquo modo posset, sinceræ fidei: iuri dicendo præficiendi quos idoneos putaret: cum finitimis Dynastis, aut etiam Regibus, amicitias fœderáque sanciendi, maria portúsque tuendi, explorandi nouos terrarum tractus: ac si quo modo fieri posset, aditus per Canadenses vastitates, fluentáque S. Laurentij, ad Iaponas Sinásque aperiendi. Eadem die eodem ex portu naues soluerunt omnes; omnes cursum eundem tenuerunt ad X. vsque Cal. Iunias: quo die densissima exorta secundùm fœdam tempestatem caligo aliarum alijs conspectum eripuit, diuersásque disiecit: tandem permolesto omnibus interuallo, ad XII. Cal. Quintiles, Camplenius, cùm in naue esset minùs habili, saluos ceteros incolumésque ad Insulam Perforatam assecutus est: vnus Emericus Cadomius, illius alterius ex fratre nepos, Tadossacum antegressus erat: hunc nono pòst die cuncti cùm attigissent, postridiéque Kebeccum lembus properaret, tùm commeatui importando, tùm mercibus ad emporium

Cadomio Camplenius à Prorege suo loco sufficitur.

ANNVS MDCXXVI.

qualecunque conuehendis, in eum Noyrotius immigrauit, Camplenius paulò pòst adfuit, rebus omnibus Tadoſſaci exploratis, & vt res tempúſque ferebant, compoſitis.

HIC VARIAS inter ſe pro ſuo quiſq; inſtituto partiti vices, Camplenius quidem opus ab ſe inchoatum Arcis tùm extrà muniendæ, tùm intùs exædificandæ, propè nihil interim proceſſiſſe conſpicatus, cùm animaduerteret præterea ædificij formam anguſtiorem, quàm vt præſidiarios milites, Gallos reliquos, & indigenarum adeò nonnullos capere poſſet, ſi Anglus iterùm, aut hoſtis omninò aliquis immineret; ſtatuit rude illud quidquid erat, diruere, Arcem laxiorem ampliorémque à fundamentis excitare. Lalemantius autem adductas operas varias variis locis adhibuit, has ad cœptam domunculam, illas ad arationem, quâ maximè induſtriâ conſtitui res Canadenſis debuit. Ne momentum quidem temporis ab opere vacatum (ait Camplenius) homines ſingulari vigilantiâ, ac rerum difficilium patientiâ, in id vel maximè curam intenderunt, vt ſiluas illas ſaltúſque ad ſementem exciſis arboribus, vulsíſque ſtirpibus appararent: atque hoc labore tàm ſedulo, támque aſſiduo perfectum profectò fuiſſet, vt intrà annos paucos ex ſeipſis apti, nihil admodùm ex veteri Galliâ requiſiiſſent, niſi Anglica perfidia aliquantò pòſt cuncta peſſundediſſet. Nec indiligentiùs in opus fidei incubuêre Brebeufius Noæúſque ad Hurones profecti, gentem ſtabilem, atque adeò ad Euangelij ſatus opportuniorem, vt ſuis locis reddent anni conſequentes: Lalemantius domi ſubſtitit, Gallis adfuturus: Enemondo Gaufretæóque rei domeſticæ qualiſcunque cura commiſſa: Noyrotius Galliam iuſſus repetere. Videbant ab hæreticis infringi prohiberíque conatus omnes fidei propagandæ ſuos: neque modò clàm à perfidioſis hominibus opus Dei retardari, ſed etiam palàm interuerti. Retulerat Noæus, ſeriùs paulò quàm reliqui pridie. Id. Iul. adueniens, Tadoſſaci, poſt Emerici diſceſſum, quicquid is contrà edixiſſet, denunciaſſétque, Caluiniſtas ineptis aut impijs Marotij Bezæque cantilenis, non Pſalmis Dauidicis, quos inſulſi muginatores Gallico verſu rythmico corruperant, omnia latè loca oppleuiſſe, tantâ inconditæ vocis contentione, vt exaudiri facillimè à Canadenſibus poſſent: ex quo nemo eſſet qui non intelligeret, homi-

nes refractarios nullâ vi coërceri posse, nullâ humanitate deuinciri: semper illis id esse propositum, vt vel infelix lolium spargerent, vel triticum euellerent: his porrò Præfectis, quid sperari tandem posse? Inter agnos lupósque conuenturum citiùs, quàm inter fidei propugnatores oppugnatorésque. Quam enim societatem esse luci ad tenebras; quam conuentionem Christi ad Belial? Ad quod quisque affectus sit, illud potissimum sequi; & quæ obstent ac impediant, remouere omnia pro viribus. Vnam proinde excidendi mali rationem esse, si depulsis hæreticis, Orthodoxi administratores adhiberentur: quod cùm obtineri nisi maximo labore & contentione posse, nulli non esset exploratum: nemo vnus Noyrotio visus aptior ad rei difficillimæ expediendum exitum.

2. Cor. 6.

ITA QVÆ PRIMA nauis in Galliam vela fecit, in eam se Noyrotius imposuit, deduxítque secum vnà, adolescentem annos natum sedecim septemdecím-ve, patriâ Huronem, ex præcipuâ inter eos familiâ, Amnatacha nomen erat. Liberalis indoles, ingenium acre, viuidúmque, moderatio sanè matura, familiaris vitæ consuetudo non inelegans conceptam de Canadensium stupore opinionem plerisque eripuit. Et quidem cùm breui tempore feliciter Gallicè non modò loqui, verumetiam elementariorum characterum ductus effingere didicisset, institui perfacilè potuit ad Baptismum, cuius se cupidissimum profitebatur. Et placuit gentis primitias præcipuâ celebritate consecrare. Rothomagi, quod felix, faustúmque esset, Illustrissimus Archiepiscopus ipse sibi initiandum Neophytum putauit: Longueuillæus Prorex sacro de fonte suscepit, déque Regis Christianissimi nomine, Ludouicum appellari voluit. Nec prodigio ceremonia caruit; tempestate iam tum frigidâ, derepentè micare fulgetrorum ignes, tonitru reboare, fulmen erumpere, at innoxium: quasi ad venerationem, non ad perniciem adesset, lambere modò visum locum in Æde sacrâ editiorem, qui ad religiosam pompam, theatri instar, excitatus erat, ac intactis omnibus, euanuit, incredibili tamen, vt tali in re ac tempore, hominum concursu. Atque vtinam in Ludouico candor iste diuturnior fuisset! Anglorum nequitia petulantiáque, quorum in manus captiuus venit, eam deinde innocentiam corrupit; sed de funesto casu posteà: nunc ad

Adolescentem Huronem Rothomagi Longueuillæus Prorex sacro de fonte suscipit.

ANNVS MDCXXVI.

Noyrotium reuertamur. Expoſuit is Ventadorio, eíque quo plurimùm Ventadorius vtebatur, Ioanni Lauſonio, tum ſupplicum Libellorum Magiſtro, pòſt præterea, Iuri dicundo reíque ærariæ ac politicæ in Aquitaniâ ſummâ cum poteſtate Præfecto, nihil magnopere in Nouâ Franciâ vel ſuſcipi vel geri poſſe ad Dei gloriam, quandiu mercaturæ Præfectura penès Caluiniſtas eſſet: homines ad inſaniam hæreticos, quidquid ſpondeant in ſpeciem, in eo tamen perſtare nec obſcurè, vt inuiſorum Ieſuitarum conatibus intercedant: Canadenſium animis non modò non venerationem ſacrorum myſteriorum, ſed etiam odium horrorémque eorum, à quibus inſtituendi ſint, ab ijs inſtillari: coloniarum deducendarum curam poſtremam cunctis eſſe, hominibus videlicet qui quæ ſua ſunt ſolùm quærant, non quæ IESV Chriſti: rixarum diſcordiarúmque cauſas perpetuò ſeri: quæ vbi graſſentur, quid confici magnum poſſit?

ANNVS MDCXXVII.

HÆC CVM ita ſe habere res ipſa loqueretur, conſtituunt conſenſu, de re tanti momenti ad Regium Conſilium referre, ac, ſi quo modo poſſent, hæreticos remouere: verum quoniam haud breuiſſimo tempore confici negotium poſſe intelligebat Noyrotius, ne extremâ interim penuriâ Kebeccenſes conflictarentur, cùm iam ineunte vere anni conſequentis nauigandi tempeſtas appeteret, Actuarium per ſe ſeiunctim adornare conſtituit, ſubuehendis omnibus quæ tum ad ſupellectilem ſacram, tum ad vitæ communes vſus neceſſaria putabantur. Senſerunt Caluiniſtæ infeſtum Noyrotium moliri in ſe nonnihil, neque temerè abs ſe ſeiungi: vtque verſutiâ valent plurimùm, ipſi viciſſim omnes clàm adhibuere machinas ad illius euertendum conſilium. Et par pari abundè rependerunt: nam non modò impedierunt quò minùs nauigaret, ſed parcè admodum laboranti Camplenio, eo anno pacta ſubſidia ſubmiſerunt. Cùm iam adulta æſtas eſſet, neque quidquam de Noyrotio inaudiretur, ne per literas quidem, ingens omnium animos ſollicitudo inceſſit: præſertim cùm rumor increbuiſſet, à nauiculariis è Galliâ piſcatoribus diſſipatus, Noyrotium vel naufragio periiſſe, vel ab Anglis prædonibus captum eſſe, ſoluiſſe certè Horflæo. Ergo re in deliberationem vocatâ, rogatus Lalemantius, cum Raldæo ſub

ineuntem Septembrem reuertente transmisit in Galliam, abductâ secum maximâ operarum parte, quando vnde aleret non suppetebat. Quinque tantùm ex toto numero reliquit cum Massæo, Noæo, ex Huronibus reduce, alteróque laïcorum; & quoniam ex superiori annonâ nihil penè supererat, vnde menses nouem decém-ve exigerent, ante discessum de publici promptuarij administris nautici panis quantum satis esset, coëmit, iniquo sanè pretio. Nec minùs animo Camplenius angebatur. Galli remanebant quinque & quinquaginta, quibus in istis difficultatibus angustiísque, victum quotidianum tandiu præbere haud facillimum meritò putabatur. Accessere sub extremum Ianuarium virgunculæ indigenæ tres, vltrò præter morem, oblatæ à parentibus, vt profitebantur, arctiori firmandæ amicitiæ, re quidem verâ, partim vt aliquid eblandirentur, vnde extremam famem propulsarent, cùm ferina déesset, tempestate perincommodâ, partim metu ne Gallorum duorum cædem, quos Barbari aliquot dormientes, recens, per summam inhumanitatem oppresserant, Camplenius grauiùs vlcisceretur. Asserebant præterea, certum sibi esse domicilium deinceps proximè Arcem figere, terrámque colere, quod vtrumque à nostris vehementer expeti intelligebant: quæ ne leuiter dicta putarentur, tradere se obsides filias, quibus nihil esse possit parentibus neque charius, neque ad fidem obligandam firmius. Quid hîc ageret Camplenius? tametsi aliquandiu dissimulauit, irato diffidentíque similis, tamen haud diu secum ipse cunctatus est: in summâ inopiâ, pernegante Pontio Grauæo, qui promptuario præerat, posse se quidquam inde suppeditare, non dubitauit vir magni animi, excipere virgines: tùm quod eas certissimo exitio ereptas, in Christi familiam transferebat: tùm quod à Barbaris volentibus lubentibúsque id porrò deferebatur, quod nullis hactenus pollicitationibus impetrari potuerat: & verò, haud ita diu antè Chirurgus Gallus, vir probus, cùm in Canadensium conuentu vnam aliquam expetijsset in legitimum matrimonium, repulsam planè tulerat. Ne tamen insolescerent Barbari, liquidò edixit, inquisiturum se nihiloseciùs in sicarios, déque sontibus meritas pœnas sumpturum.

At Lalemantius vbi primùm Lutetiam attigit, curas vi-

ANNVS MDCXXVII.

ANNVS MDCXXVIII.

ANNVS MDCXXVIII.

giliáſque confeſtim cum Noyrotio coniungere : Ventadorio Lauſonióque confirmare, quæ is antè expoſuiſſet : addere, niſi prouideretur quamprimùm, non modò rem Chriſtianam, ſed etiam Francicam Kebecci periclitari : in graui penuriâ verſari iam tum Camplenium cum ſuis, paucos, qui ſupereſſent, Religioſos, vitam ægrè tolerare ; Raldæum, Orthodoxum licet, haud obſcurè tamen fauere Cadomio; Cadomium nihil penſi habere, niſi vt acceptam à Ieſuitis iniuriam (ſic enim interpretabatur) vlciſci quoquo modo poſſet. Quæ cùm in arcano Galliæ Conſilio expenſa vehementer eſſent, conſtituit Armandus, Cardinalis Richelæus, cum quo iam tum grauiſſimas Regni curas Ludouicus XIII. partiebatur, benè cœpta non modò tueri, verumetiam, quà daretur, prouehere, & remotis hæreticis, quaſcumque demum conditiones ferrent, illuſtrem ad ſempiternum decus prouinciam Orthodoxis tradere. Id vt commodiùs conficeret, Ventadorio primùm ab Rege reſtitui curauit ſummam illam ingentem pecuniæ, quam perſolutam Montmorantio diximus: tùm titulis aliis abdicatis, rei nauticæ mercaturæque totius Præfecturam cum ſummâ ſub Regiis auſpiciis poteſtate in ſe transferre decreuit. Ita Ventadorius, poſtquàm triennium circiter ardentiſſimo ſtudio, & inuſitatâ liberalitate Canadenſium ſaluti, quoad eius facere potuit, conſuluerat, Proregis dignitate exceſſit, ſimul curas ſeculi valere iuſſit omnes, vni ſe Deo probandi percupidus. Richelæus autem, quâ valebat iam tum authoritate, ex totâ Galliâ penè momento contraxit homines locupletes & pecunioſos ad centum, non modò Catholicos, verumetiam egregiè pios, qui honeſtiſſimâ cum Rege ipſo pactione, tractus Canadenſes omnes Francicæ ditionis quam optimo iure tenerent, emolumentáque quælibet ex Nouâ Franciâ extitura, inter ſe partirentur; viciſſim autem colonias eodem ſubinde deducerent, deductas alerent; Euangelicis operariis aliquot, omnia ad victum vſúſque vitæ ceteros neceſſaria ſuppeditarent, Barbarorum ad fidem traductionem omni ope & operâ promouerent. Extat diploma Optimi Principis, datum è Caſtris ad Rupellam, quam obſidebat, menſe Maio, cuius Præfationem libuit hîc ad verbum reddere, vel vt Chriſtianiſſimi Regis ſtudia con-

Armandi Cardinalis Richelæi conſilio & opera lecti homines locupletes ad centum, qui rem Canadenſem inita ſocietate omni ope curent & promoueant.

filiáque posteris innotescant, vel ne intercidant nomina eorum, qui primi in præclaram societatem coierunt: hunc igitur in modum Regiæ literæ.

LVDOVICVS Dei gratiâ Francorum & Nauarræorum Rex, præsentibus futurísque salutem. Cum è diuinâ gloriâ, éque re Regni nostri publicâ esse intelligamus, vt qui Nos ardor ad augendam illustrandámque Catholicam Religionem impellit, non vnius Galliæ finibus circunscribatur, sed ad illius exemplum & normam, cuius & nomine honestamur & sceptro, ad exteras quoque regiones longè latéque se porrigat, quò Gallorum fama vel remotissimas regiones illustrem in modum peruagetur, pietas celebretur, gentium ad fidem adiunctione earum, quibus nondum Euangelij splendor affulsit; reputauimus animo & cogitatione sanè frequenter, quanam maximè ratione traduci ad Christi agnitionem cultúmque possent Americæ Nationes eæ, quæ Nouam Franciam incolunt. Talia meditanti suggessit Cardinalis Richelæus, rei Nauticæ, Mercaturæque tota Gallia à nobis Præfectus, expeditissimam eam rationem sibi videri, vt legerentur è toto Regno nostro homines eximia virtute, fortitudine animi, & Nauticarum rerum scientiâ, támque locupletes præterea, vt suis sumptibus classes quotannis apparare possent, & colonias è Galliâ virorum peræquè & mulierum submittere: repertósque ei negotio tanti momenti curatores peridoneos, Claudium Rupemontium, Brisonij dominum; Ludouicum Hoëlium Consiliarium nostrum, & rationum salinariarum apud Broagium Approbatorem; Gabrielem Lartagnantium, Maiorem ciuitatis Caletensis: Simonem Dublonium, Syndicum ciuitatis Dieppensis, Dauidem à Quercu, Consiliarium Scabinúmque Villæ-Franciæ, ad Portum Gratiæ; ac Iacobum Castillonum ciuem Parisiensem, qui iam indeà mense Aprili, anni superioris spoponderint socios adscituros se se ad centum, omni studio diligentiáque in id incubituros, vt Noua-Francia frequentetur; Notum facimus, nobis eorum consilium magnopere probari.

DESCENDIT deinde sigillatim ad capita pactionis: hæc præcipua: *Vt curatores ij eo ipso anno duodetricesimo suprà millesimum sexcentesimum, Gallos ad ducentos trecentósve in Nouam-Franciam traducerent, tùm subinde pergerent ita, vt pòst annos quindecim ad quater mille viri & mulieres, omnes omninò & Galli & Orthodoxi numerarentur, peregrinis prorsùs exclusis. Vt colonis ijsdem cuncta ad victum cultúmque necessaria triennium totum suppe-*

ANNVS MDCXXVIII.

ditarent; intráque id tempus, agri tantum cuique attribuerent, quantum alendæ familiæ ſatis eſſet, ſemente in annum primum ſubminiſtrata; aut aliâ omninò ratione prouiderent, vt degere inibi non incommodè adſcitorum quiſque poſſet. Vt in vnaquaque ſedium à curatoribus conſtituendarum, tùm Canadenſibus ad fidem alliciendis, tùm Gallis procurandis, Sacerdotes tres eorumdem curatorum ſumptibus alerentur, rebúſque omnibus vel ad vſus vitæ communes, vel ad ſacra munia neceſſarijs inſtruerentur: quod ſi progreſſu temporis, eorundem Sacerdotum numerus ad Dei gloriam augendus putaretur, eorum qui accederent, ratio perinde haberetur: ſumptúſque omnes in annos quindecim à curatoribus tolerarentur, non modò fixarum ſedium, ſed etiam Miſsionum. His conditionibus frueretur ſocietas per ſe ſuóſque in perpetuum, totâ Regione, quæ Noua-Francia ſeu Canada dicitur, à Florida ad Circulum Arcticum vſque, in latum; in longum, ab Inſula Terræ Nouæ, occaſum verſùs, ad Magnum vſque Lacum, vulgò mare dulce; atque adeò ad terminos vſque, ad quos ipſi ſua opera induſtriáque Gallicum nomen propagaturi eſſent: nominatímque Arcæ Kebeccenſi, & ſi quæ aliæ deinceps excitandæ viderentur; flunio S. Laurentij, amnibúſque ceteris; Inſulis maioribus minoribúſque; auri, argenti metallorúmque ceterorum fodinis: nihil aliud ſibi Chriſtianiſsimo Rege reſeruante, præter ſupremam Dynaſtiam, vtque in clientelari fide & obſequio ſemper eſſent: cui teſtando, nouis ſubinde Galliæ Regibus coronam auream tributi nomine pendere tenerentur librarum quatuor Gallicarum: ac ſi progrediente die conſtituendus videretur, qui ius ibidem ſuprema cum poteſtate diceret, is ex pluribus ab Societate deſignatis vnus ab Rege eligeretur. Interdicit deinde Guillelmo Cadomio eiúſque aſſeclis, omni omnino vſu emendi, vendendíque, facultate tum ipſi, tùm alijs quibuslibet adempta quidquam in Nouæ Franciæ mercaturis inuita Societate tentandi.

HÆC SAPIENTISSIME prouiſa partim imminuta deinde, partim corrupta Gallorum Sectariorum dolis, Anglorúmque ad rebelles adiunctione. Nec tamen nihil hoc anno perfectum: nam & centenûm illorum ſocietas magnam partem coaluit, quorum nomina ne poſteritati excidant, ad calcem operis attexentur; & eorumdem ſumptibus, ex conuento, inſtructæ naues quatuor, præter Noyrotij Actuarium: Rupemontius expeditioni Præfectus, vnà cum claſſe, ſi

Noyrotium

ANNVS MDCXXIII.

Noyrotium eumdem numeres, Iesuitæ quinque nauigauere: Lalemantius in Prætoriam accitus: Ioannes Raguenæus, item Sacerdos, in Propretoriam : laici duo cum Noyrotio fuere: eorum alter Ludouicus Malotius etiam deinde naufragij socius. Profecti cuncti Dieppâ 5. Non. Maias, qui dies sanctę Cruci Inuentæ sacer, circa Id. Iulias in fluminis S. Laurentij ostia feliciter inuecti, dum se breuî Kebeccensibus opem solaménque allaturos rebantur, ipsi Præfecti temeritate (quid enim attinet dissimulare? hominem grauiter incusat Camplenius) in extremum discrimen adducti sunt. Fauces illas aditúsque fluminis obsidebat iam aliquandiu Dauid Kersius, Anglus, ab nauibus, militibúsque Rupemontio instructior: vtque per id tempus fœdus amicitiámque Galliæ, Rupellensium atque adeò Caluinistarum, quotquot Regno toto erant, furori amentiæque Anglia posthabuerat, præmonitus pridem ab exulceratis Cadomianis, qui exclusos se se ab Nouâ Franciâ, tantâ, vel ignominiâ, vel rei familiaris iacturâ impotentissimè ferebant, de nauium transmissarum numero, de Noyrotij Actuario nominatim, de militum robore, de commeatu, de omnibus denique quæ hostis vel incendere cupiditatem, vel stimulare diligentiam, vel cautionem munire posse videbantur; tanquam ex insidijs illac necessariò traiecturos, vicina interim maria longè latéque infesta habens, opperiebatur. Et ante dies aliquot, hoc est postridie Non. Iulias, Kebeccum ad Camplenium militariter exultans scripserat, missis ab Serenissimo Rege Britanniæ nauibus duodeuiginti, lectissimis cum epibatis, ad Acadiæ Canadæque tractus vindicandos, sibi propriè esse mandatum, vt eam totam oram Anglicæ ditioni assereret. Iam à se teneri sedem Miscoënsem, iam Portum Tadossacium, vbi esset in anchoris: iam captas expugnatásque naues, quotquot eâ tempestate ex Galliâ soluerant: in ijs vnam Nouæ societatis, in quâ annona Kebeccensium tota, vnà cum aliquanto numero mercium. ei præfuisse Noyrotium quendam, in eadémque Turrianum esse. Cùm apud se deliberasset, num rectà Kebeccum contenderet, visum satius nauem vnam militarem cum lembis duobus ad Promontorium Procellosum præmittere, bobus abducendis, quos eo loco Camplenius aluisset: non enim dubitare se,

Rupemontij confidentia rerum summam in extremum discrimen adducit.

ANNVS MDCXXVIII. quin Arce potiturus facilè esset, postquam cibaria deessent. Ceterùm certum, constitutúmque sibi planè esse, eas angustias occupare, dum nauigandi tempus prorsùs effluxisset. Videret proinde num sine certamine tradere Arcem mallet, an cruento Marte experiri: si sponte cederet, nihil à se officij atque humanitatis vel in ipsum Camplenium, vel in Præsidiarios prætermissum iri.

HÆC PARTIM VERA Kersius afferebat, partim gloriosè mentiebatur: Tadossacum quidem obtinebat, & sedem Miscoënsem, operâ indicióque Iacobi Michaëlis cuiusdam, Galli transfugæ, & abacta iam pecora erant, quæ ad Promontorium Procellosum, octo ab Kebecco leucis Camplenius aluerat: Noyrotij autem nauem, neque tum viderat; neque pòst vidit: verùm, ex falsâ gloriatione manifestè deprehensum, de nauium profectione, ac de Noyrotij nominatim Actuario ipsi significatum fuisse. Quibus in conuentu palàm à Camplenio perlectis, in eam omnes iere sententiam, qui eminùs minas intentaret, illius impetus non esse magnopere reformidandos. Eam itaque in sententiam visum est rescribere; *Haud quaquam dubitare se, quin Serenissimi Angliæ Regis iussu eam expeditionem suscepisset, tales à Principibus solere deligi, bellatores videlicet egregios: incommodè quidem sibi accidisse de Noyrotio Turrianóque: suppetere sibi tamen haud exiguâ copiâ Indicam frugem, pisa, fabas, præter ea quæ locus ipse suppeditaret; cui victus asperitati Kebeccenses Præsidiarij assueuissent pridem: Indignos se fore qui pro viris reputarentur, quíque vnquam in Christianissimi Regis conspectum venirent, si Præsidium, re domestica tàm bene constitutâ, traderent. Ab eo ipso qui deditionem suaderet, pluris se suósque factum iri, postquam fortiter depræliantes & vidisset, & esset expertus, quàm si tàm effeminatè cederent. Moraturos se proinde eius accessum, exscensionem, impressionem, bombardarum explosionem: dum Arcem ipse oculis contemplatus fuerit, futurum vtique vt coarguat vel leuitatem vel inscitiam eorum, qui tàm modicè, atque adeò tam iniquè de loci munitione retulissent. De pauculis illis bobus ad Promontorium Procellosum exustis potiùs, quàm abductis, nihil tanti esse, si Canadensium indicio, oppressi ab armatis compluribus inermes armentarij quatuor fuissent; ceterùm, si vel vnum diem procrastinassent, ne hac quidem prædâ potituros fuisse. Quod reliquum esset ex-*

pectare dum aduentaret: eius conatus pro virili retusuros. Annvs MDCXXVIII.

Literis iis per eosdem Cantabros piscatores redditis, per quos ad Camplenium scripserat, Kersius de conuocatis suis exquirit, quid potissimùm opus facto videatur: cúmque interrogati Cantabri ex composito ijs, quæ Camplenius præscripsisset, consentanea afferrent; tùm demùm ratus Anglus omnia munitiora quàm essent, & Camplenij constantiâ deterritus, ab oppugnandi Kebecci consilio abstitit. At Rupemontius, sanè quàm præfidentior, cùm sub eosdem dies Gaspeium tenuisset, Portum Kebecco leucis centum & triginta distantem, Desdamæum quendam Gallum cum celoce ad Camplenium allegat continuò. Is vt Insulam S. Barnabæ attigit, leucis cis Kebeccum circiter quadraginta, in canoam raptim transcendit (canoas Canadensium nauigiola appellant) quò se Anglorum exploratorum oculis commodiùs subduceret. Exposuit coràm (neque enim literas ab Rupemontio tulerat) ipsum ad Gaspeium adesse, cùm nauibus: præter commeatum omnis generis, aduectas etiam operas agris colendis, familias complures incolendæ regioni: vbi in conspectum venisset, & in nauibus & in littore ignes excitaturum, quo indicio dignosci ab Anglo posset: Gaspeij expositam farinæ vim ingentem, quò expeditior ad pugnam esset: hostem enim certum sibi esse vel ad Tadossacum vsque persequi. Cùm ex Desdamæo sciscitari pergeret Camplenius, nullas-ne ferret literas à Præfecto? Nullas prorsùs, inquit: neque enim in illâ tantâ festinatione scribere potuit: illud modò habeo quod addam, postridie eius diei exauditos nobis ingentes diuturnósque bombardarum reboatus & fragores: idcirco crediderim inter nostros Anglósque commissum certamen. Et ita res erat prorsùs: ad XIV. Cal. Sextil. dimicatum est tàm infelici aleâ, vt post horas ipsas sex (tamdiu enim pugnæ atrocitas tenuit) Gallicis nauibus vndâ tenùs perforatis, deditionem denique Rupemontius fecerit. Et Galli quidem, quorum vitæ ancipitis dimicationis sors pepercerat, duas in naues impositi, in Galliam redire permissi sunt: vnâ cum ceteris capti è Iesuitis duo, Carolus Lalemantius, & Ioannes Raguenæus, haud diu in Angli potestate fuere. Londini, quò abducti sunt, tum fortè agebat Tricastellius Marchio, à Lotharingo Duce

ANNVS MDCXXVIII.

ad Regem Britanniæ Legatus. Is ab eo magnopere institit, Iesuitas secum ire sineret; & cum iam de pace Angliam inter Galliámque ageretur, euicit. Ita Dumkerkam breuî deportati, Ambianum deinde se se receperunt. Ludouicum Amantacham pertinaciùs retinuerunt, & (quæ fuit adhuc optimè morati adolescentis infelicitas) miserum in modum deprauauerunt. Vnum Noyrotij Actuarium euasit, perque mille discrimina refugit in Galliam, postquam diu multúmque nautarum animis pertentatis, ad Kebeccum, quò & Francici nominis decus, & res Canadensis propemodùm deplorata, & magnæ mentis scilicet ardor vocabat, aspirare non licuit. Nihil tali loco ac tempore accidere grauius potuit: præterquam quod enim insignis fuit per se clades, nec ferendum dedecus, quo tempore suis demùm malis domita Rupella supplices tendebat Regiæ Clementiæ manus, eodem Gallos Gallorúmque res in Anglorum potestatem venire: Destituebatur Camplenius, Gallíque tùm viri, tùm mulieres prope ad centum in euidentissimo mortis ex fame discrimine, &, quod caput erat, cùm triennium iam néque alimenta vlla, néque nitrati pulueris aut plumbearum glandium ferrearum-ve quidquam prorsùs importatum esset, Arce excedendum omninò erat, si, quod euenit, Anglus iterùm ingrueret. Atque hoc profectò, Rupemontius culpam maiorem sustinet, qui nescio quâ militaris decoris prurigine, hosti vltrò se obiecerit, quem declinare studiosissimè debuerat. Reputaret secum, non eò susceptam expeditionem eam esse, vt cum Anglo manus conferret, sed vt in Nouam Franciam nouos colonos induceret, & ijs qui Kebecci iam essent, commeatum omnis generis afferret. Si vinceret, nihil magnopere propterea ad rem regni, fidei-ve publicam collatum iri; si vinceretur de Gallorum in Nouâ-Franciâ, atque adeò de Canadensuum ad Christum conuersione, qui scopus præcipuus, & Regis Christianissimi, & recentis Societatis fuisset, planè actum fore. Rationem habendam sibi Gallorum, quos deduceret, quos non ancipiti formidolosi certaminis aleæ proponere, sed in tutum omninò subducere oportuerat. Et verò, si tanta eius pectus pugnæ cupido stimulabat, saltem (ait Camplenius) in nauem è quatuor quas habebat, minimam eandem, celerrimámque, Flibotium

Annvs MDCXXVIII.

nomine, pueros feminásque, imbellem turbam; tùm farinam, puluerem tormentarium, oleum, acetum, ad eúmque modum cetera, quibus in præsens Præsidiarij egebant magis, exoneraret; tùm, medio in æstu certaminis, dum intentati exitij metus hostem omni ex parte distinuisset, velis remísque porrò Kebeccum contendere iuberet. Vel, quod consultius longè fuisset, quódque faciendum omninò fuit, vbi primùm de Anglis inaudijt, ex locorum peritis sciscitaretur, quem maximè ad Portum, æstuarium-ve appellere exiguam classem posset, dum Anglus Kebecco rediens, vel præteriret, vel prælium cieret prior, si fortè per Michaëlem transfugam de secessu cognouisset: tunc enim rebus omnibus maturo consilio prouisis, circunspectis-ve, vel Kersij ferociam victor domuisset; vel, si quid secùs euenisset, vacasset temeritate. Omninò, inconsulti ducis est, rerum summam tàm exiguo operæpretio in vltimum discrimen adducere.

Camplenius industriâ suâ res Kebeccensium desperatas sustentat.

Atterebatvr, interim Kebecci exiguum illud annonæ reliquum, quod Camplenij cura vigilantiáque comparauerat. Centum erant nòn modò ærumnis consternati præsentibus, sed etiam impendentis extremi periculi metu conturbati. Iam diurni victus ratio ad septem omninò pisorum vncias redacta erat: ex Galliâ præcisa spes omnis subsidiorum, menses totos minimùm decem: à Canadensibus quid expectari magnopere posset, qui vix se se ipsi tueri hyeme queant? Angebat illud prætereà incredibilem in modum, ne sicut annos iam duos solicitorum spem & expectationem euentus elusisset, in tertium item, aliquid minùs faustè incideret: vt, quàm è re Franciæ publicâ erat Arcem teneri, tàm priuatim expedire videretur, ab Anglo capi, ex quo illud saltem commodi consequeretur, ne fame necarentur. Nòn tamen in istâ rerum omnium iniquitate animum despondit Camplenius; sed dolorem angorémque suum fortiter constantérque dissimulans, cunctos ad patientiam hortari: nisi ad Mensem Maium annona ex Galliâ subueheretur, de honestâ deditione simul omnes cogitaturos: appellare eorum vnumquemque testem, nihilo seplus cibi sumere, quàm cuique impertiatur: ex Rupellensium obfirmatâ peruicaciâ, vel potiùs desperatione disci ab ijs posse, quid tali loco ac tempore faciendum sit: néque

Annvs MDCXXVIII.

conſentaneum eſſe, vt perditis hominibus plus animi ac virium fuiſſe dicatur ad famem in peſſimâ causâ ad extremum vſque tolerandam, quàm ipſis ad eas ærumnas perferendas, in optimi, & humaniſſimi Regis fide, atque adeò in Dei Chriſtíque obſequio: quâ in conſtantiâ ſi obeunda mors ſit, præclarè vtique cum ijs actum iri, qui quam lucis vſuram à naturâ acceperint, eam Regi, patriæ, Barbarorum ſaluti, ipſi Liberatori mortalium Iesv Chriſto repræſentent, tàm ſempiternâ commendatione digni, quàm illi omnium deinceps ſeculorum execratione. Sperare ſe tamen lætiora; néque eò dum rem redijſſe, vt non extremi arcendi diſcriminis nulla reliqua ſit ratio: augurari ſe, neminem inediâ confectum iri. Tali oratione confirmatis animis, verſare ſecum ipſe cepit, vnde, qua-ve arte extundere alimenta ſuis in formidoloſum tempus poſſet. Ante omnia, quoniam animaduerterat demenſum id quotidianum ex piſis, ad mortem potiùs arcendam, quàm ad vires tuendas valere, quòd vnâ aquâ macerata, (nam ſal quoque deerat) ſucci parùm ſanè ſufficiebant; piſtillo primùm in mortario contundere, mox, quod id & laborioſius & moleſtius eſſet, truſatili molâ ægrè concinnatâ conterere, poſt etiam aquariâ in moletrinâ pinſere inſtituit: hinc refici paulò magis corpora ceperunt, & vires vtcunque reparari. Deinde ad anguillarum piſcatum curam conuertit; harum enim ijs in locis vis propè infinita: ſed agiliores patientioréſque Canadenſes anteuertebant; vt, cùm Gallos ſuus plerúnque labor fruſtraretur, recurrendum ad Barbaros fuerit: verùm ij, qui mos eſt omnium gentium, Gallorum indigentiam in compendium ſuum verti poſſe rati, non niſi iniquiſſimo pretio captas vendebant: in denas, quod penè fidem ſuperet, ſingulæ pelles ferinæ dabantur, eæque nouæ, nec vllâ vſurâ attritæ: harum autem pellium pretium vulgò erat aureus Gallicus: ita plus ſex aſſibus Gallicis anguillæ ſingulæ venibant. Venationem magnam partem omittere cogebat nitrati pulueris penuria: libræ admodum triginta erant, & illius quidem non exquiſitiſſimi: è Præſidiarijs tamen aliquot alcen cepere (cuius de naturâ poſteà) ſed, quæ eorum fuit intempeſtiua ingluuies, pauci ſe eius carnibus ingurgitare ſemel maluerunt, quàm prædam in omnes partiri, plures in dies,



ſi rectè curaretur, obſonium abundè præbituram; quod fœdæ edacitati ſuperfuit, ad libras admodùm viginti attulere. Liberalior Chsmin, homo Canadenſis, totas aliquot feras illius generis impertijt, quantâ ſuâ laude, tantâ lurconum illorum infamiâ, & inſigni ſcilicet rerum conuerſione, vt à Barbaris alerentur Galli. Adeò de omnibus benè mereri ſtudere quiſque debet.

TANDEM, cùm quamlibet ſedulâ prouiſione curáque nihil ſe aliud perficere poſſe Camplenius intelligeret, niſi vt ad extremum Maium annonam qualemcunque extraheret; de minuendo ſuorum numero, niſi qua nauis tempeſtiuè adeſſet è Galliâ, cogitare inſtitit: cúmque id efficiendi ratio duplex eſſe poſſet, vt vel in Galliam reueherentur, vel ijſdem in oris, extrà Arcem degerent; inutilem pridem lembum, fatiſcentémque, vtcúmque reſtaurare aggreſſus eſt, in quem quotquot capere poſſet, imponerentur, cùm primùm ſe maria aperirent: eâ enim tempeſtate adfuturas è Gallia naues ad piſcationem complures, in quas credibile erat eos exceptum iri, ſi modò in naulum victúmque, quod æquum videretur, perſoluerent: in vtrumque fibrinas pelles traditum iri. Quin etiam poſtquàm expoſiti primi eſſent, alijs denuò auehendis rediri Kebeccum poſſe, hóſque alteros ſatis tempore ad bellicas naues acceſſuros: ita ingenti vtrinque commodo, & ſcilicet eorum qui remigraturi in patriam eſſent, gaudio incredibili, remanſuros dumtaxat quot commodè ali in præſidio poſſent. Ad alterum illud, generoſum ſanè quiddam animo & cogitatione voluebat. Videbat à montiuagis illis accolis nihil magnopere ſperari poſſe, quippe qui ipſi in diem viuant, nullis certis laribus, nullo penu, nullâ cellâ; venatu & piſcatione viuere ſolitis, non ſementem facere, vnde fruges deinde proueniant. Iroquijs autem, quos bello pridem, infenſorum ductor populorum vexauerat, vt in Commentarijs ipſe ſuis perſequitur (gens eſt immaniſſima, de quâ dicendum erit pòſt compluries) norat ſegetes ſuppeditare. Ita, cùm nihil tàm finitimæ Nationes auerent quàm vt ſecum ſocius belli, & periculorum propulſator futurus, proficiſceretur, conſtituerat eò æſtate cum ſuis, ad quinquaginta, ſexaginta-ve, pergere, ac vi irrumpere in vnum aliquem ex vicis hoſtilibus,

ANNVS MDCXXVIII.

locóque nouis munitionibus firmato, congeſtis frugibus veſci tandiu, dum vere deinde proximo certius aliquid affulgeret. Et eius ſtudium magnopere finitimi incendebant, eo potiſſimùm nomine, quod ſi res proſperè, feliciterque, vt ſperabant, eueniret, ea demum certiſſima eſſet ratio pacis cum ferocienti hoſte ineundæ, vnde tuta & libera vltrò citróque commeandi facultas, magno tùm gentis, tùm Gallorum ipſorum emolumento & commodo. In his maximè meditationibus Kebecci hyems exacta.

At in Gallia, vt quíſque affectus erat, ità de infelici naualis prælij ſucceſſu ſermocinabatur. Damnabant plerique Rupemontij confidentiam, qui tàm alieno tempore pugnam commiſiſſet. Triumphabant gaudio Caluiniſtæ, procacitérque iactabant, quandiu rei Canadenſi præfuiſſent, omnia feliciter adminiſtrata; vbi remoti eſſent, cladem illicò importatam: recens Societas tametſi initia malè ceſſerant, tamen perſtabat in propoſito, déque nouâ nauium apparatione ſeriò cogitabat. Lalemantius Noyrotiúſque aſſidui hortatores aderant (nam Lalemantius Ambiano accitus Lutetiam erat) aiebant indignum eſſe, Camplenium cum Religioſis Gallíſq; alijs, poſt tantos, tàm conſtanter, tamdiu exantlatos labores, mediâ in Barbarie deſtitui, fame vtique interituros: virum fortem æquè, & induſtrium, ſuſtentaturum ſeſe ſine dubio, & quoquo modo aliturum ſuos ad ſtatum vſque tempus nauigationis: dum maturetur, nihil dum conclamatum videri. Qui ſumptus grauiores in hunc annum faciendi eſſent, eos abunde poſtmodum repoſitum iri: neque nullam acceptæ iacturæ rationem Conſilium Regium habiturum: cùm præſertim Cardinalis Richelæus, facinus Anglorum inſignem iniuriam interpretatus, è Regijs nauibus ſeptem tradi curaret Razillio, Equiti Melitenſi, notæ virtutis naualibus in prælijs bellatori, arcendis fugandíſque Anglicis emiſſarijs, ſi, quod facturi dicebantur, Kebeccenſem Arcem iterùm affectarent. Id ſi vt deliberatum erat, ità perfectum fuiſſet, conſtitiſſent ſanè omnia: ſed quòd ſub id ferè tempus firmata pax Gallos inter Angloſque, ac paulò pòſt vtrobique promulgata eſt; idcircò cùm exiſtimaret Richelæus cum Anglis deinceps tanquàm cum fœderatis, non tanquàm cum hoſtibus agendum eſſe,

ANNVS MDCXXIX.

pariáque

pariáque ab eis expectaret; rescribi Rupellam iussit, vnde solutura classis erat, nihil esse quòd Regiænaues proficiscerentur, quidquam-ve moueret Razillius. Ita onerariæ omninò quatuor vela fecerunt, & quidem inter illas moras tardiùs. Etenim quo ferè tempore nauigare ceperunt, iam Dauid Kersius pacem factam vel ignorans, vel dissimulans, Canadensi pelago, atque adeò S. Laurentij flumine infestus inuehebatur: &, quæ fuit aduersarum rerum haud leuissima, captus est sub medium Quintilem à Thoma, Dauidis Fratre, Boulæus Propræfectus, Camplenij affinis. Is cùm in lembo, quem vtcunque resarcinatum vidimus, tenderet in Galliam, Regem Richelæúmque de deplorando Kebeccensium statu certiores facturus; ab eo, quem dixi, Thomâ Kersio, medio mari, bombardæ maioris explosione inhibere cursum procul iubetur: cúmque Boulæus contrà, velis remísque refugeret, dromonem Anglus præmittit, duplici ad celeritatem remigio: ita vegeti ac valentes fame inediáque confectos breuî assecuti, in lembum inuolant, & fibrinas pelles, ceteráque paucula deprædati, captiuum nauigium ad Thomam agunt: Thomas haud inhumanè exceptum Boulæum Dauidi fratri sistit. Nec minor in speciem Thalassiarchæ comitas fuit: verùm, post salutationem officiáque verborum, Anglus de Arce sedulò percontatur: qui Præsidiariorum numerus, quàm largè cibaria suppetant, quæ munitiones, operáque pulueris nitrati, globorúmque quàm abunde. Ad hæc ità Boulæus respondit, vt id quod res erat dissimulans, hominem de oppugnandi Kebecci consilio, quoad eius fieri posset, deduceret: illud quoque adiecit, se de Emerico Cadomio, in quem incidisset, annonam Kebeccum in menses aliquot deportantem, cognouisse, pacem iam ab vtróque Rege iuratam. Habet penès se initæ pacis conditiones infit Kersius. Cùm Boulæus negaret, fucum facit, inquit. Et captiuos Gallos diuersos appellans, tandem vel ab incautis per artem, vel per promissa à perfidiosis elicit id quod iam suspicabatur, & optabat, Camplenium extremâ rerum omnium penuriâ conflictari. Nec cunctandum ratus, quò vel nec opinantem exciperet, vel Cadomio præuerteret, qui commeatum ferre nunciabatur, ipse ad Tadossacum consistens, naues tres bellicas præmittit, Lu-

Boulæus in Galliam tendens ab Anglo capitur.

ANNVS MDCXXIX.

douicóque ac Thomæ fratribus germanis suis (Prothalassiarches hic erat, ille Arci postquàm in potestatem venisset, præfuturus mittebatur) mandat Camplenium de voluntariâ deditione interpellarent. Viæ duces se se præbuere Canadenses aliquot, dum se, ex gentis leuitate, commodiùs ab Anglis habitum iri putant, quàm ab Gallis haberentur.: nec Galli nauicularij aliquot defuerunt, seu vltrò, seu parendi necessitate.

HÆC Camplenium latebant omnia: nihil quidquam de imminente periculo cogitans, qui nihil eo anno neque de Gallis neque de Anglis inaudisset, in eo totus erat, vt victum sanè asperrimum eundem, & parcissimum tùm alijs tùm sibi quomodocúnque expediret. Et solus quidem in Arce versabatur, dimissis alijs aliò Præsidiarijs, famulísque, vel ad piscandum vel ad vellendas radices; cùm trepidè primùm ab Manitꝟgach (quem Nassam vulgò, à concinnandarum nassarum peritiâ Galli vocitabant) homine rei Gallicæ studiosissimo, mox à domestico famulo affertur, aduolare sine dubio naues Anglicas, ac vix leucam abesse, certissimè sibi conspectas post vicinum Isthmum (à Ventadorianâ gente, Leui appellare placuerat.) Ad hanc denunciationem miranti quàm attonito similior, quoad in ijs tamen & temporis & rerum omnium angustijs licuit, prospicere sedulò Camplenius, ne incautos hostis opprimeret: cúmque se omnes, vt fit in tumultu, ad Arcem continuò recepissent, antequàm adesset hostis, exquirit de singulis in consilio palàm, quid tali loco ac tempore faciendum potius esse censerent. Omnes omninò in eam iere sententiàm: vt, quandoquidem vel negligentiâ eorum, quibus in Galliâ Canadensis incumbebat curatio, vel quâ aliâ ex causâ, eò redacta res erat, vt pulueris tormentarij penè nihil, cibariorum nihil planè suppeteret, fieret sanè deditio, at quàm commodissimis liceret conditionibus: quòd si fortè pacisci hostis ferocior abnueret, repugnaretur pro virili, néque impunè incruenté-ve exscendere sineretur. Vix ea inter se statuerant, cùm inuehi visus ad Arcem rectà lembus Anglicus, vexillo candido, quo indicio colloquium expetebatur: & ex Arce vicissim sublatum alterum est, quo significatum accedi tutò posse. Vt applicitum ad ripam est, ex-

ANNVS MDCXXIX.

Camplenium extremâ rerum omnium inopiâ laborantem de Arcis Kebeccensis deditione Anglus interpellat.

ſcendit Anglus nobilis, ad Campleniúmque perrexit cum literis ab Ludouico Thomáque, in eam ſententiam. *Quod Dauid frater iam inde ab anno ſuperiori prædixerat, obtenturum ſe aliquando Arcem Kebeccenſem, id nunc demùm inſtare. Compertum exploratúmque ſibi eſſe, quali quantáque rerum omnium inopiâ laboret: cùm repugnare nequeat diutiùs, nihil ab eo commodius fieri poſſe, quàm vt Arcem vltrò honeſtis conditionibus dedat: eas à ſe tùm ipſi, tùm Gallis qui in præſidio eſſent omnibus deferri.* Datæ erant literæ ex Flibotio, naue Gallis anno ſuperiori ereptâ, XIV. Cal. Sextil.

Eas coràm Primario mercaturarum adminiſtro, aliíſque aliquot quorum præcipuæ partes erant, Camplenius cùm perlegiſſet, viſum eſt in hanc ſententiam reſcribere: *Inficiari quidem ſe minimè poſſe, quin vel curatorum negligentiâ, vel temporum iniuriâ, & nauigandi difficultate, ſperata è Galliâ ſubſidia defuerint; Idcirco prohibere ſe non poſſe quod anno ſuperiore feciſſent, ne Arce pro voto ipſi demùm potiantur. Ipſorum eſſe, quæ ſemel iterúmque detuliſſent, re præſtare, & in conditiones paciſci mox mittendas. Intereà obteſtari ſe, ne antequam vtrinque de omnibus conueniſſet, naues intrà bombardæ iactum admouerent, neu quis exſcendere tentaret: poſtridie rem totam confectum iri.* Eâ ipsâ die ſub veſperum ad ſuos Anglus idem ſequeſter rediјt, pactionis capita propoſiturus: hæc huiuſcemodi fuere.

DIPLOMA Regis Britanniæ proferretur, ex quo intelligi poſſet, Kerſiorum expeditionem legitimâ auctoritate niti: itémque planum fieret, hæc, à Ludouico Thomáque, conſcio & approbatore Thalaſſiarchâ, agitari. Attribueretur nauis reuehendis in Galliam Præſidiariјs, quíque Kebecci tum eſſent, quíque paulò antè, eorum in manus veniſſent (de Boulæi ſociorúmque caſu ex ſequeſtre cognouerat) Eadem Religioſos deportaret Recollectos, Ieſuitáſque, puellas prætereà duas, quæ ante biennium à parentibus donatæ Camplenio eſſent: neu quis prohiberet quò minùs eas ſecum decedens abduceret. Non modò Præſidiariјs Præfectis militibúſque, ſed etiam reliquis omnibus, nominatímque Religioſis, liceret res ſuas efferre, & quam quiſque ſupellectilem, ſeu ſacram, ſeu domeſticam haberet. Cibi in totum iter præberentur, eâ dumtaxat lege, vt ſuum quiſque commeatum fibrinis

ANNVS MDCXXIX.

pellibus ex æquo & bono redimeret: quæ pelles cuique deinde superessent, eæ ne eriperentur. Humanè & benignè cum vnoquoque Gallorum ageretur, neu cui seu Præsidiariorum, seu Religiosorum, seu eorum qui recens capti essent, vis vlla afferretur. Quæ nauis in Galliam dedititios ceterósque deportatura foret, ea traderetur post triduum quàm Tadossacum ventum esset, eò vt tutò & commodè perueniretur, suppeditaretur Actuaria minor, aut nauigium omninò aliquod iustæ magnitudinis firmitatísque. De his vbi conuenisset, & chirographum additum ritè esset Dauidis Thalassiarchæ, ad legitimam cautionem, spondebat Camplenius se Arcem, adiunctáque domicilia dediturum Kersijs, vel cui ipsi tradi vellent.

HÆC cum Camplenij Pontiíque (hic ille erat quem dixi, primarius mercaturarum administer) chirographo, ab eo ipso qui repoposcerat, quantâ fieri potuit celeritate ad se perlatâ, vbi Ludouicus Thomásque exactiùs expenderant, hunc in modum circunscripsere. Diploma quidem Serenissimi Regis Britanniæ, domini sui, penès Dauidem fratrem esse: ad Tadossacum prolatum iri. De potestate sibi ad paciscendum à Thalassiarchâ attributâ minimè dubitaturum Camplenium, postquam is conditiones adiectâ syngraphâ confirmasset: id autem se omninò curaturos asseuerabant. Nauem minimè attribui posse, ijs qui memorabantur, in Galliam deportandis: curatum tamen iri fideliter, vt in Angliam rectà, mox in Galliam veherentur omnes: idque ipsum valiturum eò, vt ne in Anglorum denuò manus venirent, quod fortè contingeret, si soli infesto æquori sese committerent. Puellæ Canadenses vt in Galliam abducerentur, sinere se nequaquam posse: eius rei causas coràm expositum iri. Quod ad arma supellectilémque attineret, Præfectis quidem potestatem fieri, præter arma, vestésque, fibrinas quóque pelles quæ cuiusque priuatim essent, efferendi: militum ceterorum vnicuíque, ad vestem vulgarem, tunicam è pellibus vnam adiungere licere: Religiosis vestes relinqui ac libros, prætereà nihil. Ceterùm, ne quid ad firmitatem deesset, accessit Thalassiarchæ auctoritas in hæc verba; *Hæc pacta conuenta rata sunto.* Addidítque chirographum. Verùm, nisi mendum in Arithmeticas notas irrepsit, mirum profectò videatur, tot res tam citò peragi po-

tuiſſe: vno eodémque die (leucas prope quadraginta) iri, rediri tàm multoties; de conditionibus diſceptari; Tadoſſacum deſcendi ad Dauidem; tum ab eo ad fratres, hinc Kebeccum pergi: niſi fortè is folium purum tradiderat, in quod fratres, quòd videretur, referrent. Sed nimirum ſtimulos addebant hinc cupiditas, illinc metus: videbant in momenta ſingula magnam rerum conuerſionem fieri poſſe, ac ſi vel claſſis adeſſet è Galliâ, vel omninò certi de pace nuncij afferrentur, eluſum iri ſpes ſuas: eò, ne momentum quidem temporis deperditum volebant.

ANNVS MDCXXIX.

Arcis Kebeccenſis deditio.

CERTE pergit Camplenius memorare, poſtridie eius diei, hoc eſt ad XIII. Cal. Sextil. eas pactionis leges ad ſe perlatas, denunciatúmque, conſtitueret quamprimùm cum ſuis, ſubire eas vellent, nec ne: cúmque cuncti, poſtquam nihil è Galliâ affulgebat, quod dabatur accipiendum ſenſiſſent, poſt internuncij reditum, ſublatis anchoris confeſtim Kebeccum Ludouicum, Thomámque tetendiſſe. Præter Gallicam illam nauem, Actuarias agebant duas: epibatæ erant ad centum quinquaginta: tormenta maiora plus viginti. Ad eos officij causâ adit continuò Camplenius: rogátque cuſtodes apponi, qui Ædem ſacram Ieſuitarum, eorumdémque ac Patrum Recollectorum tuguria, & Hebertianæ familiæ domunculam à direptione defenderent: nec difficiliter impetrauit. Tum armatis expoſitis, exſcendit Ludouicus, poſſeſſionémque Arcis adijt: eâ quidem modeſtiæ ſignificatione, vt cùm excedere ſtatim proprio cubiculo, quippe vt in ijs anguſtijs, paulò commodiori, Camplenius vellet, vetuerit omninò, néque ex eo migrare paſſus ſit. Idem tamen ad pompam qualemcunque, læto tormentorum fragore tùm ex nauibus, tùm ex Arce ipsâ, militum coronâ in armis circunſtante, Britannicum vexillum loco editiore erexit. Exinde luſtratis inſpectíſque curiosè omnibus, ex cellâ communi ad quatuor penè millia fibrinarum pellium aufert: tùm per tranſfugam Gallum, quo adminiſtro ad ea vtebatur, in exiguam ſupellectilem Patrum Recollectorum Ieſuitarúmque inuolat. Inter hæc incredibili animi ægritudine conficiebatur Camplenius, qui tàm luctuoſa ſpectacula oculis vſurpare cogeretur. Eò, ab Ludouico petere inſtitit, eius vt bonâ veniâ, intereà

ANNVS MDCXXIX.

dum subséqui cuncti possent, sibi Tadossacum ad Thalassiarcham ire liceret, opperiendæ nauigationi: vtrique, vt quidem speraret mutuam consuetudinem gratam & iucundam fore. Cùm Ludouicus annuisset, in Flibotium impositis ijs quæ ex pactis conuentis asportandi facultas erat, cum Thomâ vt primùm licuit, conscendit: reliqui tantisper substiterunt.

Emericus Cadomius nauale cum Anglo prælium committit.

DVM vela faciunt, ecce tibi aduentare cernitur ex aduerso Emericus Cadomius, quem iam fluminis ostia subijsse Thomas cognôrat. Is cùm è Galliâ eo consilio profectus esset, vt Kebeccum rectà pergeret, tùm auehendis pellibus quæ Guillelmi Cadomij erant, tùm importandæ annonæ Kebeccensibus in menses tres, dum naues ceteræ aduenirent, tametsi de Boulæo, quem obuiàm habuit rescierat, rem Kebeccensem deploratissimo loco esse, atque adeò maturandum quoad posset; tamen neque ipse magnopere properauit, néque adduci vnquam potuit, vt Boulæo cum aliquo numero nitrati pulueris, cibariisque vel in iter, vel Kebeccensibus tantisper interim recreandis, recentes remiges aliquot mutatos fessis & languentibus, qui in lembo erant, commodaret, quò quamcelerrimè Kebeccùm repetere posset de eius aduentu Camplenium certiorem facturus. Quin, tametsi paulò pòst Galli duo monuerunt, visos à se Canadenses cum Anglicanis mercibus, ex quo constaret Anglicas naues esse in viciniâ, spreto contemptim indicio, ire perrexit temerè securus: paucísque pòst diebus cùm densa nebula cælum obtexisset, discussâ deinde caligine haud procul Anglicam classem intuitus, quam paululùm, sursùm versùs prætergressus erat, quasi id ageret vt séque, rémque Galliæ publicam ijs locis proderet, perderétque, impactâ ad latentes arenas naue, ipse vltrò tormenti maioris explosione ab Anglo opem expoposcit: ac iam tum capi profectò potuit, ni Thalassiarches Gallicam nauem esse admonitus, atque adeò non ad opem, sed ad prædam accurrendum videri; mittere neglexisset: cùm diceret elabi eum quisquis esset, nullo modo posse, ac demirari se vehementer hominis temeritatem, qui se hinc inde in naues Anglicas induisset. Proinde tunc quidem pergere sinendum: haud tamen sapienti consilio, quando sine pugnâ, & sine cuiusquam suorum exitio, naue potiri tunc licuit, quæ pòst non sine cer-

tamine in poteſtatem venit, & formidoloſo quidem futuro, ſi res adminiſtrata à Gallis rectè, atque ordine eſſet. Etenim poſtquam æſtu accedente, nauem ipſe cum ſuis, è vadis extricauerat, dum inſtitutum iter contendit, deprehenſus ab Thomâ, vbi vidit integrum ſibi non eſſe, fugâ, quod nitebatur, elabi, ad pugnam ſtrenuè ſe comparat. Ac primò quidem infeſtâ bombardarum diſploſione res geſta eminùs: mox, Thomas, certum cùm eſſet certamine experiri, admoueri quàm-proximè Flibotium iubet. Et ad Camplenium conuerſus; Noſti, inquit, naualium dimicationum leges. Si quis eſt in naue ex hoſtium partibus captiuus, is nequaquàm ſinitur in foris, dum pugnatur, liber ac ſolutus verſari: proinde in imam contabulationem ſecedere tantiſper ne pigeat. Paruit illicò Camplenius: ac Thomas iam tum ſibi metuens, clathra & ſuper imponi, & clauis figi imperat. — ANNVS MDCXXIX.

IAMQVE Emerici nauem propè contingebat, cùm vtrinque & lapidibus, & crudâ tormentariorum globorum eiaculatione cœptum dimicari: at nullo ferè momento ad victoriam: etenim dens alter anchoræ Kerſianæ in Emerici nauem impactus, ita vtramque implicuit, vt néque accedere propiùs, néque recedere liceret deinceps. Cúmque à prorâ facta eſſet impreſſio, ab vno altero-ve armato Anglici impetus perfacilè eludebantur. Anceps ea dimicatio tenuit aliquandiu, donec hæreticus neſcio quis, illo tumultu vltrà quàm bellatorem decebat, perturbatus, verbulum emiſit ad deditionem ſpectans. Et temerariam vocem Kerſius repente arripuit. Perlubenter verò, inquit, Emerice! quas conditiones tulimus Camplenio quem hîc habemus, eædem tibi tuíſque ſunto. Atque hîc finis pugnæ fuit: vbi de Camplenio inaudijt Emericus, viri colloquium flagitat, haud tàm facilè vtique deditionem facturus, ſi eum adeſſe priùs comperiſſet. Certè & à Barbaris & à Noſtratibus quibuſdam ſtrenuè ſe ſe eo in certamine geſſiſſe perhibetur homo egregiè Catholicus. Vt vt id fuit, reuelli quidem clauos recens adhibitos extemplo Kerſius imperauit: ceterùm eâdem diffidentiâ; Caue, inquit, Campleni! ne dum tu cum Emerico colloquêre, turbet quidquam: ſi qua vltrà bombarda explodetur, certa tibi nex. Suade modò dedant ſe ſe, ac, ſi quid ſapiunt, ſuæ ſaluti conſulant: appro-

ANNVS MDCXXIX.

pinquant, vt vides, Actuariæ: antequàm conuentum sit, si adfuerint, summo iure in eos agam. Hîc Camplenius modestè atque intrepidè, Captum quidem necare perfacile Kersi! at non item decorum. Tu cum fratre incolumitatem omnem spopondisti: fidem violare non est viri fortis. Ceterùm, meum non est, quem ipsi minimè agnoscant, ijs præcipere quid potissimùm in tàm præsenti discrimine faciant? id natura cuique præscribit, vt vitam, libertatémque suam tueatur, contráque vim intentatam ac paratam pro viribus obluctetur. Laudare debes potiùs eorum constantiam, magnitudinémque animi, qui vt magnanimos viros decet, acriter fortitérque dimicent. Accedit, non vsque eò rudem esse Emericum, vt non quidquid dixero, tanquam à captiuo profectum accipiat, qui cùm non sit arbiter sui, ab alijs præscripta afferre potiùs, quàm quæ sentiat, expromere censeatur.

EA ORATIO commotum vtcunque sedauit: iámque pacatior; Illud ergo inculces, precor, inquit, dum se dedant, omni humanitate exceptum iri. Et fecit seriò Camplenius, qui animaduerteret nullam spem salutis superesse, si cum Actuarijs prætereà depugnandum esset. Deplorat tamen idem Emerici vel ignauiam, vel imprudentiam, qui tam properè de deditione verba fecerit. Æquo adhuc Marte decertabatur, vel potiùs ad Gallos victora inclinabat: ex Kersianis tres ceciderant, in ijs nautarum vnus imprimis experiens, cui globus ex maiore bombardâ libratus, caput à ceruicibus reciderat, è Gallis nullus interijsse proditur. Maturaret igitur, & antequàm noua subsidia afforent, vrgeret sanè pugnam; quippè & ab epibatis, & à tormentario puluere, Anglo instructior. Omninò trepidabat iam tùm Anglicus miles, séque in ima nauis sensim subducebat. Inferret ergo se se in nauim impeditam, cum expeditissimis suorum: terrore & minis cuncta fremens impleret; reuelleret nimirum confestim claustra Camplenio, cuius vel nomen formidolosissimum hosti esset. potuit eo die tentari, atque adeò fortè peragi insigne in paucis facinus; vt antè quàm auxiliares Actuariæ certamen capesserent, expugnato Flibotio, Galli deinde si minùs numero, bonitate certè nauium superiores, Actuarias easdem momento deprimerent: tum vel in classem reliquam impetu ruerent, quætametsi na-

uium

uium erat quinque, tamen præter Præfectos, vix virum habebat; ac si superiores extitissent, Kebeccum reciperent continuò; vel in altum inuecti, Galliam versùs cursum reflecterent, dum cum quatuor quæ aduentabant nauibus coniuncti, opprimerent prædatores, & Kebeccum porrò asserent. Sed eas spes vnius hominis temeritas inscitiáque infregit. Et Camplenius quidem nutantia cuncta, perturbatáque conspicatus, deditionem Emerico suasit tàm opportunè, vt statim atque arma dedititij in Thomæ fidem accepti, posuerant, adfuerit Actuaria vtraque, verùm ad spectaculum non ad pugnam: vetuit siquidem planè præciséque Thomas quidquam in Gallos mouere. Ergo extemplò in Flibotium ad Thomam, Spinæum Propræfectum obseruantiæ ergô Emericus præmittit: ipse mox subsecutus, séque infelix, résque suas tradit. Vt Tadossacum ventum est, Camplenius quanquam à Thalassiarchâ vt in victoriâ humanissimè exceptus, perhonorificè deinceps haberetur, ingentes tamen animo coquebat curas: ac tametsi prudenter moerorem dissimulabat suum, angebatur tamen intimis sensibus. Videbat, etsi non suâ culpâ ab Anglo tamen teneri quidquid in Nouâ Franciâ tandiu, tot laboribus, discriminibúsque, tantis sumptibus quæsitum à Gallis esset: animaduertebat Euangelicis operarijs expulsis, conuulsum iri veræ fidei pietatísque fundamenta, quæ haud infeliciter iaci ceperant: ex vno Ludouico Amantachâ, cuius egregiam indolem ab Anglis, quibuscum agebat, magnâ ex parte corruptam gemebat, augurabatur quid futurum esset Canadensibus alijs, quos vel in auitâ superstitione deserturi essent, vel periculosissimis erroribus imbuturi, atque adeò ad effrænatam licentiam proiecturi: miserabatur sortem Hebertianæ familiæ, quæ in medio Nationis prauæ atque peruersæ consistere malebat, quàm ad certissimam egestatem in Galliam remigrare. Exulcerabat denique piam mentem Gallorum transfugarum vel in Regem perfidia, vel in Deum impietas, quos cum Anglis ad quatuor quinque-ve reperit. Antesignani duo ad posteritatis memoriam infamandi, Iacobus Michaël, cum Marsoleto quodam. Ille vtriúsque Anglicæ ad Kebeccum expeditionis auctor, dúxque, postquàm aliquandiu à Puritanis Caluinista cultus fuerat, in contem-

Tradit se hosti.

Iacobus Michaël transfuga inopinâ morte opprimitur.

ANNVS MDCXXIX.

ptum deinde, vt fit, apud omnes venit. Diffidere Thalassiarches homini: Propræfectum eius in naui apponere, qui in eius dicta factáque dissimulanter inuigilaret: negare quæ petebat, penè omnia. Hinc ægritudo cruciatúsque mentis incredibilis, vultus deiectus, os exangue, suspiciones perpetuæ: horror sui, extrema deníque desperatio ex probris conuitiísque quotidianis eorum ipsorum, ad quos transfugisset, à quibus non aliter se, quàm Proditorem vocitari norat. Ergo cùm tàm malè ab animo haberet, corpus quóque demùm contabuit. In lethargum incidit horarum quínque & triginta: tum infelicissimam animam egit, postquàm pridie furoribus & furijs exagitatus, augustissimum Dei nomen millies blasphemis vocibus violauerat, dirísque omnibus se deuouerat, ni acceptas, vt rebatur, iniurias vltus esset. Hîc hominis amentiam reprimere Camplenius blandè cœpit, ex eóque causas doloris quas diximus, elicuit: tum, vbi delinitum tantisper animaduertit, penitiùs in causam ingressus, postquàm de sui facinoris atrocitate confessus ipse fuerat, ad spem veniæ à Christianissimo Rege obtinendæ deiectum animum sensim erigere instituit. Graue quidem crimen esse ac nefarium: non deesse tamen, quibus paria clementissimus Princeps condonasset. Ad quæ cùm ille subiecisset; ita prorsùs rem habere, optimum & benignissimum Regem suum esse; quin igitur, excepit Camplenius, eius ad clementiam confugis? ego si quâ in re potero, studium illud tuum studiosè iuuero. Et illud ipsum meditor, inquit: iámque ex Galliâ certior factus sum impunè mihi fore, si redire voluero: verùm, nisi Regium sigillum condonationis tabulis impressum erit, non committam vt Galliam repetam: ac si id fiet, aliò quouis potiùs, quàm Dieppam adibo. Sed ea versantem animo inopina mors eo quo dixi modo oppressit derepentè. Videlicet ita ferè fit: designantur faciliùs crimina, quàm expiantur: & quæ perperàm contrà ius fásque perpetraueris, ea plerunque eluendi, vt adsit voluntas, facultas tamen omnis eripitur. Corpus cum aliquâ pompâ militari, Dauidis iussu sepultum Canadenses postmodùm erutum refossúmque, & per extremam ignominiam discerptum canibus obiecerunt, dignâ proditionis mercede.

ALTER proiectissimâ audaciâ æquè & libidine, incredibi-

lem viro pio humanóque dolorem inuſſit, dum per indigniſ-ſimum flagitium virgines illas duas Canadenſes, ipſi, vt antè expoſuimus, à parentibus, qui nec ſe, nec illas alere per infeſtiſſimam hyemem poterant, oblatas eripuit. Eas ſemper in filiarum loco Camplenius habuerat, & liberaliter ad Galliæ mores inſtitutáque formauerat. Ac quanquam à Ludouico Kerſio caput illud pactionis antiquatum erat, tamen ab eo poſtmodùm coràm impetrauerat, ſecum vt ambæ in Galliam irent: eò, vtramque cùm eius bonâ veniâ abduxerat. Nec abnuebat Thalaſſiarches primùm, iámque eæ ſortem ſibi ſuam gratulabantur: cùm ecce tibi Kebecco, quò paulò antè iuſſus perrexerat, ad Thalaſſiarchen ſcribit Marſoletus: Canadenſes aliquot ex conuentu ad Trifluuium recens habito, omnium nomine renunciaſſe; nullo modo ſinendum videri puellas illas in Galliam à Camplenio deportari, quando Gallica ditio nulla deinceps ijs locis eſſet. Enixè ipſos ab Thalaſſiarche poſtulare, omninò eas pro poteſtate retineat; ni faxit, rem Anglicam ijs in oris labaſcere: & ex Anglis Kebecci tutò futurum neminem. Se quidem, ſi quid, vt metuebat, ingruiſſet, culpâ vacaturum, qui impendens malum, & antè denunciauerit, & quâ ratione declinari poſſet, aperuerit. Certè, ſi quid ſibi credendum putet, puellas illicò è Camplenij manibus retractas, Kebeccum remiſſurum. Has literas Thalaſſiarches ſub epulas Camplenio cùm tradidiſſet, intellexit is continuò eam ſtropham ſine dubio à Marſoleto adornari; quippe iam increbuerat, cum earum adultiore (Spem nomen interim Camplenius fecerat, altera Charitas ab eo appellata) peſſimum corruptorem precibus pollicitationibúſque egiſſe, ſecum vt eſſe vellet potiùs, quàm Camplenium ſequeretur: cuncta ſe largè atque abundè ſuppeditaturum. Quæ cùm forti conſtantique neglectu virgo reieciſſet, etiam apud ſuos populares de eâ indignitate queſta erat: hæc, inquam, cùm emanaſſent, non dubitabat Camplenius, quin fœdiſſimæ cupiditati, vtilitates publicas nequiſſimus prædo per vafritiem obtenderet. Ergo hunc in modum apud Thalaſſiarchen egit. *Quod ipſas Marſoleti literas perlegendas mihi vltrò tradidiſti, humanitatis id tuæ fuit, iamdiu à me perſpectæ & exploratæ. Ac ſi vera quidem afferret, næ ego inurbanus eſſem, qui mi-*

ANNVS MDCXXIX.

Marſoletus alter transfuga per indigniſſimum flagitium virgines duas Canadenſes Camplenio eripit.

ANNVS MDCXXIX.

hi vt ſatisfacerem, incommodare vobis non vererer, ſed hoc mihi credas, precor, Kerſi! commentum id profectò eſt, ab intemperanti Marſoleto flagitiosè confictum atque excogitatum, vt ingenuas caſtáſque virgines ad turpitudinem, quod iam nec ſemel tentauit, pelliciat. Ego eas à parentibus non per vim extorſi, ſed obtruſas difficillimo tempore, ex Christianâ charitate excepi, aluíque: eâ lege, vt de illis ſtatuerem, quod æquum bonum videretur, & , quod nominatim caui, in libertatem filiorum Dei per ſacrum Baptiſmum aſſertas, ad illius ſupremi Numinis cultum ac venerationem noſtro more, modóque informarem. Ex eo tempore (biennium totum intercurrit) nullâ in re ipſis defui: victum veſtitúmque pro noſtrâ tenuitatè benignè ſuppeditaui: tanquam filias ingenuè liberalitérque habui: quî tandem eripi mihi nunc ſine iniuriâ poßint? Nam, quod ait Marſoletus, de ijs in conuentu ad Trifluuium recens habito, ità conſtitutum eſſe, vt ne aliò excedere ſinantur; illud, pace tuâ, Kerſi! dixerim, à veo prorsùs abeſt. Nec alium huius rei teſtem appello, quàm teipſum. Nuper dum Kebecci verſarer (eò paulò antè, Dauid cuncta luſtraturus adierat) ſcio, ſeriò ac diligenter percontanti tibi, grauitérne ferret ea gens, puellas à me abduci, à Dieppenſi Algonquiniorum interprete, ex quo iſta querebas, confirmatum eſſe, non modò non inuitis ijs, ſed etiam gratulantibus ſibi parentibus, eas mihi relinqui: ſcio Colartium (Heberti is gener erat) cùm illud ipſum ſciſcitareris, aſſeueraſſe, nihil hinc prorsùs turbarum extiturum: ac ſi quid periculi foret, ſe vnum omnium minimè dißimulaturum, cuius maximè interſit, quando inter infeſtos illos hoſtes, quos Marſoletus fingit, ſit ſubſtiturus. Hæc cùm ita habere, res loquatur ipſa, cúmque flagitioſißimus veterator aliud ſequatur nihil, niſi vt deſtitutas virgines perditum eat; Per ego te ſupremi Numinis reuerentiam obteſtor, Kerſi! vt miſeris & derelictis puellis conſuli à me ſinas. Eſt profectò Deus factorum noſtrorum conſiliorúmque teſtis, & vindex: is, ſi quid eius causâ piè feceris, abundè olim rependet.

EXACERBAVIT hominem ea oratio, non flexit: è-veſtigio conſurrexit à menſâ, vt quidem videbatur, iratior: ſed non diu æſtus ille tenuit: vt aſſueuerat, ità paulò poſt familiariter agere perrexit cum Camplenio. At is, ne quid intentatum relinqueret, Thomam ipſum apud fratrem interpoſuit, ſed fruſtrà. Quæ vbi virgines cognouere, dolore affectæ vix conſolabili, nec ſomnum capere, & cibos ex lan-

guore reſpuere, Thalaſſiarchæ obſtinatius propoſitum grauiùs incuſantes, à quo non ſinerentur egregiâ in ſe Camplenij voluntate vti. Lubet hîc ex eiuſdem Camplenij commentarijs, Chriſtianæ Amazonis ad Marſoletum orationem penè ad verbum attexere: quò & intelligant omnes, Canadenſes, ſi adſit inſtitutio, Europæis nec ingenij bonitate, nec conſtantiâ cedere; & extet nobile trophæum pudicitiæ in virginibus necdum ſacro Baptiſmo initiatis. Ergo earum adultior, annos nata circiter ſeptemdecim, tempus nacta opportunum, cùm aliquot poſt diebus Kebecco reuerſus Marſoletus Thalaſſiarchæ adſtaret, cum nauium Præfectis epulanti, coenaculum ingreſſa cum lacrimis gemitúque, nequiſſimum flagitij architectum hunc in modum coràm appellat. *Continere*, inquit, *me ipſa nequeo, quin in te ſtomachum erumpam.* Quid rei eſt? infit Marſoletus. Tum illa: *Publice*, inquit, *ac palàm compellare te volo, quò, & omnes exaudiant, & quotquot Canadicè ſciunt, te deinceps execrentur. Compertum, exploratúmque eſt omnibus mendaciſſimum te eſſe, & verſutâ arte atque ſubdolâ, nunquam ea proloqui quæ oporteat, quæque mandata ſint, ſed quæ fingas, atque comminiſcaris, obtendere. Téne auſum eſſe ementiri quæ à popularibus meis non modò non dicta ſint, ſed ne cogitata quidem vnquam? Sed minirum tametſi impudentiſſimus es, puduit te tamen id quod res erat, profiteri. Inficiare, nequiſſime! inficiare ſi audes, me à te ſæpius de flagitio interpellatam: nega cuncta à te mihi promiſſa affatim; oblatam pecuniam, quæque in arcâ haberes, obtruſa omnia, dum aſſentirer. An non eò vſque prorupit effrænis tua libido, vt me turpiter attrectare tentaueris. Sed te reieci videlicet, pro eo ac pudor pudicitiáque præſcribebat, interminata prætereà, ſi pergeres, me de vi expoſtulaturam. Hícque demum exanguis & perturbatus abceſſiſti, illud vnum infrendens, pertinaciorem eſſe me, aliquando expugnatum iri conſtantiam meam: non ſemper me futuram Tadoſſaci, Kebeccum certò redituram. Et ego te æquis oculis intueri queam, impuriſſimum caput! tu ſic habeto, quanquam fœmina ſum imbellis, tamen ſi vnquàm eo animo ad me propiùs acceſſeris, ferrum in contaminatiſſimo pectore defixuram, vel ſi mors obeunda ſit illicò. Ceterùm, canes ipſi humanitatis ſenſu te ſuperant; etenim ij ab illis diuelli nequeunt, à quibus aluntur: tu eos oppugnas à quibus educatus es, ac populares tuos Anglis prodis. Nec te furiarum ſtimuli*

ANNVS MDCXXIX.

ANNVS MDCXXIX.

exagitant, qui auro patriam vendidisti & quasi nefariâ in patriam tuam molitione, audacia illa tua, atque crudelitas nondum expleta sit, eodem exitio miseras inuoluere conaris scilicet, & à cultu supremi Numinis retrahis, cuius metum abiecisti. Ille ille tamen impiorum vltor Deus sine dubio consceleratam vitam noxio eripiet, si, vt credere me populares tui docuerunt, debitas criminibus poenas rependit.

AD INOPINATAM euulgationem flagitij, támque acrem obiurgationem attonitus impurus, ac vix sui compos; hæc, inquit, egregie meditata affers. *Atqui*, subijcit virgo, *multò plura his adderem, si quæ mente concepta, inclusáque contineo, sermone atque oratione perinde possem depromere.* Et hîc vberes lacrimæ singultúsque vocem penè intercluserunt. Tùm ad alteram duodennem conuersus Marsoletus; Tu verò, inquit, num quid addis. *Vnum illud*, ait, *quæ ab sociâ audisti, eadem à me tibi dicta puta: addo tamen, si cor tuum extrahere ex nefarijs visceribus liceret, eam escam longè suauiorem mihi fore, quàm vllum ciborum eorum qui hîc prostant.* Vtriúsque orationem demirati quidem magnopere quotquot aderant: non tamen Kersius dimotus è sententiâ. Ea duritas nescires vtris plus doloris, virginibus-ne, an Camplenio attulerit. Ille, quod licebat vnum, vbi eas eripi sibi vidit, eiulantes eâ maximè spe solatus est, Gallos breuî Kebeccum repetituros. Tum egit enixissimè cum Colartio, ipsas cum vxore suâ esse pateretur, famularum ministeria obituras: id charitatis officium hoc gratius Deo fore, quò certiori in discrimine sempiterna illarum felicitas futura esset, nisi ab eo susciperentur. Nec verò se immemorem fore beneficij: sicubi posset, pro virili gratificaturum. Ad hæc Colartius, eas se quandiu secum esse vellent, non in famularum, sed in filiarum numero habiturum seriò asseuerauit. Ambas porrò in discessu paternè hortatus est, studerent pietati, meminissent pudoris, pudicitiæque, ac Deo fiderent. Altissima Domini Dei consilia quis inuestiget? neutra Baptismi deinde munere impertita: nam Spem quidem morbus posteà popularis absumpsit: Charitas externo homini nupta, apud Iroquios diem clausit extremum. Fortè, vt Catechumenæ ambæ fuerant, nec sacræ doctrinæ prorsùs rudes, pijs illis studijs, tantáque constantiâ id assecutæ fuerint, vt

actum Contritionis (quem vocamus) exercerent, antequàm morte defungerentur. Verùm manet lis sub supremo Iudice. ANNVS MDCXXIX.

INTER HÆC adornabatur profectio: rebus omnibus Kebecci ab Anglo compositis, deportatísque Tadossacum tùm Præsidiarijs tùm Patribus Recollectis, Iesuitísque, in ijs Brebeufio, qui commodùm paulò antè ex Huronibus redierat; vela facta sub ineuntem Octobrem, non sine Kersij sollicitudine metúque, ne in Razillium incideret: nunciatum enim à Canadensibus erat, ad Gaspeïum naues decem ab omni militari apparatu instructissimas Angli transitum opperiri; sed indices vel fallebantur vel fallebant. Nulla tum nauis Gallica eâ in orâ versabatur: neque plures profectæ erant, quàm quatuor quas diximus: & seriùs quidem, quæ certissima causa exitij fuit, vel quod tempori Camplenio subuentum non est: vel quod per ventos eâ ferè tempestate aduersos ac reflantes, in sinum fluminis S. Laurentij penetrare non licuit, quod præ ceteris tentauit Noyrotius, Actuarium ipse suum ductans, quippe qui nihil dum certi de dedito Kebecco comperisset; in eáque obscuritate, & dubitatione accedere peroptaret quam-proximè, subsidijs Camplenio, si integra res esset, quamprimùm subministrandis. E reliquis tribus, vna minor in Galliam feliciter repulsa, ad oram Armoricæ: altera Hispaniam versùs reiecta, leucas retrò circiter septingentas: tertia, quæ Danielis viri fortissimi fuit, per caliginosam nebulam diuulsa ab alijs, ad extremum Augustum, ad Ciboïum fluuium flexit, vbi comperto Stuartium quendam Scotum nauibus maioribus duabus, ac militari dromone eam plagā populari, Gallósque moruarum piscatione arcere (piscis est notissimus, qui salis egregiè patiens, annum totum ad tenuiorum maximè cibum asseruatur) nisi decimam partem prouentûs, vectigalis nomine penderent; Daniel indignum ratus Gallos vbique ab Anglis oppugnari, ad Portum Cetorum rectà, vbi Scotus latrociniorum suorum sedem fixerat, cum suorum expeditissimis progressus, bipertitò agmine derepentè præsidium oppugnat, expugnatque: captis Anglis, ac Britannico vexillo deiecto, quòd ea statio hostilibus excursionibus impediendis idonea imprimis visa, locum nouis operibus communire constituit. Atque ea est Insula, *Armorici Promontorij*, in quâ annos deinde plures ex interuallo, aliquot è

Danielis Galli, viri fortissimi præclarum facinus.

ANNVS MDCXXIX.

Societate IESV verſati, quâ Gallorum mentibus procurandis, quà promouendæ Barbarorum ad Deum Chriſtúmque conuerſioni. Initium dedit Bartholomæus Vimontius, is qui aliquandiu pòſt, Canadenſibus Domicilijs omnibus IESV ſuperior præfuit, quem tunc ſuâ in naue habebat Daniel; in alias diſperſi ceteri erant.

Noyrotij Sociorúmque naufragium.

NOYROTII porrò Actuarium (iam enim nos ad ſe lamentabilis caſus vocat) dum eâ quâ dixi de causâ littus legit, in latentes cautes vi ventorum impactum naufragium fecit. Ad X. Cal. Septemb. ſub veſpertinum crepuſculum tranquillo pelago cælóque, eminùs tuentibus aperuere ſe ſe terræ. Accedere propiùs per noctem, cùm tutum minus videretur, paulatim in altum versâ prorâ; ſub auroram deinde poſtridie terras versùs curſum reflectere placuit: cùm repentè tertiâ circiter horâ pòſt ſolis exortum denſiſſima ſuperfuſa caligo proſpectum prorsùs omnem trepidis eripuit. Acceſſit Vulturnus vehementior: cuius pertinaciâ cùm ad terras nauis raperetur, ſic, vt nullâ remigum contentione inhiberi curſus poſſet, Nauarchus ipſe cunctis denunciat, nî venti violentia remitteret, conclamatam ſalutem eſſe. Sed non modò non poſuit, verumetiam intendit ſe in horas, tantáque vi ad littus impellere nauem perrexit, vt cùm nihil ſedula nautarum diligentia efficeret, ad mortem ſe quíſque ſalutari peccatorum confeſſione comparauerit. Vni nauicularij tantiſper diſtulere, donec ſub proximæ noctis initium fragorem ipſi auribus excepere Actuarij, ad ſaxa impetu alliſi: tunc enim pro ſe quíſque aliorum inſtitêre veſtigijs: & quando ſpes vitæ mortalis nulla deinceps ſupererat, ad immortalem vota ſtudiáque conuertunt. Erant omninò in Actuario quatuor & viginti, partim nautæ, partim vectores, in ijs è Societate IESV Sacerdotes tres, Carolus Lalemantius, qui relictâ Prætoriâ, ad Noyrotium ſe ſe adiunxerat, Alexander Veteripontius, Philibertus ipſe Noyrotius; Laïcus vnus, Ludouicus Malotius. Ac Lalemantius quidem de ſe ipſe prodidit, cùm conſtituiſſet fatale momentum in ipſo cubiculo vnà cum Ludouico præſtolari, euocatum ſe ad ſuprema tabulata ab vno aliquo: Noyrotius eſſe compertus eſt, qui extremam ſibi abſolutionem adhiberi flagitabat. Ergo aduolat quam-celerrimè, iuxtáque eum conſiſtit eo in nauis latere,

tere, quod ab vndis magis extabat: Sacro peracto mysterio, cùm omnes ſimul denuo opem auguſtiſſimæ Deiparæ expoſcerent, ea ipſa pars nauis momento diſſiluit. Ac Noyrotius quidem hauſtus fluctibus eſt, in pijs piorum morientium vocibus, dum ſpiritum iamiámque efflandum ſummo Deo commendant: Lalemantius inter trabales aſſeres quatuor è nauis compage, hinc inde à pectore & à tergo interceptus, haud dubiè interclusâ animâ confeſtim interijſſet, niſi fluctus ſubſequens molem eam diſieciſſet continuò, vnde ipſe ſemianimus expeditus, impetu naturæ potiùs quàm certo conſilio, brachijs in incertum expanſis, ſubiectum caſu aſſerem, collectis vtcúnque viribus prehendit, totum ſe ſe dein vndarum agitationi permittens. Malotius Noyrotij vel in morte comes, merſus itidem eſt. Veteripontius vt euaſerit, ne ipſe quidem ſatis vnquam intelligere potuit. Ita arcanâ Dei prouidentiâ eo naufragio è Ieſuitis abſumpti duo, ſeruati totidem: ex alijs, vorticibus hauſti duodecim, enatarunt octo. Et nauicularij quidem vt valentiores erant, eóſque ad caſus comparati; paulò faciliùs littus tenuerunt, quà vis ventorum agebat. Lalemantius poſtquam horam ipſam ſursùm deorsùm vltrò citroque fluitauerat, & in momenta ſingula vndis obrutus, per obſcuriſſimæ noctis tenebras, quæ horrorem intendebant, mortem continenter expectauerat, animaduertit derepentè ſe in dumis ſenticetíſque verſari: tum oculos, vt licuit hac illac per denſam caliginem circumferens, videt quinque ſex-ve iam in terram eiectos: ipſe, quæ erat proſtratarum virium imbecillitas, hortantibus licet alijs, atque excitantibus, ægrè emerſit, crure ad rupem vehementer alliſo. Vt in malis tamen, ſolatium ingens attulit Veteripontij aſpectus: is paulò firmiori corpore, Lalemantij debilitatem opportunè ſuſtentauit, ac ſecundùm preces ab omnibus, gratijs Deo agendis è genibus conceptas, vix pedibus conſiſtentem ſuis, propinquam in ſiluam abduxit. Huc cuncti gratulationem inter, ſolicitudinémque ſuſpenſi conuenere: pro tecto cælum, pro culcitrâ, humus, pro ceruicali, arbor cuique fuit, & in veſte ſcilicet madenti. Ita omni humano ſolatio fomentóque deſtituti, in triſti quiſque proprij periculi imagine, miſeratione eorum quos interijſſe cognôrant, aliorum, ſi qui fortè ſuperſtites

E Ieſuitis Noyrotius Malotiúſque fluctibus hauſti, Lalemantius & Veteripontius ſeruati.

ANNVS MDCXXIX.

essent, desiderio, alij alijs appliciti noctem exegere. Vbi primùm diluxit, explorare circà, locum, Insula-ne esset, an continens! Et breui quidem agnouere, modicam Insulam esse, è quâ, recedente maris æstu, transitus per vadum in continentem pateret. Reperti item è decem tres, ad alios se adiunxere: tùm cuncti captare sedulò, si quid esculentum è naufragij reliquijs ad littus eijceretur. Nec defuit diuina prouidentia: vini cadi quinque primùm obiecti, mox in obseratâ capsulâ, oleum, acetum, ac temerè deinceps, casei formæ aliquot, suillum pingue, panis nauticus, at vndâ salsâ perfusus: tum, simul cucurbitula tormentario puluere referta, nec humenti, simul catapulta, cuius ex silice elicitus ignis confestim, quo subsidio nihil tunc opportunius.

Noyrotij Malotúque exequiæ.

MISERABILI item spectaculo proiecta eam ad oram corpora Noyrotij Malotiíque ac duorum Noyrotij nepotum, ex fratre sorore-ve: quasi pij manes tumulum à superstitibus, iustáque funebria reposcerent. Ergo ante omnia, iniecta cunctis gleba, à complorantibus comprecantibúsque vt benè & feliciter seiunctis mentibus in alterâ vitâ eueniret: quod sperandum vtique tùm de alijs, quando extremo tempore noxas sacrâ pœnitentiâ eluerant: tùm maximè de eximiâ vtriúsque Iesuitæ virtute. Noyrotius inde vsque ab religiosæ vitæ primordijs, egregium præ se tulerat studium absolutissimi officij.

Eorumdem virtutes eximiæ.

Burgundio erat, Augustodunensis Diœcesis, annos natus, dum Societatem inijt, quinque & viginti. Vix tyrocinij statuta spatia decurrerat, cùm Biturigas missus, necdum Sacerdos, studio tamen rudes iuuandi, alteri se adiunxit, nondum item sacris ordinibus initiato, cum eóque excurrit constanter annos plus quatuor, Dominicis festísque diebus, in vicinos circà pagos, ad tradenda pueris, iuxtà, grandioribúsque pecus pascentibus, ea quæ scitu factúque ad vitam beatam maximè necessaria sunt. Solenne ijs erat, penè ieiunos dies huiuscemodi traducere: sub meridiem dumtaxat ad fontis marginem panis frustulum mandebant, at cum exultatione cordis, ponendo iam tum, vt aiebant, tyrocinio asperioris vitæ illius, quã apud Barbaros acturi olim essent. Et ad institutionem opiliunculos ità cicurauerãt, vt certis locis concionem ipsi vltrò cogerent ad ea audienda, quæ de Christianæ doctrinæ præcipuis capitibus, de modo ritú-

que Dei manè ac vesperè adorandi, rogandíque, de sacrâ tùm homologesi, tùm synaxi faciendâ proponerentur. De illo eodem hæc insuper ab vno aliquo ipsius perfamiliari prodita sunt. P. Philibertus Noyrotius, paucis ijs annis quibus in Societate vixit, singularis charitatis Dei proximíque, perpetua documenta edidit sanè illustria. Ad vtramque explicandam, dotibus tribus præditus fuit, sanè appositis, animo magno celsóque, ad ardua quælibet suscipienda, quæ modò gloriam Domini Dei promouerent, augeréntque; laborum, rerúmque asperarum patientiâ planè inuictâ, prudentiâ, dexteritatéque singulari, ad ea quæ animo consilióque complexus esset, perficienda. Accedebat hinc fortissima despicientia sui, illinc Dei fiducia, & pietas: ardor tantus, támque assiduus, vt quocúnque tandem occupationum æstu iactaretur, in precatione tanquam in tranquillissimo portu semper conquiesceret: atque adeò nunquam quidquam imminueret de præscripto orandi tempore, destinata spatia anteuertere solitus, si quando ea sibi iustâ aliquâ & necessariâ de causâ præreptum iri præuidebat. Ceterùm, quasi tanto antè quid se futurum esset præsagiret, amnes in itineribus perstudiosè declinabat, etiam compendij, aut omninò viæ facilioris opportunitate oblatâ; sciscitantíque cuidam, cur tandem cùm scapha præsto esset, eâ commoditate vti nollet? hæc, inquit, vita non fluuijs, sed mari debetur. Malotius autem Lotharingus è Tullensi Diœcesi, annos in Socitate quindecim sic exegerat, vt iam multarum palmarum athleta difficilem illam, durámque prouinciam appetijsset, vitæ contemptor egregius, dum pestilentiâ contactis pluries adest. Aurificinam callebat apprimè, scalprum autem adhibebat tàm peritè, vt omnes eo in genere facilè superaret. Extant totâ Galliâ in plerisque Societatis Domibus, typi ex ferro, quorum impressione tùm Epistolæ, tum literæ viatoriæ, aliæque à Superioribus obsignantur, ab eo elegantissimè elaborati: quam ad peritiam cùm multiplex vsus affinium opificiorum, ministeriorúmque omnium, quæ factitare Laïci in Societate solent, &, quod caput est, eximia religiosarum virtutum absolutio accessisset; neminis vnius opera ijs quidem locis vtilior opportunior-ve futura fuisse meritò putabatur. Sed summo rerum omnium administratori

ANNVS MDCXXIX.

ANNVS MDCXXIX.

aliter viſum. Illud habuit in morte ſolatij, quod Nauarchum, hominem Caluiniſtam, vel modeſtiſſimæ vitæ exemplis, vel aſſiduis hortationibus, ad eiurandam hæreſim adduxit: atque adeò viam illi, qui ſingularis amicitiæ fructus eſt, quantùm quidem augurari poſſumus, ad felicitatem muniuit.

VT AD naufragos redeamus, quoniam quæritandi pelago Galli erant, à quibus exciperentur, quod vnum perfugium niſi adeſſet, ex aquâ emerſis, fame intereundum prorsùs erat; ad nauigium qualecunque ex Actuarij fragmentis fabricandum ſtudia curámque pari omnes conſenſu conuertunt. Et iam quarto die opus proceſſerat, cùm haud procul lembum conſpiciunt, ad ſe, quod maximè optabant, curſum flectentem: verùm nautæ vbi collectos in littore plures vident, vim inſidiaſ-ve veriti, refugere quam-celerrimè. Noſtris è naufragis nauicularius quidam id quod erat ſuſpicatus, eos metu recedere; cum nemine communicato conſilio, ad proiectiorem crepidinem ſolus accurrit, quà tranſituros intelligebat; tum metu fugientes appellans, reuocat ad ſe tandem, ab vno nihil exiſtere poſſe periculi confiſos: collocutúſque cominùs, ſuam ceterorúmque calamitatem exponit. Cantabri erant, Gallicæ linguæ rudes illi quidem, at perhumani: etenim cùm ex loquentis ore vultúque naufragium factum intelligerent, nec ſatis cetera aſſequerentur, exceptum nauicularium ad Nauarchum deducunt, Cantabrum illum peræquè, at Gallici idiomatis peritum. Is cognito infortunio Gallorum, lembum ipſe conſcendit continuò, ad eóſque aduolat: ac oculis caſum contemplatus iuxtà, animóque miſeratus, benignè ſignificat, vbi primùm ſui à piſcatione redijſſent, ad eos relaturum de re totâ, ſuaſurúmque vti omnes in nauem acceptos velint: intereà abducturum ſe Sacerdotes Ieſuitas duos. Ea humanitas omnium animos erexit, recreauítque: Ieſuitæ nominatim pro eo ſui ſtudio prolixiſſimas gratias egerunt: ne tamen reliqui deſeri ſe ſe putarent, inſtiterunt, eius vt cum bonâ veniâ alterutri remanere fas eſſet: quam cautionem is magnoperè probauit, commendauítque. Ita Veteripontius ſubſtitit: Carolus Lalemantius, vt pote imbecillior, totúſque à iactatione contuſus, cum Nauarcho profectus tàm diligenter eorum quos relinquebat, cauſam egit, vt poſtridie cuncti in nauem

ANNVS MDCXXIX.

acciti sint. Ibi dum discessum opperiuntur (nondum enim piscandi tempus effluxerat) audijt Veteripontius ex indigenâ, viro humaniore quàm ferret illa vulgaris barbaries, de nouâ Colonia ad Promontorium Armoricum, vbi cum alijs Bartholomæus Vimontius relictus esset à Daniele in Galliam redeunte: vtque incredibili flagrabat cupiditate cum Barbaris hyemandi, enixè flagitauit à Lalemantio Superiore, eò sibi pergere vt liceret cum illo eodem indigenâ, qui se ducem itineris perlubenter fore profitebatur. Annuit Lalemantius, tùm vt Veteripontij ardori satisfaceret, tùm vt Vimontio socium adderet, non mediocri vtique leuamento futurum. Nec defuit vbi ambo præclaram illam de omnibus benè merendi voluntatem occuparent, seu Gallos spectes, seu Barbaros. Illi in pestilenti lue, quæ plerosque omnes strauit, plures abstulit, insignem vtriusque charitatem experti sunt, dum & corpora assiduâ solicitudine curant, fouéntque, & mentem præcipuè ad Christianum constantémque è vitâ mortali exitum comparant, vt qui reualuere, dictitarent palàm, ferre se quodammodò ægriùs, quod non tunc moriendi necessitati satisfecissent. Singulare profectò vel constantiæ in ægrotis, vel in animorum Medicis peritiæ documentum. A Barbaris autem, in eorum familiaritatem se se, quoad quidem per sermonis vernaculi imperitiam licuit, insinuando, & munusculis feritatem expugnando, illud euicerunt, vt filiolos, quorum de vitâ conclamatum esset, sacris aquis tingi ad sempiternam salutem paterentur. In his maximè curis hyems exacta: æstate deinde proximâ, vtrumque vocauit in Galliam Franciæ Prouincialis: quod quandiu S. Laurentij flumen ab Anglis teneretur, vix videretur quidquam ijs locis ad animarum salutem expediri posse. Lalemantius autem, piscandi euoluto tempore cum redeuntibus Cantabris pridie Cal. Octob. profectus, quasi Tartarus totus in eum coniurasset, naufragium denuò ad oram Cantabriæ in ipso penè portu fecit. Fœdissimis conflictati tempestatibus, post dies demùm quadraginta cùm passis velis in portum, haud procul à S. Sebastiani Hispanorum oppido inueheretur, allisa ad saxa nauis momento diffringitur. Vectores nautásque ad vnum omnes, complures scaphæ aduolantes illicò vt adulta dies erat, in tutum recepere: cetera perie-

Alterum Lalemantij naufragium ad oram Cantabriæ.

ANNVS MDCXXIX.

runt prorsùs. Lalemantius in nocturno capitis tegmine, crepidatus ad Collegium Societatis cùm diuertiſſet, vix pro Iesuitâ agnitus, recreatus vtcunque, tandem ſub medium Nouembrem ad prædium peruenit Collegij Burdigalenſis, leucâ vnâ à ciuitate, quà in Hiſpaniam iter eſt: hícque demùm ærumnarum terminus fuit: quippe & perhumaniter exceptus, & quacunque re eguit, in iter liberaliſſimè inſtructus, Lutetiam deinde, vbi commodum viſum eſt, inſigni omnium gratulatione ſe recepit: cùm iam reliqui è Societate, qui cum Dauide erant, ex Angliâ, reuecti eſſent in Galliam.

PORRO Camplenius rectà deportatus eſt à Kerſijs in maiorem Britanniam, nec inuitè: videbat enim, ſi, vt euenit, facultas daretur agendi Londini coràm, cum Chriſtianiſſimi Regis Legato, quem poſt conſtitutam pacem, eò vtique miſſum ſuſpicabatur; non parùm momenti habituram orationem ſuam ad repetitionem Kebecci, quæ omitti profectò nequaquàm poſſet, quando quo tempore à Kerſijs Arx occupata eſt, pax iam vtrinque coaluerat, quidquid vafri fratres diſſimularent. Sed quoniam res in annum tertium extracta eſt, vt reddet ſequens liber, nos intereà, dum hæc vltrò citróque agitantur, ad Naturalem Hiſtoriam deſcendamus locorum hominúmque: quam partem à me in operis veſtibulo requiri ab vnoquóque legentium facilè intelligo.

Nouæ Franciæ deſcriptio.

NOVÆ FRANCIÆ nomen immenſos illos tractus deſignat Americæ, quà ad Septentriones obuertitur, à Floridâ vſque, hoc eſt à gradu ſecundo & triceſimo, ad Circulum Polarem, in latum; in longum, ab Inſulâ *Terræ-Nouæ*, quam vocant, ad Magnum Lacum, vulgò *Mare dulce*, & vltrà: qui ambitus vtrinque maior eſt, quàm tota vetus Francia pateat. Huius partes, & quaſi Prouinciæ, *Acadia*, *Soricij*, *Norembegia*, *Labrador*, &, quæ vox vulgatior, *Canada*, non tàm certi cuiuſpiam loci nomen, quàm plagarum earum, quæ vtrinque ripis adiacent ampliſſimi fluminis illius, cui à S. Laurentio Galli appellationem fecere, communis nomenclatura. Quæ Inſula prima terrarum illuc è Galliâ tendentibus occurrit, *Nouæ-Terræ* dicta, leucas minimum octingentas à nobis diſſita, latitudinem ferè obtinet eandem, quam Pictones atque Armorici. Eius ora ad Meridiem omninò raden-

da Kebeccum porrò pergentibus : ea eſt in Nouâ Franciâ ſedes Gallorum primaria, ad Borealem ripam nobilis fluminis. Tractum illum leucarum octoginta emenſis, aperit ſe ſe continuò ſinus, an gurges? Latus leucas centum & quinquaginta; ſeptuaginta longitudo colligit, ab occiduâ Inſulæ crepidine, Gaſpeïum vſque, vbi primùm fluuij latitudo ità contrahitur, vt leucas tamen ſeptem & triginta pateat. Hinc ad Tadoſſacum (nauium maiorum ſtatio tunc erat: neque enim ijs temporibus illæ vltrà, Kebeccum verſùs prouehebantur; pòſt, Kebeccum vſque auſæ progredi) ſurſùm verſùs numerantur leucæ nonaginta: hícque adhuc fluuius leucas ſex in latum ſe porrigit. Tadoſſacò Kebeccum leucas circiter quadraginta diſtat. Quantum quidem ex Lunæ maximè defectionibus vtrobique putatis deprehendi potuit, Sol veteri Galliæ quatuor quinque-ve horis citiùs oritur, ex quo de regionis longitudine ſtatui facilè poſſit: latitudo eadem quæ Galliæ interioris, graduum ſex & quadraginta cum dimidiato. Híncque Nouæ-Franciæ appellatio: præterquàm quòd enim Galli omnium primi eò adiere, eidem inſuper cœlo in latum ſubiacet, ita dumtaxat vt in Meridiem, Septentrionéſque magis protendatur. Ac quanquam bimeſtre ferè iter eſt, non tamen ire & redire ſæpiùs vno eodémque anno licet. Prohibet infeſta frigorum vis, & concretum in montes gelu per maria, vix ad ineuntem Iunium liqueſcens. Nec ſemel eo menſe nauibus extremum periculum conflauerunt eæ moles, ad triginta quadragintá-ve leucas vulgò, nonnunquam ad ſexaginta, &, quod fidem penè ſuperet, ad centum ipſas continuatæ. Aduentantium indicium, frigoris vis ſolito longè vehementior. Ita neque ante Aprilem inſtituitur profectio; & reuerſio ita tunc comparabatur, vt Gallicum littus ad ineuntem Octobrem naues tenerent: nunc diuturno vſu edoctæ, in procraſtinando nihil admodum eſſe periculi, quo tempore in Galliam adueniebant, eo primùm ſoluunt Kebecco, nonnunquam poſt initum Nouembrem. Hîc porrò meritò quæritur à pleriſque, vnde tanta frigorum aſperitas diuturnitáſque, in regione conterminâ? Quibus ita ſatisfit, vt dicatur; Primùm, regionem lacubus fluuiíſque abundare, vnde pro aquarum copiâ vapores denſi, frigidíque exiſtant conti-

ANNVS MDCXXIX.

ANNVS MDCXXIX.

nenter. Deinde, quæ certior ratio, cùm non nisi per nemorum opacitatem, proceritatémque arborum Solis radios humus excipiat, nonnisi tardissimè tepefieri: maximè cùm aratro proscissa fuerit nunquam, vnde tanquam crusta perpetua, & prædura scilicet, toti superficiei circumfunditur. Accedit totâ penè hyeme aura perfrigida, cuius afflatu amnes lacúsque facillimè conglaciant: tum gelidi illi halitus vaporibus permixti, qui à Sole palustribus ijs locis copiosi excitantur, concrescunt in niues; quæ vbi terram semel contexere, multos in menses durantur scilicet, à Sole perdiu intactæ. Quòd si horrentes illæ siluæ excisis arboribus colerentur, frequentarentúrque, & ex incolarum domicilijs exhalationes calidiores eædem, & ficciores ob ignes perpetuos, sursùm ferrentur, & à Sole, tellus aperta longe ante calesceret. Certè diuturno iam vsu comperere qui ijs in locis degunt, circà noualia priùs & niues liquescere, & nebulas euanescere, quàm in siluis; ex quo liquidò perspicias, nihil quidquam ei solo ad bonitatem, nisi culturam deesse: quæ si adhiberetur, nec feliciùs vsquam in vetere Galliâ, nec certiore compendio tellus efferret. Argumento sunt arbores plantæque cuiuscúnque generis, quas edere terra sponte solet, quercus, fagus, carpinus, populus, cedrus, pinus, abies, nux, morus, pyrus, pomus, prunus, corylus, labrusca, vuarum haud pessimarum ferax, fraga: stirpes item multiplices, tùm ad vsus medicos, tùm alimentariæ; quæ tametsi cuncta siluestre quiddam redolent, nihil tamen propterea de soli pretio bonitateve detrahitur: illud modò admonemus plagam nullam orbis terrarum esse, vbi Adami posteri non id persentiscant quod tantò antè ab supremo criminum vindice denunciatum est, nullo loco quæ ad vitam tuendam necessaria essent ita parabilia fore, vt non ad telluris fertilitatem, artem, industriámque adiungere oporteret. Ceterùm optimi & feracissimi soli dotes reliquæ apprimè conueniunt, glebæ nigror, lentórque, & herbida passim luxuries, non nusquam ad iustam humani corporis proceritatem; & riuorum fluminúmque frequentia, peropportuna non modò ad agrorum irrigationes, sed etiam ad victum, ob piscium omnis generis vim incredibilem, nunc horum, nunc illorum: sic tamen, vt sicut non vbique prorsùs eadem

Telluris feracitas.

eadem est telluris bonitas, id quod & in vetere quoque Galliâ experimur, & gens vnaquæque de natiuo solo confitetur; ita alijs interuallis ea copia maior sit, alijs minor: semper verò illud maneat, piscosissimos eos amnes esse. Nihil de auri, argenti, metallorúmque aliorum fodinis attexam, nihil de lapidicinis: coniectura non vulgaris est, & scilicet vsu aliquo approbata, nihil huius generis ijs locis desiderari. ANNVS MDCXXIX.

NON MODÒ amnium huiusce regionis longè maximus est, sed etiam cum præcipuis totius orbis terrarum & aluei amplitudine, & continuatâ cursûs perennitate certat fluuius S. Laurentij. Leucas hucusque quadringentas fontem versùs progressi Galli, Canadenses-ve: necdum tamen vbi locorum oriatur, explorare satis potuerunt. Vulgò ferunt emanare ex immenso *Lacu Huronum* seu *Mari dulci*, cuius ipsius ambitum leucas quingentas colligere perhibent, vnde præcipua huiusce fluuij deriuatio, orientem Solem inter, & Septentriones. Vt verò ad eam plagam è Mari dulci erumpit amnis S. Laurentij, sic ex eodem seu Mari, seu Lacu, Septentriones inter & occasum deriuatur flumen aliud, vnde ad Sinicum pelagus perueniri posse dicitur. Quæ si ita habent, quanto tandem compendio illac ad Sinas Iaponésque perueniretur, tàm procul à Galliâ remotos, si tritum iter persequare. Hanc tantam opportunitatem interpolant *saltus*, quos Galli vocant, frequentes in alijs amnibus, per quos necessariò iter ad Hurones instituendum fuit, quandiu Iroquij, Gallici nominis æquè & Huronici hostes implacabiles fluuium S. Laurentij latrociniis cædibúsque infestum habuerunt. *Catadupa* veterum sunt, ità perinde atque in Nilo flumine, aqua ex editioribus iugis præcipitat rupium, nec sine horrido fragore, subiectas in voragines: vt illac néque descendere sine præsentissimo discrimine, néque scandere vllo modo queas. Non tamen ij obices Barbaros rebus duris assuetos retardant, quo minùs cœptum iter persequantur. Ad eos torrentes vbi deuentum est, nauigiola ipsi sua (Canoas Bataui scriptores appellant: nos eâdem nomenclaturâ vtemur deinceps) imponunt humeris, nec grauissimâ sarcinâ, quippe ex perleui cortice betulæ arboris. Onus reliquum, si quod est, inter se partiuntur, nautæ ijdem, & vectores, & baiuli: expeditíque

Fluuius S. Laurentij.

Catadupa.

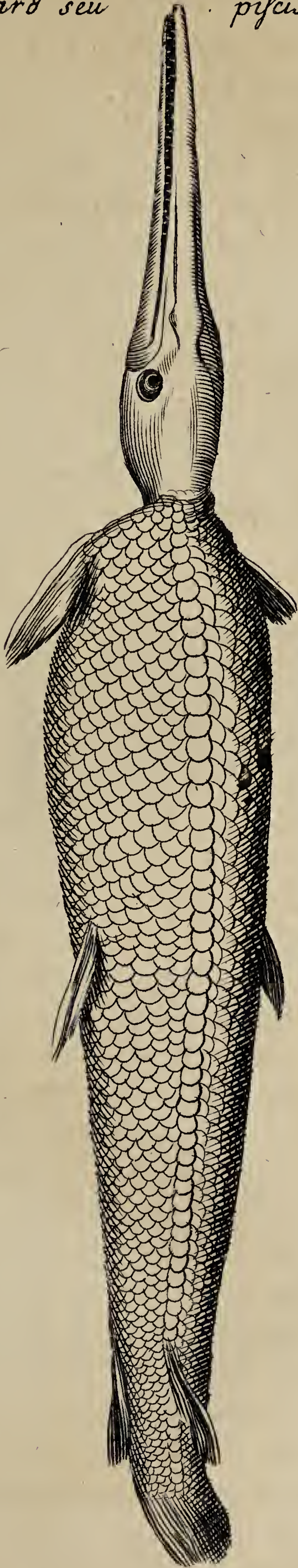
ANNVS MDCXXIX.

per abrupta ſaxorum reptant (ea eſt corporum agilitas) ad vnam & alteram leucam nonnunquam; & quod magis mirere, per denſa hiſpidáque ſiluarum, quæ ripas non tàm decorant quàm obſident. Porrò pro ludentis naturæ miraculo haberi poſſit, quod ad eorum *Catadu̱porum* nonnulla, ex editiſſimis cautibus iuxtà, & tanquam arte ad libellam directò deorsùm exciſis, vnda tota fluminis tanto impetu ruit, vt ipſo in aëre ventilata, arcuatum in fornicem ſpargatur potiùs quàm decidat, ſic, vt infrà ſicco veſtigio tranſeuntes Barbari, per ludum rorantem vndulam alter alteri certatim inſpergant. Amnis vndis ſalem ſuum Oceanus admiſcet, leucas vſque infrà Kebeccum decem, ſuprà, ad quadraginta quotidianum æſtum propagat, ad *Lacum S. Petri* qui dicitur, hoc eſt ſinum fluminis ampliorem, leucas ſeptem longum, tres latum: cùm ad Kebeccum alueus in quartam leucæ Gallicæ partem contrahatur, aliàs vbique ad Catadupa vſque S. Ludouici diffuſior, hoc eſt, ad leucas vſque ſuprà Kebeccum ſexaginta.

Piſcium magna vis eſt varietas.

Piſcium in amnibus vis incredibilis: ſalmo, trutta, accipenſer modi triplicis, aloſa, mulus prægrandis, rhombus ſquamarum expers, cyprinus, lucius, tinca, perca, teſtudo, lupus marinus, turſio albus: anguillarum annua quaſi ſeges (has ad fumum ſiccant in hyemem) totâ autem orâ pelagi præter eà, quouis ferè anni tempore obuia morua, immaniáque cete, Gallos ad quæſtuoſam piſcationem alliciunt. Ex hoc genere vnus eſt, de quo nihil proditum à veteribus Scriptoribus, fortè quod in ſolo Lacu Iroquiorum, nuſpiam pręterea reperiatur, Chaȣſarȣ, gregalium ſuorum, hoc eſt piſcium reliquorum hoſtis ſanè atrox, denos quandóque pedes longus, octonos vulgò. Craſſities humani femoris craſſitiei penè par: forma eadem ferè quæ lucij: color leucophæus, vergens in candidum. Squamis horret totus, tàm duris, támque densè inter ſe compactis, vt ne pugione quidem tranſadigi queant; idcircò *Piſcem armatum* Galli nuncupauere. Capitis moles grandior, præ reliqui corporis gracilitate: roſtrum longum pedes duos & dimidiatum, eâdem ferè formâ quâ porcellorum: ordo dentium duplex, & acutiſſimorum quidem. Nec modò ingluuiem exſatiat ſuam cæde ſtragéque piſcium reliquorum, ſed etiam inſidiatur auibus. Eò occulit ſe ſe inter ripæ carecta,

Chaȣſarȣ piſcis lucij ferè ſimilis.




Fiber.

quâ densissima sunt: tum diducto rostro, immotus manet tandiu, dum accedant volucres: eæ vbi primùm rostro incautæ insederunt, stipem ratæ, aut omninò innoxium quiddam; continuò perfidus adducto rostro miserarum pedes ità stringit, vt nequidquam reluctantes trahat secum in gurgitem, omni deinceps erepto effugio. Ceterùm, permagni fit Chaȣsarȣ ab indigenis, hoc nomine, quòd profitentur, atque adeò expertos se se asserunt, valere illius dentes ad dolorem quemlibet abigendum, si quâ parte sæuit, ei dentis cuspidem infigas, sic, vt existat cruor.

ANNVS MDCXXIX.

EAM piscium infinitatem æquat in siluis quadrupedum copia. Quas animantes habent nemora nostratia, easdem apud eos pleràsque reperias: accedunt complures, quibus caremus prorsùs, insigniores: *Alce* longè celeberrima, *Magnam belluam* à corporis proceritate nonnulli dixerunt. Et tibijs est sanè præaltis: caput mulari capiti quam-simillimum: moles eadem quæ boum: in crurum commissuras commodissimè ad pastum somnúmque subsidit. Vel huius carnibus, vel Fibri, de quo mox, aluntur regionis incolæ aliquandiu: pelles non in vestes modò cedunt, postquàm ab ijs sunt non ineptè prorsùs villis ademptis variegatæ, & quasi tæniolis exornatæ; sed etiam mercaturam penè totam conficiunt, tùm inter eos, tùm cum externis: frustrà enim aurum argentum-ve ab ijs requiras, quibus gaza præter eas, & concham veneriam in globulos minutatim concisam, nulla: atque adeò vt eorum quisque maximè pellibus abundat, vel eiusmodi globulis, ita censetur locupletissimus. Nec desunt animantes aliæ, quarum pelles vel ad vestitum adhibeant, vel alijs mercimonijs permutent, vrsi, lupi marini, lutræ, ex mustellarum genere eæ quæ Martes dicuntur: adipémque, & neruos, & ipsa adeò viscera, indidémque expressum oleum, scitè in varios vitæ vsus vertunt.

Insigniores Regionis quadrupedes.

Alce.

VTRARVM ANIMANTVM in numero, terrenarum-ne an aquatilium, collocandus sit Fiber, haud satis liquet: aptiùs, ex eorum mente qui illius naturam diligentiùs inuestigarunt, ex ancipitibus esse dicetur, quæ vtrâque in sede viuant. Omninò & singulare quoddam munus est ijs regionibus à Deo tributum, cuius deinde vt participes esse possint, Nationes ceteræ tantoperè elaborant; & nullum vnum fortè animal est, cuius

Fiber anceps bestia.

ANNVS MDCXXIX.

Eius natura.

ſit admirabilitas maior. Veruecis inſtar obtinet, è minoribus: color ferè caſtaneæ: pilus interior (etenim peculiare Canadicis eſt, vt & duplici pilo ſint, & nonnulli ab niue albeſcant) villoſo ſerico longè mollior: cauda à pilis nuda, ſtriatur quaſi in ſquamas, grato oculorum errore, tanquam in pictu-râ: néque enim ſi tentes, demere queas. Subnigra eſt, & attenuata, ſoleæ piſcis in morem, pro animantis modo, maior minor-ve, abſque flocculo. Pedes breuiores, & ad natandum apti, poſteriores præſertim, per quos pellicula contextim protenditur, earum inſtar quæ & aquatilibus auibus, & marinis lupis inſunt. Ligno, quis credat? veſcitur, maximè certarum arborum. Caſulam hyeme figit ad lacuum, fluminúmque crepidinem: figura, qualis clibanorum noſtrorum supernè arcuata: materies, ligna, tanquàm cæmento ex glebâ pinguiore tàm firmè inter ſe colligatâ compactâque, vt ne glande quidem plumbeâ è ſclopo labefactare opus poſſis: vix toto niſu, totáque virium contentione Canadenſes effringunt. Habet ea caſula contignationes complures: infimum tabulatum propter aquam, è tranſuerſis lignis craſſioribus, inſtratis deſuper ramuſculis ex abiete alia-ve arbore. Alia magis extant à flumine: in eíſque traditur à nonnullis lignorum ſtruem congerere, vnde hyeme ſe alat: negant tamen alij eò quidquam lignorum inferri, præter ea quæ ad ædificandum vſui ſunt: veſci eum ijs ipſis ramuſculis arborum vel quæ ad fluuiorum ripas aſſurgunt, vel quæ in vndis ipſis excreſcunt. Illud certius, Fibrum Autummo excidere ingentem lignorum vim, partim in domunculam, partim in penum: hæc autem poſteriora minimè inferre in caſulam, ſed proximè abdere, ipſo in flumine lacu-ve, ad quem, hyemem acturus eſt: quæ ne enatent, ne-ve cum vndis conglacient, dum frigorum vis eſt inclementior, deprimere in imum gurgitem, ligno aliquo grauiore leuioribus ſuperimpoſito: ad eúmque modum concretis licet fluminibus, tutò victitare, ex aquis quod videtur, quantúmque, impunè depromendo. Superiora igitur illa tabulata idcircò excitat, ab infimóque ſecernit, vt ſi quando intumeſcente alueo, inferiorem illam ſedem deſerere neceſſe ſit, habeat quò ſe per varia fluuiorum incrementa, in tutum recipiat. Quo ipſo tamen tempore identidem ex ſuperioribus illis

contignationibus descendit ad infimam, hincque per meatus eam in rem consultò excauatos, euadit in fluuium, ad alimenta scilicet auehenda. Dentes habent octo: superiorum, inferiorúmque maiores duo, ferrâ qualibet acutiores, rubicundiores ebore antiquo, ad digiti longitudinem: ijs ligna quæ diximus, excidunt: retusos ex interuallo tanquàm cote exacuunt, alios alijs affricando, cum strepitu, quem exaudire sæpenumerò liceat. Quoniam autem vt cædendis lignis singuli, sic comportandis præ corporum tenuitate esse pares nequeunt, mutuas operas inter se commodant, gregatímque per Autumnum in densiores abditioréſque siluarum recessus conueniunt, & aggestam ramorum struem prægrandium, exportant paulatim, plures vni eidémque oneri succedentes, perinde atque formicæ pro suo modulo, dum eundo redeundóque cuncta demùm extulerint. Quinetiam in vnum eundémque larem, paulò laxiorem scilicet, recipiunt se se nonnunquam plures, vt ità dicam, familiæ, mas videlicet ac femina cum suis seorsùm fœtibus, ad septem quandóque, vulgò ad quínque sex-ve. Sed mirabilius quod sequitur: Si quando angustiâ loci premuntur nimiùm, sic, vt alij alijs incommodent, sunt qui abscedant vltrò, conuaséntque, & nouas sedes inquirant ad aquarum fluenta. Ac si quem fluuiolum nanciscuntur, cetera ad suos vsus accommodatum, non tamen alto satis gurgite; aggerem ipsi coërcendis aquis struunt (rem omni ex parte suspiciendam!) tantâ arte industriáque, vt vim mentémque superiorem aliquam agnoscere necesse sit. Arbores grandiores arrodendo deijciunt: deiectas comportant in alueum, transuersásque tam aptè collocant, vt ab Architectis vel peritissimis elaboratius quidquam expectari vix possit. Latitudo pedum sex: longitudo maior minor-ve, prout plus minus-ve alueus quem oppilant, in latum expatiatur. Passuum plus ducenûm reperta opera huiuscemodi, atque adeò quæ ad quartam ipsam partem leucæ Gallicæ tenderentur. Porrò aqua eum in modum intumescit in stagnum, vbi Fiber tanquam in aula superbus deinceps imperitet. Quod si quando vnda intumescit nimiùm, tum per canalem, ex diffracto opportunè aggere tantum emittit quantum sat esse iudicat, ne nimiâ aquarum copiâ suis in penatibus obruatur: contrà, si decrescit nimium,

ANNVS MDCXXIX.

ANNVS MDCXXIX.

tum verò locum humiliorem quà diffluebat, exaggerat, quò ſemper vnda partem domunculæ inferiorem occupet, occulendo videlicet, occludendóque oſtiolo, per quod exire ipſe, dum lubet, in vicinum alueum ſolet. Teſtatur vir fide digniſſimus, ſuis ſe oculis vidiſſe, partem depreſſiorem aggeris iſtiuſmodi, ad eum modum ab vno Fibro, pluribus-ve intrà vnius noctis interuallum ad iuſtam altitudinem perductam. Porrò in ſuperiori contignatione cubat, ſomnúmque capit ſi non in culcitrâ, certè in lectulo ſtrato molliter, vt plumâ, ſic iunco teneriori. Caſam tamen prorsùs deſerit æſtate, per æſtus vehementiores: quandiu ij tenent, in aquâ dies noctéſque exigit, obuijs herbis victitans interim. Hæc vt commemorata ſunt, ita ſe vidiſſe homines fide digni aſſeuerant: ex quo intelligas angulum nullum, receſſum-ve orbis terrarum eſſe, vbi non effector ille mundi, & molitor Deus mirabilem ſe ſe hominum generi, ex factis operibus-ve præbeat. Sedenim ſolertem animantem non tutatur ſua ſagacitas: belluam tàm vtilem, ad vſúſque tàm multos accommodatam, victus, veſtitus, mercaturæ, pari induſtriâ Canadenſes perueſtigant, nunc inſidijs ſtruendis, dum è ſiluis in domunculam, è domunculâ in ſiluas ſe confert, nunc ſub altiſſimâ glacie deliteſcentem vrgendo: tantam autem vim capiunt, vt in vno eodémque conuiuio appoſiti Fibri centum & viginti perhibeantur.

ALCEN alterum illud paratum à Deo perfugium, immiſſis primùm canibus exagitant, mox iaculis, miſſilibúſque confodiunt. Nunquam quæſtuoſior felicior-ve venatio, quàm vbi altæ niues in gelu duratæ conſiſtunt: quo tempore in reticulam quandam haud diſſimillimam earum, quibus in ſphæriſterijs vtimur, ampliorem tamen, inſertis pedibus, loco tàm infido perfacilè ſuſtinent veſtigium, pérque niues incitatiſſimè gradiuntur; Alce autem ſuo pondere depreſſa, nullo negotio vel à puerulo conficitur. Sin niues minùs altæ, imbres ſunt aſſidui: enimuerò hyemem ſummâ in egeſtate tolerant, nec ſine extremo mortis è fame diſcrimine. Atque hæc eſt illa Alce, cuius vngulæ poſterioris pedis læui vires & facultates tales tantæque ſunt, vt ad miraculum accedere dicantur à Medicis. Nam imprimis ſingularem effica-

Miræ vires Alcis vngulæ.

pag. 54.

Alce.



citatem habet aduersùs morbum comitialem, seu admoueas cordi, seu in annulari digito lææuæ gestes, seu in volâ item læuæ, manu in pugnum collectâ, seu eâdem sinistram auriculam titilles interiùs: sic tamen, addunt plerique, vt ad cutem proximè applicetur, eámque contingat. Addit Ioannes Schenchius, vim non minorem inesse puluisculis ex vngulâ eâdem, si iniectos in aquam seu liquorem potiùs expressum è lilijs conuallium, aut nardi Celticæ epotes. Deinde, valet mirum in modum vel frustulum ex eâdem, admotum cordi, contrà purpuratas variolas, latentis veneni indices, itémque contrà flatus visceribus inclusos, contrà pleuritidem, aluique profluuium, contrà atram bilem, contrà capitis vertigines, distillationésque lacrymarum ex oculis, contrà vermes, dolorésque colicos: mirámque efficacitatem obtinet contrà corruptos humores, vnde morbi tàm multi, támque varij generantur, contrà molestas periculosásque cordis palpitationes, contrà capitis hebetudinem, contrà deliquia, contrà flatulentas, tibiarum potissimùm conuulsiones. Quæ ne quis à nobis temerè dicta propositáque criminetur, habet, quisquis ambigit, celeberrimorum Auctorum complurium testificationem sanè luculentam, Medicorum maximam partem, Antonij Mariæ Venusti, Iulij Cæsaris Cardini, Iuliani Mercurialis, Lemmij, Agricolæ, Cardani, Menabœni, Ioannis Schenchij, quem laudauimus, Francisci Belriguardi, Andreæ Guerinonis, M. Antonij Cyprij, Georgij Transsyluani. Ceterùm, vsus iam aliquis edocuit cicurari & Fibrum & Alcen, non tamen ad arationem, posse: quod si procedet, omninò nihil ad earum quidem regionum opportunitates excogitari queat conducibilius: æquabit enim ea copia, aut etiam fortè superabit quæcunque nos ex bubus ouibúsque lucra & compendia nanciscimur: quanquam habent & ipsi ad armenta gregésque alendos, pastiones tàm vberes, vt tradat Camplenius, fœna iuxtà Promontorium Procellosum ad iustam humani corporis proceritatem solere excrescere. E cicuribus, canes alunt: quæ animalcula ex putredine existunt, non minùs illis infesta, quàm nobis: culices præsertim generum complurium, rostello tàm acuto, vt sanguinem sæpè eliciant, cutémque extimam saucient sic, vt cum insigni deformitate

ANNVS MDCXXIX.

Auium copia incredibilis.

intumescat. Est & aliud muscarum genus, tàm exile, vt aciem oculorum penè effugiant, dolore primùm adesse sentiantur. Minuitur tamen ea pestis in dies, vt densa siluarum in aruorum plana vertuntur: ex ligno enim putri gignuntur. Auium copia alicubi incredibilis. Narrat Paulus Iuuenæus è Societate IESV, clarum suo merito apud Canadenses nomen, & rerum ibidem ad Dei gloriam gestarum pars inclyta, cùm primùm eò adijt, ad fauces sinus Magni fluminis, hoc est S. Laurentij, geminos sibi visos scopulos, rotundum alterum, alterum quadratum, à Domino Deo medijs in vndis affixos, tanquam peristerotrophia, ad aues ex alto excipiendas; quæ eò tàm infinito numero conuolent, vt calcari se hominum pedibus patiantur; ac nisi gressum diligentissimè figas, incautum resurgendo resupinent, Lembos totos, qui illac nauigant, opplent nonnunquam: hinc *Insula Volucrum* dicta. Alibi passim aues prædatrices, tùm aliæ, tum singularis vna quædam, gallinæ instar, si molem spectes; pennis à tergo leucophoeis, sub aluo candidis. Pedum alter, vncus, ceu aquilarum: alter, ceu anatum, continuatâ pelliculâ. Hoc aquis innatat per-commodè: illo, pisces ad escam immersa extrahit, inaudito adhuc solertiæ genere. Abundat item anate, ansere, tùm nostrate, tùm grandiore: rusticulâ maiore, minoréque, querquedulâ, alaudâ marinâ, ardeâ, grue, olore, mergo, duplicis triplicis-ve generis, fulicâ, turdo, gauiâ; ad maris littus prætereà, phalacrocorax, picáque aquatilis, suo qúæque tempore infinitâ frequentiâ volitant, eam volucrum vim nihili faciunt homines rudes: iaculis tamen obuias nonnunquam confodiunt, at neglectim.

Indigenarum natura & mores.

IAM INDIGENARVM genera vniuersè duo, vagi, ac stabiles illi nullo certo lare, Scytharum in morem, sedes identidem mutant, at intra certos dumtaxat limites: néque enim facilè eo tractu decedunt, quem pro solo patrio vel nacti sunt infantes, vel delegerunt viri: nisi fortè iter longinquius ad alias Nationes suscipere naturalis rerum nouarum videndarum cupiditas suadeat. Hi certo loco consistunt, in pagos vtcúnque sociati. Priores hyeme quidem in siluis perdurant, quò solennis venatio vocat, è quâ maximè ratio victus miserrimæ genti pendet: æstate, ad amnium ripas quasi castra metantur,

ad

Auis prædatrix.



Insula Volucrum.



ad necessariam item piscationem: túncque, hoc est sub veris ferè initium, agnoscunt inter se, versantúrque alij cum alijs tanquam populares & gentiles, & quasi in pagum confluunt. Vtrobíque, partim sub pellibus agunt, partim sub corticibus è betulâ potissimùm: nam aliarum quóque arborum cortices adhibent nonnunquam, æstate præsertim, quibus casulas maximam partem obtegunt compactiles. Has momento erigunt, dissoluúntque, depactis humi perticis, vnius modi omnibus. Latera corticibus intexunt: ijsdem, pellibus-ve ad tectum vtuntur, supernè vaporario relicto. Cura tota tabernaculi figendi, refigendíque penès feminas, eæ pro famulis, mancipijs, opificibus, iumentis. Eæ aquam, lignáque comportant: eæ focum struunt, fouéntque; cibos & coquunt in diem, & fumò in posterum siccant; ferinam è nemore comportant domum; canoas reficiunt: pelles cæsis belluis detractas, in vestem concinnant, inque calceos, toti familiæ: ijsdem piscatio incumbit. Denique extrà venationem, belláque, quidquid laborum, ærumnarúmque vitam quotidianam exercitam habet, totum ferè id in miseras viri reijciunt, tanquam contra decorum sit quidquam à se huiuscemodi ministeriorum attingi. Canoas tamen nonnunquam viri reficiunt, piscantur nonnunquam: ad constituendas casas solum designant, perticásque erigunt: vt hæc paucula ministeria, & si quæ alia, virorum mulierúmque communia esse videantur. Adde curam infantulorum, in vagâ illâ vitâ matribus permolestam. Pro Europæis vagientium loculis, asseres vtcúnque dedolatos ipsæ ex fronte suspendunt, aptos ex loro paulò latiore, sarcinámque humeris incumbentem circumferunt, seu in siluis lignatio exercenda sit, seu aquatio vocet ad flumina: ad puellulorum autem eiulatus cantitant. Hinc gentis paucitas, seu quod matres in assiduâ illâ, & laboriosâ scilicet concursatione ac molestiâ rariùs concipiant: seu quod infantuli intereant maximam partem, vel lacte defecti, pultéque, & alijs fomentis infirmioris ætatulæ, vel frigore enecti: vt vero quam-simillimum videatur quod aiunt, è triginta vix vnum adolescere. Accedit rei medicæ chirurgicæque mira inscitia: ex quâ fit, vt ferè nunquam è morbis paulò grauioribus emergant. Stirpibus quidem pauculis ad medicamenta vtuntur. Phlebotomiam ignoraue-

Apud Canadenses omnium ferè laborum ac ministeriorum cura penès feminas.

Medendi ratio.

H

ANNVS MDCXXIX.

rant ad aduentum vſque Gallorum: nec verò eam peritiſſimè nunc adhibent: ſunt qui venâ in fronte temerè incisâ interierint. Sudorem autem cient vel maximè, anguſtiore ſepto quodam è cancellatis perticis, aggeſtíſque pellibus, tanquam clibano, mediâ in caſulâ incluſi: candentibus lapidibus admotis, priùs concalefacto, thermarum in modum. Sed hæc haud magnopere arcere appropinquantem mortem ſolent, quippe néque ad omne morborum genus apta, néque ſcientiſſimè adminiſtrata.

Ergo morbis ſuis, populariúmque aliter medentur (ſi medentur tamen) Hurones præſertim. Ii, quantum quidem aſſequi potuêre qui ſat diu apud ipſos ad ea cognoſcenda verſati ſunt, morborum cauſas adſtruunt tres: nam alios oriri aiunt ex cauſis naturalibus, atque hos, vt conſentaneum quidem eſt, naturali pelli medicinâ: alios exiſtere ex mente ægrotantis, quæ aliquid concupiſcat, atque illos non aliter fugari, quàm ſi ægro ſuppeditetur id quod eius mens concupierit: alios deníque refundunt in maleficia ſagorum, ſeu veneficorum, atque hos conſanari excuſſis è corpore rebus ijs, quibus faſcinum adhæreſcebat. Ac tametſi iudicant prudentes, morbos ſecundi generis meras eſſe ineptias; tertij, meras fraudes præſtigiáſque circulatorum; tamen mirum, quantum vulgò credant, tribuántque iſtiuſmodi illuſionibus. Etenim ſtatim atque ex morbo decubuerunt, accerſitur è-veſtigio Medicus, hoc eſt impoſtor: is remedia naturalia adhibet primùm, potiones, hemeticum quidpiam, liquores è diſtillatoriâ cucurbitâ, fomenta per cataplaſmos. Vbi hæc nihil proceſſere (ſunt enim ferè artis medicæ rudes, vt diximus) ad *Deſideria* declinant. Eſt enim hæc inſignis in paucis Huronum inſulſitas: ineſſe putant in hominum vnoquóque, atque adeò in infantulis, Deſideria quædam innata, quæ ne ipſi quidem agnoſcant, qui concupiſcere perhibeantur, nedum ſentiant. *Saokatas* autem ſuos (hoc nomine Impoſtores appellant) tanquam ſuperiori quadam ſagacitate præditos (quales Ariolos Ethnicorum plerique fingebant olim, nunc etiam Chriſtianorum nonnulli ineptè, ne dicam impiè, autumant) ſi non oculorum, mentis certè aciem inferre in penitiſſimos animorum receſſus, atque imis in penetralibus perſpi-

cere quid quisque appetat tanquam salutare: id si repræsentetur, ægros reualituros, sin, emorituros vtique. Quare in eo solicitudinem omnem ponunt, vt assequantur quod cuiúsque sit *Ondinnonk*, sic enim intimas illas appetitiones appellitant: qui afferat aliquid, quod ægrum aut delectet, aut iuuet, vt temerè fit aliquando, hunc demùm & incredibili prædicatione efferunt, & adhibent certatim. Ipsi, quoniam satis vident à se quæsitum iri quemadmodùm ista peruideant, occurrunt vltrò esseuerántque sanè confidenter, declarata illa sibi ab Okki quodam, hoc est Genio præpotenti & sagaci vltrà modum: hunc aspectandum se præbere identidem, corui formâ, aut aquilæ, aut aliâ specie, prout cuique *Saokatarum* comminisci libuerit: neque enim vero simile esse asserunt qui egerunt cum *Saokatis* coràm, vanissimis homulis commercij quidpiam cum cacodæmone intercedere: potiùs existimant ipsos vafrè & subdolè venditare quæ nequiter excogitauerint, eâ tamen cautione, vt si morbum pertinaciorem esse senserint, quàm vt naturali remedio vllo fugari possit, prædicent mentem ægroti appetere quiddam inuentu difficillimum, quò, si emori deinde ipsum contigerit, affirment, idcircò consanari eum minimè potuisse, quod quæ concupierat, præsto non fuerint. Contrà, si perspexerint morbum esse leuiorem, aut omninò minimè letalem, enimuerò fidenter ægro inculcant, eius mentem desiderare complura, &, si quidem honestiore loco est, etiam maioris pretij: vident enim fore, vt nulli neque operæ, neque sumptui parcant populares, ad res omnes eas repræsentandas, inde se nonnihil emuncturos: vt inepta illa superstitio auaritiam vnicè foueat. Nam vbi primùm *Saokata* de rebus ab ægro appetitis pronunciauit, cogunt statim consilia Præfecti, tanquam de re ad publicas vtilitates magnopere pertinente instituenda sit deliberatio, mox ex eo conuentu leguntur qui ad ægrum adeant, resciántque coràm ex eo ipso, quid appetat. Is tanquam actor in scenâ aptè dissimulans, etiamsi sæpè, si ægrotet, ægrotet tantùm leuiusculè, vocem tamen inflectit flebiliter, tanquam propè animam agens: pessimè sibi esse, atque adeò breuî emoriturum, quod hæc illave appetat, fortè non repræsentanda. At vbi ad conuentum de ægri appetitione relatum est, tum verò præfecti ijdem,

ANNVS MDCXXIX.

omnes omninò in conuentum accersunt: dein omnium Princeps orationem ad circumstantes habet, hortans magnopere vnumquémque ad leuandum ægrum, rebus ijs largiendis quas appetat. Nec mora: conferre quisque statim de suo, quod ad releuandum ægrum valeat, & tàm celeriter quidem, vt nonnunquam intrà horulæ vnius interuallum, obtrudantur ægro res magni pretij, plus viginti, inquit, Paulus Raguenellus, & eâ quidem conditione, vt non commodentur, sed donentur prorsùs, sic, vt ægrotus momento ditescat: néque enim repetere quisquam ex valente ausit quæ decumbenti obtulerit. Sequuntur choreæ vulgò, & imperatæ scilicet in triduum, quatriduum-ve, ad iacentis lectum: conueniunt omnes, iuuentus autem præsertim, & in veste, vt fieri etiam apud Europæos solet, magnificâ, quà suppetit. Choreas excipit epulum, consanguineorum ægri sumptibus: conuocantur omnes, qui loco aliquo in pago sunt: hinc ægri valetudo commodior semper, saltem in speciem: nam re, sæpè postridie emoritur: verùm, quoniam leuiusculi, magnam partem, morbi istiusmodi sunt, vel nulli potiùs, idcircò ijs qui vltrò ægrotarint, perfacile est personam ponere, affirmaréque id quod est, constare vires, valetudinísque firmitudinem: atque id vel maximè ad Sycophantarum famam existimationémque facit. Frequens est eorum, & quotidiana querela, ex quo cum exteris consuetudinem iunxerunt, interire longè plures: diúque persuasissimum habuere magicis cantionibus, toxico-ve vitam sibi per summum nefas eripi, &, quâ nulla capitalior teterrimi dœmonis fraus esse potuit, sacrâ Baptismatis vndâ eam pernitiem importari: sed compererunt denique, causam originémque mali, crapulam vnam esse. Exprimitur à Gallis, Anglis, Batauísque, ex vino fugiente aut acido, liquor veteribus fortè ignotus, cui, quod ijs qui animo linquuntur, præsentissimum robur inspiret, fugientésque spiritus recolligat, *Aquam vitæ*, nomen fecere. Inijciunt in cucumam distillatoriam vini huiuscemodi vim non modicam, subiecto igne sanè luculento: eo æstu secretum quidquid vini reliquijs viuidum inerat, sursúmque paulatim elatum, subiectum dein in createrem guttatim labitur. Eum ipsum liquorem, ne quid ad absolutionem desit, nonnunquam in cucumam rursùm re-

fundunt, & eundem in modum flammâ ſuppoſitâ excoquunt denuò, ſi quid fœculentum crudum-ve reſederat. Hunc præcordijs ſalutariter fouendis excogitatum, ad vulgarem potionem obtruſerunt deinde Europæi Barbaris: illi auſterâ illâ non ſuauitate, ſed acrimoniâ Barbaricè capti, ſine modo legéque, pellium permutatione coëmptum hauriunt: hinc, præter ebrietatem, aduſtis vitalibus morbi graues & periculoſi, accedente præſertim vini, eſculentorúmque inſuetorum copiâ, queis ſe ad Gallicarum nauium aduentum quotannis ad complures dies, homines ad eſum potúmque abiecti fœdè ingurgitant: ex quo, corporum temperatione ſublatâ, crebras mortes quis miretur. Tum, quaſi non ſat eorum paucitatem tàm multæ, támque variæ peſtes exhauriant, ſi quem ſuorum vident diuturniori morbo languere, necant vltrò grandæuos præſertim, & ſcilicet per amoris ſtudiíque in eos ſui teſtificationem, cùm mors (aiunt) eorum ærumnis modum ponat: eadem immanitate in orborum puerorum vitam graſſantur. Poſteriores certis affixi ſedibus terram arant, ſponte ne, an neceſſitate, neſcias. Certè procul à Magno flumine poſiti, haud facillimè ex Gallis cibaria auehere in annum poſſunt: ita eâ deiecti ſpe, aliunde proſpicere ſibi ſuíſque coguntur, ſementémque facere. Maritimi autem, aduentitiæ annonæ nixi fiduciâ, cetera negligunt, vni venationi dant operam, quam & nobiliorem putant iuxtà, & grauem minùs: ſedenim illud non reputant; Miſerrimum eſſe, victus rationem ex mari aptam habere, innumeríſque caſibus, qui exterorum retardare nauigationem, aut intercludere planè poſſint, quod ipſum non ſemel ſunt experti: ſed nimirùm non modò Barbaris, verumetiam hominum ferè generi perfamiliare eſt; Otium ſequi, & aſſiduos cuiuſcúnque generis labores fugitare. Excuſare præterea conſilium illud ſuum poſſunt hoc nomine, quòd ſi vni agriculturæ addicti, affixíque, venationem prætermitterent, carituri breuî eſſent commoditatibus omnibus, mercimoniíſque, quæ aliunde ab exteris importantur. Cùm enim illud vel maximè propoſitum habeant mercatores, vt pelles auehant, vtique ſi venandi ſtudium quieſceret, interiret tota mercaturæ ratio: quo nihil poſſet eſſe gentibus ijs exitioſius, quibus per ea commercia vt fides primùm illata eſt, ſic ad eam deinceps

ANNVS MDCXXIX.

tuendam propagandámque subsidia quotannis subministrantur.

HÆC VTRISQVE communia. Non modo hebetes non sunt, vt Europæorum plerique adhuc existimauere, sed etiam ingenij acie, ac iudicij firmitate valent: cetera à nobis vtrique quàm qui maximè discrepant. Valere ingenio planum fit ex solertiâ, quam rebus in omnibus adhibent: ex natiuâ eloquentiâ, quæ in cætibus consiliísque maximè viget: & quotidianæ vitæ consuetudine, in quâ acumen ferè elucet: ex memoriâ in pueris, & rerum mysteriorúmque fidei felicissimâ perceptione: morum dissimilitudinem quæ sequuntur, planè probant.

Quàm multis in rebus Canadenses Europæis sint dissimiles.

CVM IN GALLIA, totáque fermè Europâ detergatur vultus ad concinnitudinem, ac sæpenumerò abluatur, ipsi faciem oleo & vnguine delibutam hoc formosiorem censent, quò nitescit magis, ceu cutis porculorum, qui ad ignem torrentur. In Galliâ, ad pulcritudinem facere censetur, grandioribus esse oculis, labris clausis potius, quàm diductis, aut hiantibus: apud Hurones formæ pretium in labris prominentibus, inuérsisque, & in oculis exilibus. Neque verò lex vlla tondendi capilli apud eos: quem quísque modum sibi finxerit, hunc vsurpat. Sunt qui comam surrigant in verticem: ab eáque crinium conformatione Natio apud eos tota quædam nomen inuenit: alij verticem ipsum radunt capillis vtrinque ad tempora propendentibus, occipitio item raso: alij partem alteram capitis totam radunt, in alterâ excrescere sinunt cæsariem: feminæ autem capillorum partem maximam in occipitium reijciunt, parte alterâ, rariori, circà tempora neglectim dependente. Apud Europæos barba nonnihil, si non ad formam, certè ad dignitatem facere censetur: apud Canadenses nihil deformius. hinc facetum illud, quódque Gallis risus materiem subministrauit affatim: Cùm homo Canadensis Gallum quendam benè barbatum contemplatus diu, silens, & tanquam in rei cuiuspiam insolentis consideratione defixus, tandem cum impetu; O barbatum! inquit, ô deformem! Atque illam ipsi deformitatem, quam putant, vitant tàm studiosè, vt si pilus enasci in mento ceperit, vellant continuò. In Europâ, turpe mulieri esset, nudo capite, fluentíque capillo pro-

dire in publicum: Canadenses feminæ & nudo semper capite sunt, & capilli colligendi curam nullam suscipiunt, preter eam quæ dicta est. In Europâ viros à fœminis amiculum capitis distinguit inter ceterâ: apud Canadenses, si quando caput contegunt (contegunt autem frequentiùs deinceps, qui plus habent cum Gallis commercij) tegumentum muliebre viri, virile feminæ haud magno delectu arripiunt: quanquam viri ferè galeros nostros adamant, aut cassides illas, vt ita dicam, nauticas, non ex ære, neque ex ferro, sed ex panno crassiore: feminæ pileos nocturnos ex lanâ, rubros præsertim. In Europâ muliebrem vestem si inijciat vir corpori, pro personato habeatur: apud Canadenses nihil frequentius. Certè ante annos aliquot cùm Moniales sanctæ Vrsulæ virginem ex alumnarum suarum numero, paulò post nupturam, Francicâ veste donassent, eius deinde vir non dubitauit pallâ eâ vti publicè, in eáque se magnificè circunferre: ac si quando in Francicas incidebat mulieres, earum cachinnos facti sui approbationem interpretabatur. In Galliâ perraræ deinceps feminæ sunt, quibus ad inserendos vniones, aures perforentur, ac, si perforantur, exiguum foramen est: apud Canadenses viris æquè, ac feminis aures perforantur, & scilicet foramen quò ampliùs, hoc pulcrius. Quare inde à cunabulis infantium auriculæ ad eum modum propè dilaniantur, in quas subinde pro diuersitate ætatis, alia ex alijs ingerunt: sunt nonnullis aures ita diductæ, vt facilè ceræ Hispaniensis, quam vocamus, accipiant longiores illos tubos, quibus ad obserandas Epistolas vulgò vtimur: quin feminæ ambitum totum aurium, quàm latè in orbem patet, perforant, tum cauernulas opplent conchâ veneriâ. In Galliâ armillæ ad carpum inducuntur: apud Canadenses non ad carpum modò, sed etiam cubitum inter & humerum, aut etiam ad tibiarum partem eam, quæ malleolo proximè imminet. In Galliâ solæ feminæ vtũntur torquibus: apud Canadenses id ornamenti genus etiam viri vsurpant: verùm, neque hæ, neque illi, adamantes adhibent aut vniones, sed concham veneriam, globulos, aut etiam tubos minusculos è vitro, vel ex testis pisciculorum. Vidi ipse (inquit Paulus Iuuenæus, testis omni exceptione maior) qui è collo trocleam gestaret ex ijs, qui-

ANNVS MDCXXIX.

bus in lembis vtuntur naucleri, ex eadémque gente alium, qui claues, quas aliunde furto tulerat aptârit in torquem: adeò nihil non illis pulcrum, quod modò ſit inſolens, & ademptum furto. In Galliâ, vngues reſecamus identidem: Canadenſes excreſcere eoſdem ſinunt impunè. In Galliâ id ſequuntur feminæ, virgines præſertim, vt ſtrictior veſtis ſit, atque ad corpus apprimatur; apud Canadenſes tùm virorum, tùm feminarum veſtis laxior: hanc cùm ſupernè, ſuprà vmbilicum, infernè ſub aluo cinxerint, in medio illo interuallo exiſtit ſaccus, vt ita dicam, quidam, in quem deinde quicquid lubet includunt: ac matres quidem eo nonnunquam includunt infantulos, depoſitos ex aſſeribus tùm ad blandiendum, tùm ad fouendum calidiùs. In Galliâ veſtis mulierum, opulentiorum præſertim, talaris: apud Canadenſes haud infrà genua dependet: forma hæc ad omne laborioſæ operæ genus habilior. In Europâ tibialia, ſi quam ſuturam habent, habent eâ in parte, quæ poſticæ cruris parti reſpondet: apud Canadenſes virilium quidem tibialium ſutura inter crura, ſic, vt altera alteri reſpondeat ex aduerſo, ac dum aliquid adhibent ad ornatum, adhibent ibidem, fimbrias puta quaſdam ex hiſtricum ſetis, purpureo infectis colore quæ fimbriæ inter gradiendum haud ſanè inuenuſtè inter ſe quaſi committuntur: feminæ contrà, ornamenta iſtius generis ad partem cruris exteriorem, vtrínque collocant. In Galliâ calcei hoc pulcriores, quò magis ab humo extant: apud Canadenſes, quò editiores, hoc deformiores putantur; & meritò, quoniam minùs commodi: proinde humile ſemper eorum calceamentum, ferè ad vdonum formam eorum, quibus noſtrates vtuntur in ſphæriſterijs, at laxius, hyeme præſertim: tunc enim calceos vario & multiplici tomento ad frigoris vim arcendam ſuffarcinant. Facetum illud de infantulo, qui cùm propè feminam comptiorem è Galliâ, curſitaret luſitans, dum fortè pars ea calcei, quæ humum contingit, incurriſſet in oculos, enimuerò metu exanimatus refugit ad matrem, ex quâ cum altera illa quæſijſſet quæ tandem cauſa trepidationis! Nimirum putauit infantulus, inquit mater, illum hiatum calcei tui fauces eſſe Manitȣ, hoc eſt tetri dæmonis, cuius ſæpè hîc ad territandos filiolos facimus matres mentionem. In Europâ

ſeculo

ſeculo ſuperiore marſupium vulgò ex zonâ pendebat, nunc in perâ geſtant viri, aut in arcto veſtis receſſu: Canadenſes pro marſupio ſacculum è collo appendunt, infrà humeros pendentem, ex vulpinâ pelle, aut fibrinâ, aut vrſi recens nati, & ſi cuius animalculi prætereà, tantâ arte concinnatum à feminis, vt neque dentibus, neque caudâ, neque auribus, neque vnguibus detractis, conſtare tota bellua adhuc videatur: atque hunc in vidulum congerunt videlicet ea, quorum vſus frequens, tubum puta, ad tabaci fumos excipiendos, & ſi quid aliud prætereà habere ad manum volunt. In Europâ, ad mucum, ſtririam-ve excipiendam, ſtrophiola vulgò geſtamus: Canadenſes nos hoc nomine, inſulſitatis inſimulant, quod vile excrementum tàm mundè excipiamus: ipſi propalàm excuſſo naſo, digitis rem ſordidam abijciunt.

IN EVROPA cibum è mensâ editiore ſumimus, nec decumbentes, vt veterum paſſim mos fuit, ſed ſedentes: Canadenſes ad cibum capiendum humi ſeſſitant, quod ipſum vſurpare Turcæ dicuntur: & omninò nullus apud eos vſus, ne mentio quidem, ſellæ, ſcamni, cathedræ: ſi iter venationémque exceperis, humi ſedent, aut in latus alterum incumbunt: ſtare ipſis pro carnificinâ: crura illicò intumeſcere cauſantur. In Galliâ inter edendum intermiſcetur potus, ſic, vt per interualla bibatur: Canadenſes eſculenti capiunt quicquid, quantúmque placet, antè, quàm bibant prorsùs: vbi bibitum, ad eſum ſumunt prætereà nihil. In Galliâ is qui dat epulum, ſedet ipſe vnà cum conuiuis, cibóſque diſtribuit: apud Canadenſes is qui ad epulas inuitauit, neutiquam cum conuiuis veſcitur, ſed diſtribuit ipſe per ſe cibos, aut alium adhibet qui diſtribuat, ipſe nihilo minùs conuiuij expers. In Galliâ apponuntur epulæ in lancibus, ijſdémque menſa oneratur, quò cuíque ſit facultas, quo maximè cibi genere delectetur, eo vti: apud Canadenſes Magiſter conuiuij cuíque tribuit quantum quale-ve diſtribuendum putauerit. Gallis mos eſt colloqui inter epulas: Canadenſes eo tempore ferè ſilent. Apud Gallos Prouerbij locum obtinet; *Embamma ſæpenumerò eſſe cibis ipſis iucundius*: apud Canadenſes embammati locus nullus: cibos deamant quàm minimâ arte coctos. Sale condimus

ANNVS MDCXXIX.

Europæi cibos penè omnes, ad ſaporem exquiſitiorem: Canadenſes amarorem quendam ineſſe ſali dictitant: caſeum autem Batauicum, rapas, ſinapi, piper, aliáque id genus gulæ irritamenta execrantur. Ac de ſinapi quidem feſtiuum illud, narratum ab ijs qui conuiuio intererant: cùm ad epulas Canadenſis quidam inter ceteros inuitatus à Gallo eſſet, viderétque ſinapi in mensâ propoſitum in commune, vt fieri in Galliâ ſolet, explorare voluit curioſiùs, quid id tandem eſculenti eſſet, atque adeò, ignarus occultæ virtutis, pluſculum in os, adhibito cochleari, iniecit: ea vis peracris vbi cerebrum naréſque derepentè tentârat, homo quantâ maximâ vi potuit, cohibuit ſe ſe, néque tamen perficere potuit, quin incerto commotóque vultu funderet lacrimas: eæ riſum conuiuis Gallis copioſè mouerunt. In Galliâ, lanij carnes vnà cum oſſibus diuendunt paſſim, atque adeò carnes eædem ferè in menſam vnà cum oſſibus inferuntur: apud Canadenſes viri feminæque indiſcriminatim tanta peritiâ carnes eaſdem ſecernunt ab oſſibus, vt eæ ferè ſolitariæ coquantur, oſſibus excretis: quæ quidem oſſa coquunt ipſi nihilo minùs, non externis conuiuis, ſed domeſticis: atque hæc ipſa vbi impigrè arroſa fuerint, haud tamen obijciuntur canibus, ſed vel igni cremanda mandantur, vel defodiuntur humi, vel editiore quodam loco ponuntur: vno verbo, curatur perdiligenter, ne attingantur à canibus, ex delirâ videlicet ſuperſtitione, quæ viget etiamnum apud eos Barbarorum, qui nondum ad fidem inſtitui ſe ſe paſſi ſunt, fore vt ſi fibrorum oſſa permitterentur canibus, ægrè poſtmodum fibri capi ſe ſinerent, veriti ſcilicet, ne & ipſi tàm indignum in modum haberentur. Europæi honorem ferè præfamur, ſi quando in familiari conſuetudine ſeu de pede, ſeu de calceamento mentionem facimus: Canadenſes non modò ad eam mentionem non verecundantur; ſed ſi quando in conuiuio diſcus deeſt, in extremo calceo obiectas dapes reponere non dubitant, aut etiam in nudo pede quandóque: tum, eodem mentis ſtupore pingues digitos ad eadem calceamenta detergunt: aut, quod nobis longè magis ruſticum, ad capillos. Europæi munditiei exquiſitioris, fuſcinulâ in menſâ vtuntur, ne cibos pinguiores attrectent: Canadenſes digitos prorſùs adhibent, ceu inſtrumentum ab ipsâ naturâ ſub-

ministratum: ac si causeris fuscinulâ te malle vti, quàm adipe inficere digitos; Grande verò piaculum! aiunt: an non foris æquè & intùs opportunus adeps est? Certè asseuerant adipe cutem mirum in modum iuuari, ad flexibilitatem præcipuè. In Galliâ, vbi primùm tabellarij veredarij-ve aduenerunt, quærere quisque certatim, num quid noui? hominem propè excutere curiosis quæstionibus, sciscitari quorsum venerit? apud Canadenses vbi quis aduenit, accedere ad ignem iubetur, & dum apparatur quod edat, tubus interim cum petuno seu tabaco porrigitur, nemine prorsùs exquirente cur venerit; pòst, curato corpore, ipse vltrò aperit aduentus causam, vnde, & à quibus mittatur, & quorsum, nemine prorsùs interpellante, donec ipse conticuerit: tum, si quidem planè ac dilucidè rem explicauit, nullâ interrogatione lacessitur; si quid quis minùs audijt, intellexit-ve, sciscitatur ille quidem quid rei sit, verùm ab astantium aliquo: si quid autem quod ad causam pertineat, egere explicatione videtur, tunc è senioribus aliquis modeste sciscitatur, quam in sententiam hoc illud-ve prolatum fuerit! vbi satisfecit Orator, continuò epulum indicitur, maximè si de re quapiam maioris momenti instituenda sit deliberatio. In Galliâ arrogantiæ tribuitur, in collocutionibus familiarium sedere, cum aliquâ vultus compositione studio meditatâ: Canadenses arrogantiæ insimulant, si quis inter colloquendum inambulet: fuitque cum filius patrem cum Gallo homine in sermone familiari inambulantem intuens, continere se se nequierit, quin illud ipsum continuò parenti in aurem insusurrauerit, propè exprobrans, videret quid ageret: superbiæ id tributum à popularibus quibusdam, adeò vt rubor iniectus esset sibi.

ANNVS MDCXXIX.

IN GALLIA, saltatores egregij neutiquam brachia agitant: erecto perstant corpore: pedes autem tàm artificiosâ agilitate mouent, vt moueri vix sentias: illud aduertas tantùm, eos generoso quodam propè fastidio dedignatos humum, penè librari in aëre: Canadenses contrà, inter saltandum curuant in arcum corpora, brachia cum impetu agitant, tanquam si subigere pinsendo farinam velint; pedibus autem sic terram quatiunt, vt eam commouere velle videantur. In Galliâ opificum ferè nullus pretium operæ exposcit ante,

ANNVS MDCXXIX.

quàm perfectum afferat id de quo conuenit: apud Canadenses numerandum pretium antè, quàm in opus incumbat opifex. In Galliâ, qui nauigant per imbrem, ad inferiorem nauigij partem se subducunt: Canadenses, si quando imber ingruit vehementior, nauigiolum ad ripam appulsum inuertunt, sub eodémque tanquam sub tecto, vnà cum sarcinulis se continent, dum procella defluxerit. In Galliâ, vulgò nomen quísque prodit suum, rogatus ab alio: apud Canadenses, si quem roges de nomine, nescire se quî vocetur, respondere solet, innuítque cuipiam è cœtu, nomen suum quærenti edat. In Galliâ pater filiæ, dum eam elocat, dotem aut numerat, aut dicit: apud Canadenses non ei quæ nubit, sed eius patri dos persoluitur: In Galliâ, atque adeò in Europâ succedunt filij parentibus, eorúmque opes & fortunas inter se partiuntur; apud Canadenses, sororum filij ferè anteponuntur, ad Præfecturas quidem quod attinet; reculæ in amicos potiùs quàm in liberos distribuuntur. In Galliâ frequentiùs vir post nuptias vxorem illicò suas in ædes abducit: apud Canadenses vir ferè in vxoris ædes immigrat. In Galliâ si quis nefarium quidpiam moliri, aut agitare animo deprehenditur, à suscepto consilio minis ferè, pœnarúmque denunciatione deterretur: apud Canadenses, cum ijs qui talia cernuntur meditari, agitur potiùs munusculis, quò, repudiato prauo consilio, ad meliora se se recipiant. In Europâ magnam partem eò vsque inania verborum officia inualuerunt, vt simplicem ingenuitatem propè aboleuerint: apud Canadenses nulla verborum officiosorum mentio: nudè sinceréque promunt quæ habent mente concepta, nisi in adeundis amicis: tunc enim pauca præfantur. Galli in viarum diuortijs, si monere subsequentes volunt, aliquà esse transeundum, itineris quod ad locum illum fert, certum quoddam indicium relinquunt: Canadenses notâ quapiam designant locum à quo declinare oporteat, fortè consultiùs quàm nos: aiunt siquidem notas illas pro repagulis esse, vel pro serâ, quasi moneant flexum illum itineris esse occlusum. Discrimina propè eadem circà vitâ functos: nam in Europâ quidem mortuis detrahitur quicquid superfluum esse iudicatur, relinquuntur tantùm ea, quæ eripi non sinit pudor, sindon puta: Canaden-

ſes ergà mortuos liberales ſunt imprimis, vt ſuo loco videbitur, & non modò vngunt corpora, ſed etiam ijs, veſtium optimas lectiſſimáſque induunt, & quicquid charum habuere in vitâ, defodiunt cum ijſdem. Galli mortuos ſuos ſic componunt in tumulo, vt toto corpore ſint extenti: Canadenſes mortuorum corpora contrahunt ad eam ferè formam, quam in matrum aluo habuere. In quibuſdam Galliæ Prouincijs mortuorum vultus ad orientem Solem obuertitur: Canadenſes ad occaſum conuertunt: quanquam Chriſtiani deinceps ritum noſtrum imitati, ſuorum vultus contrà altare collocant: ſic, vt perinde atque in Europâ Orthodoxâ, vultus idem altari ex aduerſo reſpondeat. ANNVS MDCXXIX.

DICACES ſunt, & in iocos effuſi: ijdem tamen perbellè diſſimulant: ac ſi fortè, vt fit, is quem mordebant, interuenit, abruptâ oratione, hilarè in circulum accipiunt, quaſi nulla de eo mentio incidiſſet: quinetiam ſi quorum ad aures acciderit, eum ad modum ſe ab aliquo proſciſſos, neutiquam excandeſcunt propterea: illud modò contemptim reponunt, ioculatorem illum carere ingenio: & ſcilicet par pari rependunt. In publicis conuentibus nihil non ſerium, ſeu inter ſe ſuis de rebus diſceptent, ſeu agant cum exteris. Tam aptè nonnunquam, & ad perſuadendum accommodatè perorant, vt Galli ipſi mirentur, præſertim dum allata ab alijs vel ſalibus eludunt, vel rationum momentis confutant ex tempore. Ac quibus eſt ea dicendi vis à naturâ conceſſa, dominantur nimirum, præſúntque ceteris, pluribus paucioribus-ve, vt cuiúſque maior minor-ve eſt eloquentia: huius autem fontes non aliunde quàm à naturâ: néque enim vll iuſdum diſciplinæ vſus acceſſit rudibus: ex quo illud ſanè conficitur, & ingenio, & iudicio peracri eorum eſſe complures; vulgò autem vtróque plus valere quàm ruſticos noſtrates, tradunt, qui multos iam annos inter eos verſati ſunt. Corpus procerum ac decorè conformatum, & magnis viribus iuxtà, & agilitate: plus dignitatis ineſt quàm formæ: vt à priſcorum Romanorum ſpecie, quorum extant effigies ſculptæ, pictæ-ve, non multùm abeſſe videantur. Porrò inſigni eſſe robore, vel ex eò liquet, quod ſi valetudo infirmior ijs eſſet, ſupereſſe diu vtique in laborioſiſſimâ illâ, egentiſſimáque vitâ nequirent. Non gibber ferè *Dotes animi & corporis.*

ANNVS MDCXXIX.

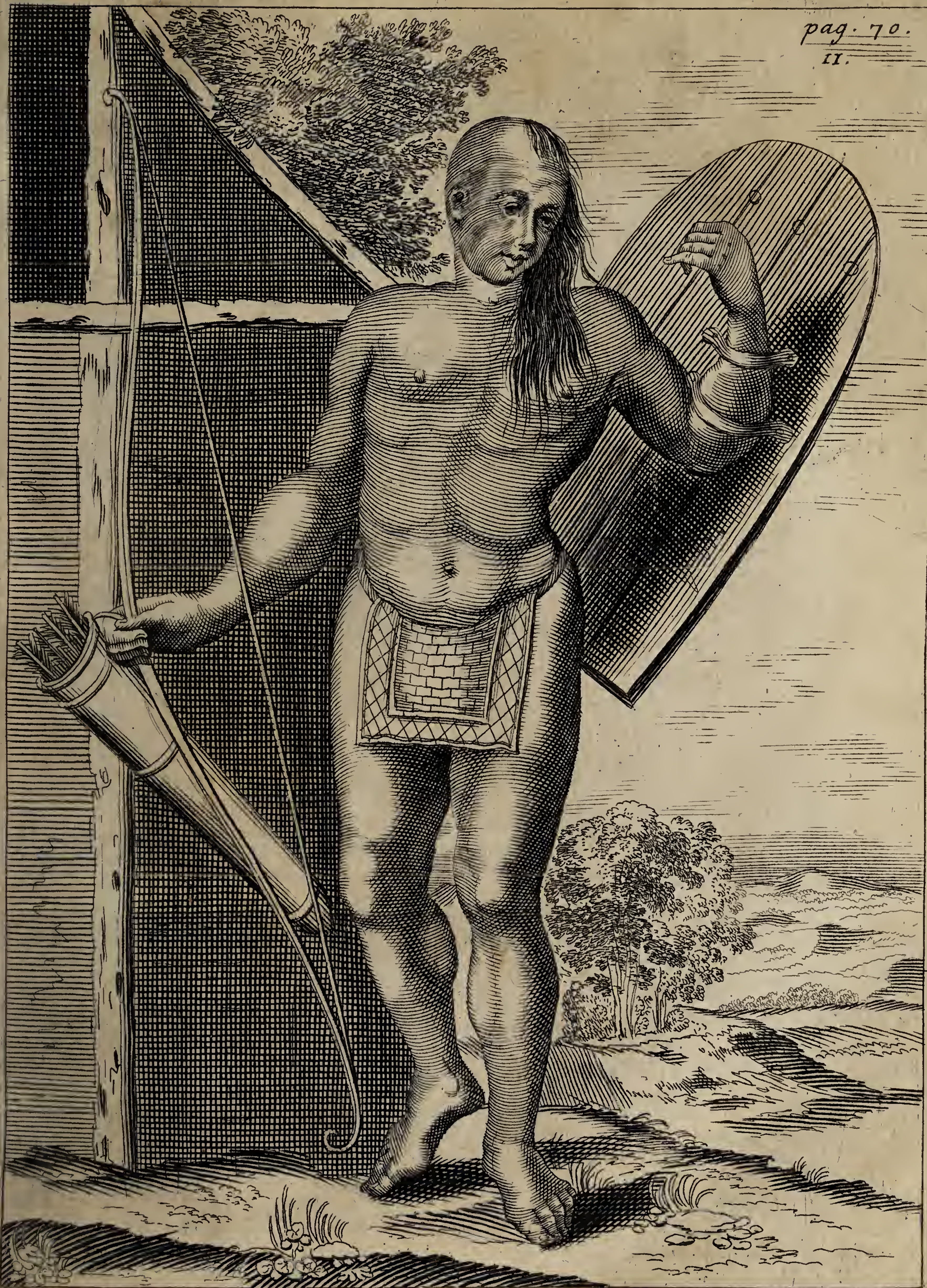
quiſquam; non ventricoſus, non cocles: ac ſi qui tales fortè exiſtunt, enimuerò aliorum ſannis ſalibúſque propoſiti, pro deridiculo ſunt. Coloris ſuauitas eadem quæ Gallorum eſſet, niſi natiuum decus oleum adépſque corrumperet, quo vultus oráque, vt diximus deformant. Hinc fuſca cutis, qualis circunforaneorum hominum, qui ſe in Galliâ Galli pro Ægyptjis venditant. Accedunt pigmenta, nobis horrida, illis pulchra; Adeò hominum iudicia inter ſe diſcrepant. Alios videas naſo cæruleo, oculis, ſupercilijs, geníſque atratis: alij virgatas quaſi tænias atras, rubras, cæruleáſque ab aure vtraque ad os; alij ab alterâ aure ad alteram per frontem, tres per genam vtramque ducunt: alij intactâ fronte, mentóque extremo, & eo ambitu qui aures circunſtat, partes faciei reliquas fœdè denigrant: vt intueri te putes laruatos noſtrates per Bacchanaliorum licentiam. Quinetiam matres puellulos, ad concinnitudinem, eundem in modum inficiunt. Amictus ceteræ barbariei ſuppar; viri quidem per æſtum nudi, præter eas partes corporis quas obtegi pudor naturalis iubet: aliàs fibrinas pelles, aut vrſinas, vulpinaſ-ve ita ſuccingebant, vt corporum pars maxima pateret: erant tamen qui pellem aptarent vrſinam paulò commodiùs, vt læuum quidem brachium supernè coërceret, ſub dextrum dein depreſſa, ad genua vtrinque promitteretur: cingulum è pelle animantium. Nec deerant qui Borealium ceterorum inſtar, totum corpus amicirent. Feminarum indumentum honeſtius: quouis anni tempore pelles ex humeris haud ineptè aſſutas à collo demittunt ad genua, reſticulâ ſuccinctæ: brachia cruráque nuda vt in viris. Tùm viri autem, tùm feminæ per frigus aſperius manicas inducunt: eaſdem poſtmodum ponunt vt lubet, quippe veſti reliquæ minimè aſſutas. Induſij ex lino vel cannabe ante Gallorum aduentum vſus nullus: nunc, quibus eſt copia, ita vtuntur, vt non ſemper proximè cutem applicent, ſed quandóque veſtitui cetero ſuperiniiciant. Hinc breui pædor incredibilis, ſed illum ipſum ſequuntur ſcilicet, quod id tegmen imbrem prorsùs excipiat, ſic, vt ad pelles nequeat aſpirare. In illâ illuuie ſuus tamen feminis eſt mundus muliebris. Verſatur maximam partem in teſtulæ veneriæ copiâ, ex quâ torques & armillæ, tùm in zonis quibuſdam verſicolori-

Cultus corporis.

Virorum & feminarum amictus.

Mundus muliebris.


pag. 70


pag. 70.
II.


pag. 70.
III.


pag. 70.
IIII.



ANNVS MDCXXIX.

bus, ex hiſtricis ſetâ haud ineptè ſanè contextis. Et ipſæ quoque vultum pictûrâ adulterant. Tuguria apud Hurones vnius eiuſdémque formæ omnia, arcuata ſcilicet in teſtudinem, vt in hortis noſtris pergulæ topiariæ; maiora minorá-ve pro inquilinorum numero, diuersíſque anni tempeſtatibus. Illud modò diſcriminis, quod vagorum caſulæ leuiores, & tumultuarij operis; fixorum firmiores paulò, cedrinóque, aut querno tectæ cortice, vnde crebra incendia, queis toti pagi abſumuntur haud rarò. Pro pauimento, ramuſculi ex abiete: iis ſtoreas inſternunt ex mariſco, aut etiam luporum marinorum pelles, villis molliſſimis, holoſerici noſtri inſtar: in his per noctem dormiunt. Interdiu in clunes ferè ſubſidunt, perinde atque ſimiæ: is veſcentium habitus, nec tam laborioſus, ac putamus vulgò. Hæc intrà tuguria hyemem exigunt haud incommodè, foculo in partes omnes calorem benignè fundente. In filios item vtrique indulgentiores: in eos neque animaduertunt ipſi, neque ab aliis animaduerti ſinunt: fanda infanda ab ſuâ ſobole ferant potiùs. Hinc in pueris petulantiſſima licentia, quæ per ætatem deinde corroborata, neque vllarum legum tanquam frœnis coërcita, in omne nefas erumpit; neque modò in priuatorum caput vitámque graſſatur; ſed etiam nefaria bella ſuſcipit, & finitimos vltrò nullâ certâ de causâ oppugnat: eáque eſt gentis ſocordia, vt etiamſi indigniſſimè factum quidpiam à ſuis intelligant, malint ad internecionem dimicare cum ijs, quibus eſt illata iniuria, quàm ſontes dedere: quod ſi qua elucet ratio componendi diſſidij, aliquid de ſuo ſinguli in commune conferre minimè detrectant in munera, quibus de more donandi ij, qui contra ius fáſque violati ſunt. Parent tamen vtcunque ſuis Ducibus, quos ex toto tractu, communi ſuffragio deligunt, vel illuſtriorum familiarum natu maximos, vel bellicâ laude claros, vel potiori in conuentibus eloquentiâ, vt diximus. Hos affectantur iuuenes, apud eos perpetui conuiuæ, ijſdem venantur, & operam totam nauant, quoad nullis nuptijs illigati: deinceps, ita obtemperant, ſi Ductoris oratione perſuaſi faciendum cenſuerint. Porrò, Ductorum, ſeu Præfectorum eſt, conuentus cogere, conſiliis præeſſe: referre de rebus quas vocandas in deliberationem putant: priuatorum inter ſe

Turguriorum forma.

Parentes in filios indulgentiores.

Duces ſeu Præfectos ſibi deligunt communi ſuffragio, iíſque obtemperant.

ANNVS MDCXXIX.

dissidia componere: vt eorum qui subsunt nemo, tàm grauibus, támque assiduis laboribus conflictetur. Ceterùm etiam apud eos viget honorum dignitatúmque contentio, at minùs atrox quàm apud Europæos. Bella ferè perpetua, non domestica aut intestina (ciuilium enim tumultuum ne vestigium quidem) sed cum finitimis, néque vt eos in suam ditionem redigant, pellant-ve priscis sedibus, sed iniuriarum causâ, vel sibi, vel fœderatis impositarum. Nec iusta prælia committunt, sed struunt insidias, aut omninò ex improuiso hostem adoriuntur. Arma, claua, arcus, iacula; horum cuspidem olim præacuto ossiculo piscis cuiusdam muniebant, cum toxico: nunc de nostratibus coëmunt prætereà spiculorum mucrones è ferro, gladios, secures militares, & (quæ nostra est infelicitas) feros ac barbaros Iroquios sclopis Bataui in Neophytorum perniciem recens instruxere; Adeò apud inconsultos euiluit Christianorum & nomen & cruor. Sed locus alius erit tàm grauem támque noxiam calamitatem deplorandi.

Præclara Canadensium in rerum quarumcunque perpessione constantia.

MIRAM RETINENT in rerum quarumcunque vel acerbissimarum, perpessione constantiam: nec, quidquid ingruerit, de animi tranquillitate dimoueri se patiuntur, non virtutis studio, cuius ne nomen quidem vsurpant, sed vt omnem mentis angorem arceant, quoad eius facere possunt. Sciscitantur nonnunquam de nostris, num irascamur Galli? ipsi certè pulcherrimo exemplo, ne in extremis quidem morbis, obstrepentibus succensent, nec penè vnquam erumpunt in querimonias. Biduum triduum-ve nonnumquam in itineribus ieiuni, ex rerum omnium indigentiâ: hilari tamen perstant animo, ægritudinémque studiosè declinant iocis & salibus, nec seciùs aut venationem excercent, aut incumbunt remis. Ad cetera intrepidi, mortem horrent: & tamen, quæ naturalis est eorum mentis firmitas, in dirissimis cruciatibus, de quibus infrà, canunt, saltántque ad numerum: prout hostes, quorum in potestate versantur, & à quibus crudelissimè necantur, præscripserint. Diligunt inter se vehementer, cum incredibili consensione animorum. Dissidia inter eos nulla, nullæ penè rixæ, nullæ simultates, nullæ officia exprobrantium querelæ. Viri curam rei familiaris totius vxoribus minimè malignè relinquunt; eæ pro arbitratu statuunt de omnibus: néque vnquam

quam exquirunt mariti, quid cibarijs factum ſit, etiamſi haud ſanè frugaliter diſpenſata ſint. Mulieres viciſſim placidiſſimè ferunt ſe à virorum conuiuijs excludi, ab ipſis ſi quid delicatius eſt, totum abſumi, ſibi laborem dumtaxat relinqui, ærumnámque: ſuas quiſque ſedatè partes obit, & quam Spartam nactus eſt, hanc pro viribus exornat. Illud tamen ineſt ſanè agreſte, quod non modò nullam adhibent verborum lenitatem ſuauitatem-ve, ſed etiam voce vtuntur aſperiori, vt irati nunquam, iraſci quandóque videantur. Iniurias ſuorum lentiſſimè perferunt, nec niſi riſu ſanníſque fures vlciſcuntur. Singulari inter ſe liberalitate, illud ſtudent, ne cui rei vehementiùs animo & cupiditate adhæreſcant, quò ſi fortè donanda deinde ſit, vt ex ijs quæ diximus paſſim faciendum eſſe liquet, ferant æquiùs. Néque tantùm in exigui pretij reculis erogandis largi, ſed etiam in perpetuâ aliorum egeſtate ſubleuandâ munifici. Conſanguineos, amicorum liberos, viduas, ſenes alunt, quandiu neceſſitatis ratio flagitat, ſic, vt nihil propemodum inter adſcititios illos, & domeſticos interſit: nec vnquam ſuam ipſorum penuriam excuſant. Ex quo mortes illæ crebræ, orbos pueros magno numero relinqui, res ipſa loquitur: hos patrui auunculíque & per humaniter excipiunt, & conſtanter educant. Æqua illorum & filiorumfamilias conditio: par in victu veſtitúque indulgentia, comitas penè par.

HAS TAM egregias laudes obterunt vitia grauiora, crudelitas, ingluuies, libido, &, quæ flagitiorum omnium ſcaturigo, Religionis ergà Numen ſenſus penè nullus. Credi vix poſſit quali quantáque immanitate in captos hoſtes ſæuiant. *In captos hoſtes ſæuitia.* Itaque in prælijs id ſequuntur, vt viuos aliquot capiant; quos in patriam abducant, barbarâ prorsùs diritate excruciandos non à viris tantùm, ſed etiam à feminis, quibus ea laniena ſuauior. Ergo ſi quos ſors belli eum in locum adduxit, ijs primùm vngues euellunt, non ferro, ſed dentibus: tùm in nudatos reuinctis à tergo manibus omnem importuniſſimæ feritatis atrocitatem certatim exerunt. Verberant ad ſatietatem neruis funibus-ve: in plagas dein, tanquam ſalem, ſic prunas inijciunt, lentíſque ignibus carnes torrent, gratiſſimo ſpectaculo. Nunc eorum in artus morſu inuolant: nunc reſciſſas vul-

ANNVS MDCXXIX.

ſas-ve particulas, conciſáſque fruſtillatim, ipſis obijciunt, & mandere coguntſcilicet. Nunc tædis ardentibus tùm corpus pertentant totum, tùm maximè vulnerum hiatus. Nunc candenti cuſpide abditiores plagarum receſſus rimantur. Nunc per dilacerati carpi fiſſuram neruos extrahunt. Nunc cute capitis abſtracta, cranio flammantem arenam inſpergunt. Nunc miſeros per ſubiectos ignes aut traducunt, aut ipſos cogunt ingredi. Supplicium autem extrahunt in multos dies, paſcendæ crudelitati: in eámque rem conſultò dant identidem aliquid laxamenti: donec feſſi potiùs quam exſaturati, cor demùm è viſceribus euellant: illud, ſi generosè cruciatuum acerbitatem captiuus pertulit, toſtum in pruna, iuuenibus vorandum obijciunt: corpus totum ipſi abſumunt in ferali conuiuio: vnam reſeruant cutem capitis cum comâ, circunferendam quacunque perrexerint, ceu trophæum belluinæ diritatis. Porrò in totâ eâ carnificinâ illi ipſi miſeri qui cruciantur, canunt, ſaltántque, ad nutum illudentium: eâ ſe interim cogitatione ſolantes, vel ſe idem alias in aliàs factitaſſe, vel mortis ſuæ pœnas à conſanguineis amicíſque olim repetitum iri, nec ſe inultos fore. Adde illud alterum genus crudelitatis, quod in ſuos exercent conclamatos ex morbo, dum illis vitæ reliquias adimunt, tanquam pro beneficio. Ingluuies quàm tetra ſit, niſi quotidiana documenta euincerent, vix ſibi quiſquam perſuadeat. Si quorum, horum certè potiſſimùm *Deus venter eſt:* ita vni abdomini ſtudent, laborántque: ac dum gulam expleant, beati ſibi videntur. Non modò diem noctémque conuiuia continuant, quo nomine Europæorum nonnulli malè audiunt, ſed etiam toto ferè eo tempore eſſe pergunt, dum quod edant ne deſit. Hinc vagis annonæ abliguritio quotannis tàm propera, vt niſi hyems fuerit, hoc eſt niſi copioſâ niue regio diu obriguerit, extremâ fame conflictentur. Tum verò eâ ſe conſolatione ſuſtentant, poſſe ſe ad octiduum, atque adeò ad decem ipſos dies inediam tolerare, id quod haud rarò euenit: &, quæ eſt gentis ſtoliditas, nullâ præteritorum caſuum recordatione ad frugem frugalitatémque ſe recipiunt. Conuiuiorum apud eos genera duo: ex alteris, ſi quid ex eſculentis ijs quæ ſunt cuíque propriè attributa, ſuperfuerit, ferre ad vxores licet: ex alteris efferre quidquam

Gentis ingluuies.

Philipp. 3.

nefas: ac nisi quicquid obtigerit, absumpseris, nimirum in ergastulum continuò, hoc est in septum arctius ad horas ipsas quatuor & viginti compingaris, tanquam indignus qui tàm honesto in cætu versere. Huic comessationum generi ab *Toto edendo* Galli nomen fecerunt; nobis liceat ex Græcis fontibus *Pamphagiam* appellare. Et apud Hurones quidem, si quis non ritè cuncta absumpserit, huic mulctæ nomine hospiti, hoc est ei à quo paratum conuiuium, pendendum nonnihil: apud Algonquinios autem, finitimarúmque nationum aliquas, is cui plus obtrusum est, quàm vt in ventrem abdere queat, conuiuarum aliorum alicuius opem operámque efflagitat qui se iuuet: quanquam id perrarum: siquidem ignauiæ tribuunt, quæ oblata sint non posse consumere omnia. Si ne id quidem procedit, quòd vnumquemque satis supérque demensum suum occupatum habeat, in ignem reliquias conijciunt: nam canibus quidquam inde obijcere prorsùs nefas. Instituuntur autem conuiuia vel fouendis amicitijs, vel quærendæ auctoritati, vel in procinctu, vel, vt diximus, releuandis ægrotis, vel ab ijs ipsis qui animam efflaturi proximè sint, eáque extremum Vale dicentium vocitant, à quibus abesse nefas, ne amico deesse videare, supremum id solatium exposcenti. Denique consilia penè nulla nisi ad Ahenum.

VVLGARIS aduenientium exeuntiúmque consalutatio incondito clamore concipitur, *Ho, ho, ho:* ea tota vrbanitatis ratio, ea officia verborum. Sæpè verò dum ab conuiuio vno discedunt, ad alterum accersuntur, ex eo, quandóque ad tertium, nec recusant vnquam; Adeò inexplebilis est hominum abdomini natorum voracitas. Ex fœdissimâ illâ intemperantiâ existit Ahenorum & pretium & commendatio: vt nihil tàm ad carnes aptè coquendas accommodatum viderunt, ita nihil tàm auidè coëmunt, quantocúnque pellium numero: nec vlla celsior initio de Principum nostratium Maiestate instillari barbaris mentibus cogitatio potuit, quàm vt ij de Ahenis pro potestate statuere perhiberentur. Antequàm eorum vsum à nostris accepissent, capedines excauabant è ligno, vel ex cortice consuebant, in easque postquam carnes cum aquâ iniecerant, addebant ab igne candentem lapidem, is vbi refrixerat, subdebant alios deinceps ex alijs, donec coctitatum esset. Secun-

ANNVS MDCXXIX.

dum epulas, mira ex cantu ac saltatione oblectatio. Idcircò pro suo modulo cantiunculas ipsi studio & arte elucubrant tàm ambitiosè, vt postquàm è vitâ excesserunt, nulla maior amicitiæ edi significatio à superstitibus posse censeatur, quàm si modulatas illas cantilenas ab demortuo excogitatas, memoriâ comprehensas vsurpent crebrò, tacito tamen authoris nomine. Est enim id apud earum gentium nonnullas quasi pro lege, vt mortuorum neminem proprio nomine appellent, neque mentionem vllius rei faciant, vnde obijci menti, eorum imago posse videatur, ne videlicet recrudescat dolor: sed si quando de eo commemorandum, adscititiâ appellatione vtantur, post obitum inditâ: inutili insulsóque commento: quasi non perinde demortui species recurrat, quem noua illa nomenclatura æquè designet. Nec verò exauditur vnquam vllâ in casâ demortui cuiusquam nomen, nisi si quandò suscitatur, vt aiunt, hoc est, dum solemni cerimoniâ eius nomen alteri in conuiuio inditur. Saltationum vsus creber: his aduentantes peregrini excipiuntur: his infantulorum vagitus matres inhibent: his se ad bella accingunt: sed eæ, antequam illata lux esset Euangelij, fœdè quandoque à nudis exercebantur. Ad insaniam quoque adamant Fumum ex siccatis folijs stirpis superiore seculo in Galliam illatæ: (ab eius qui intulit nomine *Nicotiam* placuit appellare: nunc *Tabacum* seu *Petunum* vulgò vocant: atque inde nomen apud Gallos inuenit, quæ inter Canadenses populos Natio Petuniorum dicitur) eo, quòd cerebri exsiccandi vim miram habet, vti per nauigationes Europæi consueuerant primùm, nunc vel ab eis vel à Canadensibus res translata ad crapulam. Hi certè ne passum quidem progrediantur sine tubo longiusculo, quo eiusmodi fumos hauriunt, ac ferè ad temulentiam: pertentant enim cerebrum, ebrietatémque demùm inducunt, vini instar. Sanè & bonam partem temporis in re periculosâ ponunt, & quanto-vis pretio noxium puluisculum coëmunt.

Intemperantia.

Iam vt libidinis nomine peiùs audiant stabiles quàm vagi, vtpote in qualicunque copiâ rerum ad victum necessariarum; tamen ne apud vagos quidem pudicitia multùm viget. Nam & polygamiam exercent quandóque, & vxores mutant identidem: & ijs eò vsque diffidunt, vt sororum potiùs, quàm



vxorum filios hæredes testamento faciant, tanquam extrà omnem dubitationem suo è sanguine ortos & procreatos: apud Hurones autem, quorum proiectior intemperantia, in demortuorum Præfectorum locum non filij, sed ex sororibus nepotes instituto leguntur receptissimo. Apud vagos, quibus cum Gallis adhuc aliqua consuetudo intercessit, demortui facultatulæ (neque enim hîc quisquam non tenuis) non liberis sæpenumerò cedunt, sed propinquis alijs, vel amicis, qui obeuntis familiam tutari ac tegere possint, velint-ve. Vtrobique obscœnitas verborum suprà modum impudens: viri quidem propalàm prætextatis vocibus auram ipsam inquinant: feminarum sermo coram viris castigatior: inter se clàm arbitris petulantes sunt: atque eam ipsam fœditatem à parentibus puelluli arripiunt, vt dicere soleret Paulus Iuuenæus, cum ijs durissimam hyemem linguæ discendæ exigens, canes, suésque, si loqui possent, haud aliter locuturos fore. Illud verò apud stabiles turpissimum, vulgò innuptæ nuptiæ; Hoc est obscœnissima intemperantia, & maritalis scilicet consuetudo adolescentum puellarúmque promiscuè, ad dimidium ferè mensem: túmque demùm vbi vtrínque collibuerit, Caius deamatus Caiáque præoptata in aliquam matrimonij fidem conueniunt, indigno gentis probro, & quandóque extirpandâ fœditate, postquam omnes Christianarum nuptiarum sanctitatem adamauerint. Vagi hîc quidem multò moderatiores: dissimulare perstudiosè proci: quam virginem adament, non modò non appellare familiariùs, sed ne in eâ quidem obtutum figere: si secùs faxint, pro deridiculo vulgò sint. Tùm agunt ipsi per se cum virginis parentibus, donísque ac muneribus testantur eam se, quod approbent, vxorem potissimùm velle. Illi vel generum adsciscunt, si è re filiæ, familiæque esse censent, sin, ablegant. Nuptias sequuntur choreæ, conuiuia, nicotiæ suffitus, cantus, & si qua præterea lætitiæ significatio.

ANNVS MDCXXIX.

Anilis superstitio.

RELIGIONIS porrò quanquam & in animis sensus aliquis, & in institutis moribúsque vestigium quoddam inest; tamen neque publicâ vllâ precatione, neque vllo stato certóque cultu numen prosequuntur. Sanè in miserrimâ natione deprehendas quod S. Augustinus tradit; Nullam gentem tàm feram, támque barbaram esse, cuius in præcordijs Deus non

ANNVS MDCXXIX.

loquatur. Agnoſcunt ſine dubio ſuperiorem aliquam naturam: ſed denſiſſimâ caligine, teterrimáque circumſepti, vel in anilem ſuperſtitionem degenerant, vel tàm benè de ipſis in horas momentáque merenti, debitam venerationem negant. Ac tametſi rogati de tanti momenti rebus, nunquam penè ſibi conſtant, ac modò hæc, modò illa ineptè inſulſéq; afferunt; quantum quidem tamen deprehendi potuit, & veri Dei cognitione quondam imbuti fuiſſe videntur, & de infelici primorum parentum lapſu, déque horrendo terrarum ſub Noëmo Patriarchâ cataclyſmo, inaudiſſe. Percontati aliquando ex Paulo Iuuenæo, in familiari congreſſu de Deo diſſerente, quidnam Deus eſſet? cùm is Deum eſſe affirmaret eum, cuius vis infinita eſſet, quíque cœlum terrámque condidiſſet, exclamauere derepentè, alij alijs annuentes; *Atahocan*, *Atahocan*, deſignabant videlicet ab eo quem ingeminabant Atahocan, rerum vniuerſitatem conditam. Profeſſi tamen deinceps nonnulli ſunt, quæ de Atahocan vulgò apud ipſos iactarentur, à pleriſque non haberi pro exploratiſſimis: eſſe ea ab vltimâ memoriâ repetita, atque adeò talia, vt nutent: & verò *Nitatahocan*, vox contermina, idem ſonat, ac, *Narro fabulam.* Orbem terrarum aquis obrutum merſumque, à *Mesȣ* quodam reſtauratum aiunt, ex quo illud adſtruitur, quod ponimus, de illâ totius orbis eluuione, ipſis auditione compertum, ſed rei fide, vt nunc quidem eſt, vaniſſimis fabulis adulteratâ. Aiunt venantis Mesȣ Pichiȣeκ (vulgò lupos ceruarios) queis canum loco ad inueſtigandas feras vteretur, immenſo in lacu, in quem præcipites inſiluiſſent, hæſiſſe: hos, cùm Mesȣ mirâ ſolicitudine requireret, nec vſpiam comparerent, ab aue ſuperuolitante admonitum, medio in lacu à ſe deprehendi. Eò cùm ipſe ſubijſſet, lacum derepente ſic intumuiſſe, vt longè latéque reſtagnans, terras omninò omnes inundauerit, & extremam pernitiem hominum generi attulerit. Attonitum Mesȣ, & miro mentis angore fluctuantem, coruum miſiſſe, qui terræ particulam quantumlibet exiguam requireret, ad noua ſola condenda: hunc re infectâ rediiſſe, nec quidquam attuliſſe. Submiſſam dein lutram ad ipſum illud, in altiſſimas vndarum voragines, cùm nihil referret, ſpes illius eluſiſſe. Poſtremò murem odoratum feliciùs mandata expleſſe, parti-

culámque detulisse, è quâ Mesȣ tellurem hancce nostram extuderit: tum, post ingens molimen, egregiè vltum eos qui Pichiȣeκ suos per vim distinuissent: murem enim feminam ex eadem gente vxorem duxisse, ex eáque liberos suscepisse, per quos propagatum humanum genus: ad eúmque modum omnia deníque restituta. Addunt aliqui, ex indigenis cuidam Immortalitatem à Mesȣ datam, intrà sarcinulas quasdam diligentissimè conclusam obseratámque, seuerissimâ interpositâ denunciatione, ne, quid intùs lateret, inspiceret: & ipsum quidem sibi temperasse; vxorem autem curiosiorem æquè, & audaciorem, fasciculum euoluisse: at, dum cuncta parat perlustrare sigillatim, euolasse confestim omnia: ex eóque homines moriendi necessitati succubuisse. Hurones autem de suâ origine ita disserunt, *Ataëntsic* mulierem de cælo delapsam (& cælos enim iam tum extitisse ponunt, & in eorum orbibus terram huic nostræ similem constitutam, vnà cum pratis, camporum æquoribus, lacubus, fluuiísque: & incolis nimirum felicibus, quorum omnium si auctorem procreatorémque requiras, hærent videlicet) in vndas hasce nostras præcipitem ruisse, quæ tum quidem tellurem totam nostratem obnuberent, nullâ, néque suâ, néque fœtus offensione (vterum enim tunc gestasse.) Nec verò de causâ modóque tàm mirabilis casus inter eos ipsos conuenit: sunt enim qui afferant, cùm aliquando in agro, operi intenta versaretur, eius canem in prætereuntem vrsum effusissimo cursu tetendisse, ipsam, canem vrsúmque persecutam: vrsum, cùm canis vehementer instaret, dentémque inijcere pararet, dum maximè quærit effugium, in subiectum scrobiculum per imprudentiam lapsum esse: canémque secutum continuò. Cùm neuter appareret, Ataëntsic eódem, desperatione ruisse, casu tamen fortunatiori quàm putârat: in vndas enim incolumem cecidisse, quæ siccatæ deinde paulatim, locum terræ cesserint: ex eóque tellurem coli cepisse. Alij casum in aliud quiddam conferunt, quod, tametsi ineptissimis obscuratum deliriis, tamen lapsûs primorum parentum vestigium etiamnum aliquod impressum retinere videatur: Ataëntsic videlicet eiusdem virum in grauissimo morbo suo somniasse, excidendam arborem esse quandam, vnde Cœlites vescerentur: vbi primùm eius fructum

ANNVS MDCXXIX.

ediſſet, ſine dubio conualiturum. Ataëntſic viri perſtudioſa cum ſecuri profecta ad arborem, vbi primùm totâ virium contentione totóque impetu, trunco ferrum appetierat, excisam arborem fœdâ dehiſcentis telluris labe extemplò abſorptam ingenti fragore præcipitaſſe: attonitam ipſam, ac ſtupentem poſtquam de re totâ certiorem virum fecerat, ad locum reuerſam hiatum eundem ſubiiſſe: cúmque lapſa aëre medio præcipitaret, teſtudinem quæ ex aquâ caput fortè exeruerat, rei nouitate inſolentiáque perculſam, fluuiatiles animantes ceteras illicò conuocaſſe, ex iiſque quæſiiſſe, quid tali in re ac tempore opus facto eſſet: eas magnam partem ad fibri arbitrium rem reieciſſe: fibrum, pro ſuâ modeſtiâ, teſtudini negotium totum permiſiſſe: eam demùm, cum nullâ interpoſitâ morâ incumbendum continuò in opus eſſe pronunciaſſet, iuſſiſſe, ab vnaquaque terræ aliquantulum ex imo gurgite comportari, ac tergo imponi ſuo. Dictum, factum: ex agreſti limo Inſulam in teſtudinis dorſo coaluiſſe, in eáque labentem Ataentſic molliter exceptam. Poſtmodum vt erat grauida, filiam edidiſſe, quæ ipſa quoque pòſt aliquandiu conceperit, (vnde, neſciunt) gemelloſque fuderit, *Taȣiſcaron*, *Iȣskehámque*. hos inter, cùm adoleuiſſent, rixam extitiſſe tàm atrocem, vt à verborum diſceptatione ad cruentum certamen progreſſi, conflixerint, at armis perquam imparibus: Iȣſkeham ramoſis cerui cornibus, Taȣiſcaron ſilueſtris roſæ baccis aliquot tantummodò, quod ſibi planè perſuaſiſſet imprudens, fratrem, vbi primùm iis ictus eſſet, caſurum ſcilicet ad pedes exanimem: at planè ſecus eueniſſe, Iȣſkehámque illâ baccarum volitatione nihil violatum, tantâ vi tantóque impetu ramale illud ſuum in germani latera adegiſſe, vt luculentum vulnus inflixerit (en tibi adumbratam cædem Abelis) ex quo cùm ingens ſanguinis copia manaret, eóque fugiens Taȣiſcaron cuncta paſſim reſpergeret, extitiſſe *Taȣiſcara* quæ etiamnum vocitant, hoc eſt lapillos quoſdam eorum ſimillimos quibus Galli ad eliciendos igniculos vtimur. Iȣſkeham autem inſtitiſſe nihilo ſeciùs, & comprehenſo necem denique per ſummam inhumanitatem attuliſſe. Hæc quàm nobis ridicula vanáque, tàm illis plauſibilia videntur: vt miſerum ſit homines in iis quæ ad vſum vitæ quotidianæ pertinent, haud ſanè hebetes,

betes, tàm turpiter in ijs quæ ad ſummum numen vitamque beatam ſpectant, hallucinari. Minùs tamen miraberis gentem ſilueſtrem, quæque tot ſecula omni prorſùs inſtitutione caruerit, tàm tetrâ caligine laborare, ſi reputaueris ipſe tecum, Iapones ipſos ac Sinas, nationes vtique excultas & expolitas, haud multò commodiùs de rerum origine, déque ſummo earumdem auctore ac procreatore ſenſiſſe: vt nihil dicam de Talmudicis Mahometicíſque deliriis. Nimirum, vnde recta fides abeſt, hîc certi quidquam, aut veri fruſtrà quæras: atque vbi lux cæleſtis deeſt, nihil mirum tenebras cuncta occupare. Atque hoc nomine tantum Domino Deo debemus Chriſtiani, quantum diſſoluere poterimus nunquam, quod vnà cum nutricis lacte, vera nobis ſapientia inſtillatur, & illius agnoſcendi non modò facultas, verumetiam neceſſitas, de quo, ſine certiſſimâ pernitie ignorare queat nemo. Nunc pergamus ad reliqua. Meſȣ eiuſdem tot fratres natu minores conſtituunt, quot ſunt animantium genera. Aiunt ſiquidem eſſe cuiuſque formæ Principes animantes, miræ magnitudinis, è quibus ceteræ ortum ducant: à fibro quodam puta, exiſtere fibros, quotquot vbique ſunt: ac tametſi vulgares hice vix veruecis inſtar obtineant, illius tamen quem mente ineptè fingunt, molem tantam eſſe, támque vaſtam, vt eorum æquet tuguria. Hunc ſi quis per ſomnium viderit, non niſi opimâ cum prædâ ab venatione rediturum, ac fibrorum vim capturum; ſi alcen, alcarum, ad eundemque modum belluas ceteras. Ex ijs ſi requiras vbi ſint fratres ij germani animantium (fratres enim natu maximos eiuſdem animalium formæ vocitant) tàm vaſtâ tamque immenſâ mole? id ſe certò quidem ſcire negant: ſuſpicari ſe tamen, quadrupedum quidem giganteos fratres illos, ſub vndis; volucrum autem in aëre degere.

Noua de Tempeſtatum moderatoribus & Genijs commenta.

ANNVARVM tempeſtatum moderatores effectores-ve agnoſcunt duos, veris, æſtatíſque *Napinȣkheth*, *Pepȣnȣkheth* hyemis potiſſimùm. Homines ſint an belluæ, neſciunt: illud ſe verò ſcire aſſeuerant, vitæ compotes eſſe profectò, quippè qui à ſe exaudiantur perſæpè, loquentes perſtrepentés-ve, in aduentu præſertim: ceterùm quid muſſent, non ſe ſatis liquidò aſſequi poſſe. Orbem terrarum inter ſe partiri ſic, vt aliquandiu in extremis telluris partibus hinc inde diuerſi con-

ANNVS MDCXXIX.

ſiſtant, tum alterum, in locum alterius ſuccedere ſtatis interuallis: Caſtorem & Pollucem dicas. Ac redeuntem quidem Napinȣkheth aues ſecum, & viriditatem, & apricos calores reducere: vitámque & ſpeciem rebus impertiri. Pepȣnȣkheth autem infeſtis Aquilonibus, niue, glacie, & ceteris hyemis ſatellitibus cuncta vaſtare, & perdere. Qui æſtate nati ſunt, ſi quando hyeme atrociùs deſæuiunt frigora, ardentem è casâ titionem exportant, in aëráque ſurſum vibrant: Pepȣnȣkheth prenſuri (aiunt) videlicet per iocum id quidem nonnulli, alij per ſtolidam ſuperſtitionem, & ſcilicet cum inconditis clamoribus, qui longè latéque exaudiuntur: ſilentibus intereà, immotíſque ijs, quos hyberno tempore prodire in lucem contigit: reuerentur videlicet tempeſtatem eam quâ nati ſunt. Genios item ponunt diei, ſeu aëris (*Khichikȣaï* vocant) futurarum rerum conſcios, quas nonnunquam conſulentibus prodant. Forma qualis eſſet, ita demùm cognitum. Ex indigenis duo, cùm Genios vno eodémque tempore conſulerent, ac diuerſis in tabernaculis, conſulentium alterum, hominem facinoroſiſſimum, qui cædes tres feciſſet, hominéſque totidem fraude interceptos impactâ dolabrâ necaſſet, ab Genijs interemptum eſſe: ad alterius ſubinde tabernaculum cùm pergerent, vitam vtique immerenti erepturi, contrà eueniſſe: ab peregregio namque bellatore eo in conflictu interfectum vnum fuiſſe è Geniis. Licuiſſe ergo demortui corpus contemplari, pugni magnitudine, lapideum, longiuſculúmque: quantum quidem aſſequi potuit Paulus Iuuenæus, cui iſta narrabantur, conum impoſtor deſignabat, ex craſſiore in anguſtum deſinentem. Ac tametſi lapideum eſſe Geniorum corpus aiunt: autumant tamen & carnes intùs, & cruorem latere; cruentam quippe dolabram, dum è corpore extraheretur, fuiſſe.

HÆC ALIAQVE deliria & commenta nimirùm hoſti humani generis viam ſtrauere ad perdendos miſeros: ac principio quidem, perfidioſiſſimus veterator ex ijs flagitioſiſſimum quemque ijſdem artibus illigauit, quibus etiam inter eos, qui per ſacrum Baptiſma in Chriſti familiam cooptati erant, nonnullos fraudulentis vel præſtigijs vel pollicitationibus ineſcare ſolet; nos Magos appellamus: Montani quidem & Algon-

quinij *Mentʊiʃitÿk:* qui ad littus maris incolunt, proximè Gaſpeïum Promontorium, *Bʊedin:* Hurones *Arendioʊan* eoſdem vocitant. Ab ijs, poſt concepta flagitia ſceleráque omnis generis, extorſit deníque vt ſe pro Deo venerarentur: mox per eoſdem idem alijs perſuaſit, hoc procliuiùs, quòd multa illis, nî facerent, grauiáque incommoda importabat. Híncque ille gentis terror ad commemorationem *Manitʊ:* hoc enim nomine teterrimum carnificem appellant, quem malorum omnium auctorem putant, & infeſtiſſimum frequenter experiuntur. Siquidem Manitʊ Algonquinijs Montaníſque, id eſt, quod Græcis, atque adeò Latinis Dæmon, *Matchiamanitʊ* autem, Cacodæmon: at *Ouëchichigʊin Manitʊ*, Eudæmon, ſeu bonus Dæmon: porrò quem Algonquinij Manitʊ eundem Hurones Okki appellitant. Ac veris vbique falſa admiſcendo, vel ſuapte ſponte, vel, idquod eſt vero ſimilius, ab eodem hoſte miſerabiliter deluſi, ipſum quidem Manitʊ haud crudeliſſimum eſſe rentur: néque hominum odio magnopere teneri: intereſſe modò bellicis certaminibus atque prælijs ſpectatorem: in quos intueatur, eos extrà omnem aleam depugnare ſanè poſſe: à quibus autem oculos vultúmque auertat, hos certiſſimè interituros: (ex quo Montani ſupplices rogant ne quem Manitʊ ex Iroquijs reſpiciat, in ſe defigat obtutum) vxore autem eius (vxorem enim tàm honeſto coniugi tribuunt) nihil nec fieri nec fingi poſſe importunius: eam morbos omninò omnes accerſere: eam homines necare, alioquin ætatem in perpetua ſecula propagaturos: eam humanis veſci carnibus, ægrorum corpora exedendo paulatim, ex quo, in morbo macreſcant. Ceterùm veſtem ſibi texere ex elegantiori capillitio virorum æquè & mulierum, quibus exitium attulerit, háncque circunferre: viſendam ſe nonnunquàm præbere ignis in modum: ſæpiùs tanquam flammam ſtridere: haud ſatis tamen percipi poſſe quæ proloquatur. Atque hinc illæ fortè inconditæ vociferationes propè ægros, & vlulatus, & tympanorum pulſatio, quò furiam illam arceant ſcilicet, vulnúſque illud lethale inhibeant infauſti Corybantes, hoc eſt *Autmoini* illi, Præfecti ſacrorum ſacrilegiorum-ve ijdem, & augures, & Medici: verùm vſus diuturnus réſque ipſa docet, eos ſtrepitus plus ad accerſendam mortem, quàm ad fugandam valere.

ANNVS MDCXXIX.

Et Autmoinis tamen vesani fidem habent, ex eorum nutu pendent; obtemperant quidlibet præscribentibus, donis & muneribus augent omni potiùs suppliciorum diritate dignissimos. Porrò tametsi Autmoinorum plerique meri sunt veteratores, qui non vllo cum dæmone commercio, sed technis tantùm ingeniosioribus stolidorum simplicitati illudant; non dubitanter tamen afflare nonnullos putatur nequam spiritus: adeò eos quandóque furiæ exagitant: vt quæ de Athamante déque Mænadibus Poëtæ prodiderunt, non aliunde manasse videantur. Indidem superstitiones tùm creberrimæ aliæ, tùm illa præsertim somniorum. Pro vero habent quidquid per somnum occurrerit: ac si quid præscriptum sibi, aut imperatum putant, illud deinde efficere nituntur pro viribus: vt si quem tollendum de medio vel mens turbidior, vel ipse per se Cacodæmon obiecerit, is certissimo in discrimine versetur: quóque pestis pateat latiùs, si se ille vel admonitus subduxerit, vel aliò fortè contulerit, eius in locum alium ad cædem designant. Neque modò suis quísque priuatim somnijs auscultat, sed etiam tota plerumque natio vnius alicuius somnio accommodat fidem, maximè si cuius est somniator auctoritatis. Itaque si vel ad ægrotum aliquem è morbo recreandum, vel ad rem gentis publicam faciendum quidpiam ex somnio pronunciauerint, instituendum putà conuiuium, aut saltationem concelebrandam hoc illo-ve modo, nullus est qui non perlubenter, & operâ, & re in opus sedulò incumbat: sic, vt quæ ineptus morio præscripserit, ea exactissimè obseruentur.

Somniorum superstitio.

Aliæ circa sortes ineptiæ.

CIRCA SORTES item nihilo tolerabiliùs ineptiunt, ac non nisi ægerrimè eas sibi eripi sinunt, Hurones præsertim: eáque res non minimam difficultatem Catechistis haud semel obiecit, dum pernegabant, pro eo ac officij ratio ferebat, non antè ad Baptismum admissum iri eos qui impiæ superstitioni seruirent, quàm ab eâ desciuissent prorsùs; & id tradidissent vnde pendebat. Causa contumaciæ ea est, quòd si quid insolens ipsis obijcitur, id pro OKKI arripiunt continuò, hoc est, pro re in quâ insit vis aliqua suprà naturam: atque adeò ad talia vehementer adhærescunt, tanquam ad aliquid fortunans magnopere, seu venantur, seu ludunt, seu tale quidpiam aggrediuntur: quâ quidem fraude etiam è Chri-

ſtianis non neminem illectat identidem hoſtis humani generis. Ergò ſi inter venandum plus ſolito laboris ac difficultatis faceſſiuit inſectantibus, ceruus, vrſus-ve, cuius deinde in cerebro, aut in viſceribus nanciſcantur exoticum quidpiam, lapillum puta, aut anguem, id verò pro Okki arripiunt, inde profectò celeritatem illam tantam, aut firmitatem virium additam belluæ. Simillimè, ſi inter fodiendos ſulcos, aut arboris truncum diſſecandum, lapillus occurrit conformatione quadam extraordinariâ, diſci, V. C. aut cochlearis, aut fictilis ollulæ; enimuerò ſe beatos autumant: quippe qui ſibi perſuadeant, Genijs ſaltuum incolis excidere identidem per obliuionem, quiddam tale: eas verò res ad ſecunda quæque, vt rentur, valentes, *Aaſcȣandi* vocant. Hæc porrò Aaſcȣandi aiunt formam mutare identidem, ſic, vt ſi hodie lapillum, ſerpentem-ve occulueris, cras eorum loco fabam reperias V. C. aut frugis Indicæ granum, aut roſtrum corui, aut aquilæ vngues, quaſi iſtâ tàm frequenti metamorphoſi delectetur Genius: quæ quàm crebro à ſtolidis iterantur, tàm falſa ſunt: neque enim vllus eſt qui id ſe ſe vidiſſe affirmet: aiunt vulgò audiuiſſe ſe ſe de alijs. Non tamen deſunt impoſtores inſigniter impudentes, qui, quò futilibus quiſquilijs accerſant pretium, hæc à ſe viſa mentiantur. Porrò, ſua illa Aaſcȣandi, ſeu eorum Genios, atros vtique, nonnunquam proſequuntur ſacrificijs, quò venatio, piſcatio, alea cedant feliciter. Ad hæc enim ſimul omnia valere Aaſcȣandi quædam putant; aliorum vim intra anguſtiores limites eſſe concluſam. Et agnoſcunt prætereà quiddam eodem in genere valentius: ſerpentem eſſe aiunt, *Onniont* vocabulo, haud abſimilem Piſci armato, de quo ſuprà. Hunc perforare quidquid occurrit obuium, arbores, vrſos, rupes adeò ipſas, ſic, vt de cœpto itinere deflectat nunquam: neque enim poſſe quidquam impedire, quò minùs porrò pergat. Hunc appellant Okki κατ' ἐξοχήν; hunc qui necauerit, aut qui omninò ex eius corpore fruſtulum nactus ſit, fortunatum vtique fore. Ac negant quidem Hurones anguem eum conſpectum vnquam ſibi, ſed totum id ſe ab Algonquinijs accepiſſe profitentur, à quibus proinde coëmunt haud rarò, pretio non modico, particulas ex ligno, aut corio deciſas, aut omninò carnium fruſtula, ex terreſtri animante an

ANNVS M.DCXXIX. ex piſce, neſcias. Num verò re ipſâ Cacodæmon, ſinente Deo, eos præ ceteris augeat opibus, qui ſortibus iſtius generis abutantur, ſic, vt in venando, piſcando-ve, aut exercendis mercaturis, ſint ijs qui inania illa deliria negligant, ac pro nihilo, vt decet, faciant, fortunatiores; ſtatuere non audeam, inquit Scriptor idem: illud comperi (pergit) nonnunquam ſpes id genus non modò ad nihilum recidere, ſed etiam in contrarium relabi: adeò vt extremâ inopiâ conflictentur nonnunquam iſti ſortium prædicatores: & familiare etiam nunc apud eas Nationes Prouerbium eſt; *Induſtriâ, viribus, vigilantiâ, nullum eſſe Aaſcȣandi potius.*

Sacrificij ritus. SACRIFICII veſtigium apud eos deprehendas aliquod, dum in conuiuijs aliquantulum aruinæ ex vrſo, cuius auidiſſimi ſunt, in flammas conijciunt, ſublatíſque in cœlum oculis; *En*, aiunt, *cœlum! hæc tibi offerro:* addunt nonnunquam, *quò hac, illa-ve in re opem feras.* Nicotiæ item nonnihil vel in ignes, vel in lacus, vel in dehiſcentium ſcopulorum labes, vel in vias publicas iaciunt, propitiandis Genijs ſcilicet. Ac de Iroquiis quidem narrabat nobis, dum hæc ſcriberemus Iſaacus Ioguesius vir ad poſteritatis memoriam illuſtris, de quo multa poſteà, vidiſſe ſe, cùm ij vrſis duobus Cacodæmoni litarent: hæcque verba auribus excepiſſe: *Meritò nos vlciſceris, Dæmon Aïreskȣi! meritò hoſtes nullos cepimus* (Algonquinios intelligebant) *ex quo captiuorum ſuperiorum corpora non ſumus depaſti, ſed intacta proiecimus. Quòd ſi qui poſthac te propitio in manus noſtras venerint, vt vrſos hoſce duos, ſic eos ſine dubio mandemus.* Et fecerunt, ait: cùm enim haud ita diu pòſt, mulieres tres Algonquinias cum filiolis cepiſſent, ex ijs vnam toto corpore ſenſim vſtulatam, in rogum deinde proiecere: mox extractum cadauer in partes complures diſſecuerunt, per pagos diſtribuendas, queis ferinam rabiem vel exſatiarent, vel exacuerent. Quotiès autem tædas inter vrendum admouebant miſeræ, præiens vnus aliquis annoſior, hocce carmen vſurpabat. *Dæmon Aïreskȣi! hanc tibi cremamus victimam, eius carnibus exſatiator, ac nouas ſubinde nobis de hoſtibus victorias impertitor.* Ceterùm aſſeuerant è Canadenſibus nonnulli, antequam eò Galli penetraſſent, crudeliſſimum in modum exagitatos paſſim omnes ab immaniſſimo carnifice fuiſſe, nunc

respirare vulgò cepisse. Terret forsan, coërcétque nequissima mancipia vexillum sanctæ Crucis, locis erectum compluribus. Nec prætereundum quod ex Neophytis aliqui, Autmoini priùs, contestantur, visum sibi aliàs persæpè Cacodæmonem, verùm se ab eo discessisse, quòd nihil vnquam ab eo nisi ferum, noxiúmque præcipi animaduertissent.

ANNVS MDCXXIX.

Stulta circa animorum immortalitatem persuasio.

ANIMORVM immortalitatem persuasissimam quidem omnes habent; at circà eorum naturam, habitúmque, postquàm è corporibus excesserunt, plurima suo more peccant, ex eo autem fonte penè omnia, quòd eos ipsos corporeâ quadam concretione circumdatos esse putant. Quippe animales homines, vt loquitur Apostolus, non modò Deum, sed ne se quidem ipsos norunt: nihílque mente & cogitatione efformare possunt, nisi crassiore aliquo integumento velatum. Itaque animorum speciem atque formam sic adumbrant, vt furuum quoddam simulacrum esse autument, aut vmbram hominis ipsius, cum manibus, pedibus, & capite, totâ denique humani corporis structurâ: esitare proinde, vt priùs, & quas dapes ipsi affatim in flammam, pro demortuorum pabulo conijciunt, eas ab ipsis noctu delibari, quin, & arrosos ab eis cibos, visos à se persæpè, prædicant. Hæc cùm nostris canerent, quærere ipsi vicissim, primùm, quónam se se tot animi post excessum è corporibus recipiant? Aiebant pergere in frequentissimum pagum, quà Sol occidit. Atqui excipiebant ijdem, totam vestram regionem, quanta quanta est, omni prorsùs ex parte ambit complectitúrque Oceanus: quem quî traijcere animi tandem possunt? num parata promptáque nauigia sunt, in quæ imponantur? Minimè verò, inquiunt, pedites proficiscuntur, vadúmque alicubi nanciscuntur, quà transmittant. At vadosus Oceanus, nusquam, tàm alto gurgite esse queat. Imò verò pergunt, & quicquid afferatis Europæi, est illac, vbi continens nullo aquarum diuortio ab se seiungatur. At, quo tandem cibo tàm longo itinere animi vescuntur! Corticibus victitant, ac ligno putri, quod in siluis facilè occurrit. Si ita res habet, suscipiebant nostri, minùs mirum quidem est vos ad mortis mentionem totis artubus cohorrescere: est enim profectò miserum eò pergere, vbi nihil ad victum nisi lignum putre, cortéxque suppetat. Quâ porrò in re, postquam eò perue-

ANNVS MDCXXIX.

nêre, otium ſuum occupant? Interdiu quidem ſedent, cubitis hinc inde in genua reclinatis: (eſt is Canadenſium habitus frequens) noctu, eunt redeúntque, operis aliquid factitant, venantur. Atqui in tenebris cæcorum in morem caligant. Minimè verò, excipiunt cum cachinno: noſtra & animorum ratio diuerſiſſima eſt: nos interdiu, illi noctu vident: nos in tenebris, illi noſtra in luce cæcutiunt. Quas igitur belluas noctu venantur? Animos fibrorum, aiunt, & hiſtricum, & alcarum. Quid, poſtquam fibri, aut hiſtricis, aut alces animum iaculis confoderunt, interit prorsùs animus ille, an animum alium rursùs habet, qui ad pagum animorum itet? Hîc verò hæſit veterator, quîcum potiſſimùm diſputatio inſtituebatur. Vidit ſiquidem, vtrumlibet diceret, nihil eſſe propius quàm vt ſe indueret. Etenim ſi animum illum fibri aſſereret emori prorsùs, quidni illud ipſum dici poſſe, dum animal primùm occiditur. Sin animi illius animus rursùm eſſet, qui ad celebrem illum pagum tenderet, infinitatem animorum ridiculè conſtitutum iri. Ne ſe igitur in eam captionem induceret; Conticeſce, inquit; quæ percontaris, ea ipſe ignoras: ego verò, ſi eò penetraſſem, afferrem exploratiora. Denique inculcatum à noſtris, meras eſſe fabulas quæ de eo pago iactarentur: Europæos cùm oram nullam orbis terrarum nauigando non perluſtrauerint, ad oráſque occiduas ſæpenumerò deflexerint, nihil tamen vnquam de eo comperiſſe. Et verò, hominum animos, qui vni immortales ſint (cùm brutorum anima vnà cum corpore intereat) ſi quidem caſtè, incorruptéque, dum corpore incluſi tenebantur, vitam ac mores inſtituerint, in cælum euolare, cumulatiſſimâ felicitate in ſempiternum tempus fruituros: ſin ſe ad flagitia, libidinémque abiecerint, aut omninò criminoſi fuerint, in altiſſimum barathrum demergi, ſempiternis ignibus cruciandos. Atqui id, non ſecùs ac alia pleraque, egregiè mentimini, ſubijcit veterator: animi prorsùs omnes, noſtrates ſaltem, in vnum eundémque locum ſe ſe recipiunt: námque popularium noſtrorum animi duo indidem aliàs redière, eáque quæ memoraui cuncta prodiderunt. Hæc ille, & firmant Hurones idipſum fabulis aliquot tàm ineptis támque parùm inter ſe conſentientibus, vt mirum ſit ab hominibus acri ceterà ingenio, haberi pro veris

poſſe:

posse: hæc præcipua. Indigenarum, aiunt, aliquis, cùm sororem morte adreptam defleret; & dolore scilicet vix ac ne vix quidem consolabili, animum induxit eam prorsùs inuestigare, vbi vbi locorum esset. Eo consilio sanè molestum ac longum iter ingressus, duodecim ipsos dies occiduum Solem versùs, quà animorum pagum positum esse acceperat, ire perrexit, ac ieiunus quidem sic, vt nihil neque cibi neque potionis toto eo tempore degustauerit: túncque sororem adfuisse, cum farinâ, aquâ coctâ, ex more gentis, quam cùm obtulisset, fraterque inijcere pararet manum, euanuisse continuò. Perseuerasse eum pertinaciùs, ac menses tres ipsos porrò tetendisse, eadem illâ demensum quotidiè subministrante quidem, at nullo alloquio ægrum animi solante. Post trimestre spatium, amnem occurrisse, torrentissimo alueo iuxtà, &, vt quidem videbatur, minimè vadoso. Deciduarum quidem arborum ramos aliquot transuersos pro ponte esse potuisse, at tàm infido, támque lubrico, vt transitum tentare minimè ausus sit. Quid hîc ageret? trans fluuium nouale cùm videret, id quod erat suspicatus, oram eam habitari, homines inclamat quantâ maximâ potest vocis contentione. Nec frustrà, os è casulâ exerit vnus aliquis, tùm continuò intrò se proripit. Addit tamen animos furtiuus ille conspectus: vadum tentat inuestigator, transmittit feliciter. Ad casulam rectà pergit: at occlusæ fores erant. Vociferatur, pulsat, increpitat morantes: at contrà, inhibet ille alter ferocem, ac si se admitti intrà velit, brachium immittere priùs iubet. Vbi corporeos artus vidit, enimuero mirari vehementer reserato ostiolo, percontari quò tenderet, quid sequeretur; eos tractus vnis animis esse attributos. Et noui, inquit vestigator, & per tanta discrimina, támque perplexum iter sororis animam solicitus quæro. Ergò macte animo, ait casæ custos, haud procul hinc abest pagus animorum. Conuenere recens cuncti in tugurium, saltationémque exercent consanandæ Ataëntsic: ea nunc quidem morbo implicita tenetur. En cucurbitam: in eam animam sororis tuæ includito. Et munere lætus & monitis, postquam gratias officiosè egerat, de nomine tàm benefici hospitis sciscitatur. Tu modò perge, ait: ac me esse memento qui demortuorum cerebrum asseruem: vbi com-

Præcipua eâ de re fabula.

M

ANNVS MDCXXIX.

pos eris animæ quam tanto labore per auia terrarum nostrarum sequeris, hàc redito: sororis cerebrum pro beneuolentiâ impertiar. Ergò abit viator festinus, cúmque demùm pagum attigisset: rectà ad designatum tugurium aduolat: nec se delusum comperit: aderant Animi omninò omnes, ac leuandæ Ataëntsic, legitimam choream plaudebant. Sedenim ad inopinatum conspectum viui hominis, corpúsque circunferentis exterriti, apum instar derepentè eius se se oculis subduxerunt. Ille nihilo seciùs perstat, diémque totum in tugurio solus cùm exegisset, sub vesperum demùm, vti ad focum assederat, redire paulatim, & initio quidem eminùs consistere: pòst progressi paulatim, saltationem instaurare. Dum attentissimè singulos oculis perlustrat, sororem tandem medio in agmine dignoscit: accedit propiùs: comprehendere fugacem nititur: at nequidquam: donec captato denique tempore, reluctantem capit. Nec tamen sine molesto diuturnóque certamine potiri prædâ licuit: totâ nocte, quàm longa fuit, cum eâ conflictatus, attenuatam ipsâ dimicationis contentione includit in cucurbitam, & os vasculi scilicet perdiligenter obturat. Tùm relegens vestigia, redit ad hospitem, ab eóque singularis muneris in loco, cerebrum sororis alterâ clausum cucurbitâ accipit, cum mandato, vt statim atque ad suos redijsset, daret epulum, effosso priùs sororis cadauere, in tuguriúmque delato. Secundùm epulas, antequam è conuiuis quisquam abiret, idem illud cadauer in humeros impositum per casam semel circunferret, cucurbitam vtrámque manu tenens: vbi primùm ad partem illam casæ redijsset, è quâ instituere gyrum cepisset, sororem ad vitam reuocatum iri, ita, si circunstantium nullus curiosiùs quid ageretur inspiceret, omnium oculis humi defixis: si secùs fecissent, in irritum casura omnia. Ac redux quidem ille quæ præscripta erant singula quam-diligentissimè peragit: cadauer refodit: dat epulum: iámque corpus per tugurium ritè circunferens, motum aliquem sentiebat, nec plures quàm tres quatuor-ve passus ad explendum orbem supererant, cùm (quæ fuit eius infelicitas) vno aliquo ex astantibus sublatis furtim oculis quid ageretur speculato, anima cucurbitâ inclusa euolauit: putrem autem sarcinam tumulo recondere illicò oportuit. En tibi Orphëi Euridicen,

PORRO EX HAC certissimâ persuasione immortalitatis animorum in vtrisque, hoc est tùm in Montanis & Algonquinijs, tùm in Huronibus existit cura ingens mortuorum; in Huronibus autem pietas aduersùs eosdem planè singularis. Ac Montanis quidem est illud peculiare, quod cadauera nunquam per casæ fores efferunt, sed quâ tugurij parte moriens egit animam, ex eâ corticem reuellunt superimpositum, tum sublimè elatum illac emittunt. Animam putant per vaporarium caminum-ve euolare: ac ne quas egrediens moras trahat in casâ, neu puerulorum aliquem afflet, haud dubiè, si faxit, emoriturum; crebro fuste tundunt hac illac tugurium, quò excedere ocyùs compellant scilicet. Cum demortuis vestes, lebetes, ac si quid erat prætereà supellectilis, vt dictum est antè, infodiunt, tùm studio in eos suo testando, tùm vt ea in alterâ vitâ præsto sint. Ciborum item partem exquisitissimam in ignem conijciunt, quâ animus vescatur. Corpora non nostro more resupinant, sed in formam talis insidentium contrahunt, arctántque, & crines aliquot secant, cognatorum omnium proximo offerendos. Quanquam autem corpora vulgò terræ mandant nostro modo, illustriorum tamen tumulis tanquam pyramidem ex perticis adijciunt; ac viris quidem appendunt insignia, arcum, sagittas, clypeum: feminis autem torques, monilia, & omninò nonnihil mundi muliebris. In luctu vultum nigrore inficiunt. Hurones verò vt rebus alijs plerisque finitimos, sic se ipsi hoc pietatis genere exuperant. In assiduis laboribus sudoribúsque, & totâ commutandarum mercium ratione, id vnum sequi eos credas, vt congerant vnde quandoque eos qui diem extremum obierint, cohonestent. Vestes, ascias, veneriæ testulæ vim, in funereâ illâ pompâ profundunt, sic, vt res eas nihili ab eis fieri putes: & ijs tamen gaza tota, opulentiáque continetur. Rigent nonnunquam hyeme seminudi, dum arca exquisitas, pro gentis quidem modulo, pretiosásque vestes claudit, mortuis, vbi res feret, impertiendas. Et verò in eo potissimùm eorum decus & existimatio agitur, vt quam-maximâ facere possunt liberalitate, demortuos prosequantur. Et in conclamatis quidem illud permirum, eos minimè ad mortis horrescere mentionem, quod contrà fit sæpenumerò à Christianis hominibus: eorum in ocu-

ANNVS MDCXXIX.

Cura mortuorum.

Singularis Huronum aduersùs eosdem mortuos pietas.

lis apparantur quæcunque funus poſtmodùm exornatura ſunt. Quinetiam viui ac ſpirantes ceu per proluſionem ad eum planè modum componi ſe ſe amicirique patiuntur, quo deinde tumulandi ſunt: ac viciſſim dant ipſi charis extremum epulum, quod Vale dicentium nominant: in eóque nonnunquam cantitant, nullo appropinquantis mortis metu, quippe quam interpretentur tranſitum ad vitam quandam alteram, ei quam hîc exegerint haud abſimilem. Sunt qui pro concione de ſuis ipſi laudibus magnificè prædicent, monita documentáque tradant ſuis; quos chariores in vitâ habuere, eos commendent alijs. Vbi cum extremo anhelitu exceſſit animus, corpus ſtatim in glomus conformant, vt quo habitu in matris aluo fuerat, eodem, vt dictum ſuprà, conquieſcat in tumulo. id antequàm peractum ſit, lacrimas quiſque quaſi ex compoſito continet: mox, erumpunt totâ casâ gemitus lamentáque; & patris, coniugis, filij-ve, vt ex ijs quiſque obit, nomen ingeminant in numerum, voce lugubri: vt niſi lacrimas videres manantes vbertim, non eos dolere ex animo crederes, ſed in ſpeciem modò iſtæc fieri. Vbi ploratum ſatis, lacrimationem inhibet quiſpiam maioris auctoritatis: &, quod non minùs mirere, ad eius arbitrium ſibi quiſque confeſtim temperat. Nec mora: ad circumpoſita tuguria pergit Præfectus, déque obitu ipſe ſignificat. Accurrunt amici ocyùs, adhibendæ conſolationi: ad eorúmque, vt fit, aduentum dolore recrudeſcente, fletus iterùm, comploratióque increbreſcit. Eſt perſæpè ex ſpectatoribus, qui peroret tàm aptè quidem ad tempus, támque accommodatè, vt rationem nullam prætermittat earum quæ ad leniendam ægritudinem à dicendi magiſtris afferri ſolent: excurrit in laudes demortui: illius conſtantiam deprædicat, humanitatem, liberalitatem; ac ſi bellator quidem fuit, fortitudinem, magnitudinémque animi. Hominem eum natum fuiſſe, atque adeò moriendi neceſſitati obnoxium: quid acturum deinceps cum viuis fuiſſe, cuius corpus longâ tabe confectum pridem eſſet? ceterùm, qui caſus emendari nequeant, eos forti conſtantíque animo eſſe perferendos: eandémque in ſententiam alia. Certiores item fiunt finitimi: vtque eſt in vnaquáque familiâ vnus aliquis, qui ex officio in curam mortuorum incumbat, aduolant ij omnes confeſtim,

Exequiarum ritus.

operam ſuam collaturi, & quo potiſſimùm die terræ mandandus ſit mortuus, vnà omnes conſtituturi. Tertium ſæpè diem eligunt: quo die curat Præfectus à ſingulis toto pago epulum apparari. Et faciunt cuncti perlubenter, nec ſi quid exquiſitius habent, malignè reſeruant. Huius autem moris rationes tres afferunt: vt communem mœrorem miſſitandis mutuò ferculis leniant: vix enim quiſquam aliquid ex eis quæ coxit, deguſtat: vt qui amici peregrè veniunt, commodiùs habeantur: vt gratificentur demortui manibus, quos & eâ liberalitate delectari putant, & iſtiuſmodi epularum partem aliquam depaſci. Exhauſtis vbique lebetibus, denunciat Præfectus toto pago, tempus eſſe efferre mortuum. Et conueniunt ad caſam omnes, lamentáque integrant intereà, dum pollinctores geſtatorium adornant. In illud mortuus imponitur, veſte amictus è pellibus fibrinis: ſubter, ſternitur textum ex iunco aut vimine. Succollant deſignati quatuor, procedúntque ad tumulum, pago toto proſequente, miro ſilentio. Tumulus extat ab humo, pedes octo decem-ve, palis nixus quatuor: nec ſolidiſſima fulcra ſunt, cùm totus ſit è cortice. Dum ſepulcro mortuus componitur, aggeruntúrque supernè pro humo cortices, promulgat interim Præfectus, quæ cuius ſint dona: eſt enim gentis vel præcipuum in charorum mortibus ſolamen in muneribus poſitum, ac ſi illuſtriore apud ſuos loco erat qui obijt, non modò amici viciníque, ſed etiam ipſi per ſe pagorum Præfecti dona ferunt. Horum pars demortui propinquis conſanguineíſque tribuitur, ſiccandis lacrimis, pars in pollinctores erogatur, munerandæ operæ: nonnulla in ipſum tumulum conijciuntur: quædam denique iuuentuti reſeruantur, feralis ludicri præmia: nam & ludum quoque exercent in lacertorum firmitate poſitum. Lignum pedale circiter Præfectus valentiſſimorum alicui dat in manum: hoc qui renitenti eripuerit, victor pronunciatur: & certamen horam ipſam nonnunquam tenet, ipſo pro viribus renitente, illis totâ neruorum contentione excutere nitentibus. Quandiu iſta geruntur, tandiu tumulo aſſident mater coniux-ve demortui, eum, ſeu cantu, ſeu queſtu ſanè lugubri inclamantes.

ANNVS MDCXXIX.

CETERVM non in omni funere ſeruantur hi ritus. Etenim humantur qui in prælio ceciderunt: eorúmque Patronos, ſi qui *Alij funerum ritus.*

Annvs MDCXXIX.

erant, conſanguinei muneribus proſequuntur, quò ne inultos eos eſſe patiantur, bellúmque ei nationi, contracto milite, inferant. Humo quoque mandantur, qui aquis obruti perierunt, at longè maiori apparatu. Nam & duplicantur munera, & finitimi conuocantur omnes, certatímque de ſuo conferunt: iratum quippè cælum eſſe, atque adeò omni curâ & ſolicitudine placandum: placandi autem is ritus eſt. Allatum in medium cadauer, quàm longum eſt, in vimineo iunceo-ve ſtramine locant: hinc excauatum ſepulcrum, illinc rogus. Præſto ſunt illicò popæ, hoc eſt iuuenes aliquot ad id muneris delecti, ſuccincti quiſque cum cultro. Deſignat, atque adeò carbone circumſcribit is qui ferali carnificinæ præeſt, quæ carnium partes eximendæ ſint: tum ij, quaſi dato ſigno, miſeros artus fœdè lancinant, lacerántque: demùm exenterato corpore, exta quidem, vnà cum deciſis carnibus, in flammam porriciunt, compagem oſſium reliquam ſepeliunt. Hæc dum peraguntur, circunfunduntur nonnumquam mulieres in orbem, gyróſque obeunt multiplices, & iuuenes ad opus tanti ad publicam ſalutem momenti impigrè conficiendum oratione adhortantur: adiungunt perſæpè globulos è teſtâ veneriâ, in óſque indunt laniis. Quinetiam matres ipſæ quandoque, filiorum qui ſic interierint, charitate, rei patriæ poſthabitâ, lacrimis licet ora perfuſæ, tamen ex quadam animi excelſitate hortatrices ſe ſe adhibent: nec ſeciùs miſerabili eiulatu orbitatem deplorant ſuam. Hæc ſi ritè atque ordine perfecta cuncta fuerint, enimuerò placatum cælum prorſùs rentur: ſin prætermiſſa, quidquid deinceps minùs ex voto, ſeu ex annuarum intemperie tempeſtatum, ſeu ex bellis malè geſtis, ſeu ex infelici venatu piſcatúque euenerit, totum iracundiæ cæli tribuunt, eo nimirum piaculo accerſitæ. Anno quidem huius ſeculi quinto & triceſimo, cùm menſe Nouembri in aquis perijſſet quidam, dum à piſcatione ſe ad ſuos recipit, & hac omiſſâ lanienâ, pompáque leſſus reliquâ, humatus eſſet ad XV. Cal. Decembres, niuem, quæ eadem ipsâ die, tantâ copiâ effundi cepit, vt totâ deinceps hyeme ſolum texerit, haud dubitanter cuncti, iſti neglectui tribuerunt. Eſt & ritus peculiaris exequiarum in infantulis, quos mors vel primo, vel altero ineuntis vitæ menſe carpſit. Nam & ipſos quoque mandant humo; at ſecundum viam,

quò, aiunt, in aluum clàm ſubeant prætergredientis mulieris cuiuſpiam, à quâ denuò per partum edantur in vitam. En deliram Pythagoræ παλιγγενεσίαν.

Luctus funebris.

AT NON QVI exequiarum, idem finis eſt luctûs. Ducitur is annum totum à coniugibus, ab vxore, ſi vir; à viro, ſi vxor obijt: maior quidem, dies omninò decem, minor dehinc. Maiorem totum exiguntin ſtoreâ: in eâ diu noctúque aſſiduè iacent, veſtitu inuoluti ſuo, proni ſemper, ac vultu in terram obuerſo. Neque ipſi colloquia vlla vltrò miſcent, nec ſi quid percontere, aliud quidquam reddunt præter ſolennem quandam voculam: nullum ignis calorem adhibent, ne rigenti quidem hyeme: eſculenta frigida: à conuiuijs planè abſtinent. Pedem è tugurio prorſùs non efferunt, niſi noctu, neque id quidem, niſi flagitet neceſſitas. Capillorum quantum pugno capere poſſis, præcidi ſibi ab occipitio iubent, ij dum præſecantur, dolorem ſe ſummum capere clamitant, maximè ſi vir vxorem, vxor virum deflet. Luctus minor hæc habet: in officiosâ amicorum aditione ab vſitatâ qualicunque verborum vrbanitate conſultò abſtinent: capillum neutiquam vngunt; & (quæ gentis eſt moderatio) cælibes agunt ad annum totum: ſi ſecùs faxint, in ſermonem hominum, atque in vituperationem veniant. Ceterùm ſeu terrâ condita, ſeu editiore loco corpora poſita ſint, non eſt is tumulus apud Hurones perpetuus: annos ſummùm duodecim ibi perſtant, magna ſiquidem celebritate ad commune ſepulcrum tunc efferuntur. Eſt id enim ei Nationi in more poſitum, vt incredibili frequentiâ duodecimo quoque anno feſtâ pompâ, quam Mortuorum vocant, eo quem mox dicemus ritu, ſuorum vel oſſa vel cadauera vnum eundémque in locum comportent omnes ita, vt quiſque diuerſo tempore extremum obit diem, ſic diutiùs, minus-ve diu eius corpus priore tumulo continetur. Nec eo tamen quod intercurrit interuallo, mortuorum memoriam prorſùs ponunt: nam & identidem eorum causâ dant epulum, & ſi quidem is qui obijt, illuſtriore loco apud ſuos fuit, quam celerrimè poſſunt, eius nomen exſuſcitant, hunc in modum. Donis ac muneribus Præfectum adducunt ad nomen demortui indendum ei, qui maxime idoneus videatur. Vbi delegit Præfectus, is cui demortui nomen imponendum, primùm omnium finitimos omnes

Feſta mortuorum celebritas duodecimo quoque anno inſtaurari ſolita.

ANNVS MDCXXIX.

ad epulas vocat, magnificè, vt in illâ tenuitate, quò cunctis sub eâ nomenclaturâ innotescat: deinde habet delectum militum, coactâque quam-maximâ potest manu, bellatum pergit, quo insigni quopiam ad laudem perpetrato facinore, non minùs virtutis quàm nominis eius quem exsuscitat, hæres esse intelligatur.

IAM vt ad festam Mortuorum celebritatem veniamus, si officiorum diligentiâ in mortuos, Americenses nationes ceteras longè infrà se Hurones relinquunt; semetipsi profectò hîc superant. Euoluto propemodum anno duodecimo, conueniunt Nationis Duces & Proceres, deliberaturi potissimùm & in quod maximè tempus imperanda sit, & quo maximè loco commune cadauerum omnium sepulcrum constituendum, quod commodo gentis fiat, & vocandorum vicinorum voluntate. Vbi hæc constituerunt, designato loco excauatur humus in fossam sanè prægrandem, quippe tot excipiendis corporibus, tanto locorum ac temporis interuallo hac illácque interim tumulatis: quanquam anno huius seculi sexto & tricesimo, in quem eæ feriæ inciderunt, postremùm, pagi quinque seorsim & ferias peregere, & mortuos condidere suos, ex obortâ quadam simultate. Postquam de die, déque loco innotuit, familia vnaquæque continuò impigrè studioséque curam suscipere de suis. Vbicunque corpora iaceant, eò approperant alacres; & quod delicatuli Christiani horreant, efferunt sine tædio, nauseáque, fœtentia plerunque cadauera, & vermibus passim tetrum in modum scaturientia, nondum exesis carnibus. Vt cui cuiusque familiæ mortuorum curatio obtigit, is in cognatorum oculis conspectúque, è tumulis corpora extrahit: hîcque redintegrantur lamenta, & tota illius diei nænia, quo die mors quémque eripuit. Horridam illam congeriem seu cadauerum seu ossium, quanta est, aliquandiu sub diò relinquunt, intectam prorsùs, luctuosum sanè spectaculum humanæ infirmitatis ex quo viuus ac spirans discere queas quid te demùm aliquando futurum sit. Videas hîc quidem carnes absumptas penitùs, tenui dumtaxat membranâ artuum compagem adhuc vtcunque continente: hîc fusca corpora, & fuligine decolorata, tanquam si siccata sint: hîc putridam & purulentam mephitim, & quod diximus, ebullientium vermium vim infinitam. Huius postremi generis cadauera nudant prorsùs

pelle,

pelle, carnibúsque: tum has, vnà cum vestibus queis amicti morientes fuerant, textísque quibus insederant, in flammas conijciunt. Sicca illa non attingunt: inijciunt modò nouos amictus: ossa partim saccis, partim pellibus includunt. Vbi, quantum libuit, oculos eo spectaculo pauerunt, ossa quidem imponunt in humeros, sic, vt præter vestem eam quâ concluduntur, alteram prætereà superinijciant ad ornatum: hanc autem dependere deorsum sinunt, quò onus totum decorè tegatur. Quæ nondum defluxerunt corpora, ea gestantur in ferculo: vtraque in suum cuiusque tugurium comportant: & scilicet dant continuò ferale epulum. Postmodum, biduo ferè ante quàm ad commune sepulcrum instituatur profectio, seu ossa, seu corpora in tugurium aliquod eiusdem pagi amplius, cuncta efferuntur: illic denuò funebre epulum celebrant, Præfecto cunctos lautè liberalitérque excipiente. Cetera ad morem eundem pertinentia ne dispersè afferre cogamur, visum in hunc locum omnia congerere, ex Ioannis Brebeufij literis, qui interfuit. Ergò in eo conuiuio obseruata à se quatuor quædam tradit. Primùm, proposita hinc inde fuisse apta ex perticis munera, quæ mortuorum consanguinei ad feralem celebritatem ornandam conferebant, vestes, torques è conchâ veneriâ, lebetes. Deinde à Præfecto cantionem Ducis illius, cuius nomen exsuscitauerat, pro eo ac ille moriens concupierat, modulatè vsurpatam. Tertiò conuiuarum vnicuique factam fuisse potestatem & ea quæ sibi obtigissent, in alios partiendi, & nonnihil domum auferendi. Postremò conuiuas in discessu, nullo alio officio verborum, clamorem, vt aiebant, animorum imitatos, in ijs voculis abscessisse; *Haë, haë.*

ANNVS MDCXXIX.

Ordo feralis pompæ.

LECTVS ERAT, inquit, ad commune sepulcrum pagus, ab Huronibus *Ossossane*, ab nostris *Rupella* dictus: eò confluebant omnes. In apertâ planitiè fossam prægrandem excauauerant: pedes triginta diameter colligebat: decem patebat in profundum. Circùm eam excitatum quasi theatrum erat, haud inelegans, pedes altum circiter decem: diameter propè ad sexaginta tendebatur. Supernè, perticæ multæ, cancellatim, vnde Animi (animos enim ea ipsa ossa vocant) suspenderentur: nam corpora quidem adhuc constantia subter theatrum collocata sunt, in corticibus cratibus-ve è vimine aut iunco,

ANNVS MDCXXIX.

circùm fossam, ab terrâ ad humanæ staturæ altitudinem extantibus. Indictæ erant feriæ ad VI. Id. Maias, verùm in IV. deinde reiectæ, quod suda minùs superior illa dies futura putabatur. Et octiduum quidem proximum, quo vel Animi deferebantur, vel vocati finitimi aduentabant, totum partim munerum largitio, quæ à superstitibus mortuorum causâ erogabantur, partim ludi tenuere. Hîc feminæ arcu certabant, proposito præmio in victrices, aut torque, armilla-ve ex conchâ veneriâ, aut zonâ ex setâ histricis. Illic adolescentes varijs locis inter se commissi, bacillum lignum-ve, de quo suprà, vel excutiebant, vel retinebant: præmium, dolabra, gladiolus, aut etiam vestis è pelle fibrinâ. Intereà confluebant cum pagis totis Animorum baiuli, citiùs serius-ve, vt longiùs propius-ve distabant, maturè quisque profecti. Etenim illud obseruant vniuersè, vt lentissimè progrediantur; triduum ipsum in leucis quatuor conficiendis nonnulli consumpserunt. Ad pagos quoscunque, quà fert iter, illud suum *Koüé Koüé* ingeminant: procedunt obuiàm pagani, magnâ charitatis significatione: tum largitiones iterantur. Antequam adsint, suum cuique hospitium destinatur: ita nullo nec labore nec tumultu, ad tugurium se quisque suum recipit. Animi ex perticis suspenduntur interim, dum festæ celebritatis fiat initium. Ergò IV. Id. Maij cùm publicè denunciatum sub meridiem esset, mox ceremoniam inchoatum iri, continuò è suo quisque fasciculo ossa extrahere: corpora diligenter curioséque attrectare, nouissima verba dicere: hinc noua oborta passim comploratio. Demiratus sum vehementer, inquit Brebeufius, feminæ, cuiusdam ducis filiæ olim inter suos clarissimi, tùm in parentem, tùm in filios charitatem: nam parentis quidem cæsariem, quæ nondum defluxerat, discriminauit sedulò, ossa singula, quasi ea pietatis significatio inspirare motum denuò, ac vitam posset, ita curiosè diligentérque pertractauit: *Atsatoukoüi* apposuit, hoc est festucas aliquot inter se colligatas, quæ ex gentis more, pro publicis quibuslibet monumentis sunt. Filiolorum autem brachijs armillas circumposuit è conchâ veneriâ, teneráque ossa rigauit fletibus: nec diuelli ab eorum complexu poterat. Sed procedendum tandem fuit. Antecedebat corpus illius ipsius ducis: sequebantur viri, tum femi-

næ, decoro ordine, dum ad locum ventum eſt, ad horam circiter primam pomeridianam. Vt acceſſere, certam quiſque in partem ſecedere, ex præſcripto, onúſque ponere, ad eum ferè modum quo in nundinis fictilia vaſa ruſtici noſtrates. Mox euoluta explicatáque munera, ad mille ducenta: in perticis aliquantùm à theatro remotis, ſerie ſanè longâ: hæc horas duas proſtiterunt, quò aduenarum vnicuique, regionis opes contemplari per otium liceret. Horâ dein circiter tertiâ pomeridianâ, cùm ſua quiſque recepiſſet, ſignúmque dediſſet Magiſter rituum, continuò, pari impetu ac dum hoſtis obſeſſæ vrbis muris imminet, concurrere cuncti ad theatrum, ac per ſcalas vndique circumpoſitas adrepere ſuſpendendis oneribus. Deſcripta pago cuique, ſua pars erat: ita momento peracta res, nullâ turbâ rixâ-ve. Tum amotis ſcalis ſeceſſere alij: remanſere Præfecti aliquot, recenſendis contentâ voce, ceu in præconio, muneribus, quæ mortuorum nomine ſuperſtitibus impertiebantur: horas ipſas quatuor promulgatio tenuit. Intereà ſub horam ſextam veſpertinam ima foſſa ſterni cœpta lapide: ei rei opera dum dabatur, illapſi aliqui, arenæ tantum, quantum vtraque manus capere potuit, extulerunt. Miranti Brebeuſio, ac quorsùm id ſpectaret quærenti, ſignificatum, putari eam arenam ad luſionem valere, vt qui eâ præditi ſint, illis addicat alea. Ventum deinde ad foſſæ margines: ijs vndique prætextæ veſtes amplæ atque magnificæ, è denis ſingulæ fibrinis pellibus, nitentibus ac nouis: octo & quadraginta adhibitæ, ſic vt peripetaſma pedem plus vnum vbique extaret. Aliquantò ante Solis occaſum, in foſſam deportata corpora ea, quorum artuum compages conſtabat adhuc: ex quo ſpectaculo ait Brebeuſius, ſi vllâ vnquam ex re, informari profectò potuit, qualis quantáque ſit in Tartareo barathro rerum omnium permixtio, atque perturbatio. Vndique putrida cadauera, & vermibus ſcaturientia deponebantur: exaudiebantur inconditi clamores, confúſæque vociferationes perſtrepentium, & non modò quid alij, ſed ne quid ipſi quidem vellent, neſcientium, dum deni duodeni-ve, corpora corporibus, vt permixtè offerebantur, aggerebant, totáque foſſâ in gyrum humabant. Appoſuere ahena tria, haud ſanè optima: & ex conchâ veneriâ torques paucos: plures includebant ipſis

ANNVS MDCXXIX.

in corporibus. Hæc gesta interdiu. Noctem eodem ipso in loco exegere, crebris accensis ignibus, & scilicet vel solando mœrori, vel exornandæ celebritati, instruxere conuiuium: in pagum haud remotissimum Brebeufius concessit, summo mane rediturus, quo tempore ossa in fossam coniecturi Barbari erant. Verùm quantamcunque diligentiam adhibuerit, vix aduenire tempore potuit: quippè ex inopinato accelerauerunt. Ex ijs oneribus quæ ex perticis pendebant, vnum aliquod ruptis retinaculis per se in fossam ruit. Excitauit strepitus sopitos, & tanquam postremis defuturus locus esset, ita ad Animos quisque suos concito gradu aduolare, in fossámque certatim trudere, exemptis vestibus. Tanta autem erat vociferatio, támque latè resonans, vt ad pagum vsque, in quem se Brebeufius subduxerat, ferretur. Hîc verò accedens, visus est sibi videre tanquam in imagine, quid apud Tartarum agatur: namque & ingens illa planities crebris ignibus collucebat: & cuncta longè latéque barbaris clamoribus personabant: dum flexo tantisper in cantum vlulatu, modulatum quiddam reddiderunt, at sonis tàm lugubribus, vt extremum angorem desperationémque perditorum in sempiternum tempus reorum exprimeret. Tandem vbi illam ossium congeriem quini seni-ve satis diu versauerant, vestes, quæ marginem cingebant, super cadauera reiecere: tum cortices cratésque vimineas aggessere plurimas: lacunam ceteram arenâ oppleuerunt, perticis palísque indigestè adiectis. Accessere ad dies aliquot, mulieres cum cistellis frugis Indicæ, quam communi tumulo inspergerent. Ceterùm, vbi primùm diluxit, donorum iterata largitio: quæque vestes ossa texerant, eæ maximam partem in frusta discerptæ: segmenta mediam in turbam proiecta è theatro, quid cui obueniret. De Idiomate quod vnum hîc tractandum supererat, dicetur libro sequenti.



HISTORIÆ CANADENSIS,

Annvs MDCXXIX

LIBER SECVNDVS.



IV multúmque diſceptatum eſt in Regio Maioris Britanniæ Conſilio, Kebeccenſis munitio retineretur, an reſtitueretur Gallis. Non deerant homines cupidiores, quàm iuris æquíque amantiores, qui afferrent, ſi minùs Kebeccum, proximos certè terrarum tractus ad Meridiem, intrà *Virginiæ* limites contineri, quæ à gradu triceſimo tertio, ad quadrageſimum vſque quintum ſextumve pertineret, id verò liquere ex diplomate Sereniſſimi Regis Iacobi, dato IV. Id. Aprilis, anno huius ſeculi ſeptimo, quo poteſtatem ſuis faciat, quidquid terrâ maríque ijs finibus claudatur, occupandi, indidémque exteros quoſlibet vi & armis pellendi. Edictum autem Principis æquitate niti: Anglos enim iam inde ab anno milleſimo quingenteſimo nonageſimo quarto in *Mocoſam*, cui deinde Virginiæ nomen fecerint, ad gradum ſextum & triceſimum, tanquam in vacua prædia ingreſſos, quanquàm tunc eo loco conſiſtere nequierint, tamen iam tum

De Kebecco Gallis reſtituendo diſceptatur in Angliâ.

ANNVS MDCXXIX.

illius regionis possessionem legitimè adijsse, nunc pacatam longè latéque ditionem obtinere. Proindè ne quid turbet inposterum, arcendum sanè Gallum, vicinum vtique formidolosum: id verò, si Kebeccum reposcenti dedatur, sperari neutiquàm posse. In contrarium Christianissimi Regis Legatus vrgebat, non posse saluo iure Kebeccensem Arcem Galliæ non restitui. Iis ipsis literis Serenissimi Iacobi quæ obtenderentur, nominatim exceptum fuisse de locis, qui tum à Christianorum Principum quopiam obtinerentur. *Potestatem,* inquit, *facimus occupandi possidendíque tractus omnes ad gradum vsque quintum & quadragesimum, ita, si à Christianorum Principum nullo tenentur.* Compertissimum autem esse, longè ante à Christianissimis Gallorum Regibus oras eas possessas fuisse, saltem ad gradum vsque nonum & tricesimum, ac eo ipso tempore, quo eæ literæ dabantur, Portui Regali ad gradum quadragesimum quintum, præfuisse constat Montanum Henrici Magni nomine, ex literis Principis eiusdem, datis ad fontem Bellaqueum, VI. Id. Nouembris, anno millesimo sexcentesimo tertio. Ac si Angli non ab anno huius seculi septimo, sed ab nonagesimo quarto superioris, initam à se ritè Virginiæ possessionem contendere perrexerint, parum id quidem referre: fluuium enim eum, quem primum tenuerint, non tertio & tricesimo, sed tricesimo sexto gradui subiectum esse: ex quo si expatiari licuisse sibi putent, fecerint sanè hinc inde leucas septem octo-ve ab vtraque ripâ: ad id enim ferè interuallum oculorum acies porrigi potest: infinitos autem longè latéque tractus occupare eo nomine, quod naui in amnem quempiam sis inuectus, enimuerò infinitæ cuiusdam, atque inexplebilis cupiditatis esse. Verùm, vt id quoque concedatur, Ribaldus Laudoneriúsque Galli, dum Caroli Noni auspicijs anno quarto & sexagesimo seculi superioris, ac consequentibus deinceps duobus reliquis, naues ad oram Floridæ appulerunt, iure potiori possessionem locorum adierint à gradu tricesimo, vbi *Carolinam Arcem* excitauere, ad tricesimum nonum: totidem enim, repugnante nemine, & tum vendicauerunt: & Gallia diu tenuit: ex quo illud fit consequens, non Kebeccum Anglorum, sed Virginiam Gallorum esse. Quæ quamuis non ita essent, tamen si quod vnius cuiuspiam loci

possessionem tibi asserueris, ad octo gradus aut nouem grassari deinde longè latéque licet; cur Angli potiùs à tricesimo sexto gradu, ad quadragesimum quintum progrediantur, quàm Galli à quadragesimo sexto ad tricesimum septimum cursum reflectant? Sedenim totius propè Europæ consensu controuersiam diremptam pridem esse: quandoquidem tabulæ Geographicæ, quotquot editæ sunt ab Hispanis, Italis, Batauis, atque adeò ab Anglis ipsis sub ea tempora, Nouam Franciam à gradu tricesimo tertio ad tricesimum nonum porrigunt: Ioannes autem Verazzanus, iam inde ab anno tertio & vicesimo suprà millesimum quingentesimum, tractuum eorundem possessionem à gradu tricesimo tertio ad quadragesimum septimum Francisci primi Regis Christianissimi nomine ritè inierat: Rupensis Marchio sub Henrico quarto ad quadragesimum tertium consedit: quadriennio pòst, Montanus ab eodem, totâ eâ regione à gradu quadragesimo ad quadragesimum sextum donatus est. Sed omnium instar obtinere pactionem inter Regem vtrumque factam paulò antè, in Segusijs: quam cùm eâ ademptione violatam esse ab Anglis constaret, & Arcem & merces, & ceterà prorsùs omnia restitui ex æquo bono debere. Valuit hæc postrema denunciatio, quæ nisi superiorum argumentorum certissima momenta firmasset, nunquam fortè Kebeccum Galli sine armis recepissent: quanquam nihil non egerat apud Serenissimum Angliæ Regem Eques Montacutius vt & Arx Kebeccensis & tota regio Gallis, pro eo ac ius æquúmque postulabat, permitteretur. Atque hic ille est Montacutius qui ante annos aliquot Romæ Catholicam fidem professus est, fractus ijs quæ Iulioduni antè permira viderat per celeberrimos Exorcismos, quibus migrare ex obsessis Monialibus Dæmones pro Ecclesiæ imperio iussi, excedebant. Certè sic ferè vsu-venit: quæ ad eum modum erepta sunt, non nisi ægerrimè reponuntur, alias ex alijs moras nectentibus ijs, quorum aguntur vtilitates. Sed qui suo exitio experti recens erant ad Rupellam, quàm formidolosum esset arma Ludouici decimitertij victricia lacessere, maluerunt iuri & æquitati parere, quàm nouo se se bello suâ culpâ implicare.

ANNVS MDCXXIX.

ERGO RE CONSTITVTA, cæptum in Galliâ deliberari sub ineuntem annum millesimum sexcentesimum tri- ANNVS MDCXXXII.

ANNVS MDCXXXII.

cesimum secundum; Cuinam potissimùm ea prouincia demandaretur. Vnus omnium aptissimus Samuel Camplenius videbatur, vir experiens idem, & ad sanctæ fidei propagationem mirum in modum incensus, &, quod maximè spectandum erat, Gallis æquè ac Barbaris acceptissimus. Idipsúmque maxima in Galliam viri merita, & tot támque graues labores tandiu tàm fortiter tolerati, videbantur exposcere. Sed non sinebant tempora neque naues, neque pecunias affatim suppeditari. Ita in præsens visus potior Guillelmus Cadomius, homo benè nummatus scilicet, ac quanquam Caluinista, moderatus tamen. Et anteponendus prætereà eo nomine erat, quòd cùm grauem ei iacturam ante triennium Angli, auersis pellibus penè ad quater mille importassent, æquum videbatur eam vt nouâ curatione sarciret. Quod ad hæresim attinet, caueri satis posse ne quid turbaret, si iuberetur ex Orthodoxis omnes ad vnum legere, qui in Nouam Franciam transmitterent: Emericus Cadomius, Guillelmi ex fratre nepos, idem ille qui laborantibus Gallis suppetias laturus ante triennium venerat, Kebecci hyemaret: sub eo Plessæus Bochartius, homo egregiè Catholicus, præesset. His ita constitutis, adsciti quoque Iesuitæ, qui diuina, vt antè, curarent. Lecti in præsens, Paulus Iuuenæus Dieppensis Residentiæ Superior, Annæus Noæus, locorum peritus idem, & genti assuetus, cum Laïco. Horflæo soluerunt quartodecimo Calendas Maias, tàm secundo sub initium cursu, vt nauigationis prioribus diebus decem, leucas sexcentas progressi sint: verùm, reflante pòst vento, intrà mensem ipsum, & quod excurrit, vix ducentas conficere potuere, & quidem inter assiduas tempestates. Triduum quatriduum-ve nonnunquam, inhibito gubernaculo, nauis fluctuum vndarúmque iactationi permissa, hac illac temerè ferebatur; ventis tàm pertinaciter furentibus, vt metuerent nautæ vehementer, ne mali diffringerentur, ne-ve fatiscentibus tabulatis, commissuræ dehiscerent. Et verò aquam hausit denique, quam si paulò inferiùs accepisset, nautarum omnium consensu, haud dubitanter de cunctis actum erat. Accessere concretæ in glaciem aquarum moles, tàm immanes, vt toto ratis alueo longiores, altiores ipso malo principe essent. Montes crederes crystallinos, dum à Sole collucent, certissimum

Guillelmus Cadomius rei Canadensi præficitur.

Iuuenæus & Noæus in Nouam Franciam proficiscuntur.

Tempestate iactantur.

mum

mum nauigantibus exitium, si fluitent crebræ: ità impeditas interceptásque naues allisione lacerant. Tandem IV. Non. Iulij, cùm se cunctis iam periculis defunctos arbitrarentur, quippe Tadossacum præteruecti, tantumnon naufragium in portu fecerunt. Insula est haud Kebecco procul, Aurelianensis à Gallis dicta, credo (vt nomina nouis sedibus imponenda, ab illustrissimis quibusque veteris Galliæ locis & personis mutuati sunt crebrò) à Duce Aurelianensi, Ludouici XIV. Christianissimi Regis Gallorum patruo, qui dum hæc scribimus, superstes, senectutem placidè piéque imprimis exigit. Leucas ferè septem longa est: ora occidua leucas circiter duas ab Arce abest: ambitus leucas quatuordecim colligit. Eam Insulam dum flectunt; simul turbo, simul æstus maris accedens, tàm atrociter desæuire, vt diffracto rudente anchora in salo hæserit: nihilo seciùs retineri potuit iacta paulò pòst altera: quin scapha quoque ipsa ventorum distracta impetu, momento euanuit, dissultura vtique, ni in vliginem molliorem pulsa foret: tertia demùm anchora finem & periculi, & nauigationis attulit.

ANNVS MDCXXXII.

Insula Aurelianensis.

IAM PRÆMISSVS Kebeccum à Cadomio fuerat, qui literarum diplomatúmque apographa perferret ad Kersium, iuberétque vtriusque Regis nomine intrà octiduum Arce excedere. Nec refragatus magnoperè est: vbi autographa vidisset, obtemperaturum illicò renunciauit. Ergo ijs postridie à Cadomio prolatis, cessit, ac quanquam ægrè, conuasare tamen cepit: Et ad III. Id. Quintiles, triennio fermè euoluto, ex quò se intruserat, soluit, prædâ in naues duas impositâ, quas pridem habebat in anchoris. Miserabilis rerum facies lacrimas Gallis vtrinque elicuit, & pauculis illis qui remanserant, ex gaudio, & aduenientibus, ex mœrore. Illi tanto interuallo populares dum cernunt suos, reuiuiscere sibi demùm visi: ad candidorum appulsum vexillorum, vix se ipsi continere: lætitijs verò incessere omnibus, vbi augustissimo Sacrificio, quo triennium ipsum hostis eos hæreticus, pulsis Sacerdotibus abstinuerat, non modò interesse, verumetiam locum præbere, & vt in illâ tenuitate licuit, adornare concessum est. Sanè eam mysteriorum ademptionem, tàm ægrè támque grauatè tulerant, vt quanquam domestica fortuna constituta vtcunque illic erat, decernerent potiùs in veteri Galliâ

Kebecco Gallis restituto Anglus excedit.

O

ANNVS MDCXXXII. quam cogitabant, Catholici egere, quàm in Nouâ, ſacrorum omnium extorres, abundare. Sed adfuit Deus in tempore, & optatum tandem ſolatium ſupplicibus, afflictíſque attulit. At qui aduentabant Ieſuitæ, quàm ſunt eâ pietate delectati, tàm alia triſtia oculis vbique, & auribus vſurparunt. Res Chriſtiana peſſundata prorsùs erat: quæ animorum ſeges antè effloruerat, ea ſpinis & ſentibus obducta, vel inhorruerat, vel ſpem nullam fecerat reliquam. Montanos Anglicanæ vitæ licentia corruperat: Hurones Brebeufium inclamabant illi quidem, at fruſtrà, per tantas locorum intercapedines. Iam, quæ domuncula Kebecci aſſurrexerat, ſi non deturbata prorsùs, certè reuulſis ianuis, feneſtríſque, patebat vndique: ac ne quid ad hoſtilitatem deeſſet, agri modum qualemcunque ſibi attributum, cùm tritico, hordeóque, ac fruge Indicâ conſitum abeuntes Ieſuitæ reliquiſſent; piſa quæ ſeuerat, alteri vendere, Anglum non puduit: neque vllâ ratione adduci potuit, vt vilem illam annonam loco meſſis illius ſuperioris eſſe pateretur. Sed iniquiſſimo tempore magnum fuit infeſtiſſimum inquilinum abigere. Eam atrocitatem delinijt Naſſæ Canadenſis aduentus, illius ipſius, qui primus omnium Camplenio Anglicarum nauium aduentum indicauerat. Is cùm Gallis anteà ſemper ſtuduiſſet, iámque ad fidem capeſſendam propenſior, ſedem proximè Ieſuitarum domunculam fixiſſet, nonnihil donati agri exculturus; poſtquam Anglum rerum potiri Kebecci videbat, refugerat in Inſulas haud remotiſſimas, arationi aſſiduè dans operam, & de Gallorum intereà reditu frequenter ab Hebertianis ſciſcitabatur. Ergò ad reduces acceſſit confeſtim gratulabundus: certum ſibi eſſe vetus domicilium repetere; filiúmque tradere Ieſuitis in diſciplinam: neutiquam ſibi probari popularium ſuorum, vel leuitatem, vel perfidiam: arridere ſibi magnoperè inſtituta noſtra, ciuilíſque vitæ rationes; proinde rediturum ſe haud dubitanter. Et fidem deinde præſtitit; de menſe enim Nouembri ad Gallos ſe recepit, vnà cum totâ familiâ.

INTEREA Iuuenæo in fidei curam propagandæ noctes diéſque intento, nihil potius viſum, quàm vt gentis linguam quoquo modo diſceret: rem ſanè perneceſſariam (quî enim reconditiſſimorum myſteriorum cognitione imbuas eos, qui-

buſcum nulla ſermonis intercedat communio?) at laborioſam eandem, ſuprà quàm æſtimari queat: Nam & carent prorsùs Canadenſes innumeris vocibus, quibus res pleræque exprimuntur nobis perfamiliares; & in pleriſque prædiuites ſunt, atque adeò tàm copioſi, vt ipſa vbertas diſcentem implicet atque impediat. Vt Religionis in Deum propè expertes erant, neque quidquam de Ethicis, de Politicis, de Liberalibus diſciplinis vnquam audierant; ita nulla apud eos vocabula, queis deſignes res eas, quæ ad pietatem, ad virtutem, ad vitæ alterius vel felicitatem, vel cruciatus pertineant. Ne vna quidem vocula earum, quas Theologi, Philoſophi, Mathematici, Medici tàm frequenter quàm neceſſariò vſurpant. Deſunt nomina Iuſtitiæ remunerantis, punientíſque, artium infinitarum, florum, arborum, ſtirpium, fructuum, animantium, quibus abundamus Europæi. At viciſſim mirum quàm multa, quámque multiplicia verba ſuppeditent ad rerum ipſis familiarium notiones. Primùm verbis vtuntur abſolutis, ſic, vt ſi *te edere* V.C. ſignificare volueris, aliud; aliud, ſi *quid ederis*, *eſturus-ve ſis*, adiungas, vſurpandum ſit: quod quidem diſcrimen qui Latinè Græcéque norunt, tàm vtrique genti ignotum fuiſſe ſciunt, quàm de patrio quiſque ſermone affirmare nunc poteſt. Deinde, non vt Græcè, Latinéque, ac Gallicè, verbum *Intueor*, puta, aut quod in quoque horum idiomate eidem reſpondet, cuilibet accuſatiuo adiungi queat vt *intueri* te dicas hominem, ſaxum, arborem, ac quiduis aliud; apud Canadenſes, res aliter habet: verbum aliud adhibendum, ſi rem animâ præditam, aliud ſi vitæ expertem *intueri*, *tangere*, *ferre* te dixeris. Quinetiam variandum, ſi res huiuſcemodi plures, *intueri* te, aut *tangere*, aut *ferre* ſignifices, homines, ſaxa, aliáque: exceptis pauculis inanimis, quæ in animatorum numero, ac ſerie reponunt, nicotiam, poma, & ſi quid tale. Tertiò variant item verbum pro ratione perſonæ, vt hoc vſurpent, ſi vti ſe pileo, illud, ſi vti ſe pileo illius de quo agebatur, innuant, quas perſonas reciprocas appellamus: res autem ea quâ vtuntur, ſi animans eſt, mutandum adhuc: hæc verò verba omnia ſuis flectuntur certâ lege temporibus, modíſque, & perſonis: ac diſparem terminationem diſpar prætereà coniugatio conſequitur. Quartò præter rerum vocabu-

Canadica lingua ſterilis iuxta ac fœcunda.

ANNVS MDCXXXII.

la singularum, complexis insuper, vt ita dicam, vocibus quibusdam abundant, quæ totas sententias vnico verbo reddant: earúmque vsus tàm receptus, vt si secùs loquare, explodaris, tanquam in gentis linguâ hospes atque barbarus. *Ventum*, vt in exemplo rem ponamus, *Rȣtin* vocant: niuem, *Kȣn*: pellit, seu agit, *Rakhineȣ*: & tamen si Latinam locutionem *Ventus niuem agit*, illâ Canadensi *Rȣtin rakhineȣ Kȣn*, reddideris; intelligent illi quidem, at risu sibilóque balbutientem excipient, qui totam eam orationem efferant vnico verbo *Piȣan*: ex quo de reliquâ copiâ coniecturam facere liqueat. Quintò ad vnam eandémque rem voces alias adhibent, si terrâ, aliàs si mari contigit, gesta-ve est: *heri adueni*, si terrâ, *nitagochinin ȣtagȣchi*, si flumine, *nimichagan ȣtagȣchi.* Sextò non vt adiectiua nostra copulari substantiuis quibuslibet possunt, *Aura frigida, frigidum Ferrum, Paries frigidus*, ita apud Canadenses vsu venit: mutandum adiectiuum pro substantiui cuiusque ratione: vt nihil dicam de vocibus propè infinitis, quæ non nisi per Periphrasim Gallicè reddi queant. Septimò quod mirere, etiam nomina apud eos coniugantur: *Asse, Subfrigidus est: Asse ehen, Subfrigidior erat. Gaon, senex: Agaon Senex est: Agaonk, Senex erat: Agaonha, Senescit.* Item in voce *Iatacan, Frater meus: Oniatacan, Fratres Sumus: Oniatacan ehen Fratres eramus.* At quod sequitur valdè incommodum Catechistis sanctæ fidei. Apud eos Relatiuum quodlibet vnam aliquam personam è tribus Possessiuorum inuoluit: atque adeò dicere propriè nequeunt; *Pater, Filius, Dominus, Seruus:* sed necessariò vnum è tribus exprimunt, *Pater meus, Pater tuus, Pater illius:* hinc subdubitatum de formâ Baptismi verbis eorum reddenda, cuius rei vsus vtique pernecessarius, vti liquet, dum, vt fit sæpè, Sacerdotis nulla copia in impertiendis Baptismo infantulis animam agentibus, cùm primùm maternâ ex aluo procedunt: sed difficultatis exolutio huius loci non est. Octauo in verbis præterquàm quod tempora habent eadem quæ Græci, numeros eosdem, prima insuper Persona tùm Dualis tùm Pluralis duplex. V. C. *Kiarascȣa, Ego & tu proficiscimur: Aiarascȣa, Ego & ille proficiscimur.* In Plurali autem, *Aȣarascȣa, Proficiscimur plures, Kȣarascȣa, Proficiscimur vobiscum* Prætereà, duplex coniugationum genus agnoscunt (atque id Americanorum idio-

matis omnibus commune esse, existimare se Raguenellus tradit) alterum absolutum & simplex, reciprocum alterum. Prioris generis exemplum esto, *Ahiaton*, hoc est *Scribere : gehiatonk, Scribo, Chiehiatonc, Scribis; Ahahiatonc, Scribit: Aȣahiatonk, Scribimus; Skȣahiatonc, Scribitis: Athatihiatonc Scribunt.* Posterioris, in quo id quod exprimitur, spectat semper aut personam, aut aliud aliquid, *Iatenonhȣe, Diligo me : gonnonhȣe, Diligo te : ginonhȣe, Diligo vos ambos : ȣanonhȣe Diligo vos plures:* & sic de reliquis. Et quod singulare, præter dicta, habent etiam coniugationem femininam, hoc est, quæ ad solas feminas pertineat, in tertiâ saltem personâ numeri tùm Singularis, tùm Pluralis. V. C. *Dicit* in viris *Ihatonk*; si agitur de feminâ *Iȣatonk, illa dicit: Dicunt* in viris, *Ihontonk*, si de feminis, *Iontonk, Illæ dicunt.* Porrò si quem iuuabit totam aliquam orationem gentis habere in prospectu, reddemus hîc verbis & characteribus totidem, quæ Præfectus, Assistentésque Marianæ Sodalitatis (de quâ ad annum MDCLIV.) misere ad Sodales Marianos Parisienses, ad tantos tantuli, cum torque è conchâ veneriâ Augustissimæ Deiparæ dicandâ.

TSENDAON de Aronhiae esendagerati onnonhiasχȣi d'esannontenk agoatatoeti de ȣendat, acharo nondéedàcharatogeti, onnonkȣarota daat onȣenses onȣacharonniati Aronhiaeronnon aȣenda onȣàhiatonkȣi onde te sannonronkȣannionti doki, Gaȣrier, aonhȣa andoron onacharonniati, aonhȣa andoron doki, aȣenda onȣahiatonkȣi, ȣarie te stakȣateri sonȣeskȣensken d'esachera enχȣindik. Ondesken ataȣaatatirontak aronhiae de aȣenhei. Latinè sic reddito.

ACCIPITO, Domina cæli, munus hoc, quod offert tibi flos famulorum tuorum Huronum. Torques est plena mysterijs: constat è gemmis nostratibus maximè pretiosis: accedit ei tanquam animus & vox, salutatio quâ te aliàs Gabriel Angelus impertiuit. Nihil habemus in manibus, quod sit maioris pretij: nihil in pectore sanctius, quod tibi offeratur, ad cælum ope tuâ obtinendum. Ceterùm carent Montani & Algonquinij literis F, X, Z, Hurones præterea B, L, M, P, prorsùs ignorant: Algonquinij item & Montani, quod Europæis quoque quibusdam populis familiare est, pro literâ B, P vsurpant, contráque P pro B. Algonquinij

ANNVS MDCXXXII.

item Superiores pro R, L pronunciant: Inferiores contrà, pro L, R: canem puta *Allim* vocant Algonquinij Superiores: Inferiores, *Arim*. Apud eosdem vocalis V. perinde sonat atque ȣ, Græcorum diphthongus, quâ proinde nos, Gallos Scriptores secuti, vtemur crebrò. Vnum se virum vidisse tradit Iuuenæus, qui Kiriu vocaretur, non Kiriȣ: atque eam solam vocem Canadensem obseruasse se ait habere V, vocalem simplicem seu Latinorum, seu Gallorum. Literam demùm habent, cui nulla neque Gallorum, neque Latinorum respondet, affinis Græco elemento X. nos per Khi efferre cogimur: neque vnquam apud eos I. & V. sunt consonantes. Casus nostros Grammaticos vel habent omnes, vel si quibus carent, hos supplent particulis haud inuenustis.

HÆC EVM IPSVM initio latebant, à quo sunt deinde prodita: qui si tum rei difficultatem peruidisset, non abiecisset ille quidem consilium, vir excelsissimi animi, & ad earum Nationum salutem diuinitùs excitatus, sed cohorruisset fortè ad oneris grauitatem: verùm, penè antè in linguæ cognitionem venit, quàm eius tricas obseruare potuisset: Ergo partes sese in omnes versanti, rei conficiendæ obiecta spes huiuscemodi: Indigena erat Pastedechȣan quidam, in ipsâ penè pueritiâ à Recollectis Patribus deportatus in Galliam, ac sacro lauacro tinctus Andegaui, susceptore Principe Guimeneo: Petrus Christianum nomen fuit. Vbi annos aliquot in Galliâ egerat, Galliceque didicerat, reductus deinde ad suos est, fratribúsque traditus, quò penè obliteratas vernaculæ linguæ notiones reponeret. Sedenim, vt est hominum indoles in deteriora procliuior, vnà cum sermone, proiectissimam quoque vitæ morúmque licentiam arripuit, Barbarus cum Barbaris. Cognito tamen Gallos, pulsis Anglis redijsse Tadossacum, ad Emericum Cadomium vltrò contendit. Hominem Cadomius excepit perhumaniter, & apud se esse iussit, pro interprete futurum, eâ honoris significatione, vt etiam ad mensam adhiberet. Sed cùm se aliquandiu continuisset, postmodum ad ingenium redijt: suâ proteruiâ apud Cadomium semel iterúmque offendit: demùm, reconciliatâ gratiâ vsus parùm modestè, eiectus prorsùs est. Destitutione illâ perculsus, adit ad Plessæum: sed virum alioqui humanissimum seueriorem expertus

Iuuenæus Canadicæ linguæ magistrum nactus indigenam breuissimo tempore eam discit.

est, qui præterquàm quod mores eius illiberales, petulantiámque perspectissimam habebat, nihil tàm aueret, quàm vt is cum Iuuenæo esset, à quo id resciret vehementer exposci, nec inuito Cadomio. Quare cum eo ita agit, vt præcisè negarit eum qui à Cadomio pulsus esset, apud se esse posse: reputet atque recogitet, ideò se ab hominibus explodi, quòd iratum Deum tot sceleribus, tantáque Christiani officij neglectione haberet. Quandoquidem sacris mysterijs initiatus fuerat, mores esse ex Christianâ lege componendos: nunquam eò deuenturam rem fuisse, si quod spoponderat, præstitisset, vt piè sanctéque se gereret. Vnum proinde deploratæ fortunæ remedium esse, si se ad frugem reciperet: id verò tum demùm perfectum iri, & facilè, & iucundè, si cum Iuuenæo aliquandiu versetur, vernaculam linguam ipsi tradat, ab eo vicissim præter vitæ cultúsque subsidia, salutis monita adiumentáque accepturus. Hæsit aliquantisper Petrus ad eam denunciationem, qui disciplinam morum seueriorem horreret: cùm tamen nihil in præsens paratius occurreret (præsertim cùm sub idem tempus derelictus ab vxore esset, Nassæ filiâ, se ab eo indigniorem in modum haberi expostulante) tandem eò penè inuitus confugit, quò vltrò accurrere debuerat. Solicitum ægrúmque animi Iuuenæus omni humanitatis significatione complectitur, nihil, vt in illâ tenuitate, ad victum negare, vestem etiam curare Gallicam, si quo modo cum amictu corporis, barbariem mentis exueret: beatum videlicet se reputans, qui voti tandem compos, magistrum Canadensi sermonis nactus esset: si magistrum tamen, qui methodi prorsus expers, mille modis fatigandus erat, antequàm quidquam ad rem proloqueretur, quæsitis-ve aptè satisfaceret. Vsus tamen eo est menses aliquot, hoc est ad Paschales vsque ferias: neque enim diutiùs retineri potuit: eóque ipso tempore, quasi non satis ingens operæ pretium ferret, qui tàm commodè hospitaretur, puerilem in modum nicotiæ aliquantulum proponendum erat in vices singulas: si quid ab insulso præceptore expiscari Iuuenæus vellet. Assiduâ tamen illâ curâ & improbo labore id assecutus est, vt antè Autummum proximum, balbutientem potiùs, quàm expeditè loquentem indigenæ vtcunque caperent, quanquam haud sine

ANNVS MDCXXXII.

Libros de Canadicâ linguâ conficit.

risu nonnunquam: &, quod mirere, libros de Canadicâ linguâ confecit, antequam Canadicè sciret, hoc est digessit in certa capita linguæ discendæ rationem ac viam: non vni vtique sibi profuturus, sed sanctissimi instituti consiliique socijs, quotquot secuturi pòst erant, quibus quæ ad gentis sermonem capessendum attinerent, planiora cuncta fecit. Ad eas curas accessit puerorum institutio duorum, res in speciem tenuis, at magni ad cetera momenti: vt apud Canadenses quoque Ecclesia simillima grano sinapis esset: quod quidem cùm initio olerum omnium minimum sit, progrediente tamen deinceps die, excrescat in arborem; ac si Romanos illos rerum orbísque dominos non puduit Romulum Remúmque ab lupâ alitos auctores tanti Imperij agnoscere, nunquam alienum Christianâ modestiâ putabitur, Fidei Religionísque apud Nouam Franciam propagationem ad tàm exigua primordia reuocare.

ANNVS MDCXXXIII.

ERGO SVB IPSA anni proximi initia, cùm omnia longè latéque frigore horrerent, & quacunque oculos intenderes, aliud nihil tuenti, nisi nix occurreret, vbique passim quinque minimùm pedes extans, alicubi decem, circà Patrum domunculam penè in montem aggesta; secundùm stata orandi tempora, sacrificandíque, discipulis opera dabatur. Alterum Nassa obtulerat, morti, per insuetam Barbaris humanitatem, ereptum. Etenim cùm Tadossaci esset, ab omnibus post parentum mortem derelictus, fuit qui sclopum obtruderet Petro, Nassæ genero, adderétque, hunc confice quamprimum: quid enim deinceps in istâ orbitate moras trahat? Verùm & Petrus abnuit, & socer puerulum apud se in filij loco habuit, donec curam eam omisit, postquàm eum Iuuenæo tradiderat. Alterum genitrix ipsa apud eundem deposuit, sponte, an diuino quodam instincta motu. Deserta mulier à viro erat, nullâ suâ culpâ, sed coniugis leuitate; qui de gentis more, diremptis prioribus nuptijs, vxorem aliam adsciuerat. In eâ destitutione tùm sibi tùm filiolo consultura haud inconsulta mulier, nihil se commodius facere posse putauit, quàm si Gallis charum pignus traderet: ita ad Nassam perrexit, enixè rogatura vt se apud eos hanc in rem interponeret. Et tanquam ex composito res ageretur, vbi primùm puerulum Iuuenæus,

Noæúſque videre, haud ſanè illiberalem, ita inter ſe ſuſurrabant, nihil fieri poſſe aptius, quàm ſi is ad alterum adiungeretur, quo ne tædio ſolus langueret. Ergo neſcio quâ obtinendi fiduciâ, Iuuenæus matrem compellans: Trade, inquit, nobis filiolum: eum ſingulari curâ fouebimus, educabimúſque. Atqui eâ ipsâ de causâ veneram, ait mulier: ab Naſſáque precari conſtitueram, id vt à vobis flagitaret mecum. Ita res tranſacta continuò, cum vtriuſque partis gratulatione: quanquam turbatum poſteà nonnihil ab vno aliquo è pueri conſanguineis, vetitum à ſuo Præfecto dictitante, ne quem quis liberorum Gallis traderet: ſed repugnauit forti animo mulier, puerum, ſuum eſſe, non Præfecti vociferans: chariores vtique eius rationes matri eſſe debere, quàm externo homini; ſuum eſſe de eo ſtatuere: omninò perſtare ſeſe in ſententiâ: nec prohibiturum vllum, quin puer apud Gallos Sacerdotes eſſet. Acceſſit pòſt paulò, patris quoque ſuffragium, cùm nondum omnem filioli aut charitatem exuiſſet aut curam. Iis auditoribus grandis natu magiſter operam ſuam impendebat: eos & vernaculè & Latinè precari docebat: & intrà paucos menſes vterque Latinè legere didicit. Ceterùm, in vtroque mira morum placiditas, in altero etiam aſſentatiuncula. Nunquam quidquam guſtabant, niſi ſolenni Catholicorum menſæ benedicentium oratiunculâ præmiſſâ: quo in genere illud facetum accidit, quòd cum catello quidpiam ad eſum porrigerent aliquando Patres, Nondum, inquit puerorum alter, ſtatum *Benedicite* recitauit: ego ei voce præiero. Hîc cùm obortus noſtrorum riſus eſſet, Atenim canes ingenio non valent, ſubiecit puerulus alter: hominum eſt, non quadrupedum cibis benedicere. Quid hoc candore feſtiuius? Et ſanè hæc erant Patribus rerum plerarumque aſperarum, ac vitæ planè difficilis leuamenta, qui ex tàm generoſis ſurculis quænam demùm arbores exituræ eſſent ad gentis totius ſalutem, iam tùm augurarentur. Ad duos illos ſubinde acceſſerunt plures: poſtquàm enim indefeſſâ contentione improbi laboris, & ope qualiſcunque doctoris id aſſecutus Iuuenæus eſt, vt à Barbaris vtcunque caperetur, periclitari cepit continuò, nùm quid tradere ſcriptis poſſet, ac nonnihil circà Catecheticæ doctrinæ capita præcipua elucubrauit: tum magni Xa-

ANNVS MDCXXXIII.

Pueruli Iuuenæo & Noæo traduntur inſtituendi.

Iuuenæus Catechetica doctrinæ capita præcipua Canadicè reddit & ſcriptis tradit.

P

ANNVS MDCXXXIII.

uerij imitator, non in Goanæ vrbis frequentiâ ille quidem, ſed circà Barbarorum mapalia ad nolæ tinnitum accerſere cepit puerulos ad viginti. Et cupidè confluebant, alij è viciniâ, nonnulli è locis paulò remotioribus; vel rerum quæ tradebantur nouitate, vel quotidiano donatiuo illecti: piſorum enim aliquantum ſecundùm ſcholas largiebatur Iuuenæus, vel omnibus, dum pauci erant, vel, dum plures, ijs qui omnium optimè ſatisfeciſſent. Nec irritus ſanè labor: præcipua fidei myſteria intrà menſes paucos intelligentiâ comprehenderunt. Deum vnum eſſe, non plures: ab eo conditum eſſe quidquid extrà ipſum vſquam rerum vniuerſitate contineatur: eundem artus humanos, hominum causâ induiſſe: ipſi ante omnia parendum, obtemperandúmque: id qui faxint, cunctos in cælum euectos ſempiternâ quadam felicitate donatum iri: qui contumaciùs repugnauerint, contráque eius mandata fecerint, arſuros in perpetuum. Ipſæ feminæ foris è feneſtrâ auſcultabant, qúæque pueris explanabantur, arripiebant. Viri ſi quando aderant, ſubtiliora percontabãtur: haberetne Deus vxorem qui Filium ſuſcepiſſet? quæ forma eius eſſet, quæ-ve ſpecies? mas eſſet, an femina? Negante Iuuenæo vllâ Deum aut membrorum varietate, aut corporis mole conſtare; atque adeò nec marem eſſe, nec feminam affirmante, ſed animo noſtro perſimilem, qui carnis expers, oſſiúmque eſſet; demirabantur ſcilicet magnopere: fuit qui bellè rem attigiſſe ſibi viſus, illam Dei cum animo noſtro ſimilitudinem magnopere comprobaret, ita rem prorsùs habere dictitans; ſuam enim ipſius mentem nuper ſe vidiſſe, nullâ carne, nullis oſſibus: eum autem errorem tum quidem facilius Iuuenæo fuit riſu excipere, quàm rudi homini eripere, cùm verba prorsùs deeſſent, quibus res eas ab omni prorsùs materiæ contagione ſecretas imperitis exprimeret. Ceterùm, reſonare tum primùm immenſa illa nemora ſacris canticis ceperunt: quercus inter & fagos modulatis vocibus tùm pueri, tùm feminæ reddebant quæ à Myſtagogo accepiſſent, ringente nequidquam teterrimo Dei hominúmque hoſte, qui ſe de antiquâ paulatim poſſeſſione deturbari animaduerteret.

Reditus Camplenij.

HIS OCCVPATIONIBVS incredibili vel Gallorum, vel indigenarum gratulatione interuenit Camplenius, tandiu

cunctorum votis expetitus. Ad vndecimum Cal. Iunias, sub Solis ortum auditus displosarum bombardarum fragor sollicitudinem iniecit hoc magis, quòd triduo antè nunciatum erat, Anglicam nauem Tadossacum appulsam recens esse, piraticámne an hostium, haud dum sciri satis posse: quid enim si denuò Galliam inter & Angliam turbatum esset? Rei explorandæ continuò cum Nassâ Kebeccum Noæus progressus, reuolat nullâ interpositâ morâ, Camplenium adesse nuncians, è socijs autem Brebeufium: quæ gestienti Iuuenæo vix exposuerat, cùm Brebeufium ipsum vident. Ità metu in gratulationem verso, comperiunt Canadensis rei administrationem Camplenio summâ cum potestate restitutam. Enemondum Massæum reducem Tadossaci præstolari, dum nauigij se se det opportunitas: Antonium Danielem Ambrosium Danostium, ex Armorico Promontorio cum eo aduenisse, operam suam propediem adiuncturos: missos item opifices duodecim. Hæc cùm omnia læta erant, tùm nihil in spem maiorem erigebat animos, quàm cognita perspectáque Camplenij sedulitas, & incensum studium diuinæ propagandæ gloriæ. Nihil ei potius fuit, quàm vt accersendis è cælo subsidijs, ac Præsidiariorum fouendæ pietati, proximè Arcem, ædiculam sacram statueret, firmius vtique propugnaculum, quàm quæ moles aggesto cespite iaciuntur, quippè Augustissimæ cælorum Reginæ dicatam. Hîc solennibus quidem diebus festis ad vnum omnes; sub mensis prætereà cuiusque initium, plerique mente ritè per sanctam homologesim expiatâ, diuinam synaxim obire ceperunt, salutari vtique documento; Tales ferè solere esse qui parent, quales qui præsunt. Arcem, Academiam virtutis diceres: pro militari licentia, pudor; pro prætextatis verbis, eorum quæ super mensam è Sanctorum vitis prælecta essent, commemoratio; pro pietatis religionísque neglectu, quotidianum examen, & cuiusque seuera suas in noxas inquisitio: hæc enim à præstantissimo viro cuncta in mores inducta, hac moderatione vt ad prandentes quidem, ex ciuili historiâ; cœnæ tempore, sacer Author adhiberetur. Incarnati item Verbi mysterium mane meridiéque, ac sub vesperum ex Europæo ritu æris campani tinnitu recolendi inuecta consuetudo. Nec minor ciuilium rerum cura: tertio quàm aduenerat die, Cana-

Rei Canadensis administratio ei summâ cum potestate restituta.

Quantum in eo rerum diuinarum studium & cura?

ANNVS MDCXXXIII.

densés adfuerunt ad statam mercaturam frequentes: Canoæ duodeuigenti erant, è quâ potissimum Natione, haud proditum reperio. Incessit tamen metus Camplenium, ne Tadossacum vsque descenderent ad Anglos Piratas, quos istiusmodi compendium allexerat. Ergò anteuertendum ratus, ad eorum mapalia excurrit, memorátque per idoneum interpretem; *Dudum quidem eorum rationes ac salutem Gallis cordi esse cepisse; se verò prætereà laborantibus aliquoties opportuno subsidio fuisse in ancipiti præliorum aleâ, & intercessisse sibi olim arctissimam necessitudinem cum ipsius Præfecti parente* (ad quem potissimùm conuertebatur oratio) *non nescire illum, quo in certamine eius pater fortiter dimicans obijsset, in eodem vulnus duplex Camplenio inflictum, nec sine grauissimo incommodo. Nullam tamen superiorum discriminum imaginem, nulla tædia nauigationis, nullas charissimæ patriæ illecebras prohibere potuisse, quò minùs ad eos rediret, tanquam ad germanos fratres. Nempè nihil sibi fide esse antiquius*: *eam se non oratione magis, quàm re præstare solitum. Cùm ante annos aliquot percupijssent ipsi, apud se Gallorum coloniam constitui, qui hostiles impetus excursionésque, vel inhiberent, vel arcerent, se iam tum pro incredibili suo in eos studio in eam voluntatem incubuisse*: *nec verò diutiùs dilaturum fuisse, nisi piratica Anglorum impressio cuncta disturbasset*: *nunc vbi primùm, quæ ipsi pessundedissent reposuisset, quod omnium primum prouidendum vtique sibi sit, neutiquam ipsis defuturum, curaturúmque insuper, vt apud eos domicilium Brebeufius figeret cum socijs, à quibus, & parentibus & filijs vera certáque sempiternæ adipiscendæ felicitatis ratio traderetur. Quæ cùm ità essent, non posse se ijs non succensere, qui postpositis Gallorum necessitudinibus, eo consilio venissent, vt Tadossacum, ad Piratas Anglos potiùs descenderent, quàm Kebecci cum amicis & fœderatis Gallis negotiarentur. Viderent proinde etiam atque etiam quid agerent, Anglos piratas abituros continuò, Gallos mansuros.*

Cum finitimis nationibus firmato fœdere Kebecci negotiationem instaurat.

IN EAM FERE SENTENTIAM prolocuto per Interpretem Camplenio, Præfectus, Kepitenat nomine, Gallorum perstudiosus, postquàm attentissimè audierat, Gallis ad minimè barbaram eloquentiam stupentibus aptissimè respondit. Etenim demisso ad modestiam vultu, captatáque non ex Aristotelis Tullij-ve scitis, sed ex ipsius naturæ institutione, beneuolentiâ; *Ego*, inquit, *Galli*, *nihil exto*, *nihil emineo super ea*

animalcula quæ humi repunt: vos orbis terrarum Principes, qui metum, ac formidinem præ vobis agitis: Audacior sim igitur, si apud vos proloqui quidquam, aut velim, aut enitar. Si ponè adesset qui dicenda suggereret, loquerer confidentiùs: nunc, quo me vertam nescio, qui parente ab ipsâ pueritiâ orbatus, si quid temerè hac illac obseruaui, teneo, præterea nihil: atque istiusmodi inscitiæ conscientiâ mirum in modum percellor. Ais, Campleni, iampridem cordi Gallis esse nostras rationes: quis non videt? nouimus certè: ac si quid secùs proloqueremur, sermo cum mente pugnaret. Memorasti, fide nihil tibi esse antiquius: ea de te concepta à nobis opinio effecit, vt morem tibi perpetuò gereremus. In prælijs, atque in dimicationibus opem nobis sæpenumerò tulisti: eò nobis es charior. Quid vis à nobis, aut quid omninò expectas præterea? nihil attulisti quod verissimum non esset. Addidisti, Gallos hasce in oras expeditionem suscepisse tegendis nobis; téque ad nos vsque penetraturum, eo consilio, vt hostium nostrorum impetus vel inhibeas, vel retundas. Ego quidem de maioribus natu audire me memini, vos initio cùm Tadossaci essetis, inuitatos à Montanis aliquot, ad nos ascendisse, vestróque conspectu oblectatos mirum in modum nostros parentes, propensiori iam tum quadam in vos voluntate precatos, vt ne vos pigeret secum esse. At res est etiamnum integra, ad nos si lubebit conscendere, glebam opimiorem quàm hîc Kebecci esse, re ipsâ comperietis, & initio quidem domum excitabitis talem (manu spatium angustius designabat, quale Kebeccensis munitionis) *tum deinde laxiorem aliam, huius amplitudinis;* (iterùm ambitum gestu delineabat pagi totius, oppidi cuiusdam in morem mœnibus cingendi:) *ac tum demùm foris, canum instar cubitare desinemus; neque vllâ deinceps suspicione laborabimus commercij fœderis-ve cum iniquis vestris. Tu sementem prior facies: nos præeuntem sequemur imitando, fixáque ac stabili sede vagam hanc vitam siluaticámque mutabimus. Existimauit præterea Cadomius, sat scio, fibrinas pelles à me missas ad exteros. Equidem non inficier, quin numerum aliquem pellium miserim, non fibrinarum, sed ex alcis; neque ad mercaturam, sed ad brachia nostris præcidenda hostibus. Nosti tute, Iroquij quàm immanibus sint brachijs: eò munuscula misi ad finitimas nationes, quò ne se ijs adiungant: quod nisi ità esset, perijssemus iampridem omnes: ità non ad Gallorum iniuriam, sed ad nostram ipsorum conseruationem eæ largitiones pertinent. Atenim ad Anglos tendimus? minimè verò; mox*

ANNVS M.DCXXXIII.

vetabo ſedulò, ne quis ad eos adeat: ac me quidem, & quotquot ingenio valent, præſtabo prorsùs non ituros; iuuenum inconſultiorum aliquis ſi eò clam excurrerit, quæſo precórque ne genti fraudi ſit: eam ætatem non te latet vix ac ne vix quidem cohiberi poſſe: tui tamen arbitrij res eſt, ſpeculatorios lembos, vbicunque opportunum viſum erit, colloca: ſi quis ire contumaciùs tentauerit, eius pelles tollito. Gallos Sacerdotes polliceris ad nos venturos, nobiſcum verſaturos, & ad ſempiternæ felicitatis adeptionem documenta tradituros. Vt metuo ne non ſat citò huic rei detur initium! nimirum ea liberorum noſtrorum erit fortunatiſſima conditio: nos, quorum eſt iam ætas in ſenectutem decliuior, ad tumulum vſque funeſta inſcitia comitabitur. Mones, nobis rationibúſque noſtris conſulamus, & quid demùm acturi ſumus, dum integrum eſt proſpiciamus. Brachium vellicas ſcilicet: & trepidamus: cor deinde petis: & totis artubus cohorreſcimus: ſic tamen habeto: Anglorum conditiones prorsùs repudiabimus. Allectauit me quidem qui ijs præerat vobis abſentibus, & in fratris numero & loco habere me velle dictitauit frequens: verùm ad eam mentionem obſurdui, illius potentiam, meam tenuitatem cauſatus. Nimirum illud ſemper altè in animo hæſerat, quod diſcedens denunciaueras, rediturum te aliquando: atque vt priùs illud re ipsâ comprobaſti, ſic te ad nos vſque penetraturum confido Illa vna ſolicitudo animum meum angit, ne in mutuo hocce noſtro commercio vſúque, cædes aliqua fiat cum noſtrâ omnium pernicie: ſed vides ipſe non omnes ſapere: erunt certè ſemper in officio conſultiſſimi quique.

HÆC AD EVM prorsùs modum à Barbaro qui putabatur, perorata, Gallos perculerunt: præſertim cùm, vt relatum deinde eſt ab ijs qui adfuere, vocem tàm aptè moderaretur, vt pro eorum quæ exponebat, naturâ, eam nunc attolleret, nunc deprimeret perſcienter; geſtum item ſic ad omnem obſeruantiæ ſignificationem componeret, vt eorum ipſorum animos mirè caperet, qui licet ex linguæ ignoratione, quid diceret minùs aſſequerentur, ex actione tamen non obſcurè quò ſpectaret conijcerent. Ceterùm, haud abs re illud de glebâ opimiore inculcabat: cùm is exploratum haberet, à Gallis adamari locum qui Trium fluuiorum dicitur, leucas trans Kebeccum triginta, quò deinde vltrò citróque adiri ceptum, ipſam illam cupiditatem ſtudebat magis magíſque acuere. Diſceſſum porrò ſic eſt, vt Camplenius amicè ſubri-

dens diceret, vbi ſemel illa domus extitiſſet, Gallos iuuenes eorum filias ducturos in matrimonium: itâ vnum ex ambobus populum coaliturum. Et Dux Barbarorum; facis, inquit, ex tuo more, Campleni, dum ſalſum quidpiam admiſces hilarandis nobis: id ſi erit quod dicis, næ, nos felices, ac fortunatos! ANNVS MDCXXXIII.

ALIQVANTO POST Hurones quoque adfuere. Anteceſſerat Ludouicus Amantacha, is de quo ſuprà memorauimus: ac poſtquàm conſueta ſalutationis officia tùm Camplenio, tùm reliquis perſoluerat, biduo quàm venerat, ſacram exhomologeſim & ſynaxim apud Ieſuitas ritè obijt, monitus à Iuuenæo. Tum iuſſus à Camplenio obuiàm procedere popularibus ſuis, re benè geſtâ, redijt ad VI. Cal. Sextiles. Poſtridie ingenti ſanè & numeroſo, pro loci naturâ, agmine, Hurones videre licuit, vt nonnulli aſſeruêre, ad ſeptingentos; vt in confeſſo apud omnes fuit, ad quingentos, Canois inuectos, centum & quadraginta cum mercibus. Forma, & ſpecies, & ſtatura appoſita ad dignitatem: corpus firmum iuxtà, & agile, robur ingens, amictus, qualis vulgò ceterorum, ex pellibus haud venuſtiſſimè ſuccinctis: capillus hoc illo-ve modo ſeu promiſſus, ſeu raſus, vt cuique collibuerat: vix enim quidquam hîc certum. Nomenclatura à Gallo quopiam orta dicitur: qui cùm erectâ fronte, nec ſine generoſæ cuiuſdam ſuperbiæ ſignificatione ingredientes videret, quæſijſſe fertur vernaculè quiddam, vnde ſignificaret videri ſe ſibi intueri aprorum os & ſpeciem. Nihil non egerant Inſulares qui dicuntur Algonquinij, ad quos neceſſariò in itinere diuerterant, vt ne ad Gallos deſcenderent Hurones: minimè tutum eſſe, ad infenſos iratóſque progredi: Bruſlæi Galli ante annos aliquot ab Huronibus necati ſanguinem Huronum ſanguine expiatum iri: Algonquinium vnum quendam cùm Gallum item aliquem nuper necaſſet, ab ijs haberi in vinculis ſic, vt nulla ſpes ſalutis ſupereſſe videretur: proinde ſibi, ac rebus ſuis, ſi quid amicis crederent, conſulerent, dum integrum erat. Hæc vtique partim vera afferebant, partim comminiſcebantur de ſuo. Nam Stephanus Bruſlæus interfectus quidem erat: verùm hominis conſcelerati & perfidioſi nex Gallorum neminem magnoperè commouit, vt infrà reddemus. Quod de

ANNVS MDCXXXIII.

Algonquinio addebant, recentius erat. Postridie Cal. Quintil. Gallus quidam dum haud ab Arce procul linteola sua sociorúmque, post adhibitam lixiuiam aquâ viuâ abluit, incautus excipitur à Sicario, ac fustuario necatur, nullo quidem priuato odio, vt fassus deinde homicida est; sed quòd cùm enixè flagitasset vnus aliquis è consanguineis bellator, ipso in procinctu, vt indigenam quendam quem designabat, de medio tolleret, ísque alter monitus structas insidias multoties declinasset, pro Canadensi Gallum necare constituerat: ita totum immanissimi pectoris virus ac furorem in insontem effuderat; paulóque pòst popularium suorum indicio captus à Gallis fuerat, & in vincula coniectus. Ceterùm, eò potissimùm tota illa stropha spectabat, vt Huronum merces vilissimo pretio auersas, ipsi deinde per se ingenti compendio Gallis Anglisve distraherent. Ità vel in mediâ barbariâ viget amor nummi. Sed commodùm adfuit Ludouicus Amantacha, nebulámque illam totam vanissimarum suspicionum discussit: Hurones à Gallis haud dubiè exceptum iri perhumaniter: si quid secùs accidisset, non recusare se, quò minùs omni supplicio laceratus, ab ijs quos prodidisset, interimeretur. Brulæum, nullo loco pridem apud Gallos fuisse, ne pro Gallo quidem habitum, qui ad Anglos transfugisset: alterius autem crimen ad Hurones minimè pertinere, cùm Algonquinius esset: quanquam, nihildum de illo constitutum esse. Pergerent ergò intrepidi, quò iter intenderant, ne-ve Gallorum amicitiam respuerent, à quibus cur refugerent, nulla vnquam re vel leuissimè violati? præsertim cùm Galli antiquâ recuperatâ ditione, Anglos simul Kebecco, simul totâ regione pepulissent. Adiecit de Brebeufio, quem vniuersæ Nationi percharum, Kebeccique versantem esse intelligebat, venturum secum vtique: eo enim consilio patriam iterùm deseruisse. Confirmauit nutantes sapiens veráque oratio: ità abiectâ trepidatione Kebeccum porrò venerunt Hurones: & scilicet constare prorsùs omnia quæ à Ludouico allata essent, reipsâ comprobauerunt.

Hic dvm mercatvris vltrò citróque datur opera, intereà cogunt concilium, Camplenio accersito; Is & adfuit ipse, & quoniam illud potissimùm agendum erat, vt Iesuitæ

cum

cum Huronibus irent, eos quoque intereſſe voluit: ita Iuuenæus, Brebeufiúſque aduocati. Humi conſidebant omnes, nullâ loci ſuperioris dimicatione: proceres ſexaginta circunfuſa iuuentus ambibat vndique. Initium dedit vnus aliquis è Præfectis, lectus ab alijs, in eam ſententiam; Huronum Nationem in cœtum illum conueniſſe eo animo, vt conſilium de re communi cum Gallis inirent. Breuem orationem ſecuta ſolemnis approbantium acclamatio, in hos ſonos *Ho*, *Ho*, *Oh*, imis ex præcordijs grauiori cum aſpiratione ductos ab vnoquoque. Tum idem ille pergens addidit, ad Gallos tanquam ad amicos fratréſque deſcendiſſe Nationem: atque huic ſocietati fœderíque firmando, Camplenio Gallorum Duci à ſe offerri munera. Hícque fibrinarum pellium faſciculos tres obiecit: & eam quoque orationis partem excepit iterata cœtus acclamatio. Secundùm hanc addidit Orator; Populos eos omnes Camplenij reditu mirum in modum oblectatos, eius ad ignem accedere, æquum proinde eſſe vt ligna foco adderent. Et faſciculis totidem fibrinarum pellium illum denuò donauere: tum ſolitam vociferationem iterauerunt. Camplenius viciſſim per Interpretem referri iubet; Singulari ſe ſtudio ac voluntate gentem totam complexum eſſe, ex quo in eas primùm oras veniſſet: nunc, cum poſtliminiò eoſdem tractus repetijſſet, nihil magis in votis habuiſſe, quàm vt eos compellaret coràm, ceu fratres coniunctiſſimos: idcircò legatum ſe ab Rege potentiſſimo, eos vt tegeret tutaretúrque; huic officij ſui parti pro virili egregiè ſatisfacturum: idcircò miſſum à ſe ipſis obuiàm Actuarium cum lembo. Nec verò illum de ipſis benè merendi ardorem eorum ſcelere reſtingui potuiſſe, à quibus Galli tres eſſent per inſidias interfecti; atque adeò illos minimè audiendos eſſe, qui ſimultatum ſatores, diſſeminarent haud tutos illos apud Gallos fore; quibus nihil eſſet fide antiquius: dictorum ſe ſuorum, promiſſorúmque conſtantiæ teſtes ipſos appellare quam experti ipſi eſſent iàm ſæpiùs. De muneribus, gratiam & habere ſe in præſens, & quandoque relaturum. Tum dilapſus ad Euangelij præcones; *Eidem*, inquit, *conſeruandæ amicitiæ, pergent vobiſcum Sacerdotes iſti noſtrates, Hos in parentum loco habemus: hi nobis vitâ ipsâ chariores. Nolite putare ipſos premente egeſtate; deſertâ Galliâ,*

ANNVS MDCXXXIII.

De Ieſuitis cum Huronibus mittendis, in communi conſilio deliberatur.

ANNVS MDCXXXIII.

ad vos tanquam ad vltimum ſubſidium perfugiſſe: in ſolo patrio & magno in pretio erant, neque rebus carebant ad frugalem victum cultúmque neceſſarÿs: ità non veſtrarum pellium opum-ve reliquarum cupiditate, ſed ſempiternæ vobis conciliandæ felicitatis ſtudio ad vos pergunt. Adeſt popularis veſter Ludouicus Amantacha: refellat ſanè ſi quid ſecùs à me aſſertur, ac ſuis ipſe oculis vidit in Galliâ. Veſtrum erit eos colere, ſi Gallos diligitis; morem eis gerere, ſi benè vobis filiiſque veſtris conſultum cupitis: vobis enim ipſiſque iter ad vitam beatam munient. Eam Camplenij orationem excepit Præfectorum duorum gratulatio minimè ſanè rudis. Aiebat enim alter, vbi primùm Galli Kebecco exceſſerant, terram, fluuium, atque adeò cælum ipſum deſiderari cepiſſe: neque enim terram, terram ex eo fuiſſe, nec ſolitam amœnitatem amni manſiſſe, nec cælum ſerenum, vt antè, extitiſſe: ex quo verò redijſſent, reſtituta cuncta derepentè; tellurem, amnes, cælum ad ſuam naturam, ingeniúmque redijſſe. Alter autem militari aſſentatione; *Ità eſt*, inquit, *tùm vbique timidiores ſumus, Campleni, tùm metum noſtrum conſpectus tuus auget vehementer. Emicat enim ex oculis tuis terribile neſcio quid, quod amici ferre vix queant; hoſtes autem ne vix quidem: adeo eorum mentes in prælÿs pauore & formidine loco moues.* Tum oratione ad circunfuſam iuuentutem conuersâ; *Audite*, aiebat, *audite iuuenes, & quæ memorantur, altè infigite mentibus: neu poſthac obtendat quiſquam, quæ tractantur, de ÿs non eſſe relatum in conſilio. Moneo iam nunc, atque denuncio: quò morem deinde quiſque gerat.* Tandem Brebeufius ipſe per ſe pauca addidit in eam ſententiam: Se, cum ſocijs ad eos approperare ſic, vt certum ſibi conſtitutúmque eſſet apud ipſos exigere vitæ reliquum: cum ijs deinceps tanquam cum germanis fratribus, non tanquàm cum exteris acturos: ſi minùs ſub ea primordia domicilium in pagis omnibus figerent, non ſibi propter eà Nationem totam chariſſimam non eſſe: tribuendum id operarum paucitati: fore aliquando, vt maiora amplioráque ſubſidia Gallia ſubmitteret; tum verò ſingulis pagis attributum iri qui ſtabiles iter ſalutis monſtrarent. Quæ cùm Ludouicus omnia approbaſſet, confirmaſſétque, clamorem illum ſuum ingeminare continuò vniuerſi; tum circunſtare Brebeufium, & incredibili ſtudio certatim contendere, à quo potiſſimùm deduceretur. Et cùm

quasi pro suo iure ipsum reposcerent pagi incolæ illius vbi primùm subsederat, eum ita compellant; *Age nobiscum sincerè, atque exaudire ne dissimula. Vin' nostris in tugurijs vt priùs habitare, an propriam casam exoptas?* Propriam volo, infit Brebeufius. Benè habet, aiunt: ad necem Galli, apud nos cæsi, diuersi soluto pago discessimus: vbi primùm sedem ipse tibi delegeris, cingemus vndique medium, & circùm casam tuam casulas erigemus cuncti; tu circumpositos teges, atque tutaberis: quid enim sine te facere omninò possumus? ANNVS MDCXXXIII.

HÆC FELICITER hactenùs progressa, disturbata deinde sunt: ac primùm quidem extitit dissidij nonnihil inter Hurones ipsos, quis potissimùm pagus Brebeufium haberet. Triduo pòst, quàm ita deciderat cum ijs apud quos antè fuerat, multis cum illo eodem egit Præfectus pagi præcipui (Rupellam nomen fecere) iret secum potiùs: tutius Rupellæ futurum, quàm alibi: periculum nullum fore à clandestinis grassatoribus: regionem totam suis humeris incumbere: nihil ipsi defuturum ad victum: charum cunctis & esse, & fore. Ad hæc cùm hæreret & cunctaretur Brebeufius: Video, pergit Præfectus, ea te videlicet cura solicitat, ne apud illos offendas, apud quos collocâras ante domicilium. Sed tui iuris es: de te tuisque rebus statuere pro arbitratu potes; illud modò denuncia, te apud nos esse velle: molesti porrò esse desinent. Cùm deliberare se velle per otium Brebeufius respondisset, rem cum Iuuenæo ceterisque socijs communicat. Iuuenæus momentis rationum in vtramque partem expensis, optimum factu sibi videri pronunciat vt præcipuo loco sedes figatur: Sic enim quondam cùm de orbe terrarum vniuerso ad Christi notitiam venerationémque traducendo actum est, beatos Collegas Petrum Paulúmque Romam mundi Metropolim adijsse. Si parua liceret magnis componere, Rupellæ consistendum esse: istius pagi incolæ vbi semel Christiana sacra capessiuissent, illius vestigia pressuros ceteros: præsertim cùm eo loco consilia cœtúsque totius Nationis haberentur, ac tanquàm in supremo Consistorio de rebus gerendis præcisè statueretur. Acquieuit Brebeufius, sed anxius animi, ne contemptos se pagi ceteri clamitarent. Ei suspicioni amoliendæ, à Camplenio precari instituit, inuidiam in se transferre ne grauaretur: & quando è di- *Res satis feliciter incœpta exitum habuit contrarium.*

ANNVS MDCXXXIII.

uinâ gloriâ esse putaretur Rupellæ consistere, cunctis præfectis ediceret, velle se prorsùs, Gallos quotquot ad Hurones abierint, Rupellæ congregatos degere, non diuersa in loca distrahi. Et fecit vir diuinæ gloriæ studiosior, quàm suæ amantior: quærentibúsque pagorum ceterorum Præfectis; Quánam suâ culpâ isto bono cariturí essent? ac quidni demùm, cùm Galli seni, pro pagorum numero, mitterentur, singuli in pagos singulos distribuerentur? Nulla quidem vestra culpa, infit Camplenius; sed duplex me ratio mouet: altera, quod cùm vnà cùm Patribus pueri duo, adolescens vnus ituri sint; periculum esse video, ne si ab eis seiungantur, nemine deinceps in eorum mores factáque inuigilante, rixentur cum vestris: altera, quod si dissipabuntur, vagabuntur scilicet, quocunque demùm collibitum fuerit: ita, dum vel Gallorum vel vestra intererit cum ijs agere, vbi requiratis? sin vna eadémque in sede versabuntur, qui domi remanserint, alij quò discesserint continuò significabunt. Expectate, inquit, paululùm: erit breui cùm singulis in pagis Gallos habeatis incolas. Satisfecit hæc oratio alijs, Præfecto pagi (seu oppidum mauis: censet enim Iuuenæus pagos illos maiores Huronum, oppida vocari posse) vbi Brebeufius, Noæúsque commorati fuerant, non satisfecit, cui spes omnis adimeretur pagi restituendi. Sed molestius quiddam paulò pòst interuenit. Pridie Non. Augusti, Hurones muneribus donandos haud minoris pretij quàm accepisset, Camplenius in consilium aduocat, postridiè profecturos. Secundùm largitionem, inter cetera de quibus deliberatum, flagitata ab ijs enixè homicidæ liberatio. Pernegauit Camplenius fieri id posse: hominem consceleratum, qui insontem, immerentémque Gallum nefariè oppressisset, indignum esse qui lucem intueretur: vnius supplicio ceterorum petulantiam grassatorum coërcitum iri: & in eam sententiam plura addidit, quibus visi Hurones acquiescere. Iámque Brebeufius cum *Antonio Daniele*, *Ambrosio Dauostio*, certâ profectione & reculas suas Huronibus tradiderant, & pretium operæ ijs à quibus vehendi essent, persoluerant, cùm nocte intempestâ *Cocles* quidam, cui cum homicidæ popularibus arcta intercedebat necessitudo, vociferans per circumposita fluuio tuguria denunciat; Ne quem quis Gallorum in Canoas accipiat:

captiui propinquos ad amnis ripas in insidijs esse, Gallis intercipiendis, necandísque. Aderat cum Brebeusio sociisque Iuuenæus, qui quò commodiùs postridie abituros salutaret, ad amnem, Gallorum in domicilio pernoctabat. Is cùm ex Brebeusio sermonis gnaro quæsijsset, quò isthæc spectaret vociferatio? comperto vetari Hurones Gallorum quemquam excipere, extemplò noctis silentio excurrit ad Arcem, ad Camplenium, ac tametsi minimè opportuno tempore, admissus tamen, de re totâ certiorem fecit: tum repentè reuolat ad Brebeusium cum eiusdem Camplenij Interprete, qui Huronibus significaret, ne quis abscederet priùs, quàm cum ijs iterum actum esset. Et, commodùm, in itinere Præfectos offendunt vnum in locum congregatos ad consilium: ijs cùm mandata Interpres exposuisset, multo mane præco per tuguria indicit, nequaquàm eo die profectionem institutum iri: quiescerent proinde iuuenes: ac si quid cui fortè mercandum superesset, ei sanè rei daret operam. Post horas ferè quatuor Camplenius ipse adfuit, coactóque consilio, quærit ex Coclite palàm, quid ità intempestiuo clamore Gallorum quemquam in Huronum Canoas accipi vetuisset? Ad hæc Cocles negare id se vetuisse: denunciasse modò obstinatissimum propositum propinquorum captiui: Gallorum alicuius in cædem, siquidem cum Huronibus proficiscerentur, eorum sine dubio furorem erupturum: id si fieret, bellum cum Gallis fore: ex eo consecuturam vastitatem regionis totius: Hurones eo ipso turbine inuolutum iri. Hoc tantum incendium facili negotio restingui posse, si captiuus dimittatur: ita pacatam nauigationem fore, & apertam liberámque facultatem vltrò citróque commeandi. Hîc ex Huronibus percontatur Camplenius; num eadem mens perstaret, & Patres deducendi voluntas? Hurones, quibus propositum erat in Gallorum amicitiâ perstare, nec apud populares offendere, aptè respondent. Nihil quidem sibi esse optatius, quàm Patres deducere: verùm, non esse se fluuij dominos; prouideret Camplenius cum accolis: nauigari vt tutò posset. Compellánsque vnus aliquis Præfectorum, Coclitem, Audin' tu, inquit: vbi oram vestram tenuerimus, caue dicas non à nobis actum esse de dimittendo captiuo: vides ipse nihil nos prætermittere, vnde liberetur: sed quid

ANNVS MDCXXXIII.

ANNVS MDCXXXIII. tandem vis Campleni rationibus opponi? Iam quippe Camplenius negauerat id se posse: agi de suo ipsius capite, si de homicidâ pœnas reposcere neglexisset; à potentissimo Gallorum Rege Gallum trucidatum suo periculo requisitum iri. Cùm nihilo magis de sententiâ Cocles dimoueretur, addidit Camplenius quicquid in rem afferri potuit, magnificis pollicitationibus iuxtà, & terroribus propositis: pacem, si acquiescerent spopondit; si repugnarent, bellum interminatus est. At vtrumque frustrà: semper sibi constans Cocles, affirmauit iuuentutem contineri nequaquam posse: facere se quod sui muneris esset, vt de atroci Nationis consilio Gallos faceret certiores: satius esse Patrum profectionem differri: intrà proximam æstatem, audaculos illos bellatores virus acerbitatis suæ in hostem effusuros: ita sedatum iri impotentem illam iracundiam. Ceterùm, si quid secùs quàm velimus, acciderit, nolite, inquit, in nos culpam conferre: ei rei prospicere non est sanè penès nos. Vbi perstare tàm obstinatè in sententiâ Barbarum Iuuenæus vidit, tùm demùm ex composito deprecator quoque ipse apud Camplenium accedit, deposcitque captiuum. Pernegat Camplenius id se posse, ob allatas rationes: neque verò æquum esse suo capite indignum vitâ caput repræsentari. Instat Iuuenæus, flagitátque, saltem sontis supplicium differat, dum Christianissimi Regis voluntas exploretur. Et annuente Camplenio, oratione ad Hurones æquè & ad Coclitem conuersâ: *Nobis*, inquit, *solenne est, de omnibus benè mereri: nobis nullius vnquam, quantumuis nocentis, supplicium fas est deposcere: pacem vbique, quoad eius fieri potest, vel constituimus, vel redintegramus: vobis autem studemus præcipue.* Neque hîc se continere Camplenius potuit, quin adiungeret, & hæc ipsa verissima esse, & prætereà diligi Patres ab omnibus, quibus cognitum, compertúmque esset de eorum institutis: ipsos cum Deo agere: ipsos eo consilio ad Hurones per tantas ærumnas difficultatésque proficisci; vt magna traderent. Subiecerunt vicissim Hurones, Quod de sontis supplicio eo vsque differendo allatum esset, dum de Christianissimi Regis edicto ac voluntate constaret, id verò sibi magnopere probari. An non ergò, inquit Iuuenæus, iterum Coclitem appellans, eâ conditione populares tui dabunt iter? an non sontis

consanguinei, vbi quid eius causâ fecerimus compererint, placati æquíque, tendere porrò ad Hurones nos sinent? At Cocles, Quid vis, inquit, addam præterea? Lymphati sunt; furore & amentiâ perciti in Gallos, si qui obuij fortè erunt, sine dubio sæuient: nisi captiuus restituatur, nihil non periculi plenissimum video. Certè finitimorum Barbarorum sunt maximè superbi Insulares, gens intrà Algonquiniorum fines modica, eorúmque arrogantiâ offensus Deus, Nationem totam videtur velle exscindere, ità ad paucos nunc redacti. Horum quasi moderator tunc erat Cocles is, *ꝟmasatikꝟaié* nomine, hoc est *Buso*. Et quasi Coclitibus delectaretur gens vesana, ita tres continenter oculorum altero captos Præfectos legit. Camplenio visa ea contumacia indignissima: ergo asperioribus verbis castigandam ratus, denunciat sibi ipsis vicissim cauerent. Si Insularium Algonquiniorum vllus cum telo deprehensus fuisset, facultatem se suis daturum, in eum sclopum explodendi. Compertum sibi esse, non dubitasse temerarios vel in seipsum minas iactare, quod nullo satellitio stipatus, hac illac solus inambularet. Deinceps non puerorum, sed militarium virorum in morem progressurum. Bonos quidem charissimos sibi esse, Hurones præsertim, quorum causâ in capitis, ac vitæ discrimen venisset aliquando: nec abnuere quin in eadem pericula iterùm si res ferat, eorúmque deposcat salutis ratio, se se conijciat: sed quo studio probos tueatur, eodem se ardore improbos vlcisci consuesse. Ceterùm, quanquam & Rupellenses nihil Insularium minis territi, Brebeufium inuitare pergerent, nec desperare se dicerent, quin saluum incolumémque per infestam oram perducerent; & ipse, cum Daniele Dauostióque, nihil tàm aueret, quàm sanguinem vitámque eâ in causâ profundere; supersedendum tamen Camplenius Iuuenæúsque duxerunt, cùm è re Christianâ, atque adeò è diuinâ gloriâ magis esse videretur, pacem quoquo modo cum Barbaris fouere, quàm quidquam per vim & arma tentare. Ergo abeuntes Hurones saucius ipse animi, verbis hisce paucis prosecutus Brebeufius est. *Vos in germanorum fratrum loco ac numero ducimus: ad vos ibamus eo consilio, vt neque in vitâ deinceps, neque in morte à vobis distraheremur. Sed quandoquidem occluso fluuio; iter obstruitur, reijcienda in annum proximum profectio;*

ANNVS MDCXXXIII.

quo tempore quieta pacatáque cuncta erunt. Vestram intereà sortem deploro: postquam enim agere vobiscum sine interprete cœperam, & vitam ad cælum monstrassem errantibus, & sempiternæ vitæ opes infinitas explicuissem: sed motus hi tantas vtilitates vobis in præsens eripiunt. Vultu & fronte, atque adeò oratione casum eum acerbissimum sibi accidere testati Hurones omnes, eam sibi demùm consolationem relinqui dixerunt, quòd anni vnius curriculum fluxurum breuî esset. Rupellenses autem addidere præthereà, quæcunque tandem formidines intentarentur, se perlubenter Brebeufium cum socijs accepturos, ducturósque: sed nihil vltrà moliendum Camplenius, nostríque rati. Ità exigua Patrum supellex à mœrentibus repetita. Sub vesperum autem eius diei, Ludouicus Amantacha rationibus priuatim suis consulturus, ad Iesuitas adijt, postridie ante lucem (quando sub auroram proficiscendum erat) mente denuò per homologesim repurgatâ, sacrum Christi Corpus sumpturus. Atque is exitus Huronicæ expeditionis eum in annum fuit: postridie Nonas Augusti casulis momento refixis, conuasarunt omnes, ablatísque reculis, repentè se se intuentium Gallorum oculis subduxerunt. Nec ita diu pòst, naues Gallicæ, cùm nihil esset quod reditum moraretur, ad decimum septimum Calendas Septembris vela fecere.

AT IVVENÆVS disseminandi Euangelij cupiditate vnicè incensus, cùm & præsidium ingens in Camplenio constitutum haberet, & plures è Societate adessent, qui absentis vices Kebecci sustinere commodè possent, hyemem proximam cum Barbaris exigere omninò statuit. Iamdiu eum Pastechȣanus, infidus, ac leuis interpres destituerat: ipsâ sextâ feriâ Sanctioris hebdomadæ nihil non egerat vt dimitteretur, venatúmque cum Nasâ socero ire sineretur. Negauit Iuuenæus, fas esse homini, qui per Baptismum nomen IESV-CHRISTO dedisset, prætermittere ijs diebus Christiani officij partem vtramque, homologesim, inquam, synaximque. Et illam quidem vsurpauerat per hyemem aliquoties; ad hanc nullomodo adduci potuerat: quod diceret nunquam se, ex quo è Galliâ redijsset, ad eam accessisse; obijsse quidem aliquoties in Galliâ, at animo integriori. Vrsit tamen opportunè importunè Iuuenæus, hominémque tandem perpulit ad

vtramque,

vtramque, poſtquam ab Naſſâ euicerat, biduum vt ipſe quoque præſtolaretur. Vix ſacri dies fluxerant, cùm abſceſſit illicò, nec tàm venationi operam daturus, quàm ad fratres perrecturus ſuos, Tadoſſacum vſque per nemora, & ſaltus iter molitus impeditiſſimum, vt reſcitum deinde ab Naſſâ eſt. Et ea fuit miſero extrema denique pernicies: cùm iampridem langueret inerti in pectore ſancta fides, & barbaræ Canadenſium licentiæ aſſuetus, Chriſti iugum, ſuaue quamuis, detrectaſſet identidem, tandem amplexus deteriora, maluit cum ſuis ærumnoſiſſimam egentiſſimámque vitam trahere, quàm cum Gallis in honeſto otio ac qualicunque copiâ facta, conſiliáque ad felicitatem dirigere. Sub eos tamen dies, cùm & eum, & germanos Kebeccum fames reduxiſſet, veniebat eorum ad caſulam Iuuenæus, eò frequentiùs, quò Paſtechȣanum norat Gallis ſe infenſiorem iniquiorémque Tadoſſaci præbuiſſe. Non deſperabat, quin infelicem denuò ad frugem reduceret: quod ſi deeſſet, illud tamen alterum ſupererat, quod ſequebatur, vt nonnihil per eam aſſiduitatem ab eo ad linguæ peritiam expiſcaretur. Ergo ad eius caſam crebrò itare: cum eo benignè & familiariter colloqui: inuitare ad hyemem alteram traducendam ſecum: cúmque ad ſuas hominem adducere ſe poſſe non videret, conſtituit ad illius conditiones deſcendere, vt quò pergeret, ipſe in hyemem ſequeretur. Fratres Paſtechȣanus habebat tres, *Carigȣanum* natu maximum, ſagum inſignem, ſi quis ſagus ijs locis eſt, *Meſtigoitium*, venatorem eximium, *Saſouſmatium*. Cùm ijs quid Iuuenæus animo volueret, communicat: id quia in omnes partes conducibile futurum cernebatur, auidiſſimis exceptum auribus. Carigȣanus præſertim, improbiſſimus veterator, & Dei hominúmque contemptor perfidioſiſſimus, id ſpectans vnum, vt nonnihil emungeret, caſulam prolixè offert ſuam: bonum ſe, inde à primâ pueritiâ, bonis delectatum aſſiduè, cum tali hoſpite coniunctiſſimè victurum. Iuuenæus cui perſpecta iam hominis fraus atque improbitas eſſet, conditionem benignè placidéque reiecit: cum Paſtechȣano, qui Noæo ſubindicauerat cupere ſe Domino Deo reconciliari, tranſigit, ſe cum eo, cúmque Meſtigoitio fratre hyematurum, eâ lege vt neque trans S. Laurentij flumen excurrerent, & Carigȣanus

Iuuenæus hyemem cum Barbaris exigit.

prorsùs abesset: ita quietiùs pacatiúsque se linguæ vernaculæ, eo vt priùs doctore daturum operam; verùm, Barbarus fidem quàm facilè dedit, tàm impudenter violauit, abiítque in alia omnia. Incredibile dictu, quàm multa, quámque indigna, tùm ab sago, tùm ab desertore fidei pertulerit Iuuenæus quinque ipsos menses, & quod excurrit: nos summatim eas ærumnas perstringemus, vt vel hinc os oppiletur calumniæ, dum hæc scribimus, recusæ insulsissimâ malitiâ in Apostolicos viros eos, qui oblectamentis vitæ, iucunditatibúsque omnibus valere iussis, in horridas illas solitudines penetrant, eos non tàm animarum, quàm pellium causâ, tàm duram prouinciam vel deposcere, vel subire. Irent modò qui hæc tàm inepta per otij desidiæque abundantiam comminiscuntur: suis illic oculis intuerentur, quàm temerè indignos rumores vel acceperint de triuio, vel ex hæreticorum sentinâ hauserint? quámque procul non modò à vero, sed etiam à veri similitudine absit impudens maledictum. Quòd ab itinere tàm arduo, tam longinquo, tàm formidoloso si eorum mollities refugit, recognoscere certè hîc legendo ne pigeat grauissimos Iesuitarum in Americâ labores cum assiduis coniunctos capitis discriminibus.

Indigna ab ijs perfert.

AD XV. Calendas Nouembris lembum Iuuenæus conscendit cum Pastechȣano Mestigoitíoque, quod pepigerat; &, quod ferendum inuito fuit, paulò pòst cum ipso Carigȣan. Annonæ abundè hospiti suppeditauerat in totam hyemem: vini vt quidquam caperet, adduci vix potuit, id quod euênit, suspicatus, Barbarorum intemperantiæ irritamentum id fore: cessit tamen precibus hortationibus-ve inculcantium, tàm longi itineris tàmque incertæ rationis victus barbarici, subsidium id quandoque fore; ita cirneam addi passus est haud prægrandem. Vix leucas aliquot flumine emensi, trans Aurelianensem insulam exscensionem fecerant sanè amœnam, cum Mestigoitio ad venationem in cœnam profecto, mulieribus excitandæ tegendæque casulæ intentis, Apostata, (hoc nomine deinceps Iuuenæus Pastechȣanum designat) alium ad lembum se proripit, stantem ad anchoras: ex œnophoro tantum vini haurit, vt cùm mox præceps in fluuium cecidisset, tantum non vndis mersus sit: ægrè tandem emersus, accurrit

amens ac furiosus ad casulam, perticas disijcit, cortices crebro fuste diffringit, lymphaticis vlulatibus, ac mali metu, mulieres fugat, tùm ad Mestigoitium conuersus, paucas in cœnam auiculas elixantem, in fauillam cuncta disijcit, mutiente nemine: postmodùm vbi idem tentat, occupat Mestigoitius, ac feruenti iusculo insanientis vultum, pectúsque perfundit, hinc cutis abstracta cessit derepente, non sine acerbissimo dolore: cuius morsu efferatior apostata, quidquid è cœptâ casâ superat, pessundare. Quinetiam, cùm infrendens quiddam submurmuraret, exposuit Mestigoitius (verè, an ex assentatione) securim conficiendo Iuuenæo poposcisse; quod tamen sine vllâ probabili verisimilitudine dictum, ex eo videri possit, quòd idem ille furiosus Iuuenæum Gallico sermone compellans, recedere iusserit de medio: non enim cum eo certamen sibi esse; tùm togâ eundem prehendens; Canoam, inquit, Iuuenæe, conscendamus ambo, ac domunculam vestram repetamus: quo isti sint ingenio nescis; abdomini seruiunt suo, nec te, sed cibos à te quærunt. Non potuit tamen à proposito Iuuenæus dimoueri: sed vt se prorsùs ab homine ijs intemperijs agitato liberaret, clàm vicinam in siluam secessit, incœnatúsque sub arbore noctem egit, sic, vt pro culcitrâ, aggestæ pauculæ frondes, pro stragulo, cortex fuerit. Tam exercitis initijs cetera deinceps præclarè responderunt. Dies decem, plures-ve desertis insulis interclusos grauissima aliunde solitudo excepit: nocte intempestâ lembum malè religatum atrocissima procella procul in cautes egit, fluitantem canoam aliò abripuit: quo vtroque perfugio destituti si forent; enimuerò ingens fuisset ad res difficiles facta accessio. Sed insigni benignissimi Dei prouidentiâ, postridie mane cùm ad oram fluminis trepidi concurrissent, vident lembum quidem inter rupes: at rem miram! vbi ne æratæ quidem naues tàm crebræ, támque vehementi allisioni ad saxa ferendæ pares futuræ fuisse viderentur, nihil labefactatum; canoam autem ad continentem, quà nemus assurgit.

INTEREA CHRISTIANARVM precum formulam conscripserat, ope Pastechȣani Iuuenæus, vernaculâ linguâ: has quotidiè, tùm sub auroram, tùm sub stata tempora capessendi cibi, recitabat ex codice, non modò non inuitis, sed etiam vltrò hortantibus

ANNVS MDCXXXIII.

Pastechvanus spem frugis melioris facit.

Barbaris. Hospes præcipuè identidem ex Iuuenæo percontabatur, cur moriendi necessitati obnoxij homines omnes essemus? quónam animus à corpore auulsus pergeret? num noctis tenebræ simul ac semel orbi toti offunderentur? & illius generis complura. Ipse apostata aliquandò infelicitatem fassus suam, spem nonnullam frugis melioris fecit. Videlicet illum concubiâ nocte, alto sopore depressis reliquis, hunc in modum Iuuenæus compellauerat: Miseret me tui, Petre, miseret me tui; pessimè tibi, tuísque rationibus consulis: qui cùm domi nostræ commodè tranquilléque degere in aliquâ rerum ad victum necessariarum copiâ possis, aptè congruentérque ad sempiternam felicitatem, cuius spe ipsi ducimur; præoptes vitam hanc vagam & siluestrem, & ex incertissimâ venationis ratione pendentem. Ac tametsi miserum est in diem viuere: nullius tamen momenti est deploratissima ista egestas, præ illâ æternitate in alteram partem planè horribili. Quid enim te fiet, si sempiternis ignibus arsurus es? Atqui ista, nisi te respicis, certissima pernicies. Deum deseris, à Deo vicissim deserêre: desertus autem, quò te conuertes? quem respicies? quem adibis? Hîc Pastechvanus non sine gemitu, miseram planè esse fassus vitæ quam duceret conditionem; video, inquit, quæ est mea infelicitas, infirmitate consilij laboro, & quò impellor, eò sequor & leuiter, & temerè. Quandiu cum Anglis versatus sum, aurem eorum sermonibus præbui: cum popularibus Barbaris ago barbarè: dum vobis ausculto, verissima mihi esse persuadeo quæ assertis. Atque vtinam ægrotanti aliàs in vestrâ Galliâ mors interuenisset! nunc beatus in beatorum concilio cœtúque versarer. Quandiu propinqui supererunt, quibuscum degam, nihil vnquam à me recti, consultive expectaueris. Si quando incessit voluntas vobiscum permanendi, obstrepunt germani mei continuò, ac me, si vni eidémque loco affixus remansero, situ confectum iri occinunt. Iis ergo abductus præstigijs, trahentes sequor, quocumque demùm impulerint. En tibi Balaami & orationem, & institutum: videbat infelix meliora, probabátque: animus, consiliúmque deerat ad declinandos laqueos. Fortè tamen hominem Iuuenæus ad frugem officiúmque reflexisset, nisi suo aduentu pios, salutaré sque conatus disturbasset Carigvan. Ad-

fuit ſceleſtus ad Calendas Nouembris, & contrà quàm Meſtigoitius ſpoponderat, admiſſus eſt in contubernium. Per eos dies aſſiduè conuiuia agitata: ac tametſi cibaria perpauca ſuperabant, ex illâ videlicet annonâ Iuuenæi; atque loco iniquiore haud maxima ſpes ex venatione affulgebat; tamen illa ipſa paucula tantâ ſecuritate profundebant, vt in mediâ copiâ verſari viderentur. Vna illa conſolatio Iuuenæum ſuſtentabat, quòd per illam frequentiam plures erant, quibus verba facere de Chriſtianâ Religione poſſet: nam ad viros feminâſque prope viginti, qui eodem ſub tecto degebant, acceſſerat inſuper *Ekhennabamataeus* cum ſuis, canois quatuor. Itaque ab ijs per ludibrium inuitatus, balbutire nonnihil eorum linguâ cepit: ac tametſi eius infantiam riſu, ſanníſque excipiebant, pergere tamen porrò inſtituit, ſi quo modo contumeliæ patientiâ, & orationis grauitate frangere laſciuientem contumaciam poſſet. *Ego*, inquit, *ſum infans puer, vos parentes: vtque pueri ineptâ & impeditâ vocularum corruptione parentibus, ſic vobis ego ſermonis veſtri difficultate riſum moueo. Erit cùm adoleſcam: atque vbi progrediente die, linguæ veſtræ peritiam adeptus nonnullam ero, tum versâ vice maturiorem me, vos pueros ipſi fatebimini; qui in ſummâ rerum pulcherrimarum ignoratione verſemini, & ad ſempiternam felicitatem planè neceſſariarum. Agite dum, quid cenſetis, Luna tàm ſublimi loco poſita eſt, ac ſtellæ? Sol dum à nobis recedit, quò migrat? terra quâ figurâ eſt?* Cùm negaſſet vnus aliquis è conuiuis, iſta ſibi nota eſſe, quæreretque, num is ipſe, à quo in medium afferebantur, ſatis noſſet; Iuuenæus depromptâ Aſtronomicâ pyxidiculâ. *En*, inquit, *nocturnis in tenebris verſamur; & ante horas aliquot, Sol, vt tute vides, noſtris ſe obtutibus ſubduxit: indica, ſodes, in hac tabellâ quo demùm in receſſu ille orbis oculus nunc delitescat: cras manè, è quo potiſſimum loco exiturus eſt? vbi meridie futurus, vbi in occaſu? deſigna cæli partes eas, ad quas nunquam penetrat.* Hîc cùm hæreret percontator attonitus, oculis in Iuuenæo defixis, is quæ propoſuiſſet omnia vt haberent, momento explicauit, demonſtrauítque: tum eorum accendendæ cupiditati, & rerum fidei cognoſcendarum iniiciendo deſiderio; *Quàm multa prætereà reſeruo*, inquit, *hiſce pauculis longè reconditiora, ſublimioráque! Vbi primum linguæ veſtræ vſum aliquem*

Iuuenæus de Chriſtianâ Religione verba facit Barbaris.

ANNVS MDCXXXIII. *nactus ero, enimuerò cuncta volentibus appetentibúsque expromam.* Sub eosdem dies cùm Carigȣani vxor, morbo diu conflictata haud procul ab interitu abesse videretur, ne quid intentatum relinqueret, vnde sempiternis eius rationibus prospiceretur; ad eos iterum verba facere instituit, quò ab delinitis copia fieret instituendæ ægrotæ, póstque mediocrem aliquam cognitionem mysteriorum, sacro Baptismo purificandæ. Ergo exorsus ab singulari suo in eos studio, cuius ardore incensus, non modò patrium solum deseruisset, tantò & iucundius & opulentius; sed etiam domunculâ excessisset eâ, quam ad Kebeccum vtcunque extructam ipse & socij haberent, quò eos persequi per niues, per saltus, per nemora liceret, nullo emolumento suo, vnâ discendæ linguæ cupiditate, quam totam ad eorum postmodum vtilitates translaturus esset: eò deinde deuenit vt diceret, eam mentem iniectam esse à communi hominum omnium auctore ac parente: mortales enim omnes, quotquot vspiam essent, tàm arcto inter se necessitudinis vinculo colligatos esse, vt germani fratres essent, ab vno eodémque patre profecti, summo ac sempiterno rerum omnium procreatore. Hîc verò dicentem interpellare sagus, & elatâ voce, quò à cunctis exaudiretur. Dum illum, inquit, quem dicis communem parentem, hisce oculis intuebor, in eum credam, ipsi obtemperabo; ni videro, nunquam mihi persuaderi sinam quæ de eo narras. Atqui, suscipit Iuuenæus, dum vel patrem tuum, vel aliquem ex tuis familiaribus, quem nusquam viderim, hæc illa-ve asseruisse mihi prædicas, facilè adducor vt credam vera esse quæ dixerint, quòd alienum viro bono iudico, mentiri: & Manitȣ quendam esse ac Genios tute tibi persuades, quos profectò nuspiam vidisti. At viderunt alij (excepit nequam) minimè verò, inquit Iuuenæus: neque quisquam est qui exponere queat, vbi tandem visi genij sint, eorum quæ sit figura, quis habitus, quæ corporis conformatio, quæ vultus lineamenta. Ego verò proferam qui Dei filium Deum in terris versantem viderint, quo loco, quo tempore: quales illi ipsi fuerint, quid egerint, quas regiones peragrauerint. At nunquam, ait, ad nos Deus ille tuus penetrauit: idcircò in eum non credimus: eum vt intuear perfice; tum demùm credam. Ausculta, inquit Iu-

uenæus, atque ad intuendum te compara. Acies oculorum hominum vnicuique duplex est, mentis altera, altera corporis: ac quæ prior illa percipit, tàm certò percipit, quàm hæc posterior. Apage, ait sagus: nihil planè nisi corporis oculis intueor: nisi fortè inter dormiendum: verùm somnia quoque nostra explodis. Et Iuuenæus: *Perge*, inquit *facere audientiam. Si quando in itinere in desertum tugurium incidis, perticis etiamnum in orbem stantibus, solo multâ fronde constrato, foco fumante; an non certò tecum ipse statuis, inquilinos aliquos eo loco paulò antè esse versatos? num perticas illas, & si quid prætereà aliud in discessu soletis relinquere, temerè ac fortuitò conuenisse autumas?* Cùm abnuisset, *Atqui*, pergit *Iuuenæus, ad eundem prorsùs modum res hîc habet. Dum mundi pulchritudinem, magnitudinémque intueris, & contemplaris, dum constantissimos Solis cursus, dum statas tempestatum vicissitudines; dum motus siderum ad stuporem æquabiles; illud tibi profectò statim succurrit, res tantas támque miras, neque ab hominibus excogitatas esse primùm, neque deinceps hominum consilio regi: ex quo illud consequatur necesse est, sapientiorem quandam mentem, potentiorémque respiciendam esse, quæ immensum hocce ædificium, & constituerit, & constitutum administret. Is autem Deus est ille sempiternus, qui quanquam à mortalibus non cernitur, cuncta cernit tamen. Prohibet nunc quidem compages corporis, quo inclusus animus caligat, ne illius formam ac speciem oculis deprehendamus: erit verò, cùm solutæ mentis acies in eo defigatur: atque hic ille demùm est vitæ beatæ fons, hæc origo; quâ quidem certissimè perfruemur olim, si modò eidem Principi Deo morem hîc gesserimus, & dicto audientes tantisper fuerimus.* Hic nequam, cùm se omni iam ex parte teneri animaduerteret, sermonem ferociter abrumpit. Nec te ipse capis, inquit, linguam disce: tum te audiemus. At Iuuenæus eo acriùs Petri fidem, opémque implorare: per sacra quæque obtestari, Dei causam ne proderet: cùm videret populares suos, auidissimis & auribus & animis excipere quæ dicerentur: &, quod cunctationem minimè patiebatur, fratris vxorem extremo in morbo versari, ageret interpretem, quæque ipse Gallicè addere parabat, Canadicè redderet. Sed quasi ex composito res ageretur: ita perduellis obmutuit: & verò tùm deinceps ità se apostata ad sagi nutus omnes finxit, vt ne latum quidem vnguem ab eius præscripto

ANNVS MDCXXXIII.

discederet; tùm hîc tam præfractè recusauit linguam suam Iuuenæo commodare, vt neque pollicitationes, neque affinis feminæ miseratio, neque celestis iræ denunciationes, si eius culpâ, eâ Baptismi expers è vitâ discederet, ferreum pectus frangere potuerint. Non destitit tamen Iuuenæus, quoad ægra superfuit, & ab viro flagitare, sibi vt per eum liceret vxorem ad fidem instituere; & ab illâ, vt se sacris aquis ablui pateretur; donec sago impias illas voces identidem iterante, in Deum quem non oculis intueretur, feminam neutiquam credituram; muliere ad salutaria consilia, monitáque obsurdescente; tandem sub extremum Nouembrem, cùm mutatis statiuis, abesse miseram Iuuenæus obseruasset, quæsissétque Gallicè ex apostatâ, quid fratris vxore factum esset? incredibili suo dolore illud extorsit, vel à Mestigoitio, vel ab ipso viro, dum iam cum morte luctaretur, esse confectam: cuius immanitatis exempla quotidiana sunt apud Barbaros. Sic *Inimici hominis domestici eius.*

Matt. X.

INTEREA fames in contubernio ingrauescere: absumptis per inconsultissimam ingluuiem cibarijs ferè omnibus, quæ Iuuenæus contulerat, eò res redacta erat, vt anguillarum ad fumum siccatarum exuuiæ pro suauissimis epulis essent. Et ijs se, & segmentis pellium ad reticulos concinnatarum totum penè Decembrem victitasse, Iuuenæus profitetur: quo ipso tempore in siluis ac nemoribus summos arborum stolones non rarò decerpere suprema penuria coëgit. Et euênit, acerbo sanè spectaculo, vt cùm particulam spinæ ex anguillâ cani adstanti obiecisset, anteuerterit puerulus, ossiculúmque manderit. Tandem mutatis subinde sedibus, spe rerum lætiorum, & contrà quàm Mestigoitius spoponderat, traiecto ad meridiem S. Laurentij flumine, quod venationi plagam eam aptiorem esse nonnulli asseruerant; extractum tempus ad Natalitias vsque Christi Seruatoris ferias: Nulli iam fibri, nullæ histrices erant: niues haud satis ex superioribus imbribus ad alcem capiendam exaggeratæ: ita omnia luctus plena, & desperationis. Quò se verterent infelices, nesciebant: macie deformati, ore lurido, taciturni, mœstique adspectare alij alios, vultúque ac nutibus potiùs, quàm sermone, intimum animi angorem prodere. In iuuenes duos cùm incidisset Iuuenæus, eo ipso die qui anniuersarius

uersarius Christo nascenti recurrit, consternatos prorsùs, quòd nihil venando cepissent, consolationem aliquam adhibuit, ac bono animo esse iussit. Nondum rem eo loco esse, vt non Dominus Deus, si luberet, conuertere cuncta possit in melius. Cúmque in tugurium se reciperet, precum causâ, sciscitatus apostata, ecquísnam tum dies à Christianis ageretur? comperto natalem esse Christi Seruatoris, hac ipsâ die, inquit, sagum appellans, Dei Filius, quem IESVM isti vocant, olim natus est. Quæ cùm attonitum ac stupenti similem dixisse Iuuenæus obseruasset, occasione vtendum ratus: istiusmodi ferè lucibus, infit, solet Deus ille præpotens potiorem quandam munificentiam in hominum genus exercere: ad eum si adierimus, aderit sine dubio. Ad hæc vterque cùm conticuisset, institit ab apostatâ petere, precatiunculas duas breues Canadicè redderet, alteram à se, alteram ab ijs qui casâ tùm suâ, tùm vicinâ continerentur omnibus, piè, ac religiosè recitandam. Quid non impendentis exitij metus extorqueat? quod tàm precisè tàm multoties antè negauerat, ad id desertor descendit; neque modò id se facturum recepit quod Iuuenæus exposcebat, verùm etiam vltrò addidit, interpretem se futurum, si verba facere ad contubernium vtrumque vellet. Collaudatâ eius facilitate, continuò ad Deum Iuuenæus conuertitur, incensáque prece apud Patrem misericordiarum agere pergit, operi suo adesse vt dignaretur. Postridiè, vbi diluxit, Oratoriolum confestim, vt in illâ vastitate licuit, concinnat ex thecâ Reliquiariâ, haud ineleganti, & pictis imagunculis aliquot: medium tenebat Icon Christi è cruce pendentis. Dein aduocatâ concione, per interpretem exponit, penès eos esse vel miserè miserâ fame interire, vel leuamentum impendentis exitij nancisci. Deum quidem naturâ suâ ipsissimam bonitatem esse, illius eiusdem vim tantam esse, támque infinitam, vt quidquid collibuisset, efficeret momento: quanquàm spretus neglectúsque ab ipsis erat, si tamen eius & dictis crederent, & bonitati confiderent ex animo, adfuturum vtique, & deploratissimis rebus remedia comparaturum. Hæc cùm auidissimè Barbari excepissent, gratiásque certatim agerent Iuuenæo, qui eorum calamitate afficeretur, pollicentur quidquid iussisset, se haud dubitanter facturos. Ergò sumptâ char-

In fame Iuuenæus à Barbaris extorquet, vt Dei opem precibus implorent.

ANNVS MDCXXXIII.

tulâ percontatus ex ſingulis, paratine eſſent ſincerè atque ex animo Deum quem ipſe veneraretur, ijs vocibus appellare; quas prior nuncupaſſet; poſtquàm affirmauerant, ac ſe ſe in genua demiſerant (vno ſago excepto, qui & ipſe demùm rogatus acquieuit) omnes iunctis palmis, erectis in cælum luminibus, præeunte Iuuenæo, precationem ex formulâ concepere. Hac primùm quidem profitebantur, Ipſum, ſummum cæli, terræque opificem, infinitæ ſapientiæ eſſe, infitæ potentiæ: tum ſpondebant, ſi quidem tàm difficili tempore adfuiſſet, alimentáque ſubminiſtraſſet, ſe haud cunctanter facturos quidquid eius causâ faciendum præſcriberetur; ingeminatâ multoties eâ affirmatione, nequaquàm mentiri ſe: nequaquàm ſimulatè iſta proloqui. Precatio autem Iuuenæi propria, iſtius erat ſententiæ vt poſtquàm IESVM eâ ipſâ luce mortalium cauſâ ex intemeratâ Virgine prognatum ſupplex ac venerabundus appellauerat, myſteriáque tùm ſanctiſſimæ vitæ illius, tùm acerbiſſimæ necis perſtrinxerat; commemorans ſanctè ab eo promiſſum, ſi quid eius interpoſito nomine poſceremus, nos vtique aſſecuturos; rogaret, opem ferre ne dedignaretur ſupplicibus in illâ deſtitutione: cúmque ad extremum adieciſſet, offerre ſe ſuum caput ac vitam, eorum gratiâ qui aderant, ac perlubenter viuere deſtiturum, dum viuere ipſi pergerent, ſanctiſſimúmque eius Numen agnoſcerent; loquentem hoſpes interpellauit, &, Extremum, inquit, illud omitte: percharus es nobis: emori te nullus noſtrum æquo animo ſinat. Atqui eâ re teſtatum vobis cupio, ſuſcepit Iuuenæus, quo ſitis apud me loco, qui mortem ſalutis veſtræ cauſâ non modò non defugiam, ſed etiam appetam. Tanti eſt cælo frui. His læti erectique, venatum è-veſtigio abeunt alij aliò. Ac Meſtigoitius quidem cum ſocijs aliquot ad cubile quoddam fibrorum reuerſus, à quo paulò antè rei gerendæ deſperatione receſſerat; tres ipſe eodem illo die, aliquot ſocij ceperunt, ſagus hiſtricem: neque vllus fuit, præter apoſtatam, qui non aliquâ prædâ auctus redierit. Quin ſagus ipſe alces veſtigia deprehendit, quæ tertio pòſt die, contrà omnium expectationem confixa ſagittis à Meſtigoitio eſt, in niue pertenui. Tum quidem reduces cum gratulatione Iuuenæus excipiens, ac Meſtigoitio potiſſimùm fibris tribus onuſto dextram porrigens; Eia, inquit,

Precationem fauſta venatio excipit.

Nicanis, (vox blandientis eſt, quæ charum ſeu dilectum ſonat) agendæ gratiæ ei, qui nobis opem tulit, adfuítque laborantibus. At apoſtata pudendâ, blaſphemáque impudentiâ, Enimuerò, ſuſcipit, quaſi non hæc ſine Deo nacturi fuiſſemus. Lancinauit ea vox Iuuenæi præcordia: neque enim euenire quidquam potuit intempeſtiuius, aut ad præclarè cœpta diſturbanda perniciosius. Continuit ſe tamen, dum apparato conuiuio adeſſent cuncti; ita ſecum reputans, libentiùs vtique de Deo verba facientem audituros, eo ipſo tempore quo Dei donis ac muneribus ex diuturnâ illâ inediâ reficerentur. Sed eum fefellit vel ſpes, vel opinio. Apoſtata dedecoris infamiæque impatiens, qui vnus venando cepiſſet nihil, Iuuenæo non modò adeſſe noluit, ſed etiam paranti quoquo modo ſenſa mentis efferre, ſilentium indixit, inſolenti prorsùs arrogantiâ. Nihilo tamen ſeciùs Iuuenæus pergebat, poſtquam acri obiurgatione caſtigarat impium, ſi ingratus ipſe eſſe conſtituiſſet, non continuò alios accepti beneficij immemores eſſe velle conteſtans: verùm, quæ malè deſertor ceperat, peiùs ſagus perfecit. Homo ad inſaniam exiſtimationis ac gloriæ cupidus, veritus ne ſi Iuuenæum loqui ſineret, tantùm ſibi de partâ auctoritate decederet, quantum illi gratiæ conciliaretur; conuiuio interceſſit: Tace, infrendens; ineptus es: non loquendi nunc tempus, ſed edendi. Inſtat tamen Iuuenæus, ex eóque percontatur cæcúſne ſit, qui tàm illuſtrem Dei opem tàm iniquo tempore non cerneret? ſedenim truci ſupercilio reiecit cuncta: nec quidquam prætereà mœrentem proloqui paſſus eſt. Ceteri, quanquam alto ſilentio ſignificabant ſe perlubenter audientiam fuiſſe facturos; quia tamen contrà tendere videbant ſagum, ne mutire quidem. Ita ſoluto animo ac libero cibis ſe quiſque ingurgitare; Iuuenæus dolens, atque anxius, hinc deſertoris, ſagíque ſcelus deteſtari, iſtinc miſerari aliorum ſortem, qui tanquam ſues ad paſtum prorsùs abiecti, ad eum qui tàm liberaliter immerentes alebat, neque oculos neque mentem attollerent.

ANNVS MDCXXXIII.

TENVIT IDEM mœror tempus ferè peregrinationis reliquum: ac tum ex animi ægritudine, tùm ex ciborum penuriâ, in morbum tandem Iuuenæus incidit. Et (dæmonísne verſutiâ, an aliunde?) ſub vertentem annum Meſtigoitius,

ANNVS MDCXXXIV.

Iuuenæi conſtantia.

ANNVS MDCXXXIV.

coniector ſcilicet locuples denunciauerat, per ſomnium viſos ſibi extremâ fame conflictari prorsùs omnes; eum autem prætereà qui cuncta feciſſe perhiberetur, aſſeueraſſe, Iuuenæum macie inſuper ac languore confectum, poſtquàm ingredi nequiret, medijs in ſiluis deſertum iri: id verò magnoperè ſe metuere ne eueniret. Hæc cùm ipſi Iuuenæo coràm caneret, ſuſpicatus is, fortè non ſomnium iſtud eſſe, ſed meditatam deſignatámque fraudem hoſpitis, ſomnium ſomnio opponit, ac viſas ſibi narrauit alcas duas, interfectam alteram, alteram viuam, ac ſpirantem: commodùm illud ipſum obiectum ſomnium dormienti fuerat: verùm, neutiquam eius mentionem feciſſet, niſi res & tempus, alterum illud refellere monuiſſet. Certè ex nocturno ſimulacro, quantumlibet inani, fructum tulit duplicem, qui & prauum deſerendi ſui conſilium, ſi quod Meſtigoitius mente verſaret, diſturbarit, & vanitatem ſomniorum aptiſſimè coarguerit. Etenim ariolum compellans: Eho, infit, tu ex ſomnio nos fame emorituros nuntias, ego euaſuros aſſeuero: vtri potiùs fides habenda? Cùm ſubriſiſſet, perrexit Iuuenæus exponere de naturâ ſomniorum: *nocturna eſſe ludibria quaſi delirantium: animo enim, cùm nec membris, nec ſenſibus vti poßit, obijci viſa quædam tàm incerta, quàm multiplicia, ex reliquijs videlicet inhærentibus earum rerum, quas vigilans, aut geſſerit, aut cogitarit: ijs porrò, cùm non ratione prouiſa ſint, ſed imaginum perturbatione coalita, non plus eſſe tribuendum, quàm puerorum nugis, atque ineptijs, quas quotidie ridemus viri. Se quidem non in ſomnijs ſpes ſuas, vel metus habere locatos: confidere ei qui omnia procrearit, & condiderit: vereri tamen, ne idem ille ſupremus rerum omnium arbiter vltor adeſſet, toties tùm ab ipſis violatus, per fœdißimam ingluuiem, tùm ab apoſtatà potißimùm laceſſitus per blaſphemam ſacrilegæ linguæ licentiam.* Hæc idcircò dicebantur, quòd præter ea quæ attigimus, non ſemel profligatiſſimus deſertor multa impiè, atque indignè de Deo fuerat prolocutus. Quo die alcem illam ceperant, Pamphagiam inſtituerunt inſani: & quaſi affatim in poſterum ſuppeditata cibaria forent, ità nihil fecere reliqui. Hinc Iuuenæus, cùm longè plus carnium obtruſum eſſet, quàm abſumere ſimul ac ſemel poſſet, quærere ab apoſtatâ, quid rei eſſet? cúmque id quod erat aperuiſſet, Pamphagiam eſſe, nihil planè reliqui faciendum; negat tantum

Somniorum vanitas.

cibi posse ab se in stomachum ingeri. Perstante illo, & omninò faciendum esse clamitante; aliorum enim vnicuique appositum esse tantum, vt subsidio venire posset nemo (in eo verti rem Canadensem diceres, vt se quisque strenuè quantâ maximâ fieri posset, infarciret ciborum copiâ) pernegat item Iuuenæus plus se sumpturum, quàm ferret temperantiæ ratio; neque commissurum, ne si de vitâ quidem ageretur, vt contra summi Legislatoris præscriptum vnquàm iret. Quò non demùm prorumpit impietas? Vt omnes in Iuuenæum concitaret, iactare apostata; Irasci Deum, quod superaret vnde ederent. Minimè verò, ait Iuuenæus Canadicè, quò ab conuiuis omnibus non exaudiretur modò, verùm etiam caperetur; non dico irasci Deum quòd superet vnde edatis, qui vnde ederetis largitus sit: dico ab eo vetari intemperantiam, ingluuiémque. Ceterùm cùm neque vellet, neque posset solus vorare tantum carnium, tùm institit ab eo qui vicinior accumbebat, partem vt aliquam sui demensi ederet, nicotiæque pauxillum eâ gratiâ donauit; tùm clàm canibus obiecit item aliquantum; sed res Barbaros minimè latuit: cùm ad prædam certatim canes, vt fit, accurrissent, quis quid præriperet, subodorati conuiuæ id quod erat, Iuuenæum aliquid profectò porrexisse; execrari hominem, conuitióque exagitare, qui conuiuium contaminasset: post tale tantúmque piaculum, nihil se vtique venando capturos: imminere certissimum cunctis ex fame exitium. Hinc vel feminarum puerorúmque in immerentem atrox sanè inuidia, & molestissimæ expostulationes, querentium, se per eum inediâ ac fame confectum iri: ac si diu frustrata eos esset sua venatio, vix efferatam gentis vesanæ rabiem vitasset vir fortissimi animi, &, vbi diuina gloria ageretur, ad omnia intrepidus. Sed ad imbellis turbæ fremitum minùs mirum eum non expauisse, qui sagi furias atque furores assiduè eluderet. Aliquandiu antè, sub cœnam lymphatus, lymphato-ve similis cùm proximè silens ac quietus iaceret, nec verbum vllum ad conuenientes conuiuas fecisset, assurrexit derepentè, ac perticâ vnâ earum quibus casa incumbebat, auulsâ, duásque in partes diffractâ, dein oculos horribilem in modum rotans, ac denique hac illac circumferens, & in conuiuis defixus, O viri, inquit, impos mei sum: vbi verser; quid agam

Lymphati hominis furor.

ANNVS MDCXXXIV.

nescio: amouete procul gladios, & secures; amens enim sum. Ad hasce voces consceleratissimi nebulonis, ceteri humum tueri, Iuuenæus oculos mentémque in cælum erigere, vnde sibi auxilium adfuturum in istâ destitutione sperabat. Videlicet reputabat secum, nec inaniter, stropham eam totam suum in caput adornari, nec tàm furere sagum, quàm videri velle furere, quò vel impunè sibi vitam eripere posset, fuste in ceruices impacto, vel certè terrorem inijceret, cauillaturus deinde, & per blasphemam petulantiam exprobraturus, Deum suum Iuuenæo defuisse; & qui Manitȣ, cuius vim ipsi reformidarent, se neutiquam metuere professus esset toties, eum ad homuli vnius minas, & fictos furores expalluisse. Ergo intentis oculis, insanum despicere, non minùs securo animo, ac fidenti, quàm si armatis cohortibus vallatus, & circunseptus esset: eâ se scilicet cogitatione sustentans, qui dæmonum efferatos inhibere posset, & soleret impetus, illius vim non minùs ad hominum insanorum & furiosorum conatus retardandos valere. Quod si tamen Domino Deo secùs videretur, vellétque omninò sinere vitam sibi eripi ab perfidioso impostore, perlibenter se se acquiescere prouidentissimis eius consilijs, & amantissimæ charitati. Intereà increscebat in speciem amentia: nunc clamores tollebat immensos fanaticus, tum vocem premebat derepente, attonitus, ac stupens: nunc eiulari velle diceres: tum illicò in risus & cachinnos erumpebat: nunc sine lege cantitabat: tum sibilabat continuò, vt anguis, vlulabat vt lupus, gemebat vt bubo, semper oculos torquens terrificum in modum, semper quid iacularetur quæritans: Iuuenæo in momenta singula expectante veriùs, quàm metuente, ne in se inuolaret. Nihilo tamen seciùs consuetis exercitationibus, suo cuique tempore dedit operam; legit, scripsit, precatus est; atque vbi hora admonuit, somno se dedit immotâ constantiâ. Postridiè item sub vesperum, ludum eundem occipere Carigȣanus, & hesternos tumultus ciere. Et Iuuenæo cùm venisset in mentem, has intemperias ab ardentiori quadam fortè febri proficisci, explorat studiosè arteriam, frontem attrectat, oculos in eo figente improbo, & stuporem quendam præ se ferente: verùm febris, aut omninò immoderatioris caloris vestigium nullum: ex quo altiùs inse-

Ægrontantis Iuuenæi zelus in arguendo impiorum errore.

dit concepta iam antè opinio, hæc ab ſago cuncta ad terrorem, aut etiam ad iniuriam compoſita fuiſſe. Certè Iuuenæo, cùm proſtratis viribus longam tandem inediam morbus excepiſſet, inſultare non deſinebat impius; nunc demùm Manitꝯ adeſſe vltorem: nunc demùm fractam domitámque ſuperbiam confidentis: quæ cùm frequens iteraret, moleſtúſque eſſe pergeret, præſertim in adſtantium contubernalium conuentu, pertæſus aliquando impium nebulonem, vt per virium imbecillitatem licuit, aſſurrexit, & quantâ maximâ potuit vocis & laterum contentione, vernaculè quo tùm à ſago, tum ab circunſtantibus alijs caperetur: Ades, inquit, Manitꝯ, ſi quid potes, polles-ve: adeſdum dæmonum teterrime, ac ſi per ſummum rerum omnium procreatorem, gubernatorémque licet, me eneca: te prouoco, te laceſſo, & ſcilicet rideo, téque tuámque imbecillitatem. Nihili te facio, nihil furias tuas reformido: neque enim nocere quidquam ijs potes, qui Deum caſtè timent. Quin, illud aſſero, te à me plus tibi timere, quàm à te ipſe mihi timeam. Terruit ea tanta conſtantia impium: & ad Iuuenæum, Quando, inquit, Manitꝯ minimè reformidas, cur eum accerſis? vtique vt vitam mihi eripiat. Minimè verò, infit Iuuenæus; verùm, illum laceſſo, quò deprehendere ipſe poſſis luce meridianâ clariùs, nihili ipſum eſſe, vim nullam exercere poſſe in Dei famulos, quantumuis eos execretur: nec plus ad immittendos morbos, quàm ad abigendos valere, niſi ſi ſecùs aliquandò viſum Domino Deo ſinere. Tenuere quotidiana illa certamina, menſes ipſos quatuor, tantâ támque improbâ nequitiâ ſacrilegi cauillatoris, vt nullâ aliâ de cauſâ, niſi angendi, fatigandíque Iuuenæi, cui id acerbiſſimum eſſe cernebat, identidem dicta in Deum diceret. Quinetiam fuit, cùm eo audiente apud contubernales gloriaretur, ſe eo die egregiè riſiſſe eum, à quo togatus ille niger condita cuncta prædicaret: quæ cùm ferre nequiret Dei famulus, non impunè, inquit, iſtæc in Galliâ effutires: certa profectò nex eſſet: quòd ſi te tanta, impie, inceſſit maledicendi prurigo, age ſanè, in me exprome quidquid lubet: Domino Deo meo caue in poſterum connitiere: non feram, non patiar, vel ſi emori obſiſtendo contingat. Ceterùm, ſi mortalium nullus vltor adeſt, noli idcircò putare nullum impiæ tuæ temeritatis vindicem

Annvs MDCXXXIV.

futurum: erit cùm præpotens ille Deus, cuius tu Numen violas ac laceſſis, te vſtulet, & in imum Tartari barathrum præcipitem agat. Hæc à Iuuenæo vehementiùs, concitatiúſque dicta, pro ſceleris grauitate, eó valuerunt, vt deinceps ſibi temperauerit miſer, ita dumtaxat vt coràm nihil ſit iſtiuſmodi prætereà prolocutus: clàm autem, nihilo ſeciùs pergebat, os ferreum in cælum tollere dum pridiè Non. Martias abſceſſit tandem ab eo contubernio, quod ita venationis ratio poſceret. Hinc leuamentum aliquod Iuuenæo aſſiduæ ægritudinis, & in reliquis aliquanto plus affabilitatis, comitatíſque: verùm, cùm morbus nihil remitteret, conſtituit tandem Meſtigoitius, renitente quantumuis ſago; qui paulò antè redierat, flagitantem Kebeccum reducere. Ergò Non. April. conſalutatis ijs qui manebant, ſoluerunt Iuuenæus, Meſtigoitius, apoſtata in canoâ, ad certum vtique naufragium, niſi Deus adfuiſſet: ac ſi vel tenuiſſima ſuſpicio eorum diſcriminum, in quæ ſe induerunt, menti ante profectionem obiecta fuiſſet, neque id vnquam ab Meſtigoitio popoſciſſet Iuuenæus, neque poſcenti Meſtigoitius aſſenſiſſet. Vix nauigare ceperant, cùm tenui quadam cruſtâ ex glacie, quæ ſuperiori nocte concreuerat, obductum longè latéque amnem vident. Vadunt tamen intrepidi, & per apertum conto, diffracto gelu, tramitem progrodiuntur, quoad perforatâ ad latus canoâ, atque adeò vndam plurimam accipiente, ingens inceſſit pauor attonitos. Nec ſibi tamen tàm præſenti in periculo defuere: Meſtigoitius cum fratre, quantâ maximâ potuerunt lacertorum contentione, ad Inſulam haud remotiſſimam properare: Iuuenæus, æger quamuis, aquam tamen, vt ſe ſe inſinuabat, exhaurire. Nec mora: vbi applicuerant, continuò igne é ſilice excitato, malè fiſſum corticem, & coagmentant, & liquenti gummi perliniunt (id ſecum tales in vſus nunquam non portant) repetitóque curſu ſtatim prouehuntur: nec Iuuenæum audiendum putarunt, admonentem redirent potiùs eò, vnde ſoluerant, ſi periculum eſſe putarent ne rigentes huiuſmodi cruſtæ occurrerent ſæpiùs. Sedenim vix paucas horas ire perrexerant, cùm incurrunt in immenſam glaciei molem, quæ iter omni ex parte occludebat, per tranſuerſum amnem fuſa quatuor ipſas leucas. Hîc remigum confidentia repreſſa illa quidem

dem nonnihil, non tamen fracta prorsùs: per medium gelu, quà tenuis quasi rima patebat, canoam insinuant: insinuatam nunc à prorâ, nunc à puppi versant, agitántque tàm industriè vt aliquantulum spatij conficerent sensim: donec solidâ vndique glacie vallatis, circunseptísque, non progrediendi minùs, quàm regrediendi adempta facultas est. Nec dubium erat, quin si aura paulò vehementior aspirasset, & canoâ actum fuisset, & vectoribus. Quid agerent tàm iniquo loco deprehensi? exiliunt ambo è canoâ, in vagos illos cumulos: nunc hunc, nunc illum propellunt, submouéntque: pérque illas angustias canoam agunt, incredibili labore, iuxtà, & agilitate, ad extrema quæque interim comparante se se Iuuenæo: tandem mediâ in morte duas ipsas horas conflictati, ad ripam ante noctem euasere. Sed nondum ærumnarum aut discriminum finis: post biduum quàm desertâ in Insulâ consistere exorta procella coëgerat, cùm ad Insulam Aurelianensem peruenissent, leucas duas ab Iesuitarum sede dissitam, penè in portu fecere naufragium. Ex amne S. Laurentj, quo inuehebantur, flectendum ad fluuiolum erat, cui imposita Patrum domuncula, S. Caroli nomine: ad illius ostia noctu cùm peruenissent, deprehendunt alueum longè latéque etiamnum glacie rigere: hoc aditu cùm prohiberentur, reflectendus denuò in altum cursus fuit, & scilicet cum æstu maris accedentis, cum turbinibus, & quod vnum per se extremam iam toties perniciem penè importauerat, cum glaciei scopulis hac illac temerè fluitantibus, vno eodémque tempore confligendum. Omninò enituit formidolosissimo tempore Mestigoitij vel animus, vel industria: in summâ fluctuum agitatione, per noctis caliginem, quæ horrorem intenderet, occurrentibus passim infestis illis molibus, reflante denique Cauro sanè atroci, cymbulam tamen ita rexit, vt tandem aliquando ad ripam Magni fluminis Borealem euaserit, quà solidius gelu deprehenderat. Et ipse quidem postquàm prior emicuerat, inclamat continuò fratrem, ac Iuuenæum, tutum locum esse confirmans. Neque ægrè apostata se proripuit, ad eam agilitatem, pro gentis more factus: Iuuenæus autem, quòd illa crepido læuis erat, & altior quàm vt superari commodè posset, & nihil habebat proiectum quod prehenderetur, postquàm omnia sedulò & curiosè circunspexerat, tan-

Naufragio eripitur.

ANNVS MDCXXXIV.

dem per prominentiorem lingulam, porrigentis Meſtigoitij pede nixus, ægrè erepſit; ita præſentiſſimo leto erepti, inter ſe circunſpectare; Iuuenæus autem, opem tàm illuſtrem benigniſſimi Dei gratus, ac memor agnoſcere. Demùm ſubductâ canoâ, cùm proximè Ieſuitarum domuncula abeſſet, ſpatium aliquantum emenſi, fluuiolum non cymbâ, ſed pedibus per ſolidiſſimum gelu tranſmittunt, ac ſub horam tertiam matutinam, cui Dominica Palmarum illuxit, Iuuenæum reſtituunt ſuis, hoc maiori gratulatione, quòd ex niuium penuriâ iampridem coniecturâ aſſecuti fuerant id quod res erat, in ſummâ vtique ipſum cum contubernalibus egeſtate verſatum fuiſſe. Atque hæc eſt illa mercatura, quam non modò in dies, verumetiam in horas, atque adeò penè in momenta ſingula factitauit, propè ſex menſes vir experientiſſimus idem, & congerendarum opum ſtudioſiſſimus, nòn quibus ſe ſuóſque pellibus coëmendis, permutandis-ve hîc augeret, ſed quas cæleſtibus apothecis reconderet: fructum eximium ſempiterno tempore capturus. Vel ſunt illa potiùs fundamenta rerum deinceps ad ſummi Dei gloriam, deploratiſſimæque gentis ſalutem conſecutarum: niſi enim Iuuenæus operam linguæ Canadicæ, per infinitos illos labores atque diſcrimina datum iſſet, facémque alijs prætuliſſet ad eandem deinceps viâ & ratione diſcendam, quantum quidem intueri poſſumus, res Chriſtiana, conſecutis deinde temporibus, eundem ad modum iacuiſſet, quo annos ipſos viginti, & quod excurrit, ex quo primùm tentata ſeriò Nationis ad Chriſtum adiunctio fuerat, nullo penè operæ, impendiorúmque pretio languerat.

Carigʋani Meſtigoitúque funeſtus exitus.

PORRO, QVASI vaticinans, vltrices iras Numinis Iuuenæus ſago denunciaſſet, ita breuî eius verbis euentus fidem conciliauit. Ante illius ipſius anni exitum tùm alij penè omnes, qui in contubernio erant, ſublati de medio, tùm germanorum duorum Carigʋani Meſtigoitíque funeſtus exitus fuit. Ac ſagus quidem, vel Barbaris ipſis diuinam animaduerſionem agnoſcentibus, cùm flamma neſcio quo caſu eius tugurium corripuiſſet, viuus ac ſpirans vſtulatus, toſtúſque, qui ſempiternos ignes ardoréſque minitantem tàm ſæpè cauillatus fuerat, poſtquam hic deflagrauerat, ad ea demùm incendia horribili ſanè leti genere abreptus eſt, quorum vim atque

acerbitatem nulla vnquam vel aura, vel vnda mitigabit. Mestigoitius cùm in delirationem ac phrenesim ex morbo incidisset, vagúsque hac illac discurreret, dum ad oram Magni fluminis æstu recedente solus errat, postmodum intumescente ex solito vndarum accessu alueo, vndis inuolutus, obrutúsque est, incredibili Iuuenæi dolore, qui illius humanitatem expertus tandiu támque frequenter fuerat. Verùm, *Deus non irridetur impunè*: & ipse iocando irriserat in conuentu suorum palàm, solennes preces eas, quas difficillimo eorum tempore tam læto fortunatóque successu ab Iuuenæo imperatas, peractásque diximus, & quoad quidem assequi coniecturâ licet, sacrilegâ petulantiâ diuinam in se indignationem commouit. *Adeò neque pium, neque tutum est; In Dei rebus, cultúque sempiterni Numinis scurram ac mimum agere.* At apostata, vbi tam seuerè in germanos suos animaduersum esse prospexit, frugis melioris significationem dedit aliquam, & à Patribus enixè contendit, se vt Ecclesiæ reconciliarent: verùm, cùm suspecta hominis inconstantis leuitas esset, iussus est documenta dare sinceri illius studij tùm alia, tùm illud potissimùm, vt non hyeme, dum extrema fames est, sed æstate, quo tempore nonnulla rerum ad victum necessariarum copia esse solet, idipsum profiteretur. Ceterùm, ne qua Iuuenæo occasio deesset, de illo bene merendi, à quo tàm multa tàm indignum in modum pertulisset, Carigȣani filiolus oblatus ei est, quem in seminarium adlegeret. Ac fecisset ille quidem perlubenter, ni strumæ obstitissent, quæ cùm fœdum in modum vicinas auriculæ partes exederent, metuendum erat, ne qui morbus ad alios certâ quadam contagione deriuari solet, æquales inficeret, si in consortium admitteretur: repertus tamen Gallus vir eximiæ sanè charitatis, qui dirúm vlcus per séque, pérque alios curandum susceperit.

ANNVS MDCXXXIV.

FELICIOR Sasȣsmatius, eorum germanus frater. Is cùm Gallum interpretem audijsset aliquando, de beatâ Cælitum mercede, déque sontium apud Tartarum cruciatibus, nullâ vnquam seculorum diuturnitate minuendis, nedum terminandis; perculsus animo, & diuino quodam scilicet instinctu permotus, eundem illum Gallum appellans; Duc me, inquit, in Galliam, vberiori earum rerum quas memoras, cog-

Sanctum Sasȣsmatij propositum; eiúsque in petendo Baptismo Constantia.

ANNVS MDCXXXIV.

gnitione imbuendum: nî faxis, reposcetur à te ratio istius animæ. Et paulò pòst in morbum incidit tàm grauem eundem támque repentinum, vt cùm primùm Buteuxius, absente Iuuenæo (hæc enim ad Kebeccum per hyemem gerebantur) de hominis inualetudine certior factus, ad eum adijt, impotem sui compererit, ex deliratione. Ergo mirum in modum de sempiternâ illius salute anxio succurrit; optimum factu futurum, si Sacerdotum quisque postridie eam in rem sacrificium perageret, interposito S. Iosepho auxiliatore, Patrono ac Tutelari Nouæ Franciæ. Vix mysteria absoluerant, cùm adest qui accersat subitò Sacerdotem, ægrum tunc sensibus & mente constare. Nec mora: accurrunt plures, virúmque vident incredibili suo gaudio, egregiè compotem sui, &, quod caput erat, in sancto proposito perstantem, per Baptismum in IESV Christi familiam illicò transeundi. Procrastinandum tamen censuere dies aliquot, dum pleniùs traderentur ea, quorum est necessaria ad tàm augustam professionem comprehensio; sed enim moræ impatiens Sasꝟsmatius, aliquantò pòst vltrò accersit Brebeufium, Nassam allegans, qui suo nomine exponeret, visum sibi se nocte superiori à Brebeufio sacro lauacro tingi, atque vbi is ad latus assedisset, vim morbi omnem continuò abscedere; proinde, ne quas vltrà moras necteret, nec se diutiùs extorrem à filiorum Dei consortio esse sineret. Hæc eadem cùm Brebeufio coràm ipse confirmaret, perstitit tamen is in explorandâ Catechumeni constantiâ, hoc rigidiùs, quòd cùm is ex adultis primus, Baptismi beneficium peteret, intererat sanè plurimùm, ne pro gentis leuitate deficeret, vel remissiùs certè in Christiano officio versaretur, si reualesceret, id quod in Membertoïo, olim, nec sine offensione obseruatum erat. Aderat tum *Matchonon* quidam, ægroti familiaris: is cùm eam dilationem ferre nequiret, obiurgat Brebeufium; Et, Quin tu, inquit, tàm enixè roganti concedis quod postulat? tantíne est hominem pauculis aquæ guttis respergere? Atqui me ipse perderem, infit Brebeufius, si Christianorum mysteriorum rudi, aut, quod deterius esset, malè persuaso, Baptismum impertirem. Quæ cùm attentè audiret Sasꝟsmatius, ad adstantem Gallum conuersus, Stolidus, inquit, est Matchonon: quæ à Patre dicuntur, vana putat, atque inania: ego

ANNVS MDCXXXIV.

verò, quin verissima certissimáque sint, neutiquam dubito. Tandem cùm sub eos ipsos dies migrare contubernales in siluas prorsùs vellent, Patres rogat Nassa vehementer, quando & ipse per inualetudinem subsistere cogeretur, venaticæ illius, & vagæ vitæ laboribus, atque ærumnis impar; tùm se tùm Sasẏsmatium excipere ne grauarentur. Illi post maturam deliberationem, quanquam id, & non exigui impendij fore, & operæ molestiæque plenum intelligebant, tamen pro eo ac Christiana charitas solet, quò mentibus prospicere liceret, corporum curam detrectandam minimè putauerunt. Ergò cùm annuissent, eorum ad domunculam Sasẏsmatius in vehe lentè trahitur ad VIII. Cal. Februarij: postridie, cùm animo linqueretur, mórsque putaretur instare, Baptismo demùm pro voto, regeneratus est, & ad S. Francisci Xauerij decus, & venerationem, Francisci nomine insignitus. Vbi ad se redijt, didicítque quid actum esset (neque enim aduertere per defectionem licuerat) gestiente quadam lætitiâ perfusus ex nouo munere, quo se in album filiorum Dei transcriptum intelligebat, quod reliquum vitæ fuit, biduum totum in profitendâ fide, spéque, & testando in Deum amore posuit; Brebeufio verba præeunte: afficiebatur autem potissimùm pace ac veniâ demissè supplicitérque à Domino Deo petendâ: & perinde ac si apud Sacerdotem homologesim faceret, ita publicè ac palàm culpas superioris ætatis, ac maculas recognoscebat. Tum vacillante, vt fit tali tempore, memoriâ; Mone, aiebat, quid me deinceps dicere, facere-ve conueniat: rudis sum, atque hebes: tu erudi. Illud verò permirum visum Brebeufio, quòd cùm nihil eiuscemodi vnquam tradidisset, ipse per se vltrò petiit aquam lustralem inijci sibi, ad dolorem de peccatis faciliùs concipiendum. Et js erat oris habitus, ea vultus serenitas, vt lacrimas propè adstantibus ex pio, & religioso sensu eliceret: ita Pater misericordiarum haud obscuris indicijs aderat iamiámque animam efflaturo: & quidem placidissimè in Domino obdormiuit, V. Cal. Februarij. Aliquot pòst horis quiddam accidit prodigio haud absimile, ac ne insimulari fortè vanitatis posset, testes habuit sanè multos. Visus altâ iam nocte fulgor ingens ad fenestras domunculæ, in quâ exanimum corpus iacebat, ter attolli, ter deijci. Exiere properè ad id spectaculum

Eiusdem Baptismo demùm regenerati pia mors.

Eiusdem obitus fulgore mirifice honestatus.

ANNVS MDCXXXIV.

domeſtici, alius ex alio exploraturi quid rei eſſet, num fortè flamma ædificium alicubi corripuiſſet, aut, numquid omninò lucernæ eſſet foris: ſed veſtigium flammæ nullum. Illud verò mirum magis, quòd cùm demortui germani leucas ipſas quadraginta à Kebecco cum abeſſent, eodem illo loco videlicet, vbi apud eos Iuuenæus verſabatur, ipſo illo momento (vt deindè ex temporis ratione diligentiſſimè à Brebeufio Iuuenæóque, poſt eius reditum putatâ conſtitit) fulgor idem ad eorum tugurium reluxit, ſic, vt ad eum primò conſpectum attonitus Meſtigoitius foràs progreſſus cùm eſſet, vbi de integro coruſcantem vidit, eruperit trepidus in tàm horrificum clamorem, vt tùm ceteri qui intùs erant ad vnum omnes accurrerint, tùm Iuuenæus ipſe: cúmque is abigendo terrori, fulgetrum eſſe diſſimulanter diceret; minimè verò, inquit: nam fulgetra quidem momento euaneſcunt; fulgor autem iſte aliquandiu oculis meis quaſi volitando obuerſatus eſt: tum, tàm frigidâ tempeſtate, fulgetra quis vnquàm vidit? Et verò ingentem eo tempore fuiſſe frigoris aſperitatem, Iuuenæus ipſe profitetur. Itaque poſtquàm inter ſe quid vtrobique eueniſſet, Brebeufius Iuuenæúſque contulerant, nemini dubium fuit, quin illâ flammulâ honeſtare Deus voluiſſet famuli ſui è vitâ mortali diſceſſum, eáque ſignificatione teſtari; Quàm gratæ ſibi, quámque acceptæ huius agri primitiæ eſſent, ex quo nihil vnquam priùs, præter vepres & paliuros extitiſſet. Iuſta pijs manibus piè & religiosè, Gallis funus proſequentibus perſoluta. Hunc ſubſecutus, nec ita diu poſt Naſſa idem, qui ſe apud Patres eius cauſâ interpoſuerat, homo miti & placidâ naturâ, & Gallorum vt ex dictis conſtat, iampridem peramans. Et Chriſtiana quidem inſtituta longè antè probabat magnoperè, verùm in auitâ ſuperſtitione hærentem retinebat prauus mos hominibus inolitus, vt quibus à tenerâ ætate aſſueuerint, ea non niſi ægerrimè deſerant ſenes. Ac tametſi finem faciebat nullum, charitatis Patrum in Saſſmatium collaudandæ, quem magno ſuo ipſorum incommodo excepiſſent, aluiſſéntque perhumaniter, honorificè mortuum tumulaſſent; illúdque præcipuè demiraretur, & in conuentu paſſim celebraret, tantâ eos fuiſſe abſtinentiâ, vt nihil planè attingere voluiſſent è demortui veſtibus, ſupellecti-

Naſſa pia mors atque elogium.

li-ve ceterâ, eo ipſo qui narrabat, quamlibet vrgente; tamen poſt Saſ8ſmatij obitum ad vxorem liberóſque ſe receperat, quòd cùm Ieſuitarum nullus vernaculam eius linguam ſatis adhuc calleret, tædio & ægritudine apud eos tabeſcebat; verùm, recrudeſcente morbo, ab ſuis efflagitauit iterùm, ſe vt ad Patres reducerent. Voti compos, ac ſingularis Patrum in ſe ſtudij charitatíſque ſignificatione mirum in modum erectus animo; nunc demùm, inquit, lætus moriar, qui apud vos ſim. Nondum tamen ſatisfaciebat ſempiternæ ipſius ſalutis cupidis: videbant eum de vitâ mortali, quàm de ſempiternâ ſollicitum magis, id agere, non tàm vt Chriſto nomen daret, quàm vt viueret: quippè inſtantibus vnum illud iterabat, certum ſibi eſſe Baptiſmum differre tantiſper, dum Iuuenæus rediiſſet. Ingraueſcebat intereà vis morbi, & grauiori ſcilicet ſolicitudine exedebantur Patres. Ergò re cum ceteris communicatâ, conſtituit Brebeufius, nouemdiali ſacrificatione exorare ſi quo pacto liceret, optimum Deum interpoſito patrocinio S. Ioſephi. Nec irritum votum fuit: vix peracta ſacra erant, cùm ingens in Naſſa mutatio cœpta deprehendi. Ex eo non modò audire auidiùs Chriſtianæ Inſtitutionis capita, verumetiam ſibi vt exponerentur, vltrò depoſcere: negligere priſtinas ſuperſtitiones: nunquam ſomno ſe dare, quin preces antè ad Deum fudiſſet: nunquam cibum capere, quin ſtata ex Chriſtiano ritu benè precandi formula anteceſſiſſet. Quæ cùm aliquandiu tenuiſſent, ac debilitatis magnopere viribus, haud ſanè procul à morte abeſſe videretur, monet Brebeufius, inſtare ſupremum vitæ diem: ſi quidem Chriſtianus obire cuperet, ac vitâ beatâ perfrui, maturato opus eſſe. At non modò non hominem terruit tàm præciſa denuntiatio, verumetiam mirum in modum exhilarauit, ſic vt cùm in exornando ſacello, Patres paulò diutiùs quàm vellet, morarentur, ipſe per ſe prærepṫarit in ædiculam, neque expectauerit dum ægrum deducturi redirent. Ita III. Non. Aprilis ſacro è fonte regeneratus Ioſephi nomen adeptus eſt. Cùm antequàm ſalutari vndâ reſpergeretur, quæſiiſſet ex eo Brebeufius nominatim, de ſingulis Symboli Articulis, déque Præceptis Decalogi, fidenter generoſéque reſpondit, illis quidem ſe prorsùs aſſentiri; hæc omni curâ ſtudióque culturum, ſi vita ſuppeteret, in-

ANNVS MDCXXXIV.

ſignem quandam præ ſe ferens deteſtationem flagitiorum ſuperioris ætatis. Adſtabat vxor cum vnâ filiarum: illa lacrimas tenere nullo modo poterat: hæc in auguſtam cerimoniarum maieſtatem intenta, finem nullum mirandi faciebat. Ipſe quæ ſpoponderat egregiè repræſentauit: etenim cùm ſecundùm Baptiſma tentaretur multoties eius conſtantia à popularibus, reualiturum aſſerentibus, ſi modò cantus & tympanorum murmura patrio more adhiberi pateretur, illúdque ipſum canerent vxor, liberi, generi, aſſentiretur modò: paratam iam vehem eſſe, in quâ abduceretur, an non melius tutiúſque futurum apud ſuos, quàm apud alienos? an verò cuiquam antiquiorem curam ſalutis eius videri debere, quàm propinquis? Eriperet ſeſe iſti ſeruituti: deſereret peregrinos: nondum de eius vitâ conclamatum: ſi ſanitas rediret, gentilitio ritu, vt antè, nullo quoquam reclamante victurum; ſin occumbendum eſſet, & tumulum nacturum cum ſuis, & rebus ad vitam illam alteram neceſſarijs affatim inſtructum iri. Hæc aliáque quanquam identidem afferebantur, perſtitit tamen in ſancto propoſito Neophytus; pernegauítque ſe è Patrum domunculâ exiturum, niſi ab ijs ipſis expelleretur, à quibus tàm benignè adhuc, támque humaniter eſſet habitus. Proinde deſinerent priores nugas, ſuperſtitionéſque iactare. Si ſaperent, impias maiorum delirationes ſuo exemplo Chriſtianis ſacris mutaturos, quæ vna via ad ſempiternam felicitatem foret: ſin, faceſſerent porrò: certum ſibi eſſe ſuſceptam religionem ad extremum vſque ſpiritum excolere; neque vnquam commiſſurum, vt qui propè in limine beatæ vitæ verſaretur, ab eâ vnquam infando ſacrilegio abſcederet. Hæc meditantem memorantémque Iuuenæus per eos, vt diximus, dies, commodùm redux haud mediocriter confirmauit. In primo occurſu, tanquàm germanum fratrem peramanter complexus, gratulatúſque ſingulare Dei munus, ac beneficium, in eo deinceps cùm Brebeufio ceteríſque Sacerdotibus totus fuit, vt tempus vitæ reliquum (dierum omninò duodecim fuit) aptè & fructuosè ad beatam æternitatem promerendam collocaret æger, neque momentum, ſi fieri poſſet, vllum præterflueret, quin actum virtutis aliquem exerceret, hoc, illo-ve præeunte. Tandem poſtquàm de extremo morientium ſacramento traditum erat quod ſcitu

neceſſarium

necessarium fuit, ad vltimum certamen ritè inunctus, placidè tranquilléque egit animam, ipso Paschatis peruigilio. Funus ductum quâ pompâ tali loco, ac tempore potuit: & à Sacerdotibus quidem quam-accuratissimè obseruata quæ Romanum Rituale præscribit. Camplenius autem operas dimisit, tantisper feriari iussas, dum peracta iusta forent, incredibili spectantium Barbarorum vel approbatione, vel silentio.

Infantes duo Christiano ritu sepeliuntur.

SVB EOSDEM ipsos dies *Tchimiȣiriniȣ* quidam cùm filiolum octo dumtaxat menses natum morbus premeret, Oliuerio Gallo, Proregis interpreti, viro eximiæ pietatis, significauit gratum sibi fore, si quo ritu Gallorum infantuli, eodem suus iste procuraretur. Is ad Iuuenæum rem defert continuò: nec cunctantiùs Iuuenæus ad casam adit: verùm, cùm nihil dum periculi ex morbo subesse comperisset, Baptismum dies aliquot distulit. Tum Oliuerio confirmante, haud procul ab obitu abesse infantulum, percontatus ipse per se à patre Iuuenæus est, num filium suum sacrâ vndâ tingi vellet? Enimuerò, ait Tchimiȣiriniȣ, quinetiam si emorietur, eius corpus ad te deferam vestro ritu tumulandum: sin è morbo emerserit, eum deinceps habebis pro filio, ac tuo more modóque instítues. Verùm, posterius hocce minime necessarium fuit: in Christi familiam è-vestigio cooptatus, proximâ deinde nocte in cælum euolauit. Felix sanè sorte suâ qui non precariò, vt qui antecesserant pueri plerique ferè omnes, sed egregiâ patris voluntate Deo Christóque oblatus, tum continuò formidolosis ereptus casibus mortalitatis, primus infantium Christiano ritu sepultus est. Stetit siquidem pollicitis genitor, & popularibus ad viginti partim viris, partim mulieribus comitatus, demortui filioli corpusculum ad Patres detulit, fibrinis inuolutum pellibus, iniectóque desuper peramplo linteo, coëmpto à Gallis: fasciculum prætereà totum tegebat ambiebátque duplicatus cortex. Et hunc quidem ipsis adspectantibus, Iuuenæus euoluit, num intùs conditum infantuli corpus esset, vestigaturus: tum beatos artus ligneo feretro inclusit, Patrum sumptibus dedolato, quæ res Barbarorum animos mirificè cepit. Illa reliqua tametsi nulli vsui fore in alterâ vitâ, contrà quàm ij superstitiosè autumant, monuerat; tamen minime amouenda putauit, vel ne fortè alij deinceps ab ægro-

Annvs MDCXXXIV.

tantibus filiolis Patres arcerent, neque ſalutari fonte ablui paterentur; vel ne, ſi reſpergi quidem ſacrâ aquâ ſinerent, eorum deinde qui obiiſſent corpora ſubducerent, neque vllo modo in poſterùm ad eos Chriſtiano ritu tumulanda deferrent. Vbi ventum ad ſacram cerimoniam, defixis animis hærere Barbari, percellíque ad ſingula. Suſpiciebant Sacerdotes linteatos quinque, feretrum ſerico amiculo decorè coopertum, oris fluentibus, floribúſque reſperſum: cantu autem vel præcipuè capiebantur. Peractis demùm omnibus, cùm iam humo infantulus mandaretur, mater præter dicta, lectulum quoque puelluli è ligno, & crepundiorum prætereà nonnihil in foſſam iniecit, ad extremúmque, lactis aliquantum ex vberibus expreſſum ſuis vſſit coràm. Quærenti Iuuenæo quorsùm id ſpectaret? ſubiecit mulier altera, matrem filiolo lac propinaſſe, quod eius animula ſorberet. Adeò Canadenſium mentibus hæc altè inſedit opinio: Mortuos rebus iiſdem vti, delectaríque poſt obitum, quibus hîc vel egebant, vel tenebantur. Secundùm funus, datum à Patribus epulum cunctis, ex farinâ frugis Indicæ, prunis admixtis, quò ſe lubentius deinde acceſſerent, quoties ægrotarent filioli. Et adepta eſt quod ſequebatur pia liberalitas: poſt biduum quàm Adriano iuſta perſoluerant (puellulo id inditum nomen erat) rediens è præſidio, ſacro peracto Brebeuſius, dum circumpoſita tuguria luſtrat, incidit in funus alterum, hoc eſt in feminam inuoluentem, gentis more demortui filioli corpus, qui paulò ante Baptiſmo item regeneratus, ex communi illius viríque conſenſu, terras cælo mutauerat; Ioannem Baptiſtam appellari Iuuenæo placuerat. Hæc Brebeuſium vltrò affata in eam ſententiam eſt, vt diceret: perlatum iam eſſe ad ſe de honore funeris, déque ceterâ munificentiâ Gallorum Sacerdotum in filiolos ſuos: & conſilium quidem ſibi fuiſſe, ſuum quoque ad eos deferre, eadem cerimoniâ ſepeliendum: ſed vnum eſſe quod concoquere nequiret, euolui faſciculum. Commodùm aderat Adriani pater: íſque partium ſuarum eſſe ratus Patres tueri, tàm benè de ſe, déque ſuâ prole meritos: Quid id te, inquit, remoratur? nihil quidquam ex eâ diligentiâ puellulo mali, incommodi-ve creatur: diſpiciunt modò iſti, num intùs repoſitum ſit infantuli corpus, cautione vtique minimè abſurdâ: quid

enim si falleremus? an non graue ipsis & molestum esset, pro humando corpusculo obtendi quisquilias? Sapienti orationi acquieuit mulier minimè pertinax, corpúsque dimisit, superiori illi adiungendum. Funus ductum nihilo minùs honorificè, crepundia pariter à parentibus attributa filiolo: funebre epulum à Patribus instauratum, hoc lætiùs, quod feras barbarásque mentes vel sacrarum cerimoniarum dignitate, vel Christianorum officiorum sedulitate, capi paulatim videbant.

ANNVS MDCXXXIV.

Noua subsidia è Galliâ submissa.

INTER HÆC noua subsidia è Galliâ submissa, nauibus quatuor. Præerat Plessæus Bochartius, idem qui cum Emerico Cadomio ante biennium Kebecci hyemauerat. Et secundissimus cursus fuit: ineunte Maio cùm soluissent, post mensem Magni fluminis ostia tenuerunt. Præter turbam nauticam, operásque, veterem Franciam Nouâ mutauit Giffardus, homo pius, vnà cum totâ familiâ. Eius vxor, honestissima matrona, prægnans licèt, viæ & discriminum per ignota maria adiungere se viro sociam minimè dubitauit, & femineæ imbecillitatis oblita, suo exemplo planum fecit, non vnas Lusitanas mulieres Oceano audere se credere. E Iesuitis profecti tres Carolus Lalemantius, nouarum ærumnarum appetens, Iacobus Buteuxius, item Sacerdos, Ioannes Leodiensis, Laïcus. Vbi hi primùm portum attigere, nihil potius fuit neque ipsis, neque ijs qui resederant, quàm vt post seriam consultationem, Prouincias inter se partirentur. Quippè cùm noua spes è locis pluribus proseminandæ fidei affulgeret, nihil non complecti statuerunt, quod modò curâ & labore excolere possent. Ergò eâ ipsâ æstate Residentias, quas vocant, quatuor constituêre: ad Kebeccum vnam, sub Augustissimæ Deiparæ patrocinio, *Recuperantiæ* dictam: alteram, dimidiâ istinc leucâ Gallicâ, eadem Patronâ & Tutelari; cognomento Angelorum: tertiam Conceptionis, ad Trifluuium, leucas trans Kebeccum triginta: quartam Ihonatiriæ, apud Hurones, S. Iosephi titulo: vt alias omittam duas, Gallis potiùs iuuandis quàm Barbaris ad fidem adducendis, ad tempus institutas, S. Annæ, ad Promontorium Armoricum, S. Caroli, Misκoi.

Residentiæ quatuor à Iesuitis constitutæ.

IN PRIMA præter consueta munia Societatis, functiones quoque ceteræ Parochorum, procurandis Gallis etiamnum obeuntur, nonnullâ maiestate sacrorum. Nam & cantus adhi-

ANNVS MDCXXXIV.

Gallorum pietas, atque æmula priscæ virtutis exempla.

betur, quo vel Gallorum tenetur pietas, vel Barbarorum feritas mulcetur: & ſacra ſupellex nitet, & vt in illâ vaſtitate, Ædes ſacra non inelegans. Secundùm diuina, præcipua cura morum: atque huic in Gallorum pleriſque reſpondit ingens pietatis ſignificatio, & æmula priſcæ virtutis exempla. Opifices, militéſque (neque enim ferè vlli non tales) celebrioribus quidem diebus ijs, quibus auguſtiora myſteria ritu ſolenniore recoluntur, ſacramenta omnes, complures menſibus ſingulis adiere. Vnius ardor tàm incenſus fuit, vt exoluendo voto, damnandæque peſſimæ laſciuiæ, quæ in Europâ paſſim graſſatur, lucibus noctibúſque ijs, quæ ſacram Quadrageſimam proximè antecedunt, pridie Cineraliorum ad Ædiculam vſque Patrum Kebecco, hoc eſt leucam dimidiam Gallicam, nudo pede per glaciem, niuéſque continuas adierit: ac ne quid ad acerbitatem deeſſet, eo ipſo die ieiunium ex Eccleſiæ præſcripto exercuerit, vno Deo ſpectante, Patribus dumtaxat conſcijs. Et illius quidem auſtérioris abſtinentiæ legibus tùm quiſque ſtato illo dierum quadraginta curriculo paruit, tùm vnus repertus, qui inſuper plus triceſies in ſe ipſe, flagello ex funiculis eo ipſo interuallo ſæuierit, tàm raro exemplo, quàm inſigni molliculorum noſtratium notâ. Fuit item ex opificibus, qui non minùs ſingularis virtutis ſignificatione ſpoponderit, ſe decimam quamque partem lucri, quod ex ſuâ arte eſſet toto deinceps ætatis tempore collecturus, in pia opera impenſurum. Sed hæc quidem, quanquam ſanè mira, miranda tamen minùs, reputanti; quàm demùm efficax, quámque rapax ſit in vtramque partem, eorum qui præſunt vel actio, vel approbatio. Camplenius haudquaquam ſui diſſimilis, non ipſe modò Præſidiarijs ad omnem virtutem exemplo ſuo prælucebat, ſed etiam ita cuncta continebat, vt non Arcem Kebecci, ſed Cœnobium eſſe diceres. Ter in die ſtatis horis ſignum ex ritu Eccleſiæ dabatur ad Angelicam ſalutationem: ad menſam, ſuper prandium quidem, Hiſtoricus, ſuper cœnam Sanctorum vita perlegebatur: ante ſomnum, diurna facta dictáque excipiebat examen: preces dein ab vnoquoque ceteræ genu flexo perſoluebantur: & eius ſcilicet in cubiculo, ne quis lateret. In alijs Reſidentijs res eodem propè modo tranſactæ.

ANNVS MDCXXXIV.

HAC EADEM ÆSTATE ad Hurones denique peruentum. Præcipua laus rei tamdiu támque ardentibus votis ad diuinam gloriam expetitæ, penès Plessæum Bochartium. Is vbi primùm accepit conuenturos Hurones ad Trifluuium, Brebeufium Antoniúmque Danielem, triduo pòst quàm in lembo profecti erant, cum Ambrosio Dauostio subsecutus, substitit aliquandiu, dum Hurones adessent. Nec verò frequentissimi aduenere, periculoso bello impliciti. Etenim Iroquij cùm accepissent, Hurones quingentos, suos in fines infestis animis tendere, quidquid obuium foret hostiliter populaturos, ipsi anteuertendum rati, ad mille & quingentos obuiàm processere, commissóque prælio, fusis fugatísque alijs, interemere ducentos, facilè centum ceperunt, in ijs Ludouicum Amantacham: atque illius ipsius pater interfectus fuisse dicebatur primùm, postmodùm euasit: Hinc Huronum paucitas. Canoæ septem, nec plures, initio cùm essent appulsæ, aduolat Brebeufius continuò, ab iísque appositâ oratione contendit, séque sociósque suos auehere in discessu ne grauentur. Iámque volentes lubentes annuerant: cùm Præfectus ex insularibus Algonquinijs quidam, cognomento *Perdix*, conuocatis suadet, ne quem quis Gallorum in canoam accipiat. Ergo restincto superiori illo ardore, hærere ac nutare Hurones Algonquiniorum offensionem reueriti, quorum per fines in reditu transeundum sibi prorsùs esset: Sed adfuit tempore Plessæus, coactóque confestim concilio, rationem facti sui exponere in conuentu palàm Perdicem iubet. Et attulit ille quidem complures: verùm haud tales, vt non perfacilè dissoluerentur: in eo plus roboris ac momenti esse videri potuit, ne si quid Gallis vel in itinere, vel apud Hurones humanitùs accidisset, pax inter Gallos Algonquiniósque inita corrumperetur: verùm, vt hunc scrupulum eximeret, confirmauit Plessæus, quandoquidem Galli apud Algonquinios substituri minimè erant, etiamsi, quod Deus omen auerteret, eorum aliquis morte vel naturali, vel per vim illatâ apud Hurones defungeretur, nonptereà non fœdus constiturum: ita Algonquinij quieuere. At Hurones, quorum è re magis esse videretur armatos traducere, quàm togatos, excusare vicissim exiguum numerum suum, canoarum paucitatem, grassatio-

Gallos secum auehere in discessu, Hurones recusant.

Annvs MDCXXXIV.

nem morborum. Quæ tergiuersatio cùm Plessæi studium acuisset potiùs, quàm retardasset, quà prece, quà pollicitatione euicit, vt exciperentur tamen aliquot: tum, quoniam ex Huronibus vnus aliquis profitebatur, se vnum prætereà traiecturum, ita, si quam nicotiam ferebat, conchâ veneriâ mutare liceret, Plessæus idem, vnà cum Spinæo, honesto item Gallo, non concham veneriam suppeditarunt illi quidem, quâ carerent, sed nicotiæ quantum erat, commodo pretio coëmerunt: ita sex Galli conscensuri illicò putabantur; in ijs Iesuitæ tres. Sed ecce tibi denuò turbæ: negant Hurones plures tribus vehi à se posse: vires enim suas ex morbo ità debilitatas, vt remum tractare vix possent. Ac de morbo quidem quod afferebant, res ipsa ità esse loquebatur: at minimè satisfaciebant, quòd cùm Galli tùm socij, tùm alij, remigaturos se se sponderent, nihilo tamen seciùs perstabant ij in sententiâ, neque adduci vllo modo poterant, plures vt secum inuehi paterentur. Ergo cùm nihil expediretur aliud, intereà dum se noua opportunitas daret, Brebeufius Daniélque impositi, vnà cum Gallo iuuene: Dauostius exclusus quantum animo dolorem hauserit, facilè intelliget, quisquis in re ardentissimè expetitâ & exploratâ, spe iam præceptâ repulsus vnquam est. Aliquantò pòst tamen & ipse nauigauit, admissus in canoam vnam ex tribus, quæ deinde superuenerunt, at eâdem conditione quâ ceteri, vt supellectilem omitteret: quippè tantus ardor eundi Apostolicas mentes inuaserat, vt in illâ prouisione certissimæ penuriæ rerum omnium, vni Dei prouidentiæ confisi, nihil admodùm secum tulerint, præter rei diuinæ instrumentum. Quanquàm deindè Plessæus (quæ fuit eius cura & vigilantia) & Gallos reliquos, & Patrum reculas imposuit. Ita Galli Sacerdotes è Societate tres; externi sex, ad Hurones tandem eo anno penetrauere, & per ærumnas sanè graues. Remigandum totos dies erat: tum vespere, recreandis ex tanto támque assiduo labore viribus, vnde vescerentur suppetebat nihil, præter farinæ aquâ dilutæ demensum sanè modicum, & incertum quidem illud: etenim cùm soleant Hurones, quoties Kebeccum petunt, oram-ve finitimam, certis quibusdam locis abditioribus, bidui ferè interuallo farinam occulere in reditum, si vel latebra deinde

Brebeufius demùm cum socijs ad Hurones per grauissimas ærumnas penetrat.

quærentes fefellerit, vel fures occupauerint, id quod nec rarò contingit, enimuerò toleranda inedia, donec sepositum aliud occurrat. Cubile humus, rupes-ve; neque enim tàm asperis locis figi casulæ queant: iter, leucarum plus trecentarum, tàm impeditum támque difficile, vt quot saltus, torrentes-ve occurrerunt (occurrerunt autem quinque & triginta) factâ exscensione, vnà cum onere canoæ conuectandæ humeris fuerint per densa nemora, pérque asperrimos scopulos, ad duas nonnunquam tres-ve leucas: locis autem vadosis præ aquæ inopiâ, fluenti-ve rapiditate, per breuia & vortices, quinquagesies (hunc numerum à se initum Brebeufius narrat) canoæ tractæ, non fune, vt fit nonnunquam ab nostris nauicularijs, ex fluuiorum margine, sed manibus, intrà alueum ipsum: vt collo tenùs immersi aliquando, nauigiolis rapientium vndarum violentiæ permissis, ipsi ægrè enatarint: atque eo ipso in itinere Gallus vnus proximè ab extremo exitio abfuit: desertus à Barbaris in canoâ, quam nullâ deinceps vi extrahere possent, dum ceterorum quisque suæ saluti consulit, nihil propius fuerat, quàm vt vndis absorberetur. Brebeufij autem nauigiolum iamiam in subiectum baratrum præcipitabat, nisi periculi animaduersâ magnitudine, ocyùs Hurones in alueum fluuij desiluissent, auertendæ canoæ, quam incredibili celeritate raptabat vortex. Quanquam nec sibi ipse defuit; sed singulari quadam firmitate mentis, & artuum, præsentissimum discrimen eluctatus, séque canoámque cum mercimonijs in tutum tandem subduxit. Ceterùm, cùm is aliquando de omnibus bene merendi studiosissimus, suâ vice trahendæ canoæ in alueum se se demisisset, præacuti lapides tàm acerbum dolorem plantarum offensione fecerunt, vt absistere sit coactus. Accedebat fœtor olidorum corporum, & muscarum infestissima exagitatio, quæ, tenuissimæ licet, elicere tamen sanguinem infixo aculeo solent, vultúmque non modò turpiter, sed etiam periculosè deformare. Postremò ne quid ad angorem deesset, perpetua erat si non formido, certè solicitudo ab Algonquijs; quorum per fines iter habebatur: quippè, non ex odio illi quidem, sed ex incenso potiùs studio Patrum apud se retinendorum, illud canebant assiduè, haud tutò Gallos apud Hurones fore: Stephani Brussæi meminissent, qui ab ijs cæsus

ANNVS MDCXXXIV.

ante biennium fuiſſet: nec defuere, poſtquàm peruentum ad Hurones erat, qui iactarint, de Brebeufio deſerendo in ignotâ plagâ quapiam, eum cuius nauigiolo vehebatur, verba feciſſe: verùm, quò minùs id ſibi ipſi vnquam perſuadere potuerit, obſtitit comitas tùm illius, tùm ceterorum, totâ nauigatione: quinetiam quotiès populares occurrerunt, tàm magnificè de eo, ſociiſque ceteris prædicauerant, vt impetum quendam inijcerent ex ijs aliquot ſecum accipiendi. Nam quod de Bruſlæo afferebatur, futile erat: etenim quanquam nec de cauſâ, nec de auctore cædis illius cognitum adhuc ſatis erat, illud conſtat, nequiſſimum illum fuiſſe, & vitijs omnibus ſceleribúſque coopertum. Interpretis munere apud Hurones cùm fungeretur pro Gallis, ſceleſtum non puduerat, per turpiſſimam proditionem ad Anglos tranſire, iam inde ab eo tempore quo Kebeccenſem Arcem inuaſerant: quam tantam perfidiam cùm Camplenius obieciſſet, addidiſſétque indigniſſimum eſſe, Gallo quidem, Regem Galliæ ac patriam prodere, Orthodoxo autem, cum hæreticis per turpiſſimam crapulam carnibus paſſim veſci, diebus ijs, quibus earum eſu Catholicis interdictum probè noſſet, videre quidem ſe ea reſpondit impius: ſed cùm tutò deinceps in Galliâ verſari non eſſet integrum, aleam iactam eſſe, nihilo ſeciùs victurum cum Anglis. Ad Hurones deinde cùm redijſſet, cælum ille quidem mutauit, non animum: qui humana, diuináque iura pridem violaſſet, per impuriſſimam intemperantiam exegit miſerrimæ vitæ reliquum, Chriſtianus apud Ethnicos; donec inſidijs appetitus, eâ ipſâ fortè de cauſâ, vt per quæ peccaſſet, per ea & interiret; expers ſubſidiorum omnium, quibus ad felicem è vitâ mortali exitum comparari Eccleſiæ alumni ſolent, ad diuinum tribunal raptus eſt, reus tùm aliorum flagitiorum criminúmque, tùm prauitatis illius, quâ perpetuam offenſionem Huronibus præbuit, qui tanquam lucerna in caliginoſo loco, præferre facem ad fidem Ethnicæ genti debuerat. Sed ad inſtitutum reuertamur.

EXPETITAM TANDEM ORAM tenuit Brebeufius poſtridie Non. Auguſti, nec ſine nouâ ſegete ſolicitudinis. Infimis precibus cùm petijſſet ab ijs quibuſcum nauigauerat, vt aut ſe ad Ihonatiriam pagum deducerent; vbi priùs verſa-

tu

tus fuerat, aut ad ripam subsisterent tandiu, dum eò ipse excurreret, & sedem antiquam recogniturus, & adducturus secum, qui sarcinulas veheret; neutrum impetrare potuit. Acceptorum beneficiorum, datæque fidei immemores, hominem peregrinum in ripâ destituunt, solum planè: ipsi ad suos quisque pagos certatim leucas circiter adhuc septem progrediuntur. Quò se hîc Brebeufius verteret? Remanere præterquàm quod periculosum erat, non licebat præterea, per cibi penuriam: neque enim quidquam vnde vesceretur, abeuntes reliquerant: progredi si pararet, quò tenderet locorum ignarus? præsertim cùm accepisset, id quod res erat, sedem mutasse Ihonatirienses, & de gentis more, pagum aliò transtulisse. In eo angore genua demittit in preces, actísque gratijs, summo rerum omnium procreatori atque arbitro, se capútque suum offert ad gentis salutem, nec sine diuinæ opis fiduciâ, & firmâ quadam persuasione fore, is vt se tegeret, à quo per tanta discrimina saluus, incolumísque eò esset perductus. Tum sarcinis vicinâ in siluâ occultatis, præter ea quæ nullo modo amissa vellet, dat se in viam: nec ità multò pòst, vicum nanciscitur. Et vix in prospectum venerat, cùm certatim se se obuiàm pagus totus effudit: incredibili significatione lætitiæ: *Echom* ingeminare omnes (hoc enim nomine priùs ab eis Brebeufius appellabatur) & ardentissimo studio reditum gratulari. At is, cui nota pridem Huronum facilitas esset, quoniam nox imminebat, cunctis compendiò resalutatis, ad eum adit confestim, quem certâ iam animi destinatione hospitem delegerat (*Aȣandoïen* vocitabant) hominem locupletem inter suos; & cum iuuenum manipulo operam suam perlubenter commodantium è-vestigio ad amnis ripam regressus intacta cuncta reperit, adsportátque: tum multâ iam nocte ad pagum se recipit. Eódem tandem conuenere Galli reliqui, tardius alij alijs, omnes ab hospite benignissimè habiti mensem ipsum cum dimidio, tàm insigni notâ eorum qui Christiano nomine cùm glorientur, ad misericordiam egentium saxei sunt, quàm illustri humanitatis laude in Ethnico homine. Sanè cùm Huronum omnium domus hospitibus patent, tùm eo ipso nomine hospitalitatis percharus suis erat Aȣandoïen: quæ munificentia ne suâ mercede careret, diuinitùs factum

ANNVS MDCXXXIV.

Hominis Barbari singularis humanitas.

ANNVS MDCXXXIV.

videri poſſit, vt in vnâ atque alterâ pagi totius deflagratione, illius vnius domus ab flammis intacta permanſerit: quæ res ipſa cùm priore incendio, popularium in eum inuidiam concitaſſet tàm atrocem, vt cui ædificio ignis peperciſſet, in illud ipſi faces, malleóſque apparare dicerentur; vir ſapiens idem, & largus, epulum contrà parare continuò: conuocatíſque pagi incolis, quotquot erant; *Acerbiſſimo*, inquit, *dolore pupugit animum meum caſus tàm inopinatus quàm funeſtus, mihi idcircò vobiſcum communis, quòd non poteſt publica calamitas non in me quoque redundare: verùm, quid hîc deinceps agamus? Equidem quid ſit quòd euaſit domus mea, neſcio: vt intelligatis tamen me in publici infortunij communionem venire velle, en capſas duas Indicâ ſegete plenas* (erant ſingulæ medimnorum propè ſexaginta) *vtramlibet lubebit, ad penuriam pagi totius leuandam aſſumite.* Hoc læti munere, æqui demùm placatique abſceſſere omnes: hæc autem poſt Brebeufium memoraui, non tàm vt planum fiat, liberalitatem valere ad omnia, quàm vt quiſque intelligat, veriſſimum eſſe quod initio poſui, minimè hebetes Canadenſes eſſe: quid enim aut Græcus Phocion, aut Menenius Agrippa Romanus, tali loco ac tempore commodius facere potuiſſet? Ceterùm quòd ad Hurones demùm aditum ſit, quòd omnes, nemine deſiderato, Ihonatiriam peruenerint, quòd communis lues, quæ Hurones penè omnes ſtrauerat, è Gallis nullum prorsùs afflauerit, ea verò tribuit Brebeufius idem, voto religiosè ab ſe ipſâ in ripâ concepto, ad Trifluvium, ſacrificium ſe oblaturum Deo viceſies ad S. Ioſephi decus & venerationem: momento enim diſcuſſas deinde turbas illas omnes, & repentinâ prorsùs voluntatum inclinatione, quos paulò antè Hurones reieciſſent, eos ſtatim cupidè vehendos ſuſcepiſſe.

Primam Soc. IESV domum apud Hurones Brebeufius extruit.

DVM ET PATRES, & Gallos ceteros benignè Aȣandoïen fouet, intereà omni ſtudio Brebeufius incumbebat in extruendam domunculam. Canadenſium tuguria antè vidimus vniuerſim pergularum noſtrarum eſſe perſimilia, hoc tamen diſcrimine, quod illa fixorum, paulò ſolidiora, cedrinóque ferè tecta cortice. Longitudo maior minor-ve, pro inquilinorum numero: latitudo pedum circiter quatuor & viginti, altitudo ſuppar. Pro feneſtris, próque vaporario foramen ſu-

pernè relinquunt: ornatum Gallicorum ædificiorum ceterum frustrà requiras. Hoc tàm egregio opere, casula veriùs quàm domus, mirum quanto tamen labore, quantóque temporis interuallo exurrexerit. Moræ causa duplex: altera indigenarum morbus ille frequens: altera duorum inter se pagorum contentio, vter potiùs Gallos haberet, *Ihonatiria*, vbi iam Patres versabantur, an *Oënria*, vnde operas aliquot precariò accersierant, ne in solos Ihonatirienses onus incumberet. Dum alteri alteros respiciunt, neutri satis opus promouebant. Et vtrisque quidem satisfactum cupiebant Patres: verùm ità, vt quando è diuinâ gloriâ réque fidei id maximè esse intelligebant; è duobus pagus vnus conflaretur, atque eo nomine munusculis vtrosque delinierant. Tandem sub Septembris exitum tecto vtcunque super iniecto constitit Ihonatiriæ apud Hurones prima Societatis IESV sedes, & nascentis ibidem Ecclesiæ incunabula, Bethlemitico tugurio propior, quàm Ierosolymitani Templi splendori. Quippè ædificium totum in longum quidem pedes omninò sex & triginta; in latum, vnum & viginti colligebat: atque illæ ipsæ angustiæ tres in partes diuisæ: prima ad ianuam, pro propylæo, pro cellâ, pro atrio: altera interior, culina eadem, & pistrinum, & cœnaculum, & aula, & cubiculum. Ad huius latera hinc inde adiectæ appendices, contignatione duplici: superior vestiarium fuit: in inferiore, non, vt Hurones, ligna in focum, sed lectulos locauerunt, eodémque reculas suas indigenarum furacitati subduxerunt. Tertia, Domus Dei, hoc est, Sacellum, vt in illâ tenuitate non inelegans, ex ligno affabrè dedolato. Certè nullum mirandi finem faciebant Hurones: & sub primos dies incredibilis concursus fuit, non Ihonatiriensium modò Oenriensiúmque, sed etiam ex pagis circumpositis, vnde ad gratulandum conuenere complures eò libentiùs, quò indonatum neminem Brebeufius dimittebat. Horologium suspiciebant imprimis, prorsúsque sibi persuadebant sensus ac vitæ particeps esse. Dum horas, horarum-ve partes numerabat, circunspicere studiosissimè, num adessent tùm Patres, tùm Galli ceteri ad vnum omnes, ne quis fortè sibi illuderet, motum clàm ciens. Quin auditione quoque percipere autumabant horologium idem, quæ præciperentur, inde videlicet, quod è Gallis ali-

ANNVS MDCXXXIV.

quis nonnunquam per ludum, dum pulſum extremum eſſe intelligebat, elatâ voce quaſi pro imperio vetabat vltrà progredi. Sonum, vocem illius appellabant: rogabántque aduenientes; quoties-nam Dux diei (ſic enim vocitant) locutus eſſet? Quærebant item quo potiſſimùm cibi genere veſceretur: ac ſub initia, etiam, quid demùm moneret, vellet-ve, ſuis illis vocibus? Quibus Galli per iocum aiebant, duo quædam hiſce vocibus ſignificari, alterum, hyeme, ad horam quartam pomeridianam, quiſque vt diſcederet; occludendas enim fores eſſe: alterum, meridie de prandio cogitandum. Atque illud vtrumque egregiè eorum mentibus hæſit, poſterius autem potiſſimùm: perlubenter enim alienos cibos arrodunt. Nec minùs eorum ingenia torquebant conſpicilia, frontibus vndecim vndecies obijcientia rem vnam eandémque; & vis illa Magnetis ferri tractrix, quâ in mirabilitate ne ſibi fucus fieret, explorabant curioſiùs, num glutinum viſcus-ve intercederet. Capere verò nullo modo poterant, quî tandem pauculi literarum ductus exarati in chartulâ, abſenti declararent quid geſtum, dictum-ve ab abſentibus eſſet, aut quid omninò mandaretur: plus centies periclitati ipſi per ſe ſe ſunt ferendis epiſtolis, num ita conſtanter res haberet. Ex his, aliíſque eiuſmodi, ingenerata eorum in animis de Gallorum vi præpollente ingenij opinio tanta, vt ad earum rerum conſpectum exclamarent identidem, *Ondaki*, *Ondaki!* quaſi dicerent, Dæmones ſunt, non homines; adeò mortalibus ceteris rerum cognitione anteſtant. Quas voces ita noſtri accipiebant, vt iſtiuſmodi eorum confeſſione ad id quod moliebantur traductâ, in animis minimè pertinacibus deſiderium aliquod capeſſendæ fidei accenderent. *Eia*, inquiebant, *& videtis ipſi, & ſuſpicitis, nec abs re: eſt enim in iſtis profectò miratione dignum quiddam: at quantillum tamen, præ tantarum rerum, támque magnificarum mirabilitate, quæ veſtris continenter oculis obuerſantur? Quid enim tandem tàm mirabile, ac Solis, & Lunæ, ſiderúmque reliquorum progreſſus regreſſúſque tàm rati, támque conſtantes? quid æquè ſuſpiciendum, ac ſtata illa dierum, noctiúmque viciſſitudo? Annis ſingulis arbores per hyemem frondium varietate ſpoliatæ nudatæque, tantumnon emoriuntur; eædem mox vere reuiuiſcunt, & priſtinam illam pulchritudinem recuperant: nec aduertitis: fruges eæ quæ*

terræ à vobis, singulis item annis mandantur, putrescunt primùm; tum ex eâ ipsâ putredine & culmos mirum in modum elegantes, & spicas dein tàm longè præstabiliores fundunt: nec ea cogitatio mentes vestras subit, Omninò præcellentem aliquem, & summum Okki esse, necesse esse, & eum qui quotannis res tàm præstantes oculis cernendas exhibeat; infinitè sapientem eundem, qui hæc mente excogitauerit, & potentem qui effecerit, efficiátque assiduè; & humanum beneficúmque, qui tàm multa quotannis affatim ad victum, cultúmque ijs ipsis à quibus non modò non colitur, sed ne agnoscitur quidem, constantissimè subministret. Nec verò hæc suo fructu caruere: eo ipso anno relati manipuli, nauis agricolis spem fecere messis in posterum vberioris. Præter infantulos aliquot in IESV Christi familiam per Baptismum cooptatos, nec ita multò pòst in cælum vitali morte translatos, adulti item aliquot sacris vndis regenerati, felices nascentis ibi loci Ecclesiæ primitiæ. Illud memorandum de Iosepho *Ivtaiâ*, tentatam eius constantiam ab hoste humani generis hoc periculosiùs, quòd fratris iam vitâ functi personam vultúmque induerat. Cùm ægram vitam traheret diutiùs, quàm Antonius Daniel putauerat, à quo, absente Brebeufio, tanquam morti vicinus, pro voto, Baptismi particeps factus erat; ad focum sedenti adstitit aliquando improuisus veterator, ac ne verbulo quidem facto, contrà assedit, tacitúsque permansit benè diu. Dein Iosephum compellans, Ergóne, inquit, frater, fratrem deseris? Minimè verò, ait Iosephus, in hoc adhuc certaminum genere tyro miles; non committam vt te deseram: atque hic falsus frater, hostis verissimus, imprudentem blanditijs mulcere cepisse dicitur. Detectis tamen insidijs, cognitóque periculo, contestatus est deinde Iosephus pluries, velle se omnino in cælum pergere: & verò eò demùm receptum credibile fuit, quando in veri Dei confessione, & flagitiorum criminúmque ætatis totius detestatione egit animam: Christiano proinde ritu, prout expetierat, subindè tumulatus. Sed Kebeccum regrediamur.

AD III. NON. SEPTEMB. Iuuenæus cum Buteuxio initium daturus Residentiæ, quæ Conceptionis sortita pòst nomen, perrexit ad Trifluuium. Id nominis loco Galli indidere, non quòd tres fluuij eò confluant, sed quòd vnus *Iuuenæus cum Buteuxio Residentiam Conceptionis ad Trifluuium statuunt.*

ANNVS MDCXXXIV.

idémque amnis *Metaberutinus* indigenis dictus, per tria potissimùm ostia, Insularum aliquot diuortio seiuncta, erumpat in Regem fluuiorum, hoc est in flumen S. Laurentij. Tractus totus peramœnus, & quà Kebeccum descenditur, per certa interualla fluuijs, riuísque distinctus compluribus. Piscatio tàm felix, vt sit qui intrà paucas horas nonnunquam acipenseres capiat ad duodecim, plures-ve, tantæ molis, vt humani corporis exæquent persæpè magnitudinem. Missi Patres à Deo videri potuerunt, ad tuendos fouendósque miseros, quibus nisi ab ijs subuentum esset, certa mors erat: fame, quæ iam atrociter anno superiore toto eo tractu sæuierat, ingrauescente eò vsque, vt ad Gaspeïum quidem interfectus, voratúsque à Barbaris fuisse dicatur adolescens Cantaber, ab suis apud eos discendæ linguæ relictus; ad Tadossacum autem indigenæ ceu lupi alij in alios inuaserint, cæsorúmque manderint cadauera. Accurrebant turmatim exsucci, luridíque, & longâ macie deformati: perinde esse flebiliter dictitantes seu in siluis, seu circà Gallorum domicilia emori. Et eorum neminem sua fefellit opinio: tametsi Patribus in arcto res erat, quod Kebecco suprà necessariam annonam vix quidquam tulerant; tamen tùm ipsi, tùm Galli ceteri, de suâ illâ tenuitate supplices ita fouerunt, vt ne vnus quidem fame interierit. Excipiebantur penè omnes, vt primùm aduentabant, conuiuio, tali loco, ac tempore sanè lauto, pulmento ex farinâ, vel cicere: dúmque cibus recreando corpori apparabatur, intereà curabantur animi. Toti erant Patres in commonstrando, quàm misera, quámque ærumnosa esset siluatica illa vita; quàm felices contrà forent, si fide susceptâ, ciuilem & secum ipsi, & cum Gallis societatem inirent, summóque rerum omnium Procreatori castè & religiosè famularentur. Quo in sermone interpellans aliquando vnus ex eis aliquis Iuuenæum, quærere institit, num si fidem capesserent, futura nix esset? Illo futuram asseuerante, Altáne, inquit, erit, & solida? Erit, inquit Sacerdos. Quid? alcæ occurrent, quas venemur? Cùm occursuras affirmaret; Eásne, adiungit, conficiemus? sanè, ait: etenim cùm sempiternus ille hominum parens cuncta peruideat, sítque infinitæ potentiæ, bonus autem suprà quàm mente, & cogitatione hominum quisquam assequi possit, nequibit se ipse con-

Patres in extremâ fame miseros indigenas sustentant.

tinere, quin vobis opituletur, si in eum credetis ex animo, si paternam illius benignitatem implorabitis, & quod vnicè ab mortalium vnoquoque exigit, si sanctissimæ illius voluntati, mandatísque morem constanter geretis. Commoda oratio, excepit Barbarus, reputabimus nobiscum ipsi, quæ proposuisti, ac quid potissimùm sit opus facto, disquiremus. ANNVS MDCXXXIV.

IN EAS CVRAS, STVDIAQVE intentis annus vertit: sterilis ille quidem, sed quem, contra quàm in Ægypto quondam, consecuta sit messis vberior: quanquam ne ille quidem suo operæpretio caruerit. XII. Cal. Martias ibidem ad Trifluuium in sacrâ Ædiculâ solenni ritu in beatam regenerata est infantiam, femina ex Bersiamitarum gente (quantum quidem ex ijs quæ ipsa narrabat, assequi coniectura Iuuenæus potuit) quibus nulladum cum Europeis communio fuisset, prohibentibus ijs qui ad Tadossacum incolunt, à quibus paulò antè per summam inhumanitatem, æquè ac perfidiam, ex ijs aliquot trucidati erant, postquam fictâ benignitate capti, se, suáque ipsis nullâ fraudis hostilitatis-ve suspicione crediderant. Hanc porrò ab indigenis, quorum in comitatu aliquandiu fuerat, modò his modò illis humi derelictam, nec iam fessos senectâ morbóque artus præ virium imbecillitate trahere valentem, cùm nec destituere vellent Patres, nec per decorum in domunculam accipere possent, à postremis institere, corticum vt aliquantulum in discessu relinquerent, quò ne sub dio per eam frigorum inclementiam misera continuò fatisceret: verùm, cùm nil preces valerent, id per vim à Gallis extortum. Intereà, cùm iniectam Baptismi mentionem haud grauatè ab ijs accepisset, à quibus tàm benignè alebatur, curabatúrque; postquàm mysteriorum fidei cognitione sat idoneè imbuta visa, eluta est aquis vitalibus, noxas superioris vitæ egregiè detestata priùs omnes, & nominatim quidem, licet nihil esset cur peccata singillatim memoraret, prædicante Sacerdote; satis esse si de ijs ante Baptismum, verum, sincerúmque dolorem animo conciperet. Illud tamen aliquanto pòst mystagogum mirum in modum perculit, quòd cùm ad exitum è vitâ Annam comparaturus (id enim nomen inditum) de morte verba faceret, territa mulier absistere iusserit, & rei tàm horribilis mentionem porrò omittere. Ac tum quidem mœ-

ANNVS MDCXXXV.

Femina ex Bersiamitarum gente solenni ritu in sacrâ Ædiculâ Baptismo regeneratur.

ANNVS MDCXXXV.

ſtus, & celeritatem ſuam propè incuſans cùm receſſiſſet, preceſque pro infelicis ſalute tùm ipſe, tùm alij ad Patrem miſericordiarum fudiſſent, aliquanto pòſt ad ægram cùm rediiſſet, ipſa vltrò de futuræ vitæ ſtatu, & conditione plurima ſciſcitari. Animúſne iſte meus, aiebat, poſtquàm è corpore exceſſerit, luce perfruetur? Cùm aſſeueraſſet Sacerdos & videndi facultatem, & functiones ſenſuum reliquas apprimè in alterâ vitâ vſurpatum iri, ab ijs modò qui piè & religiosè hîc Deo paruiſſent, fidémque minimè fucatè coluiſſent, quinimò infinitis partibus præſtantiora ea cuncta fore; cum ſuauiſſimæ cuiuſdam iucunditatis & oblectationis copiâ; illud ex te accepi, ait, mihi vſuram vitæ olim reſtitutum iri: num igitur tunc mihi, qualis nunc ſum, an alteri cuipiam ſum futura ſimilis? Ipſiſſima tu, inquit, ad vitam excitabere; ipſum illud tuum corpus emerget è tumulo, & mirabili quidem ſplendore ac pulchritudine, ſi fidelis eſſe perrexeris: ſin, horribili deformitate, ſempiternorum ignium eſca & pabulum. Quo verò ciborum genere animus meus poſt mortem veſcetur? Nullo quidem, inquit, iſtorum quibus nunc corpus eget: eorum autem loco, incredibili quadam voluptate perfruetur, quæ nullâ mortalis cuiuſquam oratione explicari ſatis queat. In cælum ſi euaſero, quid intuebor? Nimirum tùm quæ in terris geruntur alia, tùm præcipuè gentilium tuorum amentiam, qui ſanctam fidem contumaces reijciunt: ſingularem autem in modum te in perpetuum oblectabit infinita illius pulchritudo qui cuncta condidit: hunc tu mihi tuis precibus propitiabis. Quid ei potiſſimùm dicam? Clementem ac miſericordem ſe mihi exhibeat, méque quamprimùm hinc in cælum euocet. Eſt igitur, pergit, quantùm conſequor, magnopere optabile in cælo verſari, quando eâ cauſâ mortem appetis. Verùm, me fortè capiet obliuio eorum quæ mihi commendata eſſe cupis. Minimè verò, inquit Sacerdos, ſi quidem credis ex animo, non eſt quòd te hæc ſolicitudo cruciet. Quid porrò meo corpore fiet? Eleganti feretro componetur: tum à Gallis omnibus preces tuâ cauſâ fundentibus in communi cœmeterio ritè tumulabitur. Agedum, inquit, verum narra; animus iſte meus vbi diuulſus erit à corpore, ingenio valebit? Et valebit ingenio, infit Sacerdos; & intuebitur, & audiet, & loquetur, modo quodam

Eadem mortis metum ſancta fiducia ac ſpe futuræ vitæ deinde mutauit.

quodam longè nobiliore, quàm hæc tua labra voces vnquam vllas efformauerint. In eâ interim collocutione languentis vultus ſerenari ſenſim: ac tandem erectior lætiórque in hæc verba prorupit: Credo, Credo: atque vt me ex animo credere intelligas, mortem deinceps minimè reformidabo. Contremiſcebam adhuc totis artubus, quoties eius mentionem faciebas: nunc contrà, hæc mihi in votis erit, quo ad eum approperem, qui cuncta condidit. Et ad hanc quidem lucem vſque, ita ad eum preces concipiebam vt dicerem; Sana me: conſanare me potes; in poſterum ita dicam: Iam nullo modo opto vitæ vſuram mihi prorogari: tui videndi cauſâ lubenter emoriar. Hæc anus vti memorabat, ita egregiè præſtitit: ne veſtigium quidem ſuperioris illius formidinis remanſit: quinetiam inſtante morte, audita ſæpiùs eſt eas voces ingeminare; Credo, Credo; Illum amo, Illum amo: Aueo in cælum ſcandere. Et aliquanto antè abeunti Iuuenæo (eius enim in manibus egit animam) Hucuſque, inquit, parentis mihi loco fuiſti: perge, obſecro, ad extremum: nec verò à morte procul abſum. Redi, quæſo, quamprimùm, ac ſi me tunc vox fortè defecerit, ſic apud te ſtatue, recogitaturam me aſſiduè quæ tradidiſti, & ex animo ad vltimum vſque ſpiritum credituram. Quid prætereà à pijs noſtratibus hoc temporis articulo expectes? Nimirùm *Spiritus vbi vult ſpirat*: nec minùs Neophytorum præcordia afflat, quàm eorum qui fidem diutiùs quidem illi, at forſan remiſſiùs coluerunt. Vt promiſerat, ita honeſtas exequias demortuæ noſtro ritu Iuuenæus curauit. Tum, exeunte Aprili, Kebeccum ex reuocantium Patrum deſiderio repetijt, quò adeſſet ad aduentum nauium, quæ propediem ex Galliâ adfuturæ credebantur. Sed ſolicitorum ſpem diu fruſtratæ ſunt: cùm intrà menſem Maium expectarentur, nulla ante VII. Cal. Iul. comparuit: quâ die reſcitum ad Biccum Inſulam, appulſam vnam eſſe, poſt graues procellas, tempeſtatéſque ſuperatas, breui quinque, ſex-ve alias affore. Et aliquanto pòſt, læta nuncia confirmauit Pleſſæus Bochartius è Galliâ redux, quò Autumno ſuperiori tranſmiſerat, literis cum lembo Kebeccum præmiſſis, queis adeſſe ſe cum eo quem dixi nauium numero ſignificabat. Mox *Petrus Pijartius* Sacerdos in lembo præcurrens, & literas è Galliâ reddidit, & ſignifica-

Piè moritur, ac ritu Christiano ſepelitur.

Pleſſæi Bochartij è Gallia reditus.

ANNVS MDCXXXV.

uit coràm, aduentare tres alios è Societate Sacerdotes, *Claudium Quentinium*, *Franciscum Mercerium*, *Ioannem Quenium*; *cùm Petro Fealtæo*, *Petro Tellerio* Laicis. Nec verò diu Pijartius, Merceriúsque resedere: sub idem tempus Hurones cùm conuenissent, pòst res ciuiles in consilio pertractatas, incensissimo studio tùm Patres tùm Gallos ceteros Camplenius per Interpretem commendauit. Quanti Gallicum fœdus & amicitiam Hurones ducerent, tàm ipsis prouidendum esse, ne quidquam in Religione discreparent, & quem Deum venerentur, adoréntque Galli, hunc eundem sanctè, castéque colere Hurones instituerent. Nihil ab ijs fieri salutarius posse: quippè præpotentem illum rerum omnium administratorem, adfuturum profectò: donis & muneribus è cælo aucturum Huronum gentem: victoriam de hostibus largiturum. Quod ad ciuilem autem vitam attineret, Gallos magno numero eorum in patriam confluxuros, eorum filias ducturos in matrimonium, dum fidem capessiuissent: tum innumera tradituros ad artes, reliquósque vitæ communis vsus, gladiolos potissimùm, & secures. Proinde maturarent ipsi, proximáque æstate è suis liberis puerulos secum adducerent complures: cunctos humanè & liberaliter à Gallis habitum iri, ac præter necessaria victus subsidia, haud secùs nostros in eorum institutionem incubituros, quàm si germani fratres essent. Et quoniam satis intelligeret fieri minimè posse, vt Kebeccum Præfecti omnes venirent, ipsi apud se per otium publico in conuentu de rebus tanti momenti deliberarent, accersito Echom, hoc est Brebeufio, quem proinde per literas de omnibus certiorem faceret. Secundùm hæc, epistolam tradidit, adiecítque eo in consilio donaturum nonnihil muneris loco, quod eam ipsam in rem ad eum Patres mitterent: atque hîc demùm se se in laudes Societatis IESV effudit. Subsecutus Plessæus Bochartius in eo totus fuit, vt Huronibus persuaderet maximi passim Patres fieri in Galliâ à Principibus ipsis: porrò ab illis non alio consilio patriam deseri, tantósque labores appeti, nisi vt in cognitione summi Dei, Gallorum æquè ac omnium omninò mortalium conditoris & parentis, ipsis tradendâ pro viribus elaborent. Ad hæc vnus è Præfectis ita respondit: Epistolam quidem cum fide redditum iri: nec defuturos se, quò minùs in conuentu

Huronum conuentus.

de propositis capitibus deliberarent. Ceterùm cùm gens Huronum tota Gallos deamaret, non videri à Gallis vicissim præstari paria, qui neglectis Huronum pagis omnibus, in vno vnico consedissent. Cui amicæ expostulationi ita satisfactum, vt dicerent Camplenius Bochartiúsque; Tàm paucos adhuc è Gallis ad Hurones itasse, vt non mirum deberet videri, si dispersi hac illac, degere nondum potuissent: vbi gens tota Christianorum fidem amplexa fuisset, tàm multos submissum iri, vt in pago vnoquoque figere domicilium possent. Ita soluto placidissimè consilio, nihil Nostris potius fuit, quàm vt cum Huronibus statueretur, qui potissimùm ituros Patres deducerent. Et quosdam quidem per literas Iuuenæo Brebeufius designauerat, at longè plures operam suam deferebant. Videres eos in Pijartio Mercerióque obtutum figere, lustrare oculis, & quasi metiri vtrumque: sciscitari num difficiles moribus essent, num egregiè remum tractaturi, manus denique peramanter attrectare, & indicare nutibus, lacertos iam tum ad instantem laborem comparandos esse. Tandem in singulas canoas singuli distributi X. Cal. Augusti læti alacrésque soluerunt, Pijartius, Mercerius, & adolescens quidam Gallus, qui annum iam vnum apud Hurones exegerat. In discessu, cùm Pijartius ad nauem quâ vectus erat, Rupeiaquelini Equitis tetendisset, de se optimè totius nauigationis tempore meriti, extremùm salutaturus: is humanissimè hominem complexus, deuinciendis ipsi Huronibus, prunorum numerum aliquem eorum in canoam effundi iussit, bombardásque tres maiores honoris causâ explodi, gestientibus ad reboatum Barbaris, & præ admiratione manum ad os applicantibus. Secutus proximè Mercerius ad Plessæum Bochartium suâ in naui versantem, cuius eximiam humanitatem, beneficentiámque toto itinere esset expertus: atque is simillimè quò charissimum vectorem Barbaris vberiùs commendaret, & prunorum item largitione, & tormentorum explosione, tùm ex naui, tùm ex lembo, significauit nihil sibi gratius fore, quàm si Mercerium quam-humanissimè haberent. Valuit præclara commendatio. Longè benigniùs toto itinere ambo Patres habiti, quàm anno superiore Brebeufius cum socijs: quidquid in discessu Hurones insinuassent, non modò non eos ad remum adegere; verum-

ANNVS MDCXXXV.

Pijartius & Mercerius cum Huronibus proficiscuntur.

ANNVS MDCXXXV.

etiam, quoad licuit, ſubleuauere in omnibus: illud potiſſimùm ſolatium gratum accîdit, quod difficilioribus locis ijs quos dicebamus, reperti ſunt qui vtrumque veherent. Supellex item tota cum fide reddita. Finem nullum faciebant qui redibant, prædicandæ Kebeccenſium Gallorum humanitatis; eorum qui ſubſtiterant ſaniores, opis rebus ſuis à Brebeufio opportunè allatæ. Etenim cùm ne guttula quidem imbrium ab Aprilis initio ad exeuntem Maium agros irroraſſet, vt eſt Huronum ſolum arenoſum imprimis, támque tenue, vt niſi tertio quoque die humectetur, areſcant continuò omnia, regionem totam ingens famis metus inceſſerat: cùm præſertim aliquanto antè pagi tres arſiſſent, vnà cùm ingenti Indicæ ſegetis numero, quæ alere viciniam facilè potuiſſet. Quid hîc agerent miſeri? Ad impoſtores, hoc eſt ad ſagos ſuos maximam partem adeunt. Cùm fruſtrà tentata adhibitáque ſuperſtitionum omnium genera eſſent, ſomnia, conuiuia, choreæ, *Tehorenhaegnonus* quidam ceteris illuſtrior idem, & verſutior, in inſignem inuidiam Patres vocauit; prohibere illos quò minùs imbres eliceret, Crucem quandam pro eorum Ædiculæ veſtibulo erectam: domum autem totam domicilium dæmonum eſſe, vel hominum certè infeſtiſſimorum, qui eo animo, eóque conſilio ad Hurones penetraſſent, vt gentem totam miſerè inhumanitérque necarent. Erant qui adderent, id à Gallis fortè excogitatum, expiandæ Bruſlæi neci, próque vno homulo Hurones omninò omnes ab ijs ad necem depoſci. Addebant alij, confirmatum ab Algonquinijs ſibi fuiſſe, nihil aliud totâ eâ molitione Gallis eſſe propoſitum, niſi vt exitium indigenis cunctis afferrent, ab iiſque anno ſuperiore inductam luem popularem. Quantam ſuſpicionum flammam tàm incommodi rumores excitauerint, procliue cuique eſt conijcere, apud eos præſertim qui Noſtros nomine dumtaxat, non vllâ conſuetudine, aut familiaritate noſſent: quorúmque in animis hoc faciliùs inſidebat calumnia, quò malum vrgebat grauiùs. Ergo ad Patres ex circumpoſitis pagis conuenire: inſtare vt Crucem illam deijcerent: ſi ſeges per ſiccitatem interijſſet, periculum eſſe ne tanquam in ſagos ac veneficos iuſtis furijs concitata plebs inuolaret, & obuium quemque fuſte elideret. Porrò ſi recuſarent Patres, ſe ipſos deturbaturos Crucem; & iuuenum ali-

Siccitatem cruci pro Ædis veſtibulo erectæ Barbarus Impoſtor tribuit.

quot eò processit amentia, vt ab teterrimo Satana, quantum quidem coniecturâ assequi licet, instincti, Crucem ipsi alteram cùm dedolassent, ínque tugurij fastigio collocassent, in eam deinde tanquam in scopum impij sagittarij iacula contorserint, tàm irrito tamen conatu, quod profectò miraculo proximum meritò esse videatur, vt ne vnus quidem signum salutis vllo ictu violare potuerit. Alij denique, quibus de Deo, infinitáque illius hominum charitate memoratum iam nonnihil erat, grauiori scelere supremam illam Prouidentiam blasphemis vocibus incusabant, hinc tabescentibus Patribus, ad iniuriam quæ tàm indignum in modum augustissimo Numini imponebatur, illinc cæcæ gentis stoliditatem miserantibus: mors, quanquam imminere videri iure posset, nemini tamen tàm iustâ in causâ terrori fuit. Illud supererat solatij, quod Ihonatiriensium nemo neque virorum neque feminarum tantæ impietatis particeps erat: quin, vanissimâ scelestissimáque superstitione valere iussâ, flagitabant assiduè à Patribus, imbrem vt accerserent. Quibus ita Brebeufius satisfaciebat; Neque suum, neque verò cuiusquam mortalium esse, imbrem sudumve præstare: vni summo terrarum cælorúmque architectatori cuncta parere: ad eum proinde confugiendum. Sanè aquas pluuias minimè idcircò prohiberi, quòd erecta pro vestibulo suæ Ædiculæ Crux esset, vel inde planissimum fieri, quòd ex quo constituta ea esset, pluisset multoties: conferendam potiùs causam mali, vel in blasphemos sermones, quibus summa illius sanctitas per summam indignitatem violabatur, vel in eorum scelus, qui ad sagos adirent, consceleratos vtique impostores qui aut nihil efficerent prorsùs, aut, quod formidandum magis esset, per dæmones, quorum operam execrandâ pactione interponerent, noxiam aritudinem fouerent. Neque verò quidquam pensi habere, dum suppeterent munera, & largitiones: porrò si quid possent, exererent sanè conatus omnes tàm iniquo tempore. Se quidem auctorem esse, illius vt opem implorarent, à quo cuncta perfecta sint, quíque sit perennis bonorum omnium fons, & origo, quemadmodum expositum iam sæpiùs ipsis esset. Et mirâ facilitate contestati sunt, omnes, se nequaquàm tàm leues esse, aut amentes, vt fidei quidquam istiusmodi ineptijs adderent. Deum se alium

ANNVS MDCXXXV.

nolle, nisi eum, de quo ab ipsomet inaudissent: quidquid præscriberet, facturos. Ergo instat Brebeufius superioris ætatis peccata, flagitiáque adstantium quisque ex animo detestetur: tum summum illum Deum, quem nosse vtcunque cepissent, sanctè, religiosèque colere in posterum omnes instituerent: ad eius propitiandum Numen, publicam quotidie supplicationem ex Christiano ritu toto penè terrarum orbe recepto, vulgatóque, ductum iri deinceps: si fortè non tàm citò ille mundi Rector quod posceretur tribueret, animum ne propterea despondérent, sed in petendo perstarent. His ita constitutis, addidere Patres priuatim, votum nouendialis sacrificij, S. Iosephi, Huronum Tutelaris patrocinio adiungendo: additum, vt quoniam, in id tempus festa pompa illa recurrebat, proponeretur in Ædiculâ pro sacro pegmate augustissimum corpus Christi, ex Europæ more adorandum. Verissimè dictum ab Apostolo Paulo; *Non sine testimonio semetipsum reliquit* (Deus) *benefaciens de cælo, dans pluuias, & tempora fructifera, implens cibo & lætitiâ corda nostra.* Dum post expletum votiuorum sacrificiorum numerum, supplicatio perageretur, Idibus Iunijs lætus se primùm imber effudit, & copiosè quidem: tum per interualla mensem ipsum tenuit, incredibili Barbarorum gratulatione: cùm præsertim arentibus iterùm agris (etenim vt iam diximus, nisi leue istud solum, sabulosúmque tertio quoque die irrigetur, marcescunt statim fruges) ad Idus Iulij Patrono interposito à Patribus S. Ignatio, cuius anniuersaria veneratio instabat, nouenâ item sacrificatione Deo offerendâ, quo die secundum sacrum factum est, pluere cepit affatim: tùm rigatâ subinde ad satietatem segete, tanta demùm vbertas consecuta est, quanta non ab annis benè multis extiterat. Adierunt igitur turmatim ad Patres, tùm Huronum alij, tùm Ihonatirienses potissimùm, illud sine fine deprædicantes, Deum vtique bonum esse; qui tàm benignè, támque opportunè deploratis rebus remedium attulisset: hunc se in posterum veneraturos. Ita incredibili Patrum gaudio procella concidit, euulsæque stirpitùs è Barbarorum mentibus indignissimæ illæ de augustissimo Numine, déque Cruce suspiciones: & miris quas in Patres congerebant, laudibus, probra infinita in illos seu sagos, seu nebulones eorum merito admiscebant.

Pluuia precibus à Deo impetratur.

Actor. XIV.

Lubet hîc adiungere quod à se suo loco prætermissum, huic anno Brebeufius attexuit, sanè persimile. Cùm is ante septennium ad Hurones primùm adijsset, Crucémque iam tum ad Ædiculæ vestibulum fixisset; per æstum vehementiorem, qui agros item torrebat, occasionem nactum se se ratus Tehorenhaëgnonus idem, salutiferi signi euertendi, flagitantibus cunctis ab eo pluuiam, negauit se hîc quidquam posse, rubenti illâ Cruce prohibitum: quippe tanquam ignem flammantem, ardentémque nubes eam diuidere, dum præteruolarent: fulmen престереà vtpote alatum (auem enim id esse autumant) ab illâ eadem Cruce præ metu refugere. Ita nihil esse quod à se quidquam expectarent. Sanè seu quâ naturali de causâ seu dæmonum arte fiebat, permirum erat, haud ita procul & nubilum cælum cernere, & reboans audire tonitru; Ihonatiriæ serena cuncta, atque adeò sicca perstare, sic, vt dum appropinquabant nubes, discedere continuò, atque euanescere viderentur. Hoc tàm deplorato rerum statu Brebeufium pagi Præfecti accersitum hunc omninò in modum compellant. *Vides ipse tuis oculis, ariditas quanta sit: aiunt communis calamitatis causam non aliam esse, nisi vestram hanc Crucem. Porrò si pluere diutiùs desierit, planissimè perijmus; quippè culmus in spicas fundi per hos Solis ardores nequeat. Ac si hostium quidem manu caderemus* (ad hostiles Iroquiorum impressiones alludebant) *qui in horas imminent, saltem id haberemus in morte solatij, quod abesset languor: nunc si eorum declinatis tantisper furijs atque furoribus, fame conficiemur, peiore profectò loco nostræ res erunt. Quis hîc est sensus animi tui? Nobis, vt quidem credimus, exitij causa esse nolis. Proinde si qua te nostri, atque adeò si qua tui tangit miseratio, Crucem ipse euerte, ac subduc ad tempus, vel in tugurium tuum, vel in vicinum lacum, quò ne nubes deinceps terreat: post messem, pro tuo deinde arbitratu restitues.* Hanc stropham cùm ab scelestissimo nebulone adornari Brebeufius satis intelligeret, comiter ac pacatè pernegat se vel è suo loco dimouere, vel occulere posse sanctam Crucem, imaginem viuificæ arboris illius, in quâ mortem mortalium causâ, bonorum omnium fons & origo Christus seruator obijsset. *Vos*, inquit, *si deturbare Filij Dei trophæum animum induxeritis, impedire quidem minime possum: at videte iterùm iterúmque, ne magno vestro malo deturbetis; ne-ve*

Alia eiusdem Impostoris stropha, priori persimilis.

ANNVS MDCXXXV.

accensâ in vestrum omnium caput ardentiùs diuinâ iracundiâ, tantæ temeritatis pœnas luatis opinione grauiores. Vt intelligatis autem inanissima esse quæ vester iste munerum captator ad terrorem iactat, recogitate ipsi quoties imbres se effuderint, ex quo sacrosancta Crux hoc loco defixa est. Tum, quàm inscitè, quámque ridiculè impostor comminiscitur, tonitru metu percelli? Nimirum, in eo sensus aut vitæ ne vmbra quidem? halitus est siccus, candénsque, qui nubis tanquam aluo conclusus, & coërcitus hac illac vagè fertur, sicubi nanciscatur exitum. Porrò vt timore aliquo tonitru tangi posse demus, quid hîc reformidet? Rubeum videlicet hunc colorem? at eodem passim casæ vestræ infectæ sunt. Quin amouetis igitur ipsi formas hasce miniatas? Fregit ea oratio Præfectorum animos: videlicet cùm nihil quod opponerent, succurreret, circunspectare alij alios, ac monere inter se, Crux ne attingeretur. Et Brebeufius victor; *Agitedum,* inquit, *quando insignis augur nunciat rubro Crucis colore terreri tonitru, album, si lubet, nigrum-ve inducemus: tum si pluerit statim, non recuso quin is pro veridico à vobis habeatur: sin perstabit ariditas, ecquid causæ erit cur non fucum ab eo fieri credatis?* Arrisit magnopere conditio: dictum, factum: albo confestim colore Crux superinducitur, suspensis expectatione animis, quatriduum ipsum perstante nihilo seciùs ariditate exactum cùm esset, fremere denique vulgò omnes, & sago indignari, cuius ineptis clamoribus factum esset, vt Crux per tantam indignitatem deformaretur. Ergo tempore vtendum ratus, ad Præfectos vltrò Brebeufius adit: quærit fidens, num pluerit, num æstus resederit, rubro Crucis colore sublato? Cúmque se tum demùm agnoscere faterentur, Tehorenhaëgnonum merum esse veteratorem, rogaréntque quid potius facto opus esset, primùm omnium de salutari Crucis mysterio ad eos differit: tum monet, si quid sibi crederent, conuenirent viri simul ac feminæ, & eluendo abrogandóque priori sacrilegio, Crucem eandem ritè adorando venerarentur. Et quoniam de segetum incremento agebatur, frugis Indicæ modulum quendam afferrent singuli, in tenues inopésque pòst distribuendæ. Abnuente nemine, dies sequens sanctæ cerimoniæ dicitur: adfuere plerique omnes; lucem anteuertêre plurimi. Ad Crucem, rubricatam vt priùs, IESV Christi pendentis iconem Brebeufius addiderat: hanc vnà cum Cruce piè & religiosè in genua accidens, vene-

ratus

ratus primus cùm esset, idem ab astantium vnoquoque fieri præcepit. Gratissimum spectaculum fuit, Barbaros homines, & auitæ superstitioni innutritos, ad præpotentem hominum omnium parentem procreatorémque extremo tempore confugere, & ringente Satanâ, venerari Crucem habitu toto corporis, mente autem & ore eas addere preces, quas periculi magnitudo suggerebat. Sanè sincerâ illâ simplicitate Dominum delectatum, subsecutus eâdem illâ die imber comprobauit: atque illius anni feracitas superiorum annorum vbertatem si non superauit, æquauit certè, incredibili Barbarorum stupore, & Diuinæ omnipotentiæ admiratione. Vt ad temporis rationem redeamus, duo præterea ad Huronum animos arctiùs deuinciendos valuere: alterum, egregia Gallorum voluntas in eos tùm alias, tùm maximè vbi rumor semel iterúmque de hostis aduentu dissipatus terrore, & tumultu cuncta compleuerat: ac quanquam vtraque vice res intrà metum stetit, tamen cùm in illâ trepidatione nusquam ipsis defuturos Gallos Brebeufius spopondisset, milites quidem, hostiles impetus quà excepturos, quà vi & armis propulsaturos; se, præliantibus affore, quibuscunque daretur præsidijs animos procuraturum; finem deinde nullum faciebant agendarum gratiarum. Monuere inter cetera Galli, sua deinceps præsidia in quadrum dirigerent, singulásque ad angulorum vnumquemque turriculas excitarent: sic enim à paucis Gallis pagos totos defendi posse, sclopos quaquauersùm in obuios displosuris. Et morem gesserunt salutaria monentibus: iam Rupella pagus ab ijs ad eum modum cœptus extrui. Alterum, Catechesis fuit, & paruulorum iugis & assidua institutio. Ac profestis quidem diebus Antonius Daniel, Sacerdotésque ceteri diuersi casas obibant, tradebántque puerulis elementa Christianæ doctrinæ linguâ vernaculâ, neque enim aliud idioma vllum capessere Hurones tunc quibant. Festis autem lucibus bis in die agmen totum sacram in Ædiculam cogebant: & horis quidem antemeridianis, Missæ interesse iubebantur, ad Offertorium vsque: tum postquàm solenni ritu lustralis aqua confecta erat, ex more Ecclesiæ, atque præeunte verba Brebeufio, elatâ voce easdem illas preces reddiderant publicè, quas didicerant priuatim, dimittebantur: pomeridianis autem explicabatur nonnihil ad

Crucis veneratione exoratus Deus imbrem frugibus, terræque feracitatem largitur.

Fructus Catecheticæ institutionis.

ANNVS MDCXXXV.

easdem institutiones pertinens, exigebatúrque ratio eorum, quæ per hebdomadam didicissent, nec sine præmiolo. Dici vix queat, hæc quantopere studia accenderint istius ætatulæ: Nemo erat, qui balbutire modò posset, qui non à se reposci quidpiam flagitaret, & vt ingenio vulgò valent, non mediocri progressu ferè. Etenim à puerulis manabat fructus in adultos: tùm quod non modò puellulas, sed etiam adolescentulas virgines laudis amor, & munusculorum qualiuncumque cupido exstimulabat: tùm quòd, id quod in Europâ quoque videmus, in salutaris certaminis communionem, parentes veniebant crebrò: atque adeò dum liberis velificabantur suis, arripiebant ipsi quoque perstudiosè quæ ijs postmodùm inculcarent. Certè quasi iam tum aut auerent, aut præsagirent quæ consecuta sunt deinceps, quærebant ex Patribus, num regionem totam inuertere se posse confiderent, hoc est, Christiana sacra Religionémque inducere? Quibus ita respondebant, vt dicerent; Nequaquam se tantum suis in viribus industria-ve reponere, vt rem tantam à se perficere se posse autumarent: quæ verò in hominum facultate non essent, ea à Domino Deo non modò posse fieri, sed etiam nullo negotio posse. Quoniam verò suis istiusmodi consilijs mortalium ferè operam vult interponi sapientissimus ille idem, suauissimúsque rerum nostrarum moderator, Aprili mense cùm vocati Patres essent ad Comitia gentis totius, de solenni Mortuorum celebritate deliberaturæ; conuenerunt perlubenter tùm ipsi per se, tùm moniti per literas à Kebeccensibus. Perorauit suo loco in conuentu Brebeufius, intérque cetera proposuit; *Animos nostros; cùm immortales sint, post hanc vitam aut in cælum euolare, aut in baratrum detrudi sempiternis ignibus æstuans: eâ in fornace sontes tostum iri in perpetuum, sic, vt cruciatus finem nullum vnquam visuri sint: neque enim ignem illum quamlibet acrem, absumpturum tamen corpora. Viderent proinde, dum esset integrum, vtrum locorum duorum deamarent, hoc est quandiu superstites essent: qui enim ex ijs extremum diem obijssent, omnes ad vnum perijsse, vel eos quorum causâ aliàs egissent ferales ferias, vel eos quorum causâ parem celebritatem conuocassent: quippè cùm tùm hi, tùm illi, cognitionis veri summíque Dei expertes excessissent hinc, vtrosque ad Tartara vtique peruenisse, vbi nunc eam experiantur dolorum, cruciatuúm-*

que atrocitatem, quàm ne animo quidem & cogitatione adumbrare mortalium vllus queat: ita quod ad eos attineret, planè deploratam rem esse. Quod si ipsi seriò animum inducerent in cælum pergere, se verò vnà cum Patribus reliquis, viam monstraturum. Atque ex more secundùm eam orationem obtulit Brebeufius torquem ex conchâ veneriâ (quæ ijs in locis argenti, aurique instar obtinet) sanè ingentem, addiditque; hanc à se complanando cælorum itineri donari. Tum verò cùm sententiam quisque dixisset, omnes, vno excepto, consensu definierunt, certum sibi esse istiusmodi ignes effugere; placere iter in cælum. Ille vnus quem dixi, seu seriò, seu ioco, dixit, Benè habere quod omnibus alijs propositum esset in cælum ascendere; ipse si ijs ignibus cremaretur, parùm referre. Et suscepit Brebeufius, nobis quidem à Deo conditionis vtriusque hîc fieri optionem: verùm, nescire infelicem quid tandem sit ignis ille Tartareus: in eâ spe se esse, fore vt mentem mutaret aliquando, vbi de fidei mysterijs traditum ipsi esset vberiùs.

Ita pavlatim alliciebantur Hurones opportunitatum qualiumcunque quas à Gallis captabant, quàm fidei Religionísque, sub ea quidem initia cupidiores. Quanquam illud iam tum Brebeufio canebant; Videret quanti porrò ipsum, quanti quæ afferebat facerent, quandoquidem & audirent haud grauatè, quibuscunque de rebus vellet, disputantem, & filios sinerent baptizari, quibuscum vtique in vnius & eiusdem fortunæ communionem venire vellent, non modò in hac vitâ, verumetiam in illâ alterâ, quæ superesse sempiterna ab ipso memoraretur. Subit hîc, cum nauis illis operarijs, mirari diuinæ Prouidentiæ in his conuertendis Nationibus vias sanè mirabiles. Si quis Thaumaturgus adfuisset, Orientis puta Xauerius, aut Occiduarum Indiarum Iosephus Anchieta, qui cæcis oculorum aciem restitueret, paralysi dissolutos artus firmaret, morborum omne genus reliquum abigeret, excitaret ad vitam mortuos, absentia futuráque vaticinando reseraret; enimuero quantum quidem assequi licet coniecturâ, turmatim fidei nomen dedissent Hurones: sed Domino Deo institutum aliud placuit: rationum momentis, & nudâ Euangelij promulgatione Canadenses populos aggregatos voluit ad Ecclesiam, incredibili quidem excolentium labore,

ANNVS MDCXXXV.

Votum de immaculatâ Genitricis Dei Conceptione venerandâ, rem Christianam admodum promouet.

at solatio certè pari. Quanquam miracula suppleſſe videtur auguſtiſſimæ Deiparæ patrocinium. Stephanus Binetus, vir diuinæ gloriæ perſtudioſus, & ſalutis animarum peramans, qui tum Prouincialis erat Franciæ, atque adeò tractibus ijs præerat, auctor fuit ijs qui ex Societate illîc verſabantur, vt conuerſioni gentium harumce maturandæ, è cælo auxilia, Genitricis Dei ope operáque accerſerent, atque adeò VI. Idus Decembris, quo die immaculatam ipſi Conceptionem Eccleſia tota anniuerſariâ celebritate gratularetur, vouerent ſinguli, Sacerdotes quidem ſe in annum ſemel menſibus ſingulis, eiuſdem immaculatæ Conceptionis piâ, & religioſâ veneratione proſequendæ memoriæ, ſacrificaturos: expertes ſacerdotij, eiuſdem Virginis Coronam duodecies decurſuros. Addidere ipſi de ſuo, ieiunium in eius diei feſti peruigilio: ac, ſi quam Ædem ſacram ſacellum-ve ijs locis conſtituere liceret, eiuſdem immaculatæ Conceptionis titulo inſignituros: Et auſpicatum votum fuit: ex eo, tùm Kebecci, vbi vſurpatum idem, tùm apud Hurones, longè inſigniores rei Chriſtianæ progreſſus obſeruati. Apud hos eo ipſo die omnium prima extrà morbi aleam ſacro lauacro regenerata, & ceu Templum Dei viui dedicata eſt Maria à Conceptione (*Aneſcȣa* paternum cognomen eſt) infantula planè felix. Hæc iam tunc tanquam lucerna in caliginoſo loco, miris viſa coruſcare ſplendoribus. Studium nullum, niſi de precatione: vix in parentum domunculâ pedem poſüerant Patres, cùm accurrebat ocyùs, ad ſignum Crucis efformandum, recitandáſque preculas. Quinquageſies in die cum Angelicâ ſalutatione, Orationem Dominicam vltrò iterare ſolita, ad id ipſúmque incitare æquales alias. Quoties eam ætatulam Patres, ſeu ad reddendas preces, ſeu ad Catecheticam inſtitutionem conuocarent, adeſſe prima hilariùs, quàm aliæ ad puellares luſus accurrant: ac ſi quando in publico hi Officij diurni partem aliquam deambulando recitarent, illa viam obſidere, & quotieſcunque ſe obuerterent, tùm Crucis ſignum ducere, tùm Chriſtianas preces elatâ voce reddere. Quinetiam cùm recens eò Gallus quidam aduenìſſet, continuò, quaſi ad vrbanitatis officium, prehenſam eius dextram in Crucis figuram circumegit. Adiunctæ eâdem luce, aliæ duæ: ante exeuntem autem menſem om-

nino ad duodetriginta aquis regenerati ſalutaribus. ANNVS MDCXXXV.

KEBECCI AVTEM (iam enim eò regrediendum) incredibilis xe eo ipſo tempore facta in melius rerum conuerſio. Nam & quod renuerant adhuc, illicò parentes non modò permiſere, vt ægrotantes liberi Baptiſmo conſignarentur, verumetiam eam in rem Sacerdotes noſtros accerſere vltrò ceperunt: & adulti quoque, vbi ſe propiùs à morte abeſſe putarent, Chriſtianos ſe emori velle dictitare ceperunt, quò ne formidoloſis illis ignibus addicerentur, quorum terrores Chriſtiani præcones intentarent: & puellulas aliquot tradidere, Chriſtianis, Galliſque ritibus inſtituendas, cuius rei quamlibet ad ſtabiliendam ijs locis Eccleſiam expetitæ, nullam-dum Patres inijcere mentionem auſi erant, adeò ab eo conſilio indigenas vulgò abhorrere intelligebant. Vt paucis multa, cùm totius antè anni interuallo animas tantùm duas & viginti ad Eccleſiam aggregaſſent, intrà menſes deinde octo, plures centum baptizati. Matres videres ipſas, inquit Iuuenæus, filiolos ad Baptiſmum deferre, ſi quando mortis periculum ex morbo immineret; atque adeò nonnullas vbertim flere, dum acciperent à Catechiſtis, liberorum eos quidem qui ætate adultiori obierint, ardere, quòd fidem amplecti recuſaſſent: eos autem quos teneriori ætate mors rapuerit, ſempiternis cæleſtis vitæ gaudijs voluptatibúſque carere, quòd vndâ ſalutari reſperſi non fuiſſent. Acceſſit, quòd iam tum metum illum ponere ceperunt, ſanè funeſtum, quem perfidioſus Satanas per ſéque, pérque emiſſarios ſuos iniecerat, exitiales Baptiſmi vndas eſſe, quippe quæ certiſſimè eos quos contingerent, necarent: contrà, animum denique induxerunt vt ſibi perſuaderent, ſacro illo lauacro mentes, animóſque purgari; & verò Chriſtiano ritu funus ſibi vt poſt exitum è vitâ fieret, vehementer flagitare inſtituerunt. Poſtridie illius diei quo nuncupatum votum fuit, hoc eſt V. Id. Decemb. adoleſcens quidam natione Algonquinius, de patris conſenſu, ac voluntate per extremum morbum inſtitutus à Buteuxio, baptizatus eſt, & Chriſtiano ritu poſtmodùm elatus, funus comitantibus tùm Gallis, tùm Barbaris, modeſtiâ minimè barbarâ. Sub exeuntem verò menſem inſigne extitit documentum exoratæ Virginis in decenni puero. Is cùm nullam priùs Baptiſmi mentionem admi-

ANNVS MDCXXXV.

fiſſet, eo errore, quòd eſſet vnda illa fatalis, quaſi perinde eſſet eâ tingi & emori; poſt ardentiſſimas preces eius causâ apud Matrem miſericordiæ conceptas à Patribus, placidiſſimam illam indolem miſerantibus, mutatus derepente ſic eſt voluntate, atque animo, vt quod adhuc refugerat, ardenter expetierit, inſtiterítque vt ad Patrum domicilium (iam tum enim æger erat) deferretur. Nec mora: ab vno ex ijs continuò non tam effertur quàm rapitur: ac paulò poſt regeneratus, mortalem vitam immortali mutauit. Corpus inſcijs Patribus, communi ſepulchro conditum cum infideli quodam ex conſanguineis; id vbi reſciere, expoſtularunt ſcilicet apud Andreæ auiam (Andreas Chriſtianum Neophyti nomen fuit) de factâ ſibi iniuriâ: corpus illud cùm ad Chriſtianos pertineret, reſtituendum vtique ſibi, quò & Iuſta ei Chriſtiano ritu perſoluerentur, & daretur tumulus. Exceperunt Barbari, actam rem eſſe: cùm eodem Andreas ſepulchro clauderetur, quo *Kepitanali* filius: (fuerat is apud eos ſummâ auctoritate Præfectus, vt inter Barbaros, haud vulgari laude prudentiæ) matrem, quæ ſuperſtes erat, nunquam permiſſuram, vt filij ſui tumulus reſeraretur, excuteretúrque, exportando alteri. Adit tamen ad eam Sacerdos is, qui Andream ad fidem inſtituerat, precatúrque, bonâ vt cum eius veniâ Andreæ corpus ex eo tumulo extrahere liceret. Cùm ſileret, adſtans quidam è Barbaris Præfectus; En, inquit, corpus vtrumque tibi permittitur; vtrumque ſanè transfer ad Gallos: at, ab altero alterum ſeiungas caue: etenim inter ſe diligunt. Atqui, longè diſpar eſt vtriuſque conditio, infit Sacerdos; alter cœleſti felicitate perfruitur, alter ardet. Cares ingenio, ait Barbarus: ſi per aquam illam ſtat, quò minùs vterque loco iungatur, ſítque felix; illum alterum euoluto funereo amictu, perfunde lymphâ tuâ quantum voles: tum vtrumque aſporta. Cùm ſubriſiſſet Sacerdos, docuiſſétque, id quàm futurum eſſet inutile, acquieuit denique Barbarus: ita extractum corpuſculum Andreæ Chriſtiano ſepulchro donatum eſt. Poſt funus, adfuit rejectitij illius mater, flens, & eiulans quòd filij ſui corpus, ceu animæ exuuias ſempiternis addictæ ignibus, indignum Patres habuiſſent, quod pari ritu, locóque tumularetur. Et Sacerdos qui viderat ex gentili ſuperſtitione impo-

ſtorem turgentibus buccis eum de quo deplorabatur, dum extremo morbo conflictaretur, perflaſſe; Hunc in modum, inquit, filium tuum nequiſſimi nebulones conſanarunt: ægrotat etiamnum filiola tua: caue illos vllo modo adhibeas. Cui infelix mater; Cauebo, ait, perſtudiosè: quin, ſi morbus ingraueſcet, vos accerſam: nec fefellit: aliquandiu pòſt, puella cum haud procul à morte abeſſe cenſeretur, baptizata eſt ſingulari matris voluptate.

Annvs MDCXXXV.

Campleníj obitus.

Lætis svccessibvs interuenit Camplenij obitus, ſi rem fidei publicam ſpectes, ſanè luctuoſus; ſi viri integritatem, felix. Quo die Dei filius ærumnas noſtras miſeratus, tanquam Sol iuſtitiæ affulgere terris naſcendo cepit, eodem ille, cœlo, vt de tantâ virtute augurari licet, natus eſt. Summa ſemper illius eluxerat æquitas, pietas, fides in Deum, Regémque, & ſocietatem Nouæ Franciæ: at in morte tàm illuſtria virtutis documenta dedit, vt ſtupori cunctis fuerint. In lacrimas colliqueſcebat, ſeu ex delictorum recordatione, ſeu ex Dei amore manantes: cúmque diu ea quæ ad ſummi Numinis obſequium pertinere intelligebat, conſtanter & amplexus eſſet, & promouiſſet, tùm ſub extremos vitæ dies incenſiſſimum diuinæ gloriæ ſtudium præ ſe tulit, & paternam prorsùs charitatem in Gallos eos, qui Kebeccum migrauerant: in id omni curâ & ſolicitudine incumbendum prædicans, eorum vt tenuitas ſubleuaretur: ſe quidem ſi reualeſceret, illud omninò perfecturum. Generalem vitæ totius confeſſionem, quam pridem paratam habebat, apud Carolum Lalemantium depoſuit, quem præcipuè diligebat: is viciſſim & morbi tempore, qui menſium duorum & dimidij fuit, ſingularem præbuit aſſiduitatem, & funeri poſtmodùm præfuit, quod quâ licuit pompâ, luctu ſanè minimè ſimulato, populus, milites, Præfecti, Clerus certatim cohoneſtarunt: Iuuenæo, hominem meritiſſimum pro concione laudandi partes impoſitæ. Annos propè quinque & triginta ijs in tractibus verſatus, mirum quàm multa & perpeſſus ſit, & geſſerit ad dignitatem Gallici nominis. Vnus rerum molem penè humeris ſuſtinere, Barbaris, qui Gallicam amicitiam expetere vtcunque videbantur, vel oblatam ſanè non reſpuere, adeſſe in prælijs: nouas oras luſtrare: quæ commodiſſima ſtatio eſſet, prudenter deligere: intendere

Eiuſdem virtutes.

ANNVS MDCXXXV.

in compendia publica, priuatáque vel Barbarorum, vel Gallorum: ipse singulari continentiâ modico semper contentus, id vnum assiduè spectare & sequi, ijs vt locis Francica Lilia quidem, Crucem verò potissimè figeret, & ad Ecclesiam immensas illas plagas tandem aliquando adiungeret. Equidem illud mihi videor posse dicere, tanto viro, secundùm Deum præcipuè acceptum referri debere, quantumcunque illud est, quòd illîc vel ad summi Dei gloriam geritur, vel ad splendorem, dignitatémque Gallici nominis: Campleniíque solertiam, assiduitatem, constantiam, pro occultâ quadam machinâ fuisse, quæ quidquid ad rem Canadensem pertinebat in Galliâ, in Angliâ, in illis ipsis plagis, terrâ, maríque felicissimè agitaret. Certè ante quadriennium quàm terris ereptus est, destinato consilio, extremos annos ætatis, ingrauescentis licèt, glorioso instituto consecrauerat. Sic enim Epistolâ Dedicatoriâ, quæ eius extremo Commentario præfixa est, scribebat ad Eminentissimum Cardinalem Richelæum, qui tùm præter cetera rem quoque Regni Francici maritimam summâ cum potestate administrabat. *Huic voto illud adiungo prætereà, me perlubenter annos vitæ reliquos optimè collocatos putaturum, si tàm glorioso tàmque necessario in opere ponentur.* Et voti compos, vti vidimus, factus est: pòst paulò, cum imperio in Nouam Franciam traiecit: quam si veteri antetulit vir ad Barbararum gentium salutem à Deo donatus; non est, inquit Iuuenæus, quod eius propinqui ægrè ferant: nunquam tanta eius famæ vel celebritas, vel diuturnitas fuisset, si in Galliâ obijsset.

SECVNDVM funus Castri-fortius, is qui deinde ad Trifluuium præfuit, ex literis Societatis, quæ pridem apud Iuuenæum depositæ, referatæ sunt, lectæque in conuentu palàm, eius in locum suffectus, dum aliud è Galliâ afferretur.

HISTORIÆ



HISTORIÆ CANADENSIS

ANNVS MDCXXXV.

LIBER TERTIVS.



HAC PRIMVM æſtate, ſpes affulgere cœpta certior rei Canadenſis ad inſigne aliquod culmen prouehendæ; atque vt Iuuenæi verbis vtar, ex denſæ cuiuſdam noctis caligine exiſtere aurora lucidior, hoc iucundiori Kebeccenſium Neophytorum ſenſu, quòd eorum mentes metum inter expectationémque ſuſpenſæ, conſtituere ſecum nequibant ſatis, num quem locum inter veteris Galliæ curas Nouæ Franciæ rationes obtinerent. Auditione accipiebant, in Galliâ ingentes vbique delectus haberi, plures comparari exercitus, in tot támque multiplicia bella pecunias vndique conquiri: hinc ſollicitudo, ne pro eo ac procliue eſt, dum tantopere vrgerent propiora, remota minùs accurarentur. Nec non illud angebat animos, in demortui Camplenij locum qui ſucceſſurus eſſet, num pari ardore vel diuini obſeſequij, vel charitate Gallorum, vel indigenarum ſtudio benè cœpta eſſet proſecuturus: euenire enim ſæpenumerò ex ho-

ANNVS MDCXXXV.

minum libidine, & præpostero amore sui, vt quæ hic probauit, ille reijciat, quasi turpe sit aliorum vestigijs insistere. Has omnes formidines abstersit classis appulsus, & cumulato gaudio mentes perfudit. Nam & in præsens, idonea missa subsidia: & in posterum benè iussi sperare de veteris Galliæ liberalitate, atque munificentiâ. Nunciabatur, ardere permultos incensâ cupiditate vel inclyti laboris in partem veniendi, vel opibus facultatibúsque iuuandi nascentem Ecclesiam: nec viros modò ad præclaram expeditionem se se accingere, sed etiam feminas, sanctimoniales præsertim: è quibus, cùm maximè necessaria earum opera videretur, quæ quòd ægris, morbidísque curam impendant, Hospitalariæ vulgò vocantur, scripsit ad Iuuenæum Ducissa Esguillionæa, Cardinalis Richelæi ex sorore neptis certum sibi esse vnà cum Monasterio piarum Virginum, Xenodochium quoque exædificare, extructum annuis prouentibus instruere.

ANNVS MDCXXXVI.

Dei genitricis auspicijs multi baptismo initiantur.

QVÆ DVM in veteri Franciâ prouidentur, in Nouâ, eâdem augustâ cæli terrarúmque Reginâ Præside atque auspice, insignes deinceps ad fidem progressus fieri perrexere. Ac anno quidem proximè secuto ineunte, post longum hinc inde certamen, tandem Christo parta Maria, filia virgo Oumataȣan cuiusdam, cui Magni Oliuerij cognomentum inditum à Gallis, ob corporis proceritatem, hominis suis superstitionibus addictissimi, quippe ex eorum numero circulatorum, qui perflando canendóque, abigere se morbos posse mentiuntur. Sed nihil ars, ne in domesticâ quidem calamitate valuit: cùm vnicè filiam pater, vnicè mater diligeret, nihil intentatum reliquere, si quo modo consanari ægra posset. Primùm omnium, cùm ex propinquis aliquis retulisset indicatum sibi per somnium, reualituram ægram, ità, si arietis pelli incubaret variegatæ, multiplicibúsque distinctæ coloribus; pellem nacti, remos depingunt, canoas, animantes, & si quid tale opiniosis hominibus in mentem venerat: tum egregiam culcitram ægræ substernunt, nullo planè leuamento. Vbi id parùm processerat, censuit alius, pro puluillo supponendum laborantis capiti candidum linteum cum figuris canentium hominum, saltantiúmque, penicillo expressis: sed neque hæc medicina profuit. Consulunt deinde parentes sagam quandam percelebrem: illa

denunciat cædendum canem esse, qui à viris postmodum in conuiuio manderetur: tum ex ceruinâ pelle consarcinandam vestem ægræ, additis, intertextísque Phrygio videlicet opere, setis histricum, rubricatis, quo nullum in illâ barbarie ornamentum maius (*Matachias* vulgò Galli vocant, *Pimikin* Algonquinij) eâ si ægrota vteretur, certè ex morbo recreatum iri. At vbi caninum conuiuium apparabatur, fuit qui somniarit pro certissimo alexipharmaco, instituendum conuiuium ex viginti alcarum capitibus: haud insulsè ille quidem ad gulam, sed vt nix erat tenuior, vix ac ne vix quidem tot alcæ inuestigari poterant, nedum capi; verùm, adfuit commodùm coniector, qui diceret capita illa viginti mutari ritè posse panibus totidem maioribus, quales à Gallis coëmunt: hos salutares æquè fore: nec postremum hoc abs re: dum se tamen illi coràm ingurgitant, nihilo seciùs ægra fatiscere. Intereà sempiternæ illius saluti imminebant Patres, & opportunè, importunè ad eam itabant, si quo modo fidem liceret instillare, ac secundùm necessariam institutionem aquas adhibere salutares: verùm, non sinebant parentes, ex gentili errore fatalem corpori Baptismum esse, quidquid tandem animi rationibus conferret. Ergo opperiri iubebant, dum alia omnia tentassent priùs; si nihil procederet, tum demùm filiam illis permissuros. Sunt hæc videlicet instituta non Ethnicorum modò, verumetiam eorum nonnunquam qui se Fideles dici volunt: peruersissimo ordine, alia omnia seu morborum tempore, seu ærumnarum ceterarum, experiuntur priùs: tùm, si nihil expediunt, inclamant Deum: digni qui planè reijcerentur si non sempiterna illa benignitas misereretur omnium. Certè non est passus parentum stoliditatem fraudi esse filiæ, nihil tàm expetenti, quàm vt in familiam Christi concederet. Ergo post tot, támque indignas repulsas, admittuntur tandem Patres, vel rogantur potiùs: etenim pòstquam nihil promouebant, censuerant è re magis fore, cum præpotenti Deo tantisper per assiduas preces de sempiternâ virginis salute seorsim agere quàm molesti esse parentibus. Et ferrea pectora summus animorum moderator emollijt: Patribus parentes significandum curant, redirent porrò: tum demùm filiam auscultaturam. Cùm aduolassent, ísque qui ceperat exponere fidei mysteria, nondum vsum haberet linguæ tantùm, vt expeditè, planéque

Annvs MDCXXXVI. quæ in rem erant eloqueretur; interpretum vicem parentes ipsi obibant, reddebántque verbis dilucidioribus quæ ipse vtcunque expresserat, tantâ ægrotæ voluptate; vt tanquam imbrem humus ex diuturnâ siccitate aridior, sic quæ proponebantur exciperet. Sanè vt dies aliquot institutio tenuit, nonnunquam per noctem exquirebat ex matre, númnam breui lux foret? tum ad Deum conuersa; Qui cuncta, aiebat, formasti, miserere mei. Qui meâ causâ mortem adijsti, credo in te, te diligo, fer opem. Tandem postridie illius diei quo terram cælo mutauit, cùm parentis alterius frater ad Patres adijsset, cum ijsque inuitatus coenaret, admonuit, Catechumenam proximè à morte abesse: Baptismum proinde maturarent. Atqui pleniùs instituenda est, aiunt, si tamen eius vires magnopere debilitari perspexeris, nos accersito, aderimus confestim. Nec mora: post paucas horas quàm abcesserat, intempestâ nocte reuertitur, inclamátque Patres, ægrotam animam agere: properato opus esse. Ad eos clamores expergefacti, accurrunt illicò, cum Gallis duobus, per medias niues: támque opportunè aduenere, vt statim atque etiam tunc compotem sui, & ad cæleste beneficium lætitiâ gestientem, sacra vnda perfuderat, luctari cum morte continuò ceperit, paulóque pòst euolarit in cælum. Funus honestarunt quà parentes addito mundo muliebri, insupérque remis duobus; quà Galli, curato loculo, quæ res Barbaros mirificè cepit; nec se continere potuit pater, quin secundùm exequias, in Buteuxij collum rueret, ac tum demùm agnoscere se profiteretur: & se & gentem totam à Gallis diligi. Porrò tùm ipse, tùm vxor, Christiana deinde sacra amplexi, vxor prior, vt suo loco reddemus.

Hic cvm Neophytæ parentibus: in eâ quæ sequitur conuersione, luctandum cum Neophyto ipso diu fuit, multúmque, antequàm manus daret. *Amiskȣarȣi* quidam erat adolescens, à longâ tabe languidus, tùm ipse per se à fide alienior, tùm periculoso coniugio implicitus, quippe qui haberet in matrimonio filiam circulatoris cuiusdam, ex maximè insignibus. Cùm ad eum Buteuxius adijsset, præque turbâ circunstanti ea promere quæ mente voluebat, haud satis tempestiuè se posse intelligeret, hominem inuitat in domunculam Societatis. Cùm venisset, post aliquam sermocinationem ad mysteria fi-

dei Sacerdos descendit, in eóque multus fuit, vt post prolixam disputationem de futuræ vitæ felicitate, quæreret ex eo, númnam ad ea fruenda bona accingere se se æquum duceret? Minimè verò, inquit: neque enim persuadere mihi possum, ita rem habere, vt dicitis. Quidni enim? infit Pater. Quoniam, ait, carebit animus meus ingenio, atque adeò minimè idoneus erit, qui ista fruendo persentiscat. At vndénam habes, inquit Buteuxius, animos post hanc vitam stupidos fore, ac rerum quæ geruntur, notitiâ carituros? Nimirum sic affirmarunt aliàs, ait, gentiles duo, reuersi post obitum, totíque nostræ Nationi denunciarunt. Perrexit Buteuxius: illi ipsi qui post obitum sunt reuersi, ingenij participes erant, nec ne? Expertes, inquit, erant ingenij. Hallucinaris, infit Buteuxius: ipsum enim illud, nosse se carere ingenio, valere ingenio est: verùm, pingui Mineruâ agamus: an non valere ingenio est, scienter venari? Ad hominem argumentabatur: neque enim inficientur vnquam homines quorum ferè victus ratio ex venatione pendeat, ingenio carere, qui aptè feliciterque venetur: itaque cùm annuisset; Atqui, ait Catechistes, è vestratibus permulti sunt, quorum animi post obitum, fibrorum, alcarúmque animos aptè venentur. Idipsum cùm sit in confesso apud Barbaros, non habebat quò se verteret contumax. Quare de more eorum, qui rationum quidem vim, ac momenta peruident, nolunt tamen acquiescere; Gentem, inquit, quisque suam deamat: vos, quandoquidem, vt ais, vestri populares in cælum euolant, eò sanè pergite: ego ad meos me adiungam. Hîc Buteuxius cum prouideret si in vrgendo ipse perstaret, pertinaciùs quoque hominem repugnaturum, mutato sermone, quærere institit, quæ eius morbi origo esset? Algonquinius quidam, ait, homo nefarius illum mihi conciliauit: etenim cùm inter nos rixa intercessisset, ne à me necaretur veritus, de meâ morte transegit cum *Matchi Manitȣ*. Vnde verò id habes? rogat Buteuxius. Ego, ait, ipsum illum Matchi Manitȣ consului: atque is admonuit, munera in *Manitȣsiȣckhios* proponerem: se inimico meo præuersurum, adimendâ vitâ: ita me reualiturum. Id me verò angit intimè, quod in largitionem illam nihil suppetit: & conchæ veneriæ quidquid habebam, & pellium, profudi: nunc, cùm

ANNVS MDCXXXVI.

nihil superſit, emoriendum planè. Dialogiſmum inſignem penè ad verbum reddendum cenſui: tùm vt intelligatur gentem nullam eſſe, quamuis barbaram, quæ non aliquem ſenſum habeat animorum immortalitatis: tùm vt quiſque perſpiciat, vbique terrarum teterrimum dæmonem ſibi conſtare, morbis ſeu immitendis, ſeu non niſi nouo maleficio abigendis: tùm vt innoteſcat piam illam credulitatem, quâ ijs quæ Deus credenda propoſuit, aſſentimur, illius eiuſdem benigniſſimi parentis donum ac munus eſſe planè ſingulare. Videlicet vt in hæreticis experimur quotidie, qui refragari nequeant propoſitæ myſteriorum veritati, eſſe quamplurimos; perpaucos, qui animum inducant id amplecti quod probant, ſic res habet planè in Ethnicis: niſi Deus ipſe per ſe voluntatem intùs inflammauerit, fruſtrà circà intelligentiam laboraueris. Id adeò in eò quem memoramus, vel illuſtriſſimè enituit: cùm illius ad fidem adducendi ſpem propè omnem abieciſſent Patres, itaréntque nihilo ſeciùs ad miſerum identidem; aduentantibus carnium nonnihil dono acceptum aliquando obtulit. Negauit Buteuxius ſe eò veniſſe quidquam accipiendi cauſâ: ac non modò ſe opum nihil harumce, quæ oculis vſurpantur, quęque manu tanguntur, ab eo expectare profeſſus eſt, ſed ſempiternas, ac cæleſtes vltrò indigenti offerre: felicem planè futurum, ſi fidem amplecti animum induceret. Atqui certum mihi, conſtitutúmque eſt credere, inquit, & ad Deum aſpirare. Hæc autem efferebat iunctis palmis, ſublatis oculis in cælum, ac reliquo corporis habitu ſic ad modeſtiam, pietatémque compoſito, vt attoniti, & admirationem inter lætitiámque ſuſpenſi hærerent Patres, ſuſpicientes opus Dei. Ergo opportunitate vtendum rati, quæ aliàs ſæpè propoſuerant, inculcare, addere quæ tempus poſcebat, tantâ audientis auiditate, vt totus ex Catechiſtæ ore penderet, ſatíſque demirari non poſſet vel ſuperiorem contumaciam ſuam, vel infinitam in ſe clementiam Dei. Ita poſtquàm apprimè inſtitutus erat, de ſacro fonte regeneratus eſt: pauloque pòſt ex vitâ mortali ad immortalem tranſlatus. Ceterùm, cùm in ijs quæ diximus, ſingularem quandam prouidentiam agnoſcere licuit, tùm in eo vel maximè, quod moleſti vtique, atque adeò formidoloſi interpellatores aberant dum hæc gerebantur, contubernales Nicolai (id enim Chriſtianum nomen

fuit) hominem fortè; si adfuissent, à sancto proposito sannis dicterijsque auocaturi; &; quod magis mirere, vix horæ duæ à Neophiti obitu fluxerant, cùm à venatu rediere. Adeò paruis in speciem momentis sempiternæ fortunæ nostræ vertuntur. ANNVS MDCXXXVI.

SPECTACVLVM deinceps lætitiâ & dolore mixtum præbuere germanæ duæ sorores, bima altera, altera annorum sexdecim. Ambæ de matris consensu, Ecclesiæ aggregatæ, paulò pòst ad nuptias Filij Dei translatæ sunt: atque hæc quidem volens lubénsque Baptismum extremi morbi tempore si non ipsa flagitauit, excepit certè, singulari quadam significatione pietatis. Vel antequàm cùm eâ de re tanti momenti Patres egissent, fide prædita fuisse credi potuit. Germanum fratrem habebat apud Patres assiduum, quos ad linguam vernaculam erudiebat: cúmque pars maxima institutionis in sacrorum mysteriorum explicatione versaretur, ad quam maximè vulgares voces requirebant; frater, vt fit, sorori deinde illa ipsa memorabat, & scilicet auditis virgo mirum in modum afficiebatur. Ita vbi se ingenti teneri Baptismi desiderio significasset, postquam ad Catecheticam doctrinam ventum erat, comperta est eorum quæ scitu necessaria erant, ignorare nihil. Ergo nihil procrastinandum rati, virginem castam Christo despondent: tum, quando aliud non licebat, regeneratam dimitttunt, in siluas ac nemora illicò in matris, Barbarorúmque aliorum aliquot comitatu abituram. Dum in vehe ambæ colligarentur (neque enim insistere pedibus valebant, hæc per morbum, illa per morbum æquè & ætatulæ infirmitatem) pectus Patrum effodiebatur. Cúmque suprema monita adijcerent, monerentque, vbicunque tandem locorum foret, Christianam se esse meminisset, ac si morte fortè defungi contingeret, perueturam in cælum, apud Deum omni bonorum solatiorúmque genere abundaturam. Vale, inquit, Ioanna (nomen id fuit regeneratæ) vale mi Pater, alterum duorum appellans: nunquam deinceps tuo conspectu fruar: sed nihil tanti mori interest, quando tam fortunato loco futura sum. Tum exquirentibus, num quâ re egeret, in istâ destitutione? Si quid, ait, vuæ passæ in promptu est, pauxillum date: extremum hoc leuamentum morbo meo à vobis erit: etenim in siluas ad mortem pergo: verùm, me spes sustentat, fore vt in cælum euolem. Et con-

ANNVS MDCXXXVI.

firmantibus Patribus, euolaturam vtique, si in fide perstitisset; sic habete, inquit, me in Deum & credere, & credituram. Colloquium abrupit profectio, abiere miseri, nullo penu, nisi panis mensurâ, quanta in prandium, cœnulámque illius diei satis esset, eáque subministratâ à Patribus. Flabat Caurus sanè glacialis, impetúque in ora progredientium rectà ferebatur: ibant tamen securi, perinde ac si non eos nemorum vastitas, sed opimæ telluris copia exceptura esset. Eæ ærumnæ ad morbum additæ germanas ambas mortalitati eripuerunt: antecessit infantula: soror paulò diutiùs cum morbo, cum frigore, cum inediâ, cum itineris fatigatione luctata, præuiam denique secuta est.

Vnda Baptismi ipsi etiam corpori salutaris.

IAM, funestam illam formidinem de vndâ Baptismi, quasi letalis corporibus foret, plerisque eripuit fructus beati lauacri ad corporis ipsius salutem infanti puero propè ad miraculum salutaris. Indigenarum quidam *Atikameg8*, à Gallis *Princeps* cognominatus casulam per hyemem haud procul Residentiâ S. Mariæ Angelorum fixerat. V. Id. Febr. è Patribus aliquem trepidè accersit, baptizando infanti filiolo, animam propè agenti. Aduolat vnus continuò, & aquæ pauxillùm defert, veritus ne, cùm riui, amnésque conglaciassent, ea nullo loco ventorum flatibus peruio foret. Vbi adfuit, vrget pater, filiolum quamprimùm Christianorum ritu initiet: iam illum animulam efflare: at mater contrà obnititur: aquas eas letales esse: quemcunque attingerent, eum certissimè emori. Quid hîc Sacerdos faceret? rationum momentis mulierem de funestâ illâ pertinaciâ deducere conatur. Gallos omnes aquis ijs peremptricibus scilicet respersos esse, & viuere: nonnullos è popularibus, quorum edebat nomina, ijsdem ablutos, & valere. Quod si secundùm Baptismum indigenarum complures emorerentur, non id Baptismo tribuendum, sed morbo quo antè tenerentur: & verò non minùs occumbere morbidos eos qui baptizari nollent, quàm eos qui tantum Dei munus non aspernarentur. Vir autem vel dolore, vel indignatione æstuans; Age sis, inquit, stolida, hoc mihi dic, sobolem hanc tuam Baptismus necat, an morbus? non oculis tuis vides, mulierum importunissima, paruulum extrema suspiria ducere, ac seu Baptismi compos excesserit, seu expers, te eo intrà momentum carituram.

cariturain. Addidit Sacerdos, Baptiſmum non modò non necare, ſed etiam præterquàm quòd animos ſemper vitâ donat, corpora quoque nonnunquàm conſanare: ſi animum induceret credere poſſe id à Deo effici, eius filiolum fortè conualiturùm. Eam ad orationem erecta animo mulier; Si ſoſpitare eum potes, inquit, age ſanè, aquam tuam adhibe; ſin, attrectes caue. Ego verò, inquit maritus, facilè mihi perſuadeo, eum qui cuncta condidit, poſſe filiolum meum conſanare. Et Sacerdos, ſi idem ſibi coniux tua perſuaderet, breui ſoſpitem filium haberes. Tum ad vxorem conuerſus Attikamegȣ; Cares prorsùs ingenio, ait, metuis videlicet ne Baptiſmus filium tuum opprimat, nec vides ipſum in oculis tuis emori Baptiſmi expertem? Qui cuncta condidit, quíque efficere quidlibet poteſt, virtutis ſatis habet ad vitam ei reſtituendam: ac ſi fortè reſtituere non libuerit, ſaltem illius animæ miſerebitur. Hîc verò commota mulier, annuit tandem. Inſtare tamen coniux etiamnum; Age, inquit, animum erige, ac vide etiam atque etiam num credas: etenim ſi diſſimulas, neutiquam conſanabit Deus filium tuum. Et illa; Credo, inquit, baptizetur. Enimuerò hæſit aliquantulùm Sacerdos hoc articulo rei lubricæ, perplexæque: videbat hinc infantulum luctari cum morte, illinc peruicacem feminam, eâ vnâ de cauſâ filium ſuum regenerandum permittere, quòd reualiturum ſperaret: ita, ſi emoreretur, diuino vtique ſacramento obtrectaturam: quoniam tamen ſempiternæ paruuli ſaluti proſpiciendum prorsùs erat, audendum ſanè putauit, cum eo tamen vt flagitaret à parentibus ſi reualeſceret infantulus, traderetur ſibi poſt annos aliquot in diſciplinam. Et ecce tibi nouæ turbæ: redit ad ingenium mulier pertinax; Videò, inquit, id vnum agit, vt ereptum mihi filium ſibi habeat: non feram, non aſſentiar. Attikamegȣ autem; Filium meum depoſcis, in totam ætatem, an in annos tantùm aliquot inſtitutionis? Cùm aſſeueraſſet Sacerdos, ſe eum in paucos tantùm annos depoſcere, neque antè, quàm annum ſeptimum octauum-ve ætatis attigiſſet, inſtare acriùs maritus apud vxorem, acquieſceret demùm, puerum, ſi reualeſceret, reſtitutum iri ſine dubio, poſtquàm Chriſtianis Gallicíſque inſtitutis apprimè imbutus eſſet. Inter eas autem moras cùm infans tantùm non afflaret animam, obſtupeſcebant

ANNVS MDCXXXVI.

ANNVS MDCXXXVI.

Barbari ipsi, qui non pauci circunstabant, litigari tandiu de puellulo, cuius esset conclamata planè salus, nisi Baptismus opitularetur. Tandem cùm confirmatæ mulieri persuasum esset, prorsùs restitutum iri filium; ipsa testandæ fidei, speíque in Deum, filium suum baptizandum obtulit. Et (rem sanè miram!) vix concepta verba formæ sacramenti Sacerdos decurrerat, vnduláque infantuli caput resperserat, cùm animaduertit mater continuò, ipsum ocellos aperire, spirare, artus distendere. Ergo mammam extemplò porrigit: nec tergiuersatur infantulus: lac sugit, recreatur: vno verbo, antequàm è casâ pedem Sacerdos extulisset, planè conualuerat. Hæc ipsi credo, Iuuenæo acciderunt, sed consultò pro suâ modestiâ, nomen silentio occulere voluit suum, minimè vtique malignè nominaturus, si cuius alterius operâ vti Deus voluisset in re quæ ad miraculum proximè accedit, si non planè miraculum est: quid enim defuit, præsertim cùm non sensim, neque pedetentim, sed derepentè infantuli confirmata valetudo fuerit? Hæc tamen historicè dicta sunto, ne, vel latum quidem vnguem à Decreto sanctissimi D. N. Vrbani VIII. discessisse videamur. Acciuit quidem certè euentus insolens, præter eos qui aderant, Barbaros aliquot, ad rei narrationem, quam Atтικamegȣ incredibili, vel admiratione, vel voluptate memorabat, attonitos, ac silentes. Aliquandiu pòst, quoniam raptim, vt in re lubricâ, adhibita ea tantùm erant, sine quibus constare sacramentum nequiret, quæsiuit ex parentibus Sacerdos, an non gratum futurum esset, si Kebecci in sacrâ Æediculâ palàm supplerentur statæ, solennésque Baptismi cerimoniæ? Cùm annuissent, addidisséntque cupere filium suum ad eum planè modum procurari, quo Galli solerent, monuit is de susceptoribus, edisseruítque quorsùm adhibeantur: addubitantíque patri num è Gallis reperturus esset, qui id pij muneris obire vellent, confirmauit Sacerdos neminem non id honoris loco habiturum. Ita die Dominicâ quæ visa deinceps commodissima est, congregatis ad Missarum solennia Gallis, exposuit Sacerdos idem, seriem rei gestæ: infantem illum puerum quasi à morte excitatum Baptismi vi præsentissimâ fuisse: idcircò accepti beneficij memores parentes vltrò eum sistere, quò consuetæ cerimoniæ, quas omittere mors

inſtans coëgerat, ritè adhiberentur; ac ſpondere, ſe eum, vbi maturum foret, Patribus in diſciplinam tradituros: idipſúmque interrogati ipſi denuò facturos receperunt. Ergo ſingulari tùm omnium, tùm parentum præſertim geſtientium lætitiâ, res peracta, infantíque Franciſci Oliuerij nomen inditum, ex nomine, atque agnomine ſuſceptoris. Vt verò vigilantem Domini Dei prouidentiam perpetuò agnoſceres, cùm aliquot pòſt annis vrgeretur mater à Patribus, vti promiſſi memor, puerum ſibi in diſciplinam traderet, obſurdeſcente ingratâ, puer penè derepentè mortuus eſt, ſummo Deo vel meritæ parentis vlciſcente ſcelus, vel filij ſempiternæ ſaluti conſulente, quem idcircò fortè rapuit, ne malitia mutaret intellectum, ne-ve candorem baptiſmalis innocentiæ inficeret deinde æqualium licentia.

Hvronica quoque meſſis minimè malignè, vt in incultis noualibus, colentium labori reſpondit. Huius anni curriculo ſex & octoginta quà infantes, quà adulti aggregati ad Eccleſiam, & adulti ferè contrà quàm apud Montanos, Algonquinióſque, eâ ſpe ducti, fore vt è morbis ſalutaris vndæ beneficio emergerent. Sanè ea perſuaſio longè latéque peruaſit, quos, ſemel ſacra lympha reſperſerit, eos à morbis intactos ſeruari, infantulos præſertim, vt è totâ circà viciniâ, atque adeò è locis ſex ſeptem-ve leucas diſſitis, ad Patres baptizandi deferrentur: quæ mens parentum tametſi minimè mala erat, conabantur tamen Catechiſtæ id efficere, vt adulti, ſeu ipſi ſibi Baptiſmum flagitarent, ſeu liberos offerrent ſuos; aſſurgerent altiùs, illúdque planè intelligerent, non ſolùm ad corporis, ſed multò magis ad animorum vitam, diuinum ſacramentum comparatum eſſe. Ceterùm, infantulos eos penè omnes diuina benignitas incolumes præſtitit, ac ſi qui pauculi obierunt, eorum mors morbis inſanabilibus quibus iam inde ante Baptiſmum conflictabantur, vulgò tributa, alios ſi qua inualetudinis tentatiuncula perſtrinxit, eius rei cauſam parentes, nondum Chriſtiani licèt, contulerunt tamen in neglectum diuini obſequij, qui cadere ſæpè in eam ætatulam ſolet. Agmen totum in veſte, quantum accurari potuit, concinnâ, IV. Non. Februarij, quo die lætam celebritatem Eccleſia recolit, Chriſti Iesv in Templo præſentati, ſecundùm ſolen-

ANNVS MDCXXXVI.

nem benedictionem cereorum, à conuocatis parentibus ritè offerendum Deo curauit Brebeufius, precatione eam in rem Huronico idiomate conceptâ, quam omnes è genibus, ipso verba præeunte, dextráque Iesv Christi Crucifixi imaginem præferente, iterabant, in hanc sententiam, vt Deo Patri, Filio, Sancto Spiritui offerrent, dedicaréntque vltrò liberos illos suos, testarentúrque præpotentem illum Deum, Dominum peculiari quodam modo filiorum suorum esse. Idcircò rogabant, vti tanquam suos respicere dignaretur, morbos arceret, in peccatum ne labi pateretur, pestem, famem, bella, procul auerteret: ne-ve sineret maleficos quidquam nocere, sed dæmonum impetus, furorésque inhiberet. Ea formula quoniam auerruncandarum rerum earum quas maximè reformidant, mentionem faciebat, probata magnopere: addi tamen duo prætereà voluerunt, vt præpotens ille rerum omnium conditor arbitérque naufragia insuper, incendiáque defenderet: quæ cùm adiuncta essent, enimuerò absolutissima precatio iudicata. Ex eo porrò die templorum horumce Dei viuentium, spirantiúmque possessio ritè adita: ita deinceps Dominicis diebus in sacram Ædiculam conuenire perrexit ea ætatula. Ex adultis quatuor cælum recepit; in ijs Præfectum ipsum pagi Ihonatiriensis, Franciscum Sangȣati. Is cùm placidis esset imprimis moribus, haud ægrè extremi morbi tempore adduci se passus est ad Baptismum, quem in alijs sæpè se magnopere probare significauerat. Enituit verò singularis quædam Domini Dei prouidentia in Baptismo feminæ, quæ paulò pòst ipsa quoque mortalitate exuta est: quippè cùm grauissimè audiret à surditate, neque aliunde satis caperet quæ à Catechistâ dicebantur, quod ex aliâ quadam natione esset, is quò se verteret nesciebat. Sed adfuit sanè peropportunè adolescens, qui fortè audierat coràm quæ Patres superiori Autummo instituendis Ludouici à sanctâ Fide parentibus exposuerant. Ita cùm ex ijs quædam iam tum animo altè imbibisset, alia perfacilè ex Brebeufij ore caperet, nullo negotio reddebat quæ tradi mulieri omninò debebant, eo exitu, vt ante discessum, eam Brebeufius aquâ salutari regenerauerit in beatam filiorum Dei infantiam, Mariæ nuncupatione. Hæc cùm supremis morbi diebus identidem animo linqueretur, fertur tamen prædixisse,

se non nisi octauo pòst die emorituram, & ita contigit.

OSTIVM verò ingens reserari cœptum Euangelio, adulto iam vere, paulò antè, quàm gentis Concilium de more cogeretur, tùm alijs de causis, tùm vt quo potissimum loco festa Mortuorum celebritas perageretur, definirent. Ænonsius quidam erat Præfectus apud eos ex primarijs, Residentiæ Patrum Societatis IESV suo in pago stabiliendæ percupidus, quæ Ihonatiriæ consistebat adhuc. Is consultò antequam natio conuenisset, accersito per certum nuncium Brebeufio orationem habuit sanè ad persuadendum appositam: cuius de efficacitate ne nonnihil ab se detractum fuerit, cùm vereri se Brebeufius idem profiteatur, nihil mihi addendum, nihil detrahendum visum est, sed ex fide reddenda Latinè, quæ habet Gallica Relatio. Hunc igitur prorsùs in modum Ænonsius perorauit. *Accersiui te, Echom* (Brebeufium eo nomine ab Huronibus insignitum, tradidimus suprà:) *eo consilio, vt ex te rescirem quid demùm constitutum habeatis de re toties, vt tutè nosti, à me tibi propositâ. Nec verò commisissem vt accerserem te huc potiùs, quàm ad te venirem, nisi ea me cogitatio impulisset, futurum fuisse, vt vix ac ne vix quidem vestrâ in casâ locum, tempúsque idoneum nancisscerer, ea quæ meditatus sum, clàm arbitris exponendi: tanta est semper apud vos frequentia, tantus concursus adeuntium. Accedebat quod cùm propediem deliberaturi simus de nouo Pago constituendo, suspectum vtique futurum colloquium erat ijs, qui nihil non agunt, vt vos quoquo modo apud se distineant. Ex quo Gallos nosse cepimus, ij me semper dilexerunt, ego vicissim, quacunque in re licuit, semper ipsis præsto fui, sic, vt nullum totâ hac regione amiciorem experti fuerint: quæ quidem necessitudo tantam mihi popularium inuidiam parauit, vt iniquiori animo in me vulgò ex eo tempore esse ceperint: hincque calumnia sanè atrox ad nostram dirimendam Societatem excogitata, ad me necem Stephani Brusl.ei pertinere: atque vbi primùm oppressus est, iactabatur vulgò, me, si Kebeccum descenderem, quæ profectio instabat, certissimè extremo supplicio affectum iri. Quæ cùm non nescirem, non eo quidem anno (me enim aliò negotiationis ratio tulit) sed proximo, egregiæ fidei, atque innocentiæ fretus conscientiâ ad Gallos adire non dubitaui. Ac si quid de meo capite deliberatum ab ijs durius esset, ea me etiamnum tenet persuasio, futurum fuisse vt vel imminente ceruicibus meis securi, si lo-*

Ænonsij de stabiliendâ suo in pago Patrum Societatis IESV Residentiâ ad Brebeufium oratio.

ANNVS MDCXXXVI.

qui licuisset, cuius rei copiam stagitanti, credo, fecissent, causam meam sic agerem, vt aut me incolumem esse paterentur, aut contra ius fásque vitam mihi adimere putarentur. Sed non eò veniendum fuit: ac qui me haud dubitanter oppressum iri iactauerant, ijdem obstupuere vehementer ad multiplicem significationem honoris, qui mihi eo loco habitus est, vt dixisse non nemo feratur, quandò sicarium Galli viuere sinerent, nullam certiorem viam esse eorum aucupandæ amicitiæ, quàm cædem facere alicuius ex eorum numero. Itaque quidquid moliti sint iniqui mei, omni semper inuidiâ superior innocentia mea fuit: nec verò prohibebit maledica obtrectatio, quò minùs, quoad hæc vita superererit, quibuscunque tandem officijs licuerit, Gallos demereri constantissimè pergam. Credideramus, Echom, fore vt vos nobis adiungeretis: nunc nescio quâ de causâ, deplorata res propè videtur: nuper cùm ad te adijssem eius ipsius rei causâ, tàm frigidus extitisti, vt orationem parùm tibi iucundam in perpetuum omittere, penè tunc mecum constituerim. Nec verò idipsum vnquam commemorassem, nisi summopere vestra, nostráque interesset: sed cùm ipsa propè cogeret occasio, visum mihi denique de re totâ quid sentiam exponere denuò: si præcisè in præsentiâ quid constitutum tibi sit declaraueris, verbum nullum vnquam à me in eam causam expectato. Cras pagi quinque conueniemus in consilium de coniungendis viribus, opibúsque, & ex exilibus viculis vno vico conflando illustriori eodem, atque firmiori. Id omnino tempora ista deposcunt: si pax aliqua quiesve constabit. Nemini nostrûm dubium est, quin proximo vere hostis adfuturus sit: eius de consilijs certissimis auctoribus comperimus. Quòd si nos hoc rerum nostrarum statu deprehenderet, angeremur vtique, neque quid expedire satis possemus, occurreret: si omninò militare nos oporteret, quò vxores, liberósque, hostili petulantiæ, furoríque subduceremus? At si Pagum constituerimus vallo munitum, tum demùm, & nostra iuuentus habebit vbi fortitudinem suam, mentísque excelsitatem probet; & vxores, liberósque loco bellicis impressionibus imperuio continebimus. Hæc vt perfici aptè, idoneéque possint, vniuersa vos regio respicit: nobiscum si eritis, enimuerò timor omnis procul abscedet: vobis arma suppetunt igniuoma: horum vel fragor territum hostem arcebit. Nec minùs vestra res agitur: si quid increpuit, videtis ipsi quæ vos pericula circunstent: ac si quid fortè alicunde perpeti contigerit, quò confugiatis, aut quem omninò inclametis, si quidem consistetis in misero illo mapali? Nimirum

Præfectorum nullus aderit, qui vos suam in fidem recipiat: nullus qui iuuentutem contineat: nullus qui annonam suppleat, si hæc vos fortè ante tempus defecerit: aliunde porro accersere, quàm laboriosum. Domicilium autem si nobiscum figetis eo quem dico loco, enimuerò vt id dabitis rogantibus, flagitantibúsque, sic æquum erit vobis alimenta de publico præberi: ac si id fortè remissius à quoquam accuraretur (quod cur timeatur, non video, tanta est vulgò vestri charitas) ego illud polliceor, confirmóque, tunc me quidquid auctoritatis collegi, studiosè interpositurum apud vnumquemque, ne egeatis: verùm, id quidem nullo vnquam tempore fore necessarium puto, quod, vt dixi, perchari estis vulgò omnibus. De casâ item vestrâ erigendâ vbi agetur, iuuentutem ipse adhibebo ocyùs: nec dubito quin breuissimo interuallo constitutum sit ædificium, quàm elegans his locis expectari à vobis possit. Hîc interquieuit paulisper Ænonsius, illud tamen admonens, se nondum absoluisse: verùm, antequàm pergeret, cupere se, vt quæ dixisset hactenus, cum socio item Sacerdote adstante, Brebeufius communicaret. Cùm is morem gessisset, ad ea quæ obijci posse intelligebat, dissoluenda, hunc in modum deinde Orator descendit. *Intelligo*, inquit, *te oppositurum, vos, si id fiet, à lacu longiùs absuturos, quàm in præsens abstis: ego verò asseuero non longissimum interuallum locorum fore: quod si tamen paulò remotiores esse oportuerit, quid tandem vos solicitat? piscari ipsi non poteritis? at Pagus totus vobis piscabitur: si quid recularum transmittendum Kebeccum erit, vbi eæ imponantur minùs suppeditabit: at certatim omnes eam ipsam in rem præsto erimus. Equidem quæ ad vos illinc mittentur, non licebit ipso quasi in portu excipere: verùm, quid tanti est? ea ipsa ad vestrum vsque domicilium conuectabuntur: ac si fortè Rupellensium operâ vtendum censebitis, ij si vos diligunt, vt sunt necessariò præter extruendi pagi locum transituri, cauebunt perstudiosè, ne vos ad vicum vsque suum excurrere eâ de causâ patiantur. Hæc sunt, Echom, quæ tibi coràm exponenda putaui: quid ipse sentias, aperias iam nunc, etiam atque etiam rogo: quò quid sit vobis constitutum, crastinâ die referre ad Consilium queam.*

Annus MDCXXXVII.

MOVIT SANE hæc oratio Brebeufium: & quoniam longiori deliberationi nihil loci dabatur, re cum socio item communicatâ, primùm prolixè egit gratias pro summâ illâ beneuolentiâ, quam Ænonsius sæpenumerò quidem aliàs, hîc verò insigniter testaretur. Tum ad rem veniens, asseruit se minimè

ANNVS MDCXXXVI.

grauatè ſedem mutaturos: id ſe iamdudum agitaſſe: ſi Ihonatiriæ in præſens conſtitiſſent, non continuò propoſitum ſibi fuiſſe domicilium ibidem perpetuum figere; ſed in certum modò tempus: nec non illud reſpexiſſe, vicum eundem ab Ænonſio ipſo pendere, neque verò ab alijs diſiunctum eſſe, niſi ad breue temporis interuallum. Quæ cùm ità eſſent, non ſe tamen poſſe quidquam polliceri, niſi quinque Pagorum Præfecti eorum, qui de vno conflando deliberaturi eſſent, reciperent priùs, tùm ſuo, tùm clientelarium nomine, Chriſtiana ſacra amplexuros, ijſdémque inſtitutis vſuros, & legibus: atque hîc ex occaſione excurrit in præcipua quædam capita fidei, quæ homini potiſſimùm inculcanda exiſtimabat: illud vrgens præcipuè, acquieſcere planè ipſos debere, hoc nomine, quod quæcunque à Deo præcipiuntur, cum rectâ ratione maximè congruerent, eſſéntque talia, vt ex eorum obſeruatione ſingulares quaſdam vtilitates toti nationi importari poſſe, ipſi iudicaturi poſtmodùm eſſent.

HÆC VTI perattentè audierat Ænonſius, ita ſtudiosè ad conuentum relaturum promiſit: addidítque, ſibi quidem certum eſſe Chriſtianum fieri: nec alia ſentire ſuos. Sed his tàm lætis initijs teterrimus animorum hoſtis, ita Deo ſinente, interuenit, excitauítque procellas ſanè graues: eo exitu qui ſolet, vt poſtquam rem Chriſtianam ijs locis in extremum diſcrimen adduxerat, ceſſerit tandem victus, eiectúſque: ſed hæc ſuo loco. Kebecci autem (deinceps enim eò curſus orationis reflectendus) extiterunt documenta quædam diuinæ ſeueritatis, vel in eos qui à fide defecerant, vel in eos qui ſingulari beneficio oblatam, pertinaciùs repudiauerant. Perijt in vaſtis illis nemoribus impius deſertor, is qui ante biennium, Iuuenæum cùm Barbaris peregrinæ illi linguæ dantem operam, vnà cùm fratre æquè ad omne ſcelus proiecto, tàm inclementer exercuerat, & perijt ex fame. Rem miram! ait Iuuenæus: etenim tantam vim alcarum hoc anno Barbari confecerunt, quantam vix ante decennium. Sed nimirum iuſtiſſimo Dei iudicio, qui diuinam in ſe ſuóſque munificentiam extremis temporibus expertus, nihilo ſeciùs os ferreum in cælum blaſphemis vocibus extulerat, eóque impietatis proceſſerat, vt ex Iuuenæo quærere eſſet auſus, audientibus palàm quotquot caſâ eadem

Nonnulla diuinæ ſeueritatis in impios exempla.

eadem continebantur, viris, & mulieribus, quorſum tandem per preces opem inclamaret, illius, qui nihil, nec intueretur, nec audiret: per quæ peccauit ſceleſtus, per ea & punitus eſt. Cecidit infelix, apertis oculis: ſuam ipſe leuitatem, ac mobilitatem animi & norat, & deplorabat nonnunquam. Adiuncta exitus calamitoſi cetera ignota: illud conſtat, cadauer fame enectum repertum in ſiluis: animo quid factum, nouit qui condidit: ſi coniectura reſpicienda, quando vocantem Deum tàm turpiter támque contumaciter deſeruerat, periculum eſt ne ab eodem deſertus fuerit.

ANNVS MDCXXXVI.

EXITVM haud diſparem habuit infelix frater feliciſſimæ ſororis, quæ bima poſt Baptiſmum paulò antè è terris exceſſerat. Is, cùm tàm flagitio eſſet deditus, vt à turpitudine vix ac ne vix quidem aliquando niſi publico conuicio auocari potuerit, & in oculis quidem Sacerdotum duorum Societatis IESV, qui funebri conuiuio intererant, quod ad tumulum parentis ipſius demortui agebatur; anno ætatis circiter duodeuiceſimo letalem in morbum incidit. Cum ægro, de matris voluntate egit Buteuxius: at nequidquam, quod ſpem impoſtores fecerant ſanitatis. Poſt familiares tympanorum ſtrepitus, inſanáſque vociferationes, quaſi morbi cauſam tum demùm certiſſimè deprehendiſſent, iubent ſycophantæ, languidum oculos comprimere: tum quaſi latus reſecuiſſent, cultellum oſtentant ſanguine madentem, & ad adſtantes conuerſi; En, aiunt, mali fontem: hunc Manitȣ imo in corpore collocauerat: poſtquam extractus eſt, laboranti erit vtique melius. Sanè ſiue vis morbi ſtato interuallo remiſiſſet, ſiue ſpes recuperandæ valetudinis infelicem exhilararet, ſiue perfidioſiſſimus Satanas quidpiam de ſuo admiſcuiſſet, viſus æger vtcunque releuatus, ídque ipſe percontantibus glorioſiùs ſycophantis aſſeuerauit: atque tegendæ impoſturæ quaſi vulnus re ipsâ feciſſent, ita ex cinere aquâ macerato, egregium cataplaſma adhibent, vetántque prorsùs neu mater, neu æger ipſe quidquam moueant, aut omninò cataplaſma attingant. Stupentibus cunctis ad adſpectum, vnus aliquis Patres de re totâ certiores facit: aduolat Buteuxius confeſtim, ac de matre quærit ſolicitè, quid eius filio factum eſſet? Illa aliquandiu tergiuerſata fatetur tandem Manitȣſiȣekios adhibitos (nefa-

ANNVS MDCXXXVI.

rios circulatores ſic appellant) eòs, quod omnem admirationem ſuperet, ſanguinolentum cultellum ex filij latere extraxiſſe. Accedit ipſe propiùs; & technam ſubolens, malagma cōfeſtim amouet, nullâ cuiuſquam cicatricis notâ in latere. Tum ad mulierem conuerſus: Nec vides, inquit, ſceleſtiſſimos præſtigiatores ſimul tibi, ſimul filio tuo periculoſiſſimo tempore illudere? cultellum ex eius corpore quemadmodum abſque vulnere educere potuerunt? Atqui ea ipſa admirabilitas eſt, excipit inſana, quod illæſo intemeratóque corpore, tàm feliciter noxium ferrum exemerunt, vt neque cicatrix extet, & meliùs habeat filius meus. Inſtat Buteuxius, ac rationum momentis perſuadere conatur, non propterea ægrum emerſurum è morbo: præſtigias meras eſſe, quibus ſi ſe duci ſineret, enimuerò actum eſſe de filij ſalute ſempiternâ, qui propediem Baptiſmi expers emoriturus eſſet: verùm, cùm nihil efficeret, tum quidem receſſit, ne mulieris animum prorsùs abalienaret. Sed ecce tibi poſtridie ſtolida femina ad Patres Præfectum vnum aliquem è Montanis allegat qui renunciaret filium ſuum noctu animam efflaſſe, aduertente nemine: intelligere ſe nunc demùm, quàm inconſultè fecerit, quæ recta ac ſalutaria minùs auſcultauerit: miſerarentur luctu, ac mœrore perditam, & quem viuum concupiſſent, haberent ſanè mortuum. Sed nimirum negauit Buteuxius, qui Chriſtiana ſacra viuus non coluiſſet, eum Chriſtiano ritu tumulari poſſe.

NEC MINVS deploranda ſors infelicis feminæ, quæ cùm ipſa ſuis oculis intuita fuiſſet mirabilem vim Baptiſmi, in infantulo Attikamegȣ filio, ægra poſtmodùm Baptiſmum flagitauit, non vt Deo obſequeretur, ſed, vti deprehenſum certiſſimis indicijs eſt, vt valetudinem recuperaret. Et Catechiſtæ quidem de fidei myſterijs diſſerenti, auſcultabat in ſpeciem ſedulò, re, fictè, ſimulatéque illud vnum agebat, vt Patres ſuam in ſententiam pelliceret, extorquerétque quamprimùm remedium illud, quod ad conſanandum corpus valiturum putabat. Id adeò ambigi deſitum, poſtquam ſub ineuntem hyemem Barbaros per ſiluas ſecutura, trahi cum abſentibus in vehe maluit, quàm ad Kebeccum conſiſtere, plenioris inſtitutionis causâ, quam quidem ita deferebant Patres, vt pollicerentur præterea, nihil neque ad alimenta corporis,

neque ad morbi remedia defore: verùm, adduci nullo modo potuit mulier in suam perniciem pertinax, vt subsideret. Eam obstinationem propositi detestatus Catechistes, monuit tamen seuerè eum à quo trahenda mox erat, caueret sedulò, ne quid in miseram committeret, ne-ve (quod est illis persamiliare) in vastis illis nemoribus deploratam enecans, inutili se pondere liberaret. Nec verò quisquam violentas ei manus attulit: ipsa, vltrò, an casu, sui carnifex, nocte concubiâ, ceteris omnibus altissimo sopore depressis, in suum exitium vigil, dum assurgere è grabato conatur, in ignem, vt erat sanè luculentus, cùm corruisset, nullo quoquam opem ferente, momento flammarum vi præfocata est.

VT AD LÆTIORA redeamus, ad III. Id. Iunias aduenit Kebeccum Monte-magnius, Eques Melitensis, rem Nouæ Franciæ summo cum imperio administraturus. Cùm horas aliquot in naui substitisset, iactis noctu anchoris, vbi primùm diluxit, vulgatâ famâ Gubernatorem aduenisse, qui ante dies iam aliquot ex præmissis Tadossaco literis expectabatur; ad eum continuò officij causâ Patres adiere; & secundùm mutuæ salutationis officia, rectà ad sacram Ædiculam, gratijs de more sospitatori Deo agendis deduxere. Inter eundum, vt defixam Crucem fortè conspexit; Hæc mihi, inquit, omnium prima his in tractibus occurrit; Crucifixum suâ in imagine veneremur. Nec mora: in genua procumbit, cum eóque tùm cohors tota, tùm quotquot salutaturi conuenerant. Ad Ædem dein adfuit Castri-fortius, is qui vicariâ operâ rem Gallicam interim procurauerat, cum Arcis clauibus. In eam vix pedem Monte-magnius intulerat, festo fragore scloporum bombardarúmque, vicina circà vel fluenta, vel nemora personante, cùm gratâ interpellatione aditur, de indigenâ, qui Baptismum æger votis omnibus expetebat, sacro fonte suscipiendo. Ego verò, inquit, perlubenter: nec mihi quidquam accidere queat optatius, quàm si in ipso demandatæ Præfecturæ ingressu aditum erranti in caulas Christi IESV subministrem. Tum lætos lætior ipse subsecutus, frequenti Francicæ nobilitatis agmine, ad iacentis tuguriolum rectà pergit, stupentibus Barbaris, proselyto autem vel maximè, magnum Ducem, qui proximè è Galliâ adueniebat, tanto nec opinantem honore dignari,

Monte magnij Nouæ Franciæ Præfecti aduentus.

ANNVS MDCXXXVI.

vt ſuſceptoris partes, eius in Baptiſmo obire planè vellet. Ac ne quid ad honeſtandam cerimoniam deeſſet, Petrum Caſtellanium, vnum è Gallis Sacerdotibus Societatis IESV quos claſſis aduexerat (cum eo enim Sacerdotes alij duo aduenerant, Carolus Garnerius, Iſaacus Ioguesius: Nicolaus Adamus, item Sacerdos, Ambroſius Cauuetus Laicus, paulò poſt aliâ in naue ſubſecuti) rogat ex eadem Societate Catechiſtes, arrideret-ne eidem illi Neophyto ſuâ manu ſacram aquam infundere? Cùm annuiſſet, ventúmque ad ægri caſulam eſſet, incredibili omnium gaudio, illius autem vel maximè; cuius hîc potiſſimùm partes agebantur, cooptatur in Chriſti familiam Ioſephus (id enim nomen inditum) ritè priùs conteſtatus dolere ſe vel quod ſanctiſſimum illius Numen peccando violaſſet, qui noſtra cauſâ humanos induiſſet artus, vel quod tàm ſerò is cognitus ſibi eſſet. Monte-magnius autem ſuper prandium (etenim horis matutinis hæc perfecta) in diſcumbentium coronâ profeſſus eſt palàm, iam tum tantum ſibi honoris in Nouâ Franciâ obtigiſſe, maiorem vt ſperare; voluptatis oblectationíſque tantum, liquidiorem vt nequiret optare. Dein, à ſacris conuerſus ad ciuilia, illud primùm animo deſtinauit, quæ ritè Camplenius in muniendâ Kebeccenſi Arce inchoaſſet, ea promouere pro viribus. Quoniam autem eſt hæc adhuc primaria Gallorum in Nouâ Franciâ vel ſedes, vel munitio, haud abs re fuerit eius hoc loco ſitum, delineationémque tradere.

Arcis Kebeccenſis ſitus & forma.

MAGNI FLVVII fontes verſùs progredientibus ab Oceano, haud procul ab eo loco, vbi Galli conſtitere, occurrit Inſula Aurelianenſis. Prætergreſſis, ad læuam fluit amnis S. Laurentij; ad dextram S. Caroli fluuiolus. Ad confluentem, Promontorium aſſurgit, *Saltum Nautæ*, vulgò vocant, ab Cane huius nominis, qui ſe aliàs ex eo loco præcipitem dedit. Huius in Promontorij crepidine Arx ædificata. Et initio quidem, vt tenuia ſunt rerum vel magnarum primordia, vallum potiùs, quàm Arx fuit, ſtipitibus vtcunque inter ſe commiſſis, exiguáque glebâ coalitis, operâ, curáque Camplenij: quæ moles rudis, indigeſtáque cùm ad hunc annum perſtitiſſet, à Montemagnio re, viríſque paulò auctiore paulatim diſiecta, ceſſit ei munitioni quæ nunc eſt, longè firmior eadem, & ad artis re-

gulam, normámque exactior. Propugnacula intùs, fabrili opere aptè compacta, ex quercu, cedróque; exteriùs ambit murus crassior: lacunas admixta virgultis humus omni implet ex parte: in summo, per tectum peribolum inambulare miles tutò potest: hostem arcent imposita tormenta complura. Subterraneorum cuniculorum, qui nunc per bella tàm funestas tàm sæpè strages edunt, insidiosas fossiones perpetua rupes submouet: eadémque simul lapides in ædificium subministrat, simul Arcem fossâ cingit, quà despicit continentem: nam quà amnes confluunt, inaccessum præcipitium locum per se tutatur. Infrà Arcem, ab *Saltu Nautæ* versùs *Promontorium Adamantum* (loco nomen Adamantum fecit copia haud aspernabilium, queis ea pars ripæ Magni fluuij scatet) planities est, excipiendis, nauium oneribus, mercibúsque, sanè opportuna, &, si quadro lapide munias, ad portum habilis planè futura: quippe statio commodissima nauibus, Aurelianensi Insulâ fluctuum impetum sui obiectu frangente. Eadem in planitie constitutæ apothecæ Gallorum mercatorum: seorsúmque, promptuarium Gallorum item aliquot nobilium; accessere subinde domicilia Gallorum aliorum veterem Franciam nouâ mutantium, nunc huius, nunc illius, vt cuique maximè locus arrisit: neque enim in vnam eandémque sedem conuenere omnes, sed alij aliam adamauere, prout agrorum pascuorúmque allexit opportunitas: hoc quidem anno cum suâ vterque familiâ appulsi Galli duo haud ignobiles, Repentignius, Poteriúsque, coloniæ haud mediocre ornamentum addiderunt: vt iam tum Gallicanæ Parœciæ formam aliquam Kebecci agnouisse se Iuuenæus profiteatur. His prospectum, artibus ijsdem, quibus in Europâ, sic, vt, ne puerilis fortasse deesset institutio, Gallorum liberis erudiendis ludum aperuerit Ioannes Quenius, è Societate Sacerdos: barbaræ puerorum ætatulæ curam sibi Iuuenæus reseruauit. Sed quoniam non minor puellarum erat habenda ratio, quòd hinc vel maximè penderet fidei per Christiana matrimonia propagandæ amplificatio, iis quoque, quæ paucæ traditæ à parentibus erant, singularis cura impensa: intereà dum Ædes accurarentur sanctæ Vrsulæ Monialibus, quibus in disciplinam darentur; creditæ interim sunt, certâ pensitatione in victum, cul-

ANNVS MDCXXXVI.

túmque Gallicum, honeſtis coniugibus, eo exitu, vt perinde ac ſi Barbaros parentes non haberent, ita ſuæ gentis ſtudium illud ardentius depoſuiſſe viderentur. Sanè Magdalena à S. Ioſepho, ex iis vna, annos nata nondum quatuordecim, cùm Gallis coniugibus tradita eſſet ad biennium, eâ lege vt ſi deinde videretur, recipere ſe ipſi liceret ad ſuos; & ſub extremos conſtituti interualli dies vrgeret maximopere filiam pater ad reditum; ad eam mentionem planè obſurduit. Inſtat genitor, quódque per ſe efficere ſe poſſe deſperaret, per adoleſcentem popularem tentat, qui virgunculam interpellet de matrimonio. Ergo is ad officia verborum, ſignificationémque honeſti amoris adiunctis muneribus, armillas, inaures, torquem ex conchâ (mundus is eſt muliebris gentium earum) inuitæ, ac reluctanti obtrudit: verùm, cùm neque moleſtum amatorem abigere, neque oblata dona aliter poſſet reijcere; fugâ Chriſtiana Atalanta ſe proripit. Catechumenæ conſtantia (nondum enim initiata erat) Patres facilè perpulit dilati Baptiſmi tempus vt accelerarent. Sed non ſibi defuit hoſtis humani generis: quippè tàm atrociter vexare inſontem cepit, vt horribili deformitate ceu lymphata momento caput rotaret circumageretque; ſtomacho ſupra modum intumeſcente: ipſa autem totis artubus contremiſcens, in hæc modò verba paucula linguam ſoluebat. *Timeo, expaueſco.* Tertiùm id cùm contigiſſet, & abſentibus quidem Patribus, atque adeò eo tempore quo adeſſe nullus eorum poſſet, agi cœptum de medicâ potione laboranti propinandâ, ad expurgandum cerebrum: ſed nimirum ſemper rem diſtulit eorum qui curam illam in ſe ſuſceperant, obliuio. Videlicet medicina potior facienda fuit: ex quo ſalutaribus Baptiſmi aquis tincta eſt, vnà cum dæmone exceſſit Tartarea vexatio, ſic, vt ne leuiſſima quidem priſtini morbi vnquam deinceps tentatio acceſſerit.

Sacræ Imagines turbarum occaſio.

DE HVRONVM ad Kebeccenſe emporium aditu, nihil huius anni literæ: credo quod conſecutæ deinceps turbæ iam tum exiſtebant. Initium dedit id quod in contrarium valere prorsùs debuerat, religioſus cultus Imaginum. Vix impoſitum tectum erat ei domunculæ, quam Ihonatiriæ extruxerant Patres, cùm incredibilis concurſus ad viſendum fieri cepit vndique. Alliciebat potiſſimùm altare, ínque altari collocatæ

imagines aliquot, myſterijs fidei ceu ob oculos ponendis: earum ad primum aſpectum, mirantium vocibus Ædes tota inſonuit: capiebantur autem vel maximè ſacris tabellis duabus, Chriſti Seruatoris alterâ, alterâ ſanctæ Deiparæ, ad naturalem corporis molem pertingentibus, tantâ artis abſolutione, vix vt ipſis perſuaderi poſſet, nudas eas eſſe picturas. Cùm, quâ primùm propoſitæ ſunt luce, diem totum proſtitiſſent, quotquot deinceps accolæ ex pagis alijs Ihonatiriam ventitabant, eadem cupiditate incenſi, ad Patrum Ædiculam pergere, ſingula curioſiùs perſcrutari; ſuſpicere primùm artem: mox, pro innatâ cuique maledicendi libidine (an Satanæ, illiúſque adminiſtrorum arte & fraudibus) aduerſos ſpargere rumores, peſtilentem luem, quæ graſſari circà ea tempora cepit, ex ijs procul dubio imaginibus exoriri. Hæc tàm vana ſuſpicio cùm ſibilo explodi debuiſſet, tàm atrociter paucorum dierum interuallo increbuit, vt totâ longè latéque regione breuî iactatum ſit, penès Gallos Sacerdotes cauſam mali reſidere, ac tametſi, quantum coniectura tulit, ij à quibus ridiculum commentum emanauit, tàm hebetes non erant, id vt ſibi perſuaderent ipſi, quod alijs perſuaſum omninò vellent; tamen calumniam tàm vafrè exornabant, eorum vt plerique quibus hæc occinebantur, nihil ambigerent, quin ita res haberet. Ergo penè cuncti à Patrum conſortio ſenſim refugere, feminæ, puerique gens imbellis æquè, & ad omnem credulitatem procliuior, eoſdem execrari, ceu publica catharmata: omnes in circulis conuentibúſque iactare, homines iſtos malis ominibus ad Nationis totius exitium ad ſe penetraſſe. Vni Ihonatirienſes ſub initia Patrum cauſam ſtudioſè defenſabant: ijdem tamen deinde, poſtquam inuidiæ, ſermonúmque flamma vehementiùs exarſerat, ſeu metu, ſeu tædio, innocentum patrocinio deſerto, excuſare apud finitimos factum ſuum inſtituerunt, quaſi graue ſcelus eſſet. Ædiculam vero Deo excitaſſe, & ſedem, domiciliúmque legis ad ſempiternam felicitatem neceſſariæ præconibus attribuiſſe: ſed de his infrà pleniùs.

Annvs MDCXXXVI.

Cogit annos hos duos coniungere Annalium Nouæ Franciæ Gallicè ſcriptorum haud ſatis dilucida ſeries: quorum de rebus, hunc in modum Iuuenæus ipſe. Cùm hîc regnent, triumphéntque ſuperſtitio, barbaries, & peccatum, nos con-

Annvs MDCXXXVII, et MDCXXXVIII.

Annvs MDCXXXVIII.

trà, ad ea euertenda machinas quatuor ſanè validas adhibemus. Primò, excurrimus in hoſticum, hoſtem armis ſuis oppugnaturi, hoc eſt notitiâ linguarum idiomatúmque Montani, Algonquinij, Huronici. Deinde medicinæ faciendæ morbis creberrimis, grauiſſimiſque, qui hîc vulgò ſæuiunt, Xenodochium impensè curamus: & iam nunc queat Duciſſa Eſguillonæa, quæ magni operis fundamenta iecit, liberalitatis ſuæ prælibare primitias: etenim qui in ædificationem incumbunt, ijdem hyeme opitulantur ſingulari charitate Barbaris aliquot, omni humano præſidio carentibus: hos autem Barbaros Deus è cælo ſic afficit, afflátque, vt mihi ipſe ex animi mei ſententiâ peroptem exitum ex hac vitâ talem, qualem pro ſuâ benignitate conceſſit vni & alteri ex eorum numero, qui Chriſti cruore per Baptiſmum abluti, in eiuſdem ſummi Dei filiorum album tranſcripti ſunt. Tertiò ſeminaria enitimur inchoare, Huronum, Algonquiniorum, Montanorum: & iam ſingulorum primordia Kebecci videre eſt. Quartò ſiſtere contendimus Barbaros vagos, qui cùm teneri niſi catenis ex auro nequeant (piorum liberalitatem intelligit, eam ad rem planè neceſſariam) vir repertus eſt ſingularis virtutis, qui hos laqueos fugitantibus tendere ceperit. Has machinas, ait, mouent, agúntque aut manus, aut mentes piorum quorundam, & ſummo Deo charorum: atque ij vel hinc conijcere poſſunt, ſuis votis iſtiuſmodi Numen delectari, quod eorum poſtulatis annuit. Tum ſubdit; Ingenuè de puſillâ meâ fiduciâ confiteor: neutiquam in eam ſpem veneram, fore vt meis temporibus tanta in tàm barbaris pectoribus vis, ac virtus diuinæ gratiæ ſe ſe explicaret. Nimirùm hucuſque erant nonnulli, qui Baptiſmum probarent in infantulis dumtaxat, inque ægrotis ſuis; nunc eundem illi ipſi, qui vegeti, ſaníque, anni partem haud exiguam proximè domicilia noſtra fixi, ac ſtabiles exigunt, & venerantur, & ſibi ipſis adſciſcere ſtudent. Atque hæc tàm repentina, támque illuſtris extitit mutatio, vt illi ipſi qui nullâ penè in ſpe erant frugis Vagorum horumce populorum, fateri compulſi ſint, Deum Gallorum, eundem Deum Barbarorum eſſe. Vt nihil de ijs dicam, qui apud Hurones fidem ſuſceperunt, ſuprà centum & quinquaginta intrà huius anni curriculum baptizati.

Plane

ANNVS MDCXXXVIII.

Neophytorum aliquot in aduersis constantia, & Fides in Deum.

PLANE DIGNA RELATV Francisci Xauerij constantia. Is cùm iamdiu vt rescitum ex ipso posteà, fidei cupiditate arderet, verùm, prauo noxióque pudore deterritus, consilium premeret suum, neque ad Patres adire, sed à Patribus accersiri se vellet, tandem cùm de Negabamato populari, & familiari suo cognouisset, Patres in id magnopere incumbere, vt aliquid expediretur, vnde vaga eorum licentia certæ sedi affigeretur, adit ad Iuuenæum, exponítque, se inde vsque ab adolescentiâ, aliquâ notitiâ, verùm obscuriore, præditum fuisse eorum quæ ab ipsis traderentur. Sic enim secum ratiocinatum; *Aliquem procul dubio esse, qui hanc rerum vniuersitatem sit molitus, à quo pendeamus mortales, qui vitam & tribuat primùm, & tributam deinde necessarijs subministrandis alimentis conseruet, eundémque prauos auersari: illum se magnopere nosse concupijsse; atque adeo exultasse lætitiâ, vbi primùm Patrum de eo oratio ad aures acciderat idcircò se totâ hyeme apud Patres consessurum, quò de summo illo procreatore & vberiùs inaudiret, & planiùs.* Sed ecce tibi, semper vt constent diuina oracula; Qui piè viuere instituat, eum rebus asperis fatigatum iri, vix Catechumenum erat professus, cùm morbus popularis eius florentem familiam repentè stratam depopulatus est. Intrà dies paucos femina anus, quæ rem domesticam procurabat, extinguitur, aquâ tamen salutari expurgata priùs, ringente Satanâ, qui, quantum conijci potuit, eâ nocte quæ eius Baptismum antecessit, vrsi formâ casam subeuntis, territare vigilem aggressus, vbi hæc Dei opem per preces inclamauerat, apparere imbellis tenebrio desiit. Paulò pòst, vxorum alteram, atque ex liberis duos mors importuna rapuit: subsecuti aliquot ex consanguineis, affinibúsque, item domesticis: horum in funeribus pugil strenuus eâ se consolatione substentabat, eorum neminem è viuis antè excessisse, quàm in Christi familiam per regenerationis lauacrum cooptatus esset. Sed nondum ærumnarum finis: ipse eadem lue correptus, in discrimen vitæ venit: cúmque minimè putaretur euasurus, filius primogenitus, insigni barbaræ feritatis documento, eum laboranti dolorem importauit, vt quam prorsùs nollet pater, vxorem duceret. Quid hîc faceret homo ab omnibus desertus? nihil remittit de suâ in Deum fide, nihil de Dei in res suas fiduciâ: obtunderetur

ANNVS MDCXXXVIII.

licèt impijs popularium vocibus, illud assiduè occinentium; Tandem ipsum experiri, perinde esse ruere ad mortem, perniciémque voluntariam, & aquam illam exoticam expetere, tamen totum se Patribus tradit, permittítque, quidquid tandem Deo de se videretur statuere, optimum fore interpretatus. Nec defuit merenti Christiana charitas: excepto peramanter à Patribus, Monte-magnius omnia morbi fomenta benignè, liberalitérque adhibuit: si remedia spectes, quidquid artis in se fuit, Medicus, Chirurgúsque exprompserunt; si cibos, præter condita bellaria, perdices insuper, auiculásque exquisitiores, ipse sibi detractas in dies singulos languenti missitabat. Vincebat tamen morbi pertinacia, sic vt sub ineuntem Decembrem tùm alij, tùm ipse potissimùm proximè se ab obitu abesse crederet. Ergo conuocatos filios, quos reliquos lues fecerat, hunc in modum compellat vir celsi animi. *In Deum creditote, filij mei, paternísque vestigijs hîc quidem insistite: ego sic in eum credo, vt si his oculis præsentem intuerer. En, actum de vitâ meâ: vbi humo mandatum corpus meum fuerit, ad Patres applicate vos, eísque morem gerite. Illud prouidete singularem in modum, ne quâ in re Dei offensionem suscipiatis: id si seruaueritis, nolite dubitare quin fidissimum illum sitis experturi adiutorem. Hæc oratio lacrimas audientibus elicuit:* ipse, sedere iussis filijs, enixissimè Baptismi gratiam à Patribus institit flagitare. Approperate, aiebat: ecce, morior, gestit animus in cælum euolare. Et voti compos aliquando factus, ipso festo die S. Francisci Xauerij, quod felix faustúmque esset, ab Islæo Equite de sacro fonte susceptus est, & tàm decoro nomine insignitus; tanto sensu accepti beneficij, vt neque ipsius deprædicandi, neque ijs à quibus collatum erat, gratias agendi finem vllum faceret. Post octiduum, cùm ad eum Monte-magnius Islæúsque cum Iuuenæo adijssent, quid sibi pridie eius diei sub vesperum accidisset, hunc in modum Iuuenæo exposuit. *Cùm de Deo cogitarem,* inquit, *repentè me lux quædam clarissima circunfulsit, obuersatúsque est oculis meis singularis ille decor, de quo mihi sæpenumerò prædicasti, celestis regiæ, domúsque summi illius Imperatoris, à quo cuncta creata: eáque imago incredibili me voluptate perfudit aliquandiu: mox euanescente & fulgore, & gratissimo rerum obiectarum spectaculo, cùm terram versùs oculos deiecissem,*

ſucceſſit tuenti vorago altiſſima eadem, & planè horribilis, quæ me metu concuſſit tàm vehementi, vt tanquam flante vento, arborum frondes, ſic totis artubus contremiſcerem. Et inaudire mihi videbar qui admoneret; Caue eò pergas: ſed nimirùm vel abſque monitore nihil mihi antiquius erat, quàm vt ne accederem. Et abſceſſit quidem poſtmodum, perinde ac lux illa ſuperior, ſimulacrum atrox; manſit tamen metus tàm inſolens, vt vix me mei compotem eſſe ſineret: nunc illud eſt mihi prorsùs certum, conſtitutúmque, totâ deinceps ætate & credere, & obtemperare Deo: tu noſtro huic Gubernatori confirma me intimè credere. In re nouâ & mirabili ſuborta nonnulla fraudis ſuſpicio: vafro ſiquidem ſunt ingenio Barbari ac perſæpè obiecta ſibi plurima mentiuntur: eò, viſum hominem partes in omnes verſare: num conſtaret ipſe ſatis ſibi: num nunc hoc, nunc illo modo rem exponeret, addendo, detrahendo-ve: num metum ſimularet, an re ipſâ perculſæ, attonitæque mentis indicia in vultu, ínque oratione extarent. Addita interminatio diuinæ ſeueritatis, ſi quid tali in re per impoſturam fingeret: ſed in dicto ſemper conſtantiſſimè tùm ſermone, tùm habitu perſtitit. Quinetiam cùm minæ eædem animam iam iámque, vt putabatur efflaturo, intentatæ denuò eſſent, territus aſſurrexit vt potuit, & vultu graui; Omni, inquit, aſſeueratione confirmo rem ita planè habere, vt eſt à me expoſita: in vitâ minimè vobis fucum feci: in morte non committam vt mentiar. Tres ipſos menſes morbus tenuit, quo interuallo & liberis identidem adſtantibus monita ſalutis impertiebatur ſanè mira: & ſolus eas crebro voces auditus vſurpare, Deum appellans; *Dominus meus es: de vitâ meâ, déque morte, tuo arbitratu ſtatue: videndi tui ſtudio mortem expeto: vitam prorogari mihi ad liberorum ſalutem cuperem: quidquid erit, vel à meis omnibus deſertus, nunquam te deſeram.*

Annvs MDCXXXVIII.

Dvm se eum in modum ad exitum è vitâ comparat plenus Deo Neophytus, contrà ſpem omnium, quo maximè tempore conclamatum Medicus pronuntiabat, & tanquam deplorato nihil negabatur eorum quæ expoſcebat, leuando faſtidio; releuari ſenſim, mox reualeſcere, incredibili gratulatione Gallorum, Barbarorum ſtupore, confiteri denique coactorum, vaniſſimam fuiſſe ſuperiorem perſuaſionem, quem vnda illa Gallorum contigiſſet, illius vitâ continuò actum eſſe,

ANNVS MDCXXXVIII.

Ipſe iam ſoſpes, & propè è tumulo erutus, gratijs piè & religiosè benigniſſimo liberatori actis, quanquam ſeriùs, venatum tamen pergit, de more in annonam, cùm diu antè populares ad vnum omnes præceſſiſſent: &, quod admiratione non caruit, intrà breuiſſimum interuallum plus prædæ cepit, quàm ſex ipſi ceterorum venatorum vel præſtantiſſimorum. Vt intelligeret tamen, Deum eundem quem venerabatur, cunctis rebus pro nutu moderari, redeuntem cum familiâ, procella atrox intercepit mediâ in fluminis quo iuuehebatur, glacie, tàm præſenti diſcrimine, vt è canois vna cæſæ alces carnibus onuſta, ante oculos pauitantium depreſſa perierit. Ergo ad preces ſimul ipſe, ſimul familia tota conuertitur, tàm ſecundo euentu; vt ſalui incoluméſque ad vnum omnes denique emerſerint. Cùm à Gallorum ſtatione proximè abeſſet, quod è familiâ nonnullos languidiùs in orando ſe adhibuiſſe, obſeruarat, En, inquit, haud procul abeſt Gallorum domicilium, cuius domicilij me particulâ aliquâ exceptum iri polliciti ſunt: ſi cui veſtrum deeſt ad credendum animus, abeat ſanè cum annonæ parte aliquâ, ſéque aliò recipiat: etenim planè mihi certum eſt neminem retinere, qui non ex animo fidem in Deum amplectatur. Ex vxoribus quas ante Baptiſmum duas habuerat, altera vt diximus, cùm Chriſtiana obijſſet; cum alterâ, cúmque ſorore de complectendâ verâ religione agebat frequens: cum hac haud diu certandum fuit: quippè & ſe iam tùm credere profeſſa eſt, & paulò pòſt Baptiſmum ſuſcepit: cum illâ moleſtior, diuturniórque dimicatio fuit, hebetiore eadem, & obſtinatiore: quoniam tamen nonnihil flecti viſa, repudiare miſellam noluit. Inter hæc ſuccendi Neophytus ſacræ Euchariſtiæ deſiderio, quò ſe arctius IESV Chriſto mancipararet. Nec viſum Patribus abnuere, quando incenſa viri pietas, in dictis, factíſque, & omni vitæ conſuetudine conſtanter elucebat. Et quoniam appetebat feſtus dies Corporis Chriſti, optimum factu viſum, ſi quâ luce ſolennes honores tanto myſterio inſtaurat Eccleſia, eadem primùm Franciſcus Angelorum cibo reficeretur: atque vt id ipſum dignitatem haberet apud Barbaros, auctor Monte-magnius Patribus fuit Neophytum eo honore dignandi, vt ad vmbellam ſecum geſtandam adhiberetur: quo ſpectaculo nihil admodùm

aptius fuit vel ad popularium animos capiendos, vel ad Christianam animi demissionem in Monte-magnio testificandam. Accessit festa tùm scloporum, tùm bombardarum maiorum explosio, & certis interuallis arulæ dispositæ, vbi Sacerdos identidem vel ad pompam, vel ad leuamen interquiesceret, Barbaris cunctis demirantibus, Francisco cælestis voluptatis copiâ colliquescente. Id adeò eius ad Patrum vnum oratio confirmauit, ad quem cùm secundùm sacra mysteria adijsset. *Iam*, inquit, *nulla me sollicitudo fatigat rerum harumce, quas oculis in terrâ vsurpamus: egens deinceps, an opulentus sim; valens, an æger parùm refert, quandò & cælum patet, & ad me venire dignatus est summus meus Imperator. Si à vobis pellerer, si à vestro Præfecto reijcerer, si cuncti nostris hisce regionibus excederetis; non tamen Deum desererem.* His artibus perfectum, vt patrisfamiliàs exemplum sobolis pars maxima secuta sit. Illud in Annâ, filiarum vnâ, specimen Christiani candoris, Europeis nostratibus probro quandoque futurum; cùm ad Sacramentum Pœnitentiæ aliquando accessura, institueretur denuò à Confessario, illud inter cetera verbis grauissimis inculcante; Caueret etiam, atque etiam, ne quid celaret; Quid, ait admirabunda, ac stupens virguncula, an non mihi compluries denunciasti, quæ peccata in Confessione exponantur, ea Deo declarari, audiente Sacerdote? Deo autem mentiri quî possim: aut, qui omnia norit & contueatur, hunc aliquid omninò celare?

NEC MINVS eluxit vis gratiæ, in adolescente, qui cùm in graui & periculoso morbo Baptismum flagitaret, iuberetúrque in dies præstolari, quòd cùm à naturâ ferox esset, & superbissimus, metuebatur ne si è morbo emergeret, fidem per apostasiam deinde abijceret; Nec vos, inquit, mei miseret? an non ipsi me ad certum exitium propediem abducendum cernitis? En, semianimum secum parentes in siluas trahent: tum, quod tali loco ac tempore vsurpari vulgò solitum: aut iniectâ collo resti necabunt, aut in illâ nemorum vastitate destituent solum. At illud ex te vicissim percontamur, suscepere Patres: si reualueris, perstabis in fide? Ne mihi verò, subiecit, mentionem vllam valetudinis recuperandæ feceritis: actum vitâ meâ: tanquam proximè animam efflaturus, sic à vobis Baptismum exposco. Quis tàm ferreus hîc fuisset, qui

ANNVS MDCXXXVIII.

non ardentibus ſupplicis votis acquieſceret? Baptizatur ergo: cúmque artus illicò reclinare iuberetur, quod id planè exigere videretur proſtratarum virium ratio; Sinite, inquit, tantiſper, dum Domino Deo meo gratias egerim pro ſingulari munere, quò me in præſentiâ dignatus eſt. Mox raptatus in ſiluas, non eſt enectus ille quidem, verùm, omni omninò ærumnarum genere exercitus. Vix hærebat oſſibus, & cute extimâ, ínque rerum omnium, præter vulgarium cibariorum demenſum quoddam, deſtitutione: ad arboris truncum à ſuis applicitus, ſolus aliquando dies, noctéſque egit in cortice, qui pro culcitrâ idem, próque veſte & domo erat; tantâ interim Chriſtianæ patientiæ ſignificatione, vt interdum, diuinâ quadam conſolatione perfuſus, in has voces erumperet: Ego mortem minimè reformido: tum cutem vellicans horrentem iam, furuámque, Non hoc, aiebat cadauer diligo, ſed cælum: eò cogitationes omnes, conſiliáque refero; quò animus meus euolaturus eſt. Interim aduerſum rumorem ſpargere de eo Barbari, miſerum, lemurum inſtar, homines vorare, ac ſi quis accedere tentaret propiùs, in eum inuolare conari. Quæ vbi comperta Patribus, ad Iobum adeunt, in fimeto ſcilicet, tantámque conſtantiam demirati, afferri ad ſe vix ſpirantem curant, & omni humanitatis genere complectuntur. Ita paulatim cepit reuiuiſcere deploratus ægrotus, & ex eâ res aduerſas ferendi palæſtrâ fortior, ex eremo Eccleſiaſtes ad ſuos, inſigni fidentiâ populares vrgere ad fidem inſtituit, eorúmque corruptos ſanè mores carpere, & immemorem beneficiorum à Deo acceptorum animum: atque vt illud repræſentaret quod monuit pridem Sapiens; *Iuſtus prior eſt accuſator ſui;* crimina flagitiáque à ſe ſuperiori ætate concepta commemorabat, damnabátque, ijs affinia quæ carpebat in alijs.

Prou. 18.

ILLVSTRIOR DEI beneficentia in Paulum, adoleſcentem rudem primùm ac contumacem, pòſt eximiæ ſanctitatis. Gandæus quidam fuit, Gallus, homo inſigniter pius, támque ſtudioſus Barbarorum Canadenſium; vt ijs ad fidem aggregandis fortunarum ſuarum maximam partem impenderit. Is antè biennium ſortem aſperam infelicis miſeratus, fame, frigore, morbo penè confectum recreat: nam tametſi honeſto, vt inter ſuos, loco, eius parentes erant, tamen ex innatâ vel

leuitate, vel atrocitate, ab ijs derelictus, pro deplorato haberi poterat. Sed non tulit Gandæi charitas extremum perditi infortunium: nec opinantem hospitio excipit, veste donat, alimenta hinc inde conquirit, tum Patribus tradit, instituendum in fide: verùm, surdo fabulam: cùm cibum adhuc quæreret qui perit, non qui permanet in vitam æternam, tradebat ille quidem memoriæ, atque adeò intelligentiâ comprehendebat quæ de sacris mysterijs instillabantur: Eidem vt seriò amplecteretur, adduci nullo modo poterat. Has moras postquàm in hyemem, æstatémque extraxerat, per autumnum subinde, cùm de gentis more eliciendo sudori vaporarium subijsset, impegit incautus in candentes silices, vnde locus æstuabat: & in illâ scilicet omnis omninò adminiculi destitutione, quacunque se verteret, nihil nisi fauillas prehendens, contingens-ve, semiustulatus, post diuturnam conflictationem erepsit denique, vultu, atque adeò toto corpore tàm fœdè deformato, eius vt ad intuitum quisque cohorresceret. Ergo in tàm calamitosæ sortis cogitatione defixus, solicitúsque de instanti hyeme, cuius ad exitum nequaquam peruenturum se nôrat, nisi Gallorum misericordia opem ferret, implorare crebro oculorum coniectu Patrum benignitatem, & quod voce minùs audebat, significare nutibus, se demùm dicto audientem fore, si ab ijs admitteretur, tum ad infimas preces descendere: quæ cùm ficta omnia Patres putarent, & ad tàm graues ærumnas declinandas pro tempore composita; exorari se minimè sinebant. Sub idem tempus tamen, cùm Patres qui ad Trifluuium versabantur, per literas à Kebeccensibus petijssent, si quem indigenam adolescentem ad manum haberent, ad se mittere ne grauarentur, hyemem secum exacturum, sic vt erudiretur vicissim, & erudiret, dúmque imbueretur sacrorum notitiâ mysteriorum, vernaculæ linguæ vsu confirmaret præceptores ipse suos. *Quis cognouit sensum Domini?* alij atque alij subinde ituros polliciti, cùm fefellissent, ventum denique ad reiectitium illum: ità, quod magis idoneus nullus repertus, visum mittere qualis erat. Et ingenti quidem beneuolentiæ, & charitatis significatione exceptus ab ijs est: neque sumptibus pepercerunt, neque operæ, ad semi-viuum cadauer instaurandum: donec & vires rediere, & abscessit magnam partem deformitas. Sed ingratus

ANNVS MDCXXXVIII.

animus, tótque ac tantorum beneficiorum immemor, ad omnem fidei mentionem obſurdeſcebat, graui Patrum tædio, quos noxius tepor incredibilem in modum angebat. Itaque cùm humanarum artium nulla ſatis procederet, vertuntur ad Deum, deprecatore potiſſimùm. S. Paulo, vt Conuerſionis eius dies agebatur: ac ſuper vota quædam alia, ſacrificium eo nomine peragunt. Atque hîc demùm eluxit in miſero, mutatio dexteræ Excelſi: momento flexus eſt ad pœnitentiam, deteſtationémque flagitiorum, ac ſcelerum, tàm ſeriam, vt rigente hyeme, horas quotidie complures exigeret in ſacello, vi quadam occultâ trahente; & vltrò ſeueriora ſibi ieiunia præſcriberet, reiectâ clàm parte non modicâ eorum quæ ad victum quotidianum traderentur: Baptiſmi autem tàm incenſum deſiderium præ ſe ferret, vt in horas flagitaret ſacrum ac cæleſte remedium, vnde laboranti animo medicina fieret: onus interim Ætnâ grauius ſe circunferre dictitans. Nec minùs mirum illud, quod cùm anteà tardiſſimi ingenij fuiſſet, ac penè plumbei, viſus derepentè lynceam quandam perſpicacitatem adipiſci, circà fidei potiſſimùm myſteria: quæ vt primùm propoſita erant, intelligentiâ facilè comprehendebat, ſtupentibúſque Patribus; Nolite, ait, mirari: eſt id beneficium Angeli Cuſtodis mei, cuius opem imploro, quoties me ad ſacram Doctrinam accerſitis. Vt primùm item ab ſuo Catechiſtâ inaudijt, IESVM Chriſtum in Euchariſtiâ reapſe adeſſe, exultantis cuiuſdam lætitiæ ſignificatione; Nunc, inquit, mirari deſino, vnde ſuauiſſimus ille ſenſus exiſteret in animo meo, quoties fundendis precibus ad ſacram Ædiculam itabam: quò accedebam propiùs, hoc maior fiebat intùs in animo meo acceſſio liquidæ voluptatis, nec vnde ea oriretur, deprehendere ſatis poteram. Necdum tamen ſatis ſibi factum putabant Patres: quare, quò penitiùs eius conſtantiam pertentarent, illud interminando denunciarunt identidem; Caueret ne quem Baptiſmum tàm auidè concupiſcere ſe prædicaret, is cauſa eſſet interitus: Deum enim mortis ſupplicio ſimulationem eius vlturum. Ad quæ, hæc totidem verbis Catechumenus; *Si non niſi ſimulanti mortem allaturus Baptiſmus eſt, nihil eſt cur mortem metuam: quanquam ſi corpus hocce necaturus prorsùs eſſet, nihilo tamen ſeciùs eum expeterem, quò infelix*

anima

anima viueret. Atque vt factis orationi adstrueret fidem, cùm ex venatione ferinæ copiam haud exiguam consanguinei per Quadragesimam attulissent, significaretúrque à Patribus, ijs carnibus vesci ipsum posse, quippe nondum initiatum; Vos, dum ab ijs abstinetis, facitis, inquit, ex alicuius boni prosecutione: ego illud, quidquid est boni, quidni mihi conciliem? Sed accessit grauior, asperiórque à Deo tentatio: quo tempore cuncta parata ad Baptismum erant, ecce tibi oculorum aciem noxius humor illabens ità corrumpit, ac debilitat, vt penè pro cæco haberi posset: vix enim gressus ipse regere suos per illam caliginem quibat. Neutiquam tamen de suâ constantiâ dimotus est: nec, quod metui meritò poterat, diabolo locum dedit: quin cùm ex eo percontarentur Catechistæ identidem, eâ-ne oculorum orbitate angeretur? Minimè verò, inquit, sic enim mecum reputo, neutiquam me mei arbitrum esse, sed Deum: ei proinde cuncta permittenda: cùm parens noster, ac procreator sit, è re nostrâ cuncta administraturum: atque vt nisi superiore autumno vstulatum corpus hoc esset, anima per subsequentem hyemem in ignes ruisset sempiternos (neque enim mortem in illâ rerum omnium destitutione debilis, ac languens effugere potuissem) sic nisi aspectu rerum earum quæ in terrâ sunt, frui desijssem, mens cæli fortè conspectu careret. Quæ cùm intrepidus iteraret, aggregatus denique est sacro Baptismate ad cœtum Fidelium: Paulúsque ex Patrum voto nuncupatus. Paucis pòst diebus quàm regeneratus erat, quod ingrauescente annonâ, Patribus qui ad Trifluuium versabantur, vix supererat vnde indigentioribus alijs adessent, remissus ab ijs Kebeccum Neophytus est cum literis, quibus & idipsum de caritate, seu potiùs penuriâ cibariorum significabatur, & multa addebantur ad mœrentis commendationem: illud potissimùm, facerent, si quo modo possent, medicinam laborantibus oculis. Sed nondum ærumnarum finis; quo ipso die aduênit, obiítque piè ac religiosè Sacramentum vtrumque, Pœnitentiæ, & diuinæ Synaxeos, Dei seruulum morbus inuasit tam atrox, vt eâ ipsâ luce animam efflaturus crederetur: accersitúsque trepidè Iuuenæus, qui morienti adforet. Hic in popularium complurium oculis rogatus inter cetera; Num instantis mortis metu aliquo teneretur: quamuis virium

ANNVS MDCXXXVIII.

penè nihil supereſſet, ſubridens tamen ore placidiſſimo, in hæc omninò verba reſpondit; *Baptizatus nec mortem metuo, nec cacodæmonem. In Deum niſi crederem, extimeſcerem vtique: nunc vna illa formido ſupereſt, ne quam illius offenſionem ſuſcipiam.* Vrgent, quærúntque, nullo-ne ſaltem vitæ diuturnioris deſiderio teneretur? *Illud*, inquit, *exquirite potiùs, quantâ exultem lætitiâ, qui ad cælum pergam. Illos angat appropinquantis mortis metus, qui nullâ Dei fiduciâ nituntur: ego eius & ſermonibus credo, & bonitati confido: idcircò nullus me mæror deÿcit.* Quæ cùm conſtantiſſimè ab eo dicerentur, demirari videlicet circunſtantes Barbari, animum in populari ſuo tàm exaggeratum: incredibilis autem tum demum ſtupor fuit, cùm quem conclamarant prorsùs, eum poſt paucos dies ſanum, vegetúmque ſuis ipſi oculis conſpexere.

PERSIMILIA complura prætermittere, cogit tædij in legentium mentibus metus: quanquam quis tàm faſtidioſo ſtomacho eſſe debeat, vt quæ præpotentem Deum iuuat tàm multoties faciendo iterare, eorum commemoratione non delectetur? ſed ea eſt naturæ noſtræ moroſitas: paſcitur varietate. Nefas tamen præterire quod ſequitur: ſceleríſque meritò argueremur, ſi tàm illuſtre diuinæ benignitatis documentum ſilentio inuolueremus. Iuuenis quidam natione Algonquinius, antequam quidquam vnquam de Deo inaudiſſet (nam ab Gallorum ſede longiùs eius patria aberat) Deo tamen ipſo intimis in præcordijs commonefaciente, quæque ab hominibus poſtmodum ſuggeſta ſunt, per ſe tradente, ſic identidem ipſe ſecum ratiocinabatur, cùm è morbo emerſiſſet, qui popularium pleroſque ſtrauerat; *Eſt profectò in hac rerum vniuerſitate præpotens aliquis, à quo mihi præſtita ſit incolumitas: neque enim aut medicamenti quidquam adhibui, quod alÿ prætermiſerint, aut corpus hocce aliam temperationem habet. Hunc ego benefactorem meum vt noſſe velim!* Idem manum aliquando altè contemplans ſuam, hæc omninò proloquebatur; *Non ego hanc manum conformaui, non hos diſtendi digitos: ſed ne parentes quidem mei; Ecquem enim indere motum queant ſuis ipſorum opificÿs? an remum, an canoam, aut quidquam omninò aliud efficiant, quod per ſe arcanâ quadam motione, ad eum modum quo hi mei digiti, aut concludatur, aut pateſcat? Eſt, eſt eximius opifex aliquis, qui tàm præclara moliatur,*

támque mirabilia: vtinam adſit qui me pleniori illius cognitione imbuat. Animo hunc in modum comparato, ad ſtationem Patrum Trifluuianam fortè deſcendit fortunatus adoleſcens: ac vbi primùm diſputãtes inaudijt de ſummo vniuerſitatis conditore, exarſit nimirum intimè, vtque pleniùs tàm ſanctam cupiditatem expleret, ad eos adit priuatim: quò plura audit, eò accenditur vehementiùs: binis in dies ſingulos quaſi ſcholis inſtituitur: ſecundùm inſtitutionem, in ſacram Ædiculam, cum bonâ moderatorum veniâ, pergere mos fuit, luci è cælo infimis precibus accerſendæ, ad ea quæ tradita proximè erant, cognoſcenda penitiùs: illinc, in ſiluas, ac nemora abdebat ſe ferè, commentandis ijſdem: mox ad tugurium reuerſus, pari ardore, & modeſtiâ quæ de Patribus acceperat communicabat cum ſuis. Exin, in fide iam vegetior, epulum dare conſtituit popularium ijs, quorum erant circumpoſitæ hac, illac caſulæ: congregatóſque, hunc omninò in modum compellat; *Vos ego, Populares, accerſendos idcirco putaui, vt hoc in conuentu palàm conſilij mei aperiam rationem. Certum, fixúmque mihi eſt, nuncium iam nunc remittere inanibus, veſaníſque gentis noſtræ ſuperſtitionibus. Itaque nec canam deinceps, nec inconditos clamores ciebo, qualibus conuiuia vulgò noſtra perſonant: ſed quem Deum agnoſco rerum omnium procreatorem, eum per preces venerabor, eorum ipſorum, quæ vobis pro beneuolentiâ, veſcenda prolixè offero, largitorem. Veſtrum eſt ſtatuere, num præeuntem ſequi, animum inducatis.* Hæc totidem ferè verbis concepta, alia ſcilicet omnia cogitantes opinione vehementiùs perculerunt. Ergo attoniti, deiectis oculis precationis verba ritè concipientem ſubſecuti, nec in contrarium muſſare quidquam auſi, quiſque pro ſe quæ voce præibat reddidere. Nec minùs mirandum in Barbaro, quòd munuſcula ex charitate non modò oblata, ſed etiam ingeſta à Patribus, ſempiternæ illius ſalutis perſtudioſis, planè repudiauit, abſtinentiâ, (ſi gentis naturam ſpectes, non auidiſſimam modò, ſed etiam furacem) ſanè mirabili. Ego, inquit, ſummi Dei cognitionem à Gallis exquiro, non munera: ſi quid accipiam prætereà, dictitent illicò mei populares, non in Deum me, ſed in vos credere. Ceterùm, nec hæc, neque quidquid facultatum habetis, vitam mihi conciliare ſempiternam queat. Vnum eſt, quod quidem ſi concedetur, in

ANNVS MDCXXXVIII.

ANNVS MDCXXXVIII.

ſingularis beneficij loco ponam: vt ſedem penès vos fixam & ſtabilem collocare mihi liceat, quò de Deo differentibus, aſſiduè auſcultare poſſim. Audio eos in vſus domum iam ad Kebeccum exædificatam: ſignificate quæſo, ei veſtrûm qui illîc preeſt, id mihi concedere ne grauetur, cuius copiam alijs facturus dicitur: verùm, ità ſignificate, vt intelligat, me, etiamſi minùs eum exorauero, nihilo tamen ſeciùs in Deum crediturum. Non is veſter, aut omninò vllus mortalium animam mihi donauit & vitam, non is peccata à me perpetrata ignoſcendo abolebit: etiamſi veſtrûm nemo hîc ſupereſſet, nunquam committerem tamen, vt desererem Deum: illud addo: ſi Galli, quotquot his in tractibus verſantur, in me efferati ſæuirent, ſi tunderent, ſi dilacerarent, non tamen fidem abijcerem: neque enim in Gallos credo, ſed in Deum. Tanto porrò, támque incenſo ſtudio in popularium ſuorum ſalutem iam tum incumbebat, vt cùm aliquando peruicaciores nonnulli audire detrectarent Catechiſten Sacerdotem, de fidei myſterijs differentem, in hæc omninò verba ad eos conuerſus proruperit; Abeamus, Pater; deſeramus contumaces: ad remotiores gentes pergamus, Deum annunciaturi: ſic enim mihi perſuadeo, ſi quæ apud hos diſputas, exaudirent, fore vt cupidiſſimè fidem amplecterentur: & hi ſtertunt. Fiduciam autem Dei qualem quantámque iam tum animo concepiſſet, vel hinc perſpici poteſt, quod cùm per ſolennem venationem procul in ſiluis in popularium cateruâ verſaretur, ſuis ad Deum precibus decumbentem ex morbo mulierem derepentè ſoſpitauit. Quippè cùm ægram quidem deſtituere non ſineret miſericordiæ ſenſus, intimis iam tum præcordijs inſidens, circumferre moleſtiſſimi laboris eſſet, quid faceret? adit ad eius virum, &; Non ignoras, inquit, quæ de ſummâ facilitate iuxtà, & potentiâ Dei tradantur à Gallis: ab eo vitam & hauſimus primùm, & conſeruatam tenemus: quinetiam ereptam reſtituere poteſt: ſi recta monentem audiendum putas, ad eum confugiamus, ex animóque comprecemur, vxorem vt tuam conſanet. Aſſentitur tum ille, tùm contubernales ceteri, quotquot erant: accidentéſque in genua, preces à Catechumeno ritè conceptas pro ſe quiſque totidem verbis perſequuntur: ipſe diu in multam noctem precationem protendit. Nec fruſtrà:

quæ mulier adhuc graui morbo conflictata fuerat, eadem postridiè sana, vegetáque non impigrè minùs, quàm ex contubernio ceteræ, rei familiari operam dare instituit. Idem pius venator coràm Domino, præterquam quod suos omnes ad matutinam vespertinámque precationem statis temporibus cogebat quotidie, sic Deum compellare solitus: *Tu me, Domine Deus, condidisti; atque adeò tuus sum: de me iure statuere potes vtcunque tandem libuerit, perinde ac ego de reculis hisce meis: respice me igitur vt tuum aliquid. Sicut remo quem dedolaui, vtendi ius mihi est, sic æqui, iurísque ratio postulat, vt vsus corporis mei, & animi, & virium, facultatúmque omnium tùm corporis, tùm animi, tuus sit: quandoquidem sunt hæc omnia à te, ceu ab auctore, atque molitore profecta. Hæc tibi prolixè, cuncta dico, offeróque: de venatione in te acquiesco, memor te parentem meum esse.* Et tàm feliciter cedebat religiosa fiducia, vt prædâ grauis ferè reuerteretur. Sedenim opitulatorem Deum vbique agnoscens, nunquam à se quidquam aut captum, aut cæsum memorabat, sed hæc, illáque à Deo tributa. Certè dum aliquandò in reditu ex venatione defixus animo, in retractandis precandi formulis, quas tradiderant Catechistæ, vrsum ex improuiso prætereuntem cursu attigisset, confecissétque; hæsit derepentè in vestigio, exanimémque belluam contemplans; Nequaquam, inquit, meus vrsus hic est: neque enim vllo meo merito, sed ob preces quas Galli fundunt, eum mihi Deus cædendum obiecit: ita, ipsorum, non meus est. Quæ cùm in animo reposuisset, ad Patres belluam vehit, &, in eos distribuendam, qui preces optimè recitarent, offert vltrò. Nunquam dabat se in viam, quocunque tandem eundum esset, quin ad Ædiculam adiret, enixéque dein flagitaret à Patribus, Deum sibi vt precando propitiarent, finem nullum faciens prædicandi diuini beneficij in eos collocati, qui supremum Dei Numen inde vsque à primâ ætatulâ & agnoscere, & venerari cepissent. Vos verò felices, aiebat, qui Deum ab infantiâ & noueritis, & ritè exorare didiceritis: ego ex quo mihi innotuit, de illo perpetuò cogito. Et verò rem ita habere, confirmabat incredibilis in adolescente de diuinis mysterijs audiendis auiditas: postquam tres ipsas horas institutio tenuerat, si quando vitandi tædij ergò dimittebatur; Nolite verò

ANNVS MDCXXXVIII.

ANNVS MDCXXXVIII.

metuere, aiebat, ne molesti sitis: nimis diu in Dei ignoratione versatus sum: nunc nullâ planè re sic afficior, vt sermone de eo. Sanè tanta fuit, támque inexplebilis de illo summo rerum omnium procreatore audiendi sitis, vt cùm cibariorum penè nihil superesset vnde aleretur, neque piscatum tamen, neque venatum abire vellet, quò ne discederet ab institutione; biduum penè totum interim inediam tolerans: donec re animaduersâ, obiurgatus à Patribus est, & pro ipsorum tenuitate refocillatus. De eius Baptismo, infrà tradetur.

Sillerij liberitas rem Christianam stabilit.

IAM, QVOD INDE vsque ab initio tantopere referre ad Dei gloriam putatum erat, vt certas in sedes vagi cogerentur, procedere hoc eodem tempore cepit. Sillerius, inter Melitenses Equites Commendator, vt vocant, vir egregiè pius, ac diuinæ promouendæ gloriæ perstudiosus (quo demùm consilio, ne ipse quidem fortasse satis initio norat) cælesti tamen aliquo mentis instinctu, egerat iam per literas è Galliâ cum Gandæo, vt quem locum adamauerat in vacuis illis possessionibus, eo sibi cedere ne grauaretur: in animo sibi esse ibidem excitare domicilium: cetera, si quæ iam tum mente concepta habebat, presserat silentio. Et Gandæus, tametsi iam in possessionem venerat, peramœnam opportunitatem secutus: tamen pro suo proseminandæ fidei studio, cessit lubens. Silerius autem Iuuenæi literis interpellatus, monitúsque nihil tùm quidem fieri posse ad rem Christianam ijs in tractibus stabiliendam conducibilius, quàm si indigenis ea sedes attribueretur, vbi vagam illam vitam fixâ, quietáque mutarent; haud ægrè & ipse manus dedit, id demùm optimum fore ratus, quod Iuuenæus, locorum, rerúmque apprimè peritus, expedire censeret. Scribendi porrò causam Iuuenæo præbuit, consilium illud Sillerij, priùs suspensum, & incertum: cùm enim is eâ re vnam se diuinam gloriam spectare profiteretur, opificésque interim misisset ad ædificandum, quasi ex composito res ageretur, Domino Deo vtrobique corda permouente, sub illud ipsum tempus rogatus vagus quidam à Iuuenæo, liberos sibi in disciplinam vt traderet; Quin parentes quoque excipis? subiecit, locum assigna proximè domicilium vestrum, vbi cum totâ familiâ operam vobis dare possim, & quæ de eo à quo cuncta condita, traditis, excipere,

audiendo assiduè. Perculit hæc oratio Iuuenæum: neque enim adhuc quisquam eâ ex gente fuerat non modò qui vltrò consistere se velle sponderet, sed ne qui acquiesceret quidem opportunis, quæ ferebantur, conditionibus: quoniam tamen suspecta meritò erat innata vafrities, vrget, instátque Iuuenæus, &c, num ex animo loqueretur, perquirit. Enimuerò, inquit Negabamat (id enim viro nomen) vt intùs in animo constitui, ita loquor. Nec cunctandum in tàm præclarâ occasione ratus Iuuenæus, offert illicò ædificium illud quod assurgebat: eâ tamen conditione, vt si res minùs probaretur, magno illi Duci, cuius sumptibus ædificatio peragebatur, excederet Negabamat concessâ domo. Cùm deliberaturum se spopondisset, rémque totam cum amico suo quodam, & familiari communicaturum; aliquot antè interiectis diebus cum Francisco Xauerio, de quo suprà (Nenaskȣmat, antè nomen fuerat) adfuit sub noctem: præfatúsque negotia magni momenti meliùs nocte geri, quod absunt molesti sæpè interpellatores; proinde ne grauarentur Patres in eam noctem hospitium præbere; secundùm cœnam, singulari comitatis significatione appositam, hunc prorsùs in modum exorsus Negabamat. *Agesis, Iuuenæ: iam prouectioris ætatis es: atque adeò indecorum tibi sit mentiri: verum eloquere: an non pollicitus es, te ad habitandum daturum domum, eam quæ extruitur, mihi alteríque cuipiam, & vtriusque scilicet familiæ? En, Nenaskȣmat, cum quo conueni: vir mitis & placidi ingenij est, vt nosti. Venimus ad te eâ gratiâ, vt resciamus num in proposito perstes. Ac populares quidem omnes quibus est id à me significatum, consilium illud vestrum suspiciunt, & mirantur: verùm, vix ac ne vix quidem persuadere sibi possunt tantam vobis liberalitatem inesse, vt cum vestrà tàm magnificâ oratione res ipsa vnquam consensura sit. Proinde, si propositum tibi est mentiri, mentire sanè dum integrum est, hoc est, antequam tuis promissis irretiti, iactemus apud populares, domum nobis concessam, quam deinde tradas nunquam. Apud eos aliquo loco sumus: si postquam prædicauerimus domum nobis attributum iri, fidem deinde fefelleris, næ, eorum sannis & ludibrio obijciemur: id verò viris quàm graue sit, tute nosti. Itaque illud iterum tibi denuncio: re integrâ mentiri si placet, mentire sanè: neque enim quisquam-dum nos rideat.* Arrisit hîc Iuuenæus, serióque contestatus se neutiquam esse

ANNVS MDCXXXVIII.

mentitum, quæ promisisset, ex animi sui sententiâ promisisse asseuerauit: ceterùm, quid futurum esset, statuere tum se quidem nequire, quando res ab alio penderet: dedisse se literas ad illum Ducem, cuncta secunda sperare, & qualia ipsi maximè concupiscerent: cùm omnium primi, ipsi id expetijssent, æquum quoque esse eorum potissimè rationem haberi: & verò se eò vsque de illius beneficâ naturâ confidere, cuius opibus domus extruebatur, vt concessurus planè esset quod tam enixè per literas ab ea flagitaretur. Mirum in modum vtrumque hæc exhilarauit oratio: suspensi tamen, atque soliciti; Illius-ne bonitas, institerunt, vestram bonitatem exæquat? Cùm non modò exæquare, sed etiam superare Patres affirmarent; Benè habet, inquiunt: nam quando ipsi nobis studetis, ac studium illud vestrum rebus comprobatis, vtique Dux ille melior maiora in nos beneficia conferet. Idem, addunt, num prouectæ ætatis est? Est sanè, inquit Iuuenæus; Num breuî morte defungetur? Id verò clàm nobis est. Egregiè-ne dat operam precationi? Planè egregiè. Atque hîc exultantes animis; Certa res est, aiunt, etenim si is impigrè precatur, diligetur à Deo: si diligetur, superstes perdiu erit: si erit superstes, nobis haud dubitanter opem feret, quandoquidem bonus est. Eant nunc præposteri illi veteris Galliæ, sui, rerúmque suarum vel amatores, vel æstimatores: ac si nullum hîc socordiæ vestigium agnoscunt, desinant insultare infelicibus, quibus si diuina lux tot antè sæculis affulsisset, quot veteris Galliæ incolas collustrauit; næ naui agricolæ vberiorem fortè messem in supremi patrisfamiliàs horrea intulissent, quàm ij quorum nonnunquam, præclara scilicet industria tota in herbam luxuriat, quandoque in vepres, paliurósque degenerat. Vt autem ad Canadenses reuertamur; En, addidere, sumus iam ambo deuexiori ætate: itaque illud nos anxios habet, num postquam è viuis excesserimus, penès posteros nostros mansura sit domus attributæ possessio, an futurum sit vt abigantur. Cùm eam solicitudinem Iuuenæus absterfisset, confirmans id apud Gallos ratum, & fixum esse, vt quæ parentum fuissent, ea quam-optimo iure transferrentur ad liberos; in solenne suum *Ho, ho* erupere, &, Quàm bona, aiunt, nuncias, dum ne mentiare; Mentiri autem te quid attinet,

tinet, quando iamdiu puer esse desiisti. Secundùm hæc, adeunt postridie ad ædificium, lustrant, contemplantúrque singula curiosiùs: vix eo aspectu exsatiati contestantur, se, vbi primùm extrema imposita manus ædificio esset, adfuturos ad habitandum: intereà, quoniam hyems imminebat, Negabamat quidem se ad venationem profecturum; Nenaskȣmat, cui cæli, quàm terræ potiores rationes erant, ne hyeme quidem absuturum se Iuuenæo in aurem insusurrauit, quò Christianæ doctrinæ audiendis Catechesibus operam dare liceret. Ergo ille siluas de more petiit, hic cùm substitisset, in eum quem diximus morbum incidit, quo tanquàm aurum in fornace probatus, qualis quantúsque euaserit quæ suprà exposuimus demonstrant. Hic est enim ille Franciscus Xauerius, singulare Canadensis Ecclesiæ decus, & ornamentum: cuius de virtute rursùm infrà. Nunc vt ne ab instituto deflectamus, obseruare cum Iuuenæo lubet; Eum ferè præpotentis Dei morem esse, vt quæ ad eius obsequium spectent magna, arduáque, non nisi difficillimè coalescant, & plerunque postquam ex hominum sententiâ, conclamata res fuit. Id adeò hîc vsu-venit. Cathecumeni ambo vno eodémque tempore grauem in morbum incidunt, Negabamat procul in nemorum saltibus; iuxtà Patrum domicilium Nenaskȣmat: illi opitulari neutiquam licebat, in tantâ locorum intercapedine: hic, quidquid opis conferretur, tamen vix, ac ne vix quidem euasurus è morbo putabatur: ita ruebat vtrumque Christiani, quod sperabatur, ædificij columen. Sed qui suscitat mortuos, ambos & in vitâ retinuit, & reddidit postmodum saluos, incoluméssque gestientibus Patribus. Ergo læti in paratam domunculam immigrant, iaciúntque scilicet exsituræ ijs locis Ecclesiæ fundamenta, *simplices*, quod in Barbaris mirere, *sicut columbæ*. Familiæ duæ, hominum circiter viginti, intrà exigui ædificij septa consistere instituerunt, sic, vt ne leuissima quidem querela enata sit, iurgium multo minùs: quod qui non Euangelij gratiæ tribuat, is aut cæcutit vltrò, aut quæ Barbarorum sit indoles planè nescit. Vna eos anxios habebat solicitudo, ne Dux ille Gallus ratum forte non haberet quod factum à Patribus erat, ne-ve excedere domunculâ, postquam naues aduenissent cogerentur, chartâ allatâ haud bonâ: sic enim læta secunda-ve

ANNVS MDCXXXVIII.

quæ è veteri Galliâ afferuntur, designare consueuerunt, vt *chartam bonam*; aduersa tristiáque, vt *malam* allatam dicant. Itaque cùm frequenter exquirerent ex Patribus, num allata charta bona esset, acceperunt tandem à Iuuenæo, qui Sacerdotes chartam illam portarent (eorum nomina Gallica Relatio non prodidit) iam Tadossacum inter, Kebeccúmque in lembo versari, mox adfuturos: quorum cùm vel sic tardior aduentus inter spem, metúmque suspensis videretur, extortâ à Iuuenæo schedulâ, canoam ipsi conscendunt, in eámque translatos aduenientes Patres vento ocyùs Kebeccum deportant. Vbi primùm ex resignatâ Sillerij epistolâ significatum proselytis, dari à magno illo viro, & dari singulari voluntate, quod concupiissent: enimuerò effundi ambo in gratiarum actionem, blandáque comitate Patribus gratulari: amici autem, & familiares, & omninò circumpositi Barbari finem nullum mirandi facere tantam Gallorum in suos beneficentiam, & suscipiendæ ardore fidei succendi: nec dubium fuit, quin si omnibus suppeditari domunculæ illius instar potuissent, gens tota se Christo adiunxisset. Adeò rapax est Christiana liberalitas, plúsque valet ad emolliendos ad fidem Barbaros instituentium facta, quàm verba.

Nascentis Ecclesiæ fundamenta conuellere nititur Satanas, deriuatâ in Patres grassantis pestilentiæ culpâ.

SED TRANSEVNDVM ad Hurones, parùm æquos, vt iam insinuauimus, Satanâ in id totis viribus incumbente, vt suspectæ sibi sedis fundamenta quoquo modo conuelleret. Exclusi Patres sæpiùs ab ægrorum casis, quibus quò magis assidui, eò formidolosiores erant, constituunt adire pagi Præfectos, ac se apud eos, si liceret, in Consilio purgare palàm. Et aliquandiu pòst reuersi ab Ondessono quodam, nec obscurè discunt id quod res erat, eam opinionem longè, latéque apud Huronum gentem peruagatam, ab se inuectam pestilentiam, quæ tàm funestas vbique strages ederet: iactatum esse in circulis, indigenam quendam populari illo morbo oppressum, vnà cum tabo plumbeam quoque glandem euomuisse, ex eóque non leuem ductam coniecturam, id maleficium fuisse Galli alicuius: pagi cuiusdam totius incolas carere constituisse ahenis è Galliâ: Antonio Danieli ad Kebeccum verbulum excidisse, quod miros rumores effecerit: studentem enim illîc retinere adolescentem Huronem, terrendo dixisse; Quò ruis infortunate? si natale solum repetieris, pigebit te postmodùm: en,

regionem totam breui pestilentia depopulatura est. Addebant in nemorum solitudine confixum subulis infantulum à Patribus: fremente videlicet hoste capitali mortalium, ab ijs paruulos iam complures Baptismatis vndâ in cælum esse transmissos. Has porrò calumnias cùm accuratè firmissimis in contrarium rationum momentis purgarent Patres, efficiebant tamen nihil, nihilque extorquebant à bellis sermocinatoribus, nisi illud consuetum; Atqui hæc vulgò iactantur. Tandem pridie Non. Sextil. ventum in concilium est gentis penè totius: sed ferali vbique rerum facie, & mortis imagine plurima. Alij in alijs taciti oculos defigebant, tamquam sibi iamiámque instaret exitium: recensebant plerique omnes, quot ex suis morbus pestilens strauisset: comploratione & gemitu, magis quàm sermone res agebatur. Quæ videlicet eò pertinebant, vt in publicâ illâ consternatione virus acerbitatis suæ in Patres euomere cuique liceret audentiùs: cúmque quotquot considebant Præfecti, in accusatorum numero poni possent, tùm senex præsertim quidam hunc ferè in modum in eos inuehi adorsus est. *Non vos latet, Populares, nunquam ferè me in publicis conuentibus verba facere, nisi dum bellica tractantur: in hoc tamen consessu proloquendum mihi esse intelligo, quando Præfectos ceteros mors eripuit. Antequam igitur eos ad tumulum subsequar, depromam quæ mente concepta teneo: atque id è re fortè patriæ labentis publicâ futurum est, præsertim cùm atrociùs in dies importunus morbus grassetur. Peruagata lues est omnes omninò pagi nostri domos: familiam meam propriè sic exhausit, vt cùm florens esset paulò antè, nunc è toto numero reliqui duo simus: an ipsi quoque superstituri, quis præstet? Ac alijs quidem morbis aliàs conflictari vidi regionem: sed nimirum, antequam Luna bis, ter-ve summùm, orbem suum confecisset, ponebat vis mali: tum reduce incolumitate, intrà paucos annos sic cuncta redintegrabantur, vt communis calamitatis penè aboleretur recordatio; Nunc annus iam est, ex quo pestilentis morbi sæuit atrocitas: neque dum affulget quidquam, vnde sperare meritò debeamus tantæ, támque communi calamitati, breui positum modum iri. Quæ cùm per se grauissima sit, tùm illud eius acerbitatem auget, quod vnde oriatur, peruidere nondum potuimus: eius de causâ quid ante paucos hos dies acceperim exponam: illud priùs contestatus, nullo me cuiusquam odio duci, vno veri studio incitari. Cum Gallis neque inimicitias exerceo, neque sum vsu aut familiaritate coniunctus:*

ANNVS MDCXXXVIII.

ANNVS MDCXXXVIII.

nunc primùm in mutuum vtrique conspectum venimus: eò nullam à me in eos iniuriam proficisci velim: illud vnum mihi propositum est, vt quæ vnius cuiusdam è Nostris relatione comperi, qui Kebecco rediijt recens, ea commemorem. Tum eadem verborum acerbitate perorans, ad magicum maleficium quoddam, cuius Patres conscios dicebat, morbi causam retulit: eámque ad persuadendum vafritiem adhibuit, vt quos pro mendacibus apud suos vulgò haberi nôrat, eorum testificatione neutiquã vti se velle profiteretur.

VBI FINEM DICENDI fecerat improbus senex, Brebeufius, factâ quam expoposcerat, dicendi facultate, obiecta sic diluit, vt egregium oratorem rubore suffunderet, eo tamen euentu, vt quanquam firmissimis certissimísque argumentis reuicit calumniam, non idcircò destiterint egregio ex senatu complures vrgere Brebeufium, pannum nescio quem proferret, quem videlicet apud se asseruaret in gentis regionísque perniciem, magicis imbutum cantionibus: vitam saluam fore, si modò illum domi nostræ haberi fateretur. Cùm is pernegaret tale quidquam apud nos esse omninò; Nihil refert, inquit ex ijs non-nemo: verbulo modò consenti: nihil hinc quidquam tibi detrimenti importabitur. Hîc verò vehementiùs Brebeufius inficiari: &, si fidem minùs habetis mihi, inquit, legate qui ad ædes pergant nostras, fatalémque pannum illum videlicet quàm voletis diligenti indagatione reperiant: & quoniam pannorum diuersa genera habemus, parcant nulli, sed quot nancifcentur, comburant sanè. Atqui sontium est hæc oratio, excipit atrox aduersarius. Nam quid à me vis omninò? ait Brebeufius: Nimirum, mali causam vt pandas, infit ex eodem conuentu alius; Et Brebeufius. Id enimuerò prodere quî possim, cùm æquè ac vos, me lateat funesti morbi origo: quandoquidem tamen cogitis, pauca denuò eloquar. Hîc exorsus dicere de supremâ vi Dei, déque eius tùm in pios munificentiâ, tùm seueritate in impios; ad causas pestilentiæ è naturâ petitas descenderat, cum interpellatur denuò, tùm ab alijs compluribus, tùm à perfidioso illo sene potissimùm: nam quasi nihil de re propositâ memoratum adhuc esset, ita vrgere institit Brebeufium, pannum illum proderet feralem: verùm, cùm is sibi semper constaret intrepidus, hinc quidquam eliciendi desperatione, indormiscere alij, alij silenter loco excedere. Exitus

is fuit, vt censuerint præstolandum reditum eorum qui Kebeccum adijssent: ij si minùs commoda attulissent, actum Patribus erat: sed, quæ Dei cura suorum fuit, reduces illi postmodùm secunda cuncta retulere: illud inter cetera, non posse se deinceps in eam suspicionem adduci, mortem sibi à Patribus intentari, postquam ab eorum fratribus, Gallísque ceteris tàm humaniter, támque beneuolè habiti essent.

INTEREA pro suo more Deus, dum vel maximè nascentis Huronum Ecclesiæ fundamenta machinis omnibus quatiebat Satanas, eidem Ecclesiæ & firmitatem, & decus adiunxit. Ad eam diem flores modò è nouellâ stirpe extiterant, mox euanidi, si terram spectes; hoc est, infantuli è matrum gremio rapti ad tumulum, vbi primùm renati in Christo per Baptismum erant: & eorum quidem complures ægrè permissi ad beatam vitam aspirare: adeò Tartareo prædoni dolebat illos in cælum transferri, suâ pòst apud Deum prece sempiternam parentum, gentiliúmque salutem accuraturos. Ex istis ipsis conuentibus vnde intentabatur Patribus pernicies, extitit vir, qui extrà morbi aleam Catechumenum profiteretur. Inter Hurones si nobilitatem generis spectes, primarios, *Chiȣattenhȣa* quidam fuit, ne in communi quidem illâ quæ putatur, gentis opulentiâ copiosus, Præfecti tamen Nationis ex sorore nepos. Is cùm ante biennium, Brebeufium de fidei mysterijs disputantem inaudijsset in celebri illo conuentu, qui de festâ Mortuorum pompâ instaurandâ habitus est, sacrâ illâ illecebrâ sic captus est iam tùm, vt itare deinceps ad Patres perrexerit assiduè. Ac inde vsque à tenerâ ætate videri possit tanquam sidus in medio nationis prauæ, atque peruersæ coruscasse, adeò ab omni gentis prauitate semper alienus, vt nunquam se neque popularium spurcitiâ fœdarit, neque sacrilegis superstionibus contaminarit. Ex ipsâ adolescentiâ duxit vxorem: contráque fœdum morem æqualium, alias, ex alijs eâ ætate adsciscentium (& nullâ quidem infamiæ notâ, adeo apud eos corruptissima licentia inoleuerat) cum illâ eâdem pari continentiâ & obseruantiæ, amorísque significatione exegit lubricum illum flexum ætatis. A ludo semper abhorruit sic, vt ne paleæ quidem, mali apud eam gentem instrumenta, quemadmodum mouendæ, permiscendæ-ve essent, nosset. Nico-

Huronis Catechumeni dotes eximiæ.

tiâ, quam pro vino ijs locis esse diximus, nunquam vsus est, ad hauriendum quidem: nam tametsi stirpem eam in hortulo excolebat, nihil tamen spectabat eo labore aliud, nisi aut vt eam in amicos pro munere distribueret, aut vt suppeditaret vnde reculas coëmeret vel necessarias, vel commodas. Sortes item, & si quid patriam superstitionem olebat, reiecerat tam constanter, vt neque tesserâ istiusmodi domi à patre moriente relictâ, qui eâ fortunatissimè vsus perhibebatur, inducere animum potuerit, vt abuteretur, neque Tartareis conuiuijs interfuerit. Ac ne id totum stupori mentis cuidam adscribendum putes, idem acerrimo erat ingenio, non modò si eum cùm popularibus, sed etiam si cum Gallis componas: memoriâ tàm firmâ, vt quæ semel discendo comprehenderat, ea deinceps è mente nulla deleret obliuio. His dotibus à naturâ, vel à supremo potiùs naturæ parente instructus, eâ in morum innocentiâ annos quinque & triginta exegerat: cùm secum seriò reputans quæ de Patribus audiebat, sublimiora mente agitare cœpit, & saluti viciniora. Ergo supremum Numen intùs in animo venerari, preces fundere assiduè, æquissima iudicare mandata Decalogi, Baptismum exposcere. Cunctabantur tamen Patres, pro suo illo instituto, adultorum nemini fidendi temerè: donec in morbum sanè grauem incidit proselytus, ex illâ eâdem quæ tantas strages edebat, populari lue. Vix eâ afflatum se sensit, cùm vltrò pergit ad Patres, inquiritque quemadmodùm gerere se se debeat, si vis morbi intenderit, quam medicinam vsurpare legitimè possit, quam respuere debeat. Postridie, cùm iam haberet grauiùs, accersitos Patres super eâ ipsâ re consulit: quippe medicamen proponebatur à domesticis, quo per diuinas leges vti sibi liceret, necne, ambigebat: constantissimè professus certum sibi esse eo carere, si quidem sine noxâ nequiret adhiberi. Rati igitur tempestiuum tunc esse, de Baptismo suscipiendo sermonem instituunt: & vir candidissimæ simplicitatis; Meum, inquit, non est, eâ de re decernere, sed vestrum. Nostis ipsi, centies me professum vobis, ex animo me credere, Baptismum expetijsse centies: ac quoties, ex quo ex morbo decubui, pedem huc intulistis, toties mecum ipse hæc voluebam; Nam quid moras vltrà nectunt? norunt ipsi, nihil tàm mihi cordi esse, quàm

vt beatis illis, quas prædicant, aquis abluar, quid facto potiùs opus ſit, non ignorant, ſtatuant ipſi de re totâ. Ergo ad XVII. Cal. Septembris anni ſalutis MDCXXXVII. quod felix fauſtúmque eſſet, regenerationis lauacro in Chriſtianorum album adſcitus, Ioſephi nomen accepit, ſanè feliciter: etenim poſt biduum quàm enixè Patres tantum Patronum de vitâ Neophyto prorogandâ interpellauerant, mortis periculum abeſſe animaduerſum eſt, aliquanto pòſt planè conualuit. Huius autem vtriuſque beneficij ſenſum ſuum ſic exprimebat. *Omninò, comparatum animum meum ad omnia in partem vtramque, reſpexit benigniſſimus Deus: meum eſt, poſtquàm eius inſigni munere, ex tàm periculoſo morbo emerſi, totâ deinceps ætate egregiam in ipſum fidem teſtari, in eámque prorsùs curam incumbere, vt agnoſcatur ab alijs.* Secundùm hæc cùm ex gentis more receptæ incolumitatis conuiuium apparaſſet, conuocatos ſic accepit (conuocauerat autem primores omnes) vt Chriſtianâ benedictione præmiſſâ ex formulâ, ſimul cibo diſcumbentium corpora, ſimul mentes exquiſitâ de Deo, déque Chriſtianis myſterijs oratione reficeret: illud potiſſimùm inculcans, fidem omninò capeſſendam eſſe, qui æternos cruciatus vitare, qui æternam felicitatem nanciſci velit: tantâ permotione animorum in audientibus, eius vt eloquentiam ardorémque dicendi demirati, propè obſtupeſcerent: eâ vel maximè Neophyti denunciatione perculſi, Chriſtianum palàm ac publicè profiteri, ſibi eſſe prorsùs conſtitutum. Ac eam quidem fidem ad quam ſponſione ſe ſe obligauerat, experiri illicò, Domino Deo viſum: tùm Ioſephi, tùm eius germani fratris familiam inuadit, ſternítque morbus popularis, in his filiolum, omnium natu minimum vitâ propè ipſâ chariorem. Ægrum animi ex ſuorum caſu circunſtant inſidioſi amici, hoſtibus videlicet deteriores: fructus eos eſſe, egregiæ quam deprædicaret, quámque amplexus eſſet, fidei: videlicet perinde eſſe illam amplecti, & ad exitium ruere voluntarium, tàm multis experimentis comprobatum eſſe, vt mirarentur hominem non hebetem eò vſque cæcutire potuiſſe. Proinde quando ijs qui ad præcipitij vſque crepidinem ſuâ vel culpâ, vel inſcitiâ veniſſent, illud relinqueretur, ſi quidem ſalui eſſe vellent, vt pedem referrent continuò; aut omninò funeſtis illis Gallorum cerimonijs nuntium remitteret,

Eiuſdem Baptiſmus, & conſtantia in aduerſis.

ANNVS MDCXXXVIII.

aut, ſi obſtinatiùs perſtaret in ſuſcepto conſilio, adhiberet ſaltem gentiles Medicos (hoc eſt ſagos) ne-ue tam durus in ſuos, támque ferreus eſſet, vt eos in oculis ſuis omni prorsùs medicinæ genere carentes, animam agere pateretur. Quid faceret Dei famulus? tanquam Iob vxoris blaſphemam vaniloquentiam, ſic Ioſephus, blandè ille quidem, ſed tamen fortiter, conſtantérque nefaria monita amicorum & refutauit ipſe, & fratrem eò adduxit, vt ægrotanti vxori, quæ conuiuium neſcio quod ſuperſtitioſum ad recuperandam valetudinem ſomniaſſe ſe ſe diceret, præcisè negaret quod expoſcebat, hac omninò oratione; Non tanti eſt mulier vita tua, vt non te emori præſtet, quàm ſummi Numinis offenſionem à nobis ſuſcipi. Et hæc quidem reualuit, Domino Deo indicante eam conſtantiam acceptam ſibi fuiſſe: in cælum tranſcriptus filiolus ille Ioſephi. Nec infregit tamen dolor exaggeratum animum: dum morbus tenuit, in momenta infantulum ſupremo vitæ mortíſque arbitro offerre pius parens: nonnunquam exceptum manibus, perinde ac ſi iam tum rationis vſus adeſſet, compellare hunc in modum; Non noſtrum, mi fili, non noſtrum te in vitâ retinere: ſi in cælum euocare te conſtituit ſummus Deus, quis eum tandem inhibeat? Tum, vbi corpuſculum mens beata deſtituit, cùm paterno vel amori vel luctui indulgendum aliquid rati Patres, procraſtinandum tantiſper cenſuiſſent, ne ſi adeſſent continuò, preſſus angor grauiùs orbum patrem cruciaret; ipſe vltrò ad eos conceſſit ocyùs, & ſcilicet non modò quidquid præſcripſerunt, perfecit, verumetiam de ſuo multa addidit ad Chriſtum IESVM, quem in ſacrâ Euchariſtiâ in genua prouolutus venerabatur præſentem: & qui initio poſtquàm de ærumnis Iob tàm grauibus, quàm multiplicibus inaudierat, precatus erat à Deo nonnunquam, ne ſe verò tàm durum in modum exercitum vellet; hîc Abrahami veſtigijs inſiſtens, non vnici illius quidem, ſed chariſſimi filij mortem Chriſtianâ planè animi fortitudine tulit, nuſquam-non ex altiſſimâ illâ prouidentiâ aptus. Ergo ad curam conuerſus ſuperſtitum, interim dum lues ſternit corpora, ipſe mentes impigrè procurat. Quinque ex ſuâ familiâ breuiſſimo interuallo, ſacro fonti ſiſtit, quantum cuiuſque ætas ferebat, aptè inſtitutos, filium primogenitum haud dum ſeptennem, cuius vitâ actum eſſe putabatur: fratris

filium,

filium, annorum propè viginti, eiuſdem ſorores tres, duodennem circiter vnam, quinquennes, ſexennes-ve duas: Ioſephi filio, Ignatij, ex fratre nepoti, Petri; neptibus, Agathæ, Cæciliæ, Thereſiæ nomina indita: atque illud beatum ſeminarium fuit exiſtentis Huronum Eccleſiæ: ex morbo enim emerſerunt omnes.

HÆC DVM pro virili Ioſephus accurat, Patres intereà, in totius intenti ſalutem regionis, id ſequebantur, vt quando circà ipſos adultos procedere induſtriam ſuam poſſe, iam in Ioſepho peruiderant, primariorum quorumque inſtitutionem deinceps amplecterentur. Ergo ad VI. Id. Decembris, quo tempore à piſcatu ipſi redierant, indicunt Galli Sacerdotes ſolenne epulum ſuo in tugurio. Conuenerunt conuiuæ ad centum & quinquaginta: & tùm apparatu, qui pertenuis tamen erat, delectati, tùm multò magis Brebeufij oratione, qui multa præclarè ſuper menſam de Deo, déque amplectendæ fidei neceſſitate diſputauit, ſpondent ſe deinceps in Patrum poteſtate fore, & quoties ad ſalutarem inſtitutionem vocarentur, adfuturos. Nihil tamen extorqueri ab ijs hoc in genere potuit ante anni ſequentis initia: etenim cùm ex voto piſcatio ſucceſſiſſet, menſem totum diurna nocturnáque comeſſatio occupauit. Tandem ad V. Id. Ianuarias, anni MDCXXXVIII. Præfectus gentis totius princeps, iam ſenior, cui proinde & dignitas auctoritatem conciliabat, & canities, ipſe ſuis conuiuium inſtruit, accersítque inter ceteros Brebeufium, cuius pijs fouendis conatibus hæc maximè fiebant: ac ſecundùm epulas, inuitatos hunc prorsùs in modum compellat; *Conſiſtite precor, nepotes, tantiſper: cogitur enim concilium ab hoc Echom: eam in rem accerſo confeſtim eos qui conuiuio defuere. Hi poſtquam aduenerant; Non ego, inquit, ſed hic Echom concilium hodie cogit: quâ de re deliberandum ſit, haud dum ſcio: mihi tamen perſuadeo, illud quidquid eſt, ingentis momenti fore: proinde attentè quiſque audiat.* Hæc vbi præfatus ſenex erat, exorſus Brebeufius de re propoſitâ dicere, hoc eſt de viâ ſalutis, tantos fecit animorum motus, vt expoſtulans ſenex aliquis, iſta longè ante proponi debuiſſe, nec tandiu in re tanti momenti fuiſſe procraſtinandum, dixerit: ſed nimirum, difficillimum non fuit tarditatem illam purgare: nemo enim non videbat, in ſuperiori illâ flammâ inuidiæ aditum

Multi ſe Patribus primùm ad fidem inſtituendos tradunt, tùm Chriſtianis ſacris initiantur.

ANNVS MDCXXXVIII.

nullum eam ad diſputationem muniri potuiſſe priùs. Nec minùs feliciter repreſſit Ioſephus (non enim intererat modò ſanctis comitijs, ſed etiam cauſæ tàm bonæ apertè Patronum agebat) conſobrini cuiuſdam ſui malitioſam inſulſitatem, obijcientis Gallorum neminem ex eâ populari lue interijſſe. Quid mirare, inquit, nimirum pro antidoto fuit fides: hanc amplectitor, tum benè ſpera. Certè debemus ijs plurimùm hoc nomine, quod per tanta terrarum, maríſque interualla, per tot diſcrimina ad nos penetrarunt, tàm ſalutare medicamentum imperituri. Ego, ſi beneficium non agnoſcam, ingratus ſim: vt ne ſim autem, tùm cauere conabor, vbi ſe cunque dabit occaſio, tùm illud profiteor imprimis, glorioſum mihi eſſe Gallorum ſectam ſequi, inſtituta vſurpare. Exitus is fuit, vt cenſerent, prædicaréntque plerique omnes, conuentus huius generis ſæpiùs eſſe iterandos: dilata res tamen denuò ad Calendas Februarias, quod interuallum illud occupauit ſilicernij cuiuſdam ſuperſtitioſum ſomnium, cuius ad morbum abigendum ſcilicet, quotidie interim in pago agitata conuiuia ſunt. Vbi dies is aduenerat, in frequentiſſimo coetu, pari, aut etiam maiori ardore, diſputauit Brebeufius idem, de cruciatibus malorum ſempiternis: quorum fidem poſtquam eorum altè mentibus infixerat, illud deinde vehementer inculcauit, ſi tantâ curâ, támque vigili prouiſione id cauebant, ne in Iroquiorum manus venirent, à quibus viui ſpirantéſque vſtularentur; multo profectò incitatiori ſtudio declinandos eſſe ignes illos, qui in ſempiternum tempus aſſiduè ſint arſuri. Atque hîc demùm perculſus quiſque conticuit: Præfectus autem idem ille ſalutaris fautor conſilij, adſtantes ſedulò hortatus eſt, daret ſe quiſque Patri in diſciplinam, aſſentientibúſque cunctis, atque ſuum illud in gratulationibus perfamiliare, *Ho, ho, ho*, ingeminantibus; Quin tu verò, inquit ſenum aliquis, Patrem compellans, gaudium animi tui conteſtaris palàm? id aſſecutus quod tàm ardenter concupieras. Paruit Brebeufius e-veſtigio, ſolennémque de ſancto Spiritu hymnum, qui maximè tempeſtiuus iudicatus eſſet, pio cantu cum Franciſco Ioſepho Mercerio, qui & ipſe intererat, perſecutus eſt. Illud additum vno omnium ſuffragio, magni ſanè ad rem Chriſtianam momenti, vt Brebeufius deinceps in Præfectorum eſſet numero, atque

adeò penès ipſum ius eſſet, concilium deinceps noſtrâ in do-munculâ, quoties opportunum cenſeret, cogendi. ANNVS MDCXXXVIII.

EX EA DIE, inſignis ſecuta paſſim ſtudiorum, ſermonúmque conuerſio: in circulis mentio nulla, niſi de eo decreto capeſſendæ fidei: fuerúntque qui conuiuia eam vnam in rem inſtruxerint, vt profiterentur certum ſibi & conſtitutum eſſe vnà cum totâ familiâ Chriſtianam religionem complecti. Hæc verò eos maximè permouebant, incitabántque, mira, rationis dictamen inter, & mandata quæ Dei nomine proponantur, conſenſio: vna atque eadem vbique via inſtitutionis, vt quæ ibi traderentur Huronibus, eadem Kebecci, Montanis, Algonquiniíſque inculcarentur: Catechiſtarum orationis, vultúſque conſtantia, in ijs tuendis quæ docerent: rerum omnium quæ alijs in pretio ſunt, generoſa contemptio: mortis metus nullus, ſingularis illa temperantia, fugáque peruigil rerum obſcœnarum, quibus ipſi ad inſaniam addicti eſſent: impreſſa deinceps eorum mentibus opinio, haud eos vtique eſſe Gallos Sacerdotes, qui in re tanti momenti, quanti vita beata eſt, hallucinarentur: immota illa fiducia Dei, in rebus potiſſimùm aduerſis: pronunciatum denique illud tàm certum, quàm illuſtre; *Non à ſeipſo profectò hominem extitiſſe: ex quo id efficiatur, tanquam ad amnis caput, ſic ad ſupremam aliquam naturam rerum effectricem omnium deueniendum eſſe.* Demirabantur etiam peritiam illam, quæ pro magnete ferreis mentibus nonnunquam eſſe poſſit, res quaſlibet chartis commendandi: cuius vim cùm tàm latè patere Ioſephus Neophytus peruidiſſet, enimuerò partem haud exiguam temporis in lectitandi, ſcriptitandíque labore collocare animum induxit, quò populares deinde ſuos iuuare liceret vberiùs. Vtque eſſet vnde ſuccreſceret noua ſoboles, permouit Deus ſub idem tempus adoleſcentum aliquot animos, qui communi conſilio ad Patres adierunt, in eorum diſciplinâ ſe velle eſſe profeſſi: ac tametſi hyemem pene totam præclaras illas inſtitutiones capeſſiuerunt, diſtulere tamen eorum Baptiſmum Magiſtri, vel quòd illius ætatis leuitatem perhorreſcebant, vel quòd animaduertebant nullaſ-dum eſſe virgines Chriſtianas, quibuſ-cum copulare ijdem illi Catechumeni legitimas nuptias poſſent.

HIS MAXIMÈ in occupationibus tranſactâ hyeme; illu-

ANNVS MDCXXXVIII.

xit aliquando ſancti Ioſephi feſta lux, regionum earum omnium Patroni, vt redditum eſt, adoptati pridem. Dictus erat is dies ſolenniori Baptiſmo *Aonnetæ*, vxoris Ioſephi, pudiciſſimæ feminæ, quæque puellarem ætatem ad nuptiarum vſque tempus ſic exegerat, vt conſtantiſſimè ſemper à turpi illâ licentiâ æqualium abhorruiſſet. Ergo valere iuſſis patrijs ſuperſtitionibus, quibus ipſa quoque fuerat addictior, tandem Deo ceſſit, & quod concupierat aliquandiu, ſacro lauacro purgata eſt. Pridie eius diei, conſanguineis, amicíſque epulum Ioſephus dedit: nec recuſarunt intereſſe vocati Patres: præmiſſáque ex Eccleſiæ ritu cibis benedicendi formulâ, expoſuit, vxori ſuæ certum eſſe repudiatis in ſempiternum popularibus ſuperſtitionibus, Chriſtianam deinceps vitam agere, vníque rerum omnium parenti & effectori Deo famulari: vnam illam ex totâ familiâ manſiſſe adhuc Baptiſmi expertem: verùm, hoc fortunatiorem fore, quod cùm tùm ipſe, tùm domeſticorum alij quotquot erant, per morbum fuiſſent Baptizati, ipſa valens, atque incolumis tantum è cælo munus poſtridie acceptura eſſet: tùm ſuo, tùm eius nomine precari ſe à conuiuis, adeſſe ne grauarentur: præſertim cùm ad ſuum, ceterorúmque Baptiſmum ſupplendæ à Brebeufio eſſent cerimoniæ quædam haud iniucundæ viſu. Vix gratus rumor percrebuit, cùm rei nouæ expectatione ſuſpenſi, accingunt ſe ſe ſcilicet. Adfuerunt poſtridie non modò primarij, quotquot erant, verumetiam iuuenum pars maxima; &, contrà morem, ſilens, & quaſi admiratione defixa, ſeu moueret apparatus (qui quantus in eâ tenuitate accurari potuit, perſtringebat oculos) ſeu potiùs diuinus Spiritus imis ſe mentibus infunderet. Aderant in confertâ turbâ conſpicui ambo coniuges, cum iiſque, Petrus fratris filius, vnà cum ſororibus Agathâ, Ceciliâ, Thereſiâ. Ac initium quidem ductum à Catechumenâ, hoc eſt ab Aonnetâ Ioſephi coniuge, & præclarum Mariæ adſcitum baptizatæ nomen: tum ſuppleti ij qui defuerant, in Ioſephi, Petri, virguncularúmque trium Baptiſmo, ritus, Annâ, fratris coniuge, ſi dicere fas, inuidente, ſéque à tàm præclaro conſortio excludi ægerrimè ferente: excludebatur autem non ſuâ culpâ, ſed mariti vitio, qui cùm nondum ſatis alienus videretur eſſe à feralibus illis nugis, nondum quoque ſatis ad

Baptiſmum idoneus viſus, in aliud tempus reijciebatur, quo tempore aptiſſimè adiungerentur prætermiſſi in Annæ, liberorúmque duorum, vt in periculoſo morbo, ritus. Verùm illa, diuturnioris moræ impatiens, & fortè à ſancto inſtincta Spiritu, turbam perrumpit fidens, hinc infantulum geſtans in gremio, illinc quinquennem filiolam trahens, affirmátque æquum eſſe ſe quoque ritibus ijs procurari: nec tàm ardenter flagitanti negari potuit quod concupiſcebat. Vbi ſacro chriſmate delibuti Neophyti erant, ad concionem Brebeufius verba facere inſtituit, de Chriſtiani Matrimonij dignitate, ſanctitatéque: quæ cùm miro ſilentio excepta eſſent, quærit ex coniugibus, hoc eſt ex Ioſepho, Mariáque, num leges tàm caſtas, tamque ſanctas obſeruare in perpetuum vellent, atque illud potiſſimùm, vt ne de nuptijs alijs cogitationem vllam hic, illa-ve ſuſciperet, ſuperſtite quidem coniuge. Vbi annuerant (nec tanta hinc inde fides etiam ante ſuſceptum Baptiſmum illibatè ſeruata abnueret) Chriſtiano ritu par beatum coniungit, quod felix, fauſtúmque non modò ipſis, ſed etiam naſcenti Huronum Eccleſiæ foret. Secundùm hæc, diuino Chriſti corpore refecti è ſacrâ menſâ noui coniuges, cum iíſque Petrus: aliarum in aliud tempus Synaxis dilata. Tandem modico epulo excepti ijdem à Patribus, cum viris ſex prætereà, pagi totius columinibus: ac tametſi dapum ferè nihil erat, præter piſces pauculos, fumo, non ſale conditos, & reſeruatos quidem inde vſque ab autummo ſuperiore; tamen delectati homines non hebetes ſuprà quàm dici queat, vel eâ humanitatis in ſe gentémque ſuam ſignificatione, vel Chriſtianâ Brebeufij facundiâ, qui ſuper menſam de fidei myſterijs perpetuò diſputauit, erupere in illud *ho, ho, ho*, ſibi planiſſimè ſatisfactum teſtificati. Ex eo tempore & opportuniora cuncta fluxerunt, & lætiora, ſi Annæ è vitâ exitum excipias. Hæc eo ipſo die febre correpta permalignâ, intrà biduum obijt, alieniori quidem tempore, ſi rem humanis momentis æſtimes: ſed; *Quis cognouit ſenſum Domini*? Non modò non eæ turbæ extiterunt, quas metuebant, nec abs re Patres, eo loco præſertim, vbi atrox ſuſpicio paulò antè eos tantum in diſcrimen vocauerat; ſed etiam hoc ipſo anno, opinione maior facta nouellæ Eccleſiæ acceſſio, vnde minimè ſperares.

ANNVS MDCXXXVIII.

ANNVS MDCXXXVIII.

Oeronnij ab Huronibus in fidem Societatémque recepti Christianam religionem ferè omnes amplectuntur.

OENRONNII, gens olim cum Natione Neutrâ, quæ dicitur, amicitijs iuncta & fœdere, post ab eiusdem Neutræ Nationis Societate defecerant, vt nihil in tantâ vel leuitate, vel licentiâ procliuius. Ex eo, assiduis attriti cladibus, Iroquiorúmque immanitatem finitimorum sæpiùs experti, quam neque sine funesto exitio, perpetuísque terroribus ferre possent, neque sine maioribus præsidijs repellere; vicinos Hurones respicere cepere, fortè Gallorum aduentu allecti, quos ibidem sedem fixisse constabat. Ergo cùm hoc anno legationem adornassent de fœdere, re in gentis totius Comitijs vtramque in partem expensâ, visum tandem de consilij sententiâ recipiendos in fidem, societatémque esse Oënronnios: sic enim, inter cetera, firmitatem ac robur aduersùs teterrimos Iroquios, quorum ipsi nonnunquam insidijs appeterentur, accersi. Postquam id steterat, proximum fuit vt pergerent ex Huronibus armati quot nouis colonis sine periculo deducendis pares essent: etenim si non per hosticum habendum iter erat, certè hostium fines propè radendi. Accedebat & longinquitas itineris, leucarum Gallicarum plus octoginta, & difficultas ex impedimentis mulierum, puerorum, supellectilis qualiscunque: constat ex eâ incredibili defatigatione obijsse nonnullos, alios ad vnum penè omnes in morbum incidisse. Erant qui adueniebant, plus sexcenti viri, mulieres, pueri, infantuli. Vbi primùm eos appropinquare nunciatum est, concursare Præfecti, ardorem adijcere quisque suis, ad miserorum ærumnas quâ demùm cunque ope liceret subleuandas: quodque rubore suffundat homines, & Christianos, & ad omnem humanitatem excultos; ita hîc se adhibuere, vt ne ipsi quidem sacri Ecclesiastæ Europæi plus in pium opus vllum studij, contentionis-ve afferre sermone posse videantur. Nec in alijs defuit aut voluntas, aut sedulitas: distributi continuò aduenæ in pagos præcipuos: Ossosannæ subsedit pars maxima, quippè loco commodiori, & vt in communi gentis totius tenuitate, locupletiori. Commodùm per eos dies, hoc est sub exeuntem Augustum, Kebecco aduenerat Hieronymus Lalemantius, is qui dum hæc scribo, toti Societâti IESV in Nouâ Franciâ moderatur, vir in rerum harumce Commentarijs perscribendis accuratus; præstanti virtute, & Apostolicæ vitæ tenore clarior. Cum

eo Galli aliquot perrexerant, in Patrum obsequio futuri, sui quisque opificij gnari, nec (quod opportunum imprimis) pharmacopoeæ, phlebotomiæque rudes. Hos ingenti cum charitatis significatione adhibent continuò, vnà cum Huronibus, prostratis aduenarum corporibus operam daturos: ipsi in sublimiora iuxtà, magísque necessaria intenti, miserorum salutem sempiternam omni studio captant. Et feliciter pij conatus cessere: ægrorum pars medicaminibus recreata conualuit, pars naturæ necessitati concessit: tùm his autem, tùm illis tam præclarè consultum, vt qui è vitâ mortali excessere, per Baptismum ad immortalem euolauerint, ac nonnulli quidem tàm celeriter, vt nullâ aliâ de causâ eos aduenisse diceres; qui autem è morbo emersere, ad fidem per otium instituti, cooptati plerique sint in cœtum Fidelium, altissimo quodam diuinæ sapientiæ consilio, vt qui extremâ calamitate adacti, nihil ab Huronibus nisi ærumnarum perfugium expetijssent, expectassent-ve, ijdem tanquam lapides viui à Deo designati sint, qui in exurgentis istius Ecclesiæ fundamento collocarentur. Ergo postquam abunde exposita ipsis erant sacræ doctrinæ placita, tantus in ijs, in Huronibus aliquot, ínque externis alijs quibusdam (qui eodem hic huius, ille illius negotij causâ appulsi, ad suos deinde diuersi concessere) extitit ardor ad Baptismum, vt cùm initio in deliberationem Patres vocassent, num, quoniam satis ingens numerus erat, ex primitiuæ Ecclesiæ instituto in Resurrectionis Domini, ínque Pentecostes peruigilia reijcienda sacra cerimonia esset, visum tamen denique sit haud diutius procrastinandum: in nascente siquidem istâ Ecclesiâ cogitandum potiùs quemadmodùm coalesceret, quàm quâ ratione ad omnem omninò absolutionem proueheretur. Quare, quoniam & vberrimè instituti aliquot erant, & beatæ regenerationis cupidissimi, festâ S. Martini luce, impertiti fidei sacramento patres-familias tres, & cùm horum quidem vno, simul vxor, simul liberi: ad VI. dein Id. Decembres, qui dies augustissimæ Deiparæ Conceptæ sacer, in beatum cœtum adsciti solenni cerimoniâ tres item, quatuor-ve patres-familias, cùm suis ad sexdecim: ij cum superioribus, cúmque Iosepho Chiȣatenhȣâ coniuncti, ad triginta tum primùm Missæ sacrificio interfuerunt, quibus per ætatem licuit, etiam

ANNVS MDCXXXVIII.

ANNVS MDCXXXVIII.

corporis Chriſti ſynaxim adiere: adeò Reginæ cœli acceptum votum fuit illud, quod ante triennium nuncupatum à Patribus retulimus. Et ſecutæ pòſt paulò naſcentis Chriſti feriæ incenſis pectoribus nouas ſubdidere ad pietatem faces: noctem eam Neophytorum plerique in Ædiculâ ſacrâ exegere hoc lætiùs, quod cuncta ad pompam, quantum quidem eæ anguſtiæ ſinebant, haud indecorè compoſita: illud præcipuè ſuſpenſos habebat, quod cùm candelarum vſum nullum gens habeat, coruſcantem ab accenſis cereis noctem propè in diem vertiſſe rebantur: verùm ijdem inſignem conſtantiam præ ſe tulerunt, tùm in frigoris vi perferendâ, homines ſemi-nudi; tùm genibus nixi ad Miſſarum quatuor quinque-ve interuallum, quo habitu corporis, populis ijs nullus moleſtior. Sed nimirùm quem diuina flamma ſuccendit, eum neutiquam frigoris torpor contrahat. Accedebat nouus concionator, Ioſephus Chiȣatenhȣa: is non minùs factis præiens, quàm pollens oratione, fratres in Chriſto ſuos hunc omninò in modum vernaculè compellauit. *Ecquid ſibi volunt aliud, aiebat, hæ collucentes, faces, noctíſque diſcutientes caliginem, niſi illius aduentu ſanctiſſimo cuius ortum auguſtâ cerimoniâ veneramur, diſſipatas fuiſſe orbis terrarum tenebras, erroréſque mortalium, cæcutientium ad vitam rationémque vitæ beatæ, purgatos? Quod munus, ac donum iamdiu populis alijs pleriſque impertitus, nos hodiernâ primùm luce eâdem beneficentiâ proſequitur: quo documento amoris charitatíſque in immerentes filios, ecquod tandem eſſe queat luculentius? Ac quòd non ea lux noſtris hiſce tractibus priùs affulſerit, id verò arcani cuiuſdam conſilij fuit, ſanè ſuſpiciendi, adorandíque: quòd ſuauiſſima Dei prouidentia ſic res omnes temperauit, connexuítque, vt dum hîc mortalem vitam agimus, Magiſtri cæleſtis doctrinæ ad nos ſe ſe inde vſque ab Europâ contulerint, enimuerò eſt id cuiuſdam cæleſtis muneris tanti, támque eximij, vt neque illud vnquam pro merito, próque dignitate æſtimare poſſimus, neque parem vllam grati animi ſignificationem edere.* Secundùm hæc, ſacram menſam obiere omnes vel cæleſti quodam gaudio perfuſi, vel ad beatam nouitatem attoniti.

PER ÆSTATEM huius ipſius anni excurrit Brebeuſius in pagum *Teananſtayaen*, frequentem illum quidem inprimis Nationis totius, verùm, tàm infeſtum eundem, vt paulò antè, publicè

blicè Præfecti iuuentutem ad Patres qui Ossosannæ versabantur, trucidandos incitassent. Quid tamen imperuium ei, qui Deo confidat? Vadit intrepidè vir Apostolicus: ac Deo confringente *vectes ferreos*, cum priuatis collocutus primùm, mox publico in concilio disputans, opinione faciliùs euicit, vt sibi sociísque domicilium in pago liceret constituere. Dictum factum: tuguriolum nacti, Bethlemitico illi haud absimile, inquit rerum harumce Scriptor Gallicus, quod nascentem Deum excepit, incredibili suâ admiratione iuxtà, lætitiáque, primum omnium ab orbe condito ibidem sacrificium summo Deo peragunt Patres, ad IX. Cal. Iulias: tum ad Barbarorum institutionem aggressi, operam ferè vbique vtiliter posuere. Sed nihil tàm eorum mentes defixit, ac altissimum consilium Dei in congregandis suis. Ex ferâ, atque immani Iroquiorum gente, Huronum in manus venerant captiui ad centum, eodem consilio ex suis egressi finibus, quo deinde ad Huronum perniciem tàm multas expeditiones susceperunt, latrocinantibus quàm bellantibus propiores. Inter eos enituit præcipuè Ononolȣaïa, Præfecturâ antè apud suos insignis. Nam vbi ad Huronum fines Iroquij peruenerant, dum appropinquant taciti, in eos inciderunt velites Huronum quidam, præmissi à suis, qui & ipsi in armis erant, & quà aduentabant Iroquij, subsequebantur eodem animo & consilio, at longè plures quàm Iroquij. Refugientibus alijs, captiuus Huronum vnus, sciscitanti Iroquio de numero, déque robore eorum à quibus esset præmissus; per familiarem vafritiem eorum & numerum minuit, & robur eleuat, contestans populares suos haud vtique posse resistere, quippe qui & pauciores Iroquijs essent, & fortes minùs. Hæc ab eo tàm asseueranter, támque aptè ad fraudem confirmata, vt qui Iroquij referre pedem penè constituerant, id quod experti deinde sunt veriti; permanere constituerint. Nec mora, adest confestim Huronum agmen, Iroquiorúmque præsidium vallat vndique: quippè numero longè superiores Hurones Algonquiniíque erant. Quid facerent tali in re ac tempore deprehensi? Primùm omnium in captiuum Huronem indignatione & furore perciti immaniter sæuiunt, miserúmque delacerant: tum, quà, præclusis alijs, vnum adhuc patebat effugium, euadendum plerique ferè omnes

Captiui centum Iroquij baptisantur.

ANNVS MDCXXXVIII.

censuere. Vbi ventum ad Ononolsaïam oculos in cælum sustulisse dicitur, Solémque intuens miros, quod sine nube dies erat, eiaculantem fulgores, orationem hanc ad commilitones habuisse; *Esset id quidem consilium tolerabile, si cælum nimbi obtegerent, neque tàm probrosæ ignominiæ futurus Sol testis esset: nunc quando in illius prospectu versamur, committendum planè certamen, quoad vires ferent: id si minùs processerit, tum demùm de se quisque, vt videbitur, statuat.* Perpulit tanta fidentia alios in eam sententiam: at eo euentu, vt victores Hurones Iroquijs ad duodeuiginti modò interfectis, reliquos ceperint viuos: quatuor tantùm, quinque-ve exceptis, qui fugâ sibi maturè consuluerunt. Pòst, capti distributi sunt per pagos, diris postmodum excarnificandi cruciatibus, & scilicet denique lentis ignibus absumendi: quotquot Teananstagensibus traditi, vel vicinis, sic procurati sunt, vt nullus Baptismi expers interierit, plerique omnes illustria indicia dederint fruendæ breuî illius, ad quam per flammas alacres properabant, sempiternæ felicitatis. Fuere qui tantam animo suauitatem hauserint secundùm sacrum lauacrum, vt continere se non potuerint, quin illud solidissimæ consolationis argumentum vernaculo rythmo, patrio more includerent, modulísque persecuti sint; *Pro nihilo se infestos ignium ardores ducere, quando certa spes esset in cælum proximè euolandi.* Nonnulli cùm ad gesticulationes solicitarentur obscœnas, quâ nefandâ corruptelâ nihil eo temporis articulo totâ gente tritius, restiterunt insigni constantiâ: aliorum, in tormentis tàm mira dolorum patientia enituit, vt ansam hinc arripuerint Hurones, vetandi, ne miseris deinceps salutaris vnda infunderetur, quod ominosum patriæ esse censeant, si qui captiui comburuntur, aut nullos, aut modicos tollant clamores: ita depugnandum pòst fuit cum ijs, quorum custodiæ crediti infelices erant, vt eos tingere liceret, nonnunquam eâ facultate pretio redemptâ. At Ononolsaïa, Petri in Baptismo nomen sortitus, cùm ad palum alligatus esset, haberétque in prospectu è palo item religatum popularem quendam suum, impatientiùs ad vellicantes dolorum morsus animo commotum; ægrum mentis solari non destitit accommodâ oratione; Reputaret quantum sibi boni contigisset in illâ quæ putabatur infelicitate, quando ijs quos nullâ iam viâ

declinare integrum eſſet, cruciatibus, ſucceſſura mox eſſet vita beata: cúmque ille in iſtâ perturbatione egiſſet animam, Petrus de eius ſempiternâ deinceps ſorte anxius; An ſaltem, inquit, mi ſodalis, ante mortem ſategiſti Dominum Deum propitiare? Vbi illum deſtinatis prætereà cruciatibus mors Barbarorum opinione citior eripuerat, enimuerò in Petrum tota dein ingenioſæ crudelitatis rabies incubuit, hoc atrociùs, quod quæ duobus parata erant, vnum deinceps corpus excipiebat. Ergo præter ea quæ horribilia plurima pertulerat, e-veſtigio vnus aliquis ex dirâ cateruâ excruciantium, capitis cutem, cultri acie in orbem circumſcriptam incidit primùm, mox nudato cranio abſtrahit, capillitium ſcilicet, ex veteri bellantium Barbarorum inſtituto, pro trophæo oſtentaturus, ſeruaturúſque perdiligenter. Poſt eam carnificinam, cùm vix in attrito tormentis corpore ſenſus vllus vitæ ſupereſſe putaretur, Petrus (vnde inſtinctus neſcias; factum, quando Scriptor Gallicus, vir acerrimi iudicij idem, & ſingularis doctrinæ, tollit laudibus, ego damnare non auſim) poſtquam vicina omnia luſtrans oculis, nihil in ferali pegmate, niſi calamitoſi ſocij exanimum corpus aſpexerat, vt ſolutus erat vinculis, laceras manus præuſtâ ſude armat. Enimuerò ad ſpectaculum inſperatum, inſolénſque exardeſcere circunſtantium Huronum furor, ingeminare clamores: tum in eum candente quiſque ferro armati inuolant.

Ononolxaïx robur inſolitum.

NEC SECVS repugnat ſemiuiuus athleta: in obuium quemque ambuſtus terrorem torquet, rotátque: ſcalas hinc inde appoſitas diſijcit, ne quà ſuccedere in pegma alij poſſent. Spargit, atque diſſipat vndique infeſti rogi prunas, fauillámque, cuius ardores in ſe ipſe erat expertus. Ac ad miſerationem quidem flexiſſent pectus haud planè ferreum defluentes in totum corpus è capite riui ſanguinis: ſed quæ res furentes carnifices mitigare debuerat, eadem immanium crudelitatem accendit. Ergo ſeu gladiatorio ſpectaculo paſcerentur fera pectora, ſeu tantum in captiuo robur iniuriam interpretarentur ſuam; alij calentem fauillam eminùs in fortem pugilem eiaculari, alij per rimoſa aſſerum interſtitia flammatos torres inſerere varijs locis: vt quacunque ſe miſer verteret, vel incurreret in ignes, vel appeteretur ignibus: nec mouere

ANNVS MDCXXXVIII.

pedem partem in vllam possset, quin adesset incendium. Tandem post diuturnam dimicationem, fallente vestigio, labitur: concurrunt extemplò hostes, hominem vndique vstulant, in rogúmque denuò propellunt. Quid faciat vir aliâ fortunâ dignissimus? Vt erat totus coopertus cinere, emicat in pedes: ex rogo binas tædas corripit, ambabúsque manibus, intorquet in confertissimum bustuariorum agmen: pérque pauidos, attonitósque gradiens, pagum versùs iter intendit, quasi ædificia incensurus. Iámque centum circiter passus progressus erat, cùm fuste debilitatus, magnâ vi in lacerum iam corpus impacto, corruit. In iacentem truculenti carnifices inuolant, antequam exurgere licuisset: manus, pedésque non tàm præcidunt, quàm truncant: tum mutili corporis reliquum per rogos ipsos nouem versant, quos penè omnes generoso cruore fortissimus athleta restinxit. Tandem, ne quâ non parte corporis vno eodémque momento vstularetur, quà contis, quà manibus sub ardentem arboris truncum nequidquam reluctantem supinum propellunt: atque hîc collectis extremùm viribus, eo impetu qui omnium opinionem fefellit, quíque vix cogitatione capi queat, vt erat minutus manibus, pedibúsque, truncum tamen corporis per flammas moliens, è rogo erepsit, tum & cubitis nixus & genibus, plus decem passus hostium cateruam versùs progreditur, cedentibus cunctis, fugáque se se subducentibus: donec vnus à tergo caput machæra demessuit, ictu quantum quidem augurari licet, fortunato: quandoquidem hostes ipsi consensu prædicabant fuisse profectò vim illam humanâ maiorem: tantúmque animi, manasse dubio procul ex ijs Christianorum aquis: vnde enim, si non istinc, tantum corporis robur, tantam mentis fortitudinem extitisse? Sanè, quando sacra ipsa oracula diuinæ virtuti adscribunt mox emorituri Samsonis robur mirabile, maiorem, dum occumbit, stragem Allophylorum edentis, quàm vnquam antè edidisset; nec modò non reprehendunt, sed etiam collaudant Raziæ factum sanè insolens, suo ipsius cruore circunstantem hostium multitudinem respergentis, postquàm se præceps è summo domus culmine deiecerat, ne viuus eorum in manus veniret, quid vetat tantam optimi Neophyti constantiam cælesti cuidam opitulationi tribuere, id agentis, vt

2. Machab. cap. 14.

ſe, quando aliter non liceret, nonnullo cùm hoſtium incommodo indigniſſimo iuxtà, & atrociſſimo cruciatui eriperet. Præſertim cùm Barbarorum nonnulli, nec ſine ſtupore prædicarint, Petrum, paulò antè quàm extremum illum ictum exciperet, vnde mors conſecuta, oculorum aciem in cælum ſuſtuliſſe, exultantémque exclamaſſe; *Eamus ſanè, eamus*, quaſi vocanti cuipiam, & in illas Beatorum lucidiſſimas ſedes accerſenti reſponderet. Ita vnius virtute conſultum omnibus: perierant enim vtique, quantum quidem augurari licet, niſi perijſſent: quæ enim tandem ſpes Baptiſmi, ſi ſe ad ſuos recepiſſent? ſed nimirum Dominus Deus tum plerumque re maximè miſericors, cùm ſæuit maximè in ſpeciem, turmam illam ſibi ſelegerat, & ſcilicet per arduum flammarum tramitem (quas omnes ſuo quiſque loco experti) ad cælum voluerat pertingere, ſalutaribus Petri monitis.

Quibus præſtigiis dæmon Barbaros populos in auitâ ſuperſtitione retineat.

CETERVM NON DEFVIT ſibi ex aduerſo teterrimus humani generis aduerſarius, occupatam ab omni memoriâ tyrannidem quà vi, quà fraude propugnans, & (quod mirere) fallacibus præſtigijs, alijs exitiosè illudens, alios in auitâ ſuperſtitione retinuit, hoc periculoſiùs, quòd Euangelicos operarios aſſiduè in inuidiam vocabat. In pago *Angȣteno*, haud procul Oſſoſannâ, mulier dum nocte quadam ad ſacrilegam cerimoniam, quæ ibi loci agitabatur, approperat, filiolam in ſinu geſtans; ſpectrum videt ſanè formidoloſum. Nimirum, Luna, quæ cælo ſublimis fulgebat, viſa, relictâ ſtatione deſcendere, capitíque euntis inſidere primùm: mox formâ derepente mutatâ, muliebrem figuram induere, inſigni ſeu venuſtatem, ſeu ſtaturam ſpectes, dignitate, & filiolam ſcilicet ipſa quoque ſuam geſtitans: Tum infortunatam feminam humanâ voce compellans; Ego inquit, tùm regionum harumce omnium, tùm incolarum, Numen ſum immortale: id vt neve tu, ne-ve ceterorum quiſpiam addubitet, volo, ac ſtatuo, ab eorum vnoquoque qui hos incolunt fines, donari te re aliquâ earum, quas fert cuiuſque regio, à *Khiono tateronÿs* nicotiá, ad *Attiȣandaronÿs*, veſte *ȣtai:* ad *Askicȣaneronomÿs*, tibialibus & zonâ, ad *Ehonkeconomÿs*, pelle ceruo detractâ. Pergit monſtrum enumerare nationes aliquot alias, & ſcilicet Gallos admiſcet, ab iiſque pro ſymbolâ conferri debere ſtragu-

ANNVS MDCXXXVIII. lum vnum coloris cærulei. Ac deinceps; Quæ festa cerimonia hîc peragitur, inquit, per-mihi grata est: instaurari eam volo totius passim regionis in pagis: te verò quoniam diligo potissimum, volo persimilem esse mei, veste saltem tenùs: vt sicut ipsa tota ignea sum, ita ignei coloris tu quoque vestem circumferas, rubrum, inquam, pileolum, plumam rubram, rubram zonam, rubra tibialia, rubros calceos, rubras tænias vittásque. Hîc pedem refert infortunata mulier, séque suam in casam recipit. Vix ingressa erat, simul vertigine corripitur, simul contractione neruorum, ex quo periti scilicet censuere haruspices, eam *Ononhȣaroïâ* laborare, hoc est vertigine: morbi, vel veriùs superstitionis id genus est, tali in re vsurpari solitum. Et sentiebat idem ægra, hoc procliuiùs, quod in somnio nihil occurrebat nisi euntium redeuntiúmque concursationes. Quare institit petere, sui causâ præclara cerimonia exerceretur: & quoniam Ossosannæ nata, educatáque erat, ibi potissimùm rem peragi sibi placere significauit. Nec mora, de ægræ desiderio certiores facti Præfecti, concilium cogunt continuò: ibi res ad publicam regionis salutem magnopere pertinere iudicata: proinde minimè committendum esse vt prætermitteretur: nihil non faciendum, vnde se ægra putaret procurari aptè posse. Ergo ne qua mora interponeretur, postridie summo manè inconditi clamores personant adhortantium ad ægram deducendam ocyùs, iubentiúmque, quisque se pro virili ad festam cerimoniam comparet. Dum autem ad fanaticam mulierem curritur veriùs quàm itur, cogitur interim denuò concilium, ad illúdque inuitantur Patres, & quid in deliberationem vocandum esset, nescij, veniunt. Ac nullâ ferè præfatione, proponit statim Præfectus, optasse maiores natu huic vt conuentui Galli interessent, quòd auerent magnopere cognoscere quid ipsi sentirent de apparatu festæ celebritatis illius, quæ pagum totum solicitum, suspensúmque haberet: enarratóque præclaro colloquio furentis mulieris cum Lunâ scilicet, quærit ecquid eius postulata cum Gallorum religionibus pugnent. Respondent paucis Patres, *Nihil fieri ab ijs posse patriæ exitiosius: ea omnia ad cultum, obseruantiámque pertinere vaferrimorum dæmonum, quibus tamdiu tàm luctuosè obsecuti Hurones essent: eâ viâ corroboratum iri ipsorum tyrannidem,*

omni iugo, omníque seruitute grauiorem: si tam scelestis dominis famulari pergerent, luctuosa cuncta in posterum, funestáque haud dubitanter fore. Hîc verò summus pagi Præfectus, homo versutus imprimis, quasi Patres secundùm nefariam cerimoniam sensissent; Agite dum, ait, iuuenes, agite feminæ: eia fratres mei tàm necessario, támque ingentis momenti officio pietatis in patriam, more institutóque maiorum, alacres, erectíque animis defungamur. Tum in eandem sententiam cum multa alia addidisset, quantâ poterat maximâ vocis contentione, submissiùs deinde proximè circumstantes compellans; Hoc ipsum, inquit, est quod sapienti consilio Gallis nepotibus meis inculcaueram, autumno superiore; Multa omninò hîc apud nos occursura, quæ ad somnia nostra, ritúsque istiusmodi patrios pertinerent, haud omninò cum ijs quæ noua afferrent consentientia: hæc vbi vsu-venirent, tum verò conticescerent, dissimularéntque: eadem illa progrediente die antiquatum iri. Et aliàs, inquit, ad Trifluuium, Kebeccíque insinuatum nobis est, dum intrà quadriennium Christianam fidem amplecteremur, satis fore. ANNVS MDCXXXVIII.

DVM AD EVM MODVM perfidiosâ dissimulatione, Patrum mentes, intimáque præcordia impunè sauciat veterator, dant se medium in conuentum à fanaticâ muliere legati; adesse ipsam, ac petere ad se viri duo mitterentur, puellæ totidem: certo vestitu cultúque quem describebant, ijs ipsam exposituram coràm, quid desideraret, quo-ve ritu curanda prorsùs esset. Et designati continuò, qui præclaram prouinciam obirent, ad eam accurrunt cum muneribus: mox reduces, penè nudi (neque enim munera tantùm retinuerat, sed vestem ferè omnem detraxerat Mænas) nunciant ipsam, præter leuiora illa, munera ad duo & viginti diuersa exposcere, in ijs stragulum cærulei coloris non quodlibet, sed quod omninò Galli cuiuspiam esset. Et cetera quidem conquisita confestim tàm studiosè, vt antequam solueretur concilium, ad quindecim collata sint: in stragulo quoniam plus laboris fore præuiderant egregiarum religionum Interpretes, Patres circunstant, enixè rogant quod tàm facilè subministrare de suo possent, illud ne publicis vtilitatibus negarent: æquum esse, vt quando illo in pago domicilium constitutum haberent, ipsius quoque com-

ANNVS MDCXXXVIII.

modis ſtuderent. Sed nimirùm rupe firmiores ſerui Dei, perſtant in propoſito immoti: illudi ſibi indignum in modum: ſi propterea in concilium vocati eſſent, vt à ſe quidpiam extorqueretur, vnde creſceret Satanas, factam ſibi iniuriam: ſi conſanari mulier nequeat, quin ipſi in execrandæ ſuperſtitionis communionem venirent, abiret ſanè miſera, neque à ſe quidquam opis iſtiuſmodi expectaret. Quæ vbi magnâ conſtantiâ conteſtati eſſent, in ſuam ſe caſulam mœrentes recepere. Sed diu quietis eſſe non licuit: vix horæ dimidia pars effluxerat, cùm à conuentu miſſus Præfectus adfuit, expoſuítque, ceteris ſubminiſtratis muneribus, vnum illud ſtragulum déeſſe; verùm, nihil euicit: illud modò addiderunt Patres, ſi à ſuperſtitiosâ cerimoniâ diſcedere planè vellent de cetero, ægrámque feminam eò vnde aduenerat, ablegare, tum verò ſe haud grauatè publico aut ſtragulum daturos, aut aliquid aliud maioris pretij: ſin pergerent, neque ſtragulum à ſe, neque verò quidquam aliud extorturos. Sed quanta Patrum conſtantia in recuſando, tanta miſerorum in vrgendo pertinacia fuit: ſub veſperum, ſolenni vociferatione præconis, iubetur quiſque luculentum ignem in foco accendere, diſpoſitáque hinc inde ſpatia, peruia ſeruare: adfuturam mox ægram, luſtraturámque caſas omnes: eadémque paulò pòſt vbi Sol occiderat, iterata magnis clamoribus denunciatio: quò maiores ignes forent, hoc eam celeriùs leuatum iri. Eſt hæc, vt antè inſinuauimus, tùm alibi paſſim apud eos populos, tùm apud Hurones, tuguriorum conformatio, vt hortorum noſtrorum pergulis haud abſimilia, in longum magnopere tendantur. Vt plures, paucioreſ-ve familiæ vno, eodémque tecto continentur; ita plures paucioreſ-ve foci ſunt, in latum diſpoſiti, per duorum trium-ve paſſuum interſtitia, relicto ſupernè vaporario. Per medios eos ignes, vbi hora adfuit, inambulauit furens mulier, nudis pedibus, cruribúſque, non modò nihil violata, id agente dæmone, ſed etiam identidem clamitans frigere ſe: ligna haud ſat largè repoſita: viris interim duobus, qui manus gradientis hinc inde ſuſtentabant, ab rogis ſtudiosè declicantibus. Quinetiam nerui, quos contractos dixeramus, laxati tum dicuntur, ſeu in procinctu præclaræ inambulationis, ſeu poſtquam aliquot iam rogos calcauerat. Vt vt id fuit, poſt-

quam

quàm ignes omnes decurrerat, eò vnde profecta erat, ijſdem illis comitantibus ſe recepit, hoc eſt in caſam eam, quam ſibi in id tempus ipſa pro domicilio elegerat. At Pagani penè ad vnum omnes, ſi capulares aliquot ſenes exceperis, furere de more, toto eo triduo, noctibus præſertim, & veſpertino tempore, caſas circuncurſare omnes, vultum, oráque fœdati varijs coloribus, ad eum ferè modum quo laruati noſtrates per Bacchanaliorum licentiam, tàm inconditis clamoribus, támque ingenti ſtrepitu, vt lymphatas Mænadas crederes, vel furias potiùs. Nihil proteruiæ, nihil petulantiæ prætermiſſum: quidquid obuium occurrebat, diſſipare, vel comminuere, euertere lebetes, fictiles ollas diffringere, canes fuſtuario necare: calentem fauillam, atque adeò prunas, hac, illac iactare, quacunque ægra tranſibat, nemine muſſare audente interim, nedum inſanos furores inhibere. Vbi primam noctem eum in modum exegerant, poſtridie manè, ſub Solis ortum, luſtratis denuò tugurijs alijs, quæ lymphata femina adierat, ad eam facto agmine concurrunt, illâ in casâ verſantem, quam pro domicilio ſumpſerat, nouæ exequendæ cerimoniæ. Nempe ex ſolenni ritu feſtæ inſaniæ, (Satanæ vtique, quod ipſe miſeræ ſignificauerat, acceptiſſimæ, cùm nulla pars corporis, nulla animi vis aut facultas eius tum cultu vacet) illud conſequens erat deinceps, vt quid concupiſceret, ipſa per ænigma proponeret. Eſt enim hæc vna ex iocularibus ijſdem Tartarei veteratoris, & plerunque obſcœnis verſutijs, in iſtiuſmodi Orgijs haud infrequens, vt eſt inſinuatum antè, quòd, quid æger ægra-ve habeat in animo, circunſtantes quaſi diuinando reſerare iubet, ſi tamen hæc diuinatio eſt, ac non potiùs coniectura ſolertior, quâ quiſque, ex ijs quæ perobſcurè vir, mulier-ve cuius causâ hæc peraguntur, ſubindicauit, aſſequi ſtudet quid tandem concupiſcat: ac ſiquidem ſenſum illum mentis ſuæ fuiſſe confirmauerit, tum plauſus ingens tollitur, quaſi re benè perfectâ: ſin, rodendi vngues denuò, & quid illud potiſſimum ſit, inueſtigandum ſtudioſiùs. Eſt qui dicat ſe concupiſcere id quod in ſe lacum geſtat incluſum: & cucurbitam ſignificat: alius, ſuis in oculis legi poſſe quid velit, & deſignat grana quædam, orbiculos-ve, ſeu ex conchâ veneriâ, ſeu aſſimiles, colorum vario-

ANNVS MDCXXXVIII.

rum: aliáque id genus: quæ ſi non attigeris tu quidem prorſùs, verùm propiùs acceſſeris: enimuerò illud quidquid eſt, quod obtuleris, per alia tuguria circunferunt, quò, excluſis compluribus, faciliùs conſequare quid re ipsâ deſideretur: illud tamen religiosè obſeruare dicuntur, vt id poſtmodum reſtituant: penès eos fides eſto. Ergo iſtiuſmodi ænigmata veſana mulier tàm multa propoſuit, vt re poſtmodùm in conuentu examinatâ, centum ipsa ad ægræ ſenſum explicata fuiſſe deprehenſa ſint. Poſtremò die tertiâ aditę caſæ denuò omnes, & de more ducta quaſi publica ſupplicatio. Præſtolabantur mœſti ac ſilentes, ad tugurij fores, vnde inſana proceſſura erat: anteibant aliquot, ſubſequebantur plures: omnes vultu ad ſtudioſam quandam afflictationis, & tanquam pœnitentiæ imitationem deiecto, ægrâ præſertim nihil in ſpeciem triſtius: Sic tamdiu ſe verſauit mulier, vt extremum illud ænigma reſeratum ſit, atque adeò habere cepit meliùs: ex quo vel euidentiſſimè cerni potuit totum id ab Satanâ excogitatum, perfectúmque. Deo tamen ſtolidos eius conatus eludente, longè alius exitus fuit, ac putarat, voluerat-ve. Matre reualeſcente (neque enim planè ad mentis ſanitatem redijt) in morbum incidit eius filiola illa, quam tunc geſtabat ſinu, cùm Auernale ſpectrum obuerſatum eſt oculis. Eam occaſionem vel nactus, vel ſecutus Sacerdotum is, cui Miſſionis illius cura incumbebebat, aduolat celeriter, infantulámque Deo per Baptiſmum conſecrat. Cúmque poſt paulò infantula grauiter vſtulata eſſet, dum dolori quæruntur remedia, idem ille Sacerdos ſe ſe inſinuat, & factus omnibus omnia, paruulæ iam in Chriſto regeneratæ abblanditur hoc propenſiùs, quod cum cœli candidatâ agere ſe ſe nôrat. Et matrem deliniuit huiuſmodi facilitas: ſenſim ſiue ſenſu quò volebat Sacerdos, ipſa per ſe deſcendit, vt & quæ miſero illo triduo geſta eſſent, & quæ cauſa anteceſſiſſet, exponeret. Confirmauit igitur omnia, quæ perſecuti ſumus, addiditque, poſtquam ſtragulum illud, quod tàm enixè flagitabatur, dare renuerant Patres; noctu ſibi vafrum eundem impoſtorem adſtitiſſe, dixiſſéque, Gallos illos Sacerdotes ſua ſibi priuatim habere, aliíſque viuere moribus: proinde, quamuis ſtragulum illud tradere recuſaſſent, reualitu-

ram tamen ipſam: cetera ſiquidem bellè habere: porrò curaturum ſe deinceps, ne quid ab ijs tali in re vnquam eſſet exposcendum. Verùm, ſi hæc ità reipsâ habuerunt, non ſe ſatis intelligere profitetur Gallicus Scriptor, quam in ſententiam hæc veterator torqueret: ipſum certè, vt mendax eſt ab initio, ita hîc egregiè eſſe mentitum: quandoquidem ſæpiùs ex eo Patres eâdem in causâ interpellari curarit, at ſucceſſu nihilo meliore: ſemper enim conſtantiſſimè negata fuiſſe, quæ impudentiſſimè tales in vſus flagitata ſint. ANNVS MDCXXXVIII.





HISTORIÆ CANADENSIS

LIBER QVARTVS.

Annvs MDCXXXIX.



VDOVICVS XIII. Christianissimus Galliarum Rex, Annáque Austriaca, cùm tres & viginti ipsos annos in matrimonio sine liberis fuissent, tandem diuino munere prole aucti sunt. Postridie Non. Septembris anni superioris, edidit Regina feliciter Ludouicum XIV. A Deo datum vtique, qui dum hæc scribimus, pueritiæ emensus spatia, in spem rerum maximarum adolescit. Vt nihil accidere potuit suspensæ tamdiu Galliæ optatius, ita nihil illa prætermisit, vnde singularis suæ lætitiæ sensum exprimeret. Vbique in templis solennis gratiarum actio benigno propitióque Numini : vbique per vicos festi ignes : vbique lætus bombardarum fragor. Eos plausus pro suâ tenuitate veteris Franciæ Noua æmula imitari constituit, ac si celebritate, splendoréque, infinitè propemodùm infrà relinquebatur, studio saltem, intimáque exultatione par esse. Vbi primùm appulsæ naues felicissimum nuncium attulerant, grates solenni cerimoniâ, ex Ecclesiæ ritu piè actæ Deo : tum festæ pyræ excitatæ,

quanto ijs locis maximo licuit apparatu. E nitrato puluere eliciti ignes per tubos longiores, ad cœlum vſque torqueri, collucere ſidera, aurati imbres depluere, crebris funalibus illuſtrari nox, tormentorum propè tonitru vicina nemora longè, latéque perſonare. Et commodùm aderant iam Hurones, de more Kebeccum, ad totius regionis emporium delati: ij, quoniam nihil vnquam tale neque auribus, neque oculis vſurpârant, attoniti ac ſtupentes, dexterâ ad os applicitâ lætam animi perturbationem præ ſe cuncti ferebant. Sed partes potiores pietati, religioníque tributæ, vt vbique quidem conſentaneum, neceſſarium verò apud eos populos, quibus ſub traditæ tradendæ-ve fidei primordia inculcandum potiſſimùm fuit, lætos omnes, ſecundóſque rerum euentus vt à Deo ſunt, ita Deo acceptos eſſe referendos. Ergo paucis interpoſitis diebus, ſupplicationem duci placuit, hoc illuſtriorem, quò plura clarioráque ſeu lumina, ſeu ſubſidia è Galliâ recèns aduenerant. Namque hoc demùm anno in Nouam Franciam penetrauere Sanctimoniales virgines Monaſteriorum primordia duorum, earum, quæ ægrorum curam proprio inſtituto complectuntur, & earum quæ edocendas ſuſcipiunt puellas: illas *Hoſpitalarias* vulgò, has *Vrſulinas* vocant, quaſi dicas S. Vrſulæ ſectatrices: ab eâ ſiquidem Patronâ, ſub regulâ S. Auguſtini nomen ijs totâ Galliâ factum. Illæ Xenodochium ſuo Parthenoni vbique adiunctum habent, ægríſque omni ope ſubueniunt: hæ & virgunculas inſtituunt paſſim, quotquot ad pia illa gymnaſiola, ceu ad publicas ſcholas ex omnibus ciuitatum vicis mittuntur, & in conuictum admittunt nonnullas, intrà ſepta ipſa Monaſteriorum, loco tamen ſeiuncto, ad omnem vel pietatem, vel vitæ ciuilis elegantiam informandas. Priores optauit, modicíſque reditibus inſtruxit Maria à Ponte, Ducіſſa Eſguillonea, illa de quâ iam nos ſuprà Richelæi Cardinalis ex ſorore neptis. Hortatu maximè Magdalenæ à S. Ioſepho, Monialis ex ſacro Carmelitidum Ordine earum quæ diſciplinam arctiorem ex S. Tereſiæ inſtitutis profitentur. Extat eius Vita ſcripta Gallicè, quæ quàm cordi eſſent Religioſæ virgini quæ in Nouâ Franciâ ad deſtitutarum animarum vtilitates à Patribus Societatis IESV gererentur abunde declarat. Poſteriores Magdalena Chauuinia ipſa per ſe deduxit, non

ANNVS MDCXXXIX.

Monaſteriorum duorum Sanctimonialium virginum primordia in Nouâ Franciâ.

ANNVS MDCXXXIX.

opes modò ſuas, verùm ſe quoque tàm ſalutari operi addicens. Hæc Vagoriti (vulgò, *Alençon*) in Neuſtriâ nata educatáque ſub optimorum parentum, locupletúmque diſciplinâ, inde à primâ pueritiâ, Chriſtianæ perfectionis cupidior, iam tum piè & religiosè in opera charitatis incumbebat: grandiuſcula ad cœleſtes nuptias propendebat ſic, vt à matrimonio abhorrere ſe, non obſcurè præ ſe ferret: mos tamen gerendus patri fuit, ineundúmque coniugium cum viro haud diſpare, à quo deinde, ex more Galliæ, dicta Pelteria. Cum eo ſummâ concordiâ cùm haud totum ſexennium exegiſſet, vnicâ ſuſceptâ filiâ, quæ ſecundùm Baptiſmum ad Beatorum ſedes euolauit, vbi iuſta demortuo ritè perſoluerat, iam ſui, vt quidem rebatur arbitra, cùm ex annuis literis Nouæ-Franciæ volutaret ipſa ſecum frequens, quanti porrò ad Dei gloriam momenti eſſet, Barbararum puellarum inſtitutio; nec opibus, ſi de ſupremi ſemel numinis voluntate comperiſſet, nec labori parcitura, in morbum incidit tàm grauem, vt de eius vitâ conclamatum ſit à Medicis. Ipſa quid tandiu animo agitaſſet, egregiè memor, ingentem animo ſuo ardorem ſubdi ſenſit, ad concipiendum votum reſque ſuas, ſéque Deo ad opem Nouæ-Franciæ ferendam conſecrandi: & verò ſanctè promiſit, vtrumque, ſi reualeſceret, perfecturam, nemine omninò mortalium tàm generoſæ conſcio pollicitationis. Poſt paulò quàm votum nuncupauerat, adeſt Medicus, explorátque arteriam: periculíque nihil deinceps eſſe ipſe demirans; *Enimuerò faceſſiuit*, inquit, *morbus tuus in Nouam-Franciam.* Subriſit ægra, confirmatáque magis, ac magis eſt in ſuſcepto conſilio, vel è tàm repentino leuamento intelligens quod vouiſſet gratum, acceptúmque benigno Deo eſſe: paulóque pòſt valetudine planè recuperatâ, vnum illud mente noctes, diéſque verſabat, quemadmodum quæ deſtinaſſet, aptè congruentérque efficeret. Sed nimirum, non facillimè res tantæ perficiuntur: eluctandæ graues difficultates fuerunt. Pater filiæ perſtudioſus, quæ & formâ floreret, & ætate, & ſcilicet ex ingenitâ vulgò parentibus cupiditate, ex ea nepotes concupiſcens, ſecundas nuptias obtrudit, tàm pertinaciter, vt nî faxit, exheredaturum filiam minitetur. Quid hîc ageret Magdalena? Hinc nuptias angue peius horrebat, illinc videbat, ſi paternis opibus deſtitueretur, omnem ſibi

facultatem adimi Vrſulinas Moniales collocandi in Nouâ-Franciâ, ad indigenarum puellarum, quam animo coquebat inſtitutionem. Has curas animo verſanti adfuit, vt aſſolet diuinum præſidium: patri ſatisfecit ſic, vt nihil tamen à propoſito vel colendæ caſtitatis, vel iuuandi Nouam-Françiam diſcederet. Perraro exemplo repertus eſt Bernerius vir illuſtris, quippe è Regiorum Quæſtorum ordine, dignus vtique cuius nomen nulla vnquam obterat obliuio. Is tanquam à Deo ſubmiſſus, lectúſque qui in communionem veniret præclariſſimi conſilij: Magdalenæ captus modeſtiâ, eam depopoſcit vxorem. Iam illa viduitatis ſqualore poſito, ad veſtium nitorem, cultúſque elegantiam, externi dumtaxat, patri vt obtemperaret, redierat: hinc à nuptijs minùs abhorrere putabatur. Ergo cùm ex patris voluntate ad colloquium admiſiſſet Magdalena Bernerium, rem vtique totam moderante Numine, haud difficillimè homini pio perſuadet caſtimoniam: ità demum ſe in id matrimonium conſenſuram pollicita, ſi, quod è Sanctis plurimi feciſſent, caſtæ, integræque liceret eſſe in coniugio. In Valerianum Cæcilia inciderat: conditionem accepit vir religioſus: ita ſummâ parentis gratulatione Magdalena ſeriò de nuptijs cogitare exiſtimata. Sed non diu diſſimulare opus fuit: dum hæc ſtudioſè in ſpeciem accurantur, pater excedit è viuis, naturali neceſſitate, an morte diuinitùs acceleratâ, quis nouit mortalium? illud quidem triſtibus ſæpenumerò comprobatum documentis, qui parentes pia liberorum ſtudia, conſiliáque retardant, eos repentè abripi, ne moleſti eſſe pergant. Vt vt id fuit, omnem nuptiarum non modò curam, ſed etiam cogitationem, nec inuito Bernerio, abijcit Magdalena: eundem illum tamen adminiſtrum habuit, & quaſi ſocium præſtantis molitionis, dum paternis opibus cum germanâ ſorore natu poſteriori pacatè diuiſis, curis iam ſoluta præter Canadenſem omnibus, Lutetiam proficiſcitur. Ibi, ne quid non maturè faceret, præſtantiſſimos quoſque ſeu rerum vſu, ſeu pietate, ac religione viros conſulit, exquirítque eorum ſuper re haud parùm inſolenti ſententiam: &, quod in iſtiuſmodi perrarum deliberationibus, reſpondent conſenſu omnes; Rem ſanctam, profectámque à Deo videri. Ità nihil ambigens quin digitus Dei hîc eſſet, Turones pergit, atque

ANNVS MDCXXXIX.

ab Illustrissimo Archiepiscopo flagitat, vt quando in Nouam-Franciam à Deo ad iuuandas Barbaras puellas haud obscuris significationibus vocaretur, eius cum bonâ veniâ & approbatione sociam ardui operis ducere liceret Mariam Guyartiam, cognomento ab Incarnatione, Sanctimonialem Virginem ex familiâ S. Vrsulæ, eximiâ virtute, (quæ iamdiu ipsa quoque Nouam-Franciam eodem consilio cogitabat, ambibátque) de illius voluntate nihil se dubitare: sperare se id consecuturam ab eiusdem Ordinis Monialibus: in eo rem vertit, vt Illustrissimus Antistes annueret primùm, mox iuberet. Nec difficilem se præbuit Præsul religiosus: quin, tantum robur animi miratus in feminâ, non consensit modò, sed etiam prolixè pollicitus est, nullâ se in re ipsi defuturum. Et par fuit Sanctimonialium voluntas: tametsi graue erat tali sociâ carere, tamen Deo vel leuiter vllâ in re repugnare, nefas ratæ, charissimam sororem dimittunt, neque solam: adiungunt Mariam à S. Iosepho, ex eodem Monasterio virginem claris natalibus, virtute clariori: de quâ multa nos in decursu: nunc hoc dixisse sufficiat, illam incredibili mentis alacritate non modò patriis excessisse finibus, sed etiam patris animum expugnasse stomachantis initio, causantísque complura, cur filiam in Nouam-Franciam, hoc est in vastas solitudines, tàm rerum omnium indigas, quàm feritate infestas, ablegari sinere nequiret. Videlicet is ferè mos est hominum eorum, qui nondum satis ex diuinâ Prouidentiâ apti sunt: actum esse liberis suis putant, etiam ijs qui religiosam vitam amplexi sunt, vbi primùm ex suo conspectu abscessere, quantò magis, vbi immenso æquorum interiectu dirempti, in alium propè orbem concesserint. Erat is in agro Andegauensi Dynasta, Sauonerius nomine (vulgò *De la Troche*) vir apprimè Catholicus, atque, vt euentus planum fecit, etiam pius. Namque vbi filiam perstare vidit in sententiâ, cessit ipse, literísque haud vulgarem in Deum obseruantiam testantibus, copiam eidem fecit pergendi sanè quò cælitùs vocaretur. Mater, Ioanna Radulpha, Armorica, consanguinea Illustrissimi Episcopi Rupellensis (illius qui Santonensi Episcopatu magnâ cum laude administrato, ad nouas deinde infulas vocatus, sede Malleacensi summi Pontificis auctoritate, Regísque Christianissimi voluntate Rupellam

translatâ,

translatâ, Rupellensis Episcopus primus, Diœcesim tamdiu vepribus obsitam, & ab hæresi etiamnum perpurgare feliciter pergit, & ab eâ morum licentiâ, quam inuehere, fouerèque hæresis solet) præstanti pietate femina repugnauit tamen nonnihil & ipsa primùm: mox, quæ filiam semel Deo obtulisset, de eâ statuere suum haud esse interpretata, constantiam hîc præ se tulit eximiam. Ergo Pelteria (sic enim deinceps eam notiori nomenclaturâ designabimus) tàm bono aucta comitatu, Lutetiam Parisiorum repetiit: ac postquam eò peruenerat, in id enixè incubuit, vt ad Sanctimoniales duas, Turonensis, vt vocant, Congregationis, tertiam ex Parisiensi adiungeret, ab eâ nonnihil diuersâ, vel vt vtramque Congregationem communi quodam nexu inter se copularet, quod votis omnibus Gallia expetebat, vel vt Parisienses tantæ laudis cupidissimas, in partem, communionémque celsissimi consilij adscisceret: sed (quibus de causis haud dum satis comperiri potuit) repulsam passa est. Ergo, quando Dieppæ conscensuræ nauem erant, Rotomagum contendit, pérque viros aliquot magnæ auctoritatis, iuxtà, & pietatis, agit apud Illustrissimum Archiepiscopum, vt qui Hospitalarias Virgines tres iam Esguillionææ Ducissæ flagitanti concessisset, alumnam S. Vrsulæ vnam aliquam ex Dieppensi Cœnobio ne negaret. Et fecit ille perhumaniter quod rogabatur: de eius Sanctimonialiúmque voluntate lecta in diuinum opus Cæcilia à sanctâ Cruce, ex vicino Dieppæ oppido, Virgo claris natalibus, & præcelso animo scilicet, qualis ad res tàm arduas prorsùs afferendus. Iam Pelteriæ sociarúmque aduentum præstolabantur Dieppæ eandem in nauim imponendæ Hospitalariæ illæ eædem, nihilque longius ipsis erat, quàm profectionis dies. Soluit porrò Dieppâ nauis IV. Non. Maias, spes ingentes iuxtà, & subsidium ferens Nouæ-Franciæ, quale fortè nulla vna antè tulerat, præter Sanctimoniales Instituti vtriusque, Sacerdotes tres è Societate IESV Bartholomæum Vimontium, Iosephum Poncetum, Iosephum Chaumonotium. Dum placidè inuehuntur pelago, penè medio in cursu fecere naufragium. XI. Calend. Sextiles, nihil tale cogitante quoquam, nedum metuente, vt densior nebula prospectum eripuerat oculis, ecce tibi nautarum vnus ex ijs qui ad proram

ANNVS MDCXXXIX.

ANNVS MDCXXXIX.

constiterant, trepidus exclamat derepentè, *Perijmus: en, imminet glacialis moles.* Tum verò prouolutus quisque in genua, vociferari, misericordiámque à Deo exposcere: quo tumultu excitus Nauarchus, cognito & ipse periculo tàm præsenti, adiens ad Moniales, hortatur ad Deum confugiant: nisi opem is è cælo tulerit, & naui, & vectoribus actum esse: oppiduli instar glaciei molem obtinere. Quæ cùm paruissent illicò, Vimontio simul earum excitante Dei fiduciam, simul votum nuncupante (quale fuerit, haud proditum) liberati sunt, euentu qui Nauarcho ipso prædicante, miraculo non caruit: siquidem nauis occultâ quadam vi agente, obuersa momento est, sic, vt cùm priùs malus anterior à prorâ, vt fit, prominens, glaciem penè contingeret, postmodùm spectantibus cunctis, mirabili declinatione, puppim aduersam habere conspecta glacies eadem fuerit, & sic quidem, vt altera ab altera discederet, nullâ cuiusquam mortalium ope, quippe intactis rudentibus. Ac tum demùm Nauarchus gestiens; *Euasimus*, inquit, *at miraculo euasimus*: ita cuncti conuersi ad gratiarum actionem. Inuecti deinceps feliciter, Kebeccum tenuerunt Calendis Augusti, insigni Gallorum gratulatione, admiratione Barbarorum incredibili. Vbi primùm exscenderunt generosæ Amazones, humum suppliciter osculatæ, gratias Protectori Deo ritè agunt: dein à Patribus Societatis, qui præter Sillerianam domunculam, alteram ibidem Kebecci constituerant, ductâ supplicatione, cuius ipsæ partem nec exiguam conficiebant, in Sacellum inducuntur: ibi solennis gratiarum hymnus modulatè exolutus: pòst, sacram cerimoniam excepit ciuilis lætitia: Monte-magnij iussu, qui & ipse ad Portum famulas Dei excepturus descenderat, explosa tormenta, iucundo fragore cuncta latè compleuerunt.

EXIN, diuulsæ alteræ ab alteris: & Vrsulinæ quidem in domunculam se recepere, commodam ad tempus: ad eas, aliquot interiectis diebus, Barbaræ virgunculæ adductæ sex, non instituendæ tantùm, sed etiam alendæ, onere non mediocri, nisi leuius fecisset charitas. Hospitalariæ consedere itidem aliquandiu ad Kebeccum, in ędibus quas ad tempus commodârunt pij Societatis Mercatorum Directores. Eò ad

eas vndique deportati continuò ægri ex eis, quos lues popularis ex pustulis ingenti numero strauerat, ex vsu familiaríque consuetudine, vt putabatur cum Anglis Virginiensibus. Tres erant, nec plures, Maria à S. Ignatio, Anna à S. Bernardo, Maria à S. Bonauenturâ. Eæ cùm tot tantísque laboribus ferendis pares non essent, morbis quoque tentatæ, sed quæ Domini Dei benignitas fuit, haud diuturnis: ita vix sanctæ exercitationis opera intermissa, spectaculo tàm inusitato apud Barbaros, homines ab omni misericordiæ sensu alienissimos, vt mirari satis nequirent, extare, feminas præsertim, quibus cordi esset ad ignotas per tot tantáque discrimina tendere regiones eo consilio, vt desertis destitutísque adessent eo potissimùm articulo temporis, quo à suis derelinqui vulgò solerent, necari plerunque. Nec non eos vehementer perculit considerata munificentia Ludouici XIII. optimi Principis: prętcr cetera indicia summi in ipsos studij (quorum testis aderat locuples Iȣanchȣ, eorum popularis, Prędecti nobilis filius, qui eadem in naui redierat è Galliâ) illud quoque addiderat, vt vestes sex mitteret in indigenas totidem, ex panno holoserico multiplici, purpuráque & texto aureo: has ille ipse Iȣanchȣ ad Monte-magnium attulerat. Nec dubitabat vllus, quin ex donantium voluntate, cedere eidem qui tulerat, potiores partes deberent: placuit tamen rem in deliberationem vocare. Ergo de ijs ita constitutum, vt tres Iȣanchȣ haberet, patri vnam, vnam sibi, tertiam filio: reliquę tres in Christianos totidem diuersarum Nationum distribuerentur: sic enim velle Regem videri, qui à Barbaro illo Legato studiose sciscitatus esset, Num Christianę fidei dedisset nomen? atque illum eundem in Galliam idcirco iussum pergere, non vt suo tantùm, aut parentis, aut gentis suę: sed vt finitimarum Nationum nomine, quotquot hac illac sparsę sunt, obsequium, famulatúmque deferret. Quare iussus Iuuenęus delectis tribus in conuentu palàm denuntiare; Regem Christianissimum, pro suâ in eos, eorúmque Nationes, Huronum, Algonquiniorum, Montanorum (ex ijs enim singulis lecti singuli) beneuolentiâ, vestes eas dono misisse, quo sui, Delphiníque filioli, dum summum Deum exorarent, memores, lęta, faustáque omnia apprecarentur. Vbi explicatarum vestium nitor perstrinxit ocu-

ANNVS MDCXXXIX.

los, vix ſatis ſui compotes hæſere tantiſper : mox collecto animo, hanc omninò orationem habuere : *Precare, Nikanis, à Præfecto noſtro* (Monte-magnium adſtantem intelligebant) *ad Regem noſtrum perſcribat, & infinitas nos ei agere gratias, & tantam in nos vel liberalitatem, vel humanitatem ſuſpicere: ceterum, etiamſi nihil miſiſſet muneris, nihilo tamen ſeciùs eoſdem nos eius ſtudioſos futuros fuiſſe. Porrò veſtes haſce tute aſſeruato: certum quippe nobis eſt ijs vti tum demum, cùm ad orandum Deum eius, & filioli, & coniugis cauſâ prodibitur: alijs temporibus, apud te ſanè ſint: illud modò intelligito, iucundum nobis fore, vt poſtquàm è viuis exceſſerimus, ſi quando ſacræ eædem cerimoniæ à vobis inſtaurabuntur* (ſupplicationes intelligebat) *ijſdem noſtri ad pompam conueſtiantur: quò qui nobis in his oris ſuccedent, intelligant alij ex aliis, quantâ, qualíque nos amoris ſignificatione olim optimus Rex proſecutus fuerit:* Delectauit Monte-magnium Iuuenæúmque Barbarorum ſenſus animi minimè barbarus: quóque vel eorum votis, vel Gallorum pietati abundè ſatisfaceret, quod Deus approbaret, lectus ſupplicationi dies idem quo Princeps optimus recens ſibi, Regnóque auguſtiſſimam Patronam Deiparam Tutelarémque adſcitam, vnà cum plaudente Galliâ peculiari religione venerari ceperat, XVIII. Calend. Septembris, quo die Reginæ eidem triumphalem Aſſumptionem in cælum, Eccleſia vniuerſa gratulatur: vt quæ gentes vltrò in Regis Chriſtianiſſimi ditionem concedebant, eæ cum Gallorum votis vota ſua aduerſis caſibus auertendis, ſecundis rebus impetrandis coniungerent. Vbi primùm expectata aurora diluxerat, conuenere in Ædem ſacram Neophyti, inſtituendæ peccatorum confeſſioni, tum ſacræ menſæ adeundæ: quæ poſtquam ritè perfecta, quanto maximo fieri potuit in eâ tenuitate apparatu, procedere cepit ſupplicatio. Anteibat Crux de more, cum ſacro vexillo: ſuccedebat Gandius, indigenarum Chriſtianorum ductor: horum in primo agmine collocati ij ſex, qui regiâ quiſque veſte donati paulò antè fuerant, inſolenti illo fulgore conſpicui: tùm illi autem, tùm alij deinceps bini gradiebantur, ſingulari modeſtiâ, quâ ornamentum nullum præſtantius. Subſequebatur Pelteria ſtipantibus hinc inde virginibus quatuor indigenis, Gallico veſtitu: ſuccedebant deinceps mu-

Solenni ſupplicatione ad Fidem complectendam Barbarorum animi permouentur.

lieres, virginésque Canadenses omnes, binæ item, & Christiano decore magis, quàm vestis ornatu insignes: Clerus dehinc ibat haud numerosissimus ille quidem, sed incensâ in Deum pietate venerabilis: Sacerdotum vestigia premebat Monte-magnius cum cohorte, virísque Gallis ceteris: postremæ Gallæ mulieres erant, nullâ ordinis prærogatiuâ. Itum primò ad Xenodochium: ibi prostratis in genua hinc Barbaris, illinc Gallis, Clero medio, conceptæ ritè preces Regis Reginæque, & optatissimi Delphini ergò: parentes iuxtà, prolémque Dominus Deus cœlo volens, propitiúsque fortunaret. Nec verò sibi defuere Canadenses, fausta omnia feliciáque suæ deinceps genti apprecati sunt. Perrexit hinc sacrum agmen ad Vrsulinarum sacellum: & quoniam præter Arcem transire necesse erat, vbi opportunum fuit, ex condicto & sclopi à Præsidiariis militibus, & tormenta maiora explosa: hæc quidem iterùm: namque iam antè, vbi primùm supplicatio mouerat, mixtum gaudio, terroréque fragorem ediderant. Eâ in Ædiculâ precibus pari cerimoniâ conceptis, vnde prodierant, eodem reuersi sunt supplices, hoc est in sacram Ædem Societatis IESV: ad fores, vernaculo idiomate oratum: mox, postquam ad altare peracta reliqua, ex formulâ, cuncti ritè dimissi. Horum ad centum prandio excepit Montemagnius: Patres in tricliniolum secum ad tenues epulas sex illos regali veste insignes adhibuere: postmodum, conuentum ad Vespertinas preces. Hæc verò vt in Galliâ, Regnísque alijs, vbi Religio pridem cum splendore adoleuit, vel vulgaria, vel etiam humilia existimentur, maiestatis tamen nonnihil habuerunt ijs locis: incredibilem certè lætitiam omnibus ciebat ea cogitatio; Nihil vnquam istiusmodi ijs in oris ad Domini Dei gloriam vsurpatum. Videlicet perfrequenter ea nemora superstitiosis, sacrilegísque cantibus, nunquam diuinis laudibus personuerant eum in modum sublatis, hoc est alternantibus modulis consecratarum Deo Virginum. Certè vbi secundùm Vespertinum officium dimissi, recepturi se Neophyti putabantur, præter omnium opinionem Iuuenæo per delectum vnum significant, apud Patrum domunculam collectos omnes opperiri, dum adesset: ab ijs expeti in concilium. Paret illicò Iuuenæus: dúmque ad eos pergit, certiorem in-

ANNVS MDCXXXIX.

terim facit de re totâ Bartholomæum Vimontium, de Superiorum voluntate in regendâ in Nouâ-Franciâ Societate successurum: is Monte-magnium, Pelteriámque secum traxit. Vbi cuncti consederant, Præfectorum vnus omnium nomine, hunc in modum Iuuenæum appellat; *Sape Iuuenæe, quiesce animo: ne-ve mentem tuam in diuersa abripi sinito, quò eorum nihil quæ dicturus sum, effugiat.* Cum solenni acclamatione vulgare *ho, ho*, Iuuenæus reddidisset; *Non ego*, inquit, *proloquor, sed hi qui sessitant vniuersi: horum ego nomine tibi denuntio, certum nobis esse fidem complecti: auere proinde nobis subsidia præberi ad colendam terram, quò cuncti propè vos domicilia figamus. In eam tu nos spem adduxeras, fore vt è Galliâ venirent plurimi, qui nos in re tàm necessariâ iuuarent: nunc perpaucos habes. Age ergo Præfectum nostrum mone* (Monte-magnium adstantem intelligebat) *ad Regem nostrum hæc omninò perscribat; Gratias tibi prolixissimas agunt Canadenses omnes: mirantur vehementer te de se tàm studiosè cogitare: quando nos diligis, aiunt, opitulare rogantibus: vagam illam vitam desertam cupimus, optamus stabilem: verùm, nisi iuueris, domos vestrarum similes extruere quî possimus? Fratri item tuo, qui tibi successurus aduenit, significa, ea ipsa scribat, quò verè, sinceréque hæc à nobis expeti Gallia vestra sibi persuadeat.* Vbi ille perorauerat, assurgit alius, húncque in modum dicere exorditur; *Diu est, Iuuenæe, ex quo Kebeccum non videram: neque enim patria mea hæc est: in istis montibus, quos assurgere ad meridiem vides, natus, educatúsque sum. Hi quos hinc inde intueris, cùm ad me venissent in patriam, significauerunt, tuâ operâ domunculas Canadensibus extrui, eundémque te polliceri subsidia ad arandam terram. Veni, vidi initium quidem datum operi, verùm tenuia adhuc, exiliáque esse quæ perfecta sunt. Age, indue ingentes animos: montium nostrorum frigora in proximam adhuc hyemem repeto: primo vere, antequam altas niues Sol dissoluerit, adero iterum, num vera afferas exploraturus: atque an sint præsto futuræ operæ, quæ nobiscum vnà terram proscindant: quò ne diutiùs ferarum more per nemora vagemur, victum quæritantes.* Mouit mirificè extrema ea oratio audientium animos ad miserationem: ac Monte-magnius quidem seriò pollicitus est, in rem tàm exoptandam collaturum quidquid in se esset. Vimontius vix se continere, ferens ægriùs, quod

ſubſidia in victum, cultúmque miſerorum ſatiſdùm accurari nequirent, Satanæ tyrannidem ijs in oris prorogari: Pelteria vix ſui præ piâ indignatione compos; *Quàm multis*, inquit, *ſalutem æternam conciliarent luxurioſi illi ſumptus, qui Lutetiæ Pariſiorum vel in intempeſtiuas comeſſationes, vel in choreas fiunt, quarum vtrarumque voluptas intrà duas tres-ve ſummùm horulas interit. Ego quidem cum paucis operis quas adduxi, quidquid pro iſtâ tenuitate licuerit, conferam: ſi vel his manibus poſſem, perlubenter iuuarem eos: atque illud obſecro, ijs, Pater, à me ſignifica*, inquit, ad Iuuenæum conuersâ oratione. Arriſere ad eam mentionem Canadenſes: ſegetes quæ ex tàm imbecillium manuum culturâ prouenirent, tardiùs vtique prouenturas dictitantes. Deliberationis exitus is fuit, vt ſeriò polliciti ſint tùm cum Pelteriâ Monte-magnius, tùm Patres, ſe quantùm quidem eniti poſſent, accuraturos, operarum vt idoneus numerus è Galliâ in ver proximum ſubmitteretur. Peropportuna item fuit Francicæ Societatis in eos liberalitas: ſtatuêre ſiquidem de concilij ſententiâ Moderatores, ad merces quod attineret, quę ex Promptuario venales extraherentur, pari cum Gallis iure Canadenſes eſſent: vtque Canadenſibus virginibus, quæ Gallis viris nuberent, noualium ad ſementem excultorum modus aliquis attribueretur: ijdem ſummam aliquam pecuniæ ſepoſitam eſſe voluerunt, in munerandos Hurones, qui Kebeccum quotannis ad mercaturas ingenti numero confluunt. His artibus, longè autem magis diuino inſtinctu Barbaras mentes ſanè permouente, iniectus ardor pleriſque, Nenaſkꝟmat, Negabamátque imitandi: maximè cùm vtriuſque exemplum, quo nihil admodùm in vtramque partem rapacius, accederet. Illi, poſtquam domeſtici in Chriſti familiam per Baptiſmum cooptati ad vnum omnes erant, tantam præ ſe morum innocentiam ferebant, vt tanquam nouæ faces, an ſidera? caliginoſo loco lucerent. Summa vtrobique animorum concordia: ſumma laudabilium inſtitutorum æmulatio: ſumma religio. Omninò qui Barbariem illam, in quâ nati, educatíque fuerant, hoc eſt ad omnem licentiam, impietatémque proiecti, ſecum animo reputet attentiùs, mirari ſatis nequeat quæ de ijs habet Iuuenæus hoc anno, ex quibus non modò Deum pacis cum ijs verſari intelligas, ſed etiam naſ-

ANNVS MDCXXXIX.

centis illius Ecclesiæ, cuius res gestas tam exactè S. Lucas prosequitur, eorum in moribus vestigia, haud leuiter agnoscas impressa. Etsi, inquit, vno, eodémque tecto, continentur omnes, nec exiguo numero, viri, feminæ, pueri, nihil tamen adhuc inter eos rixæ vel leuissimæ extitit. Quisque demissus in genua, mane, vesperéque veneratur Deum: nec seciùs publicis precationibus intersunt omnes: penè omnes quotidie ad augustum sacrificium conueniunt: summâ cum reuerentiâ diuina sacramenta vsurpant: súntque qui si quid à se factum dictum-ve perperàm, aut agnoscant aut metuant, ad Patres adeant illicò, se ipsi miro mentis candore incusaturi. Ingens eos aliquando cura, solicitudóque incessit, quid acturi tandem essent, tùm feriâ sextâ, tùm sabbato hebdomadæ cuiusque, dum necessariæ venationis tempore haud perbreui, vagi per nemora, vnde abstinentiam carnium tolerarent, habituri vix, ac ne vix quidem essent. Nihil suppetet, aiebat vnus aliquis sepositum in penum: ijs diebus carnibus vesci nefas: quam nos in partem vertemus? Audiebat ex insontibus insidiis hæc ista sibi aliisque obijcientem, Patrum quidam, cùm alium sic nodum soluentem inaudit. Tantíne tandem est, biduum vnaquaque hebdomadâ exigere ieiunos? Videlicet toleranda tunc erit inedia: sic præclarè stabimus indictæ Christianis in eos dies à carnibus abstinentiæ. Definitionem eam probauit Neophytorum vnusquisque, non probauit institutor: tradidítque, mentem eam Ecclesiæ non esse, vt eo rerum articulo qui ponebatur, quando esculenti prætereà nulla copia sit, carnibus vesci non liceat. Ei autem venationi sic operam dedere, vt Franciscus Xauerius cum maiore suorum numero, redux biduo ante sacræ Quadragesimæ ferias fuerit. Vt nihil suppeditabat vnde sesquimensem illum exigeret, præter alcarum carnes, & anguillæ fumo tostæ nonnihil, visum Patribus nullam ei mentionem inijcere statæ illius temporis abstinentiæ à carnibus: verùm, cùm de eâ à Gallis cognouisset, quibuscum versabatur frequens, ipse vltrò ad eos adit, profitetúrque certum esse sibi, quando Christianus esset, ei legi Ecclesiæ obtemperare. Pronunciant Patres, ipsum, quando neque panis suppeteret, neque cicer, neque quidquam planè aliud, præter fumosæ anguillæ pauxillum, eâ lege minimè teneri. Instat Neophy-

Neophytorum aliquot pietas in Deum, & constantia in retinenda Fide.

Neophytus, quando fidem Religionémque eandem profiteretur, quam Patres, non minùs æquum esse, eandem vt abstinentiam coleret: satis sibi virium esse ad Quadragesimæ tempus siccâ eâ anguillâ tolerandum. Et cessere Patres, eo responso fracti, permotíque: verùm, ne sub tàm graui, tàm longæ propè inediæ onere succumberet vir excelsi animi, tributum ab ijsdem est aliquantum panis, cicerísque, nonnunquam moruæ aliquid, vnde simul is, simul filia, virgo annorum haud dum viginti, intereà victitarent. Nondum per eam Quadragesimam Baptismo impertiti omnes erant, qui eâ in familiâ censebantur: itaque cùm ante Baptismum nullâ Ecclesiæ lege tenerentur, vescebantur ij impunè recentibus illis cæsarum alcarum carnibus, durante ad rigidiorem abstinentiam cum filiâ patre-familias. Fuit cùm per eos dies conuiuium appararetur domi, excipiendis amicis aliquot. Ad Franciscum cùm fortè adiisset eâ ipsâ luce Iuuenæus: nidorémque naribus hausisset haud insuauem coctarum carnium, ad eum conuersus, iisdem in carnibus obtutum figentem: Ecquid, inquid, ista suauitas mentem pertentat tuam? Atque is subridens; Egò, infit Nικανis, sub initium Quadragesimæ cor meum infrà hanc mensam abieci: quare quantumcumque tandem apparatarum carnium incurrat in oculos, ij ad concupiscendum minimè feruntur: corde siquidem carent: tum autem, an non fert æquitatis ratio, vt qui Christiani & esse, & dici volumus, cum Christianis aliis aliquam victus asperitatem consectemur? Et nos quoque placere Deo cupimus. Eius autem filia, paternæ, vt diximus, æmula religionis, cùm in siluam cum æqualibus virginibus perrexisset, ad illas carnium moles recèns à parente cæsarum alcarum auehendas, diutiúsque quàm putarat ibidem consistere temporis iniuria coëgisset: vnde se aleret, reliquum planè factum nihil, præter carnium earundem copiam, initâ iam scilicet Quadragesimâ. Et cùm totum biduum exigendum superesset in graui illo labore, solicitabatur ab æqualibus eius constantia: neque verò non Patribus factum probatum iri, quando non gulæ, sed necessitati seruitura eâ in re esset. Sed nimirum de generoso proposito deduci non potuit: inediam planè tolerauit, dum ad

Annvs MDCXXXIX.

parentem domum rediit. Eam verò animi magnitudinem demirati Gallorum aliquot, vbi rei gestæ rumor increbuit, sanctè contestati sunt, si in Galliam vnquam rediissent, Canadensis virgunculæ abstinentiam exprobraturos tùm hæreticis, tùm orthodoxorum quibusdam, ad omnem æquè morum licentiam proiectis: indignissimum quippe esse, vtrosque se se vetitis cibis ingurgitare ad nauseam, dum Canadenses Neophyti in istâ rerum omnium penuriâ tam religiosè, tàm castè rigidam illam abstinentiam vltrò colant. Virginem illam eandem cùm postmodùm popularis adolescens haud genere dispar, à patre in matrimonium deposceret; Fidem-ne, inquit, Franciscus Xauerius, profiteris? Cùm is negasset; Ego verò, pergit, Christianus sum; Deúmque cæli ac terræ procreatorem colo, & veneror; ipsi morem vbique gerere constitutum mihi est. Vetat autem is filiam à me cuiquam collocari, qui non & ad Ecclesiam se se applicet, &, quod erit deinceps consectarium, nunquam eam sit dimissurus, quam vxorem semel duxerit. Cùm negaret iuuenis se tam acri esse ingenio, vt quæ traderentur fidei rudimenta, vel intelligentiâ consequi posset, vel complecti memoriâ, atque adeò vix se in spem Baptismi venire posse; Atqui, inquit Franciscus non te ab eo arcebit aut tarditas ingenij, aut memoriæ infelicitas: Vide ne te potiùs earum rerum quas dico difficultas terreat. Ego illa ipsa effugia initio quæritabam, dum nutabat adhuc animus, postquam seriò constitui fidem amplecti, illud re ipsâ comperi, Deum hîc minimè deesse, ac qui ipsum eâ quâ par est fiduciâ recogitet, huic lucis tantum suppeditari, vt perfacilè rerum ad Baptismum necessariarum notitiam assequatur, præsertim cùm non plurimæ eæ sint: vide proinde quò vergas. Sanè sapientem Neophytum minimè fefellit coniectura: abscessit iuuenis, non tàm Christianarum institutionum arripiendarum difficultate, quàm perpetuo Christiani matrimonij nexu deterritus.

Iam par alterius familiæ virtus iucundissimos quoque explicauit eâ in nocte fulgores. Exeunte anno superiore, hoc est vi. Id. Decembres, qui dies Immaculatæ Matris Dei Conceptioni sacer, Negabamat vnà cum vxore, filiisque tri-

bus ex eâ ſuſceptis, adoptitiis prætereà duobus, ſolenni ritu per Baptiſmum initiatus eſt, ſuſceptore Gandio homine haud vnquam ſatis laudato, cuius liberalitate Catechumeni omnes, Gallico ad pompam veſtitu inſignes ſacro ſe fonti ſtiterunt: ipſi Natalis nomen à pio Patrono adſcitum, Gandio eodem; vxor, Maria nuncupata. Ille cùm proximè regenerandus, ſeriò à Sacerdote moneretur, humanis ſpretis, in Deum mentem erigeret, nihílque niſi cæleſte tantâ in re ſequeretur; Ego, inquit, iam in ſenectam decliuis, maximam vitæ mortalis partem exegi, neque in terrâ deinceps diutiùs permanſurus ſum: quare neque mea fides hominibus nititur, neque mea fiducia, ſi quidem illi mihi prorogare vitæ tempora nequeunt: ego fidem æquè, ac ſpes omnes meas in ſupremo rerum vniuerſitatis Opifice colloco, ab eóque expecto vitam, nullâ vnquam ſeculorum ſerie terminandam. Hæc, præter muliebrem indolem, quam ferè in rebus inſolentibus verecundia nimia deiicit, cùm & in veſte Gallicâ eſſet, & in numeroſiſſimâ coronâ verſaretur, nihil tamen deterrita, vultu intrepido eodem, & ſereno, ad quæſita cuncta reſpondit, voce grandiori: ſciſcitantíque poſtmodum Iuuenæo, Vndenam porrò mulier naturâ meticuloſior, tàm à metu tum libera fuiſſet; Ego, inquit, de ijs qui intererant, planè ſecura, vel potiùs, ne cogitans quidem, illud vnum mente verſabam; *Nunc demùm ſempiternos illos ignes effugiam, euolabo aliquando in cælum: iamiam omnes ætatis ſuperioris meæ maculæ eluentur, omnia condonabuntur peccata: tum, quàm indignum eſt, qui in Deum credant, eos præ noxio pudore quid intus in animo ſentiant, palàm eloqui non audere.* Nec diu defuit ſua illuſtri pari coniugum fidei probatio: cùm aliquando Natalis, vt fit, apud conſanguineum quendam ſuum prædicaret, quàm ſalutaris à Gallis Sacerdotibus doctrina ad vitam beatam traderetur, quàm ab iiſdem ſtudioſè laboraretur ad vagos vnum, eundémque in locum cogendos, quo nihil eſſe poſſet non tantùm ad ſempiternas, ſed etiam ad huius vitæ rationes opportunius, is contrà Nationis penè totius ſenſum eum eſſe contendit, ea omnia Gallos ſuæ malignitati obtendere: propoſitum ijs eſſe, vaſtitatem regioni afferre, mortem indigenis. Suſtineret modò paululùm: chariſſimorum liberorum interitum breuî hauſturum oculis, mox occubitu-

ANNVS MDCXXXIX.

Annvs MDCXXXIX.

rum ipſum pariter: ſe quoque vnà cum aliis, ſi quidem eorum dictis aurem præberet, communi illo exitio inuolutum iri. Et pars denunciatorum malorum non exigua conſecuta: ſiue teter dæmon coniecturâ iam tum, aut certiori quapiam notitiâ peruidiſſet, quo ſtatu filiorum Natalis eſſet valetudo, ſiue Dominus Deus, ad ſuam gloriam, Neophytorum pertentare conſtituiſſet animos, pòſt paulò è quinque quos dixi, Neophyti liberis quatuòr ipſos mors acerba oppreſſit. Vnum febris hectica eripuit, poſtquam ſat diu vix imis hærens oſſibus iacuerat: breui dein interiecto interuallo, in alium, qui in Patrum ſeminario degebat, inuadit morbus pertinax, póſtque quintum quàm ægrotauerat menſem, conficit. Carolus natu maximus, adoleſcens peracri ingenio, & placidiſſimis moribus, quo plurimùm ad ſolatium parens vtebatur, pleuritide correptus intrà paucos dies, in grauiſſimis doloribus interiit, anno ætatis quarto decimo: filius natu minimus haud ita diu pòſt è viuis ſublatus eſt: ac ne qua ſoboles à morbo intacta ſupereſſet, ſub eadem tempora periculoſa ſitis adoptitiam filiam virginem dirè exercuit. Has inter ſtrages, ceu rupes immota egregiè ſibi ſemper conſtitit Natalis. Et initio, quidem impiam Conſanguinei orationem animo execratus, ad Iuuenæum adijt, hortatúſque eſt vehementer, in blaſphemam illam garrulitatem pro concione inueheretur: pòſt, nihil ſuorum funeribus deiectus animo, filio illi natu maximo ſic ſemper adfuit, vt nunquam ab eius latere diſcederet, monita ſalutis impertiens: atque vbi morbi demùm maligna vis ſpem vitæ longioris eripuit, Sacramentis omnibus ritè muniendum curauit. Sed paulò pòſt, capita ipſa familiarum gemina morbus appetiit, alterum extinxit. Barbari quidam inſulares dum ex Algonquiniorum finibus redeunt, luem ſecum popularem auexerunt ex fœdis puſtulis, quibus deformata corpora ſternebantur paſſim, cum certiſſimo vitæ periculo, niſi illicò medicina fieret. Vt morbus is ex eorum naturâ erat, qui ab vno profecti, latiùs deinde contagione manant, Franciſcus, Natalíſque, quò minùs ex charitate ab ægrorum conſortio refugiebant, ita eos morbus faciliùs corripuit. Et Natalem quidem inde ab ipſo initio mali vis tàm atrociter vexauit, vt de vitâ actum ſuâ putaret: ſenſum hunc animi ſui cùm aperuiſſet Iuuenæo, iſque

alia omnia & cogitare iuberet, & ſperare, ſubridens Natalis, Opportunè, inquit, iſta mones, ſi quo in metu mortis eſſem: nunc, cùm nulla iſtiuſmodi angar formidine, quid me iſta mente, & cogitatione reuoluere vetas? Horrere ad mortis mentionem Chriſtiani minimè debemus. Non me latet ſparſum vbique à popularibus rumorem vigere, auctores vos eſſe morborum qui nos conficiunt: verùm, ſic habeto, eum minimè in noſtris credentium mentibus adhæreſcere. Vide modò, memor ſis eorum quæ confirmaſti nobis ſæpiùs, liberorúmque noſtrorum, poſtquam è viuis exceſſerimus, capiat te miſericordia. Non hæc ego meâ cauſâ proloquor: noſti tute filios abſumptos meos penè omnes: Franciſci Xauerij ſobolem intelligo. Perrexit eadem animi firmitate inſinuare, quæ familiæ ſuæ in locum ſuffici aptè poſſet: neque enim abſiſtendum ab incœpto: neque deſerendum conſilium, vagos vnum in locum cogendi: popularium denique ſuorum vnum quendam nominauit, qui ſuo loco deinceps in veſte illâ regiâ ſolemnibus interfuturus ſupplicationibus eſſet. Ceterùm, has, inquit, veſtes ſtudiosè aſſeruato, quò poſteri noſtri intelligant, quàm chari Regi fuerimus. Hunc in modum ſe ſe generoſus athleta, cùm ad certamen comparaſſet, præter ſuam, aliorúmque opinionem reualuit, auctus vtique fructu tam præclaræ, tùm rerum ceterarum, tùm ipſius vitæ abdicationis. Neque verò, vt euenit plerunque, quidquam deinde remiſit de conſtantiâ: eius fides non modò non iſtis turbinibus conuulſa eſt, ſed etiam altiores radices egit: tantâ virtute mirum in modum recreante illos, quibus alterum naſcentis Eccleſiæ columen ſubtrahere conſtituerat is qui operatur omnia ſecundùm conſilium voluntatis ſuæ. Obijt enim per eos dies Franciſcus ille Xauerius, priùs Nenaskȣmat, Kebeccenſi in Xenodochio: eo enim ex Sillerianâ S. Ioſephi Reſidentiâ transferendus viſus eſt, ſtatim atque morbi ſe intendere paulò vehementius vis ceperat. Cùm ad eum confeſtim vix in lecto compoſitum Iuuenæus accurriſſet, vt ora, vultúmque puſtulæ fœdè deformauerant, is perinde atque magni Iobi amici conſolatores, dolore oppreſſus, vultum obnupſit ſtrophiolo, inque puluinar reclinatus obmutuit. At æger ad eum, vt potuit obuerſus, Ne mœre, inquit, Nikanis, perlubenter

ANNVS MDCXXXIX.

ANNVS MDCXXXIX.

excedo è viuis, neque mortem vllo pacto reformido: tœdet me terræ, euolaturum in cœlum spero. Ad hæc cùm fletus raptim, occultáque suspiria Iuuenæo dolor exprimeret, hoc mœstius, quod minùs decorum erat fortitudinem animi maiorem præferre Neophytum cum ipsâ morte luctantem, quàm magistrum fidei sanum, vegetúmque; morbi vi pertinacissimâ admonente, supremis Sacramentis æger communitur. Atque id suum tempus ratus Iuuenæus, percontatur; Num satis memor esset eorum quæ anno superiore obuersata sibi prædicauerat, miro eo spectaculo, hinc cælestis regiæ, illinc Tartarorum cruciatuum: denunciátque graui & seuerâ oratione, caueret prorsùs, ne eo fugientis vitæ articulo fallere animum induceret, dictorum, factorúmque omnium rationem mox redditurus. Ad quę pius Neophytus, fieri quidem fortè potuit, inquit, vt vera minùs dixerim, qui prędicauerim me summi Dei regiam vidisse, cùm hæc fortè regia eius non fuerit: verùm, illud denuò asseuero constanter, quæ tum vidi, tàm fuisse pulchra, vt eius regiam illam fuisse mihi persuaserim: in terris quidem certè nihil est istiusmodi: atque ea imago tàm altè etiamnùm hæret in animo meo, vt nulla vnquam obliuione deletum iri autumem. Paulóque pòst accersitis vltrò liberis, in genuáque iussis procumbere, extremùm benedixit: monitáque impertiit salutaria, semper animo erectus: fidem & colerent religiosè, & constanter retinerent: Patribus vbique morem gererent, nec indiligentiùs quàm ipsi sibi obsequerentur: concorditer fratres inter se viuerent: ne-ue quid in suum sepulchrum ex patriâ superstitione inijcerent. Tum se ipse muniens sanctæ Crucis signaculo; Valete, inquit, filij mei, in cælo preces vestrâ causâ ad Deum fundam. Ac aliquâ interpositâ morâ Iuuenæo percontanti, quâ tandem in re animus eius id temporis occuparetur? In Deo, inquit, cogitatio mea fixa est; vestris ego vestigiis conor insistere: vtque perpetuò de eo cogitatis, ità idipsum vsurpare pro meâ tenuitate contendo. Secundùm hæc placidè obdormiuit in Domino: Iusta Christiano ritu benè merenti persoluta, nec sine graui Patrum dolore, qui exurgenti ædificio Ecclesiæ Canadensis fundamentum alterum subtrahi ingemiscebant: sed nimirùm viuos lapides in vnius locum sufficiendos, iam tum Dominus

Deus complures elegerat. Primus fuit Algonquinius iuuenis is, cuius dilatum tandiu Baptiſmum anno ſuperiore diximus, quod eius videretur diutiùs exploranda conſtantia, ne ſi quis Neophytorum ſub ea primordia vel falleret, vel à fide quoquo modo deſciſceret, non tàm ornamentum accerſeretur Eccleſiæ, quàm pernicies. Cùm dilati tandiu beneficij tædio; & imminentis per appropinquantem hyemem penuriæ metu, per autumnum venatum perrexiſſet cum agmine popularium; vix nemorum vaſtitatem ſubierat, cùm reflectit gradum, & ad Patres reuerſus: Diſcedere, inquit, à vobis nequeam antè quàm initier: dum mente & cogitatione retracto ſuperioris ætatis meæ labes, ac maculas: tum illud reputans, quod ſæpenumerò de vobis audiui, Baptiſmum illum, lauacrum eſſe, quod impuriſſimas illas ſordes planè abſterſurum ſit, facere nequeo eorum vt à contubernio me ſegregem, per quos diuinum illud beneficium ſim aſſecuturus: ità pedem non hinc antè extulero, quàm volentem, cupidúmque, in Fidelium cœtum per Baptiſmum cooptaueritis. Expugnauit ea denunciatio, inuſitati ardoris teſtis, Patrum propoſitum: dicta dies ad ineuntem Nouembrem, quâ die Sanctorum omnium merita, feſtâ gratulatione Eccleſia parens recolit. Cùm egregiè ſe ſe ſemper adhibuit: tùm per id tempus, cùm non rarò à Patribus egeſtatem viri miſeratis ad frugales epulas vocaretur, hunc planè in modum eos aliquando ipſe vltrò compellauit; *Non deerunt ex popularibus meis, qui ſuſpicentur me ad vos tam crebrò, compendij alicuius causâ ventitare; vos adeò ipſi idipſum fortè opinemini: id ſi ita eſt, mentem, quæſo, eam deponite: ac ſic habete, vnam me à vobis inſtitutionem animi captare, prætereà nihil. Ac ſicubi quidem in terris viſendum ſe præberet Deus, vos ego valere iuberem, ad eum rectà pergerem: imò verò vrgerem ipſe vos, atque impellerem, vt vnà mecum eum conueniretis, ab eo, perinde atque ceteræ res omnes, conditi, procreatíque: nunc, quando is nuſpiam ſub aciem oculorum cadit, neque eſt nobis vſquequaque cognitum quid à nobis exigat, faciendum nobis omninò eſt, vt ad eos à quibus rerum earum notitiam poſſumus haurire, ventitemus crebrò, etiam cum periculo moleſtiæ nonnullius ipſis creandæ.* Hæc, aliáque perſimilia dum & animo volutat, & identidem oratione perſequitur, aduenit tandem lux optatiſſima beatæ regenerationis. Vt in feriam ſe-

ANNVS MDCXXXIX.

cundam festa Omnium Sanctorum celebritas eo anno incidebat, Sabbato quidem superiore ieiunium de more Ecclesiæ coluit: die Dominicâ ritè baptizatus est Kebecci, Gandio susceptore: postridie singulari quodam cum sensu suauitatis sacram mensam obiuit. Ignatij nomen inditum. Sensus autem animi qualis tunc in se fuisset, sic ipse postmodùm Iuuenæo expressit: *Cùm pro foribus sacræ Ædis*, inquit, *consistere iuberer de more, sic mihi ipse persuadebam, eo me loco distineri tantisper, dum exploraretur vltimùm, num Christianus esse ex animo vellem? & ingenti quidem cupiditate flagrabam domus Dei quamprimùm subeundæ, quasi vehementer ab aliquo impellerer ad maturandum id, quod pridem ardentißimè concupiscebam. Mirificè delectabar quæsitis singulis: & illud mihi canebam intùs in animo; Tandem aliquando ærumnosam sortem meam miseratus est benignißimus Deus: tandem patebit Ecclesiæ ostium, breuî credentium familiæ accensebor, Deíque filijs. Dum autem impressum est fronti signum Crucis, visus mihi teter dæmon dare se in fugam, omni deinceps in me tyrannidem suam exercendi spe sublatâ.* Longum esset cetera persequi, quorum sensum haberet néc-ne Neophytus in animo eum, quem oratione declarabat, addubitari fortè potuisset, subdit Iuuenæus, sicunde eum haurire aliunde, quàm è cælo potuisset: verùm, cùm & libris adhuc Canadenses careant, & primâ ipsâ literariorum elementorum notitiâ, ecquis non ijs in radiis agnoscat Patrem luminum? Sanè cum præclarâ oratione semper egregiè consensit præstans vitæ actio: totus erat in popularium suorum conuersione, vel apud Deum, vel per homines accurandâ: precationi miscebat calentes lacrymas, ac se ipse in nemorum penitiores abdens recessus, vepribus, conciliandæ eius diuinæ misericordiæ, corpus cruentabat, & scilicet quâ mercede serui Dei solent. Venit in suspicionem apud eos ipsos, quorum sempiternæ saluti instabat acriter, quasi cum Gallis in eorum exitium coniurasset. Ergo dicta eius, factáque explorare homines stolidi curiosiùs: quò se conferret, quibuscum ageret, ab eo vel refugere prorsùs, vel si quando adeundus erat, tanquàm ad Magum, veneficúmque accedere. Excludebatur vulgò à conuiuiis, quo probro nullum facilè apud eos maius: tàm sedato tamen animo, vt vno in Deo, præclarè sibi conscius, acquiescens, nihil moueretur. Atque

ea

ea mentis æquitas expugnauit denique barbararum mentium peruicaciam: odium in venerationem vertit: & qui ab eo tantopere ſe ſe abalienauerant, ijdem poſtmodùm non modò ad eius congreſſum ſe ſe applicauêre perlubenter, ſed etiam Apoſtolici hortatoris obiurgationes ferre ceperunt. Certè ſic aliquando eorum honeſtiores, & ſcilicet elatiores hunc in modum appellauit: *Ecquid tandem de nobis populares, déque noſtrâ conditione ſentimus? Si prǽpotentem illum Deum reſpicimus, ſimillimi mihi videmur iſti ciceri* (cicer autem ſuſpenſum extremis digitis duobus tenebat, rogo ſubiecto:) *vt enim illud, ſi aliquâ ratione prǽditum inſoleſceret, renuerétque iuſſa mea faceſſere, in hanc flammam dimittere nullo negotio poſſem, ac ſi dimitterem, facerem meritò, eius vlciſcendæ nequitiæ, atque contumaciæ, ſic ſi obtemperare Deo recuſauerimus, fidémque quam tantâ ſuauitate offert, amplecti; quid tandem cauſæ eſt, cur non nos in ſempiternas flammas deÿciat, nullâ non ſeculorum conſecutione cruciandos?*

Annvs MDCXXXIX.

Svccessit Pigarvich, homo ex eorum genere, qui commercium cum dæmone vel habent, vel habere videri volunt, ex acerrimo inſectatore cultor fidei ſinceriſſimus. Is poſtquam ſæpè cum Patribus arrogantiùs altercatus, nihil vnquam niſi pudorem retulerat, animum tandem induxit, vt quorum vim ingenij ferre, momenta rationum eludere non poſſet, eos ſeriò magiſtros in viâ ſalutis appeteret. Ac initio quidem vix eis perſuadere potuit, ad eos ſe adire alio conſilio, quàm vt amicis ipſis potiùs, quàm aduerſariis vteretur: ſed totius biennii conſtantia in flagitando Baptiſmo palàm fecit denique, *Spiritum vbi velit ſpirare.* Eo interuallo complura ipſe in ſe diuinæ benignitatis documenta expertus eſt, vnde infinitam illam bonitatem ſuſpicias. Nam cùm longiùs in bellicâ expeditione cum popularium ſuorum manipulo prouectus, certiſſimo in periculo verſaretur, ex ancipitis aleâ certaminis, tàm præſenti diſcrimini miro ſanè quodam modo ereptus eſt. Et ſocios quidem inde à principio hortatus erat ad fundendas ad Deum quotidie ſub noctem ex Chriſtianorum more, preces: verùm, cùm nihil aliud ab ipſis, niſi impiam cauillationem ferret, ſolus id facere conſtituit, ad quod alios adducere minùs poterat. Diem igitur nullum elabi patiebatur, quin ſe ingenti quadam fiduciâ in ſinum diuinæ miſericordiæ conijceret,

ANNVS MDCXXXIX.

iterarétque hæc ſecum frequens : *Perſuadere ſibi nequeunt Patres, me ad te confugere, ſupreme rerum omnium conditor; facio tamen, & ex animo quidem: proinde fer opem, qui potes, polléſque.* Cùm autem deprehenſus in illâ vaſtitate cum ſuis, vndique ab hoſte circumfuſum ſe videret, ad arma ipſe ſua recurrit, hoc eſt ad ſignum ſanctæ Crucis: & ſummum Deum compellans; *Infinitè patet*, inquit, *vis tua, atque poteſtas: ades precanti, méque tege in formidoloſo certamine.* Rem miram! cum pugnaretur accerrimè, telorúmque imber vndique depluens, quamplurimos ex popularibus circà illum hac illac ſterneret, hos cæſos, illos ſaucios; ipſe intactus incolumíſque, ſagittarum modò ſtridorem auribus, oculis perniciſſimum allapſum hauſit: donec felici fugâ per medias acies elapſus, cum paucis euaſit ſic, vt inſequeretur tamen hoſtis fugientes. Quid facerent? in vnâ pedum pernicitate poſita ſalus erat, ſi humana ſpectes: & difficillimum videbatur in illâ trepidatione ſe ſe recipere. Fecit tamen, ducente Deo, tam manifeſtè, vt Euro ocyor, non tàm ambulare, quàm volare videretur, fatiſcentibus identidem ſociis, ac ſe præ defatigatione procedere poſſe negantibus: ipſe, quoties in cælum ſuſpiciebat (ſuſpiciebat autem frequens) ita ſibi leuari videbatur, vt neque viæ laborem perſentiſceret, neque inediæ. Ita hoſte, vbi ſe nequicquam præeuntes inſequi viderat, recedente, peruenit Pigarȣich cum ſuis ad eam fluuioli ripam, ad quam exſcendentes, canoas reliquerāt. Vrgebat fames, nec ad eam depellendam quidquam ſuppetebat: monet ſocios, opem implorandam eſſe ſummi Dei: abnuunt miſeri cum neglectu: ipſe nihilo ſeciùs precationem hanc concipit: *Ego, auium conditor, aue aliquâ in cibum egeo: ſi vis, ſubminiſtrare potes, ſi non vis nihil tanti eſt, nihilo ſeciùs in te credam.* Vix ea dixerat, cum in Inſulam ingreſſus, intrà eiuſdem fluuioli alueum, non auem quidem, ſed aliud aue longè commodius, vaccam ſilueſtrem offendit: hanc, cùm in amnem deſiluiſſet, coniunctis viribus adorſi tùm ipſe, tùm alij, necant: tàm præſenti Dei beneficio, vt illud & agnoſcere, & profiteri ingrati illi coacti ſint? Ventum erat ad amnem S. Laurentij, cùm per illius Inſulas ad venatum palabundi, incidunt in populares alios fame oppreſſos. Iam vaccæ carnes dierum aliquot iter abſumpſerat: ità nihil ſuppeditabat, non modò vnde opitu-

larentur, sed ne vnde quidem se ipsi alerent. Ergo prædicant nouis illis, veteres socij, ad Pigarvich precationem, annonam sibi recens subministratam à Deo: eam vt iteraret, tùm hi, tùm illi apprecantur: & fecit non inuitus, in hæc omninò verba. *Tui isti sunt: etenim tu hominum omnium procreator, & parens es: tùm illi, tùm nos ab inediâ periclitamur: vnde alamus suffice, potes enim: si propitius eris, aliquid in cibum nanciscemur, si auersus, planè nihil: vt vt tamen erit, in te constanter quidem credidero.* Secundùm eam precatiunculam, venatum pergit, at frustrà, vt se cuncta ferebant in speciem: planè nihil occurrit quod figeret, non fera, non auis. Recepit se igitur in canoam, hæc secum reuoluens. Nihil quidquam suppeditare vult: quid tum? Dominus est: cùm ecce tibi, fluitare videt aliquid in alueo: lignum primò rebatur vndis ferri: mox, illud, quidquid esset, nando progredi aduertit. Ergo insequitur ocyùs, ceruúmque esse deprehendit in aduersam Insulam tendentem: conuocati socij accurrunt, nec ægrè confectâ ferâ, optato cibatu recreantur. Hinc cum Algonquinijs popularibus aliquandiu versatus est sic, vt præclarum vbique fidei testimonium redderet, ea identidem exponens, quæ de Patribus inaudisset: verùm, cauillabantur insipientes, ridebántque quæ de futurâ vitâ ab eo disputabantur: & scilicet mirari se, eum tàm hebeti esse ingenio dictitabant, vt res, tàm à sensibus remotas cum vero consentire sibi persuaderet. Si hæc afferrent, aiebant, Galli isti; In Deum creditote, ad extremam senectutem vitæ vestræ spatia tendentur: nullius morbi neque dolorem, neque molestiam sentietis; & canis tamen capita vestra respergentur; enimuerò esset ea doctrina plausibilis: nunc, dum nihil nisi vitam futuram loquuntur, præsentem suis precibus eripiunt: ipse tu, addebant, quando tàm amens es, eis vt auscultandum censeas, breuî emoriere. At is exaggerati cuiusdam animi fiduciâ hæc secum contrà reputare: *Omninò nullo vnquam modo persuadere mihi queam, Deum summè bonum vitam mihi idcircò erepturum, quòd in ipsum crediderim, morémque ipsi per omnia gerere constituerim.* Et res planè sic habuit: cùm iam tum apud Algonquinios lues popularis vim exereret suam, impij illi absumpti ad vnum omnes, nouus Tobias, cùm vel ob ingentem numerum, vel ob præsentissi-

ANNVS MDCXXXIX.

mum diſcrimen, inhumata paſſim corpora occurrerent, glebam piè inijciebat, vbique tutus; Adeò ſibi vſque conſtat diuina Prouidentia, vt neque ſacrilegam blaſphemorum conuiciandi licentiam inultam eſſe patiatur, neque ſperatâ ope deſtituat vnquam eos, qui eâ nixi fiduciâ, pericula piâ de causâ appetunt. His tot, támque ſingularibus diuinæ in ſe benignitatis documentis erectior, pergit ad Trifluuium, ſiſtit ſe denuò Patribus: Baptiſmum non modò expetit, ſed flagitat: ac ſi humilia ſublimibus liceat componere, quod S. Paulo olim contigit, dum ſub initia vitæ, mentíſque mutatæ, Chriſti ſe diſcipulum aſſeclámque, vt erat, ità profitebatur, vt ab eo ſancti illi Damaſceni refugerent; ita, ceu perfidioſus veterator Pigarȣich à Patribus reijcitur. Inſtat tamen nihilo ſeciùs, noménque ſe ſeriò dare velle fidei aſſiduus interpellator idem, & permodeſtus, denunciat: vtque dictis fidem facta adſtruerent, cùm à Præfecto quodam enixè rogaretur de ægroto curando, oblatâ torque è conchâ veneriâ haud exigui pretij; torque reiectâ publicè, ac palàm profeſſus eſt, priſcam illam artem ſuam, deluſoriam planè fuiſſe: dolere ſe ex animo, quod tandiu popularibus ſuis impias illas nugas obtruſerit: certum ſibi eſſe nunquam eas, quicquid tandem ingrueret, repetere. Nec probatio à Deo defuit: eodem illo tempore inuadit peſtifera lues vxorem, liberos, fratrem: nihil tamen infractus animo eſt: corporibus cùm actum eſſe videret, eorum animas ſalutari Baptiſmo procurat, vel ex ſincerâ ſuorum charitate, vel vt planum faceret Patribus, neminem iam dubitare meritò poſſe, quin Baptiſmum amaret, quando ad eum, coniunctiſſimum quemque ſuorum hortatione perpuliſſet. Ergo pro Catechumeno inſtituitur à Patribus, vbi abundè ſatisfeciſſet initiandus: ſed cùm moleſti eſſe pergerent amicorum, conſanguineorúmque nonnulli, Kebeccum migrat, quò ab iſtis tumultibus expeditior, vacare Deo, ſibíque poſſet commodiùs. Sed vbi ſalutem ſperat, exquirítque, ibi parùm abfuit quin in extremum exitium rueret. Quæ Salomonem mortalium ſapientiſſimum deprauauere mulieres, haud mirum ſi labefactare conſtantiam potuerunt hominis necdum Chriſtiani. Cùm vxor eius, diem, vt diximus, extremum obijſſet, ducere alteram animum inſtituit, & ſcilicet oculos, animúmque fixit in vnâ, quam alius

quidam deperibat. Ergo Catechumeno posito, procum agit, salutaria consilia si non abijcit prorsùm, certè sic obterit, vt graui Patrum mœrore, cùm totus esset in consilio copulandi coniugij cum infideli muliere, parùm ad fidem affectus meritò videretur, atque adeò facessere iussus sit è Patrum domunculâ, ad quam ventitabat frequens. Perculit ea denunciatio hominem, quicquid esset, Baptismi percupidum: itaque cum aliquandiu attonitus hæsisset; Dum me vestrâ, inquit, domo abigitis, etiámne spem omnem aufertis Baptismi? Minimè verò, aiunt: si te ad frugem priorem receperis, amatoriámque istam tuam licentiam, offensionis, flagitiíque plenam ablegaueris, fieri voti compos queas. Benè habet, infit exhilaratus animo: illud metuebam vnum, ne nolletis viam cæli petenti tradere: nunc, quandò id non negatis, securior mente sum: nam cibum quidem, & vestem, & si quid præterea à vobis aut adiumenti, aut auxilij suppeditabat, valere iubeo haud grauatè. Tenuit ea lucta aliquandiu: ac tametsi multa peccabat intereà, tamen satis præ se ferebat hærere in pectore cæleste spiculum. Solicitatus sæpiùs eo interuallo, & cùm muneribus quidem, vnde tolerare commodiùs posset extremam, quâ per ea tempora conflictabatur, penuriam; adduci tamen nec prece, nec pretio potuit, tympanum vt tractaret, veteratori artis instrumentum princeps: quin, cùm Patrum aliquis, quo institutore vsus primùm erat, præter eum fortè obuium transiens, ne salute quidem dignum eum putasset; euntem stitit Pigarvich, & voce quantum potuit elatâ; *Quid tandem Pigarvich esse*, inquit, *autumas? Arbor est validissimis radicibus affixa humo: eam tu primo impetu deiectum iri reris. Itera, itera benè diu ictus impactæ securis: nutantem deijcies denique: eò enim sponte propendet: verùm, prohibent adhuc altiores illæ, quas dico, radices.* Cùm nihilo seciùs procrastinarent Patres, vrgere ipse contrà ijs momentis rationum, quæ religionem propè ipsis iniecerint. Quando quidem traditis, aiebat, Deum misericordem imprimis esse, peccatáque abolere eorum qui Baptismo consecrantur; cur me tandem excluditis, quando testor, publicéque profiteor dolere mihi vehementer susceptas illius offensiones? Si vos quoque labes animi mei exosas habetis, quin me perfunditis ocyùs sacrâ lymphâ, cuius

ANNVS MDCXXXIX.

efficacitate cunctæ exterminentur? Eo nomine (sat intelligo) vobis sordeo, quòd multa quotidie pecco in Deum: atqui sic habete, si me Baptismo dignati essetis, futurum fuisse pridem, vt ab ijs flagitijs temperarem: semper enim illud fixum constitutúmque animo habui, si semel impertitus mihi Baptismus esset, Baptismum eundem reuereri, eiúsque venerari sanctimoniam: quandiu expers illius sum, cani sum simillimus, idcircò prauis fœdísque cupiditatibus indulgeo, inuitus tamen. His permoti rationibus Patres, ne quid tamen temerè facerent, hominem acriùs, exactiúsque pertentare totum instituunt: si post Baptismum in morbum fortè incideret, causam morbi in Baptismum reiecturum: si ab suis, vt nihil procliuius esset, ad defectionem à fide solicitaretur postmodùm, defecturum, ex animi mobilitate: ceterùm, Præfectos ferè omnes ab eo alieniores esse: id verò non esse de nihilo. Hæc ita dissoluit ille, vt diceret, Primùm quidem, non posse se inficiari, quin exitialis illa suspicio popularium plerorumque suorum animos corripuisset, à Patribus luem illam, quæ recrudesceret, & importari, & effici: se verò ista ridere: sátque sibi exploratum esse, non eos Deos esse, qui de mortalium vitâ pro arbitratu statuerent. Deinde, vt non defuturi essent qui ea occinerent contrà susceptam fidem, tamen se immotâ mente persticurum, reiecturúmque molestos interpellatores breui hac oratione; Gerere morem volo summo cæli moderatori, non vobis, quibus in animum meum nec ius vllum est, nec potestas. Tertio loco, ad Præfectos quod attineret, neminem nosse se præter vnum, iniquum sibi: hunc autem sibi videri liuore quodam duci, quod cùm etiam ipse Baptismi se studiosum profiteretur, ac nihilo tamen seciùs vxores retineret duas, intelligeret satis nunquam se quod sequeretur, assecuturum: ringi proinde, quod Pigarvich anteponendum sibi videret. Ac priora quidem illa duo penè persuasit Patribus: tertium istud ingeniosè commentus est vir minimè hebes: non enim vni modò, sed compluribus Præfectorum inuisum eum reddebat natura arrogantior, liberiórque passim oratio. Sed nimirùm sanctos diuina gratia non reperit, sed efficit: ac qui spoponderat leones, lupósque positâ feritate, vel pueruli ductum secuturos, ità per Baptismum hominem haud commodis-

ſimæ ad virtutem naturæ mutauit, vt quod ipſe in ſe perſentiſcere ſe profeſſus eſt, vbi primùm aquis reſperſus eſt ſalutaribus, alter euaſerit derepente. Nihil Stephano (id enim nominis inditum) poſtmodùm docilius: cùm monerent Patres, è re Chriſtianâ eſſe videri, popularibus vt exponeret rationem conſilij ſui; Iam illud, inquit, perfeci, ac palàm profeſſus ſum, certum mihi eſſe à ſuperiori meâ nequitiâ, prauitatéque diſcedere: denunciatum quippe mihi eſſe à vobis, niſi legi Dei, Eccleſíæque inſtitutis parere prorsùs animum inducerem, inutilem Baptiſmum fore: quando iubetis tamen, faciam denuò, dabo ipſis epulum, denunciabo conuiuis, filium Dei eſſe me, atque adeò certum mihi eſſe, exactè & tenere, & facere quæcunque præſcribentur, inolitis ipſorum ſuperſtitionibus, deliriiſque, & nugis, valere iuſſis in perpetuum. Et conſentanea fecit: haud ità diu pòſt ex ritu Eccleſiæ duxit vxorem, Chriſtianam viduam: adhibitæ ſacræ cerimoniæ animos rapuerunt adſtantium: coniuges per Pœnitentiæ, Euchariſtiæque crebritatem cæleſte ſibi accerſere ſubinde auxilium, illicò piè aggreſſi. Succreuerat denique felix ſoboles, ex Seminario, quod Patres ſuæ tenuitatis obliti, generoſâ charitate fouebant: ſed teneros flores intempeſtiua pruina decoxit: quæ lues adultos paſſim carpebat, eadem ipſos inuadit: in cælum beatâ morte tranſcripti quidam: alij conflictati morbis: pauci ſuperfuere, qui vixdum pueritiam exceſſerant. De Huronibus multa quidem dicenda: ſed quoniam hæc hoc anno partim geſta, partim ſequente, cuncta in ſequentem reijcimus, ne filum deinde orationis cum moleſtiâ interrumpatur. Illud modò memorandum hìc, tranſlatam hac æſtate Reſidentiam pagi Oſſoſanenſis in locum commodiorem, ad amnis ripam ſanè amœni, qui curſu confecto, haud vltrà mille paſſuum, lacus deinde duos colligit, quorum alter ad Occidentem patet, paululùm modò Septentriones versùs, tàm immenſo ambitu, vt pro altero Mari dulci haberi facilè queat: alter ad Meridiem tenditur, ambitu ferè leucarum duarum Gallicarum. Locus præterquàm quod in meditullio regionis eſt, vnde emitti commodiſſimè operæ partes in omnes queant, eam inſuper opportunitatem habet, quod, cùm fluuio immineat, ad importanda, exportandáque ea, quibus

ANNVS MDCXXXIX.

Reſidentia pagi Oſſoſanenſis in locum commodiorem transfertur.

Annvs MDCXXXIX.

carere vita nequit, aptiſſimus eſt, agérque ad communem regionis frugem haud infertilis: & quoniam nihil ſecundùm Deum, non ſe Auguſtiſſimæ Deiparæ debere intelligebant Patres, vt hoc ipſum aliquâ, exiguâ licet, grati animi ſignificatione profiterentur, Reſidentiam eam *S. Mariæ* dici voluerunt, addiderunt, *Conceptæ*: quod, vt ſuprà relatum eſt, tum demùm Euangelicæ vel ſationis in agro Huronico, vel meſſis deinde conſecuturæ iniecta ſpes, cùm ad priſcum Eccleſiæ cultum eâ luce vbique terrarum Immaculatæ Virgini piè reddi ſolitum, votiua præterea celebritas accedere cęperat.

Annvs MDCXL.

Nvnc, vt Kebeccum raptim redeamus, hoc quoque anno Nouæ Vetus Gallia præclarè opitulata. Kebeccum tendere per maria, ſi quando aliàs, tunc profectò infeſtiſſima, præter turbam ceteram, Sacerdotes è Societate duo, *Renatus Menartius*, *Ioſephus Perronius*: cum adiutoribus totidem, *Iacobo Ratello*, *Dominico Scoto*: Moniales autem Hoſpitalariæ quidem duæ, è Dieppenſi Xenodochio, illi *à S. Mariâ*, huic *à* S. *Nicolao*, Religioſum cognomen: Vrſulinæ autem è Pariſienſi Cœnobio: quod quàm ardenter, tàm fruſtrà anno ſuperiore Pelteria concupierat, item duæ, annuente Illuſtriſſimo Archiepiſcopo, *Anna à S. Clarâ*, *Margarita à S. Athanaſio*, ambæ grauiſſimo cum dolore ereptæ chariſſimis ſororibus, quæ virtus earum in Monaſterio fuerat. Prætoriæ (*Spem* nomen fecerant) præerat Corponius, virtute militari nobilis: in eam tùm illæ, tùm hæ conſcendere. Vix è Dieppenſis oppidi conſpectu receſſerant, cùm fœdiſſima tempeſtas exoritur: incubuere vno ſimul tempore omnia, venti, imbres, & quod permirum, exeunte iam Martio, aut etiam inito Aprili, ea in orâ niues. Fluctuum vis tàm atrociter pertinax, vt in eorum oculis qui Spe vehebantur, depreſſerint nauem alteram ex oppido S. Valerij, quæ eodem tempore profectura, portu nondum ſoluerat: hæc diſruptis infeſto turbine rudentibus, in cautes impacta diſſiluit, cum rerum, merciúmque omnium iacturâ, ex nautis, vectoribúſque circiter viginti, tres tantùm euaſere: ceteri hauſti gurgitibus, ſpectantibus formidinem intenderunt. Ergo alij (quæ eſt hominum impiè ſtolidorum amentia, vt quo tempore diuinis vel maximè præſi-

dijs

dijs egent, tunc vel maximè diuinam à se abalienent clementiam) execrari séque, lucémque quæ conscendentes viderat: alij muliebriter eiulari; alij hærere attoniti. Virgines viris fortiores nihilo plus pauoris, perturbationísque præ se ferre, quàm si Sequanâ ludibundæ volitassent, nimirum Deo auspice nitebantur. Tam atroci procellę post eas denique furias desidenti, successit altera propè periculosior: hoc in eâ minùs incommodum, quod sensim turbido in aëre coalescens, à peritis deprehendi potuit, atque adeò aliquâ ex parte caueri. Maturè secundam anchoram deijciunt: ea prouisio saluti fuit: quippe rudens is, è quo prior illa apta pendebat, ad primum irruentium ventorum impetum dissiluit: sed nauem stitit hæc posterior. At nihilo secius pericula periculis attexebantur: Proprætoria fatiscentibus derepente funibus temerè abrepta, propè in Prætoriam impingitur, ac si pedes prætereà viginti processisset, actum erat. Periculum intuebantur omnes, declinare humanâ quidem ope poterat nemo: proinde ad Cælestium opem confugitur: Menartius S. Iosephum inclamat, Regionum ad quas Dei causâ tendebant, tutelarem: ita diuino munere intrà metum res constitit. At ne cui dubia eius esset opitulatio, eo ipso momento quo eius fidem implorabat Sacerdos, affertur ab hilaribus, Proprætoriam aliò per obliquum deflexisse. Quasi tamen Tartarus totus in onerariam eam coniurasset, à quâ suis rebus tantopere metuebat, ità, quod nunquam fortassè aliàs, à VII. Cal. Aprilis, ad IV. vsque Cal. Maias plagam eam Oceani venti, tempestatésque infestam habuere. Atenim, quis non hîc diuinæ Prouidentiæ suauissimam dissimulationem inspiciat? vbi naues aliæ hauriebantur fluctibus, ibidem Nouæ Franciæ classis modica, tanquam in asylo nesciens morabatur, dum subduceretur hostili periculo. Dunkerkani myoparones aliquot, egregiè tùm ab epibatis instructi, tùm à tormentis, bellicóque cetero commeatu, stabant in insidijs, dum Francicæ onerariæ altum tenerent, in impeditas, grauésque, vbi opportunum videretur, inuolaturi. Sanè nullo negotio ab ijs captæ sunt naues Hollandicæ duæ, quæ nocte superiore proximâ, quàm Francicæ soluerent, eodem è portu recesserant. Nec dubium erat quin ipsæ quoque aleam eandem subituræ fuerint, nisi prædâ suâ impediti

S. Iosephi ope naufragij periculum declinatur.

ANNVS MDCXL.

myoparones, certaminis euentum reformidassent, ad quod se se eæ gnauiter accingebant: ne quid tamen deinceps detrimenti caperent, euicit ab Richelæo Ducissa sororis filia, de quâ diximus, vt è Portu Gratiæ (oppidum Neustriæ maritimum est, ob situs, munitionúmque firmitatem totius oræ propugnaculum) adessent naues Præsidiariæ, quæ onerarias cingerent, vallaréntque, donec fretum præteruectæ, quod Galliam ab Angliâ dirimit, altum impunè tenere possent. Ergo ad eum Portum delatæ onerariæ, naues Regias quinquaginta offendunt in anchoris. ex ijs *Bellilocus*, Classis Præfectus quadraginta pergere cum onerarijs, ad præsidium iubet, donec suspectâ plagâ planè excessissent. Dum tranquillo pelago procedunt, nunciant exploratores, è summis carchesijs, myoparones ex illo eodem agmine octo haud procul inuehi: immittunt illicò Præfecti qui consequantur. Sed cùm aura afflaret secundior, sua eos Gallis celeritas eripuit. Ergo vbi nihil iam discriminis vllâ ex parte circunspicitur, recepere se se Regiæ naues: onerariæ felicissimè deinceps cursum tenuerunt, & quasi quod procella diuturnior abstulerat, iam rependeretur cum fœnore, venti perpetuò secundi fuerunt. Hos impetrabat ab diuinâ benignitate, vectorum pietas, religióque singularis. Memorabat Menartius totâ eâ nauigatione neminem non egregiè Christiani officij partes ac numeros obiisse: vectores, nautas, Præfectos interfuisse singulari cum modestiâ diuinis Officiis, quæ sæpenumerò modulatè peracta sunt: Sacramenta sedulò celebrasse, confluxisse assiduè tùm ad preces publicas, tùm ad asceticam lectionem. Ita, dum pro se quisque castè, soliciteque Deo famulatur, placida vbique æquora experti, Tadossacum exeunte Iunio tenuere. Illic læta omnia occurrerunt: in Gallis, insignis vulgò morum innocentia: in indigenis plus animi, ardorísque ad rem fidei promouendam, quàm sperare quisquam ausus esset, superioris eorum vel leuitatis, vel licentiæ conscius. Subijt pias mentes nullo quoquam mortalium suggerente, generosum propositum, pago S. Iosephi Silleriano arcendi quotquot fidem recusarent capessere. Et inscijs quidem Patribus res tanta inchoata: vbi inter primores steterat, tum demùm eos de suo consilio certiores faciunt. Mirati illi vehementer, momenta rationum

hinc inde expendunt, & scilicet rem à Deo profectam videri pronunciant: quid enim tandem aliud censeres? Inauditum penè ante eam diem apud eos populos fuerat, vt quod alij, alijs pergraue futurum non nescirent, illud in deliberationem vocarent, adeo inter se obsequuntur: nunc, cùm vltrò prudentes lacessitum irent eos, quibuscum nihil rixę, nihil dissidij, nisi Dei causâ intercessisset, ecquis non videret mentem cælitùs eam Fidelibus pectoribus inijci? Ergo cùm rem totam ipsis Patres permisissent, cogunt ij inter se de more concilium. Princeps Stephanus Pigarȣich, præfatus non modò non mortem se reformidare, sed etiam in diuini cuiusdam beneficij loco numeraturum, si pro fide tuendâ, asserendáque daretur occumbere, dæmonem, hostem humani generis perfidiosissimum, pertinacissimúmque, è nouâ illâ suâ sede, & quasi coloniâ pellendum prorsùs esse edixit: hunc verò tandiu secum fore, quandiu suo in cœtu Infidelis vllus esset: cum illis enim ipsum consuesse, tùm alijs omnibus, tùm ijs vel maximè, qui vxores vno eodémque tempore retinerent duas. Proinde, si qui adessent ità animo comparati, ijs duorum alterum planè faciendum esse, vt aut Christiani matrimonij sanctitatem, seueritatémque amplecterentur, vnâ deinceps vxore contenti, aut se certè ipsi segregarent: qui adstantium animo valerent, eorum esse, liberè, constantérque declarare; quid tandem de re tanti momenti sibi videretur. Pupugit ea oratio tùm Barbaros alios, tùm vnum præ ceteris, hominem sanè arrogantem: continuit tamen se se, dum Christiani alij duo perorauere: alter Natalis fuit Negabamat, alter *Ioannes Baptista Etinechkaȣat:* de Natale, dictum abundè suprà; de hoc posteriore, mentionem ante hanc diem nullam reperio. Ergo Natalis placidiùs, moderatiúsque exorsus, eò denique delapsus est, vt expendere adstantes iuberet, *gentem suam totam Monte-magnio, Patribus, Gallis vniuersis esse percharam: neque ad eos modò qui fidem capessiuissent, sed ad alios etiam omninò omnes eorundem beneficentiam liberalitatémque pertinere: neminem popularium suorum esse, quem non adamarent, fouerent, complecterentur. Id adeò luce meridianâ fore clarius, si quis vellet secum reputare, ab ijs extrui sibi domos longè commodissimas, si ad casulas respexerint suas, tàm peruias ventorum omnium flatibus,*

De arcendis pago S. Iosephi Silleriano Ethnicis in Concilio deliberatur.

ANNVS MDCXL.

quàm obnoxias flammis: ab ijs institui se ad arandam terram, vnde certa annona prouentura sit, aleæ expers illius quotidianæ, vnde extrema persæpè penuria: eos singulari sibi charitate, humanitatéque adesse in morbis: in ijsdem ferè certissimum repositum perfugium, quidquid publicæ, priuatæ-ve calamitatis ingrueret. Et hæc quidem, inquit, *ita vobis probantur omnibus, identidem vt erumpatis ipsi in has voces; Sunt hæc sanè præstantia: omninò nos Galli diligunt: & planè sic res habet.* Atqui sic vobiscum statuite, populares, si *quæ Galli factitant sunt bona, longè meliora esse, & conducibiliora quæ docent. Non illud memorant (quod possent, nisi eos salutis nostræ sempiternæ rationes solicitarent) soli nos immigrabimus in lucidas illas sedes, quæ verticibus nostris imminent, soli vitâ beatâ perfruemur: inculcant contrà aßiduè, omnes nos eodem quo ipsi sunt, prognatos Patre: fratres proinde nos esse, atque adeò in cælum, si modò auscultare voluerimus, hæreditario iure olim transcriptum iri; támque nobis, quàm sibi paratas in perpetuum splendidissimæ illius ciuitatis voluptates, cum illustrissimo dignitatis gradu coniunctas. Sed quid ego hæc diutiùs apud vos,* addidit, *qui eos iam tàm sæpè de re tantâ vberrimè disputantes & audistis, & suspexistis. Omninò quando eadem hæc nobis qui adsumus, mens est vniuersis, vt in pagum vnum, eundémque includamur, non opportunum modò, sed etiam maxime consentaneum fore videtur, vt in vnam, eandémque formam religionis & fidei coalescamus.* Ioannes autem Baptista Etinechkaȣat & senior, & ex genere Præfectorum, hæc omninò prolocutus est. *Nostis pridem, populares, quàm nulla mihi sit dicendi facultas, quantopere ad palatum lingua adhæreſcat mea, ore vix ad loquendum diducto. Et verò eâ sum iam ætate, quâ meditari potiùs multum deceat, quàm proloqui. Idcircò illud vobis persuadeatis velim, me, antequam fidem sim complexus, tantâ de re diu, multúmque deliberasse, neque continuò, vbi impelli à Gallis illis cepi, cessisse. Sed quò difficiliùs expugnari me passus sum, hoc altiores hac in mente radices fides eadem egit: tàm certa mihi nunc támque explorata sunt quæ tradit, de ijs nihil vt ambigam: eadem tàm grata, támque iucunda, vt quò penitiùs in ijs expendendis cogitationem figo, hoc liquidior existat in animo meo diuinæ cuiusdam suauitatis sensus. Itaque si qua fuit vnquam dictorum meorum apud vos auctoritas, si quod pondus; agite sanè, auctorem me semel sequimini: formidinem omnem, dif-*

fidentiámque ponite, & quod feci, id neminem veſtrûm facere pigeat. Gens noſtra omnium communis, id quod ſæpè deploratis ipſi, non debilitatur modò in dies, numeróque minuitur, verumetiam interit funditùs: eam ſi ſeruatam vultis, auctíſque reflore ſcentem cernere, duo omninò facienda videntur, vt & vnum, eundémque in locum confluamus vniuerſi, & Deum cæli veneremur: is cùm & optimus ſit, & vim, poteſtatémque habeat ad perficienda quæcunque voluerit, infinitam, aderit precantibus, ſtatúmque illum priſtinum cum dignitate florentem reſtituet, reſtitutum conſeruabit. Hæc vbi Chriſtiani Oratores in nocturno illo Concilio (noctu enim res peragebatur) attulerant, is, quem dixi, Barbarus, iracundiam inter, indignationémque; Non tàm, inquit, me petit iſta oratio, quàm conſanguineum huncce meum (& hominem digito monſtrabat) quanquam illud ſatis agi intelligo, vt excludamur vniuerſi, qui nondum Gallorum ſacra, religionéſque arripuimus: faxo tamen quiuis perſentiſcat, non poſſe eum à quoquam peti, quin eâdem operâ laceſſat ipſe. Vxorum duarum amoribus implicitum eſſe clamitant: quid tùm? an non per leges patrias, inſtitutáque maiorum, vnicuique noſtrûm licet, quot demùm vxores libuerit, adſciſcere. Si ad hæc nobis excutienda, via paratur, experiamur ſanè: abſcedent queis in certamine vinci contigerit. Et nos Patribus auſcultamus quotidie, neque quæ afferunt, improbamus; ſed nimirùm, neque quæ docent, ſatis inſculpere in animo poſſumus, neque quæ præcipiunt, cuncta obſeruare. Nihil tantopere properandum: cum ætate creſcunt vires. Fuit cùm nihil inuitius, nihil faſtidioſius audirem, quàm quæ ipſi pro concione afferunt: tum eos & aſpergebam ſalibus, & conuitijs proſcindebam, & minis territare conabar: vno verbo, tum os vnum ſuppetebat, nunc aures quoque habeo: eæ ſi nondum tàm aptè ac veſtræ illæ perforatæ ſunt, at excipiunt tamen quæ infunduntur. Ego quidem, ſi neceſſitudine cum Gallis coniunctus eſſem, perinde ac vos, qui eorum religiones amplexi eſtis, cauerem tamen ſedulò, ne popularium meorum animos offenderem. Secundùm hæc, exquiſitis ſententijs, ità diſceſſum eſt, vt de re tantâ deliberandum ampliùs Ethnici omnes dixerint. At Chriſtiani, turpe rati vbi ageretur de diuinâ gloriâ, cedere, nihilo ſeciùs in benè

ANNVS MDCXL.

ANNVS MDCXL.

ceptum opus incumbunt: clàm, Patres rogant, impetrent à Monte-magnio, cunctos conuocare ne grauetur, hortaríque ad legendos aliquot Moderatores, quibus parendum ſibi putent reliqui, in rerum publicarum præſertim, adminiſtratione: faciliùs ſiquidem paucos ad id adductum iri, quod eſſet è diuinâ gloriâ, quàm plurimos, audaces præſertim, ac plerunque nullius frugis. Patres, quibus nihil eſſet optatius, haud grauatè ſe ſe apud Monte-magnium interponunt. Monte-magnius, cui nihil eſſet antiquius rationibus diuini obſequij, aſſentitur perlubenter: adeſſe iuſſos primores *laudat principiò, hos, quòd fidem Baptiſmúmque ſuſcepiſſent, illos quòd ſuſcipiendi ſtudio tenerentur: vtroſque, quod ad colendam terram animum ſeriò adieciſſent; Eſſe id demùm, humano more viuere: hoc enim inter cetera diſtare homines à belluis, quod hæ nullâ certâ prouiſione, ſi quid in victum occurrit, eo vtantur, ſi nihil vltrò ſe offert, cùm nihil ſibi ipſæ parare queant, fame cogantur emori; homines autem rationis conſilio & futura proſpicere, & in futurum ſibi tempus conſulere, ijs maturè accurandis, quæ niſi intrà certum temporis interuallum proueniant, fruſtrà deinde requirantur. An non eſſe longè conducibilius, habere te ſepoſitum in penum, vnde per hyemem victites, ſi pluuia tempeſtas fuerit, tecto apto commodóque concluſus interim, tuorúmque ſodalium conſuetudine per dulce otium perfruens; quàm totos nonnunquam menſes in ſiluis ieiunum, famelicúmque exigere, hoc deteriore conditione quàm belluas, quod eæ vnde vnde, ſemper tamen aliquid in victum nanciſcuntur, tu enecari fame cogare ſæpiùs: quàm crebro id euenerit, ſe ab ijs cogniturum potiùs, quàm apprime gnaros doceat. Ad vitam illam eandem humanam, rationémque temperatam maximopere pertinere priſcam illam fidem coniugij, quâ nec vxor viros plures, nec plures vxores vir habeat. Quàm enim, vel ipſorum confeſſione turpe foret, ſi vlla mulier plures haberet maritos? ac tametſi ad propagationem humani generis aliquandiu Deus permiſit polygamiam, tamen abrogatam illam prorsùs, vt ipſi de Patribus audiſſent, à Chriſto IESV Seruatore mortalium, ante annos mille & ſexcentos, ex quo tempore non magis viris licuerit, plures habere in coniugio vxores vno eodémque interuallo, quàm feminis, pluribus ſimul viris nubere. Enimuero longè eſſe firmius amicitiæ vtrinque vinculum, in mutuo illo, paríque fædere, longè maiorem charitatem parentum in liberos: tàm porrò*

esse id ad rationem Christianorum institutorum necessarium, vt qui à polygamiâ nolit recedere, is eo ipso fidem se nolle amplecti profiteatur. Ad id deinde descendit, quod tunc potissimum agebatur, vt è re ipsorum publicâ, priuatáque esse magnopere commonstraret, Moderatores aliquot legi, quibus ceteri morem gererent: neque enim vbi omnes imperitent, quidquam aptè effici. Videlicet in ijs qui præsint, inesse multa debere, quæ in paucis reperiantur, prudentiam, moderationem animi, rerum vsum, fandi etiam facultatem: hæc verò in adolescentibus, atque adeò in viris qui requirat passim, frustrà requirere. Itaque vt in canois ipsis, dum flumine feruntur, necessarius est gubernator, qui arte cymbulam hac illac flectat; ita in quolibet conuentu necesse esse, qui præsit, designari aliquem: atque vt in his nauigiolis regendi partes non obuio cuilibet deferuntur, sed ei qui eius rei peritiam aliquam sit assecutus; sic in concilijs cœtibúsque consensu sociatis moderari alijs eos debere, quorum sit & acrior vis ingenij, & rerum vsus maior, & studium publicarum rationum acrius. Tales proinde legerent aliquot, quibus morem gererent reliqui: sic coërcitum iri iuniorum petulantiam, vnde tàm grauia tam sæpè, támque funesta detrimenta importentur: sic Nouam Franciam ad normam tùm veteris Galliæ, tùm florentissimorum quorumque Europæ Regnorum administratum iri: sic nouum decus accessurum genti toti in commune, priuatorum autem cuique infinitas vtilitates.

NEC SVRDIS ISTA CECINIT vir Nationi suo merito charus & auctoritate præstans: se breui super re propositâ in commune deliberaturos pollicentur. Post triduum ad Patres adeunt, & quâ potissimùm ratione adhibere se debeant in legendis Moderatoribus, sciscitantur. Cùm ij respondissent, viam omnium commodissimam eam videri, vt per arcana suffragia lectio fieret, eò vsque rem probarunt, vt extemplò constituerint ingressuros singulos seorsim in cubiculum Iuuenæi, eidémque designaturos tres è primariis, quorum ipse nomina perscriberet: tum audientibus cunctis, recitaturum quot quisque tulisset suffragia: qui plura consecuti essent, Magistratus fore. Dictum factum: excepta candidatorum nomina reddidit è schedulâ Iuuenæus, legentium suppressit. Ethnicis Chri-

ANNVS MDCXL.

ſtianos antepoſitos, compertum. Qui tandem ij fuerint, Gallica Relatio non edidit: illud prodidit modò, Ioannem Bapriſtam Etinechkaȣat, generis prærogatiuâ extrà ſortis aleam, iuſſum præeſſe, qui hæreditariam Præfecturam obtineret, ad ſe tranſmiſſam à maioribus: ita Moderatores quatuor conſtituti. Sed nimirùm, vt in re nouâ, & ad eam diem apud eos inauditâ ſtupere omnes, circumſpectare alij alios, nullum ne verbulum quidem profari. In alto ſilentio Chriſtianus quidam ex eorum numero qui ſuffragij ius habuerant; *Quid agimus*, inquit, *populares? aut quid animis ſuſpenſi hæremus? noſtrum id opus eſt: ipſi regendi partes his impoſuimus, vel potiùs Deus ipſe, qui noſtra vniuſcuiuſque ſuffragia ita temperauit, vt ſors in iſtos caderet: reliquum eſt vt nos pareamus.* Tum conuerſus ad Patres; *Video*, inquit, *coràm vobis, obſeruamus pluſculum alij alios: ea reuerentia omnium ora concludit: liceat nobis ſecedere: veſtris oculis ſubducti, liberiùs animorum noſtrorum ſenſa promemus.* Factâ illicò abeundi facultate, conueniunt in caſulam ex ſuis: ibi idem ille, inſtinctus vtiqueà Deo, qui non modò nullâ præcipuâ auctoritate apud ſuos eſſet, ſed etiam altero pede claudus, ſcommatibus vulgò pateret, tantâ vi, tantâque efficacitate diſputauit de fide, déque capeſſendæ fidei neceſſitate, eiuſdémque vtilitatibus, ac prærogatiuis; potiſſimùm autem de fructibus obedientiæ, vt omnes in ſui admirationem traduxerit. Ergo poſt ſeriam, exactámque deliberationem hæc conſtituta. Primò, *ille ipſe qui tàm egregiè de Deo verba feciſſet, gereret Præfecturam precum, hoc eſt curam in ſe ſuſciperet cognoſcendi è Patribus, quid Chriſtianum quemque facere, quid vitare oporteret; cognita explicaret in Conuentu: morem omnes geſturos. Secundò, Præfecti duo conſtituti iuuentuti continendæ, Chriſtianus alter, alter Ethnicus adhuc. Tertiò, quatuor illi, hoc eſt cum Ioanne Baptiſtà tres qui ſuffragia plura tulerant, controuerſias definirent omnes: Magiſtratus tempus eſſet annuum, eo euoluto ſpatio, alij eodem modo legerentur. Quartò, accingeret ſe quiſque ad colendam terram.* Secundùm hæc, adeunt ad Monte-magnium, tùm quid conſtituiſſent ſignificaturi, tùm rogaturi, & ſuâ auctoritate lectionem firmaret, & nouos Magiſtratus tueretur, ac ſi quis fortè parere detrectaret, pro ſummâ illâ ſuâ poteſtate adigeret ad officium. Is tàm ſalutaria inſtituta gratulatus cunctis, prolixè recepit,

cepit, facturum omninò parerent cuncti nouis Moderatoribus, ac si adhuc perdiligenter curasset, vt patrem-familias quemque, domestici recta præcipientem audirent, multò exactiùs accuraturum, obtemperarent cuncti ijs quos iam publica honestaret auctoritas. Hæ porrò leges quàm gratæ, quámque acceptæ acciderent in commune omnibus, inde vel maximè patuit, quòd iuuenes sclopis militariter instructi, casam in quâ lecti Magistratus erant, circumobeuntes, ignitas fistulas decoro ordine displosere: postridie autem cùm è Patribus aliquis ab Ethnico quodam à fide ad eam diem alieniori quæreret; Númnam credere demùm vellet? An non, excipit is, heri vespere sclopor um sonitum exaudistis? Sic habetote, eum testificatum fragorem, certùm mihi esse ad fidem adiicere animum: etenim tùm vestras religiones, tùm instituta vestra cetera capessenda esse, in commune cuncti decreuimus. Quoniam autem hæc ad viros tantùm pertinebant, feminis quoque conuocatis exponi placuit eadem, incitamentáque suggeri fidei capessendæ, atque tum primùm, vt eæ quoque obseruârunt, vocatæ sunt in concilium. Et meritò quidem: vel vt mitigari sensim per Euangelium Nationum earum barbariem intelligeres, apud quas adhuc vxores non tanquàm sociæ habitæ fuerant, sed tanquàm mancipia, vel vt ad beatam vitam, cuius in consortium à Domino Deo destinatæ sint, instituerentur demùm. Certè nulla tàm grauis cuiquam importari iniuria potest, quàm si sempiternis neglectis rationibus, vitam hancce, quæ ad potiorem illam, ex mente, consilióque supremi rerum omnium conditoris, administratorísque referatur; sinatur belluarum more degere. Sed nimirum, non quæ sunt semper maximè salutaria, eadem continuò maximè delectant: seu paulò duriùs cum ijs eo in conuentu actum esset, seu graue esset malè institutis, à superiori, licentiâ discedere, earum quædam postridie cum obuio Quenio (Sacerdos erat Societatis IESV) sic egerunt, vt ad Baptismum necessitate adigi potiùs, quàm voluntate ferri viderentur. Erit cùm maximam gratiam habebunt seruis patris-familias, qui intrare compulerint: interim cum ijs agendum tanquam cum *infirmiori vasculo*. Atque id quidem vsurpatum statim cum ijs, vt quæ non vltrò saperent, eæ legitimæ auctoritatis iustam seue-

ANNVS MDCXL.

ANNVS MDCXL. ritatem experirentur. Profugerat quædam in ſiluas, quaſi à viro de ſuperiori more diſceſſura, poſtquam ab eo obiurgata erat aſperiùs. Retracta è fugâ cùm eſſet, quæſitum quâ demùm pœnâ temeritatem ab eâ elui conueniret: adeunt ſuper nouâ quæſtione ad Patres noui Præfecti, quærunt num in vincula leuis mulier conijcienda eſſet, ſic vt pede nexa altero, loco ſe ſe mouendi facultate careret; an ſatis eſſet ieiunam relinquere quatriduum ipſum ſic, vt nihil planè eſculenti, poculenti-ue ſubminiſtraretur. Ceteræ vulgò, quà ſponte, quà metu Baptiſmum flagitauere: in earúmque inſtitutionem ſedulò inuigilatum, dùm viri ſtrenuè tellurem ligone proſcindunt, Angelis, hominibúſque plaudentibus: Gallorum certè quibuſdam honeſtioribus eò vſque probatus expectatus labor, vt operas ſuas vltrò in dies aliquot tribuerint nec rogantibus, promouendo, regendóque operi. Vbi ſementis facta, adierunt ad Patres naui agricolæ, nunciauerúntque in animo ſibi eſſe, Tadoſſacum pergere ad mercaturas quidem factitandas cum vicinis quibuſdam populis, multò verò maximè, vt Tadoſſaci tùm Præfectum, tùm incolas omnino omnes ad fidem ſi daretur, pellicerent: id verò quoniam nullâ aliâ viâ commodiùs effici poſſet, quàm ſi ſecum Sillerium cuncti commigrarent, eodem deinceps loco futuri, eadem inſtituta ciuilia ſecuturi, & ſcilicet terram culturi pariter; idcircò munera parant haud exigui pretii, conchæ veneriæ numerum non mediocrem: quam in rem Patres quoque nonnihil de ſuo contulere. Addebant, ſi Tadoſſaci incolas ſuam ſemel in ſententiam pertrahere potuiſſent, perrecturos ſe porrò ad populos remotiores, eâdem de causâ, quò vnus, idémque verus, ac ſummus Deus ab omnibus hiſce Nationibus eadem inſtituta complexis religiosè coleretur. Nec verò, aiebant, noua ijs accident quæ prædicabimus: etenim ſermo de fide noſtrâ longè, latéque plurimus. Omninò *Deus* noſter *ignis conſumens eſt.* An mihi vnquam in mentem venire potuiſſet, fore vt Barbari, in ipſius crudelitatis ſede nati, ad omnem licentiam educatione proiecti, paſti, ſaginatíque humanis carnibus, diuinæ fidei præcones exiſterent? Illud aſſeuerare omni affirmatione poſſum, à nemine mortalium iniectam ipſis mentem eam, ad remotiores populos vt porrò pergerent, Deum, Chriſtúmque

Deuter. 4.

annunciaturi: eſt id opus ſancti Spiritus proprium, vbi vult ſpirantis, orbémque terrarum replentis. In id Epiphonema, pro tantæ rei merito, erumpit hîc Iuuenæus, tàm diuinæ barbararum mentium támque inopinatæ mutationis teſtis ipſe, & Scriptor: nos attexere quid poſſimus præterea, niſi beniġniſſimum Deum facere nonnumquam *ſuperabundanter quàm intelligimus*, vt Apoſtoli verba loco neutiquam alieno vſurpem. Ephes. 3.

Infulſa calumnia Ieſuitis impoſita eos in diſcrimen capitis adducunt.

HVRONICÆ VINEÆ cultura minùs facilis: atrox vbique inſectatio per inſulſiſſimam calumniam, quæ tractus omnes eos antè peruagata, tum ſopita, ſuperiore autumno grauiùs recruduit. Cauſa mali Huronum aliquot imprudentia fuit. Ii dum Kebecco in patriam redeunt, offendunt in itinere Algonquinios quoſdam, morbo illo populari de quo diximus, iam afflatos. Dum ſe ijs parùm cautè adiungunt, ipſi quoque contagione fœdam ſibi accerſunt luem: hinc nihil procliuius, quàm vt longè latéque graſſaretur vis peſtilens: quippe ea Huronum eſt ſocordia, vt nullus morbus quamlibet contagionis nomine metuendus, à charorum eos conuictu conſuetudinéque arceat. Ergo quotidianæ vbique mortes, & funera, & lamentabilis paſſim rerum facies: & ſcilicet vetus cantio renouata, à Gallis illis externarum religionum præconibus labem inuehi, nonnullo calumniæ colore. Qui primus Huronum eâ peſte ſublatus eſt, is, ſic ferente itinere, deportatus à comitibus eſt ad ripam lacus illius, cui noua Patrum ſedes imminet. Hinc ægrè ad pagum delatus ſuum, leucæ Gallicæ interuallo diſſitum, & paulò pòſt enectus eſt ipſe, & vicinos circà, eadem lue implicuit. Ita, quandoquidem finitimi pagi omnium primi funeſtæ peſtis acerbitatem ſentiebant, haud difficillimè in plurimorum mentibus inſedit ſuſpicio, Gallos eos ad Huronicæ gentis exitium, quam exoſam haberent, occultum virus ſpargere. Addebant quidam, quorum malignior natura erat, nihil hîc coniecturâ opus eſſe: iactatum ipſum illud à *Roberto Coquæo* quodam, Gallo, Patrum vernâ, vnos Ieſuitas auctores eſſe tùm peſtis iſtius, tum eorum morborum omnium, qui tàm crebri, támque exitiales Huronicos tractus penè omnes annis ſuperioribus peruagati, miſerrimas vbique ſtrages edidiſſent. Erat Robertus Coquæus

Annvs MDCXL.

iuuenis magnâ virtute, Patrum domeſticus, atque adeò æſtate ſuperiori miſſus ab ijs Kebeccum cum Huronibus, de domeſticis negotiolis. In reditu, dum Huronibus confidit, ex ſuáque fide metitur aliorum fidem, poſtquam ij paululùm locis exceſſerant ijs, vbi plus periculi ab hoſtibus erat, minus ad venationem opportunitatis, ad quam ſclopus quem is geſtabat, valuerat mirum in modum; perfidiosè deſeritur ab agmine. Canoâ ab ſe coëmptâ, nauigationem reliquam exegit cum Huronibus tantùm duobus: quos cùm ad Catadupa, quæ plura occurrerunt, leuare nititur ſuprà vires conuectandis ſarcinis, pondere degrauatus immodico, laxauit renes, tàm acri doloris ſenſu, vt vltrà progredi vix ſe poſſe ſperaret. In eâ proſtratarum virium deſtitutione, lue ipſe populari corripitur, tàm fœde, vt perpetuum vlcus corpus eſſet: & qui antè comites leuare conſueſſet, pondus deinceps non modò inutile, ſed etiam longè grauiſſimum, opem implorabat alienam. Sed quò magis indigebat, hoc ea ſuppetebat minùs: quippe non tactum modò, ſed etiam conſpectum putris cadaueris horrebant Barbari: vt vel hinc facilè intelligas, vnde ad terenda Xenodochia vlceroſóſque artus fouendos, & contrectandos impellantur Chriſtiani. Iámque de deſerendo eo infidi comites & conſilia agitabant, & verba faciebant, cùm ipſe, cui profligato in corpore mens ſana conſtabat, tùm rationum momentis admixtis precibus, tùm muneribus potiſſimùm, euicit vt pollicerentur, ſe neutiquam poſcenti defore. Sed breui deſiderata promiſſi fides: poſtquam dies duodecim, tredecim-ve infelicem vèctauerant non ſine nauſeâ, tàm inuiſæ ſarcinæ pertæſi, infelicem in aſperrimo ſaxulo deſtituunt, ad ripam Magni lacus: ac ne qua deinceps ſalutis ſpecula relinqueretur, & canoam, & quæcunque Kebecco afferebat, eripiunt, ne cortice quidem relicto, vnde ſe tegeret, nec re prorſus vllâ vnde ſe aleret. Hoc tàm deplorato languidæ vitæ ſtatu, facile perfidioſis fuit, eum pro mortuo & habere & obtrudere, atque adeò fingere audiſſe ſe de eo, quæ mox exitioſo rumore diſſipato, tótâ longè, latéque regione iactata ſunt, ab Ieſuitis tantam importatam calamitatem, ijſdem artibus quibus cepiſſet, continenter propagari. Sed ne diutiùs cum certiſſimo eorundem Ieſuitarum capitis

diſcrimine ſerperet calumnia, vetuit Deus. Coquæus, contrà perfidorum & opinionem & vota, euaſit, inde exiſtente auxilio, vnde minimè ſperarat. Ante annum, indidem Kebecco rediens, in Huronem quendam inciderat in morbo deſertum à ſuis. Vt erat ipſe ad Chriſtianam charitatem & informatus & propenſus, ſubſiſtit, caſulam erigit iacenti, ſuis ipſius veſtibus affectum languentis corpus tegit; fouétque: piſcatu, venatúque alit: vno verbo ſic curat, vt in prætereuntem canoam impoſitum, ſat vegetum dimiſerit ad ſuos. Is tum, cùm Coquæus tàm miſerè deſertus proditúſque, nihil propius eſſe putaret, quàm vt eâ in ſolitudine fato defungeretur, dum ſe alicunde cum Hurone altero recipit ad ſuos, canoam, haud ſine deſtinatâ Dei prouidentiâ, ad eam ipſam rupem neſcius appellit. Cùm ad tàm tetrum ſpectaculum cohorreſceret, ac refugere pararet, Coquæus, palpebris ægrè, præ puſtularum multiplici cruſtâ diductis, hominem agnoſcit, & ingemiſcens; Vides, inquit, ſodalem olim tuum: ſi non vultum, vocem ſaltem agnoſce illius, qui tibi pari in tempore adeſſe nil dubitauit: nec commiſeris vt qui ſalutem tibi ſuo labore, fidelíque operâ reſtituit, hunc tu ab omni alio humano præſidio deſtitutum derelinquas. Commouit ea oratio Barbarum: accedit propiùs: cúmque ex voce, atque ex locutione certò deprehendiſſet eum ipſum eſſe, cui ſalutem deberet acceptam, ſanctè pollicetur, ſe vſque adfuturum: ſortem, fortunàmque eandem vtriuſque fore. Adeò rapax eſt humanæ voluntatis collatum in tempore beneficium. Quid multa? & manet ipſe, & comiti vt maneat perſuadet: ac tametſi farinæ nihil, niſi in diem vnum ſupererat, tamen viuum cadauer imponunt in canoam, ad Patrum domunculam eam, quam ad ammis ripam tranſlatam diximus, deportaturi. Verùm, luctandum antè cum ventis, & tempeſtatibus fuit: ſeu Satanâ vndas imis à gurgitibus ciente, ſeu quâ aliâ vi ventorum, tàm atrox exorta procella continuò, vt vix euadere ſe poſſe ſperarent: & hoc ipſum tamen diſcrimen incredibili dierum quinque labore eluctati, inediâ penè confecti inſuper, tranſmiſſo Magno lacu, tandem Coquæum Patribus tradidere tantum non mortuum: atque ipſe ſe haud dubitanter ad exitum è vitâ comparabat, ſingulari quadam geſtientis animi lætitiâ,

ANNVS MDCXL.

quòd in complexu Patrum deinceps, inque sanctorum subsidiorum copiâ emori licebat. Sed noluit Dominus Deus eum tunc mortalitati subtrahi: cum sacramentis omnibus communitâ primùm omnium ritè mens esset, ad curam corporis Patres conuersi, tantum, fauente vtique peculiarem in modum Deo, perfecerunt, vt quadragesimo pòst die valens, & vegetus, impudentissimam calumiam eâ quâ debuit constantiâ refelleret. Ac ne sic quidem exarmata obtrectatorum rabies ex insitâ mortalibus malignitate, quâ quiduis perpetiantur potiùs, quàm si quid semel in vulgus sparserint, ab eo tanquam leuiter, falsò-ve prolato discedant, ad deliria confugere quamlibet inepta maluerunt, quàm dicta retractare. Et initio quidem alij alia vel commenti erant, vel ab alijs excogitata arripuerant: hic anguem quendam ali domi à Gallis Sacerdotibus, loco secretiore: illi bufonem ab ijsdem seruari, fœdis illis pustulis variegatum, visúmque eum non nemini: alij dæmonem quendam esse, genium-ve, quem Patres fistulâ sclopi inclusum tenerent, quà vellent, sclopi eiusdem explosione dimittendum. At vbi Coquæi valetudo commenta tùm illa, tùm ijs persimilia complura per se refellebat, eò demùm sunt conuersi, vt dicerent, à Gallis fœdus initum cum lue: ex composito factum esse, vt amoliendæ suspicioni, vnum corriperet ex eorum famulis, sic, vt ne necaret: cum Huronibus ageret atrociùs: hinc illum euasisse, Hurones emori. Ergo furore perciti, Cruces Patrum tectis impositas deturbare, securibus armati, penetrare in eorum casas, insidias struere vltrò citróque commeantibus: fuit, cui impacta propè sit securis, & libratus ictus in caput: ereptæ sunt per vim ex quorundam manibus Crucifixi Christi Imagines, quas circunferebant, ad ægrotorum ad quos adibant, solatium: fustibus malè acceptus Sacerdos vnus, dum conferre Baptismum parat. Sed intrà eas vel iniurias vel contumelias res stetit, Deo manipulum suorum mediâ in barbariâ tegente, nec vllum sinente tolli è medio, dum omnium operâ vti vult. Laborauerunt enim cuncti tàm fructuosè, quàm impigrè: in quinque distributi Missiones, regionis totius casas penè omnes obierunt: id enim re in vtramque partem discusâ, visum denique potius: neque enim vt in Galliâ, sic cogi facilè ad

audiendum publicè, pagi possunt: cum vnaquaque seorsim familiâ agendum prorsùs fuit, ac ne quid ad incommodorum patientiam deesset, anticipatâ illâ opinione casas omnes peruagante, Christo IESV seruulos suos suis honestante insignibus, pro veneficis passim sanctæ doctrinæ sequestri habebantur. Demitttebant se Patres in genua, ad diuini Officij preces exoluendas? eæ erant scilicet artes Magicæ: quæ per neces indigenarum, vastitatem regioni afferebant: exposcebant ijdem nomina eorum quos per Baptismum initiabant, in libellum referenda, ne obliuio subreperet? clamitabant, id eâ gratiâ fieri à perfidiosis, vt clàm postmodùm eadem illa nomina vnà cum ipsâ chartulâ pungendo, lacerandóque, eos qui nominibus ijsdem designabantur, interemptum ex Magicâ fraude irent. Inter hæc autem, & toleranda assiduè fames, & humi cubandum: vt nisi è cælo suauitas aliqua adfuisset, tanquam farina Eliæ, longè grauior vita illa profectò extitisset, quàm eorum qui ad metalla damnati, in subterraneis illis specubus ærumnosam ætatem exigunt, quo simili Hieronymus Lalemantius hîc vtitur. Sed nimirùm, præter sensus illos diuinæ cuiusdam dulcedinis, ignotos ijs qui latas vias secuti, toti voluptatibus marcent vilissimis: ea aderat præsentissima consolatio, quòd continenter triumphantem Ecclesiam augebant nouis ciuibus. Ad mille, quis credat? in quotidianâ illâ exagitatione baptizati: ex his infantuli ad ducentos sexaginta, secundùm faustam regenerationem in cælum continuò euolarunt: idem penè dicendum de ingenti numero aliorum quorundam, qui infrà annum ætatis decimum quintum mortalitati erepti: ceteros ferè morbus abstulit salutaris, qui nisi intercessisset, vix ac ne vix quidem ab auitâ superstitione discessissent. Ità tot, tantísque laboribus proscissa noualia, certissimos hoc anno prouentus tulere: vt quomodo lætiores nunquam sunt segetes, quàm dum frigorum vis acrior extitit; sic inter infesta omnia vis se diuinæ sementis vel maximè exeruit. Iuuerunt mira quædam, quæ verbulo perstringit Scriptor Gallicus: nam & quibusdam concessum linguarum donum, sic vt suprà facultatem non intellexerint modò, sed etiam locuti fuerint vernaculè: & multis sanitatem attulit vel Christi è Cruce pendentis applicatum sigillum, vel aquæ lu-

ANNVS MDCXL.

ſtralis vſus. Adulti Fideles pauci illi quidem erant numero: ſed virtus imprimis viuida, & ardor incredibilis. Ioſephus Chiȣathenȣa, decus naſcentis huiuſce Eccleſiæ planè eximium, cum excultus exercitijs ſpiritualibus à Mercerio octiduum totum eſſet, Apoſtolum deinde egit. Cum eodem illo ſuo inſtitutore Miſſionem ſuſcepit, ſi non ſuorum, quam ſequebatur, ad Chriſtum traductione lætam, certè hoc nomine prædicandam, quod exaggeratâ illâ ſuâ virtute comprobauit, vt nulla ætas non idonea eſt regno Dei, quod alicubi tradidit S. Ambroſius: ſic nullam gentem non ad ſummam Chriſtiani officij abſolutionem poſſe graſſari. Ex Apoſtoli Pauli præcepto orſus à ſuis, cùm ad fratrem adijſſet ſtirpe germanum, vitæ inſtitutis diſſimillimum; poſt conſueta vrbanitatis officia: *Ego*, inquit, *mi frater, etſi natu inferior tibi ſum, ſi ortum ſpectes; tamen ex quo diuino mùnere in cœtum Fidelium ſum adſcriptus, nihil me arrogantius facturum exiſtimaui, ſi perſonam mihi, partéſque natu maioris aſſumerem. Hoc nomine ſignificandum tibi eſſe duxi, duabus huc me potiſſimùm de cauſis adueniſſe, vel vt diſcas quali animo excipere debeas ſiniſtros ſanè rumores, qui de me toto hocce tractu longè latéque diſſeminantur, vel vt ſalutarem doctrinam tibi impertiam. Atque ad prius illud caput quod attinet, ſi tàm multi tàm indignè mihi ſunt adhuc oblocuti, ſic te ipſe comparato, vt grauiora de eodem me, auditurum deinceps ſtatuas. Etenim ſi quid hactenus Dei parentis, ac procreatoris cauſâ feci, tàm eſt illud exiguum, vt pro nihilo reputem, præ ijs, quæ animus iſte meus meditatur. Nunc demùm aliqua mihi ſempiterni illius Numinis aſſulſit notitia: ex quâ illud effectum in hiſce præcordijs, vt nihil poſthac eius cauſâ facere, nihil ferre ſim recuſaturus. Cum fratribus hiſce meis proximum octiduum exegi in ſeceſſu illic didici, hinc, nihil me eſſe, iſtinc, debere me infinitè immenſæ illi bonitati, quæ me tàm ardenter deamarit prior: atque adeò quicquid tandem ingruet, certum mihi, & definitum eſt, cuncta exactè perficere, quæ ab ſupremo illo rerum omnium moderatore mihi præſcribentur. Nunquam me malus, noxiúſque pudor à fide profitendâ reuocauerit: nunquam intentatæ mortis metus os occludet, vetabit-ue quo minùs ea proloquar, quæ ad infinitam illius vim, ſapientiam, maieſtatem, bonitatem pertineant. Hæc eò dico, mi frater, vt iam nunc mentem compares ad ferendum æquo animo, ſi quid mihi humanitùs Deo ſinente acciderit.*

rit.

rit. Occinent breuî paſsim obtrectatores mei, repetito conuitio, id quod iam aures tuas tàm ſæpè obtudit, eſſe me vnum ex ijs, per quos exitium Nationi noſtræ importetur : didiciſſe me à Gallis, propagandi, ſpargendíque peſtilentis morbi vias, veneficiorúmque cuiuſlibet generis ſcientiſſimum eſſe. Inſuſurrabunt alij, conſtitutum iam in conuentu gentis eſſe, tollendum me prorsùs de medio : erunt fortè qui affirment rem perfectam, ſecuríque impactâ iam diffractum hoc caput : tu animo ſedato, tranquillóque cuncta hæc excipito, ſiletóque : necdum enim ingenio vales, qui fidem necdum capeſsiueris : ac, ſi potes, in illâ cogitatione acquieſcito, eum quem Dominum agnoſco ac profiteor meum, in rem meam conuerſurum quidquid eueniet. Nec verò cauſam meam eandem putaueris, & ſagorum, qui putantur, noſtratium : etenim illi quidem non mirum ſi de ſuâ ſalute in momenta ſoliciti, aſſiduè angantur animo, quando vel ſuâ tantùm imbecillitate, quæ ſumma eſt, vel teterrimi dæmonis ope nituntur, quâ nihil neque exitioſius, neque magis infidum eſſe poteſt: quid enim tandem ab hoſte ſperes capitaliſsimo eodem & infirmiſsimo, ſummo Deo nefarios eius conatus vel eludente, vel inhibente identidem? Ego verò in illius tutelâ ſum ſupremi orbis moderatoris, qui pro nutu, quò lubet inflectit omnia, omnium vim retardat, omnia ſtupore percellit: is ſi adeſt, neque mortales omnes, coniurati licet, neque nefariæ illæ intelligentiæ detrimenti quidquam, ne leuiſsimi quidem, vſquam importent : præſertim cùm & beati Angeli faueant, quorum vis numerúſque longè maior eſt, quàm hominum omnium; & beati Cælites, ex hac mortalitate in ſidereas illas ſedes tranſcripti; in iíſque complures iam è noſtris popularibus. Ea me nimirùm ſuſtentat cogitatio, ea addit animos : atque vt vno verbo cuncta complectar, Deum vnum timeo, prætereà nihil. Quod ſi eo ſinente hoc eueniet, quod extremum hìc vel te iudice eſſe poteſt, vt caput hoc diffringatur; ſic habeto me in ſummi cuiuſdam beneficij loco repoſiturum, ſi eius causâ qui nos tantoperè diligit, vitam continget profundere. Nulla hinc, mihi crede mi frater, in noſtram vnquam familiam infamiæ nota redundauerit : ſi, quod ſpero, precórque à Deo, fidem tandem Natio noſtra capeſſet, venerationi poſteris nomen meum erit : illúdque in ſempiternum prædicabitur, Ioſephum Chiȣathenȣa Huronum primum extitiſſe, qui emori maluerit, quàm à publicâ Chriſtianæ fidei profeſsione diſcedere. Actum quidem, ſi quàm me humano more diligis, tàm tibi perſuaderes,

ANNVS MDCXL.

ANNVS MDCXL.

vera, certáque esse quæ salutaris doctrina dictat; tu omnibus incesseres lætitijs, quando ea mors in certissimam me possessionem induceret bonorum omninò omnium: ac id profectò è re esset tuâ: quandoquidem è cælo incumberem efficaciùs in id quod infimis vsque precibus hîc quotidie à summo Deo contendo, vt te ipse cum tuis agnoscas: quò enim planiùs, dilucidiúsque agnoscerem fatale illud discrimen in quo versaris, sempiternæ felicitatis; votis quoque ardentioribus instarem apud eundem clementissimum Deum, donaret vobis infelicitatem vestram agnoscere, & quod nunc insanè refutatis, studiosè amplecti. Hæc Barbarus audiebat silens, hærebátque attonitus ad tàm noua, támque præter expectationem in fratre. Ad tam præclaram autem orationem, illud vnum paucis verbis reddidit, prorsùs ita rem habere, vt germanus dixisset: sermonem nullum in conuentibus, nisi de Gallis, déque ipso: popularium mentes magis, magísque in dies efferari, coniurationémque propè iam coalitam de vtrisque tollendis de medio. Quæ cùm Iosephus immoto tranquillóque vultu, iuxtà, & pectore accepisset, altâ iam nocte pergit, multáque ac sanè præclara vel de cælestis Regni præstantiâ, vel de Tartarearum pœnarum atrocitate disputat, adstantes alios identidem, fratrem autem sæpissimè compellans. Sed cùm nihil efficere se animaduerteret. *Video*, inquit, *mi frater, quæ à me dicuntur nihili ducis: erit, cùm te ea neglexisse pœniteat. Etenim hac in vitâ homines magnam partem, multò autem maximè ij qui non credunt, puerulorum instar sunt, carent ingenio, nullâ re, nisi inanibus, aut etiam exitiosis oblectamentis afficiuntur: vbi seiungetur animus à corpore, tum demùm tanquam viris lux affulgebit certior, notitiáque maior rerum nostrarũ, verùm (ingemiscens dico) omninò seriùs. Nisi Deum tui misericordia capiet, ad extremum vsque huiusce vitæ spiritum puer eris, frater infortunate: tunc ad deplorandam conditionem tuam intuendam patescent oculi: sed tunc integrum minimè tibi fuerit, rationibus tuis prospicere. Si nunc ipse extremum halitum ducerem, mox emoriturus, dicta, credo, mea non vsquequaque aspernanda duceres: sic autem habeto, si nunc eo statu versarer, me hunc in modum tecum acturum; Vnus est supremus rerum omnium Dominus, huic qui obsequuntur, beati in perpetuum futuri sunt; qui parere recusant, eiúsque offensionem suscipiunt, ardebunt in perpetuum: tuum nunc est, sempiternam vel felicitatem, vel infelicitatem eligere. Hæc*

Incensum diuinæ gloriæ fraternæque salutis studium in Iosepho Chiȣathenȣa.

omninò, si iam iamque animam efflaturus essem, proloquerer: nunc vt quod hoc pectore inclusum latet, tandem aliquando referem, illud tibi denuncio: Quandiu tetri dæmonis mancipium esse perges, non in fratris te loco ponam; sed perinde ac cum extero ignotóque tecum agam: quandoquidem in sempiternum à te seiungendus sum, quid est causæ cur arctius tecum commercium vllum foueam deinceps? neque enim habenda vlla ratio exigui interualli quod superest, vitæ huius vnà ducendæ. Hæc autem extrema verba seu vaticinans loqueretur, seu incensissimum modò diuinæ gloriæ fraternæque salutis studium exprimeret; vir innocentissimus indignissimè interemptus est eo ipso anno, postridie Calend. Sextiles. Sub meridiem profectus in agrum ad opus, cum virgunculis tribus, neptibus ex fratre, nihil nisi toto itinere pias traditit institutiones. Postquam eò peruenerat, segetem contuens solito vberiorem, nitentiorémque; Eia, inquit, procumbamus in genua, Dominóque Deo agamus gratias pro istis muneribus: quandoquidem in momenta singula donis nos auget suis, nihil æquius, quàm vt eo modo grati, memorísque animi significationem edamus aliquam. Tum cucurbitis onustas, quas legerant, breuî remisit domum, locum minùs tutum esse significans: se quidem in nemora proficisci, cædendis ramis aliquot ex cedro grandioribus, vnde remos dedolaret in canoam, quâ Kebeccum propediem cogitabat: vbi id perfectum esset, se in necessario opere ibidem in agro exacturum diei reliquum. Vitæ addere potuerat, si, quid se maneret, cognosset: etenim ex improuiso fera monstra immanitatis Iroquij laborantem aggrediuntur, & eminùs quidem, quantum posteà cognosci potuit, ex segete circùm proculcatâ, attritáque, ense longiori homines tàm meticulosi, quàm crudeles appetierunt, repugnantem aliquandiu, vitámque contrà sicariorum impetus ex iure naturæ, quoad eius facere potuit, tuentem: donec inermis in tàm impari dimicatione succubuit. Quid tum mente tractauerit, vni illi cognitum, quem tàm religiosè venerabatur: vt improuisa mors acciderit, non tamen non beata, si æstimare eam ex vitâ volumus. Certè die Dominica superiori proximâ, sacris mysteriis dederat operam: ac tametsi domus Patrum leucas tres ab eius aberat pago, eò tamen secum vxorem, filiósque duos adduxerat: tum

ANNVS MDCXL.

ſecundum ſacram ſynaxim, piè ſummo Numini obtulerat illius eiuſdem agri primitias. Ea cædes, ſi Chriſtianam rem ſpectes, non potuit non acerbiſſima accidere tùm Patribus, tùm paucis illis Fidelibus, quorum is, & anteſignanus, & Pædagogus, & Eccleſiaſtes, &, vt loquitur Gallica Relatio, Apoſtolus erat: quantum quidem humana coniectura aſſequi poteſt, ſi ſuperſtiti eſſe contigiſſet diutiùs, nouellam eam Eccleſiam ad inſigne decus aliquod promouiſſet: ſed in diuinę prouidentiæ cogitatione acquieuerunt, rati inſuper illum ipſum, ſi quidem in cælo Deo perfruitur, vt gratioſior deinceps apud ſupremum Monarcham futurus eſſet, ita plura, maioráque beneficia popularibus conciliaturum ſuis: perfrui autem, tùm quæ diximus ſuadent omnia, tùm incenſiſſimi animi motus, inſtinctúſque, quos per illud ſpiritualium Exercitiorum interuallum famulo ſuo iniecit Deus. Libet eos hîc tanquam in ſynopſi attexere: vel quod non indigni ſunt religioſiſſimis Europæ, aut omninò vllius tractus orbis terrarum mentibus, vel vt quiſque intelligat, gentem nullam Deo barbaram eſſe. Ergo cùm in beatâ illâ fornace crebrò cor eius concaleſceret, exardeſcerétque eius in meditatione ignis, hæc ſecum frequens reputabat: *Ætatem meam totam ſic adhuc exegi, vt nunquam occupationes aliæ ex alijs defuerint: ſi nunc migrandum eſſet è vitâ, earum fructus quis tandem ad vitam beatam exiſteret? nullus planè, niſi ſi quid Dei, meíque cauſâ feci, ex quo cepi profiteri fidem. Hæc verò in quâ verſor, occupatio, cùm omnium maximè conducibilis futura ſit: ſi id me fortè celatum voles, tum ignoſcas precor: qui miles, ſubditus-vè ignorat quid à ſe Præfectus velit, veniâ dignus videtur, ſi id minùs fecerit. Eheu! quàm exigua, vel potiùs quàm nulla ſunt præſidia mortalium! quibus plus debebam in terris, & à quibus ardentiùs diligebar, parentes dico, è viuis exceſſerunt, Deus pro vtroque parente fuit. Dum de illo nullo modo cogitabam, de me ille aſſiduè cogitauit: ſimillimus eram infanti puellulo qui dum maximè in ſinu matris lac ſugit, ea ipſa vbera vnde alitur, morſu violat. Euocauit ille meus benigniſſimus parens ex orbe extremo, pérque immenſa maria huc adduxit ſelectos viros causâ meâ, & quidem penè vnius: O amorem incredibilem! ego vt alio vllo nita, niſi te Domine Deus meus?*
Cùm per idem tempus in placidiſſimo illo ſeceſſu verſanti nunciatum eſſet, ſeu conſultò, ſeu temerè, falsò certè, ve-

rũm (quando falsa non minùs quàm vera valent ad perturbandos animos; si falsa illa pro veris habueris) appositè ad id quod sequebantur perfidi, vt sacram illam quietem interturbarent; nunciatum, inquam, à quibusdam esset de periculoso morbo vnius ex filiabus fratris; non modò nihil commotus est, sed etiam hæc addidit: *Vxor, filiíque eodem locò essent licèt, quo illa nunc est, non ego tamen hinc ante expletum octiduum excederem, eâ cogitatione nixus, peruidere Dominum Deum quidquid meis accidit. Non ego familiæ meæ caput sum: Deus illi pro summâ postetate præest: si is omnes omninò meos vult emori, quis tandem obsistat? nihilo magis eos iuuarem, leuarem-ve præsens, quàm absens: imò fortè hîc plus apud Deum eorum causâ potuerò, quàm illîc. Nihil non egit Satanas, vt me ab his Exercitijs arceret antequàm inchoassem; nunc postquam inchoaui, in id incumbit vt ab incœpto desistam: viderint ij quorum ductum sequor, num ijs qui morbo tàm graui impliciti esse dicuntur, opitulatum ire debeam.* *Illud verò identidem vsurpabat: Non modò mortem non reformido, sed etiamsi imminere mihi exitum ex hac vitâ intelligerem, summas optimo Deo agerem eo nomine gratias: illâ certissimâ spe nixus, fore vt in cælum euolarem. Indidémque est, vt nullius eorum qui propinquitate, affinitate-ve coniunctissimi sunt, vicem doliturus sim, si è vitâ emigrent, dum emigrent Deo grati. Sanè cùm nupta mulier, iam apud socerum degens, inuitatur à patre, homine locuplete videlicet, ac minimè tenaci, rogatúrque dies aliquot vt apud se exigat; non modò non ægrè fert socer, sed etiam lætatur, quod sibi persuadet, nihil charæ nurui apud patrem defore: ergo si quis meorum emoriatur, non illud reputem, euocatum eum à parente Deo in beatam regiam, vbi sit infinita rerum omnium copiâ iucundarum perfruiturus: atque adeò non beatam sortem eam illi, quisquis sit, gratuler?* Ab meditando recedentem deficiebant sæpenumerò verba, quibus haustos illîc de Deo, déque cælestibus rebus sensus exprimeret: illud modò iterabat frequens; *Mirum, mirum!* Tum addebat; *Quàm verum, quámque certum, carere homines ingenio! nunc demùm Deum nosse incipio. Vbinam tandem fixa est hominum cogitatio? ipse ego vbi versabar animo, antequàm hæc mihi innotuissent? & quisquam se, post hæc præcepta, peccato vllo contaminare possit, aut audeat!* Eodem tempore sæpè professus est,

ANNVS MDCXL.

perlubenter ſe mortem, popularium cauſâ oppetiturum, vitámque ac ſanguinem eam in rem obtulit Deo: cum eo, vt perſanctè reciperet, ſe, vbicunque daretur occaſio, de Deo verba facturum, neque malo vnquam pudore prohibitum iri, quò minus Chriſtianum ſe vbique palàm profiteretur. Nec verò vni ſibi eo ipſo in ſeceſſu vacauit: cùm ad foculum per id tempus ſederet aliquando, irrumpunt in Patrum domunculam Ethnici Hurones, illius familiares, ad decem, duodecim-ve, ac nullâ penè præfatione, ad maledicta veniunt; & ad vulgatam calumniam, auctores communis exitij Patres eſſe. Hîc verò exarſit Ioſephi ardor fidei, at ſingulari moderatione temperatus. Profeſſus ante omnia, fidem ſe & colere, & ad extremum vſque ſpiritum culturum; tàm appoſitè de inuidioſo primùm argumento, mox de eiuſdem fidei neceſſitate, fructibúſque diſputauit, vt qui lupi ingreſſi fuerant, agni receſſerint. Vnus, qui iam-antè æquiore erat in Patres animo, neque atroci illâ maledicendi licentiâ delectabatur; quæ de agnoſcendo venerandóque Deo diſputata à Ioſepho erant, ſic excepit, vt cum eo colloqui priuatim cupierit. Ergo ſolus cùm redijſſet, diebus deinceps tribus, quotidie cum eo horas tres, quatuor-ve exegit, eâ animi ſui voluptate, vt breuiſſimum ſpatium illud temporis ſemper duxerit: eo fructu, vt iam tum Baptiſmum expetierit: cúmque præclarè Patribus ſatisfeciſſet, ſeu cognitionem myſteriorum neceſſariam ſpectarent, ſeu rectam mentem; nihil cauſæ eſſe cenſuerunt cur differretur diutiùs. Ita, quo die beati Reges ad Chriſti incunabula proſtrati, infantem Deum agnouere, ipſe eadem luce perfuſus, Chriſto IESV ſe per Baptiſmum ſubdidit, Ludouicus dictus, præſtantiſſimi in fide parentis filius haud degener.

ANNVS MDCXLI.

Quatriduanæ inediæ pœna in peccantes decernitur.

IAM DE ARDORE Kebeccenſium Neophytorum, conſtabiliendæ per morum diſciplinam fidei, quæ anno ſuperiore præter omnem ſpem, expectationémque viderant inſtitutores, in hunc quoque feliciter propagata. Per hyemem, ijdem illi Silleriani Moderatores, vt antè, ſic tum clàm Patribus Chriſtianorum nuperorum religioſiores quoſque conuocauere, cum ijſdem conſultaturi, quibus potiſſimùm rationibus & ſeruari fides, & propagari poſſet. Et ad ſeuerita-

tem quidem, vt priùs, incubuere ſententiæ: híſque hæc, illis illa afferentibus, conſtitutum denique, vt qui paulò grauius quidquam peccaret, is in carcere quatridui ipſius inediam toleraret. Vt primùm diluxit (nocte enim de more agitatum conſilium) rem ad Patres feruidi deferunt, certúmque ſibi eſſe denunciant, nullo peccantium delectu in peccata animaduertere. Illi, quibus nihil erat optatius, quàm filiorum ſuorum in Domino tantos ardores intueri, hoc profectò mirabiliores, quod nihil vulgò eâ gente in ſeueritate ergà ſuos exercendâ lentius; diſſimulanter tamen nimiam incuſare ſeueritatem: aliam quippe rationem eſſe Eccleſiæ iam adultæ, & corroboratæ, aliam coaleſcentis modò, & quaſi enaſcentis: atque vt in quotidianâ vitâ temerarium ſit, ijs degrauare corpora oneribus, quibus ferendis non ſint, ſic in Chriſtianis inſtitutis cauendum magnopere, ne dum rigidiùs exigere cuncta velis, linquantur animo imbecilliores, & à fide refugiant tanquàm à laruâ pueri. Vociferatos eſſe non ſemel populares nondum initiatos, nihil fieri hoc quidem tempore poſſe exitioſius: infirmiores quippe hac viâ à ſuſcipiendâ fide arceri; promptiores, ſtomachoſioréſque meditari ſeditionem: & iactaſſe nonnullos, rem tandem in mutuas proruptura m cædes: nuper denique memoraſſe feminam quandam, idcircò ſe à ſuſcipiendo Baptiſmo retardari, quod nequaquàm ſe tàm perfectum vitæ tenorem ducere poſſe confideret: inter cetera, aſperius ſibi videri vt ad Miſſæ ſacrificium confluant quotidie per itinera imbribus, grandine, niue infeſta: quid igitur animi tùm illi tùm illius ſimilibus fore, ſi carcerem præterea, quatriduanámque illam inediã interminere? Hæc auribus quidem illi benignè, modeſtéque excepere, mentibus non item: vt vt enim habitura res eſſet, certum ſibi eſſe conteſtati ſunt, ſi quis quid grauius peccaret, ab eo conſtitutas pœnas eas nullâ tergiuerſatione repoſcere. Et viſus Deus probare conſilium: tantum abfuit, quod metuendum vtique videbatur, vt Algonquinios ea denunciatio à fide reuocaret, vt potiùs nonnullorum ſtudia accenderit. Carolus quidam erat *Meiachkaȣat*, recens in cœtum fidelium per Baptiſmum cooptatus, vir magni animi, de quo multa deinceps. Is in conſilium hocce accitus, vbi vidit plurium ſententias eò ferri; *Et ego*, inquit, *veſter ſum: probabitur mihi quid-*

ANNVS MDCXL.

quid constitueritis: ac si fortè metuitis ne animo deinceps cadam, agite sanè: iam nunc in vestrâ potestate sum: vincula inÿcite, in carcerem compingite: illud tamen mihi mens intus canit, fore vt rectâ viâ gradiar: neque recedam vnquam ab eo, quod tàm cupidè sum amplexus. Alius quidam ex ijs ipsis qui suo suffragio rem sanxerant, paucis pòst diebus ad Sacerdotem qui ad eius tuguriolum fortè adierat, orationem hanc habuit mœrens, animóque, iuxtà & vultu consternatus: Stomachor, inquit, ipse mihi (Nicanis) Deum quippè contristaui. Parum abfuit quin vltrò Kebeccum pergerem, quatriduanam illam inediam ex communi decreto in carcere toleraturus: verùm, expectandum putaui, dum me tu illò mitteres. Hæsit hîc videlicet animo Sacerdos, quid responsi redderet æquè, & quid consilij caperet, incertus. Vbi id Neophytus aduertit; Te verò magnanimum! inquit, mollior es ergà nos, atque indulgentior, idcircò, sat scio, quod metuis, ne si quid seuerius præscripseris, id à nobis prætermittatur. Hallucinaris tamen: ac si dubitas, in me fac periculum: da epistolium, quo patere mihi carceris ianuam iubeas: iam nunc Kebeccum proficiscor. Atenim, quæ tua noxa est? infit Sacerdos: támne grauis, vt id pœnæ promereatur? Enimuerò, infit Neophytus, vxorem iratus pulsaui, quanquam non prorsùs immeritò: etenim dum hodie manè ad sacellum, Missæ sacrificio interfuturus, me conferrem, subsequi eam iussi: vbi postmodùm abesse illam deprehendi, feci redux id quod dico. Neminem quippe ferre domi constitutum mihi est, qui non in preces incumbat. At profestus dies est, suscipit Sacerdos: atque adeò non te fugit, nullâ eam hodie quidem Ecclesiæ lege vrgeri ad sacrificium. Ità est, inquit: quandoquidem tamen est id ex Christiano officio absolutius, quando is mos noster est, quando inuitaueram; venire vtique debuit: dignum me tamen pœnâ & agnosco, & confiteor: proinde schedulam tradito, vnde culpam eluam in arctâ vestrâ custodiâ, discámque vel eâ molestiâ edoctus, iracundiæ deinceps meæ moderari. Exitus is fuit, vt cùm perpenderet Sacerdos id quod res erat, si quid hîc culpæ resideret, id & esse leuius, & ab optimo profectum consilio; hinc viri factum oratione extenuans, illinc silentem mulierem affirmans suæ tarditatis pœnitere,

nitere, rem placidè composuerit. At nil parcitum adolescenti ebrietatis reo illi quidem, verùm, nondum initiato: Catechumenum tantùm profitebatur. Consanguineus erat tùm Natalis Negabamat, tùm eius de quo proximè dixi, Caroli Meiachkawat. Ij ad nouum Concilium rem referunt, vrgéntque: & is quidem cui ignoscendum Iuuenæus, opinor, putarat, ac meritò, rogatus dicere super eâ noxâ sententiam, recusauit planè: cùm diceret, haud æquum esse, vt cùm à se pœnæ repetitæ minùs essent, ipse eas ab alio reposceret. Alij consensu plectendum flagitium censuere: hominémque Kebeccum illicò misêre ad Monte-magnium. Is eodem studio rei Christianæ publicæ, sontem detrudit in tenebricosum specum, biduóque ibidem habuit, ieiunum nec-ne, Auctor non prodidit: illud constat, postridie Natalitiarum Christi IESV feriarum, cùm pridie festæ eiusdem lucis demissus eò reus fuisset, ad Monte-magnium adijsse quinque è primoribus Christianis, in ijs propinquos duos, Natalem Carolúmque, ad eúmque orationem hanc ab reliquorum vno habitam. Adstant hîc, inquit, Onontio, hi duo, quibus vincto consanguinitate propinquior nemo est: horum alter Satanæ vinculis pridem ereptus est, alter in libertatem assertus recèns: quem habes in vinculis, is diaboli mancipium planè est, vel quòd nondum regeneratus, vel quòd ebriosus. Culpæ duplici pœna debetur grauior: eò, nobiscum vnà hi rogant, animaduertere te in sontem pro noxarum harumce grauitate ne pigeat. Miratus in Barbaris tantum constantiæ Monte-magnius in re minimè speratâ, quippe cui longo vsu exploratissimum esset, consanguineis consanguineos sic charos ad eam diem fuisse, vt nullâ prorsùs in re violari alij alios siuissent, aut vllâ omninò molestiâ affici; respondet, probari sibi vel maximè generosos hosce Christianorum pectorum ardores: sic faciendum prorsùs esse, neque in causâ Dei, animarúmque, vllo modo conniuendum. Ceterùm eâ quidem vice abunde præstitum quod è re Christianâ esset. Magnis in rebus, pondus vel maximum inesse initijs: si, quod minimè augurabatur, idem ille vnquam tali in flagitio deprehenderetur, enimuerò totam pœnæ acerbitatem in eum effusum iri: nunc, ita se hominem dimissurum, vt ad rei, verborum quoque castigationem

ANNVS MDCXLI.

adiungeret. Et fecit vti prædicauerat: ad ſe accerſitum obiurgat grauiter: *indignum, ſi pergat, reputatum iri, qui in cœtum Chriſtianorum, hoc eſt hominum integerrimorum, innocentiſſimorúmque vnquam adlegeretur: cuius enim frugis fore, qui pecudum inſtar, ad ventrem, terrámque abiectus ſit totus? quàm turpe eſſe, quámque propudioſum, diuinam illam rationem, pro ſummo munere conceſſam à Deo hominum generi, vino mergere ſic, vt tui compos eſſe deſinas, neque quid facias, dicaſ-ve, ſentias vllo pacto? Ac belluas quidem ſuapte ſponte tantum cibi, & potionis ſumere, quantum augendarum, conſeruandarúmque virium ratio ferat: homines, qui belluis cetera impertitent, hic à belluis officij commonefieri. Neque verò Gallos obtendat, qui & ipſi in id nonnunquam intemperantiæ genus incidiſſent: hos enim ſtolidos quoſdam moriones eſſe, ipſo luto apud ſuos viliores, ac luce ipſa indignos: in Gallia vnde iſti profecti eſſent, honeſtis hominibus, & non modò ad Chriſtiani officij abſolutionem adnitentibus, ſed etiam ad vrbanitatem informatis, probrum nullum affingi, aut obijci poſſe grauius, quàm ſi ebrij, ebrioſi-ve appellentur.* Audiebat hæc reus, , mœſtus ac ſilens, & ſcilicet omni aſſeueratione affirmabat, nihil ſe vnquam eo in genere peccaturum. Ita ſpei plenus bonæ, redit ad ſuos, ab iiſque denuò, ne quid ad emendationem deeſſet, hunc in modum obiurgatur. Noſti tute, ſagum te, ac maleficum egiſſe annos complures: nos, quæ noſtra fuit inſulſitas, aliquo in metu fuiſſe aut nugarum, aut malarum artium tuarum: nunc, poſtquàm in conſortium, communionémque filiorum Dei tranſiimus, intellige hæc tua terricula à nobis flocci fieri, ac ſi quid in nos tentaueris, planè negligi, ſummi parentis fiduciâ nitentibus. Porro minimè tibi diſſimulandum putauimus, noſtrâ te operâ coniectum in cuſtodiam fuiſſe, egiſſéque nos precibus apud Kebeccenſem Præfectum, vt te pro poteſtate coërceret. Sape in poſterum, atque hæc tecum reputa: ſi credere animum inducis, diuiníſque nobiſcum vnà obtemperare legibus; charus nobis eris, nobiſcum vitam iucundam, felicémque exiges: nullo loco neque patrocinium, neque ſtudium noſtrum deſiderabis: ſin tetri dæmonis mancipium eſſe perges, iam nunc & conſanguinitati, & amicitiæ tuæ nuncium remittimus. Ac ſi in tuâ quidem iſtâ peruerſitate

perstiteris, egregiè tibi consules, si aliquò hinc procul te subduxeris : si quis enim hîc fortè rebelle hoc caput perfregerit, aut te quoquo modo necauerit, cuius infortunii periculum subijsti iam aliquoties; næ, à sicario pœnas nullas mortis tuæ repoposcerimus. Hîc verò impostor ille quondam gloriosus, qui vel suis nugis, vel sociato cum dæmone commercio, terrorem antè aliis iniicere consuêrat, iam placidus, ac moriger; Gratum, inquit, mihi est quod fecistis: & agnosco, & apud Præfectum nostrum iam professus sum, non posse non mihi probari, quod è re meâ tantopere futurum sit. Ac initio quidem iracundiæ æstu ad intimos vsque animi recessus subeunte, excandui, rei, vt interpretabar, indignitatem non ferens: postmodùm, vt me ipse collegi, vidíque nullo odio, nullâ malâ mente hæc à vobis esse suscepta, conquieui. Itaque quod apud Præfectum professus sum, illud vobis confirmo de integro : sapiam deinceps, ac moderatè me geram. Illud quidem me mouet, quod inculcauit Onontio, habere se longa brachia, ac seu Trifluuium, seu quoquò aliò pergerem, neutiquam tamen me euasurum, si quid peccauero : verùm, plus virium apud hunc animum habet Baptismi studium. Festinatote proinde, ac sic habetote, me in officio fore deinceps : nam ad tympanum quidem, veteratoriásque nugas quod attinet, artem iam nunc desino. Atque id documentum primum fuit vsurpatæ in Barbaros legitimæ seueritatis, ex quâ non modò nihil consecutum incommodi, sed etiam fructus opinione vberiores extitere, non modò in eo quem dico, sed etiam in aliis, præsertim adolescentibus, quorum vtique lasciuiam, petulantiámque retudit ea cogitatio, fore vt si quid per vim deinceps, flagitium-ve peccarent, Gallo Præfecto puniendi traderentur, vel ab iis, quorum se adhuc patrocinio, & auctoritate tutos fore crediderant, hoc est à consanguineis & propinquis. Certè vt ex inconsideratâ, temerariáque acerbitate existunt plerunque non modò priuatæ, sed etiam publicæ calamitates, casúsque exitiales, quibus mederi deinde nullo modo queas ; sic iusta legitimáque seueritas verborum humanitate condîta, orationísque aspersa grauitate, non modò non sontium animos offendit, sed etiam officij præclarè commonefacit.

ANNVS MDCXLI.

ANNVS MDCXLI.

ATQVE VT IN factorum honestate, quæ leuiora antecedunt, gradus ferè ad sublimiora, nobilioráque esse solent; postquam Silleriani Fideles in suorum mores atque instituta inuigilauerant, in alios liberalitatem suam explicauere vltrò. Ad eos ventitauerant tùm Insulares aliquot, tùm finitimi alij, consilio, vt pòst intellectum, minimè salutari: initio, quasi per consuetum officium humanitatis, atque amicitiæ. Animaduerterunt statim Christiani, egentiores aduenisse hospites suos, quàm vt se à se alere possent. Ergò de Concilij sententiâ symbolam quisque suam conferre constituunt in turbam aduentitiam, anguillásque cogunt ad mille & ducentas, maceratas ad solem, in fasciculos distributas duodecim. Tum accersunt Præfectos hospitum nouorum quatuor, ac suâ excusatâ tenuitate, quò verbis honestarent munus, stipem haud iniucundam tradunt, prout ipsi commodum iudicarent, diuidendam. Debuerat vtique tàm inopinata eadem, támque opportuna largitio, opinionem eorum in animis præclaram ingenerare de Religione Christianâ, quæ ad charitatem, beneficámque liberalitatem tàm præclarè alumnos informet suos: verùm Pachomius in ijs nullus, profligati, immanésque penè omnes, & auitarum superstitionum ad insaniam retinentes. Duo sequebantur homines vafri, alterum altero rei Christianæ exitiosius, vt Sillerianos & ab instituentium quasi gremio auellerent, & si minùs id initio consequi liceret, in præsens saltem militatum abducerent; pòst, quoad eius fieri posset, conceptæ fidei tædium ingeneraturi. Ac blanditiis quidem & scilicet eâ specie, quâ nullam apud Fideles plus valituram intelligebant, rem aggrediuntur: se quoque teneri complectendæ fidei studio: eâ de causâ aduenisse, illius cognitione vt imbuerentur pleniùs: quotquot adessent in suscipiendi Baptismatis consilio esse: verùm, rem tantisper differendam, dum coniunctis viribus hostes profligassent: noctes, diésque crudelissimos grassatores imminere: quietis horam nullam neque diurnæ, neque nocturnæ à se capi posse, Sillerianos æquè atque se quotidiè experiri: maturandum proinde, pestémque illam quam-longissimè fieri posset, abigendam: id vbi perfectum esset, nihil se cunctaturos, quin vniuersi Baptismum susciperent: interim, quæcunque ad mysterium il-

lud, quæque ad cetera attinerent, iis ipsis quibuscum militarent, doctoribus, arrepturos. Non fefellit dissimulata oratio Fidelium simplicitatem, quippe cum serpentis coniunctam prudentiâ. *Non prorsus aptè*, inquit, Ioannes Baptista Etinechkaȣat, *perorastis: si quid efficere volueratis, inuertenda tantulùm fuerat vestra differendi ratio, hunc in modum videlicet: Baptismum suscipiamus primùm, quotquot huc recens aduenimus: tum, coniuncto cum Christianis popularibus agmine, pergamus militatum. Id si ità vt dico, peregeritis, & periculum declinabitis sempiterni exitij, in quod vos funesta ac feralis mors præcipites aget, si ante Baptismum è viuis excesseritis, & communis parens, ac protector filiorum suorum Deus conatus nostros vtique secundabit, ouantésque suum quemque ad larem reducet.* Nec minùs acriter retusa petulantia Insularis cuiusdam Præfecti, hominis vafri eiusdem, & superbi ad dementiam. Is apud Patres ipsos præfatus, arborem se, mortales alios ramos esse, qui ex eius arboris radice vitalem vim haurirent; apud Neophytos deinde vnà cum emissarijs aliquot veteres illas nugas iactare, fide, & precibus necari vulgò homines: ex quo Baptismus susceptus à quibusdam esset, quasi coniurato impetu irruisse morbos: simul ac inuectę essent nouæ Religiones, paternis auitísque cerimonijs aduersæ, mortem miras totâ regione strages edere cepisse. Addebant per impudentissimam calumniam, eorum qui credidissent aliquot, clandestinâ cum Gallis coitione, feralíque fœdere exitium genti moliri. Hæc à vilissimis capitibus iterata multoties, & excogitata ab homulo nihili, Iro egentiore, Thersite deformiore, quippe coclite; angebant tamen Patrum animos, haud abs re metuentium ne quid turbaret. At Neophytorum alij, ad stolidam vesani capitis muginationem excandescentes, silentibus, vt temporis ratio ferebat, Patribus; *Si vos*, excepere, *preces necant, abite sanè: pergite quà lubet, aliò: vestra sic ratio est. Vnusquisque hîc præclarè secum actum putat, quod in Dei supremi rerum omnium conditoris, conseruatorísque, notitiam venerit, discesseritque à veteri prauitate, atque malitia. Non nos preces necant, sed communia peccata, ac crimina; nostra, inquam, vestráque: vestra autem potissimùm, qui hîc inter nos tetrum dæmonem impijs superstitionibus retinetis. Vt vt autem rebus nostris, ac vitâ erit, sic*

Annvs MDCXLI.

ANNVS MDCXLI.

habetote, nos ad veſtras minas intrepidos, ſuſceptam fidem cultures, retenturóſque ad extremum vſque ſpiritum. Efferauit, exaggerata iſta conſtantia, Barbarorum ſuapte ſponte immanium pectora, ſapientémque orationem, iniuriam ſuam, vt fit, interpretati, de Chriſtianis aliquot è medio tollendis agitabant conſilia. Id vbi Fidelibus ſuboluerat, ex primarijs vnus adit noctu ad iuuenes iam Baptiſmi compotes, húncque in modum adhortatur. *De cæde ſermo increbuit: in fide perſtate, ac ſi cui noſtrum intentabitur nex, eo nomine, quod Chriſtiana ſacra & complexi ſumus & colimus; nequaquam ad arma confugiendum, ſed mors placidè IESV Chriſti Imperatoris noſtri causâ ſubeunda: Sin vel ex priuato odio, vel ex inuidentia appetetur quiſquam, enimuerò repugnandum, exerendúmque quidquid animi, & virium his in pectoribus latet.* Hæc pòſt relata Patribus, mirum in modum arriſere, cùm tàm præclarè Chriſtiana dogmata in alumnorum ſuorum animis inhærere intelligerent: curam autem iniecit vnius cuiuſdam ardor Neophyti, vt putatus eſt, incenſior. Adierunt ad Magiſtros ſuos alij, monuerúntque hunc liberiùs fortè proloqui, dictíſque non vſquequaque eo tempore conſideratis, amentes illos laceſſere vehementiùs. Accerſito exponunt Patres, quid ſibi renunciatum eſſet: videret etiam atque etiam, ne dum pluſculum ſuo iſti ardori indulget, & rei Chriſtianę vniuerſim, & priuatim ſibi crearet periculum. At ille intrepidus; *Quid? alia,* inquit, *nunc docetis, alia docuiſtis antè?* Cùm negarent. *Atqui,* pergit, *nonne illud inculcaſtis ſæpiùs, vbi de fide agatur, vt in mente conſtantiam, ita & generoſam quandam fortitudinem in ſermone vnumquemque præferre debere? Illud nobis occinunt identidem homines & ſuperſtitione, & ceterâ peruerſitate perditi, interitum afferri ſibi noſtris precibus: tum intentant minas: ego contrà fidenter prædico, rideri à me tum illorum, tum teterrimorum dæmonum, quorum ſunt mancipia, caſſos impetus: ſi quid valent, expromant ſanè: ceterum velint, nolint, crediturum me ad extremum ſpiritum: porrò ſi quo metu precum noſtrarum tenentur, faceſſant ſanè, alióque ſe ocyùs recipiant.* Quid hîc agerent inſtitutores, niſi gauderent in ſinu? monent tamen generoſum Neophytum, plus ferè valere ad alliciendos homines, quales noſſet ipſe, & præpoſterè amantes ſui, & magnificentiùs de ſe ſentientes; ſuaui-

Fidelium in fide retinendâ conſtantia.

tatem, comitatémque, quàm flammatas eas voces: punctum omne tulisse, qui seueritatem lenitate condiret: intùs porrò in animo nihil de illâ laudabili constantiâ remitteret. At in exulceratis pectoribus, cùm atrocitas concepti odij ingrauesceret in dies, eò vsque vt fortissimo, fidelissimóque viro necem clàm moliri existimarentur: certior ipse de re factus, non ad Patres, quos inermes ea quæ ad arma pertinerent minimè definituros putauerat, sed ad Monte-magnium adit, quærítque, si nex sibi fortè à quoquam intentetur, quemadmodum se ipse adhibere debeat? quandoquidem enim Christianum profiteor, inquit, partes omnes, ac munia obire volo Christiani officij: si vim vi repellere fas est, aut expedit, repellam: sin certamen omittere oportet prorsùs, arma ponam continuò. Cùm nesciret Monte-magnius quò ista pertinerent; Quid? inimicos habes, qui vitæ tuæ insidientur? inquit; Enimuerò, excipit Neophytus: sic enim habeto, cùm è popularibus ipse primus sacra vestra, quæ summa fuit in me summi Dei, ac procreatoris mei benignitas, complexus sim, ij falsò, insulséque rati morborum eorum originem, qui eos ad miserabilem paucitatem redigere pergunt in dies, à precibus deriuari; méque capútque meum execrantur, necem quam meditantur, si se dabit opportunitas, illaturi. Delectatus vir pius tàm forti, támque intrepidâ pietate, discrimen adhibuit scilicet quod vulgò tradi solet, si quidem Dei fideíque causâ pateretur, nil nitendum contrà, sed mortem talem in summo Dei beneficio numerandam: sin quâ aliâ de causâ, hostiles sanè impetus egregiâ illâ suâ animi excelsitate, & militari virtute retunderet. Et Neophytus lætâ, & exporrectâ fronte: Singulis, inquit, lucibus, vbi primùm expergiscor, hæc coràm Domino Deo profiteor: Si tuâ causâ summe rerum procreator, ac parens, emori continget, acquiescam prorsùs animo, atque adeò reputabo me felicem. Nomen tanti viri, cur prætericrint Gallici Nouæ-Franciæ Annales, non video: dignus quidem certè fuerat perpetuâ commendatione, qui retinendæ, asserendæque fidei tàm fuerit studiosus: sed vt hîc eius intercidat memoria, nulla tamen eum seculorum diuturnitas ex libro vitæ expunxerit.

PORRO, EORVM QVI hoc anno haud pauci ad Eccle-

ANNVS MDCXLI.

Caroli Meiachkaȣat mira ad fidem vocatio.

siam se se aggregauere, coryphæi fuere duo, Algonquinius alter, is cuius mentionem attigi, Carolus Meiachkaȣat: alter Huro, Carolus item, cognomento Thondarsaa. Prioris planè illustris ad fidem vocatio: nam cùm semper candidissimæ naturæ fuisset, verúsque Israëlita, ait Iuuenæus, in quo non esset dolus, tùm ante biennium inusitato quodam modo à Deo instinctus est. Cùm aliquando per id tempus in syluâ versaretur, simul videre sibi visus est hominem Iesuitico cultu, habitúque; simul vocem haurire auribus, profectam ex aëre; hominibus istis auscultaret, morémque gereret præcipientem, addentémque; *Postquam institutus ab ijs fueris, popularibus tuis quæ acceperis tradito.* Nec mora, antequam verbum vllum de consilio suo fecisset Patribus, cùm ab ijs abesset sat procul, ex eo momento suâ sponte nuncium remisit patrijs superstitionibus omnibus, Pamphagiæ, cantionibus, et si quid prorsus rectæ rationi aduersabatur: quin ab alijs quoque discessit institutis, quorum vsum lex Christiana minimè abrogat, vultus pingendi varijs coloribus, vngendi capilli, hauriendorum fumorum nicotiæ, quâ re ne Galli quidem sibi vt interdicant, adduci possunt. Tum, vt parti illi alteri satisfaceret diuinæ vocis; nec dum Catechumenus, multus esse apud populares suos institit, fidem vt capesserent, Crucis signum crebrò efformarent, aures, animósque Patribus præberent. Itaque cùm hæc dies noctésque vrgeret, euicit tandem à Tadossacensibus suis, vt Kebeccum ipse legaretur de fide, atque eam in rem Patrum aliquem ad se mitti flagitaret, qui doceret preces: sic enim loquuntur vulgò. Nihil non egit, vel apud Patres, vel apud Oliuerium Gallum, per eúmque cum Monte-magnio, secum vt illicò Tadossacum è Patribus aliquem abduceret: sed cùm non sineret operariorum paucitas in præsens, polliciti sunt tamen proximo vere perrecturum omninò ad eos aliquem. Hoc responso haud lætus, redit ad suos, mœstúsque exponit in ver proximum differri quod tàm ardenter vel suâ, vel illorum causâ concupijsset: vt intelligerent tamen quàm non alia caneret alijs, alia sibi vsurpanda, hypocritarum more putaret? vnà cum familijs duabus eorum quibus charior salus sempiterna, quàm aliquot annorum huius lucis vsuræ rationes essent, ad Sillerianam sedem reuolat, eorum quæ sibi commendata

essent,

essent, alterum facturus, vt Iesuitas per omnia, quoad eius facere liceret, imitaretur, quò, ad alterum, de popularibus instituendis, accederet deinde paratior. Ergo ne per se staret quin instituta Patrum omnia planè complecteretur, aliquanto pòst quàm ad S. Iosephum consederat, quærit ex ijs, num se in suum consortium admittere per leges Societatis queant? si fas esset, nihil cunctaturum, quin nuncium rebus omnibus remitteret: & vxorem quidem se dimissurum in Baptismo, Ethnicam, & peruicacem mulierem: filiolam autem ex eâ susceptam, traditurum S. Vrsulæ Monialibus. Vbi ij spem omnem ademerant, illud persecutus est constantissimè, quod proximum erat, eorum vt in vitas tanquam in speculum intueretur, quæque in ijs obseruaret exteriùs, ea exprimeret in se cuncta. Ergo cum ijs esse frequens, orandi, animíque colligendi tempora notare, solus, quod apud eas gentes penè inauditum, obambulare. Quàm autem considératè hîc se gereret, ex eo enituit, quod cùm iam, vt se facturos receperant, Tadossacum Patres vnum ex suo numero ad condictum tempus misissent, dum is se quotidie statis horis è turbâ erudiendorum subduceret, cum Deo suo aliquantisper versaturus; ponè subsequi Carolus studebat, vsque silens. Et eo vel officio, vel secessu delectabatur magnopere Pater, tantam in homine constantiam demirans, donec animaduertit aliquando, sub veste sclopum minorem ab eo circunferri. Quare nonnihil animi pendens, ex eo quærit, Quorsùm tandem cum telo esset? At is pro suâ ingenuitate. Ego, inquit, Pater, dùm huc te subsequor, proposita habeo duo; alterum, vt dum tu precaris, ego quoque preces fundam: alterum, vt te capútque tuum tuear. Sic enim mecum reputo, loco te periculoso versari: nihil esse facilius, quàm vt in istâ solitudine Etechiminius aliquis, aut alius vnde vnde Barbarus clàm adrepat, vitæ tuæ insidians: si occumberes autem, quid nobis fieret? Ergo tàm ferali machinationi anteuersurus, præstò sum. Ceterùm, si me audies, non tàm procul à nostris tugurijs aberis deinceps. Et tantam vel vigilantiam, vel charitatem miratus Sacerdos conticuit: paruítque monenti salutaria. In instituendis autem popularibus, trahendísque ad fidem, quæ pars erat altera, sic se iam tum adhibuit, vt

ANNVS MDCXLI.

præter quàm quòd opportunè, importunè illud canebat vnicuique; Gallos imitandos prorſùs eſſe, non illos quidem plebeios, ac viles, qui literarum, doctrinarúmque expertes, licentiùs quandoque ſe gererent, ſed Præfectos: Patres autem potiſſimùm: cùm autem adeſſent ex finitimis aliqui, aduolabat confeſtim Carolus cum torque ex conchâ veneriâ haud exigui pretij, ne quid intentatum relinqueret. His tàm præclaris documentis, támque multoties conteſtatâ charitate cùm ardorem capeſſendi Baptiſmatis ſuum vehementer probaſſet Patribus, tandem cum alijs quos ſecum traxerat, ſacro fonte ablutus, Chriſtianorum numerum auxit.

Thondarſaæ præclaræ naturæ dotes.

THONDARSAA, & ipſe præclaris naturæ dotibus inſtructus illuſtri inter ſuos genere, quippe Præfecti pagi ſui filius, nunquam fidem oppugnarat: quin, cum illâ Huronicâ exagitatione tàm graui, caſæ prope omnes occluderentur Patribus, ipſe contrà eos excipiebat perhumaniter, neque modò conſanguineos, ſed etiam ſuos ipſius filios ab ijs baptizari ſinebat. Poſtmodùm, ſortes abiecit, quibus ad felicem venationem vſus adhuc fuerat: tum publicè profeſſus ſe ad Chriſtiana ſacra tranſire velle, patrias ſuperſtitiones valere iuſſit prorſùs. Cùm militatum iſſet, conſuetudinem copulauit cum popularibus duobus iam baptizatis: quos cùm videret in nemorum abditiores latebras ſecedere, tùm ad commilitonum auitas ſuperſtitiones declinandas, tùm ad fundendas preces: ad eos ſe ipſe quoque adiungebat nondum Chriſtianus. Vbi ad ſuos incolumis redierat, commodùm, Kebeccum pergendi ſe ſe dedit opportunitas: & mercaturas quidem conſuetas dum Thondarſaa cogitat, multò ſublimiora parabat Deus. Vix menſes aliquot ibi loci hæſerat, cùm ardentiores ſubdi animo ſuo ſenſit ad veram pietatem faces, hoc eſt ad cultum, venerationémque ſummi Dei: ac præter illa quidem quæ in eius præcordijs per ſe peragebat ſummus mentium inſpector, & arbiter; tria fuiſſe quæ ſub oculorum aciem continenter cadebant, vnde vehementer permotus fuerit, poſt Baptiſmum ipſe memorabat, alacritatem Gallorum miram, in ijs capeſſendis quæ à Monte-magnio Præfecto præſcriberentur, eorundémque aduerſùs eum inſignem obſeruantiam: Monialium, tùm S. Vrſulæ, tùm Hoſpitalariarum, & modeſtiam

perpetuam, & charitatem in miseros: non enim satis capere se posse, quemadmodum teneræ virgines, molliter, indulgentérque apud suos olim in Galliâ habitæ, animum induxissent pelago se in tàm longinquum iter committere primùm; mox appulsæ, totæ essent in officiis charitatis illis quidem, at laboriosis vel maximè, nisi præclarum quiddam, & omnem humanam cogitationem superans, sequerentur: postremò religionem, pietatémque, & moderationem singularem Neophytorum: neque enim non perstringi poterat, dum illud secum reputabat: *Si homines perinde atque nos in auitis superstitionibus, insaníque vel commentis, vel institutis nati, educatíque, emergunt tamen ex istius fæce prauitatis; quidni nos quoque ad eandem innocentiam morum enitamur? Si hi vna vxore contenti, ætatem exigunt, si charitate ducuntur eorum quos viderant nunquam, si abstinentiam colunt seuerissimam cibi, atque potionis, si, contrà quàm ferebat opinio, nullam luem, nedum corporum exitium ipsis creant preces, nos eadem aut vsurpare nequeamus, aut si vsurpabimus, metuendum est ne decantato illo exitio inuoluamur!* Hæc dies noctésque meditans, ad eámque quam in alijs suspiciebat, componens se se moderationem, tandem sub exeuntem Iunium, dignus visus est, cui Ecclesiæ ianua pateret, rem vrgente potissimùm Monte-magnio, & gnaro ex ijs quæ Brebeufius, qui eo anno Kebeccum descenderat, de præclaris naturæ dotibus Thondarsaæ memorauerat, & inspectore, exploratoréque eiusdem dictorum, factorúmque, ex quo Kebecci versabatur: qualis iam tum, quantúsque esset Thondarsaa. Itaque dies eius Baptismo dicitur ad VI. Cal. Quintiles, gestiente Catechumeno, plaudentibus Neophytis: aderant enim tum magno numero (quippe mercaturarum tempore) & in Sillerianâ S. Iosephi coloniâ rem peragi placuit. Adfuit ergo hinc Monte-magnius susceptor, cum cohorte, Gallorúmque honestissimo quoque, illinc Canadensis Ecclesiæ alumni, filijque propè omnes: quos vt vernaculo idiomate sacra Cantica modulantes Catechumenus exaudijt; Enimuerò si felices hi cantus ad popularium meorum aures acciderent, exclamat, raperent vtique cunctorum præcordia. Cùm ad sacram cerimoniam propiùs ventum esset, peragente Bartholomæo Vimontio, Societatis IESV in Nouâ

ANNVS MDCXLI.

Eiusdem Baptismus.

ANNVS MDCXLI.

Franciâ Superiore, quæreréque ex Thondarſaa Brebeufius, Num ex animo ad Chriſtiana ſacra tranſiret? num morem deinceps geſturus eſſet vocanti, & ſanctificanti Deo? num eius mandata, num Eccleſiæ iuſſa exactè obſeruaturus? nihil perturbatus, fidenter elatâ voce reſpondet; Certum ſibi & conſtitutum eſſe, Deum, cuius notitiam aliquam eſſet adeptus, in Eccleſiâ ad extremum vſque ſpiritum venerari, & colere: neque vllo vnquam caſu ab eâ mente dimotum iri. Vbi primùm vitali vndâ reſperſus erat, arctè Carolum ſuum complexus Monte-magnius (ſuum quippe illi nomen inditum voluit) Gaudeo, inquit, vehementer, te à tetri dæmonis ſeruitio, ad ſummi Dei famulatum, & obſequium traductum eſſe. Pugnato deinceps in beato certamine acriter: quæ pollicitus es, ea ſanctè præſtato. Et arma quidem tibi ſpiritualis ſuppeditabit Baptiſmus aduersùs hoſtes eos, quorum impetus ſentire poſſis, formam videre nequeas: ego aduersùs feros Iroquios, qui conceptum in vos immaniſſimum odium habent, telum hocce dono. Atque hîc tradit ſclopum militarem, inſigniter elaboratum, ſtupenti Neophyto vel ad nouitatem, vel ad exquiſitæ artis decus: tum ſignificare Carolum iubet popularibus ſuis, quicunque ſe ad fidem aggregaſſent, eos ſe ſuo patrocinio tecturum. Hæc vbi à Monte-magnio peracta, adeſt Præfectus Chriſtianorum Sillerianæ coloniæ, atque in hæc verba Carolum compellat. *Quotquot hîc adſumus indigenæ*, inquit, *ſanctam fidem capeſſiuimus, atque adeò nuncium remiſimus veteribus vel ſuperſtitionibus noſtratibus, vel nugis. Quare dum te inſtitutum idem videmus tantâ alacritate, tantâ animi fortitudine ſuſcipere, tantum haurimus animis lætitiæ, cæleſtíſque ſuauitatis, eius vt magnitudinem nulla poßimus oratione conſequi. Illud nos præſertim afficit, quod volente Domino Deo, locum hunc adamaſti, vbi frater noſter fieres: ſic enim prorsùs res ſe habet: frater noſter deinceps es, eodem patre Deo, eâdem matre Eccleſiâ prognatus. Itaque omnes hi tibi per me ſignificant, amicos tuos, eoſdem ſuos ex hoc tempore fore, hoſtes item tuos ab ſe in hoſtium numero poſitum iri. Et quoniam ſclopo te donauit Onontio, nos, quò eo, ſi res tulerit, in itinere vti queas, nitrati pulueris aliquantum ſuppeditamus.*

GESTIEBAT QVIDEM ad tàm inexpectatam huma-

nitatem, vel charitatem potiùs, Neophytus: non tamen sibi defuit, quin aptissimè responderet. Et ad Monte-magnium quidem obuersus; *Duplici me*, inquit, *munere affecisti, Onontio: nam & sclopum hunnce donasti, & tuo me nomine insigniuisti. Et posterius quidem hocce hoc maioris facio, quòd est honorificentius: neque dies vlla erit, quin & sensum illius beneficij conseruem in præcordijs, & ea gratia tibi me plurimùm debere profitear. Prius autem illud longè, latéque resonabit apud populares meos: hinc enim intelligent quanti à te fiat fides, quàm chari tibi sint qui eam complectantur. Mihi crede: valebit plurimùm apud illos auctoritas tua: neque munus ingrata obliuione obruetur.* Tum ad circunstantes obuersus Neophytos; *Si vestra*, inquit, *pectora pertentat gaudium, idcircò quod in album filiorum Dei adscriptus sum, lætari profectò me vehementiùs decet, cuius res agitur. Vos præiuistis, ego subsequor: vos in cælum ad beatam felicitatem enitimini; ego eodem pergere planè cupio: vos summi Dei mandata impigrè exhauritis: ego hodiernâ die audientibus vobis professus sum, ijsdem me planè stare velle, atque in eâ spe sum, fore vt nunquam ab eâ pollicitatione facta mea dissentiant. Equidem nihil Hurones tanti facimus, quanti torques ex conchâ veneriâ: sic habetote tamen, si torques istiusmodi ad viginti, suo me fulgore ad peccandum incitarent; & oculos refugituros, & cor istud quod aliàs tantopere adamauit, auersaturum. Sunt item apud nos in pretio pelles aliquæ, ex iisque confectæ vestes: sic tamen vobis persuadeatis velim, si pulchritudo ipsa, quæ vocatur, suâ mihi manu tale quiddam ad hunc deprauandum animum obtruderet, hæc me omninò prolocuturum; Si Deo, quem adoro ac veneror, cordi est, aliqua vt earum vestium vtar, efficiet profectò idem, aliâ vt viâ istæ mihi obueniant: exclusum est ex hac mente scelus, ac nefas: aditus illi nunquam in hanc arcem patebit. Si obijceretur item nitrati pulueris doliolum, armáque tota ex ferro ad communes hostes extinguendos, hæc opponerem; Qui elutis sordibus, huic menti purissimum nitorem addidit, vetat eam me contaminare deinceps: suppeditant ipsi infinitæ rationes aliæ, quibus me tegat: porrò lucis huius vsurâ carere planè malim, quàm offensionem ipsius vllam suscipere. Hæc sunt animi mei decreta, fratres mei, hæc me exactè obseruaturum beatâ hac luce constituo. Ceterùm, vt id quoque adiungam, iam filij mei, iam ex fratre nepotes per Baptismum regenerati sunt: vxor propediem*

ANNVS MDCXLI.

virum, quantum auguror, sequetur: neque illa modò, sed etiam quoniam loco aliquo, ac numero sum apud meos, alios quoque complures vestigijs instituros meis confido, maximè vbi ipsis exposuero, quàm honorificè Fideles à magno Gallorum Præfecto excipiantur, quámque multæ Nationes instituta ea, à quibus miseri abhorrebamus, arripuerint. Pòst paulò, cùm ad Trifluuium perrexisset, ibidémque Iuuenæus, ad Sillerianam sedem rediturus conscenderet canoam, ad Brebeufium conuersus, qui aderat; *Patrem*, inquit, *roga, quæso, meo nomine, vt magno Gallorum Præfecto renunciet, verba quidem mihi deesse ad agendas gratias pro acceptis beneficijs, non defutura tamen ad illa eadem apud populares meos deprædicanda. Et illa quidem, coniuncta cum honoris illius significatione, quâ me assiduè excepit, mouent hanc mentem non mediocriter: nihil tamen horum accedit ad lætitiæ sensum, quam haurio ex Dei dono, ac munere, quo me ad filios suos Christianum adiunxit. Iussit Onontio, beneficium hocce laudarem popularibus meis: faciam enimuerò: neque enim si voluero, conticescere tamen queam. Linguam, vt erat, integram refero ad meos, imò verò multò auctiorem: illam vbique totam transferam ad fidei nostræ præclara instituta vel commendanda, vel quoad facere potero, declaranda.* Addidit, vnum sibi dolere, quod nullis vicissim muneribus agnoscere sibi liceret Monte-magnij beneficentiam, Gallorum studium, Neophytorum charitatem: verùm, ruens eius in amplexus Iuuenæus admonuit, securus porrò esset: neque enim Monte-magnium aliud sibi quidquam rependi cupere, nisi illud; Vt & in fide tuendâ constans, & in Dei mandatis exhauriendis diligens, ac strenuus esset. Et Thondarsaa; *Me verò*, infit, *in vtroque ipsi satisfacturum confido: nam vt nunc quidem animo comparatus sum, nihil mihi obijci posse videtur, vnde mea labefactetur constantia: quoniam tamen humanæ infirmitatis sum particeps, si fortè prolaberer, reuocaret me continuò ad officium publica, & solennis pollicitationis eius recordatio, quâ asseueraui me ad extremum vsque spiritum obsecuturum Deo: tu verò, Pater* (Brebeufium adstantem appellabat) *si quando me videris nutantem vel leuiter, refricato mihi eiusdem memoriam pollicitationis: perspicies ipse valiturum id, ad confirmandum hunc animum, & ad omnes partes Christiani officij egregiè persequendas.*

VT MAGNO ANIMO, & scilicet expertæ Dei in se in-

dulgentiæ nixo, iſta ſpoponderat, ſic impigrè cuncta, vbi ad ſuos redierat, obijſſe, anno ſequenti demonſtrabimus. Et fuit ſanè opportunum imprimis, vt cui aſſurgenti ædificio tàm firma columna ſubducta eſſet, ei firmamentum aliunde adiungeretur. Ioſephum Chiȣathenȣa ab Iroquijs ſuperiori æſtate indigniſſimè trucidatum vidimus, Huronicæ decus Eccleſiæ: eo extincto, metuendum erat, ne res fidei collabaſceret, cùm alij & pauci eſſent, & ad pelliciendos populares longè minùs idonei. Sed nimirum, Patriam mutant, non extinguuntur, qui moriuntur in Domino. Nihil non egerat apud Teondechoren fratrem natu maiorem, vt eum à nefarijs abſtractum ſuperſtitionibus, Chriſto daret, maximè poſt Exercitia illa ſpiritus tàm ſanctè obita: verùm, nondum aduenerat felix illa dies: & maiore vi pertrahendus fuerat homo totus ad terram abiectus, & tetro dæmoni peculiari quodam nexu deuinctus. Narrauit ipſe poſteà, ſe ad annum circiter viceſimum ætatis, præcipiti iuuentæ conſilio æmulatum eorum inſaniam, qui per choreas quas per ignes flammáſque ducunt (Aȣtaenhrohi nominant) medicinam ſe facere poſſe morbis profitentur. Et initio quidem cùm & animaduerteret, & ſuo malo experiretur, non os, non manus habere ſe ſic comparatas, vt non ab igne, ſi attingeret, violarentur; nequaquàm accedere ſolitum propiùs, ſed ſycophantarum more eorum, qui ſpectantium oculis illudunt, artificioſè finxiſſe, & diſſimulaſſe: donec aliquantò poſt per ſomnium videre ſibi viſus eſt intereſſe vni ex iſtis choreis, ignémque impunè tractare, adhibitâ cantione, quam è ſomno euigilans, ſe ad vnguem memoriâ complecti miratus eſt. Vbi prima ſe deinde dedit occaſio, cantilenam canere occepit ſuam: & ecce tibi, furore ſe quodam corripi perſenſit intùs, Mænadum, credo inſtar illarum, de quibus haud abſimilia prodita à Poëtis. Ergo ex medijs rogis candentes lapides tùm manibus, tùm dentibus extrahere impunè, nuda brachia immittere in ardentes fornaces, ſic, vt neque doloris vllo ſenſu tangeretur, neque vel leuis vſtulationis extaret in membris veſtigium. Itaque nefandam artem factitauit deinceps, annos totos viginti, nonnunquam ter, quater-ve in die, adeò ab igne intactus, vt Patribus confirmauerit multoties iam Chriſtianus, tantum abfuiſſe

Ioſephus Theondechoren fraternæ virtutis æmulus.

Annvs MDCXLI.

Vt tum ignium ſentiret ardores, vt potius iucundo quodam afflatu neſcio quid manus, óſque refrigeraret, ita duntaxat vt cantio illa per ſomnum tradita adhiberetur: ſimiâ Satanâ ſummi Dei ſcilicet in re leui, quà ſinitur, mirabilia opera imitante. Addebat, viſum ſe ſibi identidem iſtiuſmodi choreis, conuiuiíſque quæ choreas comitantur, per inſomnium intereſſe, ſic, vt daretur ſibi quidpiam, aut omninò commodaretur, quod geſtaret, dum daret operam egregiæ cerimoniæ: atque eâ re ſe monitum, ne quid tale ſuſciperet, quoad traditum eſſet id quod eſſet menti obuerſatum: itaque dum ſe primùm deinde dabat occaſio, declarare ſe miſero in conuentu ſolitum, quid concupiſceret, id vbi eſſet ſuppeditatum, tum verò perſonam ſe egiſſe ſolitum ſuam: quod quid tandem erat aliud (inquit hîc ſapienter Hieronymus Lalemantius) niſi iterata profeſſio clientelæ tetri dæmonis, à miſerrimis populis tandiu exigi conſuetæ? Ergo cùm tot nodis vinculíſque conſtrictus, ex importuniſſimi tyranni nutu, totus aptus eſſet Theondechoren, ecce tibi derepentè tertio ab cæde fraternâ die, diuina quædam lux cæcę ad eam lucem menti oborta, teterrimam illam caliginem ſuperioris temporis momento diſcuſſit. Reputare cepit animo quæ frater inculcaſſet tàm ſæpe, de miſerrimâ eorum conditione, qui lumini rebelles, Dei famulatum per Chriſtianam religionem ingeſtum toties, capeſſere recuſarent: vnum illum vt parentem, procreatorémque hominum, ſic muneratorem eſſe, à quo ſempiterna ſit expectanda felicitas ea, à quâ ſi ſemel excideris, ſempiterno tempore ſit cum ignibus, flammíſque luctandum. Ergo ad Patres adit feſtinus, ambítque Baptiſmum haud rudis Candidatus: neque enim poterat ignorare myſteria fidei, quæ tandiu, inuito quamuis, ac reluctanti, decantata tamen opportunè, importunè à germano fratre eſſent. Verſant hominem partes in omnes Catechiſtæ, ſuperioris eius contumaciæ conſcij, tentant, vrgent, vellicant: cùm egregiè vbique ſibi conſtaret, planéque ſatisfaceret, ſeu Deo caſtè, religioſéque deinceps famulandi propoſitum, ſeu myſteriorum notitiam, precúmque exigerent; quò tamen hominis antè tàm nequam, illuſtrior, teſtatiórque eſſet mutati conſilij ſignificatio, differri eius Baptiſmum placuit ab exeunte Iulio,

in VI. Id. Septembris, quæ lux naſcenti Dei Genitrici ſacra. Eâ die ſolenni cerimoniâ in Eccleſiam adſcitus, *Ioſephi* nomine condecoratus eſt, longè feliciori vel ritu ſuſcitandi ex patrio more fratris, vel imitationis eiuſdem omine, quàm ferret auitus ille mos, in quo vt nihil praui, ſic nihil inerat, quod momentum vllum afferret ad id quod ſequebantur: nunc cum ſuaui illo, beatóque nomine fraternas Teondechoren, mouente intus diuinâ gratiâ, virtutes ſic arripuit, vt alter ille ſtatim ſit viſus: ne cui integrum eſſet ambigere, quin è cælo fidelis Dei famulus iam apud Dominum gratioſior, effeciſſet quod in terris poſitus perficere minùs valuerat. Ergo ſe ipſe mirari continuò nouus Ioſephus: finem nullum facere diuinæ in ſe miſericordiæ deprædicandæ: ſimillimum ſe eſſe profiteri captiuo alicui, eorum qui tàm frequenter ijs locis in hoſtium manus incidunt: planè ſic ſecum actum eſſe, vt cum illorum quopiam, qui eorum crudelitati eſſet felici aliquo caſu ereptus, reſeruatis alijs ad immaniſſimos cruciatus eos, quos exercere vulgò in captos ſolent. Itaque ablegauit continuò tùm patrias ſuperſtitiones omnes alias, tùm artem illam miſerrimam, prunas impunè tractandi: ac inuitatus licèt ad eam iterandam non ſemel, conſtantiſſimè tamen recuſauit ſemper: vt fratrem non modò æquare, ſed etiam quodammodò ſuperare ſub ea initia viſus ſit Patribus.

Ante avtem qvam in germani locum ſuffectus eſſet Teondechoren, Fidelium aliorum quaſi anteſignanus fuit Renatus Trondihȣanæus, de quo nihil proditum adhuc comperi, homo iam grandis natu. Is in ſacellum cunctos cogebat quotidie manè & veſperi, ad ſtatas preces, is hortatoris munere fungebatur: idem notabat ſanctum diem, hoc eſt Dominicum, ne quis vel à ſacrificio, ſi eius fieret copia, vel à precibus omninò abeſſet. Porrò fortiſſimi ſenis conſtantiam tentare Domino Deo viſum. Olim in florenti ætate verſanti, obiectum ſomnium erat, quo planè vetabatur & conuiuium vllum inſtruere ex canum carnibus, &; ſi ab alijs inſtrueretur, omninò intereſſe: ſi ſecùs faceret, læuum quidpiam conſecuturum. Cùm anteà ſemper ſtudioſè vtrumque declinaſſet, ne-ve ipſe ominoſum ſcilicet conuiuium appararet, ne-ve ab aliis apparato, aſſideret conuiua; ſub initium ſuperioris hye-

Renati Trondihȣanæi conſtantia.

ANNVS MDCXLI.

mis, iam in fide confirmatus, atque adeò gnarus vanitatis somniorum, ab amico inuitatus ad istiusmodi epulas, probè memor licet denunciatæ, si parere recusaret, calamitatis, non refugit. Vix in casam pedem à conuiuio retulerat, cùm tota penè familia morbo sternitur, filij tres; quorum duo infantuli, adolescens vnus, ísque charissimus, mox filia annorum viginti, itidem charissima. Et initio quidem peracerbum casum sic tulit Renatus, vt nihil quidquam generosius ab veterano vllo Christi milite spectares. Auditus est, nescius licèt, ab vno è Patribus clàm auscultante, cùm hunc omninò in modum supremum rerum omnium arbitrum appellaret; *Audi me, Domine: nunc enim potissimùm precari instituo: liberos meos omnes vulgaris ille morbus corripuit, penè omnes de vitâ periclitantur. Illúdne addam? Consana illos, potes enim; Minimè verò id flagito: audi, cordium omnium scrutator, inspectórque, quid versem animo. Supremus es rerum omnium Dominus, quippe qui rerum vniuersitatem effeceris: & tamen id cogito, homuncio, vt tibi munus aliquod, ac donum hodie offerram. Eam in rem cuncta mente & cogitatione lustro, cuncta circumspicio: nec quidquam te dignum occurrit: Heu me! omnès omninò homines si nihil coràm te sumus, ego omnium postremus, ego puluisculus, ego peripsema, quid sim, atque adeo quid tandem offerre valeam? Nimirùm nostræ omnium vitæ ex te planè pendent: eas offero, filiorum, inquam, & meam, & omnium omninò, quotquot meâ familiâ continentur. Si omnium postremus emoriar, illud dicam; Vitam meam pro munere suscipe, Domine Deus meus: quidquid vis, quidquid statuis, æquissimum est. Nunc demùm proba me domine, si ita videtur: quæ defero, suscipe: vnum dicam illud, sancta est voluntas tua, quidquid demùm statuerit. Tibi verò IESV mi Seruator, quid offeram? præter hæc quæ dico, habeo nihil: verùm illud me solatur, quod in communionem venis eorum, quæ æterno tuo Parenti offerimus. Miserere mei: sat me beatum putabo, si quod nunc offero, illud tibi arriserit.* Hæc, vt retuli ad verbum ex ore Neophyti ab se excepta, testatur vnus è Societate Sacerdos, addítque totius orationis emphasim maiorem aliquantò Huronicè fuisse, quàm ipsè Gallicè expresserit. Porrò ab tàm calenti pectore quid non in Deum fidei, constantiæque expectares! Sed nimirum ad vehementiores turbines nutant aliquan-

do & orni, & quercus, quamuis firmis nixæ radicibus: coryphæúsque Apostolorum quâ nocte tam ardenter receperat, commissurum se nunquam, quidquid tandem impenderet discriminis, vt Magistrum desereret; eâdem non semel diris se deuouit omnibus, si hominem eum nosset. Adeò lubrica est humana voluntas. Filioli illi duo erepti sunt: tulit, vt spoponderat Renatus: subsecuta mors adolescentis illius: ingemuit, eâ se sapienter consolatione sustentans, quod singulari quâdam Dei misericordiâ proximè ante obitum per sacram homologesim delicta iuuentutis abluerat, neque pauca, neque leuia: vix enim eo in flexu ætatis, Christiano quidquam dignum fecerat, indigna multa perpetrârat. Intereà pagus totus perstrepit: canebant insani, illud nimirum esse quod tantò antè vidissent omnes, complures essent experti, exitialem fidem esse: Sacerdotes illos Gallos præposterâ quâdam cupiditate collocandorum maturè in cælo eorum qui credidissent, mortem illis festinè accersere. Accedebant querelæ domesticę ab vxore, quæ tantumnon illud stolidæ alterius vsurpabat: *Adhuc tu permanes in simplicitate tuà! benedic Deo, & morere.* Non fecit tamen Renatus, *neque stultum aliquid locutus est* hactenùs: quin ad sacellum se contulit, gratias religiosè Deo acturus, quod tàm præclarè filio suo in æternitatem consuluisset. Verùm, postquàm ventum est ad Iphigeniam illam, hoc est ad filiam, parentis vtriusque delitias, cùm iam ea ad extrema morbi rueret potiùs quàm tenderet, infelix pater quotidiana propè conuitia vxoris non ferens, maleficum tandem admittit, qui morienti filiæ opem ferret: vesanus vtique, qui millies antè esset expertus, quàm nihil hominibus conferant Satanæ artes. Itaque iustissimo Dei iudicio non seciùs illa erepta est, quàm fratres germani, hoc acerbiore dolore infelicissimi patris, quò nec saluti filiæ consuluerat, & prodiderat suam. Quid faceret deploratus parens? nimirum quod monet Sapiens; *Fili peccasti? ne adijcias iterùm.* Illius ipsius luce collustratus quem violauerat, clementissimi Dei, se ipse collegit, detestatúsque impium scelus, nihil antiquius habuit, quàm vt cum eo quem læserat, per homologesim continuò rediret in gratiam. Ex eo tempore stetit quidem semper in gradu fortis

Iob. 2.

Ecclesiast. 21.

ANNVS MDCXII.

athleta: conſtantiæ autem, fideíque non vulgaris ſpecimen dedit illuſtriſſimum, poſt Ioſephi Chiȣathenȣæ cædem. Redijt in memoriam id quod paucis à Baptiſmo diebus audierat ipſe de amiciſſimo viro: cùm ſolito piſcatui ambo darent operam, Ioſepho in ſomnis obiectum fuiſſe quidquid deinde poſt menſes quatuordecim re ipsâ funeſtè in ſe ipſe expertus eſt. Videlicet circumuentum ſe ab Iroquijs tribus, quatuor-ve, egregiè reſtitiſſe primùm, mox ſuccubuiſſe vnum pluribus, euulſam per acerbum cruciatum cæſariem ceſſiſſe ſicarijs: impactâ ſecuri ad eam ipſam partem capitis: ſi hæc irrita cuperet, canes mactaret duos. Euigilaſſe hîc non ſinè trepidatione, vt fit, Chiȣathenȣan, ad ſéque conuerſum exclamaſſe; Enimuero, Renate, nunc demùm, niſi Chriſtiani eſſemus, repetenda nobis conuiuia noſtratia, iterandæ conciones eſſent, ad auerruncanda ominoſa quæ vidi: at non teter dæmon, ſed Deus tùm vitæ noſtræ, tùm rerum omnium aliarum arbiter eſt: de nobis vtcunque viſum erit, ſtatuat. Hîc ſomni ſeriem expoſuit Renato, an alijs quoque, incertum: res quidem certè emanauit ſic, vt poſtquam cuncta ordine contigerant, fremerent vulgò Ethnici; Idcirco miſerè interemptum Chiȣathenȣan, quod ſomnio parere recuſaſſet, imperanti canum duorum vel ſacrificium, vel conuiuium, ſi Iroquiorum manus vellet effugere. Hæc cum ijs coniuncta caſibus, quos expoſuimus, perturbare vtique vehementer Neophyti animum poterant, niſi de cælo adeſſet auxilium: id cùm adfuiſſet, tunc quidem Renatus ſtetit in gradu, hoc illuſtriore conſtantiâ, quod hyeme huius ipſius anni, filius qui ſupererat, iam adultus, in Iroquiorum manus venit. Erat in eius tugurio Hieronymus Lalemantius, huius ipſius rei Scriptor, cum calamitoſo parenti de filij caſu renunciatum eſt: ab eo ſic ſe in re & ſubitâ, & luctuoſiſſimâ adhibuiſſe memoratur Renatus, vt perculſus animo hæſerit, mox in eas voces eruperit. *An verò quidquam improbare vllo modo queam, Domine Deus meus, quod ſit à te conſtitutum!* Ceterùm, quoniam hærere animis Chriſtiani ferè ſolemus ad euentus tales, demiramúrque ſoliciti, cur ſapiens idem ille, & præpotens Deus eò vſque graſſari dæmonum importunitatem in miſeras gentes ſinat, vt in ſomnis & obijciant ea, quæ euentura ſint, & ſi parere recuſent,

ijs ipſis carnificibus quæ funeſta denuntiauere peragentibus, obiectis per viſum calamitatibus re ipsâ poſtmodùm opprimantur; Statuendum illud principio; Ne capillum quidem capitis noſtri à Satanâ detrahi poſſe iniuſſu Dei: deinde id apud eas Nationes euenire quod vbique fit, vt *Per quæ peccat quis, per ea & torqueatur:* ac poſtquam vuam acerbam comederunt patres, dentes deinde filiorum obſtupeſcant. Non quòd valeant iſta quidem ad ſempiternum exitium: neque enim vbi de deploratâ illâ æternitate ſingulorum agitur; *Filius portabit iniquitatem patris: ſed vnuſquiſque in peccato ſuo morietur:* verùm, ad huiuſce *vitæ* ærumnas quod attinet, ferè illud ſeruat, atque adeò ſeruaturum denunciauit compluries ſummus ille Princeps, ad tertiam vſque, & quartam generationem vlturum ſe in poſteris: cúmque ſomniorum vanitati ad inſaniam addicti horum qui nunc ſunt non modò aui, proauíque, ſed etiam parentes fuerint; quid mirum, ſi illorum impietas redundat in ſobolem? præſertim cùm iſtis in regionibus magnam partem triumphet adhuc ferus tyrannus, Dei, hominúmque hoſtis, tàm paucis complexis fidem, præ illorum propè infinitâ multitudine, qui adhuc in ſuperſtitionis, Magiæque tenebris ambulant. Porrò, quid tandem vel Ioſepho, vel Renato nocuit inuidioſus ille ſomniorum euentus? alter illicò conceſſit in cælum, vt augurari de tantâ prope ſanctimoniâ poſſumus: alterius filij eodem perrexere tres, quatuor-ve, quorum fortè nullus beatus futurus fuerat, niſi tali tempore viuere deſijſſet: filia illa ſi non aſſenſa eſt vetitæ parentum procurationi, nihil eorum ſcelere contaminata eſt: ſi aſſenſit, æquè fortè ſibi ipſa alijs peccatis cælum deinde occluſiſſet: vt vt id futurum fuit, vno Apoſtoli verbulo reſecanda omnia, cum ſingulari quadam acquieſcentis animi demiſſione. *Quis cognouit ſenſum Domini, aut quis conſiliarius eius fuit.*

Sap. 11.

Ezech. 18.

Rom. 11.



HISTORIÆ CANADENSIS

LIBER QVINTVS.

Annvs MDCXLII.



Anno deinceps consecuto, valuit Kebecci exerceri cœpta seueritas non in viros modò, quorum natura vt audacior ad nefas, sic ad tolerandam pœnam fortior, sed etiam in feminas, quarum vt est indoles impotentior, ita pudore ac infamiâ, grauiore præsertim, sic nonnunquam deijciuntur, vt se ipsæ ferre nequeant. Quare diuinæ gratiæ prorsùs adscribi constantiam oportet barbaræ virginis cuiusdam, cuius factum suspicient, credo, quotquot inaudierint. Hanc iuuenis quidam, vxoris alterius superstitis, sospitisque coniugio illigatus, vxorem tamen ex vsitatæ pridem apud eas Gentes, antequàm Euangelij lux ipsis affulsisset, polygamiæ vt vidimus, corruptelâ, cæco quodam furore veriùs, quàm amore adsciscere auebat: cum eáque clàm propinquis,

Barbaræ virginis constantia.

quorum in poteſtate hæc erat (parentibus demortuis) de vetitis nuptijs agit. Aſſentitur illa, ſeu Euangelij legem ignoraret, nondum initiata, ſeu negligeret: rem modò tranſigeret ipſe cum conſanguineis: in ſe moram nullam fore. Quare adit ipſe ad eos continuò, quóque loco res ſit, exponit. Illi & iuuenis temeritatem ſeueriori oratione caſtigant, qui obſoletam iam Kebecci ex Chriſtianæ fidei ſanctitate, polygamiam inducere tentet rursùs, & virginem poſtmodùm penè conuitio increpitant, quæ tàm petulans fuiſſet, vt clàm ſe, conſilia agitaret de matrimonio, tàm parum pudens, vt non ſtatim refugerit, pellicatum auerſata. Porrò ſibi vterque perſuaderet, nulli vnquam nupturam ipſam, niſi Chriſtiano Chriſtianam, atque adeò ex Chriſtianorum inſtitutorum ſanctitate, quæ polygamiam auerſetur, & prorsùs excludat. Quid hîc agat demens amator? ſimul vxorem repudiat, ſimul Catechumenum profitetur, quò propoſitos vtrinque reuellat obices: verùm, cùm ſatis intelligerent virginis propinqui, eam mentem non à Deo iniectam, ſed cæci amoris inſtinctu ſuſceptam: virginem Monialibus S. Vrſulæ tradunt, tùm vt inſanienti proco omnis interim facultas adimeretur colloquij, quo remedio nullum inter humana, ad eas vitandas corruptelas efficacius; tùm vt cum fidei rudimentis, modeſtiam quoque diſceret. Et proceſſiſſet res feliciter, quantum quidem initia demonſtrabant: menſem enim apud optimas Magiſtras ſic exegit virgo, vt contenta ipſa, Monialibus non mediocriter ſatisfecerit: ſed cùm eius operâ indigerent conſanguinei, imprudenter fortè, certè præproperè eam educunt. Vix ad agnatos redierat, cùm adeſt continuò procus, cum eáque vt antè, furtiua miſcet colloquia: die potiſſimùm quadam, cum ex tugurio exeuntem vidiſſet, inſequitur cupiditate præceps: illa cùm declinare congreſſum aliter ſe poſſe deſperaret, in Galli cuiuſdam ædes ſe proripit. Inſtat nihilo ſeciùs iuuenis, & ſeu volentem, ſeu inuitam diutiùs ſermone diſtinet. Per eas moras, cùm ingruente iam nocte abeſſe à tugurio deprehenſa virgo eſſet, raptam primò propinqui ſuſpicari: mox, cùm ſe recepiſſet, ſeueriori oratione in eius ſcilicet impudentiam inuehi, quæ omnibus modeſtiæ, pudoríſque perfractis repagulis, auſa eſſet tàm alieno tempore clàm cum viro

ANNVS MDCXLII.

colloqui, & suspecto quidem iamdiu. Nec satis visum miseram rubore suffudisse: accersunt confestim è viciniâ, Christianos consanguineos prætereà aliquot, déque pœnâ in tantum flagitium constituendâ, iussâ reâ tantisper secedere, inter se deliberant. Tres propositæ sententiæ: prima ab eo, cuius in potestate virgo erat: is Gallorum pia & laudabilia instituta æmulatus, ità perorauit vt diceret, sicut ab ijs in sontes animaduerteretur, sic vt neque heri famulis, neque parentes filijs parcerent, si quid peccatum esset, ità neque sibi in manifesto scilicet, compertóque flagitio dissimulandum videri, sed pœnam omninò reposcendam: postquam enim in disciplinam virginibus virgo tradita esset, nec vitasset congressum insani iuuenis, quo interdictum esset toties; non impunè tàm contumacem petulantiam stolidæ esse debere: de pœnæ verò genere ambigere se se, atque adeò exquirere quid ipsi sentirent. Qui sententiam alteram proposuit, si hæc, inquit, filia mea esset, diu est ex quo vel resipuisset, vel desijsset viuere. Vetita est cum vesano iuuene agere, aut omninò colloqui, neque modò non paruit, sed etiam in vetitum colloquium venit compluries: ego expellendam eam prorsùs nostris è tugurijs censeo: cum eo, vt ne quis nostrûm aut eam vllo modo visat, aut quidquam in cibum suppeditet. At tertius, noxam grauem quidem non tamen morte dignam videri, verberaretur rea, eâ animaduersione ad se redituram. Id cùm stetisset, denunciatúmque miseræ esset, illa ne verbum quidem aut ad se purgandam, aut ad deprecandam pœnam adhibuit: illud modò silens apud se reputabat, vt postmodùm ex ipsâ rescitum, *Eam, qualiscunque tandem est, pœnæ acerbitatem perferam, noxæ eluendæ: erit fortè vt tolerantiâ meâ in animaduersionis genere tàm duro, támque apud nos inusitato, aditum mihi ad Baptismum muniam, quem expeto iamdiu: id si eâ viâ consequar, næ, supplicium in beneficij genere collocabo.* Hac animata cogitatione, Kebeccum postridie, vt iussa erat, pergit cum æqualibus, tàm placidè, ac si nihil graue impenderet: ibi non in earum modò virginum, quas comites legerat; sed complurium etiam aliorum oculis, ab eo ipso qui sententiam tulerat, cæditur acriter, cum pudoris quidem significatione tanti, quanto suffundi tali in re quisque solet, doloris nullâ.

Tum

Eiusdem virginis pietas in Deum.

Tum seuerus ille Minos conuersus ad adstantes socias; Vidistis, inquit, quàm non leuiter in æqualem hancce vestram animaduersum sit : sic habetote : nisi morem gesseritis jjs quorum estis in potestate, similem pœnam in vos, atque adeò grauiorem depromptum iri. Dimissâ concione, quis non miserabilem virginem quæsituram latebras putaret, quibus ad aliquot saltem dies se tegeret? at omnium fefellit opinionem, & quâ constantiâ eam acerbitatem pertulerat, Baptismi se cogitatione sustentans, eadem confirmata cælitùs, ad Sacerdotem eum è Societate, qui huius nascentis Ecclesiæ institutioni præerat, adit è vestigio, perinde ac si nihil pertulisset : Baptismum poscit, vel flagitat potiùs, tàm vehementer, vt stuperet Pater. Quæsitis varijs circà rudimenta fidei versat, vexátque Catechumenam : cùm vbique satisfaceret, rem tamen in tempus aliud, seu dissimulanter, seu ex animi sententiâ differendam ait esse. At instare virgo, profiteríque idcircò se tàm lentè ista pertulisse, vt hoc documento planum faceret, quantâ Baptismi cupiditate arderet: ceterùm, nullius se vnquam Ethnici amoribus implicitum iri, nullam de se expostulandi causam præbituram deinceps consanguineis. Tanti est Dei causâ aliquid perferre grauius! nimirum constantia in rectè facto aliquo, gradus est ad maiora, præstantioráque, siue mens, suæ sibi virtutis conscia, per se ad celsiora decora incitetur, siue summus ille honestatis approbator addat vires, tantáque suauitate corda permulceat, vt eâ quasi peruncti athletæ, alacres ad ardua quæque rapiantur. Quanquam non naturæ, sed gratiæ tribuendam hanc excelsitatem animi nemo non videat : præsertim cùm præclaris initijs cetera deinde responderint. Cùm finem nullum instandi faceret proselyta, annuendum denique ratus Sacerdos; Age ergo, inquit: cras de manè Kebecci adesto, in sacello Monialium S. Vrsulæ, vt vbi fidei rudimenta hausisti, ibi fidei sacramentum consequaris. Quo responso, abit alacris, promisso munere erectior, quàm tàm graui, támque acerbâ notâ deiectior. Postridie ante ortum Solis leucam iam dimidiam cum ijsdem comitibus confecerat, inquit auctor Gallicus Annalium : cúmque tàm insperatò tàm hilarem conspiceret Monialium Præposita, haud ignara quid supe-

ANNVS MDCXLII. riori die contigiſſet: heus tu, inquit, vnde tàm manè, tàm lætâ fronte? Nimirum, infit Catechumena, mox hîc initianda ſum, pérque Baptiſmum in ſortem Filiorum Dei tranſitura. Nec mœroris quidquam reliquit in animo id quod heri geſtum eſt? Tum quidem, inquit, ea me cogitatio confirmabat, mihi IESV Chriſti causâ illud, quidquid erat, vel probri, vel doloris ferendum eſſe: nunc, cùm mecum reputo, quantum tandem beneficium Dei ſit, Baptiſmum conſequi, excluditur planè ex meâ mente mœſtities. Porrò iſti colloquio interueniens Pater, geſtientem Deo conſecrat per Baptiſmum, *Angelicæque* nomen facit, vt quæ beatorum Angelorum alacritatem in iuſſis Dei faciendis exprimeret, eo tàm decoro nomine inſigniretur, Angelicéque deinceps mores & ſtudia componeret. Inſanus autem amator, vbi ſe excluſum prorsùs vidit, poſitâ laruâ Catechumeni, turbas ciere. Adit ad Trifluuium, quo loco patrem habebat, hominem apud ſuos alicuius auctoritatis: quàm indignis modis habita à pauculis Chriſtianis eſſet virgo inſons, quâ poteſt verborum, orationíſque inuidiâ exponit: infamiam eam in ſe redundare: repoſcendas pœnas ab ijs, quorum tanta extitiſſet in immerentem crudelitas. Nec mora furens iracundiâ pater, ad Sillerianam coloniam aduolat cum tumente filio: mactaturum interminatur Fidelium aliquot: nec vllâ Chriſtianorum comitate mitigatus, nihil hinc infamiæ in eius filium redundare conteſtantium, perſtat tamen: dum à Monte-magnio accerſitus, iuſſúſque, niſi malum vltrò ſibi gnatóque vellet accerſere, à malâ mente diſcedere, acquieuit.

NEQVE HÆC MODO, hos è Seminario retulit ardores: perſuaderi vix queat ijs, qui nihil niſi ferum, niſi ſtolidum de ijs Gentibus animo, & opinione perceperunt, In naturâ habili, qualem tandem Canadenſium eſſe compertum eſt, quid valeat educatio, cæleſti præſertim beneficentiâ aſpirante. Europæis virgunculis vix cedere Algonquinias, Huronenſéſque, quis non fateatur, qui hæc paucula è multis, ſuis momentis expenderit. Duæ fuere, annos natæ nondum nouem, quæ à Magiſtrâ annum penè totum enixiſſimè flagitauerint, ſe ſe vt ad ſacram ſynaxim obeundam inſtitueret. Cùm inſtitutionem illa minimè negare ſe diceret: ceterùm, ſuum non eſſe huic

ætatulæ rem tàm suprà sensus extantem permittere, ad Vimontij pedes, qui per Aduentus dies ad Monasterium itabat habendis concionibus, accidunt ambæ, pérque sacra omnia obtestantur, facultatem ne pertrahat ad sacram mensam accedendi. Is seu seriò, seu molestis dimittendis interpellatricibus spondet, si quidem aptè interrogatæ, satisfecissent, haud vltrà sacrum Paschæ diem copiam diuini conuiuij dilatum iri. Hîc gestire vtraque gaudio, at mixto formidine, ne fortè non sat plenè, vbi tempus afforet, satisfacturæ essent: Deo tamen candidissimos promouente conatus, cùm assiduè instituentem Magistram vrgerent, ad præscriptum tempus egregiè comparatæ, non Monialibus modò, sed ipsi quoque Vimontio dignæ visæ sunt, quæ ad cælestes epulas admitterentur, habentes vtique vestem nuptialem. Inter Algonquinias autem, educabatur, etiam ex Patris supremâ voluntate, Teresia magni illius Iosephi Chiȣathenȣan Huronis, filia. Hæc annos nata haud dum quatuordecim, tàm incensè cuncta quæ in Monialibus obseruabat, instituta vitæ etiam arctioris, imitandi studio rapiebatur, vt quod de viro bono tradidit sacer Scriptor, *Cor suum* daret *in similitudinem picturæ.* Ecclesiastic. 38.
Cùm igitur obseruasset Moniales semel annis singulis, consuetis tantisper intermissis muneribus, abdere se in sacellum, obeundis videlicet ex S. Ignatij formulâ, spiritûs exercitationibus, latere ipsa quoque (latere enim eas tunc aiunt) animum induxit. Quare in siluulam se abdit, septis conclusam Monasterij, ibíque ex ramusculis arborum, tuguriolum sibi ipsa compingit, in quo deinde maiorem diei partem in precibus exigere solitaria instituit. Id cùm ab vnâ aliquâ æqualium obseruatum esset, quærere ipsa ex Teresiâ, quid tandem eo in secessu tandiu agitaret sola? Cùm ipsa id quod res erat aperuisset, imitari se videlicet Magistras, quæ ad aliquot dies laterent quotannis; illa ad socias aduolat confestim, incendítque eâdem cupiditate omnes, sic, vt ad vnam, præter duas penè infantulas, Teresiam imitaturæ ex obuiâ fronde casulam quoque sibi singulæ erexerint, eáque conclusæ in seuerissimo silentio bonam dierum aliquot partem orando exegerint. Teresia autem intereà populares duos è suis, qui hyemem Kebecci institutionis causâ traduxere, sic dictis accen-

Annvs MDCXLII. debat identidem, vt inter alia fidei capeſſendæ incitamenta illud numerarint, magnopere ſe ſe permotos ardentiſſimâ eius de Deo, déque cæleſtibus myſterijs, Chriſtianiſque officijs oratione. Et eo ardore delectatus eorum alter, ex compoſito, haud ſatis fortè prudenter, exercere Tereſiam inſtituit. Aliquot antè diebus, quàm ſacro ſe fonti ſiſteret, ad eam adit de more, & vultu contracto, vix ſe perſuadere ſibi poſſe fingit, vera eſſe quæ traderentur ab Catechiſtis, duriorem prætereà diſciplinæ iſtius rationem totam videri: ità ſe Baptiſmi cogitationem abieciſſe. Hîc non tàm dolore ſaucia, quàm iuſtiſſimâ indignatione accenſa Tereſia; Quis te, inquit, infelix dementauit? quid agis, quid cogitas? An non vides in momenta ſingula mortem hominibus impendere? quid te fiet autem, ſi proximâ nocte è viuis excedendum erit? Nimirum cum perditis dæmonibus rues perditus, in rogos extinguendos nunquam. Quin te circunſpicis, redíſque ad mentem ſaniorem? Cùm nihilo ſeciùs perſtaret ille in ſimulatâ defectione, negarétque ſe ijs quæ afferrentur moueri; lacrymabunda Tereſia currit ad Moniales, & interruptis vocibus; Perijt, inquit, perijt miſer: Deo & credere recuſat, & parere. Equidem ſi clathra per quæ me alloquebatur, reuellere potuiſſem, cecidiſſem nefarium deſertorem pugnis: ità me eius ſcelus commouet. Et ſolatæ quidem ſunt Moniales gementem, ad hilaritatémque reducere conatæ, ea omnia ab Catechumeno per iocoſam diſſimulationem dicta, factáque eſſe aſſeuerantes: verùm, non antè confirmari animo Tereſia potuit, quàm accederet Brebeufij auctoritas, rem ità habere aſſerentis: is hoc anno in Sillerianâ Reſidentiâ verſabatur. Porrò præpotens idem ille Deus, qui initio naſcentis Eccleſiæ, ex S. Pauli oraculo; *Infirma elegit, vt fortia confunderet*, (1. Cor. 1.) priſco, vt ità dicam, inſtituto delectatus, virgunculam illam legiſſe viſus eſt, vt viris ardorem inijceret vel capeſſendæ fidei, vel ſectandæ morum ſanctimoniæ. Libet hîc attexere vnius, & alterius Epiſtolæ partem Sacerdotis cuiuſdam è Societate eâ de re ſcribentis ad Moniales. *Priore quidem loco, Hurones aliquot, inſit, ex vico S. Ioſephi, qui anno proximè ſuperiore Kebeccum deſcenderunt, tantum vel voluptatis, vel fructus ex congreſſu Tereſiolæ veſtræ cepere, vt vtrum plus admirationis*

ſibi attulerit, referre ſe poſſe pernegarent, Huronicáne virguncula, quæ Deum vnum, cælum, Tartara prædicaret; an ſanctæ virgines quæ eam instituerint, mentémque eius ad cælestia conuerterint. Poſteriore autem; *Duo ex nostris Neophytis ad nos huc rediere, virtutis, ſanctimoniæque documentis quæ iſtic eorum in oculos incurrerunt ſic permoti, præſertim domi veſtræ, vt periucundum ſit audire illos de eo argumento diſputantes, maximè de Tereſiæ laudibus. Tanta eſt eius conſtantia,* aiunt, *tanta eruditio, tanta omnium eius charitas, tantus illius ardor fidei, vt qui neſciat aliunde, credat nemo ipſam ex Huronenſi tractu ortum duxiſſe: vbi redierit, ingenij profectò laude populares omnes ſuos ſuperabit.* Hæc illi, ex ijs quæ vel oculorum aciem inuſitatâ ſpecie perſtrinxerant, vel ad aures acciderant, dum concionabundæ dant operam? quid ſi quę eadem, intrà ſepta Monaſterij cum æqualibus peragebat, contemplari licuiſſet? Certè nihil tàm aſperum, támque arduum à Monialibus vſurpari tùm ipſa tùm æquales videbant, quin ad imitandi ſtudium pariter exardeſcerent. Sed de Tereſiâ infrà, non ſemel.

QVANTVM AVTEM Vrſulinæ in tenerâ infantularum ætate informandâ, tantum circà adultos Hoſpitalariæ laborabant, hoc aſperiùs, quòd tota inſtitutorum huius familiæ ratio circà ægrotantium corpora primò verſatur. Qui Barbari ad ea tempora ægros ſuos nullo miſericordiæ ſenſu, per nemora omni ope, ſolatióque deſtitutos deſerere conſuêrant, & omninò ab ijs refugere, vbi vbi eſſent, earum exemplo permoti, & ipſi conferre operam ſuam diſcunt in populares: feminæ pręſertim, quæ Monialium charitate captæ, quibus tàm cordi fuerint ignoti homines, vaſtiſſimáque æquorum intercapedine ſeiuncti, vt dulciſſimâ patriâ relictâ, in perpetuum eas ſolitudines adamarint; & ipſæ paulatim ad iuuandos ſuos aggrediuntur, præſto ſunt, cibos quales quales apparant, ſagamitam præſertim, magno Monialium leuamento, magno ſuo ipſarum fructu. Monaſterij ſacellum cunctis pro Oratorio eſt: ibi per curandorum corporum illecebram, mentes quoque, & animi ſedulò inſtituuntur: ibi habentur à Patribus Societatis, Catecheſes ad frequentem concionem confluentibus tùm alijs, tùm conſanguineis, affinibus, amicis ægrotantium: vt non ſine liquidiſſimo ſenſu voluptatis in-

ANNVS MDCXLII.

tuentium, Christi bonus odor ad omnes longè, latéque permanet.

Iroquiorum in captiuos sæua crudelitas.

CVM HÆC TAM præclarè procederent, augeretúrque placidissimè in dies Neophytorum tùm numerus, tùm ardor fidei, si non risum, solidam saltem, sincerámque lætitiam tumultu primùm, mox dolore miscuerunt feri Iroquij. Ac per hyemem quidem profecti erant ducenti, eo consilio, vt & Gallos fatigarent, & opprimerent indigenas. Duas in turmas diuisi, diuersi perrexere, alteri Trifluuium versùs: ad Algonquiniorum Insulam alteri. Priores impressionem nullam tum quidem fecere, quod duorum Præfectorum è præcipuis ijsdem, & fortissimis, mortuis in itinere, molestum euentum malum omen interpretati, aleæ se certaminis committere noluerunt: posteriores, per glaciem, niuésque progressi, deuenere ad Insulam, incolarúmque familias aliquot oppressere, incautos per somnum aggressi; cæsis nonnullis, viuos abduxere quotquot potuerunt. Ex ijs euasere breuî duo, è quibus primò cognitum de clade, longo post interuallo feminæ duæ, ex quibus hæc rescita. Cùm intempestâ nocte irruissent hostes, stratos somno nullo negotio capiunt: interfecti tamen generosiores aliquot, qui ad horrendos illorum clamores expergefacti, ad arma trepidè confugerant: ceteri tùm viri, tùm feminæ, imbecillísque turba infantium, coniecti in vincula. Et quoniam lupos, vel tygrides potiùs dira vrgebat fames, conuiuium illicò apparant, at Polyphemi. Cùm hi aquam attulissent, illi congessissent ligna, ahena alij locant continuò, non bubulâ replenda, aut veruecinâ, sed humanis interemptorum carnibus. Cæsorum corpora secant membratim: tum crura, pedes, brachia, capita, armos nullo discrimine conijciunt in lebetes: quantáque comploratione superstitum captiuorum, tanto immanis naturæ tripudio cuncta elixant coràm. Vbi sat coctæ visæ inhumanæ dapes, accingunt se ad lanienam anthropophagi: vt quidque occurrebat, ità vorant, femora, pectus, penetralia: fuere qui ossa perfringerent, ad medullæ mollitudinem extrahendam: quique ex cranio cerebrum educerent, ante ora coniugum, filiorúmque, tristi lamento feralem prosequentium crudelitatem. Inter hæc cùm diluxisset, dant se itineri truculenti vi-

ctores, captiuos præ se, ceu gregem armentum-ve agentes, insultantésque infelicibus: femina, Kichenigȣkȣc nomine cùm agmen sequi nequiret, mortua statim est: huius sortem sibi quotquot erant, concupiscerent aliæ, si per Baptismum regeneratæ essent: verùm, nondum initiatas ea torquebat cogitatio; Quid me in perpetuum fiet, si hoc statu è viuis excessero? Tres erant ex toto numero matres, quæ singulæ singulos lactabant filiolos, mensium duorum. Vix aliquantulum itineris confectum erat, cùm ab vbere, ab immanibus rapiuntur infantuli, & exemplo dirissimæ immanitatis, vsurpatæ fortè nunquam, in matrum oculis viui, spirantésque insiguntur verubus, torrentúrque. Vbi ardores ignium persensere insontes victimæ, cum immensis vagitibus potiùs, quàm clamoribus, oculos quà licebat, retorquebant ad matres, quasi opem imploraturi: & ruissent quidem illæ medios in enses, confodiendæ cum filiolis, si per vincula licuisset: sed cùm manus arcerent funes, pedes Barbari retinerent, ne accedere liceret propiùs; quod reliquum erat, oculi lacrymis tantos cruciatus prosequebantur: lingua in has intrepide soluta voces; Occidite, occidite, scelesti, si tanta vos tenet immanitas, occidite immerentes: nec vos pudet, fera monstra, eâ crudelitate pascere oculos? quâ tandem vnquam in re vos hæc ætatula violauit? At nihilo seciùs fera portenta postquàm vitam denique ademerant lenti ignes, è verubus extractos conijciunt in ahenum nondum coctos satis: tum aptè ad ingluuiem elixos, in conspectu matrum vorant.

His peractis, iter repetunt crudeles victores, eâdem vbique truculentæ importunitatis significatione. Huic vt se subduceret, dirissimísque qui impendebant cruciatibus, infelix è captiuarum numero femina, interstitium nacta in fluuio, cuius ad ripas procedebat agmen, haud dum concretum glacie, in profluentem se præceps per desperationem deiecit, ac gurgite hausta est: cùm extitisset tamen ex vndis spirans adhuc, accurrunt Iroquij, non seruandæ vitæ studio, sed mortem longè crudeliorem allaturi: verùm, cùm iam animam ageret, enectæ fustibus caluariam detrahunt, auferúntque pro trophæo. Iam vbi ad fines Iroquij soli peruentum, iussi antecedere iuuenes duo, qui de totius agminis

ANNVS MDCXLII.

propinquo aduentu significarent suis. Læto cantu vbique personante, dum alij feralis supplicij instrumenta parant, obuiàm victoribus processere nonnulli, nec viri modò, sed etiam feminæ: hi gratulari victoribus: illæ Indico frumento graues, & aliquo alio commeatu: horum in gratiam saltare de more iussi captiui, tùm viri, tùm feminæ. Postridie peruentum est ad pagum primum regionis: hîc horrendo spectaculo casam ingentem vident captiui, distributis hac illac rogis, sæua incendia minitantem. Conuolarat incredibilis multitudo virorum, mulierum, infantium: hi inconditis vlulatibus aduentantes excipiunt, & scilicet ingredientes tundunt fustibus, tum arctissimè funibus stringunt, ad carpum, acerrimo cum sensu doloris. Incidunt deinde brachia, terga, humeros: digitorum partem amputant, his plurium, illis pauciorum, nec gladiolo sed squamâ piscis cuiusdam, quò lentius tormentum esset, atque adeò doloris vis atrocior. Quæ mulier hæc referebat, ei recisus est, vel contusus potiùs pollex vterque, tum oblatus infelici, suas vt ipsius carnes manderet: recusauit tamen, mortem se quamlibet perpessuram asserens potiùs, quàm fero ludibrio crudeles spectantium oculos pasceret. Secundùm primam illam salutationem (fuere hæc enim tantùm præludia cruciatuum) cibi afferunt quidpiam, quò vires ad perferenda cetera, ne deessent: tum viros canere iubent, saltare feminas nudas prorsùs: vestium enim quidquid erat, per vim detraxere. Erat in captiuorum numero *Adrianus Earimitagsic*, antequàm ad suos se reciperet, ad Trifluuium baptizatus à Buteuxio, à quo id beneficij enixissimè flagitauerat, id quod euenit vel præsagiens, vel metuens: is cantare iussus, paruit quidem; verùm Algonquiniorum idiomate nihil, quæ paucula occepit, ex vulgatis Iroquiorum muginationibus deprompsit. Admirati hostes nouum morem, cùm quæsijssent, quidni Algonquinium quiddam modularetur? Nimirum, inquit, Algonquinij fuere: Algonquinius iam nullus est: quotquot supersumus, Galli sumus. Pupugit ea responsio efferata pectora, nouámque rabiem addidit: itaque Adriano abscissi digiti sic, vt non in latum truncarentur de more, sed exquisitissimo supplicio, in longum diffinderentur. Antequam animam ageret, conspicatus Algonquiniam mulierem;

rem; *Si vnquam*, inquit, *Gallos reuiſes, hoc ipſis meo nomine ſignificato, me eis ſtudere plurimum, vel in morte egregiéque meminiſſe eorum quæ ſunt ab ijs tradita.* Id volebat ſcilicet homo magni animi, ſe ad extremum vſque ſpiritum perſtiturum in fide, religionéque Chriſtianâ: neque vllâ ſuppliciorum diritate adductum iri, vt quidquam eâ ſanctimoniâ minùs dignum vel proloqueretur, vel faceret: nec fefellit.

Postridie mane iubentur captiui ferale pegma conſcendere, excitatum de more, quò illuſtriore loco torquerentur, nullúſque eſſet non adultorum modò, ſed ne puerorum quidem, qui non eâ diritate paſcere poſſet oculos. Tum armati tædis, accedunt vndique propiùs immanes carnifices, vſtulántque femora, lateráque, & ſi quâ parte corporis norant maiorem fore acerbitatem doloris. Ipſi pueruli egregiâ diſciplinâ per pegmatis rimas faces inſinuant, vt ne quo loco conſiſtere captiui ſine cruciatu poſſent. Hîc iubentur feminæ vſtulare viros, neque modò alios; ſed ſuos ipſarum coniuges: verùm abnuere prorsùs. Vna fuit, *Aveſſonipini* cuiuſdam filia, quæ dolorum, & mortis metu, fœdo miniſterio dedit operam: at eâ mercede quam commeruerat, vt acerbiores in eam poſtmodùm deprompti ſint cruciatus. Certè conceſſa vita feminis triginta circiter, nupturis deinde hoſtili in regione: viri necati ad vnum omnes, non vno loco. Ex ijs autem triginta feminis, Chriſtianæ duæ, longè digniſſimæ, ob conſtantiam, quarum nomina proderentur, certiores factæ licet, nihil vltrà ſæuitiei in ſe exercitum iri, totâ tamen hyeme contabuerunt, animis æquè, & corporibus ſauciæ. Ac vulneribus quidem corporum, quæ plurima, grauiáque infeſti quibus erant inciſæ cum viris, mucrones fecerant, medicina nulla adhibita: animos ſuſtentauit benigniſſimus Deus, dedítque innoxiè menſes aliquot exigere in medio prauæ, peruerſæque nationis: dum occaſionem deploratis poſtmodùm obtulit per hoſtes ipſos ſuæ ſaluti conſulendi. Cùm vere inito, expeditionem alteram Iroquij ad trecentos, in Algonquinios ſuſciperent, iuſſæ ſunt ambæ farinam in commeatum geſtare humeris. Paruerunt, nec inuitæ, eo conſilio, vt ſi quà daretur, proriperent ſe ſe in fugâ, per auia illa vaſtiſſimorum nemorum: nec cunctatæ, poſt paucorum dierum iter, noctis intempeſtæ

ANNVS MDCXLII.

ſilentio, miſeris bellatoribus ſomno oppreſſis ſubducunt ſe ſe: poſt, vbi diluxit, latebras captantes quà denſiora virgulta erant, Deo vtique duce, omnem inueſtigantium diligentiam eluſere. Quid enim tandem animi, niſi cæleſte afforet auxilium, in illâ rerum omnium deſtitutione, & periculis vndique imminentibus affuiſſet? Totos dies decem exegerunt ſic, vt nihil omninò cibi viderint: pòſt, inciderunt in cæſarum ferarum corpora ſemeſa, quas Iroquij ijdem venando interfecerant, nec abſumpſerant prorsùs: ita carnium partes non modicas cùm hærentes adhuc oſſibus reliquiſſent, fugitiuæ noctu, elicito igne non ex ſilice, vt nos vulgò: ſed ex ligni cedrini fomite, ijs gentibus perfamiliari, coxerunt; ſemper pauidæ, cunctáque latè circunſpicientes: tum, vbi iſta defecerant, fibros aliquot venatrices cepere, ac tandem per duros, diuturnóſque labores, quibus ferendis impares fuiſſent vel viri fortiſſimi, ſeminudæ, maciéque, ac ſqualore confectæ peruenere ad Trifluuium: ibi timore poſito illæ quidem, non conſternatione, inſigni tùm Buteuxij, qui aderat, tùm Chriſtianarum præſertim mulierum gratulatione exceptæ, ærumnarum finem inuenerunt.

P. Iſaacus Ioguesius ab Iroquijs captus, & crudeliter habitus.

EXITVS SECVNDÆ huius Iroquiorum expeditionis quis fuerit, non ſat à Gallico Scriptore traditum: illud addit, de quo nos vberiùs ex manuſcripto Commentario illius ipſius cuius potiſſimùm res agebatur; Iſaacum quoque Ioguesium è Societate IESV, Sacerdotem in immanium carnificum manus veniſſe. Habeo penès me autographum ſeu Epiſtolæ, ſeu narrationis lugubris Hiſtoriæ ab ipſo exaratum Coloniæ Renſelnrianæ, in Neo-belgio, vt loquitur, pridie Non. Augusti anni proximè conſequentis, quo tempore ſpem omnem abiecerat reuiſendæ Galliæ: atque adeò per literas certiorem faciendum putauerat Prouincialem Franciæ noſtræ Societatis, cui ſuberat, de ijs quæ ſibi contigiſſent. Sed à Domino Deo tum quidem ad noua certamina reſeruatus, patrios fines ad breue interuallum repetiit, tulítque ipſe quam exarauerat Epitomen rerum ſuarum. Narrat igitur miſſum ſe ab Hieronymo Lalemantio, qui ſocijs apud Hurones agentibus Superior præerat, de rebus illius Eccleſiæ, Kebeccum; ſoluiſſe ex portu S. Mariæ, cum Gallis quatuor; Huronibus ſeptendecim, Idid. Iunij

anni huius. Canoæ quatuor erant, aptæ illæ quidem, verùm, cum ſarcinis reliquis, quadraginta ipſis locis ex vndis educendæ, geſtandæque humeris, antequàm Kebeccum perueniſſent, ob Catadupa illa, quæ aliàs memorauimus. Accedebat periculum ab hoſte, in horas impendens: nihílque propius anno ſuperiore factum fuerat, quàm vt in truculentiſſimorum graſſatorum manus Brebeufius veniret. Euaſere tamen, poſt ærumnas ſanè graues, tandémque die quinto & triceſimo quàm ſoluerant, Trifluuium tenuere. Rebus deinde quarum causâ venerant, Kebecci compoſitis, reditum adornarunt ad III. Non. Sextiles: cùm die alterâ quàm profecti erant, ſub ipſam auroram humana veſtigia conſpiciunt impreſſa in littore, hoſtiúmne an amicorum, aut fœderatorum eſſent incerti. Erat in agmine *Euſtachius Ahatſiſtari*, Huro, vir egregiè & Chriſtianus, & fortis, cui reliqui quotquot erant, ob fortitudinis militaris laudem præcipuam, primas facilè tribuebant. Is re ſedulò expensâ: Vt vt, inquit, res habet, ſi hoſtes ſunt, quantum quidem coniectura aſſequi poſſum, tres tantùm habent canoas, atque adeò exiguo ſunt numero: proinde metuendum credo nihil. Et aptè quidem ille, ſi res ita habuiſſet: quid enim trium canoarum vectores, haud plures ferè quàm duodecim, ad quadraginta, quot Huronico in agmine erant, ad tres illos & viginti, ſeptemdecim recens aggregatis? verùm, eum periculosè fefellit opinio: nam vti funeſtus euentus poſtmodùm edocuit, & plures illîc erant, & ad ripam fluminis alteram opperiebantur aliæ. Ergo vbi ad inſidiarum locum, Huronicum agmen peruenerat, vno, eodémque momento ſclopos diſplodunt, canoáſque perforant multis locis, qui Iroquiorum eandem ad ripam in nauigiolis latitabant. Hîc verò Hurones cedere, pauciores pluribus, armatis inermes, atque vt in repentinâ impreſſione fieri ſolet, metu omnia infeſtiora ſibi fingente, in vicinum nemus effusâ fugâ ſeſe per amnis crepidinem plerique proripiunt. Erant, vt compertum ſtatim, hoſtiles canoæ duodecim, bellatores ſeptuaginta, ab armis inſtructi quæ diximus, hoc eſt, quiſque ferè cum ſclopo, haud leui, ſi rem ſuis momentis æſtimes, probro Batauorum, qui Chriſtiani licet, Ethnicis tamen Barbaris in Chriſtianos, eoſdémque fœderatos tela ſuppeditent:

ANNVS MDCXLII.

ſed iuſtæ querelæ erit infrà locus aptior. Vt ad rem redeamus, poſtquàm Hurones pauci, qui in canois remanſerant, cum Gallis illis quatuor, repugnauerant, nec ſegniter aliquandiu; ceſſere denique, ex aduersâ ripâ concitato remigio aduolantes nouas canoas intuiti, ſéque item in fugam dederunt, præter pauciſſimos, qui Renatum Goupilium Gallum, Ducem ſecuti, ſtationem deſerere turpe æſtimantes, ab hoſtibus circumuallati ſunt potiùs, quàm capti. Inter illas moras nihil facilius Ioguesio, quàm fugam cùm reliquis capeſſere, ſi voluiſſet: verùm, vt latebras quæreret, adduci non potuit, non tàm quia proſpiciebat animo id quod euenit, vt è fugâ alij retraherentur, quàm vt ne deeſſet Huronibus illis partim iam initiatis, partim Catechumenis; ne-ve à Gallo Goupilio diuelleretur, qui ſuâ causâ in periculum veniſſet. Ergo cùm ab incogitanti hoſte, eo ipſo loco vbi commiſſum certamen erat, nullo cuſtode prætermiſſus fuiſſet, accerſere ipſe vltrò vnum ex Iroquiis ijs, quibus captiuorum ſeruandorum cura tradita, ſéque vt pariter caperet, hortari: certum enim ſibi eſſe, quam fortunam alij ſubijſſent, eandem prorſùs experiri. Miratus contrà Barbarus fiduciam tantam, támque inuſitatam, cunctari ex diffidentiâ, moráſque nectere, donec circunſpectis ſtudiosè circà omnibus, acceſſit tandem, Ioguesiúmque volentem ad alios captiuos adiunxit. Fallit hîc verò, inquit vir egregiè & fidelis, & pius, de ſe ipſe memorans, vulgatum adagium; *Miſeris pro ſolatio eſſe habere pares*, hoc eſt ærumnarum, acerbitatúmque ſocios: vt quiſque è fugâ retrahebatur, ita noui doloris ſtimulis lancinabatur generoſus animus, qui Dei famulos, Barbarorum Ethnicorum furori patere cerneret: & quoniam nondum baptizati omnes erant, intereà dum hoſtis prædæ captorum inhiat, ipſe in fratrum ſempiternam ſalutem intentus, ſacrâ vndâ Catechumenos reſpergit mox in cælum euehendos. Nihil autem tulit acerbius, quàm duorum reditum, qui cùm euadere per denſum nemus facilè potuiſſent, committere tamen noluerunt, vt Ioguesio inter Iroquiorum manus verſante, diſcederent: raro exemplo ſanctæ amicitiæ. Alter Huro fuit, Euſtachius ille Ahiatſiſtari, Gallus alter. Guillelmus Coſturæus. Et accedens quidem ad Ioguesium propiùs Ahiatſiſtari; Sanctè, in-

quit, tibi iureiurando confirmaueram, mi frater, fore vt quæ te cunque sors maneret, illius essem particeps, seu viuendum diutiùs, seu moriendum esset: en adsum illud ipsâ re repræsentaturus quod spoponderam. Costuræus autem, adolescens non solùm forti animo, sed etiam liberali specie, cùm iam sibi pedum pernicitate quâ valebat, præclarè consuluisset, hostium vtique sagacitatem, si libuisset prorsùs elusurus; vt se tamen in illâ syluarum vastitate circunspexit, animaduertítque abesseIoguesium; fecit ad fidem Historiæ, quod de Niso illo ad aurium delectationem narrat Poëta, vt iter omne relegens, non priùs conquieuerit animo, quàm ad patrem, vt vocabat, suum peruenisset. Qui vtinam aufugisset prorsùs! inquit idem: neque enim ego tantum dolorem hausissem ex amicissimi adolescentis casu, neque ipse truculentam Iroquiorum carnificinam pertulisset, eius potissimùm infestam & nomini & capiti, quod vulgatum iam apud eos erat, vnum è suis primoribus illius dextrâ in tumultuario illo certamine cecidisse: Itaque ab illo fœdam æquè & immanem carnificinam adorsi, ereptâ prorsùs veste, vngues omnes morsu auulserunt radicitùs, tum digitos dentibus comminuerunt, ensísque mucronem latè per mediam dextram adegerunt: quam postremi doloris acerbitatem ille non modò tranquillè, sed etiam hilarè tulit, ex Christi IESV patientis recordatione, cui eundem in modum in pedes, manúsque impacti claui essent. Vt in conspectum venit, suo ipsius respersus cruore, continere se Ioguesius non potuit, quin per medios hostes aduolans, ad Dei seruum accurreret, amplexatúsque, eius & spem in Deum, & amorem appositâ oratione incenderet. Ac mirari quidem primùm Barbari factum insolens, quo mitigati fera naturâ debuerat: tum quasi suæ ipsorum ignauiæ pertæsi, pugnis, fustibúsque, & clauâ pium Sacerdotem ab amico diuulsum affligunt humi: afflicto vngues item vt Costuræo, adimunt penè omnes, affixis dentibus: supererant intacti indices gemini: hos aduenientes postmodùm alij dentibus contriuere.

VBI PALANTES è fugâ retracti, omnes ad ripam fluminis alteram transuecti sunt: hîc securi hostes, partiti inter se prædam, haud aspernandam, si gentis tenuitatem spectes:

ANNVS MDCXLII.

omninò autem magni apud Hurones Gallósque pretij, quod eâ sacræ supellectilis instrumentum multiplex continebatur. Videbat hæc, totísque præcordiis vrebaturIoguesius, sacra à profanis tàm indignum in modum attrectari, diripíque animaduertens: sed quid faceret? tempus id suum, imò fratrum suorum ratus, raptim baptizat quotquot nondum abluti erant, reuocatis in memoriam ijs, quæ priùs de mysteriis fidei tradita per otium fuerant. Fuit in ijs octogenarius senex, qui iussus paulò pòst canoam cum alijs conscendere, in hosticum abducendus; Quò tandem, inquit, pergam, homo id ætatis? conficite hîc, si lubet, potiùs capularem senem: mihi enim certum est hinc pedem non mouere. Cùm perstaret in sententiâ immotus, eo ipso loco trucidatus est. Alij impositi in cymbulas, ad duo & viginti (quindecim enim dilapsi, cæsi tres in fugâ fuerant) nullo non ærumnarum genere eo in itinere, quod mensem totum tenuit, conflictati sunt. Ad æstum, famem, verborum contumelias accedebat acerrimus sensus doloris ex vulneribus, vulnerúmque sanie, nullâ curatione: sed nullâ re tàm se commotum affirmat Ioguesius, quàm cùm fera portenta crudelitatis lentè, & in speciem sedatè, capillum, barbámque vellere adorsi, vngues insuper quos acutissimos habent, in mollissimis quibúsque corporis partibus figere instíterunt. Etenim ita ferè comparatæ sunt celsæ mentes, indignitate magis quàm dolore afficiuntur: quoque penitiùs interiorem obtutum in torquentium cogitationes insinuant, hoc maiorem deprehendentes contemptum, nisi custos intimæ tranquillitatis adsit patientia, nihil est procliuius, quàm vt stomachentur: sed quos natura, sui peramans, motus ciet, hos diuina gratia inhibet in suis, tùm aliàs, tùm vel maximè *in tempore opportuno.*

OCTAVO QVAM nauigare ceperant die, in nouum tolerantiæ certamen descendendum fuit. Inciderunt videlicet in perfidiosos alios bellatores, seu prædones potiùs, qui ad ostium vsque fluminis Iroquensis, quà in S. Laurentij amnem influit, progressi, à Monte-magnio, vt mox reddemus, Gallísque ceteris cum strage repulsi sunt. Et quoniam hominibus ex merâ importunitate conflatis solenne est, ad certamina crudelitate præludere, hoc secundiores fore ratis præliorum

exitus, quò sæuitum truculentiùs fuerit; vbi primùm captiui iussi in continentem exscenderant, victoribus popularibus gratulati sunt aduentij illi, lætâ scloporum explosione Solem venerati, quem pro Præside bellorum, præliorúmque colunt: tum è vicino saltu fuste quisque correpto, humeros laterá-que prætereuntium captiuorum tundere pro libidine aggressi, egere præ se turmam sanè miserabilem, ad collem propinquum, vbi ferale pegma erexerant. Et quoniam agmen claudebatIoguesius, consultò eum in locum reseruatus, tàm inhumanè progredientem cecidere, vt antequam ad collem peruenisset, corruerit penè exanimis. Vrgere illi tamen nihilo seciùs, ictúsque ingeminare, donec crudeli misericordiâ, veriti ne si pergerent, planè ibidem occumberet, ferire ad tempus destiterunt, ac in suo sanguine natantem suis ipsi manibus in formidolosum theatrum extulere. At non diu immanis se furor continuit: vbi sat virium suppeditare putauerunt ad nouos cruciatus, ex quibus modò mors non consequeretur (viuum enim omninò ad pagum suum deducere, consilium erat) digitorum, qui intacti superfuerant, exurunt vnum, vnum comminuunt, conterúntque crebro morsu: alios iam antè contritos disruptis neruis immaniter hac illac torquent: hostium vnus ferocior semel atque iterùm accessit, nares abscissurus: sed furentem semel atque iterùm occulta quædam vis repressit: Ac tametsi in Gallos potissimùm incumbere videbatur tetra crudelitas, non tamen propterea Huronibus parcitum: penè eodem modo habitos eos testatur ipse Ioguesius: in Eustachium autem tàm atrociter desæuitum, vt super cetera, postquam pollicem vtrumque resecuerant prorsùs, ac planè ademerant, lentum bacillum pręterea, eundémque præacutum per læuæ vulnus ad cubitum vsque adegerint: quam lanienam fortis athleta incredibili mentis excelsitate pertulit. Postridie Id. Sextiles peruentum est ad pagum primum infestæ regionis: ibi truculenta omnia, & Christi pugilibus horribilia. Succurrebat Ioguesio, quantâ animorum exultatione toto orbe Christiano recoleretur tunc augustissimæ Deiparæ in cælum Assumptæ triumphus (iam enim peruigilij dies inclinabat in vesperum:) ita grates egit summo Deo, quod quâ luce plebs Christiana, pia gaudia vbique agi-

ANNVS MDCXLII.

taret, ipſe cum ſocijs nonnihil eiuſdem causâ pateretur. Eâ in cogitatione defixus, faciliùs animum confirmauit ad ea perferenda quæ impendebant; præſtolabatur ſiquidem hinc inde proterua, & crudelis iuuentus fuſtibus armata, quà tranſeundum erat: captiui autem ita diſpoſiti ſunt, vt Gallos inter qui antecedebant, Huronéſque qui ſequebantur, ſe ſe Iroquij plures medios infuderint, vtroſque remoraturi, ſi fortè curſu ſubducere ſe ſe ocyùs tentaſſent, vel ictuum grandini, vel hoſtium ludibrio. Neque enim minùs ſtudiosè in benè conſtitutis Europæ ciuitatibus pompæ inſtituuntur vel ſacræ, ſupplicationum, vel ciuiles, aduentantium Principum, quàm hæc ſpectacula crudelitatis apud illa propudia humanæ naturæ. In fronte Gallus vnus iuſſus ingredi, nudus prorsùs: proximè ſuccedebat Goupilius: in tertium locum reiectus Ioguesius, cum induſio ille quidem, & femoralibus, quod vtrumque Goupilio item conceſſum: ſed eò infeſtior Ioguesij ſtatio erat, quò ſubſequentium Iroquiorum vicinior. Ità in debilitatos iam, contuſoſque humeros depluere furor cædentium non fuſtibus modò, ſed etiam virgis è ferro longioribus: fuit qui pilam plumbeam pugni magnitudine, aptam ex fune longiori, tàm validè medias in ſcapulas impegerit, vt & in præſens penè corruerit, ac deinceps, vt ipſe mihi deinde narrauit, quoties impenderet imber ex ſudo, toties grauis ex cicatrice dolor exiſteret. Tandem in crudelitatis theatrum producti, nullum non crudelitatis genus pertulerunt, alij aliud: illud commune compluribus, quòd poſt ictus tres fuſte cuique quaſi ex demenſo impactos, cultris armati accedunt hoſtes propiùs; ac temerè pro libidine, vtcumque viſum erat, nunc huius, nunc illius amputant digitos. Et quoniam ex cunctorum obſeruantiâ facilè intelligebant, aliorum quaſi anteſignanum Ioguesium eſſe, ad eum adit ſenex quidam, feminámque quam ſecum ductabat, iubet ſiniſtrum pollicem reſecare. Hæc paucis antè menſibus eorum in manus venerat, Algonquinia genere, fide & religione per ſuſceptum Baptiſmum Chriſtiana: eò fœdum miniſterium auerſabatur vehementius: paruit tamen denique, metu mortis, quam, ni faceret, trux herus intentabat: ita inuita, ac gemens ſiniſtrum illum pollicem, quà manui committebatur, detruncat. Nec ſibi

ſibi defuit tanto in dolore magnanimus Sacerdos : nam & illud animo & cogitatione reputabat; Iucundum eſſe, Dei causâ dira perpeti ab ijs quorum tu causâ nihil non perpeti ſis paratus, quóſque tanquàm dilectos filios intimo cordis ſinu complectare: & incredibili quodam exaggeratæ mentis robore, dextrâ reſectum illum pollicem humo tollens, Deo vero, ac viuo obtulit, piaturus quæ negligentiùs, inquit, feciſſet, omiſiſſet-ve toto ſeptennio, auguſtiſſimo ſacrificio peragendo: ſed cùm Huronum aliquis vicinior monuiſſet, ſi eſſet id ab Iroquijs animaduerſum, fore vt eundem illum pollicem crudum, vt erat, mandere cogerent, abiecit illicò.

Eo loco pernoctarint, nec-ne, non tradit Auctor ille idem, & magnâ ex parte Actor Tragœdiæ: illud addit; Poſtridie, hoc eſt ipsâ feſtâ luce Aſſumptæ in cælum Genitricis Dei, poſtquàm matutinum tempus exegiſſent, iuſſos pergere ad pagum alterum, duobus milliaribus remotiorem: antequàm autem ex pegmate excenderent, ne quid ad extremam vel inopiam, vel contumeliam deeſſet, ereptum per vim ſibi fuiſſe ab eo cui propriè traditus erat cuſtodiendus, induſium cum femoralibus, ſic, vt planè nudus remanſerit, ſi perbreue ſubligaculum exceperis, quo verenda tegebantur. At is ſe ipſe ægrè hoc ſtatu ferens; Atqui æquum eſt, mi frater, inquit, vt poſtquam ſarcinas noſtras omnes partiti inter vos eſtis, ſaltem vilem huncce corporis amictum relinquas, neque tibi magnopere vſui futurum, & mihi, vt vides, tàm neceſſarium: quâ oratione tàm miti, támque aptâ delinitus vtcumque Barbarus, non induſium reſtituit, ſed vile inuolucrum ſarcinarum, ex cannabino texto crudiore porrexit: ſed nimirùm iniectum illud humeris iam multâ plagâ ſauciis, dolorem magis augebat, quàm æſtus Solis ardentiſſimos arcebat: progrediendum tamen ad alterum illum pagum hoc tàm indecoro, támque deplorato habitu fuit: vt in ſe planè experiretur, quod illi alij apud S. Ieremiam; *Pellis noſtra quaſi clibanus exuſta eſt:* Thren. 5. quæ enim cutis partes, humeros, collúmque, & brachia contexerant, à Sole exuſtæ, arefactæque diſſiluerunt prorsùs. Sed nondum poſuerat immanis feritas: vt ad ſecundum illum pagum deuentum eſt, contrà quàm fieri ferè conſueuit, iterùm fuſtuario excepti ſunt tùm Hurones, tùm Galli, nullo diſcri-

ANNVS MDCXLII.

Noui cruciatus in P. Iogueſium ceteróſque captiuos exerciti.

mine: neque modò nullum oblatum leuamentum, tenue quamlibet, ſed etiam nouo cruciatuum generi propoſiti, dies duos, noctes totidem permiſſi ſunt tenerioris ætatis ludibriis, puerorum, puellarúmque: ij certatim in affecta & lacerata membra, prunas, calentémque fauillam ſuperiniecere, hoc moleſtiùs, & ad certum dolorem aptiùs, quod per vincula quibus captiui coërcebantur, vix licebat aut declinatione corporis, aut adhibitâ manu depellere ardores. Accedebat inedia, quæ toleranda ſic fuit, vt cùm ibidem dies duos, noctes totidem exegerint, nihil prorsùs viderint neque cibi, neque potionis. Pergendum tamen nihilo ſeciùs fuit ad pagum tertium: ibi obiectum aliquid frugis Indicæ, at in culmo, ſolamen planè exiguum, niſi aliud opportunum imprimis objectum fuiſſet, inquit Ioqueſius ſemper attentus ad rem ſuam, hoc eſt ad ſalutem animarum: cùm enim eundem in pagum eo ipſo tempore adducti Hurones aliunde quatuor, item captiui eſſent, ex ijs duos, quantum ratio temporis, locíque ferebat, de Deo, Chriſtóque, & præcipuis fidei myſterijs inſtitutos, tingit ad Baptiſmum, paucis aquæ roris-ve guttulis, quæ ex imbre paulò antè effuſo foliis eiuſdem frugis Indicæ grandioribus inſederant: alteris duobus cùm in pagum alium pariter omnes agerentur, ex riuulo præterfluente hauſtâ lymphâ, ſummum regenerationis beneficium impertiuit. Eo quarto in pago cùm animaduertiſſet incolarum quidam, Coſturæi digitos, manus vtriuſque intactos, illibatóſque adhuc permanſiſſe, accedit cum ſtomacho, dextræque indicem auellit, hoc acerbiore doloris ſenſu, quod non cultrum ferrum-ve ad carnificinam, ſed conchilij cuiuſdam, quo abundant, teſtulam adhibuit, quæ cùm neruos incidere minùs poſſet; quippe & duriores & lubricos; ipſe manu, quantâ maximâ vi potuit, diſrupit omnes: hinc brachium fœdè intumuit. Secundùm hæc, in caſam inducti vbi opperiebatur iuuentus, canere de more captiui iuſſi ſunt: & paruere tùm Hurones, tùm Galli: verùm hi poſteriores, præcentore Iogueſio, cantauere Cantica Domini, hoc eſt Pſalmos Dauidicos: tum, ventum ad nouos cruciatus: ij in Renatum Goupilium præſertim exerciti, cui aduſtum à procacibus iuuenibus pectus. Aberat fortè Coſturæus, ab aliquo, eius vicem etiam in illâ barbarie miſera-

to, biduum habitus domi, non ſine graui Ioguesii ſolicitudine, quid chariſſimo filio factum eſſet, ignari. Verùm, ità eius mentem aliorum & ærumnæ & diſcrimina torquebant, vt non interim à tormento vacaret ipſe: ſublimem colligant præduris quibuſdam corticibus, quos lenteſcentes, in funes detexere ſolent: & quoniam ad eum modum habere vulgò conſueuerunt eos, quos ignibus deſtinant, tum demùm putauit ſe breuî crematum iri. Hîc verò, inquit, vt agnoſcerem ipſe luce meridianâ clariùs, ſi quid hactenùs generosè, fortitérque tuleram, non mihi, ſed diuinæ gratiæ eſſe acceptum referendum; quaſi mihi relictus, ad ſenſum doloris ingemui, rogauíque feros tortores, tantulum vt de eâ vinculorum aſperitate remitterent. Sed nimirùm homines feri, ac truculenti quò apprecabatur magis, eò vehementiùs adſtringebant funes: ità intellexit, qui ſe Deo ſemel obtulerit, eum ſe ſuauiſſimæ eius Prouidentiæ, totum permittere debere: illud interim animo, & cogitatione reuoluebat, quantum tandem IESV Chriſto deberet, ob grauiſſimos illos dolores, quos ſuâ mortaliúmque ceterorum causâ appetiiſſet tùm vbique paſſim, dum paſſus eſt, tùm extremo illo horarum trium interuallo, quo è Cruce pendentis corpus, non aptum è funibus; ſed ferro coërcitum, totum in clauos illos duos incubuit, qui affixi pedibus erant, aut certè in illum vnicum, qui pedem vtrumque continuit. Certè ea fuit doloris in Ioquesio atrocitas, vt cùm non plus quartâ horæ parte infeſtus ille corporis habitus tenuiſſet, linquente tantumnon animo, deponendus fuerit, ne, quod nolebant, exanimaretur prorsùs, & occumberet: neque enim tàm captiuos necare velle videntur monſtra immania, quàm torquere. Moniti ſunt tamen captiui, poſt ſeptiduum quàm ſpectaculum ſanctis Angelis illuſtre, feris hominibus ludicrum eſſe ceperant, adeſſe demùm tempus, quo lentis ignibus eſſent exurendi: quæ denunciatio vt horribile aliquid habuerit initio expaueſcenti naturæ, tamen non Gallorum tantùm, ſed Huronum etiam mentes ſereniore quâdam perfudit lætitiâ, dum commemorante Ioguesio, multò autem magis Domino Deo per ſe fidelia pectora illuſtrante, ſecum reputabant attenti, tum demùm poſitum modum iri tot, tàm grauibus, tàm multiplicibus ærumnis; inſtare autem perennis

ANNVS MDCXLII.

felicitatis initium. Sed omnium quidem promptissimum animum ad dirissima quæque probauit Dominus Deus: non item cunctos per ignes ad se accersere voluit: cùm res ab Iroquijs de more vocata in deliberationem esset, nihil temerè in Gallos statuendum videri pronunciatum: ne Hurones quidem omnes cremandos: delecti tres, fortunati vtique, si exitum spectes, qui barbaricè exurerentur, Eustachius ille Ahatsistari, Paulus, Stephanus: horum posteriorum gentile nomenIoguesius haud prodidit. Ergo, quoniam aliorum alia deinceps futura erat conditio, alios ab alijs diuellunt, varia in loca abducendos. In digressu cùm tempestiua monita cunctis inculcasset Ioguesius, illud præsertim quod iterabat sæpissime; vt *recogitarent eum qui talem à peccatoribus aduersum semetipsum contradictionem sustinuisset*; Eustachium, cui debebat, extremâ peccatorum absolutione impertit mœrens, cùm id ipse sublatis in cœlum oculis ex condicto, vehementer expetere se se significaret. Semper vir celsissimi animi idem, optimæque naturæ, Ioguesio, toto illo tàm formidoloso tempore studuerat, semper omnes illius nutus ceu parentis in Christo, obseruauerat sedulò; & quod perrarum in amicitiâ, quoties ad nouum cruciatum deposcebatur Ioguesius, seu vngues euellendi, seu excipiendum fustuarium, seu quid aliud eius generis pararetur; aderat continuò Eustachius, rogabátque, dimisso vt Ioguesio, in se potiùs ista conuerterent. Et mercedem Prophetæ accepit, ex veritatis pollicitatione, ad extremúmque de barbarâ Iroquiorum crudelitate triumphans, per incendium, lentum illud quidem; sed paucarum tamen horarum, ad cœlestis regiæ amœna translatus est. Ex eorum numero fuisse videri potest, quos ad sui notitiam, amorémque Deus ipse per se vel trahit, vel allicit. Nam antequàm institutorem vllum vidisset, atque adeò antequàm Patres Societatis IESV eas in oras penetrassent, cùm se vir bellator ab adolescentiâ, animaduerteret, multis ex discriminibus euasisse, in quibus æquales sui perijssent, ita reputabat, atque adeò agnoscebat, non se suâ industriâ, suis-ve viribus effugisse, sed potentioris cuiusdam Genij præsidijs; ac tametsi in somnia sua referre vulgò Hurones solent secundorum euentuum causas, & originem: tamen ea ipse tanquàm vana, atque

Hebr. 12.

futilia neglexerat. Cùm autem nihil tum quidem videret præterea, vbi primùm de Deo rerum omnium procreatore, ac rectore, déque Christo Seruatore mortalium disputantes Patres audiuit; facilè sibi persuasit illum ipsum esse, cui accepta referre deberet, quæcunque sibi vnquam fausta, feliciáque contigissent, constituítque eum deinceps totâ ætate venerari. Ergo cùm ad bella pergeret, aut in ijsdem iam versaretur, quotidie manè & vesperi, séque, résque suas benignissimo eius Numini sedulus commendare, cum ingenti rei benè gerendæ fiduciâ. Et verò propè incredibile, quæ bellica facinora ediderit compluries, ante annum quidem circiter, cùm Hurones ductaret non plures quinquaginta, Iroquios trecentos fudit, fugauítque: æstate autem proximè superiori, cùm lacum eum traijceret sanè ingentem, qui Huronum fines ab Iroquiorum finibus dirimit, animaduerso plures hostiles canoas maiores vulgaribus rectà ad se, quantâ maximâ poterant remorum contentione ferri, trepidantes socios, déque fugâ cogitantes sic continuit, vt non modò non fugiendum esse dixerit, sed etiam hostes aggrediendos. Nec cunctatus, vbi ad primam, quæ occurrit, canoam aduenerat, in eam saltu se librat, & solus & inermis: raptâ securi vnius caput diffindit, duos precipites iacit in profluentem, tum se ipse itidem in amnem demittit: alteráque natans manu, alterâ quotquot hostium occurrêre, seu obuij, seu circunstantes, cædit, mactátque: tanto ceterorum terrore, vt fugam cuncti capessiuerint: ipse cùm canoam denuò suam conscendisset, duos illos quos in flumen deiecerat, viuos capit, abducítque. Has tantas laudes obterebat insana quædam pertinacia in retinendis patriis aliquot superstitionibus: ad eas cùm tanquàm polypus ad saxa adhæresceret, nimirùm haud idoneus erat, qui ad Baptismum, quem totis tribus annis flagitarat, admitteretur. Tandem, quasi id quod impendebat præsagiens, postquàm superiori hyeme, studiosiori quadam assiduitate instituenti Catechistæ operam dederat, ad Paschales ferias, ad Residentiam S. Mariæ pergit, &, *Si quàm perspicuè summus vitæ nostræ arbiter contuetur, quid in vniuscuiusque hominum pectore abditum lateat, tàm vos intimè,* Patres compellans, inquit, *perspiceretis, quas fides radices hac in mente egerit, næ, in Christianorum consortium iam*

ANNVS MDCXLII.

me adlegiſſetis, neque ad bellum primo quoque tempore profectu-rum angeret ſempiternorum cruciatuum formido. Baptiſmum mihi ipſe conferre nequeo: quod poſſum, illud minimè fucatè facio, vt id beneficij me vehementiùs expetere ſignificem. Quòd ſi poſt conte-ſtatam tamdiu rei tàm expetendæ cupidinem exuretur, hæc anima apud Tartarum, an non penès vos culpa ea reſidebit? Quanquàm ſpero meliora de ſummo illo Deo quem prædicatis, cuiúſque in cognitio-nem veni: fortè illum mei capiet miſericordia: etenim illud conti-nenter inculcatis, vos ab eo infinities humanitate, clementiáque ſu-perari. Fregit ea oratio Patres: neque enim quidquam ani-maduertebant, vnde differri diutiùs eius Baptiſmus poſſet, vel deberet: poſtquam eodem animi candore profitebatur, ſe nuncium planè remittere inſanis illis ſuperſtitionibus. Ità ſo-lenni ritu ſacro lauacro regeneratus eſt, ipſo peruigilio Domi-nicæ Reſurrectionis, ſummâ ſuâ lætitiâ, ſummâ Neophyto-rum omnium gratulatione. Vir ex eorum ſcilicet numero, qui, *Conſummati in breui, tempora multa expleuerunt*: vix enim men-ſes ſex deinceps in viuis ſuperfuit; ſed qui annis aliorum plu-rimis æquiparari queant, ita omnem Chriſtiani officij abſolutio-nem ſequebatur: dignus viſus Deo qui tàm honeſtâ in causâ vi-tam tàm conſtanter poneret. Vt ad inſtitutum reuertamur. Galli reducti ſunt in citimum pagum eum, in quo conſtitutum domici-lium habebant perfidioſi illi, à quibus facta primùm impreſſio in præternauigantes erat. Omninò non abs re prædicant æqui re-rum, quæ ad ſempiternæ ſalutis rationem pertinent, æſtimatores; In diuturnâ exagitatione plus ineſſe periculi, quàm in genere leti atrociſſimo quolibet, quod modò perbreui tempore definiatur; fit enim neſcio quomodo, vt immemor ſui ad exiguum illud in-teruallum animus, vires colligat, afflante Deo, qui nunquam non ſuis tàm formidoloſo loco adeſt: in moroſâ autem illâ in-certorum expectatione euentuum labaſcit plerunque mens, vn-dique concuſſa, & ſcilicet ſemper diriora metuens: angunt præſentia, futura perturbant: erumpit identidem molliùs na-turæ imbecillitas: &, quod omnium moleſtiſſimum, abdere ſe Deus videtur, vel abeſſe potius: hinc illæ lacrimæ, que-relæque non hominum modò vulgaris virtutis; ſed eorum etiam quos ſimiles ipſe fecit in gloriâ Sanctorum, qui ſanctos facit idem, & muneratur. Mos eſt non Iroquiorum modò,

ſed etiam finitimorum longè, latéque populorum, vt quorum captiuorum vitæ parcitur, ij in aliquam adſcribantur familiam, vicem locúmque ſuppleturi alicuius, qui ex eâdem familiâ in bello occubuerit: ibi duriùs humaniús-ve habetur; prout fert eorum, quibus addicitur natura, vel voluntas. Dum ex eo inſtituto agitatur, cui potiſſimùm Ioguesius, ſociíque cederent, intereà peregrini, captiuíque incerti laris, ſemineces, ſine cibo tot iam exactis lucibus, poſt tàm multiplices cruciatus, támque diuturnos, inuiſi omnibus; ſi non animis, corporibus certè fatiſcebant, cùm edulij nihil ſuppeteret, præter frugem illam Indicam attritam vtcumque duos inter ſilices; & cucurbitas quaſdam præcoces, cibi genus ſanè inſulſum. Itaque cùm animaduerterent Barbari vtrumque ſenſim tabeſcere, conquiſitos pago toto piſciculos, carniúmque ad fumum Solem-ve ſiccatarum fruſtula redacta in puluiſculos, polentæ admiſcent: eo fomento vires vtcumque reparatæ.

Sed ecce tibi nouum diſcrimen: poſt dies circiter viginti, quàm captiui in Iroquiorum fines peruenerant, adſunt bellatores illi, quos ad oſtium vſque Iroquenſis amnis progreſſos vidimus, & ſcilicet re malè geſtâ. Quippe cùm Galli certatim, ſpectante Monte-magnio, qui eius rei causâ illò conſcenderat, operam nouæ Arci darent, quam de Armandi Cardinalis nomine, Richelæam appellari placuerat, rati Barbari ſe longè numero ſuperiores, & cœptam molem diſijcere, & Gallos incogitantes, diuersíſque in partibus operis occupatos opprimere poſſe; tripertito agmine per denſa nemorum vno eodémque momento irruunt diuerſi: ac niſi præſtò fuiſſet Monte-magnius; operas, quotquot erant, cecidiſſent vtique. Sed cùm is ex ſuo myoparone irrumpentes cerneret, in ſcapham videlicet deſiluit continuò, & quâ maximâ curare potuit, remorum contentione, ad Arcem aduolat. Iámque Barbarorum aliquot ſe ſe infuderant, intráque ſepta graſſabantur, cùm is qui excubitoribus præerat, Rochetus Gallus, cum aliquot manipularibus adeſt, depellítque obuios: Iroquius Præfectus quidam & corporis proceritate conſpicuus, & ornatu capitis ex ſetâ ceruinâ purpureo infectâ colore, extante altiùs, dum audaciùs ſe ſe infert, glande plumbeâ exanimis ſternitur: occubuere alij præterea duo, plerique vulnerati,

ANNVS MDCXLII.

Ergo eâ clade efferati magis quàm attriti, cùm ad eum pagum peruenissent; in quo Galli habebantur; fremere videlicet indignum esse, vt postquàm tàm non molliter sui à Gallis habiti essent, Gallis apud se tutis & quietis liceret esse: acceptam iniuriam (latronum enim more iniuriam accepisse se querebantur, qui intulerant) horum captiuorum cruore expiandam esse: dederentur itaque sibi, neque intùs in animo diutiùs homines ignoti indignam Iroquiorum necem riderent. Contrà, sub idem tempus, illustri sanè documento diuinæ Prouidentiæ in suos, cùm accepissent Batavi, qui in coloniâ agebant, leucas tantùm tres & viginti dissitâ ab eo pago, Gallos aliquot ab Iroquijs, si non in vinculis, in asperâ sanè custodiâ haberi; legant vnum è suis, magnæ auctoritatis hominem, cum alijs duobus, qui de ijs liberandis ageret. Humanè illi quidem, qui socios, fœderatósque ab feris, atque immanibus vexari tàm atrociter, ferre nequirent: verùm, quàm ad dignitatem aptiùs, abstinerent omninò ab armis subministrandis crudelissimæ genti, quæ deinde identidem rabiem exerit in eos ipsos, quibuscum in Europâ Batavi ijdem coniunctissimè viuunt! Erit fortè cùm se respiciant, desinántque suis præsidijs oppugnare socios immerentes, magnâ vtique mercede rectè facti conscientiâ, si nullæ prætereà sperari vtilitates possent. Vt vt id erit, tum quidem perofficiosè illi quos dico, se se aduersùs nostros adhibuerunt: oblato etiam pretio in vtrumque. Ad hæc ita Iroquij responderunt, sanè vafrè; Nihil esse quod non amicis, sociísque Batauis concessum, quod quidem penes se esset, vellent: verùm, integrum sibi non esse de Gallis sic pacisci, quandoquidem de consilij sententiâ breui restituendi forent Gallis suis. Et quidem eam fuisse nonnullorum sententiam, ex eo deinde patuit, quod sub exuntem Septembrem designati fuisse dicuntur, qui captiuos ad Monte magnium reducerent, parato etiam in iter commeatu: sed vt nihil tum Batavi, ita nihil pòst effecere ij, quorum & mentes, & suffragia ad pacem, concordiámque cum Gallis incumbebant. Vicit temeritas, crudelitásque plurium, negantium se vnquam passuros vt Galli captiui euaderent. Ita in nouas ærumnas, tanquam in fluctus reuoluti, incertíque quò hæc demùm euasura esset iactatio, haud abs re funesta

omnia

omnia metuebant. Et Costuræus quidem in pagum remotiorem sub id tempus abductus est, Renatus Goupilius àIoguesio breuî, crudeli nece diuulsus. Postquam de suo reditu conclamatum esse intellexerant, secessere ambo ad orandum liberiùs, in collem qui pago imminet: eo loco, clàm arbitris, procul à molestis interpellatoribus, totos se denuò Domino Deo vel dicant, vel permittunt, quidquid de se statueret, ad extremum vsque spiritum constanter duraturi. Dum redeunt, recitántque alterni sanctæ Deiparæ Rosarium, obuios habent iuuenes duos, à quibus in pagum se recipere iubentur. Hîc ad Goupilium conuersus Ioquesius; Nescimus, inquit, mi frater, quorsum ista pertineat denunciatio: in hac quidem rerum perturbatione, quotidianísque tumultibus, suspecta nobis esse cuncta debent. Proinde nos Deo, sanctissimæque Dei Matri impensiùs commendemus censeo: nihil tali præsidio fretis pertimescendum. Et vix ad pagum peruenerant, cùm sicariorum duorum alter, eductam quam adhuc veste abditam habuerat securim, tanto impetu in Renati caput librat, vt is semianimis corruerit, sanctissimum IESV nomen inclamans assiduè. Hoc tàm tristi spectaculo non tàm territus, quàm quid suarum partium esset, commonefactus Ioguesius, illicò procumbit in genua, ictúmque similem, quem opperiebatur, maioris vt in Deum obseruantiæ significatione exciperet, pileolum extrahit, quò nulla non in re decorum seruaret. At eum tum quidem sua fefellit vel spes, vel opinio: vbi aliquandiu eo corporis animíque habitu mortem præstolatus fuerat, iubetur à sicarijs surgere: neque enim facultatem habere se interimendi illius, quippe cùm alteri familiæ mancipatus esset. Ergo sui penè immemor, memor charissimi sodalis, vel fratris potiùs, suo natantis in sanguine, aduolat ad eum ocyus, peccatorúmque absolutionem, quâ altero ferè quoque die candidissimam illam mentem vel expurgarat, vel decorauerat toto eo formidoloso tempore, in illo extremo vitæ actu solicitus adhibet. Secundùm eam, cùm palpitaret adhuc, ictus duos truculenti sicarij ingeminant: hi Renatum Beatorum numero, inquit Ioguesius, adiunxerunt. Nimirum, ea fuit persuasio amici Sacerdotis, quid in integerrimâ illâ animâ lateret, apprimè conscij. Exegerat Gou-

Renati Goupilij mors crudelis.

ANNVS M.DCXLII.

Eiusdem virtutes.

pilius menses aliquot in tyrocinio Societatis, Rhotomagi, eductus hinc à Præpositis fuerat in Nouam Franciam, at laico vestitu, quò commodiùs in egentium Neophytorum gratiam factitare artem suam posset, Chirurgicen, cuius erat in paucis & sciens, & experiens. Vir candidâ simplicitate, vitæ innocentiâ, patientiâ in aduersis rebus, inclytus, diuinæque voluntatis imprimis obseruans. Martyr vocari possit, necne, non est nostrum statuere: illud, de causâ necis à Barbaris intentatæ, Ioguesius idem prodit; Cùm perdiu quotidie orationi daret operam, homines suæ sibi malignitatis conscios, suspicatos, subesse isto in secessu nonnihil, prauámque, & stolidam opinionem confirmatam ex eo esse, quòd cùm aliquando pio studio, vt apud Christianos fit passim, puerum, filium vnius eorum quorum in casâ captiuus versabatur, detracto pileolo ad maiorem reuerentiam, salutari Crucis signo à fronte ad pectus deductâ dextrâ consignasset, id conspicatum senem quendam, cùm in suspicionem occulti maleficij factum traxisset, nepotum cuidam suorum imperasse, Gallum vt eum tolleret de medio. Obijt anno ætatis quinto & tricesimo, III. Cal. Octobris: vt quo die beatos Angelos Ecclesia festâ cerimoniâ veneratur, eo vir Angelicæ in terris vitæ perstudiosus, ad Angelorum consortium, consuetudinémque familiarem euolaret.

Neophytorum in fide constantia.

IOGVESIVS quàm varijs deinceps, super priores illos, casibus iactatus fuerit, reddemus anno proximo: nunc, Hurones ne prætereamus, quæ Kebecci anno superiore fortiter Carolus Thondarsaa spoponderat, ea prolixè dein apud populares suos repræsentauit, nec factis minùs, quàm dictis. Vbi primùm patrios lares attigit, concionem, instructo de more conuiuio aduocat, supérque epulas orationem hanc habet. *Habetis hîc*, inquit, *fratres mei, hominem, ex quo vos viderat, Christiana sacra complexum: at ita complexum, vt certum, constitutúmque ei sit, millies potiùs mortem oppetere, quàm à fide discedere. Nam cum supremo vitæ nostræ rerúmque omnium auctori sacramento dixerim, non iniquum modò esset, sed etiam impium, tetro dæmoni quoquo modo obsequi, aut vllius planè rei, quæ ab eo proficiscatur, rationem vllam ducere. Proinde nemo vnquam vestrûm, aut omninò quisquam adduci se sinat, vt me ad rem vllam*

incitet, quæ sit cum peccato coniuncta, nisi se à me reÿci velit: id verò dico, vt & ego hac molestiâ, & vos hoc labore careatis. Itaque accipite breuem orationem meam: opes hæ qualescunque, animus, vita ipsa vestra est, dum nihil à me flagitetis, quod Deum oppugnet: eam sectam qui sequi volet, huius me, haud peritissimus licèt, magistrum profiteor. Nec me latet id molestum vobis accidere, quod à me, deserimini, tantâ prius necessitudine vobis iuncto: ne diuortium id fiat, prouidere vobis integrum est: deserite patrias, auitásque superstitiones: ijs ego antehac non minus adhærescebam, quàm vos ipsi: si ducem sequi non piget, nulla tanta vnquam inter nos extitit animorum, studiorúmque coniunctio, quanta posthac futura est. Ad hæc quid responderint conuiuæ, Auctor non prodidit: illud adiungit, cùm eâdem ipsâ hyeme coryphæus quidam impietatis, Magus, teterrimi dæmonis, cui se infelix manciparat, ope fultus, sanandam ægrotam feminam susceptisset, nec ineptæ choreæ, aliæ-ve superstitiones quidquam prodessent, causatum impium idcirco minùs artem suam valere, quod à festâ cerimoniâ subducerent se se Christiani. Perficiendum itaque prorsùs, vt adessent tùm alij, tùm Thondarsaa imprimis: is si se adiunxisset, vocémque suam sociasset, rem vtique ex animi sententiâ processuram. Præuiderat fortè veterator id quod euênit, fore vt nullis precibus, nullâ cuiusquàm oratione id sibi Carolus persuaderi pateretur, atque adeò habiturum se se vnde & suam, & perditi dæmonis vel fraudem, vel imbecillitatem tegeret, ità nullum non lapidem mouit, vt is accerseretur. Re in consilio agitatâ, decretum, ad omnes omninò Christianos eodem vt tempore adiretur: ad Carolum autem, quippe difficiliorem expugnatu, legantur Præfecti tres è præcipuis. Eos vt casam suam subeuntes conspexit vir egregiè fidelis, conuersus ad Deum, Ades roganti, inquit, Domine Deus, & quemadmodum hîc adhibere me debeam, commonstrato; Quid isti velint, nescio; illud tamen suspicor, quando toto pago feruet Auernalis cerimonia, nihil boni, nihil commodi ab ijs afferri. Tum egregiè dissimulans; *Saluete*, inquit, *fratres mei: quando eo me honore dignati estis, vt veniretis ad me, meum est alloquio, & confabulatione distinere vos tantisper. Quid de vobis nuper animo & cogitatione voluerem, exponam oportet: ego sortem vestram miseror*

ANNVS MDCXLII.

ANNVS MDCXLII.

ex animo, qui ei domino ſeruiatis, pareatíſque, quo nullus turpior eſſe poteſt. Nec vos pudet veſtrâ quotidie voce abuti ad eius iuſſa promulganda? neque enim vos quidquam hîc à vobis affertis: ab illo cuncta proficiſcuntur. Quin iugum excutitis ſimul omnes? tum demùm Præfectorum nomen optimo iure obtinebitis, dum vni Deo, rerum omnium procreatori, ac parenti morem gerendo, communem patriam beatiſſimam efficietis. Et verò quid tandem æquius, quàm vt obtemperemus ei, cui quidquid ſumus, acceptum referre debemus: quid indignius, quàm vt eximius ille cultus, ſupremúſque, qui ſummo ipſi Numini infinitis nominibus reſeruandus eſt, transferatur in indigniſſimum prædonem, hoc eſt in rebellem, apoſtatámque nebulonem, qui cælo primùm nefarium bellum indixit, pòſt mortalibus ſempiternum moliri exitium nunquam adhuc desijt, nunquam & deinceps deſiturus! Mihi ſi quidquam creditis, eum habete pro merito, hoc eſt forti, conſtantíque deſpicientiâ, ineptas, prauáſque ſuperſtitiones ab eo & inuectas, & propagatas deſerite; fidem, atque vnà cum fide legitimum Domini Dei, veſtri parentis, conſeruatoris, muneratoris, cultum atque obſequium magno animo complectimini. Is neque in terris commorantibus deerit, & in cælum olim tranſlatos immenſis vel opibus, vel delitijs cumulabit. Cùm ſermonem in longum conſultò extraheret Euſtachius, neque finem dicendi faceret, quà ſe præclari Oratores inſinuarent, non habebant, dum eorum vnus moræ impatientior; Non ego, inquit, huc acceſſi aut ſolus, aut priuatâ voluntate, mi frater: legati à te ſumus communi decreto Conſilij, de re ſanè magni momenti: ſed hiſcere vix audeo. Noli putare me proloqui, hæc quæ vides, circumpoſita tuguria loquuntur potiùs. Infelicem illam mulierem vidiſti extremo morbo conflictantem! viribus defecta, vocéque, hæc tantùm pauca verbula intermortuis ſuſpirijs interrupta ingeminat! Thondarſaa, capiat te mei miſeratio. Biduum eſt ex quo in ejus gratiam pagus totus elaborat: ac nulla ſatis remedia animam agentem iuuant, niſi vox tua acceſſerit. Qui eam curandam ſuſcepit, auet magnopere, tu vt toti curâtioni præſis: noli id negare communi nomine poſcentibus, ad vnam ſaltem diem. At Carolus immotus animo; Noſtis ipſi, inquit, me fidem eſſe complexum: quàm pernitioſo exemplo peccarem! quàm grauem offenſionem crearem ijs, qui propediem ipſi quoque per Baptiſmum

in Christiana sacra transituri sunt! Dum bellatum ibimus, nullum planè periculum subterfugiam, vbi de peccato agitur, semper illud, quidquid ingruet, declinabo. At non est id mali genus tale, infit ex ijs vnus, desertor fidei, vt non suppetat remedium: venimus proximè à pullatis illis, qui te instituunt: aiunt nolle se quidem hortatores accedere ad id implorandum, quod tàm enixè à te flagitamus; verùm, illud addunt, cras se eam tuam noxam eluturos. Agesis, ergo, ne reformida tantopere culpam leuiusculam, quæ vbi primùm confessionem institueris, euanuerit. Sed non erat is Carolus, qui ab hoste consilium caperet, aut tàm leuiter crederet mentienti apostatæ, non modò non cessit ipse, sed etiam continuit Neophytos alios omnes, sic vt casa nulla fuerit, vbi non fides de Præfectorum impietate triumpharet. *Vel ipse Mathias Ariessa*, vir maioris virtutis, quàm auctoritatis apud suos, omnium peripsema, fregit tamen Præfecti cuiusdam furentem audaciam. Vbi post longam acrémque concertationem ab eo extorquere Præfectus non potuerat, vt sacrilegæ cerimoniæ interesset, tandem stomachans; Desine, inquit, nouam hanc sectam profiteri. Atqui sic habeto, infit Mathias, méque húncque filium meum emorituros potiùs. Nam quâ largitione isti pullati te dementant, infit Præfectus? Cæli gaudijs. Te verò arrogantem magnopere, in extremâ hac egestate! donaret te saltem vesticulâ, vnde seminudum corpus contegeres. In illâ cælorum regiâ, suscipit Mathias, omni opulentiâ circunfluam: verùm, vt video, illud te demùm à suscipiendâ fide retardat, quod nullam de æternitate cogitationem suscipis, totus rerum præsentium curâ depressus, demersúsque: (id additum à forti Neophyto, quòd Præfectus is aliàs Christiana se sacra complecti velle significauerat.) Nec viri modò, sed etiam feminæ, gens à naturâ imbellis, constantiam suam in fide, ínque Dei famulatu egregiè probauerunt. Consultus Magus, omnium quotquot totâ regione erant, celeberrimus, quid tandem de semente anni superioris sperandum esset? respondit, si quas fruges colligere stato tempore vellent, duo planè obseruanda esse: alterum vt quisque quotidie suo in agro nicotiæ aliquantum flammis traderet, exureretque, dæmonem suum venerans: alterum, vt ne quis cannabem

ANNVS MDCXLII.

lectum iret (sic vocitant plantæ cuiusdam siluestris genus, vnde fila in retia æstate detexunt) id vtrumque nisi seriò obseruaretur, messem nullam fore. Vix egregium oraculum effuderat vates, cùm toto pago promulgatur, iubentúrque cuncti & nicotiam in agro quisque suo adolere, & ab legendâ cannabe abstinere. Sed nimirum illud tenuere Christiani, quod à sanctis Apostolis didicerant; Aequius esse Deo morem gerere, quàm hominibus: prius illud peregit Christianorum nemo: feminæ duæ, sorores, cùm pridie communi consilio statuissent ad cannabem pergere, indignum ratæ Satanæ interpreti aut cedere, aut omninò acquiescere, vadunt intrepidæ quò ferebat mens, eodémque die cannabe onustæ redeunt in infidelium oculis. Hîc verò tumultuari insani, expostulare apud Præfectos, germanam vtramque accusare non modò neglecti imperij, sed etiam, quod longè formidolosius esset, vastitatis, quam toti regioni allaturæ ex annonæ consecuturâ caritate essent. Sed nimirum ex consideratis Religionis officijs detrimenti nihil, magnæ fere opportunitates sequuntur: qui nicotiam Tartareo tyranno adoleuerant, eorum agri malignè extulerunt; qui impiam superstitionem riserant, ijs lætior seges fuit.

P. Raymbaldi funus.

EREPTOS sibi indoluit his extremis anni mensibus Noua Gallia viros duos minimè vulgares, alterum è Societate IESV, qui prior mortalitate defunctus; alterum Laicum illum quidem, sed cuius singularia extant merita in eos populos, qui intrà paucos dies præeuntem illum alterum luctuoso obitu secutus est. Ergo obijt Kebecci ad XI. Calend. Nouembres Raymbaldus è Societate Sacerdos, omnium primus, qui sat multi deinceps, dum hæc scribimus, vitam in Nouâ-Franciâ profuderunt, & horum quidem plerique, etiam cruorem, per acerbissimos cruciatus. Is postquam annos aliquot in Galliâ vetere, rem Nouæ-Franciæ accurarat quæ quidem ad Nostros pertineret, quasi pertæsus opellæ illius, vt interpretabatur, dare se penitùs constituit grauissimis, ac sanctissimis illis laboribus, impetratáque facultate, eò immigrauit. Nec diu Kebecci substiterat, cùm ad Hurones missus est, eorum flagitatu Patrum, qui illîc jam consederant, gnarorum quali quantóque animi vel robore, vel ardore adhibere se se con-

fueſſet. Et ad Nipiſirinios quidem vnà cum Claudio Pijartio miſſus, gentem eam ad IESV Chriſti notitiam fidémque traducturus ſperabatur, cùm gradum reflectere coëgit itinerum commodis, rerúmque ad victum neceſſariarum penuriâ afflicta valetudo. Kebeccum igitur cùm iuſſus repetijſſet, ſub exeuntem menſem à reditu tertium, eo quem dixi die, placidiſſimè obdormiuit in Domino, hoc ſe potiſſimùm ſolatio recreans, quod in Nouâ-Franciâ emoreretur, & letalem morbum in vocandis ad fidem, atque adeò ad ſempiternam felicitatem Barbaris contraxiſſet. Illius corpus Monte-magnius (quæ erat eius de viri virtute opinio) non loco vulgari, ſed eo ipſo in Mauſoleo condi voluit, quod Camplenio, merenti vtique, ante aliquot iam annos erectum fuerat.

Nicoleti virtutes & mors.

ALTER ille, Nicoletus fuit, hauſtus vndis, dum Kebecco ad Trifluuium in lembo properat, vnum aliquem, qui in carcere ab Algonquinijs habebatur, ſi quo modo poſſet, eorum diritati erepturus. Annos totos quinque & viginti in Nouâ-Franciâ poſuerat, nuſquam non frugifer. Vbi primùm aduenerat, eorum iuſſu qui Kebecci Gallicæ Coloniæ præerant, cum Inſularibus Algonquinijs, diſcendæ linguæ biennium totum exegit, nullo quoquam Gallorum comite, & per ea ſcilicet incommoda, quæ facilè quiuis æſtimabit, qui modò mente, intelligentiáque comprehendet, quid demùm ſit, rigentes hyemes ſub cedrino, fagino-ve cortice exigere in nemoribus, victus rationem totam habere è venatione ſuſpenſam, inconditos clamores aſſiduè haurire auribus, carere iucundiſſimâ conſuetudine ſuorum; neque modò ſannis patere continenter, verborumque contumelijs, ſed etiam quotidianis vitæ, capitiſque diſcriminibus propoſitum eſſe. Sanè fuit, cùm totum ſeptiduum tolerauit inediam, & quod mirere, ſeptem ipſas hebdomadas ſic exegit, vt nihil niſi paulum corticis deguſtarit. Hoc poſito tyrocinio, cum Algonquinijs quadringentis ad Iroquios de pace miſſus, rem feliciter compoſuit: mox adiit ad Nipiſirinios, cum iiſque annos ſeptem traduxit, nouus municeps. Reculas ſibi ſuas habebat propriè, caſam, ſupellectilem, piſcationis, venationíſque inſtrumenta, & ſcilicet pelles fibrinas, eodem mercaturarum iure, quo ceteri: vno verbo, adhibebatur ad conſilia: dum, reuocatus à Præſi-

ANNVS MDCXLII.

dibus Gallicæ Coloniæ, apothecis præfectus est idem, & interpretis munere fungi iussus. Per ea tempora ex Præsidum eorundem mandato excurrendum ei fuit ad populos quosdam maritimos, paci eos inter, Huronésque conciliandæ. Distat regio occasum versùs, leucas propè trecentas ab ijsdem Huronibus: quorum legatis septem cùm se se adiunxisset, varijs nationibus, quæmodicæ occurrebant, ex itinere consalutatis, munerúmque largitione delinitis, ne si id prætermitterent, in hostium numero positi, in quoscunque inciderent eorum iaculis obijcerentur; vbi bidui aberat, præmisit vnum è cohorte qualicunque suâ, qui ei Nationi ad quam pergebant, nunciaret, adesse Europæum legatum cum muneribus, qui Huronum nomine, eorum amicitiam affectaretur. Et accepta cum plausu legatio est: missi obuiàm iuuenes continuò, qui *Manitvirinis* (hoc est hominis mirabilis) sarcinas, supellectilémque gestandam susciperent, ipsum honorificè deducerent. Erat Nicoletus in veste sericâ, operis Sinensis, auibus, floribúsque multiplicium colorum scitè variegatâ: sclopos minores duos, ex ijs qui tactâ vel leuiter rotulâ exploduntur, singulos singulis manibus præferebat: hos cùm laxasset (sic enim tametsi Gallicus Author non memorat, tamen factum oportuit) dant se illicò in effusam fugam imbelle genus, pueri, feminæque, quò se quam-celerrimè viro subducerent, qui ambabus manibus fulmen (aiebant) præferret. At longè latéque sparsâ famâ de eius aduentu, conuenere continuò Præfecti cum suis, ad hominum quatuor quinque-ve millia: ac re in communi consilio agitatâ, expensáque, firmatum ritè fœdus. Epulum deinceps procerum quisque de more dedit, horum in vno, quod mirere, fibri centum & viginti numerati. Re benè gestâ, ad Hurones, mox ad Trifluuium reuersus, ad pristinum munus vtrumque se se Nicoletus retulit, vnicè vel Gallis, vel indigenis charus: in id præcipuè intentus, vt industriam suam, gratiámque quâ valebat apud Barbaros sanè plurimum, cum Patribus Societatis coniungens, quotquot posset, ageret ad Ecclesiam: dum anno proximè superiore, Oliuerio, qui Kebecci apothecis summâ cum potestate præerat, reuocato in Galliam, eius in locum pro suo merito suffectus Nicoletus est. Verùm haud diu frui

licuit

licuit Christiano solatio, quod tantopere concupierat, vt Kebecci & sacramenta pro piæmentis voto, obiret frequens, & eorum consuetudine perfrueretur, quibuscum miscere de rebus diuinis colloquia liceret: pridie Cal. Nouembris cùm lembum conscendisset, horâ, vt Galli numeramus, septimâ pomeridianâ, hoc est intendentibus se iam noctis tenebris, ad Trifluuium, vt dixi, tàm religiosâ de causâ pergens, vix ad Sillerianæ sedis conspectum peruenerat, cùm Boreâ flante pertinaciùs, fœdámque tempestatem, quam exciere iam cœperat, glomerante: lembus bis, ter-ve in orbem circumactus cùm vndis oppleretur vndique, cessit tandem, fluctibúsque haustus est: vectorum nonnulli euasere, in his Sauignius ipse, cuius lembus erat: ad eum tàm formidoloso tempore conuersâ placidè oratione Nicoletus; *Tu verò*, inquit, *Sauigni, quando natandi peritiam habes, saluti tuæ, quà datur, consulito: ego quem ea industria destituit, pergo ad Deum: vxorem meam cum filiâ tuæ humanitati commendo.* Mediâ in collocutione alterum ab altero diremit fluctus: mersus Nicoletus est, Sauignius cùm præ horrore nocturnáque caligine vbi loci versaretur, nesciret, fluctuum vi ab lembo, cui aliquandiu inhæserat, diuulsus, dein natando luctatus aliquandiu cum alternantium fluctuum infestâ vi, defectus propè viribus, & animo tantumnon linquente, votum Deo nuncupat, quale, non proditum: tum pede subiectum vndis solum feriens, littus illicò tenuit, gressúmque per concretam iam glacie crepidinem ægrè moliens, ad Patrum domunculam erepsit semianimis. Et applicita quidem fomenta continuò, quæcunque præsto erant, ignis præsertim, quo maximè indigebat: verùm, cùm natiuum calorem penè frigus, vndæque oppressissent, nutibus aliquandiu, non linguâ, sensa mentis vtcunque declarans, suspensas solicitorum Patrum mentes habuit: dum receptâ loquelâ, rem vt erat exposuit, insigni Christianæ constantiæ significatione. Porrò captiuus is, cuius causâ extremum discrimen Nicoletus appetierat, duodecimo pòst die Sillerianum portum, mox Kebeccum tenuit, à Rupæo, qui ad Trifluuium præerat, ex Monte-magnij literis erutus Algonquiniorum diritati, persoluto scilicet pretio. Iam deformatus vulneribus erat, quæ multiplicia homines immanissimi exquisitè de more alia alijs ad-

ANNVS MDCXLII.

diderant: sed quantam ad Trifluuium barbariem, tantam postmodùm Kebecci humanitatem expertus, ab Hospitalarijs Monialibus sic habitus est, vt intrà dies circiter viginti consanatus, ad suos recipere se se potuerit, nec incomitatus: Christiani attributi duo, vel leuando, vel muniendo itineri: horum alter, Carolus Meiascȣat, hoc auidiùs oblatam prouinciam arripuit, quod per occasionem reducendi popularis, videbat copiam sibi factum iri, Dei, Christíque annunciandi Abnaquijs. Ceterùm non tunc primùm Nicoletus vitæ periculum adierat, Barbarorum salutis causâ: idipsum antè vsurpauerat frequens, inquit Scriptor Gallicus, iísque quibuscum versabatur, virtutum reliquit documenta factis expressa talibus, vt expectari vix possent ab homine coniugij vinculis implicito: extabant quippe, & ad Apostolicæ absolutionis excelsitatem assurgebant: eò, tanti viri fuit iactura grauior. Certè Barbari ipsi, vbi primùm de eius casu inaudiêre, frequentes Magni fluminis ripam cinxerunt, si quo modo opitulari liceret. Vbi spes adempta omnis, quod proximum erat, luctu & comploratione incredibili, hominis de se optimè meriti fatum sanè lugubre prosecuti sunt.

Neophytorum pietas.

AT NON FVNESTVS casus cuiusquam infregit in fide constantiam: vt ceperant, ita per piscationis tempus, Silleriani Neophyti insignem præ se tulere absolutionem Christiani officij. Est amnis S. Laurentij, vt alibi insinuauimus, tàm ferax tùm piscium omnis generis, tùm maximè anguillæ, vt ea quasi annona sit indigæ gentis, mensibus quotannis duobus paranda, Septembri, Octobríque. Ej sic illi quos dico, dedere operam, vt Christi bonum odorem longè, latéque per vastos illos tractus sparserint, iniecerintque circumpositis hac illac populis præclaram cupidinem ea imitandi, quæ tantopere in illis suspiciebant. Videbant homines ijsdem paulò antè vel flagitijs, vel superstitionibus implicitos, compositos ad modestiam, ab omni alienæ rei contrectatione alienissimos, pudicos, humanos, beneficos: tàm inclyta forma virtutis oculos primùm, mox animos rapiebat, ingenerabátque tædium miserrimæ licentiæ, cui à pueris assueuerant. Et verò non modò Barbari, sed etiam institutores ipsi mutationem illam dexteræ Excelsi suspiciebant, affirmabántque passim, vix se

initio adduci potuisse vt crederent ea se vnquam oculis vsurpaturos. Tympanorum mentio nulla: ebrietas, quæ quandiu naues Gallicæ ad anchoras stabant, tandiu apud miseros grassabatur, planè pulsa: lasciuiæ ne vestigium quidem: pietatis, ac religionis exercitatio tàm assidua, vt præclarè cum vniuerso orbe ageretur, si se vbique Christiani ad eam disciplinæ normam componerent. Ergo Attikameguij (gentis nomen est) canois inuecti tredecim ad eos confluxere sub Nouembris initium, ibidem hyemandi gratiâ, sacræque capessendæ institutionis. Et quoniam secretæ casæ Montanorum ab Algonquiniorum tugurijs erant, ad priores se se Attikameguij adiunxere, idiomatis maximè communione illecti. Itaque vt discriminis aliquid inter hos, illósque intercedebat, ita seiunctim ijs nauata opera. Algonquiniorum procuratio Quenio demandata, Montanorum Attikameguiorúmque, Buteuxio, qui à Trifluuio recens, Sillerij hyemem exacturus aduenerat. Et Quenius quidem in Hospitalariarum seu Sacello seu Oratorio rem sacram faciebat quotidie: ad eam cuncti conueniebant, viri, feminæ, pueri eo numero, vt sæpè non sacellum modò, sed etiam ægrotorum Atrium oppleretur. Peracto sacrificio, adibat idem ad tuguria, instituebátque tùm baptizandos, tùm ad sacram accessuros synaxim. Horis pomeridianis, Christianam doctrinam pueris Vimontius tradebat. Confluebant alacres in illud idem Atrium, eóque ardore explicata capita reddebant, vt si tàm stabiles esse possent, ac Galliæ veteris alumni, nihil illis neque ingenij, neque memoriæ facilitate cessuri viderentur, inquit is qui ea ipsa peragebat. Victoriæ præmium, cultellus, rosarium, panis nonnunquam particula: adultioribus quandoque pileus, securis-ve dabatur, incredibili parentum gratulatione, vix se præ gaudij magnitudine continentium, dum filios suos prosequebantur, per tuguria, præmiola ostentantes, queis, re benè gestâ donati essent. Nec verò grauius quidquam accidere ei ætatulæ poterat, quàm si quis, vel ob temporis angustias, vel quâ aliâ de causâ præteriretur: vt cùm aliquando Vimontius panem in complures distribuens, particulam vni cuidam obtulisset, oblatam is reiecerit mœrens, &; Quî comedam, inquit, qui hodie dixerim nihil? Sub vesperum circumpositos adultos è casis denuò in sacel-

ANNVS MDCXLII.

lum Quenius euocabat, precibus peragendis. Exibant omnes miro silentio, pari modestiâ, ad Oratoriúmque rectà pergebant: ibi loci orabatur ad quartam horæ partem, ad par interuallum temporis protendebatur institutio. Porrò quæ circà Algonquinios Quenius, eadem circa Montanos Attikameguiósque Buteuxius accurabat, hoc vno discrimine, quod cùm hi in collem paulò longiùs se se subduxissent, bis ad eos quotidie itabat, horis ijsdem, hoc est manè, secundùm peractum sacrificium, vesperéque, quo tempore per altas niues recipiebat se se frequens, cœptâ iam nocte, laternulam manu præferens, quæ dubios gressus regeret: sed nimirum is erat sæpè ventorum ea cacumina perflantium impetus, vt & lucernam extingueret, & vacillantem ipsum per collis decliuia sterneret, rotarétque: quæ res, inquit Vimontius, stuporem fortè afferat ijs, qui hominem aliàs in vetere Galliâ norant, infirmæ sanè valetudinis: sed est hæc plerunque vocantis ad ardua Dei benignitas: non mentem modò, animúmque illustrat, sed artus etiam ipsos corpúsque corroborat.

ANNVS MDCXLIII

HÆC INTER STVDIA, vertit annus, Domino piorum conatus promouente, & non sequentibus quidem signis, vt sub initia nascentis Ecclesiæ; sed miris instinctibus mentes tùm Fidelium ad celsissima virtutis decora, tùm aduentitiorum illorum ad Baptismum vnà cum fide capessendum incitante. Prioris generis documentum dedit sanè illustre Ludouisia Neophyta illa quidem, verùm in fide, religiosóque Dei famulatu matribus plerisque veteris Galliæ constantior. Huic filiola erat vitâ ipsâ propè charior, annos nata nouem: quam cùm morbus corripuisset grauis, mater, Hospitalariarum & studij in se propriè, & in quoscunque humanitatis gnara, ad eas tanquam ad certissimum perfugium ægram defert. Nec eam sua fefellit opinio: quicquid opis, medicinæque afferri potuit, prolixè ab ijs collatum est. Sed cùm nihil morbi vis remitteret, Ethnicæ duæ mulieres è familiaribus matrem, filiámque exitiosè miseratæ, inspectâ, salutatáque ægrotâ, ad parentem conuersæ, spondent morbum fugaturas, sineret modò suis remedijs vti, hoc est tympanum quatere: si tamen animum induceret salutaria monentibus acquiescere, afferendam ægram in siluas: alioqui rem ad aures venturam Pullatorum

(hoceſt Patrum Societatis) ij verò ſi innatuidijſſent, irritam curationem totam fore. At nil cunctata pia genitrix; *Ne me verò ſinat Deus meus*, inquit, *eò prolabi, vt curationem vllam filiæ meæ ſinam adhiberi, quæ vel leuiter ſanctiſſimis eius legibus aduerſetur. Si quid tale vſurpatum eſſet, metuerem magnopere, ne ex vetitâ corruptelâ filia mea interiret: verùm, illud addo: ſi certò ſcirem eam veſtrâ hac ope, emerſuram è morbo, nunquam tamen adducerer id vt tolerarem quod vetat Deus: emoriatur ſanè dum ad cælum rectà pergat.* Et ex hoc poſteriori religioſæ parentis voto res ceſſit: cùm meliuſculè filiola habere cepiſſet, rata mater nihil iam eſſe periculi, inualidam ſecum trahit in ſiluas, quò pergere itineris cuiuſdam neceſſarij ratio cogebat: ibi recrudeſcente morbo, intrà paucos dies felix virguncula erepta eſt mortalitati, ſic, vt ſancto ſpiritu puram illam mentem colluſtrante, omnia ſuprà huius ætatulæ modum & ſentiret, & proloqueretur. Reſcitum deinde è matre eſt, paruulam, cùm inſtare ſui corporis diſſolutionem præſentiſceret, primùm ſignificaſſe, gratiſſimum ſibi futurum fuiſſe, ſi ab vno aliquo è Patribus conſolationis quidpiam capere licuiſſet: cùm id deeſſet, ſe ad Deum totius fontem conſolationis confugere. Deinde parenti ſummas egit gratias, quod ſibi tàm ſedulò toto morbi tempore adfuiſſet, nec ſine multis vel moleſtijs, vel laboribus: egregiam hanc ſe voluntatem agnituram fundendis ad Deum eius causâ poſt obitum precibus. Tertiò, cùm ad eam ſupremo illo tempore adiiſſet germanus frater longè ætate maior, quippe iam coniugio implicitus, tùm inſtitit apud eum vehementer, fidem vt ſemper teneret, preces veneraretur; tùm, quoniam inaudierat diſſidij aliquid ipſi cum vxore intercedere, obſecrauit enixè, moroſam illam naturam placidè toleraret, né-ve adduci ſe ſineret vnquam, vt ab eâ diſcederet: æquum eſſe vt viri muliebri infirmitati nonnihil vel indulgeant, vel condonent. Ecquis verò talia vnquam, ſi rem humanis momentis expenderet, expectaret ab rudi infantulâ?

HVIVS BEATVM vitæ mortalis finem excipiat caſtimoniæ ſpecimen hoc illuſtrius, quod ante paucos annos gentes eæ ad omnem ſpurcitiam proiectiores erant. In vaſtâ nemorum ſolitudine Chriſtiano adoleſcenti inſidiata laſciua mulier hoc

ANNVS MDCXLIII.

periculosiùs, quò ab omnibus arbitris remotior locus erat, nihil non egit eius vt verecundam constantiam labefactaret. Ratione primùm, & sapientibus monitis reuocare à procaciâ petulantem nititur Ioseph (si non id nomen fuit, neque enim id proditum: prodi certè debuit, potuít-ve, quando illius alterius factum tàm germanè hîc expressit) Dei oculos Sole lucidiores nihil non circunspicere: ipsum, quid strueret insana, quid moliretur, intueri: recessum nullum esse non in siluarum modò solitudinibus, sed ne in antris quidem, aut in imis penetralibus, quem is non lustret: absisteret proinde, & ad mentem se se reciperet saniorem. At nihilo seciùs instat impudens, & vim suam adiungente Asmodæo, iuuenis mentem, corpúsque inflammat. Tum verò is ad instans expauescens periculum, fugâ se proripit, & procul, quà densiora virgulta erant, procumbit in genua primùm, veniam orans, si quid fortè piaculi animo, & cogitatione concepisset; mox nudato ad flagella corpore, lento vimine armatâ dextrâ in se ipse sæuit atrociter, & medijs quidem in niuibus, per tantam frigoris asperitatem, vt tantumnon id quod ijs locis haud infrequens, arborum trunci dissilirent: sed acriores nimirùm intùs stimulos addebat hinc angor, ex susceptâ fortè culpâ, illinc perstans etiamnum à pellaci tentatione discrimen. Nec tàm seuerâ suâ in se animaduersione contentus, Kebeccum extemplò aduolat, vbi versari inaudierat Sacerdotem eum, qui Neophytorum excipiendis confessionibus præerat: rei seriem exponit, lacrymis, singultibúsque vocem intercludentibus identidem: temeritatem incusat suam, qui periculum non declinasset: &; Noli, inquit, parcere, Pater: hoc modò dic, quemadmodum placare iratum Deum queam: pœnæ quidquid demùm erit, imponito: certum quippe est subire, vel si hinc mors consecutura sit: non aliàs mihi crede, neque libentiùs, neque paratiùs vitâ hacce defungar. At Sacerdos vt videbat plurimùm, faciendum censuit quod tali in re, ac tempore vsurparunt vel Sancti aliàs, vt tantos irato Deo satisfaciendi miratus ardores, leuia modò quædam pœnæ nomine imperarit. Neophytus de diuinâ clementiâ fiduciâ conceptâ ingenti, serenatâ mente recessit, periculo edoctus suo quemadmodum gerere se aliàs, si quid vnquam tale incideret,

deberet: nam sapientiæ quidem fuerat, subducere se se tandem: temeritatis, non se subduxisse citiùs: non enim sine discrimine nectit moras, qui angue iuxtà conspecto, consistit.

At Silleriani Neophyti consensu omnes in id sedulò incubuere, vt re non minùs quàm oratione, Attikameguijs illis cupiditatem sanctæ fidei inijcerent. Dum hospites ad se adueniebant, consultò in tugurio quisque suo preces publicè, & elatâ scilicet voce instaurabant: vetabant, impediebántque, ne quis ex veteri licentiâ procus ad eam puellam adiret noctu, cuius ambiret nuptias: quoties instruebantur conuiuia, toties præstò erat, qui de Deo, de rebúsque fidei sacer Orator disputaret: has partes impigrè obibat præ ceteris Ioannes Baptista *Eriknadat*. Fructus operæ respondit: baptizati adulti centum. Valuit inter cetera illustre diuinæ Prouidentiæ studium in suos: cùm venatum vnà cum Attikameguijs iuuenibus aliquot, Silleriani nonnulli perrexissent haud diu pòst, quàm isti aduenerant, ab vtrisque alcarum duarum vestigia deprehensa, quarum altera ad læuam, altera ad dextram flexisset. Hîc vnus ex temerarijs illis iuuenibus, Christianos appellans: Ecquis, inquit, vestrûm hodie ferinam in cibum nobis suppeditaturus est? vtram alcarum harumce capietis? Aderat in agmine Stephanus Pigarvich, ex superioribus iam notus: is vt pro suâ sagacitate facilè intellexit, quò amara pertineret oratio, ita pro suo ardore; *Non nos*, inquit, *sed is qui cuncta moderatur, optatum cibum nobis sufficiet: non nos ex pedum celeritate, neque ex sacrilego strepitu tympanorum, sed ex eius benignissimâ prouidentiâ, spes nostras aptas habemus: si nos volet priores prædæ compotes fieri, sic eueniet vtique, quidquid perstrepueritis: sin, illud tamen habetote, eius beneficio, non nefarijs vestris superstitionibus acceptum referendum, si quid vobis commodè cesserit. En, ad rogandum eum pergimus, bonus, propitiúsque nobis adsit: eius erit de totius rei euentu pro supremâ suâ potestate statuere.* Hîc pium agmen procumbit in genua, precésque Deo adhibet viuenti, & videnti: nec eos concepta de suauissimâ illius benignitate fiducia frustrata est: cùm priores profecti Attikameguij essent, tàm inanes postmodum rediere, quàm fatigati: Neophyti orto iam Sole subsecuti, sub meridiem deprehensam alcen confodiunt eam, cu-

ANNVS MDCXLIII.

ius veſtigiis inhæſerant, cæſamque ſecum trahunt: tum ad eam verſi, quæ Attikameguiorum diligentiam eluſerat, breui voti facti compotes, iaculis fugientem conficiunt: ita alacres, erectíque animis, verecundantibus hoſpitibus ſummi Dei venerationem iniecere. Idem Stephanus eorum quæ conſtituta ſummo conſenſu à Neophytis antè vidimus, ſtrenuus cuſtos, vindéxque, cùm Chriſtiana mulier, ætate adoleſcentula, moribus leuior, diſcedere à viro pertinaciùs vellet, nullâ iuſtâ de causâ, vbi amiciora monita nihil profuerant, de Conſilij ſententiâ contumacem carcere concludit. Erat is dies quartus Non. Ianuarias, quo tempore vel maximè rigentium frigorum atrocitas ſæuiebat, nihil tamen neque ſtraguli, neque ignis datum, ſed in nudâ humo noctem totam exigere vel iuſſa, vel permiſſa. Et illa quidem, ſeu grauiora metueret, ſi reſiſteret contumaciùs, ſeu ad mentem ſaniorem ſe derepentè recepiſſet, placidè obtemperauit. Vbi ad carceris limen ventum erat; Age, inquit, Stephanus, neptis mea, hac nocte adhibe Deo, quo maximo poteris pietatis ſenſu preces: licebit per otium: illud ab eo inſiſte petere, vt ſapias in poſterum, né-ve ſis de cetero contumax: id quicquid pœnæ eſt, æqui boni conſulito, illud tecum reputans, noxam tuam id commeruiſſe. Si morem gerere voles, haud diu hîc te eſſe patiemur. At illa elinguis, ſummâ tamen, vt ex vultu conijciebatur, animi æquitate, locum ſubit: per noctem deinde, quantum procliue eſt conijcere, reuoluens quid egiſſet, quámque malo exemplo pertinax, inſontem virum deſerere contendiſſet, eſſe deinceps in officio, ſanctè apud ſe conſtituit. Certè poſtridiè manè, cùm ad eam Quenius adijſſet cum Stephano, nihil queſta eſt; ſed quæ exigua fomenta ſuppeditata ſunt, panis pauxillum, quo reficeretur, paleæ aliquantum, in quâ vtcunque requieſceret, ea in bonam partem accepit. Volebat illud addi prætereà Quenius, vt ex loco educta tantiſper, in vicinum cubiculum, ad ignem accederet, è tàm graui frigore ſe ſe recreatura: ſed interceſſit Stephanus, nihil opus eſſe dictitans: noxam talem fuiſſe, grauiorem vt pœnam commereretur, ad ídque ipſe hortator apud eam acceſſit: ſub veſperum tamen eiuſdem diei educenda viſa eſt, vel quòd ſatis valitura ea animaduerſio videretur, vel quòd

ſi

si ægritudo grauior eius fortè animum occupasset, funestum quiddam metuendum erat: etenim frequentibus exemplis comprobatum fuerat, Barbaros, si se semel angori mentis permiserint, necem sibi vltrò consciscere. Ceterùm, considerata illa seueritas, & ream deinceps in officio planè continuit, & reliquis metum iniecit pœnæ similis, si similia peccarent.

INTEREA INSTITVEBANTVR ad fidem Attikameguij, nam & Neophytorum charitate deliniti, à quibus omni officij genere colebantur, & à Monte-magnio, ad quem visendum Kebeccum primores excurrerant, accepti perhumaniter, affectíque munusculis, libentiùs in animos admittebant quæ tradebantur: ita Domino Deo intùs permouente pectora, Baptismi studio incensi plerique sunt. Primus omnium *Anikȣtchi* fuit, florenti ætate idem, & ingenio præstans. Is, ex quo Catechumenum profiteri cepit, tantum semper studium præ se tulit suscipiendi Baptismi, vt neque dies, neque verò noctes aliud quidquam reuoluere animo videretur: hinc illa videlicet somnia, quibus aut noui aliquid discere, aut iam tradita recolere sibi videbatur. Fuit, cùm Catechistes seu periclitandæ eius constantiæ, seu minimè ficto metu moneret, ne tàm sæpè ad se ventitaret, assiduitatem illam penè nimiam tædium eius in animo ingeneraturam precum. At is fidens; *Ne verò, ne,* inquit, *id metue, Pater: cibis quidem satiari ad nauseam* possum; *cetera quæ ad sensus pertinent, ex vsu nimio respuere per fastidium: quæ ad fidem pertinent, ijs minimè exsaturari possum, nullâ quippè præterea re delector, neque earum quas hîc vsurpatis Galli, neque earum quas de vestro tàm florenti regno prædicatis.* Cùm inaudijsset *Oüabakȣachits* quemdam, de quo mox, tympanum suum ad instituentem Sacerdotem attulisse, suum ipse quoque tulit continuò, &; Quidni meum pariter, inquit, petijsti? eccum illud: iam ipsum abieceram, nunquam repetiturus: illud modò dic, num quid mihi præterea deferendum, deponendum-ve sit, quo citiùs Baptismi compos fiam? mihi crede, mora in me nulla futura est. Ac popularium quidem meorum deinceps sannas, iocósque amariores negligo: cauillantur, quod identidem noctem apud vos exigo, sat scio; at nihili voces eas duco, cui propositum sit tempus redimere: animaduerto quidem te diurnas horas ferè in obeundis tugu-

Annvs MDCXLIII.

rijs consumere: eò, noctis secessum quærito, quò pleniùs diutiúsque ea ex te audiam, quæ scitu necessaria, commoda-ve sunt. Sanè, alijs in rebus omnibus popularibus ijsdem meis satisfacere consilium est: vbi de fide agitur, eorum offensione nihil moueor. Fuit, cùm idem Sacerdos cui tum fortè comitabatur, ex aliorum tugurijs per noctem cum laternulâ domum se se recipiens, è montis vertice per decliue, fallente vestigio, ruit in subiectas niues, vnde ægrè emersit, ex casu vel perturbatus, vel nonnihil saucius: hîc Anikȣtchi ingemiscens; *Vtinam*, inquit, *Pater, casus huius tui spectatores adessent contumaces ac rebelles nostri, qui capessere fidem nolunt! quanti ea facienda sit, intelligerent ex incommodis, periculísque, quæ vos eius proseminandæ causâ aditis quotidie.* Ergo cùm vbique egregiè satisfecisset; dicta denique dies est eius Baptismo: adiuncta ipsi consanguinea virgo, ceteris suppar dotibus, ætate inferior: cùm enim ille annum ageret quintum & vicesimum, hæc decimum quintum tantùm attigerat. Vtrumque rogatus ex sacro fonte Monte-magnius suscepit: cùm enim eæ quasi primitiæ essent Attikameguiorum, plurimùm intererat, vt quandoquidem in popularium oculis peragenda erat cerimonia, splendoris illi tantum accerseretur, vt is Baptismi cupiditatem in alijs ingeneraret, in alijs foueret. Ibidem in Hospitalariarum sacello peracta res, vt quæ domus IESV Christi sanguini fundabatur, eadem beato illo lauacro nouam eam sobolem perfunderet. Anikȣtchi, Michaelis, virgini, Mariæ inditum nomen: vterque ingentem lætitiam præ se tulit, cum pari coniunctam modestiâ: conuiuio ex ijs populis lectos quadraginta excepit susceptor. Subsecutus paulò pòst Oüabakȣachits: is annos natus circiter quinquaginta, audito aliquando Catechistâ, dum de rebus fidei disputaret, commotus animo vehementer; *Itâ est*, inclamat, *æqua planè affers, Pater: atque ego in hac circunstantium coronâ profiteor, me nunquam deinceps aut cacodæmonum opem imploraturum, aut superstitionibus operam daturum pristinis: illas iam nunc valere iubeo, earum pono instrumenta omnia: Baptismum flagito. En, tympanum abijcio coràm. Vt me verò angit ea cogitatio, me ad hanc ætatem dæmonibus morem gessisse, Deum, rerum omnium procreatorem ac parentem ignorasse!* Animorum motus effecit sanè ingentes

publica illa noxiarum superstitionum eiuratio in viro tali: ad ætatem enim grandæuam, accedebat magna aliunde auctoritas, quippe ex Attikameguiorum primoribus Antonius erat. Antonij enim nomine donatus in Baptismo est, fortè quòd S. Antonio Magno dicatâ luce, cooptatus est in Ecclesiam: Obseruat quidem certè Auctor Gallicus, tàm asperam eo die fuisse vim frigoris, vt obrigescerent cuncti, immoto tamen totó cerimoniæ interuallo, eo cuius res agebatur, hoc est Antonio ipso: nunquam se commouit, nunquam disiunxit, retraxit-ve manus: vbique singulari modestiæ significatione ad quæsita respondit. Secundùm genitorem, sacro fonte septennis filiolus ablutus est, adstante Antonio, hortantéque tùm voce, tùm gestu, motúque vel ad modestiam, vel ad sanctum, constánsque propositum respuendi in totam deinceps ætatem quidquid displiceret Deo. Longum esset, quæ de aliorum ardore fidei memorant Gallici Annales, hîc attexere: illud non prætermittendum, quod compluribus alijs baptizatis, ipsa quoque Præfecti vxor accessit: ipse, tergiuersatus aliquandiu, tandem extorqueri sibi tympanum passus est, præter plerorumque omnium opinionem eorum qui hominem norant: nemo enim non putabat, eum ad obitum vsque eâ in amentiâ perstiturum, quâ iactabat palam, vitæ tùm suæ tùm suorum conseruationem isti se sacrilegarum superstitionum instrumento acceptam referre debere. Ac tametsi in re haud leuissimâ acquieuerat, precésque eadem vxore præeunte, recitabat manè, & vesperi; visum tamen consultius, eius Baptismum differre aliquandiu, dum in sanctæ Religionis studio radices ageret altiores: illud piam eius vxorem angebat interim, quid sibi faciendum foret, si quando vir infidelis (quod quin euenturum esset, haud dubitabat) venationis tempore, quod instabat, conuiuia instrueret, in quibus honoris cultus-ve aliquid, malo dæmoni deferretur: liceret-ne sibi ad eius mandatum, carnes eas de more coquere? subijciente verò Sacerdote; Optimum factu futurum, si dum huiusmodi aliquid incideret, moneret ea virum, se tetro dæmoni abrenunciasse, idémque ipsi faciendum: sin is tamen perstaret, periculúmque esse videretur, ne aut à fide hinc fieret alienior, aut immerenti vxori molestiam facesseret; tum verò nihil ab eâ culpæ admissum iri, etiamsi

ANNVS MDCXLIII. coquendis carnibus daret operam, animo sic comparato, vt viro morem gereret, cibúmque pararet de more; excluderet alia omnia. *Ego verò*, inquit fortis mulier, *vel si millies interpeller, parebo hîc nunquam: Dominum Deum animo meo robur additurum confido.*

PER EADEM TEMPORA regeneratus per Baptismum est Præfectus quidam ex gente Abnaquiâ, operâ maximè Caroli Meïascvat. Is ad eos populos profectus cum captiuo illo, cuius libertatem Nicoletus asserere velle tanto suo periculo non dubitauerat; hyemem vtique fructuosè exegit in medio nationis, si non prorsùs prauæ ac peruersæ, certè ebrietati, præter cetera dedecora ijs communia gentibus, addictissimæ, ex consortio consuetudinéque Anglorum, quibuscum multi sunt. Ad eos deductus aliquando Carolus, illustre fidei, constantiæque documentum edidit, spectantibus Barbaris: nam cùm ignotos homines Gallos initio putans, dein multa ab ijs factitari animaduertisset, cum ijs quæ tradita à Sacerdotibus Societatis erant, haud sanè consentientia; mirari primùm, mox nonnihil subolere. Sed planè comperit cum hostibus sanæ, sinceræque fidei versari se, dum extractum è perâ Rosarium ostentans, sic est ab aliquo impiorum eorum interpellatus; Commentum est istud diaboli: ex eius officinâ egregium hocce inuentum tuum prodijt. Quin, excepit Carolus, defixis intrepidè in misero oculis, blasphemas has voces tibi suggessit ater dæmon: eius tu furenti insaniæ os, linguámque commodas; siccine, impie, cum Matre, Filium Dei contemptui habes? Atque hîc Anglo silente, qui nihil quod viro tàm religiosè fidenti opponeret, haberet, sacram Imaginem producit Carolus Christianæ supellectilis suæ particulam. At hæreticus in vile, lutulentúmque linteolum abiectum humi, digitum intendens; Istuc, inquit, quod manu tenes, nihilo pluris est. Et Carolus: Tu verò num Deum istæc quæ à te fiunt, & dicuntur, & intueri credis, & audire? Ardebis miser in flammis Orci vltricibus, quando quæ Deus fecit, instituítque, tàm profanum in modum execraris. Atque ex eâ die hæretici seu demirati viri constantiam, seu suæ ipsorum impietatis pertæsi, quam homo mediâ in barbarie educatus, tàm aptè coargueret, Carolo porrò molesti esse desierunt. At is cum opimâ prædâ,

hoc est cum Abnaquiorum Præfecto illo reuersus Sillerium, breuî iucundissimum spectaculum hausit oculis ex eiusdem Baptismo, cum hoc, vt ad pompam cohonestandam, renascentem suscipere ex beato fonte Monte-magnius voluerit, hoc procliuiùs, quòd paucis antè diebus literas commodùm acceperat à Magno Magistro Melitensi, quem vocant, hoc est à Militaris illius Ordinis supremo moderatore, quibus Princeps diuinæ gloriæ incensus studio, illud enixè commendabat, ardorem vt propagandæ fidei maiorem in dies præ se ferret, ad cælestis Regis gloriam, ad obsequium Galli Monarchæ, à quo esset ipsi ea demandata prouincia, quæ cùm valeret ad decus, multò tamen maioris facienda esset hoc nomine, quòd amplam segetem suppeditaret coronarum, vt loquitur, totâ æternitatis serie, quàm longa futura est, perstiturarum.

SED NIHIL HOC ANNO Noua-Francia, ac ne vetus quidem quòd sciam, aut etiam fortasse Regna Europæ alia ad diuinam commendandam benignitatem illustrius viderunt, quàm *Tessȣehasij* cuiusdam ad Ecclesiam accessum. Is Insularis Cocles vulgò dictus à Gallis, ante annos aliquot animum à fide, rebúsque fidei tàm alienum præ se tulerat, vt non modò non de eâ ipse cogitaret, sed alios etiam, quotquot malè monentem audiebant, ab eâdem auocaret: Idem ille videlicet qui ante annos decem intercesserat tàm pertinaciter, ne Nostri ad Hurones transmitterent: Progrediente tamen deinceps die, in Baptismum consenserat filiorum suorum, malè consultus vtique, seu salutaria Christiana instituta putaret, seu noxia: nam si salutaria ducebat, quidni ipse quoque arriperet? si noxia, cur sobolis suæ vtilitates sic negligebat, vt non ab re periculosâ arceret? sed nimirum ea inconstantia est mentium cæcarum: secum pugnant plerunque, nec certam rationem vllam afferre queunt, cur hæc illa-ve aut faciant, aut prætermittant. Certè tantàm à fide abalienationem Tessȣehasius recens hoc est ad exeuntem æstatem proximè superiorem non obscuris indicijs demonstrauerat, vt pro miraculo videri potuerit tanta, támque repentina in viro pertinacissimo mutatio consilij. Et adfuit profectò peculiarem quendam in modum benignissimus Deus, precibus fortè exoratus illius, cui sanctam illam cupiditatem iniecerat. *Oumasasikȣeie* quidem erat, Tessȣehasij eiusdem è

Tessȣehasij illustris ad Ecclesiam accessus.

ANNVS MDCXLIII.

fratre, ſorore-ve nepos: is cum venatorum agmine ſane expedito ad *Montis-regalis* Coloniam peruenit ſub exeuntem Februarium. Locus peramœnus eſt, olim, ſi Camplenio credimus, iiſque qui ante Camplenium oras eas luſtrauerant, *Hochelagâ* ciuitate inſignis, cuius etiamnum extare rudera quædam, & parietinæ dicuntur: nam ſedem commodiſſimam deſerere prorſus coëgerat ferina Iroquiorum crudelitas, à quibus Hochelagæ incolæ partim extemplò cæſi, partim diriſſimis vexati cruciatibus, exterminati erant ad vnum omnes. Loci autem natiua vel pulchritudo, vel opportunitas ſub hæc tempora Gallos quoſdam nec ignobiles allexerat, vt quorundam aliorum freti opibus, qui ex vetere Galliâ ſubſidia in annos ſingulos partim pollicebantur, partim re ipsâ ſubmittebant, ſedem ibi figerent, propugnaculo alijs vltrò, aduerſus immanium Iroquiorum impetus, impreſſionéſque futuri. Conſultò ad eos Oumaſaſikȣeie diuerterat, per ſe ipſe inſpecturus, num quæ de recentis ſedis opportunitatibus, tùm ad alia, tum ad venationem potiſſimùm, vt iactabantur, ſic habeberent: cùm opinione præclariora cuncta, & ad venationem, quam imprimis ſequebatur, opportuniora inſpiceret, morâ nullâ interpoſitâ conſtituit ibidem conſiſtere, vitæ illi ſuperiori tàm incertæ quàm vagæ, remiſſo nuncio. Præerat Gallis ijs à Nouâ-domo, vir pius idem & experiens: is tàm præclaram opportunitatem amplificandæ Coloniæ, diuinæ autem gloriæ multò magis, neutiquam omittendam ratus, prolixè Oumaſaſikȣeie cuncta polliceri, ad quæ ſua vel facultas, vel auctoritas pertingeret: inter cetera, agri tantum offert, quantum excolere operæ duæ poſſent, quas ipſas operas in annum vnum ſuo ſe ſumptu præbiturum recipit. Minimè viſæ nouo hoſpiti reijciendæ tàm præclaræ conditiones: accipit quod dabatur, operáſque continuò adhibet. Quæ cùm ſatis illigare putarentur hominem ceteroqui à fide non alienum, maturandum rati Galli, Vimontio, Poncetóque, qui tum fortè aderant, Catechumenum inſtituendum tradunt: ij præter morem Patrum Societatis, qui cunctando potiùs, quàm præproperè feſtinando rem adhuc animarum, ſapienti profectò inſtituto gerendam putarant, ad Baptiſmum breuî admittunt proſelytum: credo quod tantus ardor profectus à Deo meritò crederetur. Ita cùm & tempus venatio-

nis vrgeret, & cognitionem mysteriorum fidei nonnullam iam esset adeptus, quod ad Dei gloriam verteret, Oumasasikȣeie vnà cum vxore sacris aquis ablutus, in IESV Christi familiam transijt, eodémque die ambo, Ioseph inquam, & Ioanna (hæc enim nomina indita Neophytis) Christiano ritu matrimonio copulati. Celebritatem eam probatam Deo, ostendit euentus: tantum coniuges, támque liquidum sensum lætitiæ præ se tulerunt ex duplici beneficio, vt vix se ipsi caperent: cúmque profectionem vrgerent populares in diem posterum, ipsi contrà moras nectere primùm, tum communi consilio consistere adhuc biduum, quò Dominicam diem primùm cum Gallis piè & religiosè venerari feriando liceret. Vnum illud Iosephum angebat, quod non Tessȣehasius quoque, quem intimè diligebat, in communionem veniret tantæ, támque insperatæ felicitatis: cùm ecce tibi quasi ex composito ista gererentur, adest ex-improuisò Tessȣehasius, significátque, stupentibus cunctis, se eâ gratiâ venisse, vt Christianæ Religionis rudimenta capesseret. Vnde illa tàm derepentè iniecta esset cogitatio, ne ipse quidem explicabat satis: illud modò professus est, cùm ex Arce Richelæâ ad Trifluuium pergeret, repentinâ quâdam consilij mutatione per infestas glacies ad Montem-regalem iter reflexisse eâ de causâ, vt vnà cum vxore aptè, conuenientérque institueretur: ac si fortè renuitis, inquit, Vimontium, Poncetúmque compellans, ad Hurones certum est contendere: illîc Patres qui Algonquinios procurant, haud dubitanter id beneficij volenti, cupidóque impertientur. Erat tunc in Vimontij cubiculo Iosephus: is vix sui præ gaudij magnitudine compos, Patres rogat rem ad Præfectum referant continuò; at is renunciari Tessȣehasio suo nomine iubet, si quidem fidei Baptismíque gratiâ venisset, nihil esse cur aliò contenderet: consisteret sanè ibi loci: nullâ se ipsi re defuturum, atque adeò habiturum germani fratris in numero. Allexit magis magísque hominem iam impulsum, tantæ humanitatis significatio: nil cunctatus, de Baptismo non suo modò & coniugis (nam filia initiata iam erat) sed etiam popularium suorum, quos ductabat complures, seriò cogitat. Aduenerat Calendis Martijs: octiduum deinceps totum cùm audisset horas quotidie multas, quæ tra-

ANNVS MDCXLIII.

debant Patres, minùs vtique noua, minúſque incognita viro, qui vt animum ſemper geſſiſſet à fide alieniorem, multa tamen de fide inaudierat; Nihil, inquit pollicitus adhuc eram vnquam de Baptiſmo: illud modò receperam cùm ex Trifluuio profectus ſum, daturum me operam inſtitutioni: nunc illud addo, eſſe me in veſtrâ poteſtate: dum opportunum viſum erit Baptiſmum conferre, nil cunctabor. Atque nocte proximè conſecutâ, quò ſuos, vt inſinuauerat, ad idem faciendum impelleret, multus fuit apud illos in exponendis conſilij ſui rationibus: támque aptè nouus Chriſti Orator de fidei ſeu præſtantiâ ſeu neceſſitate diſputauit, vt omnes ſuam in ſententiam pertraxerit. Ergo poſtridiè ad Vimontium, Poncetúmque reuerſus; Agite, inquit, nunc demùm tempus eſt: & maturandum ſcilicet: alioqui dies vos deficiet: ita multi hodie baptizandi ſumus. Erant ij quos intelligebat, cognitionis myſteriorum deinceps non expertes, quippe & inſtituti recèns, & varijs locis antè, cum Gallis verſati: ita re ſuis vtrinque momentis expensâ, diſcuſſáque, nemini non eorum qui ſunt rogati ſuper re tanti momenti ſententiam, maturato opus eſſe viſum: adeò aptè Catechumeni quotquot erant, ad Baptiſmum comparati videbantur. Ergo cùm pium agmen nutum Patrum præſtolaretur, ad Vimontium obuerſus Teſſȣehaſius; Age, inquit, dum iſti antecedunt, pergúntque ad Ædem ſacram, tu me interim cum vxore edoce tantiſper priuatim, quemadmodum ritè quidque ſacrâ in cerimoniâ peragendum ſit, quid quando reſpondere oporteat: inter hæc autem tanta erat oris ſerenitas, vt non obſcuris indicijs agnoſceres, eum iam intùs in animo illâ Dei *pace* perfrui, *quæ ſuperat omnem ſenſum.* Ita cùm prolixè ſatisfeciſſet Vimontius, vbi opportunum fuit, adfuit hinc Præfectus, vnà cum Gallis aliquot, illinc Pelteria cum Manſeâ, feminâ ſingulari virtute, quæ eâ in Coloniâ fixum iam domicilium habebat. Teſſȣehaſio à Præfecto Manſæáque ſuſceptoribus, Pauli; vxori, à Piſæo Pelteriáque, Magdalenæ inditum nomen. Hîc exorſus Poncetus ad circunſtantes dicere, tàm aptè de ſingulari Dei benignitate ergà nouum Paulum diſputauit, paulò antè (perinde atque magnus ille quondam Gentium Apoſtolus fecerat) fidei oppugnatorem, vt lacrymas propè cunctis elicuerit: quam oratio-

nem

nem cùm excepiſſet pars cerimoniæ altera, connubium videlicet Chriſtianorum coniugum, ex Chriſtianis inſtitutis; Præfectus Paulo gratulatus inſigne trahentis Dei potiùs quàm vocantis beneficium, ſed trahentis *in funiculis Adam, in vinculis charitatis*, ſclopum donat ſanè elegantem, cum nitrati pulueris numero aliquo: tùm & baptizatos, quotquot erant, & Gallos lauto epulo excepit, *Agapen* nominare nil vetat: ſic enim à priſcis illis caſtigata conuiuia celebrabantur. Quoniam autem magnopere intererat Paulum omni officij genere deuincire, hominem magnæ planè apud ſuos auctoritatis; eaſdem ipſi Præfectus quas Ioſepho conditiones defert: agri tantum, quantum excolere operæ binæ poſſent. Porrò ſi quis alius, Paulus mutatus in alium virum ex Baptiſmo eſt: ſuperbiâ, arrogantiáque ſuperiore, in animi demiſſionem ſanè modeſtiſſimam, ferocitate in manſuetudinem, contumaciâ in docilitatem, odio fidei in incredibile illius & tuendæ, & amplificandæ ſtudium continuò tranſeunte. Et agnoſcebat ipſe ſtupens, habere ſe intùs monitorem, qui quemadmodùm ſummum Deum alloqui deberet, ſuggereret, ipſe præiens, cùm enim per ea initia nullumdum aſceticarum rerum vſum haberet, tamen aptiſſimè orabat. Id adeò ex eâ quam ſubijcio precatione liquebit, quam iuuenum quorundam causâ popularium ſuorum adhibuit, ad bellum profectorum. *Tu*, aiebat, *qui cuncta feciſti, fer opem iuuenibus hiſce noſtratibus, & contrà hoſtium impetus, illos tutare: infinita eſt tua vis, ac poteſtas: animos ijs ſuffice ad vincendum. Equidem ſi in te hoſtes noſtri crederent, perinde ac nos credimus, eſſet cur vtriſque ex æquo opitularere: nunc cùm numen tuum minimè colant, illos deſere; nobis, qui in te ſperamus, ades.* Hæc ferè ille ad verbum: quæ cùm tàm aptè congruant cum varijs precationibus earum, quas habemus ſacris libris conſignatas; ecquis ab eodem Magiſtro profecta non videat?

HIS ADIVNGATVR iuuenis ex Iroquiâ Natione, *Chinaȣich* dictus à ſuis. Is ante annum, ad Trifluuium cùm deſcendiſſet militari habitu, cultúque, cum manipulo popularium viginti, ingentem ardorem præ ſe ferebat, ingénſque capeſſendæ fidei ſtudium: ſed intrà votum tum quidem ſe ſe continuit. Hoc verò anno, cùm ad Montem-regalem veniſſet; Age, inquit, Vimontium compellans, nunc demùm me in-

ANNVS MDCXLIII

ſtituito, ſeriò fidem complecti conſilium eſt: nihilque præſcribes*, quod non faciam, vel ſi dæmonem meum abijcere me iubeas, quo ad fauſtos venationis vtor ſucceſſus, nec inaniter: hunc perinde atque hoc corpus diligo: ac magno quidem ſtetit: ſeptidui totius inediam toleraui, quò is mihi obueniret. Cùm ſubieciſſet Vimontius, ſiquidem Chriſtianus eſſe vellet, id omninò faciendum, neque enim ſocietatem vllam Chriſti ad Belial eſſe poſſe; ecce tibi in totius coronæ oculis (intererant enim multi) Chinaȣich derepente rotare lumina, hærere cogitabundus, adſtantes toruè tueri: cúmque vrgeret Vimontius, illud ſæpiùs inculcans nullo modo admiſſum iri ad Baptiſmum, ante, quàm malam mercem abieciſſet; Atqui latet, inquit iuuenis: intrà memet eſt, nec enim cerno: nonnunquam tamen apparet in ſommis, mulieris nudæ ſpecie, nonnihilque ſubmurmurat: in ſiluarum autem ſaltibus, ſi quando votis feram aliquam deſigno quam optem perimere, continuò fera quædam adeſt huius ipſius generis: in illam feror, interimo. Num quem nunc illius ſenſum habes? ſubijcit Vimontius. Nullum, inquit: illius modò formidine teneor. Bono animo eſto, inclamant quotquot aderant: vbi te ſemel ſacra vnda perfuderit, abſcedent eæ tuæ formidines: ſed cùm à tetro dæmone occuparetur neſciens, nihil prætereà eo die ab ipſo extorqueri potuit. At poſtridie cùm conſtantiæ, ſerenitatiſque animi Pauli Teſſȣehaſij in capeſſendo Baptiſmo adfuiſſet ſpectator, ſuæ ipſius infelicitatis pertæſus, ad Patres denuò adijt, ſerióque profeſſus nuncium ſe ſe teterrimo dæmoni remittere, vetitáſque in perpetuum ſuperſtitiones valere iubere, & ipſe Domino Deo per Baptiſmum conſecratus eſt, Iacobúſque nuncupatus. Atque vt interior renouati hominis mutatio oculis quodammodò cerneretur, ex eo ipſo momento ex deiecto erectus, ex mœſto hilaris, ex horrido ſerenior, quacunque ſignificatione potuit, gratiſſimum animum ergà Patres teſtatus, illud inſuper Præfecto affirmauit, ſe, ſi è re fidei publicâ eſſe cenſeretur, conſeſſurum eo loco, quò Gallos inter Catechiſtas, Huronéſque proſelytos, qui identidem aduenirent, ſequeſter, Interpretis munere fungeretur: ſed cùm id non videretur neceſſe, actæ modò gratiæ, collaudatúmque ſtudium.

SED AD Ioguesium reuertamur in medio nationis prauæ

atque peruersæ tabescentem. Ærumnas ipse suas persequens, narrat cùm in attritâ lacernulâ seminudus ad venationem pergere cum ijs à quibus interim captiuus tenebatur, esset coactus, menses duos sic exegisse, vt penè fame confectus fuerit. Caussa fuit, singularis Domini Dei obseruantia: quippe cùm carnes non deessent, quibus affatim vesci per venatores liceret, constantissimè tamen ijs abstinuit, quod omnes tetro dæmoni libarentur. Quoties ad capiendum cibum accingebant se se miseri, nefariam superstitionem vsurpabant eam, vt prodiret in medium vnus aliquis eorum qui faustam sibi venationem optaret (idem in piscatione factitant) atque vt quidque lautissimum legerat, precabatur ab eo, qui toto in agmine maximè longæuus erat, sibi vt benè precaretur. Is stans contrà eum qui carnes offerebat, hac ferè verborum formulâ vtebatur: En, dæmon Aireskꝏi, has tibi carnes offerimus, ex his tibi conuiuium apparamus, quò ijs vescare, significésque nobis quot hoc in loco sint cerui, eosdémque agas in nostra retia. Itaque hæc sacrilegè concepta verba vbi primùm adIoguesii aures acciderunt, & indoluit scilicet, in vilissimum, idémque rebelle mancipium transferri honores vni rerum omnium conditori largitoríque debitos: & constituit nouus Daniel *de impiorum mensis minimè pollui*, hoc est nihil prorsùs carnium earum degustare, quarum primitiæ oblatæ teterrimo Dei, hominúmque hosti essent. Non addit vnde toto interuallo ærumnosam vitam traxerit: verùm, cùm ciborum prætereà nihil suppeteret, procliue est æstimare, ipsum bimestri illo spatio, radicibus, arborúmque baccis victitasse. Et causentur deinde Europæi nostri, seu hæretici, seu Orthodoxi, Epicuri de grege, non de scholâ Christi, nequire se Quadragesimæ tempus exigere, tàm vario genere piscium, olerum, lacticinij, necesséque sibi esse inducere prætereà *ollas carnium*: erit vbi ista seueriùs disceptentur quondam. At non ex eâ abstinentiâ id modò incommodissimè seruo Dei cecidit, quòd vnde famem solaretur, præter ea quę diximus, occurreret nihil; sed etiam quod illam viri religiosissimi continentiam dæmonis sui contemptionem interpretati Infideles, atrocissimum in eum odium concepêre: vt non modò humanitatis officia omnia alia planè prætermiserint, sed etiam, quod ipsis facillimum, Ioguesio

Quæ Patri Ioguesio captiuo accidêre.

ANNVS MDCXLIII.

in sempiternam ipsorum salutem excubanti, cordi imprimis erat; si quid circà idioma percontaretur, respondere prorsùs recusarent. Ita tanquam catharma ab omnibus reiectus, vni Deo per exercitia spiritus, grauia illa quidem, & aspera, operam dare constituit. Collis erat vicinus, multâ opacus arbore, atque adeò ad secessum aptissimus: ibi se se magnam partem diei, fortis Anachoreta continebat, ad solatiúmque iuxtà, & ad præsidium Cruce ingenti efformatâ, in detracto procerioris arboris cortice, ad eam horas exigebat meditans, orans, libellum de Imitatione Christi, quem paulò antè receperat, ademptum priùs, lectitans: & scilicet eâ angores suos suauissimâ cogitatione leniens, vnum se vastis illis in tractibus tum esse, qui Deum cæli, terrarúmque veneraretur. Verùm, neque ibi quieto esse diu licuit: cùm eò crebrò itare captiuum viderent suum, obseruare curiosiùs instituerunt, quid tandiu solus àctitaret. Neque difficile fuit in propatulo orantem deprehendere: Ioguesium vident flexis ad Crucem genibus humi, mente, & cogitatione defixum, vbi, nesciebant infelices: vt tamen Satanam sibi vbique constare intelligas, illud disertè significauerunt, displicere sibi vehementer effigiem illam Crucis, quam etiam illi sui fœderati Europæi (Batauos intelligebant) auersarentur. Sed nihilo seciùs identidem eò Ioguesius recurrebat: donec pertæsi Infideles, hominem inuisum per quosdam è suis ad pagum reduci curauere. Hîc cuncta deinceps aliquanto tolerabiliora: anum enim quandam, feminam primariam inter suos, cui pro filio, qui recèns obierat, traditus est, vel naturalis misericordiæ sensus, vel Deus famuli sui ærumnas miseratus sic mitigauit, vt materno propè affectu ergà Ioguesium semper se gesserit. Quare cùm ad victum necessaria vtcunque suppeditarentur, ad discendum idioma conuertit se totus, hoc certiori spe fructus, si status is rerum diu tenuisset, quod ijsdem in ædibus non modò illius pagi, sed etiam totius regionis concilia habebantur. Ergo cùm balbutire iam posset, hoc est sensa mentis vernaculo gentis idiomate vtcunque exprimere; capita fidei præcipua vltrò cepit primoribus ingerere, illi vicissim ex eo de rebus plurimis sciscitari, ijs præsertim quæ cùm sint in prospectu, causas tamen effectrices habent abditiores, abstrusioréſque. So-

lis, puta, quanta ſit magnitudo? vnde maculæ eæ quæ in Lunæ quaſi facie apparent? terræ ambitus quàm longè late-ve pateat? Oceani quæ ſit amplitudo? vndæ eius cur accedant, recedántque certis interuallis? num alicubi, id quod tam ſæpè inaudierant, cælum terræ inſideret? aliáque generis eiuſdem: quibus cùm præclarè ſatisfaceret, incuſabant ſe ipſi, qui de vitâ tali viro eripiendâ conſilia agitaſſent. At is à rebus creatis ad procreatorem animos miſerorum traducens, primùm omnium aniles fabulas reijciebat de Mundi ortu, non à teſtudine, ſed à ſempiterno Deo conditi: de Solis naturâ, qui non modò non mente, ſed ne vitâ quidem ſit prædirus, multò minùs diuinitatis particeps: Aireſkoui illum, cui tàm aſſiduè litarent, ſpiritum eſſe nequam, qui ſe per impium furorem, ſacrilegámque impudentiam, pro rerum omnium auctore venditaret, cùm merum mancipium ſit ſummi Dei, ac rebelle quidem, atque adeò inuiſum exoſúmque: quæ cùm populari modo tractaret, aptéque ad ingenerandam notitiam illam ſupremi Numinis, ad quam collimabat, eueniebat ſcilicet quod olim ſanctis Apoſtolis, ac deinceps alijs Catechiſtis Infidelium, vt *quidam quidem irriderent*, quidam probarent dicta, nec ab auitis tamen ſuperſtitionibus emergerent: quoſdam ex turbâ Dominus ſibi legit, non ex infantulis modò, quos multos cælum tenet, inquit idem rerum ſuarum Scriptor modeſtiſſimus, ſed ex adultis etiam, quos in felici morbo, vnde in beatam vitam per mortem tranſitus, baptizauit. Inſignis vnius præ ceteris vocatio: cùm in pagos vicinos Ioguesius iam liberiùs, nullo vetante, excurreret, gnauus venator animarum, ſubijſſétque caſam quandam, num quis fortè conclamatus infantulus baptizandus offerretur, indagans; ecce tibi eminùs vocantem ſe aliquem exaudit. Cùm ſe eam in partem obuertiſſet, is qui vocarat æger; Nec me noſti, inquit, Ioguesi? Cùm negaret Ioguesius; Atqui ſic habeto, pergit idem: ego ille ſum, qui dum captus es primùm, ſexto die quàm noſtras in manus veneras, vincula laxaui ea, quæ te tàm arctè ſtringebant. Egit gratias perhumaniter pius Sacerdos, occaſionémque arripiens; *Atqui, niſi per te ſtabit*, inquit, *non voluntas modò, ſed facultas etiam adeſt par pari rependendi, aut etiam aliquid infinitis partibus maius. Videlicet poſſum, ſi annuis, non laxare modò, ſed etiam*

ANNVS MDCXLIII

planè diffringere vincula, quæ te longè periculosius colligatum habent, ínque hostis teterrimi tui detinent potestate. Haud procul fortè abes à fine vitæ mortalis: si expers Baptismi hinc abires (quod Deus omen auertat) nil te nisi ignes, rogíque sempiterni manerent. Proinde, quando se tàm præclara offert opportunitas, noli, mi frater, oblatam negligere. Mihi crede, huc gressus meos direxit diuina Prouidentia: tuum est, benignissimi parentis suauissimum studium demirari primùm, mox ad beatam æternitatem vocanti, morem gerere. Cùm hæc æger cuncta placidissimè audiret, auidéque arriperet: Quid ergo, inquit, facto opus est? Quod inculcamus assiduè, infit Ioguesius, vt supremum illum rerum omnium parentem credens agnoscas, eiusdémque filium IESVM Christum, nostrâ causâ ante annos mille sexcentos, & quod excurrit, demissum in terras. Is summus Legislator sanciuit inter cetera; Quisquis sempiternæ felicitatis quondam fruendæ desiderio teneretur, eum *ex aquâ & Spiritu sancto regenerari debere.* Perrexit deinde tùm illa ipsa explanare vberiùs, tùm capita cetera scitu necessaria adiungere. Nec laborandum magnopere fuit in Catechumeno, afflato à Deo interiùs: simul assentitur propositis fidei articulis, simul morem gerere constituit per omnia, vocanti tàm suauiter Deo. Quid multà? homo ad eam diem in summâ rerum omnium quæ ad fidem spectant ignoratione versatus idem, & patrijs irretitus superstitionibus, regeneratur in spem viuam, intráque paucos dies mortalitate defungitur. Adeò Christus retinens, memórque suæ pollicitationis est; *Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet.*

HÆC PORRO aliáque documenta diuinæ suauitatis mirum quendam in modum viri Dei ærumnas leuabant: accedebat solamen aliud ex religiosissimo instituto. Videlicet in arborum passim cortice, hîc augustissimum IESV nomen, illîc Cruces efformabat assiduè, tanquam in eorum locorum possessionem, Dei sui nomine adiret, hoc insuper adiungens (quod mente, vt diximus, voluebat frequens, vnum se eâ in vastitate terrarum, supremum rerum omnium conditorem colere) vt erumperet identidem in pios cantus, argumentum sanctæ modulationis ex Dauidicis Psalmis petens, quos non *super flumina Babylonis* quidem, vt illi alij captiui, sed in mediâ

barbarie vſurpabat, hoc ad pios affectus opportuniùs, quod cum ſanctioris hebdomadæ Chriſto patienti dicati dies imminebant. Sed ecce tibi nouum diſcrimen: ſecundâ feriâ illius eiuſdem hebdomadæ ſanctioris, cùm ad lacum à pago aliquantum diſſitum cum ſuis contubernalibus Ioguesius vtcunque animi ſecurus ageret, adeſt è pago nuncius, qui reuerti cunctos ocyùs iubeat. Et in ſpeciem quidem, illud, vt iuſſus erat, cauſatus eſt nuncius, hoſtes circà vagari: re ipsâ ad necem pia victima euocabatur. Inter Iroquios ceteros, qui militatum excurrerant, manipulus vnus erat, in quo filius verſabatur illius, qui pollicem Ioguesio abſciderat, cuiúſque in tugurio manſerat aliquandiu. De bellatoribus illis decem, ſuperiori æſtate profectis cùm nihil prorsùs ad eos dies auditione acceptum eſſet, temerarius rumor iampridem increbuerat, perijſſe cunctos, vbi, quando, à quibus, minimè addebatur. Ita ſuſpenſi animis hærebant eorum parentes, cognatíque, dum captiuus aliquis per eos dies adductus in pagum, (vnde, non memorat) per ſummam impudentiam aſſeuerat, illos ad vnum omnes ab hoſtibus necatos eſſe. Nec mora: temerarius ille delator illicò mactatur manibus cæſorum qui putabantur, abſente Ioguesio: ſed quoniam vilior ea anima viſa, quàm vt aptè necem illius adoleſcentis, primarij apud ſuos, expiaret; idcircò ex vnius & alterius mulierculæ, capularíſque ſenis cuiuſdam decreto adiungendus Ioguesius prætereà erat. Et mactatus re ipsâ fuiſſet eo ipſo die quo Chriſtus IESVS pro humani generis ſalute ſe ſe Deo victimam obtulit, niſi rumor contrarius, at verior; nullo tamen qui deprehendi potuerit, auctore, ſpargi cepiſſet, eoſdem illos bellatores non modò viuere, ſed etiam propediem affore victores. Atque id poſterius haud falsò iactatum fuiſſe, breuî euentus docuit: adfuere ſiquidem paulò pòſt, cum manipulo ſuorum altero, cui ſe adiunxerant, communéſque captiuos adduxere duos & viginti: ita, cùm ſe ad hilaritatem cuncti in pago traduxiſſent, nihil vltrà in Ioguesium mouêre. At is Dei ſui in ſe prouidentiam demirans, non vſquequaque tamen confidere immanium hominum inconſtantiſſimæ leuitati poterat: certè ſeu vincerent, ſeu vincerentur ij qui eum ad modum excurrebant, ſemper in famulum Dei graue quidpiam redundabat:

ANNVS MDCXLIII

quippe ſi quam cladem accepiſſent, ipſe repoſcebatur ad ſupplicium: ſi ſuperiores extitiſſent, quotquot ferè adducebant captiuos, cùm ij vel Galli eſſent, vel Gallorum fœderati; non poterat non eorum funeſtiſſimâ ſorte angi vir miſericors. Quanquam qui tunc in Iroquiorum manus venere, ex Natione quadam erant, cui nihil commercij cum Gallis: ità nihil diſſidij interceſſerat. Sanè remotiores Kebecco fuiſſe oportuit, quando eorum idioma incognitum ſibi fuiſſe teſtatur Ioguesius: eò difficilius ipſorum æternæ ſaluti conſuluit: fecit tamen, vt eſt ſemper ſolers, induſtriáque charitas. Viri quinque tantùm erant: reliqui, ad ſeptemdecim, pueri, vel mulieres, turba imbellis, atque innoxia: ac ne viri quidem ipſi, hoſtes Iroquiorum: nullum enim bellum antè cum ferâ gente geſſerant: eò & importunior graſſatio, quæ in quietos, pacatóſque feciſſet impetum, & fœdior crudelitas, quæ pueris, mulieribúſque ad ſeruitutem reſeruatis, viros omnes tollere de medio conſtituit. Id vbi ſenſit Ioguesius, enimuerò lapidem omnem mouere, vt ne quem eorum interire Baptiſmi expertem ſineret: ſed quid faceret, vernaculi captiuorum idiomatis non modò rudis, ſed etiam ignarus. Ex verbis pauculis quæ edebat, ex geſtu verò maximè, vt fit, inſinuans ſe ſe paulatim, nactus eſt denique interpretem, vnum ex ijs ipſis quorum res agebatur, Algonquinium idioma callentem: eius operâ, multò autem magis ſingulari Dei munere, beneficentiáque in eos, quos ſuos & agnoſcit, & facit; capita fidei præcipua tradit nec repugnantibus, & ſcilicet omnes dealbat Chriſti in ſanguine, ijs ipſis diebus, quibus rediuiuo Chriſto, IESV vitam cum infinitâ gloriâ immortalem ſolenni religione gratulatur Eccleſia.

SVBIVNGIT IDEM fœdum æquè, & luctuoſum ſpectaculum, in quo vtrius potiores partes fuerint, neſcias, crudelitatis, an impietatis. Per ferias ſacræ Pentecoſtes, cùm captiui alij adducti eſſent, (vnde, & à quibus, non ſatis dilucidè exponit) in ipſas feminas, quod ad eam diem inauditum fuerat, non minùs ſæuitum, quàm in viros. Solebant illas ad ſeruilia quæque reſeruare, niſi ſi quæ in æſtu dimicationum deprehenſæ, cecidiſſent, aut ad accelerandam fugam commodius, interfectę eſſent in itinere: vt autem in imbelle genus

genus immanitatem illam eandem exercerent, quam in viros vltrò citróque exercere pridem consueuerat inolita barbaries, id verò factitatum antè nunquam. At tunc, nouo quodam œstro ferinæ importunitatis perciti, vnam toto vstularunt corpore, hunc in modum. Vt quaque parte faces admouebant, aderat infaustus præco, concepta hæc verba iterans. Hanc tibi victimam adolemus, Aireskoui, quò eius carnibus exsatiatus, volens, propitiúsque adsis nostris certaminibus, victoriámque tribuas. Causa noui supplicij, inusitatíque cruciatus fuit, votum superiori hyeme in solenni vrsorum duorum sacrificio ab vniuersis conceptum, quando diu erat ex quo hostium nullum cepissent (vt autem nullum cepissent, culpæ tribuebant suæ, homines officij retinentes imprimis, quòd eorum quos postremos ceperant, non vorassent cadauera) si qui deinceps suas venissent in manus, eorum corpora ad eum planè modum absumpturos, quo ad mactatorum vrsorum carnes vorandas se se læti accingerent. Verùm, subesse aliquid prætereà debuit: an non enim egregiæ pollicitationi satisfactum esset, ferinâ ingluuie in virorum artus exercendâ, intrà quas metas se se hactenùs continuerant? sed vt *Infernus*, ita neque Tartarei carnifices satis vnquam esse dicunt. Et hîc tamen eluxit diuina in infelicem benignitas: ad eam per flammas arrepsitIoguesius: & quando antè non licuerat, quidquid tentasset, tunc saltem per speciem propinandæ frigidæ, quam torrida mulier flagitabat, volentem industrius Sacerdos baptizauit.

TENVERANT eæ ærumnæ ad exeuntem vsque Quintilem: quo tempore dum tranquilliora sperare posse videbatur Ioguesius, maius, formidolosiúsque omni ex parte discrimen intentatum. Pridiè Cal. Sextiles (quâ luce S. Ignatij anniuersariam celebritatem recolit Societas IESV, meritissimo fundatori cælestes honores gratulans) iussus est pergere cum Iroquiorum manipulo ad mercaturas proficiscentium, mox operam daturorum piscationi. Postquam prius illud ex animi sui sententiâ perfecerant, distractis mercibus, aut mutatis commodè, substitêre loco ad piscandum percommodo, leucis septem octo-ve trans Præsidiariam sedem quandam Batauorum. Hîc dum placide exerceretur piscatio, ecce tibi ex pago vnde profecti erant, nuncij tàm acerbi Ioguesio, quàm læti

Annvs MDCXLIII.

aliꝭs omnibus, rediꝭſſe bellatores alios, qui reportatâ victoriâ, Huronibus, quibuſcum dimicabant, fuſis, ex ijs quinque, ſex-ve interemiſſent, quatuor captiuos abduxiſſent, longè plures ſibi fugâ conſuluiſſe. Ex ijs porro quatuor, duos iam inuſitatâ quadam crudelitate crematos in pago. Ad eam denunciationem perculſus Ioguesius, mœrénſque, quod non morientibus pro ſuo more adfuiſſet, ab anu, cuius in poteſtate erat, facultatem petere inſtitit in pagum redeundi, tædium cauſatus, re ipsâ, quo, ſi quid grauius de duobus illis reliquis decerneretur, iuuaret, ſólaretúrque miſeros, ac, ſi nondum initiati erant, aptè inſtitutos baptizaret. Cùm ea annuiſſet, dum per Præſidiariam illam Batauorum ſedem tranſit, accipit depoſci ſe ſe ad ignes, flammáſque, à pagi incolis. Cauſa noui odij, vel furoris potiùs hæc fuit. E multis qui ad Algonquinios, Gallóſque inſidiosè de more vexandos proficiſcebantur, vnus fuit, qui cùm ad Richelæam ſedem vſque, excurrere eſſet animus, commendatitias literas ad Gallos, homo videlicet ſingulari commendatione dignus, à Ioguesio flagitauit. Is tametſi ſatis proſpiciebat ſi qua clades in præclaros bellatores deſæuiꝭſſet, inſimulatum iri ſe, qui non commendatorias, ſed proditorias literas dediſſet, tamen cum re ſuis momentis expensâ, plurimum intereſſe iudicaret, fieri Gallos de malâ hoſtium mente, ſubdoláque amicitiæ ſpecie certiores; chartulâ à Batauis ſubminiſtratâ (quo tempore, non prodit: menſes quidem certè iam aliquot fluxiſſe oportuit) ſcribit ille quidem: at appoſitè ad rem fidei, non ad mentem perfidioſorum perduellium. Nec ille quidem cui datæ literæ, vltrà apud ſuos comparuit: reſcitum ab eius commilitonibus, cùm Epiſtola illa Præſidiarijs Richelæenſibus reddita fuiſſet, vbi primùm prælecta eſt, diſploſas bombardas maiores in eos qui è canois ad amnis ripam opperiebantur, cuncta fragore iuxtà, ac metu compleſſe, nudos diffugiſſe hac illac perfidioſos Iroquios: in eâ trepidatione relictam canoam vnam, cum ſclopis tribus, pulueríſque nitrati certo numero. Quæ cùm à reducibus renunciata eſſent, vna vox omnium fuit, cauſam mali, Ioguesij literas fuiſſe: qui rumor cùm longè latéque percrebuiſſet, ad aures quoque illius, dum in eâ, quam dixi Batauorum ſtatione in tranſitu verſatur, allapſus eſt: nec dubium

cuiquam fuit, quin, ſi tunc in pago fuiſſet, futurum fuerit vt omni crudelitatis genere labem eam expiaret ſcilicet. Acceſſit ad efferandam rabiem, quod ſub idem illud tempus manipulus alius è Monte-regali rediens, à Gallis vnum è ſuo numero peremptum, vulneratos duos vociferabatur: ita furentes, lymphatíque, aliud morabantur nihil, niſi Ioguesij in pagum reditum, in ſontem vt interpretabantur, immanitatem omnem è-veſtigio exprompturi. Ergo cùm nihil horum fortem Chriſti athletam lateret, fecit quod facere vnuſquiſque tali loco debet, vt in omnia animo & deſtinatione paratus, expendat tamen vtrinque momenta rationum, conſultétque ſecum, ſi cum alio non licet, quid facere in re tám ancipiti oporteat. Nam vt per ſe ſit ſublimius, nullius non tormenti diritatem IESV Chriſti causâ appetere, & vitam obijcere infeſtiſſimis quibuſque cruciatibus, id quod à ſanctis Martyribus vſurpatum ſæpenumerò ſacri teſtantur Annales; tamen eſt etiam, vbi fugâ ſibi conſulere liceat: cúmque (vt Apologia de fugâ ſuâ ſcriptum reliquit S. Athanaſius) præſtituti tibi à diuinâ prouidentiâ temporis finem ignores, non eſt cur temerè tradas te inſidiantibus. Hæc verò tunc propriè Iogueſium mouebant: cùm enim nihil ſe apud Iroquios legitimè retinere poſſet, niſi ſtudium vel captiuos alios iuuandi in ſpiritu, Gallos iuxtà, Algonquinióſque iam initiatos; vel baptizandi, ſi qui occurrerent vnde vnde, Algonquinij, Hurones, Iroquij; ſpem vtramque interciſam ſibi videbat. Nam ad Gallos quidem quod attinebat, iam trucidatus ad eius pedes erat Renatus Goupilius: Guillelmus Coſturæus in pagum alium ablegatus, diſſitum procul, tàm multis inſuper implicitus occupationibus diſtinebatur, vt ſi maximè vellet, ad Iogueſium nequiret excurrere. Henricus, qui ad Montem-regalem captus à victoribus Iroquijs ad pagum eundem ductus fuerat, totum iam ſeptiduum deſiderabatur: quippe cùm cruciatuum ſpectator adeſſet Huronis captiui, quem fera monſtra lentis adurebant ignibus; territus adeò eſt Iroquiorum aliquot oratione, denunciantium quo modo tunc Huro haberetur, eodem in ſe poſtmodum ſæuitum iri, vt in auia ſiluarum ſe ſe abdiderit continuò, mitius ratus fore ſi vel fame conficeretur, vel deuoraretur à feris, quàm ad lentam iſtam carnificinam

ANNVS MDCXLIII.

ANNVS MDCXLIII.

eandem, & omnium propè atrocissimam se se reseruare. Ad alios quod spectabat, intercluſa erat omnis omninò ipsis opem ferendi facultas: refugissent siquidem ab ipso tanquam à victimâ iam addictâ ignibus, tùm Hurones, tùm Algonquinij, ne si quâ communione cum viro tàm exoso iuncti esse animaduerterentur, in publicum odium illud quod flagrabat, suo periculo incurrerent. Reputabat præterea animo, cognitionem illam qualemcunque linguæ Iroquiæ, quam tot ærumnis mercatus fuerat, casuram in irritum, si tunc ipse interiret; si se reseruaret, vsui fortè quandoque fore. Quare cùm Batauus Præfectus ex naturali miserationis sensu auctor esset euadendi, nauémque præsto esse moneret, in quam mox vela facturam in Europam, commodè posset imponi, Rupellam dein appellendus; nihil ausus Ioguesius ex tempore statuere, noctem ad deliberandum petijt, stupente homine hæretico, nutare illum, cunctaríque in discrimine tàm manifesto eodem, & atroci. Postridie manè Præfectum appellans; *Quàm non Iroquiorum ignes, inquit, extimescam, intelligere potuisti vel ex eo, quod in deliberationem vocadum putauerim, num occasione vterer, quam tute pro tuâ humanitate obtulisti, an eam prorsus elabi sinerem. Et verò cùm illud reputo Domini interrogantis;* Quid prodest homini, si vniuersum mundum lucretur, animæ verò suæ detrimentum, patiatur? *facilè adducor, nihil vt refugiam eorum, quæ ad momentum atrocia sunt, quò per breues cruciatus aditum mihi sempiternam ad felicitatem muniam. Sed quoniam vetat idem ille summus Imperator suo iniussu de statione vitæ decedere, quando me hunc in locum suâ prouidentiâ adduxit, vnde nullâ cuiusquam aut offensione, aut destitutione redire in Galliam liceat, faciendum id demùm videtur, ne nullo fructu vitam non tàm prodegisse, quàm abiecisse censear, si me immanissimis, infensissimísque hostibus commisero. Gallus quem iuuem, deinceps illîc nullus est: omni Algonquiniorum, Huronúmque & commercio, & colloquio intercludor: quæ spes fructus? Accipio proinde quod offers: ac si eâdem in mente ipse perstas, nauem vestram conscendam, in beneficij loco vestram hancce benignitatem positurus. Ceterùm, tùm si quid placandis Iroquijs erogandum videbitur, tùm nauigationis sumptus omnes, & quicquid in vestitum, victúmque contuleritis, repræsentabo vtique, vbi Galliæ fines attigero.*

Matt. 16.

ANNVS MDCXLIII.

Movit ea oratio tùm Præfectum, tùm quos accersendos in consilium putauerat: consensúque responden omnes, si semel in nauemIoguesius pedem intulisset, ab Iroquijs planè tutum fore, neque excensurum antè, quàm Burdegalam, Rupellam-ve teneret. Ergo ex composito ad Iroquiorum agmen, quibuscum venerat, Ioguesius se recipit, opportunitatem capturus euadendi, si quam fortè nox proxima daret. Aderant non tàm comites, quàm custodes ad duodecim: horum eludenda diligentia erat ad effugium. Et cuncta quidem circà lustrat tempore Ioguesius: quò pòst, intempestâ nocte alto somno depressis Iroquijs se subducat: sed ecce tibi dum id maximè agit, vt soluti canes erant, molossus præcipuæ magnitudinis in eum inuadens, crus grauiter sauciat. Quid hîc ageret? intrò se refert dissimulans, & circunstantibus hinc inde Iroquijs, se sternit ad somnum, animi potissimùm anxius quà euaderet, illúdque Prophetæ, vt ipse tradit, versans animo; *Conclusit vias meas lapidibus quadris.* Quippe circunstabant duodecim leopardi, vt de suis quondam custodibus S. Ignatius Antiochenus loquebatur; ianua ingens arctè obducto pessulo clausa erat: foris soluti canes vagabantur, furem sui si non iterato morsu inhibituri, certè latratu prodituri. In mœstis hisce curis noctem propè totam cùm exegisset vigil, sub gallorum cantum matutinum, Batauum famulum aduertit, locum ingressum per interiorem ianuam: ac nutu blandè significans (neque enim idioma callebat) canum vt latratum inhiberet, exeuntem silenter subsequitur: ligneum septum transcendit, quo villa tota claudebatur, itérque ægrè molitur amnem versùs, vulnerato, vt diximus, crure. Interuallum erat vnius propè milliaris, seu, vt numeramus, quartæ partis leucæ Gallicæ, & illucescebat: ac lembum quidem in ripâ reperit, ex condicto relictum: verùm cùm maris æstus recessisset, in sicco, idcircò totâ virium contentione adnisus, versando, reuersandóque, vbi nihil proficit, neque in aquam impellere vllo modo ob molem potest; quantâ maximâ valet vociferatione, nautas in naui versantes inclamat, scapham ad se appellere ne grauentur. Verùm, seu ipsi exaudirent, seu clamores euanescerent in auras, adfuit nemo. Hîc verò, vel vires augente discrimine (iam enim il-

Thren. 3.

ANNVS MDCXLIII.

lucescebat) vel peculiarem quendam in modum iuuante Deo, cuius opem implorabat ex animo, lembum sic versat, reuersátque, vt è limo extractum in vndas impulerit. Nec mora: in eum ipse confestim immigrat, & à nullo quoquam mortalium deprehensus, ad nauem peruenit. Sed periculum non tàm effugit, quàm mutauit: excipitur ille quidem à nautis, at non commodissimè: quoniam metuebant ne aduentantes IroquijIoguesium cum iurgio paulò pòst requirerent, occultandum censuerunt imâ in naue, ad carinam, quo loco nullus neque à fœtore infestior, neque ad respirandum aptus minùs. Ibi biduum totum delituit sic, vt profiteatur ipse, penè se enectum teterrimâ mephiti; dum secundâ nocte nunciat Batauus Minister, adfuisse Iroquios, & tumultuatos incredibilem in modum fuisse: metuere sê magnopere, ne tùm sibi tùm vniuersæ Coloniæ periculum crearet, si diutiùs dissimularent: minitari furentes Barbaros, se aut flammam tectis iniecturos, aut pecora, armentáque trucidaturos. Proinde, cedendum ad tempus huic quasi tempestati: eam intrà paucos, vt sperabat dies, sedatum iri. Hîc verò nautæ fremere, dictitaréque, indignum planè esse, vt postquam tanquam in asylum, sic in nauem, omnium voluntate Gallus homo exceptus esset, exire nunc cogeretur: publicam fidem interuenisse, nefas esse ipsam violari: si nondum ad nauem peruenisset, omni studio ad eam deducendum esse, quò ne efferatis hostibus dederetur: nunc, postquam iam in tuto lateret, ad certissimum mortis tàm immanis discrimen eijci, nullo modo ferendum. At Ioguesius, vt Ionæ casus iam antè in molestissimâ illâ suâ latebrâ reuoluerat, eiusdem orationem vsurpans. *Si propter me*, inquit, *orta est tempestas, proijcite me in mare.* Quandoquidem ab eo ipso, qui auctor euadendi fuerat, reposcor, certum mihi est eò remeare vnde excessi. Ita consalutatis omnibus, Ministrum secutus, ad Præfectum pergit. Is ità rem transegit, vt post crebras altercationes, ac propè rixas, tandem Iroquios ad munera prò Ioguesii capite accipienda perpulerit, pretij aureorum circiter centum: tùm eductum è latebrâ in quâ eum interim habuerat, ne si in conspectum venisset, ad necem omninò ab importunissimis monstris raperetur, ad Mahaten misit (portus alîus nomen est) ad Præfe-

ctum eum, qui Batauorum nomine toti regioni summâ cum potestate præest : ab eo perhumaniter exceptusIoguesius, ac veste donatus, quâ vel maximè indigebat, impositus est in cymbam : hæc duce Deo, per tàm longos æquorum tractus, tempestate anni perincommodâ, Armoricæ portum tenuit ipso peruigilio Natalis Christi IESV.

SED HAVD MAGNOPERE profuisset littus Galliæ tetigisse, si non licuisset exscendere, hoc enim grauior dolor fuisset, quod id erat in portu facere naufragium. Atque id ipsum metuebat magnopere Ioguesius, nec immeritò, vt professus est Nauarchus, Bersono Rhedonensi Mercatori, viro digno vtique cuius nomen extet : adeò se humaniter exhibuit ergà destitutum, & rebus egentem omnibus. Nam singulari Domini Dei prouidentiâ factum est, vt cùm ad littus Huronicum Anglus subsideret, ipso Dominici Natalis die ad eius nauem Bersonus adierit, cum nauiculario quodam acturus, quicum negotij familiaris aliquid intercedebat : vtque ijs locis constitutum domicilium habebat vir cui ex re nauticâ victus ratio penè penderet, in naue Anglicâ tunc versabatur. Is vbi primùm Bersonum agnouit, demittit scalam ex funibus, per eámque hominem ad nauem accersit. Ibi comiter salutatus tùm ab amico, tùm à Præfecto nauis, intereà dum ad pocula inuitatur, oculos Bersonus conijcit in Ioguesium, frigore rigentem in foris : Is, vt penè nudus erat, accedit silens, laciniámque prehendens pallij, rogat magnopere sortem tàm deploratam miseraretur. Ratus Bersonus (sic enim ex eius ore accepi) mendiculum esse de illis quisquilijs, assem Gallicum obijcit. Recusante eo accipere, existimans Bersonus idem, plus à se peti, porrigit duos : at is spem inter metúmque alternans; Miserere, inquit, mei vir honestissime : ego Iesuita sum. Hîc Bersonus simul attonitus, simul miserans, dissimulanter quærit à Præfecto ; Quis demùm ille esset tàm miser, támque deploratus ? Captiuum esse respondit, à Batauis Iroquijs ereptum, quem in Belgium reduceret. Pergens in destinato consilio hominis eripiendi Bersonus, amicum illum iubet suo nomine inuitare Præfectum, ad domunculam suam, precaríque vti miserum illum exscendere secum sineret ad fomentum aliquod ex igne atque ex cibo capiendum. Cùm cunctaretur

ANNVS MDCXLIII.

Præfectus, Bersonus Iognesium prehendens. Exscende, inquit: & ante se properare iubens, agit ad scalam, Præfecto mussante: Ioguesius autem multa voluens animo: Nunquam, inquit, Bersonum compellans, magis anxius animo fui: vides tute quo statu sim: tractus huiusce præterea linguam ignoro: quid me fiet? Bono animo esto, inquit Bersonus: ego te Rhedonas ducam: quam ad spem quasi reuiuiscens Ioguesius, pergit, & apud Bersoni Anglique hospitem benignè exceptus, luculento igne recreatur primùm, mox cibis appositis. Intereà Anglum in superiori cœnatione poculis capacioribus ex Bersoni mente, hospes inuitat, haud tamen ita captiui oblitum, quin ex Bersono requireret, quid factum eo esset. Cùm respondisset, ipsum ad ignem assidere, reuersurúmque ad nauem, secedit tantisper, euocatúmque Ioguesium perhumaniter conuestit, detractâ sibi non exiguâ parte vestium. Super indusium, inijcit sua ipsius femoralia interiora, tibialiáque, & laneam interulam: ab hospite recipit galerum, palliúmque, quod vtrumque ipsi commodauerat Rhedonibus aliquantò antè. Et Ioguesius mœrens; Cui me, inquit, committis? obliuiscêris mei. Minimè verò, inquit Bersonus: fidem præstabo, ne dubita. Tu modò, addit, hospitis filium compellans, hunc mihi cras summo mane deduc ad mercatorem ad quem scribo: hominem nosti. Erat is in ære alieno Bersoni haud exiguo, oppidi leucas quatuor dissiti, ciuis honestus. Ab eo perbenignè exceptus Ioguesius est, & ad Patres Recollectos, vt expetierat, deductus. Cum ijs diem totum transegit: postridiè manè, moræ impatiens obuiàm Bersono progreditur, totámque leucam emensus, venientem excipit liberatorem suum mutuâ gratulatione. Ex eo cognouit, Anglum elusum excanduisse vehementer, dum Ioguesium, quem ad nauem præmissum hospes affirmabat, nusquam in naue reperit: tum ad oppidum cum benefico suo reuersus, instructúsque liberaliter veste exteriori commodâ, & ocreis, impositúsque in equum, Rhedonas tenuit lætus: hospitatúsque apud eundem eâ nocte, postridie manè, in veste adhuc nitentiori ductus ad Collegium Societatis, à Ianitore exceptus initio, quomodo mendici honestiores solent, tandem agnitus à Rectore Collegij, quem ad colloquium vehementer expetierat, finem ærum-

narum

narum tum quidem inuenit: poſt horas aliquot vnà cum eodem Rectore ad Berſonum adijt, pecuniámque obtulit factis ſumptibus reponendis: ſed non tulit viri liberalitas: pecuniam reiecit prorſùs, recepit veſtes. Ioguesius autem octiduum Rhedonibus moratus, Lutetiam accerſitus eſt: nec diu pòſt, Nouam Franciam repetiit: proinde de illo iterum ſuo loco. Intereà, nihil ipſi potius fuit, quàm vt Batauis ad obolum repræſentarentur cuncta, quæ vel in lytrum, vel in veſtitum, commeatúmque contulerant: quibus vt hoc nomine debemus, nunquam futuri immemoers collocati in Ioguesio beneficij, ita vtinam nullam nobis legitimæ expoſtulationis cauſam iidem præberent in Orientali, Occiduáque Indiâ, dum Ieſuitas vtrobique atrociter ſanè oppugnant. Erit fortè cum illos praui inſtituti pigeat, pudeátque infamem ſpurci Mahometis ſuperſtitionem per indignas Ieſuitarum Sacerdotum cædes amplificare, certè ad eam lanienam orbis Chriſtianus vniuerſus nobiſcum ingemiſcit.

CLAVDAT HVNC ANNVM inſignis teſtificatio innocentiæ noſtræ Societatis, in atroci calumniâ. Ab hæreticis, atque adeò fortè ab licentioribus Orthodoxis aliquot, Ieſuitarum haud amantiſſimis, in vulgus ſparſus erat rumor ſanè incommodus, Ieſuitas eoſdem, pietatis obtentu, in Nouâ-Franciâ quæſtuoſam mercaturam exercere fibrinarum pellium: ac tametſi, vt hîc perſequitur Paulus Iuuenæus, incredibile per ſe eſt; homines, haud humillimo ferè loco natos, neque ab re familiari domi ſuæ imparatos, natalis ſoli valere iuſſâ dulcedine, tàm indignâ de causâ per infidi Oceani tempeſtates, ac procellas mediam in barbariem ad ignes, rogóſque tendere; quoniam tamen in mentibus odio, inuidia-ve exulceratis facilè inſidet ſuſpicio, idcircò attexere hîc viſum literas magnificorum Directorum Societatis, Mercatorum Gallorum (qui regiâ auctoritate ſoli tunc quidem mercibus iſtiuſmodi præerant) miſſas per Galliam, ad flammam conſopiendam gliſcentis calumniæ. Eæ ſic habent.

DIRECTORES, ADSCITIQVE in ſocietatem mercaturarum Nouæ-Franciæ, vulgò Canadæ, præſentes literas inſpecturis, ſalutem. Cognito à nobis, quoſdam eſſe, qui ſibi perſuadeant, atque adeò ſpargant in vulgus, Patres Ieſui-

ANNVS MDCXLIV.

tas in partem, communionémque venire mercaturarum, quas hîc exercemus, mercibus importandis, exportándisque, qui rumores eò pertinent, vt imminuatur, extinguatur-ve præclara opinio vulgò, veréque concepta de immensis laboribus, quos hîc suscipiunt, déque discriminibus quæ adeunt capitis & vitæ, ad Domini Dei obsequium, & gloriam, in vocandis ad fidem Barbaris: quâ in re ingentes in dies progressus ab ijs fieri, certum exploratúmque nobis est; Idcircò nostrarum partium esse putauimus, illos quibus fortè illa insederit suspicio, à minimè verâ opinione ex Christianâ charitate deducere, testatúmque facere id quod hisce literis facimus, Patres Iesuitas neque directè, neque indirectè adscitos esse in nostram Mercatorum societatem: neque vllam partem mercaturarum quæ à nobis fiunt, ad ipsos pertinere. In cuius rei fidem subscripsimus his literis, easdémque sigillo nostræ societatis muniri curauimus. Luteriæ Parisiorum, in ordinario societatis eiusdem conuentu, I. Decembris MDCXLIII. *Ferteus, Abbas S. Magdalenæ : Borderius : Margonnius, Robinellus, Taboretus, Beruerius, Verderius, Borgnetus, Clarentinus.*

ANNVS MDCXLIV.

ANNVS DEINCEPS quartus & quadragesimus luctuosus multis nominibus fuit. Nam hyeme quidem, cùm expatiari liberiùs ad venandum, imminentium Iroquiorum metus non sineret, Algonquinij, Montaníque, quorum tota victus ratio hinc pendet, penè extremâ fame conflictati. Quanquam nec sic officio defuerunt suo, Silleriani præsertim, quorum è numero Carolus Meiasκȣat, ægrius animo ferens, Abnaquios finitimos, ad quos iam variis de causis sæpiùs adierat, in auitâ remanere caligine, quòd qui eam depelleret, minùs adesset, Patribus circà varios alios vehementiùs occupatis, quàm vt eò pergere ipsi possent; constituit ad eos excurrere, & si quâ viâ posset, gentem minimè contumacem ad fidem pertrahere. Quid effecerit, non reddunt Annales: quoniam tamen non largè minùs quæ piè susceperis, quàm quæ gnauiter effeceris, munerari Dominus Deus solet, vt pote quæ non minùs accepta; non est premendus silentio generosus imprimis conatus viri, nihil nisi diuina spirantis. Ergo Carolus ad Sacerdotem adiens eum, qui Sillerianæ coloniæ moderabatur, ait sibi esse in animo, tentare, num quos ex Abnaquijs ab exitialibus su-

perstitionibus deductos perducere ad Christum queat : misera-ri se sortem eorum, qui idcircò ad ignes ruerent sempiternos, quod quemadmodum sempiternum illud exitium declinarent, traderet nemo : exploratum sibi esse, Patrum neminem, præ paucitate, id in se posse suscipere : proinde se, quæ ab ijs accepisset, minimè malignè cæcæ Nationi imperciturum. Sciscitantibus quid potissimùm allaturus esset, de mysterijs fidei dicere aggressus est tantâ vi, tantáque vbertate, vt admirationem concitarit sui : & vbi finem dicendi fecerat; *Hæc sunt*, inquit, *quæ proponam : ingenij quidem expers sum : verùm, si Dominus eam in rem operâ meâ vti volet, ingenium ipse suppeditabit: tum ambo mira faciemus.* Secundùm hæc, canoam conscendit cum socio vno, nec pluribus, in paupertate planè Apostolicâ : póstque biduum desertus à socio; cùm progredi solus nollet, Sillerium redit, alterum si foret copia, sibi adiuncturus; at non pacatè minùs, quàm si nihil accidisset. Et ecce tibi quasi ex composito, eodem illo momento Abnaquij aliquot aduenient : memorant trepidi ac pauentes, visa sibi in itinere variis locis Iroquiorum vestigia : monent Carolum tùm ipsi, tùm populares, habeat rationem sui, ne-ve se vltrò in tantum capitis, ac vitæ periculum coniectum eat. Ad quæ ille intrepidus; Ego, inquit, Iroquios nihili facio : Deum vnum timeo, venerórque : is si volet, incolumem me seruabit : si nolet, nouit, cur aliud vt eueniat sit permissurus : tali quidem de causâ nil recuso quin in manus Iroquiorum veniam, ab iísque & vstulerer, & vorer. Vbi ea prolocutus fuerat, homologesim instituit, Crucifixíque Domini signum quod petierat, osculatus identidem, canoam conscendit denuò : cùm iam antè Monialium Cœnobium vtrumque adijsset, earum opem à Deo per preces flagitaturus.

P. Bressanius ab Iroquijs captus, & crudelissimè habitus.

PRIMO DEINDE VERE regionem inter se ad cædes, latrociniáque partiti nefarij Iroquij tùm alias intulere strages, tùm Franciscum Iosephum Bressanium cepere, Sacerdotem è Societate IESV Italum. Is Romæ natus, educatúsque, Missionem sanè duram à Præposito Generali nostræ Societatis depoposcerat sibi, vir excelsissimi animi, & ad laborum quorumcunque patientiam apprimè factus. Ergo cùm ante biennium Kebeccum venisset, & ingentem illum mentis ardorem præ-

ANNVS MDCXLIV.

claris ſemper probaſſet documentis; viſus Patribus idoneus eſt, qui ad Hurones tenderet, vel in eâ vineâ ipſe laboraturus, vel operarios alios recreaturus tùm alloquio, tùm rerum ad cultum neceſſariarum ſubminiſtratione: triennium enim iam tum fluxerat, ex quo prorsùs nihil ſubmitti Kebecco potuerat: hinc facile quiſque coniecturâ aſſequi poteſt, quantâ tandem in deſtitutione rerum omnium verſarentur, poſtquàm ad ſuperiorem illam egeſtatem vix tolerabilem, tempus veſtes attriuerat, ſi quid triticeæ farinæ, viníque in ſacrificium ſepoſuerant, penè abſumpſerat. Sanè audiui eodem illo anno de Iſaaco Ioguesio, qui tum in Galliâ verſabatur; cùm diceret, niſi curiosè & diligenter ex vite ſilueſtri hinc inde labruſcas collegiſſent, vnde vini aliquantulum exprimerent, carendum ſibi prorsùs ſacrificio fuiſſe: quâ penuriâ quæ poteſt excogitari grauior? ceterum, noſtros omnes illîc vitam tolerare pulte ex farinâ frugis Indicæ aquâ dilutâ, coctáque: eam pro pane eſſe, pro obſonio, pro menſis ſecundis, niſi ſi quando piſciculorum aliquid accederet: eas verò eſſe exquiſitiſſimas epulas regionis totius: & initio quidem, nihil inſipidius viſum ſibi: pòſt, ita ſtomachum cibo ſanè facilè parabili aſſueuiſſe, vt nihil aliud requireret. Atque hæ ſunt ſcilicet lautitiæ quas ſequuntur per infinita diſcrimina cupidi illi Ieſuitæ: quorum aſperitatem ſi deamarent ij, qui tàm leuiter, ne tàm malignè dicam, obloquuntur Societati de hominum genere haud peſſimè meritæ, næ, alia breui facies Eccleſiæ eluceret: ſed ad noſtra reuertamur. Cùm nihil non tentandum putarent Kebeccenſes Societatis IESV filij, vt fratres ſuos illos Huronenſes tàm in arcto poſitos ſolarentur, ſubleuarént-que; conſtituit de eorum ſententiâ Breſſanius, rem tentare: & quoniam æſtate præſertím excurrere ſolitos norant infeſtos Iroquios, præuertendum ratus, eo tempore proficiſcendum putauit, quo nondum niues vulgò ferebantur ſolutæ. Hyemauerant Kebecci in Seminario, Hurones quatuor, adultæ ætatis, Autumno ſuperiore eo conſilio ſuis egreſſi finibus, vt per hyemem Kebecci diuinos ſatus excipere liceret, inſtitutionéque imbui eâdem, quam indidem Kebecco ad ſuos annis ſuperioribus nonnulli alij retulerant, ſingulari ſuo fructu, omnium approbatione. Acceſſerant eâdem ex gente alij duo,

qui ab Iroquiis capti, euadendi deinde viam repererant. Ii partim nondum baptizati, partim Neophyti in fide, cùm paulò antè, Baptiſmo initiati, ſacramentum aliud nullum capeſſiuiſſent adhuc, hyemem totam poſuere in mente egregiè comparandâ, illi ad Baptiſmum, hi ad ſynaxim primam, feſtâ luce S. Ioſephi obeundam. Cùm interim baptizati homologeſim inſtituerent crebrò, teſtificatus deinde eſt Sacerdos ille è Noſtris, qui eorum Confeſſiones excipere ſolitus erat, tantam eorum innocentiam morum vulgò extitiſſe, vt cùm ne labeculam quidem vllam ex vltimâ homologeſi concepiſſent, quæ ad peccatum veniale pertineret; eos iuberet ſæpiùs ex anteactæ vitæ noxis aliquam denuò *ſubijcere*, vt vocant, *clauibus*, quò abſolutionem nanciſci poſſent. Nec mirum tàm integrè, incontaminatéque exigi ab ijs potuiſſe menſes multos, quando dies noctéſque in eo toti erant, vt Chriſtianæ fidei rudimenta, ritúſque per Catecheſim addiſcerent. Ac tametſi adulti iam, vt diximus, erant, pudor tamen non erat vnà cum Gallis pueris reddere palàm, quæ tradita ab Catechiſtâ eſſent: noctu verò poſtmodùm eadem recognoſcebant tàm aſſiduè, vt in eo omnes ipſorum curas verſari, nullus non intelligeret. At, vt ne ſibi deeſſet teter dæmon, per hyemem ferè totam ſomnijs vexati ſunt ſanè formidoloſis, talibúſque, vt niſi in fide egregiè confirmati fuiſſent, periculum foret ne in patrias ſuperſtitiones relaberentur. Sedenim præclarè aduersùs ea terricula informati, Domine Deus meus, aiebant quiſque pro ſe, quicquid hæc ſomnia denunciant, tuâ causâ ſubire ac perpeti minimè recuſo, ſi de me ſic ſtatuendum putaſti: dum decretis tuis obtemperabo, fauſtus ſemper ac felix exitus erit, quando, pater meus, me ſincerum in modum diligis. Quadrageſimæ totius ieiunium exactè tenuerunt, id potiſſimum ſecuti, vt vindici Dei iuſtitiæ pœnæ aliquid pro anteactæ ætatis peccatis exoluerent: eadémque de causâ cùm eorum aliquis à Gallo quodam ſemel atque iterum malè habitus eſſet, neque vlciſcendæ iniuriæ cogitationem vllam ſuſcepit, neque expoſtulauit apud vllum, quin, ſe incuſans potiùs, fortè, inquit, imprudens licet, tamen ei ſtomachum moui aliquo facto dicto-ve: eo, placidè me ferre conuenit hanc qualemcunque moleſtiam. Nimirum eâ animi æquitate athletas ſuos ad

ANNVS MDCXLIV.

grauiora certamina comparabat summus agonothetes: & spes planè erat, ingentes ad fidem motus facturos eos fuisse in mentibus suorum popularium, si patrios fines attingere licuisset: sed aliter visum supremo arbitro rerum nostrarum.

PROFECTI SVNT cum Bressanio, Gallóque vno adolescente, ad V. Cal. Maias, canois tribus, quo tempore nihil admodum periculi imminere putabatur, tùm quod nondum liquefactis, vt insinuaui, niuibus, nullusdum hostis adesse posse credebatur, tùm quod Iroquios inter, suósque, compositam pacem esse rebantur Hurones, de quâ ante eorum discessum agi cœptum erat. Nihilo tamen seciùs euntium quisque se se vel ad mortem, vel ad seruitutem certè, animò comparabat, præsentiscente vnoquoque interiùs, quid se futurum esset. Videlicet ita se cum suis adhibere solet Dominus Deus: quæ euentura sint grauia, asperáque, eorum sensum quendam vel suspicionem, si mauis, inijcit animo, quò *Præuisa tela minùs feriant*. Accessit illud ad coniecturam triste exteriùs, quòd haud procul à Trifluuio, loco minimè periculoso, serenáque tempestate, naufragium fecit canoa, quâ Bressanius cum Huronibus duobus vehebatur, saluis tamen vectoribus iuxtà, & mercibus, quod haud procul ab ripâ aberant: & illud perincommodè cecidit, quod ibidem subsidendum fuit aliquandiu, atque adeò traijcere minimè licuit fluuiolum, quem vernaculâ nomenclaturâ *Margueriam* Galli dixere: id si factum tempore fuisset, euasissent, ab hoste minimè deprehensi. Ibi dum consistunt, Huronum aliquis sclopum explodit in siluestres anseres præteruolantes, prædam in cibum captans: eo sonitu excitati Iroquij triginta, qui in viciniâ latebant, securè progredientibus insidias struunt post isthmum, quem flectere omninò necesse erat: ad eum locum vbi peruenit Bressanius, vt eius canoa antecedebat, videt canoas tres hostili impetu in suam ferri. Nec resistendum ratus temerè, qui longè inferior viribus esset, deditionem facit vltrò; ita accedentes Iroquij, tùm ipsum, tùm comites duos vnà cum canoâ capiunt. Intereà Hurones reliqui cum adolescente Gallo, quantâ maximâ potuere contentione neruorum, remorúmque, periculo se se subducere conantur. Et iam insectantium oculos declinauerant, cùm post isthmum alium qui om-

ninò prǽternauigandus erat, vident hoſtiles canoas duas, & ab epibatis & ab armis inſtructiſſimas. Dum accedunt, ex Huronibus vnus, forti vir animo, ſclopum in hoſtem intendit: at occupans ex hoſtili agmine aliquis, glande traiectum ſternit in canoâ, tàm letali vulnere, vt è-veſtigio egerit animam: eo ſpectaculo conturbati ceteri, nihil vltrà auſi mouere. Ergo victor Iroquius exſcendit cum captiuis: epiſtolas diffringit: rapit, partitúrque quidquid veſtis rerúmque aliarum ad ſocios deferebatur: tum ad eius lanienam conuerſi Barbari quem necauerant, cor extrahunt è pectore, vellunt cæſariem vnà cum cute capitis, labra diſſecant, partes femorum, tibiarúmque eas, quæ humano in corpore carne magis tument, dilaceratas in captiuorum oculis elixant primùm, tùm vorant: quo ſenſu animorum inſpectantibus, præ ſe quiſque ſtatuere facilè poteſt. Interempto, nomen fuit *Bertrandus Sotrioskon:* cuius de innocentiâ morum illud affirmat Sacerdos is, qui Confeſſiones eius inde vſque à Baptiſmo exceperat, nunquam eum peccatum vllum grauius, hoc eſt, quantum interpretor, letale perpetraſſe.

ET HAC tum quidem carnificinâ contenti, nihil ſæuitiæ deprompſere in captiuos: Breſſanium verò ſic habuerunt, vt quas ferebat ipſe reculas, retinere eum ſiuerint, Breuiarium maximè, quo ad Canonicas preces ex Eccleſiæ inſtituto quotidie perſoluendas vtebatur. Dum captiuos agunt præ ſe Iroquij, poſt bidui iter occurrit eâdem ex gente manipulus, haud perinde hilaris: quippe dum audaciùs ad Montem vſque regalem feroces proceſſerant, ſuorum vnum è principibus amiſerant, à reſiſtentibus Gallis cæſum. Ita exulcerati mentibus, dum Breſſanium, quem Gallum putabant, conſpiciunt inter captiuos, temperare ſibi ferina monſtra nequierunt, quin fuſtem immerenti aliquoties impegerint, & ſcilicet narratâ commilitonis nece, eorum à quibus abducebatur, odia in illum incitarint. Ergo eo ex momento habere ipſum duriùs: ſex ipſos dies nudis plantis per virgulta, dumetáque, ac paluſtres lacunas ingrediendum fuit, ſic, vt nihil quidquam cibi ſuppeditaretur, niſi ſub veſperum; quo tempore feri homines ad quietem aliquam capiendam conſiſtebant. At Breſſanio nulla diei pars magis exercita: idem ligna ad focum comportare,

ANNVS MDCXLIV.

idem aquam haurire ex flumine, idem ſi quid aliud ad corpora inſultantium Iroquiorum curanda pertinebat, peragere iubebatur: ac ſi fortè ex idiomatis ignoratione minùs quæ imperabantur, effecta daret, aliud-ve pro alio porrigeret, enimuerò fuſte latera tundebantur continuò. Poſt eos ſex dies, canoæ conſcenſæ iterùm, Iroquiorum lacui emetiendo. Dierum octo nauigatio fuit: triduum deinde terreſtri itinere, confectum viæ reliquum eſt. Dum progrediuntur, incidunt in quadraginta è ſuis: ij in amnis ripâ tuguria ad piſcandum fixerant. Vbi eorum in conſpectum captiui venere, Breſſanius detractâ prorsùs veſte, nudus eorum vel petulantiæ vel furori obijcitur. Duos in ordines hinc inde diſtributi Barbari, aduenientem fuſtuario excipiunt: quippe in fronte captiui manipuli procedere iuſſus erat: vnus præ ceteris truculentior, læuam prehendens, vulnus cultro oblongum ducit, digitum annularem inter, & auricularem: Iámque inter depluentia verbera peruentum ad caſas erat, cùm ferale pegma vnà cum captiuis alijs conſcendere iubetur nudus, vt erat, ſuo ipſius cruore ſqualidus, aurâ perfrigidâ: & intereà dum victores cum amicis, ac propinquis conuiuium læti agitant, cantare ipſe barbarico more cogitur. Secundùm crudeles epulas, iuſſi omnes è pegmate deſcendere & ſaltare ſcilicet ritu conſueto: & quoniam minùs aptè ad numerum pedes, corpúſque agitabat vir religioſæ modeſtiæ retinentior, quàm nugarum iſtiuſmodi ſtudioſior, idcircò capillum vellere immanes carnifices, tundere, pungere, vſtulare: noctu ſub dio ex arbore religatum derelinquere. Quinque ſex-ve dies tenuit infeſtum captiuis ludicrum: ſucceſſere tormenta atrociora. Quippe vt ad pagum primum peruentum eſt, tandiu, támque immaniter tunſus fuſtibus eſt; vt in terram corruerit ſemianimis: at nihilum hoc ſpectaculo mitigati feri homines, pergunt porrò, fuſtémque totâ virium contentione in pectus, ínque caput impingunt, necaturi haud dubiè, niſi Præfectorum aliquis, quo conſilio neſcias, ereptum truculentæ lanienæ in pegma illi priori conſimile traxiſſet. Hîc verò reciſus ſeruo Dei pollex ſiniſter, è dextrâ autem digiti duo: (fœdæ lanienæ reliquias hîc Burdegalæ vidimus) quo tempore cùm ingruiſſet imber maximus, mixtus fulgetris, tonitrúque, diffugientes cuncti ſæuire

vel

vel inuiti destiterunt: verùm, paulò pòst sub noctem in casulam truso, vstulati qui supererant vngues, cum digitis aliquot, pedes luxati, stercus (proh barbariem!) ad comedendum ingestum, canum reliquiæ obiectæ.

P. Bressanius nouis cruciatibus toto septiduo vexatur.

VBI EXSATVRATA horum est immanitas, tractus ad pagum alium Bressanius est, leucas très circiter dissitum, redintegratáque carnificina. Prono in terram capite, pedes sublimè elati ferreâ catenâ colligantur; tum, amoto, pristinúmque restituto in statum, catenâ itidem manus, pedes, collúmque vinciuntur: cùm interim toto septiduo noui adderentur cruciatus, ille imprimis ceterâ carnificinâ viro pudenti grauior, quod ne verendis quidem parcitum, & eius in aluo offa obiecta canibus. Hac tàm multiplici quàm indignâ è vexatione, extitit toto corpore fœtor tantus, vt à semiuino cadauere cuncti refugerent, nisi si quis ad cruciandum accedebat: cúmque sanie, & tabo membra fluerent, ac vermes scaterent vndique, ægrè tamen frugis Indicæ aquâ maceratæ, vel coctæ paululum suppeditatur. E verberibus extiterat apostema in femore, vnde dolor tàm grauis, vt somnum planè arceret: medicinam fecit, contra quàm moliebatur, infestus Iroquius; quippe dum cultro armatus irruit, vomicam aperit imprudens: ita diuino consilio, dum voluntate ad nocendum incumbit, manu sanat. Pręter diros autem corporis cruciatus, pendebat etiam animi Bressanius, quid se futurum esset nesciens, nisi quod pro persuasissimo habebat, propediem se à Barbarris necatum iri: cur verò tandiu morarentur, non videbat, nisi se se ad Thyesteas epulas saginare vellent, quanquam ab eo consilio longissimè aberat inedia illa, quæ ad ceteram immanitatem adiungebatur: cùm ad XIII. Cal. Quintiles ex pagis suis omnibus confluunt Iroquij in eum, in quo captiuus distinebatur, ad bis mille: hinc vltimum hunc sibi fore diem mortalitatis interpretatus, secundùm consilium, Præfecto ei qui præfuerat, exponit modestè, quando languenti hac suâ vitâ actum esset, mortem se quidem minimè deprecari, verùm, illud rogare, aliud potiùs supplicij genus adhiberetur, quàm ignium. Atqui sic habeto, te non modò non crematum iri, sed ne moriturum quidem (in fit Præfectus) sic enim hodierno in conuentu constitutum est. Quæ verò ratio eos impule-

ANNVS MDCXLIV.

rit ad vitam condonandam ei, cuius exitium tantopere concupijssent, ne ipsi quidem statuere satis potuerunt: decretum certè suum postmodùm mirati sunt ipsi. Illud credibilius, fortem athletam à Domino Deo ad alia certamina reseruatum: Bressanium enim postquam menses paucos in Galliâ egerat, non in Nouam modò Franciam redijsse, sed etiam ad Hurones suos penetrasse, sequentes docebunt Annales: Obseruandum id modò, mirum non videri debere, si ad imminentium cruciatuum atrocitatem exhorrescant vel fortissimi quique Dei famuli: videlicet corporis sarcinam circumferunt adhuc: neque humanam imbecillitatem à se alienam putant, dum illud teneant mordicùs, ne quid contrà virtutem, contráque sanctissimas Dei leges faciant. Sanè sic constitutus animo Bressanius erat, vt ignium ardores, si defugere non posset, exciperet fortiter: idem tamen citrà culpam potuit eàm tantam acerbitatem deprecari, ita dumtaxat, vt quicquid ingrueret, perferret placidè, diuinis vbique decretis acquiescens. Videant tamen hîc denuò Societatis IESV iniqui, quàm non rectè illius existimationem imminuere conentur spargendis è triuio rumoribus plerunque falsis, & ad meram calumniam pertinentibus: quando præstantes illi eius alumni tàm multi, tàm grauia, támque dira vltrò IESV Christi, animarúmque eius sanguine coëmptarum causâ appetunt: etenim quicunque in Nouam-Franciam penetrant, si non hebetes sunt, ac stupidi (tales autem esse vel ipsi obtrectatores negent) vident profectò quò ferantur, ex iisque quæ fratribus contigerunt suis, intelligunt eadem sibi imminere: ad quæ vt animum aptè comparent, enimuerò insigni mentis robore, atque adeò Dei, proximíque charitate opus esse, ne ipsi quidem ignorant, qui tàm male de Societate vel sentiunt, vel sentire se simulant.

PORRO VETVLÆ FEMINÆ, cuius auus olim necatus in certamine ab Huronibus erat, traditus de gentis more Bressanius est. Nec captiuum illa quidem dedignata est: verùm, cùm eo statu esset quem diximus, hoc est cùm corpus penè totum sanie, tabóque è tàm multis vulneribus difflueret, horrori erat eiusdem filiabus: atque ea fortasse causa fuit, cur tàm citò mulier de dimittendo eo cogitauerit. Sic enim

plerumque euenit vt quæ incommoda videntur imprimis, eadem in vtilitatem conuertat ipſorum illorum, quorum conclamata ſalus erat, diuina Prouidentia. Certè ſeu ex eâ nauſeâ filiarum, ſeu ex naturali miſeratione, ſeu veriùs quod truncis, mutilis-ve digitis, hominem ad nullum conſuetorum operum aptum fore videbant, mandat filio mater captiuum ad Batauos deduceret, ex iiſque ſi quid poſſet lytri nomine extorqueret. Paruit illicò filius, Breſſaniúmque ad vicinam Batauorum ſtationem perduxit : ij non humanè minùs, quàm antè Ioguesium, hominem complexi, largè primùm Iroquio ſatisfecere : tum languenti confectóque vulneribus apta medicamenta, fomentáque adhibuere : hinc breuî conualuit. Ergo veſte donatum, quâ vel maximè egebat, in nauem imponunt : hæc Rupellam attigit feliciter ad XVII. Cal. Decembres anni eiuſdem quarti & quadrageſimi ſuprà milleſimum ſexcenteſimum. Antequam autem ſolueret, à Batauis ijſdem publicas literas accepit, quibus de totâ ſui reditus ratione ſignificabatur. Lubet eas hîc attexere, vt vel ipſi intelligant, obſeruéntque, quàm humani demùm, quámque comes futuri ſint, ſi hæreſim quandoque exuerint, quando ne illa quidem tàm feralis virtutum omnium nouerca, ipſos à naturali bonitate dimouere adhuc potuit. Sic ergo proloquitur Director Neo-belgij.

P. Breſſanij in Galliam reditus.

NOS GVILLELMVS KIEST, Director generalis, Senatúſque Neo-belgij, vniuerſis has præſentes inſpecturis, ſalutem. Franciſcus Ioſephus Breſſanius è Societate IESV iampridem in Canadâ à Barbaris Iroquijs ſiue Maquois vulgò dictis captus, & ab ijſdem diu vexatus, & propediem cremandus, tandem à nobis ex eorum manibus non ſine magnâ difficultate, ſoluto etiam pretio erutus, atque redemptus eſt. Nunc cùm nobis aſſentientibus in Hollandiam proficiſcatur, inde reditūrus in Galliam, Chriſtiana charitas exigit, vt ab ijs in quorum manus fortè incidet, humaniter tractetur. Quapropter precamur omnes Gubernatores, Archithalaſſos, vel eorum Vicarios, atque Capitaneos, vt ipſi fauorem eundo, vel redeundo præſtare velint : pollicentes in ſimili occaſione par referre. Actum in Arce Amſtelrodamenſi, in Neo-belgio, die XX. Septembris, Anno ſalutis MDCXLIV. ſtylo nouo.

ANNVS MDCXLIV.

Ceterum, pretium illud redemptionis, vbi Galliam attigit, reſtituendum Breſſanius curauit, vt æqui poſtulabat ratio: ſemper tamen præ ſe ferens, debere ſe plurimum iſti hoſpitalitati. Nos enim Burdigalæ illum vidimus per eos dies, vt diximus, cum eóque multa coràm contulimus, quæ ad hanc Hiſtoriam pertinerent: ſed reflectendus curſus in Nouam Franciam. Non par pari iſti feritati Iroquiorum, reddendum Galli putauere. Ad VII. Cal. Sextiles, in Huronum manus Kebeccum tendentium venerunt inſidiatores Iroquij tres, cum aliquot aliorum manipulo ad Richelæam Arcem deprehenſi, dum ipſi inter virgulta latitantes opperiuntur, ſi qui Gallorum incautiùs manè progrederentur ad retia, quæ pridie tetenderant. Vt ad Hurones eos, Algonquinij ſe quidam adiunxerant, atque adeò prædæ parte donandi cenſebantur, qui in diſcriminis communionem veniſſent; è captiuis tribus datus ijs vnus eſt, & ſcilicet ad eum penè modum initio habitus, quo haberi ab Iroquijs ipſis captiui alij ſolent: hoc verò acriùs in iſtum deſæuierunt Algonquinij, quò charior popularibus fuerat ſuis, eorum ex gente vnus, aliquandiu antè crematus ab Iroquijs, cuius in locum iſte de more ſufficiebatur. Sed cùm ad Trifluuium peruentum eſſet, quò captiui perducti à victoribus ſunt, Campi-florius, ſtationis illius Præfectus edicit, abſiſterent porrò: certiorem faciendum Monte-magnium de captis Iroquijs: rem enim permagni momenti eſſe. Vt aduênit, conuocatis Algonquinijs ſignificat, gratum ſibi fore, ſi captiuum ſibi permitterent: opportuniorémque eo quidem rerum ſtatu humanitatem, quàm ſæuitiem videri. At homines qui præceptâ animorum crudelitate miſerum iam deſtinaſſent ignibus, ſine vllâ tergiuerſatione reſpondent, quemadmodum ſui ab Iroquijs haberentur, ſic ſe Iroquios habituros: pyram excitatam iam eſſe: neutiquam Iroquium euaſurum. Nec dubium erat quin proximâ nocte crematuri eum fuerint, niſi ſeriò Monte-magnius interceſſiſſet, ſubmiſiſſétque è Chriſtianis popularibus qui denunciarent, ſi quid præterea molirentur, haud impunè ipſis fore: non eſſe tempus hoc, vlciſcendarum iniuriarum: cogitandum potiùs de pace cum ferâ gente ineundâ: eo in cardine quietem, tranquillitatémque verti totius regionis: ita ſedati animi. Magis

Quàm humanos experti ſint Gallos captiui tres Iroquij.

laborandum cum Huronibus fuit: nam tametſi monitus Monte-magnius ab Algonquinijs quibuſdam, ipſius ſtudioſis: longè efficaciùs muneribus, quàm vllâ oratione eripi captiuos eorum è manibus poſſe, munera quot ipſi deſignauerant, comparauerat; tamen extorqueri ab ijs non potuit, vt duos illos traderent, non iam vltionis cupidine, ſed metu publicæ apud ſuos obiurgationis. Cùm ſecurium, ſtragulorum, lebetum, ferrearum cuſpidum in ſagittas, rerúmque aliarum eiuſdem generis vim ingentem tres in cumulos diſtributam, in Arcis areâ palam expoſuiſſet, iuſſis adeſſe Huronum Algonquiniorúmque primoribus, per Interpretem ſignificat, auere ſe magnopere, tres iſti Iroquij ſibi dedantur, non priuatæ cuiuſpiam vtilitatis intuitu, quam ſequeretur, ſed ſtudio conciliandæ pacis. Hæc cùm tanti momenti eſſet, quanti ipſi præuiderent, quibus nihil tutum eſſet, fero, ac fallaci hoſte continenter vtrorumque in pernitiem intento; non videre ſe, quâ potiori viâ componi tanta, tamque inueterata odia poſſent, quàm ſi è tribus captiuis vnus placidè ad ſuos dimitteretur, pacem tàm optabilem ſuaſurus, duobus reliquis in liberali, ſed certâ tamen cuſtodiâ manentibus interim, dum quid tertius ille perfeciſſet, renunciaret dies. Hîc aſſurgens Algonquiniorum Præfectorum vnus, poſtquam perlatus in medium captiuus ipſis attributus erat (neque enim ſuis inſiſtere poterat pedibus ex ſuperiori illâ vexatione) omnium nomine denunciat; Certum ſuæ genti eſſe viuere cum Gallis quamconcordiſſimè, cùm præſertim è ſuis popularibus complures, Gallorum iam ſacra, religionéſque eſſent complexi: haud fas ſibi eſſe quidquam negare Monte-magnio, quem pro ſummo Præfecto agnoſcerent: neque verò ſe donis duci, ſed id ſpectare, id ſequi, vt pax, otiúmque totâ regione conſtitueretur. Quæ pauca prolocutus, propoſita haud ſeciùs dona impigrè capit, non tamen tàm ſibi, ſuiſ-ve reſeruaturus, quàm traditurus ijs, quorum propriè ſiccandis lacrimis decreta eſſent, conſanguineis videlicet, ac propinquis illius, cuius in locum captiuus Iroquius ſuffectus fuerat. At Hurones munera deſpectare attoniti, ac ſilentes: quippe quibus graue eſſet, non poſſe ſe Monte-magnio concedere, quod tàm enixè vel rationum momentis flagitaret, vel muneribus. Eâ propè in con-

ANNVS MDCXLIV.

ſternatione Præfectorum vnus iracundior? Ego, inquit bellator ſum, non mercator: neque huc deſcendi mercaturis faciendis, ſed bello gerendo: neque in gloriæ loco pono, munera referre in patriam, ſed captiuos trahere. Itaque nec ſecures contingere veſtras, nec lebetes licet: ſed ſi tantopere vos angit cupiditas retinendorum captiuorum, illos ſanè habete vobis: mihi ſatis & virium ſuppeditat, & animi, ad conquirendos alios: ac ſi quo tali in certamine occubuero, occinetur in patriâ, quod captiuos noſtros Monte-magnius retinuiſſet, idcircò nos, alios vt captaremus, mortem appetijſſe.

ACVLEATVM PROPE conuitium hominis concitatioris excepit modeſtior Caroli, Chriſtiani Præfecti oratio. Noli, inquit, in deteriorem partem accipere, Onontio (nomen id fuiſſe apud Nouam-Franciam Monte-magnij, diximus aliàs) ſi quid vehementiùs ab hoc meo Collegâ dictum eſt non refragandi voluntas ea dictauit, ſed honoris, vitæque iactura imminens. Non enim qui hîc adſunt iuuenes, ſed qui in patriâ remanſere ſenes, de re publicâ ſtatuunt: ij ſi nos cum muneribus reduces viderent, haberent vtique pro cupidis, auaríſque mercatoribus, non pro generoſis bellatoribus. In diſceſſu quidem ſpopondimus, ſi quos hoſtes caperemus, eos nos Huronum tradituros Præfectis: vt igitur tu æquum cenſes, tibi ab ijs qui te circunſtant militibus morem geri, ſic non potes non probare conſilium noſtrum hocce, obtemperandi ijs quorum in poteſtate ſumus. An verò increpitantes populares noſtros, quotquot pagi haud infrequentes numerant, ferre quiſquam noſtrûm queat, incuſantéſque fracti animi, & imbellis ſtoliditatem, qui ſecuribus, lebetibúſque onuſti, redeamus, captiuum adducamus nullum? Equidem talia ſunt ea quæ offers, vt multis partibus ſuperent pretium, quod pro horum libertate exigi à nobis honeſtè poſſit: tuum verò deſiderium tantopere nos commouet, vt omninò permiſſuri eos tibi ſimus, niſi obſtet illa cogitatio, fore vt niſi captiuos perduxerimus, pro ignauis habeamur, qui largitioni ceſſerimus; pro inconſultis, qui Præfectis noſtris non obtemperauimus. Video illud te oppoſiturum; Quandoquidem Algonquinij captiuum ſuum dedidere, nihil eſſe cur recuſemus, quin de-

damus noſtros. Atqui vides ipſe, Onontio, adeſſe hîc Algonquiniorum Præfectos primarios, qui cùm ſubſint nemini, poſſint de re quacunque pro arbitratu ſtatuere. Noſtra verò planè diſpar eſt ratio: cùm penès nos minimè ſit ſuprema auctoritas, temeritatis profectò inconſultiſſimæ arguemur, ſi de re tanti momenti deciderimus, ne auditâ quidem ſententiâ ſeniorum. Ac eò quidem potiſſimùm tua, Onontio, oratio incubuit, vt oſtenderes è re regionum harumce eſſe, vt pax cum Iroquiis conſtituatur, quò, libero vltrò, citróque per amnem commeatu, exerceri tutò, ac ſecurè mercaturæ queant: ecquis verò noſtrûm refragatur? Idcircò temperauimus nobis, ne quâ in re captiuos hoſce noſtros violaremus: humanè adhuc illos habuimus ipſi, ab Huronum moderatoribus eodem planè modo poſthac habitum iri confidimus: non enim nos fugit quantum apud eos valeat tuum nomen, decúſque, quámque non grauatè aſſenſuri ſint, dum nos quoque pro noſtro quodam iure pacem vrgebimus, contendemúſque faciendum omninò videri, vt mos tibi geratur. Accedit, quod, ſi fortè accidet vt in reditu Iroquiorum agmen aliquod validius occurrat (etenim eos fluuium variis locis obſidere fama eſt) iubebimus continuò ſurgere hos captiuos, popularibúſque ſignificare ſuis, quàm humaniter à Monte-magnio excepti ſint, quanti is pretij munera ad ſe liberandos obtulerit, quàm beneuolè nos ipſi animati in ſe ſimus, qui nihil mali intulerimus, nihil incommodi: à nobis demùm perduci ſe ad Huronum tractus, ad pacem inter vtrumque populum conſtituendam: ita mitigati ipſi nullâ nos in re violauerint.

HÆC VBI COMITER æquè, & pleno grauitatis habitu prolocutus Carolus erat, Monte-magnius propoſitarum rationum vim, ac momenta ſecum expendens, excipit; Quod tàm enixè dedi ſibi captiuos flagitaſſet, id ſe vnâ eâ de cauſâ feciſſe, vt eâ viâ pax iniretur: ſi mallent ipſi per ſe in eam conſtituendam incumbere Hurones, perinde ſibi eſſe: viderent modò, ne rem tanti momenti negligerent. Secundùm hæc, acciri iubet captiuos illos duos, muneráque coràm propoſita oſtentans; Videte, inquit, quantum inter veſtram rationem, noſtrámque interſit: vos captiuos Gallos, quotquot in manus veſtras veniunt, diris exagitatis modis, nos veſtram ſalutem,

ANNVS MDCXLIV.

libertatémque tanti pretij muneribus redimere non piget. Hîc eorum alter aliquantulùm progressus in medios, oculorum aciem in cælum sustulit, tum demissis luminibus, generosâ quâdam plenus fiduciâ, orationem ad Monte-magnium conuertit: &, Sol iste, inquit, quem cernis, quàm in nos humanus, quàm beneficus extiterit Onontio, testificabitur, idémque per omnes terrarum tractus liberalitatis tuæ famam dissipabit. Tum vultu regionem versùs Iroquiorum conuerso; Audite, inquit, qui Iroquijs moderamini, auscultate Præfecti charissimæ patriæ: estote deinceps boni, & humani: ac reipsâ gratos memorésque eximij beneficij vos exhibete ergà Gallos, qui munera tanti pretij ad populares vestros morti, cruciatibúsque eripiendos offerre non dubitauerint. Ac tametsi me fortè apud eos quorum sum in potestate, emori contigerit, ingrati tamen esse nolitote. Hîc verò loquentem Præfectorum Huronum vnus interpellans; Noli, inquit, metuere: nequaquam vita tibi eripietur: neque modò nihil quidquam grauius de tuo capite statuetur, sed etiam spes est fore vt libertas tibi restituatur. Vt nostram in patriam saluus, incolumísque peruenies, ita speramus fore vt propediem te huc reducamus, terræ complanandæ, mitigandóque fluuio. Confidite ambo animis, & quæ Galli vestrâ causâ fecerunt, ea perpetuò istis in pectoribus insculpta, impressáque permaneant.

TANDEM, re vtrimque agitatâ, suísque expensâ momentis, quando aliud obtineri poterat nihil, acquiescendum censuit Monte-magnius. Quoniam autem iter infestum assiduis latrocinijs, cædibúsque habebant Iroquij, idcircò abeuntibus Huronibus adiunctum præsidium Gallorum militum est, eorum è numero, quos anno proximè superiori submiserat Anna Austriaca Regina, Ludouici XIV. mater. Hoc verò libentiùs in eam cogitationem Monte-magnius incubuit, quod ducturi secum Hurones erant Brebeufium, qui charam regionem tertiò repetebat: adiunctis socijs duobus, Leonardo Garrello, Natale Chabanello. Sacerdotes ambo erant, ante annum in Nouam-Franciam missi: quo interuallo cùm linguæ peritiam aliquam adepti essent, missi sunt ad instituendos Algonquinios, Huronum finitimos. Profecti item simul captiui ambo, sed eorum alter Huronum humanitati diffisus, in iti-

nere clàm se subduxit, inconsultè vtique: nihil enim periculi fuisse comprobauit alterius sors fortunatior: fugitiuus in siluis miserè frigore, faméque interijt: ceteri ad vnum omnes Huronum oras feliciter tenuere. Ac Gallicum quidem præsidium Iroquiorum impetus ita repressit, vt cùm priùs minitati fuissent, hyeme se se affore, Huronum pagos omnes ferro, flammáque prostraturos; continuerint se se tamen, neque quicquam tunc moliri sint ausi. De captiuo quid actum sit, viderimus anno proximè consequenti: ad hunc quod attinet, res Huronenses intrà limites vnius epistolæ conclusit Hieronymus Lalemantius: hæc inde excerpta per epitomen.

Neophytorum Huronum pietas.

EVASERAT ex Iroquiorum manibus, postquam in eum sæuire iam ceperant, captiuus Christianus quidam, cuius vtique nomen dignissimum erat quod traderetur posteris; sed suppressit nescio quâ de causâ vir de cetero apprimè in scribendo exactus. Is cùm in suorum deinde coronâ redux versaretur, hanc ad stupentes omninò orationem habuit. *Non me*, inquit, *in vinculis meis deseruit Domini Dei mei cura, ac prouidentia: si cordis aurem admoueris, vel in grauissimis ærumnis vocem quandam intùs in pectore exaudias, illud ingeminantem, inculcantémque, Nihili esse vitæ huius casus quamlibet aduersos: imminere capiti cælum illud in quod exipiendi simus: mortem ipsam, à quâ tantò propiùs absimus, quantò sunt cruciatus atrociores, in possessionem nos inducturam breui, eximiæ cuiusdam felicitatis, quam nulla vis, nullus furor hostium quamlibet truculentorum eripere queat. Hæc me sustentabat cogitatio medijs in doloribus, quos inusserunt Iroquij, tum cùm ardentes tædas istis artubus admouebant: tum, inquam, vel maximè persentiscebam Deum intrà me esse, qui mentem meam corroboraret: quî fieri potuerit nescio; scio tamen euenisse vt cùm corpus mediâ in carnificinâ versaretur, tunc animus meus incredibili quadam voluptate frueretur. Ac dum post præuiam illam vstulationem deliberarent inter se Iroquij, num intermendus prorsùs essem, an sinendus viuere; ipse vtrum duorum potiùs eligerem statuere nequibam satis: neque quidquam precari à Deo audebam aliud, nisi vt vel mori concederet, vel viuere, prout hoc illud-ve conducere magis ad sempiternam meam salutem peruidebat; quando pater meus esset, cuius singularis sapientia præstantissimum in modum videret, vtrum foret conducibilius; amor mei incredibilis perfecturus esset quod*

Annvs MDCXLIV.

foret optimum. Alius huius anni æstate captus item ab Iroquijs, cùm vnâ, & alterâ horâ antè quàm cremandus viuus erat, diffractis vinculis nudus aufugisset, dum se vni leti formæ subducit, incidit in discrimina complura. Per sentes, veprésque, insequentem hostem declinans, tridui totius inediam perpessus est: à pedibus ad caput, muscarum aculeis noctes, diésque patuit, sic vt toto corpore aliud nihil, nisi vlcus cerneres. Cùm sexaginta adhuc leucas abesset à patriâ, & ijs quidem locis, vbi tanquam feras alij, sic Iroquij venantur homines; defectus viribus progredi nequibat: ita melioris sortis desperatione, ad desertam rupem præcipitauit, ad oram fluminis: hanc cùm pro tumulo elegisset, vidit ex insperato in canois præternauigantes Hurones, ab ijs agnitus, exceptúsque, præsentissimæ morti ereptus est. Postquam cibo recreatus, virium aliquid recuperauerat, factum ipse suum relegens, Proh superûm fidem! aiebat, si ignium metus, qui me vt cùm tardissimè, intrà vnius noctis interuallum absumpsisset, tot ærumnarum aliarum penè mihi sensum ademit; fierine queat deinceps vt iugum fidei graue esse censeam, quod me sempiternis inferorum ignibus eripiat? Septuagenario seni Christiano, obijciebant impij quidam populares, à fide alienissimi, Deum illum quem veneraretur, parùm humanum esse, qui paralysi, quæ eius artus dissoluerat, non mederetur. Quibus homo fide plenus, sic satisfaciebat vicissim, vt eius quilibet mirari posset constantiam. Quid, nulláne, aiebat, arbor sicca visitur in siluis? nullúsne in senescente arbore ramus aridus? Ego verò oblector animo, dum arescere hos artus video quotidie: nec me appropinquantis mortis terret accessus, ex quo credere cepi, certissimis fretus rationibus, fore vt aliquando reuiuiscam ad sempiternam gloriam; esse autem necesse, vt priusquam immortalitate donetur, corpus hoc aliquandiu humo tectum computrescat. Ad eundem perlatum est, falsò quidem, vt compertum deinde, verùm, pro certissimo, filium, qui vnus ad senectæ solamen supererat, in Iroquiorum manus incidisse. Lamentabantur, vel lessum potiùs exercebant domestici omnes: ipse siccis oculis; *Ego verò*, inquit, *lacrymas eius causâ fundere nequeam: fidem amplexus erat prior, prior ad fidei præmia euocatus est.* Nox erat iam concubia: & tàm alieno

tamen tempore è-vestigio ad Ædiculam sacram tendit religiosus senex: fusúsque in preces, hæc omninò proloquitur; *Quàm diuinum verò donum, ac munus fides est, quæ animi perturbationes omnes tàm placidè sedare soleat, eorum dumtaxat qui Deo fidunt! filium hunc mihi donaueras, summe rerum omnium procreator, ac parens, antequàm te nossem: ex quo te noui, illum ego tibi obtuli millies: quàm non fictè, neque simulatè, tutè peruides, cui arcana pectorum sunt planè peruia: recepisti quod obtuleram, hoc est ipsum illum qui tuus erat, antequam offerrem: & accepisse te expostulem quod donaram? Sit nomen tuum benedictum, Domine Deus meus: ac si post filium, patrem quoque euocare placet, en ego me tibi eâdem mente offero, quâ priùs obtuli filium: miserere pro tuâ clementiâ, vtriusque.* Vix hæc complêrat pius parens, cùm adest filij eius commilito, qui certamini ipse interfuerat, affirmátque illum qui pro mortuo deplorabatur, vnà secum euasisse, interemptis in ipsâ pugnâ alijs. Hîc verò vir spiritu fidei plenus, nihil interrupta oratione; *Si tristem*, inquit, *nuncium illum tanquam à te missum lentè, ac pacatè excepi, an non est nunc vnde grates agam beneficentissimo tuo numini, qui meum mihi filium restitueris? Eodem illo momento, quo illum extinctum putabam, rediuiuum repræsentas, perinde atque si sepultum è tumulo euocasses. Quando illum tàm præsenti discrimini eripuisti, illud perfice, sanctissime Deus, vt ne vnquam culpam vllam coràm te contrahat: idem quoque mihi concedito: quò vterque in cælo agnoscamus olim & tantum beneficium, & alia infinita, quæ nunquam satis exactè his in terris positi agnoscemus.*

Ex Præfecto quodam è totius regionis primarijs, cùm paulò antè quàm baptizaretur, quæreretur: Num satis persuasa haberet sanctæ fidei dogmata? Potest, inquit, fallere mea oratio: facta sanè mea, num satis credam, ipsa per se prodent. Expectate dum hyems autumno successerit, quo tempore solutis ad nocendum tetris dæmonibus, ad peccandum vtique solicitabor: si acquieuero, tum me mentitum asseuerate: si restitero, satis ipsi eâ ex re intelligetis, ex animo me credere. Vt prædixerat, ita res habuit: nullâ non ex parte tentata eius constantia est: appetitus est calumnijs: aduersarios expertus est propinquos suos, cognatósque: oppugnatus est palàm ab amicis: clàm, quæ mulieres eum dementa-

ANNVS MDCXLIV.

uerant, corrumpere denuò eius pudicitiam ſunt aggreſſæ: & in ijs tamen tàm multiplicibus certaminibus ſemper ſibi præclarè conſtitit, ſemper fide munitus reportauit victoriam. Paulò pòſt quàm regeneratus erat, cùm ex Præfecti munere quod gerebat, vrgeretur vehementer, intereſſe ne recuſaret ſuperſtitionibus quibuſdam, à Chriſtiani officij religione abhorrentibus, ſubducit ſe è cœtu: tum efferri iubet continuò è ſuâ casâ & inſignia dignitatis, & dona quædam publica, alióque transferri. Factum Ethnici mirantur: percontatur parens quid agat: inſtat vxor cum propinquis: at ille nihil motus animo; *Ego verò*, inquit, *Chriſtianus ſum: ſi ad peccatum euitandum, vitam quoque ipſam profundere neceſſe eſt, nihil animus hic ad corpus adhæreſcit.* Hîc verò pagus totus tumultuari, legaríque ad eum primarij, qui efflagitent ne ſe deſtituat: at is rursùm, *Chriſtianus ſum*, inquit, *mihi honore, & opibus fides potior.* Tenuit ea concertatio diem, noctémque totam: nec quidquam extundi ex eo potuit, niſi perbreuis reſponſio, Chriſtianus ſum. Atqui, aiunt, deperijt patria, quando nos Præfectorum præſtantiſſimi quique deſerunt. *Hæc verò prouidenda fuere priùs*, inquit vir pietate incenſus, *antequàm ſe in noſtras mentes fides inſinuaret, occupare debueratis: nunc, vbi ea radices egit, perſtabit vtique, quamlibet inuitis, & repugnantibus vobis: & antè nobis vita eripietur, quam excedat ex animo Tartareorum ſuppliciorum metus, ſpes, cupidóque beatæ vitæ, quæ nos in cælo manet.* Cùm explicari nihil poſſet, ne pagus is planè diſſiparetur cum regionis totius luctu, & conſternatione, de Conſilij ſententiâ conſtitutum, vt ciuilibus in rebus quibuſcunque vir de patriâ meritiſſimus, munus, dignitatémque Præfecti obtineret: ſi quid ad patria inſtituta pertineret, quod cum Chriſtianæ fidei pugnaret legibus, illud alius accuraret, communi item ſuffragio deligendus, cum titulo Præfecti dæmonum. Vbi id ſteterat, ad Chriſtianum Præfectum accurrunt, rogántque pergat porrò Magiſtratum gerere, quando eâ parte muneris à quâ tantopere abhorrebat, cariturus deinceps eſſet. At is, *faciam*, inquit, *eâ conditione: nunc illud reputate animis quotquot eſtis, ei qui Chriſtiana ſacra ſeriò colat, nihil eſſe fide antiquius.* Alius, nullo quidem munere inſignis; ſed ingenij laude in paucis præſtans, tametſi egregiè comprehendebat intelligen-

tiâ quidquid vel de ſanctæ Religionis myſterijs, vel de Chriſtianis officijs traditum erat, tamen contumaci quadam obſtinatione ſexennium totum refugerat à Baptiſmo, cùm diceret, diſpicere ſe ſe quidem veritatem eorum quæ à Catechiſtis proponerentur; at non ſe ſatis in ſe perſentiſcere virium ad nuncium prorsùs remittendum peccandi licentiæ. Dum nihil iam tale quidquam de eo cogitaret, ex improuiſo Sacerdotem adit, rogátque ſe demùm per Baptiſmum in Fidelium cœtum adlegat: Monet me intùs aliquis, inquit, fore vt quam innocentiam hîc conſequar, eam in cælum deferam: quid procraſtinamus? Ita ineunte autumno anni ſuperioris, incredibili ſuâ, piorúmque voluntate baptizatur: pòſt, ſingulari exemplo per hyemem non Chriſtianis modò, ſed etiam Infidelibus fuit. Nam ne quâ maculâ candidam illam ſtolam fœdaret, abſtinebat à conuiuijs, à cœtibus, conuentibúſque popularium refugiebat, mulieres quibuſcum turpiter antè conſueuerat, ne ad breuiſſimum quidem colloquium admittebat: plurimus autem erat cum eo Sacerdote, à quo ad fidem erat inſtitutus. Hac æſtate, canoam cùm conſcenderet, Kebeccum petiturus, vxori, liberíſque vale faciens; Ad mortem pergam, nécne, inquit, neſcio: vt vt tamen erit, illud pro certiſſimo habetote, Chriſtianum me, ad extremum vſque ſpiritum fore: ac ſi mei vos, poſtquam è vitâ exceſſero, vel recordatio ſubibit, vel deſiderium, oculos in cælum tollitote: eò enim vota deinceps omnia mea feruntur: eò non dubito quin me fides deducat, ſempiterno tempore beatum futurum. Nec vana vaticinatio fuit: inter nauigandum, dimicandum cum fero hoſte fuit: iámque Iroquiorum canoam vnam in flumen depreſſerat, cùm cerebrum traijcit glans feralis: hæc, quod de tantâ innocentiâ ſperandum, puram, nitentémque animam in ſperatæ felicitatis poſſeſſionem induxit.



HISTORIÆ CANADENSIS.

LIBER SEXTVS.

ANNVS MDCXLV.

De pace cum Iroquijs agitur.



AFFVLSERAT hoc anno iſtis regionibus ſpes pacis lætior; niſi haud ita diù poſt, quàm ea coaleſcere ceperat, Iroquiorum perfidia præclaros cœptus miſerè confregiſſet. Nihil tàm fuerat bonis omnibus in votis, nihil tàm eſſe debuerat, quàm vt ferâ gente mitigatâ, vltrò citróque commeare tutò liceret, vel ad exercendam venationem, ex quâ tota victus ratio Montanis, Algonquiniíſque pendet; vel ad faciendas mercaturas, vnde variarum indigenis æquè & Gallis opportunitatum ſeges; vel, (quod vnum Patres Societatis IESV pro inſtituti ratione ſequebantur) ad fidem fouendam in ijs qui Chriſto Seruatori nomen iam dederant, Baptiſmo auctorati; importandam finitimis partes in omnes Nationibus, atque adeò iis ipſis, quorum furor ſanè pertinax tot, támque funeſtas ſtrages hac illac paſſim edebat. Eam in rem Monte-magnius

ſapienti ſanè conſilio Algonquinios, Huronéſque inhibuerat à cæde contumeliáque intorquendâ captiuis Iroquijs: ratus videlicet homines, qui vt truculenti ſint, pollent tamen ingenij acumine, celſóſque animos gerunt, ita ſecum reputaturos; Turpe eſſe, humanitate vinci, atque adeò contendendum ſibi, vt amicos haberent potiùs homines tàm clementes, quàm bella cum fortibus ijſdem exercerent. Ac initio quidem res bellè proceſſit: Hurones à quibus quaſi præiudicium expectabatur, captiuum benignè habitum ad Monte-magnium remiſere: re enim in Conſilio agitatâ, conducibilius cenſuerunt eâ animi æquitate & Gallos demereri, & ad pacem cum Iroquijs ſtabiliendam, viam ſternere, quàm hoſtem impotentiùs vlciſcendo, res ſuas, ſociorúmque, ac finitimorum miſerè peſſundare: Algonquinij, Montaníque, vt ipſorum maximè intererat, in Monte-magnij poteſtate prorſùs erant. Ac tametſi non diuturna pax ea fuit, placet tamen perſequi quæ in illâ tractandâ geſta ſunt, vt intelligant poſteri, quantum eæ gentes Gallorum ſolicitæ pro ſe charitati debeant. Et animaduertendum quidem, Iroquiorum nomine, quorum adhuc crebra mentio, crebrior deinceps, non vnam Nationem intelligi, ſed complures, omnes aliquantum ad Meridiem deflectentes, Kebeccum, & Hurones inter, ita vt hinc illò tranſmittere nequeas, quin eorum radas confinia: atque hinc diſcrimen certius: omnes enim cum Gallorum fœderatis ex inueterato pridem odio continenter bella perdiu geſſerunt, quidam gerunt etiamnum, dum hæc ſcribimus. Nomina ſunt, Annierronnonij, Onneironnonij, Onnontaërronnonij, Sonnontȣaëronnonij, Onionenronnonij, cum alijs quibuſdam obſcurioribus. Ad Septentriones autem duo item populi ſunt, qui ſub hunc annum bellum & ipſi in Algonquinios viſi vltrò velle ſuſcipere, Sokoquioij cum Mahinganiis: & hi quidem, quod mirere, ab Annierronnoniis aliàs victi, domitíque, tamen fœdus deinde cum iiſdem inierunt. E tot populis, cum Annierronnonijs tantùm agitatum de pace: quæ tamen ſi conſtitiſſet, maximi profectò momenti ad rem Chriſtianam ſtabiliendam ijs locis fore putabatur; tùm quòd cùm ſint ij viciniores, per eorum fines ad Hurones iri Kebecco, Kebeccum rediri ab Huronum tractibus tutò potuiſſet; tùm quòd ij illos

ANNVS MDCXLV.

alios fœderatos, ac populares ſuos non difficillimè ad Gallorum, Algonquiniorum & Montanorum ſocietatem perpuliſſent, atque adeò oſtium ingens aperuiſſent Euangelio.

ERGO CVM in Algonquiniorum manus paulò antè duo alij Iroquij veniſſent, capti ipſi, dum captant alios ad Richelæam ſtationem; gnari Chriſtiani, nullo ſe officio demereri Monte-magnium magis poſſe, ambos dono dant viro optimè de ſe merito. Is eam liberalitatem largè remuneratus, captiuos, nec opinantes, & cruciatuum metu, quos pro ſuperiorum temporum truculento inſtituto, certò ſibi imminere putabant, ſi non exanimatos, conſternatos certè, in fidem ſuam benignè accipit, ſecuróſque animi eſſe iubet. Tum illum alium ab Algonquinijs anno ſuperiore donatum, rebus inſtructum neceſſarijs pergere in patriam iubet, renunciaturum quàm præclara deinceps ſe ſe offerret conſtituendæ pacis opportunitas: non ægrè dimiſſurum ſe illos duos, quos videret, ſi animum inducerent Annierrononij pacatiora conſilia ſuſcipere: intereà, eodem modo habiturum, quo habitus ipſe eſſet, hoc eſt, vt noſſet, perhumano. Conferret ipſe de ſuo ſi quid poſſet, ad complanandam humum (ſic enim de gentis more loquebatur) hoc eſt ad ſanciendam concordiam ijs locis: quâ re nulla conducibilior in commune eſſe poſſet. Nec mora: cùm ad exeuntem Maium profectus ille eſſet, adfuit ad Iulium ineuntem, vnà cum Legatis duobus qui de pace Annierrononiorum nomine cum Monte-magnio deciderent. Aderat & Guillelmus Coſturæus, is quem captum cum Iſaaco Iogueſio, tàm immaniter ab Iroquijs ijſdem habitum vidimus ſuprà. Vbi primùm comparuit, Gallorum quiſque confeſtim eius in amplexus ruere, reditúmque gratulari, & tanquam rediuiuum ſuſcipere. Ex eo reſciêre tùm alia, tùm miſſos eos quos cernerent de pace. Hæc verò dum Kebeccum ad Monte-magnium perferuntur, Campi-florius Trifluuianæ munitionis Præfectus nullo non officij genere demereri Legatos ſtuduit: copiam fecit captiuis illis duobus, quorum nondum erat aſſerta libertas, quacunque luberet cum Legatis ijſdem excurrendi: tùm hos autem tùm illos adhibuere interim ad ſua conuiuia Algonquinij, Montaníque: illud feſtiuum, quod cùm per Interpretem crebrò inculcaret Campi-florius, inter

Gallos

Gallos perinde, ac inter populares ſuos in patriâ eſſe ſe repu-tarent, atque adeò verſari ſe quemque domi ſuæ, Kiotſaëton legationis princeps, eidem Campi-florio renunciari item per Interpretem iuſſit; Mentiri ipſum gnauiter, ſaltem id quod dixiſſet, minùs cum vero conſentire: tum, poſtquam aliquandiu ſuſpenſas adſtantium mentes habuerat; Monet, inquit, me hîc perinde eſſe, atque in patriâ: atquî in patriâ nec tam honorificè haberer, nec tàm lautè. Ait, perinde me hîc eſſe, ac ſi domi verſarer meæ: neutiquam id cum vero conſentaneum: etenim domi meæ cùm ſum, parciſſimus tantùm victus ſuppetit: hîc perpetua conuiuia. Inter hæc, aduenit Kebecco Monte-magnius, accerſiuítque ad colloquium Legatos ad IV. Id. Iulias. Eam in rem, quoniam æſtus erat vehemens, nauium velis maioribus ſublimè elatis, diſtentíſque, arceri Solis radios curauit: area enim Arcis delecta ad pompam aliquam erat. Poſtquam aſſederat Monte-magnius, vnáque Bartholomæus Vimontius, Societatis I E S V tractibus in iſtis Superior, circunſtante cohorte, ad Monte-magnij eiuſdem pedes Legati ſe ſtrauere, ſubiecto cortice, in quo de gentis more conſiderent. Ex aduerſo locati Algonquinij, Montani, Attikameguij: latera Galli Huronibus permixti claudebant. Mediâ in intercapedine, defixæ perticæ duæ, fune ſuperimpoſito: ex eo Annierrononij allata munera ſuſpendêre, torques è conchâ veneriâ ſeptendecim. Vbi omnes interquieuerant, aſſurgens Kiotſaëton, vir procero corpore, in Solémque intuens, tum oculos conijciens in circunſtantem coronam: poſtquam torquem ex ijs vnam prehenderat, hunc prorsùs in modum perorauit. *Auſculta, Onontio: interpres ſum totius meæ Nationis; dúmque attendis loquenti mihi, Annierrononios exaudis omnes. In patriâ quidem aceruum habemus bellicarum cantionum: at eas valere iuſsimus: capeſsiuimus contrà, modulos factos ad teſtandam, exercendámque lætitiam.* Hîc cùm exorſus eſſet canere, alternantibus modulatè Annierrononijs alijs, tanquam in ſcenâ, ſic eâ in planitie exſpatiari. In cælum ſuſpiciebat, in Sole figebat obtutum, brachia, lacertóſque premebat digitis, tanquam vim omnem bellicam, quæ in ijs concluſa vigeret, expreſſurus, & abiecturus ſcilicet. Poſtquam canere deſierat, Monte-magnium compellans denuò, primum donum illud,

ANNVS MDCXLV.

quod manu tenebat, idcircò se offerre professus est, quod is autumno superiore Tokhrahenehiaronem popularem suum (nomen erat captiui, quem à Monte-magnio in patriam pergere iussum diximus) Algonquiniorum dentibus, flammísque destinatum eripuisset: illud tamen scitè expostulans, ita remissum eum in patriam, vt nullus omninò comes esset attributus. Quid si inuersâ canoâ vi ventorum mersus vndis esset? enimuerò diu vobis expectandus reditus hominis fuisset? & scilicet quam culpam contraxistis ipsi, eam in nos deriuassetis. His dictis, torquem loco designato reposuit: tum factum suum cum facto Gallorum comparans, alteram Guillelmi Costuræi brachio illigauit, cum hac omninò oratione. *Hæc verò torques captiuum vobis huncce restituit. Ac nolui quidem dum in patriâ versarer, cum eo sic agere; Abi, mi nepos: canoam conscende: Kebeccum repete: id si fecissem, neutiquam conquieuissem animo: semper me ista solicitudo cruciasset; Numnam perijt? si hunc in modum me adhibuissem, caruissem ingenio. Equidem is quem remisistis, incredibiles in itinere difficultates perpessus est.* Atque hîc difficultates eas vt gestu exprimeret, partes se in omnes versare homo mire agilis, histrionum prorsùs in morem: progredi, regredi, consistere, brachia adducere tanquam remum teneret, linqui viribus, mox vires recuperare. *At non ea mea fuit ratio* (subiunxit) *ego hunc, quem coram intuemini, compellans; Abeamus, inquam, mi nepos: vel cum vitæ meæ periculo restituere te tuis constitui.*

SIGNIFICABAT torques tertia, ad dona, quæ pergenti ad suos Tokhrahenehiaroni data à Gallis erant, addita alia ab Annierrononijs, distribuenda in Iroquiorum Nationes alias: ídque iam perfectum fuisse, quò eorum inhiberentur secures. Confirmabat quarta, cogitationem omnem abiecisse Annierrononios vlciscendæ necis eorum suorum popularium, qui vere proximè superiori ab Algonquinijs cæsi essent. *Ego*, inquit, *inter veniendum transij haud procul eo loco, vbi commissa pugna est, vbi capti isti duo: transij autem quàm potui celerrimè, ne fusum meorum cruorem intuerer: cum adhuc ibidem iaceant inhumata eorum cadauera, auerti oculos, ne iracundia efferuesceret: quinetiam maiorum meorum ab Algonquinijs trucidatorum voces excepi: quippe cùm cernerent esse me ad sequendam cædium istiusmodi*

vltionem propensiorem, inclamarunt voce blandâ, amorísque plenissimâ; Bonus esto, mi fili, bonus esto, neu furori indulge. Frustrà deinceps à morte nos vindicare tentaueris: de viuis ac superstitibus cogita; quibus potiùs prospiciendum: ab eorum ceruicibus enses, ab eorum corporibus flammas arceto: quilibet eorum qui viuunt, ac spirant adhuc, potior mortuis quamplurimis. Ego vero (aiebat) *his auditis acquieui, descendíque huc, libertatem asserturus ijs, qui vestris adhuc sunt in manibus.* Quinta, inimicis canois toto fugandis flumine destinabatur, quò ne interturbaretur nauigatio. Sexta, complanandis Catadupis, quæ in fines Iroquiorum pergentibus occurrunt. Septima, tranquillando lacui S. Ludouici, qui lacus traijciendus planè ei, qui eodem peruenire velit. Octaua, sternendo toti terrestri itineri, sic, vt Kebecco fumus videri posset è vaporarijs Annierrononiorum. Nona, indicabat quoties Galli, fœderatique Gallorum Algonquinij, & Montani ad Annierrononios deinceps se conferrent, paratum focum fore, ac sine labore quidem lignorum comportandorum: eum verò ignem nec interdiu, nec noctu extinctum iri. Decima, ceteris longè pulchrior, atque adeò maioris pretij, Gallos, Algonquinios, Annierrononiósque inter se colligabat. Id vt declararet, brachiorum alterum Galli, alterum, Algonquinij brachio implicuit, támque arctè strinxit, vt dimissurum se nunquam esse significaret. Vndecima ad conuiuia secum agitanda inuitabat; Est apud nos, aiebat, copia ingens piscium, ferinæque: plena sunt omnia ceruis, alcis, fibris. Missos verò facite olidos istos sues, qui hîc per vestras sedes discurrunt, quíque meris sordibus vescuntur: cibis apud nos exquisitioribus vtemini: strata deinceps via est: periculi nulla suspicio. Duodecimam sursum extulit, ad discutiendas nebulas, quò liberior quaquauersùm prospectus esset, cunctáque illustraret Sol & veritas: hoc est ad amoliendas mutuas gentium earum suspiciones. Decima-tertia Hurones omnes memores esse iubebat propositi, pacis cum Annierrononijs stabiliendæ. Antè dies quinque, ait (hoc est antè quinquennium: sic enim per se exponit Auctor Gallicæ Relationis) saccum habebatis confertum vel conchâ veneriâ, vel muneribus alijs ad petendam pacem: quæ (malum!) cogitatio vos eâ mente deduxit: cadet saccus: cadent parata munera, confringen-

ANNVS MDCXLV.

ANNVS MDCXLV.

tur, diſſipabuntur: tum denique animum deſpondebitis. Decima-quarta Hurones eoſdem impellebat ad loquendum ocyùs: ne muliebri verecundiâ diſtinerentur, ſed pergerent porrò ad Annierrononios. Decimâ-quintâ perſuadere ſategit Orator, ſemper Annierrononijs in animo fuiſſe, & Iſaccum Ioguesium, & Ioſephum Breſſanium Gallis reſtituere: quò minus facere liceret, id in causâ fuiſſe quod Ioguesius quidem ereptus ijs fuiſſet, Breſſanium Batauis tradidiſſent ipſi, volentem, optantémque: dolere ſe tamen factum, non quod ipſi libertatem inuideret, ſed quod neſciret quid eo factum eſſet: fortè enim, dum hæc proloquebatur, vel merſum vndis, vel alio quopiam leti genere interijſſe: Annierrononios quidem de illo interimendo minimè cogitaſſe. Commodùm Ioguesius aderat: poſtquam enim paucos menſes exegerat in Galliâ, Superioribúſque ipſe per ſe expoſuerat quæ à nobis memorata ſunt, veſtigia Crucis, quà demùm cúmque pergeret, mutilis in digitis circunferens, quæ nos Engoliſmæ vidimus: vnà cum Paulo Iuuenæo, (qui eodem illo tempore, quo Ioguesius in hoſtium poteſtate erat, negotiorum causâ traiecerat in Galliam) renauigauerat in Nouam Franciam de menſe Maio anni proximè ſuperioris, & ad Annierrononiorum Legatorum aduentum, euocatus à Monte-regali ad Trifluuium erat. Ergo ad eam Kiotſaëtonis orationem renidens; Atqui ſtructa iam pyra mihi erat, inquit: ac niſi mihi adfuiſſet Dominus Deus meus, centies mihi vitam eripuiſſent: ſed nimirum ſinendus quæcunque volet Orator dicere. Decima-ſexta eò pertinebat, vt Annierrononij, ſi quando ad Gallorum ſedes accederent, à Gallis ijſdem comiter, & amicè exciperentur, tutíque eſſent ab Algonquiniorum ſecuribus. Ante annos aliquot, inquit, dum captiuos vobis veſtros tradituri veniſſemus, perſuadebamus nobis, vtique, cùm amicè adueniremus, amicè quoque nobiſcum actum iri: ſed nos planè fefellit opinio: dum accedimus, aures vndique noſtras non modò ſcloporum glandes ſtridulæ, ſed etiam bombardarum globi miſſiles circunſonuerunt: ea verò tàm inexpectata res nos perterrefecit: receſſimus; atque vt valemus animis, conſtituimus ſcilicet bellicam huc expeditionem vere proximo adornare: fecimus: adfuimus armati: Ioguesium veſtrum cum Huronibus aliquot

cepimus. Decima-ſeptima torques propria erat Honatteniatæ. Adoleſcens is, captiuorum duorum alter, quos Monte-magnij iuſſu reſeruatos diximus, dum emiſſitius ille redijſſet, filius erat anus illius, apud quam maximam partem ærumnoſi temporis apud Annierrononios Ioguefius tranſegerat, anui eidem dono datus pro amiſſo altero filio. Hæc cùm inaudiſſet filium huncce ſuum natu minorem viuere, eam ipſam torquem, quâ vti in patriâ conſueuerat, per Kiotſaëtonem miſit, donandam ei qui filio vitam dediſſet. Ceterùm, vbi is haud procul verſari audiuit Ioguefium, miram præ ſe cupidinem tulit cernendi, compellandíque hominis, atque adeò cum mœſtus ſemper anteà, conſternatúſque fuiſſet, vbi primùm euocatus Ioguefius adfuit, ad hilaritatem derepentè traductus eſt; Adeò vel barbara pectora demulcet comis, humanáque conſuetudo eorum, qui Dei causâ in ſempiternam fratrum ſalutem intenti, eos vbi vbi gentium cum ipſis verſari contigerit, omni officij genere demereri ſtudent.

HIS IVCVNDISSIMO vtrinque animorum ſenſu peractis, poſtridie excepit conuiuio Monte-magnius tùm Legatos, tùm quotquot ad Trifluuium aderant Hurones, Algonquinios, Montanos, Attikameguios; dein, pridie Idus Quintiles ſua viciſſim munera depromit, ad quatuordecim, ad ſingula deſignans, eundem ferè in modum, quo Kiotſaëton ipſe, quorſum quodque ſpectaret. Addidere ſua Silleriani Neophyti, addidit Vimontius: atque cùm is inter cetera nicotiam donaſſet, vnà cum tubulo, quo ad eos fumos captandos vulgò tùm Galli, tùm populi ij vtuntur, Kiotſaëton, miro in barbaro homine, acumine ingenij; Dum huc venturus exceſſi è patriâ, inquit, ſic mecum ſtatuebam, vitæ à me diſcrimen adiri: ita æquum eſt vobis à me agi gratias, quod lucis huiuſce vſurâ fruor adhuc. Ac muneribus quidem à vobis cumulati ſumus, tectíque à pedibus ad caput: os vnum ſupererat indonatum: illud ſuo munere ne careret, nimirum tubulos hoſce donaſtis vnà cum ſuauiſſimæ herbæ odore iucundiſſimo. Ergo à vobis recedo in tempus minimè longum: ac ſi fortè eueniret vt facto naufragio vndis obrueremur, ipſa tamen, credo elementa, populares noſtros de beneficijs à vobis in nos collatis admonerent: quin, illud mihi perſuadeo,

ANNVS MDCXLV.

anteceſſiſſe iam fauſtum quendam genium, eiuſdémque monitu populares noſtros guſtum aliquem præcepiſſe rerum lætarum, quas ad eos perferimus. Nec diutiùs remorati, ſoluerunt poſtridie, cum adoleſcentibus Gallis duobus, quos conſultò Monte-magnius abeuntibus attribuit, vel vt in partem venirent agendarum canoarum, ferendorúmque onerum, vel vt eâ re teſtaretur, quantopere Annierrononiis confideret. Iámque canoam Kiotſaëton conſcenderat, cùm ad deſpectantes è ripâ Magni fluminis tùm Gallos tùm indigenas conuerſus, quàm maximè potuit voce elatâ; Valete, inquit, fratres mei: iam propinquus veſter ſum: abeo in patriam, fauſta, iucundáque cuncta nunciaturus. Ad Monte-magnium autem; Celebrabitur, ait, cum plauſu tuum nomen, Onontio, longè latéque, per orbis terrarum partes omnes: quippè non modò caput hocce meum refero, quod periculo obieceram; ſed etiam redeo ad meos honore, muneribus, beneuolentiâ à vobis cumulatus. Hîc verò exploſi ſclopi à ſpectantibus indigenis: ex Arce autem, bombardæ maioris feſtus fragor conuentum clauſit. Hæc tamen tàm præclara initia non continuò omnem ſolicitudinem eripuere vel Monte-magnio vel Patribus. Norant iam omnes, expertus propriè Ioguesius erat, quàm non leuiter fidendum infidæ genti foret: factos ad diſſimulationem (ſi qui alij) Iroquios: mutabiles prætereà mentes eſſe: in iiſque conciliorum ac conuentuum Euripis nihil eſſe procliuius, quàm vt benè cœpta quælibet paucorum, aut etiam vnius cuiuſpiam homuli ſeditioſa ſtoliditas peſſundet. Dum hæc agitant, & ſcilicet commendant per aſſiduas preces ſummo Deo, conueniunt alij ex aliis expectati diu populi, qui quaſi ex condicto hoc anno longè tardiùs quàm conſueſſent, ſuis quiſque è finibus profecti. Ac rei quidem Chriſtianæ plurimum intererat adeſſe cunctos, ad ea quaſi comitia Trifluuiana: quid enim certi conſtitui poſſet, ſi qui deſiderati fuiſſent eorum, quorum res agebatur? Ergo ad fuere denique ſub Septembris initium, viciniorum plerique, Hurones IV. Idus Septembres: anteceſſerant Inſulares diebus aliquot, Monte-magnius ipſe Kebecco redierat, (eò enim ſe receperat interim,) pridie Idus menſis eiuſdem: ſupererant omnium votis expetiti Annierrononij, ſpe

metúque agitantibus ceterorum animos : cum ad XV. Cal. Octobris adfuere in canoâ, eâ ex gente missi quatuor : eorum vnus ex ripâ de more vel perorans , vel consalutans, mire erexit animos, elinguem se tamen professus : remum sollummodò habere se, quo Gallum adduxisset, cui credita vox gentis totius esset, hoc est munera missa publicè, nomine totius Nationis. Erant hæc ad duodeuiginti è conchâ veneriâ cuncta : quæ quorsum spectarent, Gallus ipse, fidus, certúsque Interpres huncin modum declarauit. Primo quidem significatum Annierrononij volebant, Monte-magnij vocem tonitrui instar esse : vbi primùm ea apud Annierrononios exaudita esset, gentem totam continuò secures, armáque proiecisse tàm vltrà cælum procul, vt brachium nullum deinceps esset vspiam in terris, quod ea istinc mouere posset. Secundo quandoquidem subducta planè ex oculis, éque conspectu arma essent, faciendum vt inter se mutuò Galli, Algonquinij, Montani, Annierrononij, Hurones inuiserent, omni suspicione, omníque metu depulso. Tertio Anierrononiorum nomine offerre se Gallis, Nationibúsque Gallorum fœderatis, culcitram, seu stoream, in quâ molliter se sternerent, vbi ad eos adijssent: Annierrononios etenim eosdem pudore suffusum iri, si ad se venientes fratres minùs commodè, minúsque honorificè habuissent. Quarto, quandoquidem perfrigidæ noctes magnam partem temporis essent, ad stoream, ignem quoque adijciendum esse: eo, se polliceri nunquam defuturum. Quinto, epulas quoque præbitum iri affatim in conuiuijs : ad Gallorum aduentum ahena præsto fore. Sexto, vnguentum offerri in vulnera, quibus nonnunquam Gallorum pedes ad se pergentium, ex offensione ad saxa, extantes-ve arborum radices cruententur. Septimo, mitigatum iri laborem sanè grauem onerum conuectandorum humeris, triginta ipsas leucas (totidem enim numerari à loco vbi necesse sit exscendere, ad pagos vsque Annierrononiorum.) Octauum spondebat, Gallis, si copulare inter se coniugia animum inducerent, neutiquam vxores apud Annierrononios defuturas. Nono, quoniam in priore conuentu Algonquinij excusauerant, loqui se minùs posse, quod Nationis suæ primores desiderarentur; rogabant Annierrononij hac demùm vice loquerentur omnes, dilucidé-

ANNVS MDCXLV.

que exponerent mentium ſuarum vel ſenſa, vel conſilia. Decimum, ad idipſum Hurones inuitabat, hoc eſt ad depromendum quid tandem ſuper re propoſitâ expedire vellent. Vndecimo, aiebant Nationis ſuæ Præfectos, alióſque Principes aliud tum quidem agere nihil, niſi nicotiæ fumos haurire naribus, tubulo nec dies, nec noctes poſito: hoc eſt, præſtolari interim propè inertes, quid tandem Algonquinij, Huronéſque ſuper fœdere, pacéque conſtituerent. Duodecimo aſſeuerabant conſanguineorum ſuorum animas, eorum qui in certaminibus, velitationibúſque mutuis cecidiſſent, tàm altè in intimas telluris partes receſſiſſe, vt nullam vnquam de ijs cogitationem ſuſcepturi Annierrononij eſſent, hoc eſt, omnem omninò vlciſcendarum offenſionum cupidinem è ſuis mentibus exulare. Decimo-tertio denuntiabant, paruiſſe ſe Monte-magnio, iubenti arma poni, abſcondi ſecures: idcircò, omni bellorum cogitatione, curáque valere iuſsâ, æſtatem ſe totam adhuc in choreis, conuiuiíſque conſumpſiſſe. Decimo-quarto, reſcire ſe cupere, & quamprimum quidem, num eâdem ſecuritate æſtatis partem reliquam tranſacturi ſint, hoc eſt, num Algonquinijs, Huronibúſque conſtitutum eſſet legationem ad Annierrononios cum muneribus de pace adornare. Decimo-quinto leuabatur Gallorum defatigatio, eorum qui à Monte-magnio miſſi ad Annierrononios, iuſsíque referre quàm poſſet fieri celerrimè quî illîc res haberent; neutrum exequi ſine graui labore potuerant. Decimo-ſexto rogabatur Monte-magnius ſuâ auctoritate prouideret, reſtitueretur Annierrononijs, popularis quædam femina, capta aliàs in certamine ab Algonquinijs, mox Gallis donata. Decimo-ſeptimo ab eodem Monte-magnio poſtulabatur, ipſe per ſe exploraret Huronum, Algonquiniorúmque animos, iuberétque declarare, pacémne, an bellum adamarent. Decimum-octauum eò referebatur, vt ne in deteriorem partem acciperent Galli, ſi nondum ſibi ab Annierrononijs reſtitutus eſſet Gallus puer quidam, quem apud ſe haberent: venturum mox cum ijs, quos ad ſe Hurones, Algonquiniíque legaturi eſſent.

MEMORAT deinceps Gallus Scriptor munera alia complura, Annierrononij aliûs cuiuſpiam, quem ceterorum maximè conſpicuum vocat, nec ſatis explicat, princeps legationis

eſſet

esset necne: Huronum, ad quatuordecim, Algonquiniorum, Monte-magnij ipsius: nos, vt occurramus legentium fastidio, vno verbo absoluimus. Monte-magnius, cui nihil tàm cordi erat, quàm vt pax eas inter Nationes firma constitueretur, Annierrononiorum munera tres in partes distributa sic diuisit, vt Huronibus vna, altera Algonquinijs, tertia Gallis cederet: eximium restituit Annierrononijs captiuum illum, quem tàm enixè flagitauerat ab Huronibus, eâ vnâ de causâ, vt morti, cruciatibúsque ereptus, hostia pacis esset. Nihil vnquam tàm lætum oræ eæ viderant, eo saltem ex tempore, quo per Gallos inducta fides erat: per eos dies Nationes eæ inter se consociatæ, coniunctissimè vixerunt, agitarúntque conuiuia: donec ad IX. Cal. Octobris, canoas Annierrononiorum Legati conscendêre, nec soli. Attribuit Monte-magnius Gallos duos: socios se adiunxere Algonquinij item duo, Hurones totidem: Annierrononij vicissim tres è suis obsides reliquere: quò cuncta euaserint, tradet annus sequens.

INTEREA Huronum res, haud absimiles erant, inquit aptissimè Scriptor Gallicus, eorum sorti, qui è naufragio madentes enatant. Conflictati sunt ij quidem adhuc rebus duris, aduersísque: at paulò mitiùs quàm anno superiore. Nam tunc quidem & agmen bellatorum centum interceptum ab Iroquijs propè octingentis sic fusum est, vt ad vnum omnes cæsi, capti-ve sint: & cateruæ quinque eorum qui Kebeccum mercaturarum causâ pergebant, Iroquiorum eorundem circumuentæ sunt insidijs: euasit vnica feliciùs, vnáque cum Brebeufio, qui triennium abfuerat, Patribus è Societate gestientibus reddidit Sacerdotes ex eadem Societate duos, missos recens in subsidium, Leonardum Garrellum, ex Aquitaniæ Prouinciâ, Natalem Chabanellum, ex Tolosanâ. Præsidio euntibus fuit Gallorum militum manipulus, à Monte-magnio missorum tùm ad eos tutandos, tùm ad erigendos animos Nationis sanè exercitæ. Hoc verò anno & prouentus Indicæ segetis lætior, & copiosior, è lacubus, amnibúsque piscium quasi annona, & quæstuosiores mercaturæ locis penè omnibus, & morborum penè vbique grassantium sæuities mitigata. Status porrò rei Christianæ is fuit. Mutatæ sunt in Residentias, hoc est in domos stabiles, suísque affixas locis, Mis- *Status rei Christianæ.*

ANNVS MDCXLV.

ſiones quæ priùs fuerant, Conceptionis, S. Ioſephi, S. Ignatij, S. Michaëlis, S. Ioannis Baptiſtæ: ſingulis in pagis conſtitutæ. Æediculæ laxæ ſatis, éque loco editiore appenſum æs campanum, ad conuocandos de more ad ſacra munia Neophytos, vſurpandáque ea ferè omnia, quæ in Europâ ſacrum miniſterium complectitur, hoc ferè diſcrimine, quod vt noualia longè copioſiùs efferunt, quàm effœta arua, ſic multò maior paſſim fuit ardor nouorum fidelium. Conueniebant quotidie ad ſacrum, quod exoriente ferè Sole fiebat, ne quid priuatæ cuiuſque œconomiæ detrimenti afferret pietas: tum ſub veſpertinum crepuſculum, ad preces publicè peragi ſolitas. Dominicis autem, feſtíſque lucibus vſurpabant omnes quidem ſanctam homologeſim, plerique auguſtam ſynaxim inſuper. Sub meridiem, confluebant denuò in Ædiculam, ad ſacram doctrinam, concionémque: tum recitabant Roſarium, vel ſibi quiſque propriè, vel duos in choros diuiſi: ſæpiùs ſuccedebant alij alijs: ita qui dies in Europâ paſſim à plebeculâ, atque à ruſticanis hominibus in œnopolijs, aleatorum-ve tabernis incredibili Chriſtianæ ſeueritatis probro tranſiguntur, ij à religioſis Neophytis ex primariâ inſtitutione, toti feriabantur Deo. Hinc hoc primùm anno erupit in publicum, Neophytorum ſtudium amplificandæ diuinæ gloriæ: cùm enim adhuc in priuatis ferè conuentibus, vbi ſe dabat occaſio, continuiſſet ſe ſe felix ardor, cohibere ſe deinceps nequijt, quin palàm infideles ad ſaniora compelleret. Initium præclaro inſtituto dedit Stephanus Totirius, alumnus Reſidentiæ S. Ioſephi. Is cùm pagus S. Ignatij confluxiſſet totus ad cremandum more barbarico captiuum quendam, qui quot ſpectatores, tot penè carnifices numerabat, infelicis clamoribus ferinam vſtulantium immanitatem non modò non mitigantibus, ſed etiam exacuentibus: cùm diutiùs tetrum ſpectaculum ferre non poſſet Chriſtiana manſuetudo pij pectoris, voce quàm maximè potuit elatâ; *Audite*, inquit, *audite infortunati, atque huc mentes aduertite. Si quid ſapitis, intuemini in deplorati hominis cruciatibus, quæ veſtrûm vnicuique in ſempiternum tormenta immineant. Ecquis tandem ex veſtro hoc numero parem ſe futurum putet, ferendæ in perpetuum indignantis Dei acerbitati, rabiei teterrimorum dæmonum, flammarum atrocitati nuſquam parciturarum*

ijs, qui dum in viuis agerent, parere optimi, & suauissimi Dei legibus recusarint, supremámque illius vim agnoscere. Hæc tàm noua, & ad eam diem prorsùs inaudita tali in re, ac tempore oratio nimirum perculit animos: id vbi Stephanus peruidet, pergit porrò, &; *Nolite*, inquit, *putare, fratres mei, propositum mihi esse, miserum huncce vobis eripere: præterita est, ad eum quidem quod attinet, omnis omninò vitæ mortalis iucunditas: mors vna ponere modum potest grauissimis ijs, quibus conflictatur doloribus. Sortem vestram potiùs lugeo, deploróque, quibus tormenta impendeant infinitis partibus formidolosiora, queis initium vestra vniuscuiusque infortunatissima mors, finem nulla vnquam seculorum diuturnitas datura sit.* Quæ vbi præclarâ prolixáque oratione ob oculos posuerat, illud potissimum inculcans, nullum vnquam impiorum supplicijs terminum fore; *Nondum tamen*, subiunxit, *eo loco vestræ fortunæ sunt, vt non sit integrum, si animum quidem induxeritis, atrocissimos illos cruciatus declinare. Summum illum Deum, cælorum, terrarúmque opificem veneramini, & ad illius decretorum seueritatem contremiscite: id si facietis, ne attingent vos quidem vltrices illæ flammæ: sin fidem capessere, dum licet, renueritis, manent vos vtique ardentes illæ fornaces, ignésque subterranei, nullo vnquam consopiendi tempore: ac tum demum, seriùs vos quidem, vobis tamen persuadebitis, imò luce meridianâ clariùs perspicietis, verissima esse quæcunque fides eadem tradit, id quod tutissimum erat, amplexos Christianos: meritóque ipsos non suâ magis, quàm vestrâ causâ cohorrescere: quando sibi, vobísque peræque periculum illud immineat, quo nullum ne mente quidem, aut cogitatione informari possit grauius.* Hæc, vt fit, diuersum in modum ab audientibus excepta: plerique pertentati, commotíque imis sensibus: nonnullis visa ista deliria: Stephanus in occasionem intentus succurrendi perdito, accedit propius: &, *Vides ipse*, infit, *mi frater, haudquaquam manus istas (suas ostendebat) facibus tædis-ve armatas ad tuos artus vstulandos esse: caue quidquam à me pertimescas: eâ vnâ de causâ appropinquo, tibi vt benefaciam. Ac tuum quidem corpus hocce, deploratissimo statu est: breui illud animus is qui intùs latet destituerit, atque iste demùm vnus paulò pòst vitæ erit particeps, sic vt ex eius statu qui erit tum, cùm à corpore seiungetur, planè pendeat, quid eodem corpore in perpetuum futurum sit deinceps, postquam longo postliminio reuixerit, nunquam*

ANNVS MDCXLV.

deinde emoriturum. Si mecum vnà, agnoſcere ſupremum mundi parentem animum induxeris, eiúſque opem reuerenter implorare; enimuerò is te quoque agnoſcet, téque euocabit in ſplendidam illam cælorum regiam, cuius incolæ beatam vitam ſempiterno tempore acturi ſunt. Ab hac verò felicitate excluditur quiſquis eum colere recuſat: infelices iſtiuſmodi animas pertrahunt ſecum teterrimi dæmones in ſpecus ſanè tenebricoſas: vtque ſunt illæ ſuâ conditione immortales, ita nullo vnquam tempore finiendis cruciatibus, medijs in rogis ab ijſdem illis carnificibus vexabuntur. Hîc verò tanquam è ſomno expergefactus homo; *Ergóne,* inquit, reſpirans paululùm, quà per cruciatus licebat, *ergóne reſeruatur in cælo vita beata, etiam ijs quos hîc miſeriæ opprimunt omnes? Et iſta quidem nobis canebant Hurones quidam ex ijs quos vſtulauimus, eáque ſe ſe conſolatione ſuſtentabant in flammis, quod transferendi mox eſſent in illud felicitatis domicilium: ſed nimirum nos hæc pro fabulis ducebamus.* Vrget verò Stephanus, inculcátque ipſum illud, extrà omnem dubitationem manere beatam vitam eos, qui per Baptiſmum regenerati, credidiſſent. Et aſſentitur promptiſſimo ſtudio beatus cæli candidatus: Baptiſmum quater quinquieſ-ve efflagitat. Hîc verò maturato opus eſſe intelligens Stephanus, aquam vndique conquirere, Huronum ij, quos auitæ ſuperſtitiones tenebant adhuc implicatos, tumultuari, pérque pertinaciam, iniectam vtique feris mentibus ab hoſte Dei, hominúmque capitali, dictitare, nequaquam ſe laturos vt æternis illis ſupplicijs hoſtis ille Nationis totius eriperetur: pergeret porrò ad eos rogos, quos Stephanus memorabat: ſe quidem, ſi quo modo poſſent, acerbitatem illam cruciatuum in ſempiternum prorogaturos: quo quid tandem importunius vel cogitatione fingi poteſt? At Stephanus raptim ferali è pegmate dilapſus, per confertos pergit ad proximam caſam, aquámque affert in vaſe: ſed vix ad deploratum aſpirare licuit, propellentibus hinc inde Barbaris, paratámque lympham effundere conantibus; fuerunt non pauci, qui fuſtem forti viro impegerint. Quas ille per contumelias, iniuriáſque iter moliens, præſtolantem in flammis Iroquium felici rore perfundit, & tanto quidem tantis in doloribus ſuauitatis ſenſu, vt tanquam eorum oblitus illud vnum deinceps fortunatus Neophytus iterarit, beátum ſe in cælo mox fore.

IDEM ILLE Stephanus Totirius specimen ardoris eiusdem edidit sanè illustre, tum, cùm Cruci Christi ignominiam illatam non ferens, illam quoquomodo inhibere instituit. Erexerant Patres qui Missionem procurabant S. Iosephi, Crucem prægrandem in Cœmeterio, quò, cùm sensim fidelium mortes aliæ alias consequerentur, communi tumulo plus venerationis accederet, Religiosam cerimoniam risu, conuitióque excepit infidelium stoliditas: Blasphemâ oratione insectabantur homines stulti, popularium suorum stuporem scilicet, qui lignum haud aptissimè dedolatum, & cui nihil quidquam ex arte, venustatis inesset, suspicerent tamen eò vsque, & pro sacro haberent. Parentum impietatem aliquanto pòst, vt fit, imitati filioli, Crucem eandem lapidare, & immundo fimo oblinere. Aberat tum fortè Stephanus, Dogicus Missionis, hoc est, sacrorum Præses, ac Præfectus, qui per Patrum absentiam quicquid à Laico perfici circà summi Dei cultum potest, promoueret, vrgerétque. In reditu impietatem tantam detestatus, sub vespertinum crepusculum in casæ suæ tectum ascendit, & voce consultò ad terrorem compositâ, simillimè atque ij qui è speculâ aduentare hostem nunciant, cuncta latè terrore complet. Accurrunt turmatim pagani, trepidíque quid rei esset, exquirunt. At Stephanus: *Contremiscite*, inquit, *fratres mei, contremiscite: hostis quidem externus nullus aduentat in præsentiâ, quod sciam: at est in foribus, atque adeò in penetralibus ipsis grauius periculum. Nimirum violatur Christianorum Cœmeterium, hoc est, Deus ipse lacessitur: quid nobis fiet? Eum si pergetis irritare, vltor vtique aderit continuò, ac nisi liberorum vestrorum petulantem licentiam coërcueritis, illud prædico, atque antè denuntio, cum filijs parentes quoque communi pœnâ comprehensum iri, quippè culpæ communis affines. Sacra sunt, si nescitis, corpora mortuorum: ipsi vos, tametsi fidei adhuc expertes, quantâ tamen veneratione tumulos vestros prosequimini? an non in nefario crimine ponatis, si quis remum è sepulcri mole suspensum attigerit? Ædes istæ meæ disturbentur: cædar ipse, atque adeò occidar, non modò nihil obsistam, sed etiam feram pacatè ac beneuolè: dum ea quæ Deo Optimo Maximo consecrata sunt, appetentur, enimuerò si quid erit vocis reliquum, totum illud colligam, impedámque ad sceleris impietatem common-*

Annvs MDCXLV.

strandam æquè, & redarguendam: inclamabóque horribile quiddam esse, Numen lacessere. Hîc verò cùm mutire ausus esset infidelium nemo, & parentes se ipsi deinceps continuêre, & inhibuêre liberorum quisque suorum proteruiam.

Præfecti pagi cuiusdam, in quo vel maximè viguerant impiæ iuxtà impudicæque saltationes, quas per eos qui Magi censentur, imperare impurissimus dæmon suetus erat, ad auerruncandas scilicet impendentes calamitates; cùm viderent rem deinceps segniùs agi, neque eâ frequentiâ quâ priùs; medendum tanto scilicet incommodo rati, pristinam illam celebritatem reuocare, si quo modo possint, constituunt. Ergo publico quasi præconio, pagi vias, vicósque circuncursant: lacrimabili voce apprecantur, misereſcat quemque patriæ pessum-euntis: seueritatem fidei nimiam esse, quæ nunquam quidquam de suarum legum obseruatione remittat: vnâ saltem luce; vnâ nocte Christianorum omnium officia intermittantur. Neque ea foris cecinisse satis fuit: irrepserunt etiam in tuguria, atque ad nefariam superstitionem tùm quemlibet, tùm si quem præcipuè in fide quasi titubantem cernerent, impellere sunt conati. Non tulit facti indignitatem vir apprimè Christianus (nomen non proditum, nescio quâ de causâ) atque intolerabile reputans, vilissimo dæmoni eò vsque seruire venales impiorum linguas, Dei causam à nemine aut agi, aut propugnari; prorumpit ex ædibus, plenúsque Deo Orator sic propalàm in nefariam superstitionem inuehitur, vt & Christiani se omnes in officio continuerint, & Ethnicorum plerique demirati tàm liberè audere priuatum hominem Præfectis ipsis obsistere, infandæ cerimoniæ se se subduxerint.

At non vicissim sibi Satanas defuit: incitauit passim ad odium, insectationémque eorum qui fidem susciperent, ipsos illos qui cum ipsis coniunctissimè viuebant priùs, nullâ simultatis causâ, nisi illâ fidei. Oijakonchiaronkius fuit ex pago S. Ignatij, antequàm fidem capesseret inter suos copiosus idem, & charus vulgò omnibus. Is vbi primùm in Christi familiam per Baptismum transierat, hostes expertus est eos, quos priùs numerabat in amicissimis: & ea quidem fuit odij atrocitas, vt de vitâ ipsi eripiendâ agitatum sit, atque adeò dispositi sicarij fuerint, qui cædem perpetrarent. Vbi vis minùs suc-

cesserat, ad artes, calumniámque vertuntur: spargunt in vulgus Ignatium (id enim Neophyto inditum nomen) vnum esse ex numero veneficorum illorum, quos tanquàm catharmata vnicuique tollere de medio liceret, tanquam per eos pestilentes morbi immittantur primùm, mox prauis, detestandísque artibus foueantur. Nec id latuit fortem virum: sed cùm viæ non deessent tàm aperti declinandi periculi, perstitit intrepidus: palámque, ac publicè; *Nunc enimuerò mihi persuadeo*, inquit, *non me errore labi, fidémque meo in pectore agere radices, quando inuisus meis esse cæpi. Si de me necando deliberatio instituta est, pergant sanè queis cura demandata est cædis faciendæ: neutiquam ad corpus hocce animus adhærescit, neutiquam vim vi repellam: qui securim mihi intentarit hoc nomine, quod Christianus sum, ei ceruicem vltrò obijciam. Nihil hîc opus dissimulatione, aut accersitis ad obtegendum crimen coloribus: quàm ij in afferendæ necis voluntatem incumbunt, tàm ego ad mortem excipiendam sum animo comparatus. Videbunt ipsi minimè expallescere extremo illo tempore Christianos: quámque capessiuerunt fidem, tantum virium, animorúmque sufficere, nihil vt recusent eorum, quæ in vitâ formidolosissima censentur.*

Hæc vir fortis; par generosæ feminæ constantia. Eodem ex pago S. Ignatij, Lucia Andotraonia vbi primùm Baptismum susceperat, nuncium remiserat saltationi cuidam, mysticæ scilicet, ad eum prorsùs modum quo prisca illa Eleusinia, non sacra, sed execranda: quippe ad quam admitterentur lectiores tantùm seu viri, seu feminæ, cum eo vt omni asseueratione confirmarent ei qui cerimoniæ præest, arcana se prorsùs habituros ea quæ ibi gererentur. Porrò ex eâ vel maximè apta putabatur salus patriæ, quod nullum tantæ efficacitatis amuletum esse putaretur morbis auerruncandis: atque idcircò & deligebantur illustrissimi quique, & ij ipsi eam quasi initiationem magni pretij mercabantur muneribus. Ergo cùm Lucia à præclaro conuentu prorsùs abfuisset, ex quò Christiana esse ceperat, ad eam adit præfectus quidam è primarijs, monétque in aurem, quasi pro amicitiâ, prospiceret, si saperet, rebus suis, dum esset integrum: constitutum quippe esse in arcano illo cœtu, quando renueret saltationi interesse, ipsam proximâ æstate, dum in agro versaretur impactâ in caput se-

curi necare, tum excoriato cerebro, auferre capillitium, quò peractæ cædis suspicio in Iroquios deriuaretur. Id tantum infortunij occupare si vellet, discederet sanè ab exoticis illis sacris, séque suis restitueret. *Habeo verò*, inquit, *tibi gratiam, qui tàm fausta nuncias: ceterùm, pergratum ij mihi facient, si tàm præclarâ de causâ eripient mihi vitam: ego quidem deinceps illud certiùs mihi persuadeo, quàm vnquàm anteà, Mortuam me mundo, vni Deo viuere debere.* Ita immota perstitit Christiana Amazon, stupentibus Ethnicis: & quando nihil minæ proderant, ad artes, fraudémque conuertuntur. Sparserunt in vulgus inuidiosos rumores, nunc hos, nunc alios, ex eâdem omnes officinâ, quibus illud plebeculæ persuaderent, falsa esse quæ Galli Sacerdotes credenda obtruderent. Vulgauerunt Algonquinios quosdam ex perlongo, & difficili itinere reduces affirmasse, cùm à recto tramite aberrassent, deuenisse se in regionem incognitam adhuc: esse illîc vrbes frequentissimas, quæ non à viuis, sed à mortuis incolerentur, hoc est ab animabus, quæ olim cum corporibus coniunctæ, vitam egissent eandem, quam nos hîc decurrimus. Ab ijs didicisse Algonquinios illos, fabulosa esse quæcumque de Cælo, Tartaróque tradantur. Animas quidem esse immortales, ipsis suis oculis cernere, quando in se intuerentur, hoc est, in tantam multitudinem Mentium, prioribus exutarum corporibus: ceterùm rem ita habere: vbi primùm ex priori illo corpore, tanquàm è custodiâ excessissent, præstò esse continuò aliud, quod induerent, & expeditius quidem, valentiúsque, in amœniore patriâ: proinde corpora in morte ab Animabus sic relinqui, tanquam casam minùs commodam ab ijs qui in commodiorem haud inuiti immigrent, agrósque iam effœtos mutent nouis, qui longè plus efferant, & minore labore scilicet. Prædicarunt item, certo certius esse visum in siluis simulacrum, prodigiosæ cuiusdam proceritatis, manu alterâ Indicæ frugis spicas, alterâ piscium præferens copiam. Asseuerare simulacrum illud, ab vno se procreatos homines, eosdémque à se edoctos terram colere. A se amnes, lacúsque, & æquorum tractus immensos, oppletos piscibus, ne quid hominibus ijsdem ad victum deesset: se enim ipsorum parentem esse, licèt nondum pro parente ab ijs agnosceretur: id scilicet euenire infantulis, qui nondum ex incunabulis

cunabulis excesserint, vt cùm judicij vis nondum in ipsis se exeruerit, dignoscere eos nequeant, quorum toti sint, quibúsque totam victus rationem acceptam referre debeant: futurum vt cùm hominum animæ è corporibus excessissent, penitiùs venirent in rei cuiusque notitiam, illúdque propriè peruiderent, sibi, quòd viuerent, deberi: tum verò vt ipsæ meritos sibi honores redditura essent, ita se quoque vicissim diligentiori solicitudine earum in res inuigilaturum, aucturúmque ipsas beneficentiâ: ceterùm falsum esse earum vlli destinata certo loco supplicia, ignes-ve: flammas nullas sub terra esse: esse inania terriculamenta, quæ illinc obijcerentur. Quin ex ipsis quoque Neophytorum Cœmeterijs quæsita mendacio adminicula: neque tàm quidquam terruit credulorum animos. Iactatum, Christianam quandam feminam, earum ex numero quarum corpora in religiosis illis tumulis condita latent, extitisse rediuiuam, dixisséque, Gallos nequissimos esse mendaciorum architectatores: animam quidem suam, postquàm seiuncta fuerat à corpore, perductam in cælum fuisse, ibidémque exceptam à Gallis; at quo ritu ab Huronibus captiui Iroquij ad pagorum ingressum excipi soleant, hoc est tædas ardentes præferentibus, queis non sine incredibili doloris sensu miseram vstulauerint: Cælum totum ignibus flagrare perpetuis: eo loco summam Gallorum oblectationem positam esse in torquendis animabus, nunc his, nunc illis: earum vt copia maior suppetat, quibus deinde ad suam exsaturandam importunitatem abutantur, maria ab illis traijci, ínque Huronum fines veniri tanquam ad certam prædam, quo more Hurones ipsi nullum non laborem bellicum, nullum non periculum appetant, si quem secum in expeditionum reditu eâ de causâ susceptarum, captiuum adducant, miris deinde modis cruciandum. Horum ignium pabula Hurones esse, Algonquinios, Montanos, eos dumtaxat, qui præclara sacra illa quæ Galli ijdem inferant, capessiuerint: qui sapientiori consilio parere hîc ipsis recusauerint, nouáque repudiauerint instituta, eos post mortalem vitam hancce excipi certâ quadam sede, omni deliciarum genere refertâ: ibi bonorum omnium cumulum inesse, exulare tristia quæque, & exosa hominibus. Addebant, feminam eandem, postquam horas ipsas quatuor

ANNVS MDCXLV.

& viginti in grauissimis illis cruciatibus fuerat, tàm breui interuallo exactos sibi annos totos esse ratam (quæ doloris exciterat acerbitas) superueniente nocte, somno paululùm se se dedisse, ex quo confestim excitata à quodam esset, luctuosam suam illam sortem miserato, disruptísque catenis quibus vincta tenebatur, eundem illum misericordem vallem commonstrasse in recessu, altissimam illam, per quam è cœlo in terras pateret exscensus, indidémque trames tenderetur ad sedem illam deliciarum, in quâ animæ versentur Huronum eorum, qui Gallica sacra nunquam attigerint: visós sibi eminùs beatos illos pagos, campósque, & auditas lætantium, chorósque, aut conuiuia agitantium voces: voluisse tamen redire ad corpus tantisper, dum eos qui aderant, officiosè monere liceret de imminente periculo, déque extremâ infelicitate quæ illos post mortem maneret, qui per summam insipientiam Gallis auscultassent, tàm crudeliter, támque indignè fallentibus.

HÆC VERÒ FABVLA vagari passim, & quanquam nullo certo auctore, sic arripi, quasi de eâ dubitari nefas esset. Aiebant pagi S. Iosephi incolæ, manasse rumorem primum ab Christianis ijs, qui in pago Conceptionis degerent: eo in pago ferebant hæc ex pago S. Ioannis Baptistæ profluxisse: illîc, rem in pago S. Michaëlis contigisse: verùm, id odoratos Patres, muneribus scilicet corrupisse Christianorum fidem eorum, qui spectatores ipsi rei tàm nouæ fuissent: idcircò, non ausos eos passim vulgare prodigium, sed in aurem dumtaxat paucis insusurrasse: ab ijs paucis accepisse se: qui porrò ij essent, minimè aperiebatur: vno verbo, nullus ex Ethnicis erat, quin id sibi certissimè persuaderet: è Christianis nonnulli ancipites animo fluctuarunt. Ac ne quid ad faciendam fidem prætermitterent egregij fabulatores, addebant; Mirum nihil esse, si in cœlo animæ vstularentur: quippe sedem eam ignis esse propriam, naturæque eiusdem ignis consentaneam: illum, dum ardet, non deorsum, sed sursum ferri: ac si tàm procul à Sole positi, illius tamen æstate sæpè tanto cum incommodo sentimus ardores, dubitari vtique nequire, quin in cœlo, longè viciniori, immensa excitet incendia, flammásque abundè sufficiat, vnde Hurones, à Gallis,

ANNVS MDCXLV.

tàm religiosè scilicet procurati, vstulentur. Ita ad veteres tenebras nouâ in infidelium mentibus accedente tàm falsi quàm ridiculi rumoris caligine, extitit nubes hoc periculosior, quò fidei fundamenta quatiebat audaciùs, sed nimirum; Non sunt adeò hebetes homines, vt obscurato licet, naturali illo lumine, quod cuiusque menti Deus ipse indidit, secernere falsa à veris nequeant, accedente præsertim institutione. Certè ineptus rumor paulatim concidit, præsertim extante nemine, qui rediuiuam illàm scilicet mulierem vidisse se, affirmare auderet. Sed vbique sibi constat nequam dæmon, & quibus artibus oppugnauit quondam fideles, ijsdem pergit quotidie Neophytorum tentare constantiam. Nempe eâdem ex officinâ prodijt nefarium inuentum, ex quâ olim fraus Tartarea, quæ Israëlitarum pudicitiæ bellum Balaamo auctore indixit. Ausi infideles Hurones fidelium castimoniæ obijcere laqueos, immissis per conuiuia, impudicis puellis, quæ viros, adolescentésque Christianos vltrò ad flagitium solicitarent, arbitrati eos, si obscœnæ libidini indulsissent, imbecilliores deinde in retinendâ fide fore, quæ tanquam ignis in lignis viridibus, sic in impuris pectoribus haud facilè consistat. Sed (Domino miserante) lapsus paucorum fuit: immoti perstitêre maximam partem generosi athletæ, ac luce clariùs demonstrarunt fœdis illis Satanæ emissariis; Quod pectus diuini amoris flamma occuparit, illud spurcæ libidinis incendia neutiquam persentiscere. Quâ in re Patres id vel maximè delectauit, quod cùm eorum plerique, quorum tentata pudicitia erat, Iosephum, sanctissimum illum iuuenem egregiè imitati essent, reos se tamen pronunciabant, criminísque affines eo nomine, quod nefarijs illis propudijs apti visi essent ad flagitium. Omninò, aiebat ex eo numero vnus, illacrimans, obseruarit teter dæmon recèns, fidem meam remisisse, quando me tàm apertè oppugnat: neque enim luce palàm in pagum vllum hostes nostri impetum faciunt, quem ab armis, propugnatoribúsque aptè instructum norint. Cúmque postmodùm Sacerdoti illi cui se moderandum crediderat, aperuisset singillatim, quemadmodum toto eo in certamine se se adhibuisset; Ante quinquennium, inquit, in Iroquiorum manus veni, hostium tàm truculentorum; illud tamen tibi confirmo, Pater, me non

Neophytorum constantia in fide, & castitas.

Annvs MDCXLV. tantopere fuiſſe animo perculſum tum, cùm mihi manus iniecerunt, quantopere cohorrui, dum in me proteruæ iſtæ irruerunt.

Et valvit ea conſtantia ad permouendas eas ipſas, quæ tàm publicâ offenſione, virorum pudicitiam labefactare conabantur. Seu ab illo quem diximus, ſeu ab alio quodam paris fortitudinis, repulſa quædam cum conuitio, illud ſecum reputare cepit, ſublime profectò quiddam in fide eſſe, quando hæc alumnis ſuis horrorem inijceret voluptatum earum, quibus eiuſdem ætatis alij tàm cupidè inhiare ſoleant. Ergo ad Chriſtianam feminam adit, ex eáque percontatur, num ſeriò ſibi perſuaderet, ſub terris ſempiternos illos ignes ardere, quorum terrorem inijcere mentibus Galli illi Sacerdotes tantopere ſtuderent. *Ego verò*, inquit mulier egregiè fidelis, *nihil dubito quin ita ſit: verùm fac rem dubiam eſſe: ea ſola cogitatio; Eſſe fortè ſub terris rogum nullâ vnquam ſeculorum diuturnitate extinguendum, in quem in perpetuum mergendi ſint ij, qui Chriſtiana ſacra amplecti recuſarint, id euincere à te meritò debeat, vt formidoloſos illos ignes, quà licet, declinandos tibi putes. Alioqui, dementes nos, quæ cùm in agrum æſtate pergimus, in metu aſſiduè verſamur inſidiarum, quas nobis fortè Iroquij ſtruant: fieri enim poteſt, vt quo tempore nos vel grauiſſimè angor iſte cruciat, de nobis hoſtis nihil cogitet.* Atque hæc oratio tàm altè in perditæ illius animo inſedit, vt depellere deinceps nequierit ſolicitudinem illam, fortè in imis terræ penetralibus ardere ignes illos, in quos vtique ſit quandoque ruitura, niſi fidem capeſſeret, quâ infelicitate nulla maior ne mente quidem fingi poſſet. Quare poſt menſes duos, ad vnum è Sacerdotibus adit, Baptiſmúmque flagitat. At is contemptim; Apage te, inquit, meretricula: laſciuè ac petulanter in flagitij conſuetudine verſaris. Atqui ſtat, excipit, vitam, moréſque conformare meliùs. Terruit me ignis ille Tartareus, de quo tàm ſæpè memoratis: antequàm accederem, quid ipſa poſſem, experiri volui: menſes ipſos duos obſeruaui id quod totâ deinceps ætate, Chriſtiana factura ſum: vnde in me tanta, támque repentina mutatio extiterit, neſcio: illud ſcio, aliam me eſſe eo in genere, vnde mihi vel maximè metuebam. Quod menſes iam duos vſurpo, quid vetet quò minùs deinceps

totâ ætate vſurpem? Dum de flagitio interpellat me adoleſcens aliquis, eum hac oratione repello, Baptiſmum cogito, abi ſanè: quod ſi iam nunc valet ea cogitatio, ad aſſerendam pudicitiam, an non ad illud ipſum plus virium ex ipſo Baptiſmo accedet? Hîc Sacerdos miratus mutationem dexteræ Excelſi, tamen in quintum ſextum-ve menſem nequidquam vrgentem reijcit: eo interuallo caſtè, piéque exacto, admittit demùm ad Baptiſmum, Magdalenæque nomine decorat. Vt ad viros redeam, tradit Auctor Gallicæ Relationis noſſe ſe complures, qui admotis ad artus carbonibus, torribúſ-ve candentibus, ſe ipſi vſtulauerint, ad Tartareos illos ardores reſtinguendos: cùm ſe ſic ipſi interpellarent: Poſsíſne verò infelix, ignes ferre ſempiternos in æſtuantibus illis fornacibus, qui ne flammulam quidem, aut perleuem vſtulationem perferre queas, quæ præ formidoloſiſſimis illis rogis vix picturæ inſtar obtineat. At alius quidam, dignus profectò cuius nomen ad poſteritatis exemplum proditum eſſet, cùm impuram flammam intima depaſci perſentiſceret inuitus, nec ſe ipſe deſtituere poſſet; ſanctâ quâdam actus deſperatione moleſtiſſimæ vexationis abigendæ vllo alio pacto, penetrat vicinum in nemus, nudúſque altis ſe niuibus immergit, artus volutans iuxtà, precéſque ad Deum fundens, tandiu, dum abſceſſit quidem periculoſum incendium, at corpore ſic defecto viribus & calore, vt vix eò vnde profectus fuerat, recipere ſe ſe potuerit: quæ cùm perfeciſſet, nondum tamen ſibi planè ſatisfecerat, incuſabátque ſe verecundans, quod non ſat citò efficax illud quidem, at permoleſtum remedium adhibuiſſet. Hæc verò tantò admirabiliora, quantò eſt gens ea ad fœdam libidinem procliuior: Huronem enim & impudicum eſſe, perinde habere tradunt Annales Gallici ſuperiores.

Exitum hîc mihi reperire difficile: & conſulere quidem breuitati, conſilium eſt; tàm præclara virtutum omnium in Neophytis documenta prætermittere religio. Seligamus ergo ſanè adhuc pauca è multis, antè, quàm ad annum ſequentem tranſeamus. Cùm ſub ineuntem huius anni autumnum ad ſuos Hurones poſtliminiò redijſſet Franciſcus Ioſephus Breſſanius, is quem ſuprà vidimus à Batauis redemptum; accurrere ad eum turmatim pij filij, & mutilos digitos reue-

ANNVS MDCXLV.

renter exoſculari. Nihil admodùm eo tempore accidit, quod maiores fecerit animorum apud Hurones motus: aiebant alij; Deum profectò ſummo quodam amore, ſummáque obſeruantiâ dignum eſſe, quando ad eius notitiam iuxtà, & amorem ingenerandum hominum ignotorum animis, alio ex orbe Sacerdotes per mille mortis pericula, pérque cruciatus morte ipsâ infeſtiores, penetrare non dubitarent: alij, extrà omnem dubitationem beatam illam vitam extare, infinita olim in ſecula prorogandam, de quâ inſtitutores ijdem ſui traderent, quando per tædas, flammáſque Iroquiorum, ad ſe tenderent, viæ ad eandem felicitatem commonſtrandæ, tradéndæque rationi, quâ ſempiterni illi ignes, quos itidem aſtruerent, vitarentur? Exclamabant alij, tametſi analphabeti eſſent, tamen in mutilis illis articulis legere ſe, vnde, ſi qua fortè circà fidem in animo derepente dubitatio exiſteret, petitiones omnes alias Satanæ eluderent: neque enim ſe dubitare vllo pacto poſſe, quin quæ traderet, haberet perſuaſiſſima is, qui cùm nullam non Iroquiorum diritatem eſſet expertus, ſuſtinuerit tamen ad ſe redire poſtliminiò, nihilo languidiùs, ac ſi nihil illi antè aliud occurriſſet, niſi meræ deliciæ. Agedum, aiebant, profer modò tuas iſtas cicatrices, Pater: eæ longè efficaciùs perſuadent nobis quæ prædicas, quàm lingua tua vllo vnquam tempore factura ſit, poſtquàm noſtrum idioma perdidiceris, Adorandum nobis vtique eſſe Deum illum, cuius causâ vitam tot diſcriminibus, acerbitatibúſque obieciſti: eâ enim profectò ſpe duceris, fore vt is aliquando & vitam tibi reſtituat illam, cui minimè peperciſti, & digitos, quorum vſtulationem tantâ alacritate perpeſſus es: Nimirum vel apud Barbaros *validiora ſunt exempla quàm verba:* ac tum demùm additur Eccleſiaſtarum orationi pondus, cùm ipſi factis, moribúſque præ ſe ferunt, perſuaſiſſima ſibi eſſe quæ proponunt auditoribus. Eorum porrò è ſpectatorum numero fuerit nécne, Neophytus is, de quo deinceps memorant, non comperio: perilluſtre certè minimè nutantis fidei ſpecimen edidit, eíque ſuppar, quod dignum æternâ memoriâ putarunt vitæ ſancti Ludouici Gallorum Regis Scriptores. Sub exeuntem annum quem exequimur, quintum & quadrageſimum huius ſeculi, monuerant Patres ad III. Cal. Februarias defe-

cturam Lunam insigniter. Et prænunciationi respondit euentus: post horam nocturnam decimam, vt numeramus Galli, hoc est vnâ & alterâ ante noctem dimidiam, initium factum defectioni. Vt in re insolenti concurritur vndique: & in pago quidem Conceptionis frequens turba Paulum Raguenellum circunstat, super eâ re eruditè disputantem. Domi se se intereà continuit ille quem dico, quódque tempus alij suspiciendæ rei sanè præclaræ tribuerunt, illud ipse totum in precatione posuit. Postridie, sciscitantibus, vt fit, amicis, vicinísque, quídni ipse quoque adfuisset raro spectaculo? *Quoniam*, inquit, *illud mihi tunc venit in mentem, non nos à Deo inuitatos ad contemplandas siderum defectiones: illud verò Deum eundem spopondisse, se propensiorem in eos fore, qui plus temporis in orando posuissent.* Atqui, infit ex circunstantibus alius quispiam, illò ego eâ de causâ perrexi, vt magis magísque in animo meo excresceret pia credulitas, fore vt tàm certò eueniant olim ea, quæ nunc de corporum nostrorum ad vitam reditu tradunt, inculcántque fidi Institutores, quàm certò extitit illa Lunæ defectio, ab ijs tanto antè & prouisa, & denunciata. *Ego verò*, ait præstans Neophytus, *tàm certò mihi persuadeo verissima esse tùm quæ Deus ipse per se reuelauit, tùm quæ per Ecclesiam credenda proposuit, vt è Lunâ nullum mihi credendi incitamentum petendum ducam. Equidem parùm consentaneum iudico, si nobis vera esse persuademus quæ de Gallicarum vrbium amplitudine, déque Regni opibus referuntur ab ijs qui indidem aduenere, etiamsi nihil horum vnquam oculis vsurpauerimus, tàm procul positi; non itidem vera esse censeam ea quæ de sempiternâ felicitate beatis in cælo repositâ Deus ipse monuit, déque futurâ corporum nostrorum resurrectione. Omninò illud liquet, ijs qui ista tradituri huc penetrarunt, esse eadem exploratiora, quàm quæ ipsi in Galliâ oculis viderunt suis: quando nullâ aliâ de causâ patrium solum valere iusserunt vnáque parentes, consanguineos, & quidquid in vita suaue, iucundúmque esse potuit, nisi vt beata illa vita olim fruantur ipsi, & nos, alióśque in eiusdem felicitatis consortium pertrahant.* Ita sicut sanctus Rex negauit velle se oculis intueri puerulum illum, qui in manibus Sacerdotis ad aram sacrificium peragentis, ab astantibus conspiciebatur, quòd diceret credere se extrà omnem dubitationem, Christum IESVM Eucharistiâ con-

ANNVS MDCXLV. tineri, non quia cerneretur, ſed quia rem ſic habere Seruator ipſe mortalium iureiurando confirmaſſet; ſic vir egregiâ fide idcircò corpora noſtra ad vitam olim excitatum iri planè ſibi perſuadebat; non quia illa Lunæ defectio eodem illo momento cepiſſet, quo prædixerant Patres; ſed quia id nobis paſſim ſacris in literis Deus ipſe inculcaret: quâ in re illud prætereà illuſtrem in modum deprehendimus, ſemper ſibi conſtare Spiritum Dei. Sed ad annum ſextum & quadrageſimum tranſeamus.

ANNVS MDCXLVI. KEBECCI LÆTA OMNIA ſub illius initium fuere: nam & per pactas illas inducias, ab Annierrononijs ſecuri Algonquinij, Montaníque Neophyti, egregiè ſancta munia obibant, & vtræque Sanctimoniales in opus fidei, charitatíſque incumbebant ſtrenuè, & Annierrononij ipſi Legati, cum Huronibus duobus, Gallóque comite (Guillelmus Coſturæus is fuit, de quò multa ſuprà) tempeſtiuè reduces, Gallis, Algonquiniíſque permixti venationi operam dederunt. Quippe cùm ad Montem-regalem ſub exeuntem Februarium apparuiſſent, necdum liceret vltrò, citróque ferri per amnem glaciales moles infeſtæ magnitudinis paſſim voluentem; nec Kebeccum ipſi deſcendere poterant ad Monte-magnium, nec ad eos aſcendere Monte-magnius. Ita menſes duos partim ibidem in ſtatione Montis-regalis, partim in vicinis ſiluis, ſaltibúſque exegere ſic, vt ſæpè ab Algonquinijs, Montaníſque inuitati ad conuiuia fuerint, ſæpè ſub eodem quo ipſi tecto pernoctarint, ſi tectum tamen tuguria vbique ventis peruia dici poſſunt. Sed interuenere intereà aduerſa, vt ferè fit, ſecundis, ex morte, ſi humana ſpectares haud ſanè opportunâ Noæi, Enemondíque, columinum duorum îjs locis naſcentis Eccleſiæ. Prior, dum in Apoſtolico munere verſatur, medijs in niuibus ſolus, ab omni prorsùs humano deſtitutus ſolatio, animam egit III. Cal. Februarij ex Trifluuio profectus cum Gallis militibus duobus, Hurone vno, ad Richelæam ſtationem pergebat, Præſidiarios Gallos Eccleſiæ ſacramentis imperiturus fauſtâ, quæ imminebat luce, Purificatæ Virginis. Altâ rigebat glacie lacus, amnéſque omnes: vbique autem per continentem extabat nix pedes tres, quatuor-ve, vt ijs locis quotannis ferè hybernis menſibus vſu venit. Leucas duodecim

Noæi, Enemondique mors.

abeſt

abest à Trifluuio Richelæa sedes: huius interualli partem penè dimidiam ægrè per niues iter moliti conficiunt. Quippe cum reticulis innectendæ plantæ sint, ne pedem humi ad singula vestigia figere cogare, labore incredibili, progressu nullo; ijs qui minùs assueuere, tanquam compedibus irretiti, vix ingredi initio possunt. Et peritiam quidem iam nactus aliquam Noæus erat: at Galli comites & reticulis impliciti, & sarcinularum quas gestabant onere grauati, planè tardiùs ingrediebantur, quàm incensa Noæi charitas vellet. Ergo postquàm partem primæ noctis cum ijs sub dio exegerat, stratis ad somnum qualemcunque comitibus, ipse præfatus se ad stationem properare, quò Præsidiarij mitterent aut ex suo numero, aut ex indigenis qui occursum venirent, oneráque inter se partirentur; suis modò postridie vestigijs insisterent, quæ alta nix, impressa commonstratura esset; dat se in viam, vt erat expeditus, ne sumpto quidem igniario, vnde foculum, si necesse foret, eliceret, panis tantùm frustulum cepit cum prunis siccatis perpaucis, ad exigendum posterum diem, quæ vtraque intacta postmodum in demortui perâ reperta sunt. Ergo vadit solus per illam vastitatem: lacúmque S. Petri, qui Trifluuium inter, Richelæámque stationem occurrit, traijcit pede, concretum quippe altâ illâ glacie quam diximus: & quandiu quidem Luna affulsit radijs, rectà perrexit quò iter intendebat, locorum peritus: verùm, breui mutatâ cæli facie, eripuerunt prospectum omnem nubes densiores, tum nix copiosissima subsecuta. Ita, cum nihil esset in promptu, vnde dirigere iter posset, aberrauit à recto tramite, pérque eos noctis infestæ horrores longiùs ad Septentriones progressus quàm oportuerat, trans Richelæam sedem, vt compertum deinde, euasit imprudens, & vbi locorum esset, ignarus. At milites Huróque, vbi diluxerat, cœptum iter prosecutj, hærere attoniti, quod nusquam Noæi vestigia apparerent; quippe quæ recentis illius niuis cumuli deleuerant: eorum tamen vnus cùm semel ad Richelæam sedem ijsset, nauticæ pyxidis, quam ferebāt, indicio vtcumque locum versùs iter dirigit: sed tot inter incommoda viæ, fasciúmque sanè grauium, eò peruenire eâ quidem luce non licuit. Pernoctandum fuit in Insulâ S. Ignatij, quam vocant, haud procul eo loco, vbi

ANNVS MDCXLVI.

tum Noæus verſabatur: ſed cùm neque ipſe de ijs, neque de eo viciſſim illi quidquam comperiſſent, fruſtra id fuit. Mirati tamen neminem ex præſidio ad ſubſidium accurriſſe, angebantur mirum in modum animis: cùm eâ in deſtitutione, vbi demùm loci verſaretur, agnoſcens Huro, atque adeò ſtationem haud procul inde diſtare, exploratum habens, progreditur, ad locúmque peruenit. Hîc verò omni ex parte ſolicitudo intendit, deſiderato Noæo. Cùm percontatus eſſet Huro, numnam Pater veniſſet, pernegantibus cunctis, animos vehemens inceſſit ſuſpicio periculi: neque enim, ſi non error viæ interceſſiſſet, fieri potuerat, quin multis horis ante lucem profectus, leucas ſex emenſus eſſet. Sed quid noctu facerent? expectanda lux fuit: hæc vbi primùm oriri ceperat, dimiſſi hac illac qui quærerent, è Præſidiarijs militibus. Et Galli quidem duo, quos Huro anteceſſerat, facilè reperti: Noæum autem qui requirebant, inclamabántque, Meridiem versùs progreſſi, ſub veſperum defatigati æquè, ac mœrentes rediere, nullo quoquam indicio viri: ita nox hæc quoque inter angores, complorationéſque exacta. Poſtridie (fuit ea lux Purificatæ Virgini ſacra) Gallus miles ad inueſtigandum ſanè habilis ex Huronibus quatuor qui ibi tunc erant, aſſúmptis ſecum duobus, omni ope, & operâ indagare locos circà omnes inſtituit, ſi quid olfaceret. Et veſtigia quidem relegens militum duorum, qui cum Noæo profecti erant, ad locum peruenit, vbi noctem illam primam cum ipſo egerant: tum Hurones verſati imprimis in veſtigijs dignoſcendis non ferarum modò, ſed hominum etiam, per altas niues tamen aliquid aſſequuntur, flexúſque perplexos, ac ſinuoſos veſtigant, queis iter ipſe ſuum ijs in tenebris impedierat, tantúmque perfecere, vt ad locum peruenerint, in quo noctem ſecundam duxerat. Scrobem ſibi veriùs quàm cubile in niue excauârat, ramuſculis ex abiete ſubſtratis: ibi pernoctauerat: nam ſomnum quidem capere quî potuerit, enectus vt erat glacie, nullo ignis fomento, & ieiunus iam biduum. Vt vt id fuit, ex ijſdem veſtigijs deprehendêre fidi indagatores, eum proximè ſtationem illam ad quam pergebat, perueniſſe, pérque conglaciatum fluuium ingredientem, vltrà perrexiſſe, ſeu tàm denſa nix foret, vt Arcis conſpectum ſubduxerit oculis,

seu obtusiori iam acie vel ex inediâ, vel ex continuato candore niuium, videre ipse nequierit quod in oculos vltrò incurrebat. Ita vbi locorum esset, nescius, tetendit porrò ad *Promontorium* vsque *Cadis*, quod vocant, trans Richelæam stationem, leucam vnam: tum, tres prætereà leucas progressus, fame denique confectus, frigoréque, constitit inter riuulos duos, contrà *Insulam planam*, quam nominant. Ibi corpus serui Dei repertum, frigore, glaciéque rigens in circulo, quem sibi ipse circunscripserat, niuibus hac illac in orbem disiectis, dissipatísque: & galero, reticulísque positis. Credibile est ipsum, quò religiosiùs beatam animam exhalaret, procubuisse in genua: in ipsâ autem morte, corpus in niuem suo ipsius pondere reclinatum fuisse: eo enim repertum statu, apertis oculis, in cælúmque sublatis, brachijs autem cancellatis circà pectus, quò durissimâ in Cruce moriens, Crucis figuram ipso externo habitu exprimeret. Perculit lugubre iuxtà, ac pium spectaculum, tùm militem Gallum, tùm Hurones comites: & Gallus quidem continuò venerabundus, demittit se in genua, precésque fundit, seu benè precaturus felicibus sanè manibus, seu se ipse religiosi Sacerdotis, fortè iam tum Deo fruentis precibus commendaturus. Tum ne qua deinde de loco dubitatio oriretur, cultello Crucem efformat in vicinæ cortice arboris: exanimes autem artus storeâ inuoluit, quam tulerat, & vehi impositum tumultuariò coagmentatæ, per niues cum comitibus ad Præsidium trahit: illinc ad Trifluuium translatum corpus est. Funus summo pietatis sensu frequentauerunt quotquot vel Galli, vel Canadenses ibidem ad Trifluuium tum erant, animis mœrorem inter, admirationémque alternantibus: non enim non dolere poterant mortem viri, qui totum se alijs impendens, sibi nihil sui reseruasset: admiratio autem, partim ex casu inopinato oriebatur, partim ex celsissimâ virtute demortui. Ortus erat ex pago Campaniæ Prouinciæ (*Villerium in Pratis* vocant) leucas circiter septem Remis distante (est hæc vrbs Prouinciæ caput) patre nobili. Puer, inter Regis Christianissimi ephebos egit aliquandiu: & propter præstans formæ decus, ad flagitium solicitatus est haud semel ab impudicis mulieribus: sed peculiari quodam patrocinio Virginis Virginum, annos ipsos triginta

ANNVS MDCXLVI.

ANNVS MDCXLVI.

in ſeculo, tres & triginta in Societate IESV illibatum virginitatis florem ſeruauit. Seuerior ſibi, indulgentiſſimus alijs, quæ vilia, deſpicabiliáque videntur vulgò, numerabat in rebus ſublimibus; quæ ſplendida, in obſcuris. In Miſſione Nouæ Franciæ laborauit annos ipſos ſedecim, vbique ſibi par, hoc eſt, in ſummo ardore iuxtà, & ſummâ deſpicientiâ ſui. Cùm obſeruaſſet ipſe, non ſe tantum valere memoriâ, vt Concionatoris partes obire pro dignitate poſſet; quippe qui vernaculum gentis idioma haud percalleret, indidem ex fluxâ memoriâ; totum ſe dedit vilioribus miniſterijs, quæ duriora eadem, & aſpernabiliora. In ſummâ difficultate annonæ, quæ aliquando Kebecci tùm Gallos reliquos, tùm Patres Societatis IESV vexauit, ipſe pro virili tantæ penuriæ opem laturus, per nemora, ſaltúſque quæritare radices: piſcari autem longo, diuturnóque vſu tàm aptè didicerat, vt ſuâ illâ induſtriâ fratres ſuos mirè recrearet. In Religiosâ obedientiâ religioſiſſimus fuit: ad nutum Superioris nihil non ſuſcipere, nihil non ſuſceptum relinquere paratus: quo in genere ſi quid vel leuiter peccaſſet, erumpebant continuò lacrimæ bono ſeni, tanquam benè morato adoleſcentulo, qui parenti aliquâ in re diſplicuiſſet. Fuit in Societate aliquis, qui ingraueſcentem Noæi ætatem miſeratus, optimâ quantum augurari licet mente, auctor fuerit repetendæ Galliæ: ibi enim commodiùs, quietiúſque extremam ſenectam acturum: at vir ſui minimè amans: *Noui*, inquit, *locum hîc à me occupari operarij gnauioris, vtilioríſque: nec me latent anguſtiæ rei domeſticæ: parebo proinde, ſi iubebor, onúſque releuabo: verùm, percuperem in acie occumbere. Nec verò non probo eorum inſtitutum, qui cùm vernaculi idiomatis peritiam aſſequi nequierint, Galliam repetunt: mihi, nihil optatius, quàm vt, ſi licebit, vitam hìc ponam in ſuſcepto inſtituto opitulandi, quoad eius facere potero, tùm indigenis, tùm ijs, qui eis ad fidem alliciendis dant operam.* Et quod tàm ſanctè concupierat, aſſecutus eſt tandem: obtulit ſe ipſe ex mente Apoſtoli, *hoſtiam viuentem, ſanctam, Deo placentem*: Deus autem holocauſto delectatus eſt. Obijt, vt creditum, luce ipsâ Purificatæ Virginis, quam & propitiam ſemper expertus fuerat, & ſingulari ſtudio venerabatur. Ei demerendæ, ieiunium Sabbati Hebdomadâ quaque obſeruabat: quotidiè recitabat Of-

Rom. 12.

ficium de Immaculatâ eius Conceptione breuius: de eâ autem quoties sermonem instituebat (instituebat verò perfrequens) incensissima semper eius erat oratio. Vbi obierat, è Præsidiarijs militibus nonnulli vitæ, vt procliue est, licentioris, stimulos vellicantis mentis ferre diutiùs nequierunt: ad homologesim à nonnullo quoquam impulsi accurrêre, quod dicerent non posse se obsistere diutiùs Noæo intùs vrgenti, & ad medicinam animorum vulneribus faciendam incitanti. ANNVS MDCXLVI.

AT ENEMONDVS Massæus, vt ne diu ab illo seiungeretur, quo cum hîc coniunctissimè vixerat, diem extremum obijt in Sillerianâ S. Iosephi Residentiâ, IV. Idus Maias, annos natus duos & septuaginta, postquàm maximam partem annorum duorum & quinquaginta, quos in Societate IESV egit religiosissimè, durissimâ in Missione exegerat. Lugduni natus, honestis parentibus, inde à primâ pueritiâ seuerioris virtutis studia capessiuit. Nam cùm esset à naturâ præferuidus, iam tum, si quid per iracundiam impotentiùs fecerat, dixeratve, sæuiebat in corpus suum, pœnásque noxæ illius vltrò à se reposcebat. Mox, cùm de S. Francisci Xauerij exantlatis pro Christo ærumnis, laboribúsque inaudijsset, motus animi aliquot interiores persensit, aut cruoris eadem de causâ fundendi, aut vitæ saltem animarum causâ longinquâ aliquâ in regione exigendæ. Et sacrâ flammâ paulatim increscente, ambijt Societatem, in eámque postmodùm admissus est: verùm, haud diu cum tyronibus egerat, cùm oculorum acie esse illum debiliori deprehensum est, atque adeò de eo dimittendo deliberatum. Perculit obscurus rumor mentem simplicem, candidámque: ad Augustissimæ Deiparæ opem confugit non nouus cliens: obsecrat cum lacrymis, adesse sibi ne dedignetur: ac si quidem gratum Deo esset obsequium suum in Societate IESV, ad quam ex eius instinctu adiecisset animum, oculis mederetur laborantibus. Nec frustrà conceptæ preces. Librum continuò minutis exaratum characteribus cùm cepisset, quid posset tentaturus, perfacilè lectitat, cunctis mirantibus: ipse interiori quadam delibutus suauitate, ex felicibus primordijs sperare meliora. Et accidit aliud haud ita diu pòst, vnde spes ea mirum in modum confirmata: inter instituta Societatis alia, illud numeratur, vt periclitandis tyronibus bien-

ANNVS MDCXLVI.

nio illo, quo ad religiosæ disciplinæ seueritatem informantur, in Domibus Probationis, peregrinationem quisque obeat ad destinatum locum: seu vt ad itinerum molestias, quæ tàm multæ, támque variæ posteà occursuræ sunt, discant iam tum assuescere, seu vt extrà septa domestica, specimen sui præbeant, demonstréntque quàm modesti deinceps, quámque graues in communi hominum consuetudine futuri sint, seu, quod habet examen ipsum S. Ignatij, vt cùm primi Ordinis Patres tàm acerba, támque dura plurima pertulerint: nonnihil quoque alumni filiique tantorum parentum tolerent, vnde aliqua fiat, ex mente Apostoli, æqualitas. Ergo missus cum alijs duobus, vt mos fert, Enemondus, alicubi (neque enim notatum locum reperio) à Sacerdote vel natalium splendore, vel pietate perillustri, acceptus est peramanter, & cum peculiari quadam obseruantiæ significatione. Non tulit inopinatum studium sui, Enemondi seueritas, quæ non lautitias, sed Crucem quæreret: quæque res aliorum animos ferè exhilarat, ea perspicaciorem iuuenis mentem metu contraxit, illud secum reputantis, quando Christi IESV vita tota aspera fuisset, nec minùs contumelijs distincta, quàm doloribus; ominosum vtique esse, vitam religiosam aliter ordiri: proinde esse longè conducibilius haberi duriter, cúmque contemptu, quàm tàm humanè, támque honorificè excipi. Eo in angore ad Augustissimam Patronam suam eandem, matrémque benignissimam adit, de more per preces, enixéque flagitat, verteret eam viri comitatem in austeritatem, obseruantiam in neglectum: id verò sibi pro minimè dubio indicio fore, suæ in Societate IESV perseuerantiæ ad extremum vsque spiritum. Et ecce tibi (rem permiram sanè) derepente nullâ aliâ de causâ quæ agnosci potuerit, frigescere continuò superior ardor ille optimi Sacerdotis: verba, quod aiunt, in ore exarescere, vultus contrahi: & , quod extremi neglectus est, peregrinos per domesticum famulum dimittit insalutatos. Hîc verò gestire gaudio Enemondus, nihílque sibi deinceps metuere, quod ad susceptum vitæ genus attineret. Nec sanè deinceps ærumnæ defuerunt: sacris initiatus Ordinibus, Petro Cotono tum in aulâ versanti, & apud Christianissimum Regem Henricum IV. Confessarij, Concionatorísque munus obeunti, attribu-

tus ſocius, homo laborum amator, inuiſum vitæ genus haud diu tulit: nullum non mouit lapidem, vt cum Petro Biardo in Nouam-Franciam proficiſcente, pergere liceret eò, vbi mediâ in vaſtitate ſiluarum, dura abundè occurrerent. Et voti compotem factum vidimus anteà, ſi modò voti compos fuiſſe dici poteſt, qui bis in Galliam Anglorum iniuriâ reiectus fuerit: illud certè incredibilem quendam animi ardorem indicat, quòd tàm indignum in modùm ſemel iterúmque habitus, eodem tertiùm tendere ſuſtinuerit, ad extremum vſque ſpiritum deinceps eâ in barbarie perſtiturus. Quo tempore quemadmodum mores ipſe ſuos, ac ſtudia compoſuerit, ex ſchedulâ, quæ inſcienti erepta eſt (neque enim eius tuliſſet modeſtia, vt cum quoquam eam communicaret) agnoſci poteſt, ad verbum Gallico idiomate conuersâ.

SI IACOB, inquit, *annos quatuordecim pro Rachele ſeruiuit, quantò æquius eſt me Domino meo vnum & alterum ſeptennium ſeruire pro Nouâ Franciâ, infinitis condecoratâ Crucibus, ſummè vel diligendis, vel adorandis? Omninò tantum bonum, tàm ſublimis prouincia, tàm celſa vocatio, vno verbo Canadenſis Miſſio, eiúſque deliciæ in Cruce conſtitutæ, obtineri nequeunt, quin animum ad Cruces compares: quamobrem ſic ſtatuere tecum debes, obſeruanda tibi prorsùs eſſe quæ ſequuntur.*

I. Nunquam niſi duriter cubabis, hoc eſt, ſine linteis, ſine culcitrâ, ſine ſtoreâ: hæc tamen retinenda in cubiculo: quò, dùm iſta perages, videat nemo, niſi is quem latere nihil poteſt.

II. Lineo induſio nunquam vteris: collare duntaxat adhibebis.

III. Nunquam ad Altare ſacrificaturus accedes, niſi coopertus cilicio: illud videlicet refricabit tibi memoriam Domini tui patientis, conuenienter inſtitutioni Euchariſtici ſacrificij, quod ipſe memoriale illius alterius eſſe voluit.

IV. Quotidie voluntariam verberationem ſuſcipies.

V. Quoties continget vt ad prandium accedas non priùs inſtituto examine conſcientiæ, quæcunque demùm occupatio obſtiterit; nihilo plus cibi capies, neque alîus generis, quàm diebus quibus ieiunatur, ſumere veſpere licet.

VI. Nihil vnquam guſtatui tuo concedes, quod per delicias appetat.

VII. Triduum quâque hebdomadâ ieiunabis, ſic, vt aduertat

ANNVS MDCXLVI.

nemo, præter eum quem celare non debes : vt ferè prandes post alios, non erit tibi difficillimum tegere leues hasce mortificationes.

VIII. Si vel verbulum tibi fortè exciderit contrà charitatem, clàm linges, sorbebis-ve sputa aliorum.

Hanc normam, regulámque tenuit constantissimè Enemondus Massæus : quæ si vbilibet pro seuerissimâ haberi possit, quid censendum de locis ijs, in quibus longè maior est penuria rerum, etiam necessariarum ? sed nimirum *Non in solo pane viuit homo* : vocante Deo, arduum nihil, aut si arduum, iucundum planè : ac si Moses, Eliásque quadraginta dies ipsos cibi planè expertes transigere potuerunt, potuit vtique Dominus Deus seruo suo in illâ propè inediâ tantum virium suppeditare, quantum necesse erat ad tot, támque graues labores perferendos, quibus Apostolica illla vita nunquam vacat. Ceterùm, tàm absolutum, támque beatum castimoniæ decus illi Regina illa Virginum è cælo conciliauit, vt asseuerent viri è Societate sanè graues, eorum quæ intùs in mente famuli Dei transigerentur, conscij, eum stimulos illos carnis minimè persensisse, quibus vulgò alij, vel cum Apostolo Paulo vexantur.

Matt. 4.

INTEREA solutâ glacie, liquefactísque niuibus, ad Trifluuium Monte-magnius perrexit. Præstolabantur Annierrononij Legati, securi, vt diximus : nisi si fortè solicitudine adhuc aliquâ pertentabat eorum mentes necdum expiata cædes trium è Sillerianâ S. Iosephi Coloniâ Christianorum, qui autumno superiore, paulò postquàm ipsi discesserant, per summam crudelitatem fuerant trucidati. Vix enim ceperant Algonquinij Montaníque respirare ex tàm diuturno metu, cùm affertur derepentè, vnum è primarijs Neophytis S. Iosephi, cum adolescentibus duobus necatum insidiosè fuisse : Franciscum autem Xauerium Nenaſkȣmat letale vulnus accepisse, eiusdem vxorem parte ablatâ capillitij, cutísque capitis, pro mortuâ derelictam. Et Franciscus quidem paulò post Kebecci obijt, in Nosocomio, omni Christiani officij genere procuratus : vxor, denique consanata reualuit : ab vtroque autem rescitum, sicariorum idioma dissensisse prorsùs ab Annierrononiorum idiomate : quod nisi ita fuisset, vehemens animos Algonquiniorum, Montanorúmque incessisset suspicio,

ab

ab Annierrononijs haud bonâ fide ſecum actum. Et confirmatum quidem eſt deinde à Legatis, SOKOquioïos fuiſſe, qui per nefariam libidinem vlciſcendorum ſuorum, quâ peſte nulla miſeris in regionibus tetrior; inſontes, nihílque de ſe malè meritos oppreſſiſſent, quod ante biennium populares ipſorum duo Iroquijs permixti, in tumultuariâ velitatione cum Montanis cecidiſſent; alius quidam ab Algonquiniis vulneratus eſſet: quanquam poſtremum hunc pretio redemptum SOKOquioiis reſtituerat Monte-magnius. Sed vix, ac ne vix quidem fieri poteſt, vt ſtirpitùs ſuſpiciones euellantur ex mortalium præcordijs, ſi quid increpuit quod conferri poſſe videatur in eos, quibuſcum diuturnas ſimultates inimicitiaſ-ve geſſere. Nonis ipſis Maijs admiſſi Legati ad colloquium: ritum iterare prætermitto, ne tædium ſubrepat: rem in pauca contraham. Ipſo initio Kiotſaëton Annierrononiorum Legatorum princeps cantionem exorſus eſt gratulatoriam: hac miris tollebat laudibus moderationem Monte-magnij, qui à ſuis ceruicibus recèns Algonquiniorum, Montanorúmque depuliſſet ſecures, impingendas fortè ex opinione, falsâ quamuis, cædium illarum auctores Annierrononios fuiſſe. A quibus quantopere illi abfuiſſent, cùm compertum ſatis eſſet, hoc tamen munere (& illud ſimul proiecit in medium) cupere ſe ſimul ſiccare lacrimas conſanguineorum, affiniúmque, ſimul cædis locum mundare, recentémque abſtergere cruorem: ceterùm, nefarium facinus in publico Annierrononiorum conuentu communi Præfectorum omnium ſuffragio improbatum fuiſſe, faceſſere iuſſis Legatis, qui cæſorum capillitia cum appoſitâ ad infringendam pacem oratione afferebant. Tum, quoniam de Annæi Noæi obitu inaudierant, de more gentis ſolandos ſibi putauit Patres: torquéſque è conchâ veneriâ promens aliquot, adſtantéſque è Societate compellans; En, inquit, vnde calefiat locus, vbi ſodalis veſter egit animam: vos munuſculum in ſinum conijcite, lugubribus illis imaginibus è mente depellendis. Ab eodem complura alia munera prolata, partim ſignificando gaudio de pace firmatâ, partim monendis Huronibus per iter cauerent ſibi nihilo ſolito ſegnius, dum Onontagneronnoniorum, Sonontȣerononiorum, aliorúmque populorum aliquot perforatæ aures eſſent; hoc eſt, dum illi

Annierrononij Legati ad colloquium admittuntur à Monte-magnio.

ANNVS MDCXLVI.

quoque in fœderis, pacíſque communionem veniſſent. Obtulit denique eiuſdem conchæ veneriæ numerum ingentem, tùm ad luculentum ignem excitandum ad Trifluuium, tùm ad ligna vnde foueretur: cùm enim in publicis conuentibus nicotiâ abutantur perpetuò, cuius ad fumos excipiendos, neceſſarius ignis ſit, idem prorsùs apud eos populos eſt, ignem fouere accenſum, ac locum paratum tenere ad iſtiuſmodi conuentus. Biduò pòſt, Annierrononios viciſſim Monte-magnius per Gallum interpretem (Coſturæus idem fuit) remuneratus eſt: inter cetera, ab ijs inſtitit vt Tereſiam reſtituerent, quæ frugem Indicam eorum more aptè coctura eſſet, iam gnara, quoties ad Gallos amicos, fœderatóſqne viſendos redirent ipſi deinceps: quâ in re Monialium S. Vrſulæ votis obſecundabat Monte-magnius; ijs enim ſemper curæ fuit, omni ope & operâ eniti, vt ſi quo modo fieri poſſet, captiua ea ipſarum olim alumna reſtitueretur, ne tamdiu ſacramentis careret, aliiſque præſidiis, quibus ad æternam vitam promerendam vtimur Chriſtiani. Hæc eſt autem illa Tereſia, de cuius ardore fidei, nos ſuprà, & infrà iterùm: quæ vbi, quando-ve capta ſit, haud proditum inuenio. Addidere quoque dona ſua Algonquinij, Montaníque, per Ondeſſon: hoc eſt, per Coclitem Inſulæ, ſic à Gallis dictum, de quo item nos ſuprà: illud inculcarunt imprimis, curaturos ſe quam-diligentiſſimè, ne ſtabilitam pacem infringerent primi. Et Kiotſaëton poſtquàm hæc maximè probauerat, Hurones quoque munerans, primùm gratias egit, quod Annierrononios captiuos (de quibus anno ſuperiore) humanè habuiſſent: illud tamen obiter admonuit, conſultiùs eos facturos fuiſſe, ſi quem ex ijs, Iroquiorum populis aliis dono miſiſſent: ſic enim fortè futurum fuiſſe, vt ipſi quoque de pace ineundâ cogitationem ſuſciperent: nec deſperare ſe, quin id aliquando ſuccederet: intereà Hurones in reditu cauerent ſibi. Tum ſignificauit, adituros ad ipſos, Annierrononiorum aliquot, officii, amicitiæque causâ; proinde curarent præſto eſſe, vnde hoſpites lautè opiparéque exciperent. Concluſit conuentus celebritatem ſanè lætam, epulum datum à Monte-magnio Annierrononijs, in tugurio vnius ex Algonquinijs Præfectis, muneribus additis duobus: horum altero, debere ſe ipſis Monte-magnius profi-

tebatur, quod Sokoquioios reiecissent, neque adduci potuissent ad cæsorum accipienda capillitia; altero significabat missurum se cum ipsis in patriam, Gallos duos: hos intrà triduum ad iter comparatos fore: atque ad eam mentionem, addere suos quoque pari numero Algonquinij statuerant.

P.Ioguesij reditus ad Iroquios.

NEC DEFVERE sibi Patres Societatis, quin præclaram, quantum quidem humana coniectura ferebat, occasionem inferendæ in miseras Nationes fidei, ardentissimè arriperent. Adeunt ad Monte-magnium, exponúntque cum debitæ obseruantiæ significatione; Quando res eo loco esset, vt pace inter eas gentes initâ, mittendos ipse censeret, qui loca per se lustrarent, cognosceréntque de eorum populorum statu (quæ partes vigilantis Proregis essent) pari saltem studio enitendum sibi, vt Christi IESV Seruatoris, Restauratorísque mortalium negotium agerent, hoc est, inuigilarent in salutem animarum, quas tanti ipse fecisset, vt nec suo parcendum putasset cruori, quò eas sempiterno ereptas exitio, in cælum ad beatam vitam transferret. Adesse Isaacum Ioguesium, locorum, vt nosset ipse, peritum, nec prorsùs ignarum idiomatis: si videretur, profecturum cum Gallis. Delectauit & Monte-magnium, & Annierrononios Legatos Patrum consilium: nec abnuit is de quo agebatur, Isaacus Ioguesius, postquàm Annierrononiorum importunitatem expertus erat, eorundem humanitatem periclitari: ac tametsi suspecta viro erat barbara leuitas, tamen expeditus continuò ad iter se stitit. Visum Monte-magnio, Bordonum quoque mittere, Gallum hominem, grauem, maturúmque: is magno animo morem gessit, vxorémque, ac liberos posthabens officio, haud grauatè adijt pericula illa, quæ metum saltem nec de nihilo, inijcere fortissimo cuique solent. In procinctu, Algonquinij, quibus Ioguesii salus cordi esset imprimis, tùm Patres alios, tùm eum ipsum monent, viderent etiam atque etiam, dum integrum esset, num expediret initio supersedere mentione fidei apud gentem barbaram in paucis: nihil enim esse quod tantopere animos abalienet sub primos congressus, quàm scita fidei, Christianásque leges, quæ videantur indictum bellum habere cum rebus quibuscunque, quæ ad mulcendos tenendos-ve sensus attineant: & quoniam vestis ipsa So-

ANNVS MDCXLVI.

cietatis, illa eadem, muta licet, ac silens loqui videatur, deliberarent ijdem inter se, nùm satius esset talarem illam togam missam facere ad tempus. Nec reiecta vel opportuna, vel amica oratio: consensu itum est in eam sententiam, quando passim apud hæreticos vt religiosa instituta, sic vestem Sacerdotes Societatis dissimulant, quò *omnibus omnia fiant*, ex instituione Apostoli; mutaret sanè vestemIoguesius, dum certius firmiúsque aliquid apud Annierrononios constitueretur. His eum in modum ordinatis, proficiscuntur omnes, postridie Idus Maias: biduo pòst, ipso sacræ Pentecostes peruigilio, canoas conscendunt, Iroquiorum flumine inuehendi: agmen ductabant Annierrononij quatuor. Tenuit nauigatio dies decem: hac peractâ, terrestre iter suscipiendum fuit, molestum sanè, atque impeditum: ad difficultatem enim locorum salebrosorum vtique, accedebat onerum vectio, tàm grauium, eorum vt partem quæ ad se propriè pertinebant, in ripâ Algonquinij reliquerint, latebrâ, vt mos est, aptè quæsitâ. Annierrononij autem aliquantò pòst, ab itinere diuertere eâdem de causâ coacti, ad amnis portum deflexere, Ossaragnen nomine, percelebrem pisciculi cuiusdam copiâ, halecum nostrorum haud absimili: huius piscatio cùm multos eò alliciat, sperabant, nec temerè, ibidem se canoarum aliquot nacturos subsidium: nec opinionem fefellit euentus. At Dominus Deus visus aliud secutus esse: ad Teresiam videlicet, quæ ibidem cum captiuis alijs versabatur, ductabat Ioguesium: hæc aliquot iam annos sacramentis destituta, præsidiísque Ecclesiæ omnibus, fidem retinebat tamen: quare (vtrius maiori animi iucunditate nescias) gestientis in Domino Confessionem excepit missus diuinitùs Sacerdos, salutaribúsque confirmatam monitis benè sperare iussit: illud inculcans identidem, nihil neque ab Algonquinijs, neque verò à Montemagnio in gratiam Magistrarum earum quibus Kebecci dedisset operam, prætermitti, vt in libertatem quamprimùm assereretur, & verò eâ de re se quamprimùm cum Annierrononijs acturum: interim religiosè Deo confideret.

HAC TAM piâ procuratione lætior, cum suis denique ad XV. Cal. Iulias Oneɣgiɣren tenuit: pagus is est citimus Annierrononiorum. Ibi loci commorandum biduum fuit, exci-

piendis concurrentium vndique indigenarum gratulationibus: Et ad Ioguesium quidem quod attinet, cùm ab alijs ibidem aliàs truculentè, ab alijs humane acceptus fuisset, qui in immerentem desæuierant, dissimulare; qui benè de calamitoso meriti erant, incessere omnibus lætitijs, nullúmque finem facere gratulandi, quod vbi ante biennium tàm indigna multa, támque acerba fuisset perpessus, ibi honore auctus, & auctoritate cum Primarijs, Præfectísque, Gallorum Legatus ageret de re vnâ omnium grauissimâ, maximíque momenti. Ad ea quasi comitia acciti pagis ex omnibus Præfecti, cùm intrà paucos dies conuenissent: munera quidem Bordonus obtulit vnà cum Ioguesio: Ioguesius solus, postquam omnes conticuerant, animis iuxtà & auribus intenti, si vnquam aliàs, hunc in modum exorsus dicere. *Neque vobis (credo) Annierrononij, neque verò mihi venisset in mentem, tum, cùm hîc antè biennium vobiscum versabar, fore, vt tàm non diuturno pòst interuallo temporis, adessem rursum, de re vnâ omnium vobis, nobísque optatissimâ eâdem & iucundissimâ placidè vobiscum publico in conuentu acturus. Sed, nimirum; Est id institutum summi illius rerum omnium Procreatoris, de quo obiter vobis mentionem feci non semel, vt antè quàm seruos suos euehat, illos ferè deprimi sinat, plerunque rebus etiam exerceri durissimis. Nec verò idcircò memoriam illius temporis repeto, quod cuiquam succenseam aut vestrûm qui adestis, aut iuuenum. Fortunæ fuerit, quod veni vestras in manus, humanitatis amitæ meæ (anum intelligebat, à quâ tàm humanè fuerat habitus) quòd euasi: illud saltem per eas ærumnas consecutus sum, vt vestri idiomatis peritiam qualemcunque adeptus, nunc vobiscum citrà interpretem agere possim, & quæ à Monte-magnio Gallísque, fidei meæ credita, commissáque accepi, per me exponere. Videtis ipsi (quæ est ingeniorum vestrorum perspicacitas) videtis, Annierrononij, quantopere vestra intersit, pacatè, quietéque agere cum Gallis. Minimè dubito quin à Batauis ipsis, fœderatis vestris, amicísque, inaudieritis sæpenumerò, quis quantúsque sit splendor Francici nominis, quæ Regis Christianissimi maiestas, quæ regni amplitudo, quæ copiæ, quæ vires: illud vere asseuerare possum; Nullum esse felicius regnum totâ Europâ, hoc est, eâ in plagâ orbis terrarum, in quâ penè solâ vigent res eæ, quæ vitam beatam continent, si qua in terris vita beata est: rerum omnium cælestium, sublunariúmque notitia, artes*

ANNVS MDCXLVI.

ANNVS MDCXLVI. *omnes, celebritates vrbium, nitor, cultúsque vestium, ædificiorum publicorum, priuatorúmque moles sanè magnificæ, vrbanitas, comitas, elegantia: & , quod omnium caput est, supremi illius Dei, qui Solem, sideráque condidit, cognitio, cultus, & obseruantia. Id adeo ipsi per vos comperire poteritis, si id quod perfacile fuerit, constitutâ, constabilitáque pace, venietis in Galliam: vix pedem è naui extuleritis, cùm mirabimini profectò tantam frequentiam, & , quod popularis quidam vester qui antè annos aliquot summo nostro dolore Lutetiæ Parisiorum obijt, dicere solebat ludens; In Galliâ nihil nisi vrbes esse, prædicabitis. An non igitur præstat, cum tali, támque illustri gente concorditer viuere, quàm bella continenter gerere cum ijs, qui indidem vestras in oras submittuntur? Atteritis eorum res, sat scio: at quo pacto silex silicem: dum atteritis, ipsi vicißim atterimini. Equidem tametsi carere ipsi facilè vobis possunt, tamen & cupidißimè Legatos vestros excepere, & humanißimè habuerunt: adsunt ipsi, qui refellant si quid secus dixero, quàm veritatis ratio ferat: nec dubito quin iam vobis significauerint, quanta sit Gallorum suauitas, quantæque beneuolentiæ demonstratione demereri tum illorum, tùm vestra per illos studia conati sint. Ardet iam, ardet, Annierrononij, ad Trifluuium ignis Concilij sanè luculentus: patent Gallorum ædes: mensæ sunt apparatæ: & quando Algonquiniorum, qui nobiscum iamdiu fœdus icerunt, capita à feris Sokoquioijs oblata tàm constanter reiecistis, illud sibi Galli, Montani, Algonquiniíque persuadent nullâ deinceps arte, nullâ fraude diremptum iri communem societatem, quæ tàm feliciter coalescit. Ea vt arctiùs colligetur, orant Galli, dimittere ne grauemini puerum illum è gente sua (quis fuerit, haud comperi) qui apud vos iam aliquandiu captiuus agit, orant Hurones, Teresiam sibi suam restituatis: Algonquinij autem, quoniam Annierrononicè nesciunt, precati sunt à me, vobis vt suo nomine exponam, habuisse se quidem, vbi ex Trifluuio profecti sumus, dona plura quæ offerrent, sed itineris difficultatem coëgisse partem eorum haud exiguam in via relinquere, repræsentandam vbi primùm licuerit: constat certè (nec vestri Legati inficias eunt) adolescentum duorum, quibus perferendorum eorum demandata cura erat, alterum grauiter saucium non modò onus vectare nequijsse, sed vix ac ne vix quidem moliri iter potuisse.*

VBI PERORAVERAT, præter munera illa deprompta initio communiter, tria adhuc addidit Ioguesius, vnum in

vincula Galli pueri diffringenda, alterum, in liberandam Tesiam, tertium in familiam Annierrononianam propriè (Lupi dicitur) eam ipsam scilicet, quam perhumanam in se priùs expertus fuerat, quò eius semper focus in Gallorum gratiam luceret, quotiescunque aduentarent: quæ cuncta magno plausu, & singularis cuiusdam propè tripudij significatione sunt excepta. Ac maiori quidem pompâ, apparatúque verborum responderunt Annierrononij ijs, quæ de Gallis, Galliáque memorauerat Orator: videlicet se gentem illustrissimam tanti facere, vt non modò perlubenter cum eâ, Monte-magnio sequestre, pacem constituissent; sed etiam, quoniam sic placere significauerant, cum Montanis, Algonquiniísque, quibuscum auita propè bella ad eam diem gessissent. Ac Gallum quidem puerum, Ioguesij Bordoníque in potestate esse: abducerent sanè ipsum, vt luberet: Teresiam, nuptam quamuis vni è suis popularibus, restitutum tamen iri, vbi primùm redijsset: quod vtrumque vt ratum, fixúmque esse sibi persuaderent nostri, torques duas oblongas è conchâ veneriâ dono dedere. Quoniam autem animaduerterat Iogueſius, adesse in conuentu Onontaërronnonios aliquot, vtendum ratus præclarâ occasione etiam cum ipsis ineundæ amicitiæ, & hos quoque muneratus est, addens verbo, Gallorum consilium esse, ad eos pariter adire in patriam: præmittere se donum illud, quò ne ijs adessent improuisi postmodum: ceterùm, vias tres Gallis ad ipsos patere, per Annierrononios, per S. Ludouici Lacum, per Hurones. Hîc verò ex senioribus Annierrononijs, aliqui minùs delectati seu locorum peritiâ tantâ in Ioguesio, seu consilio Gallorum, de adeundis Onontaërronnonijs, quasi quicquid ipsis ex Gallorum amicitiâ accessurum esset, esset deperiturum sibi; excipiunt, vnam ad Onontaërronnonios tenendam viam esse, illam videlicet quam strauisset Montemagnius: duas alias periculis patere ingentibus: per illud iter occurrere aliud nihil, nisi homines ore tetrâ picturâ deformato, armatos claua, securíque, nihil nisi cædem meditantes: per suos autem ipsorum fines iter deinceps expeditum esse, tutum, planum. Pergit tamen Ioguesius, haud decorum Gallo nomini esse ratus, non posse eos qua luberet, ad vlteriores illos populos tendere, inconsultis Annierrononijs (an aptè ad

ANNVS MDCXLVI.

tempus, ſtatuere haud auſim) illud quidem procliue creditu, pupugiſſe firmitudinem illam conſilij, eos qui repugnare viſi erant. Et acceſſit aliunde ſuſpicio, quam tamen è-veſtigio purgauit Ioguesius: habebat in arculâ reculas neſcio quas, ad vſum longinqui itineris eiuſdem, & perincommodi: hæc arcula obſerata cùm eſſet, animaduertit toruos obtutus Annierrononiorum aliquot in eâ eſſe defixos, & ſubodoratus id quod erat, metuere ipſos ne qua peſtis intùs lateret, regioni toti exitioſa futura; reſerans coràm, oſtentánſque ſingula; En, inquit, quid monſtri eſſet occluſum: in vſus quotidianos hæc paucula parraueram. Porrò per eos dies ſic ſemper Seruus Dei demandatæ ſibi à Monte-magnio prouinciæ ſeruiuit, vt illud publicè obſeruans, quod Montani, Algonquiniíque monuerant, ne ſub ea initia mentionem vllam proſeminandæ fidei faceret, clàm, vbicunque ſe daret occaſio, ageret rem animarum. Adijt caſas frequens, eas præſertim in quibus ægroti aliqui erant: baptizauit aliquos paulò antè, quàm efflarent animam, ſingulari diuinæ in eos benignitatis documento; quibus in cælum euehendis, tàm opportunè ſubmiſiſſet qui panderet ianuam: captiuorum autem aliquot Huronum, Algonquiniorúmque excepit Confeſſiones: hos enim, credo, intelligit Gallicæ Auctor Relationis, dum Ioguesio Chriſtianos ibi loci nonnullos repertos ait. Quæ dum ſedulò peragit, inſtare vltrò Annierrononij apud eum, Bordonúmque, diſceſſum vt maturarent: quippe profectum manipulum Iroquiorum ſupernatum, ad Hurones, qui deſcenſuri ad Gallos eſſent, excipiendos inſidijs: manipulum eundem perrecturum deinde porro ad Monte-magnium vſque, tum bellatores, poſtquam præter Arcem Richelæam tranſiiſſent, per amnem Iroquiorum in patriam redituros. Nec verò metuere ſe, ne quid nocumenti Gallis afferrent, etiamſi in eos, vt fieri poſſet, inciderent per iter: illud haud poſſe præſtare, vt Algonquinios comites, incolumes eſſe ſinerent: ſi quid ſecùs quàm cuperent, eueniſſet, pacem fortè turbatam iri. Atqui miror magnopere, infit Ioguesius, ſinere vos, Iroquios illos ſupernates per veſtros fines impunè graſſari, cædéſque, vt libuerit, obuiorum quorumcunque perpetrare, graui veſtro probro, ac propè infamiâ. An non enim iniurium vobis eſt, audaces neſcio quos

iuuenes

iuuenes è ſuperioribus illis oris, quotieſcunque libido ſuggeſſerit armatos per attributas vobis ſedes volitare, non minùs fortè veſtris clàm, ſi quid rixæ, vt procliue eſt, intercesſerit, quàm nobis, hoc eſt exteris quibuslibet, palam infeſtos futuros? Quidni verò Catadupa veſtra occupatis, intercludendo exitui? Hîc cùm frigidè Annierrononij excuſarent, curaſſe ſe iam monendos eâ ipsâ de re ſupernates illos, inſtat Ioguesius, vrgétque: &; Ergo hac denunciatione contenti eſtis? inquit, an non animaduertitis fore vt in vos conferantur latrocinia, cædéſque, quotquot ab ijs intrà veſtros limites fient? Atque hîc porrò viſi animaduertere quantopere ſua intereſſet, proteruam illam finitimorum licentiam coërceri: atque adeò polliciti ſunt, ſeriò ſe prouiſuros, ne talia vſurparentur deinceps.

Nec tamen præterea diſtulit Ioguesius cum comitibus proficiſci: partim terreſtri itinere, partim vt antè, nauigiolis vaſtitatem eam emenſi, ſub exeuntem Iunium Trifluuium incolumes tenuerunt. Nihil potius Iogueſio, Bordonóque fuit, quàm vt ex fide exponerent Monte-magnio, quid geſtum eſſet: ac ceteri quidem in magnas ſpes venere rerum deinceps & lætarum earundem, & percommodarum mercaturis, quæ ferè compendia homines rei familiaris curis impliciti ſequuntur: Iogueſius, ſeu gnarus pridem quanta eſſet gentis mobilitas, ſeu, quod facilè mihi perſuadeo, ex inſtinctu quodam interiori, haud ignoto ijs qui Deum in ſpiritu & veritate vel quærunt, vel adorant; nunquam animo planè conquieuit, id quod haud ita diu pòſt euenit, vtique præſagiens, nec pacem illam diuturnam fore, & ſe à perfidioſis Barbaris interemptum iri. Et in hanc quidem ſententiam, paulò antè quàm ad Annierrononios tertiùm rediret, ad multos ipſe ſcripſit, atque adeò ad me propriè: attexam hîc partem Epiſtolæ, quam dedit illo ipſo tempore in Galliam, ad vnum è Noſtris, quicum coniunctiſſimè vixerat. Poſtquam paucis expoſuerat quo loco res poſt eam conſtitutam pacem eſſent; *Faciendum putant*, inquit, *ij quorum ex nutu pendemus, vt Sacerdos è Societate aliquis eò mittatur, qui videat num quid expediri poſſit ad erudiendos eos populos. Nihil dubito quin in me coniecturi ſint oculos, qui vernaculi Iroquiorum idiomatis notitiam aliquam habeam: atque adeò*

ANNVS MDCXLVI.

vides quantopere veſtris egeam orationibus, futurus in medio Nationis barbaræ ſic, vt & ſacrificio, & ſacramentis planè cariturus ſim, atque adeò vix locum, tempus-ve nacturus orandi. Accedit, quod ſi quid fortè inter Annierrononios, Gallóſque, & Montanos, Algonquinióſque turbabit, culpa omnis in me conferetur: aut ad me ſaltem accurretur, tanquam ad earum omnium Nationum ſequeſtrem. Quid hîc autem ego porro? In Deo collocatæ ſunt ſpes meæ omnes, qui ad ea perficienda quæ decreuit, nihil operâ noſtrâ indiget: illud modò accurare debemus, vt fideles ſimus fideli, nec fidem fluxam geramus: cauentes magnopere, ne noſtrâ mollitudine illius opera corrumpamus. Spero id te mihi tantum boni tuis precibus à Domino Deo conciliaturum, effecturúmque eâ operâ, vt poſt vitam Religioſam tàm fractè adhuc actam, inchoem demum ipſi ſeruire melius. Mihi crede: de iſta Miſsione dum cogito, ſic ipſe reputo mecum; Ibo, & non redibo (voces has ipſas Latinè perſcripſerat:) *ſed me vtique fortunatum, ſi quo loco inchoaui, ibidem conſummabo ſacrificium, ſi, quas guttulas ſanguinis ibi fudi, eæ tanquam primitiæ fuerint illius copiæ, quam è toto corpore perlubenter ſim miſſurus. Denique populus iſte Sponſus ſanguinum mihi eſt: hunc mihi deſpondi ſanguine meo.* (Et hæc paucula Latinè ſcripta ab eo erant.) *Communis Dominus IESVS Chriſtus, qui ſuo illum ſibi cruore comparauit, aperiat eidem (precor) Euangelij ſui ianuam, itidémque vicinis & fœderatis quatuor Nationibus, Vale, Pater in Chriſto chariſsime: precaréque à Deo, me intime ſibi coniungat.*

P. Ioguesij cædes immaniſſima.

HÆ TAM formidoloſæ imagines cùm menti aſſiduè obuerſarentur, non tamen cunctatus eſt: ſed ſtudiosè conquiſitis qui ducerent, quíque comitarentur, ad VIII. Cal. Octobris ex Trifluuio profectus eſt cum Iroquijs aliquot, qui ibidem poſt initum fœdus ſubſtiterant, &, (in quo vno acquieſcebat,) cum Ioanne Landæo, Gallo iuuene: adiunxere ſe ſe alij quidam; Algonquinij, necne, incertum reliquit Gallica Relatio: quicunque fuerint, parùm fidos ſe ſe adhibuere: etenim Ioguesium medio in itinere deſtituerunt, quanto incommodo, coniecturâ aſſequi poſſumus: nam nihil prætereà certi de totius funeſti itineris ratione compertum. Illud per Batauos reſcitum, cùm ad pagum primum perfidioſæ Nationis perueniſſet cum ſocio, XVI. Cal. Nouembris vtrumque immaniſſimè exceptum, contuſúmque pugnis, & fuſtuario,

Annvs MDCXLVI.

Quæ tàm insperatæ mutationis causa extiterit, haud sanè liquet: scripsit ad Monte-magnium Batauus Præfectus, cùm ab iisdem Batauis, quibus & notus, & charus Loguesius erat, inquisitum esset perdiligenter, quæ tandem tàm mala mens Annierrononios post ictum recèns fœdus, pacémque firmatam, ad nefariam cædem impulisset, aliud nihil extorqueri potuisse, nisi Loguesium nuper in sarcinulis quas apud se deposuisset, maleficium aliquod, genium-ve malum reliquisse, qui suas corrupisset segetes. Et suspicionem firmauere captiui Hurones aliquot Ethnici: ij cùm minùs lætas eo anno Huronum segetes viderent, facilè homines de cetero otij impatientes, amatores certaminum, bellorúmque, impulerunt vt crederent, in capsulâ illâ, de quâ diximus, latuisse maleficium: præsertim cùm mentirentur audaciùs, suis quoque agris importatam per Gallos exitiosam pestem aliquam, quæ segetes omnes suas perdidisset: propositúmque ijs prorsùs esse gentem vtramque, Huronum, & Iroquiorum exscindere. Fauit miseræ coniecturæ, quòd capsulam eandem Iroquio cuidam asseruandam Loguesius commiserat, ad reditum vsque, quasi Pandoræ pyxidem scilicet. Porrò, seu ea causa fuit, seu quæsitus ferinæ importunitati color, antè quàm in casam vllam pedem intulissent, ambobus vestes detractæ, &, proh pudor! ipsum indusium: obiectum modò vile subligaculum est, quo verenda contegerentur, Loguesio mirante illò quidem, at minimè indignante: sic enim profectò ad extremum vsque spiritum se se gessit fortis athleta, vt constantissimè charitatem proximi retinuerit, qui ex charitate ea cuncta appetiisset: & qui superiori illo tempore tàm diuturnam vexationem placidissimè pertulisset, egregiè vtique sibi constitit in extremo vitæ actu. Procliue creditu est, nihil ab eo fuisse prætermissum, vnde insanè furentes mitigaret: propositum initum recèns fœdus, datam dexteram, præclaras pollicitationes, Monte-magnij Gallorúmque reuerentiam, superiores necessitudines: sed nihil euicit, nisi si illud viri obseruantiæ datam, vt neque ipse cremaretur, neque socius: denunciatum quidem certè, postridie esse moriendum, non lentis in ignibus quidem, sed moriendum tamen. Concessum exiguum interuallum, quemadmodum illustres captiui exegerint, nouit

ANNVS MDCXLVI.

is cuius causâ ea in pericula venerant: ambigere queat nemo, quin Landæus per sanctam homologesim sempiternis suis rationibus sapienter consuluerit, in amici Sacerdotis copiâ: Iogu esius, si vnquam aliàs, diuinam implorans opem, vitámque suam offerens millies, nullum eius noctis momentum, nullum consecutæ diei elabi passus est, quin fructuosè collocaret. Nunc sibi, nunc inimicis infestissimis propitiare conabatur Deum: ac tametsi fortè nonnullos præsentiscebat angores, homo à naturâ timidior: tamen contrà firmiter nitens, mortem constantissimè excepit. Postridiè ad feralem cœnam ire iussus, in casam quæ indicabatur, vix pedem intulerat, cùm à Barbaro post ostiolum latente, securi petitur: & tantâ vi impactum ferrum est, vt illicò corruerit exanimis, beato vulnere translatus momento ad vitam, vt augurari quidem licet, feliciorem. Caput ademptum illicò, &, quod se facturos Barbari interminati erant, pro vallis, quibus pagus cingitur, propositum ad Gallorum, si qui aduenirent terrorem. Postridie mane Landæus pari mactatus carnificinâ: vtriusque corpus in profluentem proiectum. Fuit Landæus Dieppensis: iuuenis fortissimo animo idem, & præcellenti virtute: huius adeò iudicium fuit, perrarum vtique eâ potissimùm in ætate, quod cùm pericula secum reputaret, in quæ se, anceps illud iter cum Ioguesio suscipiens, induebat, palàm ac publicè contestatus sit in discessu è Trifluuio, vno se actum desiderio Domino Deo famulandi, adire eas oras, vbi mortem se se manere intelligeret. Considerata fortitudo, & incensa iuuenili in pectore charitas! At Ioguesius Aurelianensis, confirmatâ in Societate annos iam multos virtute, in Nouam-Franciam missus erat. Temporis spatium illud, vt ærumnarum, sic meritorum, ferax imprimis, quemadmodum posuerit, facilè quisque intelligat, vel ex ijs quæ ex eius autographo anteà allata sunt, vel ex hisce postremis: attexam tamen prætereà, quæ ex duobus Sacerdotibus è Societate cognita, de eodem Gallica Relatio momorat. Horum alter, apud quem generalem Confessionem Ioguesius instituerat totius illius temporis, quo ex Huronum finibus profectus, in Iroquiorum manibus primùm fuit, mox per Batauos reuectus in Galliam est; asseuerat toto eo tàm formidoloso interuallo noxam omnium

grauissimam quas mens integerrima contraxisset, fuisse gaudium aliquod de morte, quam tum sibi imminere meritò putabat, eo nomine, quod per ipsam breui liberandus esset omnibus ærumnis, quæ plurimæ grauissimæque in momenta singula perferendæ erant.

ALTER quicum partem haud exiguam egit Ioguesius anni postremi suæ mortalitatis, suspexit in viro id ætatis, candorem animi eximium, simplicitatémque penè puerilem, quâ vel mentis sinus ad homologesim excuteret quam-exactissimè, vel eâ percontaretur, quasi discendi studio, quorum se magistrum profiteri aptè potuisset. Rogabat videlicet, quemadmodũ instituenda esset mentalis Oratio: quemadmodum peragenda, secundùm sacrificium, Actio gratiarum: quemadmodum obeundæ similes mentis exercitationes: quâ in re duo sibi visus est proponere: alterum, vt occuleret sensa præclara, quæ Deus famulo suo super ijs impertiebatur: alterum, quod mirâ quadam sui, rerúmque suarum despicientiâ, longè meliora, præstantioráque esse sibi planè persuadebat quæ ab alijs, quàm quæ à se proficiscerentur. Maximam diei partem coram IESV Christo sacrâ in Eucharistiâ latente exigebat, sacrificiísque intererat religiosissimè, quotquot ibidem loci peragerentur, eo, vt aiebat consilio, vt & iacturam illius temporis resarciret, quo tandiu diuino illo munere caruerat, & anteuerteret illud, quo eodem esset cariturus: quæ cùm quotidiana essent, querebatur tamen frigere se in asceticis. Idem ille Sacerdos quicum versabatur, cùm vrgeret Dei famulum frequens, vt vteretur fomentis, quæ nec religiosa seueritas respuit in tempore, ad vires corporis seu fouendas, seu redintegrandas: nihil aliud ferebat responsi ab egregio sui insectatore, nisi illud; Absit verò à me, vt hîc corpori quidquam indulgeam, cuius desiderio naturalis ad mollia procliuitas cogat postmodùm, dum denuò versabor apud Iroquios, oculos huc, mentem-ve reflectere: si vnquam aliàs, nunc vel maximè contentus ijs esse decreui, quibus ad tuendam vitam carere planè nequeo. Quin, apud illos ipsos cùm esset, etiamsi ad victum suppeteret nihil, præter insipidam pultem illam, ex fruge Indicâ, aquáque; adduci tamen potuit nunquam, vt vidimus, vt vel pauxillum degustaret carnium earum,

ANNVS MDCXLVI.

quibus affatim Ethnici vescebantur, eo nomine quod immolatæ tetro dæmoni essent: cùm tamen fas sæpè fuisset, inquit Auctor Gallicus, illud S. Pauli vsurpare, *Nihil inquirentes propter conscientiam*: sed non quid liceret, sed quid esset magis è diuinâ gloriâ, spectabat vir Dei. Indidémque cùm à Batauis, ad quos adibat identidem cum Iroquijs custodibus, obtruderetur latex ille ex adusto vino, quo passim Barbari ad ebrietatem abutuntur; temperauit sibi semper, nec adduci potuit vnquam vt vel guttulam degustaret, ne occasionem inde comitum quisquam arriperet in eam ipsam potionem licentiùs se se effundendi. Inuictæ verò constantiæ documentum edidit aliquando, eidem asserendæ gloriæ, obseruantíæque supremi Numinis. Somniauerat Iroquius quidam per morbum, ad recuperandam valetudinem valituram choream, cui Ondesson, hoc est Ioguesius interesset, cum libro precario, quo ritu Galli orare consuessent. Nec grauatè eò virum adduci posse, Barbarorum plerique sibi persuaserant, qui nullo suo incommodo, vt interpretabantur, ægroto posset gratificari. Ergo ad eum adeunt, rogántque pro virili, conferat quod suum sit in rem tàm iustam, & scilicet perhonorificam futuram ei ipsi, cuius opem flagitabant, quando ægrotus, si reualesceret, secundam valetudinem esset ipsi acceptam relaturus. At seruus Dei renidens, primùm, somniorum fidem temerariorum, oratione eleuare: mox, cùm vrgerent Barbari vehementiùs, postquam eò ventum erat, vt communi consilio inuitum in ægroti casam deportare constituissent; agilitate sibi pedum consulere, fugámque capessere. Insequuntur missi iuuenes, currentémque assequi conantur: at frustrà: ad eius velocitatem, suam nihil esse, stupentes compererunt: ex quo, illud obiter perspicere licuit, charitatem vnam iniecisse Ioguesio compedes, quandiu illîc remansit: centies enim, si animum induxisset, fugâ se se clandestinâ subducere potuisse. Postquam autem molestus ille æstus insanientium deferbuerat, domum se recepit Ioguesius victor: &, quæ Domini Dei prouidentia fuit, choreæ mentionem missam fecere omnes. Neque tamen mirari desiere Barbari excelsitatem illam mentis, quoties agebatur religio: vt illud identidem vsurparent; *Nefas profectò fuisset vitam tibi eripere, Ondesson: adeò te intrepidè,*

captiuus licet, non modò pro libero, sed etiam pro domino geris, quoties tibi sic factō opus esse persuasisti: ac si nostrâ in patria & solus, & captiuus, tamen nobis omnibus resistis; quid te facturum autumemus, si liber cum tuis versarere? Omninò nihil est quod à te quidquam gratiæ speremus Iroquij. Hallucinabantur tamen infelices: nam eo ipso tempore consulebat animarum, quoad eius facere poterat rationibus: & fuit, cùm ad saltationem quandam spectandam inuitatus, alio quopiam in pago peragendam, perrexit ille quidem cum agmine: verùm, vbi primùm ad locum deuenerat, clàm se insanæ vociferationi, superstitiosæque choreæ subducens, adit ad casas, in earúmque vnâ infantulos offendit quinque, animam iam propè agentes: hos interpellante nullo, cùm omnes ad præclaram celebritatem confluxissent, Baptismo impertitur, póstque triduum discit, omnes viuere desijsse: quo lætitiæ sensu, norunt qui experti ipsi sunt, quam iucundum sit, quámque suaue, filios Deo parere. De illius exitu, qui nefariam cædem perpetrauit, dicemus anno consequenti.

NON AVTEM in innocentis viri nece impius conquieuit furor: imò verò magis efferatus est. Videlicet is mos est eorum, qui iniuriam vltrò intulere: cùm intelligant violatos à se alios, ne à se pœnæ exigantur sceleris, occupant, quoad licet, & quicquid cladis possunt, important. Ad XV. Cal. Decembris ex insidijs intercepere Annierrononij haud procul Monte-regali Hurones tres: sic enim rescitum ab Iroquio captiuo, de quo infrà: pridie autem Calendas easdem, grassati sunt ibidem in Gallos duos, qui paulò longiùs ab Arce recesserant: hos interemptos ab ijs fuisse, illius eiusdem captiui indicio compertum pòst: affirmauit siquidem, neutiquam eos apud Iroquios comparuisse: allata modò fuisse capillitia: Huronibus autem illis condonatam vitam. Interceptis ad eum modum itineribus, res Huronicæ hoc anno obscuræ remanserunt: refert tantùm Hieronymus Lalemantius, ad Prouincialem Franciæ scribens, Stephanum Charletum; literas se à Nostris qui vineam illam Domini colebant, per Boreales nescio quos accepisse, quibus literis significabant naui operarij, inter tot res tàm aduersas, Neophytorum tamen fidem constantiámque, si vnquam aliàs, eluxisse: baptizatos quingentos,

ANNVS MDCXLVI. & quod excurrit: restitutas Missiones aliquot, nouas institutas: Euangelij sonitum ijs in regionibus magis, magisque clarescere, sensímque peruenire ad remotissimas quasque Nationes. Quæ tàm præclaræ spes etsi deinde interceptæ sunt, vt ex Tragicis casibus liquebit, qui ad finem vsque operis proponuntur deinceps; videtur tamen Dominus Deus non tàm miseras Gentes suâ velle benignitate destituere, quàm planum facere, altissima esse sua consilia, nec eorum rationes mortalium quemquam scrutando, rimando-ve posse assequi: hæc verò ex rerum consecutarum decursu innotescent.

ANNVS MDCXLVII. ERGO VT ad Annierrononiorum importunitatem redeamus, III. No. Martias anni septimi & quadragesimi suprà millesimum sexcentesimum, cùm ex Trifluuio profecti essent Algonquinij duo, feminæ totidem, ad alceu conuectandam, quam cæsam Huro in nemoribus, loco quinque, sex-ve leucas dissito reliquerat; infelices venatores in agmen incidêre hostium: ab ijs Annierrononij didicere, quo statu Trifluuianæ res essent, qui Algonquinij, quò venatum perrexissent, quot Galli essent in præsidio, quæ copia rerum ad victum, pugnásque necessariarum? Cùm cuncta apprimè rescijssent (quæ fuit captiuorum vel formido, vel inconsulta loquacitas, qui tàm graue infortunium crearint suis:) postridie, qui Ciner aliorum dies erat, cùm Galli propè cuncti ad sacram Ædiculam conuenissent, pio cinere inspergendi; Barbari progressi ex insidijs, vt assolent, irruerunt in domos duas haud procul ab Arce, in quas tanquam in locum tutiorem quicquid recularum habebant, contulerant Gallorum plerique, vestem, stragula, nitratum puluerem, plumbeas glandulas, sclopos ipsos, & si quid istiusmodi. Vt nullus erat vel qui prædones arceret, vel qui moneret Gallos; nullo periculo prædam auexere haud sanè exiguam, quantam homines vix quindecim efferre humeris potuissent: & nullo discrimine ditati affatim, vbi nihil corradendum superfuit, abscessere. Vbi perfecta res diuina erat, egressi Galli vident attoniti quid gestum esset: &, quod mirere in bellatoribus, vox erupit nulla, quæ non summæ pietatis, religionísque index esset: temperauit sibi egregie quisque spoliatorum: aliorum in contubernales suos charitas mirè enituit: fuit qui cùm vestes haberet binas, vnam

nec

ANNVS MDCXLVII.

nec grauatè donarit: alius cum vxore vehem onerauit partim lineis, partim laneis item vestibus, ille virilibus, hæc muliebribus: tùm ad nudatos illos cum eâdem adijt, modestè excusans quòd plura, melioráque non suppeterent, quæ offerret: vno verbo prodidit vnus è Societate Sacerdos, qui aderat, nunquam speciem pulchriorem vidisse se ardentissimæ illius charitatis, quam in primitiuâ Ecclesiâ viguisse, tùm aliundè, tùm certissimè, illustrissiméque ex sacrarum literarum monumentis constat. At prædones prædâ in tutum asportatâ, duos in manipulos discessere, incautos Algonquinios intercepturi; locum in quem deinde re peractâ conuenirent, condixerant fluuiolum ex Lacu S. Petri manantem. Algonquinij interim icti fœderis fide securi, soluto animo, liberóque, venationi operam dabant circà Magni amnis ripas; ad Meridiem alij, alij ad Septentriones. Nec difficillimè ad eos hostis peruenit, cognito de captiuis, quà instituissent iter: impressa quippe vestigia significabant niues. Et qui ad Septentriones quidem tetendere; in casis, virorum deprehendêre neminem, profectis ad venandum planè omnibus: ita nullo negotio feminas puerósque vinxerunt, nullo prorsùs dimisso: tum, ex ijs decem, virorum persecuti vestigia, ad locum vbi deuenerant, Simonem Piescaretum vident, solum, & tanquam extrà omnem aleam imminentis periculi vllius, ad casam se se placidè referentem. Vt viri bellicam fortitudinem exploratam habebant, decem cum vno apertâ vi confligere non ausi, arte adoriuntur: accedunt dissimulanter tanquam amici: & quasi vicissim ac sincerè cum amicis res esset, ita Simon gaudium de occursu præ se ferens, de earum gentium more canere occipit lætum quiddam. At perfidi vbi cominùs adfuere, vnus è decem immerentis renes ense traijcit: quo letali ictu concidit derepentè exanimis: vir excelsi animi idem, & probatæ, contestatæque virtutis. Reuulsum cranium cum capillitio inhumani ad casas detulere continuò: tùm insecuti ceteros, incautos, palantésque nullo negotio cepere. Nec arduum certamen eos mansit, qui ad Meridiem excurrerant: non quod non res esset futura cum viris præstantibus: sed quod ex improuiso ferus hostis superuênit. Numerosum agmen erat, virorum, mulierum, infantulorum. Agmen ducebat

Annierrononiorum perfidia & immanitas.

ANNVS MDCXLVII. Ioannes Taȣtſκaron, Præfectus bellicâ fortitudine inſignis: comitabantur Præfecti alij aliquot, quiſque cum turmâ: Chriſtiani complures erant, Catechumeni nonnulli, quidam Ethnici prorsùs adhuc. Et tunc quidem Chriſtiani Catechuméníque ab oratione ſurgebant, quam inſtituerant ſupplices antè, quàm caſas refigerent, interiùs in ſiluas penetraturi. Ibant nullo ordine, vt in tuto: Huronem tamen reliquerant in poſtremis, qui quaſi agmen clauderet. Hunc à tergo adorti primum Annierrononij, vt antecedentium ſubſequebantur veſtigia, tumultus aliquid exciuere: ad eum obuerſa Maria, Ioannis Baptiſtæ Manitȣnagȣch vxor, virum lento gradu prægredientem clamore incitat, monétque quantâ poſſet celeritate accurreret ad eos, qui in primo agmine erant, inſtánſque denunciaret periculum: at is gradum vltrò contrà reflectere, & non fugiendum, ſed pugnandum ratus, Annierrononium quidem necat, at paulò poſt à multis vnus appetitus occubuit. Eo cæſo, hoſtis vndique circunfunditur, antè quàm quidquam aptè expediri ad reſiſtendum poſſet. Bernardus tamen Oüapmangȣch, quem primum ex hoſtibus obuium habuit, confecit: verùm ipſe ab alijs interemptus eſt continuò, neque agnitus à popularibus, neque agnoſcens populares: Annierrononius cùm eſſet, aſſueuerat pridem cum Algonquinijs, à quibus captus inde à primâ adoleſcentiâ fuerat, cum germano fratre, exitu ſanè diſpari: nam Bernardus quidem cùm Algonquinijs ætatem reliquam egit, & ſcilicet apud eos fidem cum Baptiſmo ſuſcepit, egregiéque excoluit, tùm bellicâ laude, tùm Chriſtianâ potiſſimùm præſtans: alter ab ſuis Annierrononijs captus in certamine denuò, in patriam reductus eſt, ac baptizatus licet, iſti impreſſioni interfuit. Mores quippe mutarat impius, cúmque lupis vlulare didicerat. In eius fortè manus venit Maria: hæc vbi agnouit Petrum Achκameg eſſe (Petri nomen in Baptiſmo ad gentilitium adiunxerat) quærit ex eo ſtatim mulier ſanè fortis, an non apud Annierrononios Sacerdos quidam è Societate eſſet? nempe rerum oblita ceterarum, illud vnum ſpectabat, quemadmodum per ſanctam homologeſim magis magíſque mentem expurgaret, ac ſi ſacramenta alia Eccleſiæ impiâ in regione deeſſent, illud iteraret crebrò. Sed perculit iam afflictæ animum

perfidiosi apostatæ oratio: Antequam hæc expeditio susciperetur, inquit, interfecti Galli sunt qui ad nos venerant: ac tum primùm intellexere miseri Algonquinij, violata ab Annierrononijs iura omnia, fluxæque fidei homines pactum tàm pompaticè nuper fœdus oblitos, eorum sanguine, qui ad eos tanquam ad amicos placidè, beneuoléque adierant, manus imbuisse. Atque hîc, cùm sustinendo certamini impares se se cernerent, deditionem ceteri fecere, miserati potissimùm imbellem turbam, in quam, si diutius resisterent, ne dirus victor ferociùs sæuiret, metuebant. Sed nihil eâ præuisione profectum: statim atque arma posuerant, vincirique se siuerant ij, quos ad fugam habiles flos ætatis reddebat; exercere continuò cæcum furorem immanes carnifices in senes, in pueros, infantulósque, & in feminas eas, quas minùs subsequi posse per virium imbecillitatem intelligebant; lancinare, vstulare, trucidare; ijs autem quos duci in triumphum posse rebantur, vngues auellere.

Nec tamen ad hanc lanienam, animis fortes pugiles ceciderunt: Ioannes Taȣtskaron ad Christianos, Catechumenósque conuersus; *Agite*, inquit, *fratres mei, erigite animos: retinenda his in malis fides: vsurpanda, si vnquam aliàs precatio. Non magnopere diuturni futuri sunt nostri cruciatus: breui hostium nostrorum tumor intercidet: cæli autem lucida sedes nos in perpetuum beatos incolas excipiet. Quare, nemo in fide titubet: si ærumnosi sumus, non idcircò continuò desertos nos putare debemus à summo illo rerum omnium Inspectore eodem, & æquissimo æstimatore: procumbamus in genua cuncti pariter, precemúrque ab eo, vires nobis robúrque sufficiat in cruciatibus.* Ad eam vocem illicò non Christiani modò, Catechumeníque ad vnum omnes, sed Ethnici quoque demisere se se: præeuntéque vno Christianas precationes elatâ voce, iterarunt cuncti magno animo, distinctissiméque sacrum carmen: tùm pios modulos addidere, solamen ex consilio Apostoli, ex hymnis spiritualibus religiosè captantes. Stabant intereà, spectabántque stupentes Annierrononij: vnus modò ex impiâ turbâ cùm cachinnaretur, conuersâ Maria ad Petrum Achkameg; *Age*, inquit, *denuntia sodes, tuis, ne tàm religiosum institutum pro deridiculo habeant: Nobis in more positum, Deum per preces colere, cælestémque illius opem*

ANNVS MDCXLVII. *implorare : animaduertet is quandoque, procul dubio, in ſui contemptores.* Hîc verò cùm ex eodem, qui interpretem agebat, cognouiſſet impia cohors, quid mulier diceret, ſolui cuncti in riſum: Petrus, ſtimulante conſcientiâ facinoris, caput tacitus ac ſilens demittere. At nihilo ſeciùs virili animo feminæ perſtare: quos infantulos geſtabant ſinu, horum frontem Cruce conſignare, quæ puerulos trahebant, iubere, ipſi ſignum ſalutare efformarent: & quandiu iter tenuit, nemo vnus fuit Chriſtianorum cuiuſlibet ætatis, quin antequam cibum caperet, ductâ Cruce benediceret: cúmque ablata prorsùs eſſent roſaria, ſupelléxque cetera pietatis, digitis tamen quiſque ad recitandam Coronam B. Mariæ vtebatur, ſtatum numerum Angelicæ orationis, Dominicæque precationis implendo. Eo ipſo in itinere documentum contrà edidere pluſquam ferinæ immanitatis homines importuni. Vulneratus erat grauiter in certamine, Algonquinius quidam, ſic, vt ingredi non valeret: verita eius conſanguinea, Chriſtiana mulier, ne ab hoſte prorsùs necaretur, ſi ſubſequi minùs poſſet, in vehem hominem tollit, tumultuariò compactam, inuolutúmque vt potuit, conſtituit ipſa trahere per niues, rarâ charitatis ſpecie. At vbi aliquantum itineris confectum erat, veriti Barbari ne properantes retardaret pondus, vt rebantur inutile, aut etiam noxium; viuum miſerum cremant in oculis captiuorum: quo cuiuſque ſenſu, æſtimari facilè poteſt, dum vel ex Chriſtianâ miſericordiâ infelicis vicem dolent, vel impiam carnificinam deteſtantur, vel flammas eaſdem ſibi metuunt. Addidere ij ipſi à quibus hæc reſcita, poſtquam deinde ex impiorum finibus profugerant, ab Annierrononijs ijſdem, ſuffixum Cruci fuiſſe quadrimum infantulum per Baptiſmum conſecratum iam Deo, corpuſculo diſtento in prægrandi cortice, tum in teneros pedes, ínque manus adactis bacillis præacutis. Nouum crudelitatis genus, & anteà nunquam vſurpatum, niſi à perfidis Iudæis, quibus id criminis meritò affingitur. Sed nimirum qui teter dæmon eos olim egit, in Crucem IESVM Chriſtum Seruatorem mortalium vt agerent) idem immanes Barbaros impulit ad tantum conſciſcendum ſcelus.

CAPTIVI ALII cùm primum ad citimum Annierrono-

niorum pagum peruenere, excepti sunt sanè truculenter: per insanas vociferationes insultantium hostium, per fustuarium, admotásque corporibus tædas ardentes, in ferale pegma tracti sunt, viri seorsium à feminis, vestibus detractis ad ignominiam: hîc ingeminata verbera, vulneráque: tum vbi se affatim exsaturarat ferina immanitas, circunducti per tres Annierononiorum pagos: postremò, de ijs sic constitutum, vt feminæ quidem viuere sinerentur; item pueruli duo haud dum ad iaculandum habiles: viri adolescentulíque distributi per pagos, mox cremandi. Qui preces præiuerat, quasi grauioris criminis reus scilicet, diriùs cruciatus, mirabilem constantiam præ se tulit. Religatum ad palum, Tartarei carnifices vstulare ad Solis occasum cepere, tum meditatâ crudelitate noctem totam sic vexauerunt, vt à pedum plantâ ad vmbilicum vsque progressi, partes corporis superiores non attingerent, reseruatâ videlicet reliquâ carnificinâ ab vmbilico ad caput, in diem consequentem, cuius diei sub vesperum cùm vires demùm fortissimum athletam deficerent, corpus totum in rogum coniecere. Hoc verò toto interuallo horarum quatuor & viginti neque clamorem vllum sustulit, neque indicium vllum edidit animi fractioris, vir dignissimus, cuius nomen posteritati traderetur: sed illud videlicet exceperunt pridem Fasti perenniores. Suppar extremæ barbariej exemplum editum in Algonquinio adolescentulo, annum circiter decimum-sextum ætatis agente: is cùm formâ præstaret, & decorâ vultus, artuúmque conformatione, quæ vel in gestu, motúque corporis mirè raperet intuentium studia; ad crudelem pompam amictus est veste, vt in eâ barbarie, pulcherrimâ, ornatúque cetero, tum iussus spatia aliquot conficere: quæ dum peragit mirâ quadam venustate, & propè elegantiâ, flexi nonnulli de donandâ vitâ agitarunt, sed euicit plurium importunitas: ita & ipse viuus crematus est.

ANNVS MDCXLVII.

E IOANNIS Taȣtskaron agmine casu Algonquinij quinque, cùm alij aliò perrexissent, ab hoste minimè deprehensi, ad Trifluuium rediere: ex ijs duo cuncta luctu iuxtà, & formidine complerunt, audita à se tripudia memorantes victoris hostis. Et indigenæ quidem sortem deplorare hic huius, illius ille, vt captorum quisque secum arctiori necessitudinis vinculo iun-

Annvs MDCXLVII.

ctus erat; Galli omnium, vel quod grauis per se iactura erat, vel quod ea Annierrononiorum perfidia spes infringebat otij, pacísque. Patres è Societate lugebant tot, támque præstantes columnas Surgenti Ecclesiæ ædificio, tàm (si humano quidem modo ista expenderes) haud tempestiuè subtrahi: sed nimirum in altissimis diuinæ Prouidentiæ consilijs acquiescebant. Solabatur mœrentes illud potissimùm, quod egregiè ad extrema quæque illorum quisque se se comparauerat, & cum præsensione quidem aliquâ tristis euentus. Simon quidem Piesкaretus institutoribus in fide suis vale-faciens; Mihi verò videor, inquit, ad mortem proficisci: verùm, illius cogitationis acerbitatem diluit hæc altera, me, Ecclesiæ cùm sim filius, post obitum in cælum euolaturum. Bernardus autem Oüapmangѵch bis ante discessum homologesim iterauit: cúmque ex eo quæreretur, cur tàm exactè Confessionem obiret; Quòniam, inquit, in siluas euocor ad necem: vos vestris me precibus apud Deum iuuatote: neque enim huc reuertar: date modò glandem plumbeam, quâ traijciam Iroquiorum primum, qui in me infestus feretur. Et data glans est: &, vt animo destinarat, ita eâ traiecit infestè irruentem Iroquium. Atкitѵchi, item Neophytus apud Sacerdotem eundem fibrinarum pellium fasciculum deposuit; &, Da has, inquit, meo nomine huic quem nosti (certum aliquem ex amicis nominabat) dum hîc aderit. Quid, infit Pater; an non pelles eæ, tuæ sunt? sunt verò (excepit) sed breui haud futuræ sunt: iam me ipse inter mortuos numero.

Vt avtem ad captiuos reuertamur, memorabilis fuga mulierum quarundam, ex ijs, quibus concessum diximus esse viuere. Ad VI. Id. Iunias adfuit ad Montem-regalem Maria, Ioannis Baptistæ Manitѵnagѵch vxor, in canoâ, quam sola agebat, per incredibiles ærumnas longum, & difficile iter emensa, & propè per miraculum erepta crudelitati non Annierrononiorum modò, à quibus crematus vir erat, sed Onontaerronnoniorum, hoc est Iroquiorum superiorum, apud quos aliàs captiua aliquandiu egerat. Ab eorum quibusdam, qui ad pagum Annierrononiorum ierant, vt fit, eum, in quo Maria iam sui secura degebat, ignita est: ij cùm profugam viuere nefas ducerent, nefarium consilium iniere de miserâ reducendâ,

cremandáque. Seducunt incautam sub vesperum, extráque pagum colloquium sensim trahendo, pertrahunt: vbi solam vident, partim blandâ oratione, pollicitationibus permixtâ præclaris, partim minando monent, redeundum esse in eum pagum, vnde se priùs subduxisset: ibi humaniter habitum iri, nec quidquam defore eorum quæ apud Annierrononios essent. Intellexit continuò mulier, eò se progressam, vnde vix ac ne vix quidem retrahere pedem posset, sine certissimo vitæ discrimine: ità dissimulandum rata in tempore, secuturam verò respondet, & quò ducerent ituram. Ergo iubent in siluâ pernoctare: postridie mane se se adfuturos. Nec hîc quidem fefellere: repertam, viam secum carpere cogunt Onondaguen versus (pagi nomen est Onontaerronnoniorum in quo ipsi collocatum domicilium habebant) & quoniam transeundum per pagum illum erat, in quo agebat Annierrononius is, qui mulierem ceperat, & cuius, iure belli esse ducebatur; veriti Barbari, ne si agnosceretur, ab illo eodem à quo capta erat, assereretur; dant infelici esculenti quidpiam, vnde cœnitaret, iubéntque in siluâ denuò pernoctare: postridie iter secum persecuturam. Cùm discessissent, per noctis silentium, Maria cùm ad pagum accessisset propiùs, inaudit insanas Barbarorum vociferationes cachinnósque, vni cuidam popularium suorum insultantium, quem cremabant: cohorrescénsque ad tanti cruciatus atrocitatem, tormenta sibi profectò eadem imminere, induxit in animum, vbi primùm Onondaguen peruenisset, nec prorsùs temerè, vel quod compertum haberet, vix vnquam immanem gentem ignoscere fugitiuis: vel quod paulò antè, voces exceperat iuuenum quorundam, sciscitantium inter se per iter, quænàm tandem pars corporis illius fugitiuæ esu suauissima futura esset? quærentíque respondentem alterum audierat, omnium delicatissimos pedes sibi videri, sub cinere fauilla-ve lentè tostos. Quæ cùm versaret animo, tentare prorsùs omnia constituit, ad tantam declinandam acerbitatem, &, quà licebat, per noctis tenebras se se subducere. Et quoniam minimè dubitabat, quin postridie manè truculenti Barbari, vbi se elusos à feminâ vidissent, perrecturi essent versùs Trifluuium, vnde profecta erat; deflexit à recto itinere, vt erat locorum perita, deuenítque eò, vnde conspi-

ANNVS MDCXLVII.

cere pagum poſſet, Onondaguen, haud ignotam ſedem ſibi: eius in viciniâ, quà denſiſſimæ cedri, abietéſque erant, dies ipſos decem, noctes totidem delituit inter niues, nullo ignis fomento, veſte autem pertenui, támque curtâ, vt neque crura, neque brachia contegeret: & quoniam nihil omninò ad cibatum ſuppetebat, nocte è latebrâ emergebat, agróſque adibat vicinos, ſi quas fortè ſpicas Indicæ frugis nanciſceretur, à meſſoribus præteritas: harum cùm modulum aliquem reperiſſet, victitauit interim: ſed terrebat metus longioris itineris, (quod deinde menſium duorum fuit) multò magis autem conſpecti penè quotidie Barbari, qui illac vltrò citróque ferebantur; atque adeò illi ipſi à quibus rapta erat. Nihil tamen tantam obiecit formidinem, ac Iroquius quidam prægrandis, qui ſecurim humero geſtans, ad ſemianimem ibat rectà, neſcius ille quidem. Hunc vbi Maria conſpicit cominùs, ad Deum ſcilicet per preces confugere, quo ſanctiſſimo, firmiſſimóque præſidio vſa tàm formidoloſo eo tempore ſemper eſt: &, quæ fuit diuinæ clementiæ ſuauitas, vbi primùm ſe in genua demittere ceperat, abſceſſit derepentè aliò Barbarus, in nemúſque penetrat. Hos inter angores, metúſque qui in momenta ſingula alij alijs ſuccedebant, ſic ſecum ipſa mulier ratiocinari, ex diuinarum legum hoc quidem in genere, ignoratione: Quò te reſeruas infelix? Actum eſt vitâ tuâ, quoquò te conuerteris, emoriendum, cui neque quidquam ciborum adſit, & tantum viæ emetiendum ſit, àntè quàm ad tuos peruenias. Et ad pagum quidem hunc ſi perrexeris, viua cremabere: ſi iter ad tuos capeſſiueris, incides in Annierrononiorum quempiam, à quo è fuga retracta, ignes non effugies: præſtat itaque mortis genus deligere minùs atrox, vitæque huic, inſerto collo laqueo finem imponere. Vt conſtituerat, ita facere apparat: zonam religat supernè ex arbore: inferiori in parte, fluentem nectit nodum, qui vbi caput inſeruiſſet, pondere degrauante corporis, magis, magíſque ſtringeretur, atque adeò pendulam interclusâ animâ necaret: tum infelicem arborem ſcandit, laqueóque quam aptiſſimè potuit, compoſito, deorſum ſe ſe librat. Sed letalis conatus minùs ſucceſſit: diffractâ zonâ ruit attonita: nec tamen ab incœpto deſtitit pertinax: nodum nectit denuò, denuóque ſe ſe ex

arbore

arbore librat, reste, vt sibi videbatur, diligenter exploratâ priùs: at ne tum quidem, miserante Deo, plus perfecit: suopte pondere relapsa ad terram est. Hîc verò saniores cogitationes suscipere mulier, factum mirans. Quid si, inquit, cordi Deo non est, me nunc emori? omninò, quantum quidem assequi coniecturâ possum, me relinquere in viuis decreuit. Atqui cibaria in iter non suppetunt: at, an non ipse suppeditare, si libuerit, mille modis potest? Eamus sanè, & quà ducet ipse pergamus. Hæc elocuta, vadit per siluarum vastitatem, quà ex Solis positione, in quem interdiu, tanquam in gnomonem intuebatur, tendi putabat in patriam, haud procul ab Huronum finibus: sed, quod procliue fuit, perrexit aliò, nec infeliciter: quippe tandem post bimestre spatium, eò peruenit quò diximus. Et primis quidem diebus decem, collectitiis ijs aristis vtcumque miseram famem solata est: niuale illud frigus vnde depelleret, nihil suppetebat. Aliquot deinde dies sic exegit, vt vel scalpendâ humo, siluestres radices inuestigaret, velleretque, vel digitis dentibus-ve cortice arborum exteriori detracto, librum interiorem manderet: donec progressa, certo loco, in quo casam proximè fixerant Iroquij venatores, securim reperit, quam per imprudentiam reliquerant: ea saluti fuit. Nam & ex ligno industria mulier concinnauit ipsa sibi vnde ignem, perinde atque ex silicum affrictu eliceret; eo se reficiebat noctes totas, interdiu, prorsùs abstinebat, ne vagam fumus proderet: quinetiam sub auroram studiosè extinguebat, si quid supererat calentis fauillæ, ne quid emanaret. Vbi ad fluuiorum ripas peruenit, cibum quoque, quem testudines præbebant, nancisci cepit. Mense toto per eas exacto ærumnas, quæ fidem quoque superare credi possent, nisi quæ pertulit, ipsa memoraret, Iroquios venantes cùm vidisset, ipsa ab ijs minimè deprehensa, animaduertit canoam ab ijs in vicini amnis ripâ relictam, dum redirent. Illam conscendit fortis femina, abducitque: verùm, quoniam amplior erat, quàm vt commodè agitari ab solâ posset; vbi se in eum locum proripuerat, vnde peruenire ad eam elusi venatores minimè possent, eandem sic coagmentauit, vt iam breuior circumageretur longè facilius. Tum ex fluuiolis secundo cursu delapsa in Magnum amnem S. Laurentij, agnouit demùm & abesse se

Captiuarum aliquot feminarum fuga.

ANNVS MDCXLVII. à patriâ longiùs, & multò commodiùs secundo flumine ad Gallorum stationes accedere posse, quàm aduersò remigare ad suos. Ita canoâ permissâ alueo, quà sponte labebatur, lustrat interim circumpositas insulas, ac venationi assueta dudum, fibros capit, &, quod mirere, ceruos etiam, hac arte, vt compulsis in amnem, ipsa ex canoâ immitteret, extantiáque capita contunderet securi: tùm confectos extrahebat ex aquâ; figebat quoque pisces grandiores, tanquam ense, sic ligno longiore præacuto. Tandem Montem-regalem tenuit: exceptáque perhumaniter est tum à Præfecti vxore, lectissimâ feminâ, cum ab alijs matronis ex Galliâ: verùm obuersantibus adhuc animo tàm tristium rerum, tàm multarum imaginibus, luctu, mœroréque confecta, lacrymas fudit diu: post, ad Sacerdotem è Societate conuersa, à quo prius instituta erat in fide, narrauit quàm assiduè preces fudisset ad Deum, cuius opem tàm benignè esset experta: expiatáque mente per homologesim, cibum vitæ tanto interuallo regustauit.

HANC SVBSECVTÆ deinceps aliquot, aliæ ex alijs, vt quæque ex hostico euadendi captatam opportunitatem nacta erat. Ad XII. Cal. Quintiles ibidem ad Montem-regalem ex aduersâ parte fluminis auditæ voces opem inclamantis cuiuspiam: sed quod eâ fraude abusi sæpè erant Iroquij insidiatores, in eos qui ad opitulandum accurrerant, perfidiosè grassati; idcircò fluxit prope triduum, antè quàm accedere vllus vellet, curaret-ve. Tandem ausi quidam sensim è flumine accedere, vbi Catechumenam feminam esse cognôrant, antè ijs versatam locis; defectam viribus imponunt in canoam. Nihil ei potius fuit, vbi traducta ad stationem erat, quàm vt requireret, num adesset è Societate Sacerdos is, qui Catechumenos, Neophytósque instituere ibidem consuêrat. Et erat ille quidem antè oculos in aliorum coronâ: verùm, ex longiori inediâ, emoto cerebro, minimè agnoscebat præsentem. Ita, obiecto sensim cibo, fomentísque alijs adhibitis, instaurandis illius viribus tantisper data opera: ipsa postridie, iam sui compos finem nullum facere accersendi, inclamandi-ve Sacerdotis. Cùm & ipse assereret adfuisse se etiam superiori die, & alij rem ita habuisse confirmarent, Atqui ego minùs aduerti, inquit: neque verò memini te à me visum: vt vt id fuit, ve-

niam precor: ſic enim mecum ſtatuo, idcirco ſiuiſſe Dominum Deum, me in hoſtium manus venire, quòd anno ſuperiore obſtinatiùs reſtiti ſalutaria monenti, impellentíque ad Baptiſmum. Et ego quidem tametſi nondum tanti boni particeps, tamen preces aſſiduè ad ſummum rerum omnium Procreatorem fudi, pollicitáque ſum, me, vbi primùm integrum foret, flagitaturam enixè, quod tàm pertinaciter antè reſpui. Tum ordine exponens quemadmodum euaſiſſet; Biduum tantum erat, inquit, ex quo partum fuderam: ea res ſaluti fuit: cùm enim altero biduo antè, captiuæ duæ noſtro è numero ſe ſe proripuiſſent, furentes Annierrononij iactare, ſi qua deinceps è nobis fugiſſet, cunctas trucidaturos. De me nulla tum erat ſuſpicio, ob partum tàm recentem: ita cùm obſeruaret nemo, per ſpeciem lignatum eundi, ſubduxi me cum filiolo: is paulò pòſt efflauit animam, quòd me lac deficeret. Ego, expeditior iam licèt, tamen vix ac ne vix quidem peruenire hûc potui: diſcrimina autem adiui tùm alia, tùm hoc potiſſimùm, quod cùm ad S. Ludouici Catadupa perueniſſem, nec ſuppeteret canoa, lignis aliquot vtcunque compactis, torrenti me credidi: ſed me breui deſtituit diſſoluta ratis: hauſtáque gurgite fuiſſem compluries, niſi Deus adfuiſſet: nam & in imum demerſa ſum aliquoties, & raptante vortice, ad ſcopulos, ſaxáque extantia, propè alliſa. Ceterùm addebat, nihil iſtâ captiuarum vitâ miſerius: cùm lues popularis gentem Annierrononiorum etiamnum depopuletur, quotidiana funera erant: atque adeò ex more in luctu ferè agitandum fuit: ſed inter ærumnas infinitas nihil ærumnoſius, quàm importuna illa Barbarorum hoſtium crudelitas, quæ inuitas, reluctantéſque adigebat ad vſtulanda corpora eorum è noſtris, quos ipſi cremabant. Vno verbo cùm nihil eſſe videretur, cur deinceps differretur Baptiſmus, vt Iroquiorum manus effugerat, ſic dæmonum erepta ſeruitio, in libertatem filiorum Dei per lauacrum regenerationis aſſerta eſt.

ADVENERE poſt quatriduum duæ illæ, quas biduo ante ſe, effugiſſe dixerat, ambæ nuptæ, ambæ Chriſtianæ: hæ ex aduerſâ itidem parte fluminis ad ſtationem eandem traductæ, pòſt paulò donatæ veſte & canoâ, ad viros ſuos Sillerium deſcendêre. Poſtremò ad XVII. Cal. Sext. adfuit ad Tri-

ANNVS MDCXLVII.

fluuium alia, tàm extremâ confecta macie, vt ad pellem nihil præter ossa adhæresceret: caui oculorum orbes, genæ nullæ: ad maxillas labra consuta. Memorabat hæc, à captiuâ alterâ Annierrononiam diritatem formidante, mentionem iniectam sibi de nece voluntariâ: quem furorem cùm detestaretur, atque adeò infaustam sociam à tàm prauâ mente deducere conata blandâ oratione esset, Medeam tamen illam nihilo seciùs, primùm, filiolum suum, trucidatum ad hostium pedes abiecisse, mox, cùm laqueo inseruisset caput, manu altera restem quantum quidem vires sinebant, adduxisse, quo præfocaretur, alterâ iugulum cultro secuisse: documento sanè funesto, quantopere intersit, vocanti Deo parêre. Annos multos impotens mulier non modò Baptismi mentionem omnem reiecerat, sed etiam insectata atrocissimo odio erat Christianam fidem, semper iracundiâ æstuans: ita minùs mirum, si Deum tandiu aspernata, diuinâ deinceps ope caruerit. At Christiana tametsi libertatem quoque ipsa spirabat, tamen ab eo alienissima furore, niti Deo, & opportunitatem præstolari fugæ. Et obtulerat illa se quidem sæpiùs, si sola esset: sed cùm filiam haberet pariter captiuam, nuptam iam viro Annierrononio (neque enim ijs in regionibus dubitant viri cum captiuis feminis copulare matrimonia, si forma adsit præsertim; quin, vxores tales præoptant, quippe morigeras magis) ab eâ auelli non poterat. Ergo communicat cum eâ consilium suum: miserrimum vitæ genus esse, quod ducerent, nihil luctuosius, quàm assiduè cum ijs versari, quos parentum suorum, cognatorum, affinium cruore respersos adhuc viderent: si quid sibi crederet, tentaturas fugam: affore afflictis benignissimum Deum, cuius præsertim causâ obijcerent se se discrimini, eo scilicet consilio, vt Christianæ, ad Trifluuium, Sillerium-ve, reuiserent institutores suos, obirent sacramenta, sacrificio interessent. Cùm non abnueret filia, dictum tempus profectioni ad noctem mediam proximam. Vbi statum tempus aduenerat, egrediuntur ex condicto, à nemine deprehensæ, viatico nullo, in tàm longum, támque perplexum iter, nisi panum quinque subcineritiorum, atque adeò perexiguorum: hos mater parauerat: filia instruxerat se se cultro, pernecessario vtique multos ad vsus, si vti licuisset: sed breui filia à matre seiuncta est. Nam progres-

ſæ quantâ maximâ celeritate potuerunt, noctis partem reliquam, diémque deinceps totum, ad vesperum vſque; dum ſibi gratulantur opportunitatem, ad quietem captandam aliquam reſidendi; ecce tibi Annierrononios aliquot vident eminùs haud viſæ ipſæ. Sed incidit tamen formido, vt fit, tàm præceps, vt in vnum illud intentæ, ne deprehenderentur, in denſiſſimum ſe ſe nemus penetrarint, per ſentes, rubóſque, & diuerſæ ſcilicet: quem errorem cùm non niſi diu pòſt miſera mater deprehendiſſet, ſubſequi filiam rata, vbi à tergo reſpicit, nullam videt: cúmque vociferari minùs tutum eſſet, itineris partem relegens, luſtránſque oculis omnia, nullum tamen eius veſtigium deprehendit. Quid faceret tali loco, ac tempore? redire ad pagùm, aliud nihil erat, quàm ad certos rogos proficiſci, & incerto quidem euentu: quî enim ſibi perſuaderet, eò repedaſſe filiam? conſultius viſum, cœptum iter perſequi. Ergo vadit mœrens, luctúque perdita: pérque graues Solis ardores æſtuans, ad ceteras ærumnas illam quoque pertulit, quod infinitis muſcarum morſiunculis toto corpore patens, tota cruentabatur: quâ in deſtitutione vt eſt naturâ ſolers neceſſitas, illud excogitauit, vt ex fronde tibialia, manicáſque vtcumque conſuerit. Filiam vltrà non vidit: ſed ſqualore mœroréque confecta, ſola tandem tenuit Trifluuium, pérque ſacram homologeſim mente ſerenatâ, per auguſtum Chriſti IESV corpus corroborata, priſtino ſe Chriſtianæ vitæ tenori reddidit.

SED NIHIL hoc in genere admirabilius, ne ſecula quidem fortè ſuperiora viderunt, quàm labores ſanè perplexos Algonquiniæ feminæ cuiuſdam, nondum Chriſtianæ, ſed quæ, quantum conijcere quidem licet, Baptiſmo deinde eluta eſt. Hæc cùm capta à perfidioſis Annierrononijs eſſet vnà cum virorum agmine, dum initæ pacis fiduciâ ſecuri venantur; poſtquam dies iam decem cum ijs egerat, non ſine grauiſſimo mentis angore; nocte quadam altiſſimo ſopore depreſſis hoſtibus, quotquot erant, quatuor licet innexa funibus, qui ex palis totidem apti erant cancellatis, ínque quincuncem humi depactis; vt in omnem intenta fugæ occaſionem erat, brachiorum primùm alterum expedit, vt paulò laxius retinaculum erat; tum alterum haud ægrè, mox pedem vtrumque

ANNVS MDCXLVII.

soluens; iam libera per stratorum corpora foras se proripit: cúmque euadere deinceps tutò posset, hostis propè sui, vel potiùs furoris impotens, securim, quam casu in tugurij limine offenderat, toto virium nisu librat in caput Annierrononij, qui ibidem in limine iacebat. Excitatur ad ictum tàm luculentum miser, & scilicet lacrymabili gemitu excitat alios: ab his cernitur suo ipsius propè natans in sanguine. Nec mora: trepidè quæritur auctor vulneris: sed cùm nullus compareret, securis tantùm saucij respersa cruore relicta esset, accurrunt ad locum in quo captiuam religauerant: verùm, abdiderat iam se in truncum excauatæ arboris, quam latebram antè consultò inuestigauerat, probauerátque: mox, cùm omnes vnam, eandémque in partem effusè currentes cerneret, ipsa in aduersam se proripit, & quantum cursu potest, tantum viæ ad lucem vsque emetitur. Vbi diluxerat, reduces Barbari constituunt omni diligentiâ inuestigare quà fugeret, diuersíque loca latè circa, omnia explorant. Cùm vestigia deprehendissent anteeuntis, biduum totum secuti, tantumnon assequuntur, hoc est adeunt proximè ad secessum in quo latebat: quorum strepitum vbi hauserat auribus, immigrat illicò in vicinum stagnum, & sub aquâ delitescit sic, vt identidem ad ducendam animam caput exereret: donec defessi quærendo venatici non canes, sed prædones, spe denique omni abiectâ captiuæ recuperandæ, remeauere ad suos. Tum verò pergit quà ceperat, sola, omníque planè cibo carens, nisi si quid agrestium fructuum occurrebat, quod racemaret carptim, & dies totos triginta quinque progrediens, traiecit nando fluuios minores aliquot, dum ad ripam Magni-amnis allapsa, ratem ipsa sibi composuit ex lignis, quæ inter se arboris cuiusdam lentiori cortice, quo ad funes vulgò indigenæ vtuntur, sic commisit, vt partim nauigans, partim exscendens, illud vnum sibi proponeret, ad aliquam Gallorum stationem deuenire, quarum profectò aliquam ad eiusdem Magni-fluminis ripas nacturam se norat, nullo de cetero commercio vsa vnquam cum Gallis, quâ ex gente neminem vsquam fortè viderat: ità alueo permittebat se se. Mirum tamen, quemadmodum in tot aquarum diuortijs tàm immensis, rectum quasi tramitem insistere potuerit: præsertim cùm varijs locis ita se amnis distendat, vt

si medium tenueris, vix domum vllam agnoscere queas earum quæ sunt per interualla ad ripas constitutæ. Seu casu porro, seu, quod vero similius, ratem agente Custode Angelo, postquàm Lacum S. Petri traiecerat, haud à Trifluuio procul, Huronum piscatorum canoam videt. Cùm eminùs dignoscere satis nequiret, amici an hostes essent, relictâ rate, in vicinum se nemus subducit, viæ reliquum per noctis confectura tenebras vel ex metu, vel ex verecundiâ. Ergo pergit sub Solis occasum, ac per fluuij marginem sensim progrediens, simul Trifluuianam Arcem videt, simul ab Huronibus aliquot cernitur. Vadunt illi continuò, ad eámque accedunt protinùs: ipsa se denuò in siluam penetrat, quà densiora fruteta erant, vetátque adeuntes ferri propiùs, nudam se esse vociferans, quippe cùm ex hostium manibus clàm esset dilapsa. At horum vnus statim aliquid vnde corpus vtcunque obtegeret, iacit eminùs: dum ipsa decori vbique retinens, iam amicta prosilit, benignéque accipitur, ad VII. Cal. Sext. Quid eâ deinceps factum sit, non tradit tumultuaria Relatio: cùm tamen & consultò stationem Gallorum ab eâ vestigatam antè prodiderit, pòst, tantam ergà se Gallorum eorundem charitatem, tantum studium demiratam addat; quis non sibi persuadeat, feminam haud contumacem quorum mores suspexerit, horum augustas religiones suscepisse? à quibus haud dubium quin instituta ad fidem continuò fuerit, atque adeò ad Baptismum deinde, vbi opportunum visum erat, admissa. Felix mulier eadem, & sanè fortis, quæ ausu planè mirabili, tàm præsens discrimen per tàm innumerabilia discrimina effugerit. Omninò si tali tempore apud hostes tàm barbaros maneret, funestis implicita & superstitionibus, & vitijs, in sempiternum perierat: sed *Nouit Dominus qui sunt eius:* adéstque plusquam paternâ prouidentiâ *in opportunitatibus, in tribulatione.*

Annierrononij Prædones à Gallis oppugnati fugâ se noctu proripiunt.

ALIQVANDIV pòst, cùm viginti circiter Annierrononij prædones Magno-amne inuecti canoas aliquot fæderatorum Algonquiniorum infesti insequerentur, Galli, qui fortè ex ripâ spectabant, lembum conscendunt continuò, & quantâ maximâ remorum contentione fieri potuit, ad immanes hostes properant. Ii cedere quidem flumine, at non tamen dare se in fugam. Factâ exscensione, momento lignis grandioribus

Annvs MDCXLVII.

aptè ad propugnaculum inter ſe conſertis Gallos opperiuntur, canois prætereà ſuis vtcunque tecti. Ruunt Galli confeſtim in perfidos, vrgéntque oppugnationem. At reſiſtunt viciſſim homines ad bellandum, ſeu latrocinandum potiùs facti pridem, ſclopíſque prægrandibus ſternunt è Gallis duos, ſex ſauciant. Tandem tamen, cùm nox ingrueret, cernerentque poſtridie impares ſe fore certamini vtique à Gallis redintegrando, & numero fortè maiore, poſcunt noctis illius inducias. Cùm conceſſæ eſſent, ipſi ſilenter per amicas tenebras ſubducere ſe ſe, & munitiunculam cum qualicunque inſtrumento deſerere. Poſtridie ſub Solis ortum Galli dùm pugnam inſtauraturi proximè eſſent, circunſpicerentque quò vertendus impetus eſſet; neque quidquam exaudiunt, neque hoſtem vllum vident. Gnari tamen quantâ vbique cautione agendum ſit cum hoſte, maximè cum eo, quo neque ad fraudem tectior, neque expeditior ad fugam vllus vſquam ſit; circunſpectant priùs omnia, dein accedunt: ac tum demùm vident fugitiuos prorsùs abſceſſiſſe. Pergunt ergo ſi quem fortè palantem adhuc reperiant: & ecce tibi vnum deprehendunt in cauæ arboris trunco latitantem. Tanquam ad feram, ſic ad infelicem accurrunt omnes, iubéntque prodire continuò: cùm paruiſſet, rogant cur conſiſtere maluiſſet, quàm recedere cum alijs? Cauſam voluntariæ tarditatis attulit, quod cùm germanus frater luculentum vulnus accepiſſet, manendum vltrò ſibi putaſſet ad ferendam opem: ceterùm, è ſuis oppidò ſauciatos ſeptem; duos, ſuâ quidem ſententiâ cæſos ibidem occubuiſſe: horum tamen neutiquam reperta corpora: auecta putarunt Galli à recedentibus, quò patrio more deinde cremarentur. Ipſe ad Trifluuium deductus continuò, mox Kebeccum auectus ad Monte-magnium: qui de illo pro poteſtate ſtatueret. At is ſecum reputans quàm nihil ad ferociſſimas Barbarorum mentes mitigandas valuiſſet ſuperior humanitas, comitáſque; atque vt medicâ in arte, ſic in ciuili adminiſtratione, adhibendum ferrum, ignémque, dum ſuauiora remedia reſpuit morbi pertinacia; hominem permittit Algonquinijs, cum eo, vt tria tamen in pœnis de illo exigendis vitarent: primum, ne tandiu miſerum cruciarent, quandiu ſolerent antè vulgò: alterum, ne nudarent corpus ad ignominiam: ab eâ enim fœditate

ditate Christianos oculos abhorrere debere: tertium, ne quâ parte eius carnium ad esum abuterentur: id enim non hominum sed canum esse. Plura de supplicij genere non tradit Scriptor Gallicus: sed quando eas cautiones à Monte-magnio adhibitas refert, illud haud obscurissimè innuit, crematum captiuum fuisse, idipsúmque, quod subijciam, adstruit; illud tamen Christianè accuratum, vt per breues cruciatus ad sempiternam felicitatem euolaret. Traditus est Sacerdotibus Societatis ad necessariam institutionem: quæ dum peragitur, apparuit breui dexteræ Excelsi mutatio. Homo antè non magis à fide, quàm ab humanitate alienus, inexpectatam quandam docilitatem afferre: mox contestari, & asseueratione omni confirmare, credere se quæ proponerentur: & dolere de admissis totâ ætate peccatis: ac quandoquidem docetis, inquit, nostrûm vnumquemque ad diuinæ iustitiæ tribunal quandoque appariturum, si fallo, ac si aliud oratione promo, aliud recondo pectore, tunc mihi vitio vertite. Intereà cùm Præfectus cui permissus à Monte-magnio erat, cum eóque Galli ex illo multa sciscitarentur, inter cetera illud quæsiere, qui vocaretur is à quo IsaaciIoguesii socius interemptus esset? atque is nihil ambigens nomen prodidit. Vrgent, instántque, nomen item ederet illius, qui immerenti Sacerdoti securim impegisset? hîc verò demissis ceruicibus conticuit: quâ ex reticentiâ haud obscurè deprehensum, tàm indignam cædem ab eo perpetratam fuisse. Accessit vehemens ab Hurone indicium, qui indidem ex Annierrononiorum pago effugerat: siquidem captiuum intuens, quem vidisset ibi loci multoties; Quid te verò, inquit, expectare à Gallis conuenit, qui virum tàm ipsis charum mactaueris? Rogantibus deinceps de mortis genere Ioguesij eiusdem, ita semper respondit, vt extenuaret: neque nudatum eum, neque fustuario tunsum fuisse: ex Annierrononiorum pagis tribus, duos minimè ad deliberationem vocatos, in eóque ipso vbi cæsus est, eam quam amitam Ioguesius de more vocitabat, cuiúsque beneficam humanitatem tandiu fuerat expertus, restitisse. Veritus est (credo) Gallicus Scriptor inhumanitatis notam in Monte-magnio, si captiuum Algonquinijs, Montanísque expressisset permissum ad rogos: idcircò mortis genus quasi retjcuit. Ait tantùm, captiuum

ANNVS MDCXLVII.

eundem ritè procuratum ab animo, medijs in cruciatibus inclamasse IESVM multoties: iussúmque canere, nihil tristibus modulis extulisse arrogantiùs, contrà quàm non Christiani tali loco ac tempore soliti erant, nullo conuitio læsisse torquentes: paucula tantùm ingeminasse in hanc sententiam, *Antaïok* (nomen apud eas Nationes vulgare fuit Ioannis Amioti, Galli iuuenis à quo captus erat) *Antaïok id mihi præstitit, vt in cælum euolem, gaudeo.* Hoc fine vitam & mortalem & captiuam conclusit vir beatus, ex eorum vtique numero, quos Dominus Deus per ignem educit in refrigerium. Paulò pòst, per aquam eodem subsecutus est, vt eius pietas integritásque suadet, is cui acceptam felicitatem suam proximè moriturus referebat, Ioannes ille Amiotus, omnium consensu non minùs Christiani officij laude cumulatâ, quàm militari gloriâ illustris. *Consummatus in breui expleuit tempora multa:* &, quæ altissima Dei iudicia sunt, eo leti genere sublatus est, quod non potuit non cunctis luctuosum videri. Dum ad Trifluuium, Magnum amnem in lembo traijcit cum Francisco Marguerio, item Gallo, vi repentinâ tempestatis absorptus est, antè quàm opem ferre vllus quiuerit. Subita quidem mors: at non improuisa: semper enim candidissimus iuuenis sic erat animo comparatus, vt non crimina modò, sed etiam delicta incredibili studio declinaret. Apud Patres Societatis in Residentiâ S. Mariæ educatus, inde tùm alia præclara, tùm sensum pietatis insignem in immaculatum sponsum immaculatæ Virginis hauserat: ab eóque vicissim pro illustri munere tulerat insigne castimoniæ decus. Solicitatus pluries, vt Ægyptius ille quondam Ioseph semel, à flagitiosis mulieribus, pallium reliquit in lasciuarum manibus, semper castus, semper integer, semper, quod eâ ætate, iisque locis permirum, ab omni letali culpâ intactus, si fides habenda ijs, qui arcanorum nitidissimæ mentis erant apprimè conscij. Quo tempore castigatissimæ vitæ filum abrupit mors immatura, amori operam debat, at legitimo, matrimonium proximè copulaturus: sed eam continentiam adhibebat in visendâ, alloquendáque eâ quam vxorem legebat, vt dictitarent per Christianum iocum, optimi adolescentis sodales, ipsum Angelorum more procum agere. Hinc illa in iuuenem amantissimi Dei prouidentia

Ioannis Amioti mors, & laudes.

Sap. 4.

planè singularis, quam expertus est toties. Semel quidem cùm venatum excurrisset, nesciens planè quid lateret, derepentè formidine diriguit, contrà quàm soleret: confidens enim erat imprimis, at prudens idem, & cautionis adhibendæ vbique, perstudiosus. Cùm se ipse miraretur increpitans, progredi tentauit multoties, nec progressus est vllo modo: in orbem se circumagebat potiùs, quàm viæ quidquam destinatæ conficeret. Obstupescens, ad Patronum denique suum, S. Iosephum se se conuertit: mox Huronem comitem appellans; Regrediamur sanè, inquit: latet hîc periculosum aliquid. Et sic res habebat prorsùs; postridie Algonquinij aliquot dum illac iter habent, in insidiantium Iroquiorum manus venere. Vt autem se debere intelligebat S. Iosepho plurimum, ita vicissim effusissimè accurabat quicquid ad meritissimum Patronum honorandum veniebat in mentem. Cùm assiduè obijceret se se dimicationibus ijs, quas penè quotidianas suscipere cogebant infidi Iroquij, declarauit Patribus Societatis, velle se vt si in certamine aliquo istiusmodi occumberet, quæ ligna materiémque ceteram apparasset ad extruendam sibi domum, ex ijs excitaretur sacellum S. Iosepho: ac voti sponsione se se præstereà obligarat, nemini, qui per S. Iosephum obtestans, quidpiam à se petijsset, negaturum.

De fidei apud Algonquinios, Montanósque progressibus nihil dicam: non quod noua desint, sed quòd sint eorum persimilia, quæ memorata sunt annis superioribus. Attexam hîc modò duo ad diuinam gloriam multùm spectantia: alterum, facem Euangelij hoc anno finitimis quibusdam illatam Nationibus: alterum grauem Dei manum in fidei vel hostes, vel desertores incubuisse. Ad Abnaquioïos, quos ad cælestes satus excipiendos Carolus Meiasꝁȣat paulò antè pro virili comparauerat, missus est Gabriel Druilletius, è Societate Sacerdos, bonæ gentis accersitu, vel potiùs flagitatione. E Sillerianâ sede cum eorum agmine profectus sub exeuntem Augustum anni superioris, ipsos penè menses decem cum ijs exegit. Quanta pertulerit, præterquàm quod ex ijs quæ varijs locis memorata à nobis sunt, de grauissimis Euangelicorum operariorum laboribus cognosci potest; inde propriè coniectura ducatur, quod hyemem totam circuncursando transegit, insti-

Fax Euangelij finitimis Nationibus illata.

ANNVS MDCXLVII.

tuendis Catechumenis, ſolandis, iuuandiſque ægrotis, diſcendo idiomati: in quo tantopere tàm breui profecit, vt mirati ſint non Galli modò, ſed indigenæ quoque: in tantâ abſtinentiâ, vt tametſi carnes ex venatu identidem abundè ſuppeterent, ab ijs tamen toto Quadrageſimæ tempore ſe ſe continuerit, modico demenſo frugis Indicæ contentus. Ergo cùm vernaculam linguam arripuiſſet, inſtituere cepit pro magiſtrali auctoritate eos, quos I E S V Chriſto parturiebat: quæ vt fructuoſiùs ptocederent, ab ijs flagitauit tria, tulítque: Vt continerent ſe ſe tùm à vino, tùm verò potiſſimùm à letali illo potiùs, quàm vitali latice, quem ab Europæis propinari incautis ſolitum ſæpè diximus: hoc verò in Abnaquioijs magis metuendum, quod ijs vſus multus eſt cum Nouæ Angliæ incolis: Vt concorditer inter ſe viuerent, miſſáſque facerent ſimultates; & id proceſſit è ſententiâ, cùm ſi quem quis vel verbulo violaſſet, haud ægrè ad petendam veniam adduceretur. Vt nuncium remitterent tùm ineptæ ſuperſtitioni, quâ rerum ſuarum exitus ſecundos, aduerſóſque tantopere pendere cæci populi ſibi perſuadent ex ſortibus; tùm toti, ſi quod erat, cum antiquo veteratore commercio, hoc eſt cum tetro dæmone, quem & ipſi Manitȣ appellant. Et hîc quoque paruerunt mirâ quadam ingenuitate, vel abiectis, vel etiam Catechiſtæ traditis ſacculis, quibus res tanti ſcilicet pretij continebantur. Quin, ex ſagis ipſis, vel Impoſtoribus potiùs fuere qui tympana cremarint ſua: ita excluſæ inſanæ vociferationes, quibus noctes, diéſque perſtrepere earum gentium caſæ ſolent. Quanquam nonnulli ex eis, peruicaciores, conſuetos rumores ſpargere inſtituerunt, Qui aurem Gallo neſcio cui præbuiſſent, iíſque quæ traderet aſſenſi eſſent, illis infeliciter caſura omnia: ipſum adeò Patriarcham (Patrem eâ nomenclaturâ deſignabant, voce à Gallis temerè auditâ per Catachreſim ſanè grauem abuſi) atque adeò eos omnes qui cum eo forent, ab Iroquijs captum iri. Hæc ſub eos dies maximè canebantur, quibus refixis quindecim, quæ circà erectæ erant, caſis, diuellendum neceſſariò contubernium erat ad venationem capeſſendam: lectus tamen lacus ingens eſt ad Kinibeki, fluuium, quò peractâ venatione, denuò conuenirent cuncti. Sed (quæ fuit Domini Dei ergà ſuos clementia) inſanas va-

ticinationes elusit euentus: nam nec in Iroquiorum manus vllus ex eo agmine venit, cum quo Druilletius totum illud exegit tempus; & abundè suppeditauit venatio, vnde alerentur cuncti. Valuit itidem non mediocriter ad fidem abrogandam mendacibus, quod cùm Druilletij hospitem, qui in morbum inciderat, vel reualiturum nunquam pronunciassent, vel, si è morbo emersisset, non tamen ad vernum tempus victurum; quippe vel sorte, vel Iroquiorum manibus vitam ereptum iri homini audaci, qui atratum nescio quem suos ad fines perduxisset, contrà prorsùs euenit: cùm ter intrà eos hybernos menses ægrotasset, ter reualuit: neque vsquam Iroquius vllus comparuit. Druilletius autem cùm Baptismum impertijsset vel infantulis, quotquot animam agentes reperit, vel ægrotis alijs, quorum conclamata vita esset (quanquam horum aliqui reualuerunt) alios qui certatim se se ad beatum lauacrum obtrudebant, reijcere in annum sequentem maluit, quàm in re tanti momenti vltrà in præsens progredi. Ita auctus meritis, filiolísque in Christo suis percharus, eò vndè profectus erat, se recepit ad VII. Cal. Quintil. ANNVS MDCXLVII.

At Attikamegvii ad Trifluuium descendêre, trepidè illi quidem primùm, quòd cùm latè rumor percrebuisset non modò Algonquinios multoties captos, lancinatósque ab Iroquijs, sed etiam hostem eundem exitium Gallis moliri, nesciebant quo in statu res Trifluuianæ essent. Ergo sapienti consilio, postquam biduo à Trifluuio abfuere, vxoribus, liberísque loco tuto relictis, ipsi taciti ac silentes in canois sensim progressi, explorant qui locum habeant incolæ, Gallíne, vt priùs, an truculenti Iroquij. Cùm constare cuncta suis ipsi oculis perspexissent, tum verò lætitijs omnibus incessere: accurrentésque ad amicos, amicissimè nunciant, idcircò se adesse, vt pro more, rationes animorum suorum putent cum Patribus: vxores suas in secessu præstolari: ad eas aduehendas redire se raptim: mox cunctos adfore. Nec procrastinauere diutiùs: adfuere illicò quotquot erant: suóque accessu mirum in modum Christianorum Algonquiniorum animos partim exhilarauerunt, partim stupore defixerunt. Quippe cùm persuasum haberent, nacturos se homines rudes, mysteriorúmque iuxtà, & precationum ignaros, alia omnia suis ipsi &

ANNVS MDCXLVII.

oculis, & auribus hauserunt. Quò primùm vespere aduenerunt, perculit non indigenarum modò, sed Gallorum etiam aliquot, qui spectatores intererant, religiosa candidæ gentis pietas, præclarúmque institutum orandi in commune. Aberat tum fortè Catechistes, vt in Arce constitutum domicilium habebat, è quâ exire tali tempore, hoc est per noctem, minùs liceret: postridie cùm ad eos adijsset, vbi primùm licuerat, secundùm perofficiosam salutationem, mutuásque mutui studij significationes, è Gallis vnus magnopere vel deprædicare, vel commendare quod vidisset, audissétque: quæ qualia essent comprobaturus per se Sacerdos, iubet optimos Israëlitas in quibus dolus non esset, peragere spectante se quæ eo in genere consuessent. Et continuò Paulus Oüetanorat Præfectus, Dogicum inclamans; Age, inquit, Michaël, quando iubet Pater, preces præito ad eum planè modum, quo singulis noctibus soles, antè quàm somnum capiamus. Dictum, factum: illicò Michaël procumbit in genua: illicò sequuntur cuncti: ipse IESV Christi Crucifixi effigiem, alij Rosarium quisque suum capessunt manu: ille solitam Precationum formulam verbatim exequitur, voce elatâ: hi verbatim item cuncta reddunt, simplici tenore, qui & ab affectato lenocinio aurium, & ab negligenti oscitatione æquè abesset. Hîc verò mirari vehementer Catechistes, ac propè percelli animo, non tàm ad inflammatam pietatem precantium, quàm ad precationum ipsarum formulam mutatam in melius: cùm enim eam ipse inornatam, incomptámque tradidisset, vt euenire ferè solet ijs, qui linguam nondum percalluere eam, in quâ quæ tradunt concipienda sint, vix sui quidquam in ijs agnoscebat: præsertim cùm ad eas quas tradiderat primùm, ipsi per se complures adiunxissent, ad IESVM Christum, ad augustissimam Deiparam, ad S. Iosephum, ad Custodes Angelos, ad Sanctos eos, quorum sibi in Baptismo indita nomina essent: atque eas quidem, ait Scriptor Gallicus, apparebat non ex humanis documentis, sed ex sublimioribus quibusdam fontibus profluxisse. Precationi successere spiritualia Cantica: vbi orsus fuerat Præcentor modulos, illos eosdem reddebant singuli, defixis vno eodémque in loco luminibus, sic, vt nullus oculorum aciem animaduersus sit hac illac-ve

torquere, tàm præſtanti documento modeſti, & quieti ſpiritus in religioſiſſimis Neophytis, quàm graui probro Chriſtianorum eorum, qui quaſi hæreditario quodam iure fidem ad ſe tranſmiſſam longâ ſeculorum complurium ſerie colunt, ſi colere tamen dicendi quod negligunt plerique tantopere. Ergo attonitus Sacerdos, nihil prorſùs addendum de ſuo putauit, ad ſtatas quidem precandi formulas: in illud potiùs incubuit, vt crebrâ cohortatione magis, magíſque in amorem Dei inflammaret pias mentes. Et enituit ardor tùm aliàs ſemper, tùm verò potiſſimùm in conuentu Nationum variarum, quæ eódem ad Trifluuium exercendis de more mercaturis confluxere: Chriſtiani complures erant, Hurones præſertim, Ethnicorum tamen numerus maior. Ea cogitatio nonnihil commouit Attikameguios, incertos, ancipitéſque animi, num quâ cerimoniâ exigere Dominicum diem in patriâ iam conſueſſent, eandem vſurparent ſacrâ eâ luce, quæ inſtabat; an diſſimularent potiùs. Metuebant videlicet ne ſcommatis ſanníſque inſanorum ipſi paterent, ne-ve homines deliris ſuperſtitionibus prorſùs addicti, auguſtos ritus cauillarentur. Vicit tamen pudorem Religio, metum fiducia Dei: pridie Dominici diei iubet Præfectus excitari caſam ampliorem, quæ vni precationi attribueretur, hoc eſt, in quâ habitaret nemo, quomodo noſtra à nobis Oratoria haberi, Patrum iam vſu perſpexerant. Ad mandatum, iuuenes quidem ad cortices, feminæ nuptæ, innuptæque ad abietum ramos accurrunt: ſenes aggeſtam materiem in ædificij opus coagmentant: ita re breui perfectâ, iubent ſeniores, quem quiſque veſtitum pretioſiſſimum, vt in eâ tenuitate, haberet, eam poſtridie ad cohoneſtandam precationem aſſumeret. Morem gerunt omnes, veſtéſque, an chlamydes? induunt ex pellibus ſanè nitentibus animantium variarum: ad hæc autem, viri vultus, oráque pingunt, feminæ munditias adhibent ſuas, torques præſertim ex conchâ veneriâ. Vbi felix dies illuxerat, adſunt omnes cum pompâ; ad Oratoriúmque confluunt. Mirari verò tùm Hurones, tum alij, ſciſcitaríque inter ſe, quò tandem inſolens pompa ſpectaret? At breui ſatisfecit Paulus idem: ad ſpectantes quippe conuerſus: Nolite mirari, inquit, conſilium noſtrum: ſic aſſueuimus ex quò capeſſiuimus fidem, con-

ANNVS MDCXLVII.

uenimus Attikameguij feſtis diebus, ad colendum, venerandúmque Deum, qui cuncta procreauit, hoc quem ſuſpicitis, cultu. Itaque nemo Baptiſmi expers in cœtum noſtrum irrepat: indignationem enim ipſe in ſe ſummi Dei ſuo infortunio concitaret. Hîc verò attoniti conſiſtere omnes: ex Huronibus tamen vt Chriſtiani nonnulli erant, vbi intellexere feſtam eam cerimoniam, totam ad precationem referri, vltrò Cruces, Roſariáque promunt, Chriſtianóſque ſe quoque eſſe denunciant. Hos Præfectus priſcâ illâ charitatis ſignificatione amplexans, lætus lætos in Oratorium inducit: tum ſuo quiſque idiomate Cantica, precéſque ad ſupremum rerum omnium fundunt parentem, iucundo ſanè ſpectaculo: hoc enim primùm die quæ nemora occupata à tetris dæmonibus adhuc erant, auguſtâ cerimoniâ reſonare diuinâ pſalmodiâ cepere. Stupebant interim Barbari, auitis adhuc impliciti ſuperſtitionibus, eminúſque reſpectantes, ſuſpiciebant tùm habitum oris, corporíſque totius, ad caſtigatiſſimæ modeſtiæ leges planè exactum, tùm multò magis orationem, ſenſúſque præclariſſimos de rebus ſanè ſublimibus, hoc eſt de fidei myſterijs: víxque perſuadere ſibi poterant, homines paulò antè non minùs quàm ſe rudes, tantum tàm breui temporis interuallo videre potuiſſe. At Chriſtiani ijdem, vbi peracta cerimonia erat, eâdem arctiſſimæ neceſſitudinis ſignificatione, tanquam ad priſcam agapen, ſic ad tenues epulas inuitare alij alios, quos vnquam neque norant, neque viderant priùs. Adeò deuincit copulátque animos fides: vt ex pronunciato Apoſtoli, *Non ſit in Chriſto Iudæus, neque Gentilis, neque Barbarus, neque Scytha.* Col 3.

Iuſtitiæ Diuinæ ſeueritas in fidei hoſtes.

DVM HI inter ſe concordiſſimè, & integerrimè viuunt, in perturbatores fidei Iuſtitia Dei vindex ſeuerè ſanè animaduertit. Kapimichats quidam erat iuuenis præclaris dotibus vel corporis, vel animi. Is cùm vxorem duxiſſet Chriſtianam virginem, nondum ipſe Chriſtianus, victus aliquanto poſt inſano alterius amore, hanc ſuperinduxit, ex damnato inſtituto polygamiæ, quæ tandiu apud miſeras gentes viguerat. Non defuere monitores & fidi, & aſſidui, qui quantâ offenſione pellicem veriùs, quàm vxorem foueret domi, inculcarent: at is cùm probare quæ audiebat, videretur, non tamen ab-

ſiſtebat

sistebat flagitio. Post menses aliquot, cùm venatum perrexisset, sub noctem, dum se domum recipiens, præter Insulam S. Ignatij transit in canoâ (est hæc contrà Richelæam stationem posita) iuuenis alius eius amicissimus, qui itidem venationi operam dabat, opperiebatúrque prædam aliquam ex insidijs, vrsum ratus, alcen-ve inuehi fluuio, sclopum displodit canoam versùs, gemináque glande plumbeâ miserum traijcit. Hîc verò inclamat infelix, mortuum se quiritans: cuius vocem cùm amicus agnouisset, canoam & ipse conscendit properè, semianimem ad ripam agit: veniam precatur cum lacrymis: non in amicum se, sed in feram sclopum displodere putasse: atque vt nonnullam fidei cognitionem hauserat, ad inclamandam diuinam opem incitat. Sed frustrà: breui cum sanguine qui plurimus duplici è vulnere prorumpebat, egit deploratus ream animam: hoc formidolosiore vlciscentis scelus Dei documento, quod potuit is qui letalia corpori vulnera inflixerat, per Baptismum animæ eidem consulere: sed vel in istâ perturbatione effugit tàm salutaris cogitatio, vel ne tum quidem fortasse saucius vti beneficio voluit, quod semper neglexerat, vt Dei, sic sui vel extremo illo tempore hostis desperanter pertinax.

SVPPAR HVIC Chichontibick, homo hinc ferox, audáxque, illinc fœdæ libidinis mancipium. Cùm aliquando Sacerdotem è Societate inaudisset, de Dei in improbos seueritate disputantem, adeò cohorruit, vt familiarium quempiam appellans; Percellit me, inquit, prorsùs iste Gallus aduena: si perget, vitam quoque ipsam mihi adimet. Quis non crederet, facturum hîc hominem rationis participem id quod procliue erat, vt crederet Deo, per suum Interpretem vocanti, fidémque, ac fidei subsidia amplecteretur, per quæ eriperetur atrocitati illi, cuius ad mentionem exanimabatur, sempiternorum suppliciorum? Sed nimirum, illud verè canitur; A Solis æstu ceram liquescere, obdurescere magis magísque lutum. Pharaonem, Pharaonísque asseclas imitatus, rebellauit: neque modò non capessiuit fidem, sed etiam eam deinceps, furore præceps, atque insaniâ exagitauit; At non diu: vix sceleste bellum religioni indixerat, cùm morbo derepentè corripitur tàm vehementi, vt ne ipse quidem dubitare po-

ANNVS MDCXLVII

tuerit, quin immiſſus eſſet ab eo, cuius ſumma vis eſt, & poteſtas. Sed ne verberatus quidem, à contumaciâ diſceſſit: ſpurco ore impius maledicta, conuitiáque in Deum ipſum torquere auſus eſt: cúmque vrgerent paſſim quotquot impia dicta excipiebant auribus, reſipiſceret porrò, precaretúrque à violato Numine veniam: homo perditus contrà nequiter conſtare ſibi, in eóque totus eſſe, vt dictitaret, Diſciplinam illam profectò execrandam eſſe, quæ vitam eriperet mortalibus. Exitus is fuit, vt continuò Tartareâ quadam rabie percitus occubuerit. Vxores duæ (nam & hunc polygamia perdidit) nondum Chriſtianæ, vt viderunt exanimem, tanto metu perculſæ ſunt, vt è-veſtigio Catechumenas profeſſæ ſint, alieno exemplo edoctæ quàm inſanum ſit, quantíque periculi plenum, bellare cum Deo.

HOS SECVTVS fidei iam ſuſceptæ deſertor impius. Is cùm aliquandiu Chriſtianum profeſſus eſſet, ſtulto tumore elatus ex impoſito recens *Ranæ* nomine, quod Præfectis antè aliquot inditum erat (Oümoſatiſcȣchic priùs vocabatur, præclaro Ioſephi prænomine in Baptiſmate deinde auctus) quaſi cum inani appellatione præſtantiores dotes acceſſiſſent, fidei eiuſdem odium ſanè atrox concepit animo, eandémque ſcilicet probris, & maledictis lacerare cepit. Sæuierat autumno ſuperiore lues quædam popularis, cuius vi paſſim omnes in extremum vitæ periculum adducebantur, hoc tamen diſcrimine, ſanè ad illuſtrandam fidem peridoneo, quod qui diuinam opem ſupplices, demiſsíque implorabant, ij penè per miraculum reualeſcebant è morbo; qui neglexiſſent, è viuis tollebantur: id verò plurimum & Chriſtianos ſolabatur, & commouebat Ethnicos. At homo furialibus actus intemperijs, contrà quàm alij vulgò omnes vel ſentiebant, vel loquebantur, morbum quidem Chriſtianæ Religioni, remedium Satanæ tribuere. Nimirum eodem ex fonte hauriebat, vnde proterui quondam Chriſti IESV inſectatores, *In Beelzebub* *Luc 11.* *Principe dæmoniorum* ab eo eijci *dæmonia* blaſphemè mentiebantur. Fructus fuit is, vt ipſum quoque breui lues eadem ſterneret: at non modò ad cæleſtem animaduerſionem non reſipuit, ſed etiam deſipuit furioſiùs. Nam cùm è Societate Sacerdos, caſas ſub veſperum de more circumiens, ad eam

perueniſſet in quâ iacebat infelix Apoſtata, eum ex improuiſo adortus, Quid hîc tu verò, inquit, quid vis? quid quæritas? an non toto orbe vulgatum eſt, vos veſtris precibus homines interimere? an non illud compertum, quotquot vobis auſcultant, eos intrà paucos dies emori? Et ad contumeliam verborum adiunctis minis, nihil non egit apud circunſtantes, vt à fide deſciſcerent, auréſque ſalutari inſtitutioni occluderent. Inſanientis blaſphemam orationem retundere aggreſſus eſt Sacerdos: ſed cùm furere propè impium videret, atque adeò ſpem nullam eſſe hominem ad ſaniora ſuſcipienda conſilia adducendi, poſtquam caſæ eiuſdem Fideles aptâ oratione communierat, exceſſit ſilens. At fanaticus ſub noctem quæ lucem eandem excepit, epulum ſanè funeſtum dat tùm alijs compluribus, tùm iis vel maximè, quos ſe vel à fide ſuſcipiendâ reuocaſſe, vel ad ſuſceptam deſerendam traxiſſe rebatur: profeſſúſque, atque adeò conteſtatus, non ſibi poſitam ſpem recuperandæ valetudinis in fide, ſed in patrijs ritibus (hoc eſt in veſanis ſuperſtitionibus, de quibus memoratum à nobis multoties) conualiturum ſe denique iactauit, ſi tria præſto forent: ſi daretur ſibi canis, cui nomen viri alicuius illuſtrioris imponeretur: ſi adoptitius filius ſibi accerſeretur, cum cognomine Oüiſante (vocem imitari voluit, quâ ſanitatem Galli alijs vel gratulamur, vel optamus: ſed quod V. conſonante idioma careat, idcircò haud aptè eam edere potuit) ſi Pamphagia inſtitueretur. Vt mixtus conuentus ex Chriſtianis Ethnicíſque erat, Chriſtiani quidem ad impiam delirationem obmuteſcere, Ethnici parere inſanientis ægroti ineptijs. Intrà noctem eandem tria illa perdiligenter accurant: & quæ fuit vis perſuaſionis, poſtridie mane Thraſo quaſi è morbo prorsùs emerſiſſet, dat ſe in publicum, ceu trimphum de Chriſtianâ fide ducturus. Sed vix progredi ceperat, cùm febre ſeu nouâ, ſeu latente adhuc in præcordijs corripitur tàm vehementer, vt ſpumas tanquam aper ageret, vel potiùs tanquam Energumenus. Ergo accurrunt confeſtim familiares: veritíque ne quem fortè contunderet, trucidaret-ve, vinctum ſtragulo cooperiunt. Quæ dum trepidè geruntur, aduolat ad Patres continuò Chriſtiana mulier, quóque loco infelix eſſet, denunciat. Accurrit continuò Chirurgus: ſubſequuntur Pa-

ANNVS MDCXLVII.

tres: at vtrique frustrà: dum stragulo submoto parat Chirurgus, quid rei esset explorare, mortuum reperit, spumas ex ore vomentem adhuc, simillimè atque ij, qui injecto laqueo suffocati sunt. Casus sanè insolens non Gallos modò, sed Barbaros ipsos vehementer perculit: & qui penitiùs, saniúsque in Tragicam catastrophen eam inspexere, obseruarunt iustissimam animaduersionem punientis Dei fuisse: impium caput aliquandiu antè pollicitum ad Richelæam stationem se in epulo quod daret, denunciaturum conuiuis, constitutum sibi esse capessere fidem, per sacrilegam impudentiam alia omnia fecisse, eodémque in epulo declamasse contrà fidem. Neque verò diu scelesto tantam audaciam impunè fuisse: siquidem continuò actum in rabiem: & Sacerdotem quidem è Societate accersisse; at non ad expiandum crimen, sed ad adhibendas minas: quando eius precibus tantum mali sibi conciliatum esset, si emoreretur, funus suum aliquo alio funere auctum iri. Et Sacerdos quidem appositâ oratione furentem mitigare studuit, flexítque contumacem eò vsque, vt iam compos sui, preces ipse quoque ad Deum funderet: euentu tàm prospero, vt Patre misericordiarum proterui vel filij, vel hostis miserescente, derepentè morbi non modò vis, sed etiam vestigium omne abscesserit. Hinc profiteri cepit Catechumenum, aurémque præbuit aliquandiu salutari institutioni: donec Dei, hominúmque hosti dans locum, has deinde Tragœdias excitauit extremâ suâ cum pernicie. Vnius exitio confirmati plures: aliquot qui vel à fide defecerant, vel defectionem moliebantur, saniora suscepere consilia: complures ex Ethnicis ad Baptismum dederunt nomen: mutire contrà fidem deinceps ausus nemo: incredibilis in Fidelibus exultatio animorum, in infidelibus fidei obseruantia.

Fidei apud Hurones progressus.

RERVM Huronicarum statum sic paucis perstringit Paulus Raguenellus. Ex quo missa vltima Relatio, baptizatorum numerus mille circiter & trecentorum fuit: quâ in re illud nos vel maximè solatur, quod ardor, spiritúsque fidei optimorum Neophytorum nihil barbariei præ se fert: hinc seges, materiáque vberrima, eadem, & iucundissima collaudandæ infinitæ Dei bonitatis, qui tàm diues est in misericordiâ vel in extremis hisce Noui Orbis finibus. Ad nos autem propriè

quod attinet, etsi subsidij nihil anno superiore accepimus, non ausis Huronibus nostris Kebeccum exscendere, ne patrium solum destituerent tàm periculoso tempore, vel ipsi in manus venirent Annierrononiorum, qui in insidijs erant: tamen quæ Dei nostri in nos fuit indulgentia, res nostræ constiterunt sic, vt qui alere nos debuerant, eos ipsi ex nostrâ tenuitate aluerimus. Intrà vnius anni interuallum in Domunculâ nostrâ S. Mariæ, hospites numerauimus ad ter mille: singulis ter porrectus cibus. In medio infidelium Nationum tàm multarum, támque longè, latéque sparsatum versamur Galli duo & quadraginta è Societate, duodeuiginti alij, externi illi quidem, at lectissimi vtique, queis certum, constitutúmque est maximam partem, nobiscum ætatem totam exigere, suáque industriâ, & labore opus Euangelij promouere pro viribus: ij tùm demùm præclarissimè secum iri dictitant, si post sudores, sanguinem quoque IESV Christi causâ profundere dabitur. Atque ex illâ excelsitate animi existit ea, quâ nobiscum vnà, hac in vastitate perfruuntur, pax animi, gaudium in Spiritu sancto, charitas, zelus animarum. Ex nostro autem numero, haud plures quàm duo tres-ve hac in Residentiâ consistimus: alios omnes Missiones habent locis & varijs, & longissimè dissitis. Eæ decem nunc numerantur, quædam stabiliores, & quasi fixæ, ad pagos frequentiores: aliæ, vagæ magis, Sacerdote vno, eodémque excurrente nonnumquam ad pagos decem, duodecim-ve: sunt qui ad plagas remotiores progrediantur, octoginta, centum-ve ipsas leucas, quò, vno eodémque tempore fax Euangelij loca latè cuncta collustret. Conuenimus tamen huc vniuersi bis, ter-ve annis singulis, quò nobis ipsi interiùs demus operam, animúmque colligamus in optato Orationis secessu; tum sermonem conferamus in commune de modo iuuandi animas, prout nos in dies vsus, multò magis autem sanctus Spiritus edocet: quæ postquam dies aliquot tenuerunt, nimirum ad pensum nos quisque nostrum recipimus, dulcissimæque solitudinis ablegamus otium, quò in Infidelium accurandâ salute, Deum nostrum demereamur. Ex hac quasi synopsi facilè intelligat quisque, qui, quantique fuerint fidei apud Hurones progressus: quantus autem ardor Neophytorum extiterit, paucis idem

ANNVS MDCXLVII.

Neophytorum ardor & vitæ sanctimonia.

docet, in hæc ferè verba: Omnium Missionum feracissima Missio Conceptionis est, seu Fidelium numerum spectes, seu ardorem. Eorum sanctimoniam vitæ mirantur vel Ethnici: & trium quidem Præfectorum è primarijs is est quotidianæ consuetudinis tenor, vt longè efficacius Infidelium mentes permoueat, quàm vllæ nostræ aut institutiones, aut hortationes: vno verbo tùm ij, tùm alij permulti honestissimo loco inter suos, suauissimum Christianæ disciplinæ odorem longè, latéque spargunt. Sed quoniam ignea Apostolicorum Operariorum charitas ignis naturam imitatur, cui nullum vnquam pabulum sufficiat; cùm mirari se dicerent Patres aliquando, vnde tandem eueniret, vt nondum Hurones omninò omnes fidem capessiuissent; sciscitans eorum quispiam ex fideli Hurone, quæ causa porrò molestæ, periculosæque procrastinationis esset, id responsi tulit. Dum nobis, inquit, obijciunt Infideles, supremo illi moderatori parentíque rerum, quem prædicamus, res nostras minimè cordi esse, quando nullo discrimine Christiani æquè ac Ethnici patemus morbis, egestati, ærumnis, atque adeò morti ipsi; respondemus quidem constanter, spes nostras nobis in cælo fixas, & collocatas esse: verùm, quod sit eorum verborum pondus, quæ vis, miseri non intelligunt: neque magis capiunt quæ afferimus, quàm si inaudito aliquo idiomate loqueremur. Tum addebat; In ijsdem sunt plerique, qui se ad nostrum gregem adiunctos vellent: verùm, ad infidelium sannas ludibriáque refrigescunt, veterémque repetunt vitæ, institutorúmque licentiam: sed nihil tàm multos corrumpit, ac dementat, ac fœda libido: cui qui indulserit, fit nescio quomodò, vt is obductâ menti caligine, in rebus fidei cæcutiat. Hæc ille sanè sapienter: cùm enim *In maleuolam animam non introeat sapientia, neque habitet in corpore subdito peccatis*: haud cum ouibus Christi Epicuri de grege suibus conueniat vnquam. Nihilo tamen seciùs constitit passim egregia amplificatio fidei: nam Missio quidem S. Michaelis egregiè se se tuebatur, ait Scriptor idem, augebatúrque in dies, quidquid contrà niterentur Ethnici: Missio S. Iosephi alumnos adhuc plures numerabat. Missio S. Ignatij, recentior licèt, tamen ita feruebat, vt & Infideles ad præstantissimæ virtutis spectacula hærerent attoniti, & spem om-

nem instituentium superaret tantus vel ardor fidei, vel splendor morum. Quatuor ijs locis angustiores Ædiculæ sacræ fuerunt, quàm vt Neophytos omnes capere possent, non festis lucibus modò, sed etiam profestis, vt alicubi ab vno eodémque Sacerdote bis in die sacrificari oportuerit, quò, vnicuique sacrificij copia fieret: cúmque bis oppletum Sacellum vsque ad cornu altaris fuisset, exclusi tamen complures subsidebant foris, ac per hyemen quidem, niuium, frigorúmque acerbissimorum algoribus propositi. Accessit, quod vsu iam satis longo Catechistæ didicerant, remittere nonnihil de pristinâ illâ seueritate, quâ initio exagitabant multa ceu impia, superstitiosa-ve, quæ deinceps carere eâ notâ deprehensa sunt: vnde mirandum magis obseruant ijdem, tantum excelsitatem animi extitisse illorum, qui primi apud Hurones fidem capessiuerint, vt valere iusserint quidquid penè erat in vitâ iucundum, quò morem Magistris gererent paulò seuerioribus: sic enim ferè comparatum est: homines præstantioris virtutis plerumque ibi culpam, si non agnoscunt, metuunt certè, vbi culpa non est, vt traditum pridem à S. Gregorio Magno.

Nec tamen aurâ tàm secundâ inuecta est nauicula felicis Ecclesiæ, vt non suas habuerit tempestates, ac procellas, non ab Iroquijs modò, quorum insidijs appetiti assiduè sunt Hurones, sed ab indigenis ipsis. Iacobus Dȣartius erat, Gallus adolescens, singulari morum innocentiâ, eorum ex numero duorum & viginti, quos operam suam addixisse Deo diximus, in iuuandis Patribus Societatis, qui operam animabus Huronum nauabant, cum iisque Domunculam S. Mariæ incolebat. Is cùm paulò longiùs solito expatiatum ijsset ad IV. Cal. Maias, sub vesperum trucidatus est, impactâ in caput securi. Dubitari à Patribus minimè potuit, quin auctores cædis Hurones quipiam essent: quod cùm ratiocinando primùm, eorum sibi quisque persuasisset, pòst, emanarunt indicia tàm certa, vt inficiari ne Hurones quidem ipsi ausi sint. Compertum, perfectam cædem Præfectorum sex molitione fuisse, ex pagis diuersis: ij cùm semper atrocem quandam abalienationem animi à fide præ se tulissent, tum deprehensi sunt fratrum germanorum duorum è popularibus nefariam operam interposuisse ad perpetrandam cædem Galli cuiuscunque,

ANNVS MDCXLVII. quem modò siue periculo adoriri se posse existimarent, sicariósque leucas ipsas quinque ad implendum facinus confecisse. Commouit cædes tàm indigna regionem totam : ac postridie quàm facta erat, confluxerunt vndique ad ædes Patrum, Christiani è pagis finitimis, non modò significando suo mœrori, sed etiam monituri, vereri se, ne quam cædem sicarij tàm indignum in modum consciuissent, ea ad communem quoque Patrum eorundem pernitiem pertineret : si quid verò increpuisset tale, adesse se, in omnem casum, euentúmque paratos animis : fidem se fideíque Magistros ac Doctores ad extremum vsque spiritum propugnaturos. Et eorum studio, diligentiáque perfectum, vt conuentus cogeretur ex primarijs viris pagorum circà omnium, de re momenti sanè haud leuis. In eo, vt quisque animatus erat, ita dixit sententiam. Et auctores quidem cędis quòd conceptum odium fidei ad eam diem occultius habuerant, datâ, vt rebantur præclarâ occasione, euomuere palàm : tempus adesse arcendi aduenas illos Gallos aditu pagorum : occludendas domorum fores : aquâ, & igni ijs interdicendum : neque hos modò Huronicis pellendos finibus, sed etiam vnà cum pręclaris magistris discipulos quoque eijciendos esse, hoc est abigendos procul omnes eos, qui exoticæ disciplinæ sese permisissent. Hîc vero enituit, si vnquam aliàs, Neophytorum constantia, opinione maior : horum tamen quasi duas in partes diuisæ sententiæ fuerunt. Nam alij quidem forti animo contestati sunt, excessuros vtique sese patrijs finibus, affinésque, & consanguineos deserturos antè, quàm à susceptæ fidei institutis, legibúsque vllo modo desciscerent : ex quo sibi lux affulsisset Euangelij, vitam se hanc, quæ in terris trahatur veriùs, quàm ducatur, pro nihilo ducere cepisse : metuere se quidem, ne in vitæ quotidianæ delictis mors ab Iroquijs ingrueret imparatis ab sacrâ homologesi : eorum tædas ardentes minimè formidare, si Dei, fideíque causâ intentarentur. Alij contrà, liberiùs inuecti sunt in tantum scelus, in eósque ad quos nefaria insontis nex quoquo modo pertineret : eos vtique pestem, perniciémque moliri patriæ pactâ clàm mercede cum hostibus : adeò ipsis exosam, inuisámque fidem esse, quòd criminibus flagitijsque cooperti, seueriorem eius censuram ferre nequirent. Neminem tamen appellarunt, indicauerunt-

runt-ve propriè: illud modò fidenter addiderunt, proderent sanè se se, si auderent, auctores, participésque clandestini facinoris: tum verò liberiùs cum ijs actum iri. Cùm hiscerent, consumptúmque iam triduum in altercando esset; superiores in iustâ dimicatione Christiani extiterunt: constitutúmque, de publico vt munera Patribus, mulctæ, pœnæ-ve nomine darentur: eâ enim ratione vniuersè apud eas gentes, mortes, atque adeò perpetrata crimina quælibet expiari, sæpè à nobis insinuatum. Id cùm stetisset, tum demùm in consilium vocati sunt Patres: ad hos coràm è Præfectorum numero senex Nationis Huronicæ nomine hanc omninò orationem habuit, ex quâ (ait Scriptor Gallicus) facilè quiuis intelligat eloquentiam à naturâ potiùs, quàm ab arte proficisci.

CVM HVC *conuenerimus*, inquit, Raguenellum appellans, *quotquot Huronicam gentem conflamus Nationes, tamen sumus, vt vides, paucissimi: & vno te deinceps reliquiarum harumce salus nititur. Medium in solum nostrum contortum fulmen hiatum ingentem fecit: nos nisi tuebere, eam in voraginem vniuersi præcipitabimus. Regio tota similis est humano cadaueri, exangui iam, exsuccóque, cuius membra inter se vix filum deinceps pertenue commissa, coniunctáque retineat: quæ securis in caput decidit nepotis tui, cuius obitum lugemus, deploramúsque vnà tecum; filum penè abrupit. Omninò teter aliquis dæmon è Tartaro securim sicario porrexit. Num enim tu, Sol, in communionem venisti facinoris? minimè vtique: nam nocturnas tenebras sectatus est parricida, neque quò ictum libraret, satis vidit. Putauit miser tenebrio, petere se infestâ ferri acie Gallum adolescentem: reipsâ patriæ vulnus inflixit. Sorbuit tellus dehiscens insontis, immerentísque cruorem: at eodem momento voraginem obiecit, quæ nos deglutiat, quando rei ipsi sumus. Tripudiabunt ad funestissimæ necis nuncium, hostes Huronici nominis capitales Iroquij: gratulabuntúrque sibi id ab infelici Hurone perfectum, quod Huronicæ gentis exitium secum trahat. Capiat te, mi frater, infelicis regionis miseratio: extremæ illius calamitati vnus tu mederi potes, vnus tu immane illud baratrum occludere. Miserere patriæ tuæ: tuam dico: tuum enim est de illâ, illiúsque rebus statuere: adsumúsque rei, decretum tuum, qualecunque demùm futurum est, excepturi. Tu regionem totam præsentiâ tuâ, stabilíque sede confirmas: si, quod absit, nos abiens destitueres, leuissimæ pa-*

ANNVS MDCXLVII.

leæ persimiles essemus, quæ, ventorum ludibrium hac illac circunfertur. Tellus eadem insula est: hæc deinceps fluctuat: nisi te nostri miserescet, primo quoque tempore tempestatis vi, ac procellæ absorbebitur. Laudabunt posteri, animi tui excelsitatem: neque vlla seculorum diuturnitas facti memoriam abolebit. Age itaque: quid à nobis pœnæ nomine exquiras, eloquere: de nostrâ vniuscuiusque vitâ, déque opibus statuere potes: cúmque liberos nostros spoliabimus, vt ea repræsentemus quæ postulaueris, illud, si fortè querentur, adiungemus continuò, non esse cur de te expostulent: inuidiam totam conferendam in eum, qui facinus tàm atrox, támque immane susceperit. Illius furorem, mihi crede, execrabimur in perpetuum: ergà te semper studium nostrum constabit. Dum te loqui ne pigeat, illud profitebimur, contestabimúrque, vt nobis mortem nefarius sicarius intulerat, sic à te nobis vitam, salutémque restitutam.

ATQVE hinc videre licuit, quid intrà paucos annos effecerit suscepta à paucis fides: etenim aliquandiu antè mactarent, trucidaréntque Hurones sicarij non famulos modò, sed etiam ipsos Patres; si expostularent, periculum erat, ne referrent aliud nihil, nisi proscriptionem: nunc mirâ animi demissione delatum est quicquid viris ipsis primarijs, atque adeò Præfectis, eo in genere deferri solet. Ac muneribus quidem perlubenter cessissent Patres, qui non res Huronum, sed Hurones quærerent: sed quoniam inculcabant Neophyti, nihil planè remittendum de receptâ vulgò consuetudine videri; si secùs fieret, detrimentum ingens non modò saluti vitæque Gallorum, sed etiam rei Christianæ importari; adduci se siuerunt ad ea accipienda, sic vt vicissim illi sua erogarint. Ita composita pax, & animorum studia vtrinque magis inflammata.

HOC ITEM ANNO piæ cuiusdam è Galliâ vetere, familiæ, ex quâ qui sunt superstites nomina tùm sua, tùm eorum qui vitâ functi sunt, suppressa esse voluerunt; enituit liberalitas in Hurones, hoc maior, quò diuturnior. Nimirum summam librarum Gallicarum nonagesies mille donauerunt, ad Collegium apud Hurones eosdem fundandum: sed haud ita diù pòst Kebeccum cuncta transferre oportuit: fundationem tamen sub eo nomine acceptauit, ratámque esse iussit P. Vincentius Caraffa, Præpositus Generalis Societatis IESV, & virtute clarus & natalibus, priori tamen nomine illustrior.



HISTORIÆ CANADENSIS.

LIBER SEPTIMVS.



ANNVS MDCXLVIII.

Maria Preuosteria ex periculoso morbo conualescit per chirothecas P.Ioguesii.

ORDIRI lubet à Ioguesio, non iam mortali, sed in beatam immortalitatem transcripto, vti credibile tùm aliunde, tùm quod per eius lipsanum qualecunque, hoc anno largissimus famulorum suorũ remunerator eius in terris honestare nomen cepit. Habeo penès me autographum missum recèns, testificationis Sanctimonialium decem, Monasterij Angeriacensis in Santonibus, quo confirmatum voluerunt, per chirothecarum par, quibus vsus aliquando famulus Dei fuerat, mirabile quiddam factum à Domino Deo fuisse. Eæ, quemadmodùm chirothecæ in manus suas venerint, non prodidere : credo, ipsum quadriemio antè, dum Engolismâ, vbi cum eo egi per otium, Rupellam tenderet, nauem vnà cum Iuuenæo, qui Pictauis eodem conuenerat, conscensurus, Angeriaco transisse, eodémque in Monasterio per obliuionem chirothecas eas reliquisse, quæ deinceps (vt

Annvs MDCXLVIII.

hoc ipso anno MDCLIX. ſcripſit eiuſdem Monaſterij Præpoſita, ad R. P. Rectorem Collegij Santonenſis Societatis noſtræ) pro theſauro ſunt ancillis Dei. Igitur cùm Maria Preuoſteria, annos nata admodum viginti, diu laboraſſet ex femorum altero (dextrum an læuum fuerit, non expreſſere) tanto dolore, vt ex eo febris extitiſſet; tanto incommodo, vt nullo in ſitu corporis poſſet acquieſcere; acceſſit tandem phlegmone, quam vocant, vnde coniecturam fecere Medici, latere vomicam. Itaque cùm nullam quietis partem neque diurnæ neque nocturnæ ægra caperet, XIII. Cal. Feb. Margaritæ Poſſoniæ, Præpoſitæ Monaſterij venit in mentem de chirothecis Ioguesij, ingenti cum fiduciâ, fore vt Maria ex pio earum contactu conualeſceret. Paret ægra in re minimè difficili, ac ſub noctem chirothecas femori admouet, eâ iam tum perſuaſione, fore vt eâ viâ conſanaretur. Vt tamen Mariæ fidem probaret Dominus Deus, non modò tunc nihil ſenſit leuamenti, ſed etiam increſcente dolore, febris quoque intendit, ad horam vſque tertiam matutinam diei poſteræ: quo tempore febris, dolor, affectæ partis debilitas momento abſceſſit tàm plenè, támque perfectè, vt ſtatâ horâ ſurrexerit Maria, lectulóque de more valentium compoſito, ad Odeum perrexerit continuò, gratias Deo actura, à quo tàm repentè conſanata eſſet, Ioguеſio, vt ſemper interpretata eſt, eius ſequeſtro. Ex eâ die, & ſuperiorum incommodorum omnium expers, & incenſa aſpera acerbáque quælibet Dei causâ ferendi ſtudio, annum totum læta exegit: anniuerſariâ autem die recurrente, hoc eſt XIII. Cal. Feb. anno vndequinquageſimo, recrudeſcente dolore cum ſuperioribus coniuncto incommodis, nihil territa Maria, putauit, nec temerè, vt quidem euentus docuit, idcircò acres illos morſus doloris ad breue momentum ſæuire, vt ſe officij ſui commonefacerent, iuberéntque gratâ mente agnoſcere ſuperioris anni beneficium: vix enim ad id animum comparauerat, cùm perinde atque anno ſuperiore, momento cuncta abſceſſerint ſic, vt ad hanc diem valens atque incolumis Domino Deo pergat famulari. Addit Præpoſita ijs literis quas ab eâ datas dixi ad Rectorem Santonenſis Collegij IV. Id. Sextil. ex eo tempore Moniales omnes confugere ad eas chirothecas ſolere, tanquam ad certum ale-

xipharmacum: proinde, thesaurum eum nunquam sibi eripi passuras.

Annvs MDCXLVIII.

Proregis mutatio.

Vt in Nouam-Franciam redeamus, super assiduos Iroquiorum impetus, formidolosásque insidias, rem ciuilem Nouæ-Franciæ iuxtà, & Christianam perturbasset hoc anno, mutatio Proregis, nisi summa viri virtus Veteris Galliæ decretis placidissimè acquieuisset. Sic ferè in Regnis Imperiísque maioribus comparatum est: sicubi incommodum extitit aliquod, ad illud non inde modò, sed ex omnibus etiam partibus aliis eliminandum, sanciuntur quæ apta putata sunt. S. Christophori Insula est, à Gallis sic nominata ante paucos annos, ad gradum ab Æquatore duodeuigesimum, vna ex Camercanis tàm multis (Antillas vulgò vocant.) Hanc, cùm nullius Principis, Dynastæ-ve ditioni subesset, vnà cùm alijs aliquot, sibi Galli ijdem vindicarunt, & Christianissimi Regis nomine obtinuerunt adhuc: sed cùm sub id ferè tempus, hoc est sub annum duodequinquagesimum huius seculi, visum esset successorem è Galliâ mittere ei, qui ad eam diem ibidem rerum potitus erat; Gubernator restitit videlicet, homo priuatæ rei studiosior quàm publicæ amantior, indignum vociferans, postquam labores, ærumnásque graues rebus constituendis pertulisset, tanquam semente iactâ, alium mitti, qui messem legeret. Decennis tum circiter Christianissimus Rex erat: atque adeò Regnum administrabatur à matre, cum lecto Consilio. Visum cunctis, in re tanti momenti prouideri oportere, ne quid detrimenti res Regni publica caperet: ne-ve lues ad alias quoque partes Gallici Imperij serperet remotiores, decretum, vt quod in Hispanico Regno pridem obtinuit, tertio quoque anno Proregibus, Præfectis-ve succederetur. Et is erat quidem Monte-magnius, vt nihil ab illo magnopere metuendum esset, homine diuinæ amplificandæ gloriæ studiosissimo, nec minùs obseruante Regis Christianissimi, Gallicæque Maiestatis. Ex quo Camplenio successerat, summâ in tranquillitate continuerat Barbaros, sic, vt lenitate, clementiáque, & beneficentiâ demulcens cunctos, nihilo seciùs Patribus Societatis paterno planè studio præstò esset, quoties eius opem in animarum causâ flagitabant: quo in genere numquam nec sibi, nec illis defuit. Is cùm talis esset, expediebat fortassè nihil in Nouâ-

ANNVS MDCXLVIII. Franciâ mouere, donec Rex adultior, per se deinde videret quid maximè facto opus esset : sed visum, vt dixi, aliter. Regium diploma missum ad Allebotium, qui tum Trifluuio præerat, quo iubebatur Monte-magnio succedere, literæ item perlatæ ad Monte-magnium, queis in Galliam reuocabatur. Hîc verò egregiè sibi constitit vir excelsissimi animi : nihil commotus, cessit continuò, &, quod perrarum, omnia ad festam lætitiam comparari curauit ad nouum quasi inaugurandum Proregem. Et Allebotius vicissim personam suam sustinuit egregiè : insigni honoris, obseruantiæque significatione egit cum Monte-magnio, quandiu deinde Kebecci substitit, hoc est ad reditum vsque nauium in Galliam : quæ cùm Kebeccum de mense Iunio ferè perueniant, soluunt deinde de mense Octobri. Sed si quid incommodi ea attulit successio, compensauit Gallia eadem, nouis mittendis subsidiis. Nam & rediit in Nouam-Franciam Bartholomæus Vimontius, qui in Galliam negotiorum causâ traiecerat : & aduenere Moniales Virgines tres, ex Hospitalariarum cœtu : & laïci aliquot adiunxerunt se se : in ijs Repentignius, vir magnæ virtutis, qui non ad labores, sed ad laborum præmium à Deo extrà patrium solum euocatus est : duodecimo enim postquam exscenderat die, translatus est in vitam meliorem, morbo absumptus, quem in naue contraxerat : nam contrà quàm eâ ferè in nauigatione fieri solet, hoc anno lues quædam popularis vectores inuasit, seu ex æstu vehementiori, seu ex cibarijs corruptis, eorum delectu haud satis diligenter habito. Monialium duarum de tribus, valetudo constitit, ingenti earum quæ iam Kebecci versabantur, solutio : si quidem pridem supplementum flagitabant, tam graui oneri impares : quod cùm in dies crescente Neophytorum numero cresceret, nimirum votis omnibus è Galliâ expectabant sorores, quæ eodem charitatis ardore in eadem charitatis munia incumberent. Annam ab Assumptione submisit Dieppense Cœnobium : Ioannam à Sanctâ Agnete, Venetum in Armoricis : Catharinam à S. Augustino, Baiocense. Hæc cùm votis omnibus Nouam-Franciam expeteret, aduersarium sanè grauem patrem experta est : nullo enim modo adduci poterat, vt charissimam filiam tot tamque grauibus non ærumnis modò, sed periculis etiam obijci pateretur. Et eò vsque pro-

ceſſit concertatio, vt cùm opulentus eſſet, & magnæ auctoritatis, libellum etiam ſupplicem dederit ad ſupremam Curiam Rhotomagenſem, illud enixè flagitans; Ediceret Senatus, filia ſua vt ne è Galliâ diſcederet. Nec irritus conatus fuit: haud ægrè conceſſum quod petebat parens, in causâ in ſpeciem piâ: præſertim cùm nemini fieri putaretur iniuria: ità dilata res eſt, non imminutus ardor iuuenculæ. Et omninò *Non eſt conſilium contrà Dominum*: qui parens anno ſuperiore turbas eas excierat ad retinendam filiam, hoc anno non modò dedit manus; ſed etiam plus fecit quàm poſcebatur, pro vnâ, filias offerens duas, quæ ambæ Cœnobij eiuſdem Baiocenſis alumnæ erant, ambæ ſingularis virtutis Sanctimoniales. Nimirum viri boni mentem inflexit, inflammauítque (quis credat?) id quod vel maximè ad deterrendum parentem filiæ ſtudioſum imprimis, valiturum quiſque crederet. Cùm ſuperioris anni editam Gallicè Relationem volutans, reputaſſet quantâ excelſitate animi quàm multos quámque graues cruciatus Iſaacus Ioguesius pertuliſſet; ſapienter interpretatus, robur illud mentis à Deo profectò extitiſſe, non à naturâ; Ergóne, inquit, tàm generoſum in modum extrema quæque tolerant, qui migrant in Nouam-Franciam? quando ita res habet, non modò aſſentior vt pergat illa quò tantopere concupiſcit, ſed etiam comitem ſe adiungat ſoror, cenſeo: altera enim alteri leuamento erit: minúſque aduertent ſolum ſe mutaſſe, dum ſe quaſi in paternis ædibus verſari putabunt. Sed hîc quoque ſtatum eſt diuino decreto, non humanæ ratiocinationi: ambæ quidem duram ſibi prouinciam expetebant: verùm, cùm vna tantùm requireretur, diuina iunioris lectio humano etiam ſuffragio comprobata eſt. Hæc tamen ne nullâ non ex parte exerceretur, morbus idem illam ſtrauit tàm atrociter, vt eius vitâ actum putaretur: ſed ad diuturniores labores reſeruata eſt à ſummo illo Deo, qui inſignem animo res duras tolerandi cupiditatem iniecerat. Illud quoque tùm Gallos tùm indigenas mirum in modum exhilarauit, quod ſubmoti licèt orbe toto, charos ſe tamen Europæis eſſe intellexerunt. Carola Montmorantia ſeu æmula perpetui ſtudij illius, quo Henricus Borbonius, vulgò Princeps Condæus, cui nupta fuerat, quandiu in terris fuit, fouit, ornauítque Societatem IESV, ſeu benè meritura de Nationibus ijs, quas olim

ANNVS MDCXLVII.

Prou. 21.

ANNVS MDCXLVIII.

coniux idem præsidijs suis Prorex texerat, seu, quando suam ipsa operam impendere non poterat disseminando Euangelio, opibus saltem suis conferendis testatura quanti porrò faceret cæleste institutum vagorum inducendorum in beatas caulas; perpetuos reditus attribuit stabiliendæ Missioni ad Nationem Petuniam, déque nomine Apostolorum dici voluit.

Hostiles Iroquiorum doli & fraudes.

SED HIS LÆTIS assiduè intercurrerunt hostiles Iroquiorum doli, fraudésque : eas enim sæpenumerò tanquam vulpinam pellem leonum exuuijs admiscere nouit gens perfidiosa: vt si quando pacem, amicitiámque simulant, non minùs ab eâ fucatâ humanitate, quàm ab apertâ vi metuendum sibi deinceps consultus quisque intelligat. Ad XV. Cal. Iun. Iroquenses canoæ duæ cùm Magnum amnem traiecissent palàm, vectores, quasi nihil mutuorum dissidiorum intercessisset, insigni sanè fidentiâ, vel audaciâ potiùs, in Insulam descenderunt, spectantibus Præsidiarijs. Mirans factum Præfectus Gallus (à Domo Nouâ dicebatur) agmen suorum in armis mittit, qui explorarent cominùs, qui essent, quid vellent? Accedentibus Barbari nutu significant, habere se quæ proloquantur: proinde ad se mitteretur Interpres. Ire iussi Galli duo, idiomatis periti, eò vsque inescati ab ijs sunt, vt cùm professi essent nihil sibi inimicitiarum cum Gallis intercedere, Algonquinios tantùm à se reputari pro hostibus; atque adeò ad Gallos quidem quod attineret, si quid factum esset minùs ex amicitiæ legibus, totum voluntariâ obliuione delendum esse, redintegrandúmque fœdus; duorum Interpretum alter Iroquiorum agmini se inseruit, cùm Iroquij priùs duo ad Gallos transijssent : sic enim peractum colloquium adhuc erat, vt consistentibus procul hinc Gallis, illinc Barbaris, progressi vtrinque qui lecti erant, medio in interuallo sermocinati essent. At non Præfecto Gallo probata tàm familiaris tàm derepente congressio : accedit ad locum propiùs, cum armatis : significátque inconsulto Interpreti qui se incautiùs Iroquijs interseruerat, si quâ viâ posset, euaderet nocte proximâ : ipse Iroquios duos abducit secum. Nimirum id mente volutabat, vt quando iniussu Gallus ad hostem transierat, si se semel recepisset, nihilo seciùs retineret ipse insidiosos exploratores: sic enim cum fluxæ, vel potiùs nullius fidei hominibus agi, iura sinere.

ſinere. Verùm, fruſtrà ea prouiſio fuit: elabi eorum ex manibus Gallus vel non potuit, vel noluit. Inter illas autem moras, hoc eſt eâ ipsâ nocte cùm multa hinc inde, vt fit, inter ſermocinandum, exquirerentur, quærunt ex Gallis voluntarij obſides duo; Quidnam factum eſſet ſuo illo populari, qui captus ab ijs autumno ſuperiore fuiſſet (is erat, quem crematum ab Algonquinijs vidimus) Reſtitauit aliquandiu Interpres, interrogantémque eludere conatus, ſermonem ingeniosè, alijs ſubinde de rebus intulit: ſed cùm Iroquius inſtaret, ſempérque eodem reuerteretur; Vos verò, inquit, quandónam repræſentaturi Iſaacum Ioguesium eſtis? quid factum viro? Hîc verò hoſtis aſtutiſſimus; Miſſa, ait, iſta faciamus: inducamus potiùs læta: aderunt breuî gentis noſtræ Primarij quique, paci conſtituendæ vobiſcum: quôque res vel faciliùs, vel firmiùs peragatur, Batauos aliquos ſecum ducent. Hæc verò incredibili cum voluptate excipiebantur à Gallis, perinde atque vera, certáque: nimirum, vt fit, ex ſuo ingenio metiebantur Iroquios: atque vt proloqui aſſueuerant ipſi, quæ ſentiebant, perfacilè ſibi perſuadebant pari candore dici ab iſtis Proteis, quæ afferebantur. Poſtridie cum Gallus non rediret, dimiſſi ſunt ambo ad ſuos, benè curatâ cute ſcilicet: Iroquij, qui de eorum reditu, malè ſibi conſcij dubitare ceperant, vbi eos viderunt reduces, nimirum lætitijs omnibus inceſſere, tàm penè impotenter, vt tantâ humanitate capti, inermes ad Gallos vltrò cuncti acceſſerint: vnus modò ſuſpicioſior alijs, eminùs conſtitit. Certè cùm longè plures numero Galli adeſſent, & armati ſcilicet, facillimum ipſis fuit Barbaros comprehendere ad vnum omnes: ſed fortes animos neque fraus delectat, neque violentia. Quin admiſſi ſunt ad Gallorum menſam, Præfecti ipſius iuſſu, &, quod vel lautiſſimum genti ferculum eſt, Gallico pane impertiti: atque adeò ipſi ferinâ à ſe captâ Præfectum donarunt. Ita amicè in ſpeciem, atque beneuolè re tranſactâ, Gallus Interpres ad Gallos, Iroquij ad ſuos ſe recepere: atque vt ne de ſingulari eorum in Gallos voluntate dubitares, retia à Gallis expanſa in flumine abeuntes abſtulerunt.

EADEM DEINCEPS arte III. Cal. Iun. Gallis item ſe vltrò permiſere alij duo, Iroquius alter, alter, Huro licet

ANNO MDCXLVIII.

genere, penè tamen ex longâ Iroquiorum consuetudine Iroquius. Ad oppositam partem fluminis tendebant Gallicæ canoæ aliquot è Trifluuio, inspecturæ, num qua præda piscium in obiecta retia se se induisset: his pro præsidio adiunxerat se se lembus maior. Eum vt conspexit Iroquius, qui in vicinâ siluâ delitescebat, natatu continuò ad eum aduolat, gestúque, & toto habitu amicum præferens, flagitat excipere se se in lembum Galli ne grauentur. Cùm solus esset, nihil admodùm subesse posse discriminis rati, cupientem excipiunt: & vix se se in lembum sustulerat, cùm contubernalis Huro è ripâ vociferans, precatur se quoque accipiant: nolle se sodalem suum destituere. Aduolant nec grauatè remiges, proràmque obuertunt: is se se saltu librans in nauigium, omni comitatis significatione denuntiat, Huronem esse se, atque adeò Gallis pridem iustissimâ necessitudine deuinctum: quæ cùm ex animo dici Galli putarent, officiosam humanitatem vicissim exhibent, & mente vtique candidiori. Hîc verò sistit se canoa in quâ venerant, cum vectoribus eadem ex gente tribus. Hos blandè salutant Galli, pisciúmque recèns captorum parte donatos, inuitant ad visendam Coloniam, sequendósque contubernales. At hi malè vtique sibi conscij, loco eodem consistere, nec adduci se sinere, ad progrediendum. Ergo dimissis ijs, abscedunt in lembo Galli, captiuósque volentes ad Poterium Trifluuij Præfectum ducunt. Is cùm ex suis didicisset, quemadmodum se se Iroquij illi tres reliqui adhibuissent, iubet regredi eodem, cum idoneo præsidio, & seu blanditijs allectos, seu vi comprehensos, suspectos vicinos adducere. Prouecti, ibidem reperiunt (quo consilio substiterint, nescias) pelliciúntque blande ad se. Et res, quantum coniecturâ assequi licuit, processisset, si Galli tantùm in lembo fuissent: sed cùm Hurones sibi, Algonquiniósque coniunxissent aliquot, ad vnius Huronum ex numero intempestiuam vocem exterriti Huronici nominis atrocissimi hostes, effusâ fugâ proripiunt se se continuò, in siluámque refugiunt. Instant Hurones duo, cum iisque vnus Algonquinius: is è tribus vnum comprehendit: quem cùm viuum vellet ad lembum perducere, reluctantem, recalcitrantémque confodit, eripítque capillitium: alij duo per densum nemus euaserunt. Tum verò alijs

ſuper alias interrogatiunculis tentata eorum qui ſe vltrò dediderant, fides: & Huro quidem faſſus eſt denique, Iroquijs ijs qui haud procul Richelæa ſtatione venationem exercuerant inde vſque à menſe Februario, propoſitum fuiſſe, ſi qui ante diſceſſum Algonquinius occurriſſet, eum trucidare; de Gallis reticuit: ſed nemini fuit dubium, quin eandem crudelitatem exprompturi in eos fuiſſent, ſi ſe captata dediſſet opportunitas. At Iroquius ſeriò, conſtantérque profeſſus eſt, ex quo aſſertus in libertatem fuiſſet à Monte-magnio, tum; cùm Algonquinij Præfecti manibus, à quo captus fuerat, perſoluto pretio ereptus eſt (res vt geſta fuerit, dictum ſuprà) ſemper ſe tùm Monte-magnio eidem, tùm Gallicæ Nationi vniuerſæ ſtuduiſſe: eius rei luculentum documentum eſſe, quod ictum auerſurus funeſtæ ſecuris, quæ librata in Iſaacum Ioguesium eſſet, vulnus ipſe excepiſſet in brachio: (& cicatricem oſtendebat) eo trucidato, palàm ſe, ac publicè ſuſcepiſſe patrocinium Galli adoleſcentis, qui deinde interfectus eſt: ac, ſi dicto quidem audiens fuiſſet, neque diſceſſiſſet à latere monentis identidem, haud tuto loco verſari ſe, animaduerteret, euaſurum vtique fuiſſe: ſed cùm neſcio quid recularum quæſiturus, paulò longiùs receſſiſſet, maximo ſuo dolore cæſum quoque eſſe. Adiecit, ſibi ſemper in animo fuiſſe, de tàm indignâ tùm Ioguesij, tùm comitis nece certiores Gallos facere: eâ de causâ vltrò ſe ad eos acceſſiſſe, vbi ſe primùm opportuna dediſſet occaſio. Addit Gallicæ Relationis Scriptor, quidquid de hocce poſtremo cenſendum eſſet, nihil dubitatum fuiſſe, quin ſi Gallos omnes delere Iroquij potuiſſent, in ſummi decoris loco præclarum ſcilicet facinus fuerint repoſituri. Hinc commodè æſtimetur, quâ mente illi alij aduenerint, qui ad XII. Cal. Quintil. nocte intempeſtâ traiecto Magno amne (canoæ duæ erant) poſtquàm per tenebras nequidquam tentauerant taciti per vim irrumpere in domunculam Galli cuiuſdam, qui ad ſonitum excitatus, quantâ maximâ potuerat vocis contentione, quæſierat, vt fit in tumultu, qui eſſent, quid quærerent? Parabant diſcedere: ſed cùm à præſidio proximè abeſſent, excubitor ad tumultum excitus, manipularem Præfectum certiorem facit, adeſſe profectò ſuſpectum quempiam, qui iuſſus licet multotiès, reſpon-

ANNVS MDCXLVIII.

dere tamen pertinaciùs recuſet. Is id quod res erat, facilè ſuſpicatus, dedititium illum Iroquium produci iubet, eóque loco ſtatui, vnde & exaudiri à contubernalibus, & exaudire eos viciſſim poſſet. Cùm aduenisſet, voce altiori; Viuo, inquit, ſodales, viuo: à Gallis pro amico habeor, non pro hoſte, nihil eſt quod metuatis. Hîc poſcunt lembum ad ſe deduci: qui cùm continuò præſtò, fuiſſet non tamen in eum conſcendere auſi ſunt: dux tantùm egregij agminis natatu ad Gallos acceſſit: ab iiſque exceptus perhumaniter, in Arcem deductus eſt. Sermocinatus aliquandiu cum populari, tandem ſeu re cum eodem communicatâ, ſeu diſſimulatâ prorsùs (diſſimulatum enim ab eo potiùs, videntur quæ conſecuta ſunt, oſtendere) memorauit denique, In agmine illo ſuo Iroquios numerari ad centum: in ijs, quatuor è viris primarijs gentis totius eſſe: ſi cum bonâ veſtrâ veniâ (inquit) ſodali huicce meo licebit ad eos excurrere, ex ijs nonnullos ad vos fortè perducet. Et acquieſcendum Præfectus cenſuit: ad eos qui in ripâ fluminis vlteriore verſabantur, deductus eſt cum lembis duobus in armis: & ad amoliendam ſuſpicionem diffidentiæ, permiſſum eſt vt ad ſuos in caſtra pergeret. Cum ijs collocutus perdiu, redit cum popularibus alijs duobus: ita dedititij deinceps quatuor in Gallorum poteſtate fuere. Atque hîc demum parùm ſincerè egiſſe prior ille (hoc eſt is qui ſe noctu ad lembum Gallorum natatu applicuerat) deprehenſus eſt: ſiquidem confirmarunt hi quatuor, agmen totum illud Iroquijs vndetriginta conſtare, non pluribus; in iiſque planè nullum è primarijs verſari; quæ iactata à Thraſone de pace mox à Præfectis gentis petendâ, commentitia eſſe prorsùs: ceterùm, neque illi neque alijs popularibus temerè fiderent Galli. Porrò, re in conſilio deliberatâ, viſum, ex dedititijs ijs quatuor vnum legare in patriam, confirmaturum, nullâ in re violatos à Gallis tres alios fuiſſe: ſic enim perfectum iri, ne quid Iroquij deinceps in Gallos, Gallorum-ve fœderatos molirentur. Et ſalutare fortè conſilium ceſſiſſet è ſententiâ, niſi perfidioſus Huro is, qui dedititium Iroquium ſecutus, Gallis ſe ipſe quoque permiſerat, per infandam proditionem incendium ingens venenatæ linguæ flabello excitaſſet. Iam ad caſtra ſuorum, primus ille dedititius, cùm vno è tribus alijs ſe

contulerat (quasi sorte lectus erat trium illorum natu minimus) iam vterque confirmauerat popularibus, benignè à Gallis tùm se, tùm reliquos duos haberi: supererat vt pergeret porrò iuuenculus ille in patriam: sed cùm socium redire prorsùs velle ad Gallos vidit ex constituto, neque vllâ ratione adduci hominem posse, vt non fidem suam liberaret, sibi quoque certum esse redire confirmauit, eandémque aleam subire: à tàm multis qui redirent in patriam, peragi posse quod à se expectaretur, vt pagis omnibus significaretur, quæ, quantáque esset Gallorum in se humanitas: ita retulit se se ad Gallos cum socio. Ergo hæc cùm sic haberent, Huro nequam cùm facultatem nactus esset, nec reluctantibus Præsidiariis Gallis, ad Montem regalem excurrendi, quo fibrinas pelles reciperet, quas habere se illîc dicebat apud Gallos depositas; non Montemregalem tetendit, sed inuestigauit agmen Itoquiorum aliud, quos haud procul abesse norat. Apud eos per turpissimam calumniam deblaterat, dedititios illos quatuor immaniter à Gallis haberi, atque adeò eorum vitâ actum esse: quod cùm non difficilius sibi gens effera, ac pessimè sibi conscia persuasisset, quàm conficta erant à perfido impudentiùs, constituunt illicò, fictitiam illam suorum mortem verâ Gallorum cæde, si daretur, vlcisci. Nec mora postridie huius diei, hoc est IV. Id. Quintil. inuadunt perduelles in Gallos aliquot, qui pastorum vice armenta sequebantur securi, factáque derepentè impressione, cædunt ex improuiso ex ijs vnum, vnum item Huronem; Gallos duos, Hurones totidem captiuos abducunt, non prorsùs impunè illi quidem; nam exploso sclopo, duos strauit exanimes Gallus vnus quispiam, alios alij luculenter sauciauere: ita retulerunt illicò vestigium, effusáque fugâ palantes in vicinum se nemus abdidere, à paucissimis Gallis, permixtísque Huronibus fusi octoginta. Quod nisi se maturè recepissent, vix vnus euasisset: nam cùm prætergressorum vestigia Algonquinius quidam obseruasset, illicò rem detulit ad Præfectum: Præfectus dato signo omnes ad arma conuocat: ita lembi duo confestim expediti, quà hostis adesse nunciabatur, aduolant: at paulò seriùs: iam immanes Barbari cum captiuis quatuor illis refugerant. Gallorum alter ipsius Præfecti nepos ex fratre erat: tùm Gallus autem, tùm Huro interfecti, superiore Do-

ANNVS MDCXLVIII.

minicâ luce, mentem per homologesin expurgauerant. Felices, si ex eo momento nihil contraxerant culpæ grauioris! id verò sibi quisque persuasit, ex castigato quotidianæ vitæ tenore, & Christiani officij obseruantiâ, quæ in vtroque eluxerat. At qui Gallis se vltrò Iroquij illi quatuor permiserant, vbi ad eos perlatum quàm nequiter debacchati populares in immerentes Gallos, Huronésque essent, enimuerò vitâ suâ actum putare: nec dubitare quin à se repetituri Galli pœnas essent tàm immanis flagitij, præsertim si facinoris tàm atrocis erant conscij. Et suspicio quidem vehemens erat, à perfidiosissimo Hurone communicatum cum ipsis barbarum consilium fuisse: sed in re incertâ, visum differre potiùs in tempus aliud: num ad eos scelus pertineret declaraturam diem. Ita cùm miserabiliter non supplicium deprecarentur, sed supplicij genus, hoc est, flagitarent omnes, ne diuturnus cruciatus esset, quidam, in fide vt instituerentur: id responsi tulere, Gallos, grauioribus licèt lacessitos iniurijs, non tamen se præcipiti, impotentíque iracundiæ permittere solere: nihil quidquam adhuc eâ in causâ constitutum. Paucis pòst diebus, hoc est pridie Idus Quintilis ejusdem, ibidem ad Trifluuium ex aduersâ parte fluminis ignotus tunc homo, stragulum pro vexillo ventilans, atque adeò ad se vt accurreretur, exposcens, dum lembus expeditur, impatiens moræ, nauigiolum ipse sibi raptim coagmentat, dátque se in amnem: tum appropinquans lembo vicissim ad explorandum festinanti; Gallicè proloquens; Eamus, inquit, eamus: Adeste dum adeste. Vbi Galli inaudiunt Gallicè loquentem, Gallum rati, confestim in lembum excipiunt: pòst, ex vultu, gestientísque confessione Huronem adolescentem esse animaduertunt, Armandum nomine, qui in seminario Societatis IESV institutus, Gallicè vtcunque didicerat. Is cùm inter nauigandum paucis satisfecisset Gallis varia, vt fit, sciscitantibus, vbi primùm exscensum est, nihil antiquius habuit, quàm vt ad Ædiculam sacram pro voto deductus mentem per confessionem expurgaret: eo defunctus officio, precibúsque quæ pœnitentiæ nomine imperatæ erant, piè & religiosè e-vestigio persolutis: Nunc enimuerò, inquit, exclamans, liberum me! id nunc demùm consecutus sum, quod millies apud Iroquios captiuus optaui, vt noxarum onus pone-

rem. Tum significauit, horas ipsas quatuor & viginti fluxisse, ex quo gustasset nihil : ita confestim cibo apposito recreatus, hæc cupidis retulit, curis iam solutus. Ego, inquit, vt nostis ipsi, anno superiore captus ab Iroquiis fui : quæ apud efferam gentem pertulerim, æstimare potestis ex iis, quæ toties vobis decantata sunt: illud modò ipsis debeo, quod viuo. Cùm me hos in fines secum deduxissent, vt eram in omnem fugæ opportunitatem noctes, diésque intentus, euasi tandem ex infesto agmine. Centum sunt in insidiis Iroquij ad vtramque oram fluminis : consilium eorum est, Kebeccum vsque silenter progredi, intercipiendis Christianis Algonquinijs, Montanísque : nec verò si se dabit occasio, Gallis pepercerint. Ac nonnihil quidem animis studiísque mutati erant, ex quo ante dies quindecim obuios habuerant contubernales dedititiorum vestrorum; cùm bidui tantùm abessent à solo patrio, consensu dixere, vbi primùm fines attigissent suos, significaturos vtique popularibus suis, quàm humaniter à Gallis, quatuor è suis haberentur, qui se vltrò ipsis permisissent: ea verò denunciatio nostros hosce sic flexit, vt voluntariâ pensitatione collegerint, vnde torques quatuor è conchâ veneriâ Gallis offerrent. Sed tàm præclaras spes infregit ante octiduum, manipuli occursus illius, qui captiuos duos Gallos abducit, Hurones totidem. Nimirum credulos fefellit, atque adeò efferauit perfidus è gente meâ desertor, omni asseueratione confirmans, rogatum se à captiuis qui hîc sunt, moneret propinquos, ac necessarios suos, actum se, suáque vitâ esse : proinde in mortuorum numero se censerent. Quæ cùm audiente me effutiret, continere me non potui, quin mentiri sceleftum assererem : Gallorum & humanitatem, & fidem exploratissimam mihi esse: abhorrere à crudelitate eorum naturam, neque in dedititios sæuire consuesse. Ceterùm, nondum detractæ captiuis Gallis vestes erant : vulsi modò vngues aliquot: &, quantum quidem inaudiui, si dedititij Iroquij incolumes erunt, incolumes quoque Galli seruabuntur. Hæc dum proloqueretur Armandus, aderant dedititij, & hos enim interesse conuentui, Poterius voluerat; Ergo rogare cuncti suppliciter, vni ex suis, quem maximè Poterius ipse vellet, liceret ad nouos illos bellatores pergere, qui confutaret palàm, quæ impius deser-

ANNVS MDCXLVIII.

tor tàm nequiter confinxiſſet : quòd ſi minùs redijſſet is, qui legatus foret, in tres ſanè alios capitali ſupplicio Galli animaduerterent. Cùm diſſentiret nemo, in canoam imponitur omnium natu maximus : quid egerit, ipſe proximâ nocte reuerſus ſic expoſuit, vt diceret, vbi primùm conſpecta canoa à bellatoribus procul erat, ordines ab ijs inſtructos geminos fuiſſe hinc inde, ex vtrâque parte fluminis, vt ne copia euadendi vlla eſſet: proximè abfuiſſe ſe à periculo, quod in ignotum perinde atque in hoſtem illi iam tum pararentur animis : ſubſidio fuiſſe vernaculum idioma, cantúſque patrios. Poſtquam agnitus erat, defixos cunctos admiratione fuiſſe, qui ſuis ipſi oculis cernerent, quem ſublatum de medio nefarius ſycophanta finxerat: intendiſſe verò ſuprà modum admirationem eandem, poſtquam omni aſſeueratione confirmaſſet, non minùs ac ſe, ſoſpites eſſe contubernales ſuos. Hîc diris omnibus deuotum à cunctis eſſe ſceleſtum caput, qui tàm falſa, támque ab humanitate aliena, de Gallis attuliſſet : quæ cùm videret perbellè procedere, addidiſſe ſe, viam vnam eſſe omnium expeditiſſimam, planiſſimámque, ſe ſociósque ſuos è Gallorum manibus eruendi, ſi & temperarent ſibi ipſi, neque hoſtilibus animis in Gallorum limites inferrentur, & captiuos Gallos, Huronéſque confeſtim reducerent : redeundum porrò ſibi eſſe continuò ad Gallorum ſtationem, quando fidem ſuam obligaſſet. Ergo redijſſe ſe ijs annuentibus, pollicitíſque, obſeruaturos vtique quæ propoſuiſſet. Ceterùm, à Præfecto Gallo, duo illos enixè petere: primum, vt cibariorum aliquantum ſubmitteret : alterum, vt ubi primùm ipſe ad ſtationem perueniſſet, iuberet Præfectus idem, explodi continuò bombardam è maioribus, cuius ſonitu certiores fierent de ſuo reditu : vereri enim illos ne in Algonquiniorum manus incideret, quâ de causâ etiam ſclopum tradidiſſent quem oſtendebat, quò tutiùs breue illud iter relegeret. Hæc verò cùm ſuſpecta cuncta eſſent, ſi non ab eo qui referebat, ab Iroquijs certè, ſemper ſui ſimilibus, hoc eſt tectis, vafríſque ; bombardam quidem explodi Poterius iuſſit, quâ in re periculi nihil erat, cibaria negauit, ne ad iacturam, hoſtilis quoque accederet irriſio: & verò paulò pòſt declaratum abundè, quàm perfidioſi commeatu non egerent. Porrò, quidquid præclarus legatus retu-

liſſet,

liſſet, ſub eiuſdem menſis exitum ad Montem-regalem Iroquij ad duodecim tredecim-ve, impetum fecere in Gallos aliquot, dum alij fœnum ſecuri ſecant, legúntque, alij virgulta exſcindunt. Videlicet opperiebatur hoſtis atrox ex inſidijs, ſi qua faciendæ cædis ſe ſe daret occaſio: eam nactus, ſclopum diſplodit in immerentes, ex iiſque vnum ſternit, Gallum genere: adeò conſtitutum Iroquijs erat à Gallis temperare. Ad caſum tàm inopinatum indignati ceteri, potiùs quàm perculſi, arma illicò, vt ad manum erant, corripiunt, ínque irruentes cum vociferatione Barbaros, ſclopos diſplodunt è veſtigio, nec inaniter: Iroquiorum vnum & alterum ſtrauere: an ex vulnere obierint, neſcias: illicò enim ab alijs in denſum nemus tracti ſunt: ipſi par ſibi quiſque metuentes infortunium, tanquam turdi auolauere continuò. Sed tandem aliquando in ſuos ipſorum caſſes Barbari inciderunt, hoc qui ſequitur modo.

Huronum cum Iroquijs felix pugna.

HVRONES cùm anno ſuperiore ab emporio Kebeccenſi feri hoſtis metus arcuiſſet, penuria ingens ſubſecuta mercium earum, quas coëmere à Gallis quotannis ſoliti erant, non numeratâ pecuniâ, ſed fibrinis pellibus. Securibus præſertim carebant, tàm formidoloſo tempore tàm expetendis; eas autem vnde nanciſcerentur, locus prætereà nullus erat. Ergo conſtituunt nihil non tentare in iter formidoloſum illud quidem, ſed neceſſarium: ad ducentos & quinquaginta coëunt ſub Præfectis quinque: quóque fortunaret è cælo Deus Dominus exitum, vt pars maxima fidem profitebatur, ſacrum ſibi miniſtrum adiunxere, Franciſcum Ioſephum Breſſanium, eum, qui annos iam aliquot ſtigmata Domini I E S V in corpore ſuo circunferebat ab Iroquijs. Iámque leucas plus ducentas confecerant, nullo infeſti cuiuſquam occurſu, cùm haud procul à Trifluuio, dum canois ad ripam ſubductis, munditiei alicui dant operam, ore varijs coloribus de more inficiendo, antè quàm ſe Gallorum in conſpectum darent; afferunt trepidè exploratores, qui amnem iuſſi tenebant, hoſtem adeſſe. Nimirum cùm & Iroquij quoque ſpeculatores eſſent in excubijs, vbi primùm Huronicas canoas conſpexere, dato ſigno, eos qui in nemore haud procul ripâ latebant, admonent: ij canoas conijciendunt ocyùs, & tanquam ad certam prædam, ſic aduolant

ANNVS MDCXLVIII.

ad Hurones illos, quos paucos videbant. At Præfecti cum suâ quisque cohorte nihilo segniùs relictis pigmentis accurrunt ad eam oram fluminis, ad quam Iroquij tendebant, exscensionem prohibituri: sed occupauit perniciſſimæ gentis celeritas. Ergo, quod proximum erat, aciem aptè instruunt Hurones, ínque hemicyclum sinuati, iter vndique hosti occludunt. Hîc verò acriter dimicatum vtrinque: Iroquij vadunt impetu in aduersos, & cominùs vno eodémque omnes tempore sclopos displodunt, stragem vtique ingentem edituri, nisi Hurones ad militiæ casus varios à Gallis aliquot, qui intermixti aderant edocti, proni derepentè procubuiſſent: túmque ipsi viciſſim ritè atque ordine sclopos laxant in irruentes: quorum è numero cùm cecidiſſent complures, enimuerò dant se in fugam continuò alij, præter manipulum vnum ex audacioribus conflatum: at ij derepentè circunfusi ab Huronibus, cæsi ad vnum fuiſſent omnes, nisi qui Hurones hymicycli medium tenebant, ad primam scloporum displosionem perturbati, ceſſiſsent aliquantùm, effugiúmque hosti pandiſſent: hac plerique euasere. Instat tamen victor Huro, palantésque insequitur, donec ad eorum castra peruentum: ibi, inter cetera reperti modij frugis Indicæ ad octoginta: ex quo detecta fraus perfidiosorum, qui cibariorum aliquid à Gallis tàm enixè flagitarent, cùm annona abundè suppeteret. Capti ad viginti circiter, in vincula coniecti sunt: Breſſanius, qui certamini interfuerat, procurandis suorum animis intentus, vbi profligatam pugnam vidit, intereà dum bellatores comunt se denuò, canoam lætus conscendit, & ad Trifluuium properat: perrexere simul Hurones aliquot in canois duabus, ereptis hosti, quæ res Trifluuianis metum iniecit, dum eminùs hostem eſſe putant. Ergo cùm ad fragorem certaminis plerique omnes ad fluminis ripam confluxiſſent soliciti, auentésque rescire quid rei eſſet; rati canoam illam quæ antecedebat, infestè peti à subsequentibus, & ipsi canoas instructas duas conscendunt, illácque properant, Huronicæ opem laturi: sed dum aliæ accedunt ad alias, soluto metu, confestim secuta gratulatio, Breſſanio victoriam ingeminante, docentéque canoas illas duas ereptas hosti: adfuturam breui victricem turmam cum captiuis: intereà gratias agendas benigniſſimo Deo. Et verò vbi pri-

mùm exſcendit, pergit rectà cum confertis ad ſacellum, ſolennémque hymnum gratiarum actionis cum lætis lætus modulatur. Adfuere poſtmodum Hurones omnes cum captiuis: canoæ erant ad ſexaginta: vectores, hinc deiecti metu verecundiáque, illinc ouantes: canebant tamen, ſaltabántque iuſſi de more victi, victores remos ad lugubres concentus agitabant. Poſtquam perſoluta officia mutuæ gratulationis erant, de eorum aduentu certior factus Monte-magnius volente Allebotio, paulò pòſt ad Trifluuium ſe contulit: túmque de re Gallorum, Huronúmque communi agi cœptum in Conuentu; per munera vt dictum iam multoties, propoſita cuncta, deciſáque: & Hurones quidem ad tria ferè capita reuocauere quæ poſtulabant: primùm, vt reſerarentur Gallorum apothecæ; alterum, vt aliquid de mercium pretio deminueretur; tertium, vt pergerent Galli operarios Euangelicos ad ſe mittere, qui iter vitæ beatæ panderent: quæ res quoniam longè maioris momenti eſſet, quàm mercaturæ; idcircò, cùm in ſuperiora capita ſingula duo, ſingula tantùm munera obtuliſſent, bina in eam accurandam Miſſionem obtulere. Et nullum finem faciebant agendarum gratiarum vel Monte-magnio, cuius operâ felicia illa ſubſidia ſubmittebantur quotannis, vel Superioribus Societatis IESV, qui ſuos tàm non grauatè obijcerent tot, támque formidoloſis diſcriminibus, eâ vnâ de causâ, vt genti ignotæ in re vnâ omnium grauiſſimâ ſuccurrerent. Hortabantur pergerent porrò, ne-ve cederent difficultatibus: regionem enim totam mirum in modum affici ergà religiones quæ nihil cultoribus ſui, promitterent minùs, quàm vitam tàm diuturnitate perennem, quàm refertam caſtis, ſanctíſque delitijs. At Monte-magnius viciſſim & muneribus, & oratione conteſtatus, nullâ ſe in re amicæ & fœderatæ genti defuturum, munus vnum inter cetera obtulit ad confirmandos Huronum animos, leuandóſque eo metu, quem nex Galli adoleſcentis de quo ſuprà, iniecerat: Gallos iniuriam illam voluntariâ deinceps obliuione conterere, quando cædem, indignam illam quidem nullo pacto ad ſe pertinere tàm luculentè Natio tota demonſtraſſet. Atque hîc diris omnibus denuò ſceleſtum caput deuouerunt Hurones: per ſicarium enim non ſtetiſſe, quò minùs Gallorum animi à totâ

ANNVS MDCXLVIII.

gente abalienarentur, quæ vtique pernities fuiſſet totius regionis certiſſima. Ergo pergit Monte-magnius, hortatúrque vehementer, vt quod facturos ſe ſe receperant, Euangelij ſatores non fouerent modò benignè, ſed etiam ſtudiosè audirent: eâ viâ ſapientiſſimè ſempiternis ſuis rationibus conſulturos, quod potiſſimum eſſet; quod proximum, adiuncturos ſibi ſuiſque in perpetuum, Gallorum ſtudia. Quoniam autem opem ſibi ferri poſtularent Sacerdotes illi, qui iam eorum in finibus verſarentur, pauci vtique, ſi tot támque multorum populorum longè latéque ſparſorum ratio haberetur, qui erudiendos ſe vltrò ſiſterent, ſi qui erudiret præſtò eſſet; conſilium ſibi eſſe, vnà cum Breſſanio, qui reditum cum ijs quos feliciter deduxerat, adornaret lætus, ad ſupplementum prætereà mittere Sacerdotes ex eâdem Societate quatuor, fratrem eorundem vnum, cuius miniſterio pleriſque in rebus ad quotidianæ vitæ rationem ſpectantibus ſubleuarentur tùm ipſi, tùm ij qui iam Huronum fines tenebant. Quare rebus vtrinque ſummâ mentium conſenſione tranſactis, victores Hurones captiuis in canoas impoſitis, præter duos, quos Algonquinijs permiſerant (horum alterum ocyùs ſuſtulerunt de medio, ſuperioris crudelitatis pertæſi, alterum Huronem genere, lentis, vt antè, cremauerunt ignibus, eo nomine, quod à fide impius deſertor deſciuiſſet) conſcenderunt deinde alacres cum Magiſtris in fide ſuis, veterano vno Breſſanio, nouis illis quatuor, cum adiutore. Sacerdotes erant, Gabriel Lalemantius, cuius de morte annus conſequens, IacobusBoninus Armoricus, cuius de ærumnis infrà, Adrianus Greſlonius, Adrianus Aranus (poſtremi hi duo in Galliam deinde, Huronicâ gente excisâ, renauigauerunt, Greſlonius aliquot pòſt annis Orientalem Miſſionem expetijt, in eáque, dum hæc ſcribimus, verſatur.) Laicus autem Nicolaus Norclarius. Omnium in ore, tametſi ad grauiſſimas ſe ſe ærumnas proficiſci intelligebant, mira tamen nitebat ſerenitas, interioris ſuauitatis index: quódque magis mirere, adoleſcentes Galli ad viginti, eâdem conſtantiâ, animíque celſitudine ad eos ſe ſe adiunxere, profeſſi non ſe quæſtuoſa rei familiaris compendia, ſed ſalutem animarum Chriſti I E S V ſanguine coëmptarum ſequi. De eorum ratione itineris, iniecta deinde Kebeccenſibus, Triflu-

uianíſque ſolicitudo haud leuis: renunciatum ſiquidem eſt, poſtquam circà Montem-regalem perueniſſent ad vndarum diuortia, alios ad Gallorum ſtationem deflexiſſe, exoluendæ fidei Monte-magnio datæ, alios tetendiſſe in diuerſam partem, quà iter tutius, planius, minúſque hoſtilibus Iroquiorum inſidiis propoſitum: ſed res intrà metum conſtitit: cuncti ſub ineuntem Septembrem Huronum fines læti, incoluméſque tenuerunt.

Decretum de arcendâ ebrietate, Infidelibúſque & apoſtatis pellendis.

VBI ABCESSERANT, Allebotius (iam enim rerum adminiſtrationem capeſſiuerat) Kebecci cogit in conſilium Algonquiniorum, Montanorúmque Præfectos, corámque de optimâ ratione rei tùm ciuilis, tùm Chriſtianæ conſtabiliendæ deliberat. Ad vtriuſque quidem, maximè verò ad poſterioris vel decus vel firmamentum pertinere duo iudicata: *Vt exotici illi liquores, qui ebrietatem hoc faciliùs, quò ſuauiùs inducunt, nec prorsùs, vt factum adhuc erat* (ſi non propalàm, clàm certè) *diuenderentur à Gallis ijs, qui lucelli neſcio cuius cupidiores, quàm Chriſtiani officij retinentiores, ad aduentum nauium indigenas eâ corruptelâ ineſcare conſueuerant: Vtque infideles atque apoſtatæ, Chriſtianorum ſedibus prorsùs excederent.* Vtrumque perdifficile videbatur: quod ad eam diem nemini homines liberi, niſi liberè paruerant, hoc eſt, nullâ vnquam lege promulgatâ, quæ vllum à flagitio propoſitâ publicè pœnâ reuocaret. Rogati Præfecti ſuper vtroque capite ſententiam, quod ad primum quidem attineret, nihil tàm ſibi in votis eſſe teſtati ſunt, quàm vt inſana illa ebrietas ſuis longè latéque finibus arceretur: verùm, quantalibet adhibitâ diligentiâ, nondum potuiſſe ſe ab ſuis expiſcari, vnde tandem noxios ſuccos coëmerent. Atqui, ſi auctores prodere recuſant, excipit Allebotius, ab ijs ipſis exigenda pœna flagitij. Cùm annuerent, ídque prorsùs ſediſſet; maiori etiam ſtudio, ad alterum quod ſpectaret, eam in ſententiam ière vniuerſi, vt Kebecco, Sillerianíſque ſedibus emigrare iuberetur quiſquis fidem recuſaret capeſſere. Quæ cùm conſtituta in conſilio eſſent, Sillerij die Dominicâ proximâ, ſecundùm ſacrum princeps, ad tympani ſonitum conuocatis quotquot aderant (aderant autem perfrequentes, vel Chriſtiani, vel Ethnici) perlectum Decretum, primùm ad Gallos, Gallicè: tum Interpres ſententiam ex fide reddens,

ANNVS MDCXLVIII.

idem per Præfectorum vnum, designatum è pluribus, Algonquiniis, Montanísque, & Insularibus promulgat. Summa erat; *Vetari seuerè tùm Proregis Galli, tùm indigenarum Præfectorum nomine, Ne quis deinceps periculosos eos latices venales haberet, ne quis emeret: qui secùs fecissent, in eos animaduersum iri; Iuberi verò eos omnes, qui fidem vel turpiter deseruissent, vel pertinaciter detrectarent amplecti, excedere ijs oris: constitutum enim tùm Proregi, tùm Præfectis ijsdem esse, neminem prorsùs non Christianum ibidem esse sinere.* Vbi perlecta cuncta, denunciatáque erant, Præfectorum vnus ex primarijs egregiè Christianus, cùm satis intelligeret, haud facillimè morem gesturos indigenas, nisi ad Galli Proregis auctoritatem, Præfectorum quoque consensus adiunctus esse declararetur; orationem deinceps habuit ad conuentum: Ac posteaquam vehementer inuectus erat in tàm graue, támque exitiosum flagitium; Audite, inquit, denuò fratres, nepotésque mei, quotquot adestis: non Gallus modò Prorex ista denunciat: sed quotquot adsumus hîc Præfecti (nomen vniuscuiusque addidit) confirmamus, si quis vestrûm, quod absit, secùs faxit, quàm ferat Decreti ratio, hunc à nobis, Gallis permissum iri, qui in eum ex legum suarum seueritate animaduertant. Hîc verò attoniti cuncti, ne mussare quidem: cùm conticescerent, & in vultu tamen Pauli Iesȣehat (vulgò Cocles Insulæ dicebatur) impij apostatæ, legeretur grauior quædam solicitudo, qui se cum paucis alijs potissimùm perstringi intelligeret, Natalis Negabamat, is de quo dictum iam multoties, hominem appellans; *Tandiu est*, inquit, *ex quo insto atque vrgeo assiduè, Deo vt te miser, cui te per infandum scelus subripuisti, restituas, nec pares: semper ad hanc diem tergiuersatus es, morásque alias ex alijs nexuisti, nec vnquam dilucidè aperuisti rationem consilij tui. Agedum, nunc demùm prome quid hoc condas pectore: si constitutum tibi est ad frugem te recipere, ac publicâ offensione sublatâ, gerere te deinceps pro Christiano pio, religiosóque; consiste sanè: omnes quotquot adsumus, egregiè in te animatos esse comperies: sin à fide prorsùs defecisti, pérque sacrilegam impietatem, nuncium precationi remisisti; recedito prorsùs: tibi enim & meo, & horum nomine denuncio, nemini locum hîc habitandi fore, qui non summum Deum castè, piéque ex sanctæ fidei institutis colat. Vt tecum ago, sic aliàs me-*

cum actum est, nec succensui monitoribus. Dum me antè annos aliquot ad fidem Paulus Iuuenæus institueret, perdiu explorata ab eo constantia mea est, sic, vt iudicarem tamen ipse, non agi mecum duriùs, quàm ferret æqui ratio: in re enim tantâ nunquam nimis studij afferri posse ad periclitandos eos, qui si desciscant, non nisi graui offensione publicâ desciscant: tandem, vbi primùm animum ad illud quod poscebat, hoc est ad fidem capessendam, induxeram, seriò, tum demùm Catechistem meum appellans; Actum est denique, inquam: neutiquam est mihi lingua duplex: idem prorsùs loquuntur mens & os: sic habeto, ex animo credere me in eum qui cuncta generauit: quid sim in posterum facturus, haud ipsi mihi liquet: verum si quod absit, ab hac vnquam mente discessero, quin tu me dispellas, nihil abnuo. Eadem tibi à me nunc inculcari, intellige: atque adeò labra ista diducito, & quæ latent in imo sinu præcordiorum, ea erumpere sinito. Ad hæc gloriosus olim suis in conuentibus Thraso, tunc tanquam rana Seriphia penè obmutescens, incertâ, tremulâque oratione respondet; Nihil à se statui satis certi super causâ propositâ posse, antè, quàm sui, qui bellatum perrexerant, essent reuersi: sed cum nihilò seciùs vrgeret Natalis, duorum alterum eligeret, aut excedere, aut ad fidem seriò mentem appellere; recepit, se Christiani officij legibus staturum deinceps: idémque pollicitus est alius quispiam, qui veteris polygamiæ nundum immemor, vxores domi publicè habebat duas: ablegaturum enim se proximo quoque die duarum alteram: & fecit haud ita diu pòst. Adeò ad continendos homines valet considerata iustáque eorum qui præsunt seueritas: dum in omnes æquè exerceatur, neque expostulare iure vllus possit, quæ in se carpantur, eadem in alio tolerari.

ERGO CVNCTIS nouus iniectus ardor: ísque ita vulgò enituit, vt mirarentur illi ipsi, à quibus instituebantur non iam barbari; sed mites filij Dei; tantam, támque cælestem in eâ olim barbarie conuersionem rerum in melius. Illa ipsa vetera instituta, quæ, quoniam nihil in ijs, quod fidei repugnaret, inerat, bonâ Catechistarum veniâ retinuerant, egregiè ad fidei dogmata exigere ceperunt, *separantes* ex diuino præscripto, *pretiosum à vili.* Mos erat, insinuatus à nobis aliàs, vbi diem extremum obierat aliquis, seu militari virtute, seu sapientiâ, seu liberalitate, seu quâ aliâ virtute de publico benè

ANNVS MDCXLVIII.

meritus, eius nomen alij cuipiam publicâ cerimoniâ indere: atque id, mortuum ad vitam denuò excitare, vocitabant. Ritum eum partim retinuit, partim immutauit Sillerianus Neophytus, Præfectus: ad epulas quinquaginta Christianos inuitauit: tum, vbi opportunum fuit, hanc omninò ad conuiuas habuit orationem. *Nisi Christianus essem, ac nisi certissima spes ea me solaretur; fore vt corpora nostra aliquando reuiuiscant, angerer vtique animo, ac vehementer quidem, ex morte filij sororis meæ, ante annum mihi erepti: sed quandoquidem nobis vita aufertur eâ dumtaxat lege, vt restituatur aliquando, mortem ego non in mortis numero pono, sed in internallo aliquo temporis, quo inter nos reuisere minus liceat, postmodum mutuâ consuetudine suauissimè, & in perpetuum quidem tempus, fruituris. Quando igitur optatissimam illam restitutionem corporum nostrorum iubemur expectare, ritum hunc quem vsurpo, illum eundem sororis meæ filium nostro more ad vitam reuocaturus, sic interpretor, vt imago sit certissimæ illius, verissimæque resurrectionis, quam Christiani expectamus. Itaque hunc, quem nostis cuncti* (aderat is quem pro nepote ex sorore, nepotem sibi legitimè adsciscebat) *adopto, sufficióque in demortui locum: in eum quoties intuebor, ea me cogitatio solabitur, Nequaquam priorem illum extinctum esse.* Hîc cùm iuueni munus obtulisset haud minimi pretij, vt ijs locis, hunc in modum acceptum est, vt is se & ingenio valere ostenderit, & esse apprimè Christianum. *Quandoquidem donum hocce,* inquit, *ab auunculo meo sic datur, vt illud tanquam pro tesserâ futuræ olim corporum nostrorum resurrectionis esse velit; fieri nequit, quin simul me admoneat Christianum esse. Et sum prorsus, viri amicissimi, ac vnà vobiscum, atque adeò cum omnibus ijs qui sacrâ Baptismi vndâ abluti sunt, illud certissimè mihi persuadeo; Neutiquam ex morte charorum angi debere, qui minimè dubitet, quin futurum sit vt ij aliquando reuiuiscant. Lætandum ergo censeo, non ex hac resurrectionis imagine, quam vtcunque nostrâ hacce cerimoniâ expressam volumus, sed ex ipsius corporum nostrorum resurrectionis cogitatione, quandoque repræsentandæ.* Quæ cùm fuisset prolocutus, quoniam, ne quid ad veterem ritum deesset, canendum quoque erat, è toto cœtu primarius quispiam hæc vernaculâ linguâ modulatus est varijs vocis flexionibus, frequentatis multoties; *Qui me aliquando ad vitam denuò excitabit, is me solatur.*

Quid

Quid hac cantionis formulâ ab inconditis illis, delirísque muginationibus superiorum temporum remotius?

EADEM FIDEI constantiâ Neophytus aliquis, dignus cuius proditum nomen esset, cùm Sillerium se se ex diuturnâ venatione, quam vnà cum alijs partim Christianis, partim Ethnicis hyeme exercuerat, recipere appararet; contempsit inanes minas impostorum quorundam Gaspeïensium. Ii, cùm glaciatis quasi rupibus amnis passim horreret, denunciauerunt fore, vt inter eas moles intercepto nauigiolo, in vndis periret, si se vndis committeret; id tamen remedij præstò esse si modò assentiretur, vt pristino tympanorum sonitu opem dæmonis ad eas dissipandas accerserent. Hallucinamini, inquit: dæmonísne opificium glacies est, vt eam quò libuerit, agere queat? Ego verò audientibus, spectantibúsque vobis, auxilium accersam potentius, preces fundens ad eum, cuius nutu tùm cetera cuncta quæ cernitis, existunt, tùm hæc ipsa glacies. Atque hîc prouolutus in genua; *Tuum est*, ait, *Domine Deus meus, qui omnia condidisti, vt de rebus cunctis ceteris, sic de hisce glaciei molibus statuere. Non versare illas scelestissimus Manitu potest pro nutu: tuæ infinitæ potentiæ eæ prorsus subsunt. Si profectionem nostram crastinam probas, illas disÿce: sin improbas, acquiescemus, dicemúsque, Dominus est: differamus in tempus aliud.* Rem permiram! postridie, seu postremæ omnium moles eæ glaciei essent, seu cunctas aliò Dominus Deus facessere iussisset, alueus certè fluminis tàm explicatus fuit, vt vir egregiè pius de ineptâ nebulonum deliratione triumphans, in omnium oculis profectus sit. Tum canoam conscendens; *Quid censetis*, inquit, *stolidi? glaciei imperat Manitu vester?* At ij pudorem inter, iracundiámque; Atqui sic habeto, excipiunt, si proficiscêre, moles extituras alias, quæ tuum nauigium conterant, deprimántque. *Quasi verò*, infit vir in paucis fidelis, *qui hesternas disiecit, non hodiernas quoque dispellere, si extiterint, queat?* Exitus is fuit, quem sperauerat Dei famulus: secundâ nauigatione vsus, portum breuî incolumis tenuit. Adiungamus insignem fiduciam Dei, in virgunculâ, annorum admodum octodecim. Hæc tanquam è spinâ rosa, sic ex patre deterrimo extiterat: vt summi Dei prouidentissimum suorum amorem mireris magis. Enitebant in eâ, corporis animíque dotes, vt ijs

Vuu

ANNVS MDCXLVIII.

in oris, eximiæ: idcircò multi vxorem eam ſibi depoſcebant. At illa altiora meditans, generoſo faſtidio ablegabat omnes, cùm in morbum incidit, vnde denique erepta terris eſt. Vbi ſe eo correptam vidit, non modò non ingemuit, vt pleræque non Barbararum modò, ſed etiam noſtratium; quin, cum ingenti ſignificatione lætitiæ; *Gaudeo verò*, inquit, *quòd ægroto, atque adeò perlubenter emoriar antè, quàm nubam: te enim amo, Domine IESV, non homines. Gratias ago quod ſum in doloribus, quódque mors inſtat: de me ſtatue vt lubet: mihi quidem hæc affulget fiducia, fore vt poſtquam naturæ neceſſitati conceſſero, offerat me tibi Virgo parens tua.* Has quoque identidem voces mittebat; Neque me morbus angit, neque dolor, neque propinquæ mortis facies: illud me modò ſolicitat, quod ad ſacram Ædiculam nequeo adreptare. O ſi id ante exitum è vitâ, concederetur! Paulò antè, quàm ageret animam, ſacramentis Eccleſiæ iam ritè communita omnibus, bis ter-ve, vt morituris, ſæpenumerò euenit, totis artubus vehementiùs agitata eſt: quarum ex poſtremâ perturbatione vbi ſe receperat, Sacerdotem appellans qui ægrotanti adfuerat aſſiduè; *Vale*, inquit, *vale mi Pater: quod ab optimo Deo mihi tàm enixè precatus es, id nunc demum conceditur; en, IESVS ſponſus meus in cælum me abducit: atque eodem momento beata* illa mens virginali corpore ſoluta eſt: Aſſeuerauit poſtmodùm Sacerdos idem, nullam vnquam ab eâ contractam labem: eò, minùs mirum tàm placidâ eſſe morte defunctam.

ATTEXENDA hîc forent quæ cum Abnaquioijs ſuis fecit, tulitquè, etiam hoc anno Gabriel Druilletius, quæque Attikameguij incenſæ fidei documenta dedere ad Trifluuium: ſed ſuperſedeo: partim quia ſunt hæc perſimilia ijs, quæ iam ſæpè à nobis varijs locis memorata ſunt: partim quia nos vocant Huronici caſus ſanè Tragici, de quibus dicendum deinceps, prætermiſſis rebus Kebeccenſibus, niſi vbi eæ Huronicis admixtæ occurrent. Quâ in re imitabor Hieronymum ipſum Lalemantium, qui ad R. P. Claudium Lingendium Franciæ Prouincialem Kebecco ſcribens, negat perſcripturum ſe quidquam in annuâ Relatione, de rebus ibidem Kebecci geſtis, non quod, non pari ſolatio futuræ eæ eſſent, quando ijs locis & numero & virtute creſcebant Chriſtiani ſuprà ſpem omnem:

ſed quod ad res illuſtriores Huronicas ſi conſueta iſta adiungerentur, moleſta forte futura eſſent. Ad Huronica igitur aggrediamur.

Gentis Huronicæ clades.

GENS, SI HVMANA ſpectes, calamitoſiſſima; ſi diuina, felix vtique; atteri grauiùs cœpta, inde ab huius anni initio. Ex pago S. Ignatij venatum in ſiluas excurrerant viri, feminæque, ad trecentos: ij Sonnontʊerrononiorum fines versùs, bidui progreſſi, dum in feras intenti, minùs ab hominibus cauent; ex improuiſo ab hoſte circunueniuntur. Infeſtum agmen vt non in ſe ſatis eſſe virium animaduertit ad oppugnandos cunctos, tempus ex inſidijs præſtolatur idoneum, ad carpendos quos poſſet. Seiunxerant ſe à ſuis quidam paulò fortè fidentiùs, quibus importunorum vicinorum explorata pridem eſſet verſuta malignitas: in hos, viris maximam partem hac illácque ad venandum digreſſis, impetum faciunt inopinato Sonnontʊerrononij prædatores: ſeptem cædunt ipſo loco: quatuor & viginti, viros feminásque abducunt. Chriſtiani maximam partem erant: atque idcircò applicuerant ſe alij alijs, vt inſanis Ethnicorum vociferationibus, petulantiáque procul, adhibere cultum Deo ſuo per ſtatas precationes manè ac veſpere caſtè poſſent. Quid captiuis factum ſit, reſciri non potuit: credibile, viros de more exuſtos, feminas reſeruatas. Cùm ſingulari morum innocentiâ omnes eſſent, tùm Ignatij Saonaretſi conſpicua virtus elucebat. Annos natus erat admodum quatuor & viginti: ſed ſi innocentiam, candorémque morum ſpectes, tempora iam multa expleuerat. Tàm pudicus erat, vt (iuuenculorum noſtrorum probro) cùm de vxore ducendâ à parentibus interpellaretur, atque adeo nominaretur ab ijs virgo quædam & ab natalibus, & ab dotibus ceteris ſic inſtructa, vt nihil poſſe fieri commodius canerent; *Ego verò*, inquit, *in virgine nullà defigere oculos adhuc auſus fui: ita non magis illam noui, quàm alias. Nimirùm illud aſſiduè vereor, ne ſi emiſſitijs oculis in alicuius vultum ferar, eæ deinde mentem turbent imagines, vnde Domini Dei ſuſcipiatur offenſio.* Quid hac caſtimoniâ illibatius? Idem cùm iter ageret cum Sacerdotibus è Socetate duobus per altas niues, aurámque planè gelidam; & duorum alter viribus defectus, ab Ignatio poſtularet leuare ſe onere quod geſtabat, nè grauaretur: Ego verò, inquit,

Annus MDCXLVIII.

lubens: neque modò te, sed socium quoque tuum hoc fasce releuabo. Eâ quidem conditione, aiunt, vt quando penè nudus es, rigésque frigore, accipias à nobis vicissim vestis aliquid, amiciendo corpori. *Minime verò*, inquit: *nam si adesset amictus commodior, fructu carerem algoris huius, quem iam totum Domino Deo obtuli, vnà cum labore viæ reliquæ, ad crastinam synaxim religiosius obeundam: atque hæc me mirum in modum cogitatio reficit, fore vt aliquando in cælo gratias agam optimo parenti, quod me dignum existimauerit, qui suâ causâ aliquid in terris durius perpeterer.* Certè totus erat aliquandiu iam antè, in immortalitate meditandâ: aiebat enim ex ijs quæ intùs in animo quasi insusurrarentur, sibi persuasissimum esse, haud victurum diu: quare super matutinum sacrificium, à quo aberat nunquam, precésque vespertinas, quas religiosè exoluebat, Rosarium insuper quotidie, ferè à meridie, recitabat in sacello, flexo genu. In postremo illo certamine, in quo fortiter dimicans occubuit, cùm videret satis, non posse se, neque suos, diutiùs repugnare, nedum vincere, consobrinum inclamans, qui fugam iam capessiuerat; *Renuncia ergo*, inquit, *matri meæ, me ab hoste crematum iri: verùm, illud adiunge, petere me, ne mortem deploret meam: neque enim aliud tum animo reuoluam, nisi beata illa gaudia æternitatis.* Sed non ad Iroquiorum ignes illum reseruari siuit summus agonotheta: cæsus est ipso in conflictu, vnà cum germano fratre, quem, cum iam inter Catechumenos esset professus, baptizasse ibidem dicitur. Secuta piorum filiorum institutum mater deinde est, fidémque vnà cum totâ familiâ capessiuit, fidos apud Deum nacta interpellatores, quos in terris materno studio fouerat. Paucis porrò pòst diebus, cùm ad locum certaminis perrexissent indidem ex pago S. Ignatij, indigenæ plus trecenti, tùm vt mortuos sepelirent, tùm vt aueherent vaccarum siluestrium aliquot, venando cæsarum, carnes; in reditu dum palantes hac illac vagantur incautiùs, carpuntur seorsim ab Annierrononijs circiter centum: ab ijs ad quadraginta trucidati, capti-ve.

Gravior æstate tempestas incubuit: excisa prorsùs est ab Annierrononijs ijsdem, Missio S. Iosephi, quæ vocabatur, numerosa eadem, & insigni Neophytorum sanctimoniâ inclyta. IV. Non. Iul. dum post Solis ortum pagani penè cuncti

ANNVS MDCXLVIII.

P. Antonij Daniel extremi labores, & mors.

ad sacellum sacrificio intersuturi de more conuenissent, accedit hostis silentio, incautisque, nec quidquam tale metuentibus superuenit. Vix sacrum peregerat Antonius Daniel è Societate Sacerdos, qui Missionem procurabat, cùm egressi primi, plerisque precationem producentibus, arma inclamant continuò, hostem adesse. In tumultu, dum alij obuium quodque telum rapiunt, alij dant se in fugam, pastor de suo grege piè solicitus, dat se in medios, & quà præsentius periculum videt, pugnantium confirmat animos, at diuersissimâ oratione. Nam Christianis quidem sempiterna præmia proponit, coronámque illam nullo defluxuram tempore, quæ iam vertici immineret; Infideles, quasi humo iam dehiscente, rapiendi mox forent ad Tartara, hortatur vehementer sempiterna illa, dum integrum esset, supplicia declinarent, ne-ve committerent vt tàm præclaram occasionem sibi in perpetuum consulendi, elabi finerent, cujus deinde iacturam sempiternis eiulatibus, dentiúmque stridore illo tàm formidoloso, de quo inaudissent aliàs, nequidquam essent deploraturi. Et Domino dante *voci famuli sui vocem virtutis*; tanta subitò facta est conuersio animorum, vt qui antè, sibilis, sannísque incensi Catechistæ paræneses prosecuti erant, in extremo periculo resipiscentes, turmatim simul Dei misericordiam, simul Baptismum inclamarent. Quare Antonius, nihil de vitâ mortali solicitus sibi, totus in sempiternam eorum salutem incumbit: in ipsóque acerrimo dimicationis impetu, strophiolum multoties vndæ immergens, per aspersionem baptizat supplices. Intereà sensim hostis progrediebatur, paulatímque pagum victor occupabat, cùm Antonius ad omnem fugæ mentionem, quam plerique suadebant, obsurdescens, postquam dimicantibus prospexerat, ad senes ægrotósque conuertitur, quos varijs in tugurijs iam ad Baptismum comparauerat. Ergo ad eos accurrit, lustrátque sacrâ aquâ cunctos, non eos modò quos destinarat animo, sed infantulos etiam plerosque, quos matres properanti certatim obtrudebant. Tum ad sacellum tanquam ad suam stationem recurrit properè, sæuientibus iam hostilibus mucronibus, omniáque cæde & sanguine non virorum modò, sed mulierum etiam, puerorúmque madescentibus. Dum accedit, oppletam Ædiculam videt partim Neophytis,

ANNVS MDCXLVIII. qui extremam à peccatis absolutionem, partim nouis Catechumenis, qui Baptismum exposcebant. Dum his illisque pro virili satisfacit, hostis factus certior, eò turbam plurimam confluxisse, accurrit barbaro vlulatu, vociferationeque ad terrorem quàm maximè compositâ. Vt sensit Daniel, blandè compellans suos; *Ite sanè*, inquit, *ite fratres mei: subducite vos: ac quacunque pergetis, fidem vestram circunferte; ad extremum vsque spiritum Christiano in officio perstituri. Me quidem hîc consistere addecet: & consistam vtique, quandiu spes affulgebit aliqua, iuuandi cuius cuius; vitam hancce nihili facio: in cælo inter nos reuisemus.* Tum aduentanti hosti occurrit intrepidus, solúsque, armatas hostium cohortes sic terruit, vt gradum reflexerint attoniti: pòst, ignauiam incusantes suam, qui vni homulo tàm multi cederent, circunscribunt vndique seruum Dei, petúntque telis: donec pectore glande plumbeâ traiecto, corruit humi, IESV nomen iterans, ad quem pergebat: bonus pastor vtique, qui animam tàm generosè dedit pro ouibus suis. At non eius morte exsaturata immanium ferarum veriùs, quàm hominum rabies: in corpus exanime indignissimis modis sæuiere, nudatum prorsùs: nullúsque penè è tanto numerò fuit, quin, tanquam gloriosum esset pugnare cum mortuis, vulnus aliquod inflixerit. Nec verò sic satis sibi factum putauere: cùm flammæ, quas tugurijs immiserant, toto pago crepitantes, Ædiculam sacram denique corripuissent, in eas, beatos artus iniecerunt, decorum vtique tumulum: vbi enim sanctiùs Sacerdos quàm in Ecclesiâ reponeretur; & arsurus scilicet: vt quæ fax diuini amoris animum incenderat, eadem corpus absumeret. Et commodùm illud prætereà cecidit, quod intereà dum in pastoris corpus furorem exerit suum turba impia, licuit gregi diffugere, dilabíque: hinc in tutum se recepere plurimi.

VT AD ANTONIVM reuertamur, Dieppæ in Neustriâ natus erat, honestis, piisque parentibus. Sacerdos in Nouam Franciam nauigauit: aliquandiúque Kebecci versatus, transijt ad Hurones, quorum ad sempiternam salutem natus videbatur. Annos ipsos quatuordecim laboriosissimam vineam excoluit operarius impiger, magno, fortíque animo in susceptis rebus perficiendis, incredibili patientiâ ærumnarum omnis ge-

neris, mansuetudine omni contumeliarum, iniuriarúmque atrocitate maiori, charitate tali, qualem describit Apostolus, *Omnia suffert, omnia sustinet*, Annos nouem postremos exegit in pagis ijs, qui ab hostico aberant propiùs: idcircò semper erat animo comparato ad id quod assecutus est tandem, vt ab hostibus Dei, hominúmque tàm piâ de causâ trucidaretur. Ante biduum confessionem generalem instituerat, absolutis de more Societatis, Exercitijs spiritualibus, sanctóque illo secessu stati octidui sic exacto, vt Meditationum omnium argumentum suppeditarint Christi IESV labores, ærumnæque, quámque singulare Dei donum esset, in earum venire communionem. Postridie Cal. Iul. auulsus à charissimis sodalibus, ad suam se Missionem recepit: ad pagum S. Iosephi posterâ luce cùm peruenisset, hoc est pridie sui obitus, dixit pro concione ad Neophytos Catechumenósque suos: & quoniam in horas imminebat periculum, singulari Dei prouidentiâ vbi primùm è suggestu descenderat, operam dare instituit audiendis Confessionibus, singulos ad mortem hortans, ipse breui emoriturus. Prodidit annua Relatio, ipsum, post excessum è vitâ, bis apparuisse: primùm quidem, vni è Nostris, quicum hîc coniunctissimè vixerat, eo corporis, orísque totius habitu, qui cælestis gloriæ imaginem suauissimam obijceret oculis: ac tametsi annos natus erat duodequinquaginta, tamen ex vultu annos tantùm circiter triginta natum diceres: an vt exprimeret illud Apostoli; *In mensuram ætatis plenitudinis Christi*? Quæsiuit ex eo continuò is, cui se visendum sistebat; Quî fieri potuisset, vt sineret summa illa Bonitas, corpus serui sui tàm indignum in modum post obitum haberi, in fauillámque redigi sic, vt ne cineres quidem colligere licuisset? At is responsi nihil tulit, nisi tria illa verbula ex Psalmographo *Magnus Dominus, & laudabilis nimis:* verùm, addidit, abundè aliunde compensauit pius parens, quæ in corpus extime perpetrata sunt: nam animarum quæ in flammis Purgatorijs cruciabantur, numerum mihi donauit non exiguum, quæ ascensum meum in cælum cohonestarunt comites. Secundæ apparitionis modus non satis exprimitur: spiritualis potiùs fuisse videtur, quàm corporeus: verba Gallici Scriptoris reddo ad verbum, ne quid de meo affingam in re tanti momenti, qui

1. Cor. 13.

Ephes. 4.

ANNVS MDCXLVIII.

vel in leuissimis id semper secutus sum, vt ne latum quidem vnguem à veritate discederem, quæ lex est Historiæ. Sic ergo Scriptor Gallicus: *Aliàs visus est interesse collationi, quam inter nos habebamus, de medijs fidei, hisce in oris amplificandæ: túncque apparebat nos confirmans suo ipsius robore, suâ luce nos complens; Deíque spiritu, quo intimè imbutus ipse erat.* Sanè moriens, socijs exactissimam imaginem reliquit virtutis; Huronibus autem, non fidelibus modò, sed etiam infidelibus suauissimam recordationem sui: neque enim vllus erat eorum quibuscum versabatur, quem non raperet continuò.

AD GRAVEM illam iacturam nullus tamen despondit animum, aut fractius quidquam præ se tulit, neque ad S. Iosephi sedem, locum cladis, neque alijs in Missionibus. Ad septingentos cæsi, capti-ve sunt, feminæ maiorem partem, puerique: plures euasere: cúmque quò se reciperent commodiùs non haberent, palantes alij ex alijs ad sedem S. Mariæ confugere; vbi iam collocatum præcipuum domicilium Societatis IESV diximus: ibi tametsi tanta iam erat penuria, vt Patribus deinde Kebecco aduenientibus (quod in Galliam Ioannes Boninius, vnus ex eorum numero, scripsit ad vxorem Rhedonensis Protopræsidis, consanguineam suam) pro lautissimo ferculo, caninarum carnium frustulum cuique appositum sit, cùm primùm cibum religiosâ in domunculâ cepere; tamen & cibus ministratus tàm multis, & vestis plerisque. Peruenerunt noui operarij ad S. Mariam, Septembri ineunte, & scilicet mirum in modum mœstòs recreauere, vel ipsi per se, quando plures erant, à quibus deinceps opem spiritualibus in rebus exposcerent, vel ob suppetias, quæ simul adfuere. Vnà cum victoribus Huronibus, venerunt bellatores Galli viginti, futuri præsidio, si quando hostis denuò ingrueret: sed exigua manus quemadmodum Nationi toti efferatissimæ eidem, & bellicorum laborum, periculorúmque contemptrici obsisteret? Fouit tamen ea interim consolatio animos, spem, metúmque inter alternantes: Patribus in id incumbentibus sedulò, vt quando messis multa vndique falcem opperiebatur, hoc est noui semper populi ad fidem anhelantes, mitti ad se poscerent à quibus instituerentur, Euangelium longè, latéque, dum se opportunitas dabat, disseminarent. Ergo vndecim hoc anno

no Missiones susceptæ : ad varios Huronum tractus octo, tres reliquæ ad Algonquinios : in earum quatuor, distributi quatuor qui recens aduenerant, Sacerdotes, tanquam sub pædagogo, sic sub singulis singuli futuri Sacerdotum eorum, qui vernaculi idiomatis cognitionem longiore iam vsu adepti erant. Fructus operæ hoc anno, præter confertam turbam eorum, quos in supremo discrimine per aspersionem à Daniele baptizatos vidimus, mille & octingenti regenerati in Christo sunt. Cùm omnium illustris fides fuit, tùm eorum enituit virtus singularis, qui ad Missionem Conceptionis pertinebant : viri, feminæ, pueri tantâ constantiâ fidem, fideique socias virtutes excoluere, vt tanquam illi olim Antiocheni, sic isti à circumpositis Nationibus vulgò nuncuparentur *Christiani.* Et verò Præfecti ipsi, penès quos rerum summa, fidei se se patronos constantissimè exhibuêre : priuatorum familiæ propemodùm omnes ad eandem se se aggregauere : ita cùm paucissimi Ethnici superessent, consensu Christiani constituerunt, morem deinceps ferre nullum, qui auitam superstitionem oleret, quive ad morum deprauationem vergeret. Eam in rem ad Magistros in Christo suos adière, precatíque sunt, vt quando in patrijs Huronum institutis satis versati iam essent, ex iisdem antiquarent quæ contraria essent Christiano officio, nequiréntque cum fidei scitis consistere : quæ retineri posse putarent, retenturos, quæ exploderent, explosuros : non enim se aliter accepturos quæ definirent, quàm si à Deo ipso proficiscerentur, cuius legum essent interpretes. Rem sanè obseruatu dignissimam, vt quo propè tempore Kebeccenses Præfecti ebrietatem insectabantur, vetabántque secum & infideles morari, & apostatas; eodem impellente, mouentéque Spiritu, qui vbi vult spirat, Hurones ad Christianarum legum formam exactissimè patrios mores, institutáque reuocarent. Nec verò hæc decreuere ardentiùs, quàm constantiùs deinde tenuere : si quid, vt fit, in vsu deinceps enasceretur difficultatis, ad eosdem adibant Patres in Christo suos, & quid liceret, quid minùs, studiosissimè sciscitabantur. Id adeò enituit in puerulo, ac propè infante : sex enim admodum annos natus erat : is cùm in grauissimo morbo versaretur, vnde mors deinceps consecuta, matrémque non eiulantem illam quidem, sed lacrimantem vi-

Neophytorum virtus in Missione Conceptionis.

ANNVS MDCXLVIII.

deret; fruſtrà lacrimas eas fundi præfatus, fruſtrà quæri remedia: obſecrat, obteſtatúrque ne cogitationem vllam ſuſciperet vitæ filij longioris, malle ſe in cælum pergere. Ceterùm, certiorem te faciam, inquit, de appropinquante meo obitu: nam ad S. Mariam deferri me velim, quò, ibi loci emoriens, cum præſtantibus illis Chriſtianis tumuler. Nec defuit paruulus ſuæ pollicitationi: paucis pòſt diebus matrem monet, tempus eſſe ad S. Mariam pergendi, inſtare exitum è vitâ ſuum. Hîc mater, mulier fortis patrium obſeruatura morem, vt emorituro quopiam è familiâ, vocentur ad epulas amici, neceſſariíque familiæ, atque adeò primores alij, ad centum; conuiuium inſtruit: Vbi vidit paruulus iſta apparari; Quid agis, inquit, mea mater, quid agis? an me in ſupremo articulo tàm graui noxâ illigare vis? ſic habeto, nuncium me remittere patrijs iſtis ſuperſtitionibus, ínque Chriſtiano officio velle ad extremum vſque ſpiritum perſtare. Lætata mater conſtantiâ filioli; Atqui ſic tibi perſuadeto, mi fili, ait, non eam me eſſe, quæ conſciſcere peccatum vllum, Dei-ve mei offenſionem velim: ſed certò ſcio nihil à me deſignari, quod Chriſtianis legibus aduerſetur: imò verò conuiuium inſtrui volo eò potiſſimùm, vt intelligant tùm neceſſarij noſtri, tùm alij, quis tuus ſit hoc articulo de ſuſceptâ fide ſenſus. Ne verere: nihil hîc quidquam noxæ ſubeſt. Cùm ne ſic quidem acquieſceret, nimirùm accerſendus è Patribus vnus fuit, qui hoc ipſum inculcaret: cuius ex ore vbi acceperat, nihil in eo conuiuio culpæ fore, tum demùm conquieuit animo, delatúſque, vt concupierat, ad S. Mariam, ibidem placidâ morte defunctus, terram cælo, momento mutauit.

HÆC puerulus: at capularis cuiuſdam ſenis (octogenarius erat) conſtantia alio in genere enituit. Cum ludicrum exerceretur ab Ethnicis, in quo ex veteri licentiâ, nihil non ſibi permiſſum iri putarent, viro inter eos primario per tuguria conſultò inclamante, per ſomnium imperatum ſibi eſſe, vt æs campanum Gallorum deturbaret (monebat autem iſta non ex ſomnio vllo, ſed ex vlciſcendæ iniuriæ cupidine, quam ſe à Chriſtianis accepiſſe interpretabatur, paſſus repulſam in re, quam idcircò illi negauerant, quòd affinis eſſe peccato putaretur: ſed ſomnium obtendebat, quod ex corroboratâ diuturno vſu

maiorum superstitione, repugnare somnijs pro piaculo semper habitum fuerat) vir fortis obsistere decreuit, publicámque Christiani nominis ignominiam prohibere, non tumultuosâ seditione, sed obiectu corporis. Ergo præmissâ precatione, quâ & opem Dei inclamauit, & vitam pro religione obtulit suam; vbi pergere ad scelus furentem videt, securímque iam librare in fores, vnde aditus ad campanam pateret; obijcit ipse se, mediúsque valuas inter sacelli, bacchantémque consistit: & intrepidus; Commodiùs, inquit, securis hæc in caput hoc senile, quàm in Domum Dei impingatur. Cùm hæreret attonitus infidelis, Ad necem, inquit, meam quod attinet, securum te esse iubeo: nolo neque à te, neque à publico, vt assolet, pœnas propterea vllas repeti: vt autem tàm atrociter, támque nefariè violetur locus sempiterno dicatus Numini, id verò neutiquam ferre, certum mihi est. Quò se verteret impius? si patriam quidem superstitionem, morémque inolitum sequeretur, mors millies potiùs oppetenda erat, quàm vt ab incoepto desisteret: sed, seu pudor, seu vis occulta quædam inhibuit, discessit re infectâ, hoc feliciori vtique successu, quod manus à sacrilegio seruauit immunes: senex autem de Thrasone triumphans insigniter declarauit; Nihil tàm ad res arduas quaslibet perficiendas valere, quàm niti Deo. Hæc laus vnius viri propria: quæ sequuntur Christianarum virginum omnium Huronicarum communia. Ex Auernali instituto quod diu viguerat, ad curandum ægrotum è suis, remedium adhibere tentarunt Ethnici vsurpatum frequentiùs aliàs, in quo lasciuia, petulantiáque eò vsque prorumpebat, vt decori verterent puellæ suam ipsarum pudicitiam prostituere. Cùm tales ab impijs quærerentur perstudiosè, reperta nulla est: ita Ethnici quidam Præfecti ex vicinis Nationibus, quæ præclarâ de causâ venerant, abscedere coacti, in speciem cum rubore, re ipsâ attoniti, mirantésque talem tàm subito extitisse Christianis in pagis rerum conuersionem. Sed quid mirum adultas virgines à flagitio tantopere abhorruisse, ex spiritu fidei; quando reperta quinquennis propè infantula, quæ parentum impiam ergà se pietatem vel in extremo morbo valere iusserit. Hæc, cùm parentem vtrumque infidelem haberet, itabat ta-

ANNVS MDCXLVIII.

men quotidie ad Ædiculam ſacram, manè veſperíque, repugnantibus quamlibet patre, matréque, atque adeò vetantibus. Tandiu tenuit ea conſtantia, vt cùm Baptiſmum aſſiduè expoſceret, Patres tandem flexerit, gnaros, quòd ætati deſit, illud nonnunquam diuinæ gratiæ copiâ ſuppleri vberiori. Aliquandiu pòſt Baptiſmum, in morbum cùm incidiſſet, infideles parentes impoſtorem accerſunt, ex ijs qui ſe pro Magis venditabant: is pronunciat ita demùm morbum depulſum iri, ſi virgunculæ veſtis quidpiam quod nominabat, puellariúmque crepundiorum nonnihil daretur. At puellula, quanquam morbi grauitate ſuprà modum debilitata, quicquid tamen proſtratarum virium ſupererat, colligit, parentéſque increpitans; Nam cur, inquit, Satanæ mancipium adhibuiſtis? Ego Chriſtiana cùm ſim, probare nullo modo factum veſtrum poſſum, neque præclarâ illâ medicinâ vti. Deus meus me conſanabit, faceſſat impoſtor nequam. Perculit ſuprà quàm dici queat, obiurgatio maturior, quàm vt ab eâ ætatulâ proficiſci ſoleat, tùm parentes, tùm adſtantes alios: ac parentes quidem ne morbum filiolæ graui mœrore cumularent, ablegant maleficum: infantulámque enixiùs flagitantem, ad ſacram Ædiculam deferunt: ſe enim, vbi primùm deportata eò fuiſſet, conualituram. Et fidem infantulæ conſecuta illicò ſanitas, ſtupentibus cunctis: parentes attoniti ijdem, lætatíque ſalute filiolæ, inter Catechumenos profeſſi illicò. Cooptati deinde ſunt in Eccleſiam per Baptiſmum, conſilium illud ſuperius damnantes centiès, quo à precibus Baptiſmóque ſobolem ipſi ſuam arcere pertinaciùs tentauerant.

MAGIS MIRVM adhuc quod ſequitur. Virgo annos nata quindecim, neque plures, capta erat vnà cum alijs pluribus viris, feminíſque, ab Iroquijs: Vt formâ iuxtà, & ætate florens erat, ſæpiùs ſolicitata ad flagitium eſt: ſed cùm Catechumena iam eſſet, deteſtata ſemper facinus ſingulari conſtantiâ, adeò Barbarorum impuriſſimorum odia in ſe concitauit, vt de eâ trucidandâ non ſemel deliberarint: ipſa mori potiùs milliès decreuerat, quàm iacturam pudicitiæ cum Domini Dei ſui offenſione facere. Mater eius ac ſoror interim, ambæ iam baptizatæ, ambæ religioſæ in paucis, nihil tàm luctuoſo in caſu, illa filiæ, hæc ſororis deplorabant, quàm quod bap-

tizata nondum esset: atque adeò hoc ardentiùs preces assiduè ad clementissimum Deum eius causâ faciebant: ipsa identidem in durissimâ illâ seruitute, oculis, manibúsque in cælum sublatis; Capiat te mei miseratio, aiebat, Deus matris, sororísque meæ, quæ te & perfectiùs norunt quàm ego, & colunt religiosiùs: hoc mihi dona, pater benignissimè, vt antè quàm emoriar, perinde atque illæ, baptizer. Nec irriti questus fuere: cùm aliquando sola in agro dominis suis ferret frugem Indicam, plenâ luce, inaudit è cælo voces psallentium, rapacissimâ modulatione, cantu accedente ad eum, quem aliquoties in Patrum Ædiculâ, vespertinis precibus cùm interesset, audierat. Attonita, vertit se partes in omnes, si qui Galli accederent: cùm videret neminem, procumbit in genua, résque suas tàm deplorato in statu enixissimè summæ bonitati commendans, spem concipit fore vt è funesto seruitio euaderet, sic, vt nullâ dum tamen via expediendæ libertatis animo occurreret. Cùm iterùm, ac tertiò, interiectis aliquot diebus, voces eædem aures, mentémque pepulissent, spe plena deinceps erectiori, dat se in viam, patriam, vt augurabatur versùs, sola, sine commeatu, quamuis iter leucarum octoginta Gallicarum esset, ac ducente Deo, nullius cuiusquam infesto occursu, recepit se non rectà ad pagum suum, sed ad S. Mariam: ibi Baptismi, quem tàm studiosè expetierat, compos facta, finem nullum faciebat gratias agendi liberatori suo, maioribus in dies faciendis in virtute progressibus intenta. ANNVS MDCXLVIII.

CLADIVM harumce finis grauiorum initium fuit: ad quas antequàm veniamus, memorandum de naufragio, quod annum cuius ad res aggredimur, insigniuit non tàm importati Coloniæ Kebeccensi detrimenti grauitate, quàm fide eorum ipsorum, quos tàm insolens discrimen excepit. Soluerat Rupellâ ad XI. Cal. April. nauis vna è pluribus, earum quas Canadensis Societatis mercatores instruere quotannis solent, & ad subsidium mittere ijs, qui rem tùm ciuilem tùm Christianam, in Nouâ Franciâ procurant, Sanctus Saluator nomen fuit. Tranquillo pelago profecti, qui conscenderant, intrà dies viginti quinque leucas quingentas & quadraginta confecerunt, plagam versùs eam, cui moruarum piscatio percelebris nomen fecit: quippe ipsi quoque piscationi eidem operam aliquandiu dare ANNVS MDCXLIX. *Insigne naufragium.*

ANNVS MDCXLIX.

constituerant. Eò lembos tres vectabant in naui, in quos exscensionem facerent dum opus foret: atque ea res saluti fuit. Nam ad XIV. Cal. Maias dum placidè inuehuntur, ecce tibi nauem vident derepentè oppleri, aquâ non sensim se se insinuante, vt sæpè fit, sed irrumpente in omnium oculis, hoc formidolosiùs, quod cùm proximè nauiculariorum is, cui cura illa incumbebat, sentinam explorasset, inanem repererat. Tametsi trepidatio ingens iam tum fuit, tamen nihil dum mouere constituerunt, die iam inclinante in vesperam: illud tantùm accurare aggressi sunt sedulò, vt sentinam, si quâ viâ possent, exhaurirent: sed irritus labor fuit, quippe, vt deprehensum deinde est, at seriùs, mali pars ima, haud satis exactè librati, dum se hac illac mouet, carinam perforauerat: ita faciendum noctu fuit, quod interdiu fecissent, & commodiùs & minori periculo. Sub mediam noctem, tenebrarum caligine metum horrorémque intendente, iacturam nequidquam faciunt, cùm iam letalis vnda penè ad foros vsque grassaretur, nauísque in gyrum agitaretur, proximè vtique demergenda. Sed, quæ fuit eorum vel constantia, vel obstinatio, præstolari constituunt dum diluxisset, causam mali fortè deprehensuri; ac deprehendere quidem licuit, non item afferre remedium. Ergo sub auroram pro se quisque certatim ad necessarium opus conuersi, lembos demittunt in pelagus, & si quid commeatus raptim possunt, instanti naufragio suffurantur; sed cùm id esset prouisum tardiùs, valdè pauca auferre licuit. Erant in naui septem omninò & quadraginta seu vectores seu nauicularij; ij, quà licuit, in lembos confestim immigrauere, hoc saltem solatio, quod cùm tranquillissimum æquor esset, nihil neque formidinis, neque periculi crearunt fluctus: sed alia omnia tristia planè erant. Nauigiolum potiùs, quàm nauis: altum mare vndique: centum enim leucas ipsas minimùm, quacunque se verterent, distabant terræ: cibatus autem tàm admodum nihil, vt ij, de quibus agimus potissimùm (nam è lembis tribus, vnus post diem nonum alijs se se consultò subduxit, vitandæ penuriæ, tàm acciso commeatu; de altero, illud tantùm proditum reperio, inuectum penè simul cum eo de quo memoramus præcipuè) dies ipsos quatuordecim tolerasse dicuntur nullo cibo: vtque intelligere possit quiuis, quàm

paruo natura contenta sit, si contenta tamen dici potuit in istâ tantâ destitutione; nihil aliud gustasse toto eo interuallo perhibentur, nisi guttulas aliquot liquoris illius, de quo dictum tàm sæpè, qui si vnquam, *Aqua vitæ*, vel *Aqua vitalis*, tum quidem certè dici potuit: vitam enim sic traxerunt, vt summum bacillum tantùm in eum liquorem intingerent identidem, quèm lingebant deinde per otium: ad eúmque nihil adhibuere quidquam, præter aquam salsam ex ipso æquore. Quæ cùm misera prorsùs essent neque tenere possent diu, deliberationem ineunt sanè parùm humanam (an etiam cum Christiani officij ratione pugnantem, non est huius loci definire) Vocant, inquam, in deliberationem, num-nam vnum aliquem è totâ turmâ sorte delectum interimere præstaret, pabulo subministrando alijs, quàm omnes ad vnum interire. Cùm placuisset, reluctante tamen sensu illo humanitatis, quem imis in penetralibus Auctor naturæ abdidit, distulere quantùm se posse impunè putauerunt: & vnus aliquis ex vectoribus obesior, vtique dignus, cuius nomen proditum fuisset, adeò in natalium humilitate ingentes animos præ se tulit; obtulit se se vltrò multoties, nihil esse dictitans, cur ad sortes recurreretur: nullum enim vnum toto in lembo esse ad aliorum famem solandam aptiorem. Sed cùm id ipsum miserationem alijs omnibus commoueret, ad potiora conuersi, votum nuncupant, se, si quidem salui euasissent, vbi primùm Galliam attigissent, rectà Salmurium (oppidum est in Galliâ, Andegauensis Dioecesis) ad B. Virginis Templum celebre perrecturos, agendis gratijs, itémque ad S. Annæ apud Nannetes. Intereà fatiscebant miserè: exsucca cadauera potiùs, quàm homines spirantes crederes: ita, sibi quisque consulturi, omnibus in commune; ad eandem deliberationem reuertuntur, réque ipsâ sorte explorant, quis suâ morte vitam ceterorum omnium redimat. Et tanquam ex composito res ageretur, sors in eum quem diximus, cecidit. Ille nihil animo turbatus; An non præmonueram? inquit, nihil erat quod sortiremini: sic mihi ipse persuaseram, sic inculcaueram vobis, ita à Deo constitutum esse. Verùm, refugêre denuò Galli ab Anthropophagorum epulis: & dum se, résque suas Domino Deo commendant taciti, neque sustinent barbaram carnificinam exercere; ecce tibi adest,

ANNVS MDCXLIX.

ab optimo parente vtique ſubmiſſa teſtudo ingentis magnitudinis, quales vulgò marinæ, cúmque penè ad lembi marginem nando volitaret, corripitur perfacilè à famelicis. Eam ita partiti ſunt, vt primò ſanguinem ſuxerint: mox ad carnes conuerſi, ijſdem diebus aliquot vſi ſunt, at crudis, vt quidem Gallicus Scriptor ſuſpicatur: neque enim vero ſimile eſt, inquit, in iſtâ tantâ feſtinatione igniarium ſumere potuiſſe. Tandem, cùm oculos identidem conijcerent in illum quem ſors addixerat, nec repugnantem quin manderetur; vnus è nauicularijs cùm ad ſumma carcheſia ægrè adrepſiſſet, nauem inclamat, nauem videre ſe, eò, vertendos remos quàm fieri poſſet concitè; & periculo, virium nonnihil ſuggerente ad conſpectam nauem citò perueniunt: Anglica illa erat, Angli vectores, atque adeò Nauarchus ipſe. Is, tametſi haud inhumanus, metuens tamen ne ſi tàm multos in nauem acciperet, non parùm ſibi ipſe accerſeret incommodi, detrectare primò, cauſaríque, ſibi annonam eſſe perexiguam: verùm, cùm ad miſerorum infimas preces, prouolutorum in genua, accederet quoque Anglicarum mulierum ad viros hortatio, accepti tandem in nauem ſunt, idoneíſque fomentis recreati. Vt ab experientibus habebantur, ita initio tantum cibi & potionis adhibitum eſt, quantum viſcerum longâ inediâ contractorum ratio ferebat, & ſtomachi plus æquo appetentis: quæ cautio vbi dies aliquot tenuerat, tum denique exempti periculo, ſibi quiſque gratulari, multò magis benigniſſimo Deo gratias agere, cuius vigilantiſſimam prouidentiam tàm deſperato loco eſſent experti. Pòſt, expoſiti in Materiâ Inſulâ, duriùs ab indigenis habiti ſunt, perinde atque piratæ ſolent: nam in piratarum numero ponebantur: donec re, vt erat, expoſitâ à Patribus Societatis IESV primùm, mox ab ijs ipſis, qui ſuſpendium initio minitabantur, inſtructi ſunt commeatu in iter neceſſario, in aliámque nauem impoſiti. Sed nondum periculorum, nedum ærumnarum finis: dum ſecuri Olyſſipponem versùs nauigant, ecce tibi Turcas piratas inſequentes à tergo vident, quantâ maximâ contentione poterant: dum horas ipſas octo refugere ſummâ in trepidatione coacti, præſentiſſimam denuò in ſe opem Cælitum propè miraculo comprobarunt. Nam cùm hoſtilis myoparo celeriùs inferretur, quàm celox, in quâ erant;

iam

iam penè infesti hostes Christiani nominis assecuti consternatos erant, atque adeò iam tormenta maiora duo in celocem eandem disploserant, cùm Religiosus Sacerdos è S. Francisci familiâ, qui cum alijs pergebat indidem ex Materiâ Insulâ Olissipponem, puluisculi aliquid ex Sanctorum quorundam ossibus in mare iecisset; continuò consistere Turcicus myoparo, tanquam ad Syrtes adhærescens, celox propè per tranquilla æquora volare. Ita cùm læti omnes Olissipponem tenuissent: Galli naufragi egregiè concepti voti memores, postquàm in tertiam nauem impositi, Rupellam denique peruenerant, nihil habuere antiquius, quàm vt statim nemine suorum salutato, nedum domos ingressi suas, religiosissimè pergerent Salmurium primò, mox Nannetes, illic augustæ Deiparæ, hîc S. Deiparæ parenti conceptum votum ritè exoluturi.

Supremum Huroniæ excidium.

NVNC VT ad supremum Huroniæ excidium veniamus, cùm noua illa Ecclesia & numero augesceret in dies, & tàm studiosè passim ad summam Christiani officij laudem assurgeret; vt scripserit è Catechistis vnus, se ea vsurpare oculis, quæ ne post annos quidem quinquaginta existimasset perfici potuisse; visum Deo alijs modis, adorandis illis quidem, at minimè expectatis, eam ad celsiora prouehere, vel potiùs, magnam partem in cælum transferre. Postridie Idus Martias, Iroquij ad mille, quot nunquam fortè vllâ in expeditione numerati, clàm ad Huronum fines peruenere, nullo cuiusquam quod mirere, indicio, etiamsi iam inde ab autumno anni superioris iter capessiuissent, plúsque ducentas leucas per niues, hyemem totam venando confecissent. Nocte intempestâ, cunctis, vt in publicâ aliquâ tranquillitate, alto somno depressis, atque adeò nullo excubitore, accedunt propiùs exploratores ad pagum S. Ignatij (citimus is erat) lustrant aditus omnes per otium, qui firmior locus, qui magis idoneus impressioni faciendæ. Vident fossam vbique depressiorem, eandémque vallis munitam pedes ipsos quindecim assurgentibus: interuallum modò erat angustum, ascensu facilius: illac decreta irruptio. Sub diurnum crepusculum procedunt ordine, instructi maximam partem sclopis maioribus, minoribus-ve, quos, (proh pudor, scelúsque!) subministrant Bataui Ethnicis, in Christianos. Ita cùm nullus non modò obsisteret, sed ne, sen-

ANNVS MDCXLIX.

tiret quidem, pagus antè captus eſt, quàm ad arma conclamari potuiſſet. Cæſi tres tantùm, quatuor-ve Iroquij: Hurones totidem fugâ euaſere: alij, quotquot erant, viri, feminæ, pueri, ad quadringentos, partim trucidati, partim capti. Et ſtrages vtique maior fuiſſet, niſi incolarum plerique, aliquot iam antè menſibus tutiorem in locum ſe ſe ſubduxiſſent: cùm enim ſuſpecta vicinitas Iroquiorum eſſet, ad pagos alij alios maturè ſe ſe tranſtulerant. At non hîc ſteſtit calamitas: ferus hoſtis non tumultuariò, ſed Europæorum more, relicto idoneo præſidio, ad S. Ignatij pagum, quò, ſi quid deinde minùs ex animi ſententiâ eueniſſet, recipere ſe ſe tutò poſſent; ad pagum progrediuntur S. Ludouici. Commodùm ex eo iam, terrore vicinæ calamitatis excitæ profugerant mulieres cum teneriori ſobole: ſoli fere viri reſtiterant, pro focis propugnaturi, atque adeò ſi non pro arâ, certè pro Dei Sacerdotibus. Aderant enim fortè, Brebeufius, Gabriélque Lalemantius, Brebeufij in procurandâ Miſſione ſocius, adiutórque: ac tametſi ad primam trepidationem dilabi potuerant hoc commodiùs, quod non pagus is princeps Miſſionis erat; maluerunt tamen Neophytorum ſuorum fortunam qualemcunque experiri, quàm vlli, extremo eo tempore deeſſe. Ergo dum hoſtis aduenit, ambo interim animabus egregiè opitulantur, Lalemantius (haud dum Huronicè ſatis ſciens ad confeſſiones excipiendas) baptizandis Catechumenis, Brebeufius expiandis per homologeſim, quotquot potuit. Nam intereà adfuit hoſtis atrox: ac reſciſſo iam vallo, ad interiora penetrabat, cùm Brebeufius anguſtijs temporis interclusus, compluribus quos audire ſeorſim minùs licuerat, generalem abſolutionem impertitur. In ijs tàm præclaris occupationibus intercepti ambo, vnà cum pagi incolis compluribus: pauci enim interfecti ſunt, capti ferè omnes. Sæuitum dein in ipſa ædificia, iniectis ignibus: horum flammæ longè latéque relucentes, vbi in oculos incurrerunt eorum, qui ad S. Mariam verſabantur, facilè ſuſpicati id quod erat, ipſi tametſi proximè periculum, tamen in diuinæ prouidentiæ decretis acquieſcentes, profugos aliquot, qui mox adfuere, pro virili conſolati ſunt. At Iroquius victor abactâ prædâ, ad S. Ignatij pagum nil cunctatus reuertitur: decretáque in craſtinum diem, pagi

S. Mariæ obſidione, Brebeufium interim, Lalemantiúmque diris cruciatibus ante mortem vexare conſtituit. Poſt atrox fuſtuarium, in editum pegma de more (tum quidem excelſiſſimæ virtutis theatrum fuit) producitur primùm Brebeufius ſolus, & religatur ad palum. Hic actor eximius, vel Confeſſoris vel Paſtoris perſonam pro dignitate ſuſtinens, tanquam eo loco verſaretur, vbi in publicâ tranquillitate dicere ad pacatam concionem liceret, feræ immanique genti intentat minas: ſenſuros vtique vltorem Deum, cuius vindices iras tot in ſe concitarent miſeri criminibus: nec, ſi ad tempus diſſimularet, propterea ſemper taciturum. Neophytos autem ſuos blandè compellans, monebat, hos corporum cruciatus ſegetem ſempiternæ felicitatis eſſe: dolores, quò acerbiores ſint ad ſenſum, eò eſſe ad diuturnitatem breuiores: quot vidiſſent è ſuis, qui ea ipſa quæ imminerent, pertuliſſent erecto animo, inter ignes, admotáſque faces modulando, ſaltandóque, etiamſi nulla prorsùs ſpes ſubeſſet in futurum tempus: quantò ergo æquius eſſe, atque adeò quantò facilius, ferre placidè breues cruciatus, coronâ ex cæleſtibus gemmis contextâ vniuſcuiuſque vertici iam iámque imminente? Dum hæc, híſque ſimilia incenſiſſimâ oratione perſequitur, indignantes Barbari ſe adeò negligi ab externo homulo, qui ne extremo quidem tempore quidquam de exotico inſtituto remitteret, ringere ſcilicet, ac frendere. Vnus è turbâ pegma conſcendit, cultróque hinc labrum inferius, illinc naſi acumen diſſecat. Cùm ne ſic quidem deſineret cæleſtis Eccleſiaſtes, ſuccedunt alij, tædis armati, ferróque candente: gingiuas adurunt, diductóque per vim ore, ferrum illud idem in imum vſque guttur inſinuant, atque adeò linguæ vſum adimunt omnem. Pergit tamen loqui mutus, non vocibus efformandis ille quidem, ſed tàm pio, támque incenſo oris totius habitu, nutúque oculorum, vt confirmauerint qui luctuoſo ſpectaculo ipſi interfuerant, nullâ vnquam re ſe tantopere fuiſſe commotos: fuere, qui cùm ad eam diem à Baptiſmo abhorruiſſent vehementer, illum deinde enixiùs flagitauerint.

Brebeufij Lalemantiique, cruciatus, & mors.

CVM SVIS Brebeufius cruciatibus tangi minimè videretur, ecce tibi idem in pegma conſcendere videt Gabrielem Lalemantium, tectum, aut incluſum potiùs à pedibus ad ca-

put cortice arboris cuiusdam è picearum genere, qui, quòd resinæ multum insit, ignem comprehendit facillimè. Nec dubium fuit non ignaro Iroquiæ crudelitatis, quin consilium immanissimorum tortorum esset, viuum eum ferali in amictu cremare: quod cùm ipse quoque sibi Lalemantius persuaderet, neuter tamen consternationem vllam præ se tulit, nedum lacrimatus est, quòd nihil alienius eo tempore fieri posse facilè intelligebant in illâ coronâ vel hostium, vel Neophytorum. Quin, subridens Gabriel dum graditur ad palum, Brebeufiúmque compellans; Enimuerò hodie, mi Pater, infit, *Spectaculum facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus.* Et Brebeufius nutu, charissimo filio, socióque tantum à Deo munus gratulans, oculis, vt potuit, blanditus est: Lalemantius accedens, eius vulneribus impressit oscula. At carnifices tres, totidem ex partibus, vt stupæ, sic ardenti cortici tædas admouent: hinc flamma illicò exarsit, victimam, & holocausti ritu absumptura, at lentiùs. Dum hic sensim torretur, ad Brebeufium conuersi, collare induunt sanè horribile, ex securibus duodecim candentibus, ex rotundo ligno crassiore aptis sic, vt quatuor ad tergum per ceruicem, totidem anteriùs, ad pectus demitterentur; binæ hinc inde binis humeris incumberent: ita quamcunque se in partem inflecteret, vbique acerrimi doloris materia. Sed nimirum nullam se in partem obuertit vel leuiter: tanquam statua ex ære, marmore-ve, perstitit immotus, mirantibus vel tortoribus ipsis, inauditam constantiam illis quidem, at adeò non venerantibus, vt magis magísque potiùs efferati, noua tormenta exquisierint, adhibuerintque. Erant cum Iroquijs Hurones quidam apostatæ, atque adeò hostes Patrum atrociores illis ipsis: hi, cùm ex vetere dæmonis instinctu sibi persuasissent, vastitatem patrij soli à nouis religionibus proficisci, quas pullati isti inuexissent, (sic enim per sarcasmum Sacerdotes Societatis, ab nigrâ veste vocitabant) iactant, qui gelidâ respergerent alios, illos calidâ respergendos esse. Cùm ludus placeret, comportant in pegma feri carnifices ahena duo, feruenti, ebullientíque aquâ exundantia, alterúmque in Brebeufij, alterum in Lalemantij caput effundunt. Hic iam loqui desierat, atro fumo os, naréssque opplente: sícque tormenta perferebat sua, vt exustis fu-

1. Cor. 4.

nibus, quibus colligatæ manus fuerant, paulò liberior in genua procubuerit, salutarem illam è cælo opem petiturus, quæ ad tantos dolores ad extremum vsque spiritum æquo animo perferendos necessaria erat. Sed non placuit dæmonum mancipijs habitus corporis religiosior: surgere in pedes Christi athletam iubent: ac ne brachia ad cælum vltrà tolleret, quoties attollebat, toties impacto fuste demittere cogebant. Ceterùm vtriusque humeros iam ignis excoxerat, Brebeufij à candenti ferro securium, Lalemantij ab flammanti cortice: ita aquæ æstuantis vis per nudatas pelle carnes insinuans, ad ossa vsque penetrauit: quantâ doloris acerbitate, conijcere quisque potest. Nec hîc quieuit ferina barbaries: cùm palato arriderent carnes Gallorum, vt pote delicatiores, Brebeufij præsertim (nam Lalemantij artus minùs sapuere, quòd cùm recens è Galliâ aduenisset, cibísque sale, de gentis more conditis vsus esset, salsum aliquid retinebant, quo nihil est eorum gustatui molestius) in Brebeufium igitur inuolauere, tanquam lupi in prædam: aliíque dentes infixere in corpus iam affectum, alij vngues: plerique cultris partes corporis secuere eas, in quibus plus succi inerat, hoc est pulpam tibiarum, femorúmque: atque vt ad doloris sensum, verborum quoque aculeatorum contumelia accederet, prauè memores eorum quæ generosus Ecclesiastes quandiu loqui licuit, inculcauerat Neophytis suis; Quò quisque hîc plura, grauioráque, Dei causâ perpessus esset, eò vberiorem mercedem in cælo, gloriámque fore; Nos verò, aiebant, perstudiosi tui sumus, qui ansam tibi præbemus maiora præmia promerendi. Verissimè illi quidem: sed mente eâdem, quâ olim milites impij, Regi Regum, quòd se Regem, vt erat, prædicabat, coronam è sentibus contexuere, sceptrum ex arundine porrexere. Abscendentibus ijs, succedebant alij, ferro candente instructi, & crudeliori compellatione, quò in fictam speciem erat amicior: Adsumus, inquiebant, te ad precandum incitaturi: obseruauimus siquidem, te nunquam exactiùs id facere, quàm dum torqueris. Atque hîc per partes omnes corporis candentes eas laminas circumcagebant, immoto semper athletâ, inque mente, vt procliue creditu, reuoluente eadem, quæ quondam suâ in crate recogitabat S. Laurentius; Dulce, & deco-

ANNVS MDCXLIX.

rum esse IESV Christi causâ pati.

NON CONVENIT satis inter Auctorem Relationis editæ, & Ioannem Boninium, in prolixâ Epistolâ quam de hoc ipso argumento dedit, num alter alterius in conspectu obierit: nam ille quidem tradit, non eodem prorsùs tempore passum vtrumque: sed Brebeufium postquam horas tres in grauioribus cruciatibus fuisset (quasi minùs graues antecessissent) beatam animam egisse eâ ipsâ die, hoc est postridie Idus Martias, circà horam quartam pomeridianam; Lalemantium autem, quindecim ipsas horas in ferali cortice arsisse, ab horâ sextâ pomeridianâ diei eiusdem, ad nonam vsque matutinam lucis sequentis. Id si ita habuit, non potuit Brebeufius Lalemantium videre ardentem: potuit tamen spectare iam inclusum durissimo amictu, ita vt vel ad ludibrium, vel ad terrorem, iuniorem seniori stiterint, tum retraxerint in casam: in casâ enim non in propatulo obijt vir fortissimus: prætérque ea quæ memorauimus, ictum securis excepit in sinistram aurem, vnde cranij pars ea perforata, sic, vt cerebrum extaret: alter item oculus erutus, ínque cauitatem iniectæ prunæ. Brebeufio, super ea quæ memorauimus, reuulsa cutis capitis penè totius: &, quod nulli fortè mortalium antè contigerat, viuo, ac spiranti, reserato pectore, cor ademptum. Causa inauditæ immanitatis fuit, quod cùm persuasum haberet fera gens, nihil tàm ad bellicam fortitudinem valere, quàm vesci corde virorum fortium, eorúmque cruorem potare; cùm nullum vnquam mortalium vidissent, qui tàm horrendos, támque exaggeratos cruciatus pertulisset pari constantiâ, tàm præclaram scilicet occasionem illius augendæ militaris virtutis, minimè prætermittendam censuere. Idcircò in pegma conscendit Præfectus vnus è multis qui aderant, cutémque reuellit cultro, accurrentibus vndique ad lambendum, sugendúmque sanguinem, tanquam famelicis canibus, sic truculentis Iroquijs: tum pectus ad sinistrum latus multiplici vulnere fodiens, tandem cor extrahit, vorátque.

ATQVE HIC finis fuit tantorum virorum: Martyres an sint appellandi, Sanctæ Apostolicæ Sedis erit statuere: nostrum non est præiudicare quidquam: illud constat, fidei, charitatísque causâ tot tantósque cruciatus, & dolores vel ab iis ex-

ceptos, vel ingeſtos ab hoſtibus. Beata corpora inhumata quatriduum ipſum iacuere: cùm enim terror grauiſſimæ ſtragis cuncta longè latéque compleſſet, accedere audebat nemo. Quin, de ſe quiſque ſolicitus, quò deinceps fœda illa tempeſtas incumberet, reſpectabat: quanquam dubitabat nemo, quin rectà ad S. Mariam perrecturus hoſtis eſſet, Gallorum ſcilicet tàm inuiſorum reliquias exciſurus: ſed Patres feliciter anteuertêre. Ad diuina conuerſi præſidia, (quanquam ne humana quidem, imbecilla licèt, prætermittenda cenſuerunt, domo vtcunque vallatâ, Gallíſque domeſticis neceſſariíſ-ve ad triginta, arma quibus egregiè aſſueuerant, capere permiſſis) ipſo peruigilio feſtæ lucis S. Ioſephi, vouent, Sacerdotes quidem, ſe anni vnius curriculo ſingulis menſibus ſemel ſacrum eius decori facturos: ceteri, quotquot aderant, tùm Galli, tùm indigenæ, varias corporum afflictationes certis ſubituros temporibus. Atque hîc tanquam miraculum accidit à Domino: cùm victor Iroquius volitare impunè quà luberet, poſſet, obſiſtente nemine; ipſo die feſto S. Ioſephi tantus terror hoſtilia derepentè caſtra inuaſit, vt contineri milites à Præfectis nequierint, quin effuſè fugam capeſſerent. πανικὰ, perturbationem eam emotarum mentium vocabant veteres, quaſi temerariæ eæ formidines ab illo Pane inijcerentur, quem pro paſtoritio numine ſacrilego cultu venerabantur: nec dubium quin ſinente Deo, metus ij ingenerari in bellantium animis à prauo dæmone potuerint: nos hunc immiſſum ab eodem ſpiritu in hoſtes fidei meritò putamus, qui Aſſyrios olim Samariam obſidentes mox vel deditionem facturam, vel expugnandam, ad Eliæ preces perculit. Poſtridie eius diei, cum certis, idoneíſque auctoribus didiciſſent Patres è Societate, qui ad S. Mariam tàm formidoloſæ Iroquiorum impreſſionis exitum opperiebantur, ſpem inter metúmque alternantibus animis; & Brebeuſium, Lalemantiúmque pulcro in certamine cecidiſſe, & hoſtem planè receſſiſſe, miſêre continuò, qui beatas exuuias legerent, referréntque ad communem tumulum. Galli ſeptem, octo-ve profecti, ibi non pagum, ſed Polyphemi cauernam vident. Abeuntes Anthropophagi, cùm iam ex Huronibus captis pleroſque ad palos religaſſent, variè torquendos; quando non ſinebat pauor

ANNVS MDCXLIX.

per otium in eos exerere exquisitæ illius crudelitatis documenta, quam in pastores exeruerant, flammas iniecere tugurijs, dirámque voluptatem cepere extremo in discessu, ex clamoribus, vociferationibúsque virorum, mulierum, puerorum, infantium, quos torrebant vndique ignes, coniuges in coniugum oculis, filiolos ad latus matrum: illud omni ope, solatióque destitutos sustentabat, quod vt Christiani maximam partem erant, sibi persuadebant, nec frustrà, breui ex tantâ doloris acerbitate ad sempiternæ vitæ immensa fruenda gaudia euolaturos. Obijsse cunctos antè, quàm pius manipulus adueniret, inde conijcio, quod verbum prorsùs nullum Gallica Relatio de ope cuiquam allatâ in tempore: neque enim prætermissurus fuisse videtur Scriptor, si quid tale factum esset. Mera igitur reperta ambustorum corporum congeries: in eâ, quoniam obscurus locus non fuerat cruciatuum Brebeufij, corpus quoque, vel reliquias potiùs corporis reperire perfacile fuit; Lalemantij non item: cùm enim fuscus, vel ater potiùs color ex flammâ nihil illud deinceps ab indigenarum corporibus distingueret, aliquandiu de eo addubitatum est, sed ex notis proprijs agnitum tandem. Fuere eæ, oculorum alter crematus, alter erutus; tùm pili barbæ omnes, tùm capilli adusti ad cutem vsque: fauces hinc inde penè ad aures vsque ingenti hiatu diffissæ: corpus totum torridum. Sacra pignora religiosè inuoluta, delata ad S. Mariam perhonorificè, ibidem non muliebri eiulatu excepta sunt, sed virili animi firmitudine, gratulante potiùs sociorum vnoquoque, fidelibus Christi famulis, cælestes triumphos, eosdémque perennes, quàm miserantibus indignam necem, & cruciatus tales, quales haud multi eorum qui ad regnum Dei antecesserant, perpessi. Subijt quorundam mentes pia curiositas, vt enumerarent vulnerum cicatrices: sed irritum studium fuit: nam Brebeufij quidem corpus sic accisum fuerat, sic ambustum, vt ipsum perpetuum potiùs vulnus censeri potuerit, quàm vulnerum quasi campus. In Lalemantio narrat Boninius idem, se horas ipsas duas posuisse, intimæ quondam familiaritati, cuius vinculo colligatus arctissimè viro fuerat, satisfacientem: sed desistendum ipsi quoque tandem fuit. *Reliquum fuit*, inquit, *vt decoris cicatricibus imprimeremus oscula,*

ceu

ceu magnificentißimis trophæis Christi IESV Crucis: cuius quidem patientis imaginem acerbis lineamentis in fortibus athletis expresserat rerum omnium extremo eo tempore destitutio, hostium solutus ad quidlibet audendum furor, membrorum omnium dirißimi cruciatus, non vnius, alterius-ve carnificis sæuities, sed immanißimæ multitudinis rabies coniurata, cui ipsi & benè precabantur, & salutaria ad sempiternam vitam monita consiliáque eo ipso tempore suggerebant religiosi Confessores. Ergo festam potiùs gratulationem diceres, quàm funeris apparatum: ita vniuscuiusque piorum spectatorum in fronte, in oculis, in vultu, habitúque toto, cœlestis vel hilaritas, vel suauitas elucebat. Nemo vnus inducere animum potuit, vt pro ijs precem vllam funderet: quin potiùs certatim quisque è beatis pignoribus exposcebat sibi nonnihil, sic, vt nisi pios conatus inhibuissent Patres è Societate, nullo alio tumulo exceptæ fuissent felices exuuiæ, nisi thecis Reliquiarijs: sed modus adhibitus, & felices artus quantâ fieri potuit pompâ tumulati XII. Cal. April. quæ Dominica dies fuit, vnoquoque tale mortis genus optante sibi potiùs, quàm formidante.

GABRIEL Lalemantius, Parisinus, Lutetiæ natus est anno huius seculi decimo, pridie Cal. Nouemb. admissus in Societatem anno ætatis vicesimo, hoc est seculi trigesimo, IX. Cal. April. ita, in eâ egit annos vndeuiginti penè totos, pulcherrimo mortis honore coronatus, vt vidimus, postridie Idus Martij. In natalium splendorem excurrere, vetat modestia patruorum duorum, quos habet in Societate superstites, Hieronymi Lalemantij, qui diu eadem in Missione versatus, dum hæc scribo, anno huius seculi secundo & quinquagesimo, Societati toti in Nouâ Franciâ Superior præest; Caroli, qui hoc eodem tempore Præpositum agit Domus Professæ S. Ludouici Parisinæ, illius eiusdem, cuius de naufragio mentionem fecimus. Gabriel corpore licèt non modò non robusto, sed etiam teneriori, nihil tamen non egit, vt eò mitteretur, quò præter cetera incitamenta, vocabat etiam domesticum decus: sed nimirum faces ad arduum opus vehementiores intùs candido pectori subdebat Spiritus Sanctus: quo enim tandem ex alio fonte manare potuerunt sensa illa præclara, quæ illius ipsius manu conscripta, post obitum reperta sunt in schedulâ,

ANNVS MDCXLIX.

dignissimâ vtique quæ hîc ex fide reddatur. Has ergo causas affert ipse, cur tantopere laboriosas eas incognitarum orarum Missiones expeteret.

AD EAS *flagitandas ducor primùm*, inquit, *mi Deus*, *mi Saluator*, *vt aliquo modo respondeam ijs, quæ meâ causâ fecisti. Nam si nuncium ipse remisisti oblectamentis tuis, honoribus, valetudini, gaudio, ipsi vitæ, vt mihi misero, vitam beatam quæreres; an non demùm æquissimum est, repudiari à me tuo exemplo, cuncta illa, ad salutem promouendam animarum, quas ipse ducis tuas, quæ tuo tibi cruore steterùnt, quas ad mortem vsque dilexisti, de quibus dixisti;* Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. *II. vt non ducerer spiritu illo grati, memorísque animi, holocaustum tamen mei, tibi toto pectore offerrem, intuitu supremæ tuæ magnitudinis, maiestatis, bonitatis, dignissimæ vtique, vt ob eam homines tuo se obsequio immolent, séque ipsi feliciter perdant, quò quæ à te de se exposci intelligunt, impleant, effectáque dent prorsùs; neque vllâ ratione desint diuinis instinctibus, quos ijs propriè ad maiorem tuam gloriam inijcis. III. Quando tàm infelix fui, vt tuæ mi IESV, bonitatis offensionem susciperem; æquum est, vt violato tibi, extraordinarijs ærumnis ac laboribus satisfaciam: ita, ætate reliquâ in conspectu tuo ambulare debeo corde contrito consternatus, in rerum acerbarum perpessione, quas prior ipse meâ causâ tolerasti. IV. Debeo matri meæ, fratribúsque: idcircò, enitendum mihi, vt ipsis à te eblandiar misericordias tuas. Noli sinere, Domine Deus meus, vllum vnquam ex hac familiâ, quam tanto amore prosecutus es, perire coràm te, aut ex eorum numero esse, qui te in perpetuum blasphematuri sunt. Ego isti tàm funestæ infelicitati, eorum vnicuique deprecandæ, victima sim;* Quoniam ego in flagella paratus sum: *hîc vre, hîc seca, vt in æternum parcas. V. Ita est mi IESV, mi amor: conuenit planè, sanguinem tuum, non nobis modò, sed Barbaris quoque saluandis fusum, ad eorum salutem efficaciter applicari: hîc verò tuæ gratiæ cooperari aueo, eorúmque causâ immolari. VI. Oportet adorari nomen tuum, ac regnum tuum per omnes orbis terrarum Nationes amplificari: idcircò vitam hanc libenter absumam, ad animas quas sanguine & vitâ coëmisti, è Satanæ faucibus eruendas. VII. Denique si æquum est reperiri aliquem, qui studio efferatur solatium illud exhibendi Christo IESV, vitis centies mille prodigendis, (si cui tot essent, quas prodigeret.)*

vnà cum iacturâ rerum omnium earum, quæ naturæ commodæ suauésque sunt; comperies neminem vnum esse, qui pluribus nominibus ad id se offerre debeat, quàm teipsum. Age ergo anima mea; sanctè pereamus, quò id oblectamenti sufficiamus sacro IESV Christi cordi: dignus est, cui id exhibeatur: neque refugere potes, nisi si eius in te amori ingratus & viuere velis & mori.

ANNVS MDCXLIX.

HIS INCITAMENTIS actus vir vitæ integerrimæ, morúmque innocentissimorum, in mediâ licèt enutritus mollitie, barbaras tamen illas oras appetierat primùm, pòst, re ipsâ adijt, ætatem reliquam consumpturus ijs in locis, vbi ab omni penè hominum consortio extorris esset eorum, quorum consuetudo aspergere suauitatis aliquid quotidianis ærumnis posset; rerum penè omnium indigus earum, quarum non dico fomentis, sed adminiculis carere vita vix potest. Semper quidem tanquam à colubro, sic à peccato abhorruit: ex quo tamen Societatem semel inijt, sic instituit vitæ rationes, vt non modò peccatum, sed etiam peccati vmbram omnem declinarit studiosissimè. Ex quo Hurones attigerat, incubuerat ardentissimè ad vernaculum idioma arripiendum, molestum licèt difficiléque imprimis: nec differre quidquam putabat inter altiora illa studia Philosophiæ, Theologiæque, in quibus iuuentutem cum laude posuerat, & elementa linguæ peregrinæ, & barbaræ: Adeò charitati vel acerbissima quæque dulcescunt.

IOANNES AVTEM Brebeufius, Baiocensi in Neustria Diœcesi oriundus, annos duos & triginta egit in Societate: totidem enim intercurrunt ab anno huius seculi decimo septimo, ad hunc vsque, quo gloriosissimâ morte vitam religiosissimè actam coronauit supremus Agnonothetes. Absolutissimum virtutum omnium exemplar fuit, tùm Christianarum, tùm etiam Religiosarum: iustúmque volumen de rebus eius scribi potuisset, inquit Paulus Raguenellus, ex quo hæc hausi: non inuidenda certè posteris è plurimis documentis, vel diuinorum munerum, quibus auctus à Deo est affatim, vel præclarorum conatuum, quibus id semper secutus est, ne diuinæ gratiæ deesset; pauca quæ emanarunt. Missionem Huronicam annos quindecim excoluit per labores infinitos: cuius temporis sub ipsa primordia, iam tum veteranus interioris militiæ bellator, hæc de se scripsit in libello, quem eorum ius-

Annvs MDCXLIX.

su, quibus non morem gerere nefas putabat, contexuit sensim; *In me*, inquit, *persentisco ingens moriendi desiderium quò Deo fruar: auersor magnopere res creatas omnes, quæ linquendæ in morte erunt: in vno Deo quiescit cor meum: extrà illum, nihili cuncta duco, nisi si quid ad eum ipsum refertur.* Quadriennio pòst, voto se obligauit, reliquâ deinceps ætate faciendi, perpetiendíque quicquid è maiore diuinâ gloriâ esse posse agnosceret; idémque illud votum iterabat quotidie, sacris operans, quo momento diuinum Christi corpus sumebat. Nec sic tamen sibi satisfecit vir vitæ Dei causâ fundendæ cupidissimus: cùm ad præclarum mortis genus faces sibi in dies ardentiores inijci sentiret, votum deinde nuncupauit quod sequitur, verbis conceptum totidem: illud enim Latinè ipse conscripsit.

Qvid retribvam *tibi*, inquit, *Domine mi IESV pro omnibus quæ retribuisti mihi? Calicem tuum accipiam, & nomen tuum inuocabo. Voueo ergo in conspectu æterni Patris tui, Sanctíque Spiritus; in conspectu sacratissimæ Matris tuæ, castissimíque eius sponsi Iosephi; coràm Angelis, Apostolis, & Martyribus, Sanctísque meis Parentibus Ignatio, & Francisco Xauerio; Voueo inquam, tibi, Domine mi IESV, si mihi vnquam indigno famulo tuo, Martyrij gratia misericorditer oblata fuerit, me huic gratiæ non defuturum: sic, vt in posterum licere mihi nunquam velim, aut quæ se se offerrent moriendi pro te occasiones declinare (nisi ita fieri, ad maiorem tuam gloriam iudicarem) aut iam inflictum mortis ictum non acceptare gaudenter. Tibi ergo Domine mi IESV, & sanguinem & corpus, & spiritum meum iam ab hac die gaudenter offero, vt pro te, si ita dones, moriar, qui pro me mori dignatus es. Fac vt sic viuam, vt ita mori tandem me velis. Ita Domine, calicem tuum accipiam, & nomen tuum inuocabo. IESV, IESV, IESV.*

Votvm arduum sanè, & quo vix extat vllum præstantius: sed nimirum vt in viribus corporis, quisque quantum ferè possit, agnoscit, atque adeò non plus attollit in humeros, quàm se ferre posse confidat; sic isti seuerioris, sanctiórisque disciplinæ athletæ quantum citrà temeritatis culpam suscipere possint, probè intelligunt: hoc discrimine, quòd illi suo robore, hi diuinis præsidijs nituntur: hoc valentiores, quò se à se inualidiores esse & norunt, & prædicant. Ergo tàm

sublimem in modum deuotus Deo, in id sedulò, soliciteque incubuit, ne minus quàm promiserat, deinde repræsentaret, vtque holocaustum, ex voto Psalmographi, pingue fieret, accersiuit continenter virtutum omnium decores. Ac iampridem quidem tàm modicè de se sentiebat, vt Societatem ingressurus, infimum gradum, hoc est Temporalium quos vocamus, Coadiutorum classem adamarit; post expletum tyrocinium vota editurus, expetierit idipsum, Sacerdotij honore indignum se reputans, dictitánsque; Se enimuerò factum esse ad ministeria humiliora quælibet, quæ quidem dum demandata ipsi deinde identidem sunt, seu necessitatis poscente ratione, seu Superioribus laudabili obsecundantibus desiderio, quasi triumphans obibat, & scilicet exactissimè. Indidem illa allusio, ex nomine petita, quâ se velut bouem dictitabat, vnis ferendis oneribus habilem (Gallica paranomasia Latinè addi non potest:) & quasi ita res haberet, sic in asperrimis illis itineribus grauiora semper sibi onera sumebat, si iter habendum terrâ erat; si vndâ, primus remum capiebat, ponebat extremus. Eam verò humanitatem tantâ condiebat comitate, vt non tàm alios subleuare, quàm sibi ipsi satisfacere videretur. Annis totis duodecim, Superior, inferior, æqualis, vultu semper eodem fuit: nec vnquam in quotidianis illis laboribus, ærumnísque, in perpessione rerum durissimarum, in insectationibus calumniâ plenissimis speciem vllam præ se tulit iracundiæ, nedum indignationis, etiamsi consultò lacesseretur quandoque, pungeretúrque ijs in rebus, quæ stomachum maximè moturæ esse viderentur. Semper, ait Gallicus Scriptor, oculi spirarunt benignitatem, verba lenitatem habuerunt, cor tranquillum, pacatúmque fuit. Nimirum altiori ex fonte hauriebat suauitatem tantam: anno quippe huius seculi quarto & tricesimo, dum Exercitijs S. Ignatij spiritualibus dat operam; Christus IESVS videndum se se ipsi obtulit in spineâ coronâ, hæcque pauca fatus est. *Habebis deinceps vnctionem Spiritus in verbis tuis.* Atque eâ se ipse donatum à Deo, agnoscit in Obseruationibus quibusdam ad interiores rationes animæ suæ, quas conscripsit. *Deus*, inquit (*quæ est eius bonitas*) *donauit me mansuetudine, benignitate, & charitate in omne omninò hominum genus: dedit mihi paratum esse animo, ad quidli-*

ANNVS MDCXLIX.

bet ſeu ſuſcipiendum, ſeu ferendum: iiſque talentis quæ credidit, voluit me & eniti ad perfectionem, & alijs ad ſalutem ductorem eſſe.

MIRA autem facta ad eandem manſuetudinem acceſſio, anno quadrageſimo ſeculi: quo tempore poſtquam ſacris operatus erat, inter agendas de more gratias, ſentire ſibi viſus eſt manum quandam, cor ſuum, animæque facultates ſacro quodam balſamo inungentem: ex quâ viſione, inquit ipſe, ſumma animi mei pax, & tranquillitas conſecuta eſt. Eodémque illo anno, in ſolenni Exercitiorum ſpiritualium receſſu, cùm, vt ipſe ſcripſit, in peccatorum ſuorum enormitate, vt loquitur, numeróque innumero contemplando defixus eſſet, vidit Dominum brachia ad amplexandum pandentem, ſummâ quadam amoris ſignificatione, confirmantémque, noxas omnes quas ad eam diem contraxiſſet, condonare ſe, & voluntariâ obliuione obruere: viſus quoque eſt benigniſſimus IESVS, infit, reſuſcitare in animâ meâ dona ſua, & gratias, vocaréque me ad ſe amandum, eadem inculcans quæ olim S. Paulo dixerat, Vas electionis eſt iſte, vt portet nomen meum in Gentibus: oſtendam ibi (ſic ſcriptum reperi: illi fortè reponendum) quanta oporteat eum pro nomine meo pati. *Quæ cùm audirem* (ſubiungit) *egi gratias: paratum me obtuli, dixíque; Quid me vis facere? Fac me virum ſecundùm cor tuum: nihil me in poſterum ſeparabit à charitate tua, non nuditas, non gladius, non mors, &c.* Hinc exarſit in feruido pectore, Martyrij cupido, & cruciatuum perferendorum omnium, quibus vſquam ſanctorum Martyrum tentata conſtantia. Certè Brebeufij conuerſatio in cælis erat aſſiduè, ambulánſque in carne, non ſecundùm carnem ambulabat, diuinis identidem ſpectaculis oblectatus, confirmatúſque, maximè ſi quid impendebat triſtius. Sic enim ferè aſſueuit Dominus Deus: ne imparatos ſuos vel obijciat, vel permittat Satanæ emiſſarijs, occupat, monétque, ſi non dilucidè, propriéque quid immineat, certè imminere aliquid declarans, quò ſe ipſi ad illud, quicquid erit, animo comparent interim, nixíque illius vi ac numine, qui declarat, vadant intrepidi, vel per hoſtiles cuneos. Id adeò Brebeufius ſæpiùs expertus eſt: cúmque crebrò eum Chriſtus IESVS ſuo aſpectu ſub præſtanti quadam imagine dignatus ſit, Crux tamen ferè ſemper admixta eſt. Anno qua-

dragesimo seculi, dum hyemem agit in Natione Neutrâ, obuersata est oculis Crux, inusitatæ cuiusdam magnitudinis, quæ ab Iroquiorum oris proficisci videbatur. Id cùm socio insinuasset, percunctanti deinde super eâ re plura, illud modò adiunxit, molem tantam Crucis eiusdem, visam sibi fuisse, vt non modò vnum quemlibet, sed etiam quotquot erant ijs in oris è Societate I E S V, continere posset. Aliàs, cùm altâ iam nocte oraret silens, obiectæ sunt oculis serui Dei, Cruces quamplurimæ: has cùm magno animo amplecteretur vniuersas, eáque iteraret. *Fiat voluntas tua: Domine quid me vis facere?* Vocem inaudit hæc suggerentem; Tolle lege. Postridie manè, cùm libellum de Imitatione Christi aperuisset, occurrit illicò Caput, *De Regiâ viâ sanctæ Crucis:* ex quo tempore, inquit, sensi pacem præaltam in animo meo, & in obuiis rerum duriorum perferendarum occasionibus, tranquillitatem. Anno quidem trigesimo septimo huius seculi, quo tempore, vt suo loco tradidimus, rumor aduersissimus peruagabatur tractus Huronum omnes, Echom (nomen Brebeufij Huronicum fuit) vnà cum socijs, popularem luem eas in oras inuexisse, quæ luctuosas passim strages edebat, vnde nihil propiùs factum, quàm vt cuncti finibus ijs cum dedecore exigerentur; tetrorum laruas dæmonum sæpè vidit, nunc furentium hominum specie, nunc vrsorum, leonum, equorum indomitorum, qui se ipsi ad impetum in eum faciendum incitarent: at is nihil neque mente, neque corpore commotus; *Agite sanè*, aiebat, *quæ Deus audere in me sinet, ea facite: neque enim absque eius nutu, vel capillus ex hoc capite excidet:* quæ cùm diceret fidens, enimverò cuncta ea terricula è-vestigio euanescebant. Vidit item semel atque iterùm; Mortem, sub imagine, primò tanquam exangue simulacrum, religatum ex palo, vinculáque quibus retinebatur, diffringere satagens, at incassùm: nam postquam è palo se se magno molimine expedierat, colligatis nihilo seciùs post tergum manibus, ad eius pedes imbelle spectrum collabi visum. Rursùm, an longo pòst interiecto tempore, an secùs, non proditur; cùm in Natione Neutrâ ageret, socio narrauit; Mortem eodem habitu visam sibi, intentantem minas: quæ species quò pertineret, cùm vterque ignoraret, postridie manè resciuit Brebeufius ex viro peramico, Præfecto

ANNVS MDCXLIX.

pagi, Huronem quendam infidelem, qui ab infidelibus popularibus legatus, paucis antè diebus aduenerat, nocte superiori in consilio obtulisse secures nouem, haud tenue ijs locis munus, quò vtrumque, hoc est Brebeufium ipsum cum socio, trucidarent: sed re totâ nocte agitatâ, disceptatáque, restitisse Præfectos, neque homines nullâ vnquam in re de se malè meritos vitâ priuare voluisse, quantumlibet intelligerent nihil, si humana spectares, subesse periculi; ac tum demùm Sacerdos vterque intellexit, quanta esset Domino Deo, quámque suauis sui cura. Dignata quoque ipsum est suo conspectu nonnunquam augustissima Deipara, nonnunquam S. Iosephus: ac semel quidem vidit præcelsi montis in cliuo, innumerabiles Virgines ex ijs quæ iam in cælum receptæ, Deo fruuntur, sic vt ab radicibus montis ad cacumen, quò altiores ordines erant, essent minùs numerosi, donec ad summum perueniretur; in hoc Regina Virginum vnà consistebat.

AT NON PROPTEREA aut efferebatur animo, aut etiam gestiebat, vt solent nonnunquam ij, qui minùs in vitâ spirituali versati, si quid istius generis contigit, illicò altum sapiunt: timebat contrà, vir sapiens, quóque hæc vberiùs prouenìebant, hoc demittebat se se magis, tùm vt Domino Deo gratum faceret, tùm ne quibus pateret versuti hostis insidiis. Illa verò eadem sic habebat arcana, vt, si Superiores exceperis, verbum nullum vnquam de ijs cum mortalium vllo fecerit, mentionem rerum talium nunquam iniecerit: ac tametsi ostendente Deo, spectabat haud rarò seu quæ remotis locis agerentur, seu quæ alij in mentis quisque suæ penetralibus agitarent: semper tamen ijs quasi semotis, ductum fidei, ratiocinationis, obedientiæ secutus est. Fuit cùm Deum in oratione appellans, illúdque vsurpans S. Pauli, quod perfamiliare habebat, Domine, quid me vis facere? audierit intùs in animo, idem illud, quod magnus olim Apostolus: *Vade ad Ananiam: & ipse dicet tibi quid te oporteat facere:* ex quo tempore mirum in modum confirmatus est in suscepto pridem consilio Superioribus se se planè permittendi: quæ quidem virtus absoluta in Brebeufio fuit, ait Scriptor Gallicus. Nam & abditissimos quosque mentis sinus ipsis aperiebat, candore haud minori, quàm parentibus pueruli soleant: & acquiescebat

bat planè ijs quæ præſcribebantur, etiamſi ea naturali procliuitati repugnarent: & tantâ ſcilicet docilitate, vt non modò exteriùs ſe ſe ad omnes eorum nutus conformaret; ſed etiam animum, iudiciúmque eodem flecteret, quâ maximè Obedientiâ delectari intelligebat Dominum Deum. Equidem ſimplicitatem columbæ cum ſerpentis prudentiâ pulcherrimo quodam nexu coniunxerat: nam cùm illum perſpicaciſſimo & ingenio eſſe & iudicio, ſapientiſſima reſponſa planum facerent, quibus, varijs quotidiè de rebus conſultus, & permagni momenti ſcilicet, præclarè admodùm ſatisfaceret conſulentibus; tamen de ſe ipſe tàm modicè ſentiebat, vt in ſchedis ſuis hæc, totidem verbis Latinis ſcripſerit, anno ſeculi primo, & trigeſimo: *Agnoui nullum in me eſſe talentum: tantùm, pronum me eſſe ad obediendum: mihi viſus ſum aptus ad ianuam cuſtodiendam, ad triclinium parandum, ad culinam faciendam. Geram me in Societate, ac ſi eſſem mendicus, per gratiam admiſſus in Societatem: & omnia mihi cogitabo fieri ex merâ gratiâ.* Afflictatio verò corporis tanta erat, támque aſpera, vt ad aſſiduos illos labores, quibus giganteæ vires vix pares fuiſſent, adderet quotidianam verberationem, quam nonnumquam bis in die iterabat, horrens cilicium, cingulum è ferro, extantibus muricibus, ieiunia frequentiſſima, vigilias in altam noctem, penè aſſiduè: quæ cùm eum perpetuò exercitum haberent, tamen ſibi eo in genere ſatisfaciebat nunquam. Id adeò cernere licuit ex ijs, quæ haud diu ante felicem è mortali vitâ exceſſum de ſe ipſe ſcripſit Vir humilis in paucis. *Timui meam reprobationem, eò quòd nimis ſuauiter hactenùs mecum egerit Deus; tunc bene de ſalute meâ ſperabo, cùm patiendi occaſiones ſe dederint.* Hinc, ſi quid accidebat, quod quoquo modo ex minùs lætis ſecundiſ-ve rerum euentibus (ex quibus ferè homines de ijs æſtimamus in vtramque partem, à quibus geſtæ ſunt, perperàm nos quidem plerunque) ad conceptæ de eo opinionis imminutionem pertineret; non modò non contraheretur animo, vt facimus magnam partem; ſed etiam exultaret, profiteretúrque apud eos, quibus intimos præcordiorum motus aperiebat; *Neutiquam hæc ſe reponere earum rerum in numero, quæ deprimere vulgò ſoleant, aut augere: nàm vbi vbi eſſet, ſemper eſſe ſe altiore loco quàm vellet; nec magis ſuopte pondere lapidem tendere deorſum, quàm ipſe animo ad hu-*

Aaaa

ANNVS MDCXLIX.

millima quæque propenderet. Paupertatis autem ſtudium tàm ſeuerum in eo fuit, vt ne icunculam quidem ex ære haberet prorsùs vllam, nec verò quidquam aliud vtendum, niſi quod extremæ neceſſitatis ratio poſtularet. Hanc autem tantam, támque generoſam egeſtatem ſic vel in hac vitâ muneratus eſt is, qui cæleſtes opes Euangelicæ paupertati parauit in æternum tempus. Anno ſeculi ſeptimo & trigeſimo, oranti Brebeufio obiecit per imaginem, regiam prædiuitem, ſeu ſtructuram cerneres, ſeu ornamenta. Cùm præ mirâ pulcritudine vix ſatis compos eſſet ſui, beatus ſpectator, illúdque reuolueret animo, inquilinum tàm decoræ domus nullum eſſe; admonuit quidam; Illam regiam tàm præclaram ijs reſeruari, qui Dei causâ ſpretis ædificijs commodioribus, deſpicabiles caſas appetijſſent: vnde mira in audientis pectore exultatio. Caſtimonia illibata perpetuò fuit: ac tametſi ijs in oris tanquam ſuo in regno petulantia, laſciuiáque conſiſtit, tamen tàm intactus ſemper ab eâ contagione fuit, ac ſi in deſertiſſimâ ſolitudine verſaretur. Eam ſic aliquando probauit ipſe per ſe Aſmodæus. Mulieris formam induit, obiecítque ſe ſe verſanti Brebeufio loco quodam ab arbitris ſemotiſſimo, verbóque petulanti ad flagitium inuitauit. Hîc nihil commotus pudicitiæ athleta, frontem Cruce conſignauit, ne hilum quidem loquens: quo vel deſpectu ſui, vel robore ſpernentis erubuit ſpectrum, momentóque eodem euanuit. Neque mirum reſtitiſſe flagitio virum fortem, qui vel ad labeculas quotidianas vitandas, adamantinam afferret conſtantiam. Iam inde ab anno ſeculi trigeſimo ſcripſit in Enchiridio ſuo, nulli ſe peccati vel venialis generi adhæreſcere, neque veſani oblectamenti titillationem vllam, quæ ad illud impelleret, perſentiſcere: ab eo voluntatem ſuam adhorrere, tanquam ab hoſte maximè capitali: appetiturúmque ſe potiùs Tartareos cruciatus, quotquot ſunt, quámque graues, quàm vt vel leuiſſimam culpam conſciſceret. Dixítque aliquando Sacerdoti cuipiam è Societate, incogitans, ſe, ex quo apud Hurones verſaretur, ne ſemel quidem immodico guſtatui in capiendo cibo indulſiſſe. Certè inter cetera quæ conſtituta viro Dei erant, illud ibidem in Enchiridio repertum: *Diſrumpar potiùs, quàm vt Regulam vllam voluntariè infringam.* Quod quidem propoſitum ne in vnis

exterioribus rebus putares hærere, adiungit continuò; *Nullum in corde commercium mihi habendum cum creaturis. Nunquam quiescam, nunquam dicam satis.* Porrò, quindecim ipsis annis antè quàm emigraret, sic de se ipso tradidit: *Persentisco in me desiderium moriendi ingens, quò fruar Deo: persentisco abalienationem quandam animi à vanis rebus creatis, quas in discessu è vitâ deserere oportebit vniuersas: in vno Deo cor meum acquiescit: extrà illum, nihili mihi cuncta, nisi si quid ad illum refertur.* Hæc tanti viri species, hæc imago, nullâ seculorum diuturnitate abolenda.

Patrum, Huronúmque, ex superiore clade reliquiorum, in Insulam S. Iosephi migratio.

NVNC VT à cæsis pastoribus ad alumnos redeamus: hæc tanta támque Tragica clades tantum iniecit terrorem, pagorum aliorum incolis, vt vno, eodémque omnes tempore flammas domibus quisque suis iniecerint: tum, nullâ deinceps spe vllum vnum in locum coëundi, alij abdiderunt se se in penitissimos quosque nemorum recessus, alij petierunt lacuum fluminúmque quorumlibet remotissimorum crepidines & ripas, piscatu fortè victitaturi: ita quæ sedes S. Mariæ in Huroniæ vmbilico, atque meditullio sita antè erat, momento non solùm ad hostium fines extrema esse cepit, sed, etiam sola, toto eo tractu, quàm longè latéque patet. Ergo Patres ab vicinis deserti circà omnibus, implorato diu per preces diuino lumine, deliberant & ipsi, num eodem constituri deinceps loco essent, an aliò perrecturi; ac si aliò; quò potissimum? Ac manere quidem eo loco, neque tutum erat, neque è re Christianâ: minimè tutum, quando non poterat vtique manipulus Gallorum paucorum sustinere diu impetus tot hostilium agminum, quot breuî ingruissent: minimè verò è re Christianâ, quandoquidem nihil spei supererat, cur deinceps conuenturi eò essent Neophyti, postquàm alij ad ea refugerant, quæ diximus loca, alij ad vicinas Nationes perrexerant. Quare, quando necesse prorsùs erat migrare aliò, spectare potissimùm ceperunt Insulam quandam, dissitam à Domicilio S. Mariæ, Occasum versùs, leucas circiter sexaginta. *Ekaëntoton* Hurones appellabant: ipsi, quoniam eò ad stabiliendam Missionem superiore autumno perrexerant, Insulam S. Mariæ nominauere. Arriserat præ ceteris, quod cùm ab Algonquiniorum finibus propiùs abesset, non plurimum tamen ab Huroniâ recedebat:

ANNVS MDCXLIX.

vel quòd aditus illinc vndâ facilis erat ad Nationes Petuniam, Neutrámque, quæ vtraque expoſcebat inſtitutores: vel quòd indidem deſcendi commodè poterat ad Trifluuium, atque adeò conſeruari inſtitutum iam commercium Huronum, Algonquiniorúmque cum Gallis, quod planè neceſſarium erat: vel quòd piſcoſa eadem Inſula ſit in paucis, nec malignâ glebâ: ita vtrinque ſuppeditare annona potuiſſet. Sed dum hæc mente verſant, adfuere Huronum Præfecti, ad duodecim, coactíque in conſilium, expoſuere; Conſtitutum propè eſſe miſerandis populi olim florentiſſimi reliquijs, commigrare in Inſulam S. Ioſephi, decem modò leucas à Patrum Domicilio diſſitam: ſed niſi ſecum proficiſcerentur Patres, exploratum ſibi eſſe, proceſſurum nihil. Quare obteſtari ſe quàm vehementer poſſent, ne ſibi tàm ærumnoſo tempore deeſſent optimi vel Magiſtri, vel parentes: ſi vnquam de Huronibus benè mereri ſtuduiſſent, nunc profectò adeſſe diem egregij illius teſtificandi ſtudij. Si abeſſent Patres, intelligere ſe, perinde vt illos alios populares ſuos, quos ignis hauſiſſet, ferrumve ſuſtuliſſet, prædæ ſe quoque cum coniugibus, & liberis immaniſſimis hoſtibus fore: ſi adeſſent, nihil ſe formidare; quin, ſibi perſuadere, ſe truculentiſſimorum hoſtium impetus ſi non fracturos, eluſuros certè. Caperet eos miſeratio tot viduarum pupillorúmque fidelium: deploratam vitam omnium eſſe, niſi opitularentur. Ceterùm, quotquot erant Hurones Baptiſmi expertes adhuc, planè conſtituiſſe ſanctæ fidei nomen dare: ita Inſulæ incolas futuros ſtatim Chriſtianos omnes. Hæc poſtrema ſolicitatio inclinantes iam animos perpulit ad aſſentiendum tàm æquæ petitioni: nam tametſi torques decem prægrandes è conchâ veneriâ motus iam magnos mentium fecerant, non cupiditate potiundi (quid enim ijs ab auaritiæ ſordibus magis alienum, qui ſua largiebantur tantâ ſignificatione charitatis, vt intrà anni non totius curriculum, hoſpites iſtiuſmodi ad ſexies mille exceperint?) ſed tot Fidelium miſeratione, qui id quod pretioſiſſimum putabant, habebántque, ingerebant tàm liberaliter, atque adeò digniſſimi erant qui non deſererentur; tamen longè ſanè acrius incitamentum habebat tanta meſſis, non ſperatæ, ſed propè iam lectæ vbertas: Ergo quamuis initio ſuperius illud conſi-

lium retineret Patrum quiſque apud ſe mordicùs, tamen Deum ipſum per homines optimos loqui interpretati, conſenſu ſtatuunt pergere porrò, quò is vocaret: ipſum pro ductore fore, pro propugnatore, pro certiſſimo præſidio: vno verbo, omnium inſtar.

QVARE collectis ijs quæ auehi poterant, è ſupellectili ſanè pauperrimâ, poſtridie Idus Iunias fortes incendiarij, flammam inijciunt tùm ædificio cetero, tùm Ædiculæ S. Mariæ, eo ſenſu doloris, quem æſtimare quiſque ex ſe queat, ſi tali loco eſſet: ſed faciendum tamen fuit, ne quid profanus hoſtis irreligioſiùs aduerſùs loci Deo dicati ſanctitatem perpetraret: intráque horulam deflagrationem contemplati laborum, induſtriæque nouem ipſorum annorum, è nemore arbores ſuccidunt ſanè proceras, quarum ramis reſectis vndique, truncos agunt in lacum, aptè inter ſe colligatos, ad eum ferè modum quo compingi in Galliâ temerè rates ſolent, ad ligna vndâ comportanda: ita placidiſſimâ tempeſtate Lacus eiuſdem partem haud exiguam emenſi, Inſulam denique tenuerunt eam, in quâ Hurones ex condicto opperiebantur. Et ductorem, vt ſperauerant, Deum profectò fuiſſe, paulò pòſt deprehenderunt ipſi: nam eo ipſo tempore quo deſertas illas oras præteruehebantur, hoſtis in continente adfuit, poſtridiéque quàm appulſi erant, Chriſtianas familias aliquot, quæ ſubſtiterant, noctu intercepit, ſomno oppreſſas. In Inſulâ autem iam ſementem noualibus Hurones mandauerant Indicæ frugis, tum, cùm Patres aduenerunt: ſed ſpem meſſis adimebat æſtus ſanè immoderatior: itaque ab ijs inſiſtere continuò, imbrem vt è cælo à Deo precibus expoſcerent hoc articulo rerum: &, quæ fuit optimi parentis benignitas, eâ ipsâ luce, quamlibet ad ſiccitatem comparata adhuc omnia eſſe viderentur, pluit tamen. Ergo nouos hoſpites excepere immenſa illa nemora, quorum arbores nulla ab orbe condito exciderat manus: ibi tellus ipſa per ſe lapides arenámque ſuppeditauit ad extruendam munitiunculam aduersùs hoſtium vel apertos impetus, vel inſidias: ità, intrà paucos dies ea extitit, tàm ad artis regulas, vt cùm partes aliæ alijs præſidio eſſent, haud arduè propugnari poſſet, nec ignes, nec occultas ſuffoſſiones, nec ſcalas Iroquiorum verita. Manus item admotæ ad vallan-

ANNVS MDCXLIX.

dum Huronum pagum, poſitum iuxtà : excitatis propugnaculis quæ hoſtibus aditum omni ex parte intercluderent : ac ſi tàm commodè arceri fames potuiſſet, conſiſtere ibidem licuiſſet diu : ſed macie confectos, ſqualentéſque exegit denique eſuries. Pagus caſas numerabat plus centum : caſarum nonnullæ, octo decem-ve familias, hoc eſt homines propè octoginta : prætérque has, ſparſæ erant hac illac per agros aliquot paulò remotiores. Nec verò malignè arua aratorum votis reſponderunt : etenim cum centeſimo extulerunt, aut etiam copioſiùs : ſed cùm quo tempore eò ſe receperant, nihil in inſulâ niſi ſiluæ, ſaltúſque eſſent, atque adeò nouale nullum, nedum ager ad ſationem habilis ; vix ê familiis decem vna fuit, quæ ſementem facere potuerit. Et æſtas quidem ſic tranſacta, vt beatos ſe putarent Patres, quibus ſuis ipſorum oculis intueri liceret, quæ vix mente, votis-ve informaſſent. Facies erat primævæ Eccleſiæ illius, in quâ quot alumni, tot Sancti erant, non cognomine tenus, ſed actione, officiíſque virtutum præſtantiſſimarum. Poſtquam è nocte horas duas, tres-ve, ſecundùm ſomnum, quo carere non poterant, decerpſerant Patres ad agendum cum Deo, antè, quàm hominibus ſe ſe commodarent, vbi diluxerat, ventitabant Chriſtiani in Ædiculam ſacram, Sacerdotibus è toto numero deſignatis, qui alij ex alijs peragerent ſacrificium, provt alij ex alijs Fideles conueniebant. Ibidem publicè, & voce contentiori decurrebantur ſtatæ precandi formulæ, iuuandis ijs qui recentiùs in Fidelium numerum cooptati, eas nec tàm citò, nec tam facilè aliundè arripuiſſent. Præerat recitationi Sacerdos vnus : pergebant Neophyti, verba eadem citrà præcipitem feſtinationem reddentes. Abſolutâ recitatione, habebatur familiaris inſtitutio : hæc nonnunquam explicationem myſterij cuiuſpiam complectebatur : nonnunquam proponebat incitamenta ad tuendam, retinendámque fidem, talia, vt audientium captum minimè ſuperarent. Sæpenumerò hortabatur Catechiſtes ad aliquid, quod in vſu, atque in actione poſitum eſſet, ei luci ſanctiùs, fructuoſiúſque exigendæ, ſeu iuberentur Deo ſummo manè offerre diei totius operam, labores, ærumnas : ſeu ſuggereretur formula orationis iaculatoriæ nonnullius, quæ exteriorum occupationum velut mens eſſet :

ſeu erudirentur noui pugiles ad eludendas tetri dæmonis, corruptæque naturæ tentationes: ac ſi pro humanæ mentis inſtabilitate contigiſſet aliquando, ijs vt ceſſiſſent, quemadmodùm refugiendum ad Deum extemplò eſſet, poſtulandâ ſuppliciter veniâ: ſeu denique ad ſanctum illius amorem, atque ad ſempiternæ vitæ deſiderium extimularentur. Hæc vbi peracta erant, & quam-breuiſſimo quidem tempore fieri poterat, exibant è ſacello qui conuenerant primi; ſuccedentibus aliis cura par impendebatur: & ſcilicet cùm Ædicula oppleretur quandoque decies, duodecies-ve diuerſis, toties matutinæ eæ ſcholæ habendæ erant. Eodem autem illo tempore excipiebant Sacerdotes alij, ad ſe adeuntium confeſſiones, opportunáque monita addebant: quàm breuiter autem, ex eo conijcias, quòd intrà paucas horas cum ſexaginta ipſis Neophytis qui ſic egerit, Sacerdos ſit repertus. Sanè ſæpenumerò euenit, vt colloquia eius generis non quæ prolixiſſima, eadem continuò fructuoſiſſima ſint, neque flammas ſubijciant audientium pectoribus ad Chriſtiani officij decus, abſolutionémque acriores. Sub horam nonam matutinam clauſo ſacello prodibant Patres iidem, caſas luſtraturi diuerſi diuerſas obibant, ad veſperum vſque: quo tempore dato ſigno æris campani ſonitu, cogebantur denuò Chriſtiani ad preces publicas: eæ ad eundem modum peragebantur, quo antè: vtque manè, ſic veſpere ſacellum opplebatur. Atque hic ingenuorum Neophytorum plerique in ipſo ſacelli limine eâ gratiâ conſiſtere iuſſi, ſuo quiſque Moderatori exactæ lucis rationem reddebant: quoties eâ die de Deo cogitationem ſuſcepiſſent: quâ potiſſimum re ſuam illi fidem probaſſent, num opellam illi dicaſſent ſuam: num famem quam tolerabant, num ærumnas ceteras: num quid prauè conſciuiſſent, num quid perpetraſſent delicti? Hæc verò eo mentis candore ab iis aperiebantur, vt barbarum agnoſceres nihil, demirarere potiùs ingenuitatem talem, qualis infantulorum eſſe ſolet, filiorum Dei characterem certiſſimum. Semper Catechiſtas nox occupabat priùs, quàm vellent: eandem tamen haud iniucundè amplectebantur, quòd facultatem ſuppeditabat agendi cum Deo, ad eúmque redeundi: ſi ab eo tamen diſceſſiſſe putandi, qui de vno illo cum hominibus tractauerant. Hæ

ANNVS MDCXLIX.

Patrum erant occupationes in illâ quondam Barbarie, tunc per fidem mansuefactâ: hísque modis comparabat Dominus ad perennem felicitatem eos, quibus instabat in terris exitium.

NAM DVM TAM præclarè procurabantur animi, miseranda sanè erat ex fame, corporum facies. Et æstatem quidem, vnà cum autumni parte aliquâ, sic traxerunt, vt radicibus, siluestribúsque baccis, & pisciculis paucis, quos ex lacuum, fluminúmque ripis captabant, mortem arcuerint potiùs, quàm vitam duxerint: at ingruente hyeme, niuibus iam passim ad ternos quaternos-ve pedes extantibus, lacuum, amniúmque vndis concretis glacie, cùm deinceps quò se verterent, nescirent; miseranda turba ad Patres tota confluxit: circumpositáque, opem ipsâ re potiùs, quàm oratione exposcere cœpit aduersùs eam penuriam, cui nullo modo obuiam ire licuerat: quando quod in penum reseruarent, suppeditaret nihil. Cerneres corpora exanguia, exsuccáque, abutentium ad escam retrimentis ipsis, sordibúsque naturæ. Quod exquisitissimæ epulæ Gallorum delicatioribus, id miseris maximam partem glans erat: horroris nihil ciebant cadauera refossa, semesa-ve à canibus: quin, illa venabantur, clàm tamen: nam tametsi antè quàm lux Euangelij infidelitatis caliginem depulisset, non plus à se peccari putabant Hurones, mandendis hostium corporibus, quàm cædendis; semper tamen popularium suorum cadaueribus pepercerant, à quibus non minùs abhorruerant, quàm ab humanis vniuersè carnibus Galli, Europæíque passim omnes: sed nimirùm vt inter arma, sic extremâ in esuriè leges silent: neque quid mandant, aduertunt satis dentes famelici. Matres repertæ, quæ filiorum vesci carnibus non horruerint, fratres fratrum, nec defuere filij, qui extincto in cadauere minimè agnoscerent eum, quem genitorem paulò antè vocitauerant. Ac tàm prodigiosam quidem indigentiam subleuare quoad licuit, contenderunt Patres, & vltrà fortassis, quàm ferret prudentiæ ratio: verùm, cùm ea longè latéque grassaretur, nec æquè omnibus prospicere liceret, coacti sunt haurire oculis spectacula sanè plenissima horroris. Nam vt nihil ad calamitatum cumulum deesset, qui se tutari aduersus famem qualicunque suâ industriâ

potuissent

Annvs MDCXLIX.

potuissent, eos morbus inuasit pestilens, hoc est, qui contagione serperet: hic sustulit quamplurimos. Hæc verò lacrymas eliciebant pijs Sacerdotibus: & absque operâ eorum fuisset, longè plures interijssent. Et mirum fuit, atque adeò accessit ad miraculum, inquit Scriptor Gallicus, suppeditasse ipsis tandiu, non modò vnde alerentur ipsi, sed etiam vnde in publicâ illâ calamitate benefacerent aliis. Antè quàm tellus niuibus incanuisset, glandis numerum maximum coëmerant, ad modios scilicet propè sexcentos: carnes piscium, ad fumum exsiccatas, ab Algonquinijs pretio comparauerant, dimissis eam in rem hac illac canois, ad leucas octoginta, aut etiam centum: exiguum verò illud quod in penum reseruauerant frugis Indicæ, habuerant ab Huronibus, quo tempore annonæ apud eos vilitatem vbertas fecerat. Ita ad locum vnde exierant flumina, reuersa sunt. Dum obibant casas, obseruabant sedulò, qui egestate maximè premerentur: ijs pro tesserâ æris frustulum dabant certâ impressum figurâ, quo postmodùm repræsentato ad fores eorum domunculæ, sub meridiem, distribuebatur, aliis glandis aliquantum, coquendum ab vnoquoque, ac primùm quidem lixiuiâ quadam elixandum, quæ amaroris partem maximam abstergeret; aliis piscium illorum fumo siccatorum particula: omnium optima conditio putabatur, si quibus dabatur farinæ demensum exiguum ex fruge Indicâ: his officiis vnumquemque videlicet sibi demeruere: vt quæ extrema calamitas, si humana spectares, censeri debuit, eadem in singulari Dei munere, si vitam illam alteram intuerere, nullo vnquam tempore terminandam, numeranda fuerit. Tàm dociles ad fidem mentes afferebant, vt apud eos verbulo vno plus tum efficerent Apostolici operatij, quàm vel annuis institutionibus fecissent vnquam. Cùm fame interirent, itabant ad eos vltrò, vtque se facturos receperant, ita Baptismum flagitabant qui nondum fuerant initiati: eâ se consolatione erigentes, fore, vt quàm propè abessent à morte, tàm propè abessent à perenni illâ felicitate, quam deprædicarent Patres. In iis mulier fuit infantulorum trium, quatuorve genitrix, quæ cùm non plura vbera haberet quàm duo, eáque inania, & exsucca, nihílque suppeditaret aliunde vnde eos aleret; alios ex aliis suo ipsius in gremio morientes vidit,

ANNVS MDCXLIX.

ipſa eâ in virium imbecillitate, vt ne propellere quidem in tumulum poſſet emortuos, atque adeò ſub eo fatiſcens onere. Et tamen in extremâ illâ deſtitutione Deum compellans; *Enimuerò*, aiebat, *vitæ noſtrûm vniuſcuiuſque ſummus es arbiter: emoriemur, quando placitum tibi: præclariſſimè verò nobiſcum agitur, quod morimur Chriſtiani: niſi mors ſic interciperet, & me, & filijs meis actum in ſempiternum erat: nunc, cum vnà mecum per Baptiſmum regenerati ſint, vt vnà morimur, ſic vnà reſurrecturos certiſſimè mihi perſuadeo.*

ALIAM cùm occumberet prior, & tàm placidè quidem, quàm ſi ſopori ſe ſe ſuauiſſimo daret, nihil mouerunt infantuli duo, matris reptantes in ſinu: ij, luctuoſo ſanè ſpectaculo, demortuæ vbera ſugere non deſtiterunt, donec ipſos quoque ibidem mors oppreſſit, ad eundem ferè modum quo ſæpè aliàs, dum indidem vitam cum lacte ducebant, ſaturis obrepebat ſomnus. Multi in extremo ipſo ſpiritu animas ſuas commendabant Deo: nonnulli, ſuperſtites liberos admonebant, ad eundem rerum omnium procreatorem ac parentem, ſpes omnes ſuas, cogitationéſque transferrent: fuere, qui cùm exiguum illud quod habebant reſidui, dediſſent in elixæ glandis tantulum, vt non inde pluries quàm ſemel refici liceret, diſtraxiſſéntque demùm veſtis illud reliquum, quod reſeruauerant adhuc, idcircò, vt ne quàm nudi è matris aluo prodierant, tàm ſpoliati emorerentur, poſtquàm eo deinde ſe amictu carere videbant; Nunc enimuerò (aiebant ad Deum pro ſe quiſque conuerſi) nihil mihi in terris ſupereſt, neque verò ad terram deinceps cor iſtud adhæreſcit: quam mortem aliàs tantopere reformidaui, eam nunc præſtolor hilaris, eâ ſpe nixus, quam ſancta fides ſufficit, hoc me in tuâ regiâ beatiorem futurum, quò nunc ſum calamitoſior. Vniuerſè verò, vbi mentis aciem in ærumnas ſuas retorquebant, finem nullum faciebant collaudandæ Patrum pietatis, iiſque certatim benè & dicebant, & precabantur: neque immeritò: quando nullus calamitoſorum fuit, qui non in ijs plus vel ſtudij, vel præſidiorum repoſitum inuenerit, quàm in eorum vllo, quibuſcum arctiſſimæ ſibi neceſſitudines interceſſerant. Hinc grati animi ſenſus, extans non magis in ſermone, quàm in oculis; hinc fiducia, fore vt qui iucundiſſima illa fomenta deploratis

in vitâ adhibuerant, ab ijsdem ne post obitum quidem desererentur. Nec verò eos fefellit opinio: quam curam suscipere recusabant necessarij ipsi, tegendi humo corpora, eam in se vltrò è patribus quidam vnà cum Gallis aliquot domesticis transtulerunt. Atque vt intelligas quantopere mutata pia pectora essent, retento naturali sensu de immotalitate animorum, qui barbari ante annos aliquot suo secum in sepulcro recondi volebant cibaria, remos, torques, crepundiáque istius generis ridicula; nunc fidei luce collustrati, nihil aliud mutuebant, quàm ne nudi artus post obitum relinquerentur. *Age quæso, mi frater, aiebant, nunc iam compone me tumulo: actum siquidem est vita mea, iam nunc accensere me potes mortuis. Illud metuo, ne si emori me siueris antè, quàm tumulatus sim, adueniat postmodùm aliquis æquè egens, ac nunc ipse sum, & centonem hunc eripiat, quo vtcunque membra ista conteguntur, obtegendis suis. Si me iam nunc infoderis, hæc postmodum animam agenti suppetet consolationis seges, fore vt postquam excesserit animus, non perpetiatur corpus id quod in vitâ horrui, vt fœdè relinquatur nudum.*

Petuniæ nationis clades.

IN EA Insularium calamitate tantâ, quantâ vix putaretur vlla posse esse grauior, accessit tamen tanquam ad cumulum acerbissimus prætereà nuncius. Ad exeuntem Nouembrem Christiani Hurones duo è manibus elapsi Iroquiorum adfuere, significauerúntque, hostibus, qui certissimè aduentarent ad trecentos, haud dum constitutum fuisse, ad Petuniam nationem, an ad insulam illam S. Iosephi pergerent. Ad eam denunciationem re in deliberationem vocatâ, constitutum, opperiendum hostem esse: neque enim tàm afflictam videri Coloniam, vt non facile esset prædones arcere cum ignominiâ: intenderentur modò custodiæ, neque vllus bellatorum ex insulâ excederet. Nec seciùs missi continuò ad Petuniam nationem, qui hæc ipsa significarent: & ab ijs exceptus nuncius non cum metus, sed cum gaudij significatione: quippe hostile illud agmen pro segete, materiáque triumphorum fore. Et fortassis res sic habuisset, si immoti ipsi quoque, hostem fixo, quod aiunt, vestigio expectassent in pago aptè vallato: sed quasi tæderet tardioris victoriæ, mouent inconsultè ac temerè, in Iroquiorum præsidentes

ANNVS MDCXLIX.

pugiles, penè nullo relicto domi ad præsidium: & quasi in illâ vastitate non vndique pateret accessus, dum illac pergunt, quà aduentare hostem sibi persuaserant; miserè elusi exitium sibi suísque creauere. Procedebat Iroquius alio itinere, seu consultò à recto tramite deflexisset, seu æquè breuis eadem, & commoda via erat: & ad infortunij cumulum, dum à pago abfuit iam propiùs, ex obuijs paganis duobus, viro feminá-que quos cepit, discit quo loco res esset: illud potissimùm, quo nihil potuit esse optatius, bellatores maximam partem abesse. Ità occasione tàm præclarâ vtendum rati, prædones celerant, ad cædem iam, flammásque imbellem plebem designantes. Ad VII. Idus Decembres, impetum in pagum fecere, inclinanta iam die in vesperum: nec magni moliminis fuit locum obtinere neque munitum, neque instructum propugnatoribus. Eorum qui supererant virorum, alij in primâ impressione dum resistunt, cæsi: alij fugâ sibi consuluere: alij non antè hostis senserunt aduentum, quàm immissæ in casas flammæ incurrerunt in oculos: capti reliqui: senes, puerique, & quicunque properantes minùs celeriter sequi posse putati, confossi sunt. Ac tametsi maturandum sibi intelligebant sicarij, ne ab reducibus bellatoribus interciperentur, atque adeò non per otium, vt assolent, crudelitatem totam in miseros effundere licebat; sæuiêre tamen in insontem turbam immanissimè. Matribus erepti truculentè filioli conijciebantur in rogos: contrà, cùm matres arderent in flammis, vel mussare vetiti filij spectantes, interfectáque est in vestigio Christiana mulier, quod minùs aduersùs naturæ sensus obfirmata, filij sui mortem deflebat.

P. Caroli Garnerij mors.

E PATRIBVS Societatis vnus tunc aderat, Carolus Garnerius, dum hostis primum aduenit, in suis instituendis occupatus, eorúmque in casis versans: huius enim pagi, quem S. Ioannis appellauerat, ipsi incumbebat procuratio, adiuncto socio eo, de quo mox dicemus. Carolus igitur clamoribus tumultúque excitus, vbi quo loco res esset, suis ipse oculis comperit, continuò tanquam in cæleste asylum, sic in sacram Ædiculam se recepit, quò iam Christiani aliquot confugerant: & ; *Actum nobis est*, inquit intrepidus; *actum nobis est, fratres mei: precibus vos quisque Deo commendate, tum capessite fu-*

gam, quà dabitur: ac quocunque pergetis, fidem ferte comitem: hæc nusquam vos destituat: mórsque, si ingruerit, cum Deo vestro agentes opprimat. Secundum hæc benè precatur trepidis, ipse erecto vultu, animóque: tum exit continuò, morientibus opitulaturus. Et complures quidem effugiendi nacti opportunitatem, Carolum de fugâ secum capessendâ vehementer interpellant: at is Christianæ charitatis vinculis irretitus, negat se posse tali tempore excedere: discederent ipsi porrò, & quamcelerrimè, ne nihil promouendo, sibi consulendi occasionem amitterent. His valere iussis, quà se cunque dabat rei Apostolicæ gerendæ occasio, eò vir diuinâ flammâ succensus accurrere: absolutionem impertiri obuijs: per casas, ardentes iam, infantulos ad Baptismum quæritare: Catechumenos sacrâ vndâ medijs in rogis respergere. Atque ijs in curis, præclaróque in munere fortem virum mors occupauit: glandes plumbeæ duæ Christi militem prostrauerunt, altera infrà pectus sese insinuans, altera lacerato ventriculo primùm, mox icto grauiter femore. Cùm corruisset; adstans qui sclopum in tanti viri necem disploserat Barbarus, iacenti togam eripit, tum relinquit in suo sanguine natantem, fugientes Hurones insecuturus: & Carolus nihil fractus animo, visus postmodum iunctis palmis preces in cælum iaculari: tum, quà licebat, respectans vndique, ac vel eo articulo in fratrum salutem intentus, cùm haud procul Huronem quendam deprehendisset æquè letali vulnere saucium, sic, vt vitæ tamen reliquiæ nonnullæ adhuc superessent; vt potuit, erigit se se in genua: tum, precatus aliquantulum, surgit, gressúmque molitur ad deploratum, acturo mox animam, si licuisset, adfuturus. Sed vix tres quatuor-ve passus progressus, relabitur denuò, nec sine graui exhausti corporis quassatione, dein progredi conatur iterùm: verùm, tanta cruoris è vulneribus copia manabat, vt subsidendum planè fuerit. Quid deinceps egerit, pertulerit-ve, haud compertum: quippe Christiana mulier cruentæ spectatrix Tragœdiæ cùm hactenùs cuncta attentissimè obseruasset, & ipsa vulnus excepit luculentum, ab alio Barbaro altè in caput impactâ securi: cùm effugisset tamen, deinde hæc quæ perscripsi ad Patres retulit: sed animaduersum insuper, vbi receptum corpus est, præter vulnera illa quæ diximus,

ANNVS MDCXLIX.

librata insuper securi; quassata tempora hinc inde fuisse sic, vt extaret cerebrum. Ceterùm, quæ nox funestam cladem excepit, infesta circùm terroribus fuit, tumultúque & trepidatione, ex metu hostis sanè vicini: sed postridie sub auroram renunciatum ab excursoribus, Iroquium prorsùs recessisse. Eo accepto nuncio, duo è Societate Sacerdotes, qui vicinam Missionem accurabant, ad desolatum pagum tendunt, oculis ipsi suis vsurpaturi spectaculum luctuosissimum illud quidem, at dignum Deo. Vident cadauera vel sparsa, vel superposita alia alijs: quædam in communi incendio deflagrantia, quædam in suo ipsorum mersa sanguine: spirabant adhuc Christiani aliquot, mortem in momenta singula expectantes, tantâ animi æquitate, vt extremo illo tempore Domino Deo tranquillè pacatéque benedicerent. Tandem medio in pago qui fuerat, thesaurum illum deprehendunt, cuius causâ venerant, hoc est corpus Caroli, sed tàm dispar, si oculos consuleres, vt cùm nullâ certâ notâ dignosci ab ijs potuisset, præteritum relinquerent, nisi monuissent Christianorum indigenarum quidam, has esse profectò exuuias optimi sui parentis, qui suâ causâ occubuisset. Quia nudum corpus erat, ereptâ veste à sicarijs, attritorum centonum partem, quibus ipsi vtcunque tegebantur, cessere demortuo Patres: tum, loco planè derelicto, eodem illo tamen, vbi priùs Ædicula fuerat, mandauere depositum magni sanè pretij, iustis magnâ indigentiâ rerum ceterarum, magnâ charitatis, pietatísque significatione persolutis: & quoniam nonnulla suberat formido, ne hostis simulato insidiosè recessu, illicò repedaret, nullâ interpositâ deinceps morâ, ad suam se properè sedem recepere. At reuersi temerarij bellatores biduo pòst, quàm captus, incensúsque pagus erat, vbi propiùs adfuerunt, conspexerúntque in fauillâ, cadauera parentum, coniugum, liberorum; enimuero tanquam illi quondam amici Iob, attoniti dimidiam ipsam diem alto in silentio hæserunt, considentes humi, de gentis more, oculis ita deiectis, vt nunquam toto eo interuallo sursùm respexerint, sed immoti tanquam statuæ, sine gemitu, sine motu, ne intuiti quidem sint alij alios: incusantes se, vt procliue creditu, vehementer intùs in animo, quòd præproperâ illâ suâ temeritate & confidentiâ, publicum priuatúmque exitium

sibi suísque creassent. Porrò is luctus virorum est apud Nationes eas: nam lacrimas quidem, & lamenta, & eiulatus tanquam fortibus animis indignos mulieribus relinquunt.

VT AD CAROLVM Garnerium reuertamur, natus est is Lutetiæ, anno huius seculi quinto, admissus in Societatem anno eiusdem seculi quarto & vicesimo: ita obijt annos natus haud dum quinque & quadraginta, in munere planè Apostolico, in quo totus fuerat ab anno millesimo sexcentesimo tricesimo sexto, quo Galliâ excedens, ad Hurones penetrarat. Inde à primâ pueritiâ sensus habuerat ingentes pietatis, tùm in omni genere, tùm potissimum ergà augustissimam Deiparam, quam matrem appellare consueuerat, & à quâ prædicabat gestatum se in brachiis toto adolescentiæ tempore, ínque Societate collocatum. Hinc votum ab eo conceptum; Immaculatam eius Conceptionem ad extremum vsque spiritum propugnandi: & idcircò fortè ad illius festæ lucis peruigilium in cælum translatus est, vt beatam illic vitam ab optatissimâ iucundissimáque cerimonia auspicaretur. Non nisi ægerrimè à patre facultatem extorsit ineundæ Societatis: cúmq; is ille esset cui plurimum deberemus, nihil apud Superiores assiduæ Caroli preces, postulationésque effecissent, nisi genitoris consensus accessisset: qui quidem si tàm propè grauatè diuelli à se percharum tunc filium passus est, multò difficiliùs decennio pòst acquieuit ardori incensissimo, quo Nouæ-Franciæ Missionem flagitauit. Atque eâ re mora idcircò obiecta videri potuit, vt studium illud inde vsque ab initio vehemens, magis deinde ac magis inflammaretur: ita diurnæ nocturnæque cogitationes eius, omnes in Barbarorum ad IESVM Christum conuersione defixæ erant, ínque optando votis omnibus, eâ vt in procuratione vitam ponere liceret. Ergo annum totum posuit in expugnando bono parente, cum naturæ motibus dimicante, qui illius mentem acerrimè intereà pertentabant: sed cùm Carolus super amicos, lacrimas insuper, preces, afflictationésque corporis toto eo interuallo temporis perstudiosè interponeret, his scilicet artibus victus pater, cessit tandem plaudenti filio, lucémque eam inter totius ætatis candidissimas numeranti. Dum transmittit, in naui ipsâ mirabiles motus animorum ad Christianæ virtutis decus exciuit: illud præclarum, quod cùm nau-

ANNVS MDCXLIX.

ticâ in turbâ quidam eſſet, homo impius, qui tàm ſui, quàm Dei negligens, decennium totum homologeſim declinauerat, inuiſus omnibus, ipſe viciſſim omnes fugitans, Garnerius miſerum aggreditur iam propè de ſempiternâ ſalute deſperantem, atque adeò triſtiſſimâ lancinatum ægritudine animi; & aſſiduâ ſignificatione charitatis quibuſcunque potuit officiis conteſtatæ, obſtinatam illam mentem flexit, perpulítque ad inſtituendam confeſſionem ſcelerum vitæ anteactæ totius: ex quâ conſecutà tanta pax animi, tantáque lætitiæ interioris vbertas in deiecto illo antè pectore, vt omnes piè commotos ad admirationem traduceret ſui. At Carolus vbi primùm Hurones attigit, in ſe ipſe formam exhibuit *operarij inconfuſibilis*: quippe ijs præclarè inſtructus donis erat vel naturæ, vel gratiæ omnibus, quæ requiri in ijs ſolent qui Miſſiones obeunt tàm laborioſas. Et vernaculum quidem idioma tàm feliciter arripuit, vt Hurones ipſi mirarentur: in eorum autem animos tàm altè ſuâ ſe ſuauitate inſinuabat, vt cunctos ad ſe raperet. Complures ad Deum traxit vnis oculorum obtutibus: nempe Angelici ij erant, congredientibúſque & pietatem inſpirabant, & caſtimoniam, ſeu preces funderet, ſeu ex collocutione, atque actione cum proximo, animum ad interiora colligeret, ſeu de Deo ageret, ſeu ex charitate tractaret aliud quidpiam laxamento affinius: ita qui amor Dei ſummum eius in mente locum tenebat, vim diuinam quandam transfundebat in cuncta quæ indidem proficiſcebantur.

VIRTVTES EIVS omnes præſtantiſſimæ erant: nec vlla carebat earum laudum, quibus qui ſunt ornati, & pro Sanctis habentur, & Sancti ſunt. Obedientia talis, vt & comparatus eſſet animo ad omnia quæ iuberent Superiores, & abſiſteret nec grauatè ab omnibus, à quibus auocarent: demiſſio animi tanta, vt tametſi nihil non erat in illo eximium, tamen non modò ſe vltimum reputaret eorum, qui Miſſionem illam procurabant, ſed pro ſeuerâ quâdam in ſe Dei animaduerſione putaret, ſi à quopiam, aliquo ſe in numero duci ſentiret: neque eâ re vlla ferè ipſi poterat grauior accidere. Conſtat, ſi quando id incideret, eum, vt ijs à quibus eius virtus ſuſpiciebatur, viliorem aliquam ingeneraret de ſe opinionem, aperire ſolitum ea de ſe, quæ cum labeculâ aliquâ

coniuncta

coniuncta videri possent: ratum fore, vt se deinceps eo nomine alij quoque cum horrore aspernarentur. Oratio tàm reuerens spectantis Numinis, támque quieta, vt vix ab eo quod meditandum susceperat, vllo exoticarum imaginum occursu auocaretur, ijs licet in occupationibus positus, quæ in alijs hominibus mentem assiduè vellicent. Vbi primùm orare ceperat, exardescebat in suauissima cum Deo suo colloquia, in affectus, in sensus amoris: atque ille ardor deinde ad finem vsque precationis intendebatur. Par amori Mortificationis studium: hanc dies noctésque exquirebat, semper duriter cubans, semper suo in corpore partem aliquam circunferens Crucis. Quoties se recipiebat è longinquis illis Missionibus, toties exacui curabat stimulos zonæ ferreæ, quam ad nudam carnem applicitam gestabat, horrentem cuspidibus: adiungebat persæpè flagelli vsum itidem ferrei, crebrísque infesti spiculis. Victus ratio haud alia, quàm indigenarum, hoc est tàm despicabilis, vt mendicabulum nullum in Galliâ sit, quin commodiorem nanciscatur: hoc quidem anno postremo in deplorandâ illâ fame seruo Dei pro delitiis erant glandes, radicésque arborum amarore imbutæ pergraui, ei præsertim qui ab incunabulis molliter educatus in amplâ, & locuplete familiâ, cibis profectò assueuerat alijs, atque ijs quibus vesci solent sues. Scripserat ad illum Superior paulò antè, quàm è viuis ereptus est, videret num ad attritam tot laboribus valetudinem reparandam, virésque reficiendas, consentaneum videretur, Domunculam Societatis ad breue temporis interuallum repetere: at is triduo ante gloriosam necem rescribens, complures attulit rationes, cur manendum sibi necessariò in statione esset. *Illud quidem non inficiabor* (aiebat inter cetera) *me nonnihil molestiæ perferre ex fame, at non ad mortem vsque. Adhuc consto, (quæ Domino Deo sit gratia) & sanis artubus, & mente vegetâ: neque verò hinc quidquam pertimesco: illud metuendum magis, ne si tàm calamitoso, támque formidoloso tempore gregem deseruero meum, desim opportunitati quam offert Deus, eius causâ perdendi animam meam. Nimia semper mei mihi cura est: ac si prouiderem fore vt me vires deficerent, vtique, quando iubet V. R. hinc excederem: semper enim sic sum animo comparatus, vt cuncta abdicem quò Obedientiæ immoriar: extrà eam, nunquam committam*

Annvs MDCXLIX.

vt descendam de Cruce, cui me affixit Domini mei bonitas.

Atqve ij ad eximiam sanctimoniam impetus inde à primâ ætatulâ obseruari in Carolo potuerunt. Iam tum indicia in eo virtutis non vulgaris elucebant: vt ijs accenseri iure posse videatur, quos singulari quodam munere benignissimus Deus & ab omni labe seruauit intactos, & inde vsque ab initio prouexit ad sublimia. Cùm in menses singulos suauissimus parens soleret filiis pecuniolæ nonnihil elargiri, quam quos in vsus maximè vellent, transferrent pro arbitratu; Carolus tum temporis in Parisino Societatis Collegio conuictor, peculium suum illud, quibus diebus è septis exire ad relaxandum animum fas erat; non ad sphæristerium, vt plerique, sed ad captiuorum Arculam conferebat. Fuit, cùm vnâ eadémque die in eosdem captiuos effuderit quidquid pecuniæ in mensis totius oblectamenta à parente tulerat: fuit, cùm per Pontem Nouum, qui dicitur, iter habens, ex Bibliopolâ librum coëmerit impudicum iuxtà, & impium, ne ab aliquo emeretur, qui indidem occasionem arriperet offensionis alicuius in Deum: sic autem eum pretio comparauit, vt lacerarit continuò, ne ab vllo vnquam lectitari deinceps posset: fuit, cùm familiaribus quibusdam suis in œnopolium ingressis ad curandum genium, Carolus, qui iam tum nomen dederat Sodalitati augustissimæ Deiparæ, memor Regulæ, quâ sodalibus cauponarum aditu interdicitur, maluerit pedissequi in morem ad fores præstolari, dum finem comessandi fecissent, quàm suspectum tectum subire. Itaque nil mirum, si idem ille genitor certior factus à Societatis Sacerdote, filium suum eandem cogitare, hanc ad eundem Sacerdotem orationem habuerit: *Nisi vestram Societatem diligerem vnicè, nunquam vobis donarem filium, talem vt à primâ retrò infantiâ ad hanc diem nunquam non dicto audiens fuerit, nunquam mihi dicto, facto-ve vllo ægritudinem vel leuem attulerit.* Ab ipso quidem vsque Religiosæ vitæ tyrocinio, Angelo simillimus fuerat: modestiâ tantâ, vt tyronibus aliis pro sanctimoniæ speculo proponeretur: de extremis autem annis vitæ eius duodecim, asseuerat de illo idem ille qui superiora tradidit, toto eo interuallo, si necessariæ quietis tempora dempseris, vix horam vnam fluxisse, quin animo volueret destinatum illud, maiores in dies progressus

faciendi in viâ Dei, ad idémque proximum impellendi. Id si excluderes, nullâ prorsus re afficiebatur: quia delectabant vitæ æternæ iucunditates, non angebant ærumnæ. Omnia sua in Deo reposita habebat: extrà Deum, cuncta putabat pro nihilo. Ægrotos baiulabat humeris ad vnam & alteram leucam, quò eorum se in animos insinuaret, conciliatósque sibi ablueret postmodùm sacrâ lymphâ: & quò id beneficij impertiri liceret vel alicui animam agenti, vel captiuo illâ luce comburendo; per ardentissimos æstus viæ ducem anhelo sequens pectore, leucas decem, nonnunquam ad viginti emetiebatur. Illo eodem inuicto ardore actus, per altissimas niues, hybernáque frigora noctes totas exegit aliquando inuijs in callibus, sic vt ipse quo demùm loco versaretur, nesciret. Quo tempore sæuiebat lues illa pestilens, dum ipsi sociísque occludebantur passim Barbarorum tuguria, sermóque nullus erat, nisi de Gallis mactandis; non modò imperterritus pergebat eò, vbi opportunitatem putabat oblatum iri vel vnius animæ emittendæ in cælum, sed etiam obiectos omnes obices perrumpebat, ac per vim nonnunquam: &, quod diuinæ cuidam opitulationi, non humanæ industriæ tribuendum, vbi primùm pedem aliquò intulerat, mansuescebant illicò corda Barbarorum. Sanctorum Angelorum opem implorabat assiduè, nec frustrà: tradidere Huronum nonnulli, quos ad mortem piè & religiosè obeundam iuuabat, comparabátque, intueri se ad Caroli latus, iuuenculum rarâ formæ laude, vultúque inusitatâ quadam maiestate coruscanti, qui adderet sibi animos, placidéque incitaret ad peragenda ea, quæ ab ipso suggerebantur: cúmque nihil penitiùs inspicerent homines haud dum vllâ præstanti huius generis instructi notitiâ, illud percontabantur tantùm; Quis tandem ille esset Patris socius, qui tàm mirabiles exciret motus animorum? Nimirum, nondum illud intelligebant boni Neophyti, beatos Angelos longè plus de suo conferre adciendos in animis eorum quibus adsunt Sacerdotes, motus quoslibet ad Christianum officium Deíque venerationem pertinentes, quàm vllâ ipsi industriâ efficere valeant: hoc dumtaxat discrimine, quod opera quidem Sacerdotum cadit sub oculos; Angelorum efficacitas ferè latet. Cùm autem omnes omninò homines benignissimè complecteretur Caroli cha-

ANNVS MDCXLIX.

ritas, tum in eos videbatur esse propensior, qui destituti magis erant: ac quantumlibet abalienaret alios alicuius coniuncta cum squalore inepta rusticitas, in curam eam nihilo seciùs vir sibi mortuus incumbebat sic, vt nullam misericordiæ partem prætermitteret. Deprehensus est aliquando, vlceribus medicari tanto fœtore fluentibus, vt non modò à popularibus quibusuis, sed ne ab iis quidem quorum erat arctior cum ægro vel necessitudo, vel cognatio, ferri posset: vnus Carolus illa tractabat quotidie, vnus purulentam saniem detergebat, etiamsi agnosceret ipse quandoque, quicquid tandem opis remediique contulisset, nunquam tamen vlcera illa consanatum iri. Sed nimirum sublimius aliquid proponebat sibi, quod ex eo aliquando auditum est, videlicet vt derelictos illos ad vsque cælestis regiæ fores deduceret, obstarétque ne quid culpæ consciscerent eo tempore, quo nullum in vitâ plenius periculi esse potest. Missio Huronica nulla erat, ad quam non adijsset, complures ipse inchoauerat, eam potissimùm in quâ occubuit. Cum indigenis agebat circunspectè iuxtà, & benignè: tantáque illius erat suauitas, minimè mollis illa quidem, vt nihil non excusaret, nihil non ferret. Nec locus, nec personæ irretitum habebant seruum Dei: quicquid præscriberetur conducibile, in illud ferebatur continuò, singulari constantiâ: quippe cùm propositum esset reperire Deum, quocunque is demùm loco quærendus esset. Sæpè iussus è Missionibus excedere ad arandam terram, ad conuehenda onera, trahenda-ve, iumenti instar, per niues, ad ægrotorum curam suscipiendam domi, ad coquinam exercendam, ad inuestigandas hac illac per saltus nemoráque labruscas, vnde vinum magno labore exprimeretur ad sacrificium; quicquid horum incumberet, vultu semper eodem erat, nec magis in hoc quàm in illud propendebat, quantum quidem ex vultu, habitúque toto iudicares, tanquam ad id quod mandabatur, adhiberetur ab ipso Deo. Nempe, *Nunquam animas magnopere iuuabimus*, aiebat, *nisi Deus in communionem laboris, operæque venerit: ac si nos ille per Superiores adhibuerit, aderit vtique: atque adeò eius ope subnixi, quod à nobis exegit, perficiemus: sin nimio plus adamauerimus aliquid, ad idque sponte incubuerimus, quantumuis honestum illud ex se sit, atque probabile; non est cur opituletur: si*

nos nobis relinquet, quid omninò efficiemus, nisi hilum? nisi fortè quid hilo deterius, inferiúsque contrahemus, id est peccati aliquid. Dicebat frequens, se in Iroquiorum manus perlubenter venturum, à quibus si viuus cremaretur, suppeditaturam sibi saltem exiguam illam vsuram temporis ad illos instituendos, imbuendósque notitiâ aliquâ mysteriorum, dum ab ijs cruciaretur: sin viuere concessissent, præclaram illam opportunitatem fore ad eos deducendos à luctuosissimâ superstitione. Hîc verò agnoscas eximiè, semper sibi constare eos, qui Spiritu Dei aguntur, vbi vbi sint: Sinicum carcerem optat sibi S. Franciscus Xauerius, ad infinitos illos populos illustrandos face Euangelij, qui tunc temporis in auitis adhuc tenebris ambulabant: lentos ignes sibi apud Iroquios deposcit Carolus Garnerius, ad instituendam feram gentem, quæ sui exitialiter inimica, aditus omnes intercludit Euangelio. Elogium tanti viri claudat Epistola data ab eodem, ex Insulâ S. Iosephi ad germanos fratres duos, R. Patrem Henricum à S. Iosepho, Carmelitam; R. Patrem Iosephum, è venerabili Capucinorum Ordine. *Hæ literulæ*, aiebat, *eò pertinent, vt terni qui sumus, ardentioribus in dies studijs festinemus in Domini Dei nostri amorem incumbere: mihi enim persuadeo fieri vix posse, quin aliquis è nostro numero breuî sit peruenturus ad metas. Quare ardores intendamus nostros: gradum celeremus: ad preces quas singuli singulorum causâ fundere consueuimus, addamus aliquid: illúdque seriò constituamus de integro, vt qui nostrûm primus euocatus à Deo nostro fuerit, is duorum qui supererunt, patronus sit apud eum, ad impetrandum ipsis sanctissimum eius amorem, perfectámque & exactam per omnia cum eius voluntate consensionem, cum perseuerantiâ, quæ ad extremum vsque vitæ spiritum tendatur. Ergo primus ipse id statuo: precórque à Deo imis ex præcordijs, nostra singulorum corda sic occupet, vt ex tribus ijs vnum cum suo efficiat iam nunc & in totam deinceps æternitatem.* Hucusque vir Deo plenus, Deum vbique spirans: nimirum *Ex abundantiâ cordis os loquitur.*

ANNVS MDCXLIX.

BIDVO QVAM AB Iroquijs S. Ioannis vicus captus est, ab Carolo discesserat Natalis Chabanellus, item Sacerdos, laborum arduæ Missionis particeps, sociúsque: cùm consultius visum Superioribus esset non relinquere vno eodémque loco operarios duos præsenti tantummon discrimini obiectos.

P. Natalis Chabanelli mors, atque elogium.

ANNVS MDCXLIX

Sed qui iugum vnius eiuſdémque Miſſionis traxerant, hos noluit Dominus Deus in morte diuelli. Ergo cùm eò quò à Superioribus vocabatur, magnis itineribus contenderet, vt breuiſſimi dies erant, ad VII. videlicet Idus Decembris, emenſum locis difficillimis leucas ipſas ſex, nocturnæ tenebræ occuparunt medijs in nemoribus. Sub mediam noctem dum alto ſopore depreſſi iacent Hurones ſeptem octo-ve Chriſtiani, qui viæ ſe comites adiunxerant, ipſe vigil, precibúſque dans operam, ſonitum, clamoréſque excipit auribus. Cùm cunctos expergefeciſſet, iíque aure attentâ captaſſent, quid illud demùm eſſet, facilè intellexerunt tripudium eſſe hoſtium, recipientium ſe ſe ad ſuos, cùm præſertim ad lætas eas vociferationes accederet captiuorum cantus lugubris, quem de more victos adhibere cogebat victor. Ergo quiſque in ſummâ trepidatione fugâ ſibi per ſiluarum inuia conſuluere : & tàm feliciter quidem, vt iter ipſum illud, quod hoſtis iuſtiterat obliquè relegentes, omnes præter Natalem euaſerint. Is cùm aliquantum viæ cum comitibus confeciſſet, defectus deinde viribus, in genua procidit, dixítque mœrentibus; Nil tanti eſſe ſi emoreretur : minimi ducendam vitam hancce, cæleſtem quidem illam, quæ ſempiterna futura ſit, ab Iroquijs adimi ſibi non poſſe. Pergerent porrò ipſi in tutum ac ſe ocyùs ſubducerent : & quacunque pergerent, meminiſſent Chriſtianos ſe eſſe. Quid euenerit deinde, reſcitum ab eo ipſo ſicario, qui virum immerentem confodiſſe, nec ex leui ſuſpicione creditus eſt. Huro fuit apoſtata, qui ijs qui iam ſe in Inſulam S. Ioſephi receperant, renunciauit, Natalem, cùm eam ipſam in Inſulam cogitaret, ſub auroram diei illius, qui ærumnoſam noctem excepit, iter Inſulam versùs capeſſiuiſſe, verùm in ripâ occurrentis fluminis ſubſiſtere fuiſſe coactum. Cùm autem (aiebat impius) ego eam oram fluminis in canoâ præteruceherer, ſupplicem excepi nauigiolo, ínque alteram ripam vexi : atque is, quò fugeret expeditiùs, abiecit galerum, ſacculum, ſtragulum : quid eo deinceps factum ſit, neſcio : quandoquidem ad vos non peruenit, aut inciderit in Iroquiorum manus, aut dum per vaſtas ſiluarum ſolitudines deerrat, ibidem interierit, fame, frigoréque confectus. Hæc veterator: & contigiſſe quidem alterutrum potuit :

verùm, tùm alia suspicionem locorum rerúmque peritis mouerunt tùm illud, quod abiectam exiguam supellectilem totam à Natale memorabat: nam præterquam quod vir fame & frigore exhaustus non tantopere potuit celerare gradum; ad fugam certè nihil attinebat galerum relinquere, præsertim in eâ asperitate frigorum: sacculus verò cum ex humero aliunde-ve aptè dependet, non magnopere retardare queat fugientem: neque credibile est in eâ tantâ rerum omnium penuriâ, adduci potuisse virum tàm grauem, támque parùm amore vitæ miseræ irretitum, vt instrumentum sacrum, Breuiarium puta, & fortasse sancta Biblia abijceret. Longè probabilius putauerunt omnes (& rem tantumnon deprehensam fuisse, dicemus postmodùm) facinorosum hominem, quò qualiacunque spolia Natalis haberet, virum mactasse, mox corpus abiecisse in profluentem. Ac si rem indicio persequi placuisset, inquit Scriptor Gallicus, sat multa fortè argumenta suppeditassent, vnde reuinceretur sicarius: sed in publicis illis calamitatibus opportunius iudicatum, oculos, quod aiunt, occludere, suspicionésque sopire omnes, è quibus simultates extitissent, præterea nihil.

ALVMNVS FVERAT Tholosanæ Prouinciæ Natalis Chabanellus, ibidem adlectus in Societatem, anno seculi trigesimo, cùm annum ætatis ageret decimum septimum; in Nouam-Franciam dein missus, anno millesimo quadragesimo tertio. Quàm fortem animum in ductu Dei sequendo præ se tulit, tàm exercitus deinde semper ijs in oris durauit. Cùm & memoriâ valeret, & ingenio, quod vtrumque satis Gallis suis probauerat, traditâ publicè Rhetoricâ annos aliquot, & cum laude; postquam quinquennium ipsum in Huronica lingua addiscenda posuerat, tàm exiguos fecerat progressus, vt ne in rebus quidem maximè familiaribus sensa mentis satis commodè ad audientium gustum exprimeret: qui mentis angor, quàm grauis sit ei, qui in animarum procurationem intentus, expedire nihil animarum causâ valeat, æstimare quisque ex se potest. Accedebat natura à Barbarorum institutis ac moribus sic abhorrens, vt penè cuncta illorum, Natali displicerent: aspectus ipse molestus: consuetudo grauis: victus intolerabilis: ipsum illud in Missionibus manere, tàm

Annvs MDCXLIX.

violentum, vt absque vllo vel solatio, vel oblectamento, eorum saltem, quæ ad sensum vsque pertinent, ærumnis conflictaretur perpetuis. Humi semper cubare, luces totas ab aurorâ ad vesperum traducere in tuguriolo, vbi fumo enecêre, vbi manè expergiscens, videas te vndique niue coopertum, vbi pediculis albescas totus; frigidâ assiduè restinguere sitim: in pulmentum iuxtà, & panem, habere nihil præter gluten verius, quàm pultem, ex farinâ frugis Indicæ, aquâ dilutâ, coctáque: in illâ cibatus vilitate, atque penuriâ, tamen laborem nunquam intermittere: nihil tecti habere, quo te vel ad momentum subducas secretiùs, non cubiculum, non musæolum: ne lucernâ quidem vti aliâ posse, nisi eâ quæ existat ex igne, fumosâ caligine infesto, circunstantibus nonnunquam ad quindecim viris, mulieribus, infantibus, vociferantibus, eiulantibus, inter se agitantibus rixas, sermocinantibus de re œconomicâ suâ, cibum ibidem apparantibus, ibidem vescentibus, ibidem opificium quodlibet exercentibus, vno verbo cuncta peragentibus quæ fieri domi solent; cùm per se grauia sunt, tùm si se prætereà Deus occulit, hoc est, suauitatis interioris impertit nihil, quamlibet ad eum anheles; si te dat quasi in prædam ægritudini, morositati, fastidio; hæc collecta coniunctáque ferre æquo animo, non est profectò vulgaris virtutis; planéque necesse est flammam quandam viuidam imprimis ardere in pectore, vt non tunc amor Dei restinguatur. Adiunge pericula, vt imminentia in horas, sic animo, cogitationíque assiduè obuersantia, flammas, rogos, inauditos omnis generis cruciatus: quâ in destitutione vt non animum despondeas, planè singulari quodam mentis robore opus est. Et in illis tamen omnibus periclitari serui sui fidem sex ipsos annos, visum Deo: quo tàm diuturno interuallo, non modò nihil ab inuicto pugile extorsit Satanas, vnde de ipso cresceret, sed contrà semper cum pudore victus abscessit: neque adduci potuit vir fortissimus, vt, quod perfacile impetratu erat, reditum posceret in Galliam, vbi operam suam nec infructuosè collocaret ijs in rebus, quæ naturæ suæ minùs aduersarentur: sed contrà vt sua ipse vincula stringeret arctiùs, votum vltrò suscepit, ibidem ad extremum vsque spiritum perstandi, in hæc omninò verba conceptum.

Domine,

Domine IESV Christe, qui me Apostolorum sanctorum huius Prouinciæ Huronicæ adiutorem licèt indignissimum, admirabili dispositione tuæ paternæ prouidentiæ esse voluisti; Ego Natalis Chabanel, impulsus desiderio seruiendi Spiritui tuo sancto, in promouendâ Barbarorum Huroniæ ad tuam fidem conuersione, Voueo coràm sanctissimo Sacramento pretiosi Corporis & Sanguinis tui, Tabernaculo Dei cum hominibus; perpetuam stabilitatem in hac Missione Huronicâ: omnia intelligendo iuxtà Societatis & Superiorum eius interpretationem & dispositionem. Obsecro te igitur, suscipe me in seruum huius Missionis perpetuum: & dignum effice tàm excelso ministerio. Amen XX. die Iunij, MDCXLVII.

HACTENVS VOTVM, emissum eâ ipsâ luce, quâ eo anno in Ecclesiâ agebatur festus dies Corporis Christi: quod quàm gratum extiterit Deo, conijci potest, ex singulari animi firmitudine, quâ sub extremum tempus mentem famuli sui corroborauit fidelis adiutor in opportunitatibus in tribulatione, mirante eo ipso, qui tàm felicem in se mutationem experiebatur. Paulò antè quàm occumberet, Sacerdotem è Societate amicissimum compellans. *Nescio* (dixerat) *quid in me insit, quidue de me Domino Deo meo statuere collibitum sit: illud scio atque experior, alterum me quendam esse. Nam cùm timidior sim à naturâ, periculorum tamen maximum adiens, morte, quantum quidem auguror haud remotissimâ, vaco tamen metu. Profectò non est à me ea securi animi affectio.* Sic nimirum Dominus Deus assueuit: vt homines creditam pecuniam, sic ipse, dum maximè egemus, nobis benignè repræsentat auxilia, subsidiáque, valida eadem, & suauia imprimis. Tanti est eniti, dum valemus, & quocunque demùm per se, eós-ve qui nobis eius vice præsunt, impulerit, sequi generosè. Id verò quàm fortiter Natalis semper fecerit, indicent literæ, dignæ sanè quæ hîc attexantur, quas ad R. P. Petrum Chabanellum & sanguine germanum fratrem, & Instituto, dedit hoc ipso anno. *Parùm abfuit*, inquit, *quantum quidem conijcere licebat ex ijs, quæ ab hominibus constituebantur, quin habuerit R. V. fratrem Martyrem: sed nimirum ad decus promerendum Martyrij, sublimiori virtute opus est, quàm sit si qua in me inest. R. P. Gabriel Lalemantius, vnus trium illorum quos IESV Christi causâ passos, nostra memorat Relatio, in locum meum suffectus fuerat: ante mensem pergere iussus ad*

ANNVS MDCXLIX.

pagum S. Ludouici, cùm ego corpore valentior, missus essem ad remotiorem locum, vbi labores quidem grauiores, at minor opportunitas palmarum coronarúmque illarum, quibus mea me segnities indignum coràm Domino Deo reddiderat. Id verò mihi tantum boni continget tum, cùm summæ eius bonitati visum erit. Dum ego pro virili enitar præstare Martyrem in vmbrâ, quæ hîc ab Iroquijs exercentur strages, fortè reliquum aliquando perficient, interpositis meritis tot seruorum Dei, mirâ sanctimoniâ præstantium, quibuscum hîc annos exigo placidißimè, inter tot ærumnas, aßiduáque pericula. Facit missa ad vos Relatio, ne ad ea quidquam prætereà addere necesse sit, & commodùm quidem: nam & chartâ careo, nec plus suppetit temporis, quàm necessarium sit ad precandum à V. R. Patribúsque Aquitaniæ Prouinciæ, vt ne grauentur meminisse mei, in peragendo augustißimo sacrificio, tanquam victimæ, quam fortè ignes, rogíque Iroquiorum manent; vt merear tot Sanctorum patrocinio victoriam in tàm forti certamine. Hec postrema verba latinè ipse scripserat: tùm illa autem, tùm tota Epistolæ series, digna profectò eo viro, qui in assiduâ expectatione versaretur momenti illius, quo Deo per acerbissimos quosque cruciatus immolaretur.

Reliquarum Huroniæ Missionum status.

SVPERERANT extrà S. Iosephi Insulam, Missiones tres, S. Mathiæ, itidem ad Petuniam Nationem, S. Caroli in extremis Huronum finibus, quà sunt ab Iroquijs remotissimi, S. Spiritus, ad Magni lacus ripas. Hæc postrema excisa hoc ipso anno ab Iroquijs, eâdem immanitate grassatis, quâ vbicunque secundos habuere successus, abductis viris, mulieribúsque; puerulis, nullâ tenerioris ætatis miseratione, crematis. Illa S. Caroli tandiu constitit, quandiu suppeditauit vnde vitam tolerarent Hurones ij, è quibus conflata erat; nam ex ijs aliqui, quo se immanissimorum hostium importunitati subducerent, à patriâ refugerant longiùs, partim baptizati, partim Baptismi expertes. Cùm de ijs inauditum esset in Insulâ S. Iosephi, significatúmque esset Superiori ab Sacerdotibus duobus, qui æstate totâ hac illac animarum messi faciendæ concursarant, è diuinâ gloriâ fore videri, si Sacerdos aliquis eo loco hyemaret, quod alii complures ad eos qui iam ibi fixissent casas, adiuncturi se se essent, re probatâ, profectus ad eos vnus, de mense Octobri; nomen reticuit Relatio. Et à Christianis quidem tan-

to gaudio exceptus eſt, quantum eorum eſſe conſentaneum fuit, qui cùm menſes iam complures ſacramentis, ſacrificióque caruiſſent, videbant ſibi inſperatò rerum tàm optabilium copiam ſuppeditari. Ergo nihil eis antiquius fuit, quàm vt Sacellum illicò adornarent è cortice, ſuâ tenuitate fulgens: ibi ab ortu Solis, ac occaſum vſque, impendi primùm cœptus auguſtiſſimo Numini cultus religioſus. Mox nauus operarius adorſus Chriſtianorum myſteriorum notitiam tradere ijs, qui nondum fidem capeſſiuiſſent, difficiliores nactus eſt quoſdam, ex veteri perſuaſione pridem ab Satanâ immiſſâ, nunquam tàm graues Huronum genti calamitates, cladéſque importatas, ac ex eo tempore quo Baptiſmus ſuſcipi ab indigenis cæpiſſet. Sed breuî contumaciam repreſſit rerum omnium egeſtas, extremáque penuria; Domino Deo, pro ſuo ſolenni, ad ſanam mentem reuocante eos, quos res, vt ijs locis ſecundæ, ineptè extulerant. Poſt conſumptum Indicæ frugis reliquum, cùm eorum ſpes ex piſcatione potiſſimùm apta eſſet, quæ etiam per hyemem vberrima ijs locis eſſe conſueuerat; tunc piſcium mira raritas. Si pauculi haleces capti erant, præclarè ſecum actum putabant, quibus ipſum illud exiguum occurrerat: ſed cùm hæc mortem arcerent potiùs, quàm vitam tuerentur, breuî eos omnia omninò ſubſidia defecerunt, glans, legumen, & ſi quid prætereà ad id vſque temporis reſeruatum. Ita eò adducti, vt vel arboribus corticem detraherent, elixandum dehinc, quò minùs incommodè manderetur, vel muſcum euellerent è rupibus. Semel in die capaci in lebete coquebatur aliquantum piſcis, fumo durati, vnde iuſculum, amarum ſanè: & tamen ex eo quiſque potabat, ſorbebat-ue largius, quo ſtomachum oppleret quoquo modo, famémque eâ eluvie præfocaret. Is qui miſſus eò fuerat Sacerdos, ieiunam illam diætam quinquaginta ipſos dies tolerauit, quos tamen numerabat in candidiſſimis vitæ ſuæ lucibus, idcircò quod illâ publicâ calamitate retundi videbat ſuperbam arrogantiam eorum, qui initio aures tàm ſalutaria afferenti præbere recuſauerant. Videlicet in extremâ illâ inediâ accurrebant vltrò, Baptiſmúmque flagitabant, non ſpe vllâ humani ſubſidij: (quid enim ab eo expectarent iſtius generis, qui & ipſe extremâ penuriâ laboraret?) ſed admiratione inuictiſſimi

ANNVS MDCXLIX.

animi illius, qui non modò non frangeretur ipſe tanta rerum omnium deſtitutione, ſed etiam ceterorum mentes erigeret, eâ propoſitâ conſolatione, fore vt eas ærumnas, quæ diutinæ eſſe nequirent, ſempiterna poſtmodum felicitas omni omninò moleſtiâ vacans exciperet. Et alij ex alijs exhauſti fame miſeram mortalitatem breuî, beatâ immortalitate mutarunt: pauci qui ſuperfuere, diſceſſere alij aliò: pars tetendit in S. Ioſephi Inſulam, ſpe certioris auxilij. His ſe comitem adiunxit Sacerdos idem: omnes ij poſt ſex dierum iter, per glaciem Lacus illius tum concreti, incolumes eò peruenere.

AT EXAGITATI grauius qui Miſſionem S. Mathiæ procurabant, Sacerdotes duo. Cùm ex pago principe ad alia circà loca eidem attributa Miſſioni, excurriſſent, Ethnici Præfecti quidam à fide alieniores, calumniam ſparſerunt ſanè inuidioſam. Iactant in concilio eam ipſam in rem coacto, Huronem quendam, paulò antè elapſum ex Iroquiorum manibus, eorum qui ſunt Kebeccenſibus Gallis viciniores, vidiſſe ibidem torques ingentes ex conchâ veneriâ, ab Onontione, hoc eſt Gubernatore, miſſos, idcircò, vt Iroquiorum eorundem impetus à Monte-regali, Trifluuio, Kebeccóque auerſos, induceret in Huroniam: pollicitúmque Gubernatorem eundem fuiſſe, Gallos iuxtà, & Algonquinios, qui Huronibus permixti degerent, in ſpeciem quidem ſimulaturos, velle ſe ad extremum vſque ſpiritum pro Huronum ſalute depugnare; re autem ipsâ, vbi conſeri manus cœptæ eſſent, Iroquiorum nemini necem illaturos: mandatum enim ipſis clàm ab eodem, ſic ſclopis in prælio abuterentur, vt nitrato contenti puluere, plumbeas glandes neutiquam adiungerent. Vbi falſus rumor percrebuit, enimuerò dictis proſcindi atrociſſimis innoxij Sacerdotes: nec vllus fuit in ſeditioſo conuentu, qui opponeret (venerit in mentem néc-ne, viderint ipſi: veniſſe quidem potuit hominibus minimè hebetibus) reuinci re ipsâ inſulſum commentum, ſi non aliunde, certè ex eo quod ob oculos poſitum adhuc erat, eo ipſo anno nullo non crudelitatis genere ſæuitum fuiſſe ab egregijs illis fœderatis ſcilicet, in Ioannem Brebeufium, Gabrielem Lalemantium, Gallos vtique, tum recentiſſimè ab ijs confoſſum Carolum Garnerium: ſed nimirum vel metus offenſionis, vel

peregrinorum hominum neglectus ora occlusit omnium, Domino Deo illud demonstrare volente, suo vnius patrocinio niti debere, quicunque tàm arduum opus suscipiat. Quare cùm Patronus nullus esset, addunt, clamántque seditionis flabella, qui primus Gallorum obuius occurrisset, cædendum fustibus. Ergo cùm paulò pòst ad pagum S. Mathiæ rediissent Patres, quid tractaretur ignari, vbi primùm aduentantes conspicati sunt efferati Barbari, mactandos vociferantur. Occupantur statim aditus, per quos necessariò transeundum ijs erat, appropinquantes conuitijs, sannísque excipiunt, qualibus vti solent in eos, quos captos in bello, rogis destinant. At vadunt nihilo secius, sibi præclarè conscij sacerdotes, & oris serenitate, totiúsque, habitus constantiâ singulari, pergunt porrò. Mirati seditiosi tantum animi robur, interpretatíque id quod res erat, facilè intellecturum è cœtu quemlibet, fiduciam illam tali loco, ac tempore ex innocentiâ nasci; insusurrant tamen inter se aliquid in aurem: nunc truculentos oculos defigunt in intrepidis; nunc lumina hac illácque rotando, quod voce non audent, exquirunt nutu, quis omnium primus securim innoxias in victimas libret. Sed nimirum eorum furores Dominus inhibuit: per hostiles impiorum cuneos gradiuntur Sacerdotes sic, vt nihil violati sint, mussantibus ijs, qui in communionem licet non venissent nefarij consilij, quid tamen constitutum inter coniuratos foret, probè nossent; *An non isti demùm sunt, quorum decreta in consilio cædes erat? ad mactandos eos, tota sese effuderunt agmina; nec repertus quisquam, qui quod tàm multi in se susceperant, perpetraret.* Nempe texit eos benignissimus parens: neque modò nihil siuit grauius in eos attentari, sed etiam ad solatium voluit ab eis illo ipso in pago intrà vnam diem baptizari Catechumenos ad septemdecim: vt vbi certa ipsis nex futura putabatur, ibi vitam ipsi afferrent alijs. Ceterùm, tametsi quo die concitata est atrox seditio, nondum ab Iroquijs desolatus pagus S. Ioannis erat; tamen vehemens incessit suspicio, eidem coniurationi tribuendam quæ paulò post perpetrata est, cædem Natalis Chabanelli: cùm præsertim Huro is, qui impij facinoris insimulatus est, ex pago illo esset: dixerítque deinde patribus vir peramicus idem, & grauis, audisse se de sicario cùm diceret per ostentationem, per se

ANNVS MDCXLIX.

ſublatum de medio gallicum illud peripſema, tum ab ſe mactatum cadauer proiectum in profluentem.

ALIO IN PAGO, qui miſſioni eidem ſuberat, extruxerant Patres ſacellum, addito pegmate ad campanulam, cuius tinnitu Neophyti ad ſacrificium, aliáque religioſa munia conuocarentur. Hîc verò furere infideles, & ſeu energumeni re ipsâ, ſeu energumenos conſultò imitati, cuncta euertere, frangeréque animo deſtinant. Præſtolati, dum abeſſent Patres, pegma deturbant: ſacram ſupellectilem diripiunt: reculas alias inter ſe partiuntur, exiguam prædam illam quidem, ſed cuius iactura tali loco ac tempore non poſſet non eſſe pergrauis. Illud omnium indigniſſimum, quod ad cumulum impietatis ſpolia direptæ Domus Dei, per pagum ouantes circumtulere, cum diris, execrationibúſque, eorum in caput qui Euangelium prædicarent: tanquam indigni eſſent vitâ, qui de ſalute miſerorum ſempiternâ ſoliciti, toti eam in curam incumbebant, vt manum porrigerent pereuntibus.





HISTORIÆ CANADENSIS.

LIBER OCTAVVS.



Yemem totam, quàm longa fuit, exegerunt reliquiæ illæ regionis ante annos aliquot, & numerosæ, & florentis, ijs in incommodis, quibus infesta esse fames extrema solet: inito autem vere, Iroquios experti sunt eâ ipsâ fame crudeliores. Martio ineunte, diuulsi sunt à Patribus Hurones, per montium iuga adhuc albescentia niuibus, glandes pauculas vestigaturi, aut piscaturi locis obuersis ad Meridiem, vbi aliquanto citiùs liquescere niues solent. Verùm, cùm periculum esset, ne dum leuamen atrocissimæ fami quærunt, venirent in Iroquiorum manus, atque adeò in rogos, ignesque inciderent; ante discessum, animas sacrâ homologesi expurgant omnes, complures ad mortem se seantidoto salutis IESV Christi Corpore communiunt. Eâ enim prouisione vsi sunt, vt in turmas aliquot distribuerentse se; quò, si qui ab hoste interciperentur, saltem alij euade- Annvs MDCL.

ANNVS MDCL.

rent: ſed Deo viſum erat aliter. Nam alij propè in Patrum oculis gurgite Magni Lacus hauſti ſunt, glaciei ſpecie decepti, quæ cùm ad binos ternoſ-ve pedes concreuiſſet, momento tamen ſub calcantium plantis liqueſcens, incautos fefellit, mersítque: alij vndas euaſere illi quidem, at letali frigore rigentes: hinc paulò pòſt, luctuoſo ſpectaculo, animas egerunt in niuibus, ſenes, mulieres, pueri, omni prorsùs humano præſidio deſtituti illi quidem, verùm ſummi Dei nixi fiduciâ, quem ad extremum vſque ſpiritum immortali pietatis ſenſu inclamarunt. Anus certè fuit, quæ cum noctem totam in ijs glaciei molibus exegiſſet, viua, vegetáque poſtridie manè reperta ſit: cúmque ex eâ quæreretur, quî tandem ſupereſſet, emortuis alijs; *Exclamabam*, inquiebat, *identidem: IESV, miſerere mei: quæ paucula cùm precata eſſem, recaleſcebant videlicet membra continuò: tum, vbi vis frigoris denuò artus contraxerat, voces eaſdem ingeminabam: ac ſecundùm eas ſuccedebat in membra calor vitalis.* Hæc, felici inſcitiâ complurium eruditionem ſuperans (ex totâ enim precum Chriſtianarum ſerie, quæ proponi Catechumenis ſolent, verbula illa tantùm tria infidæ memoriæ inhæſerant) tum quidem inſtans effugit exitium: verùm, in manus deinde Iroquiorum incidit: ibi inuenit ærumnarum finem, ac talem quidem, vt creditu procliue eſt, qualem lectæ ad ſempiternam felicitatem animæ, inter breues cruciatus ſolent. Alij, dum collecti piſcationem exercent, ad VIII. Cal. April. intercepti ſunt ab Iroquijs, leucas prope ducentas per glaciem, niuéſque, & montium, ſiluarúmque horrida emenſis: neque modò in eos graſſati ſunt, qui inter ſe ſociati, manipulos agmina-ve conflabant, ſed etiam ad latebras peruenerunt familiarum quarundam, quæ ſeorſum ab alijs ſeceſſerant in loca abditiora, ad quæ ne callis quidem tritus vllus pateſceret. Ita cùm ad ter mille, & quod excurrit, vnius anni interuallo cooptati in Eccleſiam Hurones eſſent, vel trucidatis, vel inediâ enectis ceteris, res ad trecentos redijt, qui in Inſulâ S. Ioſephi cum Patribus durauere. Nec verò illi ipſi euaſiſſent, niſi ſapienti prouiſione Præfectorum duo, publicarum vtilitatum perſtudioſi, priuatarum non negligentes, re priùs inter ſe conſultâ, ad Paulum Raguenellum adijſſent, Miſſionis totius Superiorem, eúmque de

ſede

ſede mutandâ interpellauiſſent, hac prorsùs oratione. *Fallunt te tua lumina mi frater, dum in nos intueris; putas enim videre te homines ſpirantes ac viuos: at ſpectra ſumus, manéſque hominum iam mortuorum. Hæc, quam calcas pedibus, tellus mox dehiſcet, & ſcilicet nos vnà tecum abſorbebit, eum in locum deportandos, quem inter mortuos deinceps ſumus occupaturi. Sic habeto, mi frater, in conſilio nocte ſuperiori coacto conſtitutum nobis eſſe, deſerere hanc Inſulam: denſa nemora noſtrûm plerique cogitant, ſic, vt diuerſi, atque adeò ſoli eò per ſaltuum inuia penetrent, vbi, nullo ſuæ latebræ conſcio, nequeant ab hoſte, ſagaciſſimo licèt, inueſtigari. Ex ijs ſunt qui cogitent loca hinc diſsita, ſex ipſorum dierum itinere: nonnulli pergere velle ſe prædicant ad Andaſtoënſes Nouæ Sueciæ fœderatos: non deſunt denique qui dictitent palàm, certum ſibi eſſe ad hoſtem rectà, vnà cum vxoribus ac liberis proficiſci: habere enim ſe apud eos, conſanguineorum complures à quibus expectantur. Quid hîc tu porrò ſolus, mi frater? quid hac in Inſulâ agas, poſtquàm abſceſſerimus à te cuncti? an arbores inſtituas? at ſurdæ ſunt: an lacus, amnéſque? at auribus carent, quas tibi accommodent: an verò eos qui propediem diuerſi abituri ſunt, ſequare? at nec ſi centum tibi ſint corpora, præſto eſſe poſsis omnibus: & ijſdem ipſis quibus adeſſes, eſſes profectò oneri, aut etiam horrori: certè, quacunque pergant, eos & fames perſequetur, & belli furor. Quinpotiùs, mi frater, locum deligito, in quem ſimul cuncti conueniamus: aciem mentis intendito ad oras Kebecco vicinas, quo deſolatæ regionis reliquiæ transferantur: nec verò expectaueris dum fames, bellúmque paucos qui ſuperſumus, abſumpſerit. Plus myriade è noſtris tibi mors abſtulit: ſi moras nexueris longiores, ne vnus quidem ſuperfuturus eſt: tum verò ille te angor mentis inceſſet atque religio, non ſeruaſſe te eos, quos tanto, támque præſenti diſcrimini ſubducere potuiſſes: ijs ipſis quorum res agitur, viam modúmque indicantibus. Sanè ſi votis noſtris annues; Eccleſiam conſtituemus eo loco, vbi eam Arx Kebeccenſis tutetur: illic fides nequaquàm noſtris in mentibus interierit: quippe continebunt nos in officio documenta virtutum, quæ in Algonquinijs Galliſque ſuſpiciemus, & partem aliquam indigentiæ noſtræ ſubleuabit miſericors eorum charitas: filiolis ſaltem noſtris porrigent fruſtulum panis aliquod, filiolis, inquam, noſtris, qui tandiu glande, amaríſque radicibus vitam tolerant. Vno verbo, ſi emoriendum erit, mors certè longè leuior eo loco futura eſt,*

ANNVS MDCL.

quàm in vastitate siluarum, vbi cùm nemo adfuturus sit, qui salutaria sanctáque suggerat animam agentibus, periculum est ne fide sensim relanguescente, debilitetur virtus constantiáque animorum.

Hæc vbi placidè audierat Raguenellus, rem ad Patres retulit: quæ cùm grauioris momenti visa esset, quàm vt è-vestigio definiretur, orationem indixere horarum quadraginta, ad explorandum certiùs, quid hîc fieri vellet summus rerum moderator. Exin, re in deliberationem vocatâ, plus quindecies, per hos tandem Præfectos locutus visus Deus ipse. Succurrebat animis, Huronicos tractus deinceps aliud nihil esse, nisi locum horroris, & vastæ solitudinis, theatrúmque cædis, & cladium. Quocunque mentis aciem intenderent, exploratissimum erat hinc fame, illinc bello exterminatum iri Christianorum reliquos ad eam diem superstites: quos si ad Montem-regalem, ad Trifluuium, aut ad Kebeccum liceret perducere, earum demùm sedium aliquam pro asylo ipsis fore: atque adeò fide eorum quasi in tuto positâ, maiorem ex hac transmigratione gloriam Dei extituram, quàm si illic tùm ipsi, tùm Hurones certissimum exitium obstinatiùs opperirentur. Ergo cùm intereà & in cædibus hostilis bacchatetur crudelitas, & fames deploratas reliquias sensim imminueret; quàm lentè constituta migratio fuerat, tàm celeriter discessus adornatus: præsertim ne si is rumor ad Iroquios manasset, iter insidiosè occluderent. Non lamentatione, quæ viros fortes dedeceret, sed intimo tamen doloris sensu, patriam Hurones deseruere; Patres oras eas, vbi studia fixerant sua, vbi culta tandiu tantis laboribus fides, vbi fusus cruor fratrum, adoream quoque parem spondebat: sed quid agerent? gerendus Deo mos fuit. Et leniebat sensus acerbitatem ea cogitatio, deduci à se Christianorum reliquias, trecentos illos: eam enim ad paucitatem redacta gens erat olim sanè frequens, quo maximè tempore fidem suam Deo suo probabat, altissimo illo quidem consilio suspiciendæ prouidentiæ, cuius nutus omnes morigeros filios reuereri summâ obseruantiâ decet: sed in quo tamen interluceant miræ benignitatis radij: quid enim, si rectè censeas, optabilius Huronicæ genti fuit, quàm vt sentibus, si non idololatriæ, certè deplorandæ infidelitatis vndique resectis, euulsísque, si repressis vnquam Iro-

quiorum furoribus oræ eæ postliminiò à veteribus vel incolis, vel indigenis frequentabuntur, extet nouale iam subactum, & fide iampridem adultâ, excipiendis intergerrimæ sanctimoniæ seminibus habile.

Ad iter expedire se se promptissimum cuique eâ in æstate fuit: quippe secum veriùs, quàm Ethnicus olim ille, sua omnia portabant. Ergo vadunt ducente Deo, summâ æquitate animorum, circunspectè tamen, tanquam in hostico: cùm nullo non loco vel teterrimæ crudelitatis, vel turpissimæ perfidiæ impressa vestigia reliquisset, qui meritò formidaretur hostis. Certè suo ipsorum in Lacu trucidati recens erant Nipisirinij, gens Algonquinia: & huius Lacus ambitus, cùm plus quadraginta leucas colligat, ex circumpositis passim ad ripas frequentissimis mapalibus, nihil nisi desolata vastitas supererat. Auxit timorem, quod Lacum prætergressi, dum locum lustrant, exigendæ nocti opportunum, latibulum sanè munitum inuenere, in quo Iroquij superiorem hyemem exegerant, nec dispar aliud, aliquot deinceps leucas emensi: ita vbique immanissimorum Christiani nominis hostium vestigia premebant. Medio autem confecto itinere, terror ingens obiectus inde, vnde minimè debuit. Gallorum quadraginta manipulus, Gallísque permixti Hurones aliquot, qui Kebecci hyemauerant, cùm aduersâ viâ eò pergerent, vnde fugiebant ipsi, obuij facti sunt. Et præmissi, vt fit, ad explorandum pauci ex manipulo qui Kebeccum versùs pergebat, cùm ex aduerso aduentantes cernerent, hos vicissim Galli; vtrinque scilicet trepidatum est: verùm, dum hinc inde ad pugnam se comparant, vt accessum propiùs est, ex mutuâ agnitione metus in gratulationem vertit, hoc lætiorem, quò fuit insperatior. Cognouere Patres tùm ex Gallis, tùm ex Bressanio qui aderat, eo consilio Kebecco agmen profectum, vt suppetias laboranti rei Huronicæ ferrent: sed vbi vicissim tùm à Patribus, tùm ab Huronibus didicissent deplorata iam cuncta esse, ceptum iter reflexerunt scilicet, cúmque nouis colonis Kebeccum repetiere. Narrauere qui Kebecco profecti erant, in agmen suum impressionem factum ab Iroquijs omninò decem, gnaris cum sexaginta vel Gallis, vel Huronibus dimicandum sibi fore. Hyemauerant decem prædones ij in ne-

ANNVS MDCL.

more, leucas circiter ſexaginta à Trifluuio diſtanti, ferinâ victitantes, & ex inſidijs opperientes interim, dum vere ineunte, illac vt ſolebant, tranſirent aut Galli, aut Hurones. Ergo cùm ſub veſperum fumum conſpexiſſent, ex igne exiſtentem quem noſtri excitarant, leucæ circiter vnius interuallo fixis caſis, ſubeunt noctu exploratores: ac tametſi terrere potuerat numerus ſex ipſis partibus maior, non dubitarunt tamen laceſſere tàm pauci tàm multos, non prorsùs apertâ vi illi quidem, ſed per nocturnas inſidias: & initio quidem, tàm ſecundo euentu, vt non priùs à Gallorum vigilibus deprehenſi fuerint, quàm iam in caſtris verſarentur, letalibúſque glandibus obuios quoſque traijcerent. Cunctis alijs præter excubitores alto ſopore defixis, primus omnium ad tumultuantium hinc inde clamores expergefactus Franciſcus Ioſephus Breſſanius idem anteſignanus præclaræ cohortis: & ſuorum plures circà ſe intuitus letali iam accepto vulnere animam agentes, arma inclamat vociferans: eodémque penè momento ſagittis tribus petitur, quæ in caput omnes contortæ, ſuo ipſius cruore virum reſperſerunt. At noſtri ſumptis armis continuò Iroquios ſternunt ſex, capiunt duos: duo reliqui quam inſtantium vim ferre deinceps virtute non poterant, eludunt fugâ. Ex noſtris trucidati ſeptem, præſtantiſſimâ virtute Chriſtiani: in his Ioannes Baptiſta Atironta, Præfectus inſignis: is Kebecci hyemem ſuperiorem agens, vbique Chriſti bonum odorem innocentiſſimæ vitæ tenore ſanè conſtanti, virtutúmque omnium documentis perilluſtribus ſparſerat.

CAPTIVOS DVOS vnà ſecum Kebeccum deduxere: eò antequam miſerandum agmen perueniret, eluctandæ incredibiles difficultates fuerunt: naufragia facta pleraque: lapſi complures in præcipitia voraginéſque ſanè horribiles: &, quod inſuperabile malum erat, durandum contrà famem fuit itinere toto, hoc eſt, dies propè quinquaginta. Nec verò huic penuriæ occurri deinde pro votis potuit: commodiùs eâ quidem ex parte ad Montem-regalem noua Colonia conſediſſet: & exceptos illuſtri Chriſtianæ charitatis ſignificatione Hurones, vrgere non deſtiterunt veteres incolæ, ibi porrò domicilia figerent: diſcrimen nullum colonorum fore: ſuppeditatura

ANNVS MDCL.

ſubſidia ad victum, cultúmque, ex ijs quæ vnis ſibi ipſi in penum aut condidiſſent, aut eſſent condituri: ſed tantus Iroquiæ crudelitatis timor afflictas mentes peruaſerat, vt penuriam, ſi quæ Kebecci toleranda quoque foret, iſti copiæ antepoſuerint, tàm ob frequentes Iroquiorum excurſiones formidoloſæ. Ergo poſt biduum quàm ibi loci ſubſtiterant, valefecere humaniſſimis hoſpitibus: cúmque ſuis è Societate IESV ductoribus Kebeccum tetendere. Ibi loci excepti quantâ maximâ fieri potuit charitatis ſignificatione, tùm à Monialibus, quibus credita Xenodochij procuratio, tùm ab Vrſulinis: vtræque pro viribus opem ferre continuò, illæ non ægrotos tantùm, pro ratione Inſtituti procurando, ſed etiam alendo tenuiores aliquot familias; hæ, vnà cum Magdalenâ Pelteriâ, Cœnobij fundatrice, adlegendo in Seminarium, deinceps numeroſius quàm fuerat, aliquot virgunculas, quibus Huronico idiomate Catechiſmus tradi ceptus eſt; & excipiendo familiam eam, quæ omnium prima, fidem apud Hurones capeſſiuerat. E Gallis Laicis quatuor, quinque-ve opulentiores ſuam item ſibi quiſque alendam familiam ſumpſere: ſed quid hæc in eâ multitudine? Oneris pars maxima deriuata in Patres Societatis: ventitabant ad eos quotidie ducenti, modulum accepturi cibatus, qui certâ horâ diſtribuebatur in ſingulos: donec ſapienti conſilio, in Aurelianenſem Inſulam traducti, agros patrio more colere inſtituerunt: ſecuti Sacerdotes è Societate duo, qui pias mentes ipſi excolerent: ac ne quid è patriâ deſideraretur, Inſulæ, ſanctæ Mariæ nomen inditum.

Ceterorum Huronum varia ſors & fortuna.

AT QVI VARIIS adhuc locis, ſuis in finibus ſubſtiterant Hurones, eorum varia quoque ſors fuit. Qui ad Nationem Neutram tetenderant, tanquam ad aſylum, præter opinionem ibidem oppreſſi, non ab indigenis illi quidem, à quibus perhumaniter excepti fuerant, ſed ab hoſte communi. Nimirum, vbi penè ſibi cum Huronibus debellatum truculenti Iroquij viderunt, arma ſua furorémque verterunt in finitimum illum populum, & eo quidem ſucceſſu, Deo occultâ quadam prouidentiâ ſinente, vt citimos pagos duos ceperint, ſanè frequentes. Strages ingens, ſenum præſertim, ac puerorum; abductæ florenti ætate feminæ, ad gentis ſeminarium;

ANNVS MDCL.

promiſcuâ Huronum aduentitiorum vel cæde, vel ſeruitute. Alij ad Meridiem in Nouam Sueciam ſe ſe receperunt: qui ex pagis S. Michaëlis, ſanctíque Ioannis Baptiſtæ ſuperfuerant, poſtquàm nullum aliud occurrebat perfugium, dedidere ſemet vltrò genti cuidam Iroquiæ: ibi nunc tantâ quiete perfruuntur, quantam, ſi nullæ cum ijs inimicitiæ interceſſiſſent, nulla bella, obtinerent. Subſtiterant in Inſulâ S. Mariæ pauci quidam: at hos quoque inueſtigarunt feri hominum venatores, quanquam haud prorsùs impunè. Sub exeuntem autumnum eò profecti audentiores aliquot bellatores, in continente, contrà Inſulam propugnaculum ſtruxere, vnde inſidiosè captarent, ſi quis indidem exiret. Et intercepti nonnulli, dum incautiùs prodeunt: in ijs Stephanus Annaotala, vir non animo magis, & genere, quàm Chriſtianâ virtute ſpectabilis. Is dum ad certamen ſe ſe cum paucis ſocijs accingit, fortium vtique in morem vnà cum ijs occubiturus, inhibetur clamore hoſtium: neutiquam hoſtili animo aduenisse ſe ſe: quin, alia omnia propoſita eſſe ſibi: delata ab ſe munera, nec temnendi pretij, ad Huronum reliquias, quæ deſertâ in Inſulâ ſqualore & inediâ contabeſcerent, inuitandas ad paratum perfugium, opportunum ſanè: ex Nationibus duabus ſeorſim illuſtribus, clariſſimam vnam conflatum iri, ſingulari vtriuſque gloriâ: proinde cum amicis agendum ſibi putaret pacatè ac beneuolè. Intellexit vir maximi conſilij idem, & animi, inſidiosè iſta obtendi, quò nimis credulos ſubdolus hoſtis falleret: ſed aſtu conſtra aſtutiam vtendum ratus, præclarè ipſe quoque diſſimulat: & inſperatam lætitiam vultu præferens, accedit vltrò, conſalutat, pergit ad propugnaculum: dein parata illa munera vel oſtentantibus, vel offerentibus. Atqui non is ego ſum, inquit Stephanus, cui tantus honos haberi debeat: cana capita in communi gentis concilio complura ſunt, quorum ductu atque auſpicijs res noſtra publica adminiſtretur: ad eos proceres & munera mittite, & Legatos, ac me interim pro obſide hîc habete: atque ſic vobis perſuadete, quicquid ab eis decretum fuerit, abſque vllâ dubitatione ratum fore. Nil potuit ad eorum mentem dici aptius: cùm perſuaſum homini putarent id quod maximè volebant; Quin, magis conſentaneum eſt, aiunt, vt ad tuos pergas ipſe cum

noſtris Legatis: ſodales tui hîc pro obſidibus tantiſper remanebunt. Cùm annuiſſet, vnà cum eo Iroquij tres ad Huronum reliquias in Inſulam traiecere: & Stephanus ad pagi ingreſſum lætum clamorem tollens; Eia agite, inquit, fratres mei, hodie enimuerò cælum nobis propitium eſt. Et accurrentibus cunctis, vt fit; Hodie, ſubdit, in ipsâ morte vitam inueni, nec vni mihi, ſed omninò omnibus, qui modò non reijcient neque aſpernabuntur felicitatem, quæ nobis vltrò ingeritur ab ijs ipſis, à quibus alia omnia metuebamus. Nimirùm vnà cum animo, vultum quoque mutarunt Iroquij, ignes nullos deinceps meditantur, niſi eos, qui pacis, lætitiæque indices eſſe ſolent: fratres nunc ſunt, & parentes, & liberatores ijdem illi; qui nos antè penè ad tumulum perduxere, hodie vitam nobis offerunt: ſi quid ſapiemus, minimè committemus vtique, vt oblatam conditionem repudiemus. Adſunt cum muneribus, nos ad pacem, ſocietatémque inuitaturi: agrorum partem ſuorum ſponte nobis offerunt, ſolo vtique opimiori, quàm hoc noſtrum ſit: ex attritis Huronum reliquijs, & florente Iroquiorum pago, populus vnus conflabitur & frequens, & induſtrius, & bellator imprimis: nihil hoc rerum noſtrarum ſtatu nec optari quidem queat opportunius. Hæc cùm exponeret fidens, ſuſpicionémque ita corde premeret, vt illius veſtigium nullum neque in fronte, neque in oratione extaret; Præfecti ceteri, ſeu rem ita habere vt Stephanus dicebat, æſtimarent, ſeu diſſimularent ipſi quoque, clàm ex ipſo certiùs quid mente verſaret cognituri, ad hilaritatem ſe ſe pariter componunt: ſecuta mulierum, puerorúmque feſta acclamatio, geſtientibus Legatis, tanquam re ex animi ſententiâ tantumnon perfectâ. Ergo in caſam deducuntur omnium commodiſſimam, excipiuntúrque conuiuio: huic dum indulgent, Stephanus cum Præfectis agit: aperit ſuſpicionem ſuam, quid facto opus eſſe putaret, adiungit. Communis omnium ſententia fuit, neutiquam hoſti fidendum, qui fidem fregiſſet toties: ſubeſſe profectò aliquid: neque vllo pacto vero ſimile videri poſſe, victorem ad victos aduentare cum muneribus. Proinde occupandum eſſe, & dolo tollendum qui doloſè miſerarum reliquiarum ſtragem meditaretur: ceterùm, vt Stephanus auctor præclari conſilij fuiſſet, itá rem

ANNVS MDCL.

totam deinceps eidem permittendam esse, reliqui censuerunt.

His ita inter paucos constitutis, tùm Stephanus, tùm reliqui pagum obeunt, voce quam-altissimâ denunciantes mulieribus, vt conuasarent confestim, frugem Indicam in farinam redigerent, supellectilem colligerent: post triduum cum amicis fœderatísque Iroquijs proficiscendum esse: ad destinatum locum vbi primùm peruenissent, angori-mentis, securitatem, labori quietem, egestati copiam successuram. Proinde bono animo essent, & quæ imperarentur, ea sedulò atque impigrè intrà statum tempus effecta darent omnes. Audiebant læti conuiuæ quid denunciaretur: videbant vnumquemque se ad iter haud segniter accingere: viros, mulieres, pueros, & profectionem inclamare, & accurare ad iter necessaria. Ipse Stephanus exporrectâ fronte pergit ad hostile propugnaculum, Iroquiisque rei exitum præstolantibus significat; Omnia ab suis ad iter comparari, post triduum profecturos omnes; neque enim plus temporis concessum ad rem tàm optabilem, ne mora inutiliter, aut etiam noxiè traheretur. Credidere perfidi agi ab Huronibus sincerè ac seriò, atque adeò prædam tantam, támque optabilem in casses incidisse. Ergo Stephanum amplexati, collaudatáque eius fide, nullam non beneuolentiæ significationem adhibent: colloquuntúrque de ratione itineris: spem iniiciunt vitæ apud se placidæ, & verò etiam copiosæ: expeditiones bellicas varias proponunt. Et Stephanus hortatur viciſsim, oculis ipsi suis vsurpent, quantâ vel celeritate, vel voluntate cuncta ab suis apparentur: ad pagum visendum inuitat: ex eorum consilio suppletum iri, si quid faciendum præterea videretur: vno verbo, tàm apposite ad persuadendum dixit ingeniosus Orator, vt Iroquios plus triginta ad pagum pertraxerit. Nec cunctandum deinceps Hurones rati, dato signo, circunuentos opprimunt, necántque: tres modò euasere, Stephani monitu, grátum se ac memorem accepti beneficij præbentis: eorum enim operâ permissus viuere fuerat, quo tempore Brebeufius, Lalemantiúsque ab immanissimis illis carnificibus per infandam crudelitatem lentis ignibus tosti sunt. Ceterùm, ex ijs qui interempti sunt, vnus apertè professus est, eo modo se sociósque ab Huronibus haberi, quo Hurones ipsi, nisi oc-

cupatum

cupatum ab ijs esset, habuissent; certum enim sibi fuisse internecione delere omnes. Porrò, cùm de suorum strage per tres illos quos dixi, audijssent qui in propugnaculo substiterant, consternati ac fugientes ad suos se se receperunt. Hurones autem paucos deinde menses quieti egerunt, dum suspicati id quod res erat, neutiquam eam vel contumeliam vel cladem ab Iroquijs lentè toleratum iri, aliam primùm in Insulam, Ekaëntoton nomine, mox Kebeccum ad populares migrarunt.

Vt nos qvoqve eodem redeamus, Silleriani Christiani aliquot cùm se ad accolas Trifluuij nonnullos, nonnullósque Hurones verno huius anni tempore adiunxissent eo consilio, vt, quemadmodùm aiebant, hostibus aliquot præciderent pedes, quò ne ab ijs sanctæ fidei Religionísque exercitationes interturbarentur; obuium habuere Iroquium vnum. Hac prædâ cùm contenti quidam, reflectendum iter dicerent, intercessit omnium Præfectus, Ioannes Oütagainus, homo procero corpore, insigni fortitudine militari, &, quod caput erat, apprimè Christianus, contendítque eundum propius esse ad Iroquiorum pagos, si quem capere prætereà possent. Ergo dum silenter vadunt, præmittunt duos ex suis, alterum Algonquinium genere, Huronem alterum, exploraturos num qui fortè hostes suis exijssent è finibus, eodem bellandi consilio. Cùm diuersi procederent, incidit Huro in aduentantium Iroquiorum agmen: interceptúsque, dum mortis metu nimiùm, miser, vitæ consulit, per execrandam perfidiam prodidit suos. Benè habet, inquit, fratres mei: diu est ex quo vos quæritabam. Quò tu verò? aiunt. In patriam meam, infit, ad consanguineos familiarésque meos: non enim quo loco erat, Huronum solum deinceps est: illud vos vestros in fines transtulistis: eò me conferebam, acturus vitæ reliquum cum consanguineis popularibúsque meis, qui nunc tàm arctæ vobiscum societatis vinculo colligati sunt, vt ex duobus populus vnus coaluerit: ita eripui me vmbris illius alterius, qui nullus deinceps est. An verò te solus, pergunt, in viam dedisti? Nequaquam, inquit proditor, dedi me comitem agmini Algonquiniorum, qui ad vos tendunt: tum me consultò ijs subduxi, si quem nanciscerer eorum ad quos pergo,

ANNVS MDCL.

quò tradere vobis eos liceret. Hîc verò hoſtis omnibus lætitijs inceſſere, & illicò perfidioſum ducem ſequi. At Algonquinij dum confiſi nimium exploratoribus, ſecuri alia omnia cogitant, circumueniuntur derepentè, & ad inopinatam ſcloporum diſploſionem attoniti, trepidè cedunt. Ita trucidati alij ſunt: alij in nemorum receſſus ſe ſe ſubduxere: multi coniecti in vincula, flammarum pabulum mox futuri, ludibriúmque hoſtilis crudelitatis. Ductor Ioannes, tantum animi, fortitudiníſque in certamine præ ſe tulit, vt admirationi hoſtibus ipſis fuerit. Porrò, *Iudicia Dei abyſſus multa:* proditor cùm aliquandiu in finibus Iroquiorum egiſſet, poſteà ad Gallos, Algonquinióſque remeare auſus, eo conſilio, vt quidem opinio fuit, vt nouum aliquid eâdem perfidiâ ſtrueret, poſtquam primum illud ſuum facinus tàm præclarè, vt quidem rebatur, occultum habuiſſet, in caſſes ſe ſe ipſe induit: nec ſiuit iuſtiſſimus ſcelerum vindex tantum nefas latere in perpetuum. Agnitus eſt à quibuſdam ex ijs, qui ſe fugâ Iroquiorum immanitati ea in impreſſione ſubduxerant: ij cum familiaribus, vt fit, aperuiſſent ſuis, quàm non leuibus coniecturis ſuſpicarentur ſe tunc vnà cum ſociis ab eo proditos, & ad carnificinam ductos Iroquiorum; variis interrogationibus laceſſitur parricida. Cùm nutare deprehenderetur, inſtant vehementiùs quæſitores, Sinonémque partes in omnes verſant. Nec tantam vim ferre diutiùs potuit animus ſibi malè conſcius: crimen confeſſus, declarauit amore ſe vitæ præpoſtero, mortis metu, ad funeſtam eam perfidiam deſcendiſſe. Quare Proregis iuſſu coniectus in vincula, poſtquam tanti támque impij facinoris ritè conuictus erat, capitali dictâ ſententiâ traditus eſt necandus popularibus ſuis. Ii, vt addecebat, in ſempiternam miſeri ſalutem intenti, id egerunt primùm, vt animam procurari Chriſtiano ritu curarent; mox, reum deligant ad infame lignum, quod pro Gallorum Arce defixum erat (eorum ad ignominiam, qui culpæ leuioris affines, ex eo religati, diei partem aliquam exigere cogebantur, veteris Galliæ more, prætereuntium ſannis, ludibriiſque propoſiti) tum adſtitit Huro ſecuri armatus, &, Morte, inquit, dignus es, qui amicos, fœderatóſque prodideris: mox annuenti, fatentíque, ſecurim librat in caput: ſed cum non prorsùs vitam

Pſal. 35.

ademisset vulnus primum, ictu altero, tertióque additis, sontem trucidat: atque hæc execrandæ proditionis merces fuit.

De iis qvos ferus victor abduxit, hæc rescita è duobus ex eorum numero, qui euaserunt, postquam suis ipsi oculis conspexerant, quibus cruciatibus tentata sit fortium Neophytorum constantia. Narrauere, beatos Christi athletas medijs in flammis diuinas laudes concinuisse, sic vt æther, in quem continenter oculorum aciem torquebant, plus excelsis pectoribus lætitiæ, quàm doloris ignes afferre viderentur. Iosephum verò Onahare extollebant imprimis, neque immeritò: sic enim in extremo illo actu vitæ se gessit, vt quod in sanctis Martyribus veneratur Ecclesia, æmulatus sit haud segniter, Christi pugil. Haud recens in Iroquios sic erat animatus, vt in hostes Christiani nominis: neque alio consilio aduersùs eos bellabat, nisi vt pro virili Ecclesiam tutaretur: sic animo comparatus, vt IESV Christi causâ, si res ferret, tùm cruciatus omnes exciperet, tùm vitam profunderet. Ergo vbi se vinctum in ferali pegmate vidit, erupit continuò in Dei laudes: finem nullum faciens prædicandi summi eius in se amoris, qui se fide Baptismóque dignatus esset: & preces in circunstantium hostium oculis elatâ voce decurrens popularibus suis animos addere institit, hortaríque vehementer, magno fortíque animo exciperent instantes cruciatus: Dei enim filijs cælum patere. Cùm eam constantiam ferre nequiret Iroquiorum efferata impotentia, edicunt ne preces recitaret, ne-ve hortari pergeret: at is intrepido oris habitu oculos in ferocibus figens, ridénsque ferrum, flammas, candentes secures quas expediebant, intentabántque; pergit nihilo seciùs, frendentibus nequicquam impijs, rabiéque percitis tàm atroci, vt ni absisteret, nouum quendam in modum cruciaturos interminarentur. Et fecere: cùm Iosephus semper sibi egregiè constaret, nec quidquam remitteret de instituto, tres ipsos dies, noctes totidem tormenta tormentis aggerunt, nec perficiunt hilum. Perstabat in collaudandâ summâ Dei bonitate: ingeminabant tormenta Busirides: & scilicet impiè insultantes, vsurpabant ferè eadem (si famulum cum Domino fas componere) quæ olim nequis-

ANNVS MDCL.

ſimi Iudæi, dum Chriſtus IESVS in Cruce extremos illos ferret labores: Opem repoſce ab eo quem colis: noſtris te è manibus eripiat, rogato. At fortiſſimus iuuenis furentem eorum inſaniam per contemptum eludens, ſummas gratias agebat ſupremo parenti, quod ſe eo beneficio impertiretur, vt non tanquam homo ſilueſtris, ſed tanquam Chriſtianus diritatem illam cruciatuum perferret. Addidit Huro quidam adoleſcens, Ioſephi quondam perfamiliaris, cùm vnà cum illo captus, pòſt, vitâ donatus ab Iroquijs, ſe ſe clàm ad Gallos retuliſſet; hanc ad ſe orationem habitam à fortiſſimo athletâ, ad quem, cùm minimè ſuſpectus eſſet Iroquijs, à quibus recèns vitam acceperat, aſpirauerat dum torqueretur. Si vnquam tibi continget (aiebat) ſodalis chariſſime, remeare ad Algonquinios, illud ipſis confirmato, nullâ atrocitate cruciatuum potuiſſe Iroquios nec ex ore preces mihi, nec ex præcordijs fidem euellere. Ipſis renunciato me iucundè poſuiſſe vitam, eâ ſpe confirmatum, fore vt breuî cælum teneam. Cúmque (addebat idem Huro) tàm immanium cruciatuum diritas dolore animum meum opprimeret, átque adeò eliceret lacrimas ex oculis; Quid tu, inquit Ioſephus, felicitati inuides meæ? caue tuo fletu animum hunc meum emollias: ſic enim habeto, vt in extremis doloribus corpus hoc ſit, nullo tamen mœrore contrahi hunc animum: & verò, quæ mœrendi cauſa, cùm tàm propè abſim ab ſplendidiſſimâ regiâ illius, à quo cuncta condita ſunt? Ortum duxerat felix athleta ex gente Algonquiniâ, haud procul Huronum finibus. Cùm de fide inaudiſſet, viderétque haud magnopere ad eam exardeſcere populares ſuos, deſcendit ad Trifluuium, tum ad Sillerianam ſedem: ibi Chriſtianorum ardore perſpecto, pari & ipſe flammâ ſuccenſus eſt, penè puer. Apud Patres Societatis annum totum habitus, excultúſque, cùm deinde adoleſceret, parentis loco legit Carolum Kariſkatiſicht, hominem apprimè Chriſtianum: is viciſſim eâ indole delectatus, adoptatum habuit pro filio, vxorémque ei adſciuit virginem Chriſtianam. Erat à naturâ Ioſephus acer imprimis, & audens: proinde, niſi fides altiſſimas eâ in mente radices egiſſet, vtique ſe à Chriſtianorum conuictu, conſuetudinéque proripuiſſet multoties; iugum ſcilicet, tanquam

equus ferox, calcitrosúsque detrectans, abducentibus præsertim consanguineis, reuocantibúsque in patriam: sed vitiosæ naturæ impetum semper magno animo inhibuit, repressítque sic, vt legatum eam in rem consobrinum, ceu molestum interpellatorem reiecerit aliquando cum contemptus significatione, quod eum à Christianâ Religione alieniorem videbat. ANNVS MDCL.

Anno ante, quàm gloriosâ morte defungeretur, quiddam ei euenit haud sanè prætereundum silentio. Cùm militatum perrexisset vnà cum popularibus multis, duce infideli, voluit ductor impius dæmonem de more consulere, quærere que ex eo, quodnam potissimum iter ad rem benè gerendam insistendum foret? Intercessit Iosephus, quoad potuit: monens, vociferánsque, Christianâ lege commercio prorsùs omni cum nefarijs spiritibus interdici: hanc se colere, hanc sequi, atque adeò iniuriam sibi fieri, aliísque, quotquot Christiani intererant, si quid istiusmodi tentetur. Verùm, cùm multos frangere nequiret vnus, erigitur impium tabernaculum, in illúdque Magus, an impostor? subit. Concutitur terrificum quendam in modum ferale latibulum: Auernale carmen concipit impostor: tum vocis sonum mutans, seu ipse, seu teter dæmon, ad Iosephum conuersus, hæc canit interminans: Cur me tandem consuli vetas? fortitudinem animi, constantiámque præ te fers: at id, quicquid est, à superbiâ proficiscitur. Ceteros vox ea omnes perculit: at Iosephus intrepidus; Id agis videlicet, inquit, nefariè, vt animum huncce territes: atqui sic habeto, flocci à me fieri tùm te, tùm minas tuas, tùm Iroquios. Illum à quo facta omnia, colo, & veneror: eum tu, æquè ac ego, pro Domino agnoscis, inuitus quamlibet, ac reluctans: tantum in me effieere poteris, quantum is sinet, præterea nihil. Atqui ego ille sum, exclamat dæmon, qui cuncta feci. Mentiris tu quidem impudenter (excipit Neophytus) si quid potes, robur exere: frustrà quidem certè labefactare niteris constantiam meam. Hîc verò fractus dæmon conticuit ille quidem: at eodem momento sensit Iosephus quasi latus tundi tàm grauiter, vt ex ictu interceptâ animâ, triduum ipsum non nisi ægrè respirarit, non nisi ægrè se se commouerit. Et hæsit ille quidem ad inopinatum euentum; non tamen animo fractus est: quid enim tanti est?

ANNVS MDCL.

(aiebat) nunquam ſacrilego dæmoni cedam, acquieſcam-ue. Exitus is fuit, vt cùm ardentiſſimas ad Deum fudiſſet preces, qui dolor momento extiterat, momento abſceſſerit. Hoc verò ipſo tempore cùm nihil de conſilij firmitate remitteret, è commilitonibus quidam, quîcum arctior ipſi neceſſitudo intercedebat, ſic eum compellat: Dolet mihi, quod ad hanc expeditionem tecum venerim: vtinam tuguriola illa, vnde profecti ſumus, adhuc nos haberent! næ, ex ijs tecum pedem efferrem nunquam, quando vnus, præter inſtitutum, communi Præfecto morem gerere detrectas. Ain' tu verò? infit Ioſephus: ergo eo conſilio profecti ſumus, vt conſuleremus dæmonem? Videlicet, illud in diſceſſu inculcarunt conſanguinei, fœderatíque; Ite, erigite tabernacula, & quas ſuperſtitiones valere ipſi iuſſimus, vos denuò reuocate. An non illud potiùs diſcedentibus commendarunt, vt brachia cruráque præcideremus hoſtibus, quò ſecuriùs precibus operam dare poſſimus cuncti, pérque pacatum otium ſacræ inſtitutioni aures præbere attentas? Homines veſtigamus, non dæmones: ſi quid præſcribetur quod ad prius illud pertineat, aduolabo: de poſteriore vbi agetur, parere meum non eſt. Dum eum in modum inter ſe concertant, ecce tibi, cernunt Iroquios duos: atque hîc dirempto linguarum certamine, concurrunt illicò, haud velociter minùs, quàm venatorij canes conſpectâ prædâ: ac Ioſephus quidem, opem Domini Dei intùs inclamans in animo, Euro ocyor, alíſque fulminis, breui commilitones anteit (plures enim ſuperuenerant.) At Iroquij, quò expeditior fuga eſſet, veſtem abijciunt; inſtantíque, quoad poſſunt, ſubducunt ſe ſe exitio: ſed effugere nequierunt ambo: duorum alterum, vix animam præ defatigatione trahentem Ioſephus aſſequitur, aſſecutus enſe tranſadigit: nec moratus, fugacem alterum inſequitur: ſed cùm paulò iam longius interuallum intercederet, attingere nequijt. In reditu, in impoſtorem incidit, & per iocum; quid, ait, tuuùſne tibi dæmon vaticinatus fuerat, te in obuio hoſte perſequendo, in poſtremis fore? ego ſi femina quidem fuiſſem, animum meum perculiſſet nequam ille ſpiritus: verùm, nullus me metus tenet neque tui, neque illius, neque vllius veſtri maleficij. Porrò è Sillerianâ ſede proficiſcens, vltrò, ſuggerente nemine, ſuperiorum annorum

delicta per confeſſionem recognouerat, inde vſque à Baptiſmi ſuſcepti tempore repetitam: tum ad Trifluuium in tranſitu cum æqualibus denuò confeſſus, ſacram ſynaxim celebrauerat, Domino Deo dilectum famulum ad tàm præclarum certamen comparante.

AT SILLERIANOS non vna ea excepit calamitas: Carolus ille Kariskatiſicht, à quo adoptatum Ioſephum vidimus, cùm Tadoſſaco Kebeccum lembo repeteret, vnà cum Chriſtianis alijs compluribus, per fœdam tempeſtatem naufragium fecit in Magno flumine, merſis ad vnum omnibus. His euerſis columnis, ingens quidem ſecuta Neophytorum aliorum conſternatio, at non labefactatum ædificium. Pro inconditis clamoribus, próque barbaris vlulatibus, quibus ante ſuſceptam fidem cuncta longè latéque perſonuiſſent, auditum eſt nihil, præter diuinarum laudum formulas & cantica. In Ædem ſacram confluxere cuncti, adhibituri preces, filij, pro interfectis, captiſue parentibus, matres pro filijs, vxores pro viris. Adeò immutat corda fides, & ferinam barbariem Euangelium ad manſuetudinem reuocat.

INDIDEM EX Algonquinijs miro quodam modo feminam ad ſe traxit is qui *Infirma mundi eligit* frequens. Capta erat in ſolo patrio ab Iroquijs Algonquinia iuuencula haud inelegans. Apud eos verſatam aliquandiu, cùm facilis eſſet indolis duxit vir indigena, nec importunus: ita cum eo pacatè placidéque annos nouem exegit. Ibidem agebat Algonquinia altera, Monica nomine, apud ſuos olim Chriſtianis imbuta inſtitutis, baptizatáque, at cæca. Et penè pro miraculo haberi potuit, quod hæc ab Iroquiis permiſſa ſit viuere: eſt enim apud immanem gentem in more poſitum, vt trucident tùm vetulas omnes captiuas, tùm alias, à quibus in domeſtico miniſterio minimè iuuari ſe poſſe intelligunt; quod contrà, reſeruatam hanc Dominus Deus voluit, vt multarum ſempiternæ ſaluti ſeruiret. Ceterùm, ſi non cæcitatem oculorum prorſùs abegit ſupremus Medicus, tantum certè videre dedit, quantum ſat erat tùm vt greſſus ipſa ſuos regeret, tùm vt Chriſtianas captiuas adiret, quæ plurimæ, item vt ipſa, ſub grauiſſimæ gemebant iugo ſeruitutis. Cogebat nonnunquam omnes in pium cœtum, inſtituebat, erigebat animos: vno ver-

1. Cor. 1.

ANNVS MDCL.

bo, eâ in regione tàm hoſtili, tamen ſingulari quodam Dei munere Dogicum, Eccleſiaſten-ve agebat mulier ſancto inſtincta Spiritu. Ergo cùm poſt nouennium illud, nupta ea in morbum incidiſſet tàm grauem, vt vitâ ſuâ actum putaret, ad eam adit Monica, longóque interuallo memoriam refricat eorum, quæ aliàs in ſolo patrio inaudierat de Chriſtianis myſterijs. Quæ cùm grata iacenti accidere animaduerteret, pergit porrò, noctem ibidem agit, hortatur ad petendam à Deo veniam de admiſſis peccatis: tùm Baptiſmi cupiditatem inijcere conatur, per quem & ſempiternos eſſet declinatura cruciatus, & beatâ vitâ fruitura. Hîc verò ſuperiore quadam vi animata ægra ſanctè recipit, ſi diuinâ ope quam implorabat, mortem inſtantem effugeret, nihil prætermiſſuram ad adipiſcendum Baptiſmum. Et ſupplicem exaudiuit benignus parens: conualuit mulier, cepítque, polliciti memor, cogitare patriam, quæ mente piè conceperat, ſanctè perfectura: ſed animum luctantes inter ſe curæ in diuerſa iactabant. Hinc occurrebat, viro ſe percharam apud Iroquios, nihilo ſecuriori otio perfrui, quam ſi ageret apud ſuos: quà lubebat ire, redire, nullo moleſto interpellatore: potiſſima verò ſolicitudo de filiolo ſeptenni, quem ex viro ſuſceperat: eo quid fieret, ſi ſe clàm ſubduceret? Addebat, ſi in fugâ deprehenderetur, viuam ſe toſtum iri lentis ignibus: patriam, cuius tanto deſiderio teneretur, penè nullam iam eſſe, atque adeò ex propinquis neminem fortè ſuperſtitem reſtare, à quo exciperetur. Illinc tamen grauiora menti obijciebantur, ſempiternæ iactura felicitatis, ſi expertem Baptiſmi mors raperet: ignes non vnius alteriuſ-ve diei, quales Iroquiorum eſſent, ſed arſuri in perpetuum: intereà angor conſcientiæ aſſiduus, qui noctes & dies miſeram lancinaturus eſſet, atque adeò vita minimè vitalis. Ergo profugere conſtituit, & obſtrictam Deo fidem liberare: quóque res commodiùs perficeretur, cùm amicâ item captiuâ conſilium communicat ſuum: hæc comitem ſe vel viæ, vel diſcriminum futuram pollicetur. Nec mora: cùm certum eſſet profugere, in iter paucula parant, non vtique magni ponderis, quando expeditas eſſe oportebat, non modò ad ambulandum, ſed etiam, ſi res ferret, ad currendum. Hîc verò quiddam incidit, in quo ambigi meritò queat, vtra maior fuerit, matris in ſe proden-

prodendâ temeritas; an filioli iſtâ ætatulâ in ſilendo continentia. Vbi nox aduenit ea, quæ ad proficiſcendum lecta erat, non potuit continere ſe mulier, quin filiolo vale faceret, & quaſi cum viro, non cum puerulo colloquendum ſibi foret, hanc omninò ad eum orationem habuit. *Ego, mi fili, his in oris nata non ſum: cùm capta eſſem in Algonquiniorum finibus, adductáque hunc in pagum, vxorem me ſelegit pater tuus. Mi gnate, inſidet huic animo cupiditas patriæ vel ſemel reuiſendæ: ita à te diſcedere cogit itineris ratio: noli id ferre ægrius.* Hîc verò lacrimas vbertim paruulus profundere, inſtaréque apud matrem comitem vt ſe itineris adlegeret, neu ſe deſtitueret ſolum. Et id quidem peruelim, infit mater, ſi quo pacto fieri queat: verùm progredi nequeas: atque adeo tuâ tarditate accerſas mortem mihi: quin potiùs vbi abſceſſero, adito ad eas feminas (populares quaſdam ſuas nominabat) eæ, quæ tibi neceſſaria ſcitu ſint, tradent: tu verò illis morem gerito; atque vbi adoleueris, viriúmque ſatis nactus eris ad longum & difficile iter emetiendum, ad me aduolato: nunc caue conſilium cuiquam meum aperias, niſi cremari viuam matrem tuam voles. Cùm hæc vtrinque non ſine mutuis fletibus dicta eſſent, neſcio quid interuenit, vnde parata fuga octiduum ipſum retardata ſit: quo quidem interuallo æſtimare quiſque poteſt, quæ, quámque aſſidua extiterit miſeræ matris ſolicitudo, ne per imprudentiam filiolo excideret creditum arcanum: ſed perraro exemplo eâ quidem in ætate, taciturnitatis, neque verbo, neque geſtu matris de abeundo conſilium prodidit puer. Ita proficiſcuntur ambæ per noctis tenebras, penetrántque in ſiluarum vaſtitatem, animis ſpem inter metúmque alternantibus. Callis ijs in nemoribus tritus nullus: & quacunque progredi velis, ductus ſequendus ſiderum, nullo gnomone. Eâ in deſtitutione iam tamen dierum aliquot iter confecerant, cùm Iroquiorum agmen vident, è bello redeuntium. Et adſcititia comes illa cùm filiolum geſtaret recèns in lucem editum, defectam ſe lacte animaduertens, veritáque ne infantuli vagitu prodita, vnà cum ipſo ab hoſte iam propinquo necaretur; occupat infelix, vitámque inſonti vltrò eripit. Neque tamen ſaluti conſuluit ſuæ: agnita captáque ab Iroquijs, & vinculis irretita, reducta eò eſt vnde profecta erat, pabulum vtique

ANNVS MDCL. flammarum furura mox, nisi ad instantes rogos expauescens, voluntariâ morte furens ac lymphata, dum breuis incendij declinat ardores, in illos ignes Tartari, sempiternos vtique, præcipitasset imprudens tùm criminum aliorum, vt credibile est, tùm cædis duplicis nuperrimè rea: quæ si à filioli nece abstinuisset, rei periculosæ illius quidem, at nondum deploratæ exitum diuinæ prouidentiæ commendans, & se fortè, & prolem seruasset. Certè altera tàm industriè delituit, vt vestigantium sagacitatem omnem eluserit, elapsáque, sola quod viæ supererat emensa, tandem ad Christianorum fines peruenit: ibi loci, attonitis cunctis enarrauit casus suos, errores, discrimina: ac postquàm idoneè imbuta erat sacrorum notitiâ mysteriorum, baptizata Fidelium numerum auxit, Deo sibíque gratulans repertam demùm libertatem vtramque, per discrimina giganteæ ipsi firmitudini metuenda.

EODEM TEMPORE regenerata in Christo est mulier altera, cuius conuersio, vt minus in speciem admirabilitatis habeat, pro miraculo tamen putari possit. Erat hæc ab indole tumidior, arrogantiórque, mulierum ceterarum contemptrix, tanquam hæreditariâ superbiâ: germana quidem illius soror, maior natu, cùm ab Iroquijs capta esset, maluit seipsam, vnà cum filio quem gestabat, interimere, quàm seruam agere. Huius infelicitatem cùm aliquando apud iuniorem hancce deploraret è Societate IESV Sacerdos, oratione ad commiserationem accommodatâ, illud vrgens præcipuè, quod cùm tàm sæpe Baptismi copia miseræ facta esset, semper tamen Dei munus singulare reiecisset; tantus pœnæ consimilis timor eius animum peruasit, vt aures deinceps mentémque instituenti Catechistæ studiosè præbens, Baptismum quantum potuit, vrserit: huius vbi primùm compos facta est, quasi in aliam versa derepentè, superiorem contumaciam facilitate, superbiam animi demissione mutauit: cuius deinceps vt fidem illustraret, firmarétque probatio, virum haud ita diu pòst mors abstulit, Præfectum fortis animi.

AT ATTIKAMEGVII legarunt ad Patres vnum è suis, hominem singulari morum innocentiâ, & comem imprimis, qui Sacerdotem eum, cuius huius Missionis incubuit peculiarem in modum procuratio (erat is Iacobus Buteuxius) ductaret

in patriam. Sed ex operariorum paucitate euenit, vt ei eundi copia fieri nullo modo potuerit: tum enim non plures supererant, quàm ille ipse cum altero, qui ad Trifluuium Gallos iuxtà, & indigenas procurarent. Hîc verò vtri plus mœroris obtigerit, Antonio (id erat Neophyto nomen) an Iacobo, cui lacrimas eliciebat Legati in eâ repulsâ intimi doloris index oratio, haud facilè æstimari potuit. Quid enim tandem, aiebat incensus Orator, aut dicent, aut sentient ij, qui tanto tui desiderio tenentur, quíque mirum quendam in modum auent homologesim instituere? quid liberis nostris fiet, nondum per Baptismum regeneratis, quid vxoribus, quæ huc se conferre nequierunt? Omninò si sine te reuertero, mœrorem cunctis incredibilem obijciam. An verò eò redacta res est, vt qui vnam eandémque hîc familiam conflamus, alij ab alijs post obitum distrahamur, beatis alijs, alijs miseris futuris in tempus sempiternum? Si familiam totam conuectare humeris potuissem, fecissem: nunc itinerum difficultas tanta est, vt terrorem cuique inijciat: si tàm multi, qui eam asperitatem eluctari nequeunt, expertes Baptismi emorientur, eccui ea destitutio fraudi futura est? Tandem, cùm expediri aliud tum quidem nequiret, constitutum à Buteuxio est, vt designaretur aliquis è gente maturior, qui baptizaret ipse eos qui propiùs abesse à morte censerentur: alios excitaret, informarétque ad actus amoris Dei, sinceræque contritionis frequentandos, vnde homologesis Sacramentum intereà suppleretur. Sanè tanta est optimæ Nationis innocentia morum, vt eâ se consolatione sustentaret Buteuxius, ab ijs per Sacramenta iuuandis tunc quidem exclusus, fore vt annum totum à letali peccato intactos se se præstarent. Et resciuit deinde, Præfecti cuiusdam vxorem sine præuiâ confessione è viuis excessisse: sed nihil animo motus est, quod sciret nihil illâ fuisse in fide ardentius. Inter cetera, solenne ei erat, noctibus ijs, quæ Dominicam quamque diem antecedebant, sub mediam circiter noctem expergisci, flexísque genibus, examen instituere conscientiæ: tum coràm Domino Deo noxas anteactæ hebdomadæ omnes recensere, perinde ac si apud Sacerdotem confessionem institueret: demùm precum numerum quendam recitare, tanquam à supremo illo Pontifice satisfactionis nomine imperatum

ANNVS MDCL.

ANNVS MDCL.

Bonus videlicet Dominus eſt: illiúſque bonitas vel extremos Barbarorum fines irrorat.

NEC TADOSSACENSIVM hoc annò ardor deſideratus. Cùm ad eos adiiſſet Sacerdos idem, qui anno ſuperiore, ſed paulò tardiùs, quàm concupiiſſent, hoc eſt poſt Paſchales ferias, cùm ſanctiorem cum illo Hebdomadam ſanctè exigere in votis eſſet; precati ab illo ſunt, vt quo ritu Silleriani Neophyti feriâ ſextâ Paraſceues venerati Crucem eſſent, eandem tunc ſibi quoque adorare liceret: neque enim conſentaneum eſſe, vt ſi ſacro illo tempore Sacerdote caruiſſent, à quo præclara cerimonia perageretur, tunc quoque à recolendâ Chriſti IESV morte abſtinerentur. Cùm æquiſſimæ petitioni annuiſſet Sacerdos, octiduum totum ab vnoquoque in ſe religiosè comparando poſitum. Eo interuallo confeſſionem ſinguli bis inſtituerunt (ſic enim iterare Sacramentum hocce ſolent, quoties eo diu caruere) tum indicto publico ieiunio, immuni nemine, feriâ ſextâ proximè ſubſecutâ, Chriſto Seruatori honores inſtaurarunt eos, tanto pietatis ſenſu, vt ſpectantes Galli mirari ſatis nequirent optimorum Neophytorum incenſiſſima ſtudia. In pio illo cætu reperti, qui ſuæ ſibi intemperantiæ conſcij, quâ aliàs in ebrietatem incidiſſent ex vſu immoderatiori ſeu vini, ſeu liquoris illius, quem *Aquam-vitæ* vocamus Galli, haud minùs vino ad perturbandum cerebrum efficacis, vt dictum ſæpè eſt, profeſſi ſint publicè indignos ſe eſſe, qui ad imaginem IESV Chriſti Crucifixi propiùs accederent: ſatis ſibi fore, ſi ſacelli pauimentum oſcularentur. Et viſus mortalium Seruator (inquit idem Sacerdos, Epiſtolâ eâ de re datâ) guttulâ nonnullâ ſanguinis ſui pias mentes imbuiſſe: ſiquidem peractâ cerimoniâ, dum recedunt tùm Præfecti, tùm primarij alij è Chriſtianis, nouo quodam ardore inflammati in illud peccati genus, quo nullum illic familiarius, hoc eſt in ebrietatem, cui fomitem præbent quotannis naues Gallicæ, dum adueniunt, periculoſis ijs mercibus, quas diximus diuidendis; elatâ voce denunciarunt fore, vt ſeuerè in eos animaduerteretur, quorum ora, poſtquàm Chriſto Domino oſculum impreſſerant, ſe in poſterum fœdâ ebrietate contaminaſſent. Id verò vbi ritè promulgatum, continuò qui cirneas alterutro liquore oppletas humi infoderant, ad Patrem

tulere: cùm dicerent, quandiu is penès se familiarem illum dæmonem retineret, eum neutiquam nociturum. Sanxerunt prætereà, ne quis Patris iniussu quidquam mercium talium coëmeret: si quis egeret, schedulam ab eo ferret: qui secùs fecisset, eum pro ebrioso habitum iri, atque adeò pœnæ obnoxium fore. Flagitauerunt item à Prorege, condi Tadossaci iuberet publicam Custodiam, vbi pœnas penderet perpetrati sceleris quisquis noxam eam perpetrasset. Et Præfectus quidem eo nomine famosior publicè contestatus est: si vnquam ex ebrietate minùs compos sui deprehenderetur, velle se in seipsum totam illam nouæ legis acerbitatem exeri: addidítque, quoniam superiori tempore suâ illâ intemperantiâ offensionem creasset quamplurimis, qui malo exemplo edocti, ipsi quoque in ebrietatem incidissent, si quis suorum hîc peccasset deinceps, humeros se vltrò nudaturum ad flagella, pœnâ in se susceptâ noxarum, in quas eos qui sibi parerent, nequiter impulisset. Nec ita diu pòst, cùm ex eis iuuenis quispiam tantumnon ebrius esse compertus fuisset, Præfectus in conuentum venit, & ad suos iam ibidem maximam partem congregatos orationem hanc habuit. *Si quo mei studio tenemini, sodales, id nunc re ostenditote: vlciscimini in hoc corpore scelus huius vestri familiaris: si quis vestrûm hîc se segniùs adhibuerit, eum ego pro ignauo, imbellíque putauero, &, quâ notâ nulla grauior esse potest, pro homine minùs benè in fidem animato.* Secundùm hæc, nudat humeros, omnes omnino, validos, imbelles ob ætatem, hortans ad se impigrè verberandum. Nec seciùs paruerunt eorum plerique, & cùm Præfectum seriò loqui, vt res erat, sibi persuaderent, non manu minùs, quàm animo fecerunt imperata. At circunstantes Galli cùm minimè indulgénter rem agi cernerent, commoti sunt animo cuncti, nonnulli soluti in lacrimas præ admiratione non modò constantiæ, sed etiam lætitiæ cuiusdam serenioris, quam vultu atque ore toto præferret vir fortissimus, dum suo dolore, suáque ignominiâ noxam ab alio contractam expiat. At reus ad tàm inopinatum spectaculum pudore iuxtà, & admiratione defixus, animo paulisper collecto procedit in medios, Præfectúmque compellans eundem, & consanguineum; Quando, inquit, eadem ex stirpe genus ducimus, mi consobrine, vnum vtique amborum

ANNVS MDCLX.

ANNVS MDCL. corpus eſt: tu pœnæ flagitio meo debitæ partem dimidiam pertuliſti: reliquam hocce in corpore lui æquitatis ratio poſtulat: ità poſtquam in inſontem animaduerſum eſt, ad ſontem veniatur. Nec mora: Præfecti locum cùm ſubijſſet, illi ijdem expeditis virgis piè ſæuiente charitate verberant affatim volentem: aiebat enim malle ſe hac in vitâ perferre noxæ pœnas, quàm eaſdem ſuâ ignominiâ in alteram tantò grauiùs pendendas reſeruari.

Nec dispar in re ſimili, oratio Præfecti alîus ad germanum fratrem, quem de relinquendâ per diuortium legitimâ, pudicáque vxore cogitare intellexerat. *Fratrem*, inquit, *te meum appellem, nécne, addubito: nam ſi ab vxore diſceſſeris, à fide poſtmodum deſciſces: id verò ſi feceris, neutiquam te pro fratre habuero, ne pro conſanguineo quidem, aut affine: pro hoſte te putabo potiùs. Illud verò ſic habeto, dum integrum eſt, ſi ab Eccleſiâ defeceris, patrium ſolum planè deſerendum tibi: neque enim, me viuo, Tadoſſaci impio deſertori verſari licuerit, niſi ſi te vis imponi in canoam, tum in Inſulam deportari, vnde nulla vnquam exeundi aut ſpes relinquatur, aut facultas.* Hominem perculit tàm conſtans denunciatio: fatetur ingenuè id quod res erat, de prauo ſe facinore animo deliberaſſe: enixè ab Chriſtianis flagitat, preces ad Deum ſuâ causâ fundere ne grauentur, tum in ſontem animaduertant ipſi, & ſeueriùs: id ſe miſericordiæ genus à Fidelibus expectare, quorum cœtus adire aliquandiu auſus minùs eſſet, quod ſcelerum conſcientiâ, indignum ſe ipſe eorum vſu & conſuetudine iudicaſſet.

Denique, vt mutationem dexteræ Excelſi in Tadoſſacenſibus nemo non prudens æſtimator agnoſcat; illi ipſi qui alias Nationes antè ab ſuo portu arcebant, poſtquam Dei, Chriſtíque notitiâ imbuti ſunt, cùm viderent fieri nequire vt Sacerdotes (præ paucitate) ad remotiores illos populos penetrarent, vicinos vltrò ipſi ad ſe inuitarunt hoc anno, nihil ſibi iucundius fore teſtati, quàm ſi iuxtà ſe domicilia figerent, in fide erudiendi: neque enim conſentaneum eſſe, vt quos inter, amicitiæ hac in vitâ interceſſiſſent, alij ab alijs in alterâ vitâ diſtraherentur. Et Oupapinachiȣkij quidem iam imbui fide cœpti erant: Oümamiȣkij autem, hoc eſt Anticoſtiæ Inſulæ accolæ, hoc primùm anno Tadoſſacum conuene-

runt, ad eandem inſtituendi: quóque aduenæ lubentiùs & accederent, & Catechiſtis aures, animóſque præberent, cunctorum ſibi ſtudia adiungere Præfecti voluntariâ munerum largitione ſtuduerunt. Iidémque Tadoſſacenſes cùm paulò antè, Gallos celarent itinera, per quæ tenditur ad Nationes eas quibuſcum ipſi mercaturas exercent, ne lucelli pars aliqua auerteretur; atque adeò ab earundem aditu deterrerent Sacerdotes Societatis; vrſerunt tunc eoſdem ad immenſam illam vaſtitatem ſiluarum ſecum peragrandam, baptizaturos eos quibus Tadoſſacum ventitare minùs liceret. Ergo hoc anno Gabrielem Druilletium traxerunt ad viſendos confirmandóſque Neophytos, diſperſos locis varijs: neque enim annis ſuperioribus fieri potuerat, quin ex ijs aliqui qui ad mercaturas deſcendebant, longè maioris pretij merces in diſceſſu ferrent ſecum, myſteriorum Chriſtianorum notitiam, quam ipſi deinde haud malignè popularibus impertiebantur ſuis. Vix canoam conſpexerant indigenæ, quâ Druilletius cum comitibus vehebatur, cùm ripas cingunt vndique Lacus ſanè ingentis, quem remis emetiebantur vectores: tum exſcendente Sacerdote, non animo ſolùm, ſed vultu & ore exhilarati, procumbunt in genua: circunſtant paruuli vndique: exclamant ægroti, nullo ſe deinceps mortis metu teneri, quando adeſſet Sacerdotis copia: mittunt primarij confeſtim canoas aliquot ad finitimos, quò de eiuſdem Sacerdotis aduentu certiores fierent. Intereà raptim Sacellum excitatur, artis illud quidem haud exquiſitiſſimæ, atque adeò extitit breuî: ibi loci Dogicus (hoc eſt is qui abſentium Patrum vices gerit, inſtituítque, quoad eius fieri poteſt, Neophytos ad publicas preces ſtatis diebus conuocans) iubet continuò gratias agi Domino Deo, pro Sacerdotis aduentu, viríſque iuxtà, & pueris imperat modulata Cantica. Paruere illicò cuncti tàm piè, támque religiosè, vt ſolutus in lacrimas Druilletius, nihil planè proloqui potuerit aliquandiu, ex inſperatâ rerum facie, pulcherrimáque diſciplinâ Eccleſiæ coalitæ ijs locis, vbi nullus vnquam viſus Sacerdos fuerat: ſed nimirùm docente Deo facillimè, promptiſſiméque diſcitur. Ergo Catechumeni, quotquot erant, occaſione vtendum rati, inſtare apud Druilletium, Baptiſmum ſuum ne differret, ſed ipſe

ANNVS MDCL.

per ſe Sacramentum regenerationis impertiretur: quo ex numero vnus aliquis ætate iam grandior cùm ſe reijci in annum ſequentem videret, Ædiculam ſacram ingreſſus, in pio illo cœtu cauſam ipſe egit: illud inter cetera vehementi oratione conteſtatus, ſi mors fortè, id quod procliue erat, ante illud tempus ingruiſſet, apud tribunal ſupremi Iudicis ab ſe accuſatum iri eos, qui tàm iuſtæ poſtulationi interceſſiſſent: & (quod reticuit Gallicus Scriptor) voti compotem factum, vero quàm ſimillimum eſt: quem enim non flecterent frangerent-ve minæ tales, tali loco ac tempore intentatæ? præſertim cùm nihil periculi ſubeſſet à Catechumeni leuitate, viri id ætatis. Senex item alius propè octogenarius, patrijs ſuperſtitionibus addictus, quàm qui maximè, cùm in caſtigatos Chriſtianorum mores, dictáque & facta moderatiſſima intueretur, ab eodem Druilletio, cuius iam ſermones de fidei myſterijs aliquoties ebiberat, precatus eſt, ſe quoque inſtitueret: ne-ve quid obſtaret, valere iam tum iubere ſe auitas ſuperſtitiones; Chriſtianos ritus animo & voluntate complecti. Ergo admiſſus in Catechumenorum numerum, bis in die ventitare in Ædiculam, ſacræ doctrinæ diſcendis elementis: & quoniam imbecilliore erat memoriâ, ſolus inambulabat frequens locis ſecretioribus, audita, traditáque iterans multoties. Hæc cùm videret Satanas, ringerétque eripi ſibi prædam, quâ tandiu eſſet potitus, ad artes ſuas confugit videlicet, hoc eſt ad dolos, fraudéſque, & commenta. Erat ijs in locis iuuenis, qui ſe pro rediuiuo venditabat, affirmantibus parentibus eum ab ſe tumulatum, extitiſſe poſtridie veſpere è ſepulchro viuum vegetúmque, eductum ab ignoto aliquo: atque idipſum impoſtor audacter mentiebatur. Stropha quemadmodum, cuiuſve arte adornata fuerit, haud conſtat: eo certè pertinebat, vt vnumquemque à Patrum inſtitutione auerteret: cùm diceret præſtigiator, colendum quidem Deum eſſe, cælorum, terrarúmque ſummum opificem. Dæmones pro prauis, perditíſque habendos: in IESVM item Chriſtum credendum eſſe: at non rectâ eam ad rem ab Europæis illis myſtis afferri: vnum ſe, modum, rationémque callere, quâ cultus adhibendus ei ſit. Sed quâ tandem ex officinâ commentum totum prodiret, haud difficillimum inueſtigatu fuit: ſeu à ſe

miſer

miſer inſanierit, ſeu commercium cum Satanâ habuerit, ductabat ſecum, hæreticorum penè omnium de more, duas treſve mulierculas: &, quæ perditi nebulonis impudentia fuit, germanæ ſorori perſuaſit, poſſe eam, copiam ſui facere adoleſcentibus Chriſtianis, dum fidei, precibúſque quæ Tadoſſaci traderentur, nuncium remitterent: ſed reiecta ab ijs procax impudentia eſt, ſanctorúmque Angelorum ope, valentiorum vtique tenebroſis lemuribus, vnà cum fide pudicitiam fortes athletæ illibatam retinuerunt: ita neque ſenis, neque vllius cuiuſquam Neophytorum Catechumenorum-ve detrimento, Tartarea fraus concidit.

Opilionis Iroquij Baptiſmus.

OBTVLIT HIC idem annus ſummo Deo primitias gentis Iroquiæ, regenerato per Baptiſmum eo, quem ſuprà ſe Gallis vltrò dediſſe vidimus, ante quinquennium: niſi ſi primus Iroquiorum omnium, qui in ſummi Paſtoris alumnis numeratus ſit, cenſendus eſt is qui etiamnum in Hiſpaniâ ſuperſtes, ex eâ gente paruulus abductus in terras Regis Catholici, dicitur in venerabili Patrum Auguſtinianorum familiâ feliciter militare Deo, iam Sacerdos, & ſcilicet ſummâ eruditione. Qui ſi fortè in noſtros hoſce Commentarios inciderit, non dubito quin iucundiſſimè lecturus ſit quæ de homine populari, itidem in IESV Chriſti familiam per lauacrum regenerationis adſcito ſubijcimus. Nimirùm ſi *qui potum dederit vni ex minimis* IESV aſſeclis, *calicem aquæ frigidæ, tantùm in nomine diſcipuli, non perdit mercedem ſuam*, multò minùs vtique ſiuerit idem largiſſimus rectè factorum munerator, carere mercede charitatem eorum, qui ſuo ipſorum incommodo à ſeruorum Dei corporibus ferrum depulerint. Id verò ab eo factum, de quo ſcribimus, prædicauit quoad vixit, cicatrix ſanè luculenta ex vulnere accepto in brachio quod protenderat, Iſaacum Iogueſium tecturus extremo in diſcrimine: ac tametſi ſeruum Dei nihilo ſeciùs gens barbara eo ipſo in loco confecit, tamen cum is vim, quoad eius facere potuit, defenderit viro & innocenti, & de perfidâ gente optimè merito; procliue creditu eſt Iogueſium illâ deinceps flagrantem charitate, quâ ardent beati Cælites, beneficij memorem fuiſſe, atque adeò à Domino Deo vitam illi impetrauiſſe ſempiternam, qui vitæ ſibi mortalis tuendæ tàm ſtudioſus extitiſſet.

Matt. 10.

ANNVS MDCL.

Ergo cùm deditiones illæ in ſpeciem voluntariæ Iroquiorum tàm multorum ad Trifluuium toties accedentium, toties refugientium ſuſpectæ Gallis meritò eſſent, & ad Opilionem propriè quod attinebat (id enim homini factum nomen) conſtantiam illam in permanendo (cùm ad ſuos ſe ſe recipere ſi vellet, poſſet in momenta, liber vtique, ac ſolutus) tribuerent quidam ſtudio viri in Gallos, tali, quale ſemper profeſſus fuerat, nonnulli proditionem interpretarentur occultam & latentem, erupturam deinde vbi ſe daret opportunitas, volitantibus ſubinde præter Gallorum Trifluuianorum oculos nouis Iroquiorum agminibus, anceps deliberatio fuit, quid Opilione fieret. Nec defuere, qui extremo ſupplicio in hominem, tanquam in proditorem animaduertendum cenſuerint: alij, numero plures, pernegauere iuris pati rationem, vt nonnihil ſuſpectus licet, necaretur tamen, cùm ſe ſe bonâ fide dediſſet. Conſultius viſum, hominem in Galliam tranſmittere, ne, ſi fortè elaberetur, aſportaret ſecum notitiam nimiam & locorum, & rei Gallicæ, Algonquiniæque adminiſtrationis. Dum ex Trifluuio Kebeccum nauigio transfertur, euenit quiddam ſanè ſingulare: nam cùm veriti nautæ, militéſque, ne per noctem Opilio ex lembo in fluuium deſiliens, ſalutem natatu quæreret, quotidie ſub veſperum vincula inijcerent, is tamen poſtridie manè ſolutus reperiebatur. Ei incommodo vt mederentur, vincula deinceps arctiùs ſtringere inſtituerunt, atque adeò ſuperaddere alia alijs: at nihilo ſeciùs expeditus poſtmodùm, libérque extitit. Et res quidem tàm inſolens pleriſque ſuſpicionem ingenerauit artis Magicæ, in homine qui Gallicè neſciens, diluere minùs poterat quæ impingebantur: quæ cùm animaduerteret è Societate IESV Sacerdos, qui eâdem naue vehebatur, precatus eſt à iuuene, Opilionis eiuſdem amiciſſimo, ex eo, pro familiaritate ſciſcitaretur, quâ tandem induſtriâ vteretur ad vincula diſſoluenda? At is rogatus, ſedatiſſimè reſpondit, ſe dum tàm duriter à Gallis nullo ſuo merito haberetur, ad eum qui cuncta feciſſet, cuius notitiam aliquam ab ijſdem Gallis hauſiſſet, in grauiſſimâ illâ moleſtiâ confugere ſolitum, precationémque hæc in verba concipere. Qui cuncta feciſti, noſti iniuriâ me vexari à Gallis, proditionis nomine: hæc vbi prolocutus ſum, aiebat,

illicò vincula per ſe excidunt, nullâ prætereà induſtriâ meâ. Equidem *Bonus eſt Dominus animæ quærenti illum*; optimus animæ quam ipſe vltrò quærit: illud conſtat, cùm Galli milites, Chirurgus, qui in lembo verſabatur, turbáque nautica in id ingenij ſui vim induſtriámque intendiſſent, vt nodis quàm fieri poſſet difficillimis arctarent miſerum, ſemper illæſis, integríſque funibus, ſolutum repertum. *Thren. 3.*

ERGO KEBECCI Gallo traditus in Galliam renauiganti, Portum Gratiæ (oppidum eſt Neuſtriæ maritimum) tenuit ad VII. Id. Decemb. anni ſuperioris, inſtitutus intereà toto nauigationis tempore ab Sacerdote Societatis, qui & ipſe repetebat Galliam. Ac Baptiſmum quidem compluries flagitauerat, de quo ſæpè inaudierat à Gallis: verùm, cùm exploratum minùs eſſet, quemadmodum deinde ſe ſe eſſet adhibiturus, ſatiùs viſum fuerat eum Sacramento abſtinere: præſertim cùm ad preces quas didicerat, plenior myſteriorum notitia accedere deberet: ita Catechumenus deportatus in Galliam eſt. Vt Portum Gratiæ attigit, homo in nemorum ſolitudine totâ penè ætate verſatus, dum hinc quidem portum contemplatur, refertum nauibus, illinc tantum domorum numerum, ne exiguo quidem interuallo diſiunctarum; mentéque, & cogitatione ingentes illas naues cum ſuis canois componit, cùm patrijs caſulis ædes ampliſſimas; horas ipſas duas (qui fuit attoniti animi ſtupor) elinguis hæſit. Dum Dieppam deinde cum eodem Sacerdote progreditur, admirationem intendit ſpectaculum aliud: nimirum altero quidem die pagani totâ longè latéque viciniâ ad forum promercale, vt mos eſt, confluebant; poſtridie, vt feſta lux erat, ventitabant ijdem vndique ad rem ſacram. Ergo cùm feruerent viæ euntibus, redeuntibúſque; Papæ! aiebat, quid id rei? loca omnia Galli occupant, nec agros minùs frequentant, quàm vrbes. Atque id ſibi hoc faciliùs perſuadebat, quòd Gallos audierat aliàs in Nouâ Franciâ per iocum dictitantes; Tàm multos in Galliâ homines eſſe, quàm multæ in immenſis Canadenſium ſiluis eſſent arbores. Ceterùm, Dieppâ proficiſcens cum eodem Sacerdote Lutetiam versùs, calceos Gallico more induere iuſſus erat: verùm cùm ij quibus Canadenſes vtuntur, flexibiles planè ſint, ſimillimíque aut vdonibus

ANNVS MDCL.

ijs, quorum vſus in ſphæriſterijs perfrequens, aut chirothecis è pelle ceruinâ; aſſueſcere calceamentorum noſtrorum rigori neutiquam potuit. Quare, & calceos exuit, & tibialia: ac tametſi pluuia, frigidáque tempeſtas erat, itinera autem crebris lacunis, cœnóque altiore infeſta; viam tamen emetiebatur nudis pedibus, nudóque capite, haud expedite minùs, quàm verno vel æſtiuo tempore viatores noſtri ſolent. Sed tamen, cùm lubricum imprimis iter eſſet, pedem compreſſo neruo luxauit: hinc cùm pes idem intumuiſſet, reducendum illum in oppidum Sacerdos putauit, commendandúmque Monialibus præſidibus Xenodochij. Et ab illis quidem eâ charitatis ſignificatione habitus eſt, vt penè extrà ſe rapi videretur homo minimè hebes: illud demirans ſcilicet, tantum in optimarum virginum pectore ineſſe charitatis, vt cùm apud Iroquios, atque adeò apud Canadenſes vniuersè, inuiſum exoſúmque peregrinorum vel nomen ſit; eæ & orationis comitate, & omni genere fomentorum tàm benignè ignotum homulum proſequerentur. Sed cùm eam ad curationem longiore interuallo temporis opus eſſet, neque remorari diutiùs liceret Sacerdoti; iuſſus ab eo eſt ibidem tantiſper in Xenodochio conſiſtere, dum conualuiſſet: poſtmodum à ſe accerſitum iri. At Opilio cùm ab ſuo optimo in Chriſto parente diuelli nequiret, abeuntem ſequi conſtituit, atque adeò pedis dolorem abceſſiſſe ſimulat. Ergo dat ſe in viam, animo erectior, quàm valentior corpore: & vix quartam partem leucæ Gallicæ confecerat, hoc eſt milliare circiter vnum, cùm pes denuò vnà cum tibiâ intumuit: adeò vt fateri tandem coactus ſit, progredi ſe deinceps vltrà nequire. Quare iuſſus, oppidum versùs remeat, ſéque, Gallo interprete quem obuium habuerat, denuò ſiſtit Monialibus: at eæ præſtanti charitate tàm idonea fomenta ſuppeditarunt, vt denique plenè conualuerit. Quemadmodùm autem ſe ibidem homo ſilueſtris adhibuerit, ſic eæ deinde ad illum ſcripſerunt, à quo adductus fuerat. *Verè, ſinceréque tradimus, in Iroquio quem nobis commiſeras, hæc obſeruata. Cùm ſacrificio intereſſe Catechumeno non liceret, in Miſſâ, abſcedebat ille quidem poſt recitatum Euangelium: at poſtquam exierat è Sacello, in abſtruſo receſſu quopiam in genua demittebat ſe ſe, preces ad ſacrificij vſque finem prorogans, idque quotidie. Quotieſ-*

cunque sacrum IESV Christi Corpus ad ægros deferebatur, abijciebat illicò se se in genua, tàm religioso habitu corporis totius, vt intuentium animos mirè afficeret. Si exhilaratum velles, mentio erat inijcienda Baptismi: vbi significatione aliquâ iubebatur in eius spem venire, continuò existebat in vultu mira quædam serenitas, intimi desiderij index. Nostrûm vnamquamque obseruabat eâ modestiâ, quæ barbarum haberet nihil: quicquid tandem præscriberes, obtemparabat continuò, studebat de vnoquoque benè mereri: opem ferebat mirâ alacritate, si quando dabat se occasio. Sanè cùm ædes Xenodochio vicinas flamma aliquando corripuisset, specimen præclarum edidit vel animi, vel virium, vel industriæ: cúmque in veste gallicâ impeditiorem se esse animaduerteret, eo amictu contentus qui pudori seruiret, perreptauit momento eum ad locum, vbi plus inerat periculi, plus vnus præsidij afferens, quàm eorum plerique à quibus id potius sperandum fuerat. Tametsi procero corpore erat, vastáque mole membrorum, cibum tamen minimè barbarè capiebat, semper à voracitate alienus: & quicquid cibatus daretur, tàm grato animo accipiebat, vt ad Gallicam vrbanitatem educatum pridem putares. Relaxabat ille quidem animum nonnunquam cum ægrotis, alijs-ue eorum qui in Xenodochio alebantur: verum, eâ semper adhibitâ cautione, vt nemini molestus esset: neque quidquam obseruatum vnquam in eo est vel leuiter indecorum, nedum coniunctum cum vllâ licentiâ Christiano homine indignâ Hæc illæ.

ANNVS MDCL.

AT OPILIONI cum significatum esset, Lutetiam pergere demùm licere, etiamsi ex recenti inualetudine, quæ postquàm abscesserat morbus ille grauior, guttur stomachúmque tentauerat, haud planè conualuisset; tamen vbi intellexit eò euocari se se, quò incredibili ardore ferebatur; spe concupito Baptismo potiundi, dat se in viam, Lutetiámque peruenit de medio Ianuario anni huiusce. Sciscitanti Patri eidem, num satis conualuisset? seu veritus ne ab optimo parente iterùm diuelleretur, seu sensum doloris gaudij abstulerat magnitudo, benè se habere affirmat, cùm tamen iam tum febri æstuaret eâ, quæ breui deinde mortem attulit. Ac sitis quidem erat vehemens, cui vel sedandæ, vel mitigandæ continenter poscebat bibere: id cùm ex itineris labore proficisci sibi persuaderet Sacerdos, satisfieri ipsi iubebat, ita duntaxat vt frigida præberetur, vinum neutiquam: at ij quibus hominis cura

ANNVS MDCL.

permiſſa, intempeſtiuè gratificaturi peregrino, vinum propinarunt affatim, hoc eſt, oleum camino addiderunt. Ita admiſſus Opilio in Neophytorum Xenodochium, ibi vitam mortémque eodem propè tempore inuenit. Hæc inter cetera, obſeruata, traditáque de eius felici obitu ab Xenodochij Præfectis. Vndecimo Cal. Feb. anni MDCL. ad nos adductus eſt à Patribus Societatis IESV Iroquius quidam, annos natus quinque circiter & triginta. Is quanquam infirmiori iam tum valetudine, minimè tamen intermiſit intereſſe omnibus, quæ peragi hîc publicè ſolent, precationibus præſertim, ad quas illum iam ex præuiâ inſtitutione informatum fuiſſe, liquidò conſtitit. Nam quâ primùm vice in Sacellum pedem intulit, caput aperuit, ínque genua ſe demiſit: tum extracto è perâ Roſario, ſe ipſe vltrò Cruce efformatâ ſignauit. Quarto quàm aduenerat die, obſeruatum eſt, ipſum conſiſtere ſtantem non valere: proinde cùm decumbere iuſſus eſſet, exploratâ arteriâ febris deprehenſa eſt ſanè vehemens, quam ad eam diem celauerat. Qui ad eum viſendum itabant officij causâ, cùm nutibus pro ſermone vti cogerentur, efformabant ſanctæ Crucis ſignum, tum ad cælum manus tollebant, idem vt ipſe faceret, quoad licebat adhortantes. Et faciebat perſtudioſè, támque iucundè, vt inde releuari vis morbi videretur. Idem Sacerdotem eum qui piæ domus inquilinis à ſacris erat, vocitabat frequens, Dominum appellans, quam vocem à Gallis arripuerat: ſed miſerandum erat, poſtquàm acceſſerat Sacerdos, ipſum nullo modo poſſe quæ mente concepta habebat, quæque concupiſcebat, effari. Opinio fuit, nec inanis, quoties Sacerdotem accerſebat, Baptiſmum flagitare voluiſſe: & illius quidem à quo ductus fuerat, Sacerdotis è Societate IESV mens, conſiliúmque fuerat, Sacramento eo poſcentem impertiri, antè quàm è viuis excederet: ſed differendum putabat idem, ad extremum vſque, quod, poſt tot támque varia indicia ſinceritatis, ſemper tamen remanebat in mente, fraudis ſuſpicio. Tandem tamen, cùm proximè à morte abeſſe cenſeretur æger, conuenere circà eius lectulum quotquot domi erant, inter ſe conſultaturi, num animam agenti concedendus denique Baptiſmus eſſet. Dirempta controuerſa (diſſidebant enim inter ſe illi ipſi qui aderant)

hymni illius recitatione, quo sancti Spiritus opem implorare Ecclesia consueuit: vix enim orandi finem fecerant, cùm spasmo tàm acri æger conflictatus est, vt nequaquàm vltrà differri oportere censuerint omnes. Et compos quidem sui esse desijsse putabatur is cuius res agebatur, potissimùm: verùm, alia prorsùs omnia aduertere licuit: nam cùm se ex dolotis stimulis vellicantibus è lectulo proripuisset, obseruatus est illud agere, vt decorum omni ex parte retineret. Vt verò Sacerdotem vidit in lineo amiculo, superiniectâ stolâ vndam præferentem manu, ratus id quod erat, eò rem tendere, vt voti compos fieret, continuit se se quietus ac silens: animaduersúmque à circunstantibus est, extitisse continuò eius in vultu eximij cuiusdam gaudij significationem. Quinetiam cùm ex schedulâ quam præiret idem Sacerdos, actuum, quos vocant Contritionis, formulas à pio mystagogo in id tempus exaratas Iroquio jdiomate, illa eadem ipse & ingeminauit multoties, & precationes alias à se addidit incensas, vt nemo non adstantium miraretur. Eum in modum comparatus, regeneratus est in Christo, sub horam octauam à meridie vt numeramus Galli: & vix dimidia dein hora fluxerat, cùm felix illa anima corporeis soluta vinculis in cælum euolauit. Ita occultissimâ eâdem, & efficacissimâ suauitate congregat Dominus in dies à quatuor ventis Electos suos: neque eorum vllum elabi sibi sinit. Huius porrò sors quàm fortunata! qui apud Anthropophagos, atque edeò vnà cum Anthropophagis educatus, non tamen ferinam illam crudelitatem sic arripuit, vt non facilè deponeret, semper humanus, semper accepti beneficij memor, ex quo Monte-magnij auctoritate, imminenti ereptus supplicio, viuere permissus est.

ANNVM HVNC claudat calamitas haud leuis, importata Kebeccensi Monasterio S. Vrsulæ, casu, si humana spectes; si diuina, permissu illius, *qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ*, hoc occultiùs ad inuestigandum, Domino Deo rem dispensante ac disponente, quò intempestiuiùs in speciem deflagratio contigit. Nocte eâ quæ penultimum anni huiusce diem antecessit, hoc est III. Calend. Ianuarij, per asperitatem frigorum oræ Canadensis, illa quæ panificio dabat operam, fouendo fermento, in mactrâ ligneâ foculum

Monasterij S. Vrsulæ deflagratio.

Ephes. 1.

ANNVS MDCL.

incluſerat, antè quàm ſe cubitum reciperet. Vt arida materies erat, ignem intrà horas aliquot comprehendit: is ſenſim, vt fit, graſſatus per vicina, tectum corripuerat priùs, quàm ab vllâ Monialium deprehenderetur. Tandem crepitantium flammarum ſonitu excitatæ, trepidè ſurgunt, tardiùs illæ quidem ad ignes conſopiendos, tempeſtiuè ſatis ad conſulendum vitæ ſuæ: quanquam & permirum viſum eſt incendij magnitudinem intuentibus, omnes euadere potuiſſe, virgunculas præſertim quæ in conuictu degebant. Hora erat à mediâ nocte altera, cùm è flammis in niues cunctæ deſiliunt: at non cunctæ deſides ſubſtitere. Fuere aliquot, quæ de virgunculis illis ſolicitæ, per medias flammas earum complures requiſierint, nec abſtiterint priùs, quàm collocaſſent in tuto: aliquid etiam è ſacrâ ſuppellectili raptim aſportatum: cetera quæ annorum decem labor, induſtriáque ex piorum liberalitate congeſſerat; intrà vnam & alteram horam arſerunt, ædificia, veſtes, & quicquid erat præterea ſupellectilis. Ipſæ medijs è niuibus ſpectantes incendium, ſingulari animi æquitate procumbere in genua, & quæ ardebant cuncta, ſummo rerum omnium Domino ac moderatori offerre, eo vultus habitu, eáque vocis firmitate, quæ lacrimas Gallis indigeníſque, vndique ad luctuoſum ſpectaculum, vt fit, concurrentibus elicuerit, ſeu ex miſeratione ſortis earum, quæ ad ſuæ calamitatis conſpectum ne ingemiſcerent quidem, ſeu ex ſenſu Chriſtianæ lætitiæ, gratulantis Domino Deo fortitudinem illam, fidémque obſequentium famularum, quæ de ſuâ iacturâ propè ſecuræ, in vnâ illius ſanctiſſimâ voluntate tàm non grauatè acquieſcerent. In illâ tàm repentinâ rerum omnium deſtitutione, ne ſub diuo tamdiu tàm aſperâ tempeſtate noctes diéſque agere cogerentur, exceptæ ſunt à Patribus Societatis IESV in atrio, coniuncto illo quidem ipſorum domui, at occluſo diligenter aditu omni, ſic vt charitati iuxtà, & decoro ſeruiretur: ibi aliquandiu moratæ ſunt, dum accuraretur domicilium aliud: migrarunt enim haud ita diu pòſt, in ædes alias, vel potiùs in ergaſtulum; adeò anguſta omnia.

ANNVS MDCLI.

SVB HOS VERÒ ipſos dies, atque adeò ſubineuntem Ianuarium anni primi & quinquageſimi ſuprà milleſimum ſexcenteſimum, Hurones Aurelianenſis Inſulæ incolæ, partim

ex

ex charitatis incitamento, longè sublimioris naturali illâ miseratione quâ prosequi amicorum vicinorúmque casus aduersos, gens pridem solita erat, partim veriti ne Sanctimoniales in Galliam redeundi cupido incesseret, incredibili rei Christianæ ijs in locis detrimento; ad eas penè cuncti adiere, ac perorante Ludouico Taiaëconk, è Præfectorum ordine, cui demandatæ partes eæ erant, sensum doloris sui hunc planè in modum testati sunt: sententiam enim reddo fide quantâ possum maximâ. *En* (inquit) *videtis, sanctæ virgines, miseranda cadauera, reliquias regionis olim florentissimæ, nunc nullius. Ad ima ossa vsque in nos vel bellum vel fames grassata est: neque si quà ex parte adhuc cadauera hæc consistunt, id habent nisi à vobis, à quibus fulciuntur. Per literas, sat scio, didiceratis priùs, nunc vestris ipsæ oculis intuemini, qualis quantúsque sit ærumnarum nostrarum cumulus: circunspectate nos vndique: atque ipsæ æstimate, num insit in nobis adhuc aliquid, quod non nos ad rerum nostrarum statum deplorandum incitet, atque ad vberes lacrimas aßiduè profundendas. Exarescebant tamen eæ sensim, nisi funestus iste vester casus earum denuò fontem aperuisset, nouâ scaturigine: præsertim cùm quæ flamma in cineres momento redegit præclaram illam domum IESV, sedem charitatis, ea deintegrò ob oculos nobis ponat ædium nostrarum, pagorum, patriæ vniuersæ deflagrationem. Nec tàm sanctis virginibus flammam pepercisse, nec obseruantiam vllam exhibuisse tantæ virtuti! Agite-dum, populares mei, agite: fundamus in commune lacrimas, defleamúsque ærumnas tàm graues, quæ cùm priùs propriæ Huronum essent, nunc factæ sunt Huronibus cum innocentibus virginibus communes. Nimirum perinde atque Hurones ij, quorum extremi casus religiosa illa vestra pectora tàm intimè commouerunt, caretis ipsæ deinceps patriâ, caretis ædibus, caretis penu & supellectili, caretis auxilio omni, nisi eo quod è cælo affulgebit, vnde nunquam oculos tollitis. Nos quidem huc conuenimus eo consilio, vt consolationem adhiberemus: atque adeò antequàm huc inferremus pedem, subijmus, quoad licuit, corda illa vestra, vestigaturi, ecquæ maximè res angorem ijs afferat, medicinam isti malo pro nostrâ tenuitate facturi. Ac si cum ijs quidem ageremus, qui eodem atque nos sensu ducerentur, ferebat mos, vt munera offerrentur à nobis duo; alterum, quo exsiccarentur vestri fletus, alterum, quo mentes vestræ confirmarentur: verùm, non vsque eò hebetes sumus,*

ANNVS MDCLI.

ANNVS MDCLI.

vt non obſeruauerimus, neque veſtras has mentes illius domus ruinâ oppreſſas fuiſſe, neque ex veſtris oculis fluxiſſe vel lacrimulam, quæ veſtrum huncce caſum deploraret. Nimirùm nullam veſtris animis ægritudinem ingenerat bonorum iactura eorum, quæ terrâ continentur: cæleſtia ardentiùs concupiſcitis, quàm vt vos rerum aliarum egeſtas cruciet: ita nihil hinc quidem metuendum intelligimus, atque adeò nullam huic malo quærimus medicinam: vnum illud timemus, quod exitioſiſſimum vtique nobis foret, ne poſteaquàm parentes veſtri in Galliâ, aut propinqui, aut neceſſarij, de caſu veſtro cognouerint, reuocent vos in patriam; ipſæ illorum lacrimis flectamini. Et verò, quæ tandem mater erit, quæ non ingemiſcat, vbi acceperit filiam ſuam redactam eò egeſtatis, vt & veſtibus careat, & cibo, & lecto, multò magis oblectamentis ijs patriâ ſuauitate conditis, in quibus à primâ infantia eſtis educatæ? Nempe illud primum omnium ſuccurret animis, naturâ ipsâ ſuggerente, accerſendas vos eſſe: ſic enim ſe & rationibus veſtris proſpecturas, & conſulturas ſibi, quibus nihil ſit priſtinâ illâ veſtrâ conſuetudine iucundius: ſenſúſque eoſdem inducet frater pro ſorore, pro filiâ fratris ſororis-ve, patruus, auunculus, amita, matertera: ità periculum erit, ne nobis cunctæ ſubducamini, atque adeò careamus in poſterum ſingulari illo fructu inſtitutionis filiarum noſtrarum ad fidem, cuius quidem ſuauitatem deguſtare tàm feliciter cœperamus. At vos forti animo, & conſtanti, reſiſtite ſanctæ virgines: nolite ſinere firmitatem illam mentium veſtrarum, propinquorum amore expugnari: contrà, illud nunc planum facite, charitatem noſtri veſtram omnibus naturæ vinculis potiorem, efficaciorémque eſſe. Ea animorum veſtrorum inductio vt magis magíſque confirmetur, en torquem è conchâ veneriâ, figendis hoc in ſolo veſtris pedibus tàm altè, vt abducere vos nullum propinquorum, nullum patriæ deſiderium queat: en alteram iaciendis fundamentis noui ædificij, nouæque domus IESV, domus precum, & gymnaſioli vbi Huronenſes virgunculas inſtituere pergatis. Atque hîc prolatis, oblatíſque torquibus, ſic denique finem dicendi fecit: *Hæc vota noſtra ſunt, hæc veſtra: neque enim, ſat ſcio, tranquillè morte defungeremini, ſi ſupremo illo tempore obijci illud vobis poſſet, plus apud vos valuiſſe amorem conſanguineorum molliorem, quàm ſtudium tot animarum, quarum ſempiternæ ſaluti accurandæ tàm gnauiter, támque fructuosè operam adhuc dediſtis, quas Dei cauſa dilexiſtis, quæ corona veſtra futuræ ſunt.*

ANNVS MDCLI.

QVIS FVERIT SENSVS ad eam orationem, piarum virginum, facilè quiſque æſtimare poteſt : illud certè aſſecutus eſt bonus Orator, quod ſequebatur hoc faciliùs, quod ipſæ ab omni deſiderio intactæ reuiſendi patriam, hoc vnum metuebant ne alij id fortè conſilij caperent, hoc eſt, quantum intelligo, rei Canadenſis Moderatores : qui niſi ipſi quoque diuinæ gloriæ ſtudioſiores fuiſſent, quàm ad rem priuatam attentiores : non grauatè liberaſſent ſe ſe ſi non onerosâ procuratione, certè conſpectu earum quæ vel ſilentes, opem exigere videri poſſent in momenta : ſed animorum conſpiratio tanta fuit, vt conſenſu conſilium íllicò omnes ceperint reponendi ædificij. Ipſæ Moniales eam in rem non dubitarunt æs alienum contrahere, nec modicum : atque interim dum ad ædificandum neceſſaria comparantur, in ædes ſanè exiguas immigrarunt : neque enim cubicula plura erant quàm duo : in ijs Sanctimoniales tredecim, vnà cum externis puellulis aliquot ſic agebant, vt munia omnia exequerentur, quæ priùs; hoc maioris virtutis documento, quòd incommoda grauiora erant, æſtate præſertim, quo tempore perincommodus diu noctúque æſtus erat, & ſcilicet in rerum omnium inopiâ, quam tamen lætæ, erectæque animis perferebant omnes. Sanè omnium in commune intererat, vt quod ſanctè ceperant, in eo permanerent, pergeréntque inſtituere puellulas : vſu enim compertum eſt (inquit is qui Gallicam Relationem contexuit) poſtquàm nuptæ ſunt illæ, quarum ætas tenerior præclara documenta ab ijs hauſit Chriſtianæ inſtitutionis, longè præſtantiùs ceteris maritales domos regere, longè meliùs & ad Chriſtianam normam aptiùs educare liberos.

Buteuxij apud Attikameguios vicinóſque populos ſuſcepti pro fide labores.

RES HVIVS ANNI ceteræ perpaucæ traditæ ſunt : neque id mirum videatur, reputanti quanta vndique pericula circunſtarent ab immaniſſimis illis Satanę emiſſariis : vnde enim niſi ab inferis tanta, tam importuna, tàm pertinax rabies? Penetrârat ad Attikameguios Iacobus Buteuxius per mille diſcrimina, diebus tribus & quinquaginta difficultates omnes eluctatus, quæ infeſtum iter reddere, non dico, ſolent; ſed penè poſſunt, ſi illam exceperis, quæ ab hoſtium formidine exiſtere ſæpè ſolet : tunc enim pacata ſatis ora illa erat. At infeſtum habuere tùm agmen totum, tùm Buteuxium imprimis, quippè minùs valentem

Annvs MDCLI.

viribus, & ad illam duritiem minùs assuetum, imbres, niues, glacies infida, quæ pedes reticulis implicitos crustâ tenuiori fallente, vt ver erat, ad media vsque crura in subiectam alteram mergebat, quæ si ipsa quoque fefellisset, vix ac ne vix quidem extrahi deinde posset. Accedebant calles per abrupta montium, rupiúmque, tàm angusti, vt si paululùm modò vestigio fallente titubares, in subiecta præcipitia rueres; virgulta nemorum tàm densa, vt in passus singulos quærendum esset vbi pedem figeres; inedia propè perpetua, talísque vt cùm ad vesperum vsque ieiunus permansisset, vix in cibum omnem, vnciarum sex annona suppeditaret, & talis quidem, vt neque panis, neque vini mentio vlla fieret, stratum nullum, nisi humus sub diuo, tali loco ac tempore. Longum esset persequi quæ ipse memorat in Diario perlongi itineris, missoad Paulum Iuuenæum, tunc in Galliâ versantem, procurantémque eximiâ charitate iuxtà, & vigilantiâ tùm hanc Missionem Nouæ-Franciæ, tùm exteras omnes. Nolim tamen prætermittere quod sequitur, vt intelligant Iesuitarum iniqui, quàm iniquè ipsis obloquantur: quando, quo tempore in Oriente hoc est in Iaponiâ fortes illi IESV athletæ appetebant horribiles illos ab aquâ ingestâ, regestáque, & ab scrobibus in quibus, pedibus sublimè colligatis, capite deorsum pendente, nouem ipsos dies durauere; in Occidentis Solis regionibus eorundem socij & æmuli, Societatis IESV Galli filij alumníque ad lentos ignes per tot anteriores vexationes pergebant. Fuit ergo, cùm Attikameguijs omnibus, quibuscum iter emetiebatur, ad quæritandam venatu annonam dispersis, ipse quoque sibi quoad eius fieri posset, prouisurus, seni cuidam se se comitem daret, laqueos leporibus tendere meditanti. Dum diuersi abeunt, sensim sine sensu discessit alter ab altero, sic vt ne voce quidem reuocare errantem senex posset. Ergo locorum viarúmque ignarus Buteuxius, tanquam in labyrintho, sic vasto in nemore deprehensus, dum maximè ad sedem communis domicilij repedare se se putat, longissimè ab eâ diuellitur. Diem totam, & solus & ieiunus, & scilicet quid se futurum esset, anxius, progreditur per celsa montium, per depressa vallium, per liquefactas niues, diuinæ se se assiduè prouidentiæ commendans, ex quâ vnâ to-

tus aptus erat: neque enim opis humanæ ſpes vlla affulgebat, maximè intendentibus ſe ſe noctis tenebris. Ergo poſtquam ſe ſupplex denuò Numini permiſerat, reclinat ſe in truncum arboris, ieiunus, laſſus, madidus, algens: nam frigorum tanta adhuc vis erat, vt ſingulis noctibus in gelu aqua concreſceret. Accedebat ſitis ardor vehemens ex illâ tantâ & corporis defatigatione, & ſolicitudine animi: hanc, dum aliunde totus rigeret, temperabat identidem, hauſto volâ latice ex lacu, cuius in ripâ aſſederat: ita comparato ſenſim ſomnus obrepſit. Expergefactus dein, poſtquàm opem ſancti Angeli Cuſtodis inclamauerat, confugerátque tacitâ prece ad Ioannem Brebeufium illum, de cuius beato fine diximus; fragorem inaudit diſploſi ſclopi. Ad eum ſonitum erectus animo, clamore, quantum maximum tollere potuit, in illâ proſtratarum virium imbecillitate reſpondet, cùm ſclopus iterùm diſploſus id confirmat quod iam cogitatione informauerat, non temerè tali tempore (erat enim ſummum mane) adeſſe ſclopetarios, nedum tanquam ex condicto reſpondentes: eſſe profectò qui ſe requirerent. Quare exurgit, dátque ſe in viam locum versùs vnde ſonitum audierat: nec ita procul, ad lacus alterius ripam Normanuillæum Gallum videt in canoâ, vnà cum Attikameguio illo, cuius hoſpitio ipſe vtebatur: ab ijs incredibili gratulatione receptus in canoam, ad locum ſtationis ſemianimis auectus eſt: ad fomentum, præter ignem, appoſitum piſcium aliquantum.

Tandem XV. Cal. Iunias, qui dies Christo IESV in cælum ſcandenti ſacer illo anno fuit, eò incolumes peruenere, vbi indictus conuentus gentis erat. Ibi defixam excelſo loco prægrandem Crucem vident, ſingulari quodam ſenſu cæleſtis voluptatis: hanc vbi venerati cuncti erant, Angelóſque regionis Tutelares, ac S. Petrum precati, quem earum plagarum Patronum piè legerant, tùm lætitiæ ergô, tùm aduentus ſui ſignificandi, ſclopos vno eodémque tempore diſplodunt omnes. Putauerat Buteuxius concurſum fore illicò, vt fit, aduenturóſque qui ſe exciperent: id cùm minimè fieret, nihílque exaudiretur, niſi pueriles quædam voculæ; in re incertâ nihil habebat vnde ſatisfaceret ductor agminis: ità manſere attoniti aliquandiu, donec adfuit præfectus ipſe,

ANNUS MDCLI.

qui ad ripam quam-celerimè licuit, accurrerat, & gaudio exiliens; *Noli*, inquit, *putare*, *mi Pater*, *ſi non viciſſim noſtros quoque ipſi ſclopos diſploſimus*, *aut minori ſtudio tui factum*, *aut rerum earundem penuriâ. Et nullus noſtrûm eſt*, *qui non te tantùm diligat*, *quantùm ſuam ipſius ſalutem ſempiternam*, *& ſclopi ſuppetunt*, *vnà cum nitrato puluere*, *plumbeiſque glandibus: ſed nimirum hoc ipſo momento quo hæc proloquor*, *publicæ preces in Sacello peraguntur: ibi te cuncti morantur*, *gratias vnà tecum acturi Deo pro ſingulari munere*, *quo te nobis ſtitit incolumem.* Nec cunctatus Buteuxius, ſecutus eſt cum ſuo agmine, vix præ mentis exultatione ſui compos: nec ſatis mirari poterat tàm præclarè ad fidem comparata cuncta, vbi nullus vnquam Sacerdos pedem fixiſſet. Vix optimo Deo perſolutæ grates erant, partim recitato Roſario, partim modulatè decantatis Eccleſiaſticis Odulis aliquot, cùm gentis primores ad Buteuxium acceſſere, verborum officio nec fallaci, ſinceritatem teſtaturi mentium ſuarum: tum infantulos ad Baptiſmum obtulere, tanto ardore certatim, vt antè quàm pedem illinc moueret; è-veſtigiò quindecim Buteuxius aquâ ſalutis reſperſerit, plures vtique iam tum Baptizaturus, niſi ſerus veſper in aliam diem optatum munus differre coëgiſſet: præſertim cùm ſacram inſtitutionem tàm cupidè adulti flagitarent, vt Catechiſtæ vix tantum temporis reliquum foret, quantum ſtata recitatio diurni Officij exigebat. Omninò ſingularis eſt diuinæ bonitatis vel munificentia, vel efficacitas in omne hominum genus: atque, vt retundit Apoſtolus ſtolidam Iudæorum arrogantiam, qui quòd paulò antè potiſſima quæque & Religionis ornamenta, & æternæ ſalutis ſubſidia penès ſe habuiſſent, idcircò populos omnes alios aſpernabantur, indignóſque putabant, qui in communionem venirent diuini cultus, auguſtorúmque myſteriorum illorum; ſic non vſque eò nobis blandiri debemus, Europæi Orthodoxi, ſi inde vſque ab ortu, ſacrâ lege inſtituti, in omni copiâ præſidiorum ad beatam vitam, ætatem deinde agimus; vt non nobis perſuadeamus, habere etiam in mediâ barbarie Dominum Deum, qui vbi ſemel ſempiterni Numinis notitiam arripuerunt, illi deinde caſtiùs, innocentiúſque famulentur, quàm noſtrûm plerique. Id adeò in candidiſſimâ Attikameguiorum gente cernere li-

euit Buteuxio, non sine ingenti admiratione, ac propè stupore: reperit enim octogenarios senes, atque adeò centenarium non-neminem, qui licèt Europæum nullum vidissent vnquam, tamen præclarè comparati ad Baptismum essent, in eam vnam rem, vt videbatur, ad id tempus reseruati, vt tanquam beatus olim Simeon, & Anna illa Prophetis, Christum IESVM si non corporeis oculis cernerent, qualis tunc erat, qualis nunc est; certè velatum in Eucharistiâ, post Baptismum ritè susceptum & intuerentur oculis, & palato, stomachóque contingerent. Quinetiam, cùm tanquam ad arduum & præmolestum quiddam, sic ad excipiendas confessiones complurium ex eis, se se ex incitamento diuinæ gloriæ, salutísque animarum Sacerdos idem confirmasset; comperit deinde, homines qui homologesim nunquam vsurpassent; hi à Baptismi tempore, illi à tenerâ ipsâ ætate; tàm exactè tamen facta, dicta, cogitationes totius illius interualli, haud in quoquam exigui, recognouisse, ac si in Galliæ Christianâ frequentiâ versati toto eo tempore fuissent.

FEMINA fuit, quæ cùm antè quinquennium sexenniumve, vnà cum viro infideli ad Sillerianam stationem descendisset, ibidem à Paulo Iuuenæo, qui tum aderat, in fide instituta, baptizatáque, virum deinde sequi coacta est eos in tractus, ad quos nullosdum aditus Christiana fides inuenit. Ibi tanquam lucerna in caliginoso loco mirum quàm non leuiter linguarum blasphemarum flabellis exagitata sit. Solicitabatur quotidie ad defectionem à fide: stolidam esse, quæ peregrinis quibusdam hominibus credulitatem suam eò vsque accommodasset, vt mores patrios reijceret omnes, ritus nescio quos obseruaret & permolestos, & inutiles. At illa inconcussâ constantiâ non modò fidem retinuit, sed etiam fidei, vt ita dicam, insignia, tùm Rosarium recitando, tùm Ecclesiæ præcepta seruando, quoad licebat: illud vehementer dolens, non posse se festos dies, Dominicósque à profestis exactè secernere. Et quoniam superiori hyeme triginta ex eius popularibus Iroquiorum immanis furor tulerat, idcircò de sempiternâ suâ salute mirum in modum solicita, duorum alterum à Domino Deo enixè poscebat per preces, vel vt mentem eam coniugi suo inijceret, vt ad Trifluuium descenderet se comite, vel vt Sacerdotem aliquem è Sillerianis in

ANNVS MDCLI.

oras adduceret suas. Et posterius hoc concessit benignissimus Deus, tanto iucundiori munere, quanto minùs sperato: ità nil mirum, si ad conspectum Buteuxij diuino quodam gaudio delibuta, in lacrimas illicò soluta sit: excepta quidem illius confessio sic affecit Confessarium, vt dies multos totus in se nihili ducendo deinde fuerit, quæ est religiosarum mentium despicientia sui, dum aliorum rectè facta ardua cum quotidianis suis delictis componunt, quamuis leuibus. Illâ suâ innocentiâ ad Christum adduxit mulier fidelis virum infidelem, detractâ ei pellice, hoc est vxore alterâ, quam post pactum secum matrimonium fœda libido superinduxerat: ipse conuersus vt multùm auctoritate valebat apud suos, familias quinque è popularibus fidei conciliauerat: quotquot ijs continebantur, baptizauit Buteuxius. Ita, ex Euangelicâ parabolâ, industria mulier fermentum fidei sic dispensauit in massam, vt panis existeret, mensis olim cælestibus inferendus. Nec intrà eos limites fructus præclaræ Missionis constitit: progrediendum Buteuxio fuit vlteriùs, ad populum, qui de Christianâ Religione audierat ille quidem ex vicinis Attikameguijs: verùm sic, tanquam de lege mortis, hoc est de re vnâ omnium molestissimâ, acerbissimâque, quippe quæ inter cetera polygamiam excluderet, quæ adhuc ijs locis exercebatur. Ad illorum animos conciliandos valuit Attikameguiorum eorundem commendatio Buteuxij, cuius & charitatem deprædicabant, qui tantum laborem eorum causâ vltrò suscepisset, & dignitatem, qui non vulgari loco esset apud suos: ita minùs grauatè aures accommodarunt Buteuxio ipsi, qui deinceps apud eos de necessitate fidei disputauit eo successu, vt postridie illi ipsi refractarij vnà cum Neophytis Attikamequijs qui aderant, Crucem præaltam è ligno defixerint, loco commodo, Sacellum extruxerint, Cœmeterium ad tumulandos mortuos designarint; &, quod caput est, filiolos suos magno numero ad Baptismum stiterint. Id verò Sacellum vbi extitit, dies totos in eo consumebat Catechistes, præclaro in opere occupatus: cuius ad operam, cùm suam quoque Neophyti impigrè adiungerent, intrà paucos dies mira extitit passim animorum mutatio. Longum esset documenta prodere incensæ illorum pietatis: duo tantùm perstringo; ex eiusdem

Catechist-

Catechistæ Epistolâ : alterum, intrà dierum decem interuallum quod ijs tribuit, delata ad se tympana Impostorum, de quibus nos tàm multoties : alterum, penè religioni se ducere, præterire complura quæ pro miraculis haberi possint in genere doni sanitatum, per Rosaria: hac enim viâ, hoc est ijs, vt quidem interpretor, applicitis, emersisse quamplurimos è morbis grauioribus. Ceterùm, cùm certatim Baptismum flagitarent viri æquè, & mulieres, ad illum tamen tunc quidem non admisit nisi senes, quos propiùs à morte abesse intelligebat: pollicitus se anno deinde proximè consequenti, reuersurum ad messem præclaram, talémque, vt circumpositæ Nationes ipsæ quoque accessuræ essent eo numero, quem (verba sunt eius, quæ, qui volet, hyperbolen interpretetur, dum illud maneat, virum tàm circunspectum nunquam profectò sic locuturum fuisse, nisi magnum quiddam designatum voluisset) vel si annis quadraginta superfuturus fuisset, vix potuisset baptizare. Sed non tamdiu in hac mortalitate relictus est: ad mercedem laborum eum euocauit annus proximè consequens, vt reddemus : sublatus enim de medio est ab ijs ipsis Iroquijs, qui instincti à tetro dæmone, vineam Domini Sabaoth si non prorsùs exterminabant, vastabant certè, depopulabántque miserandum in modum.

ANNVS MDCLI.

ET HOC IPSO quidem anno, postquam se Buteuxius ad Trifluuium receperat per easdem difficultates, pérque eadem pericula, quæ inter eundum occurrerant; præter omnium expectationem metúmque, fera illa monstra penetrarunt eò, nocendi gratiâ, quò vix vllus cuiusquam emolumenti spe propositâ aspirare audeat, si studium salutis animarum exceperis. Ad Lacum Kisakami, infestum vndique itinerum difficultate tali, qualem suprà descripsimus, peruenerunt tamen clàm, nocturni parricidæ, pérque noctis intempestæ tenebras incautos, inerméſque deprehenderunt ex gente innocentissimâ tres & viginti, vnius eiusdémque casæ inquilinos, turbam ferè imbellem : tres enim tantùm viri erant, atque ij non incruentam passi sunt cedere importunissimo hosti victoriam : ceterùm oppressi sunt à multis pauci : reliqui, hoc est pueri, cum mulieribus, ad rogos flammásque abducti in vinculis. Erant in vicinâ casâ mulieres complures, & solæ quidem, hoc est con-

Noui Iroquiorum impetus.

ANNVS MDCLI.

iugum destitutæ præsidio, qui venatum ierant: eæ expergefactæ ad repentinum tumultum, vociferationésque & eiulatus permixtos, facilè coniecturâ id quod erat assecutæ, se trepidè subducunt, nocturnáque tectæ caligine euadunt vtcunque licuit: & quod mirere, solæ per deuia, pérque saltus ac torrentes, ad Trifluuium tandem peruenere, incolumes illæ quidem, at eo mœrore deiectæ, qui tantarum calamitatum socius esse solet. Viri è venatione reuersi, attonitíque vel strage vicinorum, quorum cruenta cadauera inhumata repererunt, vel vxorum fugâ, cùm quid ijs factum esset, indicaret nemo, tamen id quod erat suspicati, & ipsi ad Trifluuium tendere magnis itineribus, tanquam ad asylum, rerum omnium egentes. Duplex tamen gratulatio fuit: altera, de repertis receptísque vxoribus, altera de suorum in fide Magistrorum conspectu & consuetudine; sed quæ graui oneri hospitibus non potuit non esse: quemadmodùm enim in his angustijs rei domesticæ, tàm multos alerent? Miserandis aduenis solum patrium repetere, haud tutum: ibidem diutiùs consistere in votis quidem erat, ne à Buteuxio diuellerentur: sed neque locus vacabat periculo, & annona nulla suppeditabat: maluerunt tamen in summâ egestate tùm Sacramentis, tùm alijs Christianæ Religionis præsidijs frui, quàm domi suæ in momenta angi metu hostis tàm formidolosi.

PAVLO ANTE, hoc est de mense Maio, cùm pestes eæ Nouæ Franciæ ad Montem-regalem excurrissent, vbi eorum impetus sæpè à Gallis indigenísque retusi feliciter erant, luce palàm manipulus bellatorum quinquaginta in oculis Præsidiariorum, qui accurrere satis tempore nequierunt, feminam è Galliâ rapuit, abduxítque, ingemiscentibus cunctis. Erat illa haud illustribus natalibus, at præstanti, vt exitus indicauit, virtute. Cùm aliquandiu vixisset inter Barbaros, vno Deo conscio factorum, consiliorúmque suorum, pòst, ab efferatis carnificibus cremata est, in insonte manes vlturis scilicet popularium octo, qui in certamine cum Gallis commisso interierant: Inauditâ crudelitate, in feminas præsertim, mammæ ei, nasúsque, & aures recisæ priùs: dein lacerum truncúmque corpus vstulatum, Dei famulâ horribilem illam cruciatum diritatem constantiùs perferente, quàm vllus sibi facilè persuasis-

ſet: ſed adfuit è cælo vis humanâ præſtantior: & qui tàm ſæpè victoriam Martyrij etiam ſexui fragili contulit, idem in tempore corroborauit animum imbellis imbecilliſque mulieris, & videlicet minimè duratæ ad aſperitatem illam ſilueſtrem, quippe quę in Gallię ſuauitate magnam partem ętatis exegiſſet. Fertur medijs in tormentis diuinam opem continenter imploraſſe, luminibus ſemper in cęlum ſublatis; moriénſque hoc eſt in extremo ipſo ſpiritu IESVM, quod aſſiduè fecerat, appellaſſe. Ad Abnaquios profectus Gabriel Druilletius, vetus gentis inſtitutor in fide, cùm nondum ſe recepiſſet quo tempore naues profectę ſunt, res illius expeditionis reddet annus conſequens.

E Gallia, hinc miſſum ſubſidium peropportunè, illinc importata calamitas. Ad III. Idus Octobris, quo tempore ſpes penè omnis exciderat nauium, hoc quidem anno conſpiciendarum, adfuit cum militari manu, exiguâ illâ quidem numero, at viuidâ virtute, Lauſonius Prorex, idem ille qui ante annos viginti ab Ludouico XIII. Chriſtianiſſimo Rege in Maiorem Britanniam Legatus, ſuâ prudentiâ perfecit, vt Arx Kebeccenſis iniquè ab Kerſijs fratribus Anglis occupata, legitimo Principi reſtitueretur. Cum eo, inquit Paulus Raguenellus, redire viſa ſpes, lætitiáque Nouæ Franciæ: cùm enim iamdiu in Canadenſes egregiè ſit animatus, nihil non expectandum de eius ſtudio. Ac iam tum quidem tàm bené de oris ijs meritus eſt, vt profeſſi ſint Trifluuiani, abſque militari illo præſidio quod ſecum adduxit, vix ſtationem illam, Iroquiorum crudeles impetus propulſaturam fuiſſe: quæ tamen ſi in truculentorum hominum poteſtatem veniſſet, quantas demùm ſtrages importaſſent, quando noctes diéſque adeſſe ſolebant ex inſidijs, nullo certo lare licèt, nullo receptu niſi in denſa, auiáque ſiluarum. Quanquam firmius auxilium aliunde pij incolæ & petiere, & aſſecuti ſunt, è cælo videlicet, vnde auguſtiſſima Genitrix Dei per aſſiduas preces inuocata, benignè adfuit, pro more. Oratoria ei complura erexerant diuerſis nominibus è veteri Galliâ acceſſitis, hoc eſt è diuerſis Sanctuarijs, vbi hîc Mater Dei multiplici appellatione colitur, Virginis Lauretanæ, Lætitiæ, Virtutum, Fauſtæ Opis, Victoriæ, aliorúmque id genus, in anguſto amplitudinem no-

ANNVS MDCLI. ſtram imitati. Itabant ſtatis hebdomadæ lucibus nunc ad hoc, nunc ad illud, die Sabbati potiſſimùm, qui totâ Eccleſiâ peculiari veneratione Deiparæ ſacer: proſtratique in preces, opem ſuppliciter inclamabant illius, quam, ex addictiſſimo cliente S. Bernardo, queri nemo queat ſibi in rebus aduerſis inuocatam defuiſſe. Nec verò illos ſpes ſua fruſtrata eſt: quoties ferus hoſtis adfuit, toties repulſus eſt, & ferè cum iacturâ.

At in ipsa Galliâ indigniſſimè acceptus eſt Martinus Lyonnius è Societate IESV Sacerdos, qui quærendis Nouæ Franciæ ſubſidijs, emenſus Occidentalem Oceanum erat. Dum portum putat ſe tenere, fecit naufragium, non nauis ille quidem, quæ & ipſa tamen iactata periculoſiſſimè erat; ſed exiguæ illius ſpei quam repoſitam habebat eorum in liberalitate, quorum merces eâdem naui vehebantur. Rem ipſius verbis exponam, ex literis quas tunc Rupellâ dedit, Lutetiam ad Paulum Iuuenæum: atque adeò perinde vt ipſe, parcam nomini illius, qui tunc oram eam maris Santonici, nauibus, myoparonibúſque infeſtam habebat: dum enim hæc ſcribo, idem in Regis Chriſtianiſſimi obſequio eſt. Sic igitur poſt præmiſſam ſalutationem Lyonnius, Iuuenæum compellans. Significabunt tibi hæ meæ literæ, quæ res ſecundæ noſtræ fuerint, quæ aduerſæ; quæ lætitiæ ſeges, quæ mœroris. Dicam, nécne, nos feliciter ad portum eſſe appulſos, ambigo: quando in ipſo appulſu calamitas nos excepit; & quando loco Cantici actionis gratiarum, quod feſtâ gratulatione, quantáque maximâ contentione vocis modulari nautæ noſtri ſolent, vbi quò tendebant peruenere; Pſalmus Dauidis quinquageſimus aptior eſt ad deplorandam communem calamitatem. Anno ſuperiore Rupellâ vela fecimus ad XVII. Cal. Sextiles: nec enim priùs licuerat: hoc verò tempore flant rariùs Aquilo & Cæcias: ita longus & moleſtus traiectus fuit: neque Kebeccum tenuimus, niſi pridie Idus Octobris. Hoc verò anno, indidem Kebecco ſoluimus ad XVI. Cal. Decemb. hoc eſt, tardius quam vlla vnquam nauis ſoluerat: atque adeò mercatorum nullus conſcendere nauem nobiſcum voluit, quamlibet vrgeret negotiorum priuatorum, publicorum-ve ratio: tantus eos metus habuit, ne S. Laurentij flu-

uius medio in curſu conglaciaret, ne-ve tempeſtates in mari exiſterent. Quę euentura fuerant, an præſenſerint, neſcio: illud ſcio, nos procellis, ventorúmque omnium vi incredibilem in modum iactatos fuiſſe. Penè nobis perſuaſeramus omnes, Decembris menſis initium vitæ noſtræ terminum fore: ventorum impetus octiduum ipſum tenuit: atque intrà illud interuallum ſic nauem impulit, vt neque ſilicum ad dolia octoginta, neque bombardæ octo grandiores ad ſaburram imâ in naue collocatæ, neque merces quantæ quantæ erant, neque poculenti quicquid erat, neque piſa quibus tunc ſolis veſcebamur, neque ſi quid præthereà in naue erat, impedierit, quò minùs nauis in alterum latus inclinaretur vſque eò, vt per marginem vnda influeret. Mali pars ſuperior circà carcheſia, diffracta: ac ſi, vt fit ſæpiùs, eadem vi denuò ventus ingruiſſet, perieramus: prorsùs enim inuerſa nauis eſſet, atque adeò ſubſediſſet in gurgites: ſed prohibuit propitia Deipara: votum illi quoddam tunc nuncupauimus, pòſt, exoluimus. Abſque eo fuiſſet, non ſatis intelligo quemadmodum pars illa nauis tàm immani pondere depreſſa exurgere ad æquilibritatem potuiſſet. Ergo tùm hoc diſcrimine, tùm alijs compluribus, at minoribus defuncti, ipsâ nocte quæ naſcentem IESVM excepit, eò peruenimus, vbi tranquilla lætáque omnia ſperabamus, vnà cum copiâ, ceteris quidem diuinâ Euchariſtiâ potiundi, mihi ſacrificandi. Omnia ad exultationem comparabantur: gaudium tanquam in rediuiuis, ſic in vniuſcuiuſque fronte eniteſcebat: quicquid in naui pretij alicuius erat, illud totum in Nauarchi cubiculum inferebamus ad ornamentum, quo maiori pompâ ibidem peragere Sacrum die Chriſti natali liceret: cùm derepentè aures ferit fragor diſploſæ bombardæ maioris vnius & alterius, & hoſtiliter quidem, hoc eſt cum globo candenti. Hîc verò attonitus vnuſquiſque, conticeſcere, & quid id rei tandem eſſet, demirari. Vt inter Ream Inſulam, & Rupellenſe Promontorium verſabamur (vulgò *Chef de bois*) inclamantes audimus, infensâ vociferatione neſcio quos, & nauem ad ſe admoueri ocyùs iubentes, vela deijci, iaci anchoras: ni faceremus, bombardas quotquot erant, in nos confeſtim diſploſum iri. Hîc verò noſter omnium ſtupor intendi: ignari prorsùs tumultuum illorum, qui nunc Galliam agitant, pu-

ANNVS MDCLI. tauimus naues esse regias, quarum ius, per imprudentiam, perque nocturnas tenebras violassemus, supernè elati, hoc est, quâ parte flaret aura. Quare paremus continuò, quæque imperauerant, facimus omnia: sed nihil obseruantia nostra apud infestum militem valuit: adfuere statim lembi quatuor pleni armatis: ij saltu in nauem nostram se librant: arcas distringunt: quicquid occurrebat, expilant, abductum Nauarchum sistunt ei, qui quinque sex-ve nauibus præest, quæ Rupellensis portus fauces obsident: vno verbo, nauis ipsa nostra *Broagium* abducitur (oppidum maritimum munitissimum est, leucas quinque Gallicas ab Rupellâ dissitum, ad meridiem) ego, vnà cum socio, Laïco Adiutore, qui Galliam valetudinis causâ repetijt, Rupellam me recepi. Nec intrà hos limites stetit calamitatum nostrarum modus: vnà nobiscum nauis altera soluerat, Virgo nomine: cursum simul tenuimus ad ostia vsque Magni fluminis, quà prorumpit in Oceanum. Erat illa velis ocyor, quàm nostra hæc: atque adeò cùm à nobis discessisset, putaueramus huc priùs peruenturam quàm nos: nunc, quando nullibi comparet, ea nos angit solicitudo, euenisse fortè, vt quæ tempestates ac procellæ nos penè demerserunt, eædem illam absorbuerint: atque hoc certiore fundamento coniectura nostra nititur, quod iampridem nauis ea, vetustate fatiscebat, sic, vt non nisi ægrè Kebeccum priùs tenuerit, vndâ se se per rimas vndique insinuante, & vbertim quidem. Hæc sunt (subdit) quæ ad rationem itineris pertinent. Adiungit pro Commentario Scriptor Gallicus, de eâ naue nil prorsùs auditum deinceps. Data verò erat Epistola, Rupellâ VI. Cal. Ianuarij

ANNVS MDCLII. ABSTVLIT ANNVS sequens columnas complures ædificij, nascentis Canadensis Ecclesiæ: id demonstrante Domino Deo, se tanquam summum architectum, quo nomine à S. Paulo appellatur, identidem fulcra subducere fornicum, postquàm magnâ satis inter se firmitate lapides coaluerunt: hoc tamen luctuosiùs, quod saxa illa vitæ sensúsque expertia, nihil conferre ad corroborandum ædificium sua industriâ possunt, possunt lapides viui, de quibus agimus. Atque fideles illi cùm duplicis generis sint, indigenę alij, alij Galli, quos in Nouam-Franciam virtutis ardor, & diuinæ glorię stu-

dium vexit; ex vtriſque quoſdam in cæleſte ædificium tranſtulit idem cæli terrarúmque architector & Dominus. In poſterioribus hiſce, locum non vltimum tenuit, quæ prior ſublata eſt, Maria à S. Ioſepho, è Collegio Monialium S. Vrſulæ, Virgo virtute ſingulari eadem, & claris natalibus, neptis illa ex ſorore *Iacobi Radulphi*, Rupellenſis Epiſcopi, de quâ commemoratum ſuprà. Et quoniam Sanctimonialis illius non modò felix exceſſus è vitâ, ſed etiam in Nouam-Franciam vocatio habet digna complura, quæ in Nouæ-Franciæ Hiſtoriâ locum obtineant; præter ea quæ antè pauca delibauimus, per Epitomen reddam hîc ea, quæ fuſiùs Gallicus ſcriptor perſecutus eſt. Nata in Andibus anno huius ſeculi decimo ſexto, ab ipſis incunabulis ſpecimen dedit neſcio quod ſolito auguſtius: & non modò antè quàm arbitra ſui eſſe poſſet, ſed etiam antè quàm explicaret ſe ſe ratio (niſi fortè, quæ fuit quorundam coniectura, eâ ipſi diuinitùs conceſſum eſt vti, longè maturiùs) in imis præcordijs extitit pudoris Religioníſque amor, nec vulgaris: atque id ipſa adſcribebat matris pietati, à quâ eſſet Reginę Virginum dicata. Quadrima cùm eſſet, deambulantes rure, ſuo in luco, adferri ad ſe parentes filiolam iuſſere, ſuas delicias. Cui id demandatum erat verna, adoleſcens petulans, dum geſtat paruulam, virginale corpuſculum licentiùs attrectauit. Ipſa contumeliam, quoad licuit propulſatura, agitat ſe ſe confeſtim cum impetu, cúmque lacrimis, eò vſque commota, vt iratos parentes turpis nebulo mendacij neſcio cuius obtentu vix placare potuerit. Atque eam culpam, alienam prorsùs licèt, ſic deinceps tamen virgo deplorauit vt ſuam: quinetiam tradit Sacerdos is, è Societate, apud quem diu pòſt vitę ſuę ſeriem per homologeſim ab ipsâ infantiâ in Nouâ-Franciâ totam recognouit, nihil ab eâ vnquam in caſtimoniam peccatum eâ re grauiùs, hoc eſt, peccatum prorsùs nihil: ac tametſi ipſa etiam tum laſciuiam illam fœdi homuli vberibus lacrimis deflebat, agnoſcebat tamen, nihil hîc ſę deliquiſſe: quanquam ille aculeus infixus manſit animo, ne ab alio quidem ſic haberi debuiſſe corpus dicatum, dicandum-ve Deo. Et inde ab illa ætatulâ virorum conſuetudinem ſic auerſata eſt, vt non modò ab ijs conſtanter refugeret, ſed ne mentionem quidem

ANNVS MDCLII.

Maria à S. Ioſepho mors, atque elogium.

ANNVS MDCLII.

vllam coniugij ferre posset. Id cùm pater obseruasset, consultò per iocum dictitabat identidem, collocare eam se velle nobili cuidam puerulo, eius æquali: atque adeò munuscula varia, tanquam ab eo missa, filiolæ offerebat frequens: at virguncula tantam ex eâ oratione mentis ægritudinem contrahebat, vt cùm animaduerteret mater eam sensim tabescere, à coniuge precata sit, temperaret deinceps sibi, ac si saluam incolumémque filiolam vellet, parceret tàm ingratam támque exosam mentionem obtrudere. Indidem profectum, quod eâdem in ætatulâ fecit. Vir nobilis, non nescius quàm grauatè ferret talia, prudens, voléńsque, si prudens tamen, qui tantum dolorem immerenti offerebat, incautam osculatus est: illa vicissim, non oratione, sed re ipsâ, quàm iniquo animo lasciuiam istam ferret, testatura, impegit merenti colaphum, & tàm validè, vt ictum petulans egregiè se sensisse, dissimulare nequierit. Atque vt castimoniæ lucerna arderet ante oculos Domini Dei iucundiùs, adiungere iam tum cepit charitatis opera, cúmque matrem non modò crebrò audiret commendare egentes, sed cerneret assiduè re illis adesse ipsâ: sæpenumerò virguncula clàm quæ sibi in ientaculum, merendam-ve attributa essent, donare mendiculis, atque adiungere si quid è penu nancisceretur: mater in pio furto aliquando deprehensam filiolam non modò non obiurgauit, sed etiam arctissimè complexa, facultatem concessit amplissimam, quicquid vellet ipsis elargiendi: cúmque aliquot semper piè aleret, quoties eos per se visebat, ductabat secum paruulam: quâ re nulla accidere ei poterat iucundior. Tàm auersabatur cultum corporis exquisitiorem omnem, quam aliæ copiosis, nobilibus-ve natæ parentibus concupiscere vulgò solent: ditiabátque, conditioni se suæ anteferre, hoc quidem nomine, rusticanæ cuiusdam virgunculæ conditionem, oues paternas pascentis, quòd ea curâ omni vacaret personæ è villoso serico indendæ vultui, aptandarum chirothecarum, incessum habitúmque totum ex solenni modo componendi. Quæ cùm in parentum oculos incurrerent in momenta, sapienter interpretati id quod res erat, filiolam suam ad sublimius aliquod vitæ institutum, hoc est ad Religiosam vitam vocari; & ipsi eam in rem constituerunt conferre quod suum erat,

hoc

hoc eſt, virgunculam in diſciplinam tradere ancillis Dei, quò, vbi ætas firmior acceſſiſſet, ipſa, ſi videretur, idem vitæ inſtitutum arriperet. Ergo haud dum nouennem pia parens Turones ducit (vrbs eſt Prouinciæ in Galliâ eius nominis princeps) tradítque Monialibus S. Vrſulæ percharum depoſitum: & vix pedem in Parthenonem illum intulerat, cùm omnium in ſe conuertit oculos; omnium ſibi adiunxit ſtudia, non Monialium modò, quæ iam tum in paruulâ, dona Dei eximia ſuſpiciebant, ſed etiam æqualium virguncularum quibuſcum educabatur, adeò vt penè pro magiſtrâ eam haberent: &, quod mirere, nullâ inuidentiâ vrebantur, ſi quando, id quod procliue erat, videbant eam ſibi à Monialibus anteponi, aut pluris quàm ſe fieri. Intereà ſemina illa virtutum tanquam in agro benè ſubacto radices in dies agere, ſic, vt tametſi minimè tetrica à naturâ, perlubenter ſtatis horis animum cum æqualibus relaxabat, ſemper tamen exercitationibus pijs deſignatum tempus tribueret, nec particulam vllam earum deſiderari pateretur. Vitas Sanctorum volutabat perdiligenter, eorum præſertim, quorum ardor animi in alijs ad Deum perducendis eluxerat: atque eo ex fonte manauit ſtudium illud ingens ergà S. Franciſcum Xauerium, quem vnicè venerabatur. Quo verò tempore ſacram primùm ſynaxim obire permiſſa eſt, teſtatur Ioannes Bagotius è Societate Sacerdos ſingulari æquè virtute & eruditione, miratum ſe eâ in ætatulâ vel ingenij vim acerrimam, perſpicaciſſimámque, ad homologeſim, vel incenſos diuini amoris ardores, qui lacrimarum vim ex virgunculæ oculis elicerent, quoties verba faceret Catechiſtes de IESV Chriſti charitate, ſe ſe in Euchariſtiâ ſiſtentis, & adfuturi vtique breui ad ipſius ſolatium & decus, in auguſtâ illâ menſâ. Atque illud credo, tempus eſt, quo inuitam paternos lares repetere ad tempus coëgit tabes quædam, quæ artus ſenſim depaſcebatur, ſeu ex nimiâ contentione ad virtutem, inquit Scriptor Gallicus, ſeu ex corporis conſtitutione teneriori. Ibi & valetudinis firmitatem recuperauit, nec quicquam remiſit de Chriſtiani officij abſolutione: neque modò ipſa ſublime illud iter perpetuò inſtitit, ſed etiam domeſticorum vnumquemque ad eadem ſtudia tùm oratione, tùm exemplo incitauit. Non enim abſcondi poteſt

ciuitas in monte posita, ex oraculo Euangelij; neque potest accensa lucerna non suos explicare fulgores.

AT LVCTANDVM paulò pòst cum parentibus fuit: recuperatâ firmitate virium, virgo iam annorum tredecim, reditum vrgere ad Magistras suas, atque ad conuictum illum, quem tàm iucundum iuxtà, & tàm salutarem experta fuerat. Illi reniti contrà, hoc vehementius, quòd indolem illam & suspiciebant, & arctissimo amore complectebantur, mater præsertim: sed cùm nollent Deo repugnare, consenserunt tandem. Vix se ad suum asylum receperat, cùm instat vehementer apud Moniales, se in consortium suum admitterent, hoc est ad Religiosæ vitæ tyrocinium: certum sibi & constitutum esse, illud vitæ institutum amplecti: eò se vocari, vel potiùs vrgeri à Deo: neque posse se non sequi vocantem, neque committere debere ipsas, vt quæ à Deo accerseretur, hanc repellerent. At illæ seu magis magísque explorandæ eius constantiæ, seu veritæ re ipsâ, ne non satis virium haberet ad Religiosæ vitæ asperos labores; cogitandum potiùs esse, in illâ infirmitate virium, de paternâ domo repetendâ aiunt, quàm de Religiosæ vitæ ponendo tyrocinio: præsertim cùm necdum ætatem attigisset: expectandum saltem, donec ad annum quartum & decimum peruenisset: intereà, si confirmaretur valetudo, nil fortè desperandum. Tandem tamen expugnauit cunctarum animos indefessa prensatio: ad inchoandum præproperè tyrocinium admissa est: eâ conditione, vt si vrgerent parentes, eorum potestati permitteretur. Cùm annuisset, literas dat continuò ad parentes, enixéque flagitat, cum bonâ vtriusque veniâ fas sibi sit Deo parere, ad quod faciendum ipsi tàm crebrò támque studiosè se adhortati sint: qui ad Religiosam vitam vocatus, eam capessere renuerit, huic nihil ferè neque ex animi sententiâ, neque ex parentum voto cedere: & verò, Deo aduersante, quid posse lætum secundum-ve contingere? Quæ, eiusdémque generis complura alia cùm afferret, illud interim tacebat, quod iam fecerat, hoc est ne verbulum quidem vnum faciebat de inito tyrocinio. Hîc æstuare animo parentes, atque in diuersa rapi: neque repugnare Deo sinebat pietas, neque filiam temerè dimittere, tantus amor. Ergo medium iter insistere constituunt vt si vo-

caretur à Deo, cederent: vocaretur autem néene, illud verò perstudiosè ac perdiligenter explorarent. Sic animo comparati, Turonas pergunt ambo, & quod communi consilio destinârant, faciunt impigrè, atque adeò æqui iustíque limites fortè transiliunt. Nam tametsi ius fásque parentes sinit hoc in genere tandiu liberorum constantiam periclitari, quandiu de summi Dei voluntate impulsúque dubitant, tamen vbi semel comperêre hunc esse eius nutum, acquiescere prorsùs debent, nisi si suo magno periculo rebellare volunt. Et obtemperarunt quidem pij parentes, at paulò fortasse seriùs, postquam artificiosâ ratiocinatione pater, mater blanditijs pollicitationibúsque incassum diu certauerant. Ergo victrix Maria eò reuertitur, vnde ad dies aliquot exierat: nam quò liberiùs cum filiâ agerent, eam prorsùs è septis Monasterij parentes eduxerant: sed-enim vt intelligeret quale demùm, quantúmque munus Domini Dei sit, constantia & perseuerantia illa, quam Christiani vocamus; penè ipsam deinde vicisse pœnituit. Nempe tàm solerter, támque ad viuum in mentem illi reduxit teter dæmon cuncta quæ per illud interuallum temporis ad firmitatem illam inconcussi animi labefactandam, seu oratione seu re parentes adhibuerant, vt Tartareâ offusam caligine mentem vehementer perturbârit, atque adeò penè redegerit ad incitas, donec ipsa suæ sibi conscia imbecillitatis, tanquam extremo in discrimine ad Deiparæ patrocinium, ceu ad sacram anchoram confugit, felici vtique, fortunatáque industriâ: nam ea tandem propitia ac fauens immanem illam tempestatem sedauit, reddidítque mentis tranquillitatem: ità de Auernali tyranno triumphans, constituit denuò emori potiùs milliès, quàm de beatâ statione decedere. Nec propterea sibi defuit vetus insidiator: quo die velanda erat, cùm de more ad horulæ pompam, vestium nitor circumpositus corpori esset, ornatúsque totus adiectus, quem natalium splendor, domesticáque opulentia poscebat, vt egregiâ formâ erat, sic tùm aliorum, tùm matris potissimùm cepit oculos, vt vix à filiâ diuelli potuerit, in ipso ianuæ limine, quæ exterius atrium à Claustri septis disterminat, arctè complexam tenens: & verò animi deliquium passura fuisse dicitur, nisi coniux occurrisset, diuellissétque ipse suis manibus matrem à filiâ. Sed

ANNVS MDCLII.

ANNVS MDCLII.

neque hæc petitio fortem animum expugnauit: elicuit modò ex virginis oculis lacrimulas: at eæ exaruerunt continuò, vbi iniectâ semel veste Religiosâ illam Dominus Deus momento eodem, virtute ex alto induit. Et verò miratæ sunt illicò Moniales, in virgunculâ annorum quatuordecim, maturitatem ætatis planè confirmatæ, in puellulâ seuerissimum studium à Regularis obseruantiæ præscripto ne latum quidem vnguem discedendi, vigilantiam incredibilem in motibus omnibus tùm animi tùm corporis in perfectionis Religiosæ gyrum flectendis, & in edomandâ tùm voluntatis propensione qualibet, tùm iudicij pertinaciâ, si paululùm modò in vetiti vel vmbram illa hoc-ve niteretur. Hunc in modum decurso biennio probationis, necdum tamen emortuo teneriori illo, molliorique amore parentum, quo amantiores sui, filia minimè ingrata non iniquum putabat, paulò antè quàm dies aduenisset solennis edendæ Professionis, quo tempore denuò parentes se se Turonas contulerant, intestinásque seditiones suo conspectu, alloquióque in filiæ pectore renouauerant; ne quid vnquam deinceps eo in genere turbaret, obiecit per visum scalam, illi Iacob Patriarchæ simillimam, sponsæ suæ Dominus IESVS, vel per se ipse, vel per sanctum Custodem Angelum. Scalæ pars ima humum contingebat, suprema pertinebat ad cælum: per eam scandebant quamplurimi, atque vt supernè rectà ferebatur, non per decliue, idcircò tantus erat in ascensu labor, vt è reptantium fronte sudor manaret copiosus, quem tamen sancti Angeli, qui præsto aderant, abstergebant linteolo. At nihilo seciùs, fallente vestigio impingebant nonnulli in primo ipso scalæ gradu, alij medio interuallo; pauci tantam difficultatem quadam & animi fortitudine, & contentione virium eluctati, ad summum victores perueniebant denique. Et quid toto spectaculo designaretur, qui spectaculum obiecerat, ipse reserauit, vt assolet: ità intellexit continuò virgo, quod ad se propriè spectaret, si quid alicunde impedimenti opponeretur scandere nitenti, totum id ex molliore illo amore parentum existere: proinde debilitandum illum esse, vel potiùs extinguendum: atque vt intelligeretur, imaginem illam tàm præstantem non ex vi effectrice imaginum originem duxisse, sed esse obiectam di-

tuitus; visum consecuta est efficacitas tanta, vt ex eo momento tanquam diruptis vinculis, libera in Deum euolauerit, neque vnquam ipsi cum viscoso illo amore parentum luctatio fuerit: quo quidem nullum certius diuinæ actionis indicium esse potest.

Ergo Holocavsto sui ritè per solennia vota oblato, momentum nullum prætermisit, quin in Deum tenderet: vbique matura, vbique grauis, vbique ex Dei nutibus apta. Si quando ab externis ad colloquium accersebatur, sermonem nullum ferre, nisi de pijs rebus: ac si quis fortè aliò deflecteret, hoc est ad ea de quibus idcircò tàm sæpè loquuntur Laïci, quòd animales homines non percipiunt ea quæ Dei sunt, nedum ijs afficiuntur; ipsa contrà, reducere in viam, de iisque orationem habere, quæ voluere animo solebat, de dignitate animarum, de iucunditate tranquillæ mentis, déque causis illius eiusdem tranquillitatis effectricibus, vitæ morúmque integritate, vsu frequenti Sacramentorum, ad gratiam Dei, si adesset, fouendam in pectore, si abesset, (quo nihil sit in vitâ ærumnosius, neque luctuosius) recuperandam confestim. Et quoniam iam tum puella penè ipsa (neque enim annum ætatis sextum decimum excesserat) instituere puellulas iussa est; quam prouinciam iniqui rerum æstimatores pro despicabili habent, illa, & arripuit auidè, & impigrè exornauit: præclarissimè secum agi rata, cui Dominus Deus tanti pretij deposita credidisset. Sed (quæ est humanæ mentis inconstantia) relanguit decursu temporis non externus quidem ardor is, qui ad præclara illam semper incitabat, sed despicientia sui interior, atque adeò summi boni amor: (ecquis enim sincerus ac fuci expers amor Dei, sine animi demissione esse potest?) Euæ filia, Euam imitata est eatenùs, vt seipsam magnificè circunspiceret, & existimationi suæ velificaretur. Videbat se cunctis charam esse: quæ faceret, quæque diceret cuncta, probari vulgò omnibus: è Sanctimonialibus Monasterij eiusdem, omnes, quarum aliqua esset auctoritas, sibi studere: quæ cùm omnia ingererent se potiùs, quàm accerserentur; enimuerò cur non frueretur oblatis, pérque ea, ad altiora, quæ putantur, gradum faceret? Dum ea cali-

ANNVS MDCLII.

go menti obuerſatur, cæleſtéſque ſi non extinguit, certè obſcurat fulgores, adfuit denuò benigniſſimus ſponſus. Nam nocturnâ in quiete viſa ſibi eſt verſari loco ſpatioſo illo quidem, at tabernis, officiníſque cincto vndique, vt in magnis vrbibus videre eſt. Erant res omnes ad pompam prolatæ, quæ ineſcare oculos vel pretio, vel pulchritudine ſolent, vel ſenſuum mollitiem quoquo modo fouere. Vt erant cuncta in bono lumine collocata, nullus erat ſpectantium, quin ijs tanquam præſtigijs irretiretur continuò, atque adeò tabernarum aliquam ſubiret. In ijs (vt ſublimius quiddam eſſe conſtaret ſomnio naturali) Religioſum quendam vidit, tum quidem magnâ celebritate virtutis: (pòſt, ab ſuo Ordine amens perditúſque defecit) is captus inſidioſâ illecebrâ, ingreſſus & ipſe eſt. Hîc verò dum ſe ipſa reſpicit, pedémque parat reflectere, enimuerò obſeptos ad reditum exitus omnes vidit, ſic, vt penè non poſſet non & ipſa in funeſtum illud barathrum ruere. In grauiſſimo illo angore animi, ac propè in vltimâ deſperatione, agmen videt iuuenum fuſco colore, appropinquantium: eorum vnus vexillum ferebat, literis quibuſdam inſcriptum, ignoto ſibi idiomate: tum medio ex agmine vocem exaudit inclamantis cuiuſdam. Pone metum, ac perge fidens: per hos, ſalus tibi parabitur. Nec mora: circunſiſtunt hinc inde mediam, tanquam Prætoriani milites: deductámque per fatalem plateam, tuto demùm loco conſtituunt. Ad ſe reuerſam mirè affecit inſolita ſpecies: ac tametſi quínam tandem eſſent illi ſui vindices, minimè tunc intellexit, quæ Canadenſem nullum vidiſſet vnquam: (pòſt in Nouâ-Franciâ vultus eoſdem agnouit) tamen accedente fatali illo caſu miſeri Religioſi, quem viderat, ſenſim increuit eius in pectore zelus, quem vocamus, animarum, & laudabilis cupido operæ qualiſcumque ſuæ in ijs rebus ponendæ, quæ ad ſempiternam earum ſalutem facerent. Cæleſti flammæ olei aliquantum inijciebat quotannis lectio Literarum quæ Gallicè in annos ſingulos edi iam ceperant, de rebus Canadenſibus: ſentiebátque animo ſuo ſubdi faces ad ea, quæ non à ſe tum quidem aliter perfici poſſe putabat, dum in ſe, ſtatúmque rerum qui tunc erat, reflectebat mentis oculos, quàm quæ per ſomnium nos feciſſe, expergefa-

eâ deinde ridemus. Sermonem tamen conferebat frequens eâ de re, cum fidâ in Christo sociâ, ac sorore, Mariâ ab Incarnatione, quæ & ipsa pari flammâ æstuabat: verùm, desiderio tenùs cœpta præclara consistebant: eccui enim venisset in mentem, teneras virgines easdem, & tàm claris natalibus in extremas orbis oras aliquando missum iri? Sub id tempus iniecit Dominus Magdalenæ Pelteriæ mentem eam de quâ diximus, vt se suáque transferret in Nouam-Franciam, eodem ductaret Sanctimoniales virgines è S. Vrsulæ familiâ, constitueretque Seminarium, ad instituendas Canadenses puellulas, perpetuis scilicet de suo attributis prouentibus. Cùm rumor in Turonensi Cœnobio increbuisset, adesse Pelteriam ipsam, iámque ab Illustrissimo Archiepiscopo impetrasse, vt in tàm arduum opus idem, & tàm vastis illis regionibus salutare, secum pergeret Maria ab Incarnatione; illúdque agi deinceps, vt eiusdem optimi Præsulis iussu, socia ipsi ex eodem Parthenone attribueretur; enimuerò præclaræ expeditionis cupiditate æstuare vulgò omnes, votísque omnibus expetere, vt tantum sibi boni obtingeret. Vna Maria à S. Bernardo (pòst, ex singulari studio ergà S. Iosephum, Nouæ Franciæ Tutelarem, mutato nomine Mariæ à S. Iosepho vocata est: eáque nomenclatura permansit) algere totis præcordijs: quæque antè nil tàm auebat, quàm vt se daret occasio animas illas iuuandi, tàm ab ijs præsidijs destitutas, quibus nostrates abundant; tunc & Pelteriam, & quæ comes adiuncta iam erat, habebat pro conclamatis. Præsentiebat videlicet teter dæmon, quàm salutarem operam nauatura illîc esset, si vnà cum Mariâ ab Incarnatione proficisceretur: proinde, illum propè horrorem inijciebat animo, vt interuerso opere Dei, in Galliam segnis remaneret, quæ in Nouâ Franciâ tàm impigrè laboratura esset. Sed consilium Dei stat, stabítque: cùm demisso ac tristi vultu ista animo tàm humilia, támque abiecta coqueret, colloqui aliquando instituit cùm charissimâ in Christo sorore, de ratione suscepti consilij. Mariam ab Incarnatione adit, quærítque; Num igitur certum esset migrare in Nouam Franciam? quidni in Galliâ secum consisteret? cur per tanta discrimina tantos appeteret labores? & eius generis complura. Ad quæ

ANNVS MDCLII.

altera, Deo fidens; *Tu verò*, inquit, *quid mente versas? vbi pristini illi tui ardores, quibus haud ita diu me ad tam præclarum opus incitabas? quidni quæ mecum adhuc tàm concorditer vixisti, addis te sociam? Erit, si nunc hîc consistes, cùm te pœniteat istius propè ignauiæ: quæque Crucem Canadensem refugis, caue ne grauiorem, asperiorémque in Galliâ ferre cogaris, & cum perpetuo angore animi, quæ cælestes non igniculos, sed ardores tuâ timiditate restinxeris.* Hîc verò tanquam ex graui somno experrecta Maria à S. Iosepho; *Rectè mones*, inquit, *ac me piget iam mei: nescio quas præstigias obiecerat isti animo Satanas: certum est tecum proficisci, si dabitur: proinde coniunctâ operâ in id ambæ incumbamus.* Nil potuit Mariæ ab Incarnatione accidere iucundius: procumbunt ambæ in genua, incœptúmque Deo commendant: illa cuius res agebatur, ad Prælatæ pedes prostrata, rogat suppliciter, dimittat se porrò, tradátque Mariæ ab Incarnatione sociam. Sed ad tàm repentinam, támque insperatam postulationem perculsa vehementer animo Parthenonis Præses; Tu verò, inquit, alia omnia cogita: mane potiùs, & quam procurationem hîc obibat Maria ab Incarnatione, eam tibi demandatam obi strenuè. Quid faceret? nimirùm ad Deum confugit: & quando communibus suffragijs in Conuentu propediem legenda erat socia Mariæ ab incarnatione, nihil deinceps aliud moranti; petunt ambæ ab eo qui sortes temperat, ne se frustretur optatis. Et valuit precatio: contrà quàm omnium ferret opinio, in Mariam à S. Iosepho conspirant omnes: ita cùm Præses ipsa metueret, ne si obsisteret diutiùs, repugnaret Deo, manus dedit. Quid multa? ambas abducit Pelteria, mœstis licèt Mariæ à S. Iosepho parentibus: sed ne ipsi quidem dissensere, postquam tàm illustribus significationibus Dominus Deus ostendebat, se eorum filiam in opus Euangelij segregasse. Ita parentum, sororum in Christo, sui, victrix, profecta denique Turonibus est X. Cal. Martias, anno quem suprà diximus, huius seculi vndequadragesimo, nondum expleto anno ætatis tertio & vicesimo. Quâ tamen in iuuentâ, inquit Scriptor Gallicus, non modò iuuenile nihil præ se tulit; sed contrà, tot in itineribus quæ antè quàm nauem conscenderent Christianæ Amazones, suscipienda necessariò fuerunt,

fuerunt, vbicunque verſata eſt, etiam in aulâ Regis Chriſtianiſſimi, *Chriſti bonus odor* fuit, impreſſáque reliquit tùm virtutum aliarum veſtigia, tùm ſingularis modeſtiæ imprimis; adeò vt etiam nunc extet locis compluribus illius memoria, coniuncta cum veneratione. In naue autem, quod mirere, illa ipſa quæ mare antè nuſquam viderat, tamen in medijs tempeſtatibus ac procellis confirmabat aliorum animos, & dignis eâ perſonâ ſalibus inſtantis periculi metum extenuabat. Certè in præſentiſſimo illo diſcrimine, de quo nos ad annum ſeculi vndequadrageſimum, cùm nihil propiùs factum, quàm vt nauis, quâ vnà cum lectâ illâ Chriſti cohorte vehebatur, allideretur ad immanem illam molem, quæ ex aduerſo appropinquabat; trepidantibus alijs, conſternatíſque metu, ipſa imperterrita, nihil de vultus ſerenitate remiſit, nullum perturbationis indicium præ ſe tulit: atque ea ipſa firmitas vel frontis vel animi, non mediocriter excitabat deiectos: & verò incolumes tandem omnes Kebeccum tenuere, vt vidimus.

ATQVE HIC TANTO Deo propior, quantò ſe magis à rebus creatis omnibus abſtraxerat, ſic egit annos propè tredecim: vt primò quidem cæleſtibus colliqueſceret delitijs, ac ſecundùm illud beati Iob de ſe, *lauaret butyro pedes ſuos*. Fuit cùm in oratione defixa, videre ſibi viſa ſit ſuum ipſius animum ſub imagine Arcis cuiuſdam, munitiſſimæ iuxtà, & ornatiſſimæ: quam cum ſuſpiceret, ad fores eâdem in imagine adſtitit Seruator humani generis IESVS Chriſtus, radijs gloriæ fulgens vndique, & mirâ pulcritudine ſpectabilis: & porrigens dextram, ad ſéque inuitans; *Tu*, inquit, *externos Arcis aditus ſerua: ego interiora curauero*. Tum, dum abſcederet, ſequi Maria conata eſt abeuntem: ſed oppanſum velum quoddam prohibuit, monuítque, adhuc inſiſtendum fidei iter eſſe. Et paruit: intentáque in id quod inculcatum fuerat, ſenſus omnes ſic ſemper refrenauit, coërcuítque, vt ne vel leuiter quidem vnquam eorum vllus extrà decori honeſtíque limites eruperit. Ceterùm, intrà perbreue temporis interuallum, vt & ingenij valebat acumine, & memoriæ felicitate, Algonquinium, Huronicúmque idioma arripuit, & vtriuſque præſidio mira geſſit, non modò in Canadenſibus puellulis inſtituendis, quæ potiſſimæ ſuſcepti muneris partes erant, ſed etiam in

ANNVS MDCLII.

adultis informandis, ſolandiſque, & quod mirere, ad tradenda Rudimenta myſteriorum fidei Catechumenis. Hinc viri æquè, & feminæ ad eam adibant vulgò, in dubijs de Officio quæſtionibus; atque adeò etiam in aſceticis, præclara conſilia ſapientis in Chriſto Magiſtræ ſuſcipientes: hinc illa veneratio tanta, vt eam inter nomina cetera, etiam Virginem ſanctam appellarent. Poſtquam autem ijs in exercitationibus octennium poſuerat, eidem ſummo rerum omnium moderatori viſum, Mariæ ab S. Ioſepho ſublimiora, difficilioráque proponere. Lac eò vſque ferè propinauerat: deinceps porrexit abſynthium, at, monitæ priùs, ne mutata derepentè ratio virginis animum perturbaret. Haud toto quinquennio antè, quàm è viuis excederet, ſignificauit Dominus, reliquam deinceps ipſi ætatem ſic exactum iri, vt nil niſi fidem, Crucémque geſtaret: atque ex eo momento, vt ipſa declarauit arcanorum conſciæ, nunquam deinceps dolore caruit. Nam corpus quidem penè aſſiduè febre conflictabatur: ſucceſſit aſthma permoleſtum, vnà cùm tuſſi perpetuâ, ex pulmonum vitio. Sed hæc ludens tuliſſet (& verò inſigni animi æquitate ſemper tulit) niſi acceſſiſſet crux omnium grauiſſima, hoc eſt deſtitutio, quam vocant, interior, tum, cùm Deus ipſe ſe occulit, & tanquam per cancellos proſpiciens, vt eſt in ſacro Cantico, adeſt ille quidem intimè præſens, animæque inuigilans; ſed ſic, vt fide tantùm deprehendatur, nullo prorsùs ſenſu cæleſtium voluptatum earum, quibus nonnunquam animæ eædem colliqueſcunt. Dictitabat frequens, tria ſe metuere (deprecatura vtique, niſi abſolutiſſimo quodam modo è diuinâ prouidentiâ tota apta eſſet) ne in morbum incideret eius generis, cuius remedia ægrè iuxtà, & illis quæ ægræ adeſſent, crearent moleſtiam: ne vehementiores dolores eſſent, quorum morſibus patientia cederet: ne ſupremi morbi tempore deſtitueretur interiùs, eodem modo quo aliàs, verita ne ſi id contingeret, non ſatis ex animo fidem ſuam Domino Deo præſtaret. Quis Conſiliarius Domini fuit? Abſtulit rubiginem de argento, vt exiret vas puriſſimum: &, ſi quando aliàs, in Mariâ à S. Ioſepho patuit, ſummum Agonothetam certamen forte dare ſuis, non vt vincantur quidem, quod tanta bonitas nunquam ſinit euenire, ſed vt vincant. Quæ metuebat,

cuncta euenerunt, ſed euenerunt tali tantæque illuſtrandæ conſtantiæ fideique, quam tum maximè Deo ſuo probauit, cùm minimè probaturam ex modicâ ſui opinione reformidârat. Nam ſub extremos vitæ menſes aquâ intercute adeò intumuit, vt ne illius vi præfocaretur, cenſuerit Chirurgus incidenda crura eſſe. Ergo tàm altè ferrum immiſit, piè ſæuiens, vt quæ membrana proximè os tibiæ maius operit, appareret: quâ in doloris acerbitate cùm ſemel aliquantum exclamans in nomen I E S V ægra erupiſſet, delictum metuens; Me verò, inquit, parùm in dolore firmam? & adſtantes compellans; Ignoſcite quæſo, inquit, ſi malo exemplo cuiuſpiam veſtrûm animum offendi. Sed acerrimum ex vulnere dolorem excepit non penè minor ex curatione cruciatus: vidit Chirurgus periculum eſſe, ne quæ partes inciſæ in cruribus fuerant, eas languente, ac propè extincto calore naturali, gangræna occuparet: eò remedium vſurpauit tale, vt triduum ipſum doloris vi in momenta ſingula animam actura putaretur. Quæ tamen tanta acerbitas penè ſuauis videbatur, præ illâ interiori deſtitutione quam metuerat, præque angore animi, qui explicari verbis nequeat. Sanè cùm identidem varijs antè temporibus ſic exercita à Domino Deo eſſet, tamen in iſtis tanquam tempeſtatibus & procellis, decumanus is fluctus fuit; at nihilò ſeciùs, cùm tantis angoribus pectus intùs exederetur, foris tranquillitas erat tanta, vt præter eos quibus arcanum habebat nihil, crederent vulgò alij, cæleſtibus eam etiam tum circumfluere delitijs. Triduo tamen antè, quàm è viuis excederet, poſuit tempeſtas: tantáque mentis ſerenitas ex diuinâ conſolatione ſecuta eſt, vt Hieronymo Lalemantio, quo tunc Confeſſario vtebatur, ſic de ſuo ipſa ſtatu prædicauerit. *Duo*, inquit, *pollicitum Dominum ſcio ijs, qui ſe eius causâ opibus, rebúſque huius vitæ ceteris abdicauerint, centuplum hic, in cælo vitam beatam. Prius illud iam percepiſſe me profiteor, abundè quidem: poſterius aſſecuturam me ſpero propediem.* Atque ea deinceps alacritas, & exultatio ad extremum vſque ſpiritum tenuit: nec momentum fuit vllum, quo non vel ipſa in gratiarum actionem erumperet, ſortem ſibi ſuam gratulans, quæ procul à patriâ, quam Dei causâ reliquiſſet, procul à commodis ſolatiiſque naturæ, quæ in Galliâ

ANNVS MDCLII. affatim ſuppeditaſſent, in chariſſimarum ſororum complexu diem obiret extremum; vel quæ formulæ actuum quos vocamus, obſeruantiæ Dei, amoris, animi in ſuauiſſimâ illius prouidentiâ acquieſcentis, ab alijs proponebantur, eas & arriperet auidè, & frequentaret perlubenter: quinetiam paulò ante obitum de ſuo ipſius funere, déque Eccleſiaſticis cerimonijs adhiberi tunc ſolitis ſic agebat, quaſi res alterius ageretur. Tandem pridie Non. April. ſemper ſui egregiè, tùm mente, tùm etiam voce compos, migrauit ad Dominum. Vultus (quod nonnunquam vſu-venit ijs, qui præſtantioris virtutis laude in vitâ floruerunt) Angelicam quandam formam ſpectantium oculis exhibuit, tranſlatæ iam ad Beatorum gaudia animæ, ſi non certum indicium, coniectura certè non leuis: quam ipſam confirmauit ſenſus quidam lætitiæ in Sanctimonialibus ad vnam omnibus: nam non modò non muliebriter iacturam illam tantam, ſi humana ſpectes, lamentis proſecutæ ſunt, ſed etiam animis erectæ, ſic ſibi perſuaſerunt, habituras ſe deinceps gratioſam patronam apud Deum: atque huius iam tum vim ſe patrocinij perſenſiſſe pleræque teſtatæ ſunt, cùm id quod à Deo ipsâ ſequeſtrâ, poſtulauerant, aſſecutas ſe eſſe re ipsâ probauerunt. Iam, vix horula fluxerat, ex quo felix depoſitum mandatum humo fuerat eo apparatu qui tali loco ac tempore accurari potuit: cùm ſpectandam ſe ſe præbuit cuidam (virum fuiſſe conſtat ex Relatione Gallicâ) viro igitur cuidam ſpectatæ fidei ſpectandam ſe præbuit Maria à S. Ioſepho, pleno maieſtatis habitu, vultu micanti radijs gloriæ, oculis tàm mirabilibus, vt vel hinc mens tuentis penè colliqueſceret: quos cùm in eum benignè conijceret, tanta ſcilicet flamma amoris Dei eius in pectore exarſit, vt vim illam penè non ferens, tantumnon animum egerit. Ea verò ſpecies tandiu tenuit, quoad eò perueniſſet, quò ad opus aliquod charitatis excurrerat: in reditu autem, eidem felix virgo ſe ſtitit, intimo quodam modo eodem, & à dæmonis præſtigijs tuto vel maximè: cum eóque egit de rebus quibuſdam, quas vulgandas non putauit Maria ab Incarnatione, à quâ hæc ad Paulum Iuuenæum in Galliâ tunc verſantem, perſcripta ſunt.

POSTRIDIE, cum idem ille vir ad Inſulam Aurelianen-

ſem, Huronum Coloniam tenderet per Magnum amnem adhuc concretum glacie, ad vnam & alteram leucam Gallicam à Kebecco diuulſerat maris æſtus, qui eò vſque ſupernè peruenit, moles aliquas, vt aſſolet, quas deinde nocturnum frigus cruſtâ quâdam è tenuiore glacie texerat, interuallis ſcilicet compluribus tanquam vacuis, hoc eſt nullâ aliâ re fultis, niſi tenuiori illâ cruſtâ. Cùm tàm infido, támque periculoſo loco idem illeiter moliretur, periculi neſcius; vocem repentè audit Mariæ à S. Ioſepho, conſiſtere iubentis. Paret continuò, & vbi demùm eſſet, circunſpectans, videt aquam vndique: territus, nec perturbatus tamen, ſcipione quem geſtabat, impacto, tenuem illam cruſtam perfringit, exploraturus, num, quod perſæpè euenit, ſubeſſet glacies ſolidior, vbi tutò figere poſſet veſtigium: ſed demùm haud ſine horrore reperit, nihil, niſi ſubiectas aquarum voragines. Quid faceret? illius ipſius opem fidæ monitricis implorat: tum (rem miram profecto? nec vocandam tamen in dubium, quando de illius vel fide, vel maturitate conſtat, qui expertus eſt) regreditur ocyùs, veſtigiáque ſua relegit pauens: mox poſtquàm in tutum ſe iam receperat, mente verſans periculi magnitudinem, comperit ſe per liquentes aquas ingreſſum aliquandiu, perinde atque ſi humi fixiſſet veſtigia: ſi ingreſſus tamen dici poteſt, qui toto eo interuallo occultam quandam vim perſenſerit, quaſi efferentem, nec ſinentem mergi. Hæc vt dico, ita geſta eſſe conſtanter teſtatur is, qui tanto diſcrimini Mariæ à S. Ioſepho ereptus eſt ope, cuíque vitam ſeruatam refert: addítque inſuper, in ſe ex eo tempore complura alia beneficia profecta eſſe ab eâdem. Id verò quo nomine appellandum ſit, eorum erit ſtatuère, quorum eſt definire de miraculis, déque rebus ijs omnibus quæ ad declarandam ſanctitatem ſeruorum Dei valent: ego rem expono hiſtoricè: erit fortè, cum pluribus alijs indicijs teſtatum è cælo faciat Dominus Deus, quàm grata acceptáque ſibi fuerit in vitâ mortali Maria à S. Ioſepho, quémque locum in beato illo conſeſſu nunc teneat. Certè perraro exemplo chariſſimarum in Chriſto ſororum memor, volente Deo apparuit Turonibus, in Monaſterio è quo educta in Nouam Franciam fuerat, alterâ à felici exceſſu hebdomade, vt ſubductâ ratione tem-

ANNVS MDCLII.

poris compertum eſt. Elizabetha quædam erat Monialis, è Conuerſarum claſſe, quas vocant. Hæc Mariam virgunculam educauerat materno propè ſtudio, dum agebat inter conuictrices; adultiorem dilexerat ſuauiſſimè. Tùm par pari ſemper Maria reddiderat, tùm eam tunc ſuo conſpectu dignata eſt, nec inani fallaci-ve ſpecie. Videlicet expergefecit intempeſtâ nocte dormientem, expergefactam compellauit propè familiariter: &, *Compara te ad iter*, inquit, *ſoror mea: tempus inſtat proficiſcendi.* At Elizabetha attonita primùm, vt euenire ſolet, dum hæc incidunt, mox collecto animo, eâ ipsâ horâ adit ad Præpoſitam, intempeſtiuiùs vtique, ſi non de re tàm inſolenti ageretur: &, Obijt, ait, Mater Maria à S. Ioſepho: venit ad me valefactura, ſignificauítque inſtare mihj profectionis tempus: itaque intrà paucos dies emoriar. Nec diu dilata prædictionis fides: eo ipſo momento morbo correpta Elizabetha, intrà quatriduum vita ceſſit. Felix vtique, quam Deus tàm ſuauiter per chariſſimam animam euocarit: felicior Maria, quam iam tum Dominus Deus tanquam ſponſam ſibi acceptiſſimam ijs modis honeſtarit. Et habent profectò parentes etiamnum, vt audio; ſuperſtites, habent conſanguinei vnde ſibi gratulentur tale tantúmque decus domeſticum. Nunc ad alia pergamus.

CVRSVS RERVM aliarum varius, Domino Deo, vti aſſolet, triſtia lætis admiſceri ſinente, aduerſorum caſuum acerbitatem ſecundis quibuſdam ſucceſſibus diluente. Nam ad Huronicam quidem coloniam quod attinet, Indicæ frugis aliquantum ſuppeditauerunt culta illa noualia inſulæ Aurelianenſis, pro ſationis videlicet modulo; ſed non omnibus is numerus fuit, vt annum hinc totum exigere poſſe putarentur: paratum tamen perfugium oſtendebat Patrum è ſocietate charitas, qui ſuorum in Chriſto filiorum animos ſic procurant, vt ne deſint corporibus. Ergo vitæ innocentiſſimæ perpetuus tenor Leonardum Garrellum, cui eorum hoc anno procuratio incubuit, mirè & ſolabatur, & afficiebat, cùm luctuoſus ſanè caſus ingentem mœrorem vel paſtori obiecit, vel ouibus. Ad VI. Cal. Quintil. cùm in canoâ capaciore Tadoſſacum tenderent totius ferè coloniæ capita & columina, *Petrus Ahandation*, *Andreas Annenhariſonk*, *Martinus Honahahoiannik*, *Renatus Hon-*

deanionhe, *DominicusOnhȣdei*, *Iosephus Taondechoren*; tàm foeda tempestas extitit derepentè in Magno flumine, contra locum quò pergebant, vt momento canoam vectoréſque abſorpſerit, & ſic quidem, vt neque eorum vllus, neque ipſa canoa vſpiam deinceps viſa ſit, quæcunque tandem cura adhiberi potuerit ad inueſtigandum. Profecti erant eò conſilio, vt pellium aliquid ſibi aliſque coëmerent, non pecuniâ (vnde enim ſuppeteret?) ſed farinâ ex fruge illâ Indicâ, gentis more, quæ æris indiga, merces alias permutat alijs. Cum ijſdem vehebatur *Ludouicus*, Ioſephi filius, *Paulus*, Petri, & Martini filia virgo: ij omnes parentum fortunam ſubiêre. Ac ſi ex eorum quidem virtute, de ſempiternâ cuiuſque ſalute coniectura facienda, æſtimatu procliue eſt homines intrà Inſulæ ſuæ, tanquam intrà Cœnobij ſepta concluſos, aſſiduè aut in religioſis ergà Deum officiis, aut in ruſticatione occupatos, quibus tàm vigiles hortatores adeſſent, qui tàm frequenti homologeſi mentem expurgarent, in tantâ egeſtate, ínque aſſiduo mortis metu, gratos Deo acceptóſque, migraſſe ad meliora: ſed non potuit tamen, ſi caſus acerbitatem humanâ trutinâ expenderis, non pergrauis ea iactura accidere coniugibus, liberis, conſanguineis, atque adeò toti Coloniæ, quæ vt diximus, ijs tanquam columnis fulciebatur. Omninò conſtitutum Domino Deo eſt, inquit piè Scriptor Gallicus, eos ſublimè ſingularem quendam in modum euehere in vitâ alterâ, quando in hac mortalitate illos eoſdem eò vſque deiecit.

IAM, PER Tadoſſacenſes, quorum ardor fidei egregiè conſtitit, penetratum denuò hac æſtate ad Lacum *S. Ioannis* (*Piagȣagami* indigenæ vocant) Nationis quæ Hiſtricis dicitur, ſedem propriam, ſi quam tamen ſedem habere dici poteſt gens vaga: ſed quoniam ad eum Lacum menſes aliquot conſiſtit quotannis, idcircò is illorum quodammodò patria dici poteſt. Cùm propè ad nongentos, ex ſuis illis ſiluis, Tadoſſacum conueniſſent, partim Chriſtiani, partim fidei adhuc expertes; ad emporium deinceps ſat frequens, inuitatus eſt Ioannes Quenius, is cui Tadoſſacenſis Miſſio potiſſimùm attributa, quíque ante biennium eodem excurrerat; vel ad reuiſendos eos quos iam in Chriſto per Baptiſmum genuerat,

ANNVS M.DCLII.

vel ad alios adiungendos. Et fecit vtrumque feliciter: nam postquam filios in Christo suos confirmauerat, diebus non plus duodecim ibi loci positis, quòd reditum vrgebant ij, qui se comites itineris adiunxerant, vix Tadossacum redux tenuerat, cùm iter aliud suscepit ad Bersiamistas, octoginta ipsas leucas dissitos. Eò nullus vnquam Sacerdos penetrauerat; Christiani si qui aderant, erant vtique ex circumpositis Neophytis: quanquam stupor ac metus qui oræ illius incolas ad aspectum Quenij, vel comitum incessit, demonstrauit luce clariùs, aut nullam, aut certè perexiguam aliorum cum alijs consuetudinem fuisse. Vbi factâ exscensione appropinquans agmen viderunt, steterunt attoniti celsâ in rupe, vnde prospectus in Magnum fluuium, dubij hostésne essent qui aduentabant, an amici. Et meritò metus pauidos incesserat: acciderat enim compluries, vt dum ipsi mercaturarum ergò excurrere se tutò posse ad Tadossacum putârant, inciderent in Gaspeïenses, homines truculentos ac barbaros, qui nullâ lacessiti iniuriâ, viribus confisi suis, vltrò in insontes vicinos impetum facerent, Magno amne ad eos opprimendos turmatim traiecto. Vt verò sine vllo militari tumultu comparari omnia ad mercaturas viderunt, positâ formidine ad ripam fluminis descendunt, nutibus vultúsque serenitate gaudium suum de vicinorum aduentu testati: tum suâ paucitate excusatâ, quod in siluis partem popularium suorum maximam retinuisset metus ille, ne si vltrà progrederentur, in Gaspeïenses prædones inciderent; polliciti sunt, vere proximo adfuturos se denuò numero longè maiori, vt cum Tadossacensibus inirent optatum vtrinque commercium, vel vt aurem præberent ijs quæ nouâ de Religione, cultúque supremi rerum omnium procreatoris ac parentis afferrentur. Neque verò horæ multæ fluxerant, cùm incredibili suo gaudio aduertit Quenius, comites suos Catechistas potiùs, quàm mercatores agere. Nam vbi primùm obseruauerunt à Bersiamistis ignorari quæ sibi tradita de fide in vnum verum Deum ab Institutoribus suis essent; in familiari illâ collocutione potissimorum quorumque mysteriorum notitiam ingerere; quanti momenti res esset, inculcare; demonstrare singulare demùm esse beneficium præpotentis illius rerum omnium Arbitri ac Princi-

pis,

pis, virum ad eos adduxisse, dum alia omnia meditantur, qui viam cæli panderet, nec difficillimè. Vnus inter ceteros, hanc omninò ad stupentes auditores orationem habuit, inquit ipse Quenius. *Hic*, ait, *quem cernitis pullâ in veste, vir est magno loco apud suos, à nobis autem pro Patre, próque Magistro habetur. Nam animorum nostrorum labes, quotquot erant, eluit aquis quibusdam salutaribus, quibus respersit singulos: docet quotidie quid ad beatam vitam adipiscendam credendum, quid faciendum sit: demonstrauit, eum qui cuncta mirabili opificio molitus est, Spiritum quendam esse summæ cuiusdam vel potentiæ, vel maiestatis, ab eóque cælum terrásque vi quadam omni opinione maiore contineri: illum vbique adesse, & lustrare, ac circunspicere omnia, etiamsi oculis minimè cernatur. Eidem Filium esse vnum, quem, vt nos deinceps cognatione & consanguinitate amplecteretur, hominem fieri voluerit, qui noxis nos nostris liberaret: Ab eo præmium ac mercedem tributum iri piorum rectè factis, quos euocaturus sit post hanc mortalitatem, eò, vbi mortis in perpetuum expertes, omni bonorum deliciarúmque copiâ in perpetuum circunfluant: Ab eodem animaduersum iri insontes tantâ seueritate, vt eos in ignes ablegaturus sit in imis terræ visceribus æstuantes, vnde deinceps egredi non sit integrum. Hunc Dei Filium IESVM nominari, qui cùm in terris versaretur, leges tulerit hominibus, quibus standum cuique sit. Ab eo interdictum superstitiosis tympanis, tabernaculísque, & omni vsu ac consuetudine cum vesanis dæmonibus. Pamphagiâ item, & Polygamiâ. Ne quenquam interfeceritis, inquit, ne proximi vxorrem ad adulterium pellexeritis: ne furto res alienas attrectaueritis: ne mentiamini. Ad cælum nunc quidem pergo, rediturus olim ad exercendum iudicium in homines prorsùs omnes: tum, eos qui pietati virtutibúsque alijs operam dederint, eueham mecum in superas illas sedes; improbos impiósque in sempiternos rogos detrudam: vestrum est nunc statuere, vtrum duorum insistere iter velitis.* Ego verò (subdit Quenius) neque Concionatorem vllum vnquam vidi, qui maiori ardore diceret; neque concionem quæ audiret attentiùs. Vt erant ista inaudita plerisque ferè omnibus, arripiebantur nimirum auiditate incredibili: hinc factum, vt pene singuli singulos sibi Catechistas accerserent. Vbi primùm merces aliæ vltrò citróque mutatæ sunt alijs (id verò celerrimè perfectum) quod reliquum superfuit temporis,

Annvs MDCLII.

ANNVS MDCLII.

datum hinc inde, ingerendæ excipiendæque Chriſtianorum myſteriorum notitiæ: ita intra paucos dies reperti viginti idonei qui admitterentur ad Baptiſmum: quos Quenius in Chriſti familiam tranſſcripſit, in ijs, regionis præfectum, cum totâ familiâ: & quod mirere, vix ille Chriſtum didicerat, cùm ſancto Spiritu linguam ſoluente, in familiari ſermone de myſterijs fidei ea loquebatur, quæ & cæleſte quoddam præ ſe lumen, & ardorem non vulgarem ferrent. Vrſit certè magnopere Quenium in diſceſſu (neque enim diu conſiſtere tum quidem licuit) vt proximo vere reuerteretur: adfuturum ſe non modò cum ſuis, ſed etiam cum alijs quamplurimis, quos interim participes facturus eſſet Euangelici theſauri, quem ipſe tantâ animi ſui voluptate reperiſſet incogitans.

Miſſio P. Gabrielis Druilletij ad Abnaquioïos.

OMNIVM verò laborioſiſſima ad *Abnaquioïos* Miſſio fuit, Gabrielis Druilletij, qui ante quadriennium ad eos iam adierat. Et illum quidem repopoſcerant eo interuallo ſæpius, nihilque non tentarant per legatos apud ſuperiores, ſibi vt reſtitueretur: ſed cùm viderent ij, gentem ſanè facilem & humanam, atque ad Euangelij ſementem excipiendam idoneam imprimis, habere propè in viciniâ RR. PP. Capuccinos, qui in Acadiâ ſtabile domicilium fixerant, diſtulerant tandiu, dum ante biennium concedendum tandem enixiſſimè flagitantium petitioni rati, illis abducendi ſecum viri fecere copiam. Ibi cùm hyemem anni quinquageſimi, atque adeò vernum tempus anni conſequentis exegiſſet, poſt breue dierum quindecim interuallum, quos vel ad corpus vtcunque reficiendum, vel ad colligendum animum exegit cum ſocijs, abductum de menſe Iulio, hoc demùm anno reſtituerunt, ad VI. Id. April. Incredibile dictu, quàm multa quámque grauia pertulerit toto eo tempore: nam inter eundum quidem, dum iter ductores capeſſunt per inuia, ad compendium, vt rebantur, ſuâ ipſorum credulitate deluſi, cùm iam ad Abnaquioïorum fines perueniſſe ſe ſe exiſtimarent, comperiunt vix ſibi tertiam partem confectam eſſe itineris. Et iam tum tamen cibaria in iter abſumpta defecerant, nec quidquam deinceps præſidij humana induſtria, niſi ex venatione promittebat. Ergo dum ſe ad peragendum ſacrificium Druilletius comparat, penetrat in ſiluam vicinam gnauus venator è Catechumenis:

& (quod mirere vtique, si non aliundè certè ob temporis breuitatem) vix rem diuinam fecerat Sacerdos, cùm redux venator alcas ipsas tres tàm exiguo interuallo confossas, tractásque repræsentat. Stupêre cuncti videlicet, & manna illud (sic enim Druilletius ipse, nec immeritò vocat) diuinitùs submissum suspicere. Tùm corpora optato cibo curant hilares, tùm ex ferinâ quod superfuit (superfuit autem plurimum) in viaticum fumo siccant. Vigesimo quarto quàm profecti erant die, pagum primum tenuere Abnaquioïorum, *Nazanchȣak* nomine, mutuâ gratulatione, quantam res exposcebat, aduentantium, qui tot, támque graues difficultates eluctati essent, tot effugissent discrimina; expectantium, qui incredibili desiderio Druilletij tenebantur. Atque hi quidem gaudium suum testificandum sibi putarunt festâ scloporum displosione: neque enim accidere quidquam potuisse aut augustius, aut iucundius, quàm aduentum Patriarchæ: hoc enim iam nomine appellare Druilletium ceperant. Et Præfectus vix compos sui; Nunc enimuerò intelligo, inquit, charam gentem nostram esse supremo illi Spiritui, qui cælum moderatur, quando nostrum ad nos misit Patriarcham. Multáque eam in sententiam prolocutus, cùm fine dicendi facto exquisijsset, satísne commodè iter fecisset Druilletius, quæ-ve cura eius leuando labori adhibita fuisset, accepissétque graues illi molestias illatas ab externo quodam, ex gente Etechemeniorum; ad eum conuersus; Carere te, inquit, ingenio declarasti, qui tàm indignè Patriarcham nostrum habueris. Equidem si ex eorum numero esses, qui me pro Præfecto agnoscunt, facerem tuo malo intelligeres, quàm grauiter gentem Abnaquioïorum totam violaueris istâ tuâ proteruiâ, contumaciáque, nec impunè talia vnquam deinceps auderes. Eâ verò seueritate percussus Etechemenius, tanquam è graui somno expergefactus esset: Ita est, inquit, careo ingenio, qui tàm malè, támque duriter tantum virum habuerim, hoc grauiori culpæ affinior, quòd is de me centiès optimè meritus est. Nam cùm in morbum incidissem, noctem totam vigil penès me excubauit, precibúsque suis tetrum dæmonem fugauit, vitæ insidiantem meæ. Et verò, quidquid rogat, impetrat ab eo qui cuncta fecit; nam & cùm ex diuturnâ siccitate decreuissent

ANNVS MDCLII.

torrentes eò vſque, vt penè arente alueo non ſatis aquæ ad nauigandum ſuppeditarent, vbi primùm in preces ſe ſe proſtrauerat, fluxit ſtatim, magno noſtro leuamento, imber copioſus: & cùm in extremâ inopiâ ciborum verſaremur, eo petente ferinam elargitus eſt ſummus ille vt rerum ceterarum, ſic animantium quoque Dominus: eâ verò cùm affatim veſceremur, abſtinebat ferè ipſe, quandiu recens erat, & optima quæque, atque ad guſtatum ſuauiſſima nobis relinquens, hamo ipſe ſibi captabat piſciculos, ſi quando ceperat, veſcebatur ad veſperum; neque enim priùs cibum capiebat: cúmque in grauiſſimis laboribus, aſſidua penè inedia eſſet, tamen dum ſub noctem figenda tentoria erant, vegetior, lætiórque erat: planè ſpiritus eſt, non homo: ego canis, qui in talem virum tàm indigna auſus ſim: præſertim cùm tanta eius eſſet manſuetudo, vt cùm aut intentarem minas, aut iactarem conuitia, illum cauſam ærumnarum eſſe omnium, quas perferremus, dictitans, vel conticeſceret prorsùs, vel ſi quid proloqueretur, videretur ipſum illud quod temerè obijciebam, agnoſcere: adeò placidè reſpondebat. Quare illud fateor, agnoſcóque, me antè ingenio caruiſſe: nunc verò certum mihi eſt reſipiſcere, preces deinceps amplecti, méque in diſciplinam tanto viro tradere. Hæc penè ad verbum ex Gallicâ Relatione reddidi, tùm vt intelligat quiſque, quibus tandem laboribus pro Euangelio filij Societatis IESV ſe ſe obijciant, quæ adeant diſcrimina; tùm vt illud planum fiat, nullam naturam eſſe tàm feram, aut tàm inhumanam, quæ non Chriſtianâ humanitate molliatur.

Dici verò vix poteſt, quantâ vulgò in exiſtimatione apud gentem candidiſſimam eſſet Druilletius: quàm autem non ſimulatè ab ijs diligeretur, tùm alia omnia, tùm illud vel maximè teſtatur, quod cùm vel malitioſè, vel ex vernaculæ linguæ ignoratione ad herum Anglum ex ijs qui in Acadiâ verſantur, famulus retuliſſet, Sacerdotem illum Gallum, qui tanti ab indigenis fieret, in casâ quadam quam deſignabat, oblocutum Anglis eſſe, atque is vera ratus quæ à vernulâ afferebantur, tumultus iam aliquid meditaretur; vbi cognouere Præfecti, ad eius ædes adeunt, & hanc orationem per vnum ex eorundem Præfectorum numero habuere. *Dolemus*

magnopere, seruuli vnius imprudentiâ factum, vt secùs de nostro Patriarchâ sentire ceperis, quàm eius summa integritas ferat: excusamus tamen delatoris inscitiam. Vtique vernaculæ linguæ nostræ scientiores sumus, quàm ille de plebeculâ aduena: cúmque interfuerimus cuncti tum, cùm hæc Patriarchæ nostro excidisse ab illo tuo famulo feruntur, illud contrà asseueramus, nihil vnquam ab eo de vobis in deteriorem partem dictum esse. Ac nobis quidem tradit, ei, qui cuncta molitus est, inuisum, exosúmque esse mendacium: atque adeò, ab eo animaduerti in mendaces: quod cùm persuasissimum nobis sit, alieni profectò à mentiendi proposito sumus: proinde sic tecum ipse reputa, dum nos audis; Homines isti minimè mentiuntur. Ceterùm, sic habeas oportet, illum eundem à nobis cooptatum esse inter ciues: deinceps gentilis noster est: illum diligimus tanquam Præfectorum nostrorum sapientissimum, tanquam Legatum IESV veneramur: atque adeò quisquis illum oppugnat, oppugnat omnes omninò Abnaquioïos. Hæc cùm Præfectus singulari quodam ardore esset elocutus, perculit nimirùm Anglorum proceres: quare seu ipsos puduit inconsultæ credulitatis, seu veriti sunt, ne ex scintillâ incendium existeret, abalienatis à se Abnaquioïorum animis; ad Druilletium per quendam è suis, recèns ex veteri Angliâ aduectum in Nouam, scientem Gallicè precati sunt, quod gestum esset, voluntariâ contritum obliuione vellet: se quidem deinceps studiosè prouisuros, ne quam fidem stolidis hisce delatoribus haberent. Satis se intelligere, quàm charus esset toti Abnaquioïorum Nationi: valiturum id ad nectendam arctiùs concordiam inter Gallos Anglósque, & gentem ipsam. Ad hæc cùm singulari quadam Christianæ mansuetudinis significatione respondisset Druilletius; Se verò haud magnopere istâ seruuli iniuriâ commotum esse: atque adeò ignoscere perlubenter, quod ad se propriè attineret: vnum id sibi molestum fore, si qua mora afferretur Euangelio. Et concordiam illam quidem optandam imprimis esse non modò ad fidem Religionémque Christianam propagandam ijs locis, sed etiam ad mercaturas ipsas, quas quærerent, atque ad rei eorum tùm publicæ tùm priuatæ compendia. Quæ cùm verissima esse agnoscere se se dicerent, eâ comitate delectati, inuitare quisque ad se se, vt varias habebant sedes, precaríque visere se ne grauaretur: & verò, quo-

ANNVS MDCLII.

ANNVS MDCLII.

ties deinceps per Kenebekium amnem nauigans, ad eorum ſparſa per ripas domicilia canoam appellebat, perhonorificè excipiebatur: quoties autem ſermo de illo fiebat, ſemper in optimam partem de eodem apud Abnaquioïos locuti ſunt.

QVOD AVTEM dicebat ille gentis Præfectus, Druilletium deinceps gentilem ſuum eſſe, alludebat ad id quod paulò antè geſtum erat. Nazanchȣakenſes, hoc eſt pagi illius incolæ, ad quem tantâ omnium gratulatione perueniſſe illum vidimus, cùm voluerent animo quâ maximè re ſuam ergà eum obſeruantiam poſſent teſtificari, illud cogitarunt, vt virum quaſi ciuitate donarent, at iure quam-optimo. Coacto eam in rem conuentu, dixit pro concione loci Præfectus, idem ille qui Etechemenium tàm acriter obiurgârat, Patriarcham non modò Magiſtrum omnium, quotquot adeſſent, eſſe in ſanctâ fide, ſed etiam gentis totius & eloquentiſſimum, ſi verba de rebus publicis facienda; & prudentiſſimum in dicendâ ſententiâ, quacunque tandem de re deliberandum eſſet; ac tametſi (aiebat Orator & acerrimo iudicio, & apprimè Chriſtianus) diu eſt ex quo lucis vſuram capio, tamen præ illo aliud nihil me eſſe reputo, niſi balbutientem infantulum. Ergo cùm incredibili omnium conſenſu cooptare inter ſuos Druilletium placuiſſet, ad eum adeunt continuò, & mirâ in Barbaris beneuolentiæ teſtificatione ſic compellant. Popularis deinceps noſter es: nobiſcum deinceps vitam exige: tu parens, nos filij; tu Magiſter, nos auditores. Noli, ſi nos viciſſim diligis, tuo diſceſſu nos teterrimorum dæmonum furijs permittere, qui regionem totam adhuc infeſtam habuerunt. Eorum tu quidem furores aduentu repreſſiſti tuo: at, quàm metuimus, ne ſi hinc exceſſeris, eâdem quâ priùs licentiâ graſſentur? Vides ipſe quemadmodùm audientes dicto ſumus: te duce, atque hortatore teterrimis illis ſempiternæ noſtræ ſalutis oppugnatoribus reſiſtimus pro virili: qui illorum è numero rixis præeſt, diſcordiæque mentium caſis noſtris pulſus eſt: neque enim vſpiam inconditos illos clamores exaudis, quos tollere antè ſolebant mulieres: publicè autem tametſi iam exardeſcebamus iracundiâ, in apertum bellum erupturâ in eos, qui ad oſtia fluminis noſtri incolunt, à quibus haud leuis ſuſpicio eſt ſublatum è medio,

arte Magicâ, ac repentinâ quidem morte, vnum è nostris Præfectis; tamen vbi vetuisti nos quidquam mouere, paruimus continuò. Multùm antè tribuebamus tùm sortibus, tùm Pythonissarum nostrarum diuinationi; nunc vtriusque fraudis vanitas tàm explorata nobis est, vt precibus ad Deum non modò tuis, sed etiam infantulorum, atque adeò nostris vniuscuiusque confisi, quarum efficacitatem illustrem sanè in modum comprobauit salus complurium, quorum conclamata vita erat, nihil hinc extimescamus: nequam ille spiritus qui polygamiam fouebat, nihil nunc penè apud nos habet virium: perpauci sunt è nostris, qui plures vxores habeant: ille ipse qui pagi huius Præfecturam ambit, ambit vtique frustrà, nisi vxorum duarum quas habet, dimiserit alteram: denique quem dæmonem ebriosæ intemperantiæ præsidem fugaueras, illum quidem Angli postliminiò te absente, nec sine strage non modò animarum, sed etiam corporum sanè luctuosâ reuocauerunt: at nunc demùm in perpetuum exterminandus est, propositâ pœnâ, si quis deinceps clàm, fatalibus illis liquoribus indulserit. Quamobrem etiam atque etiam à te flagitamus, ne nos desertos velis: parens noster es: esto idem arbiter rerum omnium nostrarum: controuersias nostras omnes tibi disceptandas definiendásque permittimus: quantum nos diligas intelligimus ex tantis laboribus quos nostrâ causâ suscepisti; ex precibus quas diu noctúque fundis nostrâ item causâ, ad eum qui cuncta condidit, ex ieiunijs quibus te vltrò, eidem summo rerum molitori nobis propitiando discrucias. Et cessisset quidem Druilletius obtestationi tàm vehementi, támque ardenti optimæ Nationis in se studio, nisi aliud Superiores mandassent: absque obedientiâ fuisset, nulla vnquam laborum, nulla ærumnarum acerbitas pastorem eripuisset ouibus: sed parendum fuit, redeundúmque vnde profectus erat, Kebeccum, infestissimo vtique itinere, rerum omnium grauissimarum perpessione. Id adeò intelligi potest tùm ex ijs quæ suprà commemorata sunt, in persequendis ijs quæ tolerauit vir Apostolici Spiritus, dùm ibatur; tùm ex eo quod per Quadragesimale ieiunium, asperrimum vtique ijs locis, omni prorsùs cibo carens, decem ipsorum dierum inediam tolerauit cum

ANNVS MDCLII.

comitibus, quorum aliquot fame, frigoréque absumpti: ipse cum socio Gallo, postquam aliud suppetebat nihil, elixauit calceos, tum indumentum interius è corio alces: & quandoquidem iam liquescebant niues, etiam fidiculas detractas reticulis: neque enim ijs deinceps magnopere ad reliquum iter peragendum opus erat. Tandem, illius ope, cuius benignitas in suos per Euangelicum illud comprobatur quotidie, *Non in solo pane viuit homo*, Kebeccum tenuit Druilletius, postridie Dominicæ diei resurgenti Christo sacræ, vix pelle hærens extimâ, exsuccúsque & exanguis totus. Nec verò illa macies, osque Druilletij penè ex fame luridum generosos impetus retardauit sociorum: eorum ex numero alius, item Sacerdos sub eosdem dies quinque sex-ve Neophytis comitibus conscendit canoam, itérque instituit Acadiam versùs, si quo modo per illius fines tum sibi, tùm subsecuturis deinceps Euangelicis operarijs aditum pandere daretur ad Etechemenios, Soĸoquioïos, Sȣriĸoioïos, Chaȣmaquioïos, Mahinganioïos, Amirganĸanioïos, Abnaquioïos ipsos, ad quos adhuc per tale iter penetratum est, vt meritò horreat is, cui sit illud ingrediendum; ad alias denique Nationes, quæ fixas & stabiles sedes habent, atque adeò frequentiores sunt, quàm vagi illi Montani.

Matt. 4.

SED VENIENDVM denique ad Iroquios, pestem ac perniciem istis quidem in oris, vel humani generis, vel fidei Christianæ. Annus totus insidiosis eorum impressionibus infestus fuit: suo more immanissimi hominum venatores latente agmine maiori, locis vliginosis palustribúsque, trans Magnum amnem, progressi sunt per manipulos, carptímque nunc hos, nunc illos ex indigenis, ex Huronibus, ex Gallis, ex fœderatis vndique Nationibus trucidauere. Quæ clades cùm non modò sensim Christianos Catechumenósque attererent, sed etiam aditus vltrò citróque intercluderent, funestissimæ vtique & putabantur, & erant: duæ tamen hoc anno plus vel damni in commune, vel mœroris bonis omnibus attulerunt. Prior nex fuit Iacobi Buteuxij, de quo tàm sæpè memoratum suprà: is Attiĸameguiorum suorum inuitatu, cùm eorum in fines tenderet ad designatum locum, quo conuenturæ affirmabantur pleræque Nationes ex remotioribus illis, quæ ad Boream

P. Iacobi Buteuxij mors.

ream diuersæ incolunt, rem fidei acturus; ex Trifluuio profectus erat cum familijs Attikameguiorum eorundem aliquot, pridie Nonas Aprilis. Erant in agmine omninò ad sexaginta viri, feminæ, pueri-ve, turba imbellis: viaticum nullum in iter: spes tota apta ex prouidentiâ summi Patris, qui volatilia cæli pascit. Et quàm commoda anni tempestas ad conuentum, tàm ad venationem incommoda erat, liquefactis iam niuibus: ità dies plerunque totos planè ieiuni exegerunt. Tandem cùm ex fame languerent omnes, neque humani vllius subsidij spes affulgeret, ipso die IESV Christo in cælum scandenti sacro, postquàm cunctos ritè confessos eiusdem IESV Christi corpore Buteuxius refecerat, alij ab alijs, quæritando commodiùs victui discesserunt. Antegressis turmis alijs, subsecutus demùm Buteuxius est cum Gallo comite (miles erat siluestri gentium earum vitæ pridem assuetus) & adolescente Hurone iam Christiano. Conscensâ canoâ, progressi sunt aliquantùm eâ ipsâ luce: postridie, qui IV. Idus Maias erat, cùm ob frequentia catadupa exscendere ter coëgisset locorum difficultas remis insuperabilis, dum tertiùm suo quisque impediti onere iter per aspera vtcunque moliuntur, circumueniuntur ab Iroquijs insidiatoribus. Ac Huro quidem iuuenis vt antecedebat, viuus captus est: in subsequentes Buteuxium Gallúmque eminùs perfidi sclopos displodunt: ex vulneribus statim vterque corruit. Tum verò progressi ad exiguam prædam victores, vtrumque confodiunt ictu ensium repetito: cùm illi nihil nisi IESV nomen in morte ingeminarent. Biduo pòst, Neophyti aliquot alij ex dispersis illis, cùm iter idem insisterent, in easdem insidias cecidere, & cæsi sunt: vnus ex Algonquiniâ gente iuuenis viuus crematus est, eâ crudelitate cuius speciem crebrò vidimus: Huronem ad eandem carnificinam reseruabant, in patrio solo vstulandum, vbi se recepissent: verùm is in omnem euadendi occasionem intentus, tandem post dierum aliquot ærumnas, angoréśque, dirupit vincula, nudúsque profugit: ex illo hæc rescita omnia. Vt ad Buteuxium reuertamur, natus est in oppido Picardiæ (*Abbatis-villam* nominant) anno huius seculi primo. Cùm admissus in Societatem esset Rothomagi, anno vigesimo ætatis; deinceps anno se-

ANNVS MDCLII.

culi quarto & trigesimo, Theologico decurso quadriennio in Nouam Franciam missus est. Eâ in vineâ tàm laborum, quàm meritorum feraci, laborauit annos duodeuiginti, & strenuè imprimis, & fructuosè. Nam ad fidem traxit, ac adduxit Barbaros sanè plurimos ex Montanis, Algonquiniísque: Attikameguios autem sic excoluit, vt in illâ terrarum vastitate Ecclesiam fundauerit, innocentiæ laude florentem imprimis: hos ad nutum agebat, flectebátque: atque adeò peccati labe detersâ penè omni, eorum in mentibus tanquàm in solo probè subacto, virtutes omnes seuerat Christianas, fidem, charitatem Dei & proximorum, castimoniam, candorem autem simplicitatémque vel maximè. Vir orationis dono perillustris: tantâ autem, támque constanti sui abnegatione, vt ieiunaret assiduè, humi cubaret semper, magnam noctis partem vigilaret: ac tenerâ licèt, delicatáque temperatione corporis, morbísque penè assiduis conflictans, tantâ tamen vexandi sui quasi siti æstuabat, vt ei sedandæ, vel temperandæ, suprà vires corpus voluntariâ rerum asperarum perpessione conficeret. Ad Martyrium tàm incensâ ferebatur cupiditate, vt cùm aliquando audiret non neminem, in familiari collocutione prædicantem, adeò horrere se ignes Iroquiorum, vt si in id discrimen veniret, planè cuperet antè, quàm tàm immanium monstrorum in manus incideret, emori; *Ego verò*, aiebat ijs, quibus intimos animi sui sensus aperiebat, *mecum præclarissimè agi putarem, si me eò reseruarent. Et est quidem eorum crudelitas ingens: lentis autem ignibus torreri, supplicium sanè atrox: verùm, nihil est quod non eluctetur diuina gratia: Deúmque medijs in flammis diligere, charitatis est & longè purioris, & summæ illi Maiestati acceptioris, quàm quicquid extrà tormenta cruciatúsque facias.* Atque hinc est, quòd cùm millies locis ijs versatus fuit, vbi repentini illi, insidiosíque Iroquiorum impetus metuendi meritò putabantur, vultu tamen semper immoto constitit, progressúsque semper impauide fuit eò, vbi diuinæ gloriæ amplificandæ spes affulgebat.

PLVS REI & Christianæ & Gallicæ detrimenti attulit clades altera, ex nece Plessæi Kerbodotij, qui Arci Trifluuianæ præerat. Is quotidianarum incursionum impatiens hostis callidissimi eiusdem, & audacissimi, qui dies noctésque

immineret, Gallorum pecora abigeret, tùm horum autem, tùm indigenarum, eorúmque qui varijs ex plagis regionis, eódem migrauerant, cædes faceret; constituit si quà posset, arcere longiùs has pestes. Eam in rem collecto Gallorum, Canadensiúmque agmine (Galli erant ad quinquaginta, Canadenses ad decem, aut duodecim) vnà cum ijs lembum conscendit XIV. Cal. Septemb. pérque aduersum flumen, in hostem fertur, quem in carectis latere acceperat. Et verò vnam & alteram leucam progressus, Iroquios videt saltuoso loco, ad oram nemoris, intrà munitiunculam, vt feræ gentis mos est, haud facillimam expugnatu. Et fauebat prætereà vligo ex parte fluminis, ita vt exscendere nostri, nisi cum graui periculo non possent. Vrget tamen nihilo seciùs Plessæus, & iustæ iracundiæ indulgens nimiùm; Eamus, inquit, & simul tot perfidiosorum latronum iniurias vlciscamur, simul abacta pecora recipiamus. Non defuit ex agmine, qui præcipitem illum ardorem inhibere conatus sit: exscensionem difficillimam esse: patere omnes hostis audacissimi vel sagittis, vel sclopis: vbi exscensum esset, per vluam deinde, hoc est in lubrico lapsante vestigio progredientium, tùm vnumquemque, tùm præcipuè eos qui in fronte agminis essent, ad cædem ab hoste immoto impunè lectum iri: iuberet potiùs omni remorum contentione lembos agi per aduersum flumen paulò altiùs, dum locum ad exscendendum commodiorem nanciscerentur; si occurreret, opportunitate vsuros; sin, ad ripam alteram recessuros tantisper, dum quid è re publicâ magis foret, in tuto considerarent. Hæc ille, cuius nomen non prodit Relatio: sapienter vtique, si auscultasset Kerbodotius: sed vt erat iracundiâ commotior; Cur, inquit, hæc discrimina opponis? recessum nostrum, fugam hostis interpretabitur, ex eóque illi crescet audacia. Nec cunctatus, exscendit ipse: sequuntur tùm Hurones, tùm Galli, hi verecundiâ magis, quàm rei benè gerendæ fiduciâ. Et Hurones quidem, istiusmodi locorum assuefacti difficultatibus, minùs incommodè vestigium per vluam sustinebant: at Galli tùm à veste, tùm ab armis impeditiores, non magis de hostili vitandâ petitione, quàm de prolapsionis periculo soliciti, gressum ægrè moliebantur. Hinc funestæ origo cladis: om-

ANNVS MDCLII.

ANNVS MDCLII.

nium primus cadit ductor ipse: confossi cum eo Galli ad quindecim: septem in truculentissimi hostis manus venerunt viui; ita inconsulta viri vnius temeritas non modò se sociósque expeditionis perdidit, sed etiam rem & Gallicam & Christianam in certissimum adduxit discrimen. In confesso est, nihil facilius factu futurum fuisse, quàm vt hostis, si victoriâ vti nosset, eo die Trifluuianâ Arce potiretur, ac deinceps non modò totam circà oram longé latéque infestam haberet, sed etiam iter intercluderet Kebeccum, tot Nationibus fœderatis, quæ cum Gallis vniuersè mercaturas exercent, à Sacerdotibus Societatis vel instituuntur in fide, vel ad fidem pelliciuntur. Omnia consternatione plena erant: qui è certamine euaserant, palantes hac illac vagabantur: qui superfuerant, & pauci erant, & amisso ductore, deiecti animis: ità si Iroquius suâ illâ agilitate non minùs quàm viribus formidolosus, locis pluribus, vt poterat, fecisset vno eodémque tempore impressionem, vix, ac ne vix quidem repellere insultantem Trifluuiani potuissent: sed non siuit benignissimus parens eò vsque calamitatem progredi: Iroquius ferociter exultans, captiuos abduxit in patriam, Galli, ceteríque Trifluuij incolæ paulatim se se à tantâ formidine receperunt. Quarto die quàm dimicatum erat, Trifluuiani quidam visendi studio, vt fit etiam in rebus calamitosis (nam ne istis quidem parcit curiositas) ad locum certaminis progressi, pauca hæc carbone vtcunque delineata in Iroquij bellatoris clypeo reperere: *Norman-villæus, Franco-villæus, Possonius, Palma, Turgetus, Chailloius, San-germanus, Onneiochronnonÿ, & Agnechronnonÿ: vnguis vnus adhuc mihi vulsus est, nihil prætereà cruciatus illatum.* Nempe hæc, vt licuerat, raptim deformauerat eo in scuto Norman-villæus, iuuenis magno & excelso animo, idémque Algonquinij Iroquiíque idiomatis peritus, quò nostris significaret, se, vnà cum sex illis alijs, ab Iroquijs viuum abduci ab Onneiochronnonijs, Agnechronnoniísque (nomina hæc esse populorum quorundam ex Iroquijs, diximus supra variatione vnius literulæ) nihílque adhuc in se sæuitiei depromptum, nisi quod vnguem vnum infames tygres auulserant: cetera scilicet in aliud tempus, ínque locum alium reseruari. Quæ vt dira truculentáque dein-

de fuerint, non dubium tamen fuit ijs, quibus cognita præstantissimi iuuenis virtus erat, quin forti, constantíque animo ab eo tolerata sint: scripsit quidem certè Kebecco in Galliam matrona, & ipsa præstanti virtute, videri potuisse Normanvillæum de suo illo casu diuinitùs cognouisse: hanc enim secum habuisse orationem, paulò antè funestum illud certamen; Cùm assiduè dimicandum mihi sit cum feris illis Dei hominúmque hostibus, nihil procliuius factu, quàm vt aliquando eorum in manus veniam: verùm, si id eueniet, spero fore vt eorum ignes constanti animo perferam: nec despero quin præterea hac manu respergam aquâ salutari Baptismi, infantulos aliquot moribundos, & verò etiam fortè adultorum non-neminem, extremo in morbo, præmissâ videlicet institutione, qualem adhibere dabitur antè quàm in rogos rapiar. Felix bellator! qui non animo volueret gladiatoriam illam insaniam, furorémque, quo duellatores nostri inter se confodiunt: (digni, nisi animorum interitus sempiternus interueniret, qui tàm scelestâ manu occumberent:) sed cælestia decora, artésque eas quibus Sancti beatam illam immortalitatem promerendam sibi putauere.

ANNVS MDCLII.





HISTORIÆ CANADENSIS

LIBER NONVS.

ANNVS MDCLIII.

Prouerb. 16



VTATA deinceps rerum facies est ad tempus, in Nouâ Franciâ: expressúmque illud Salomonis; *Cùm placuerint Domino viæ hominis, inimicos quoque eius conuertet ad pacem.* Nimirum quotquot erant ijs locis pij piæque, tam luctuoso rei Christianæ statu, interpellare precibus optimum parentem non desinebant, respiceret suos: votáque nuncupabant eam in rem alij alia: illud percelebre, & quantum quidem euentus docuit, gratum Deo, quod diem Præsentatæ in Templo Virginis se deinceps præcipuo cultu festum habituros vouerunt Montis-regalis incolæ: ex eo enim tempore retusi sunt haud obscurè Iroquiorum impetus ac furores. Hyemem illi quidem totam exegerunt vicinis in saltibus, pagum Arcémque Trifluuij si non obsidentes, circunstantes certè: eâ spe scilicet, fore vt quo tempore frigorum vis esset acerrima, altæque niues humum coope-

Facto Præsentatæ in Templo Virgini voto Iroquiorum impetus retusi.

ruiſſent, Galli ab omni hoſtium impreſſione ſecuri, déque qui[illegible]iùs, quàm de militaribus excubijs cogitantes, per[illegible] â incuriâ opprimerentur. Sed eos fefellit opinio: deprenentis in niue veſtigijs quorundam, qui ad Oppidum idem propiùs acceſſerant, continuò Galli ſibi ſuíſque rebus inuigilare, duplicare excubitorum numerum, propugnacula firmare: quæ cautiones cùm ſpem omnem perfidis ademiſſent Arcis capiendæ, enimuerò poſtquam deeſſe cepit vnde venatu ſe ſe alerent, feris iam omnibus circumcircà vel captis, vel fugatis; repedauere in patriam, annonam quæritaturi. Verùm adfuerunt breui denuò: vbi primùm ſolutæ ſunt Magni fluminis glacies, concurſare vndique feri hoſtes, ſi quem venatorem è noſtris, aratorem-ve interciperent. Quæ propè obſidio cùm Gallos aſſiduè fatigaret, nec ſine præſenti diſcrimine; re maturè deliberatâ, conſtituunt Algonquinij, inhibere furentes, & vim iniquiſſimam iuſtâ vi depellere. Et adfuit ſuis è cælo Dominus Deus: nulla penè velitatio fuit, in quâ non noſtri vicerint. Celebris illa, ad VII. Idus Maias, quâ cùm Algonquinij in canoâ, tres tantùm Magno fluuio innauigantes, ad ripam vlteriorem latere hoſtem in inſidijs deprehendiſſent, quem adhuc exiguæ Inſulæ quædam circumpoſitæ texerant; derepentè obuersâ ad ripam citeriorem prorâ, non ad fugam, ſed ad collocandam in tuto feminam, quæ nauigiolum vnà conſcenderat, re perfectâ, proram illicò in hoſtem conuertunt inſequentem, (quippe qui fugere illos putauerat,) ſi non virtute, certè numero longè inferiores: quâ roboris militaris ſignificatione adeò territi ſunt Iroquij, quotquot nauigijs tribus inuehebantur, vt ipſi ſedulò capeſſiuerint fugam. Ad Montem autem regalem illud mirabile ſub idem tempus contigit, quòd Galli ſex tantùm & viginti, concluſi ex improuiſo inter ducentos Iroquios, non euaſerunt modò incolumes, ſed etiam ſtragem non paucorum edidere. Et diſploſit quidem turma tota tàm ingens, ſclopos, nec ſine arte & cominùs: ſed impunè: auertente neſcio quâ manu præpotenti, candentes glandes illas, nullus in certamine occubuit, nullus, quod meritò ſuſpicias, vulnus accepit: ex hoſtibus autem, cæſi tàm multi, vt quà fugerant, terra vndique eorum cruore tincta manſerit; & ad mul-

ANNVS MDCLIII.

ANNVS MDCLIII.

tos dies humanarum carnium frusta non exigua canes ir Gallicum præsidium attulerint. Quibus cladibus efferati potiùs, quàm territi Iroquij, constituunt Trifluuianam Arcem capere, quantocunque demùm staret: extimulante præsertim animos Barbarorum, dolore concepto ex morte Aontarisati, Præfecti magni nominis apud Annierrononios, qui cùm prodere rem Gallicam vellet, captus ipse in suâ molitione est anno proximè superiore, lentísque ignibus crematus ibidem apud Trifluuium. Ergo cùm rem apertâ vi procedere posse diffiderent, ad artes de more vertuntur, & ingenti sanè collecto agmine militari, primùm manipulos aliquot miserunt, hos ad Montem-regalem, illos Kebeccum, distinendis Gallis intereà, ita vt suppetias Trifluuianis ferre vel nequirent, vel non auderent, ipsi satis in se tutandis occupati. Tum lectissima eorum legio proximè Trifluuium loco sinuoso occultat se se, ac nocte concubiâ homines rei militaris minimè ignari tripertitum agmen instruunt. Imponunt in canoas vndecim, confidentissimos quosque, & ad aduersam Magni fluuij partem, contrà Arcem iubent consistere. Canoam maiorem onerant bellatoribus alijs decem, qui exiguas quasdam Insulas Arci maximè vicinas occuparent. Agmen tertium inter saltus, siluásque proximè Arcem delituit. Rebus ita dispositis, expectant suâ quisque in statione Solis ortum: rati, id quod procliue factu erat, fore vt quoniam instabat messis segetis Indicæ (agebatur dies XIII. Cal. Septemb.) aratores in agros quisque suos excurrerent; quorum ex numero raptim aliquem ex insidijs, ij qui in canoâ maiore versabantur proximè Arcem, abducerent confestim, præter Arcem inuecti, quò cernerentur à Gallis: obuiàm ijs processuros qui vndecim canoas illas ex aduersò complebant: Gallos confestim adfuturos ad ripam, partim conscendendis nauigijs ad opitulandum capto, partim spectando certamini: ac tum demùm accessuros ad Arcem eos, qui vicinis in saltibus latebant, quam cùm propè vacuam propugnatoribus inuenirent, occupaturos perfacilè. Sed nihil horum processit, Domino Deo suos protegente: nam eo die continuerunt se aratores nostri vel in casulis, vel propè casulas, neque excurrit vllus longiùs: postridiè, cùm nihil prorsùs cuiquam

suboluisset

de hoſtilibus inſidijs, rogauerunt Galli aliquot, Algonquinios amicos, quærere ne grauarentur pecus quoddam, quod per nemora deerrauiſſet: repertum iri vtique in ſiluis, aut ad Magni fluuij ripam. At non procul perrexerunt qui curam eam in ſe ſuſceperant; progreſſi paululùm, obſeruant in arenâ veſtigia non paucorum, qui illac tranſijſſent, trepidíque renunciant confeſtim, hoſtem profectò adeſſe. Simul meſſores aliquot, qui eo demùm die ad agros perrexerant, citato curſu afferunt, viſos ſibi nouos vultus hominum, veſtes peregrinas: eos, quicunque demùm eſſent, intrà ſiluam latitare. Sed miſſi Galli exploratores cùm vidiſſent neminem, dictorum fidem eleuarunt: quæcunque Algonquinij retuliſſent, ex vanâ formidine eſſe profecta. At XI. demum Cal. Septemb. cùm reditum in agros eſſet eâ dumtaxat cautione, vt ad firmandos meſſorum animos excubiæ conſtituerentur ad ſiluarum terminos; vix deſtinati Galli in ſtatione conſtiterant, cùm impatientes moræ longioris Iroquij, prodeunt ex inſidijs, in eorúmque vnum inuadunt, ex eo, ſi caperent, cognituri quo ſtatu res arcis, pagíque eſſent. At is Euro ocyor refugit arcem verſùs: quem tamen aſſecuti Iroquij, vt pedum agilitate mirum in modum valent, impactâ ter ſecuri ſauciauere grauiter, at extra leti periculum: atque tum demùm dubitare nemo quin veriora eſſent quàm quiſque vellet, quæ priores illi haud leuiter retuliſſent. Ergo aptè comparatis ad reſiſtendum omnibus, cùm poſtridie illius diei canoa illa maior, in quâ impoſitos diximus Iroquios decem, nullâ deſtinatæ rei gerendæ occaſione oblatâ, ad illas alias vndecim ſe reciperet, ad aduerſam ripam tanquam ſtantes in anchoris; viſum noſtris eam inſequi, quò eâ viâ reſcire poſſent certiùs de hoſtium numero. Eam in rem myoparonem conſcendere iubet Præfectus Arcis, bellatores aliquot egregios è Gallorum agmine: & vix ij caput fluuij verſùs, milliare vnum proceſſerant, cùm hoſtiles canoas vident ſinuoſo illo in receſſu conſiſtentes: in eas cùm ſclopum quiſque diſploſiſſet, continuò ad Arcem reuertuntur. Et tympani ſonitu excitus gubernator, quo ſigno moneri ſe voluerat, ſi hoſtem deprehendiſſent qui conſcenderant myoparonem, hoſtes videt effuſo curſu per agros ad pagum properantes, quaſi eſſent oppugnaturi. Tum verò ad arma

ANNVS MDCLIII.

conclamatum: clausæ portæ bombardæ maiores duæ productæ displosæque. Hoc fragore perculsi barbari, pedem referunt, at non sine prædâ: quippe in obuia armenta versâ rabie, abigunt in vicinum nemus quidquid potuerunt: nec seciùs procurrunt ad fluuium, ex eiúsque ripâ, sclopos displodunt in nostros illos pugiles, qui è myoparone egregiè sanè decertabant; & scilicet tàm læto successu, vt cùm terrâ vndáque oppugnarentur, perpauci à plurimis, tamen incolumes euaserint omnes, ne vulnere quidem vllo accepto, cùm contrà ex hostibus vulnerati sint complures. Iroquij vt antè in armenta, sic tunc in segetes Gallorum iuxtà, Huronúmque, furorem effuderunt suum: neque modò sata incenderunt, sed etiam aratra, quotquot ad comportandam messem cò traxerant boues. Sed cùm arcis Præfectus bombardam maiorem loco apto collocatam displodi tandem in eos iussisset, Algonquiniíque armati processissent, recessere tandem Barbari, non tanquam victi, sed tanquam exsatiatâ demùm rabie in speciem hilares, reipsâ eo consilio, vt noctu pagum incenderent, quem per certa interualla non nisi truncis arborum grandioribus septum esse vidissent. Nec ars infida Præfectum fefellit: totâ deinceps nocte non modò agitatæ excubiæ, sed etiam tympanorum sonitus, cantúsque tubarum penè perpetuus fuit: ac tum demùm spem omnem abiecere Barbari Arcis aut fraude aut apertâ vi capiendæ. Vt tamen quicquid poterant detrimenti importarent, postridie iterùm per agros fusi, depopulari sata reliqua instituunt: eminùs tamen: neque enim per igneos illos bombardæ fragores accedere ausi propiùs: sed vt est hominum curiosum genus, Hurones, quorum adhuc in pectore non recordatio tantùm, sed etiam charitas vigebat suorum, qui ab Iroquijs in illâ totius Huroniæ deuastatione abducti fuerant, accedunt sensim alij ex alijs, de consanguineorum rebus sciscitaturi. Vbi inter se agnouere, enimuerò fiducia exorta ingens: tanquam nihil velitationum antecessisset, ita amicè & familiariter misceri cœpta colloquia.

Noua de Pace cum Iroquiis colloquia.

SED MAIOR quædam vis, atque humanâ præstantior adfuisse putanda, quæ penè momento efferatos illos animos domuerit, atque à belli meditatione traduxerit ad studia con-

cordiæ. Ecce enim tibi, dum iſta maximè aguntur, antequam æſtus ille militaris reſediſſet, adſunt cum albo vexillo Iroquij Annierrononij decem duodecim-ve, ad Magni fluuij ripam citeriorem, agere ſe de pace velle clamitantes: proindè è Gallis mitteretur, qui ſecum tractaret. Et miſſus quidem vnus eſt, ſed qui tot fraudum impatiens, ipſo initio exagitauit perfidos, tàm multa ſuperiora dedecora vel obijciens, vel exprobrans; Interfectum Iſaacum Ioguesium, crematos lentis ignibus Ioannem Brebeuſium, cum Gabriele Lalemantio: Norman-uillæum, cum ſocijs indigno ſupplicio, nec ſine grauiſſimo cruciatu interemptum: vno verbo, omnia ad eam diem pleniſſima perfidiæ. Ad hæc ſedatè ductor & tanquàm Præfectus ceterorum; Iunior, inquit, es, quàm vt tecum tractari de re tantâ aptè poſſit: poſtulauimus, qui audiret, non qui iaceret conuitia: redi ad tuos: conſule ſeniores, eóſque qui maioris auctoritatis ſunt: ab ijs ſi quid attuleris, proferes. Atqui nihil his opus, excipit Gallus: noui quid mei ſentiant, quámque de vobis opinionem conceptam habeant animis: vniuerſos vos habent pro hominibus fluxæ fidei, qui nihil præſtetis vnquam eorum quæ promiſeritis. Abi inquam, iuſtat Annierrononius, abi ad eos: atque illud ſignifica, læta omnia nos meditari, & iam nunc demùm cor hocce noſtrum fellis eſſe expers. Hæc cùm Gallus ad conuentum retuliſſet, vt vix ac ne vix quidem habere fidem poſſumus ijs, qui fefellerint aliquoties, dubitauit nemo, quin tota ea ſermocinatio ad fraudem pertineret: neque perſuadere ſibi vllus potuit, Iroquios ſeriò de pace cogitare. Quoniam tamen nihil periculi ſuberat, intentis omnibus ad eorum vel impetus retundendos, vel vitandas inſidias; iubent eundem redire ad Iroquios, & ad ea quæ iam dixiſſet, addere; patere ſanè fraudulentos Iroquios eſſe & mendaces, vel inde, quòd eo ipſo tempore quo de pace agere videri vellent, iniuriam Gallis attuliſſent grauiſſimam, ad Promontorium Rubrum, Ioſepho Ponceto, ſacerdote Gallo, cum ſocio Mathurino Franchetotio captis recens. Ad eam orationem obſtupefactus Iroquius; Ego verò, inquit, de captis recèns Gallis nihil prorſùs audiui: verùm, ſi ita eſt vt dicis, iam nunc mittam ad meos canoas duas; quò quantâ maximâ fieri poterit celeritate,

ANNVS MDCLIII.

vetem seriò, ne quid de ijs grauius consulant, aut duriùs eos habeant vllo modo: atque illud tibi confirmo, Gallos tuos, si superstites erunt ad aduentum nuntiorum, breuî hîc affore. Ea verò tanto ardore proloquebatur homo vel pudore suffectus, vel iracundiâ, vt nihil dubitares, quin oratio cum sensu mentis consentiret. Ac fecit ille quidem prorsus, quod se facturum receperat: quo successu, videbimus paulò post: tunc præclaris istis coeptis de pace interuenit fortuitò aliquid, vnde periculum fuit ne tenuis ille spei bonæ radius vbi primùm exoriri ceperat, euanesceret. Ex Huronum præfectis vnus *Aoneates*, cùm de more, suorum aliquot assumpsisset ad explorandum, num quo loco vicino laterent hostes, à Montis-regalis præsidiarijs Gallis accepit, in Insulâ suâ delitescere profectò aliquos. Hoc indício ad eos inuestigandos pergit Huronius manipulus continuò, & Domino Deo iustis obsecundante conatibus; repertos oppugnat, funditque derepentè, & *Aronhieiarham* ducem cum quatuor è primarijs, captos è fuga retrahit. At dum magno flumiue Kebeccum reuehitur, incidit imprudens in Trifluuianos illos Iroquios, quos minimè putarat adesse. Ergo dum placidè cum captiuis suis inuehitur, iucunda cum illis de bello, déque pace miscens colloquia, ecce tibi appropinquantes videt agnoscítque Iroquiorum canoas, ex victore momento victus. Ex eius mlitibus nonnulli territi periculi magnitudine, obuertunt continuò ad ripam proras, & effuso cursu se se in vicinum nemus conijciunt. Alij, turpe rati fugere, cogitationem suscepere funestam sanè, vt quinque illis Iroquijs quos ceperant, interfectis, de suâ deinde salute cum hostibus strenuè decertarent. Sed inhibuit è cælo Deus ferale consilium, alia omnia voluens animo Aoneates, inhibitis remis Aronhieiarham compellans; *Cernis*, inquit ipse, *penès me esse, vt tibi, si libuerit, vitam eripiam, tum te, sociísque cæsis, vel fugâ mihi consulam, perinde atque isti sibi consulunt, vel in confertos popularium tuorum cuneos irruens, in hostili cruore honestâ morte defungar. Sed neque tuus, neque sociorum tuorum sanguis arceat funesta illa infortunia, in quæ nos impressiones militares vestræ coniecerunt. Quandoquidem iam de pace agitare consilia cepimus, malo caput meum hocce, discrimini obijcere, eo consilio vt pacem redimam, si non*

mihi, nepotibus ſaltem meis, quàm maiorum meorum neces tuo cruore vlciſci. Illud ſaltem me in morte ſolabitur, ſi moriendum mihi erit, quod vita à tuis mihi eripieur, poſtquam vitam tibi donauero. Tu verò, ſi ad eum modum ſeruatus, ſines me à tuis interfici, ignauus ac perfidioſus in poſterum audies, quandiu eris in viuis: ac nemo non tibi probro vertet, quòd vitam eripi ſiueris ei, à quo ipſe vitam eo ipſo tempore acceperis. Sunt iſti qui appropinquant vel conſanguinei tui, vel populares: potes ab ijs facile vitam mihi meíſque commilitonibus impetrare. Ad hæc Aronhieiarha magno fortíque animo; *Ita eſt*, excipit, Aoneates: *non eo inficias quin penes te ſit, vitam hancce aut eripere mihi, aut reſeruare; verùm, illam ſanè tu mihi reſerua, quò conſulam tuæ. Non ſum tàm deſpicabilis apud meos, poſt bellica facinora haud obſcura pleraque, vt non vindicare te, tuóſque ab omni iniuriâ queam: ac ſi in te fortè ij impetum facere velint, tum ego corpus hocce pro ſcuto ad te tutandum opponam vtique. Ego me lentis priùs ignibus exuri patiar, quam vt eò vſque ſim degener, vt poſtquam vitam ac ſalutem tibi debuero, reditúmque in patriam; non rependam accepto beneficio par beneficium.* Erant fortè in eodem lembo, Onnontaerronnoniorum Legati, qui & ipſi diuino ſanè inſtinctu miſſi à ſuis erant de pace, & à Montis-regalis Prçſidiarijs iuſſi deſcendere Kebeccum ad Proregem, commodiùs certiúſque omnia cum eo compoſituri. Ii animos Huronum mirati generoſos ac fortes, eorum & ipſi apud Aronhieiarham cauſam ſuſcepere, conteſtatíque ſunt, ſi hoſtiliter Annierrononij in Hurones inuaſiſſent, ſe profectò pro ſuis naucleris depugnaturos. Quâ denunciatione oblectatus potiús, quàm territus Aronhieiarha; *Bona verba*, inquit, *populares: vobis ego confirmo, cuncta pacatè ac beneuolè tranſactum iri.* Et lembum impelli iubens continuò, progreditur fidens Iroquiorum claſſem verſùs, quæ iam canoas maiores ad decem & octo aduerſùs Huronicum lembum præmiſerat. Sed nihil opus Aronhieiarhæ longâ oratione fuit: & ij quos hoſtes Hurones putauerant, aduentabant amici. Nulla pugnæ mentio, nulla inſultatio, qualis hoſtis fortioris tali loco ac tempore eſſe ſolet: ſalutat cunctos beneuolè Andioura ductor Iroquius, & ad Aronhieiarham conuerſus, popularem ſuum; *Eia*, inquit, *Aronhieiarha, confirma ductores tuos: pacem, non bella ferimus: neque quidquam aliud agitamus animo, niſi vt pacem con-*

ANNVS MDCLIII.

Annvs MDCLIII.

stituamus. Hæc tametsi læto vultu, atque exporrectâ fronte dicebantur, atque vt facta dictis consentirent, iam misisset Andiȣra è suis, qui palantes illos Hurones è siluâ reuocaret, in quam se, relictâ in ripâ canoâ, abdiderant; tamen vix credere Aoneates versari se inter amicos, ac non potiùs ab hostibus circumuentum putare. Id cùm planè sibi persuaderet, nequidquam verbis officiosis, & omni beneuolentiæ significatione in eius se se animum insinuare conantibus Iroquijs, in vnâ illâ cogitatione defixus, hæc omnia ad fraudem pertinere, tantóque exquisitiores cruciatus perferendos esse sibi, quantò speciosior esset tota illa pompa verborum; vt erat vir forti & magno animo, ac tum prætereà deliberatâ morte propè ferox, surgit derepentè, & ad ferales illos modulos conuersus, quibus vti tali in re gentes eæ solent, instituit cantu celebrare Martia facinora sua, quot manu ceciderit Iroquios, quibus cruciatibus horum quemque necauerit, quibus mortem suam vlturos nepotes suos speret, Iroquijs placidè audientibus, pergentibúsque asserere, nihil tale ipsis apparari, pacata cuncta, amicáque expectanda potiùs. Neque captiuus es, Aoneate, aiunt hilares, neque periculum vllum imminet tuo capiti, inter fratres germanos versaris: atque illud tibi persuade, Gallorum deinceps, Huronum, Iroquiorúmque ingentem consociationem fore: mitte cantus bellicos: cane, si quid canere lubet, quod ad pacem pertineat, constituendam hodie, in secutura secula producendam. *Vos verò perfidiosos*, (pergit Aoneates) *venenatum pectus hocce vestrum est, dolosísque artibus mens plena: si de pace sermonem inducitis, & Gallis & Huronibus exitium molimini. Noui pridem dolos vestros; nunc quidem satis vobis esto, Huronum capita mandere: artus alios nondum in potestate habetis: supersunt meis adhuc & pedes, & manus, & crura, & brachia.* Hæc prolocutus ceruicem inclinauit, mox, vt rebatur, amputandam: sed cùm nemo quidquam moueret; *Ergo*, inquit, *vstulate hoc corpus: nolite familiaribus cruciatibus parcere: actum est de vitâ meâ: corpus hocce iam ad doloris sensum obstupuit: neque ignes vestri, neque exquisitiores aliæ torquendi viæ mentem hanc labefactant: præstat hodie emori, quàm reliquias vobis acceptas referre debere vitæ ærumnosæ cuiusdam, quam idcircò ad exiguam temporis vsuram*

concedetis, vt postmodum repetatis perfidiosiùs. Atqui paulò duriùs agis cum amicis, excipiunt Iroquij: *illud tibi denique persuade, orationem nostram cum animorum sensu consentire. Quasi verò, infit Aoneates: noui ego vos pridem: septemplex est vester iste animus: pellem vnam si detraxeris, supererunt tamen sex aliæ. Illud mihi, quæso dicite, est-ne hæc postrema fraudum vestrarum? Maiores nostri sub horumce feralium bellorum initia quid inter se tractarint, excidit tàm planè vobis è memoriâ? In conuentu super re tanti momenti habito, quid constitutum erat? Nimirum si vel muliercula locum detexisset, vbi sudare ad nefas consueuistis, aut perticam vnam vellisset earum quæ ferale tugurium continere solent, victores arma posituros, miseraturos sortem eorum quos superassent in prælio. Atqui non muliercula, sed summus dux Gallorum, locum detexit illum tàm funestum, vbi de bellis gerendis deliberatis, suis donis ac muneribus perticas euellit; vos tantæ benignitati ingrati, fidem à vestris datam maioribus pessum dedistis: ô labem! si nescitis, illis, in regione Animarum perfidia vestra ruborem ciet, dum à vobis vident leges ac iura peruerti, naturæ, gentium, & totius humanæ societatis.*

HÆC VERÒ ORATIO tàm vehemens, Iroquiorum quemque perculit, tantósque fecit motus animorum, vt Andiora ipse fassus ingenuè fuerit, esse se suósque in culpâ: rem totam deinceps aliter administratum iri. Et tenuit satis diu insolens concertatio: neque enim Aoneates inducere in animum poterat, nihil sibi imminere periculi, aut ab Iroquijs seriò cogitari de pace. Sed non potuerunt certiùs fidem dictis suis adstruere Iroquij, quàm, quod fecerunt, nihil prorsùs iniuriæ neque Aoneatæ, neque Huronum aliorum vlli afferendo. Vbi exscendendum fuit, Præfectus ex eorum agmine vnus, Aoneatem dimittens cum honoris atque obseruantiæ significatione; *Macte animo*, inquit, *mi frater: renuntia Gallis, Iroquios nunc demùm de pace & cum ipsis & cum ipsorum fœderatis componendâ, cogitare ex animo: res tuas habe tibi, suas socij tui sibi habeant.* Quæ cùm silens, atque etiam tum animi dubius exciperet Aoneates, vbi in suâ supellectili desiderari sclopum videt: *Nam quæ ista*, inquit, *ratio? vnus inermis dimittor ab armatis quingentis?* Hæc verò vox cùm Iroquios vel pupugisset, vel perculisset, centum ipsos sclopos obijciunt, iubéntque ex ijs accipere quem vellet maximè. Ita dimissus

ANNVS MDCLIII.

honorificè cum ſuis, ac tum demùm liberum ſe, incolumémque eſſe, præter opinionem ſentiens, cum Onnontaërronnonijs Legatis contendit ad Trifluuium, & ſcilicet omnes incredibili perfudit gaudio, tàm læta, támque inexpectata nuntians: quæ tamen ſic habere Trifluuiani denique & ipſi ſibi perſuaſerunt, dum Andiȣram Kebeccum ad Proregem deſcendere cum muneribus, intellexere. Porrò minùs miratus fuiſſet Aoneates tantæ ſignificationem humanitatis, nec Gallis tanta ſe infudiſſet lætitia, ſi quod anno ſequente reddemus, cognouiſſent vtrique, propoſitum Annierrononijs fuiſſe, diſſociare à Gallis Hurones, quod ipſum agitabant pro ſe quoque Onnontaerronnonij: ſed cùm nulla tum talis ſuſpicio emanaſſet, omnia vtrinque peracta officioſiſſimè. Nam & munera populi vtriuſque accepit prorex, Onnontaerronnoniorum, qui priores venerant, in Inſulâ Aurelianenſi, qui conuentui dictus locus; Annierrononiorum, qui poſtmodum adfuere, Kebecci: & cum vtriſque ſic conuentum, poſt accepta itidem munera à Prorege, vt quam citiſſimè fieri poſſet, anno ſequente afforent, paci ex omnium Iroquiorum conciliorum conſenſu ſtabiliendæ: flagitatum prætereâ ab Annierrononijs vt Ioſephus Poncetus quamprimùm reſtitueretur. Nec verò diu expectandus deinde fuit: cùm hæc menſe Septembri gererentur, adfuit is demùm Kebeccij, Nonis Nouembris, Iroquijs ſeptem comitantibus, cum muneribus aliquot, quæ tanquam primitias eſſe aiebant eorum quæ & maioris pretij, & plura afferenda eſſent à ſuis, verno anni ſequentis tempore, ad pacem illam tamdiu expetitam, ſtabiliendam denique: Gallum comitem iamdiu ferales ignes abſtulerant. Ipſe res ſuas expoſuit, vir modeſtiſſimus, ærumnas vtique ſuas alto preſſurus ſilentio, niſi iuſſus eſſet ab ijs, quibus refragari nefas putabat, illas breui commentario perſequi, ne interirent: nos eas reddemus eodem ſeruato temporis ordine. Cauſa captiuitatis laborúmque, charitas: ad XII. Cal. Septemb. cùm feminam è Galliâ, viduam, miſeraretur gementem quod cùm ſegetis aliquantum colligendum in agro haberet, neque ſola aut ſecare poſſet, aut comportare, neminem tamen nanciſci poſſet à quo iuuaretur; hac illácque curſitans in Mathurinum Franchetótium

P. Ioſephi Ponceti labores, captiuitas, ærumnæ.

tium incidit, plures præterea, si posset adducturus. Dum de pio officio inter se sermocinantur, ecce tibi, erumpunt è vicino nemore insidiosi prædones, & vtrumque comprehendunt, ad Promontorium Rubrum; locus Kebecco distat leucas tres circiter. Id vbi primùm rescitum Kebecci, in graui consternatione animorum, ex iacturâ viri, & præsertim ex singulari illius obseruantiâ studióque, ortâ; non tamen omnes animum desponderunt. Galli ad quadraginta, Christiani è Canadensibus incolæ aliquot canoam conscenderunt postridie: atque vt erant locorum periti, secuti itinerum compendia, non tamen assequi potuêre latrones Iroquios. Vnum illud retulerunt in reditu, ad Insulam S. Eligij vidisse se in arboris trunco, vnde detractus cortex erat, vultuum duorum effigiem, carbone vtcunque delineatam, infráque P. Iosephi Ponceti, ac Mathurini Franchetot nomina inscripta. Libellum item reperisse se (chartaceum nécne, haud expressêre satis) in quo hæc pauca: Hurones sex ad Iroquiorum mores vitámque translati, Annierrononij quatuor, abducunt Patrem Poncetum, vnà cum Mathurino Franchetotio: nihil dum nobis adhuc mali intulere. Ipse de se memorans, cùm peruenissem, ait, ad amnem valdè rapidum, vbi castra metatum agmen fuerat Iroquiorum eorum, qui ad Trifluuium perrexerant, Reliquiariam thecam Barbarus à quo captus eram ad Promontorium Rubrum, detraxit è collo meo, è suo suspendit: sed cùm aliquando cursitaret per siluas, theca eadem reserata inclusas Reliquias effudit omnes: neque quidquam superfuit, præter chartulam, in quâ, cùm adhuc in Huroniâ versarer, meo ipsius sanguine exaraueram nomina Patrum nostrorum, mortem in Americâ Christi IESV causâ perpessorum, vnà cum oratiunculâ, in quâ mihi ipse à Deo precabar necem itidem cruentam, ad maius ipsius decus, & obsequium. Hanc chartulam cùm Barbaro eripuissem, nec sentienti, in eâ assiduè addictum me morti legebam, sic vt recusare non esset integrum. Illud tamen identidem obuersabatur animo, inuictos quidem illos pugiles immolatos re ipsâ Deo fuisse, quòd veris solidísque virtutibus pollerent; me, qui adumbratas tantùm haberem, tantùm per imaginem cruci affixum iri. Reseruare item licuit piâ fraude,

ANNVS MDCLIII.

ANNVS MDCLIII.

Coronam Domini (Rosarij minoris genus intelligit) eam occului tàm feliciter, vt Barbarorum oculos, manúsque fugerit: ea vna mihi superfuit ex rebus omnibus, quas mecum portabam tum, cùm captus sum.

PERGIT DEINDE enarrare, quemadmodùm torrentem illum, seu amnem vado traijcere iussus, hoc est sine canoâ, madidus iam totus à noctis superioris pruinâ, tentari ceperit colicis doloribus, sanè molestis, accedente præsertim inediâ, nec tamen quidquam à se precum quotidianarum prætermissum fuisse, cùm se eâ consolatione sustentaret, Crucem eam sibi non ab hominibus, sed à Deo impositam: quæ vt nullâ sui parte non esset grauis, accessit ad tantas acerbitates etiam stupor in sinistro crure, atque sub sinistro itidem pede vesicula turgens, quæ vestigium humi frigere vix sinebat, frementibus Iroquijs, quod ne captum amitterent, pernoctandum esset loco alio, ac destinassent: putauerant enim peruenturos se illo die, eò, vbi suppeditaret annona: nam tàm accisæ res eorum erant, vt nihil prorsùs superesset, nisi aliquantulum carnium elixarum: has, ieiuno hospite, inter se sub dio partiti sunt. In illâ tantâ rerum humanarum destitutione, confugere Poncetus de more, ad opem Cœlitum, Patronorum præcipuè duorum, quos peculiari veneratione prosequebatur, sancti Raphaëlis Archangeli, ac S. Marthæ, illud ipsis secum insinuans, videre ambos, cùm & siti torqueretur, & inediâ, egere se magnopere & re aliquâ quæ sitim temperaret, & iusculo, vnde afflictæ vires leuarentur. Et vix ea mente informauerat, cùm eorum aliquis, à quibus ductabatur, siluestria quædam pruna attulit casu, an diuinâ prouidentiâ: reperta in nemore, postquam illac bellatores propè ad sexcentos iter habuerant, & nocte intempestâ, cùm iam fesso fatigatóque somnus obrepsisset, ab hospite iusculum ferente expergefactus est, quod vnde nancisci potuerit, conijcere Poncetus non poterat. Postridie gradiendum fuit, habitu tàm incommodo corporis, iuuantibus in illâ tantâ virium imbecillitate, Sanctis Patronis, S. Iosepho potissimùm, quem implorabat assiduè: & horâ à meridie alterâ, cùm peruentum ad fluuium esset, vicinum pago Iroquiorum primo, non modò nihil oblatum quod gustarent; sed etiam impe-

ratum, vt quicquid Gallicarum vestium ad amiciendum corpus supererat, exuerent. Ita, cùm subligaculum tantùm superesset, iniecta Ponceto chlamys lanea, Mathurino relictus attritus thorax è telâ. Traiecto fluuio, adfuere cum vxoribus quidam ex eodem agmine, qui antecesserant, aliis quibuscum progrediebamur, Indicæ Segetis spicas ferentes, cum cucurbitis aliquot. Has mandere coràm captiuis voraces homines, ac tàm ab omni humanitate alieni sic, vt ne bolum quidem vnum ieiunis obtulerint, inclinante licet in occasum die. Contrà, vt erant seminudi, cantare iussi sunt, ac nihilo seciùs progredi, durâ profectò conditione: sed parendum tamen fuit victoribus, quorum erat hæc prima triumphi species. Modulos à Litaniis Beatæ Deiparæ Poncetus occepit; tum hymnum addidit de Spiritu sancto, alióSque ab Ecclesiâ vsurpari solitos. Iam confessionem Mathurini socij exceperat inter traijciendum fluuium: sic enim is ad mortem se se, quam sibi instare præsagiebat, sapienti consilio comparare voluit. Dum iter pergunt, vident Iroquios ad quadraginta; quinquaginta-ve, cum fustibus: per medios eorum ordines gradiendum vtrique fuit, detractis, lacerâ illâ chlamyde Ponceto, attrito thorace Mathurino. Impacti tergo Ponceti aliquoties bacilli tenues. quos Iroquiorum nonnulli paulò humaniores, pro fuste ceperunt, cúmque, vt fit, celeraret gradum, vt licebat, isti se se grandini ocyùs subducturus; ecce tibi consistere iubetur ab vno quodam ex infesto agmine, & prehenso extractóque altero brachiorum, fustem librauit totâ virium contentione, os fracturus vtique, nisi fallente tantisper nisu, vis tota recidisset in cubitum: ita non brachium fractum, sed vulneratum tantùm est. Vt primùm ad pagum peruentum est, ferale pegma quinque circiter pedes ab humo extans conscendere Poncetus iubetur: subsecutus paulò pòst Mathurinus, partim liuidus, partim cruentus à fustuario. Hìc Poncetus tàm exaggerato animo, ac tàm propè securo fuit, vt se ipse vix agnosceret: iniectum tamen formidinis nonnihil à coclite quodam accedente propius, ac manu alterâ gladiolum, alterâ panis frustulum ferente. Tum verò subijt Poncetum recordatio P. IsaaciIoguesii, cui antè annos aliquot, vt vidimus, ijsdem in locis

ANNVS MDCLIII.

recisi pollices erant: cúmque non essem tunc animo comparatus, ad tradendos digitos, inquit (quod ijs mutilatis videlicet, incommoda grauia metuebat, comitatura deinceps ætatem reliquam, si tunc quidem mortem effugeret) inclamaui scilicet mente sanctum Angelum, illius Iroquij Custodem qui accedebat: atque is seu mentem mutasset derepentè, agente Deo, seu non alio consilio accessisset; panem illum Mathurino tradidit, tum recessit. Postmodùm descendere ex pegmate iussi, quod imber derepentè superuenerat, abducti sunt ad vestibulum domunculæ cuiusdam: ibi cantandum denuò, ex Præfectorum imperio fuit: ac tametsi ita comparatus animo Poncetus erat, vt nihil non arriperet eorum quæ imperabantur, dum vacaret culpâ, tamen quoniam ad hominum perpolitorum scilicet, gustum, ad cantum adhibendæ quoque erant variæ gesticulationes, ad quas vir grauis, & Religiosæ modestiæ imprimis retinens, factus minùs erat, quæ tamen gesticulationes, si abessent, periculum erat ne eâ imperitiâ necem sibi accerseret à fastidiosis Barbaris; idcirco Huro quidam adolescens, mirâ profectò tali loco ac tempore charitate, vltrò Ponceti locum ad eos motus corporis, familiarémque saltationem obeundam obtulit se se; ita minùs iniqui in illum fuerunt.

SVB VESPERVM, in cœnam obiectum aliquantum pultis illius, quâ vesci gentes eæ ferè solent, ex Indicâ segete & aquâ: in eodémque tugurio quædam mulier ex innatâ feritate torquem è conchâ veneriâ obtulit Præfectis, quò digitum vnum Ponceto, præcidi vellent, iuberent Quirites egregij. Nec mora: idem ille qui priùs ad pegma accesserat, dextram Ponceti apprehendit, digitos singillatim inspiciens, attrectánsque: mox, quasi votis Ponceti annueret, dextræ mutilationem à Domino Deo deprecantis, tanquam magis ad vsus varios necessariæ, omissâ dextrâ, læuam corripit: & puellulum accersens quinquennem, gladiolum tradit, obijcítque secandum manus istius indicem. Nec detrectauit Poncetus, eâ iam se cogitatione sustentans, expedire tale quiddam à se tolerari, quò cruentâ notâ inustus, fructuosiùs deinde ad conciliandam pacem se se interponeret. Ergo non iam implorare Angelos Barbarorum Custodes ad eam

arcendam mutilationem, ſed S. Gabrielem Archangelum, ad ſubminiſtrandum tantum roboris, quantum non modò ad ferendum æquo animo dolorem, ſatis eſſet, ſed etiam ad lætitiæ ſignificationem quandam exhibendam: & tanquam omnia ad eius nutum è cælo adminiſtrarentur, ita ſereno vultu ac fronte explicatâ exiguum illud ſacrificium, vt vocat, ſpectauit actor ipſe, aut perpeſſor potiùs hymnum intereà celebrem illum de Cruce modulans, *Vexilla Regis prodeunt.* Et quoniam vbertim fluebat ſanguis è vulnere, ad eum ſiſtendum porrectus à quibuſdam carbo eſt eidem illi puellulo, qui digitum reciderat: ille admotus, non tamen cruorem inhibuit prorſùs: cùm flueret adhuc non modicè, inuolutus digitus à quibuſdam alijs eſt folio Indicæ frugis: nec quicquam præ, tereà ad fouendum vulnus additum, donec capitali exemptus pœnæ eſt inſons reus. Poſtridie deductus vterque in pagum alium, quo indictus conuentus erat procerum gentis totius: iter totum Poncetus nudo capite, nudíſque pedibus emenſus eſt, galero iam dies aliquot carens, calceis qualibuſcunque detractis recens à cupidâ mulierculâ, quæ cùm illum ad ſupplicium eò deduci ſibi perſuaſiſſet, particulâ illâ prædæ potiri voluit. Sed eam de Ponceti nece fefellit opinio: triduum quidem vterque propoſitus in publico manſit ſcommatis petulantiæque tùm puerorum, tùm adultorum; atque vt ipſe memorat, vaticinium illud lugubre de Chriſto Domino; *Saturabitur opprobrijs*, ipſi quoque pro ſuo modulo in ſe experti ſunt, nullo penè interuallo. Alij candente tubo reciſum digitum percutiebant: alij calentem fauillam inijciebant, alij candentem lapidem: ita foris dolor, intùs timores: verſabatur enim vterque in illâ cogitatione, ſanguinolentæ Tragœdiæ finem tandem impoſitum iri per horribiles cruciatus. Intereà dolorem planè grauem totis duabus noctibus attulerunt vincula tàm arcta, támque breuia, vt cùm è ſublimi loco apta eſſent, vix terram corpus ſuſpenſum tangeret: id vbi animaduertit ſenex quidam ceteris paulò humanior, vincula ipſe aliquantulum laxauit, nec mediocri vtriuſque leuamento. Et iam Mathurino indicem manus vtriuſque lentis ignibus feriâ ſextâ aduſſerant, forti iuuene excelſo animo ferente tàm acres doloris morſus, atque interim dum illa lanie-

ANNVS MDCLIII.

na in se exercebatur, solennem hymnum Ecclesiæ *Aue maris stella* concinente, cùm Dominico deinceps die deliberatum postremò est à senioribus gentis, magno in conuentu quid Gallis illis denique fieret. Sub vesperum, significatum vtrique quid decretum esset: ac iam tum abductus à Ponceto Mathurinus, translatus est in pagum alium, vbi postridie, qui dies nascenti Deiparæ sacer erat, crematus viuus est; vir insigni constantiâ, ac laude profectò sempiternâ dignus, qui vitam tàm piâ de causâ generosè profuderit. Poncetus, qui feralis decreti verba vel non audierat, vel minùs intellexerat, idem quoque de se statutum putauit, & scilicet animo tàm æquo, vt ad omnem cruciatuum diritatem perferendam satis sibi virium ex diuinâ gratiâ affore crederet: verùm paulò pòst intellexit, donatum se, de more illorum populorum, Iroquiæ mulieri, in locum fratris, à fœderatis nostris capti priùs: de quo cùm incertum esset Ponceto viueret, nécne, ita incertum quoque eidem adhuc erat, euasurus esset, an interiturus: nam penès mulierem erat, illum vel reseruare, vel necare, quibuscunque tandem libuisset modis: statim atque illius domunculam Poncetus subierat, iussus est considere in assere, seu mensâ paululum ab humo extante, haud foco procul: ipsa lessum ciere cepit lugubri quadam cantione, modulos præiens: excipiebant eos eiusdem filiæ duæ, ac tum demùm intellexit Poncetus, salua sibi esse omnia: mulierem in se, de more sæpè iam tradito, excitare fratrem mortuum, atque adeò se in familiam cooptari, eodem illo die nascenti Virgini sacro, quo in pago vstus Mathurinus est. Ergo Domino Deo gratias cùm prolixè reddidisset pro accepto beneficio, exhilaratus aliunde est ex consortio Huronis cuiusdam, itidem captiui, quem viderat norátque aliàs: ac subinde adfuit Algonquinia mulier, ex eâdem familiâ captiua. Ita pacatis animis medicina fieri cœpta indici illi reciso; sed vt istis locis, paupertina, ex coctâ radice quapiam, cum linteolo haud mundissimo sanè: sed tamen studiosè tùm hæc fiebant, tùm alia, vt asseueret Poncetus ipse, nihil ad illud studium addi potuisse, ne à Gallorum quidem fœderatis. Nam & straguli partem aliquam ad tegendum corpus dedere, & femoralia, tibialiáque, & calceos concinnauere continuò: &, quod mirum magis,

conchæ veneriæ non modicum, redemptionis nomine, datum Iroquio illi, à quo captus ad Promontorium Rubrum erat. Acceſſit ad lætitiæ cumulum, triduo pòſt, nuncius à Trifluuio, Poncetum repetens, deducendum eò, vt promiſſum ab Andiȣrâ vidimus. Et, commodùm, is qui repetiturus venerat, ex eâ ipsâ familiâ erat, in quam fuerat Poncetus cooptatus: in altero tamen pago cùm domicilium conſtitutum haberet, ad eum miſit Andiȣra Hurones duos, qui ſuo nomine precarentur, ne grauaretur ad ſe venire. Et mira narrauere ad Ponceti commendationem Hurones: virum illum adeò charum Gallis, vt ex illius ſalute reditúque penderet prorsùs ſalus illorum, qui ad Trifluuium obſides retenti à Præfecto erant: ita mutuâ vtrinque gratulatione, & comiter cum Iroquijs agere Poncetus, & Iroquij Poncetum impensè colere inſtituunt. Geſtiebat lætitiâ is qui venerat à Trifluuio, quòd incolumem Poncetum reperiſſet: & galerum illicò ſubminiſtrauit, haud magni pretij illum quidem, ſed opportuniſſimum tamen, quòd duodecim iam dies nudo capite Poncetus durauerat: tum pollicitus eſt eum ſe ad Batauos deducturum, ad veſtem aptam curandam, exin comitaturum ad Gallos. Dum autem ad Arauſicanam munitionem deducitur, agitatum intereà varijs in conuentibus de pace cum Gallis conſtituendâ: quàm ſincerè, expendemus paulò pòſt: valuit tamen id, quicquid fuit, ad Ponceti non modò liberationem, ſed etiam commendationem: nam ſi quid tunc per dolum geſtum eſt, illud preſſum ſilentio manſit apud pauciſſimos: vt ex ijs qui conuentibus non intererant, dubitaret nemo, quin ſeriò tractaretur de pace, ſed ex ijs etiam qui ad conſultandum adhibebantur, plerique ferè omnes idem ſibi perſuaderent.

VBI PRIMVM ad Nouum Belgium Poncetus peruenit, exceptus perhumaniter eſt, tanta vis eſt humanæ conſociationis! vt quia Batauis & Gallis natale ſolum propè idem, in Americâ funeſtum, illud diſſidium de fide nihil penè obſtet, quo minùs ſtudeant alumnis Societatis IESV illi ipſi, qui in Europâ, ínque Oriente eoſdem dirè exagitant. Commendat eo in genere tres potiſſimùm Poncetus, nobilem Batauum ſenem, apud quem, à Præfecto Arauſicanæ

ANNVS MDCLIII.

munitionis exceptus frigidiùs, diuersatus est triduum totum, habitúsque benignissimè: matronam Scotam, quæ naturali quâdam seu charitate, seu miseratione, omni illum officij genere prosecuta est: illud pernecessarium fuit, quòd vbi vulnus recisi digiti adhuc perincommodè curatum, eo statu esse vidit, cui non posset ipsa facere medicinam, Poncetum misit continuò ad Chirurgum, qui ex arte mederetur malo. Tertius Batauus item fuit, qui ostiatim mendicare instituit, vnde vestis eidem accuraretur: de quâ cùm & Scota matrona, & bonus senex vno eodémque tempore laborarent, imò è suis percommodam offerret idem senex; tamen omnia repudiauit summâ abstinentiâ Poncetus, præter tibialia è siluestri Iroquiorum officinâ, calceos Gallicos, & stragulum, quod in reditu pro lecto futurum esset. Ac ne quis non fructus extaret ad spiritum pertinens, ibidem confessiones excepit duas Poncetus, alteram Bruxellensis mercatoris, apprimè Catholici, alteram Galli adolescentis, qui aliquandiu antè, captus ab Iroquijs, & à Batauis redemptus, eidem pro interprete erat in commune; propriè, famulabatur bono illi seni nobili: omnes à Ponceto flagitauere peramicè, polliceretur se proximâ æstate rediturum. Ita dimissus, à comite deductus est ad pagum illius, à quo primùm captus fuerat: is mitior quàm antè, Breuiarium Ponceto restituit. Pòst, biduum exegit in eâ domunculâ, cuius in familiam fuerat cooptatus: tum, cum sorore, hoc est cum eâ feminâ cui fuerat donatus, deductus est in pagum principem, vbi de pace agendum erat. Diebus singulis agitabantur conuiuia, ad quæ adhibebatur Poncetus inter primos: quinetiam animaduertit corrogari hinc inde munera, ferenda ad Trifluuium: ac tum demùm in peruigilio festi diei S. Michaëli dicati, constitutum publicè de pace cum Gallis, cúmque eorum fœderatis faciendâ, eo ipso loco, vbi antè Renatus Goupilius IsaaciIoguesij comes & socius interemptus ab ijsdem Iroquijs fuerat. Triduo pòst, Ponceto significatum, illum ipsum Præfectum, à quo ad Batauos deductus erat, ductorem ad Gallos fore: iter aquâ suscipi nequire, ob Lacum Camplenium Autumnali tempore infestum ferè tempestatibus: terrâ necessario eundum. Perculit ea denunciatio Poncetum, iam

propè

propè defectum viribus: quippè intelligebat octiduum totum per ſiluas ſatúſque impeditiſſimos iter fore: cùm ad illud leuandum humanæ opis nihil affulgeret, ad S. Ioſephum confugit, eaſdem difficultates expertum olim, cum per deſertæ Arabiæ ſolitudines Chriſtum IESVM infantulum geſtaret; tum ad S. Michaëlem, cuius patrocinio plurimùm confidebat.

Dies dicta profectioni, ad V. Non. Octob. eâ die, accinctus iam ad iter Poncetus, in colle aliquantum à pago diſſito, videt præſtolantes Præfectos, cum primariis alijs, felix iter apprecaturos, commendaturóſque id quod ſibi antiquiſſimum eſſe videri volebant, vt firmiſſimo demùm vinculo pacem inter ſe Gallóſque necteret. Cùm neutiquam ſe defuturum tàm pio officio Poncetus aſſeueraſſet, ductórque cum ſuis oneraſſet ſe ſe muneribus, quæ ad Gallos eâ ipſâ de cauſâ gens mittebat; profecti ſunt demùm, quotquot obuios habuere, idipſum inculcantibus, vt pacis meminiſſet. In grauiſſimis itineris moleſtijs ac laboribus, commodum illud vnum extitit, quod viæ ſocios ſe dedere Iroquiorum plerique, ad Ontarium lacum captandis fibris pergentes: cetera tàm acerba fuere, vt permirum videri debeat, inquit Poncetus ipſe, quemadmodùm octiduum totum perſtare incolumis potuerit in imbecillitate virium propè extremâ, per montes, valléſque, per torrentes, ac riuos, atque adeò per fluuiolos haud modicos quatuor, quos vado traijcere oportuit, nullo prorſùs cibo, niſi fruge illâ Indicâ, nullâ potione, niſi frigidæ, nullo tecto, niſi cælo, nullo lecto ſtorea-ue, niſi humo nudâ, vt ſicut priùs in communionem quandam venerat vinculorum angorúmque mentis, Regis gloriæ, ſic in reditu eiuſdem languores experiri contigerit. Acceſſit ad cumulum, quod poſt longas illas ærumnas dierum propè nouem, adfuere iuuenes tres miſſi à primarijs gentis totius, qui nunciarent, Præfectum vnum è ſuis, qui recens à Trifluuio aduenerat, acceperátque munera ad Ponceti liberationem promouendam, retuliſſe Iroquios illos, qui ibidem ad Trifluuium obſides manſerant, in vincula fuiſſe coniectos: iámque eorum nonnullis comminutum cerebrum: id ſe accepiſſe à populari quodam ſuo, peramico: itá, videret ductor Ponceti cum ſuis, num perſequi coeptum iter è re publicâ eſſet, nec nè? ij de Ponceto

Annvs MDCLIII.

ipſo quæſierunt, progredi-ne vltrà hoc rerum ſtatu vellet? Cùm conticeſceret, magnâ fortíque mente paratus ad omnia; ductor ipſe ingenti animi robore; Tu verò, inquit, Poncete, ſi obligare fidem tuam vis, curaturum te enixè ſalutem meam, vitámque, pergam porrò, méque in diſcrimen ipſe conijciam tuâ cauſâ. Cùm confirmaſſet Poncetus multoties, vt multoties idipſum ductor flagitauerat; Ergo pergamus porrò, infit, alea iacta eſt, ità, conſcenſæ canoæ. Reſcitum poſteà, falſo rumori de obſidibus, cauſam præbuiſſe intemperantiam Algonquinij cuiuſdam, qui cùm ſe vino ingurgitaſſet ad ebrietatem vſque, eluendæ publicæ offenſioni, quam dederat ibidem ad Trifluuium, in vincula eſſet coniectus. Intereà nauigatum paulò lentiùs, moras nectentibus identidem Iroquijs ad Magni fluuij, quo inuehebantur ripas, quæ plaga vtique ad venandum opportuniſſima, præſertim in viciniâ Inſulæ Montiſ regalis: cuius quidem cùm iam eſſent in coſpectu, enimuero naufragium penè factum in portu eſt, ad Catadupa ſeu *Saltum*, quem vocant *S. Ludouici*: ſed res intrà metum conſtitit: nam cum aquis luctati aliquandiu, omnes denique Montem-regalem tenuerunt incolumes, IX. Cal. Nouemb. inde poſtridie profecti ſub veſperum, ad Trifluuium peruenere biduo.

Initur fœdus cum gente ignotâ.

Anno eodem, Domino Deo Barbarorum animos permouente, ictum foedus cum aliâ gente Canadenſium Auſtrali, ad eam diem Gallis ignotâ, hac occaſione. Anno ſuperiore Algonquinij nouem è Sillerianis venatores, cum progreſſi quatriduum eſſent à ripâ Magni fluminis, Auſtrum verſùs, ſub matutinum crepuſculum, dum amnem lacum-ue veſtigando quæritant fibrorum ſedem atque domicilium; per ſiluam hominum veſtigia humi impreſſa deprehendunt. Et Iroquios eſſe rati, vt nulli ferè mortalium præter eos, illac iter habere conſueuerant, omiſſâ tantiſper venandi curâ, veſtigia eadem relegunt ocyùs, at ſilenter: & breui ad caſulam, raptim de more regionis, excitatam deueniunt, in eáque viros quinque vident etiam tum ſomno indulgentes. Inuolant in eos continuò, corripiúntque ſemiſopitos: cúmque ex eis vnus confidentior vim vi depellere inſtituiſſet, ab vno ex Algonquiniijs vulneratus in femore eſt, ſclopo diſploſo. Ergo læti

victores ad Sillerianam sedem ducunt captiuos illicò: vtque eum in pagum confluxere pridem hinc inde incolæ varij, Christiani plerique, quidam nondum initiati Baptismo, horum furor nondum Christianâ mansuetudine edomitus, sæuire derepentè in miseros. Ita excepti sunt captiui fustuario: vulsi vngues, recisi digiti aliquot, admoti candentes titiones. Quæ cùm ægerrimè ferret Natalis Tecȣërimat, de quo nos aliàs, pagi Præfectus, fide morúmque integritate insignis, vt primùm loquentes audiuit, hos verò Iroquios haudquaquàm esse, exclamat: constare ex sermone atque ex idiomate ex aliâ quapiam Natione esse: fortè, vbi tàm immaniter furorem illum suum in insontes effudissent homines parùm considerati, compertum iri eos esse fœderatos. Abnaquioij profectò sunt, aiebat, aut Abnaquioiorum finitimi: ac nisi me vehementer fallit opinio, eorum aliquem vidi haud ità diu, cùm perrexi ad Nouam Angliam: verùm ipse piè vel fallebat, vel fallebatur: captiuos ex Natione *Lupi* fuisse compertum posteà. Tum quidem eâ oratione repressa tantisper feralis crudelitas, non compressa prorsùs: nam infensissimi illi hostes Iroquiorum, nondum in Christo regenerati, conclamant, cogendum ergo Concilium, & quid ijs fieret, disquirendum in pagi totius conuentu. Vidit Natalis efferatiores adhuc animos esse quamplurium, quàm vt rationi locum daturi essent: ità neutiquam interesse funestæ deliberationi sustinuit. Nec eum fefellit opinio: tumultuosè addictæ ignibus victimæ insontes. Et cremati profectò essent captiui, nisi Natalis idem vnumquemque priuatim adiens, largitionémque addens orationi, hortatus esset, viderent porrò quid agerent: Christianis quidem indignum esse eum ad modum desæuire in immeritos: si eorum loco essent, quid potissimùm vellent de se statui? vt sunt res mortalium lubricæ atque ancipites, nihil esse facilius quàm vt ipsi, eorum-ve filij in aliquos inciderent ex eâ ipsâ Natione: an non maiori gloriæ futurum Sillerianis, si circunquaque deprædicaretur, eos nouo more, hoc est Christiano, perpercisse captiuorum capiti, quàm si iniuriâ nullâ lacessiti, virus tantum suæ acerbitatis in eos per tàm diros cruciatus effunderent? Simul iubet à Christianis Sillerianis hæc inter Ethnicos disseminari, intérque Hurones,

ANNVS MDCLIII. qui Chriſtiani licet, nonnihil hîc auitæ crudelitatis præ ſe tulerunt, captiuorum inhiantes ſanguini: muneráque ſubminiſtrat ab barbaras mentes expugnandas, quâ profectò arte nulla potior. Ità mitigatis aliquantulùm animis, effecit, vt denuò de re tanti momenti deliberaretur: & in ſecundo illo conuentu pugnatum acriter ab Infidelibus, vt ſaltem ex ijs quinque, dimiſſis quatuor, cremaretur vnus. Id verò cùm periniquum eſſet, quando par, æquáque erat omnium conditio, vt omnes omninò vel ſontes eſſent, vel inſontes; illud Natalis excogitat, vnde immane conſilium interturbaret, non omnes adeſſe qui ad rem tanti momenti ſuffragij ius haberent, neque tàm leuiter de capite ac vitâ hominum decernendum eſſe: ex vnius morte ac ſupplicio cruentum bellum extiturum fortaſsè: proinde cogendum Concilium non Sillerianorum modò, ſed etiam vicinorum omnium, quorum non minùs res ageretur, quàm eorum qui adeſſent. Cùm id ſtetiſſet, conuocantur finitimi Præfecti omnes: apud eos eadem exponit Natalis meditatâ oratione, non ex Rhetorum præceptis illâ quidem, ſed ex intimâ vi ſpiritus: támque appoſitè ab perſuadendum dixit, vt decretum ſit, id quod Chriſtiani omnes enixè cupiedant, captiuorum neminem interemptum iri: duos è quinque mittendos in patriam, renunciaturos quid actum eſſet: alios tres tanquàm pro obſidibus fore intereà, dum miſſi redijſſent.

ADVOCANTVR itaque ipſi continuò vincti, vt erant, nudíque, excepto ſubligaculo. Conſidere humi iuſſi de more, audierunt id quod minimè ſperauerant, nemini vitam ademptum iri, ſaluos liberóſque eſſe omnes. Et illicò detracta vincula omnibus, quæ ipſa diſſecta in ignem conjecta ſunt, ſubminiſtrantur veſtes ſingulis: tum ad cantandum ſaltandúmque inuitantur, tanquam in ſecurâ lætitiâ. Nec ſegniter obtemperatum, omnes de vitâ retentâ hilariores, quàm mœſtiores de acceptâ iniuriâ, faceſſunt iuſſa impigrè: tum duobus qui mittebantur mandatum eſt, exponerent in Concilio quemadmodum donati vitâ eſſent à victoribus, tùm quia id ferat Chriſtiana humanitas, cuius ex legibus omnia ſua conſilia factáque moderentur, qui fidem amplexati ſint, tùm vt pacem fœdúſque cum totâ gente ineant, maximâ ipſius vti-

litate. Si tamen ſincere pacem illam, quæ offeratur, adament, faciendum prorsùs eſſe, vt in reditu ducerent ſecum conſanguineos aliquot Sillerianorum, captos ante biennium ab amicâ ipſis vicináque Natione *Sokȣekianâ :* eorum aſpectu mitigatum iri illorum mentes, qui oculis minùs æquis ipſos eſſent intuiti : nodum denique illos fore amicitiæ redintegratæ cum ijs, quibuſcum olim concordiſſimè vixiſſent. Secundùm hæc, dimittuntur læti, ineunte Decembri anni ſuperioris : quid perfeciſſent, apparuit ſub exeuntem Maium anni huius. Adduxere ſecum ſenes duos è gentis primoribus, cum donis varijs, quæ capita totidem erant rerum earum, quas iuſſi erant exponere. Inuecti Magno flumine, ſtatim atque Sillerianorum ſtatio in proſpectu fuit, quatere tympana, non ad claſſicum, ſed ad pacem, gaudiúmque. Et impleuere continuò ripas Algonquinij, hilarè excepturi aduentantes : ſed vbi populares illos ſuos abeſſe, ſuis ipſi oculis deprehendiſſent, vultu illicò demiſſo, corrugatáque fronte teſtati ſunt animi ægritudinem, cum mœrore. Quâ de causâ minùs hîc ſatisfecerint Algonquinijs SOKȢEKIANI, incompertum : fortè, ait Scriptor Gallicus, naturali moriendi neceſſitati captiui ſuccubuerant : vt vt tamen id fuit, tàm appoſitè miſſi Oratores dixerunt, vt alieniores Algonquiniorum animos ſibi haud difficillimè conciliauerint. Locus conuentui dictus, domuncula Patrum Ieſuitarum : ibi deprompta munera, ſuſpenſáque è fune, à pariete vno ad oppoſitum pertinente, quò faciliùs in oculos incurrerent. Tum, attentis, circunſedentibúſque Sillerianis, Oratorum duorum ſenior ſtans in medijs. *Ego*, inquit, *Silleriani, vnà cum iſtis muneribus mentes ſtudiáque meorum depromo : vt in his nihil abditum deinceps, quando proſtant propalàm, ſic in popularium meorum præcordijs latet nihil; ruga in ijs nulla, receſſus nullus.* Et hîc torquem ingentem è conchâ veneriâ, reſeruatam extrà numerum earum quæ pendebant, in medio collocat : tum alteram, ex conchâ itidem veneriâ, coloris per interualla duplicis, albi, violaceíque, intextis tanquam Phrygio opere figuris varijs; *Eſt hæc*, inquit, *via inſiſtenda deinceps amicis, qui ad amicos venient : en lacus, en flumina, en montes, en valles : hoc loco onus quiſque ſuum humeris tantulùm ferat, oportebit : ſunt enim hæc Catadupa. Omnia obſeruate*

ANNVS MDCLIII.

ſedulò, aiebat, *quò ne dum vltrò citróque iter inſtituetis, exerret quiſpiam : planum quidem iter deinceps futurum eſt, abſque inſidiarum metu.* Pòſt, ad explicationem ingreſſus munerum quæ pendebant; *En*, ait, *liber iſte eſt, quo continentur ea quæ à popularibus meis commiſſa mihi ſunt, communicanda vobiſcum : ſi quis fortè iſta contemnet* (de ſuis, credo, intelligebat: ad coniecturam enim recurrere cogit Gallicæ Relationis obſcuritas) *dignus erit profectò, cui comminuatur cerebrum.* Ad ſecundum, zonam peramplam è conchâ item veneriâ. *Exurgite*, inquit, *exurgite fratres mei: zonâ hac vos ſuccingite illicò: ſic nobiſcum ſimul ad alcas, fibróſque venandos pergetis habiles, atque expediti.* Ad tertium, conſtans item è conchâ veneriâ, circumpoſitâ lignis quibuſdam tenuibus, oblongis tamen, quæ ex ingenti perforatarum aurium hiatu aptant, geſtántque, haud ſanè ad guſtum elegantulorum noſtratium; *En*, inquit, *vnde aures ipſi perforetis veſtras, quò deinceps eruditi, audientéſque, inter nos, colloquamur, quomodo amici & familiares ſolent, aliorúmque conciliis interſimus alij.* Conſtabat quartum torquibus ſex, ex eâdem conchâ veneriâ ingentibus, quibus Nationes totidem donabantur, quibuſcum redintegrabatur fœdus atque amicitia: illud Orator interpretans; *En*, aiebat, *vt vnum idémque deinceps cor noſtrum omnium erit, ita vnum idémque veſtis genus eſſe debet: ita fiet, vt quicunque in nos incidet ſic amictos, agnoſcat fratres nos germanos eſſe, atque adeò ſibi perſuadeat, qui Nationem vnam laceſſierit, ab eo laceſſitum iri omnes alias.* Hîc conſedit in medio, tubóſque duos hunc dextrâ, illum læuâ prehendit, quintum munus, ex lapide quodam viridi, læui ſanè, & ad aſpectum periucundo, cubitum vnum longos: horum alterum nicotiâ ſeu tabaco opplet, tum flammam admouet, fumum hauriens, nec ſine grauitate neſcio quâ, ſuſpenſis animis adſtantium, nec quid vellet, ſatis aſſequentibus. At is ſemper ſibi egregiè conſtans; *Veſtri ſunt*, inquit, *fratres mei, iſti tubi duo: flatum eundem, eundémque pulmonem noſtrûm omnium eſſe oportet, quando vnus idémque omnium deinceps animus eſt.* Sextum munus conchâ item veneriâ conſtabat, partim tanquam vinculis in ſpiram conuolutis, partim torquibus aliquot: ad horum verò explicationem exclamans; *Heu, heu*, inquit, *quantum, quámque graue in diſcrimen nos vtrinque horum*

captiuorum vincula tantumnon coniecerunt? nunc ſoluta ſunt, nunc periculi formido ſubmota. Olim maiores veſtri cum noſtris maioribus fœdus, amicitiámque inierunt: progrediente die, mutua iſta neceſsitudo obliterata vtrinque fuerat: caſus incommodus ille quidem popularibus iſtis noſtris, commodus tamen genti vtrique fuit: eorum enim calamitas id perfecit, vt cùm iamdiu inter nos minùs noſſemus, nunc redintegrata ſit vtrinque familiaritas. Atenim reciſi ſunt illis digiti: fuſtuarium perpeſsi ſunt, diríſque vexati cruciatibus. Exerraſtis nimirum, fratres mei: pro amicis hoſtes putaſtis verſari in conſpectu: id oculorum veſtrorum vitium tribuendum Iroquÿs illis, tàm immanibus hoſtibus veſtri nominis: in eos vos iracundiam veſtram effundere rati, amicos per imprudentiam cecidiſtis.

POSTQVAM ad eum modum perorauerat Orator, Natalis viciſſim loqui cœpit, & graui ſanè oratione, conſeſſus totius demulſit animos. *Non poſſum*, inquit, *verbis vllis exæquare conſilij veſtri maturam ſapientiam, fratres mei, dum vos video ex conſideratâ oratione, non ex turbidâ iracundiâ rem haud ſanè commodam moderari. Ac ſi conſilijs quidem meis mos geſtus eſſet, nihil horum quæ memoraſtis, eueniſſet: captiui veſtri tàm integris manibus eſſent quàm ipſi eſtis. Illud hîc me ſolatur plurimum, quod id quidquid eſt, diſsimulatis ſapienter: cauſam facti deriuantes in communes hoſtes, hoc eſt in Iroquios. Ac ſi verum dicere volumus, rem prorsùs attigiſtis: laceſsiti enim Silleriani tot támque grauibus iniurijs, haud facilè ſibi perſuadere potuerunt hoſtes non eſſe, quos in vicinis nemoribus non ad venandas alcas, ſed ad ſe ſuóſque necandos latere putauerunt. Sic tamen ferè res habet: In exulcerato animo perfacilè falſa opinio inſidet: dúmque conceptum odium in aliquos animo fouemus, procliue eſt vt rerum ſimilitudine decepti offendamus in alijs. Sed nimirum agendæ rerum omnium parenti Deo gratiæ, pro collato vtriſque beneficio: ac ſic quidem ille ſemper aſſueuit: ex leuibus incommodis ingentes vtilitates trahit. Vt aiebas* (Oratorem compellabat) *cùm anteà inter nos non noſſemus, caſus iſte, incommodus ille quidem veſtris iſtis popularibus, percommodus in commune Nationi vtrique fuit. Agite igitur, fratres mei: nihil hîc deinceps niſi lætum, niſi iucundum, niſi amicum nanciſcemini: indulgete ſanè non modò quieti atque otio, ſed etiam publicæ lætitiæ. Vos verò*, addidit, Hurones compellans, *intelligite demùm, quanti ſit, plus clementiæ, quàm iracundiæ tribuere. Parùm abfuit quin veſtra*

ANNVS MDCLIII.

durities rem præclarißimam corruperit, próque pace ad quam conspirant iam omnia nouo vos, nósque bello, haud sanè tempestiuè, implicaretis. Sed castigatâ proteruorum temeritate, cùm præclarè sibi satisfactum profiterentur aduentitij Oratores, immemores acceptæ iniuriæ ad saltationem de more conuersi, modulis illis suis qualibuscunque, paucula sed læta concinere occeperunt in hanc sententiam: Tum demùm incessendum omnibus esse lætitijs, quando munera sua amicè & beneuolè Galli, Algonquinij, Hurones ipsi accepissent. Et Præfectorum iussu, loci iuuentus ipsa quoque vt in publicæ lætitiæ, sic in saltationis communionem venit. Chori instituti duo, adolescentulorum alter, alter virginum: neque tamen dum hæc incidunt, vt in Galliâ, saltant permixti, sed antecedunt adolescentuli, sequuntur virgines, eâ modestiæ significatione, quæ Gallos in admirationem rapiat.

VT AD NEOPHYTOS veniamus, tametsi pauca, ad hunc annum pertinentia ad nos peruenerunt, digna tamen hæc sæculorum omnium perenni memoriâ in illâ quidem barbarie, ínque proiectâ lasciuiâ Huronum totius retrò temporis. Eâ ex gente quidam, annos iam natus triginta cùm toto superiore quadriennio inuitaretur à suis ad vxorem ducendam, suscipiendósque liberos, atque adeò quotidianas eorum interpellationes non ferret diutiùs, ad Sacerdotem adit, húncque in modum compellat. Vrgeor, inquit, quotidie, mi Pater, ad nuptias: instant in momenta consanguinei, vxorémque obtrudunt: ego cùm nihil statuere ex me velim, te consulo: quid hîc mihi auctor es? Neutiquam est tibi interdictum coniugio, infit Sacerdos: citrà noxam ducere vxorem potes. Atqui non id quæro, infit Neophytus: verùm sciscitor, vtrum duorum sit Deo gratius vxorem ducere, an manere cælibem? Equidem, excipit Sacerdos, inficiari non possim, quin gratiores Deo, acceptioréſque sint ij, qui eius causâ delitias corporis abdicant, quò expeditiùs sanctiúsque IESV Christo famulentur. Benè habet, inquit Neophytus: nihil requiro præthereà: certum mihi, constitutúmque est vxorem non ducere. Vale mi Pater. Hæc in viro perfecit spiritus casti consilij: in sexu fragili, quod sequitur. Virgines Christianæ duæ cùm loco ab arbitris remotiore

tiore

tiore proteruos adolescentes totidem aduentare animaduerterent, prauo vtique animo; vt pedum celeritate non minùs valent quàm viri, abdunt se in siluam vicinam; neque antè currere desierunt, quàm se tuto demùm loco esse putauerunt. Sed nimirum labyrinthum erant ingressæ: cùm sua vestigia relegere minimè possent, errore inextricabili quò magis progrediuntur, eò se induunt in saltus magis. Cùm intereà requirerentur à suis, neque vllum indicium extaret, pro mortuis habitæ sunt menses totos duos, & meritò: cùm enim omni prorsùs commeatu carerent, quis crederet inter tesqua & siluas durare tamdiu potuisse? Verùm, *Non in solo pane viuit homo*: qui implumes auiculas alit in nidis, idem ille paternâ planè prouidentiâ fortes virgines tutatus est: toto eo spatio, radicibus quas vellebant, famem arcuêre, sic, vt cùm post bimestre illud denique interuallum Magni fluuij ripam tenuissent, incolumes vegetæque, deprehenso oculis, vt cuncta sedulò lustrabant, Gallorum lembo, Tadossacum pergentium, inclamatâ peramanter ope, acceptæ tandem redierint ad suos, lætos vtique, ipsæ assertâ tam constanter pudicitiâ lætiores. Alia, absimili viâ à se intentatam contumeliam proterui iuuenis depulit, gladiolum correptum manu tantum non infixit gutturi procacis: infixissétque prorsùs, nî mater accurrens, ictum inhibuisset. Vtinam Europææ nostræ tàm præclara exempla imitentur. *Matth. 4.*

VT AVTEM HIS suæ fortitudinis præmium egregiè constitit, sic impiæ temeritatis pœnas acerbas pependit Genouefa quædam vidua. Filiolus huic erat, Stephanus nomine, vixdum nouennis: qui cùm in morbum incidisset, nihil non agebat religiosa ad eam diem mulier apud Dominum Deum, & per se & per Sanctimoniales, duorum vt alterum impetraret, aut reualesceret puer, aut si obeundus esset dies extremus, obiret in Domino. Instabat etiam opportunè importunè apud Patres Societatis, vti filioli sui salutem sempiternam accurarent: & ipsum adeò ægrotum admonebat frequens, ne confitens quidquam prętermitteret eorum, quæ perperàm dixisset fecisset-ve; vtque sincerum dolorem mente caperet de offenso Deo. Quæ cùm iteraret sæpiùs: asseuerare vicissim puer, cor suum neutiquam prauum esse,

ANNVS MDCLIII.

ſoluto animo eſſet mœſta genitrix. Ingraueſcente in dies morbo intereà, per noctis tenebras, ne quid ad Patres manaret, miſeram mulierem adeunt è conſanguineis aliqui: aiunt, non materni amoris, ſed propè ferinæ crudelitatis eſſe, puerum tali tempore deſtituere: per ipſam ſtare quò minùs reualeſcat: ſinat modò adhiberi remedia ea, quibus gens tota vſa paſſim eſſet, antequàm atrati illi Europæi adueniſſent: re adhuc integrâ, videat an filiolum ſuum emori velit ante oculos, id quod vtique breuî euenturum eſſet, an eius ſalutem medicinâ minimè difficili redimere. Videre ſe quid metueret mater anxia, ne conſilij videlicet ſui rumor ad atratos illos gentis hoſtes perueniret. Valere porrò iuberet inanem iſtam formidinem, rem totam nocte perfectum iri. Hîc recuſare primùm mulier, perinde ac debuit: deſuetis illis pridem tympanis, tumultuoſíſque vociferationibus interdictum ſibi eſſe: non commiſſuram ſe, vt peccato vllo filij vitam conſeruatam velit: abſiſtant moliri talia: ſe neutiquam perpeſſuram. Inſtant tamen nihilo ſeciùs mali propinqui: eóque mulierem officij religionem inter, præpoſterúmque amorem fluctuantem adducunt denique, vt ſi non prorsùs aſſenſerit, diſſimulauerit tamen, vt vulgò ij ſolent, quibus cùm præ ſe alia omnia ferant, non iniucundum tamen eſt quod proponitur. Ergo ad puerum adeunt, cuius res maximè agebatur, illius animum pertentant blandè, quærúntque, númnam emergere è morbo velit? Cùm ſe cupere diceret; Ergo neceſſe eſt, aiunt, locum des noſtris cantionibus, ſináſque excitari tabernaculum, ex quo de morbi tui origine ac naturâ aëris genios conſulamus. Minimè verò, minimè, exclamat puer: atque ad matrem conuerſus; Scis, inquit, ipſa, nobis ſuperſtitionum earum vſu interdictum eſſe: nolo addici ignibus ſempiternis. Sed cùm ſenſim deficerent vires, pergunt nihilo ſeciùs impoſtores: ac primùm ſuſpendunt è collo fruſtula tria ex hiſtrice, tenuia ac rotunda, calculorum eorum inſtar ex ære, quibus vti Europæi ad putandas rationes vulgò ſolemus, illud cauſati, morbum latentem in viſceribus eſſe perſimilem, idcircò, extrahendum eſſe. Tum exquirunt ſtudioſè, num quid viderit per ſomnium? Cúmque reſpondiſſet puer, vidiſſe ſe canoam, canoam illicò fabricant, affe-

rúntque ad ægrum, Genium ſomniorum propitiaturi. Sed cùm nihil procederet, tum demùm lymphati, diſſimulante matre, vt diximus, perſtrepere, tympana quatere, ægrum ſufflaminare: vtque nihil deeſſet, rurſum canem cædunt, mandúntque, fugando morbo. Verùm alia omnia tulit euentus: febri intendente, exclamat puer, exuri ſe, necari, iámque imo ſenſu torqueri flammarum Auernalium. Atque hîc denique territi perturbatíque præſtantes archiatri abſcedunt: mater in lacrimis, quod reliquum noctis fuit, exegit, incuſans ſe ſe cum grauiſſimo angore ſeriùs, quod & hæc omnia ſuperſtitiosè fieri ſiuiſſet, & fidei nonnihil habuiſſet auitis ſuperſtitionibus. Adfuit poſtridie mane Sacerdos quî puer haberet cogniturus: verùm, ne ad momentum quidem conſiſtere illum in tugurio paſſa miſera mulier; Adeamus, inquit, adeamus, mi Pater, ad ſacram Ædiculam, conſilium mihi eſt confeſſionem inſtituere peccatorum meorum: & præeunte Patre ſubſecuta illicò, proſtratáque, aut potiùs toto corpore humi abiecta, ſolutáque in fletus vberes; Ego, inquit, eiulans, ego mortem conſciui filio meo: ego rea ſum, ille à culpâ liber: ego mortem commerui, ille dignus eſt qui viuat: atque vtinam ipſa emoriar, ille reualeſcat. Et factum narrans; Ego, inquit, iracundiam moui ei qui fecit omnia: quánam tandem ratione illum placari à me auctor es? Et torquem ingentem è conchâ veneriâ extrahens, En, inquit, vnde mihi illum propitiem: hoc illi munuſculum per egentes offerto meo nomine, quo & mihi, & filiolo meo parcat bonus ac propitius, nec ob matris ſcelus, præcludatur filio cæleſtis regiæ aditus. Apparabam illi veſtem è pelle fibrinâ ſanè elegantem: hanc ego ad te deferam, ſuſpendendam è tholo, quò ſimul ſcelus meum, ſimul dolor de concepto ſcelere omnibus innoteſcat. His peractis, migrauit denique è vitâ puerulus ſemper immotus, ſemper à Tartareis ſuperſtitionibus abhorrens: mater corpuſculum amplexans, oſculáque mortuis labris imprimens; Ignoſce, aiebat, ignoſce, mi fili, ego te interemi: culpa mea cœli aditum tibi ne remoretur: ego, quod grauiùs doleo, feróque, fortè animum tum inquinaui, hæc in te exerceri ſtolidè paſſa. Tum corpuſculum idem ad funus religiosè componens, iunxit ambas

ANNVS MDCLIII manus, & Christi Crucifixi imaginem inserens digitis; En, inquit, illius effigiem, mi fili, qui peccata abstersit tua: ille te regiâ suâ exceptum eo statu collocabit, vbi deinceps moriendi metus nullus erit.

FELICIVS instantis mortis periculo erepti Christiani aliquot, qui cùm sub exeuntem hyemem Magno flumini innauigarent, deprehensi derepentè inter immanes glaciei moles & cumulos circunstantes vndique, atque se se collidentes, effugium, si humana spectarent, videbant nullum: neque quicquam propius erat, quàm vt ex tot molibus aliqua impacta in nauiculam, & eam confringeret, & altis vorticibus mergeret vectores. Aderat fortè Sacerdos, comes periculosi itineris, qui cùm humanâ deinceps ope euadendi spem nullam relictam videret, magna fiducia verti vnumquemque ad preces iubet. Rem miram! vix opem implorare ceperant summi moderatoris æquorum æquè, & terrarum, cùm auersæ moles aliæ aliò, locum cessere nauiculæ; sic vt illæsa intactáque, cœptum porrò iter tenuerit, lætitiam inter, metúmque suspensis quotquot aderant, dum oculis ipsi intuentur suis, quàm subitò suorum votis adsit benignissimus ac prouidentissimus parens.

ANNVS MDCLIV. INTEREA trepidabant in Galliâ pij omnes: atque vt cuique maximè res Dei, salúsque hominum sempiterna cordi erant, ita in commodissimè de Christianæ expeditionis successu augurabantur. Constabat, Hurones si non deletos funditùs, exactos certè prorsùs suis è finibus, hac illac dispersos fuisse per illam vastitatem regionum aut hostilium, aut ignotarum: exiguum quidem eorum manipulum fidem colere in Aurelianensi Insulâ: at eos ipsos oneri esse Gallis, satis aliunde egentibus, penuriáque rerum penè omnium laborantibus: impressiones Iroquiorum formidolosas esse non modò ad Montem regalem, atque ad Trifluuium, sed etiam ad stationem vsque Sillerianam, atque adeò ad Kebeccum quotidie vel cædes fieri, vel capi aliquos: Arcem ipsam haud munitissimam esse, seu milites spectares, exiguo deinceps numero, seu propugnacula fatiscentia: fibrinarum pellium nihil penè afferri, quòd neque Algonquinij venationi dare deinceps operam, ne ab immanissimo hoste interciperentur, ne-

que remotiores populi credere se tàm infesto itineri auderent: ita nihil propiùs esse quàm vt reculas suas Galli residui colligerent, nauéque conscensâ, quam-minimo tumultu possent, reciperent se in Galliam. Et cùm sub idem tempus per nefariam proditionem Arcem quam sub Regis Christianissimi auspicijs in Acadiâ obtinebat Gallus perfidiosus, cui à Turre nomen, Anglis prodidisset, pepulissétque veteri Portus-regalis statione Patres Capuccinos; iactatum, Proregem ipsum aduenisse, Kebecco Anglos eosdem potiri, nihil reliqui factum esse in Nouâ Franciâ: superesse inane nomen, prætereà nihil. Sed nimirum alia sunt consiliâ Dei, alia mortalium, quorum vtique cogitationes timidæ nimiùm: quo tempore consternati ad eum modum animi Gallorum erant, eodem Dominus Deus rem Canadensium amplificabat miris modis. Id adeò ex rebus huius anni liquebit, & commodioribus ijsdem, & minùs obscuris quàm superiorum annorum fuerant, quod in eis Scriptor Gallicus ordinem aliquem temporis seruauit. Eius nos vestigijs insistemus, ducémque fidum secuti, pergemus quò trahit. Annvs MDCLIV.

Mense Februario adfuerunt quidem, vt fuerant polliciti, Onnontaerrononij, sed adhuc similes sui, hoc est vafri, & versipelles. Palàm, nihil humanius, amiciúsque: clàm nihil infestius, neque magis subdolum. Vultu læto, & ad fœdus, amicitiámque aptè composito, post pauca verborum officia de more gentis, vrgent cogatur Concilium. Cùm conuocatum esset continuò, vt in re omnium votis expetitâ, exponunt præclari Oratores, sex se habere quæ afferant, muneribus totidem designanda: primum, ad mentes Gallorum tranquillandas, ne, si perturbatæ forent, haud satis aptè caperent quæ essent à se memoranda, aut verbulo aliquo malè intellecto offenderentur. Secundum, ad testificandum id quod volebant illi quidem persuadere, sed quod erat à vero alienissimum, cor suum esse in linguâ, linguam in corde, hoc est se planè sincerè agere. Tertium, ad defigendam festam arborem (qualis in Galliâ Cal. Maij statui locis publicis, atque ad vestibulum Proregum solet) Kebecci medio in fluuio, contrà Arcem, contráque ædes Onontionis, hoc est Proregis: futurum vt huius arboris vertex ad nubes vsque *Directa Onnontaerroniorum dolosa consilia.*

Annvs MDCLIV.

pertingeret, quò à Nationibus omnibus circumpositis cerni posset, sic, vt eò conuenirent omnes, altissimâ quadam pace ac quiete sub eius ramis perfruituræ. Quartum, ad altissimum excauandum gurgitem, in quem suspiciones omnes, omnes verborum contumeliæ, & si quid prætereà turbare pacem concordiámque communem posset, conijceretur. Quintum, ad depellenda nubila, quæ Solem ipsum obscurassent: erant autem nubila, rumores omnes incommodi, qui malignè ab Algonquinijs Montanísque spargerentur. Sextum denique, ad bellicum ahenum, in quo humanas carnes elixare soliti erant, tàm altâ humo abdendum, vt nuspiam deinceps reperiri posset.

Hæc verò dvm tàm speciosè, támque plausibilem in modum venditabantur à bonis Oratoribus, monet Huro Christianus fide, dignitate Præfectus, id sequi, id agere Onnontaerrononios, vt Hurones à Gallis dissociarent, dissociatos abducerent ad suam ipsorum regionem frequentandam, eò traductâ Coloniâ. Id vt quam-commodissimè efficeretur, se conuocatos noctu ab ijs fuisse ad clandestinum consilium, in quo per noctis silentium cùm multa disputassent de secuturis vtilitatibus, allatam deinde ab ijs fuisse viam rei perficiendæ, quæ nulli suspicioni locum daret. Sub veris initium proponerent Gallis Hurones, constitutum sibi esse ad Montem-regalem constituere sedem stabilem: loci amœnitatem talem esse, vt eâ captos anguli illius tæderet, in quem intereà ablegati essent: plurimum quidem se Gallis debere, quod in eâ rerum omnium destitutione tàm benignè tamdiu perditis adfuissent: sed Gallis eisdem periucundum esse debere, quòd Hurones sibi per se deinceps consulere vellent, arare terram, sementem facere, excolere fruges, nullo Gallorum sumptu, nullâ molestiâ. Arreptum iri vtique ab ijs quod proponeretur, diuturnâ illâ procuratione fatigatis: ita facile assensuros. Post, vbi conuasatum foret, vxorésque ac liberi impositi in canoas cùm exiguâ supellectili; dum ventum esset ad Magni fluminis diuortium, Trifluuium inter ac Montem-regalem, ductores, relicto ad dextram Monte-regali, cursum ad læuam flexuros: ibi paratos fore Iroquios, ad quadringentos, quingentos-ve, qui nouos hos-

pites exciperent amicè ac beneuolè, loco quem antè munijssent: rem intereà arcanam habendam esse ab ijs quatuor qui aduocati ad consilium essent (quorum quidem ex numero idem ille Præfectus erat:) vbi semel ad locum eum venissent, tum demùm consilij sui rationem diuulgaturos: neque quidquam tunc periculi fore non modò à feminis & pueris, imbelli turbâ, sed ne à viris quidem, si qui ab eâ dissociatione alieniores se fortè ostenderent: necesse enim futurum, vt imbecilliores fortioribus morem gererent. Eam ipsam in rem oblata munera quatuor esse ad ijsdem Oratoribus, illud pactis prætereà, pro arcano habituros Præfectos Huronum, quidquid agitatum in Concilio esset, neque cuiquam significaturos. Hæc vbi primùm Patribus innotuêre, certiorem confestim faciunt Proregem: is de re totâ vberiùs cogniturus, & Præfectum eundem, & alios, tres quos exitiosæ deliberationis participes sciebat esse, vnà cum primoribus Gallis in concilium vocat: quæsitóque; Num ita res haberet? cùm confirmassent, ingens vtrinque secuta consternatio ac propè silentium. Addidere vltrò Hurones, nihil hîc se, quocunque cogitationem verterent, nisi funestum animaduertere. *Id agunt profectò Onnontaerrononÿ*, inquit ex Præfectis vnus, *vt necem vlciscantur quatuor & triginta bellatorum è suis, quos in vetere Huroniâ ante triennium intercepimus, ne ipsi interciperemur: neque enim eos latet qui tunc aderant, nisi anteuertissemus, planè de nobis actum futurum fuisse postridie. Accedit*, inquit, (*quid enim iuuat dissimulare?*) *quod Annierrononÿ illud ipsum sequuntur inscÿs Onnontaerrononÿs. Et ipsi solicitauere pridem animos nostros ad similem defectionem, neque te id latet, Onontio. Ergo, vt alterutris adhærere saluâ officÿ religione, nobis esset integrum, tamen à vobis deficiendo, certissimam nobis perniciem accerseremus ab ÿs, qui à nobis essent postpositi: Quanquam vt dixi, neque Onontaerrononÿs, neque Annierrononÿs fidem vllam habere tutò possumus: vtrique Huronum reliquias cane peiùs & angue oderunt: vtrique sanguinem nostrum expetunt: vtrique vltionem meditantur acceptarum, quas putant, vocántque, iniuriarum, in eo positarum scilicet, quòd non ad lanienam secuti trahentes sumus, tanquam mutæ pecudes. Porrò si vtrorumque conditiones repudiabimus, metuendum profectò ne vterque populus sic neglectus arma virésque coniun-*

ANNVS MDCLIV.

ANNVS MDCLIV.

gat ad nos perdendos prorsùs, atque ad iniurias, quas se à nobis iniuriosi ipsi accepisse dictitant, vlciscendas. Hîc verò aliquandiu conticuere omnes; Hurones, dum quid Prorex responderet, expectant; Prorex, dum secum aliquantisper meditatur quid responderet. Quod autem addiderat Huro, solicitatos se ad similem defectionem ab Annierrononijs, neque id latere Proregem, alludebat ad id quod factum superiore autumno fuerat, quo tempore tàm comes se in speciem, tàm humanos, tàm pacis faciendæ studiosos Annierrononij illi Legati præbuerant. Nam paucis pòst diebus quàm discesserant, pacem tàm religiosè scilicet polliciti, adiere ad Proregem, Huronum Præfecti, declarauerúntque, Annierrononios, eâ ipsâ nocte, quæ diem illum exceperat, quo fœdus pacémque cum Gallis inierant, venisse ad se, & ad concilium inuitasse: eo in concilio dixisse; Quicquid in speciem cum Gallis tractassent, definijsséntque Annierrononij, eò spectare, vt Huronum Coloniam à Gallis ijsdem diuulsam, in patriam suam transferrent: ibi versari iamdiu eorum consanguineos, affines, necessarios, summo in mœrore, quod alij ab alijs tanta locorum intercapedine disiuncti, mutuâ consuetudine carerent: si adessent semel, nihil futurum vitâ illâ iucundius. Idcircò se & Poncetum tàm citò Gallis reddidisse: vt omni suspicione ex Gallorum eorundem mentibus submotâ, liberiùs agere cum Huronibus possent, déque re tanti momenti tractare, & pacatiùs, & efficaciùs. Addita munera ab Iroquiis iisdem fuisse, torques tres, eximiæ, vt ijs locis, elegantiæ, quas proferebant: verùm, addidere, dona illa ex imis Tartari recessibus extiterunt, allatáque sunt à dæmone quopiam, eò formidolosiori, quò magis tenebris & nocturnâ caligine delectatur: hæc tamen repudiare non ausos se: si enim fecissent, rixam planè exstituram fuisse, mox è rixâ bellum: cui bello sustinendo cùm pares præ virium tenuitate minùs essent, pacem fouendam interim fuisse. Ceterùm, illa ipsa non nisi à metuentibus accepta fuisse: expertos enim se se iamdiu, apertum bellum minùs periculosum, quàm fictam illam amicitiam. Propositum ipsis fortè esse, aut Gallos æquè ac Hurones eâ viâ fallere; aut Hurones perdere funditùs, vbi semel eos tueri Galli offensi desijssent, aut nouæ Coloniæ viribus

augere

augere suas, tum vtriusque gentis arma sociata in Gallos conuertere. Hæc, ex anno superiore: vt ad Proregem redeamus, Huronésque silentes in consilio, posteáquam aliquandiu silentium tenuerat, ex Huronum Præfectis is qui alios ætate anteibat, paucis Proregem in hæc planè verba compellat; *Tuum nunc est, Onontio, non nostrum, fari quid facto opus sit, nos quidem quadriennium totum pro mortuis & habemur & sumus: si spiramus fortè adhuc, si auram hanc vtcunque ducimus, ducimus tuo beneficio: oculis tuis vsurpamus lucem: intelligentia ipsa nostra rationis expers est, nisi si quam ipse impertieris.* ANNVS MDCLIV.

COMMOVIT ea oratio vehementer tùm Proregem, tùm Gallos vniuersos. Videbant fidem nullam fraudulentis perfidiosísque Iroquijs haberi tutò posse: hinc Annierrononios, istinc Onnontaerrononios nihil meditari aliud, nisi vt Gallicum nomen exterminarent hostiliter: quid definiri cum ijs posse, qui dum maximè sinceritatem obtendebant, struerent insidias. Tandem è duobus incommodis visum leuius, cum dissimulantibus dissimulare: nihil enim esse periculosius ijs, qui cùm de prodendo cogitarint, patere sua consilia sentiunt. Erit fortè, inquit Prorex, cùm tanto malo medicinam afferat dies, certè consultiùs nunc fecistis, Hurones, quàm anteà, qui tempestiuè de re tàm ancipiti monueritis. Intereà sanè dissimulate consilium vestrum, nostrúmque: ad eos referte, tanquam arcanè, rem bellè procedere: à nobis magnopere probari propositum vestrum: nullam idcircò suspicionem enatam in nostris mentibus: illud modò accurate, vt rem trahatis in sequentem annum: inter illas moras, propitio Domino Deo affulgebit aliquid. Nec distulere Hurones diutiùs: referunt ad Iroquios, suprà votum, consilium salutare procedere: Gallos vltrò mentionem iniecisse de nouâ sede constituenda ad ripas Lacus Iroquiorum: videri proinde consultius, communicari cum ipsis commune consilium, sic, vt existimarent nihil clàm eâ de re à se agitatum. Cùm annuerent Iroquij, Hurones palàm Proregem adeunt, postulántque, nî graue esset cogi consilium, accersitis Iroquiis: de re magni momenti deliberandum esse. Vbi conuenêre omnes, Oratores Iroquij prolatis ijsdem muneribus quatuor, quasi nondum deprompta essent; inuitant Hurones, ad Coloniam cum bonâ Proregis, Gallorúmque omnium veniâ, transferendam in locum longè

opportuniorem, hoc eſt ad ripam Lacus, qui à gentis nomine, Iroquiorum iampridem diceretur: ſolum illud, vberrimum, amœniſſimúmque, ſi hoſtile antè fuiſſet, amiciſſimum futurum deinceps: ex vtroque populo gentem conflatum iri validiſſimam, formidoloſiſſimámque cunctis, longè latéque, vicinis regionibus: fœdus cum Gallis initum eâ viâ certius, diuturniúſque fore. Ad hæc breuiter æquè, ac grauiter Hurones, prolatis in medium viciſſim muneribus duobus, præfati rem placere magnopere, flagitauerunt tamen ab Iroquijs duo, haud ſanè incommoda: alterum, vt in annum ſequentem differretur migratio: tametſi enim curta domi ſupellex eſſet, tamen non tàm facilè deſeri poſſe annorum iam aliquot ſedem: poſt collectas meſſes profecturos commodiùs, cum aliquo commeatu, qui tunc quidem perexiguus eſſet: alterum, vt ſtruerent interim domunculam atratis illis ſuis inſtitutoribus: quocunque demùm ij tetendiſſent, Huronicam Coloniam ſecuturam vtique. Poſtquàm conticuerant, orationem habuit luculentam Prorex de re propoſitâ, quam ad ſex capita retulit, muneribus totidem deſignata. Primum, vt quandoquidem Iroquiis placebat, nec diſplicebat Huronibus, ex duobus populis vnum conflare, validiorem vtique, & florentiorem; viueretur deinceps æquis legibus: atque vt in omni Republicâ benè moratâ fieri debet, ſolétque, ex æquo onera ferrentur, ex æquo commodis vtrique gauderent: & quod maximè ſub initia conciliare animos ſolet, nouos hoſpites comiter humanéque Iroquij exciperent. Alterum, vt quoniam non omnes comparati ad iter continuò capeſſendum eſſent, concederetur illud temporis ſpatium, haud ſanè longiſſimum, quod expeterent Hurones. Tertium, vt quoniam non eadem fortè ſtudia Huronum omnium, non eadem vota eſſent, ſi qui reperirentur, qui ob priuatas neceſſitudines adire ad Annierrononios, aut etiam ad Sonnontᵹanorronios mallent, ire porrò ſinerentur: quinetiam liceret, ſi qui vellent, repetere antiquam Huroniam, nouáſque ſedes tanquàm in auitâ poſſeſſione figere. Quartum quoniam incommodius eſſet Iroquijs, tam crebrò Kebeccum vſq; deſcendere, deinceps ad Montem-regalem, ſi videretur, conſiſterent: ſe enim in Arcis illius Præfectum transferre ſummam poteſtatem cum ijs definiendi quæcunque ad communia negotia pertinerent. Idcircò, quod quinto munere

exprimebat, festam illam arborem, quam ipsi medio in flumine contrà Kebeccensem Arcem depanxissent, eódem transferendam esse: illud autem confinium cùm sit gentis vtriusque, commodissimè ibidem haberi posse Concilia de rebus omnibus. Denique, quoniam quinque Iroquiorum Nationes essent, sextum munus eò spectabat, vt impigrè, & gnauiter Onnontaerrononij Legati in curam incumberent eas omnes ad pacem amicitiámque Gallorum adducendi: ità, sublatis prorsùs simultatibus, omnes & inter se, & cum Gallis fœderatis deinceps, amicísque, concordissimè victuros. Placuere cuncta Legatis, Domino Deo vtique barbara, infidáque ad eam diem pectora permouente: ita, læti ipsi à Gallis discessere lætioribus, quod tunc demùm procedere rem tamdiu expetitam viderent, vt spes tandem daretur pacis cum Iroquijs omnibus; quæ si semel coaluisset, apertúm iri profectò Euangelio ostium valdè ingens; quódque vnde tantum periculum extiterat, inde tantas opportunitates ad fidem disseminandam idem ille præpotens rerum nostrarum administrator contrà timidas mortalium cogitationes tàm repentè elicere videretur.

QVARE HYEMS reliqua exacta securè: ad Montemregalem accurrêre Galli è stationibus reliquis ad venandos fibros, quorum ijs locis mira tunc copia, quod iamdiu venari desitum erat: & feliciter labor cessit, gestientibus cunctis non tàm præsentis opportunitatis intuitu, quàm renascentis longè latéque per eas regiones tranquillitatis. Sed vt sunt res humanæ lubricæ atque ancipites, interuenit mense Aprili triste quiddam, quod superiorem illam lætitiam magnopere coërcuit. Dum Galli ad eum modum venantur, nullo metu insidiarum, quas nullas superesse placatis Iroquiijs putauerant; ecce tibi ex improuisò vnus ex ijs, adolescens eò charior ceteris, quò eius operâ carere vix poterant, Chirurgus cùm esset, intercipitur loco secretiori, quò solus tetenderat ad captandos fibros opportuniùs, ab agmine Onneiochrononiorum. Ij quid Gallos inter, Onnontaerrononios, Annierrononiósque tractaretur, inscij, corripiunt confestim iuuenem, in canoámque imponunt. Nec quidquam de illius casu fuisset auditum, nisi Huro quidam, ex eodem Onneio-

ANNVS MDCLIV.

chrononiorum agmine, vnde instinctus nescias, Gallos admonuisset instantis periculi. Erat is relictus ad sarcinas, cum feminis Iroquijs duabus, quæ suis coniugibus eâ in expeditione se comites adiunxerant: vtque in Insulâ Montis-regalis versabatur, raptim clàm ijs mulieribus ad Arcem excurrit, monétque benignè, prospiciant Galli rebus suis; adesse Onneiochrononiorum agmen, bellum, vt gens solet, cædésque spirans. Nec negligendum indicium putauere Galli: displosâ illicò bombardâ maiore, significatum ijs qui extrâ Arcem versabantur, reciperent se se continuò intrà munitionem. Atque hîc recensito numero, abesse compertus Chirurgus: nec dubitatum, quin aut interfectus iam esset, aut captiuus in hostium potestate versaretur. Ergo confestim significatum illud ipsum est & Trifluuianis & Kebeccensibus, cunctáque trepidatione ac tumultu completa, metu noui belli, quod instare vtique Huro monuerat, & quidquid ad eam diem gestum esset, gestum esse insidiosè. Sed eum tunc quidem fefellit opinio: idipsum ad stringendam arctiùs pacem qualemcunque valuit, Domino Deo suprà vota rem promouente ad exitum tunc felicem. Ineunte Maio, ad Montem-regalem adfuit agmen Onnontaerrononiorum, nesciorum prorsùs quid euenisset. Benignè atque humanè admodum in Arcem acceptis, indicant Galli quid factum esset: Gallum iuuenem, cuius operâ maximè cuncti indigerent, dum citrà formidinem venatur, interceptũ esse miserè ab Onneiochrononiis. Hic verò contremiscere hospites, veriti id quod procliue factu erat, si vellent ij quorum in potestate versabātur, ne pœnas cogerentur pendere alieni sceleris: sed bono animo esse illicò iussi sunt: amicè ac beneuolè significat Præfectus Arcis, non ita comparatos Gallos esse, vt insontes inuoluant cum sontibus: neque tàm facile ipsos ab amicitiâ decedere semel contractâ. Hîc verò mirum in modum recreati Onnontaerrononij, resumunt animos: tum Præfectus eorum primarius, *Sagochiendagehte*, tantam humanitatem miratus in Gallis, illósque appellans; *Planè*, inquit, *sic erit, semper vincet vestra bonitas: neque vnquam dolis nostris, prauísque artibus cedet: væ eorum capiti, si qui deinceps tàm peruersi, támque importuni erunt, vt eâ sibi abutendum putent. Dedo me ipse vltrò vobis ad captiuitatem, ac, si*

voletis, ad vincula: tamdiu hîc manebo, seu obses, seu captiuus, vtcunque volueritis, dum iuuenis ille vester vobis restituatur. Vadem me ipse præsto ad liberandum eum: ac si quâ vel obseruantiâ, vel studio prosequuntur me mei, viuet vtique is quem desideratis, illiúsque vita asseret meam. Nec effatus plura, canoam continuò cum expeditis remigibus properare iubet ad pagum Onnontae, cuius ipse Præfecturam gerebat: eò vbi primùm peruenêre, renuntiant e-vestigio quid actum sit, quid agendum: congregatísque confestim muneribus, mittuntur Legati ad Onneiochrononios, qui captiuum Gallum repetant, reducántque. Et cessit res ex animi sententiâ: iuuenis, qui ad eam diem ærumnas pertulerat illas graues, quibus diuexare captiuos solebant adhuc Iroquij, videt derepente mutatam rerum faciem: soluuntur vincula: adhibentur officia verborum: vultus illi, hostile quiddam anteà spirantes, blandum quiddam posito supercilio substituunt: ità, quantâ maximâ fieri potuit celeritate, ad Montem-regalem sistitur. Post mutuam hinc inde gratulationem, quam mirum in modum amplificauit iuuenis ipse redux, dum Nationes omnes Iroquias insigni mentium studiorúmque conspiratione pacem spirare, pacem sequi; non re magis, tàm citò, támque facilè liberatus, ac dimissus, quam oratione confirmauit; Onnontaerrononij iam fidentes, hilarésque munera depromunt ad viginti, capitum totidem tractandorum symbola: omnia è conchâ veneriâ erant: pellium nulla hîc apud Gallum Scriptorem mentio. Primum eò spectabat, vt festa illa arbor, quam Kebecco ad Montem-regalem transtulisset Prorex, altiùs firmiúsque depangeretur. Secundum, ad abstergendam ægritudinem ex animo Præfecti Arcis Montis-regalis, quem insigni moerore affecisset illata perperam Gallo iuueni iniuria: eodémque referebatur tertium, ad potionem scilicet, vnde quicquid flauæ bilis intùs in præcordijs fortè supererat, euomeret penitùs. Quartum, ad cremanda vincula, quibus arctatæ captiui manus fuissent. Quintum, ad diffringendos funiculos, quibus crura constricta. Sextum ad vrendos funes, quibus medium corpus incinctum. Septimo, Onnontaerrononiorum Natio tota ferale pegma disijciebat, in quo idem fuisset vulgo ad ludibrium propositus. Octauo, Natio Sonnonto-

Annvs MDCLIV.

chrononiorum eundem extrahebat è loco illo ad probrum destinato. Nono, idem factitabant Onioneuchrononij. Decimo, Onneiochrononij à quibus captus abductúsque Gallus fuerat, concremabant quidquid lignorum in funesto illo pegmate fuisset, sic vt ne hilum quidem cinerum ad posterorum memoriam superesset. Vndecimum ad concordiam vocabat, reuocabat ve mentes Gallorum, Huronum, Algonquiniorum, si quis fortè ex intempestiuo illo casu cetera metiens, de Onnontaerrononiorum eorundem fide dubitasset. Duodecimo, Orator ipse cautes, muricésque saxorum submouebat, quæ infesta flumina ad eam diem reddiderant, per quæ ab Iroquijs ad Gallos, à Gallis ad Iroquios nauigandum esset. Ad decimumtertium; Ante omnia aiebat Orator, illud mihi omnium maximè cordi est, vt in patriâ meâ intueri liceat aliquando, vnum ex atratis istis, qui Hurones ad veri Dei cultum vocauerunt, informauérúntque. Ad decimum-quartum; Illum verò nos singulari quadam obseruantiâ prosequemur, & diebus singulis excutiemus, mundabimusque stoream, in quâ noctu somnum capiet. Ad decimum-quintum; Illius institutionem excipiemus peramanter: siquidem constitutum nobis est, illum deinceps venerari, qui vitæ nostræ, atque adeò rerum omnium nostrarum arbiter est. Ad decimum-sextum; Nec verò deinceps nostra iuuentus bellum vllum molietur, exercebit-ve in Gallos, sed quoniam tantopere certaminibus assueuit, vt vix ac ne vix quidem temperare sibi possit à militiâ; sic habete, nos ex hoc puncto temporis arma transferre in Ehriehrononios (populi sunt dicti aliàs Natio Felium, quòd abundat regio felibus grandioribus sæuioribúsque, quàm sint nostræ, sed ideò celebribus, quod earum pellis mollissima & pulcherrima est) illîc omnia trepidant, hîc alta tranquillitas. Ad decimum-septimum; Ceterum, si quid fortè incideret, vnde pax illa turbaretur, alas induam illicò: aduolabo huc quàm-celerrimè: compescam præsens quidquid tumultus obortum erit. Ad decimum-octauum; Idcircò aures purgo, aperióque Gallorum attendant ipsi diligenter ad prauas molitiones, si quæ fortè existent: méque de omnibus continuò faciant certiorem. Ad decimum-nonum; vnum deinceps Gallorum & Onnontaerrono-

noniorum corpus erit: brachia noſtra inter ſe vno eodemque amoris & beneuolentiæ vinculo apta, connexáque ſunt: quiſquis vinculum illud incidere volet, communis gentis vtriuſque hoſtis eſto. Ad vigeſimum: Porrò nihil clandeſtinè à nobis contrà fiet: Sol iſte conſiliorum omnium noſtrorum teſtis eſt: ſi quis captabit latebras, huic ille mundi oculus lucere deſinat: indignus eſt quem Sol illuſtret quiſquis odit lucem.

HIC VERO SVBIT quærere, vnde tanta tàm derepentè animorum ſtudiorúmque in Iroquijs mutatio, vt cùm ad eam diem vel hoſtilia quęque palàm in Algonquinios, Hurones, Gallos ipſos exercuiſſent, vel pacis ſpecie atque obtentu, perfidiosè fefelliſſent, nunc demùm denuò ſincerè pacem vltrò expoſcere viſi ſint? Ex Gallicis Relationibus cauſas colligo quatuor; Prima ſit, quod dum cædes latrocinantium more exercent, carpúntque nunc Gallos, nunc Hurones carpti ipſi ſunt identidem, dúmque noſtros aut in certamine vexant, aut vrunt deinde lentis ignibus, ipſi viciſſim & internecione, & flammis amiſerunt è ſuis non paucos. Altera, quod dum Gallis ijſdem, fœderatíſque Gallorum Huronibus damni plurimum afferunt, ſemper de ſalute déque capite ſoliciti, & prohibiti captare fibros, quorum pellibus tota penè mercatura conſtabat; ipſi viciſſim egebant, eatenus, vt à venando etiam penè prohibiti, perparum pellium cogerent, inſigni regionis detrimento. Tertia, quod vt ex illis ipſis reſcitum eſt, qui Gallum iuuenem reduxere, bellum ipſis exortum eſt periculoſum & graue, eo ipſo tempore ab Ehrichrononijs ſeu Natione illâ felium, quam vocant. Ii incitati ab Huronibus (quorum multi poſt Huroniam vaſtatam penitùs, ad eum modum quem memorauimus ſuprà, eò profugerant, nudi, & egentes, ſi quo modo à tantâ támque iniuſtâ vexatione liceret reſpirare) bellum vltrò intulere Iroquiis, factáque impreſſione in pagum Sonnontaerrononiorum, omnia igni abſumpſerunt. Erant in armis bellatores ad bis mille, ſtrenui omnes, gnaríque militiæ: ac tametſi ſclopis carent, quibus inſtructi dimicare Iroquij deinceps ſolent, tamen non acriter minùs pugnant, ſic aſſueti, vt poſtquam hoſtes ſclopos primùm diſploſerunt, quorum glandibus declinandis ſtudent, ipſi ſagittas torqueant toxico illitas, tàm celeriter, vt

ANNVS MDCLIV.

antequam hoſtes nitrato puluere glandibúſque tubos illos ſuos ad exploſionem alteram inferſerint, ad decem vnus idémque mittere dicatur. Ergo non modò id facinus fecerunt, ſed etiam cùm Iroquiorum manum victricem iter per ſuos fines habere accepiſſent, quà ſe poſt ſuperatos hoſtes recipiebant patrium in ſolum; adfuere expediti, adortíque à tergo, cecidere ex jis octoginta, lectos omnes, qui agmen claudebant. Quinetiam vltrò adiere quidam ad pagum vnum Iroquiorum, ac penè in oculis incolarum, rapuere Præfectum vnum è primarijs, captiuúmque abduxere, par pari referentes, ijſdémque artibus laceſſentes Iroquios, quibus Iroquij, inſontes finitimos tamdiu vexauerant. Ita, cùm omnia bello longè latéque circà ſe arderent, maluerunt Gallos foederatos, amicóſque habere, quàm hoſtes. Quarta, quæ Chriſtianæ fidei præſtantiam commendat vel præcipuè, tribuitur feminis ex Huroniâ captiuis, quæ abductæ varijs temporibus haud exiguo numero, in hoſtile Iroquiorum ſolum, non modò fidem retinuerunt ipſæ inter enſes, rogóſque conſtanter; ſed etiam illius amorem, cupiditatémque iniecerunt ipſis hoſtibus, quamlibet immanibus ac feris, dum *ex bonis operibus* eas *conſiderantes*, quæ ſunt voces Principis Apoſtolorum, ſic ſecum ipſi ratiocinati ſunt, tantam modeſtiam, caſtimoniámque, ac præcipuè tantam in tolerandis aduerſis æquitatem animi, tantum robur in duriſſimis cruciatibus perferendis, eſſe ſuprà humanam vim, atque adeò ab illo præpotente rerum omnium Conditore atque Adminiſtratore proficiſci, quem tantopere Galli prædicarent & cuius cognitione Hurones ipſos imbuiſſent; à quo cùm & præmia ſempiterna bonis, & improbis poenæ item ſempiternæ eædem, & omninm grauiſſimæ, flammarum nunquam extinguendarum proponerentur; non eſſe committendum diutiùs, vt tanto ſuo periculo odia exercerent cum ijs, quos accerſere potiùs ad ſe, atque adeò allicere ingenti ſuo commodo deberent. Sed acceſſere ſcilicet preces eorum ipſorum, quos miſeri cæcíque tantâ cruciatuum diritate vexauerant alios ex alijs, atque ea quinta cauſa eſt. Nimirum ſerui Dei, Dominum imitati ſuum, genti perfidioſæ retribuerunt bona pro malis: proſtratíque ante ſupremum illud ſolium, ſupplicibus

bus votis precati sunt à summo Monarchâ, respiceret tandem bonus ac propitius tot animas, quarum causâ cùm cruorem vnigenitus Filius, tamen profudisset frustrà, si quidem in sempiternum exitium ruere infelices pergerent, nec irritum successum fuisse in quosdam ex eâ gente, res ipsa declarare cepit.

P. Simon Monæus ad Iroquios superiores mittitur.

CETERVM, perfacilè hæc oratio támapta, támque incensa Onnontaerrononij Oratoris, Proregem eósque quos adhibebat ad consilium Gallos impulit, ad concedendum id quod nunquam antè postulatum erat, vt aliquis è Societate IESV ad Iroquios superiores mitteretur. Lectus ad tàm optatam procurationem eandem, & tàm difficilem P. Simon Monæus, vir exploratæ virtutis: nec ignarus idiomatis, ex affinitate linguæ Iroquiæ cum Huronicâ. Quare Prorex, postquam aptè & grauiter per Interpretem collaudauerat Oratoris studium, humanitatémque, *Benè habet*, inquit, *Iroquij: nunc demùm discussa nubila sunt superiorum temporum: nunc demùm spes affulget multò quàm vnquàm certior, constituendi foederis inter vestram Nationem Gallósque, magno vestro decore, communi vtrorumque emolumento. Nec dubito quin pax perpetua futura sit, quandoquidem nec vos vnquam à fide descisceris, nec committent vnquam Galli, vt quidquam faciant, vnde violati foederis insimulari possint. Proinde dabitur quod optatis: mittetur vobiscum è Societate IESV Sacerdos, qui vos eodem modo excolat, quo Hurones in paterno olim solo instituerunt ex eâdem Societate alij. Non est quòd vos horter ad illum & excipiendum amicè, & audiendum diligenter: videor enim mihi videre in oculis vestris, ínque istâ frontis serenitate studium ingens & vestrum, & totius regionis, ad capessendam fidem eam, vnde sempiternæ felicitatis origo existit. Ille idem munera feret, quæ vestris rependimus, animo vtique haud sincero minùs, consilióque coniunctissimè vobiscum viuendi de cetero.* Hîc cùm parata munera ostendisset exultantibus Iroquijs, & quisnam demùm ex atratis illis Institutoribus profecturus secum esset, quærentibus, ostensus est is quem dixi Simon Monæus, & quoniam fugienda procrastinatio videbatur; dicta dies est profectioni, ad VI. Nonas Iulias, quo die totâ Ecclesiâ peragitur festa celebritas sanctæ Deiparæ Elibabetham cognatam visitantis. At paucis post diebus quàm profecti erant, ad-

ANNVS MDCLIV.

fuit Præfectus idem Annierrononius, qui Februario superiore princeps legationis fuerat, cum Gallis duobus, qui velut obsides profecti Nouembri superiore cum ijs erant, quibus demandata cura fuerat Ponceti liberandi, restituendíque Gallis suis. Afferebat idem literas à Præfecto Arcis Arausicanæ in Nouâ Hollandiâ, quibus confirmabatur, nunc demùm seriò cogitare Annierrononios de pace cum Gallis constituendâ. Is vbi auditione accepit, profectum iam Simonem ad superiores Iroquios, molestè aliquantum tulit præteritam Nationem suam, quæ & coniuncta esset cum quatuor illis alijs, & fines haberet ita constitutos, vt non nisi per eos transiri ad illos alios posset. Ergo, *Quæ est*, inquit, *vestra ratio, Galli? per tectum in ædes introeundum putastis? Atqui per ianuam vulgo vestri nostríque introeunt. Nec metuitis ne aut caligo è fumo vos excæcet, igne nondum restincto, aut ruatis deorsum præcipites, dum non habetis vbi pedem figatis tutò?* Quæ cùm Prorex intelligeret dicta modestè quidem, sed tamen minaciter; *Æqua*, inquit, *postulatis, Annierrononij, atque vtinam adfuissetis antequam Simon proficisceretur! nunc, quod integrum est, faciam perlubenter, vt si meæ literæ reddi illi poterunt antè quam è vestris finibus excesserit, ad vos quoque adeat*. Et confestim scripsit per Præfectum eundem ad Simonem, vt ante reditum, iter tantisper ad Annierrononios reflecteret: sed quantumcunque Præfectus reditum maturauerit, assequi tamen Onnontaerrononios à quibus is deducebatur, non potuit. Quæ verò gesserit Simon idem, quæque pertulerit, ex eius Diario cognoscere licet, ex quo ista excerpta. Vbi Montem-regalem attigit, nactus est feliciter comitem itineris, Gallum iuuenem magni animi, qui pridem veterem Galliam Nouâ mutauerat. Gradiendum deinceps dies multos fuit per abrupta, per saxorum crepidines, per torrentes, &c, identidem interruptâ nauigatione, ob latentes rupes in alueo fluminis, canoas ipsas vnà cum sarcinis comportare humeris oportuit, donec Iroquiorum Lacum prætervecti, latum leucas Gallicas viginti, longum quadraginta; tandem post incredibiles molestias III. No. Augusti peruenere ad fluuium, cuius in vlteriore ripâ constitutum pagum habent Iroquij. Hîc verò exceptus est mirâ omnium gratulatione Simon: & statim summâ cum honoris significatione

Eiusdem res gestæ apud Iroquios.

deductus in pagum alium, Gallicâ leucâ dissitum, exceptus est conuiuio à iuuene è primarijs inter indigenas, pro quadam necessitudine paterni nominis: OndessonK enim Simon vocitabatur ab Huronibus: quod ipsum nomen iuuenis pater, quoad vixit, tulerat. Hîc Præfecti omnes ritè atque ordine officiosâ oratione, Simonem cohonestarunt: tum, quod iucundissimum animas sitienti fuit, oblati sunt à matribus infantuli aliquot, sacro regenerandi Baptismate. Postridie, dum pergunt iter, prandium certo loco paratum inueniunt, curâ & diligentiâ Præfecti totius Nationis principis, à quo obuiàm Simoni missus erat sororis filius, cum totâ copiâ, quantulacunque est amoenæ regionis: inter cetera, panem attulerat ex Indicâ fruge nouâ. Pernoctandum tamen etiam eâ nocte sub dio fuit, quod toto illo interuallo itineris & temporis, faciendum quoque fuerat, & ferè permolestè, partim ex imbre, partim ex muscis, quarum, vt æstas erat, ingens prorsùs exercitus per ea nemora. Supererant leucæ quatuor emetiendæ, ad pagum principem, Onontae appellant: quod iter dum conficiunt, adsunt passim varijs à pagis Iroquij, consalutaturi: hic fratrem appellitabat, iste patruum, multi consobrinum: nunquam, inquit ipse hæc referens, tàm numerosam consanguinitatem videram. Ergo, vbi hilares omnes vidit, & vultu, beneuolentiæ studijque plurimum præferentes, dum ad pagum appropinquant, orationem Simon habuit ad eorum gustum, idcircò quod aptè morem eorum in perorando imitabatur. *Pax*, inquit, *mecum graditur: quacunque ingredior, bellum repello, ac facessere porrò iubeo remotiores Nationes versùs: comes autem perpetua mihi lætitia, mentísque serenitas.* Quæ cùm grauiter & lentè diceret, eo planè modo, quo perorantes Præfectos ipse audierat; mirum, quantum ea breuis oratio, & auctoritatis, & gratiæ ipsi conciliarit, præsertim cùm nominatim compellaret adstantes, absentes, primarios nomine quemque designaret proprio. *Nunquam*, ait, *tantam lætitiæ, tantam studij significationem, ad eam diem videram in Barbaris: &, quod mirere, viri, feminæ, pueri quotquot erant, vultu gestúque obseruantiam præferebant, & amorem.* Ergo vtendum occasione ratus, illâ ipsâ nocte conuocat primarios quosque, & munera offert duo, alterum ad vultus, aiebat, abstergendos, quò ne vlla

Annus MDCLIV.

Annvs MDCLIV.

vnquam tristitiæ nebula in ipsis appareret, vtque æquis, amicísque oculis nouum Oratorem intuerentur: alterum, vt si vel paululum adhuc fellis in præcordijs lateret, illud confestim eijcerent. Quæ cùm periucundè & à dicente proponerentur, & exciperentur ab audientibus; post longam sermocinationem cùm ipsi tantisper secessissent in priuatum consilium, rediere paulò post cum muneribus item duobus, sed maioris pretij, ijs Simonem redonarunt. Et quoniam infantulis illis languidis, qui primi oblati fuerant, aliquantulum saccari in os iniecerat, vnde recreati aliqui; tanquam ad Medicum experientissimun, ad hominem vndique concurrebant matres cum ægris filiolis, medicinæ illius quidpiam suis quoque vt impertiretur, flagitantes: quo successu, non satis declarat: innuere tamen videtur conualuisse aliquos. Sed lætitiæ sensus vel vberrimus extitit ex collocutione cum Christianis Huronibus plerisque, qui ijs locis agebant inde vsque à vastatâ Huroniâ. Nimirum auditis eorum confessionibus, intellexit, Dominum Deum per se seruos suos rexisse, ac corroborasse in fide, ínque morum innocentiâ: in ijsque mentibus Templum sibi extruxisse, vbi in spiritu & veritate adoraretur.

Inter feminas enitescebat Teresia illa, ex Huronum gente, de quâ dictum annis superioribus: quæ cùm adolescentula captiua ducta esset in regionem tunc immanitate perfidiáque perditam, tamen non modò fidem ipsa suam egregiè retinuit excoluítque in medio prauæ Nationis, sed etiam deriuauit ad alias. Cùm ad Simonem adijsset, precatáque ab eo fuisset, vt venire ad se non grauaretur tantisper extrà pagum, viseréque tugurium dignaretur, in quo mater-familias procul à frequentiâ versabatur; enimuerò ad miratione compleuit virum, satis prolixè collaudare nequeuntem benignitatem Domini Dei, qui vbique terrarum ac gentium faciat, vt Simon hæc narrans loquitur, ipse per se Apostolos. Habebat illa secum in conturbernio, virginem annorum admodum sedecim ex Natione Neutrâ, captiuam item: hanc eam piè tamque religiosè ad omne Christiani officij decus informauerat, vt & mysteriorum fidei planè gnara esset, & precationum formulas omnes adepta præcla-

rè, easdem vna cum optimâ magistrâ vsurparet quotidie, nec sine intimo quodam animi sensu. Nondum tamen Baptismi facta fuerat particeps, pio errore Teresiæ, quæ fas sibi non esse Baptismum cuiquam impertiri putauerat, nisi qui proximè à morte abesset. Nimirum id Dominus Deus reseruauerat Simoni, qui incredibili quodam sensu lætitiæ spipiritualis, primam illam ex adultis in Christo regenerauit eo loco, vbi antè, quam Isaacus Ioguesius illò adijsset, mentio nulla neque Baptismi, neque fidei, neque verò summi omnium rerum procreatoris & parentis, ab orbe condito facta fuerat. Accepit item admirans, Christianos nonnullos, quos identidem Iroquiorum eorundem importunitas lentis ignibus addixisset, diritatem illam tanti cruciatus sic tulisse, vt & constantiam in fide egregiè retinuerint, & sacrum IESV nomen ad extremum vsque spiritum ingeminauerint.

Interea conuocabantur Præfecti gentis omnes, adfuturi ad designatam diem: & is apud quem diuersabatur Simon, seu re ipsâ egregiè semper animatus in Gallos fuisset, seu loqueretur tantisper ad gratiam, seductum hospitem ita compellat, vt diceret, se vt nunquam alieno animo fuisset à Gallis, ita lætari magnopere, quòd cuncta nunc demùm videret ad pacem propendere. Onnontaerononios etiam suos eam in rem conspirare animis: missum recens à Sonnontoërrononijs, qui cum muneribus id ipsum vrgeret, promouerétque, suorum nomine: torques tres è conchâ veneriâ in id ipsum ab Onnienhrononiorum Legato allatas: mentionem pacis in beneficij loco ab Onneiochrononijs poni: spem esse Annierrononios haud repugnaturos obstinatiùs: ita, bono animo esset, quando regionum earum felicitatem circumferret secum. Vbi dies adfuit (fuit is ad V. Id. Sextil.) conuocati sunt publico præconio in Simonis ipsius (Ondessonk vocitabant, vt dictum est) casam quotquot ius suffragij habebant: is, vbi omnes vidit ad audiendum compositos, primum omnium rem tantam aptè auspicaturus, procubuit in genua, & quantâ maximâ potuit vocis contentione, nudo capite, iunctísque manibus, precationem concepit huronico idiomate, ad summum rerum omnium procreatorem, beni-

ANNVS MDCLIV.

gnissimumque parentem hominum; respiceret bonus, & propitius séque, & quotquot aderant Iroquios, neque hos modò, sed etiam gentem totam, inijcerétque cunctis, maximè ijs qui deliberaturi conuenerant, mentem eam, quæ esset è maximâ illius gloriâ futura, sempiternæ cunctorum illorum in commune felicitati maximè salutaris. Deuouere se diris omnibus, rebelles & contumaces dæmones, qui ad eam diem cultum sacrilegij plenissimum ijs in regionibus vsurpassent: facesserent porrò in specus Auernales; adessent autem sancti Angeli Tutelares tùm locorum, tùm hominum eorum qui adessent: cum ijs agerent intùs in animo, quæque ipse allaturus esset, altè eorundem in mentibus defigerent. Assurgit deinde, & tanquàm actor in scenâ, inquit ipse, captat singulorum beneuolentiam, vnumquemque nomine compellans, prædicans propria vniuscuiusque Nationis, tribus, familiæ, decora ex chartulâ, addénsque, omnibus ad stuporem mirantibus, etiam vniuscuiusque facta preclariora. tum, vbi ad eum modum eorum in animos se se insinuauerat nouus Orator, adiungit, capita se habere vndeuiginti, quæ proponat non modò Proregis nomine, sed etiam Huronum, Algonquiniorum, atque adeò Nouæ Galliæ totius: ad singula capita munera totidem de more gentis depromens, eò gratiora, quò noua magis: nam ad concham veneriam, addebat tubos è vitro rubro, si non magni pretij, elegantes sanè: & scilicet in primum munus centenos reposuit, ac pellem prætereà alces, aptè ad vsum quemlibet subactam, læuigatámque. Tota porrò oratio, quæ duas ipsas horas tenuit, eò spectabat, vt repressis, inhibitísque cædibus, pax demùm firma, stabilísque vtrinque coalesceret: expetitam illam à Gallis fuisse, Gallorúmque fœderatis: expetendam vtique Iroquijs ipsis esse: ex eâ secuturas opportunitates tales, quales oblatæ nunquam essent. Si bellum illud, aduersùs finitimam Nationem Felium susceptum, exardesceret magis, suppetias à Gallis latum iri: quo quid tali tempore optabilius ipsis esse posset! Si mercaturarum ratio haberetur, pace initâ, & venationem commodiorem tutiorémque fore, & longè commodiùs pelles distractum iri in Kebeccensi emporio, ex opportunitate fluminis. Sed nihil ista esse, ad præcla-

ram occasionem adipiscendæ sempiternæ felicitatis, ad quam factus sit animus hominis, immortalis vtique; atque ad declinandos sempiternos illos rogos, de quibus iam ipsi à captiuis Huronibus inaudissent: cuius quidem de acerbitate supplicij coniecturam facere ipsi perfacilè possent, ex ijs quæ exercuerint sæpenumerò in captiuos: quam acerbitatem, perbreuem licèt, si cum æternâ illâ, & nullâ vnquam temporum diuturnitate finiendâ componatur, quo non labore, quo non sumptu depellendam à suo quisque corpore putet? Addidit sub finem, dolere se, pro amicitiâ próque noua necessitudine, casum *Annencraos*, Præfecti apud gentem, maximæ auctoritatis, ob bellicam præstantiam, dotésque præclaras alias, qui captus recès ab Ehriehrononijs, seu Natione felium, in nouo illo bello fuisset: & ad abstergendas lacrimas eas, suum quoque munus attribuit?

Annvs MDCLIV.

PLACVISSE mirum in modum Oratorem, orationémque, compertum breuî inde est, quòd cùm ij, vbi Simon finem perorandi fecerat, in concilium discessissent, accersito vno quodam ex gente Annierrononiorum, qui commodùm inter audientes adstiterat; vbi constituerant inter se de re tanti momenti, post duas horas circiter rediere læti ad Simonem: ac primùm quidem omnium, Præfectus primarius, & tanquam gentis totius Orator in pauca totam Simonis orationem contraxit, capita omnia singuláque exactè recensens: tum ad cantum conuersi omnes, vti in publicâ lætitiâ solent, hortati sunt Simonem, ipse vt intereà preces ad supremum illum, quem diceret, Principem cæli terrarúmque funderet, quâ oratione nihil ipsi potuit accidere iucundius. Vbi illi canere, Simon precari desierat, cum mutuis muneribus ad capita singula: primùm, gratias prolixè egit Orator idem, Proregi Gallo, quòd tàm ex animo Iroquiorum genti studeret: deinde Gallis in commune, quòd ergà captiuos quinque, de quibus anno superiori, ex Natione Lupi fœderatâ, perhumanè se gessissent, perfecisséntque cum Algonquinijs à quibus capti erant, vt incolumes dimitterentur. Tertiò, Sonnontoërrononiorum nomine grates item egit, quòd operâ Gallorum eorundem, depulsi ignes Algonquiniorum Huronúmque eorundem fuissent, à corporibus popularium

ANNVS MDCLIV.

ſuorum item quinque, captorum in velitatione quadam ex illis quotidianis. Hîc verò, perinde atque ad ſuperiora illa duo capita, ſecutæ ſunt acclamationes conuentus totius, ſinceræ cuiuſdam lætitiæ indices; ac ſecundùm hæc, aſſurgens Præfectus alius, ex Onneiochrononiorum Natione; *Onontio*, inquit, *Onontio*, Proregem abſentem licèt, appellans, *admirabilitatem habet vox tua: vno eodémque tempore motus duos ingeneras in animo meo contrarios: hinc me ad bellum excitas, illinc ipſum me ad pacem inflectis: nimirum ita comparatus es: auges, ditáſque eos, quos diligis: terrorem incutis ijs quos inuiſos habes.* Hæc vbi prolocutus fuerat, ſimul ingens viri ſtudium, ſimul incredibilem obſeruantiam præ ſe ferens, torques quatuor è conchâ veneriâ ingentes expromit, gratijs Proregi agendis, quòd gentem totam & ad bellum fortiter cum nouo hoſte gerendum, & ad pacem ſtabilem perpetuámque feriendam cum Gallis, fuiſſet adhortatus. Tum Præfectus idem ille, totius gentis Orator, Simonem denuò compellans; *Auſculta*, inquit, *Ondeſſonk: per me tibi loquuntur totæ quinque Nationes: atque in hoc pectore reconditos ſenſus habeo Iroquiorum omnium: porrò lingua mea meo pectori egregiè ſeruat fidem. Quatuor Proregi referes, ad quæ tota noſtra deliberatio reuocatur: quæ, qualiáque ſint, accipe. Primò, ſummum illum rerum noſtrarum, atque adeò vitæ ipſius arbitrum quem prædicas, ignotum nobis adhuc, auemus noſſe. Secundò, locus deinceps, quo loco de rebus Gallorum, Iroquiorúmque deliberationes inſtituentur, pagus Onnontaë erit. Tertiò, illud à vobis flagitamus, locum deligatis ipſi, quem maximè commodum opportunúmque iudicabitis apud nos, vbi ſedem ſtabilem Gallis conſtituatis: & quandoquidem corda noſtra poſſeſſuri eſtis, in totius regionis meditullio, & tanquam corde figite domicilium: eò nos conueniemus ad capeſſendam inſtitutionem quam tradetis: vos indidem in totam regionem commodè diſpergemini: vos, induite paternum in nos animum: nos tanquam obſequentes filij, morem geremus omnes. Quartò; Quandoquidem nos, Prorex ipſe ad bellum cum nouo hoſte ſtrenuè gerendum incitat, tàm acriter cum ipſo pugnare certum nobis eſt, quàm concorditer vobiſcum viuere.* Ac tum demùm depromp ſere munera maximi omnium pretij: quæ tamen, ſubdit Simon ipſe, nihil erant ad oris ſerenitatem, atque ad ſignificationem lætitiæ,

tiæ, quam frons, vultus, oculi, oratio præferebat. Atque ea fuit dexteræ Excelsi mutatio insignis vel maximè: qui Barbari ante annos aliquot inauditâ cruciatuum immanitate Sacerdotes è Societate IESV necauerant, qui vi, dolo, insidijs, ferro, flammâ Huronum gentem exciderant; qui omnia cædibus ac latrocinijs longè latéque compleuerant, eosdem agnis mitiores nihil nisi pacem spirare ac loqui, tàm breui temporis interuallo.

ANNVS MDCLIV.

Ergo convivia instituta de more: ijs dum læti indulgent, Simon in rem attentus suam, hoc est in procurationem animarum, Christianorum confessiones excipere, erigere mentes anteà luctu & formidine perditas, regenerare per Baptismum non infantulos modò, quotquot offerebantur, sed etiam ex adultis Præfectum primarium, cui in Ehriehrononios ducendi, demandata prouincia. Iuuenis erat præclaris corporis animíque dotibus, cuius in familiaritatem se eò vsque Simon insinuauerat, vt iam ei multa de fide tradidisset. Cùm ergo propediem profecturus esset ad bellum periculosum, armatis penè bis mille summo cum imperio præfuturus; vrget magnopere Simonem, Sacramento se se Baptismi aduersùs hostem sanè formidolosum corroboret. Cùm moras necteret Catechistes; *Quid tu verò*, inquit, *differs vltrà? si hodie credo, an non hodie possum Christianis aggregari, per illam aquam regenerantem, cuius de præstantiâ atque necessitate tàm multa mihi à te memorata sunt? Sitim postquam accendisti, non restingues? præsertim cùm tàm certum discrimen vitæ ac salutis sim euestigiò aditurus. Quid? imperium penès te est vitæ ac mortis? possísne, aut omninò audeas præstare, me non eo in bello obiturum? id si, quod omen auertat summus Deus quem per te & nosse cepi, & sanctè colere, ac venerari instituo, id, inquam, si eueniret, qui te stimuli conscientiæ pungerent; sors mea quàm luctuosa esset? Ceterùm, si Iroquiorum Nationi benè vis, vt præfers, & ego mihi persuadeo; non illud perpendis, me neutiquam fortiter dimicaturum, nisi antè baptizatus fuero? Contremiscerem videlicet totus, ad singulos iactus sagittarum: ac quoties eæ circà tempora volitarent cum sibilo; pauidus, eneruatúsque, de fugâ potiùs, quàm de certamine cogitarem, reformidans in momenta rogos illos sempiternos, quos memoras. Quòd si te retardet suspicio fluxæ meæ fidei, sic tibi persua-*

ANNVS MDCLIV.

de, mi frater, me, quoad viuam, Christianum fore, curaturúmque ne quid Christiano homine indignum consciscam. Non potuit non credere tàm incensæ orationi feruidus Catechistes: postridie mane iuuenem, à pagi frequentiâ seductum tantisper, aspergit aquis salutaribus, vtrius maiori voluptate, nescias: certè Ioannes Baptista (id enim ei nominis Simon indidit) totus lætitiâ gestiens, ruit illicò in amplexus parentis in Christo sui: arctéque complexus, confirmat multoties, se deinceps in IESV spes omnes suas collocatas habiturum.

INTEREA quæritatur Simon vbique, ad solenne epulum, quo, de more, illius discessum cohonestandum Præfecti censuerant: conuocantur in eius tugurium viri, feminæque primariæ, incredibili omnium lætitiâ. Et epulas condiuit salutaribus documentis monitísque, nouus symposiarches: ac spe iniectâ de celeri reditu, quem concupiscebant omnes, post publicum quasi præconium dat se in viam ad reditum, exiguam illius supellectilem comportandam vnoquoque comitum certatim sibi deposcente. Progressi ad leucæ Gallicæ dimidiæ circiter interuallum, vident congregatos optimates gentis, magno numero, ad valefaciendum, flagitantes à Simone reditum quam-celerrimum: eâ spe se interim sustentatum iri: ac eâdem spe ipse vicissim tùm alios, tùm Christianos potissimùm consolatus est: firmo animo esse interim iubens, & Christiani officij assiduè memores. Postridie, deuenere ad lacum quendam, cuius ad oram in conchâ propè arenti, aquam reperiunt, ad quam gustandam Simonem inuitant, ab eâ ipsi refugientes, quòd illi à dæmone quodam latente aspergi fœtorem dicebant. Cùm gustasset, subridere ille leniter, postquam quid rei esset, compererat. Nimirum vidit fontem esse, cuius aqua, perinde atque illa Oceani, salsa sit: quod ne frustrà iactare crederetur, ex eâ ad radios Solis tantisper concretâ, sal conficit eorum in oculis. Ex eóque aliquantum secum detulit, Gallis ostentandum tùm locis alijs, tùm Kebecci maximè. Nec suo fructu iter caruit: biduo postquam profecti erant, dum Iroquiorum flumine inuehuntur, in viculo ad oram constituto Christianos ex suis Huronibus Simon reperit, viros feminásque: omnium excipiendæ tanto interuallo confessiones fuerunt singu-

lari, inquit, vtrinque lætitiâ : nec diu pòst, ad Baptiſmum puerulum bimum obtulit mater iam Chriſtiana, quò in cælum, aiebat, aliquando pergeret, ſocius beatæ vitæ futurus ſorori, aliquandiu antè interemptæ ab Iroquijs ijs ipſis, quibuſcum habitare coacta fuerat. Hinc peruentum ad locum, quem Gallorum ſedi Iroquij ipſi deſtinabant, amoenum vtique, & omni ex parte commodiſſimum. Prata circùm longè latéque rapiebant oculos : copia piſcium ex flumine ingens ; & , quod optandum ad fidem diſſeminandam magis, concurſus eò frequens vicinarum omnium Nationum. Et iam loci poſſeſſio tanquam inita erat à Chriſtianis aliquot item Huronibus, qui & ipſi ſingulari quodam pietatis ſenſu Confeſſarij copiam nacti aliquando, cupidè homologeſim inſtituerunt. Tandem poſt menſem penè exactum, Kebeccum tenuerunt, III. Id. Septemb. cùm profecti fuiſſent ad XVIII. Cal. Septemb. eiuſdem : vt, ſi ex temporis interuallo facere coniecturam liceat, cùm ad amoenum illum locum ad Gallorum ſedem deſignatum peruenerint X. Cal. Septemb. ac deinde commorati omninò aliquandiu fuerint ad Montem-regalem, atque apud Trifluuium ; par penè diſtantia vtrinque ſit, à pagis inquam, Iroquiorum, ad amoenam illam ſtationem deſcendendo, atque à Monte-regali ſcandendo ſurſùm versùs. ANNVS MDCLIV.

SED MIRVM, inter cetera quæ de ſuo itinere tantâ fide Simon narrat, prætermiſſum ab eo fuiſſe quod aliæ literæ habent, in reditu antequàm ad Montem-regalem adijſſet, Annierrononiorum agmen impetum in canoam feciſſe, quâ Simon vehebatur : comitum, qui duo tunc cum ipſo in illâ canoâ erant, alterum interfeciſſe, Simonem conieciſſe in vincula ; aliquot prætereà Hurones, aliquot Algonquinios mactaſſe : ſed alterius comitis conſtantiâ perfectum, vt breui dimitteretur : neque enim perfidiam eam impunè futuram genti Annierrononiorum : vltores vtique breui Onnontaërrononios, neque hos modò, ſed etiam alias tres Nationes Iroquias fore. Cúmque illud obtenderent ſceleſti, non eſſe quod tantopere commoueretur : neque enim ſe prohibere quò minùs reciperet ſe ad ſuos : caſu factum potiùs, quàm deſtinato conſilio, vt alter interficeretur : abiret porrò ſi lu-

beret; *Egone*, inquit, *ſcelerati, veſtram vt perfidiam imiter? deſeram Simonem, commendatum à quatuor ipſis Iroquiorum Nationibus fidei meæ? ego vt eius ſalutem prodam? quâ verò fronte ſiſtere me audeam meis, Simone captiuo? Agite potiùs: conijcite me in vincula: duorum enim alterum certum mihi eſt, aut eum Gallis ſuis incolumem, ad Montem-regalem repræſentare, aut cum eo pergere quocunque ducetis. Verùm, ſic habetote, fore vt breui tàm importunæ temeritatis pœnas pendatis vniuerſi.* Valuiſſe eam firmitatem animi apud latrones malè ſibi conſcios, euentus oſtendit. Simonem exolutum vinculis, comiti reſtituerunt, comes Gallis ad Montem-regalem repræſentauit: & ad ſancti gaudij cumulum, ditatus eſt ante diſceſſum munuſculis duobus, omni potioribus gazâ, Nouo Teſtamento quod Brebeufij fuerat, cui tantâ cruciatuum diritate vitam antè eripuerant, & pio libello, quo vſus erat Carolus Garnerius, ab ijſdem interfectus, vt reddidimus ſuo loco. Vtrumque & viuum & morientem Simon cùm vidiſſet, nec ſine tantæ admiratione virtutis, nimirum præclarè ſecum actum putauit, quod ijs tanquam Reliquijs famulorum Dei auctus eſſet.

PORRO REDVX Simon, nihil cunctatus, retulit ad Proregem, Gallóſque primarios quo loco res eſſet, quámque auidè expeterentur Sacerdotes è Societate, ad inchoandum opus Dei: & nihil addubitatum, quin in ver proximum adornanda eſſet expeditio vtraque, & ciuilis, Gallicæ Coloniæ ad pagum deſignatum, & Chriſtiana, Catechiſtarum, qui gentem ad eam diem conuulſam, nec dilaceratam modò, ſed etiam dilacerantem, ſanctæ caſtæque in Deum ac IESVM Chriſtum fidei elementis imbuerent. Iam tum deſignauit Prorex, qui imperitaret Coloniæ: iam tum certatim Gallorum ſe quiſque iuuenum ad augendum colonorum numerum obtulit: vt ex tàm incenſis ſtudijs facilè agnoſceres; eum profectò qui nouit conſtituítque tempora & momenta, pias mentes intùs incitare. Dum hæc gerebantur, intereà miris incrementis procedebat Chriſtiana res Huronicæ Coloniæ, beatâ in *Inſulâ*, & ad ſtuporem mutatâ in meliùs. Nimirum ligna ipſa regionis plaudebant manibus, dum tàm breui interuallo, pro ſuperſtitioſis cantibus auorum, nihil deinceps auditur, niſi ad ſummi procreatoris

laudes pertinens. Incredibilis auſcultantium docilitas acuebat Catechiſtarum animos : vix , inquit auctor Relationis Gallicæ , ſecernas feſtos dies à profeſtis , niſi ex frequentiore numero eorum , qui feſtis diebus piè ac religiosè ad ſynaxim corporis I E S V Chriſti accedunt : alioqui, profeſtis ipſis diebus conueniunt omnes ad ſacrificium. Feſtis autem lucibus , nihil magis ex cæleſti illâ ſpecie Eclceſiæ enaſcentis. Cura ingens à Catechiſtis impenditur in pueros , puelláſque, ceu Chriſtianæ Reipublicæ Seminarium : quotidie ex Æde ſacrâ egreſſi , immigrant in atrium domus Patrum : ibi loci, ſeorſum diſpoſitis hinc pueris , puellis iſtinc , Catechiſtica traditur inſtitutio, eâ modeſtiâ auſcultantium , quæ iuuentuti veteris Galliæ ruborem inijciat , inquit idem. Et verò , ſi quid immodeſtiùs à quoquam dictum factum-ue fuerit, plectuntur in commune omnes : hoc eſt , ſi è puerorum numero peccarit aliquis , non modò ille pro ſuo merito obiurgatur , ſed etiam omnes priuantur eo die ientaculo : ſi qua puella geſſit ſe minùs decorè, tùm in illam , tùm in ſocias , par pœna conſtituitur : ità, continent alij alios : nec, vbi peccatum quidpiam, carent obiurgationibus rei : videlicet vapulant ceterorum omnium conuitio , quod pro pœnâ ipſis grauiſſima eſt. Et quoniam mira eſt vocum ſuauitas , puellarum præſertim , illud ipſum donum naturæ Catechiſtæ ad Conditoris gloriam ſapienter piéque tranſtulerunt : ſcripſerunt ſacra Cantica , Huronico idiomate , ad numeros Hymnorum Eccleſiaſticorum: hæc & arripiunt incredibili celeritate , & incredibili cum audientium voluptate modulantur : nec quiſquam non iucundiſſimè affici poteſt , dum ſiluas lucóſque reſonare animaduertit ſummi Numinis laudibus, ijs locis vbi ante annos quindecim nihil niſi aut barbarum , aut turpe , aut ſuperſtitioſum auditum vnquam fuerat. Ipſi illi ferales modi abigendis malis Genijs à quibus morbos importatos dicebant , frequentari ſoliti ad ægrotantium caput, conuerſi in pia Cantica : accerſuntur puellæ cantatrices, quæ non tàm ægrotantes eâ vocum modulorúmque dulcedine mulceant, quàm exorent optimum parentem , cuius ad arbitratum res nobis ſecundæ aduerſæque fluunt : eæque ipſæ tali tempore canunt ſibi. Certè vna reperta, quæ cycno dulciùs ex hac mortalitate migrauerit,

XXxx iij

ANNVS MDCLIV.

poſt grauem diuturnúmque morbum : quo toto interuallo & intimos dolores tulit virili fortitudine , nec vnquam à Deo precata eſt vt ſe priſtinæ reſtitueret ſanitati : ſed centiès illud in dies iterabat : *Videt* I E S V S *quid ſit mihi potiſsimùm conducibile* : *videt* I E S V S *me in grauibus doloribus eſſe* : *hos ego ferre volo , quando hos vult ipſe à me ferri.* I E S V S *me diligit: nouit idem concupiſcere me diligere ipſum* : I E S V S *ſolus eſt vitæ noſtræ arbiter : morem ipſi geri par æquúmque eſt.* Tum ſub extrema vitæ momenta , ſacros illos Hymnos mirâ vocis ſuauitate , mirâ oris vultúſque ſerenitate ingeminans , ſacráque I E S V & Mariæ nomina penè labris terens , efflauit animam. Ipſa ſomnia , quæ aliàs ad ſuperſtitionem obſeruabant impiè , nunc nihil ipſis penè obijciunt , niſi Deum , cæleſtis patriæ gloriam , æternos cruciatus , ſanctos Angelos , à quibus in cælum euocentur. Tribuendum verò ſomnio , necnè, ſit neſcias , quod iuuenis extremo morbo conflictans , appropinquantem ad ſe vidit puerum ſingulari formâ, qui in eum blandè intuens , & ſcilicet intùs in animo ingenerans ſenſus de Deo tàm ſuaues , vt nihil vnquam tale eſſet expertus ; ſuper iacentis corpus viuificæ Crucis ſignum efformauit , ex quo repentè conſecuta ſuauitas : ipſe quidem tunc ſibi perſuaſit, Angelum Cuſtodem fuiſſe : nec pòſt ab eâ opinione deduci potuit.

SED NIHIL TAM valuit ad cæleſtes ardores in adultorum mentibus inflammandos , ac Auguſtæ Deiparæ in Inſulâ Aurelianenſi Sodalitas hoc primùm anno conſtituta. Lecti primùm , lectæque ad duodecim tantùm : nam virorum feminarúmque habitus delectus eſt : conſtitutæque vtriſque in commune , piæ & aſceticæ exercitationes , vt in Europâ fieri in Templis ſolet , vbi feminæ promiſcuè cum viris Miſſæ , diuinóque Officio interſunt , & audiunt conciones. Ergo Dominicis feſtíſque lucibus ſub auroram in ſacram Ædem conueniunt : ibi in duos diſtincti choros , pro Officio S. Virginis, quod exoluere nondum queunt , legendi rudes , Roſarium recitant , hinc viri , illinc feminæ ſeorſum , *ſexus* vtique *deuotus* , inquit Auctor idem Gallicæ Relationis , non minùs in Nouâ Franciâ , quàm locis alijs. Tenet conuentus horam vnam circiter : nam poſt ſingulas decurſas decades , in-

terquiescunt paululum, siléntque, audiendæ breuiusculæ hortationi quam habet Sacerdos is, cui Sodalitij cura incumbit: eius vices, etiam ad exhortandum, obit Congregationis Prefectus, quem legerunt ipsi, & aptè quidem, virum præstantis probatæque virtutis, incensúmque animarum ad Deum pertrahendarum studio. Ergo identidem silentium abrumpens, monet Sodales nunc hæc, nunc illa secum reputent: V. C. post primam decadem, eo ipso tempore, omnes, quotquot in Ædiculâ sint, in oculis esse Matris Dei: post secundam, veram sinceràmque venerationem tantæ Reginæ in eo esse positam, vt peccatum Sodalium quisque horreat: eo symbolo agnitum iri Mariæ progeniem: post tertiam, id summè placere Matri Dei, si postquàm ex Ædiculâ exierint, non continuò ipsius obliuiscantur: sed eam compellantes, dicant per interualla; *Cupio enimuerò, alma Virgo, tibi famulari:* post quartam; Fratres mei, dum suis tentationibus, petitionibúsque infestis vrget nos teter dæmon ad peccandum, videt potissimùm Patrona nostra, à quibusnam potissimùm nostrûm obseruetur, diligatúrque: quare si quid tale insidet, dicamus ei ex animo, *Mater* I E S V, *filium tuum diligo, plurísque facio quàm voluptatem eam, cuius praua cupiditas mentem meam solicitat:* si perget molesta esse tentatio, pergamus ipsi iterare eadem: quisquis I E S V M amat, affici peccato nequit. Hæc quanquam artificij expertia, plus tamen mouent animos Fidelium horumce, quàm magnifica illa eloquentia, quæ tantopere ab Europæis Sodalibus expetitur, quæritúrque: quóque habent Hurones plus simplicitatis, hoc accedunt propriùs ad eum, cuius sermocinatio cum simplicibus. Planè illud sequuntur, illud ambiunt, vt sint integri, & ab omni prorsùs labe intacti: quo in studio, religiosis eorum votis sic Dominus obsecundat, vt statim atque nuptæ innuptæque admissæ sunt in album illud Sodalium, spem prorsùs omnem flagitiosi deponant eas illo pacto deprauandi. *Mariæ filia est: frustrà eius pertentes pudicitiam: filia sum Virginis*, aiunt ipsæ, si quis fortè impudentior audet vllam de re turpi interpellare. Et verò vix credibile est, ait Auctor Gallicus, expertus ipse quod memorat, quàm mundæ sint mentes eæ, quámque vel ab vmbrâ peccatorum ge-

ANNVS MDCLIV.

neris iſtius abhorrentes : atque hinc vel maximè enitet quæ quantáque ſit vis diuinæ gratiæ, quæ tàm cæleſtem mutationem effecerit in ijs, quibus quadraginta ipſa ſæcula licuerat quicquid in hoc genere libuerat. Neque modò pudicitiam ad eum modum excolunt, ſed etiam Chriſtianas virtutes omnes, ſublimem quendam in modum, vſurpant : de condonatione iniuriarum, exemplum hoc eſto, quod ruborem noſtratibus viris feminíſque inijcere meritò debeat. Filium, quem vnum habebat videns mater contuſum fuſtibus, grauitérque ſauciatum ab aliâ muliere, quam æſtus iracundiæ impotentior abripuerat; tametſi cruor qui copiosè defluebat, ad vlciſcendam eam importunitatem vehementer commouebat præcordia, continuit tamen ſe ſe : neque modò nihil fecit, nec dixit aſperius, ſed etiam ad Confeſſarium adiens ſuum; Veni, quæſo, inquit, mecum tantiſper in Ædiculam: video cor meum prauum aliquid machinari : ſed illud tu nobis inculcas, Matrem IESV lenitate clementiáque vnicè delectari : dixiſti non ſemel, ipſam cùm filium ſuum in Crucem agi videret, lacrimas quidem fudiſſe; ſed eodem ipſo tempore tantam iniuriæ atrocitatem ab eâ condonatam ijs, à quibus tàm indignum in modum habebatur in filio. Ego defleo quidem iniuriam allatam filio meo : verùm, opto vt hæ lacrimæ lacrimarum Matris Dei ſimiles ſint : vt id conſequar, ignoſco ex animo ei quæ me tàm grauiter violauit. Dum hanc animi excelſitatem aduocatus Sacerdos ſuſpicit, collaudátque, ecce tibi adueniebat vulnerati pueri matertera. Hæc vbi primùm inaudierat de iniuriâ illatâ ſororis filio, cum manipulo virorum ad id euocatorum tendebat ad eam à quâ tàm inhumaniter habitus puèrulus fuerat, eo conſilio vt par pari rependeret : ſed commodùm vicina femina Chriſtiana agmen videns, accedénſque propiùs, *Quò tu*, inquit, *ſoror mea? fugit-ne tàm citò è memoriâ, filiam te eſſe Matris Virginis, neque alio modo acceptas iniurias Chriſtianos vlciſci debere, niſi parcendo? Perge potiùs ad communem inſtitutorem, ab eóque precare vt tuæ menti faciat medicinam.* Et valuit pia oratio : femina omiſſo protinùs prauo conſilio, iter flectere ad Ædiculam : ità dirempta lis. Vtinàm quos pro Barbaris tamdiu Galli habuimus, horum deinceps facta imitemur.

VT

ANNVS MDCLIV.

VT VERO ILLVD præcipuè comprecantur à Domino Deo ſolicitè, velit bonus ac propitius adeſſe tùm vbique, tùm præſertim agentibus animam; ità, mirum quàm propè ſuauiter obdormiſcant in Domino. Prima omnium ex nouâ illâ ſodalitate migrauit ad ſuperos (neque enim relictus admodùm locus de illius beatâ in æternum ſorte dubitandi) *Magdalena Andoroſia*, in ipſo flore ætatis: quippe nondum annum trigeſimum exceſſerat. Hæc cùm in pleuritidem incidiſſet, qui morbus eo anno graſſabatur ijs locis vehementer, antequàm morbi vis ægram lectulo affigeret, ad Sacellum beatæ Mariæ perrexit, confeſſionémque peccatorum inſtituit, flens vbertim, ſingultímque orationem interrumpens identidem, tàm piè, vt negauerit Confeſſarius ſe vnquam tantopere commotum animo fuiſſe. Tum, Sacrum totum genibus nixa audijt, nec ſine grauiſſimo dolore corporis, adeò vt exiens, profiteri coacta fuerit, ſe viribus defici: verùm, addidit, nihil tanti eſt: quandoquidem deſerenda vita, volo Dei parentem vel in ipſo extremo ſpiritu venerari. Cùm ad eam horis pomeridianis adijſſet Confeſſarius, rogaſſétque quî valeret; Noli, inquit, noli, mi frater, de hoc corpuſculo eſſe ſolicitus, computreſcet breui: de Deo potius verba fac mihi: hæc enim vna res mentem meam ſolatur ac reficit. Neque re magis, quàm oratione teſtata eſt, quantopere corpus negligeret: quandoquidem toto eo tempore nihil vnquam quæſiuit, nihil poſtulauit, quod ad corpus pertineret. Iacebat ponè, genitrix, anus Chriſtiana, iamdiu: hæc affirmauit filiam dies noctéſque precari ſolitam aſſiduè: accidiſſéque nocte quâdam, vt cùm has voces iteraſſet ſæpè; *Capiat te, IESV, mei miſeratio, animam, vbi exceſſerit è corpore, duc in cælum*; exclamaſſe derepentè; *En; IESVS aduenit, miſertus mei. Quàm pulcher es, mi IESV, quàm pulcher es! ergo mei miſereberis? quando animam in labris habeo primoribus, duc me in cælum.* Poſtridie, cùm videret alius è Societate Sacerdos, qui ad eam adierat, ipſam tantumnon emori, Roſarium eius dextræ inſeruit, perbreues quaſdam orandi formulas ad tempus accommodatas præiens: at illa non tàm paucis contenta, vltrò compellare IESVM Crucifixum, tanto ſenſu pietatis, vt adſtantibus lacrimas elicuerit. *Ergòne*, aie-

ANNVS MDCLIV.

bat, *IESV, benignissime, præpotens arbiter vitæ mortalium, mei causâ, egentis mulierculæ, sustinuisti Cruci affigi in eum quem video modum? Nimirum peccata mea, IESV, corpus tuum totum dilacerauerunt. Execranda verò peccata, execrandam peccatricem! Misceram me, quæ in cor vnquam vos admiserim, quando pedes, manúsque IESV tàm indignum in modum perforastis. O IESV, qui mortem, peccatorum meorum causâ obijsti, cur non ipsa emorior acerbitate doloris inde conceptâ, quod tàm sæpè incurri in tui offensionem.* Et vires impetu colligens, assurrexit vt potuit, IESVM in imagine quantâ maximâ potuit obseruantiæ significatione adoratura: ac penè continuò egit animam, vix egresso Sacerdote, qui non tàm citò emorituram putauerat.

MORTVA pòst altera est, coniugi haud diu superstes: feminæ, *Felicitas*, viro, *Armandus* nomen fuit. Is anno ætatis decimo-septimo baptizatus, tempus vitæ reliquum, quod annorum propè viginti fuit, exegit sic, vt semper quidem in Christiani hominis officio fuerit, sed ex paucis mensibus, constitutâ Sodalitate, scilicet incensum illud Deo placendi studium mirè intenderat. Solenne illi fuerat, etiam rigente hyeme, Missis interesse quotidie duabus, iunctis semper manibus, genu flexo vtroque: eâ frontis orísque totius conformatione, quæ nihil præ se ferret barbarum. Itabat deinde ad opus, profestis diebus, & laboriosissimum quidem: quippe plerunque cædebat arbores, ad noualia: dúmque interquiescebat, Rosarium recitabat videlicet, sæpè quinquies sexiesue in die. Itaque, *Consummatus in breui, expleuit tempora multa*: in morbum incidit, quem, tametsi initio perleuis videbatur, letalem tamen fuisse declarauit exitus. Relatus, pro voto, ad Xenodochium Monialium Kebeccensium, quæ ex religioso instituto hospites ægros excipiunt, ab accersito Sacerdote precatus est, vti se ad mortem Christianè obeundam compararet: intelligere enim se, breui sibi esse moriendum. Contestatus sæpius dolere se intimè de offenso Deo, addidit, *Nec vitam se longiorem concupiscere, nec metuere instantem mortem*: quæ tàm pia verba vix protulerat, cùm in delirium incidit tale, qualis vitæ cursus multos annos fuerat: delirans, nihil nisi Deum, diuina-ue loquebatur. Felicitatis

Sap. 4.

casus is fuit : cùm paulò post mariti obitum, frater germanus, quem vnum habebat, Kebeccum cum Iroquiorum agmine aduentasset ad Trifluuium, quibuscum pridem consueuerat, tanquam non Huro, sed Iroquius esset : atque ad sororem canoam misisset, ad colloquium tanto interuallo inuitans; veriti Patres ne si à fratre abduceretur in Iroquium solum, vbi vix res Christiana enasci ceperat, eadémque haud sanè confirmata, Neophyta periculum adiret fidei, atque adeò salutis sempiternæ; dissuadent vehementer iter formidolosum : nhil tantopere esse, cur tàm alieno tempore adiret ad fratrem : descenderet ipse Kebeccum potiùs, si tàm vehemens eum visendæ sororis cupido incesserat. Restitit illa initio aliquantum : agnoscere se quidem egregiam voluntatem Patrum ergà se, sed nihil esse quod tantopere metuerent : in eâ spe se esse, fore vt & fides sua, & innocentia morum illibata permaneat : diligi quidem à se fratrem germanum, at I E S V M multò ampliùs. Cùm instarent Patres, periculum esse, ne adiret illud, quod proponebant, discrimen fidei; accidere sæpè, vt ex rebus in speciem minimè noxijs, strages deinde lugubres animorum consequantur; ex tenui scintillâ, existere persæpè incendia, quæ pagos totos absumant : vniuersè incautam confidentiam exosam Deo esse, metuendum ne in periculo deserat eos, qui obstinatiùs periculum adeant; *Ergóne*, inquit femina sapiens, *fratris conspectu, si I E S V M ex animo diligo, carendum est? actum est, quantumlibet naturalis charitas reluctetur, carebo tamen illius conspectu, atque colloquio: consistam hîc, neque pergam vlteriùs, vel si mors desiderium illud meum vehemens exceptura sit.* Et constitit, manantibus vbertim lacrimis: verùm, vt intelligeret quisque quantam sibi Christi famula vim attulisset; continuò passa deliquium est tale, vt horas ipsas quatuor & viginti tenuerit : mors consecuta sit néene, haud reperio : consecuta tamen videtur, quando haud diu coniugi superstitem fuisse, tradit Relatio : vt vt fuit, non potuit illustriori documento confirmare forti animo mulier, quàm intimè diligeret I E S V M, quæ eius causâ non modò fraterno amori nuncium remitteret, sed etiam vitam penè prodigeret.

AD EANDEM Sodalitatem pertinet illustre in re tenui mo-

Annvs MDCLIV.

numentum ære perennius ſimul ſingularis obſeruantiæ erga auguſtam Deiparam, quam venerari proprio cultu ceperant, ſimul grati animi ergà beneficos. Annos iam aliquot Huronum egeſtatem tantam, quantam diximus, ſubleuare ſuis opibus ceperant Sodales illuſtriſſimi Domus Profeſſæ Pariſienſis. Viſum nouis Aurelianenſis Inſulæ Sodalibus haud abs re fore, ſi quanti miſericordem iſtam largitionem facerent, quantulacunque illâ ſuâ tenuitate teſtarentur. Ergo re cum Patribus communicatâ, conſtituunt, torquem è conchâ veneriâ ad eos mittere, offerendam Matri Dei, cum Epiſtolâ, cuius ſententias Huronico idiomate conceptas mandauit P. Franciſcus Mercerius literis, Gallicámque explanationem ſubtexuit, adiunctâ formulâ quâ ſummæ Reginæ inopes clientes munuſculum ſuum offerunt: quóque eſſet ſanctæ Dei genitrici iucundius, in torque eâdem totâ è globulis conchæ illius veneriæ contextâ, quâ nihil pulchrius habent, nihil maioris pretij, ſolo albo, globulis vnde voces efformabantur, nigris, prima verba quatuor Angelicæ ſalutationis efformarunt, *Aue Maria gratiâ plena.* Dedicationem torquis tradidimus libro ſecundo; Epiſtola hanc habet Sententiam.

Sincere a nobis *obſeruamini, fratres. Ante annum tantùm ingenij noſtri acies ſe ſe exeruit, atque eo primùm tempore in mentem nobis venit venerari Mariam Matrem IESV: quo ipſo tempore accepimus, conſtitutos eſſe vbique terrarum conuentus quoſdam piorum hominum, quò ipſi diceretur in intimis præcordijs; Ita eſt mater IESV: intueris cor meum, vidéſque ipſum neutiquam mentiri, dum illud profitetur; Cupio, Maria tibi honorem impendere. Renunciatum nobis eſt, pulcherrimum ſpectaculum eſſe Lutetiæ Pariſiorum, vbi honor ingens vobis defertur ab hominibus; vos viciſſim præcipuum veſtrum decus in colendâ impenſiùs Mariâ collocare: Vos anteceſſiſtis, nos ſubſequi volumus: Mater IESV, quæ in egentes reflectit identidem oculos, vos impulit ad egentes minimè negligendos: annos iam multos magni pretij munera ad nos miſiſtis. Idcircò conuenimus, diximúſque; Quid mittemus viciſſim ad magnos illos famulos Virginis. Subiunximus; Reculis noſtris haud indigent: ſunt enim opulenti: mittamus ad eos torquem è chonchâ noſtrâ veneriâ, in quâ expreſſæ ſunt voces, qui-*

bus expreſſa ſalus eſt è cælo miſſa per Angelum , ad Virginem eandem. Quot globuli ſunt in torque, tot Roſaria intrà Lunarum duarum ſpatium recitauimus. Ceterùm, globuli nigri ſinguli globulorum duorum alborum pretium æquant. Hanc torquem vos illi offertote, ac dicitote illi, certum & conſtitutum nobis eſſe, illam venerari. Et cuperemus quidem, quantum ei honoris à vobis defertur, tantum eidem deferre: ſed non perinde ac vos, valemus ingenio ad eam colendam: ac tum demum illi honorem maiorem habebimus, cùm precata fuerit Mater à Filio, vti nos aptè animo ingeniόque compa-ret ad eam colendam. Id ſi continget, gratiſſimum, ſat ſcimus, vobis erit, perinde atque gratum nobis eſt, quod eam perfectius veneramini, quam ipſi veneremur. Gratulatur ſibi arator, dum ſpicas omnes agri ſui videt maturas: moeſtus eſt, ſi meſſis tempore aliquas nondum maturuiſſe deprehendit. Vos Virgo Dei mater reſpicit tanquam ſpicas agri ſui maturas omnes ad cæleſtem felicitatem, qui in eius cultum totis cordis viribus incumbitis: nos eadem reſpicit tanquam ſpicas nondum maturas, quippe qui nondum valemus ingenio, quíque primulùm eam cepimus venerari: id verò ei ægritudinem affert. Vos, quandoquidem eam diligitis, poſtulate à IESV, perficiat, vt ager Virginis maturus totus breui ſit, talíſque, vt ipſi ſatisfaciat. Dúmque Roſarium recitabitis, eſtote noſtri memores: nos viciſſim dum recitabimus, veſtri recordabimur. Germani fratres ſumus, quandoquidem genitrix IESV communis vtrorúmque mater eſt; nos ipſa diligit: ipſam volumus diligere: Hæc Echom ad vos noſtro nomine perſcriberet rogauimus: nam loqui quidem ſcimus, ſenſa mentium noſtrarum chartis committere neſcimus. Oachonk, Præfectus Sodalitatis; Ludouicus Taïeron, Ioſephus SondȣſKon obſeruant vos, & minimè ſimulatè ſalutant.

VT AD NEOPHYTOS alios tranſeamus, prætereundum minimè eſt quòd cùm agmen Iroquiorum, Onnontaërrononiorum puto, aut mixtorum certè ex Onnontaërrononijs, aliíſque ſuperioribus (neque enim Annierrononij manſuefacti adhuc erant) hyemem cum Algonquinijs exigere conſtituiſſet; mira fuit inter vtroſque concordia, ſtudiorúmque conſenſio, Nationis vtriuſque ſuperbiam, & arrogantiam propè inſitam à naturâ perdomante Deo: cui enim alij tribuas tàm repentinam mutationem in ijs, qui ad eam diem mutuis odijs ſic ardebant, vt nullum non crudelitatis genus

ANNVS MDCLIV.

exercerent alij in alios, ſi quando in aliorum manus veniebant alij? Iroquij certè nemini vnquam Algonquiniorum parcebant, quocunque demùm loco intercepiſſent. Vtque diuinam in vtroſque benignitatem ſuſpicias magis, non dubitarunt Algonquinij, cum Iroquijs ijſdem miſcere connubia, datis nuptui tùm viduis quibuſdam mulieribus, tùm filiabus ſuis aliquot. Et videtur Dominus Deus factum ipſe probaſſe: nam cùm noui illi mariti in venatione verſarentur cum vxoribus iam Chriſtianis, ipſi nondum baptizati, prædáque aliquot iam dies nulla occurreret; ad eas conuerſi, En aliquot dies iam ſunt, dixere, ex quò harum ſiluarum vaſtitatem luſtramus, nullo operæ, laboris-ve pretio: vos, quandoquidem imbutæ eſtis notitiâ illius, qui animantes condidit, quidni preces ad eum funditis, quò mittat vnde alamur? Cùm illæ nihil cunctatæ ſe ſe abieciſſent in preces, cibum à Deo, tanquam filioli à parente flagitantes, rem miram! etiamſi loca vicina, omnia longè latéque luſtraſſent antèa moeſti venatores, & perſtudiosè quidem, irrito prorsùs exitu; poſtridie tamen quàm fuſæ preces eæ ad Dominum fuerant, ibidem alcen prægrandem deprehenderunt, ceperúntque, prorſùs ſtupentes, admirantéſque vim tàm celerem, támque manifeſtam imperatæ vxoribus precationis.

CESSIT ETIAM tandem Deo, Cocles ille Inſularis, atrox quondam exagitator fidei. Homo præſidens, & eloquentiæ laude elatus, qualis apud eos eſſe poteſt, qui nullis neque præceptis, neque doctrinis inſtituti, ducem naturam ſequuntur; in conuentibus Algonquiniorum, in quibus ferè ſemper dominatus eſt, aduerſatus erat iamdiu Euangelicis operarijs: ac tametſi ipſe quoque Baptiſmi gratiam pòſt expetijt, obtinuítque, tamen inolita prauitas ferè ſemper plus apud miſerum, quàm Chriſtiani officij decus valuerat; donec proſtratus, hoc eſt longo & diutino morbo fatigatus, intellexit denique, hominem ſe eſſe, ac parere Deo didicit. Sed nihil illum tàm abiecit, ac ſpecies quædam per ſomnum obiecta, quæ cùm tantam mutationem eius in mente fecerit, vix tota naturalis fuiſſe iure videatur. Ergo viſus eſt ſibi ad montis cuiuſdam radices conſiſtere, cuius vertex nubes ſuperabat, ſic vt ſummum apicem non poſſet oculorum

acie attingere : tum viſa itidem vox ad aures accidere iubentis multotiès ; Scanderet porro per præruptum : iter illud inſiſtendum ſibi prorsùs eſſe. Cùm hæſitaret, territúſque quò ſe verteret, non haberet, quippe cùm impares vires ſuas eſſe intelligeret, præcipitijs præſertim omni ex parte ſe ſe obijcientibus ; ecce tibi ſcalam videt ad latus, vnáque Sacerdotem è Societate I E S V, qui prehenſâ dextrâ, ipſe, præiens, aſcenſum præbuit perfacilem. Hinc expergefactus, ſecúmque reputans quanto in periculo fuiſſet, quámque benignè Dominus Deus, immerentem admonuiſſet officij ; fiduciam ingentem cepit animo, eò re ipsâ perueniendi, quò amica vox ita vocabat, vt opem quoque ſuppeditaret. Quare ſub extrémum vitæ tempus, miſeri corporis abiectâ curâ, cui tàm eneruiter toto ſuperioris ætatis tempore ſeruierat, in eo totus eſſe, vt animo mox è corpore diſceſſuro proſpiceret. Itaque Confeſſarium, quoties ab eo inuiſebatur, excipere periucundè, hortari vt accederet propiùs, eáque ſuggereret quæ apta maximè ad formidoloſum illum tranſitum cenſeret eſſe. Cúmque Sacerdos de ſummâ illâ præpotentis Dei maieſtate verba faceret, inueheretúrque acriter in eorum temeritatem atque audaciam, qui repugnare tanto Principi non vereantur ; æger imis ſenſibus perterritus, At tu, inquit, precare ab eo qui cuncta condidit, ſinat ſe flecti miſericordiâ ergà miſerum, auertátque à meo itinere crimina ſuperioris ætatis omnia, quò ne vnum quidem animam agenti occurrat. Tum I E S V Chriſti Cruci affixi ſigillum identidem & intuens, & oſculans ſuppliciter ; *In te*, aiebat, *in te vno ſpes repoſitæ omnes meæ : quando mortem guſtaſti, æquum eſt me mortem ſubire : & quando eam ipſe ſubiſti cauſâ meâ, eſto ergà me miſericors, & tuæ illius regiæ fores mihi pandito. Cadauer hocce odi & execror : illud ſtatim atque iuſſeris, exuam libens.* Atque in hac Chriſtianæ humilitatis exercitatione, Dominíque Dei fiduciâ exceſſit è terris Paulus Teſſȣeat : illuſtri documento quàm de nullius baptizati ſempiterna ſalute deſperandum ſit, quoad vel tenuis halitus ſupereſt.

At Natalis Tekȣerimat, Sillerianus ille anteſignanus fidei, ſemper ſui ſimilis, ſemper ſibi conſtans, dum naſcentem illam Eccleſiam tùm inſigni mentis firmitudine,

ANNVS MDCLIV.

tùm factis præclaris, exemplísque morum illustribus tuetur; hoc quoque anno oppugnatus ab infidelibus est qui virum cane peiùs & angue oderant, quòd omnes, quotquot erant, tanquam lupos ab suo grege arceret, hoc est à baptizatorum contubernio, pastor inuictus. Filiolum habebat, numerosâ aliorum prole destitutus, quos omnes ante diem mors, si naturam spectes, acerba abstulerat, hoc chariorem, quod & omnium minimus natu erat, & præclaris, perinde atque germani, dotibus instructus. Cùm eum quoque mors eripuisset, præclaram vt sibi videbantur, occasionem nacti fidei hostes, moestum parentem aggrediuntur, eóque delabuntur sensim, vt ex veteri calumniâ, iacturam eam tàm grauem, fidei tribuerent. At is non diu passus molestos Oratores de re impiâ verba facere, ad omnes, quotquot adhuc obligatos tenebat vetusta peruersitas, orationem habuit non verba, sed fulmina iaculantem. *Nolite putare*, inquit, *fratres mei, vllis me aut minis, aut blanditiis, aut præmijs propositis, de fide posse deduci: hanc cùm pluris faciam, quàm quidquid potest esse in hac vita optabile, ad extremum vsque spiritum retinebo. Neque res aduersæ animum meum frangunt, neque secundæ emolliunt, neque minæ commouent. Nil tanti est si contemnamur à vobis, si nullo loco habeamur, si putemur carere ingenio, quòd amplexi sumus fidem, quòd preces ad Deum nostrum frequenter fundimus, quòd eidem nos parere velle profitemur: etiamsi, quod idem ille communis hominum omnium parens omen auertat, discederent turpiter à sancto proposito omnes ad vnum alij, tamen perstarem immotus, neque quidquam de suscepto vitæ tenore mutarem. Ac si vos quidem nostro exemplo adducti, legem Dei ducem sequi voletis, & Baptismo piè castéque initiari, vester sum totus: sin perstabitis in contumaciâ, sic habetote, neminem, si audiar, eorum qui corde sunt prauo, qui ore distorto, qui vxorum duarum vno eodémque tempore mariti, qui tympana necdum abiecerunt, qui anilibus maiorum nostrorum superstitionibus seruiunt adhuc; intrà Sillerianorum Christianorum septa admissum iri.* Atque hæc non magis oratione professus est, quàm re perfecit: si quis Ethnicorum figere domicilium ibi loci instituit, extrà septa illa mapale metatus est.

NEC PRÆTEREVNDI præclari in fide Tadossacensium progressus: ij necdum sunt plenè stabiles, sed de more cunctis

cunctis ijs locis ante annos haud plus viginti longè latéque vſurpato, ad hanc diem hyemem in ſiluis ad venandum exegere. Illis hoc anno adhæſit Petrus Ballioquetus è Societate Sacerdos : ac tametſi perhumanè habitus eſt ſemper à Tadoſſacenſium Præfecto, tamen fieri non potuit, quin dura aſperáque multa toleraret. Humus pro lecto, cortex cedrinus pro tecto, menſes toti traducti ſine pane, ſine vino, ſine ſale : vt ad famem ſedandam adhiberetur nihil, niſi carnium aliquantum, anguillarum-ve ad fumum ſiccatarum. Conuenere deinde de more, Tadoſſacum omnes ſub appetentis veris initium, rationem ſui redditurí, pérque ſacram homologeſim expurgaturi pectora. Hoc anno cùm iuuenis quidam ex vnâ turmarum, in quâ complures ſe ſub ineuntem hyemem diſtribuerant, ſuas quiſque ſecuti neceſſitudines, flagitio ſe ſe aliquo, illo venationis tempore contaminaſſet, (quodnam peccati genus, tacetur, coniectura vehemens eſt ex eo genere fuiſſe, quod vel nominari vetat Apoſtolus) Is, vbi ad portum appulſa canoa eſt, antequàm exſcenderet, ex ſeuero tùm Sacerdotis, tùm primariorum Fidelium ſupercilio, ſuſpicatus id quod erat, iam fuiſſe qui anteuerteret, certioribus faciendis ijs quos oportebat, de ſuſcepto ſcelere ; exſcendit tamen impigrè, idcircò nihil turbatus, quòd iam ſecum conſtituerat, quidquid impoſitum pœnæ fuiſſet, obire gnauiter, vnum illud deprecaturus, ne fidelium conſortio carere iuberetur. Ergo adit ad illos, eâ mentis demiſſione quæ reum deceret (neque enim auſus eſt in Sacerdotis conſpectum primò ſe dare) inſtat, precatur ab vnoquoque vehementer, ne ſe è ſuo conuentu, merentem licèt abigerent: nihil non facturum, perpeſſurum-ve, quod pœnæ nomine indiceretur. Hîc poſtquàm conſultarant inter ſe, de re haud leuis momenti ad ſecutura tempora, conſenſu denuntiant ; Indignum quidem illum eſſe, qui inſontes inter, verſetur reus, contaminatus inter integros : quoniam tamen ſat ſcirent imitari ſe Deum debere, qui reorum flectatur dolore & lacrimis ; hac quidem vice actum iri cum ipſo clementiùs, quàm culpæ atrocitas exigat : dicto die adſit ad Sacelli fores, prouolutus in genua, iunctis palmis, nudo tergo, eóque habitu veniam ſupplex poſtulet ab omnibus, quotquot alij ex

ANNVS MDCLIV.

ANNVS MDCLIV.

aliis itarent ad Sacellum, precetúrque vti pœnas de se exigant ob perpetratum facinus, quo & Dominum Deum proteruè violauerit, & publicæ offensioni fuerit Fidelibus. Nec cunctatus diu incensus pœnitens: quidquid erat præscriptum, obiuit, lætior quòd in Fidelium consortio retineretur, quàm de publicâ illâ verecundiâ deiectior. Faxit Dominus Deus (subdit Auctor Gallicæ Relationis) diu teneat ardor tàm simplex! vt non temerè pœna tàm publica exigenda à sontibus, ità nec impediendum quòminùs eam vsurpent, si quidem vsurpare non renuant.

MINVS operosè consuluit vxor egregiè fidelis, viro infideli, hoc est baptizato illi quidem, sed eò vsque oblito Christiani officij, vt abolitam superstitionem consulendi tetri dæmonis, quam aliàs exercuerat antè, quàm fidei nomen dedisset, tantumnon repetierit. Dum per siluas vagatur infelix vénator, impotens incessit cupido artem malè priùs familiarem tractandi denuò, tanto interuallo temporis: adeò quemque sibi inuigilare oportet, ne praua vitæ prioris studia suis quasi præstigijs ludant animos, eo præsertim in genere, quo nullum planè periculosius, Auernali prædone illud etiamnum vsurpante, quod olim dictitabat; *Reuertar in domum meam*, & quasi ius suum repetat, ita miseros exitialibus agit intemperijs ad id ipsum, quod execrati antè tàm solenni cerimonia fuerant, dum in sacro Baptismo illud iubentur profiteri; *Abrenunciare se diabolo, & pompis eius.* Ergo fas omne abrumpens, excitat ferale tabernaculum, in illúdque se conijcit, reclamante, renitentéque nequidquam vxore, religiosâ in paucis feminâ, & cælestes iras denunciante, si porrò pergeret. At cùm obsurduisset impius ad tàm opportunam orationem, nihilóque seciùs ad opus Tartareum se se accingeret, pia mulier sigillum Christi Domini è Cruce pendentis, quod aptum è Rosario, gestabat, inde vbi erat, extractum clàm, imponit tabernaculo exterè: & rem miram! homo ad canendum, vlulandúmque nefario illo ritu, perfidiosum in modum comparatus, mussare nequijt, neque vocem vllam emittere è præcordiis: ità cum rubore exire coactus demùm est è ferali speculâ, vxore tum demùm sontem obiurgante pro merito, gratiásque benignissimo Deo ingeminante, nec sine gestienti

Luc. 11.

lætitiâ, quòd tàm facilè, támque citò, & artes elusisset tetri dæmonis, & virum à tàm nefariâ impietate abduxisset.

DISPAR Christiani alterius factum, mirabilem prorsùs exitum habuit. Ibidem in siluis Ioannes Baptista Ekhinechkaȣat, Præfectus egregiè Christianus, cùm in morbum incidisset, vnde mortem consecuturam putabant omnes, adeò contabuerat; in extremâ opis humanæ cuiuscumque destitutione conuersus ad Deum, in aquam tepidam infundi iubet, corticis nescio quid, vnà cum summis stolonibus, ramusculi ex abiete. Tum rerum omnium auctorem compellans, poculúmque tenens dextrâ; *Domine Deus*, inquit, *in quem credo, quem colo & veneror, per te & à te extitit cortex ille, extiterunt isti stolones, vnde pharmacum illud: tàm in promptu tibi est: hac viâ vires mihi restituere, longámque tabem depellere quæ me conficit, atque stirpibus plantísque aliȷs, quibus vulgò vtuntur Medici: cùm nihil non posśis efficere eorum quæ effecta vis, quæso, precórque, consana me, ac iube pharmacum hocce salutare esse ex fide haurienti; In nomine Patris &c.* Dictum factum: vix hauserat, cùm derepentè simul vitalis succus partes omnes peruasit afflicti corporis, vímque artubus addidit nescio quam; simul videre sibi visus est vir pius circunstantes puerulos, ore longè pulchriori, vt ipse retulit, quàm sancti Angeli, quos vulgo in Imaginibus exprimimus Christiani, atque iȷ lætâ fronte bono animo esse iubebant, neque enim vim morbi progressuram vltrà. Vt vt id posterius fuit, certè conualuit illicò hoc feliciùs, quod hac specie mirè confirmatus in fide ipse est; aliȷ non potuerunt tàm insperatam sanitatem non mirari in eo, qui pro deplorato habebatur ab omnibus.

ATTEXENDVM denique illustre charitatis exemplum, hoc excelsius, Dominóque Deo gratius, quò minùs è gustu, éque genio Canadensium, qui, vt passim vidimus, alia omnia vsurpabant ante susceptam fidem. Languebant in vili cortice, hinc puer annorum admodùm duodecim, illinc soror quadrima, parente vtroque orbati. Ante annos viginti, quotquot pueruli eò reciderant, de eorum vitâ actum erat: sic enim aiebant homines planè à misericordiæ sensu alieni, satiùs esse illos reste adductâ eripere è tot tantísque ærumnis, quàm vitam ad dies aliquot prorogari ipsis sinere, quæ pro-

Annvs MDCLIV.

fectò in illâ extremâ destitutione diuturna esse non posset. Et periculum erat ne quid hîc tale eueniret, si quis fortè nondum Christianus incideret in misellos: præsertim cùm pueruli collum strumæ fœdum in modum cingerent, depascerentúrque; soror, fœdo itidem alui profluuio laboraret. Tale spectaculum non tulit siccis oculis Antonia Oüalistitecȣe, femina Christiana, virtute magis quàm ætate florens. Hæc præclaram sibi occasionem oblatam interpretans exercendæ re ipsâ Christianæ charitatis, cuius de laudibus tàm multa támque præclara ex suis in fide Institutoribus audijsset, constituit illicò cum animo suo, tàm sedulè eorum curam suscipere, ac si sui essent. Ergo mundare cepit corpora pædore fœtoréque obsita, mutare ramusculos, qui pro storeâ erant, fouere igne, noctu præsto esse, quoties opus erat, corrogare à Gallis, qui aderant, dulciarij quidpiam: quæ tantâ vultus serenitate peragebat cuncta, vt facilè agnosceres cæleste quoddam robur piæ menti additum ad ea tàm libenter suscipienda, perficiendáque, à quibus Nationum earum ingenium tantopere abhorret. Hæc cùm obseruaret, suspicerétque Præfectus Tadossacensis, noctu conuocat suos, & hanc omninò ad eos orationem habet. *Auscultate, fratres mei, auscultate somno excusso tantisper: etenim de re magni momenti agitur. Non canes sunt ij, quos derelictos ad casularum nostrarum fores videmus, sed ex nostro hominum genere: éstne æquum igitur eos deteriori loco esse, quàm canes? Et canes quidem mulcetis, canibus escam vestrâ manu porrigitis, canes nonnunquam deosculamini, canes, quocunque pergitis, adhibetis comites, & ad sequendum allicitis, ac propè inuitatis: cur non igitur tantum saltem humanitatis exercemus in eos, qui naturæ communione coniuncti nobis sunt? Eos Deus ipse fidei nostræ committit: hos curate, inquit, ipsis prouidete: filij mei sunt. Atque vt id nobis præcipit, ita quemadmodùm iussa facturi simus, obseruat, explorat quid agamus, audit quid dicturi simus: vno verbo, quales nos aduersùs eos misellos extiterimus, talem se ergà nos profectò exhibebit.* Vt verò orationi facta consentirent, vxori præcepit vir egregiè pius, vti Antoniam in eo charitatis opere iuuaret pro viribus: tum, vbi sub veris initium, relictis siluis, Tadossacum reditum est, misellos in suam ipsius canoam imposuit, vexítque ad Sillerianam stationem, vbi haberentur commodiùs.



HISTORIÆ CANADENSIS

LIBER DECIMVS.



Nter hæc exactâ hyeme, suspensis Gallorum, Huronúmque & Algonquiniorum animis, quò res tandem euaderent, & an pax illa cum Iroquijs tàm optanda, constituta esset, ecce nouæ turbæ. Appetente vere, Algonquinij, qui menses aliquot in Insulâ Aurelianensi cum Huronibus exegerant, tenui annonâ ex messe autumni superioris vitam virésque vtcunque sustentantes, vbi accisa res fuit, in futurum tempus prospecturi, Sillerianam stationem repetiere, agriculturæ daturi operam, & suos quisque agros ad messem subacturi. Dum in eam curam incumbunt toti securiùs, quàm cautiùs, eorum sortem miseratus Ioannes Ligeosius Religiosus Laïcus è Societate IESV, vir probatæ pridem virtutis, & gentis peramans, admonuit peramicè, sibi vt consulerent: ne-ve in quotidianis Annierrononiorum hostium incursionibus metum tanto-

ANNVS MDCLV.

Ioannis Ligeosij nex, atque elogium.

pere ablegarent, vt non assiduè exploratores constituerent
Annvs MDCLV. certis locis, qui in omnia intenti, si quid fortè ingrueret ab hoste, dato signo monerent continuò; tùm, quàm possent celerrimè, Sillerium refugerent. Id ipse vobis operæ, inquit, impendam hodie: vos deinceps alij ex alijs agetis excubias. Cùm gratias egissent, recepissentque parituros se se salutari amici monitoris consilio, ad siluam vicinam progreditur: ac vix in eam penetrauerat, cùm glans plumbea è sclopo emissa cor medium traijcit, sternítque pium exploratorem. Scelus nefarium consciuit Iroquius emissarius, qui cùm manipulum anteisset popularium suorum quadraginta, ad cædes, vt soliti erant, Algonquiniorum Montanorum ve profectum, latuerat post sepem, si quæ fortè præda non ferarum, sed hominum suæ atrocitati occurreret, tantisper opperiens. Vt solus Ligeosius erat, nemo fuit qui de funesto casu moneret incautos, nemo qui hostem arceret. Ergo accurrit continuò ad exanimem prædo, securíque impactâ, obtruncat immeritum: tùm, de more feræ Nationis, auulsâ capitis cute, cum toto capillitio, ad suos se recipit ouans, & tanquam re benè gestâ, sibi gratulans scilicet. Intereà iacuit truncum corpus ad vesperum vsque, donec solicitis iam, tùm Patribus, tùm Algonquinijs, de Ioanne, cùm hac illac diuersi absentem requirerent, postquàm diu ore clamores nequidquam sustulerant varijs locis; tandem tristi spectaculo corpus suo sanguine respersum conspiciunt, referúntque lacrimabundi, iacturam sanè grauem graui luctu eiulatúque prosequentes, vt par erat. Nam fuit vir apprimè religiosus, & cui multùm non Algonquinij modò, sed etiam Gallica Colonia debet, cui suos labores sudorésque singulari charitate impendit annos vnum & viginti: officij retinentissimus, maximi animi in rebus arduis tùm suscipiendis tùm perficiendis, idémque ab omni non modò peccato, sed etiam peccati specie perstudiosè refugiens: Neophyti quidem certè quàm altè insiderent in animo non potuit illustriori documento testatum relinquere, quàm animâ, hoc est vitâ, eorum causâ ad eum quem diximus modum profundendâ. Corpus conditum à Patribus in communi tumulo, quem excauatum habent in Sacello: recordatio
Psal. 111. interitura nunquam est, siquidem *In memoriâ æternâ erit iustus.*

Porrò casus tàm inopinatus eò vsque perculit Algonquinios, vt omni omninò sementis cogitatione abiectâ, diffugerint alij aliò, vitæ suæ quoquo modo consulturi. Kebecci pars consedit, pars perrexit Tadossacum vsque: tùm hi autem, tùm illi haud ita diu pòst Sillerium repetiere, postquàm munitionis qualiscunque moenia Gallorum cura industriáque aliquantò altius extulerat, vt locus idoneus arcendæ Iroquiorum impressioni esset, si fortè eò vsque sibi confiderent, vt de eâ oppugnandâ susciperent cogitationem. Et paulò pòst accessere coloni noui ad centum, præsidio tanquam diuinitùs submisso, ingenti excipientium lætitiâ, maiori aduenientium vtilitate. Nipisirinij fuere, olim vicini Huronum, opulenti, vt ijs locis, neque à fide alieni iam tum, cùm erat eorum fortuna florentior. Ad eos iam Societatis Sacerdotes excurrerant: atque, vt se dabant initia, spes erat fore vt felicissimè res cederet, nisi Iroquiorum importunitas etiam illic disturbasset opus Dei. Excepti ingenti gratulatione, tùm à Sillerianis Neophytis, tùm à Gabriele Druilletio, Missionis Superiore, viro noto iam satis, ex ijs quæ de eo memorata sunt suprà. Postridie quàm aduenerant, consilij sui rationem exposuere coràm, oblatis de more muneribus. Orationem ad tempus accommodatam habuit grandæuus Præfectus, patriâ & grauitate, & eloquentiâ pollens: Extorres se, ac profugos nouas sedes quærere coactos fuisse, quandoquidem natale solum ferro flammáque Iroquij vastauerant: in illâ ærumnâ, venisse sibi in mentem pristinæ amicitiæ cum fœderatis Huronibus, recordatósque se esse, inuitatam gentem suam ab ijs fuisse, ad vetus contubernium: eo animo aduenisse se, aduenturos breuî totidem: deinceps omnia inter ipsos communia fore: nepotum suorum communes hostes, communes amicos futuros. Excepta est hæc oratio summâ studij significatione ab Sillerianis, & mutuis verborum officijs, declaratum, quàm iucundus, quámque opportunus illorum aduentus esset. Nec cunctatus Præfectus, postridie Kebeccum descendit, Proregem salutaturus, reuisurus tanto interuallo Franciscum Mercerium, Sacerdotem è Societate, eiusdémque Societatis ijs in tractibus tunc Superiorem, quicum olim, dum res Huronum florebant, egerat familiariter. Post primam salutationem conuocatis hinc

Nipisirinij ad Sillerianos se recipiunt.

ANNVS MDCLV.

Gallis, istinc indigenis; Proregem appellans senex, eadem ferè repetijt, quæ Sillerianis iam exposuerat, verùm, maiore & verborum, & sententiarum apparatu. *Nulla*, inquit, *Onontio, patria deinceps est Nipisiriniorum: ex quo apud nos Gallorum vidi neminem, vagus semper fui, hac illácque latebram quæritans. Et polliciti quidem eratis, Galli, vos post biennium adfuturos denuò: sed cùm non biennium modò, sed etiam triennium elapsum sit, nullâ spe vestri reditus, tum demùm, id quod proximum fuit, ad vos descendi, memor pollicitos vos fuisse, exceptum me iri à vobis, si huc migrarem. Feci quod insinuastis: neque ipse veni modò, sed etiam adduxi vxores, liberos, nepotes: omnes tanquam vestro in sinu consistemus, nisi molestum vobis est. Tuum erit deinceps, Onontio, fouere nos, ac tutari, tuísque opibus & consilio perficere, ne Iroquiorum diritati vnquam pateamus: habes hîc reliquias gentis Nipisiriniæ: eas si tibi eripi sines, nulli iam sumus.* Et oblatis muneribus, non ex conchâ veneria, sed ex fibrorum pellibus permultis, orationem conuertit ad Achiendase (hoc nomine Hurones Franciscum Mercerium, ibidem tunc Missionis Superiorem appellabant) *Tu verò*, inquit, *qui tantoperè nobis studuisti, cùm in patrio solo nostro versarere, in quo spes penè omnes meas repositas habebam, quem expectabam seruaturum nepotes, filios, consanguineos meos; neutiquam, sat scio, studium illud deposueris: vinculum illud quò arctiùs stringatur, ne munusculum hocce repudia.* Et in dicto, fasciculum item fibrinarum pellium ad eius pedes aduolui iubet.

VT PERIVCVNDE excepta est senis oratio, nec repudiari munera potuerunt sine offensione offerentium; consentaneum erat, vt vicissim nouos hospites munerarentur Prorex, Mercerius, Silleriani: ac Prorex quidem & Mercerius dies aliquot distulerunt; Natalis Tekȣerimat, Sillerianorum Christianorum Præfectus, Gabriélque Druilletius, cui incumbebat procurandorum eorundem in spiritualibus prouincia, vnà cum appositâ oratione sua obtulerunt. Ac Natalis quidem apto exordio excusans, si fortè minùs vrbanè excepti à se suísque essent noui hospites; *Naturali moriendi necessitati*, inquit, *concesserunt, mi frater, Præfecti nostri quotquot erant, ætate grandiores: si quis eorum superstes esset, ab eo exquisijssem, quemadmodum excipi Nationes totæ solerent, si quando aduenirent totæ: nunc, cùm*

id

id desit, vnum vobis cupio declaratum, summum gaudium meum, meorúmque esse de vestro aduentu. Vnà Sillerianam munitionem tenebimus, propugnabimúsque: vnà venabimur, vnà piscationi operam dabimus: communia tecta erunt, communis vitæ consuetudo. Proinde absterge lacrimas tuas, atque ad modestam lætitiam mentem tuam traducito. Vnum est quod præstare nequeo: nosti morbus quàm careat ingenio: modò hos, modò illos corripit, nullo neque ætatis, neque fortunæ discrimine: si quid tale ingruet, tuum erit magno & forti animo ferre: cetera pro nostrâ tenuitate deliniemus, aut etiam fortè depellemus. Ceterùm, quoniam filium fratris (an sororis) tibi Iroquiorum eripuit crudelitas, excitandum tibi illum è tumulo auito ritu intelligo: proinde torquem hanc collo indue tuorum alicuius, qui & eius nomine vocetur deinceps, & te tanquam patruum reuereatur. Dum hæc diceret, ad singula capita munera promebat ex more: torquem hanc in vltimum locum reseruauerat, vtpotè maioris pretij.

NATALIS orationem excepit Druilletij oratiuncula, ad rem atque ad tempus considerate accommodata. *Ego*, inquit, *cùm hîc non sim educatus, capies fortè minùs quæ dicam balbutiens: sed si linguæ vestræ vim minùs exæquat meæ vis, cor tamen idem est, cogitationes eædem, quæ illius, qui proximè ad te verba fecit. Torques hæc quam manu teneo, vinculum aptissimum erit ad nostras vtrorumque mentes colligandas: hanc habeto, simúlque intelligito me lubente in hoc nostro præsidio, nobiscum vos, nepotes vestros, vxores, liberos, versaturos. Neque verò ferre possim vos ex vestis penuriâ seminudos, vt estis, perstare diutiùs: en vnde amiciamini. Et quando ijdem nobis foci, tecta eadem deinceps futura sunt, qui hostis vester erit, idem noster futurus est. Si te vexabunt Iroquij, me vexabunt pariter: en arma, quibus eorum furiales impetus propulses. Vnum habeo quod inculcem præ ceteris: audias me videlicet attento animo, si quando de Deo verba faciam, (faciam autem frequens) hoc est de summo arbitro rerum nostrarum, cuius summa in nostras hominum mentes corporáque vis ac potestas est.* Hæc quatuor breuis orationis capita munera totidem commendauere: quæ postquam singula exceperat Præfectus ingenti suâ suorúmque approbatione, cuius solenne gentis *Ho, ho*, imis ex præcordijs hilarè eductum, indicium fuit, retractans deinde singula, in compendium redegit quæ dicta

ANNVS MDCLV.

à Druilletio fuerant, iuuenésque appellans circunstantes; Audite, inquit, atque adeste animis. Videtis quantâ hîc humanitate atque suauitate excipiamur: penè obruimur bonorum cumulo: nulla vnquam vestras mentes subeat hodiernæ lucis obliuio. Atque hîc denuò festiuo seu cantu, seu clamore testificati sunt omnes, facturos se vtique quæ commendaret senex: gratiásque amplissimas habere se tàm beneficis hospitibus professi sunt.

DIEBVS aliquot interiectis, per quos nouis hospitibus lustrare loca licuit, singuláque quæ à veteribus colonis vsurparentur, considerare, accersiti à Prorege sunt, adstante Mercerio: atque is ad gentis genium orationem accommodans, per Interpretem vnà cum donis; *Vestra*, inquit, *munera iucunda mihi fuerunt: habete hæc vicissim, atque intelligite; Nolle me quemquam vestrum loco esse non munito: palum primum ad muniendum figitote. Nolim item vos esse inermes: si hostis ingruet, arma vnde repugnetis sufficientur: vos modò valete animis, fortitérque aduersùs atrocissimum hostem dimicate. Et quoniam video viduas senésque vestros egestate premi, curam illam in me suscipio, vt vtrisque tribuantur ad victum necessaria: & ad illos quidem quod attinet, qui in morbum incident, præsto est Xenodochium, vbi habeantur percommodè: nec vlli vestrûm deerunt qui illud procurant. Vnum est quod præ ceteris commendatum vobis velim, vt audiatis peratten-tè, eum qui de Deo, rerum omnium procreatore verba vobis facturus est: illius est iter ad cælum vobis munire, rectásque, & opportunas institutiones eam in rem tradere: vestrum, quantâ maximâ poteritis diligentiâ ac solicitudine in id negotium omnium maximum grauissimúmque incumbere. Ac, si nescitis, quædam sunt isti tàm sanctæ sedulitati inimicissima, vinolentia, polygamiáque imprimis: si vos ipsi saluos vultis, ab ebrietate tanquam à teterrimo dæmone refugite: & singuli singulis contenti estote vxoribus, omníque cauete studio, ne priscam consuetudinem hinc tandem aliquando exterminatam postliminiò reuocetis. Denique quoniam ad me perlatum est, Iroquiorum perfidiâ ereptum vobis superiori hyeme fuisse Præfectum è primarijs, reuiuiscat sanè is vestro more: illum perlubenter videbo denuò vobiscum inambulantem.*

VBI DESIERAT loqui Prorex, orsus Mercerius est ritu eodem, hoc est singulis muneribus singula orationis capita

distinguens: illud inculcauit potissimùm, si, vel cùm patrium solum incolerent tàm procul dissitum, eis semper studuisset, sempérque de sempiternâ eorum salute fuisset solicitus; multò magis id sibi faciendum deinceps, postquàm in suum quasi sinum confugissent. Ergo secutæ sunt festæ acclamationes de more: dein additum epulum, ad ídque non viri modò, sed etiam feminæ, pueri, puellæque inuitatæ. Carnium erat affatim, & scilicet cum aliquo nitore, vt Gallorum mas est, apparatarum: ceterarum rerum nihil defuit, quæ in Canadensium conuiuijs adhiberi solent. Secundùm epulum, ad saltationem conuersi, singularis lætitiæ indicem illius, quâ noui hospites tantâ humanitate excepti gestiebant, choream sic instituerunt, vt ad tympani sonitum, numeris iucundum suis, saltarent viri seorsim in gyrum, seorsim virgines, sic vt nullus se se contingeret: ac vultum quidem corpúsque varios in habitus flectebant, at tantâ modestiâ, Christianæ præsertim virgines, vt verecundiam illam quotquot adstabant Galli spectatores, vehementer suspexerint.

Iroquiorum Annierrononiorum noua importunitas.

AT IROQVII non vno modo omnes se gessere. Annierrononij quidem semper sui similes, hoc est semper feri importuníque, vbique suæ immanitatis cruenta vestigia reliquerunt: quod nunquam anteà tentarant, ad triginta leucas ipsas cis Kebeccum progressi, hoc faciliùs incautos fefellerunt, quòd nunquam eò venturi fuisse putabantur. Maximè insigne eorum audaciæ monumentum fuit, quòd ad Insulam vsque *Anserum* (locus est cis Kebeccum, leucas Gallicas duodecim inde dissitus, amoenus, vbérque in paucis) cùm excurrissent ad VI. Cal. Iunias, quem in diem inciderat festa celebritas Corporis Christi; adoriuntur ex improuiso è siluâ, in quâ insidiosè latuerant, patrem-familias, vnà cum vxore liberísque paulò longiùs è pago progressum. Prædones sex, in vnum impetum fecere: qui cùm resistere repugnaréque potius duceret, quàm viuus in tàm truculentorum hostium manus venire; dùm fortiter pro vitâ dimicat, plumbeis displosorum scloporum glandibus traiectus est: cùm nec vxor quidem raptantes se sequi sustineret, mactata est crudeliter ab ijsdem: sobolem corripiunt, vinciúntque, hoc est, cum puerulo admodum sexenni, virgunculas tres, quarum natu maxima decennis, circi-

ANNVS MDCLV.

ter, octennis altera, tertia paulò minor natu; & ad triste seruitium abducunt insontes. At non diu prædâ potiti sunt: per iustam vim coacti penè continuò fuerunt restituere, quos per importunam immanitatem rapuerant. Quatriduo pòst quàm abscesserant, dum præter Montem regalem nauigant Annierrononij alij aliquot, inaudiuere superstitem adhuc esse vnum è suis, à Gallis autumno superiori captum in certamine, cuius de vitâ pridem desperauerant, necatum rati, vt cuique procliue est ex suo ipsius ingenio metiri alios. Cùm vix sibi persuaderent illum viuere, Galli à quibus captiuus asseruabatur, hominem producunt eminùs, dántque in conspectum. Vt ad colloquium ventum est, asseuerat ipse stupentibus, haberi se perhumaniter à Gallis, ac si vincula illa exciperent, quibus irretitus tenebatur, nihil esse quod requireret prætereà: proinde se sorte suâ delectari. Mirati vehementer Gallorum humanitatem, tum quidem abscedunt, post dies autem aliquot reuersi, in aduersâ ripâ consistunt, canois inuecti pluribus. Harum vnâ quadam qui vehebantur, dum accedunt propiùs, credo ad colloquium, delapsi sunt sensim incautiùs in vorticem rapidum sanè, vnde se expedire nequierunt, quantamcunque tandem remorum vim brachiorúmque adhiberent, quippe inpacti in breuia: eo loco deprehensi à Gallis in scaphâ accurrentibus, cùm opitulari socij nequirent, eiusdem infortunij metu; abducuntur in Arcem, visuri cominùs scilicet popularem illum suum, at non pro arbitratu discessuri. Ad eos tres, accessere postridie quinque alij, ex agmine eodem: cùm enim ipsi quoque in canoâ progressi essent paulò longiùs, ex illo ipso vortice delati sunt ad ripæ plagam, quam tutam crediderant: at eos fefellit opinio: Gallorum iuuenum ex Arce manipulus adfuit illicò, sclopis instructus: ità, cùm repugnare sine præsenti vitæ discrimine nequirent quinque, longè pluribus; vltrò deditionem fecere, captiuíque eódem abducti sunt. Nec mora: in lembum impositi omnes, cùm idoneâ Gallorum militum manu, Kebeccum ad Proregem mittuntur. At Annierrononij præclaram sibi occasionem rati recuperandi suos, occurrunt scaphæ, displodúntque continuò sclopos ex canois, quotquot erant. Inter captiuos vnus erat, Præfectus ex totius Nationis primarijs, vir pari

bellicæ fortitudinis, & prudentiæ laude clarus apud suos. Is quantâ maximâ potuit vocis contentione appellans populares; *Necatis me*, inquit, *commilitones: absistite: res deinceps consilio gerenda, non armis: habemur perhumaniter à Gallis, quorum in manus imprudentiâ nostrâ venimus: quid lacessitis nihil malè neque de vobis, neque verò de nobis meritos? In illud potiùs incumbite, vt pax fœdúsque stabile inter nos constituatur: eà viâ saluti tùm nostræ priuatim, tùm publicæ in commune consuletis.* Vox erat amicior, quàm vt negligerent: itaque spondent se enixè curaturos quod Præfectus factum cuperet: deinceps nihil hostiliter gestum iri: repedare se continuò in patriam, prouisuros ne quid incommodi recentes captiui caperent, hoc est tres eæ virgunculæ cum puerulo: sic de permutandis vltrò citróque ijs qui in vinculis essent, commodiùs actum iri: pacem ex eâ permutatione secuturam.

ANNVS MDCLV.

Gallos inter Annierrononiósque pax constituitur.

NEC FEFELLERVNT tum quidem: ipsâ festâ luce S. Ignatij, hoc est pridie Cal. Sextiles adfuerunt Annierrononij quatuor, acturi de pace. Captiuos reducebant, non modò illos quatuor, sed Gallos prætereà iuuenes duos, quorum alter captus erat recens ad Trifluuium, alter in eorum manus venerat autumno superiore ad Montem-regalem. Interpretem prætereà habebant secum, Gallum item iuuenem, qui ante quinquennium captus ab ijsdem, reseruatúsque, Iroquium idioma præclarè arripuerat. Excepti perhumaniter noui Legati sunt: statímque missus nuncius Kebeccum ad Proregem, cum literis: quibus de illorum aduentu significabatur: & aduolauit is continuò ad Trifluuium, rei tanti momenti operam daturus. Post mutuam salutationem, gratulationémque, vbi ventum in consilium est, professi sunt palàm Annierrononij, se quidem auere magnopere, pacem, fœdúsque inire cum Gallis, longéque malle vicinis talibus amicis vti, quàm hostibus: ad Algonquinios autem, Huronésque quod attineret, non posse adduci gentem suam, vt vllâ cum ijs consociatione iungeretur. Videret Prorex quid faciendum sibi Gallísque censeret: neque enim Annierrononios ab eâ mente abductum iri. Allata munera de more, Annierrononij deprompserunt ad nouem, quæ totidem fuere legationis capita. Restituere se Proregi eos, quos sors belli captiuos fece-

ANNVS MDCLV.

rat: nihil tàm cupere se, quàm vt pacem fœdúsque cum Gallis constitueret: illos nihil vnquam hostile ab Annierrononijs perpessuros. Repetere se vicissim nouem illos Annierrononios, quos haberent Galli in vinculis: intereà se ingentes habere gratias pro humanitate, quàm toto eo interuallo Galli ijdem in eos exercuissent. Valere se iubere caliginem illam bellorum, quam iam nunc discussam prorsùs vellent Annierrononij: in rebus tàm turbidis vitam ipsam insuauem esse: eadémque de causâ abstergendum cruorem, qui varijs locis amnes per cædes decolorasset. In posterum, humanè exciperentur à Gallis Annierrononiorum ij, quos ad eorum ripas aut eiecisset naufragium, aut causa aliqua alia adduxisset. Flagitare se magnopere vnum saltem è Gallis Sacerdotibus, qui secum pergeret ad Annierrononios; non dubitare se, quin si veniret, pax inter vtramque Nationem firmaretur in perpetuum. Vnum esse quod profiterentur palàm, nunquam adductum iri gentem suam, vt vllâ cum Algonquinijs Huronibus-ve consociatione iungeretur: populi vtriusque odium tàm altè impressum esse in Annierrononiorum mentibus, vt illud nulla vnquam temporis diuturnitas posset extinguere. Perculit vehementer Proregem Gallósque barbaræ gentis denunciatio tàm contumax: quam enim tandem pacem iniri posse cum Barbaris, qui pacis mentionem cum fœderatis Algonquinijs Huronibúsque ne ad aures quidem admitterent? quid in tàm arctâ consociatione & Algonquiniorum & Huronum, atque adeò in quotidianâ consuetudine, tutum Gallis esse posse, qui permixti vtrique populo, noctes diésque eandem subituri aleam essent, eâdem in formidine victuri? Quæ si non adessent, tamen turpe esse Gallici nominis maiestati, deserere socios inermes, egentes, derelictos, & barbaræ hostis tàm atrocis immanitati permittere. Cùm tentati frustrà sæpius eorum animi hìc fuissent, tandem vbi locutus Prorex erat cum concilio, Annierrononios appellans; *Quando*, inquit, *eò vsque insedit vestris pectoribus, nullam cum fœderatis nostris pacem inire, illud saltem seruabitis in posterum, vt si bella cum Algonquinijs Huronibúsque geretis, procul nostris finibus geratis. Sat multas cædes oculis vsurpauimus: sat cruoris fusum vidimus: sat multos tumultus nocturnos diurnósque pertulimus:*

dandus demùm locus publicæ tranquillitati. Equidem mutuum inter nos fœdus & firmius & ſanctius eſſet, ſi Algonquinios quoque, Huroneſque complecteretur: verùm, quando aſſentiri nunc quidem tàm æquæ poſtulationi renuitis; ſaltem illud maneat, vos ad Trifluuium ſecures, enſeſque, & ſclopos fixuros deinceps, hoc eſt non vltrà progreſſuros, Kebeccum versùs. Si quos locis remotioribus, ex Algonquinijs Huronibus-ve deprehenderitis, agitote ſanè vt lubebit: cis Trifluuium abſiſtite quidquam hoſtile moliri. Dura ea ipſa conditio viſa Barbaris: verùm, cùm permagni facerent Gallorum amicitiam, repugnare non ſunt auſi: præſertim cùm in ſubitarijs illis impreſſionibus vt victores fuiſſent ſæpiùs, victi tamen quandoque fuerant, ſícque attriuerant, vt ipſi quoque attererentur. Vel ex eo coniectura fiat quòd Algonquinia mulier cùm virum ſuum in vincula coniectum iam videret à quinque iſtius gentis prædonibus, correptâ derepentè ſecuri, eum qui obuius primus fuit, necauit ad dextram, eodémque momento ad ſiniſtram conuerſa, obtruncauit alterum, tum ſolutis continuò viri vinculis, reliquos tres, quos in fugam attonitos audax feminæ factum egerat, inſecuta, aſſequi non potuit. Iis igitur de cauſis conditionem Annierrononij acceperunt, cum muneribus quibus eos viciſſim Prorex redonauit: omnium gratiſſimum, nouem illi captiui fuere. Et fidem vtcunque ſeruauerunt: nam ex illo tempore nullam quidem cædem fecere cis Trifluuium: ſed cis Trifluuium tamen inſidiosè latuerunt, cùm ab ijs cæſus eſt Leonardus Garrellus, Gallus, è Societate IESV Sacerdos, vt anno ſequenti narrabitur. Tum quidem, quod enixè flagitauerant, miſſus cum illis eſt Simon Monæus, ex eâdem Societate, idem quem anno ſuperiore primum omnium Sacerdotum ad Iroquios ſuperiores excurriſſe vidimus.

ANNVS MDCLV.

Audax feminæ facinus.

ERGO LÆTI rei ſucceſſu Annierrononij cum ſuo Inſtitutore ex Monte-regali cùm ſoluiſſent XVI. Cal. Septembris, nono pòſt die obuios habuerunt Onnontaërrononiorum Legatos ad duodeuiginti, miſſos Kebeccum de pace à quatuor Iroquiorum ſuperiorum populis, cum muneribus vt ijs locis, magni pretij. Conſalutarunt peramanter alij alios: vtque Simonem iam apud ſe viderant Onnontaërrononij, gratulati ſunt vehementer Annierrononijs vectorem talem: & habe-

ANNVS MDCLV

rent eum perhumaniter, hortati sunt. Tum professi se Kebeccum descendere ad firmandam in perpetuum pacem, non modò cum Gallis, sed etiam cum Algonquinijs, Huronibúsque; auctores Annierrononijs fuerunt idem quoque faciendi: sic fœdus demùm fore stabile: sic quiete & tranquillitate publicâ perfruituros iucundiùs: sic securos demùm futuros, postquam deinceps neque Algonquinij Huronésque ab Annierrononijs, neque ab ijs Annierrononij, metuerent. Ita, ostentatis muneribus, Kebeccum versùs perrexerunt iter: Annierrononij omnia verbis saltem polliciti, cursum itidem tenuerunt. Vt ad nouam Onnontaërrononiorum legationem veniamus, Montem-regalem Trifluuiúmque prætervecti, & vtrobique excepti peramicè, Kebeccum sub exeuntem Augustum peruenerunt. Postquam Proregem consalutauerant, dum dies concilio dicitur, lustrauere læti omnia. Habebant secum feminam, vxorem Præfecti primarij, illius eiusdem, quem à Simone baptizatum apud Onnontaë, superiore anno vidimus, in procinctu expeditionis aduersùs Nationem felium. Is cùm deprædicaret palàm, se singulari Dei munere non modò victoriam retulisse ex hoste nec minùs bellicæ rei experienti & longè superiori copijs, Baptismi vi, vt aiebat, depellente à suo corpore sagittas, circà tempora vtrinque in momenta stridentes; sanctam cupiditatem vxori iniecerat itidem capessendi fidem, Deúmque Gallorum noscendi, tàm potentem eundem, & tàm beneficum. Ergo cùm se viro Kebeccum descendenti adiunxisset vltrò, commodùm, dum S. Vrsulæ Moniales inuisit, inter virgunculas ceteras, quæ in illo virtutis Seminario educantur, vnam suspexit præ alijs, *Mariam Aȣentohons*, ex Huronum gente, à matre traditam in sanctam illam disciplinam, ante annos iam aliquot. Hæc mirabili quâdam ingenij felicitate eò vsque profecerat in arripiendis ijs quæ Magistræ tradebant, vt annos vix nata quindecim, æquales suas iam tùm doceret vicariâ operâ pro Monialibus: & Gallicam linguam sic didicerat; vt peregrinam vix crederes, hoc mirabiliùs, quod cùm Hurones alphabeticis elementis Europæis septem careant, vt antè vidimus, B, F, L, M, P, V, X, efformare vulgò nequeant voces, quibus literarum earum aliqua plures-ue continentur: peritè præterea legens,

legens, ſcribénſque tùm Gallicè tum Latinè, voce autem ad cantum ſuauiſſimâ. Vbi eam primùm vidit, audiítque vxor Præfecti, mirum in modum tali indole delectata, petijt à Monialibus, liceret ſibi cum eâ colloqui extrà ſepta, clathráque. Cùm educta eſſet, multáque tùm è memoriâ recitaſſet, tùm è chartulâ legiſſet Huronicè, ſtupentibus feminis quotquot aderant cum illâ primariâ; cibum cum illâ ſumpſit ad crates: tum, cùm filiam appellaſſet Iroquia, *Nomen-claturam arripio*, inquit acerrimi ingenij virguncula, *perlubenter te agnoſco pro matre: tu viciſſim agnoſcis me pro filiâ? Cùm annuiſſet, Ergo, pergit Maria, fac vt arctiori quodam neceſſitudinis vinculo Iroquij tui copulentur nobiſcum: nobiſcum tanquam cùm fratribus agite deinceps. Et quandoquidem me pro filia agnoſcis, mitte ad me ex ſororibus meis Iroquijs quotquot poteris commodè: ego ipſis ero pro ſorore primogenitâ: ego illas inſtituam: ego eas docebo orare, ac ſummum rerum omnium parentem venerari: ego illis tradam peramanter, quæcunque mihi Magiſtræ meæ quas vides, tradiderunt.* Et in cantum repentè prorumpens, ſacros Hymnos modulari inſtituit Gallicè, Latinè, Huronicè, tantâ ſuauitate, támque potenti illecebrâ, vt vix mulier, quæque adſtabant cum illâ aliæ, compotes ſui eſſent. Quærere quantum temporis ſpatium neceſſarium eſſet, ad Iroquias puellas ad hunc elegantiæ, peritiæque gradum, perducendas, & ad Gallicam illam elegantiam promouendas. Et occaſione vtendum rata Maria, nullo quoquam mortalium quidquam ſuggerente, facultatem petijt à Monaſterij moderatrice, munuſculo donandæ matris ſuæ. Cùm ea annuiſſet, è ſcriniolo affert confeſtim Maria gladiolum in vaginâ, affabrè factum; thecámque cum varijs loculis, exiguam, at eleganter filis aureis variegatam, quorum ſinguli ſingula inſtrumenta capiebant, forfices, ſcalpellum, & alia eiuſdem generis: illum Præfecto, hanc Præfecti coniugi, matri deinceps ſuæ offert. Valuit res in ſpeciem ludicra ad rei Chriſtianæ Iroquiæ fundamenta iacienda: vt non tàm naturâ duce, quàm cæleſti aliquo moderatore præeunte, hæc & dixiſſe, & feciſſe, virguncula videri poſſit. Nam, verbis quoque munus, quod aiunt, exornans; *Hoc munuſculum*, inquit, Præfecti vxorem appellans, *pro monumento tibi eſto huius noſtræ mutuæ neceſſitu-*

ANNVS MDCLV.

dinis : si id gratum tibi, iucundúmque accidit : confidam te deinceps mihi futuram pro matre. In ver proximum expectabo sorores illas meas. Magistræ meæ eas tanquàm filias complectentur, ego tanquam sorores peramanter excipiam.

IAM, LEGATIS Onnontaërrononiorum audiendis, dicta dies erat ad pridie Id. Septemb. Ea dies in Dominicam eo anno incidit : atque adeò cùm sanctè feriata esset, frequentior conuentus fuit. Munera quatuor & viginti afferebant, quæ à legationis Principe sublimè suspensa è fune, apto hinc inde ex perticâ, adstantium omnium oculis subiecta sunt, ad pompam minimè iniucundam indigenis, quibus, vt suum cuique pulchrum est, concha veneria, è quâ cuncta dona constabant, mirè placet. Tum ad dicendum ingressus Orator, primùm omnium compellat Algonquiniorum Huronúmque primarios, qui conuentui intererant, ingressúsque in eàm orationem est, quæ vehementer expetebatur, omnia ad pacem vergere. Eam in rem, tertiam munerum partem, hoc est octo, ipsis propriè assignauit; primum, ad abstergendas lacrimas, quarum vim tantam populi illi duo deplorandis suorum cædibus, funeribúsque profudissent ; alterum, ad eluendum cruorem, qui eorundem vel fluuios, lacúsque decolorasset, vel montes infecisset : tertium, ad secures, telorúmque genus omne excutiendum ex eorum manibus ; ex cordibus, omnem bellorum certaminúmque cogitationem vellendam : quartum, ad rationem restituendam suæ sedi, alludebat ad opinionem illam totis longè latéque regionibus illis peruagatam receptámque, in iracundiâ, ínque acceptarum iniuriarum vlciscendarum cupiditate, atque adeò in qualibuscunque mentis commotionibus vehementioribus, mentem, seu facultatem illam animi cuius est ratiocinari, excedere è corpore : ei reuocandæ, proprium munus attribuunt : quintum, potionem vocabant aptam ad sensum omnem amaroris, fellísque, & irarum, dispellendum ocyùs : sextum, quò aures accommodarent ad audiendum verum, mentionémque pacis in posterum stabilis admittendam : in motibus enim animorum turbidioribus homines vulgò & orbari luminibus, & obsurdescere : septimum, quò sibi persuaderent, Nationes quatuor Iroquiorum superiorum consensu in pacem

minimè fucatam conſpirare : neque vnquam eas hîc diſcordes inter ſe fore : octauum, quoniam ſemper inſanirent Annierrononij, nihîlque niſi certamina cædéſque anhelarent; ſecurim ipſis ereptum iri, ſi pergerent, ab ijſdem Nationibus quatuor Iroquiorum ſuperiorum : faciendum enim prorsùs eſſe, vt pax totâ regione conſtitueretur. Alia deinceps munera omnia Proregi oblata ſunt, quippe quæ ad Gallos cuncta ſpectarent. Prima ex eis quatuor, vulgaria, conciliandæ beneuolentiæ : Quintum eò dirigebatur, vt mittere ad ſe Prorex vellet Gallorum agmen, quò vnus deinceps ex vtroque populus fieret, ad eum modum, quo ante annos aliquot Galli ijdem apud Hurones ſtabilem ſedem fixiſſent. Sextum, ad impetrandos ab eodem, Sacerdotes aliquot Gallos, qui Iroquiorum eorundem liberos inſtituerent ad fidem. Septimo flagitabant lectam Gallorum militum manum, qui furentis felium Nationis bellicos impetus propulſarent. Octauo, offerebant Patribus Societatis IESV, locum totius regionis amoeniſſimum, ad Onnontaë, ſeu Onnontague pagum, hoc eſt in meditullio Nationis totius, quò vndique commodè confluerent : & quoniam illa initia grauibus ferè moleſtijs abundant, ad eas vtcunque leniendas ſtoream offerebant, in quâ poſſent noui hoſpites conquieſcere aliquantum; id munere nono deſignabant. Decimo feſtam illam arborem, quam antè Kebecci, mox ad Trifluuium, pòſt, ad Montem-regalem depanxiſſent, ibidem ad pagum Onnontague erigendam eſſe : hoc eſt, eo loco deinceps habitum iri concilia cuncta de pace, déque rebus maioris momenti alijs quibuſlibet : eò, arborem illam tàm ſublimè fixum iri, vt à circumpoſitis vndique populis cerni facilè poſſet. Vndecimo, ibidem ſupernè figere Solem volebant, quò ijſdem in concilijs luceret ſemper : hoc eſt, fucum omnem fraudémque arcendam deinceps ab ijs deliberationibus, ſic, vt ſincerè omnia peragerentur. Duodecimo, focum parabant omnibus qui ad ſe viſendos venturi eò forent. Decimo-tertio, brachia corroborabant Proregis : quò ſicut antè Algonquinios Huronéſque, abſque eo foret, prorsùs perituros, texiſſet, & tanquam in ſinu fouiſſet; ſic ad Iroquiorum quoque ſalutem paternas illas curas deriuare ne grauaretur. Decimo-quarto aſſeuerabant,

ANNVS MDCLV.

vnum idémque, ad pacem cum Gallis constituendam quod attineret, cor esse Nationum Iroquiarum superiorum quatuor: neque quidquam simulatè hîç à se tractari. Decimoquinto arma flagitabant, quò dimicare minore periculo possent cum Natione felium. Munus vltimum à Præfecto quodam oblatum est apud Hurones aliàs, tunc apud Iroquios, à quibus ante annos complures captus in bello fuerat, gradum eum dignitatis obtinente. Is postquàm finem dicendi fecerat Orator Iroquius, assurrexit, populare̍sque appellans suos, hoc est Hurones; *Nolite*, inquit, *putare, fratres mei, me cum cælo, animum quoque mutasse: tametsi apud Iroquios versor iamdiu, non tamen propterea studia mea eò vsque mutata sunt, vt non Huronibus meis benè velim ex animo: vt idiomate, sic animo sensúque Huro esse pergo. Si in hac tàm necessariâ, tantíque momenti deliberatione fraudem subesse conspicarer, conticescerem vtique, neque committerem, vt tàm indignè proderem populares meos: nunc cùm norim penitùs quid ferant hi qui adstant, Oratores; suadeo magnopere, vti duci vos sinatis eò quò res vocat.*

GALLORVM erat, mutuis oblatis muneribus significare, grata & iucunda sibi accidisse quæcunque ab Iroquijs proposita fuerant, eadémque sancire: sed quoniam constitutum erat legationem vicissim adornare ad Iroquios; non tributa, sed ostensa tantùm ijsdem sunt munera, quæ propediem delaturi Galli erant, eorundem in comitatu Iroquiorum Legatorum. Destinati ad expeditionem tanti momenti sunt Sacerdotes duo è Societate IESV, Iosephus Chaumonotius, iamdiu Huronici idiomatis sciens, acceptissimúsque genti; & Claudius Dablonus, recens è Galliâ aduectus ad eam ipsam Missionem. Et alternauerant quidem sat diu Gallici Concilij sententiæ, addubitantibus plerisque, expediret, nécne, caput ac vitam Sacerdotum duorum credere Barbaris, ad eam diem perfidiosis, antè quàm Simon Monæus redux, retulisset quid egisset cum Annierrononijs: sed cùm vrgerent Onnontaërrononij vehementer, censuit Prorex, ex gustu vtique mittendorum; in re vnde tantæ vtilitates ad fidei decus secuturæ sperarentur, nihil non periclitandum esse: præsertim cùm si tergiuersarentur Galli, Barbari cunctationem illam in deteriorem partem interpretaturi essent. Ergo

Iosephus Chaumonotius & Claudius Dablonus ad Iroquios mittuntur.

profecti sunt cum Onnontaërrononijs ducibus, Patres, XIII. Cal. Octobris pleni spei bonæ, cui interior quædam suauitas præludebat. Et feminæ ægrè diuulsæ à Monialibus, atque à Mariâ suâ: Maria vt nullâ in re diuino instinctui deesset, simul scripsit ad eas, quas nunquam viderat, spe tantùm præceperat, sorores Iroquias, à Chaumonotio precata, vti dum eò peruenisset, legere ad eas Epistolam ne grauaretur, simul, ad elegantiæ indicium, vestem misit Gallico more perfectam, quò iam tum intelligerent quid inter suarum pellium sordes, & eas munditias interesset. Nec tenuit se diu mater, quin adoptitiam filiam consalutaret ex itinere: quo sensu, indicant literæ datæ ex Monte-regali à Chaumonotio, ad Moderatricem Monasterij Kebeccensis S. Vrsulæ, quas hîc reddere libet, eò aptiùs, quò declarant quàm piè, quámque salutariter iter illud perageretur. *Cras*, inquit, *si Domino Deo acceptum erit, vltimas amicorum deseremus sedes, tecta domiciliáque hostium inquisituri. Vxor Præfecti Iroquij flagitauit à nobis, vti in itinere se institueremus ad fidem, vnà cum sex alijs, viris partim, partim feminis, præter Sonnontȣanos duos, ex gente Iroquiorum à nobis remotissimâ. Ita quotidie manè & vespere precibus dant operam, Fideles, Catechumeni-ve octodecim: ad hos enim quos duxi, accesserunt nostri Hurones iam Christiani. Precata est à me vxor Præfecti nostri, scriberem, staturam se promissis, missurámque non filiam quidem, cuius tenerior est adhuc infantia, sed germanam sororem vnam, Mariæ vestræ propè æqualem. Eadem vxor Præfecti cùm Kebeccum descendens hîc reliquisset consanguinearum vnam, nihil ei potius fuit, statim atque huc peruenimus, quàm vt illam ad me adduceret, precibus itidem operam daturam: ipsáque, spectante me, quorum mysteriorum explicationem iam à nobis audiuit, Proselytæ tradidit: vtinam postquàm ad natale solum redierit, idem vsurpet, lucretúrque Deo consanguineos omnes suos. Hæc eadem à me precata est, vti ad vos eius nomine scriberem, nunquam, deinceps facturam quidquam, quod displiceat ei qui fecit omnia: constitutúmque sibi prorsùs esse, fidem & amplecti nunc, & ad extremum vsque deinceps vitæ spiritum colere. Mariam, filiam suam adoptitiam salutat, simúlque Moniales omnes. Commendo vobis, & vestris precibus exiguam hancce Ecclesiam, cum suis Pastoribus iter facientem. Omninò Dominus Deus semper* sui similis est; semper

ANNVS MDCLV.

ANNVS MDCLV. tenuibus initijs delectatur, *infirmáque mundi eligit, vt confundat fortia.*

1. Cor. 1. VT AD EVNTES reuertamur, postquàm se denuò Patres cum comitibus, adiunxerant quibusdam, è suis, qui ad canoas conficiendas antecesserant; aliquantùm iam progressi trans Montem-regalem, die Dominicâ proximâ, quæ incidit in VI. Id. Octobris apparato raptim Oratorio ex frondentium arborum ramis, Missam celebrauere, vini liquore expresso ex labruscis, quæ tum maturuerant. Pòst, gratiis ritè Deo actis, leucam circiter Gallicam cum exiguâ cohorte emensi, obuios habuere Sonnontaërrononios venatores: ij post mutuam salutationem gratulationémque, asseuerauerunt à suis adornari legationem ad Gallos: nec futili indicio: comprobatum enim deinde est, rem vt memorabant, sic habuisse. Quæ de itinerum difficultate tàm multis locis à nobis memorata sunt, transferri huc quoque debent: nauigandum fuit per torrentes potiùs, quàm per flumina: & identidem de more vectandæ canoæ humeris, ad Catadupa, quæ frequentia occurrunt, præsertim ad amnem vsque Otihatangue, ad soli Onnontaërrononij fines; eò peruentum IV. Calend. Nouembris. Locus peramœnus est idem, & vberrimus: amœnitas & pratis, Insulísque, sparsis hac illac mira venustate; vbertas partim ex fruge Indicâ, cuius tùm Insulæ illæ omnes, tùm continens egregiè ferax: partim ex piscium, & quidem exquisitissimorum copiâ tantâ, vt credi vix possit: Asseuerabant incolæ, lacum quendam, cuius ad ripas pridie pernoctauerant, eò vsque piscosum esse, vt hyeme, disruptâ glacie pisces hauriantur potiùs, quàm vulgari piscatione capiantur. Sed nihil tàm nouos hospites delectauit, quàm incolarum omni se se indicio prodens humanitas: nec mirum: piscatores ad viginti Hurones erant, baptizati iampridem in solo patrio, dum res Huronica stabat: pòst, victores victi captíque secuti fuerant. Ii vt Chaumonotium, veterem in fide Institutorem agnouerunt, vix se ipsi capere præ gaudio. Alij amplexari virum, iniectis collo brachijs: alij inuitare ad epulas: alij mittere munuscula: vt lætitia illius diei abstergere facillimè potuerit itineris totius superioris molestias. Delectauit vel maximè cuiusdam ex eis ardor, hor-

tantis vt preces Christiano ritu publicè sub dio præiret: neque enim, inquit, tugurium vllum hîc tàm ingens est, vt adstantes omnes capere possit. Et cessit res ex animi sententiâ: ipsi Iroquij necdum fideles, interfuere tamen præclaræ cerimoniæ, eâ modestiæ attentionísque significatione, quam afferri par fuit: fideles Hurones tàm auidè cuncta arripiebant, ac ij qui post diuturnam sitim, fontem tandem nanciscuntur, vbi illam extinguant. Ergo, quoniam nondum ij omnes capessiuerant fidem; Christianorum quidem confessiones excepit Chaumonotius euestigio, aliis, ex pago quondam Contareiâ, qui dum res publica stabat, semper à Christianis institutis alieniores se se præbuerant, volentibus tamen, lubentibúsque prima fidei rudimenta tradidit: felicibus, si rem benè æstimare volumus, quibus res securæ, exitio, aduersæ præsidio tunc primùm esse ceperunt. Tametsi verò in partem publicæ lætitiæ venerunt eâ die Christiani omnes, tamen singularem præ ceteris voluptatem animo *Otehenha* cepit, ac tantam, vt eam verbis exprimere nequierit, atque adeò elinguis manserit aliquandiu, re, non oratione motum interiorem exprimens. Erat is apprimè Christianus, qui suæ domunculæ olim felices inquilinos habuerat, hospites dicam potiùs, Carolum Garnerium, cuius de obitu iam à nobis memoratum est, Leonardum Garrellum, cuius de nece dicetur anno proximè consequenti. Is vbi motus ille mentis gestiens, aliquantum deferbuerat, Chaumonotio narrauit ærumnarum suarum seriem, quarum summa fuit, quòd cùm se sustentasset aliquandiu in solo patrio, deinde tantam pertæsus solitudinem, destitutionémque, præsidiorum præsertim, quibus sempiterna salus quæritur, constituisset Kebeccum migrare, cum familiâ, Præfectis duobus eadem ex gente mox secuturis, in canoam fibrinarum pellium eo numero imposito, cui ferendo nauigiolum par erat, ipse deinde cum suis conscendens, cúmque filiâ *Renati* cuiusdam *Ondoascȣa*, nauigauit aliquandiu feliciter, donec ab Onnontaërrononijs, tunc infensissimis Huronici nominis hostibus deprehensus captúsque est, vnà cum ijs pellibus, muneribúsque, quæ Præfectorum illorum nomine deferebat ad Gallos. Addebat, familiam, quæ numerosior erat, transcriptam in varias Iroquio-

ANNVS MDCLV.

ANNVS MDCLV.

rum familias fuiſſe: ex eâ feminam vnam, cùm accepiſſet apparari ſibi rogum ab illius conſanguineis, cuius in locum donata de illarum gentium more fuiſſet, profugiſſe clàm in ſiluas cum filiolo, quem Renatus ipſe baptizaſſet: de Renato ipſo, accepiſſe ſe anno ſuperiore, cùm in militari Onnontaërrononiorum expeditione in Nationem felium ſuſceptâ, miles verſaretur, interfecti illius corpus repertum fuiſſe in pagi cuiuſdam, eiuſdem Nationis, excidio; In numero captiuarum fuiſſe eiuſdem Renati filiam, cum Marthâ *Aatio*, feminâ eximiæ cuiuſdam virtutis: quæ cùm victores haud ſatis pro accelerantium libidine ſequi poſſet, tùm quòd genu alterum intumuiſſet, tùm quòd filiolum geſtaret, quem lactabat, ex inolitâ genti barbarie in itinere crematam viuam fuiſſe, Domino Deo egregiam illius conſtantiam tùm in vitâ tùm in morte rebus exercente duriſſimis: filios eiuſdem duos adultiores, manus quidem effugiſſe Abducentium: ceterùm, eo tempore ignoratum adhuc fuiſſe, vbinàm locorum eſſent. Quæ cùm lacrimabiliter enarrarentur ab Otehenhâ, à Chaumonotio non ſine lacrimis exciperentur; dum iam relicto flumine terrâ iter Onnontaë versùs perſequuntur, obuios habuere bellatores ſexaginta Oneȣtehȣerrononios, militari pergentes agmine ad Nationem, quam perforati Naſi vocant, ductore *Adontachan*, qui ſecundæ legationi præfuerat, ad Montem-regalem ab Onnontaërrononijs paulò antè miſſæ. Is, vt magnæ auctoritatis erat apud ſuos, rogauit Chaumonotium, vt diem poſterum ibidem tranſigeret, quò cognoſcere ex ipſo liceret de causâ aduentus, déque totâ coeptæ pacis ratione: cùm id negari viro non poſſet, acquieſcendum fuit.

POSTRIDIE, cùm conueniſſent omnes, Chaumonotius, aptè ex artis præceptis orationem ad tempus perſonáſque accommodans, orſus eſt à commendatione Adontachan ipſius, in hanc ſententiam. *Primùm omnium*, inquit, *gratias habeo ſupremo rerum conditori, quòd intueri coràm licet virum tantum, cuius vox tàm valida eſt, vt tanto temporis interuallo etiam nunc ad Montem-regalem audiatur. Quòd autem aues de aduentus mei causâ cognoſcere, facis tu quidem ex communi hominum ſenſu, qui de rebus ad ſe pertinentibus ſciſcitari diligenter ſolent. Nimirùm id effecit tua illa ad Montem regalem legatio: poſtulaueras mitti ad*

vos

à Gallis , qui pacem inter gentem vtramque , amicitiámque necterent : ego eâ de causâ adsum : ego idcircò longum ac difficile iter suscepi , vt Onnontaërrononiis , Gallísque vna deinceps eadémque lingua sit , vnus idémque Sol , cor vnum & idem : vno verbo vt Onnontaërrononij Gallíque , germani fratres sint in posterum. Secutis bellatorum acclamationibus , pergens Gallus Orator ; *Et quoniam* , infit , *iam hîc rumor increbuit , nec temerarius ille quidem , pacem à Gallis meis cum Annierrononiorum gente sic fuisse constitutam , vt non ea Algonquinios Hurónesque complecteretur ; sic habeto Adontachan , sic habeto ; quod dat Natio parùm æqua accipiendum fuit : erit fortè , cùm & ipsi quoque ponant inueterata odia: vos , qui animo estis excelsiore , planè addecet , cum Algonquinijs & Huronibus perinde atque nobiscum dextras coniungere : eo modo pax , quam tantopere vtrique concupiscimus , & firmior erit & diuturnior. Ceterùm quoniam audio vos eò pergere , vbi Gallos duos reperturi sitis permixtos ijs , quos estis oppugnaturi ; quæso precórque , vti eorum habeatis rationem : ex veste illos perfacilè agnoscetis : iam nunc in eos humanitatem exercete :* atque hîc munus offert luculentum satis , ex conchâ veneriâ nominatâ tàm sæpè. Acceptum munus fuisse , orationem acceptiorem res probauit : mirum in modum exhilarati bellatores , ad cantum , singularis cuiusdam approbationis indicem conuersi sunt , & diuersis quidem modulis , in septem distinctis tanquam strophas. Omnium prima sententia hæc fuit , Præfectum quod diei reliquum erat , positurum in agendis gratijs pro grato ac iucundo nuncio , de legationis causâ : alterius , gratulatio fuit ad Chaumonotium , pro felici aduentu : tertiâ accendebatur ignis ad eundem fouendum : quartâ aiebant , Onnontaërrononios deinceps fatres germanos Gallorum fore : quinta secures in altissimas voragines abijciebat , quò pax deinceps longè latéque ijs in finibus floreret : sexta Gallos in possessionem inducebat Ontiahantaguæi fluuij : atque hîc iucundus Poëta potiùs quàm Orator , pisces omnes per formas appellauit varias , quotquot per amnem vagabantur , hortans vt ipsi vltrò in Gallorum retia concederent , ne-ve genus suum propagandum deinceps ducerent , nisi ad Gallorum oblectationem , cibúmque : honorificum ipsis fore , si tàm beato fine vitam clauderent : quæ tàm scitè támque venustè perse-

ANNVS MDCLV.

Annvs M DCLV.

quebatur, vt toti coronæ amicum risum elicuerit. Septima denique imos pectorum Onnontaërrononiorum sinus reserabat Gallis, quò in penitioribus illis recessibus legerent ipsi, quàm iucundus Onnontaërrononijs Gallorum aduentus accideret, & postquam perorauerat, secutum munus Gallorum munere luculentius, ex materiâ eâdem. Addidit Chaumonotius, munus perhumanè accipiens, Adontachan vocem ad eam diem ad ripas omnes hinc inde Ontarij Lacus peruenisse illam quidem: deinceps, vltrà Lacuum omnium maximum penetraturam, & totâ Galliâ exauditum iri, perinde atque tonitru. Hæc verò clausula eò vsque Præfectum bellatorésque delectauit, vt peramicè Chaumonotium ad epulas inuitauerint: ita finis festæ cerimoniæ impositus.

Progressos porrò, labores semper ijdem comitati: pernoctandum semper sub dio fuit: ac tametsi vtcunque suppeditauit intereà, vnde vescerentur, tamen ferculorum exquisitissimum semper fuit cucurbita sub calenti fauillâ tosta: panis mentio nulla, nedum vini. In illâ itineris parte, confessionem excepit Chaumonotius Teresiæ illius, ex Huronum gente, quæ denuò, Sacerdotis nacta copiam, non poterat se ipsa præ cælestis voluptatis magnitudine continere: eiusdémque soror cùm adfuisset paulòpòst, & ipsa homologesim fecit longo interuallo, solutáque in lacrimas, calamitatum suarum seriem exposuit, cædem præsertim filiorum duorum deplorans, ab Iroquijs immaniter trucidatorum, eâ ætate, quæ nondum arma capessere potuisset. Tandem Nonis Nouembris eiusdem, Onnontaë pagum tenuerunt, in ipsis Iroquiorum superiorum finibus, nescias vtrorum maiore lætitiâ, eorum qui expetitos vehementer excipiebant hospites, an eorum qui excipiebantur. Ad tertium inde milliare, hoc est ad leucam Gallicam, obuium habuerunt qui aduentabant, *Gonaterezonium*, vnum è Præfectis, & primarium quidem. Is consistere agmen aduentitium cùm iussisset tantisper, breui, sed officiosâ imprimis oratione excepit Chaumonotium cum socijs: tum in fronte gradiens, graui incessu deduxit manipulum, dum ad milliare cis pagum, præstolantes primores aduertunt, qui & ipsi officij causâ eò vsque processerant. Atque hîc inuitatos ad epulas, hoc est ad cucurbitam, dum vescuntur, compellat *OKonchia-*

rennen, alius ex Præfectis: diu expetitum Gallorum aduentum, nunc demùm sibi iucundissimum accidere, fausta se omnia sperare ex eo: ac quando iuuenes ipsi, qui nihil nisi arma neque loquantur, neque tractent, vltrò pacem expetijssent, eiusdémque sequestri fuissent; senum esse, abiectis & armis, & bellicis cogitationibus, pacem eandem & ratam habere, & ex imis præcordijs complecti: id verò se libenter facere: superesse Annierrononium vnum, cui propositum esse videretur excitare denuò nubila circà Solem, oculum illum mundi, cui Galli tantum splendorem aduentu suo adderent: sed ruituros illos omnes insanientis populi impetus, ac frendentibus nequidquam contumacibus, fruituros Iroquios superiores iucundissimâ Gallorum consuetudine. *Proinde possessionem, quod felix faustúmque esset, inirent optantis soli, & tanquam in suum domicilium, sic in parata tuguria pedem inferrent continuò.* Hæc ita meditata excepit Chaumonotius ad gustum gentis, verbulis tum quidem tribus, dissertationem prolixiorem ad conuentum reseruans; orationem Okonchiarennis pro potione sibi suísque esse iucundissimâ, quæ molestiam defatigationémque itineris superioris totius, momento abstergeret: missum se ab Onontione, quò plenè gentis postulatis satisfaceret: nec dubitare se, quin omnes satisfactum sibi prædicaturi essent, postquàm in conuentu palàm exposuisset, quorsùm veniret cum suis. Hæc singulari quâdam attentione audiebantur à circunstante multitudine, & propè cum stupore excipiebantur, mirantibus cunctis à Gallo tàm venustè támque eleganter Iroquiorum sermonem idiomáque vsurpari. Tum exurgens Okonchiarennen, signo dato Chaumonotium sociósque per confertam turbam deducit, partim in oblongum ordinem hinc inde dispositum, partim sequentium ponè, donec ad pagum peruentum est, cuius viæ mundæ præter solitum erant, tecta supernè cooperta pueris. Et introductis Gallis in paratum tugurium, illi magnam partem non post salutationem, vt fit, recedere, sed propellere quísque socium, tectúmque complere, ita vt vix conquiescere tantisper licuerit: præsertim cùm ad epulum statim vocati sint, ad quod tamen eâ die minimè adierunt: quippe cùm feria sexta esset: quâ luce cùm per leges Ecclesiæ interdictum sibi esse

ANNVS MDCLV.

ANNVS MDCLV.

carnium esu monuissent Patres, nihilo seciùs ab alijs vocati sunt deinde ad conuiuium, piscibus fibrísque suffectis in locum ferculorum eâ die haud legitimorum. Ne verò quem incessat religio, quòd Chaumonotius ipse cuius ex relatione ista deprompta sunt, feriâ sextâ & piscium & fibrorum promiscuè mentionem facit; operæ pretium sit monere, iam ante annos aliquot declaratum Lutetiæ Parisiorum à Theologis esse, consensu, fibros eo esse ex genere animantium, quibus perinde atque piscibus, quocunque tempore vesci liceat, quippe qui sint ex amphibijs, vt ex ijs quæ à nobis suprà de eorum cubilibus latibulísque tradita sunt, planè liquet: ijs adeò non minùs quàm testudinibus vesci fas esse Ecclesia orthodoxa voluit. Vt filum orationis repetamus, altâ iam nocte, turbâ dilapsâ, conuenere in idem tugurium seniores omnes: eorúmque ex numero vnus post officiosam consalutationem gentis totius nomine designatam, profert munera duo ex conchâ veneriâ, vnumquodque globulorum quingentorum, ad abstergendas lacrimas, quibus etiam tum Gallorum oculi maderent, ob cædes eorum in finibus anno illo nefariè perpetratas (ab Annierrononijs intellige, quorum nomini parcebant) & ad vocis firmitatem restituendam, quam quidem debiliorem esse solito, ipso in aduentu agnouissent; alterum, ad robur addendum stomacho, quo ne deinceps aut fusca vox esset, aut laterum minor firmitas, ad eloquendum pernecessaria. Neque minùs floridè respondit Chaumonotiùs, Onontionis æquè, & Achiendase, hoc est, Proregis, & Francisci Mercerij (qui tum toti Societati, vt diximus, in Nouâ Franciâ præerat) oculos in Onontagueïos obuersos, contemplari quo loco res essent, illa præsertim de quâ ageretur: idcircò, eorum nomine offerre se munus globulorum bis mille, è conchâ veneriâ, ad pandendum ostium tugurij, quod sibi suísque ad hospitium attributum esset, quò Gallis omnibus pateret, quàm humanè haberentur, quàm nitidæ storeæ essent, in quibus sederent, quàm serena frons hospitum suorum. Quæ oratio cùm mirè oblectasset adstantes, postridie mane, ante Solis ortum inuitantur Galli ad conuiuia diuersa, alia ex alijs: adque cùm facere nequiret Chaumonotius, quin se sineret pertrahi, præclarè dissimulans,

hac illac raptim discurrit ad ægrotos complures, quibus ità satisfecit, vt polliciti sint, se postquam è morbo emersissent, daturos nomen Catecheticæ institutioni. ANNVS MDCLVI.

SED MVLTÒ iucundior lux sequens fuit, quæ incidit in diem Dominicam. Eo die congregati Præfecti quindecim, Chaumonotium secum in concilium adhibent, nondum publicum, quale illud de quo paulò pòst, sed arcanum: in eo quatuor declarata, eidem, omnia ad rem, atque ad votum: Primum, parem esse constantiam *Agochiendaguetari* (is Præfectorum quasi Præfectus penè pro Rege gentium earum est) & Onontionis: atque adeò nullâ vnquam cuiusquam molitione diremptum iri amicitiam, quæ inter vtrumque tàm firma coaluisset. Alterum, designaturos se è suis iuuenibus selectos aliquot magni animi, roborísque, qui Huronum Legatos missos de pace, Kebeccum honorificè reducerent. Tertium, curaret Chaumonotius Onontioni significari, quidquic attentarent Annierrononij in Iroquios, etiamsi cædes alicuius ex ijs fieret, non propterea non staturum fœdus: faceret idem Onontio, si quid tale in Gallos praui ijdem, ac peruersi Annierrononij auderent, perpetrarentve. Quartum, & quoniam tum ex Chaumonotij oratione, tùm aliunde accepissent, se nullâ re tantopere deuincire posse Onontionem, quàm si Sacellum erigerent, vbi exercitationes obire ritè possent suas, qui aut fidem iam capessiuissent, aut de eâ capessendâ cogitarent; significari eidem Onontioni curaret, se quamprimùm operam rei tàm expetitæ daturos. Hæc verò omnia cùm sibi magnopere probari significasset Chaumonotius, tamen ad hos postremum adiecit; Tum demùm vidisse Præfectos, quâ re potissimùm adiungere sibi possent animum voluntatémque Onontionis: atque eas voces secuta læta acclamatio, deliberationi finem imposuit. At non propterea discessere statim omnes: ex ijs Præfectis nonnulli, adeunt denuò ad Chaumonotium sub noctem, ab eóque precantur, memorare sibi ne grauetur, quid in veteri Galliâ ageretur, quæ esset tanti regni administratio, quæ scita, quæ leges? Et Chaumonotius tàm præclaram occasionem nactus Euangelicæ sementis fructuosè iaciendæ; *Ergo*, inquit Christianus Orator, *accipite æquis mentibus quæ dicam, & altè infigitote animis ea, ad quæ vobis explican-*

ANNVS MDCLV.

da ipsi vltrò accendistis studium meum. Quæ caligo regiones hasce vestras occupauerat pridem, eadem seculis compluribus Galliæ nostræ offusa miserabilem in modum fuit: neque modò Galliam, sed etiam orbem penè vniuersum peruasit tetra superstitio. Vnus terrarum angulus extitit, vbi semper affulsit veri Dei cognitio, eiusdemque cultus legitimus. Aliarum gentium quædam pro Deo peruersissimos homines coluere, quædam animantium varia genera, quædam Solem, sideráque, pro Solis siderúmque molitore, veneratæ sunt: omnes eò deuolutæ infelicitatis, vt tanquam medijs in fluctibus amisso clauo, & scilicet claui moderatore subtracto, tanquàm ad saxa & scopulos, sic ad impietatem allisæ miserrimum naufragium sempiternæ vitæ salutísque fecerint. Tenuit extrema illa calamitas secula plusquam triginta: donec miseratus suos optimus ille & clementissimus vniuersitatis Conditor, opem tulit miseris, non per seruorum qualemcunque, sed per suumipsius Filium vnigenam, quem in orbem terrarum sic misit, vt in huius nostræ naturæ communionem venire voluerit. Hinc ad Incarnati Verbi mysterium delapsus, seriem illam mirabilem rerũ ad Christianæ fidei primordia progressúsq; pertinentium exposuit stupentibus, ac vix compotibus sui: vt cùm Chaumonotius horam ipsam & dimidiam perorasset, placidissimi tamen animi significationem præ se tulerint omnes, tædij ne suspicionem quidem reliquerint. Conuentum diremit cœna, apparata vt ijs locis: quanquam suam tenuitatem modestè quoque excusauere, Onontagueïenses epulas nihil esse dictitantes ad splendorem illum quo Kebecci Legati sui haberi à Gallis consuessent.

POSTRIDIE, concilium vicissim Chaumonotius conuocauit, non publicum prorsùs, sed tanquam arcanum, quò conciliatis sibi primariorum mentibus, faciliùs deinde id quod volebat ab omnibus impetraret. Capita quatuor proposuit, magni profectò momenti ad rem Christianam stabiliendam ijs locis. Primùm, vt quandoquidem transacta res erat de Huronibus, iam in amicitiam fœdúsque receptis, rationem quoque Algonquiniorum haberent, quorum par causa esset: si eò Nationis Iroquiæ Principes Præfectíque incumberent, Legatos, totius Algonquinij populi nomine vere proximo missum iri. Secundum, huius primi consectarium erat, probarent Algonquiniorum eorundem consilium, honorificum

Iroquio nomini, & tùm Iroquiis iisdem, tùm Gallis percommodum, vt vbi primùm ad Onontaë pagum domicilium Galli fixissent, eódem non Hurones modò, sed etiam Algonquinij immigrarent. Tertium, vt si sincerè Onnontaërrononij pacem fœdúsque icere cum Gallis, cúmque Gallorum sociis & amicis animum inducerent, relaxarent captiuos aliquos Algonquinios, captos diuersis temporibus, eâ viâ par pari relaturos Algonquiniis, à quibus dimissi benignè captiui Iroquij fuissent, nec sine muneribus: id adhuc in Onnontaërrononijs desideratum esse. Quartum, si eiusdem pacis studio tenerentur, desinerent porrò secures librare in Nationem *Nasi perforati* dictam vulgò: non enim aliter pacem planè ijs locis regnaturam. Hæc cùm placidè audita ab Iroquijs essent, super propositis capitibus deliberationem à se institutum iri responderunt: tum sub vesperum eiusdem diei, conueniunt è senioribus ad triginta, in idem Chaumonotij tugurium, & per speciem familiaris colloquij postulare instituerunt, iucundum aliquid nec cognitu indignum narrare ne grauaretur. Hîc verò tàm præclaram sibi occasionem gratulatus Chaumonotius, de Conuersione S. Pauli verba ad eos fecit, tàm ad gustum, vt cùm finem facere vellet differendi, flagitarint pergeret porrò, & ad ea quæ dixerat, adderet aliquid de orbis primordijs. Nec cunctatus, postquàm de eo argumento exposuerat quæ sacræ literæ produnt, digressus est ad præcipua mysteria fidei, támque appositè ad persuadendum, illa persecutus est, vt antè quàm excederent Iroquij, ex eorum numero vnus venerari coràm ceperit eum à quo cuncta sint condita, precésque ad eum conceperit; duo alij rogarint, quid sibi demùm faciendum esset, vt ad Fidelium numerum aggregarentur.

ET TAM sanctam lætitiam auxit aduentus Legatorum duorum ex pago Oneïȣtio: ij cùm ad V. Id. Nouembris adfuissent, precati sunt suorum nomine, vti interesse sibi liceret conuentui, in quo de re tanti momenti agendum esset: quod cùm æquissimum videretur, ijdem, adscitis aliis compluribus, sub noctem ad Chaumonotium adiere, & oblato munere globulorum mille, ex conchâ veneriâ quàm gratus sibi fuísque, aduentus Chaumonotij sociorúmque accideret, signifi-

ANNVS MDCLV.

cauerunt. Nec verò sibi Chaumonotius defuit: sed mirâ frontis sermonísque hilaritate professus est, quando Onontio, atque Agochiendaguese, hoc est, Prorex Merceriúsque vnus atque idem essent, æquum esse, vt cùm à Mercerio iam cooptati essent in filios, ab Onontione quoque adoptarentur: eam in rem munus vicissim Chaumonotius obtulit haud maximi pretij illud quidem, sed tamen opinione gratius. Ergo biduo pòst ingenti agmine deductus est ad locum Gallorum sedi atque domicilio destinatum, leucas quatuor dissitum à pago, vbi primùm pedem fixerat. Vix quidquam à naturà videre sit absolutius: ac si ars, vt in Galliâ, ceteráque Europâ, accederet, haud temerè certaret cum Baijs. Pratum ingens cingit vndique silua cædua, ad ripam Lacus Gannentaæ, quò Nationes quatuor principes Iroquiæ totius regionis tanquam ad centrum nauigiolis confluere perfacilè queant, & vnde vicissim facillimus aditus sit ad eorum singulas, per amnes lacúsque circunfluentes. Ferinæ copia certat cum copiâ piscium, atque vt ne desit quidquam, turtures eò vndique sub veris initium conuolant, tanto numero, vt reti capiantur. Piscium quidem certè vis tanta, vt piscatores esse ferantur qui intrà vnius noctis spatium anguillas ad mille singuli hamo capiant. Pratum intersecant fontes duo, centum propè passus alter ab altero dissiti: alterius aqua salsa salis optimi copiam subministrat: alterius lympha dulcis ad potionem est: &, quod mirere, vterque ex vno eodémque colle scaturit. Sed hæc dum cuncta Galli suspiciunt, Iroquij offerunt peramanter; ecce tibi lugubre spectaculum Chaumonotium graui mœrore concutit. Puer vix decennis ex hostili Natione felium, captus in bello, illicò ad rogum damnatus est, feræ gentis de more, extirpato illo quidem penè, ex Christianorum Huronum, Algonquiniorúmque pectoribus, sed in Iroquiorum præcordiis adhuc sic sæuiente, vt odia in alteram quoque vitam protendentes, ne post mortem quidem beatos esse patiantur, quos per omnem suppliciorum acerbitatem ex hac mortalitate sustulerint. Hinc potissimùm angor Chaumonotij, gnari quemadmodum tali in re cœci populi adhibere se se soleant, vt videlicet Baptismo donari haud sinant eos, quibus ignes parauerint. Sed pio astu eorum immanitatem elusit: cùm, vt

fit,

ſit, captiui videndi deſiderium præ ſe ferret, inſontis ſortem ſanè acerbam miſeratus, & pauca prolocutus, per quæ ſalutarem aſſenſum eliceret in re tàm deploratâ; ſitim finxit, ſi finxit tamen, qui re ipsâ ardentiſſimâ ſiti teneretur ſempiternæ felicitatis calamitoſo puero conciliandæ: tum allatâ frigidâ ſic vſus eſt, vt guttas aliquot conſultò in ſtrophiolum ex ore regerens, ſatis habuerit vnde maculam originis in captiuo ablueret, & ſi quid prætereà labis propriâ culpâ contractæ adhæſerat. Sic confirmatus puer, tractus ad pyram eſt: & quod mirere, lentos ignes horas duas ſic pertulit, vt neque eiulatus fuerit prorsùs, neque ingemuerit: diuturniorem cruciatum non tulit ætatulæ imbecillitas. Felix vtique, cui tàm opportunè paterna optimi Dei prouidentia obiecerit à quo in filiorum ſuorum ſortem tranſcriberetur.

INTEREA cùm ad Proregis munera depromenda, tradendáque, & ſcilicet honeſtanda verbis, diem Dominicam proximam legiſſet Chaumonotius (incidit ea in XVIII. Cal. Decembris) quod benè toti regioni, gentíque vniuerſæ Iroquiorum verteret, auſpicari ſe auguſtiùs non poſſe ratus, quàm incruento ſacrificio Corporis Sanguiníſque Agni, qui peccatum mundi ſuſtulit; in religioſam imprimis cerimoniam partem exornauit domunculæ *Theotonharæſon*, piâ lætitiâ geſtientis dignam ſe viſam, cuius in ædibus primùm Chriſtiano ritu à Gallis Sacerdotibus litaretur. Nimirum ea fuit Præfecti Iroquij coniux, quæ ſuperiori æſtate Kebeccum vnà cum viro deſcenderat, quæque Mariæ virgunculæ indolem illam tàm præſtantem demirata, nihil ſe non facturam ſpoponderat, quod ad promouendum opus fidei pertineret. Et re præſtitit quod oratione præ ſe tulerat: cùm in itinere, vt diximus, profiteri cepiſſet Cathecumenam, præſtanter deinde, ad ſuos reuerſa, conſtitit ſibi: & nullis neque calumniis, neque calamitatibus de ſalutari conſilio dimoueri potuit: ſed de eius conſtantiâ anno ſequente: nunc ad propoſitum reuertamur. Cùm omnia comparata ad eum modum eſſent, ecce tibi horâ vnâ circiter & alterâ ante meridiem adfuere Legati *Oïgoienÿ*, compertóque, inſtare horam celebris conuentus illius, ad Chaumonotium adeunt, flagitántque vti concilium in poſterum diem differre ne grauaretur, licerétque feſſis de viâ,

ANNVS MDCLV.

lucis illius reliquæ modico ſpatio ad quietem relaxationémque vti. Ergo poſtridie ſuſpenſis animis Iroquiorum, qui mira expectabant; Chaumonotij ſociorúmque, rei euentum Domino Deo commendantium quanto maximo ſtudio potuere; præſtans Orator præfatus, negotium nullum vnquam tanti momenti in vllo Iroquiorum concilio agitatum, cùm omnia ſuperiora, quotquot ab omni retrò ſeculorum memoriâ maiores eorum frequentaſſent, de rebus aut bellicis, aut ciuilibus eſſent, quæ omnia exiguis, fluxíſque mortalis vitæ limitibus comprehenderentur; agi nunc de re ad omnem æternitatem pertinente, quâ nihil formidoloſius eſſe poteſt, ſi malè verteret; nihil, ſi felix futura eſſet, tàm optandum; tanquam in theatro deinceps, de gentis more inambulans, & vocem, geſtum, motúmque corporis omnem ad eorum populorum vſum accommodans, munera deinde exhibuit ad triginta, pretij quidem haud maximi, ſed aptiſſima ad id quod ſequebatur. Præcipua fuere, ſecundum, ad quod, torque è conchâ veneriâ in cororam conformatâ, Iroquiorum omnium quotquot aderant, ordine caput circundans, animum vniuſcuiuſque ſuâ in ſede reponebat, poſt tot annorum tumultus: quæ res, tametſi ad eorum mores, vt diximus, maximopere accedens; tamen initio eò vſque noua viſa eſt, vt inter ſe cuncti attoniti reſpicerent: ſed id delectauit deinde omnes: nec minùs, quod tertij muneris loco potionem ex exili aheno obtulit vniquique. Actor idem potiùs quàm Orator, ſanè gratam, ſuauémque, quæ omnem mœrorem, omnémque ſenſum ægritudinis imis ex præcordiis abſtergeret. Affecit eos item vehementer munus noſtrum, arbuſcula, cuius rami deſcripta habebant nomina Præfectorum eorum, qui iam è vitâ ceſſerant, quorum mortem deſignabant eo, quòd in ſupremâ parte reciſi erant: ſed vndique pullulabant rami alii inferiores plurimi, valentes iidem viridéſque imprimis, quò inſinuaret, eoſdem illos Præfectos ſuis in nepotibus reuixiſſe: omnium oculos cerneres perdiu in illâ defixos arbuſculâ. Pari aſſenſu vndecimum exceptum eſt: ex parte extremâ vnâ ſtrophioli, effudit cinerum reliquias *Teotegoniſeniј* cuiuſdam Iroquii, ſepulti ad Trifluuium, ex aliâ, cineres item Gallorum aliquot demortuorum: tum vtroſque permiſcens, prædicauit, Iroquios dein-

ceps, Gallósque seu per vitam, seu post fatum, vnos eosdémque fore. Ita præclarè animos Orator comparauit ad munus sequens, omnium pulcherrimum, non idcircò tantum, quod maioris pretij, quàm reliqua: sed ideò vel maximè, quòd ad fidem spectabat. *Sic porrò habetote*, infit Chaumonotius: *quæcumque adhuc dona vidistis, fomenta quædam leuia fuerunt ærumnarum vestrarum, rerúmque perpessu grauium, quæ quotidie plurimæ in vitâ incidunt: neque verò aut depellere morbos à vobis, aut arcere mortem queam: sed illud spondere tamen possum, præsto esse alexipharmacum quoddam incredibilis efficacitatis, cuius vobiscum communicandi causâ tot perincommodi itineris labores non modò non refugi, sed etiam appetij. Si nescitis, est id summi Dei cognitio, cultúsque per fidem eam, quam Galli pridem profitemur, quam ad vos defero, quam salutari imprimis, sapientíque consilio, ipsi vltrò* Kebecco *requisiistis. Quoniam autem* (addidit) *illius eiusdem fidei candori fuligo quædam calumniarum offusa est à maledicis, grauium, si vera essent, quæ iactata sunt, at periniquarum, quando ea omnia tàm absunt à vero, quàm à nocte dies*; *ecce*, inquit, *tanquàm duplici in speculo, vnde oculis ipsi vestris quæ insinuo intueamini.* Et folia chartacea protulit duo, alterum suo candore nitens, neque vllâ infectum maculâ, alterum tanquam carbone, sic notis literísque aliquot temerè exaratis obductum, sordénsque, quibus literis notísque ineptæ illæ, sed atroces tamen calumniæ contrà sanctam fidem iactatæ continebantur. *At non*, subdidit, *sinendum vt tàm inepta mendacia de veritate triumphum agant: laceranda sunt potiùs vstulandáque.* Tum singula calumniarum capita vt refellerat, ita partem deformatæ chartæ illius lacerabat, in ignémque vicinum coniiciebat, tanto & vultus ardore, & fulmine orationis, vt Iroquiorum nemo esset, cuius in vultu incredibilem quendam animi motum non legeres.

HÆC PORRO calumniarum capita quæ fuerint, non expressit Gallica Relatio, ex nonnullis tamen quæ subdit infrà, compositis cum ijs quæ suprà de Huronicis à nobis allata sunt, intelligere possumus, iactatum ab hostibus fidei fuisse. Vbi primùm fidem colere Iroquij instituissent, malis propè omnibus conflictaturos, lue populari, & annonæ sterilitate tantâ, quantam Hurones ipsi sensissent, quibus nihil vnquam prosperè cesserit, ex quo peregrinas illas Gallo-

ANNVS MDCLV.

rum religiones capeſſiuiſſent. Quinetiam commenti ſunt, ineptè illi quidem, at aptiùs quàm optandum fuiſſet ad rudis plebeculæ animos alienandos, Gallis, adductis hoſtili cupiditate vlciſcendarum iniuriarum quas à Canadenſibus vniuersè, ab Iroquiis autem potiſſimùm accepiſſent, id eſſe propoſitum, vt quàmplurimos ſecum in cælum abducant, vſtulandos lentis ignibus per otium, eâdem animi oblectatione, quam ipſi in vſtulandis Gallis, Algonquiniis, & Huronibus perſentiſcant: neque vllam præterea Gallos illos mercedem aſſequi tot laborum, curarum, ærumnarúmque, quas appetant, ad ſe præclarâ illâ ſcilicet fide imbuendos. Addidere Hurones quidam, impij deſertores, idem profectò euenturum Iroquiis, quod experti ipſi ſint, vbi primùm fidei aures animóſque accommodaſſent, neque venationem, neque bellicas expeditiones eos ſucceſſus habituras, quos antè habuerint, quòd ſomnijs atrati illi Galli fidem omnem abrogent, atque adeò vetent quidquam credulitatis ijs haberi: &, eorum filiolos miſſum iri in Galliam, deſcripto cuiuſque nomine: eò vbi peruenerint, variegari eorum corpora notis quibuſdam, ductibúſque longioribus ex carbone: eæ notæ vt progrediente die obliterentur ſenſim, ità ſenſim miſerorum corpora contabeſcere, morbíſque premi grauibus, donec tandem intereant. Sed eâ de re incidet rursùs mentio: nunc illud addamus quod Claudius Dablonus ſpectator ipſe deprædicat, ſi nullum præterea præmium Chaumonotius ſperaſſet tot laborum, támque grauium, qui eâ in expeditione exantlandi fuerunt, tamen præclarè cum eo ſibi actum videri, quod eâ luce tantâ pompâ, tantâque audientium approbatione, ſummum Deum, ſummíque Dei Filium IESVM Chriſtum populis ijs annunciauerit. Ceterùm, complura munera alia addidit, vt complura erant præterea capita legationis: à Monialibus S. Vrſulæ Kebeccenſibus peramanter exceptum iri filiolas eorum qui aderant, & omnes omninò Iroquias virgunculas, ad Francicam elegantiam inſtituendas: æquum eſſe viciſſim, vt nouis hoſpitibus ſuppeditarentur vnde ſe tolerarent, hyeme præſertim; pręcipuè Sacellum ſeu Ædicula conſtitueretur, vbi munia ea quæ ad ſummi rerum omnium procreatoris cultum pertinerent, obirent decorè: vere proximo

adfuturam lectam manum Gallicæ iuuentutis, cúmque Gallis venturos permultos tùm ex Algonquiniis, tùm ex Huronibus: eò, & institui maturè canoas, & sepem depangi, & storeas sterni oportere: atque hîc ingeminata læta concionis acclamatio. Hortatus deinde est Iroquios remotiores, ad migrandum, transferendósque pagos in locos viciniores stationi, quæ apparabatur, Gallorum, quò commodiùs omnes vel instituerentur ad fidem, vel in communionem venirent opportunitatum omnium, quæ ex Gallorum societate & conuictu obuenturæ essent: (id verò addidit, vt gratificaretur Onnontaërrononiis, quorum tanquam in ditione versabantur) munúsque adiunxit aliud, quo quatuor ipsæ Nationes securim Annierrononiis extorquerent. Et quoniam optabant vehementer Algonquinii, suos sibi captiuos restitui, illud etiam inculcauit, in memoriam reuocando factum *Ondataȣaȣtensium* vicinorum, qui recèns ad Montem-regalem Gallis captiuos tredecim benignè reddidissent. Quod si tantam externorum curam præ se ferret, æquum non esse, vt suorum obliuisceretur. Versari apud Oneiȣtchrononios Carolum Garmantium Gallum, duræque captiuitatis ærumnas tolerare iamdiu: hunc libertate donari, ius amicitiæ hospitalitatísque postulare: & Nationis Præfectum, qui in conuentu aderat, appellans; *Tuum vero est*, inquit, *quid hîc faciendum putes declarare. Equidem acriori ingenio es, vt non prouideas, quo beneficium istud pertineat, quod à te Gallorum nomine flagito: nolim persequi pluribus, quantam voluptatem capturus inde sit Onontio, quantam Galli ad vnum omnes, quantam propriè Garmantij consanguinei ac propinqui: vides ipse quis futurus esset sensus animi tui, si Onontionis loco esses, dum filium; si Galli cuiuspiam, dum fratrem: si alicuius ex Garmantij consanguineis, si cognatum tibi tamdiu desideratum restitui demùm cerneres: hæc tu pro tuâ prudentiâ expendes: interim ego à vobis Iroquij, illud expeto deposcóque vniuersim, ne deinceps aures vestras calumniæ patere patiamini: hac enim vnâ viâ grassari deinceps posse arbitror hostes, si qui extituri sunt, publicæ tranquillitatis.* Cùm ad eum modum Chaumonotius perorasset, mirum quanta secuta sit gratulatio. Mirabantur alij rationum pondus: alij actionem tàm vehementem eandem, támque iucundam: fue-

ANNVS MDCLV.

runt qui dicerent, ſi ad veſperum vſque dicere perrexiſſet Orator, tamen neque aures,neque animos ſic expleri potuiſſe,vt non diutiùs audire diſputantem libuiſſet. Et res ipſa Oratorem mirè placuiſſe declarauit: ſolutâ concione, princeps Oïogoeniæ legationis læto vultu ad Chaumonotium accedens propiùs; Te verò, inquit, pro germano fratre adſciſcere, conſilium mihi eſt: quâ tàm breui oratione ſatis ſignificauit quanti virum faceret: neque enim apud eas Nationes excogitari quidquam poteſt aut ad neceſſitudinem arctius, aut ad dignitatem honorificentius. Porrò Præfectorum omnium nomine ſignificatum eſt, poſtridie in conuentu, Nationum omnium quæ adeſſent, ſententiam manifeſtatum iri. Intereà eâ ipsâ luce, cùm in vicinum nemus, ad preces optimo Deo fundendas ſeceſſiſſet Chaumonotius, accurrunt ad eum continuò Iroquiæ mulieres quatuor, Catechumenas profeſſuræ: & nouem ſubinde aliæ eodem motu incitatæ, ſecutæ ſunt: in his poſtremis, germana ſoror erat Præfectorum gentis omnium Principis. Virorum, quod ingemiſcas, timiditas maior fuit: cùm ſub illius eiuſdem diei veſperum ad Chaumonotium adijſſent:eundémque horas duas de fide,fideíque myſterijs diſputantem perattentè audiiſſent: atque, vt ipſi profeſſi ſunt, nullo tædio; confeſſi tamen ſunt,credere ſe quidem intùs in animo,ac maximè probari ſibi quæ diſputata eſſent;at retineri ſe pudore quodam, quò minùs quod mente reconderent, declararent publicè. Vt tetrum dæmonem ſemper ſimilem ſui eſſe peruideas, vafrum, ſubdolúmque, qui miſeris ſic illudat, vt cùm nihil Iroquijs ſit in bello, periculíſque adeundis audacius, ijdem in ſalutari fidei capeſſendæ profitendæque conſilio, *Phrygiæ* ſint, non *Phryges*: mulieres contrà, quod vbique ferè naſcens Eccleſia experta eſt, & libentiùs & faciliùs audiant vocantem Deum. Nec inficiari tamen infelices auſi ſunt, quin acerrima incitamenta ad fidem haberent, tùm alia, tum illud potiſſimùm, quod cùm in nuperâ illâ expeditione in Nationem felium ſuſceptâ, vouiſſent, ſe, ſi quidem victoriam reportarent, amplexuros fidem; vicerint deinde magnificè, eóque mirabiliùs, quòd mille & ducenti, hoſtium propè ad quatuor millia fudiſſent. Nec verò detrectare ſe poſſe, quin, quod polliciti eſſent, præſtarent aliquando: tum qui-

dem pudore ſe ſe deterreri. Quanquam virorum quoque nonnulli exitioſâ illâ verecundiâ ablegatâ, Catechumenos iam tum profiteri inſtituerunt. Hoc maiori gloriâ, quod facem prælaturi ſint alijs, & ſcilicet olim in primis lapidibus numerandi ædificij viui illius, quod hoc demùm anno aſſurgere apud Iroquios cepit, ſummo artifice & per ſe & per operarios ſuos tum quidem fundamenta iaciente, opus deinceps, vt ſperamus, benignè promoturo.

CERTE, SI VT SÆ dederunt initia, cetera proceſſiſſent, nihil non ſperandum fuerat: fides quàm laborioſè inducta apud Hurones ſit annis ſuperioribus, Annales ſuperiores declarant: ac tametſi tandem aliquando cæleſte ſemen hæſit in ferocibus animis, tamen nihil vnquam ad pompam tale viderunt gentes eæ, quale id de quo nunc agimus. Illuxerat quidem læta fauſtáque imprimis immenſis illis tractibus dies ſuperior: at lætior ſequens fuit, inquit Relator Gallicus, de muneribus memorans oblatis poſtridie ab Iroquijs, in conuentu, vt ijs locis, ſanè celebri: neque enim diutiùs procraſtinare ſiuit incenſum ſtudium. Ergo poſtquàm horis matutinis infantulum vnum, virgunculas duas, nec ſine aliquâ cerimoniâ baptizauerant Patres; ſub meridiem conueniunt in tugurium idem, primarij quique loci ciues, cum iiſque aliarum Nationum Legati, & ſcilicet tanta promiſcuæ plebis frequentia, quantam capere domus potuit. Vt publicam lætitiam cerneres, initium dedere gratiarum actioni Cantica ſex non modulata tantùm, ſed etiam geſtu motúque totius corporis aptiſſimè id deſignantia ad quod referebantur. Primum ſolus inchoabat per ſenem cantorem Agochiendaguete, omnium Præfectorum princeps & anteſignanus, cuius ſenex idem perſonam ſuſtinebat, iterantibus alijs ad numerum, quæ ipſe præierat. Sententia eiuſmodi fuit, *Pulchram verò, pulchram regionem, quæ Gallos colonos deinceps habitura ſit.* In altero, præcentor deſignatus hæc pauca ſolus primùm modulabatur; *fauſta prorsùs nuncia, fauſta prorsùs nuncia*: quæ eadem vbi cuncti geminauerant, præcentor iterùm ſolus; *Ex animo*, aiebat, *modulor: ex animo colloquium tecum, mi frater, inſtituimus: ex animo ſermo noſter cæleſtis eſt.* Tertij ſententia hæc erat; *Salue mi frater: feliciter adueneris*; & inſertus erat tan-

Annvs MDCLV.

quam verſus intercalaris, concinentibus cunctis; *Aï, aï, aï, hi.* Tum pergens vnus, addebat; *Suauem verò vocem tuam!* & omnes denuò repetebant, *Aï, aï, aï, hi.* Canticum quartum hoc habuit peculiare, quod cantores ad numeros, pedibus, manibúſque, & tubo, quem in conuentibus ad fumos nicotiæ ſeu tabaci captandos geſtant ſemper, ſtoream leniter, percutiebant tantâ conſenſione, vt aſſeueret is qui interfuit, Claudius Dablonius, miram inde ſuauitatem extitiſſe, ſententia hæc fuit; *Salue mi frater iterùm ſalue: ſincerè ſerióque cælum accipio.* Quintum hæc habebat. *Vale bellum, valete ſecures, ad hanc diem deſipuimus: deinceps fratres germani futuri ſumus; fratres inquam, germani.* Sextum denique conceptum erat in hanc ſententiam; *Vale bellum, valete arma: hodierna cauſa omni ſui parte præſtans eſt: dum ad nos aduenis, tuguria noſtra fulcis.* Secuta munera quatuor ſunt: ād priora duo cùm plùribus diſſeruiſſet Agochiendaguete, quantopere ſibi gratularetur arctum foedus amicitiámque cum Prorege, ita clauſit orationem vt diceret, id quod maximè optabant Patres; *Quandoquidem Hurones, Algonquinióſque pro filijs agnoſceret Onontio, æquum eſſe vt ijdem à ſe quoque cooptarentur: atque adeò ſe iam tum eos adoptare.* Tertium, omnium maximè commouit eorundem Patrum, Gallorúmque omnium præcordia, non tàm quod pulcherrimum omnium fuit, quæ ijs locis vnquam viſa eſſent, granis ſeu globulis conſtans ex conchâ veneriâ, quinquies mille (quid enim id ad Europæam magnificentiam) ſed idcircò, quod *Munus fidei* fuit, hoc eſt, quòd eo declarabat idem ille Iroquij conuentus princeps, *certum ſibi eſſe profiteri fidei candidatum, certum idem eſſe ſuis. Proinde*, ſubdidit, Chaumonotium appellans; *Nullus te, mi frater, labor deterreat: perge, quamlibet fatigere, perge tamen inſtituere nos: diſcurre per tuguria, neu abalienere, ſi tardiores nos experieris in percipiendis ijs quæ ad precem pertinebunt: illam in his capitibus, híſque mentibus altè defigito.* Atque hîc inſigni ardore commotus, vt inſolito modo vehementem illum motum animi ſui declararet, Chaumonotij prehendit dextram, deductúmque in medium arctè amplexans ſtringénſque, torquem illam fidei aptat in zonam, inijcítque ſanctæ cuiuſdam voluptatis ſenſu colliqueſcenti; tum, Ego, inquit, *cælo terráque ſpectantibus, conteſtor*

contestor palàm, quomodo te, frater, amplector; vos autem quotquot adestis, populares, illud mihi testificabimini, quomodo hunc Chaumonotium stringo; sic certum mihi esse deinceps cum Fidelibus coniunctissimè viuere. Addidit etiam plura, & compluries ad iurisjurandi firmitatem: quæ quoties iterabat, toties iubebat Chaumonotius ab astantibus clamorem tolli lætum, faustúmque, quò id sibi maximè probari quod omnium Princeps prædicabat, pro se quisque contestaretur. Accessit munus quartum, at longè minoris pretij, neque immeritò; eò enim tantùm referebatur; vt declararet, iam bellico aheno in Nationem felium, ignem subijci: expeditionem susceptum iri profectò sub vernum tempus proximum: intereà Huronum Legatos dimissurum se postridie, cum quindecim è suis ad præsidium, per formidolosum iter. ANNVS MDCLV.

VIX DESIERAT Agochiendaguete, cùm assurgens princeps Oïogoeniæ legationis, exorsus est dicere. Ad dimidiæ horæ interuallum circiter, orationem protraxit, & eloquenter, & cum ingenij significatione. Summa fuit: Multum se suósque debere Proregi, quod se non dedignatus esset cooptare in filiorum numerum: non commissuros vnquam, vt degenerarent: ac tametsi adoptati quoque fuerant, diuersis temporibus ab alijs Nationibus haud inglorijs; tamen superiorem illam gloriam nouâ istâ dignitate obscurari. Testificandæ verò lætitiæ suæ, etiam ipse in cantum prorupit, excipientibus cunctis quæ præibat, ad numerum quoque, sed lentiorem, minúsque viuidum, quàm illi superiores fuerant: ipse in medio saltans in modum Gallis quidem nouum, atque insolentem, agitánsque commotiùs manus, pedes, caput, oculos, os denique, consensione vel secum, vel cum alijs sanè mirabili, iterabat *Io, io, triumphe*, hoc est voculas quasdam vernaculas, quæ eam haberent sententiam; *A, a, ha, Gaïandere, Gaïandere; E, e, he, Gaïandere, Gaïandere; O, o, ho, Gaïandere, Gaïandere:* atque illud suum Gaïandere quod toties iterabatur, explanans, *Gaïandere, inquit, apud nos præstantissimum quiddam significat: & quando nihil est fide illâ, cuius nobis præstantiam tantopere prædicas, excellentius, idcircò illam ego festo nostro Gaïandere designo:* atque hîc munerum suorum primum obtulit. Secundum addidit, Oneïoterrononiorum nomine,

ANNVS MDCLV.

quod cùm eius frater germanus esset, aiebat, æquum erat vt Proregi, à quo & ipse quoque adoptatus fuerat, gratias referret, quas ipse tunc absens referre minùs posset. Tertiò affirmabat, quòd munus pridie Chaumonotius obtulerat ad extorquendam ab Annierrononio securim, haud irritum fore, eúmque ad concordiam adductum iri. Quartum hoc magis delectauit, quòd attingebat fidem propiùs: asseuerauit siquidem, non patrem modò, sed etiam filios duos fidem eandem amplexuros: patris nomine, Onnontaërrononios, seu Onnontaguerrononios; filiorum, Oïogoënses, Onneïȣtióſque designans. Quinto, cooptabat in germanos fratres, Hurones atque Algonquinios. Sexto, spondebat descensuros Kebeccum vere proximo, qui deducerent Gallos iuxtà, & indigenas, quotquot migrare ad Onontaeïum pagum vellent. Diuinum verò spectaculum! Nationes tàm efferatas ad eam diem, támque immanes, tàm solenni ritu, tantóque ardore animorum, vnâ eadémque luce tanquàm collum fidei submisisse: ac quanquam non caruerunt deinde cetera difficultatibus, vt annus consequens ostendet, tamen vix sperari potuerat Iroquensis Ecclesiæ fundamenta tàm citò, aut, tàm illustrem in modum iaci potuisse, si præterita cum præsentibus componeres. Ceterùm, breui responsione, munusculísque duobus gratias egit ingeniosè Chaumonotius tàm frequenti concioni: munerum alterum pertinebat ad sarta tecta tugurij, quod cùm commodatum esset, æquum erat quæ tanta frequentia attriuerat, reponi ab ijs à quibus precariò teneretur: alterum, ad emundandam stoream, in quâ deinceps concilia habenda cum Gallis, Gallorúmque fœderatis essent. Denique, vt nihil ad festam lætitiam deesset, viginti viri, feminæ-ve ad Catechumenorum numerum sub vesperum eius diei accesserunt. Neque cunctati qui concilio interfuerant, postridie ad Sacellum, quod tàm enixè Chaumonotius expetierat, erigendum conuersi, eundem cum socio, sub sacrificium peractum, iubent secum loco apto dimetiri quantum vellet longitudinis latitudinísque: nam altitudo quidem maior esse non potuit, quàm lignorum, vnde ædificia apud illos constant: ita e-vestigio excitata raptim Ædicula sacra, summo rerum omnium procreatori, quod felix faustúmque in

omnia deinceps secula futurum esset, quotquot ad extremum vsque orbis diem fluxura sunt, ad XIV. Cal. Decembris qui dies commodùm incidit in festam celebritatem Dedicationis Basilicæ Principum Apostolorum Petri, Paulíque: ac tametsi non ex marmore constitit, vt augustissima illa Romana Basilica, sed ex cortice, vt fieri apud Canadenses vulgò solet; non tamen commodè minùs illic quàm Romæ, ad beatam felicitatem patefacta ianua est infantulis tribus, qui eodem illo tempore, Baptismo impertiti sunt.

EX EA DIE tanquam signo dato concursus factus ad Baptismum. Non iam, vt aliàs apud Algonquinios, Montanósque & Hurones, opus fuit clàm per piam fraudem infantulos breuî emorituros emendicare ad salutare Sacramentum, à sollicitatis multâ prece, & quandoque pretio parentibus: matres vltrò non suis modò filiolis, sed sibi ipsis quoque incensissimo quodam ardore fidei illum deposcebant. Ad IX. Cal. Decembris discursans Chaumonotius per vicina tuguria, in feminam incidit iam tum sanè religiosam. Hæc vbi primum de fide disputantem Chaumonotium audijt, continuò tanti boni non modò sibi, sed etiam suis conciliandi studium ingens præ se tulit: vbi illum alloqui cominùs licuit; *Expectabam*, inquit, *hoc ipsum: en, ego me tibi ad salutarem institutionem, filiolam hanc meam ad Baptismum iam nunc trado: quinetiam precor à te, excurrere ne graueris ad villas aliquot haud procul hinc dissitas: famulos famulásque, quotquot habeo, volo illicò baptizari: tu, quod tuo commodo fiat: rem vrgeto. Ego verò perlubenter*, excepit Chaumonotius; *nec morabor diu: tu interim istâ virtute felix, perge vt instituisti: largum ac liberalem fidei tuæ muneratorem præpotentem cæli terrarúmque effectorem habitura.* Hanc postridie huius diei consecuta est anus, sanè fortunata vel hoc nomine, quòd ad illud vsque tempus vitam ipsi prorogatam benignissimus Deus voluit, quæ si vel paulò antè sublata è viuis fuisset, obijsset expers tanti beneficij, sed nimirùm sic sortes nostras temperat munificentissimus in filios suos parens. Aiebant illi ipsi qui decliuiori iam ætate locis istis erant, nunquam se eam nisi anum vidisse, & iam tum obsitam rugis: vnde facile fuit intelligere tunc centenariâ maiorem fuisse: certè neptem, hoc est filiam filiæ videbat nuptam, auctámque liberis: auia

ANNVS MDCLV.

enim fuit Teotonharaſon illius lectiſſimæ & Chriſtianiſſimæ feminæ, cuius in tugurio hoſpitabantur Galli Sacerdotes. Ergo cùm felici vetulæ Chaumonotius ſacram Chriſti IESV effigiem videndam obtuliſſet, poſtquàm eam attentiſſimè inſpexerat, ipſum illum mirâ ingenuitate appellans. *Age*, inquit, *noli me deſerere : age poſt exitum è vitâ in regiam tuam cæleſtem euehe me : nec ſinito vt à te vnquam diuellar.* Sic animo comparatæ paucis diebus interpoſitis, per quos illi explicata ſunt fidei myſteria, quantum grandis illa ætas capere potuit; ſignaculum fidei per publicum Baptiſmum ſolenni cerimonia impreſſum eſt, Dominica ſecundâ Aduentus.

PRIMA AVTEM, quæ in IV. Cal. Decembris incidit, cùm anguſtius tugurium eſſet illud, in quod Patres hoſpites Teotonharaſon exceperat, in aliud amplius coacta concio, ad Catecheticam doctrinam. Apparatus, tenuis nobis, illuſtris eo loco viſus, & meritò : neque enim quidquam vnquam tale aut viderant, aut auditione acceperant, ad vnam immanitatem exercitati, ad alia omnia adhuc rudes. Primùm omnium præmiſſæ à Catechiſtâ in verba concepta ſunt ſtatæ preces, voce contentiori, à turbâ voce item contentiori ingeminatæ : dein, explicata è myſterijs capita ea, quæ eſſent pro fidei fundamento : quæ myſteria vt in animos imperitorum ſubirent altiùs, ſacræ eorum Imagines oculis ſubiectæ ſunt, eâ cum venerationis ſignificatione, quam res ipſa poſtulabat : poſtmodùm, ad acuendum ſtudium diligentiámque, diſtributa præmiola ijs qui explicata aptè reddidiſſent : &, quod mirè cepit mentes haud eò vſque barbaras, vt non, quod de priſci illius Orphei ſequacibus Poëtæ finxerunt, Iroquij quoque cantu flectantur; & voce, & fidiculis numeroſè ſonantibus, adhibita ſacra modulatio : ea incendit audientium animos ad iſtius generis conuentus celebrandos deinceps perſtudioſè. Ita; concurſus ingens conſecutis deinceps Dominicis diebus ad doctrinam ſacram : ad Baptiſmum, admiſſi penè quotidie nunc hi, nunc illi, vt eorum & ardor vehementior, & myſteriorum peritia maior ſuadebat : à peruigilio quidem certè feſtæ lucis S. Franciſci Xauerij, ad Octauam vſque exeuntem, nullus à tàm optato miniſterio vacauit dies. Et iam tum è ſterili hacte-

ANNVS MDCLV.

nus solo, fructus ad cælum decerpti. Omnium prima, post Patrum aduentum, Baptismum expetierat virgo annorum admodum viginti, initio, spe emergendi ex febri ecticâ, quæ ima penetralia sensim depascebatur; pòst, in spem regni cælestis sic erecta, vt cogitatione omni aliâ abiectâ prorsùs, in aspectu tantùm, atque oratione Sacerdotis à quo baptizata fuerat, acquiesceret, illa supernæ vitæ gaudia crebrò memorantis. Ac mutatio quidem illa fuit, perinde atque omnes aliæ istius generis, dexteræ Excelsi: sed, si externa spectes, valuit fortè ad id ipsum, tale quidduam, quale sub idem tempus clamores exciuit piæ feminæ, ex Huronum gente, auidâ aure mentéque excipientis quæ eodem illo in Sacello Catechistes persecutus est. Cùm enim insigni quodam ardore, nec minori eloquentiâ disputaret de illis lætitijs, quas ex perenni illo beatitudinis fonte hauriunt quotquot Deo in cælo fruuntur; illa penè sui impotens, sublatâ derepentè voce; *Me verò*, inquit, *mi frater lancinas: est huius mucronis, quo me saucias, sanè penetrabilis acies.* Hîc attonitus Sacerdos, quærere ex eâ quid id rei esset, quod vulnus, quam tàm penetrabilem aciem memoret? *Nec vides ipse*, subiecit mulier: *de te queror atque expostulo, quòd necdum mihi declarasses, quæ qualiáque nobis gaudia in cælo reseruentur: itaque nunc angor animo, idcircò, quòd ad hanc diem ignoraui duo, alterum, quanta me in sempiternum tempus felicitas maneat; alterum, quanta sit optimi Dei, à quo immensum illud gloriæ pondus expecto, ergà nos munificentia.* Vt vt id fuit, ægra virgo nullâ moeroris nullâ metus significatione placidissimè mortalitatem immortalitate mutauit, VI. Id. Decembris.

Cvm inter hæc læta, nec sterilia fluxisset spatium totum, quo Aduentum in orbem terrarum Verbi Incarnati peculiari religione recolit Ecclesia; in peruigilio Natalis Verbi Incarnati eiusdem, epulum dedit Chaumonotius Iroquiorum primarijs, quotquot in pago substiterant, occasionem captans suauissimi Mysterij explicandi. Et perlubenter excepta eius oratio: nemo non quæ explanata fuerant, mirum in modum probauit: sed tum quidem res intrà applausum constitit, quo ferè modo in Europâ: omnes ad audiendum Ecclesiastem confluunt, si quis eloquentiâ pollet vigétque; mutatio mo-

ANNVS MDCLV.

rum in melius, prauorúmque ſtudiorum emendatio perrara. Fuit tamen è Præfectis quiſpiam, qui poſtridie mane pro foribus Sacelli ſtans, mox ingreſſus, iuuenum vnumquemque hortatus ſit tùm ad preces ritè caſtéque concipiendas, tùm ad audienda diligenter ea quæ à Catechiſte explanabantur: ipſe, quaſi aliorum tantùm res ageretur, videbat meliora probabátque; vt idem faceret, præpoſterus quidam pudor, & carnis prudentia, & delira illa commenta, quæ diximus, tum quidem inhibuerunt. Feliciores feminæ, quæ conſideratâ credulitate quæ proponebantur, expendentes, haud difficillimè & Catechumenas profitebantur, & Deo ſe prorſùs velle obtemperare, re ipsâ teſtatæ ſunt. Inter ceteras vna fuit, quæ ipſo initio illuſtri documento declarauit, quid poſſit in animo benè comparato fides. Defuncto coniuge, cùm in matrimonium à pleriſque, vt in florenti ætate, expeteretur, mentionem eam intulit homo inter ſuos vel militari virtute illuſtris, vel inſignis venandi peritiâ, quas dotes duas, qui habent, illis in tractibus impleſſe putantur numeros omnes. Illa gratiis actis verecundè, ſignificauit illicò, certum ſibi eſſe, nemini niſi Chriſtiano nubere: neque enim perfectam eſſe poſſe inter coniuges conſenſionem animorum, ſi Religionis diuerſitate diſtrahantur. Cùm ſe quoque is fidei nomen daturum ſpopondiſſet; Ergo adito, inquit, Gallum Sacerdotem, parentem, myſtagogúmque noſtrum: nec dubita quin faciam; quicquid ille facto opus eſſe denunciauerit. Paret lætus, conuenítque Chaumonotium, & conſilij ſui rationem aperit: ſed cùm ex eo quæſiiſſet, vt fit, Sacerdos, res eius vt haberent, comperto hominem iam coniugio obligatum eſſe, vxorémque habere legitimam; Ad Baptiſmum quidem, inquit, quod attinet, ſi Catechumenum interim gnarum ac ſtudioſum profitebere, nihil vetat quò minùs intrà aliquod temporis interuallum illius fieri poſſis particeps: ceterùm, per Chriſtianæ Religionis caſtiſſimas leges non licet viro cuiquam, de aliâ vxore ducendâ, ſuperſtite priori cogitare, nedum agitare conſilia: idipſúmque femina ſignificat. At illa, Valeat ergo, inquit, nouus amator: non committam vnquam, vt aliquid faciam, admittam-ve, quod cum ſanctæ fidei pugnet inſtitutis. Sed nondum certaminum finis; vix procus vnus re-

cesserat, cùm alter haud minùs illustris inter suos, rei ignarus mulierem quoque de coniugio interpellat. Cùm illum pariter constantissimè reijceret, instat per se, pérque alios homo molestior: si conditionem oblatam recuset, nemini nupturam vnquam: tantíne esse exteras illas religiones, vt spretis auitis ritibus, se ipsa adigat ad miseriam? si perstet in insano proposito notam illius existimationi inustum iri. Hæc audiebat immota, iam tum suprà firmam petram nouum fidei ædificium statuens, cùm instigante Satanâ, Præfectus quidam è principibus, homo stolidè superbus ad eam adit, interpellátque de flagitio. Illa verecundans hominem ablegat primò sedatiùs, fidei sanctitatem memorans, quæ inolitas pridem totâ regione corruptelas damnaret, proscriberétque: tum, quoniam non modò non cedebat, sed etiam libidine æquè, & iracundiâ æstuans, intentabat minas; subducit se se industriè Catechumena, ac fugâ se proripiens adit ad Chaumonotium, rem éque totius exponit seriem: contestans denuò, neque se vllius vnquam persuasione de concepto proposito suscipiendæ fidei dimotum iri, neque quidquam quod illius sanctitati aduersetur, facturam. Atque ea res, statim, vt fit, vulgata, tantam ad opinionem ipsius pudicitiæ, cuius semper perstudiosa fuerat, accessionem attulit, vt illius constantiam collaudarint omnes, dignissimam prædicantes, quæ ad Fideles per Baptismum adiungeretur. Felix vtique, quam cùm iam tum Spiritus Dei egerit, dubitari vix potest quin eis accensenda sit, quos filios Dei esse pronunciat S. Apostolus. ANNVS MDCLV.

QVOD VERÒ Veritas per se ipsa tradidit, Satanæ regnum nequaquam in se diuisum esse, tùm aliàs semper, tùm hîc apud Iroquios luce meridianâ clariùs demonstrauit teterrimus prædo humani generis. Vt antè per Emissarios suos, falsos ineptósque rumores sparserat, apud Algonquinios Montanósque primùm, mox apud Hurones, quibus Nationes eas omnes à fide deterreret, tanquam à peste mortalium, famem, bella, luem importante, quascunque in regiones induceretur; sic apud Iroquios commenta partim eadem, partim antè inaudita disseminauit, ne teterrimæ seruitutis iugum, quâ eos tot secula oppressos tenuerat, excus- ANNVS MDCLVI.

ANNVS MDCLVI.

Somniorum superstitio Fidei Christianæ incrementis obstasi.

ſum vellent. Ipſo huius anni initio multum negotij ſanctæ fidei præconibus ſomnia faceſſiuere: quibus cùm iam tum fidem omnem abrogandam eſſe declaraſſent ijs, qui de capeſſendâ Chriſtianâ Religione ſeriò cogitarent; incredibile dictu quàm multos, virorum præſertim, ea denunciatio perculerit. Nimirum ſibi ſeriò perſuadent eorum quamplurimi, nonnulli fortè fingunt; In ſomniis rem & publicam omnium, & priuatam vniuſcuiúſque verti: ſi ea ad quæ impellunt, ex animi ſententiâ ſucceſſerint, ſalua omnia; ſi quid negatum ab aliis, ab eo qui ſomniauit, neglectum; nullam deteriorem pernitiem fingi poſſe. Id adeò Magiſtris fidei moleſtiam faceſſiuit incredibilem, dum nec probare poterant impiam ſuperſtitionem, nec indigenas ab inſanâ mente tàm citò deducere. Oïogoënienſis quidam per ſomnium noctu viderat homines decem, in flumen gelu concretum per foramen vnum, in diffractâ glacie apertum, ſubeuntes, egredientes per ſimile alterum. Expergefacto nihil potius fuit, quàm vt obiectam per ſomnium imaginem re ipsâ repræſentaret tempore perfrigido, quaſi id ſuâ magnopere intereſſet. Ergo ad epulas vocat decem è familiaribus: ſimul ſomnium, ſimul conſilium ſuum exponit: certum ſibi eſſe facere quod monebatur, reperiret modò qui numerum implerent. Probantibus cunctis, operámque ſuam ad præclarum ſcilicet facinus deferentibus, poſtquam cantatum ſaltatúmque abundè erat, in rem præſentem venitur: perforatur amnis fractâ glacie, locis duobus: alter ab altero diſſitus paſſus quindecim erat: primus immergit ſe, qui alios ad audendum impulerat: cùm emerſiſſet feliciter, rigens tamen, ſequuntur alij ex aliis, eodémque modo emergunt, ad decimum vſque: is, quo caſu neſcias, certè non extitit, funeſtóque exitio monuit alios, ſi ſaperent, nullam deinceps credulitatem accommodare inſidioſis ſomniis.

IBIDEM fanaticus alius cunctos non terrore modò, ſed etiam horrore compleuit. Cùm ſomniaſſet dari à ſe epulum ex humanis carnibus, optimates omnes in tugurium ſuum cogit, & vultu ſermonéque ad lamentationem compoſito; Actum me eſt, inquit, fratres mei: perij, ſat video: eſt id enim mihi obiectum ſomnium, cui ſatisfacere neutiquam potero,

potero, reluctantibus vobis: verùm, sic habetote: meum vnius exitium exitiosum Nationi toti erit: me enim mortuo, terra tota, quanta est sedibus reuulsa suis, pessum ibit. Tum attonitis omnibus, in illiúsque vultu defixis, per ambages, vt assolent, pérque ænigma delineat somnium suum: in cœtu toto vnus tantùm Oedipus repertus. Video, inquit, epulum dare cogitas ex carnibus humanis: en, germanum meum, illum tibi trado: vtere eo vt lubet, ac, si è re censes, in frusta discerpito. Cùm horrerent omnes; At, inquit miser somniator, feminam, non virum, somnium meum deposcit. Hîc respirare paululùm qui aderant, postquàm nihil propriè sibi periculi ex ferali somnio parari intellexere: sed misera legenda fuit cuius in caput verteretur exitium. Virginem deligunt, cuius de natalibus nihil comperio: illud certum; eam ignaram quò totus apparatus spectaret, victimarum more veterum, ornatam mundo muliebri fuisse, vt in eâ pauperie, quàm exquisitissimo, adhibitas armillas, torques, coronas: Conuenit ad spectaculum, vt rumor increbuerat, ingens frequentia: mox, vbi qui ad Thyestæum conuiuium vocati fuerant, consedêre, statuitur in medio Virgo, vt credebatur mactanda, sacrificulóque traditur, hoc est vesano somniatori. Nemo spectantium non miseratione commouebatur insontis: nec tamen hiscebat vllus: oculis tantùm, nutibúsque quid intùs in animo premerent, loquebantur. Suspensis ad eum modum mentibus, stolidus accedit, &, seu ferrea illa præcordia miseratione quoque tangerentur, seu inhiberet cædem pudor, seu terreret maleficij conscientia; Satis est, inquit vociferans: nihil prætereà deposcit somnium meum. Ita, abscessere omnes, affecti variè: virgine quid factum sit, non addit Relator: credibile valiturum tantum discrimen ad studium fidei eius in animo ingenerandum, quæ barbaram immanitatem abominetur, execretúrque. Hæc priuata: at publicè, id quod nondum tàm apertè neque apud Hurones, neque apud Algonquinios Montanósque annis superioribus obseruatum erat, comperti Iroquij infandam cerimoniam quotannis somniorum dæmonio peragere, haud absimilem insanæ licentiæ Bacchanaliorum, quæ etiamnum multis locis à Christianis nomine tenùs hominibus exercetur, *Honnonouaroriam* vo-

ANNVS MDCLVI.

ANNVS MDCLVI.

cant. Hæc cùm à ſenioribus indicta eſſet publicè in V. Cal. Martij, continuò viſi per pagum concurſare bacchantium veterum more, viri, feminæ, pueri, ſeminudi omnes, & ſcilicet per acerrimum frigus, cuius acerbitatem ferre vix poſſent ij ipſi, qui veſte multiplici ſuffarcinati tunc erant. Horum nonnulli ridiculâ illâ concurſatione ſibi ſatisfaciunt; alij, quorum natura indoléſque malignior, præterea obuiis quibuſque nocent. Sunt qui aquâ reſpergant eos, in quos incidunt: ſunt qui è foco raptos torres iaculentur, quà fors tulerit; ſunt qui carbones fauillámque temerè ventilent, diſpergántque: ſunt qui lebetes, patinas, ceterámque iſtius generis ſupellectilem diffringant; ſunt qui fuſtes præferant, ſicas, gladios, enſes, ſecures, tanquam impacturi: & ſcilicet tenet ficta amentia, donec quod cuique occurrit ſomnium, explicatum ſit, & quod depoſcebat, perfectum. Et in explicatione quidem ſæpenumerò plurimùm laboratur: cùm enim, vt dictum ſuprà, non niſi per ænigma proponant id quod ſomniarunt, vel naturali phantaſiæ errore effictum, vel à præſtigiatore dæmone obiectum; operoſum eſt coniectoribus, ſenſa illorum aſſequi, ex quo quandoque temporis multum elabitur, antè quàm rem attigerint: & tamen non deſinunt toto eo interuallo lymphati furere, ſic, vt ſi te aut nolle vltrà laborare in re vanâ ſignificaueris, aut certè non ſatis perſpicaci ſis ingenio, vt rem acu, quod aiunt, tangas; minitentur ſe cuncta iniectâ flammâ crematuros: éſtque, cùm minas incendia conſequantur. Id adeò illo ipſo tempore penè vſu venit in Patrum tugurio, abſentium tamen (nam in publicâ illâ inſaniâ haud ſubſiſtendum in pago rati, rus conceſſerant.) Cùm ijs ità abſentibus vnus ex malignis ſomniatoribus in eorum ſe ſe mapale conieciſſet, flagitabat vociferans, ſomnium vt ſibi ſuum explicaretur. Reſpondente nemine, perſtabat tamen, inconditis clamoribus addens minas. Tandem indignatus hoſpes Patrum qui aderat; Quid tu verò, inquit, inſanis tandiu? quid vis tibi? Ego, ſuſcipit inſanus, Gallum neco: id ſomniaui, id omninò perfici volo. Benè habet, ait alter: en, ſatisfac ſomnio tuo: & confeſtim veſtem furenti obiicit, Francico more perfectam, in quam ad ſacietatem ſæuiret, de more Nationum earum ſcilicet: quippe ſæpenumerò præ-

clari ſomniatores poſtquàm occidere ſe aliquem ſomniarunt, ſatisfactum ſomnio ſuo aiunt, ſi illius cuius de nece agebatur, objiciatur veſtis, in quam nocturnum illum ſuum furorem effundant. At priori illo conquieſcente, cepit viciſſim furere hoſpes, veriùs, furorem fingere, Gallorum hoſpitum vitæ & capiti proſpecturus in poſterum, impediturúſque quò minùs quidquam tale in eos, quos ſuis excepiſſet ædibus, attentaretur. At non, inquit, Galli hoſpitis cædem inultam eſſe patiar: incendam caſam meam, illiúſque incendium ità pagum peruadet, vt totus deflagraturus ſit. Et eijciens continuò quotquot in ædibus erant, (erant autem permulti, conſanguinei, amici, famuli, externi, qui ad eum tumultum accurrerant) occluſo oſtio, ignem varijs locis inijcit; donec erumpente iam fumo, rediens domum Chaumonotius, ſciſcitánſque quid rei eſſet, vbi factum accepit, effracto oſtio intrò irruens per medias flammas pergit ad focum, præuſtas ſudes diſſipat, extinguit ignem, & hoſpitem blandè emittit, mirantibus cunctis viri facilitatem, morem gerentis externo homini in re vnâ, in quâ ægerrimè parere populi iſti ſolent: ſed maior vis agentis Dei erat. Pergit tamen extruſus idem per vicos tuguriáque tumultuosè concurſare: incenſurum ſe omnia clamitat, vlciſcendæ Galli neci: objiciunt vicini canem, quem mactet: at non id ſatis, inquit: eſſet pœna longè crimine leuior: obtendunt alterum: ac tum demùm à furore ſe recipiens, ſi furor tamen, ac non potiùs furoris ſimulatio fuit, domum redit, nihilo commotior, ac ſi nihil turbarum tumultúſque extitiſſet.

Vix desierat, cùm eius germanum fratrem inſaniendi quoque præpoſtera cupido inceſſit. Ridiculè à calce ad caput amicit ſe ſpicis è fruge Indicâ, ad eum ferè modum quo Satyri apud nos in dramatis prodire in ſcenam ſolent. Adiungit ſibi feminas duas, furiarum inſtar ſparſis crinibus, ore atrato, lupinis tectas pellibus, vecte nec tenui armatas. Eo habitu mirificè probato, diſcurſat Satyrus aliquandiu per tugurium: mox tectum conſcendens, omnia miſcet inconditis clamoribus, tanquam in extremo exitio pagus eſſet: tum erumpens foras, ante-euntibus furijs; & in obuia quæque vectes illos ſuos impingentibus, pagum totum graui oberrans

ANNVS MDCLVI.

inceſſu. Necdum ferè è tugurio exierant, cùm ſuccedit muliercula alia, armata ſciopo, quem à neſcio quo ex ſomnio emunxerat. Aiebat eſſe ſe in procinctu militaris expeditionis aduersùs Nationem felium: pugnaturam ſe cum gente, & ſcilicet captiuos deducturam ſecum poſt victoriam: victoriam enim certiſſimam eſſe, omni aſſeueratione affirmabat vociferans, vel vlulans potiùs: ac ni ita foret, diris omnibus deuouens caput ſuum. Subſecutus eſt illicò bellator itidem furioſus. Arcum geſtans, ſagittáſque, & ſicâ ſuccinctus, ſaltitat, cantat, clamat, minatur: tum in mulierem irruens, earum ex numero, quæ plurimæ mixtæ viris ingreſſæ tugurium ad ſpectandum fuerant, ſicam intentat gutturi, prehendit comam, & ſuſpenſis omnibus, ad euentum, capillos paucos ſecat, mox abſcedit. Sed adfuit continuò vates egregius: is obiectum ſomnium ſibi fuiſſe mentiebatur ſanè præſtans: illius enim ope diuinaturum ſe quid quo loco quiſque occuluiſſet. Veſtis tota ad riſum ciendum accommoda imprimis: illud peculiare, quod tanquam caduceum geſtabat dextrâ, quem intendens, indicabat latebras. Ad eius latus adſtabat continenter adminiſter egregius: is è vaſculo liquore neſcio quo poſtquàm os oppleuerat, eundem illum liquorem cachinnans refundebat in vatem, caput, vultum, manus, caduceum ipſum reſpergens. Agmen clauſit illâ quidem vice, vnus è pagi optimatibus miſerandum in modum deformatus. Videlicet totus cinere coopertus erat: nec tamen ità ſomnij vi perturbatus, quin ſe compotem ſui eſſe, ſatis oſtenderet: nam cùm in Patrum caſam eſſet ingreſſus, in quâ foci complures, ex alijs quidem omnibus fauillam carbonéſque diſſipauit hac illac ſublimè: ex illo Gallorum, nihil planè attigit. Huius ſomnium quoniam aſſequebatur nemo, idcircò ad triduum, quo ridicula inſania claudi debuerat, adiecta eſt quarta dies, incredibili Chaumonotij ſociorúmque vel mœrore, vel incommodo. At Satyrus tempore vtendum ratus, quoniam ſupellectilis partem haud exiguam diſtribuerat in ſomniatores, de ſuo ſatisfaciens ijs, quibus aliquid à Gallis emungere propoſitum eſſe videbatur (propoſitum autem erat, vt euentus docuit, penè omnibus) ſomnio item iacturam eam reſarcire conſtituit. Ait, obiectum ſibi noctu triſte ſimulacrum, quod

aptè ad id quod ſequebatur, delineabat, ab eóque imperatum ſibi, vt fibrinas pelles cogeret ad quadraginta. Ceterùm, tàm malignam monſtri illius in ſe vim fuiſſe, vt de humano ſtatu, rectáque mente deiectum, in belluam transformauerit: ità per vicos & compita ſe haud iam hominem eſſe, ſed belluam clamitans, pelles interim expetitas hinc inde corradebat, haud prorsùs inſanus ſomniator. Quid hoc infelicis gentis ſtatu deploratius, niſi adfuiſſet è cælo auxilium in tempore? Sane in medio Nationis prauæ atque peruerſæ, & ſcilicet ad omne genus immanitatis ad eam diem proiectiſſimæ, triumphauit tamen fides; neque teter dæmon id quod ſequebatur, aſſequi valuit, vt ſanctæ fidei præcones perderet: nam tametſi ſatis ipſi ſibi noſtri perſuadebant, ſomnia quandoque, ſuorum alicui vitam ademptura, tamen, quod mirere, non modò nullus in publicâ illâ licentiâ attingere ipſos auſus eſt; verum-etiam ipſi præclarè perſtiterunt in incœpto, tùm precibus palàm peragendis, tùm conſignandis Baptiſmo ijs, quos neceſſariâ myſteriorum cognitione imbuerant.

QVÆ CETERIS præclaram cupiditatem prima iniecerat, prima quoque ſacro fonte hoc anno abluta eſt, ringente Satanâ licèt, pérque emiſſarios ſuos nihil non contrà moliente. Teotonharaſon illa fuit, femina ad omnium ſeculorum memoriam clara: cui certamen ſanè forte dedit Dominus, ſed vt vinceret. Cecinerant illi aliquandiu antè, Hurones quidam à fide Apoſtatæ, fore, vt ſi fidem amplecteretur, ſimul eius in ædes calamitates, ærumnæque omnes irruerent. Et quaſi ex compoſito res ageretur, ita continuò perfidioſam orationem luctuoſus euentus ſecutus eſt, &, ſi humana ſpectes, alieniſſimo tempore. Dum maximè naſcentis fidei opus feruebat, dum in illius ipſius feminæ ædibus celebrabantur preces, dum ipſa Baptiſmum-ſtudioſiſſimè ambiebat; ecce tibi derepentè ſternitur ipſa primùm ingruentis morbi vi malignâ: poſtridie quàm eius auia baptizata fuerat, eius mater iam Catechumena, crus fregit: vtque nihil ad mœrorem deeſſet, lenta febris corripit, ſub eos ipſos dies, filium eiuſdem, duodennem admodum, neque moribus barbarum, neque indole, poſtquam iam non modò communes Chriſtia-

ANNVS MDCLVI.

norum omnium preces, ſed etiam Catechiſmi inſtitutiones longiores memoriâ comprehenderat. Tabeſcebat ille in dies: mater nihilo habebat leuiùs: nec tamen quidquam de illâ conſtantiâ remittere, Catechiſtarum ſenſus quis eſſet per eos dies, quanta ſolicitudo animi, quàm incenſæ ad Deum preces, cogitare quiuis poteſt, eorum dumtaxat, qui exquirere cum S. Paulo poſſunt. *Quis ſcandalizatur, & ego non vror?* Sed fidelis Deus paſſus non eſt, neque illam tentari ſuprà id quod poterat, neque hos ſuâ ſpe excidere. In ipsâ morbi atrocitate plena fidei Teotonharaſon cùm baptizari voluiſſet, X. Cal. Februarij mortem in momenta expectans, & ab omnibus conclamata, reualuit derepentè; vel attonitis, vel rubore ſuffuſis ijs, qui infauſta omnia prædixerant: & diuinâ bonitate munerante iam tunc tantam fidem, eius filius, cuius ima penetralia febris illa ectica ſic depaſta erat, vt proximè obiturus eſſe putaretur, ſtatim atque ſacris aquis tinctus eſt, item momento non tantùm febre caruit, ſed etiam priſtinam virium firmitatem recepit. Quinetiam cùm Teotonharaſon iam valens vigénſque, materteras videret duas in eodem verſari diſcrimine, quo ipſa paulò antè liberata erat, earum alterâ penè animam agente, alterâ laguente ex febri tàm contumaci, vt remedijs nullis cederet; vtramque appellans, ſéque ipſam cum filio pro certiſſimis diuinæ beneficentiæ exemplis proponens; *Agite*, inquit, *quid vltrà nectitis moras? perijstis, niſi capeſſitis fidem; ſi capeſſitis, & vobis certò in totam æternitatem conſuletis, &, vt ſpero è morbo emergetis. An non ego nudiuſtertius eodem morbo languebam? an non vitâ meâ, & filij, actum putabatur? Et valemus tamen, vt cernitis, ambo fidei ope recreati. Mihi credite, materteræ: non aliam medicinam nanciſcemini.* Commouit incenſa oratio feminas minùs contumaces, quàm vulgò aliæ ſuis addictæ ſuperſtitionibus eſſe ſolitæ erant: Sacerdotem iubent acciri continuò, geſtiente Teotonharaſon: is de Baptiſmi efficacitate ad beatam æternitatem prorsùs neceſſarij, affert paucis, at aptè opportunéque, quæ afferri ſinebat tempus: æternitatem inculcat præcipuè declinandam, ignibus nullo vnquam tempore conſopiendis infeſtam; ſequendam beatam illam, omni opum genere, dignitatum, oblectationum quas capere hu-

2. Cor. 11.

mana mens inclusa corpore vllo modo queat, cumulo refertam: & Deo simplicia illa pectora intùs permouente, Baptismum vtrique persuadet. Nec cunctandum ratus, vtramque extemplò regenerat: & , quod diuinam quandam vim potentiámque declarat, vtraque statim è morbo conualuit. Ita, adiunctæ Teotonharason, cui quantum deberent, nullâ satis oratione exprimere poterant, disseminare vbique, vel oculis potiùs intuentium obijcere quid euenisset sibi, cum singulari fidei præconio, cuius capessendæ cupiditatem in aliarum animis ingenerabant sensim, & scilicet efficacissimè reuincebant calumnias impiorum apostatarum.

Interea feruebant consilia de expeditione aduersùs Nationem felium, de quâ insinuatum anno superiore: hîc quæ ex victoribus Onnontaërrononijs à Chaumonotio Dablonóque rescita sunt, attexere operæ pretium. Et lacessitos quidem se ferebant Iroquij, acceptâ iniuriâ ex nece cuiusdam popularium suorum, quem casu, an destinato consilio, interfecerat recens, vnus ex triginta Legatis, qui ad Sonnontȣanum pagum missi erant ad confirmandam pacem cum Iroquijs superioribus, maximè cum Sonnontȣerrononijs. Sed vicissim ipsi Nationem felium lacessiuerant, non modò par pari referentes, sed etiam pro vno Sonnontȣerrononio, quinque & viginti ex triginta illis Legatis à Natione felium, interficientes: nam residui quinque fugâ se se subduxerant. Cùm iam omnia ad bellum vergerent, capti Onnontaërrononij duo sunt à pluribus ex Natione felium: horum alter euasit fugâ, alter cùm in publicum Nationis consilium adductus esset, tantâ eloquentiâ pro se dixit, vt sorori illius interfecti, in locum demortui fratris traditus, euasisse iam sibi periculum capitis videretur. Et eò quidem spectabat dedentium mens & voluntas, de gentis more, omnium penè retrò ætatum vsu confirmato, cuius ipsius exempla non pauca, suprà attulimus. Aberat mulier tum, cùm absolutus Sonnontȣerrononius suffectus est in vicem demortui, & gratulantibus cunctis, à squalore sordibúsque, ad munditiem nitorémque vestium traductus, quæ tanquam mox ad suos redituro suppeditatæ perhumaniter ab amicioribus quibusdam erant: sed cùm accepisset in reditu, quid factum esset se absente, non modò

ANNVS MDCLVI.

non inducere animum potuit, eum vt acciperet comiter, quod vt faceret, suadebant vulgò omnes; sed etiam impotenti vlciscendæ fraternæ necis cupiditate æstuans, asseuerauit, finem nullum lugendi facturam se se, dum is viueret. Nihil non egerunt optimates, vt pertinacem mulierem ab exitiosâ mente deducerent: etiam atque etiam videret quid ageret: bellum graue & periculosum cum vicinâ gente tàm leui de causâ non suscipiendum videri. Sed cùm nihil flecteretur, tandem, quæ nimia fuit concilij facilitas, permissus muliebri impotentiæ infelix Onnontaërrononius. Adhuc in conuiuio securus versabatur, cùm extrahitur derepentè, & ad furiam illam ducitur. Vbi primùm feralem casam attigit, vestes illæ dono datæ recens, detrahuntur solicito, & iam tum quorsum res spectaret, auguranti. Exclamauit tamen antè, quàm ad rogum deduceretur, vnà secum Nationem felium arsuram: nec pœnas leuiores de suâ nece exactum iri. Neque aliter euenit quàm prædixerat: statim atque ad pagum Onnontagueïum de illius morte renunciatum est, continuò suscepta expeditio à bellatoribus mille & ducentis: tantáque celeritate vsi sunt, vt eorum aduentus rumori præuerterit. Incendit obuia quæque miles, per arua, pérque vicos, nullo cuiusquam delectu, nullâ miseratione. Collegere tamen se se aliquando viri: cúmque recensuissent copias, animaduerso se & numero longè superiores esse, & locorum naturâ; in munitionem se se recepere, sanè validam, è truncis arborum prægrandibus. Ibi oppugnati ab Onnontaërrononijs, interpellatíque de deditione à Ducibus duobus: quorum alter anno superiore, vt reddidimus, baptizatus, insigni diuinæ opitulationis fiduciâ; *Agite*, inquit, *saniora consilia capessite: ni vos vestráque dedatis, actum vobis est: pro nobis certat supremus vitæ Dominus.* At hostes cùm superbiùs respondissent, nullum se vitæ Dominum agnoscere, nisi suam cuiusque dextram, & securim; omni ex parte oppugnari munitio, aditúsque, si quà detur tentari. Acerrimè contrà obsessi repugnant, clade obsidentium non mediocri: siquidem cæsi penè quotquot audentiùs adrepere ad munitionem conati, nuda corpora missilibus seu sagittis, seu ignitis glandibus obijciebant. Atque hîc illud contigit permirum, quod cùm vndique collimaretur

maretur in Christianum illum Præfectum, & sagittis & glandibus hinc inde circumsonantibus, intactus tamen tegente Deo, inuiolatúsque permansit. Cùm tamen sternerentur passim Onnontaërrononij, iussi sunt à Ducibus, canoas, quas de more gestabant secum, pro scutis hosti opponere anteriùs, capútque & pectus tegere: id consilij salutare fuit imprimis: nam tanquàm testudine, sic ijs tecti, ad munitionem denique successere. Hîc cùm nouus labor cum nouo coniunctus discrimine surgeret, quòd vel perfringendi essent trunci arborum, vel aditus supernè tentandus; cùm ad prius illud & tempus deesset, & vires, ad posterius conuersi generosi bellatores, non montes illi quidem montibus, quod de Gigantibus Poëtæ fabulati, sed canoas canois imponunt, ijs tanquam gradibus, munitionis tandem crepidinem omni ex parte tenuêre. Fregit ea fortitudinis militaris significatio obsessorum animos: ita, accedente præsertim nitrati pulueris inopiâ, de fugâ cogitare cepere: quæ res exitio fuit: nam cæsis quotquot ferè alij ex alijs fugitabant, facilè victori fuit munitione potiri: in eam ingressus miles, ad internecionem cecîdit tùm bellatores, quotquot substiterant, tùm feminas, puerósque, turbam imbellem, imbecillámque: & tanta vis cruoris fusa esse dicitur, vt ad genu vsque in sanguine gradiendum esset: miserabili vtique documento, quanto antestet clementia crudelitati: potuit enim hominis vnius vitâ Nationis penè totius salus redimi. Vt ad victores reuertamur, dum ouantes ad suos se recipiunt, trecenti circiter è Natione felium qui euaserant, collecti in agmen, rati, id quod ferè euenit, Onnontaërrononios progressuros hoc incautiùs, quod nihil superesse deinceps sibi persuadebant, vnde periculi quidquam crearetur; constituunt abeuntes adoriri ex improuiso, vel suorum vlturi neces, vel proprio quisque dedecori consulturi. Et res fortè processisset, nisi panico propè terrore perturbati ad Onnontaërrononiorum clamorem, quem casu magis quàm certo consilio complures deprehenso hoste sustulerant; dedissent se in fugam, ante certamen victi: ità illi quoque vagi ac palantes cæsi ad internecionem.

HOC IGITVR bellum est, de quo appetente vere re-

ANNVS MDCLVI.

dintegrando, consilia penè totâ hyeme agitata sunt. Et bellico quidem aheno, quod vocant, subiectæ prunæ sunt inde vsque ab exeunte autumno superiore, quò in illud, dum feruet, conijceretur ab vnoquoque quidpiam: hoc est, iam inde denunciatum est palàm ac publicè, redintegratum iri bellum in felium Nationem, vere proximo, quò quisque in id conferret pro facultate nonnihil aut armorum, aut cibatus; aut consilio rem iuuaret. Postquam menses ipsos tres suppositus ad eum modum aheno ignis erat, vt loquuntur, de mense Februario, ad pagum Onnontagueïum venatores plurimi conuenerunt è pagis Sonnontȣano, Oïgoënióque, ad militare conuiuium. Hos demereri studuit Chaumonotius tùm munere, tùm oratione: munus, è conchâ veneriâ globuli bis mille: oratio, Non eos pedem ponere in ditione Onnontaërrononiorum modò, sed etiam in Galliâ, quando ambæ gentes in vnum eúndémque deinceps populum coalescerent. Optare se magnopere, vt, si per locorum intercapedinem liceret, videret Prorex, quos qualésque apud Onnontaënsem pagum filios haberet: gauisurum vtique intimis præcordijs: ceterùm, abstergere se se cruorem, quo respersa adhuc essent eorum corpora, ex recente illo certamine cum Natione felium: & quoniam inuitatus ab ipsis esset ad aliquid supponendum aheno illi bellico, facturum se perlubenter, additurúmque aliquantum nitrati pulueris: quæ postrema verba mirificam ab ijs approbationem gratulationémque retulerunt. Accessit munus ab Onnontaënsibus, in Gallorum gratiam: precati sunt enim ab aduentitijs illis venatoribus, vti ergà Patres, tales se adhiberent, quales ergà optimos parentes optimi filij adhibere solent: dissimularent si quid fortè in eorum quotidianâ consuetudine tanquam peregrinum displiceret: ante omnia modestissimos se se exhiberent stato precum tempore. Et commodùm, inter illos eosdem iuuenes reperti Hurones non pauci, ingens Chaumonotio gaudium attulere. Nimirum fidem illibatam tandiu in animis retinuerant, neque vllâ ærumnâ de constantiâ colendi summi Dei potuerant dimoueri. Didicit ab eis multa præterea, quæ ad illustres illas reliquias desolatæ Ecclesiæ pertinerent. Renatum Tsondihȣannen, quandiu vixit, quotidie

mane ac veſperi operam dediſſe precibus, & ſingulis Sabbati diebus, Chriſtianum vnumquemque monuiſſe, de ſequenti die Dominicâ. Tobiam diceres in captiuitate poſitum monita ſalutis dare ſuis popularibus, & vnumquemque in fide confirmare, incenſiſſimo ſtudio propagandæ gloriæ Dei, & ſempiternæ cuiuſque felicitati conſulendi.

DVM HÆC geruntur, adfuit Legatus ab Onneiȣtenſibus, ad III. Id. Februarij. Is cùm & ſociarum Nationum Legatos, & Chaumonotium ipſum in concilium acciuiſſet, Chaumonotius prior Legatum compellans; *Quàm libenter*, inquit, *hîc te conſpicio, cum alijs popularibus fœderatíſque tuis! illud vnum ad publicam lætitiam ſupererat, vt adeſſes. Proinde, quando adueniſti, illud te maturè admoneo, vt ſi pacem ſocietatémque Gallorum expetis, primùm omnium attendas diligenter, ne cuius te maligni ſermones, ad concordiam impediendam confícti, decipiant, ne-ve credulitatem vllam aduerſis rumoribus antè tribuas, quàm veri illi, an falſi ſint, tute pro tui ingenij ſagacitate expenderis.* Perbreuem, ſed accommodam loco temporíque orationem ſubſecutum munus eſt globulorum mille è conchâ veneriâ: at Legatus viciſſim torquem altero tanto ampliorem dextrâ præferens, tum vnam prætereà & alteram eiuſdem magnitudinis per interualla expromens, tria dixit item breuiter: primùm, torquem illam idcircò à ſe offerri, vt abſtergeretur cruor fuſus ab Annierrononijs poſt mentionem pacis cum Gallis ineundæ fieri cœptam: alterum, habere ſe ingentes gratias pro adoptione, (de quâ ad finem anni ſuperioris:) nihil enim ſibi accidere potuiſſe honorificentius, quàm vt à Prorege cooptarentur Oïgoënſes Onneïȣtenséſque, in filios: tertium, vt quod Chaumonotius ipſe cum Mercerio ad Kebeccum, non ſuſceperat modò, ſed etiam penè perfecerát, abſolueret ocyùs, ſedémque ſtabilem figerent demùm Galli apud Iroquios amicos, ſocióſque. Atque hîc, vt quantam lætitiam animo concepiſſet de adoptione, non modò verbis doníſque, quod iam facere inſtituerat, ſed etiam geſtu ipſo, motúque corporis declararet, & canere ipſe, & ſocios ad canendum inuitare: id vbi abundè peractum, ad dicendum conuerſus, mira de eâdem adoptione perſecutus eſt, ad horæ dimidiæ interuallum. Nunquam Comœdus in

ANNVS MDCLVI.

ſcenâ perſonam vllam aptiùs ſuſtinuit, inquit Gallicus Relator: nomine recenſebat proprio, quotquot deinceps conſanguineos affines-ve habiturus eſſet ad Montem-regalem, ad Trifluuium, Kebecci. Excurrit deinde in Nationis ſuæ laudes, factáque bellica tàm copiosè, vt horas duas ipſas ea pars orationis tenuerit; tàm facetè vt nullum tædium caperet auditores, ſpectatores-ve: nam Actoris potiùs perſonam agebat, quàm Oratoris: adeò omnia loquebantur, vultus, inceſſus, geſticulatio: nam per hypotypoſes certamina ſuorum, ac victorias, hoſtium fugam, trepidationem, neces non tàm narrabat, quàm ſubijciebat oculis, opinione iucundiùs. Sed ſucceſſit tantæ lætitiæ ſpectaculum ſanè luctuoſum & atrox. Illâ ipsâ die ſub veſperum rediere bellatores tres ex eodem pago, cum capillitijs tribus, detractis, vt facere ſolent, neſcio quibus, non hoſtibus certè, quando aiebant ipſi, ignotum ſibi eorum idioma fuiſſe quos interemerant: captiuos ducebant prætereà duos ex Natione felium, viros præſtanti ſpecie, ac validos imprimis: ætas haud dum annorum triginta. Ii (quâ de causâ haud compertum, credibile iniquiore loco aut tempore interceptos) dediderant ſe ſe ipſi penè vltrò Iroquijs, rati, contrà quàm ex parte euenit, quando certamen nullum interceſſerat, neque vis vlla adhibita fuerat, humaniùs ſecum actum iri, quàm cum ijs qui prælij aleam tentare auſi eſſent. Et verò ea viſa fuiſſe mens Onnontaërrononiorum ipſorum maximam partem: nam vbi ad eos victores retulere quemadmodùm res haberet, continuò ſinguli ſingulis familijs addicti ſunt, demortuorum loco futuri. Verùm, id ipſum exitio alteri fuit: nam cùm *Aharihoni* datus fuiſſet, bellatori inclyto, & ob rem præclarè geſtam ſæpiùs, perilluſtri; homo arrogantiſſimus idem, & crudeliſſimus indigniſſimum in modum dedititium illum habuit, prodidítque. Germanus frater Aharihonis cùm nuper à bellatoribus Nationis felium interfectus eſſet in certamine, non potuerat exſatiari illius necis vlciſcendæ cupido impotens, ne quadraginta quidem bellatorum cruciatu, quo eius manibus litauerat, viuos cremans: etiam hunc adiungere voluit, alia omnia voluentem animo, & iam ſecurum ſui capitis, quando eò ſolennis cerimonia mancipationis illius pertinebat. Ergo

cùm demereri Aharihonem ſtuduiſſet, & , moris gnarus, ceruos quatuor tradidiſſet ad epulum adoptionis; in medio conuiuio, dum is more patrio caneret, ad oblectandos conuiuas, aſſurgit Aharihon, & hunc quoque germano ſuo fratri immolari ſe velle denunciat. Horruere conuiuæ; exanimatus penè metu captiuus eſt: haud ſic tamen impos ſui, vt non num quâ effugium pateret, circunſpiceret diligenter. Et iam oſtium ſpectabat, fugâ ſibi conſulturus, cùm ianitores duo, ſeu ſatellites potiùs, adminiſtríque furoris ſuperbiſſimi hominis, trepidum comprehendunt, mox crematuri. Ac tum primùm animaduerti cepit, horror ſupplicij quid valeat ad perturbandos animos, quantumlibet feroces, vbi ex improuiſo intentatur, exercetúrque.

COMPLVRIBVS iam exemplis confirmatum ſparſim vidimus, captiuos, ſeu Algonquinios, ſeu Hurones, ſeu Iroquios, quotquot lentis ignibus exurebantur, obfirmato rabie animo, & præceptâ pœnarum ab hoſtibus per ſuos repetendarum ſpe in furorem verſâ, canere medijs in rogis ſolitos, fortia ſua facta, ſuorúmque memorare, minitari, diris deuouere eos à quibus cruciabantur: hic præter ſpem, expectationémque deprehenſus, & à medio conuiuio ad ignes tractus, alia omnia præ ſe tulit, demonſtrauítque naturæ humanæ imbecillitatem tandem aliquando dolori, dum grauior eſt, ſuccumbere. Certè denunciata cruciatus diritas neminem non perturbaſſet, eorum dumtaxat qui ſibi ſuæque infirmitati relinquantur: nam ſancti quidem Martyres cùm diuinis niterentur præſidijs, erigerentúrque mirificè in ſpem inſtantis felicitatis, atque adeò rerum mirabilium obiectu perſæpè diſtinerentur; ridebant videlicet ad ea, ad quæ horrere conſueuit humanæ naturæ conditio. Vt ad miſerum redeamus, conuenerat immani Aharihoni cum aſſeclis, dimidiam corporis partem, ad vmbilicum ſcilicet, ad mediam vſque noctem ducto cruciatu torrere, à pedibus facto initio: mox, quò ſenſus doloris eſſet acerbior, tempúſque daretur deguſtandæ lanienæ, tanquam crudeles pacti eſſent inducias, ad auroram vſque interquieſcere; tum exuſtum iri ſuperiorem partem corporis, ne qua pars ſuo careret cruciatu. Et verò Perillis illis res ad mediam noctem ſucceſſit è ſententiâ: ignium

Annvs MDCLVI.

admouebant ſenſim tantum, quantum ad intolerabilem dolorem, non quantum ad vitam eripiendam ſatis eſſet. Vlulabat miſer iuuenis horrendum quendam in modum per ſilentes noctis tenebras, clamoréſque tollebat immenſos: lacrimas exprimebat ignium morſus vberes: nemo penè toto vico erat, qui non miſerationis ſenſu aliquo tangeretur. Ita quidam ex Ahatihonis ipſius propinquis ad ferale pegma accedens propiùs, cultrum infixit languentis pectori: ſed letale vulnus non fuit: valuit tamen ad reliquam lanienam accelerandam: veritus ſiquidem Aharihon ne ſibi mors partem reliquam deſtinati cruciatus præriperet, ſi necteretur mora, continuò ad cremandam partem illam ſuperiorem corporis incubuit minùs ſegniter. Reputent hîc interim tantiſper rogo, Societatis IESV obtrectatores, laude nè an probro digni ſint, qui ad tàm efferas Nationes tendere non dubitant per millè terrarum mariſque diſcrimina, quò barbara pectora Chriſtianis inſtitutis deliniant, & demulceant, & à ferâ illâ vitâ traducant ad Sanctorum manſuetudinem. Omninò præſagiunt, alicui ex ſuo numero ſtaturam eam victoriam cruore, & capite: victoriam inquam: neque enim diffidunt quin aliquando conceſſuræ ſint gentes omnes eæ in leges Euangelij: ſed infiniti labores exantlandi priùs, quotidiana vitæ pericula adeunda. Sanè illo ipſo tempore è tribus bellatoribus, qui contrà Nationem felium anno antè profecti fuerant, vnus in reditu, ſeniorum concilio conuocato, tanquàm ad rem quæ plurimùm publicè intereſſet, memorauit pro concione, occurriſſe ſibi dum hoſtem veſtigat, teſtudinem immenſæ cuiuſdam magnitudinis, moliſque: paulóque pòſt, viſum ſibi *Taronhiaȣagui*, ſeu pumilionem quendam, qui ſe pro cæli Principe arbitróque venditaret. Hunc eam omninò orationem ad ſe habuiſſe. Ego, inquit, & cælum moderor, & terrarum curam gero: ego hominum genus conſeruo: ego bellantibus tribuo victorias: ego vobis imperium terrarum conciliaui, ego vobis ſubieci finitimas Nationes, Hurones, Petunios, Ahondihrononios, Atiragenre Kios, Atiaonrekios, Takȣlguaerrononios, Gentaguaerrononios: vno verbo, meo beneficio eſtis quiquid eſtis. Quare, ſi ab eodem me tegi vultis in poſterum, meíſque firmari præſidiis, audite orationem meã, quæ-

que iubeo perficite. Denuncio primùm omnium, vos in reditu nacturos Gallos tres in pago vestro, eundémque vos ingressuros pagum, tum, cùm peragetur Honnonouaroria. Quæ vbi vera esse compereritis, curatote continuò offerri mihi sacrificium canum decem, decem globulorum è conchâ veneriâ, in vnamquamque casam: torquem ordines decem latam, granorum heliotropij demensa quatuor, fabarum totidem: tibi attribuantur mulieres nuptæ duæ, quibus ad dies quinque, vtcunque collibitum fuerit, vtare: hæc nisi perficientur omnia, exponam prædæ Nationem totam tuam; si peracta fuerint, quid porrò faciendum sequatur, tibi significauero. Addebat, his dictis pumilionem videri desijsse, fidem autem vaticinio factam statim: ceruum enim, cùm fortè illac pergeret, à se vocatum continuò accurrisse, vltróque letale vulnus accepisse, ab eodem se inflictum. Ceterùm, tametsi totum id fictum consultò ab imbellibus iuuenibus videri queat, qui tandiu morati in hostico, vt aiebant, nullum militare facinus fecissent; constat tamen miserum tàm lùrido & deformato ore fuisse eo tempore, vt facilè quisque sibi persuadere posset, obiectum illi vtique tetrum aliquod spectaculum fuisse: nam super illam horridam frontis vultúsque speciem, quæ intuenti cuilibet formidinem ingenerabat, etiam excreabat sanguinem: nec quidquam miserum leuauit execrandum sacrificium, peractum, vt voluit, à senioribus.

INTEREA decurrebat mensis Februarius: nec occurrebat satis, quâ potissimùm ratione significare posset Chaumonotius Kebeccum, quid apud Iroquios ageretur, quantóque ardore expeterent vulgò omnes, vt stabilem demùm sedem tùm Patres Societatis IESV, tùm Galli reliqui apud se constituerent. Nec minùs angebantur Patres animo, dilabi sic tàm præclaram occasionem: nam tametsi assiduè in Domino laborabant, illa tamen solicitudo incesserat animos, vtendum profectò esse occasione: & quando tanti referebat ad fines fidei propagandos, pacem cum gente bellatrice imprimis eâdem, & ad eam diem ferâ, constitui; cauendum omni ope, ne Iroquiis Galli, non Gallis Iroquij defuisse viderentur. Præsertim cùm diuinum quiddam agnoscere esset

ANNVS MDCLVI.

in totâ istâ procuratione : nam cùm seniores iuxtà, ac iuuentus nouos hospites vrgerent, non ad societatem modò, fœdúsque, sed etiam ad tecta communia, vitæque & consuetudinis consortium; tamen, dum, vt fit, parùm æquus aliquis mussabat, nihil esse quod tantopere externi illi retinendi viderentur, obtendebant seniores, neutiquam se iuuentuti posse obsistere, quæ Gallorum societatem expeteret cupidiùs; iuuenes contrà clamitabant identidem, propositum esse videri senioribus rem Iroquiorum publicam pessundare, Gallis admittendis : & tamen tùm hi tùm illi factum maximè volebant quod priuatim reprehendebant seu exitiosum. Cùm nullâ humanâ viâ expedire negotium se posse putarent Patres, ad cælites, de more confugiunt, vouéntque Deo nouemdiale Sacrum ad S. Præcursoris decus, quò tàm gratiosi sequestris operâ res tanti momenti conficeretur. Et sub idem tempus accito in concilium Chaumonotio denunciant seniores; Cunctationem demùm omnem abigendam : triennium iam esse, ex quo in dies expectentur Galli, semper moras alias ex aliis interuenisse : molestas sibi esse istiusmodi comperendinationes : nisi in præsentiâ constituatur firmi quidpiam, haud vltrà eâ de re deliberatum iri. Videre quidem se nullius lucri cupiditate talis, quale sequuntur qui mercaturas faciunt, duci Patres ad sedem stabilem figendam suis in terris : vnum id ab ijs spectari, vt fides illa, quam tanti facerent, & meritò, apud se propagaretur : quæ cùm ita sint, aiebant, quidni properatis? quidni curritis? Oculis ipsi vestris vsurpastis, quanta nostra frequentia fuerit ad vestrum Sacellum, ex quò extat: in tuguriis nostris, peramanter estis excepti, quoties aut ad visendos ægrotos, aut ad filiolos nostros, atque adeò adultos baptizandos venistis : precibus publicis interfuimus semper magno numero : necdum tamen id efficitis, quod ipsi tàm vehementer expetijsse videri vultis? Ad hæc Chaumonotius, successu lætior, & opem diuinam animo implorans; *Ita est*, inquit, *ita planè est, Iroquij, vos, non vestra, quærimus : nec verò sapientis consilij fuisset hominibus vltrò paupertatem professis, post abdicatas spes amplissimas, patrium solum deserere, longè vtique vberius ad res quæ in vitâ putantur iucundæ, longè rerum plurimarum pulcherrimarúmque, ex disciplinarum traditione*

traditione excultius, ignotis regionibus mutare, nisi ad animas Orco, tetroque dæmoni ereptas, veri Dei, Christíque IESV mortalium vindicis notitiâ imbuendas, ex quâ deinde notitiâ sempiterna felicitas consequatur. Sed, quo loco res sit, videtis ipsi; Si, vt in Europâ ferè, certa exploratáque itinera essent, per quæ Kebeccum remeare possemus, & quantâ à vobis humanitate excepti simus, memorare coràm; non tandiu, mihi credite, rem, vobísne, an nobis iucundiorem nescio, distulissemus: nunc, cùm per siluas tesquáque, per saxorum immanium crepidines, per paludes lacunásque gradiendum sit, nullâ tritâ non viâ dico, sed semitâ; quemadmodum sine duce itineris peruenire eò liceat. Ducem viæ quærimus: hunc date: proficiscemur ante noctem: ac si qua subest adhuc in mentibus vestris de nostro in vos studio, dubitatio, ibit socius meus, ærumnásque illas omnes exsorbebit magno animo; ego interim vobiscum obses subsistam. Hæc cùm sanè fidenter prolocutus Chaumonotius esset, neque magis oratione quàm vultu atque oculis, nihil magis sibi cordi esse declararet, quàm vt continuò iter capesseretur; circunspectare Iroquij alij alios, dum quisque publicas rationes, vt ferè fit, priuatis posthabet. Quippe de venatione quisque cogitabat, tanquàm de certissimo compendio, & ad pelles fibrinas spe & cupiditate inhiabat: cùm se iuuenes duo ad iter offerunt, è primariis pagi totius, Deo vtique candida pectora permouente, & omissâ venationis curâ in præsens, comitaturos se Kebeccum, eum è Patribus qui ire vellet, profitentur. Nec longâ consultatione opus fuit: cùm Chaumonotius & peritus idiomatis Iroquij esset, & cunctis percharus, Claudius Dablonus se se perlubenter iturum testatus, postridie Cal Martias cum comitibus proficiscitur. Incredibile dictu quid toto illo temporis locorúmque penè inaccessorum interuallo pertulerit: quoniam tamen ex ijs quæ abundè suprà de variis itineribus, Dei causâ eundem in modum susceptis, intelligere quisque satis potest, quanta hîc beatarum ærumnarum seges fuerit, illo præsertim anni tempore; verbulo, rem perstringo: Dablonus frigora, imbres, famem, saxa, paludes, riuos, flumina, per sexcenta mortis præsentis discrimina mensem penè totum eluctatus, tandem III. Cal. Aprilis Montem-regalem sospes cum vtroque comite tenuit: paulò pòst, Kebeccum

HHHhh

ANNVS MDCLVI.

cùm descendisset, facilè persuasit Proregi, Patribúsque, omni morâ postpositâ, occasione propè diuinitùs oblatâ vti, ac mittere quam-primùm, qui sedem stabilem apud Iroquios, paulò antè hostes atrocissimos, deinceps Gallici Christianíque nominis perstudiosos, figerent. Nec diu disquirendum fuit, qui potissimùm mitterentur: cùm vnusquisque certatim eam sibi prouinciam deposceret, delecti è nauis operariis ad præclaram expeditionem vnà cum Dablono ipso, & locorum deinceps vtcunque gnaro, & gentis; *Franciscus Mercerius*, qui proximè totius Societatis in Nouâ Franciâ Superior, abdicauit ipse se se triduo antè expletum triennium, quæ erat eundi cupiditas; *Renatus Menardus*, *Iacobus Freminus Sacerdotes*; laïci, ad domestica ministeria, *Ambrosius Broarius*, *Iosephus Boursérius*: accessit cohors Gallorum externorum quinquaginta, frequentando pago. Exeunte Iulio, profecti sunt omnes: atque vt erat anni tempestas longè commodior, minori labore, tempore breuiori, destinatum locum tenuerunt.

Sacerdotes quatuor & laïci duo è Societate IESV, ad Iroquios, cum alijs Gallis quinquaginta mittuntur.

VIX SOLVERANT, cùm classis, qualem non naues rostratæ, sed canoæ facere possunt, appulsa Kebeccum est, ad inauditos adhuc rudibus populis, tormentorum maiorum fragores. Algonquinij erant, leucas quingentas, vt ea gens longa ampláque locorum spatia obtinet, indidem Kebecco dissiti, Ontaȣakios vocant. Aduentus causa hæc fuit: cùm ante biennium ex ijs nonnulli ad locos vsque excurrissent, quos circà Magnum amnem occupant Galli, in reditu abduxerant secum Gallos iuuenes duos, cupidos, vt fit, rerum nouarum videndarum, cognoscendarúmque. Ii, nec inuito Prorege, cui semper cordi fuit & Christianæ fidei amplificatio, & Gallici nominis dignitas; duces secuti commodos, cum ijsdem feliciter tàm longum iter emensi, vt eorum ad fines peruenere, sibi persuaserant fore, vt post exactam hyemem cum venatoribus, proximo deinde vere Kebeccum reducerentur. Sed eos fefellit opinio eatenùs, quòd pro anno, biennium totum abesse oportuit. Anno toto quinto & quinquagesimo exacto cum bonis hominibus, tandem qui penè soli abierant, suâ industriâ opportunáque oratione, & scilicet consuetudine vitæ Christianis hominibus haud indignâ, vt

euentus docuit, collegere Algonquiniorum manum haud modicam, ducenti & quinquaginta fuerant, canois inuecti quinquaginta, ijs mercibus graues, quas Galli maximè concupiscebant, fibrinis pellibus. Vt primùm facta exscensio, continuò ad Arcem deducti, Proregem salutauere, muneráque obtulere duo, affinia imprimis, si quorsùm offerrentur spectes. Postulabant, Gallos secum liceret abducere, tùm laïcos ad vitæ communis societatem, tùm Sacerdotes ad institutionem gentis totius, quæ sanctam fidem capessere, animum induxisset. Non potuit repudiari tàm iucunda postulatio: post consueta verborum officia, & beneuolentiæ comitatísque significationem, qualem res promerebatur; pollicetur Prorex, ituros vtique cum abeuntibus, Gallos, partim quales expeterent, ad ciuilis vitæ societatem, partim, quæ res longè potior, optabiliórque, ad totam Nationem imbuendam Euangelij cognitione, atque adeò ab auitâ superstitione ad vnius summi rerum omnium conditoris notitiam cultúmque traducendam, vnde sempiterna pendeat felicitas. His ita constitutis, quoniam plurimùm intererat vt ante hyemem ad suos se se reciperent, vrgere reditum Algonquinij: lætíque suprà modum versari se eo loco, vbi & idiomatis sui scientes tàm multos reperirent, & incredibilem humanitatem omni in genere experirentur, omni celeritate adornare reditum. Dies viginti circiter commorati, canoas conscendunt: attributi à Prorege Galli iuuenes triginta; à Ioanne Quenio, qui, profecto iam Mercerio ad Iroquios, rem Societatis administrabat, Gabriel Druilletius, Leonardus Garrellus ambo insignes operarij. Ac de Druilletio quidem dictum iam sæpè: de Leonardo Garrello, mox dicendum: Nam vti vel prædixerat, vel persuaserat, ea in expeditione paucis pòst diebus obiit. Cùm aduerso amne Trifluuium versùs nauigarent, obuium lembum habuere, à Præfecto loci eiusdem missum celeriter per internuncium monente, inuigilarent sibi, cautéque ac circunspectè graderentur: Annierrononiorum agmen adesse, & latere haud procul in insidiis. Sed non perinde ac par erat, excepta fida monitio: Ontaȣakij, iuuenes ferè omnes, atque adeò confidentiores, & nullas vnquam artes, nullam vim Annierrononiorum experti, nocte quidem tàm

P. Leonardi Garrelli sanctâ in expeditione pulchra mors.

ANNVS MDCLVI. ſolerter remos inhibuere, vt locum inſidiarum præteruecti, poſtridie Trifluuium tenuerint; mox quaſi cunctis defuncti diſcriminibus, freti numero, non modò iucundis fragoribus ſcloporum quos in auiculas diſplodebant paſſim, artis admiratione, hoſti ſignificabant quo loco eſſent, in ſe ipſos perfidi; ſed etiam aſpernati eſſe dicuntur indicium fidi Annierrononij iuuenis, qui Gallis ſtudens, indicauerat populares ſuos ex inſidiis improuisò impetum facturos in prǽternauigantes, proinde omni ſtudio declinare paratas inſidias niterentur. Et verò, cùm minimè experientes Argonautæ moras identidem necterent, quaſi præteruolantes aues inſectari tempus ſineret; Annierrononij facti pridem ad artes omnes, per fluminis diuortia iterùm anteeunt, occupántque Iſthmum opportuniſſimum ad id quod ſequebantur: etenim ſtringendus omninò locus nauigantibus erat, ſi progredi ſursùm vellent. Ita, cùm monuiſſent excubitores, adeſſe claſſem Ontaȣaκiorum, in ipſam crepidinem ſclopetarios immittunt, totâ ex acie lectos, &, quò impunè emittere ſclopos in prætereuntes liceret, crebrâ tectos arundine. Antecedebant temerè claſſem canoæ ſex, vectoribus partim Huronibus, partim Ontaȣaκijs: vbi eo loco fuêre, vnde non excipere funeſtas glandes corporibus non poſſent; continuò diſploſere ſclópos Annierrononij, ſtrage prætereuntium tàm ſubitâ, vt concidérint complures antè, quàm vnde mors obiiceretur, agnoſcerent. In canoarum iſtarum vnâ nauigabat Leonardus Garrellus, de ſuis iucundâ ſermocinatione eâdem, & vtili diſtinendis, magis, quàm de ſuo capite ſolicitus. Ita, dum in aliorum vtilitates totus incumbit, excipit letale inter ſcapulas vulnus, & fractâ vnâ ſpinalium vertebrarum, ſupinus corruit. Accurrunt è ripâ prædones, & ſemiuiuum vnà cum aliis in munitionem trahunt, quam tranſuerſarum arborum obiectu raptim parauerant, retardandis, ſi fortè exſcenſionem facerent, Ontaȣaκijs. Et illi quidem repentino tumultu exciti, correptis continuò armis, in ripam exſcendunt, hoſtémque perſequuntur: ſed generoſum impetum breui retardauit obiecta, quam diximus, munitio: ac tametſi vallum vndique cinxere cominùs, tamen tàm ſtrenuè repulſi ſunt ab Annierrononijs, ſclopos vndique explodentibus, vt cùm ca-

pere munitionem primâ impressione nequirent, coacti sint, quod proximum erat, tanquam castra metari, multâ vi obsessum Annierrononium ad duorum alterum adacturi, aut ad deditionem certis conditionibus faciendam, aut ad captandam fugam per nemus: vtrumque frustrà: nam ita se intrà munitionem continuêre obsessi, vt vim vi repellendo, acerrimè restiterint, inferiores illi quidem numero, magnitudine animi, ac militaris rei peritiâ superiores. Ergo cùm diutiùs subsistere Ontaȣakij nequirent sine graui incommodo, quibus tantum itineris ante hyemem conficiendum esset; compellant ipsi vltrò Annierrononios, non iam de deditione, sed de pace: addunt munus de more, saluum quasi commeatum postulantes: cùm nihil sibi vnquam dissidij cum Annierrononiis fuisset, æquum esse vt pacatè se in patriam reuerti sinerent: præsertim cùm fœdus ferijssent cum Gallis, è quibus aliqui secum proficiscerentur: euenturum fortè, vt pari in re parem gratiam liceret rependere: vtcunque id foret, fortium animorum esse temperare sibi in victoriâ, nec victum ad internecionem cedere velle. Sed truces animos nihil tàm modesta commouit oratio: oblato munere repudiato, nihil non hostile expectandum, rè magis quàm sermone denunciauere. Ergo Ontaȣakij ad artes ipsi quoque conuersi, truncos arborum ingentes quam-maximo possunt strepitu cædunt; in speciem, quasi constitutum sibi esset intrà suam munitionem manere tandiu, dum Annierrononij discessissent priores; re, vt hoste alia omnia cogitante, abscederent noctu, & quantâ maximâ possent remorum contentione patriam versùs tenderent. Et successit iusta fraus: profecti per noctis tenebras, suis omnibus in canoas impositis, insanos hostis implacati furores eluserunt, relictis in munitione Gallis militibus tribus tantùm è triginta: nam alij ad Trifluuium substiterant, ex illius bidui difficultatibus periculísque, perincommodum iter futurum opinati: neque verò Druilletium canoam conscendere passi sunt, nequidquam contendentem pergere sibi vt liceret. Annierrononij conspicati postridie mane abscessisse Ontaȣakios, Gallos secum ad Montem-regalem deportauere, vnà cum languente Garrello, postquam tàm indignum in modum tanto viro illuserant, vt etiam detracto indusio, nihil

Annvs MDCLVI.

ANNVS MDCLVI.

planè vnde corpus tegeret, præter femoralia vili ex cannabe reliquerint. Quanquam videtur eos aliqua tantæ immanitatis pœnitentia cepisse: postquàm diu multúmque fractum corpus versauerant in omnes partes, immites ijdem, & imperiti Chirurgi, extrahendæ, si quà possent, glandi plumbeæ; impositum in canoam, Patribus restituerunt cum duplici munusculo, & doloris significatione: casu factum fuisse id quod euenerat, non certo consilio: è suo numero aliquem, dum in Hurones OntaȣaKiósque sclopum displodit, vulnerasse Gallum Sacerdotem. Quid facerent læsi? accipiendum fuit quod dabat gens versipellis: dimissi sunt nullâ cuiusquam noxâ.

At GARRELLVS, postquam semiuiuus absque vllo fomento neque vulneris, neque virium, triduum ipsum iacuerat, suo ipsius respersus sanguine, vbi Montem-regalem deportatus est, miserationem commouit scilicet omnibus, cum mirâ quâdam veneratione coniunctam. Intuebantur in eum alij, tanquam in virum Apostolicum: ipse se ad instantem obitum religiosissimâ solicitudine comparauit. Eo loco nactus ingenti mentis suæ solatio, Claudium Pijartium, Sacerdotem è Societate, huic omnia sensa consiliáque sua ingenuè aperuit: atque ex eo maximè rescitum, quid per eos dies animo voluerit. Illud eximium, quod ne tum quidem cùm vulnus accepit, neque deinceps, cùm tàm inhumaniter tractus in munitionem, vestibúsque spoliatus est, vllo iracundiæ aut abalienationis motu concitatus est aduersùs immanes illos vexatores: quin, diuinæ IESV Christi benignitatis memor, eas voces continuò vsurpauit, *Domine ignosce illis*: eodémque tempore incredibili quâdam suauitate fruebatur intùs, eâ videlicet ex cogitatione, abstractis ad eum modum vestibus, aptiùs se eidem Christo IESV in Cruce morienti conformari. Verùm, alia quoque accessit seruuli cum Domino similitudo: cùm parum diu tenuisset iucundissima illa mentis tranquillitas ex Deo præsente, & dulcissimos illos sensus affundente, successit nox tenebrosa mœroris, & horribilis illa solitudo, quam identidem experiuntur serui Dei hoc grauiùs, quòd dulcedinem illam interiorem experti, vident penitiùs sentiúntque, quid inter vtrumque mentis habitum intersit: certè nullam se

tantam acerbitatem expertum esse in vitâ, eidem suo Confessario professus est. Cùm tamen benignissimus parens idem occultâ quâdam vi confirmaret famulum suum, vt facere solet tali in tempore, acquieuit semper Leonardus, singulari quâdam cum demissione diuino beneplacito, gratias assiduè summo Deo referens, quòd se tàm pretiosâ morte dignaretur. Quo die ad Montem-regalem deportatus est, hoc est IV. Non. Septembris, confessionem peccatorum ter instituit, & exactissimè quidem: tum secundùm sacro-sanctum viaticum Corporis Domini, sacro oleo ad extremum certamen inunctus est, fortis pugil, qui præclarè sibi ad extremum vsque spiritum constans, in partem precum venerit, eo tempore concipi à sacramenti Ministro solitarum, incensè respondens ad singula: & iterans crebrò voces eas, *Ita Pater, quoniam sic placitum fuit ante te: fiat voluntas tua. Vnum mihi illud dolet*, addebat, *quod non satis acriter in diuinæ gloriæ prosecutionem incubui: ceterùm, habeor indulgentiùs, quàm par sit.* Obijt paulò ante mediam noctem quæ diei illi successit, hoc est intrà IV. Non. Septembris. Funus honestatum quantum locus tempúsque tulerunt: à nemine certè quidquam prætermissum, quod ad significandam venerationem pertineret. Vir fuit præclaris naturæ gratiæque dotibus instructus: & inde à primâ infantiâ dicatus Deo. Natus est in Lemouicibus, in oppido *S. Aredij de Perticâ*, anno nono huius seculi, V. Id. Octobris. Parentes habuit pios & religiosos, nobilem vtrumque. Pater militiâ diu functus, nec inglorio modo, sub Henrico Magno, quarto huius nominis Galliarum Rege, pietatem sic coluit, vt pro exemplari eo in genere proponi nobilium cuique possit. Cùm de eo vsurpari semper potuerit illud S. Iob, *Ab infantiâ meâ creuit mecum miseratio;* tamen fulgor tàm charæ Deo virtutis explicare se se in eo cepit illustriùs, postquàm familiæ regendæ, gnauus vtique in omni genere pater-familias, operam dare cepit. Solenne quidem illi semper erat, opificibus variorum generum subministrare vnde opere faciendo victitarent: at in annonæ caritate egentes vnus omnes alebat, quouis tempore stipem illis suâ ipse manu offerre solitus, quoties ad eius ædes adibant: ac si, vt sæpenumerò accidebat, mutuum frumentum

Eiusdem præclara dotes.

Iob. 31.

ANNVS MDCLVI.

peterent, qualiſcunque numerus eſſet, dimidiam ſemper partem donabat gratis, partis alterius pretium vt non repudiabat, ſic exigebat nunquam: ſub extremos verò vitæ dies ſyngraphas huius generis, quas penès ſe non paucas habebat, declarauit ſe velle incendi: neque tàm piæ voluntati defuerunt pij heredes. Mater, *Franciſca de Gentilijs*, ſic Chriſtiani officij partes omnes excoluit, vt omnibus venerationi eſſet, Chriſti bonus odor vicinis, atque finitimis, quorum nonnulli domicilium mutaſſe perhibentur idcircò, vt commodiùs religioſiſſimæ feminæ conſuetudine conuictúque fruerentur. Solenne illi fuit, quotidie ſacro-ſancto Miſſæ ſacrificio intereſſe, quotidie veſperi legendo recolere quod de IESV patiente ſancti nobis Euangeliſtæ tradiderunt, quo myſterio afficiebatur imprimis; diebus quibuſque Dominicis & feſtis, ſacram Euchariſtiæ ſynaxim obire, cuius itidem guſtu intimè permouebatur. Verbi Dei audiendi occaſionem prætermittebat nullam: piæ lectioni erat addictiſſima: nec ſuauius quidquam rebatur, quàm de Deo diuiníſque myſteriis colloqui. Hinc ardor ille, quem inijciebat vulgò aliis, diligendi Dei, ſanctiſſimíſque eius legibus obtemperandi: hinc mira quædam efficacitas ſolandi proximi, tenebroſámque illam caliginem, quæ ex nimio mœrore oritur ſæpè, abſtergendi ex animis. Supremus vitæ dies talis contigit, qualem optauerat: vt enim totâ ætate eximiè coluerat auguſtiſſimam Deiparam, ita concupierat emori aliquo dierum illorum, quos eius venerationi varios addixit Eccleſia: & voti compos, eo die exceſſit è terris, quo primùm terras illuſtrauit naſcens mater Dei.

ET ALI VXORE ſuſcepit vir liberos decem, filios nouem, vnam filiam. E filiis, duo in Clerum tranſſcripti, dum hæc ſcribimus ſuperſtites, caſtè famulantur Deo, in Collegiali Eccleſiâ S. Aredij: vnus, quem potiſſimùm dilexit ſuſpexítque Leonardus, venerabilium Patrum Recollectorum inſtitutum amplexus eſt, in Religioſâ illâ familiâ etiamnum illuſtris, in quâ diu tyronibus præfuit. Poſtremus omnium fuit is, de quo ſcribimus, vel Benoni, ob matris dolores, vitæque diſcrimen quod ea adiit, ex partu ſeptimeſtri; vel Beniamin, ob præclaram indolem, quæ vel in primâ ætatulâ pueruli effloruit. Tum quidem, quod de aliis pleriſque, maximè

de B.

de B. Aloysio Gonzagâ proditur; vix putatus posse viuere, atque adeò pro mortuo primùm habitus, ab vtroque parente Deo dicatus est: vouit enim vterque in eam se curam incubiturum, vbi primùm puer idoneam ætatem attigisset, vt Religiosæ cuipiam familiæ, vel earum quæ primæuam instituti disciplinam castè tenent, vel earum quæ ad eandem postliminiò sunt reuersæ, se se addiceret. Sed cùm desperaret obstetrix de vitâ infantuli, eum ipsa continuò baptizauit, susceptore famulo quodam, qui in nobili familiâ consenuerat: ex eius nomine Leonardi nomen inditum infanti, matre non modò approbante, sed etiam gestiente, tùm quòd peculiari quâdam propensione S. Leonardum colebat, toto Lemouicensi tractu percelebrem, tùm quòd id nominis ipsius patri fuerat. Obstetricem tamen fefellit anticipata de infantuli morte opinio: non modò vixit, sed etiam valuit viribus, ac secundâ semper valetudine vsus est, donec eam Nouæ Franciæ labores attriuerunt. Nihil commodius illius indole fuit: elementa literarum arripuit perfacilè, vbi opportunum illa tradere fuit: ac iam tum haud compos sui per ætatulam, dictitabat tamen assiduè, fore se Iesuitam: nec quidquam illi accidere poterat iucundius, quàm si eâ nomenclaturâ designaretur. Mater quidem Iesuitam suum vocabat: nec vllo aptiori incitamento vti poterat ad ardorem discendi, illius in animo ingenerandum, quàm si inculcaret, vt faciebat frequens, si quidem Iesuita esse vellet, necesse esse toto nisu in studia literarum incumbere. Id verò & iam tum auidè puer arripuit, & tenuit deinceps constantissimè, tùm domi, tùm in Collegijs ad quæ missus deinde est: ibi, nemini condiscipulorum assiduitate cessit; modestiâ, comitate, continentiâ facilè superauit omnes. Ieiunium diei Sabbati seruauit à primâ pueritiâ, demerendæ augustissimæ Deiparæ: mox per Quadragesimam singulis hebdomadis, dies tres eâdem seueritate quâ adultorum quisque, exigebat item ieiunans: ad annum ætatis sextum-decimum, partem reliquam addidit. Et iam tum in se animaduertere voluntariâ verberatione ceperat, quam-occultissimè ille quidem, at non sic, vt pios exploratores fallere semper posset, à quibus plagarum crepitus exaudiebantur identidem. Paternæ

Annvs MDCLVI.

etiam in egentes miserationis heres, puerulus suffurabatur domi quidquid ad manum erat, ad eos subleuandos, quoties ad ianuam videbat quiritantes: id cùm esset deprehensum, monitus est cum leui obiurgatione, non licere ad eum modum furari: de suo, non de alieno largiendum esse, si qua largitio fiat: ea verò oratio sic animo insedit, vt intactis deinceps rebus domesticis alijs quibuslibet, ipse ex quotidiano demenso ientaculi, prandij, cœnæ, detraheret non modicum, quod seponeret in egentes. Sed piam fraudem mox detexit vultus squalidior, corpúsque macie extabescens: ità, ne se ipse excruciaret vlteriùs, subministratum aliunde, vnde misericordiam exerceret. Eum ad modum transactâ pueritiâ, Lemouicam missus est, pòst, Burdegalam: vtrobique pro speculo iuuentutis esse potuit, adeò virtutum omnium decora in eo elucebant. Modestia in vultu singularis: comitas affabilitásque vnicuique periucunda: neminem dicterio læsit vnquam: nunquam prætextatum verbum vllum ei excidit: nunquam arsit iracundiâ: nunquam deierauit: in illa duo intentissimo semper animo incumbens, vt aut Deum Cælitesq-ve precando veneraretur, aut libris, scholaribúsque exercitationibus daret operam, abdicatis ijs omnibus, quibus ea ætas oblectare animum identidem solet: ex quo illud consecutum, vt primos semper gradus obtineret in scholis. His artibus facilè à Superioribus admissionem impetrauit in Societatem IESV, postquàm iam Rhetoricæ eâ quam diximus assiduitate, diligentiáque operam dederat. Burdegalæ Domum Probationis adiit V. Cal. Octobris, anno huius seculi octauo & vicesimo, quem in diem incidit S S. Cosmæ & Damiani natalis, atque adeò tùm totâ Ecclesiâ celebrem, tùm Societati idcircò venerabilem potissimùm, quòd anno seculi superioris quadragesimo, eodem ipso die à Paulo III. summo Pontifice confirmata, inter Religiosos Ordines numerari ritè cepit. Postquam egregiè, vt de tali virtute sperandum meritò fuerat, defunctus erat experimentis omnibus, quibus tyrones suos nec molliter exercet Societas eadem, admissus ad Religiosa vota post biennium, egit in Aquitanâ Prouinciâ annos vndecim, & ingenij opinione, & virtutis laude semper insignis: donec Palo missus Romam, ad cursum Theo-

logiæ in almâ Orbis totius Academiâ conficiendum, in quâ quid posset, annus primus iam ibidem Pali exactus ostenderat; tandem post quadriennium, quà demississimis precibus, quà molestâ penè interpellatione, euicit à Præposito Generali (erat is P. Mutius Vitellescus, bonæ memoriæ) vt facultatem largiretur Nouæ Franciæ adeundæ, quò pridem animo votísque ferebatur. Sed non aliunde rescire certiùs possumus, quàm ex eo ipso, quemadmodùm hîc se adhibuerit, aut animo apud Deum, aut constanti interpellatione apud homines. Habeo penès me literas, quas in procinctu, proximè nauem conscensurus, Rupellâ dedit ad R. P. Raphaëlem Garrellum, illum ex venerabili Recollectorum familiâ, germanum fratrem, VIII. Id. Maij, MDCXLIII. quarum hæc planè sententia, digna vtique Apostolico Leonardi spiritu.

QVI AD TE *scribit, frater est germanus tuus, quem tui obliuio nunquam cepit, capiet nunquam; qui te semper tanquam se dilexit, diligétque, quíque ad Deum preces quotidie tuâ causâ fundit quanto maximo pectoris ardore potest. Cognouisti, credo, quemadmodum cùm Romæ versarer, quò missus eram ad studendum Theologiæ; post diuturnam interpellationem, facultatem tandem obtinui à Præposito Generali nostræ Societatis, adeundæ Nouæ Franciæ, quò ætatem reliquam sacrificem conuersioni infelicium Barbarorum, qui tot iam annos sub Satanæ tyrannide gemunt. Vt est hæc vocatio extraordinaria, plenáque laborum, occasionúmque acerba multa tolerandi; eam ego examinaui iuxtà regulas omnes, quas eo in genere nobis Sancti tradunt: post quæ, noscens dilucidè illam à Deo proficisci, enimuerò præclarè mecum agi putaui, qui ad rem tàm sublimem vocarer, atque adeò constitui media omnia adhibere, per quæ id possem consequi. Et benedixit mihi Dominus Deus: nunc enim eo statu sum, vt quatuor tantùm horæ supersint mihi exigendæ in Galliâ. Ergo longum vale tibi dicam oportet, mi frater in Christo charissime; neque sine sensu doloris aliquo, inde concepto videlicet, quòd diuellor in longum tempus ab eo, qui mihi tàm charus est, quódque ad tàm dissitam regionem proficiscenti non licuit tecum agere coràm, téque amplecti in Domino. Sed enim mos gerendus voluntati Dei: ea nos interim sustentet consolatio, spem esse, in cælo reuisuros inter nos; vbi mutuus amor noster perfectior adhuc*

futurus est; expérsque metus, alterius per discessum absentiæ. Obsecro, obtestórque, mi frater, si mei recordaris adhuc, ac si quid adhuc studij reseruas fratri illi tuorum, à quo magis quàm vllus fratrum diligeris; precare à Domino Deo largiri mihi dignetur virtutes necessarias ad locum illum, ad quem contendo, dignè occupandum. Egeo magnopere intercessoribus apud summam eius maiestatem gratiosis, quorum te ex numero esse confido: ad tuas autem ipsius, adiungas quæso preces Nouitiorum tuorum: mentes tàm candidæ támque puræ impetrabunt mihi à Domino quicquid ad meam vtilitatem petierint. Abeo mirum in modum contentus, & sic mihi de meâ sorte gratulans, vt non eam Regum omnium solijs, si daretur optio, mutaturus sim. Nihil isti meæ felicitati deest, nisi dimidiæ horulæ vnius spatium ad colloquendum tecum, & ad accipiendas institutiones mihi ad hoc vitæ genus aptè ducendum necessarias. Verùm, vt id quoque desit, æquo animo ferendum: hinc incipiam nuncium remittere rebus omnibus, vnde aliquod solatium in vita humanum, aut etiam cæleste possit existere: si quidem vtroque me carere vult summus rerum omnium nostrarum arbiter. Diu est, ex quo nihil audiui neque de fratribus communibus, neque de alijs consanguineis: si fortè ad illos scribes, significa quæso, me memorem vtique illorum esse, atque adeò eorum rationibus studere ac prospicere, quo maximè modo possum, pro mei status conditione, hoc est diebus singulis ad aram pro ijs preces ad summum Deum adhibendo. Si quâ in re putassem me aliquid vtilitatis aut compendij afferre potuisse, ad eos diuertissem; Lutetiâ Parisiorum Rupellam petens: verùm, illos nihil meâ operâ indigere ratus, reluctandum mihi naturæ esse putaui in re haud facillimâ, atque abdicare solatium omnium maximum, eorum quæ in vitâ accidere mihi queant, quò eâ mei abnegatione instrumentum esse possim diuinæ gloriæ. Et paucis interiectis; *Vale, mi frater, iterum vale: amplector te voluntate, & quidem ergà te propensissimâ. Miserere fratris tui, miserere inquam, non idcircò quòd pergit ab obijciendum se se tempestatibus, naufragij discrimini, piratis, ac barbariei hominum totius orbis immanissimorum: hæc enim omnia materia potiùs sunt lætitiæ, sed idcircò quòd nondum talis est, qualem Deus expetit, & quòd tantum abest à virtute quæ inesse debet in istiusmodi Operarijs.*

HÆC IN PROCINCTV: postquàm autem Kebeccum tenuit, tùm ad illum eundem, tùm ad alios fratres suos scrip-

sit in cortice arboribus detractâ, amores suos, non vt insaniens ille opilio, leues, aut parùm pudicos, sed castos, sanctósque, rationem exponens itineris sui; prolixiùs autem ad fratrem natu maximum, atque adeò caput familiæ. Eâ in Epistolâ, post decursa per compendium pleraque eorum, quæ libro primo exposuimus, de locorum situ, déque indigenarum naturâ, ac moribus; sensa deinde animi sui sic exponit: *Nostro in itinere perpessi sumus quicquid ferè perpeti nauigantes solent, procellas, pericula naufragij, aquæ dulcis inopiam, nauseam, qui dolor acerbus sanè est: frigus, æstus, prædones suppeditauerunt, vnde exerceremur plurimùm: sed hæc deinceps præterita, id effecerunt, vt terra Nouæ Franciæ in appulsu nobis esset iucundior. Ego quidem nullâ vnquam maioris mentis quiete perfruitus sum: tuguria nostra ex cortice non mutem regiâ, neque inopiam nostram gazâ vllâ, aut rebus magnificis omnibus quas vidi Romæ, Lutetiæ, in aliísque celeberrimis vrbibus, Omninò non exiguam animo meo consolationem affert hæc cogitatio; Posse me imitari IESVM Christum, optimum Dominum, fidémque meam probare ipsi, in rebus duris & grauibus. Et ille quidem iter emensus est longius, quàm illud sit, quod è veteri Galliâ suscipitur in Nouam Franciam, tum, cùm è cælo ad sempiternam nostram salutem descendit in terras. Planè vel vnius hominis conuersio digna est, cuius causâ mortes mille appetamus, quando eâ de causâ Dei filius neque cruori suo pepercit, neque vitæ. Ego verò, quæ Domino Deo sit gratia, Barbarorum nostrorum neque ferrum reformido, neque ignes: nam omnium rerum maximè mihi est mors optabilis, quò vitam meam sacrificem optimo Domino meo, qui meâ causâ suam sacrificauit. Verùm, non eo honore dignus sum: metuóque meritò, ne peccata mea palmam mihi Martyrij præripiant, quam vt assequerer, in has oras veni. Mihi crede, mi frater: vana omnia, futiliáque sunt, præter studium Dei causâ laborandi, résque duras tolerandi. Quandoquidem ergo eo loco sum, vbi rerum talium ampla seges est, non debes angi animo, sed potiùs exultare mecum, quòd eo loco sum, quo esse me vult Dominus Deus, quem concupiui tàm ardenter, in quo denique Dei causâ & viuere mihi propositum est, & tandem emori. Caue tamen putes nos hîc omninò carere solatio: res est vna quæ nos mirificè sustentat & afficit, felices videlicet successus laborum nostrorum, progressúsque fidei ingentes in Barbarorum nostrorum animis. Annis singulis illorum*

ANNVS MDCLVI.

complures baptizantur, ísque numerus augescit in dies: ipse ego, ex quo hîc sum, hanc liquidissimam voluptatem cepi animo, vt ex ijs aliquot aquis salutaribus eluerim. Id verò mirabile, quod Barbari isti non modò lubenter complectuntur fidem, sed etiam vbi eam semel professi sunt, eandem colunt deinde studio incredibili, atque vnà cum superstitionum vanitate, exuunt etiam procliuitatem illam ad quodlibet genus licentiæ, opinione rapaciorem, quæ ipsis ab ortu propè inoleuerat. Mirareris, si videres quo sensu pietatis accedant ad Sacramenta, Sacrificio intersint, fundant preces in tugurijs: cúmque ante Baptismum nihil ijs esset ferocius, postquàm Christo nomen dedere, induunt mansuetudinem. Speramus nascentem istam Ecclesiam à Domino Deo amplificatum iri in dies, Nationésque has tàm longè latéque fusas, quæ nos circunstant, eius tandem imperio colla subdituras: eâ spe labores omnes toleramus, vndecunque offerantur, magno animo. Tum, sub finem; *Vale, mi frater; noli expectare dum in terris inter nos reuisamus, neque enim id vnquam eueniet: hoc agamus potiùs omnes, vt in cælo alij aliorum conspectu fruamur, in parentis vtriusque consortio. Te intimo corde amplector, per tot maria & terras: illud tibi confirmans, me vt à vobis toto orbe diuisus sim, non alio tamen animo esse, atque eram tum, cùm vobiscum versabar; ac vt seiunctus sim corpore, semper tamen animo coniunctissimum fore. Tu vicissim memor mei esto, atque adeò tùm ipse preces adhibe meâ causâ, tùm adhiberi curato ab alijs: fortè antè quàm hæc vobis reddatur Epistola, è viuis excessero. Pro nouissimis verbis, commendo tibi timorem Dei, vt eius summum Numen & reuerearis ipse, & castè religioséque coli cures à tuis. E Noua Franciâ VIII. Cal. Septembris, anno MDCXLIII.*

AT NON tàm citò sublatus è viuis est: annos totos tredecim exegit in Nouâ Franciâ, semper similis sui, hoc est semper contemptor egregius rerum, quæ blandiri sensibus solent, sectator asperarum, amator Dei, salutis animarum studiosus. Post menses aliquot, discendæ interim linguæ Kebecci positos, ad Hurones missus est, vbi primùm balbutire aliquid potuit: ibi dùm impigrè manus operi admouet homo acer, in graue vitæ periculum incidit, vnà cum eodem Claudio Pijartio, ex quo hæc rescita: nam cùm pridie Non. Decembres iter facerent ambo per stagnum concretâ iam tum glacie rigens, Pijartiúmque, qui anteibat, infida crusta fefellisset,

ſub pedibus diſſiliens; accurrens Garrellus, ſecurus periculi, ipſe quoque diſruptâ glacie lapſus in ſtagnum eſt. Ergo omni humanâ ſpe deſtituti in tàm ancipiti caſu, votum nuncupant Deo, ad S. Barbaræ decus, cuius feſtus dies agebatur: eâ viâ recepere ſe ſe ambo in tutum; Pijartius Leonardi meritis vtriuſque incolumitatem attribuit. Sequenti æſtate, dum eam locorum vaſtitatem peragrat, in morbum incidit, qui letalis ab omnibus vulgò putabatur: æger, cùm infirmabatur, tunc potens, tùm aliarum virtutum documentis illuſtribus, tùm patientiæ præſertim, demiſſionis ſui, & ardentiſſimi in Deum amoris, admirationi cunctis fuit. Mox in creditum opus incumbens, vitámque illam penè poſtliminiò recuperatam, offerens Deo, quotidie moriebatur, inquit Paulus Raguenellus, de eo ſcribens in Galliam: quis enim viuere cenſeatur, qui in momenta immaniſſimorum hoſtium furori propoſitus, glande interim, belluarum more victitet, cubet humi, omni prætereà fomento, quod ad corpus quidem pertineat, deſtitutus? Poſt obitum Caroli Garnerij, quem vt ſuo loco vidimus, crudeliter Iroquij necarunt, reuocatus à Superioribus ad Domum S. Mariæ, Lacui Huronum impoſitam, quò fractas vires ad aliquantum temporis ſpatium reficeret; dum eundem Lacum noctu traijcit, leucam Gallicam latum; fœdâ procellâ exortâ derepentè vnà cum tetrâ caligine, quæ proſpectum omnem eriperet oculis, deerrare per Lacum remiges, quo loco eſſent incerti, donec labore & contentione fatigati omnes, vento fluctibúſque ſe ſe permiſerunt. Septem erant partim Galli, partim Hurones iam Baptiſmo initiati: eos in iſtâ tantâ, támque horribili deſtitutione ſic tamen oratione confirmauit Leonardus, vt deinde poſtquàm euaſerant, negauerint quidquam optabilius ſibi fuiſſe, quàm vt tunc morte defungerentur, quippe qui metuerent, ne, dum moriendum eſſet denique, nihil tale præſtò eſſet animam agentibus. Addit ipſe in literis datis ad R. P. Guillelmum Anginotium, X. Cal. Septembris M D C L. cùm ſe, vectoréſque reliquos dies cum viribus defeciſſet, omnes abiecto clauo, remíſque poſitis, tanquam in re conclamatâ, dum mortem in momenta ſingula expectant, in canoâ reſediſſe: verùm, à Deo ſanctíſque Angelis canoæ cu-

ANNVS MDCLVI.

ram susceptam fuisse sic, vt vento secundo impellente, eadem ad optatum portum perducta denique fuerit. Et paulò antè, de altero suo naufragio sic memorat: *Kebecci nunc versamur, post peractum iter leucarum trecentarum, omnium puto, quæ vspiam in orbe terrarum suscipi possint, asperrimum, periculosissimúmque. Nullus non nostrûm permulta vitæ discrimina adijt: ego propè facto naufragio diu satis volutatus sum in rapidissimo torrente. Inter spumantes vortices ferebar, quà rotabatur canoa, quàm nunquam dimisi, collo tenùs semper immersus aquis, per media saxa, quæ me vtique in frusta mille discerpsissent, nisi adfuisset tutela ductúsque Custodis Angeli.*

PORRÒ, cùm talis tantúsque in aliorum oculis Leonardus esset, in suis ipse non modò modicus, sed etiam vilis, mirum quos sensus de se haberet mente conceptos. Semper id vsurparunt viri sancti vt de se modicè sentirent: verùm, ex eorum numero fuere, qui dum se ipsi quantum possent abijcerent, contrà veritatis leges, in exaggerandis aut delictis, aut motibus animi inconsideratis (vt in rebus subitis identidem euenit) facere penè viderentur. Id adeò Leonardo contigit: ad illum eundem germanum suum fratrem, ex venerabili Patrum Recollectorum familiâ se ipse per Epistolam ità deformat, vt agnosci vix possit. Ante triennium quàm excederet è viuis, sic ad eum de rebus suis scripsit, ex Aurelianensi Insulâ, vbi Huronicæ Coloniæ sedes atque domicilium, quam Coloniam tunc ipse procurabat: *Neque quo loco sis, neque quid agas scio: vnum illud certum exploratúmque mihi est, eo te loco esse, vbi te vult Dominus, id agere quod vult idem, in id semper intuentem, vt ne desis paternis consilijs, quibus te sanctiorem effici vult in dies. Cuperem, mi frater, esse me similem tui, & ex gratiâ fructus referre quos refers. Id verò non facio: atque adeò est cur metuam, ne postquam tandiu eius in me paternâ facilitate malè vsus fuero, is iustâ suâ seueritate me denique deserat prorsùs. Cogor fateri, me, cùm annum sextum & vicesimum agam in Religione, necdum tantum virtutis adeptum esse, quantum in tyrone esse vulgò solet: nondum didici agere cum Deo, ne in oratione quidem, in quâ stupidus sum tanquam stipes: quoties imos mentis meæ recessus scrutor, comperio imo in fundo appetitionem quandam inanis gloriolæ latere, vnde subit mirari, cur Deus superbiæ hostis*

propè

propè capitalis, ferat me ad hanc diem. Amor mei, qui totus in me viget nimis violentus, deprauat quicquid ago in aliorum oculis: exprobrátque mihi conscientia mea, me ad hoc tempus in ministerijs meis non Deum quæsijsse, sed mihi ipsi immoderatè satisfecisse: vt si nunc excedendum mihi sit è vitâ, metuam ne me Deus idem probris omnibus oneraturus sit, quibus onerare ignauos solet, eósque qui nihilo plus virtutis habent quàm hypocritæ. Abest sanè plurimum, vt sim paratus, ad sistendum me iusto illi Iudici: nec fieri potest vt me sibi satisfecisse pronunciet. Maxima verò miseriarum mearum hæc est, quod tametsi diuinis quotidie inspirationibus vrgeor, nihil tamen emendo eorum, quæ in me ipse deprehendo: licèt proponam sæpè, vitam mutare in meliùs, proposita illa mentis sunt persimilia erraticis illis flammulis, quæ æstate in aëre existunt: euanescunt videlicet continuò, relabórque illicò in superiorem illam desidiam. Vides, mi frater, quo statu nunc sim, quo ferè semper fuerim: hunc ego tibi eâdem sinceritate aperio, quâ manifestare cuncta sua Magistro Nouitiorum tyrones solent, illúdque tibi confirmo, statum illum eundem meum deteriorem adhuc esse specie illâ, quam tibi propono, imò verò, nullis me verbis assequi posse, quàm miser sit. Gratum quidem mihi est, hæc à te sciri, quò, vt es egregiè in me animatus, miseratio te mei capiat, iuuésque me sacro-sanctis Sacrificijs, ne Deum dedecorare pergam, incipiámque sedulò facere fructus pœnitentiæ. Nec tamen tàm misero statu, fiduciâ diuinæ bonitatis destituor: semper eius misericordiæ spe sustentor: videor item mihi nonnihil in præsens propensior ad imperfecta illa, vitiosáque resecanda: ab eodémque Domino meo precor ex corde, vt quando illum in vitâ meâ non honoraui, honorem saltem in morte, eius Cruci confixus in dolorum ipsius communione, quanta maxima esse potest. Tu porrò, mi frater, adhibeto ad summum ipsius Numen preces, at quàm poteris incensissimas: neque tu modò id feceris, sed etiam perficito cum sanctis illis Patribus, fatribúsque, quibuscum vitam exigis, idem vt faciant. Et post quædam interposita, de illâ tàm subitâ, támque inexpectatâ mutatione consiliorum in Iroquijs, qui repentè tùm pacem vltrò expetierint, cùm nullo negotio rei Gallicæ Christianæque reliquias ijs in oris extinguere poterant; *Si in datâ fide perstabunt*, addit, *enim-verò aperitur nobis à Domino Deo campus ingens ad nouos labores: sunt enim barbaræ Nationes pleræque ijs in tractibus ad Meridiem, Solémque occi-*

duum, quibus nihildum auditum de Deo. Et verò idem ille Dominus ardorem nobis omnibus, quotquot hîc sumus, inijcit, ijs in occupationibus consumendi quod virium vitæque reliquum est: nisi me tàm præclarâ procuratione indignum peccata mea reddent spero me cum Domini Dei mei gratiâ non tàm segnem in eâ fore in posterum, ac fui priùs. Finem scribendi facio, mi frater, te intimo corde complectens, opémque implorans sanctarum precum tuarum, sacrificiorúmque. Super omnia, posce mihi à Domino Deo, sanctum illius amorem, quando ea demùm via est facillima, breuißima, efficacißimáque ad sanctitatem: precaréque ab eo, vti sancta illa charitas operiat multitudinem peccatorum meorum. Ex S. Mariâ insulæ Aurelianensis III. Non. Nouembris MDCLIII.

ATQVE HIC finem impono primæ Decadi Historiæ Canadensis, Decadem alteram scripturus, si viuam: sin, erit fortè qui pergat Annales tantorum laborum, támque Apostolicorum elaborare. Antequam verò desino, moneo κατὰ πρόληψιν, rem Christianam apud Iroquios penè deletam anno superiore fuisse, ad festum diem S. Iosephi, Tutelaris vtique, si vnquam aliàs, Nouæ Franciæ. Nefariâ coniuratione initâ (quâ de causâ nondum comperi) constituerant Iroquij ad eam ipsam diem S. Iosephi, exscindere prorsùs Gallos, tùm Sacerdotes, tùm laïcos, quotquot apud se tenebant, neque vlli parcere: sed à fideli indice ex gente eâdem, iam scilicet per Baptismum regenerato, nihil mouerunt illi quidem, semper humani ergà gentem Euripo mobiliorem, sed subduxere se se eâ viâ quam tradet initium sequentis Decadis: si arti tamen, humanæ-ve industriæ tribuere fas, quod non nisi diuinæ prouidentiæ assignari posse contestantur qui aut interfuerunt ipsi, aut ab ijs qui interfuêre, cognouerunt. Faxit Dominus Deus, vt quando elusa crudelitas est gentis adhuc infidæ, respiciant se ipsi miseri aliquando, & quàm funestam iacturam sibi ipsi importauerint, agnoscant, sincerè aliquando cum Gallis acturi, complexuríque Christianam fidem ex animo: quanquam viget vtique adhuc illa in compluribus, qui fortè semen illud futuri sunt, quod reliquit Dominus Sabaoth, ne gens tota tanquam Sodoma intereat.

FINIS.



RERVM INSIGNIORVM
INDICVLVS.

N

O

P

ERRATA.

PAg. 5 lin. 3. *additum* lege *aditum*. Ibid. lin. vlt. *Montmorantio*, l. *Ventadorio*. Pag. 6. lin. 13. *consensus*, l. *consensu*. Pag. 7. lin. 27. *nouuennio*, l. *nouennio*. Pag. 3. lin. 16. *ver.* l. *vero*. Pag. 37. lin. 22. *minirum*, l. *nimirum*. Pag. 39. lin. 18. *nihil dum*, l. *nihildum*. Pag. 45. lin. 27. *vocauit* l. *euocauit*. Pag. 50 lin. 18. *accipenser*, l. *acipenser* Pag. 51. lin. 3. *stipem*, l. *stirpem*. Pag. 52. lin. 25. *au. tummo*. l. *autumno* Pag. 54. in margine, *alcis* l *alces*. Pag. 55. lin. 10. *iudices* l *indices*. Pag. 59. lin. 9. *esseuerántque*, l. *asseuerant* Pag. 60 lin. 3 . *createrem*, l. *craterem* Pag. 61. lin. 18. *spontene, an* l. *sponte, an*. Pag. 66. lin 9. *oculta*, l. *occulta* Pag. 71. in margine, *Turguriorum*, l. *Tuguriorum* Pag. 73. lin. 21. *per humaniter*, l. *perhumaniter*. Pag. 86. lin. 15. *Offerro* l *Offero* Pag. 89. lin. 15 *Hac* l. *Ac*, Pag 115. lin. 14. *Danostium*, l *Dauostium*. Pag. 129. lin. 26 *quid Iuuenæus*, l. *Iuuenæus quid* Pag. 131. lin. 25. *solitudo*, l. *solicitudo* Pag 139. lin 22. *conuiuio intercessit* Expungenda vox *conuiuio*. Pag. 153. lin. 14. *nihil dum*, l. *nihildum*. Pag. 160. lin. 4. *ipsi*, l. *ipse* Pag. 162. lin. 5. *malleósque*, l. *malleolos*. Pag. 181. l. 8. *dictitare ceperunt*. Expungenda vox *ceperunt* Pag. 183. lin. 16. *suerint*, l. *fuerint*. Pag. 188. lin. 9. *postridie*, l. *pridie*. Pag. 189. lin. 34 *admouit*, l. *admonuit*. Pag. 192. lin. 21 *anmésque* l. *amnes* Pag. 245. lin 36. 37. *ad, ad, ad*, l *ab, ab, ab* Pag. 248. lin. 36. *declicantibus*, l *declinantibus* Pag. 250 lin. 30. *siue*, l. *sine* Pag. 256. lin 5. *Virginem* Expungenda vox. Pag 261. lin. 23. *tricliniolum*, l. *tricliniolo* Pag 264 lin. 18. *hæc ita*. Expunge *hæc*. Pag. 286. lin. 28. *rationémque*. l. *ratione*. Pag. 290. lin. 13 *probatus, expectatus*. Expunge, *expectatus*. Pag. 295. lin. 34. *exeruit*, l. *exeruerit*. Pag. 298. lin 34 *eo statu*, l. *eo in statu*. Pag. 314. lin. 14. *Ioquesius*. l. *Ioguesius*. Pag. 356. lin. 21. *Eustachius*, l. *Carolus*. Pag. 401. lin. 26. *nisi se*, l. *nisi si* Pag. 405 lin. 14. *preuiderent* l. *peruiderent*. Pag. 406. lin. 36. *obtemperauimus*, l. *obtemperauerimus*. Pag. 410. lin. 28 *fretus*, *l. fretum*. Pag. 420 lin. 4. *sategit*, l. *conatus est*. Pag. 429. lin. vlt *impedámque*, *l. impendam*. Pag. 436. lin. 30. *conformare melius*, l. *in melius*. Pag. 438. lin. 16. *alias*, l. *illas*. Pag. 445. lin. 10. *quo cum*, l. *quorum*. Pag. 472. lin. 20. *penetrat*, l. *penetrauit*. Pag. 474. lin. 6. *immitteret*, l. *immineret*. Pag. 500. lin. 33. *abscesserint*, *l. abscesserunt*. Pag. 502 lin. 29. *solutio*, l. *solatio*. Pag. 504. lin. 28. *inseruit*, l. *inseruerit*. Pag. 5 5. lin. 16. *periude*, l. *perinde* Pag. 536. lin. 8. *igniarium*, l. *ipsos igniarium*. Pag. 537. lin. 6. *iecistis*, l. *iecit: hic* Pag. 539. lin. 24. *ringere*, l. *ringi*. Pag. 540. lin. 16. *&* *holocausti* Expunge. *&* Pag. 541. lin. 30. *Abscendentibus*, l. *Abscedentibus*. Pag. 549. lin. 15. *addi*. l. *reddi*. Pag. 552. lin. 16. *vnà*. l. *vna*. Pag. 563. lin. vlt. *Iroquiorum*. l. *Iroquium*. Pag. 574. l. 6. *insliterat* l. *institerat*. Pag. 579. lin. 19. *haleces*, l. *pisces* Pag. 787. lin. 6. *æstate*, l. *egestate*. Pag. 591. lin. 21. *nec*, l. *ne*. Pag. 608. lin 23. *ringeretque*, l *ringeretur* Pag. 615. lin. 14. *schedulâ quem*. Expunge *quem*. Pag. 625. lin. 21. *depopulabántque*, l. *depopulabantur*. Pag. 636. lin. 14. *amantiores sui filia*, l. *amantiores sui prosequi filia*. Pag. 648 lin. 26. *vt cum*, l *vel vt cum*. Pag. 653. lin 32. *vnum id sibi*, l. *addidit, vnum id sibi* Pag. 658. lin. 32. *fuit*, l. *fuerit* Pag. 665. lin. 25. *in quâ*, l. *in quam*. Pag. 667. lin. 21. *iustat*, l. *instat* Pag. 678. lin. 34. *sed tamen*, l. *sed tam*. Pag. 679. lin. 29. *sed ex ijs*. Expunge *sed* Pag. 69 . lin. 10. *ad* l. *ab* Pag 701. lin. 7. *perunere*, l. *peruenere*. Pag. 703. lin. 21. *soliciti & prohibiti*, l *solicitis & prohibitis*. Pag 718. lin. 21. *suauitas*, l. *sanitas*. Pag. 719. lin. 28. *propriùs*, l. *propiùs*. Ibid lin. 24. *illo pacto*, l. *vllo pacto*. Pag. 722. lin. 5. *Misceram me*, l. *Miseram*. Pag. 728. lin. 23. *fandimus*, l *fundimus*. Pag. 736. lin. 6. *vtpot è*, l. *vtpote*. Pag. 740. lin. 22. *mipacti*, l. *impacti*. Pag. 750. lin 22. *& pratis*, l. *ex pratis*. Pag. 756. lin. 37. *adque*, l. *ad quæ*. Pag 757. lin. 12. 13. *coalijsset*, l. *coaluisset*. Ibid. lin. 17. *in Iroquios*, l. *in alios Iroquios*. Pag. 762. lin. 28. *munus nostrum*, l. *munus nonum*. Pag. 769. lin. 28. *alij*, l. *alijs*. Pag. 770. lin. 1. *quod cùm eius frater*, l. *quod cùm Oneïoterrononius suus*. Ibid. lin. 22. *munusculique*, l. *munusculisque*. Pag. 773. lin. 3. *ecticâ*, l. *hecticâ*. Ibid. lin. 11. *quidduam*, l. *quiddam*. Ibid. lin. 21. *memoret*, l. *memoraret*. Ibid. lin. 37. *Ecclesiastem*, *l. Ecclesiasten*. Pag. 774. lin. 24. *quin faciam*, l. *quin factura sim*. Ibid. lin. 31. *gnarum*, l. *gnauum*. Ibid. lin. 37. *femina*, l. *feminæ*. Pag. 778. lin. 24. *obtendunt*, l. *obtrudunt*. Pag. 780. lin. 15. *fibi*, l. *sibi*. Pag. 782. lin. 15. *ectica*, l. *hectica*. Ibid. lin. 21. *laguente*, l. *languente*. Pag. 790. lin. 37. *Atiragente Kios*, l. *Atiragentekios*. Pag. 792. lin. 11. *seu*, l. *ceu*. Pag. 794. lin. 27. *inreditu*, l. *in reditu*. Pag. 795. lin. 2. *fuerint*, l. *fuerunt*. Ibid. lin. 31. *vel persuaserat*, l. *vel sibi persuaserat*.

